خلاصة البيان
في
تفسير القرآن

١١-١٢

خلاصة البيان
في تفسير القرآن

اون برنجی جلد

محمد وهبی

قونیه مبعوث سابق

القرآن نام اثری جلد ... قونیه
مقیم مفسر حاجی حافظ وهبی افندی
... ایدرک ...
تفسیر شریف قونیه
باشقه ... رجا
ایدرک ... رجاسی
اون برنجی جلد ایدرک مذکور تفسیر
مختصره اعلان ایدرک
امانته قودیغمزدن
بعیده به کیدوب
راغب پاشا کتبخانه‌سی
دفترینه قید ایدیلرک
ضروری بولندیغندن اشبو
ورلدی
حافظ کتب احقر
العباد

شهزاده باشی : اوقاف اسلامیه مطبعه‌سی
١٣٤٣ — ١٣٤٠

خلاصة البيان

سورهٔ شعراء

آخرنده درت آیتدن ماعداسی مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولمشدر . ایکیوز یکرمی یدی آیتی حاویدر .

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ طسٓمٓ ﴾

بولفظ، خازنده بیان اولوندیغی وجهله (ابن‌عباس) حضرتلرندن روایت اولوندیغنه نظراً اسماء الٰهیه‌دن بر اسمدر والله تعالی طرفندن قسم اولونمشدر . بوکا نظراً معناسی: [طسم اسمنه یمین ایدرم] دیمکدر . یاخود اسماء قرآنیه‌دن بر اسمدر ونعمت‌الله افندینک بیانته نظراً (طسم) حرفلری رسول‌اللهك اسملرینه اشارتدر . مثلا (ط) حرفی طالب، (س) سالم و (م) حرفی ماحی اسمنه اشارتدر . بوکا نظراً معناسی: [ای سعادت ابدیه‌یی طالب و علائق دنیویه‌دن قلبی سالم واخلاق ذمیمه‌یی ماحی یعنی ازاله ایدیجی اولان پیغمبر !] دیمکدر .

﴿ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴾

[شو سوره‌نك آیتلری جمیع احکام دینیه ودنیویه‌یی بیان ایدن کتابك آیتلریدر .]

یعنی ؛ حبیبم ! طسم اسمنه یمین ایدرم که شو اوقوناجق آیتلر اعجازدن ظاهر وصحتی باهر اولان کتابك آیتلریدر .

قرآن وحدانیت الٰهیه‌یی وسائر انسانه لازم اولان احکامی وفوائد دینیه ودنیویه‌یی تماميله بیان واظهار ایتدیکندن کتاب لفظی مبین ایله توصیف اولونمشدر . چونکه

قرآن ؛ الی یوم القیام بنی بشر اوزرینه جریان ایده‌جك حادثاتك احکامنی تماميله بیان ایدر . بناءً علیه ؛ بالعموم حوادثك احکامنی قرآندن استنباط ایتمك قابل اولدیغندن فقهاء عظام احادیث نبویه‌نك معاونتنی علاوه ایده‌رك قرآندن استنباط و کتب فقهیه‌یه درج ایتمشلردر .

﴿ لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ اَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴾

[یا اکرم الرسل ! اهل مکه‌نك ایمان ایتمدکلری ایچون نفسکی حزنله اولدوره‌جکسك .]

یعنی ؛ ای نبیّ محترم ! نفسکه شفقت ایت . اکر نفسکه شفقت ایتمزسه‌ك قومك سکا ایمان و کتابکی تصدیق ایتمدکلرینه کدرکدن نفسکی اهلاك ایتمك مأمولدر . بناءً علیه ؛ سن آنلرك عدم ایمانلرینه حزن ایتمه . زیرا ؛ سنك امورکی تأیید وشانکه تعظیم ایچون سکا کتاب مبینی کوندردك . شو حالده سکا لازم اولان، وحی اولونان احکامی جمله انسانلره ممکن اولدیغی قدر بالذات ویا بالواسطه تبلیغ ایتمکدرکه ایمان ایدوب ویا ایمان ایتمدکلرینه باقمقسزین تبلیغ ایتمکله وظیفهٔ مودوعه‌کی ایفا ایتمش اولدیغکدن نفسکی اتلاف ایده‌جك درجه‌ده اسف ایتمك لازم دکلدر . چونکه ؛ سنك اسفك آنلرك ایمانلرینه سبب اولامیه‌جغی جهتله فائده‌سز اسفده معنا یوقدر .

خازنده بیان اولوندیغنه نظراً آیتك سبب نزولی ؛ رسول الله قومنك ایمان ایتمکله عذابدن قورتولملرینی صوك درجه آرزو ایدوب مکه‌لیلرك حاللری آرزوی نبویلرینك خلافنه ظهور ایتدیکندن غایت مضطرب ومکدر اولمسنه بناءً جناب حق اوقدر اسف لازم اولمایوب آنجق اللهك کلامنی تبلیغ کافی اولدیغنی بیانله رسولنی تسلیه ایچون بو آیتی انزال ایتمشدر .

بو آیت کرچه رسول اللهه خطاب وآنی تسلیه ایچون نازل اولمش ایسه‌ده فاسقلرك حاللرینه شدتله حزن ایدوب نفسنه مشقت ویرنلری دخی تسلیه وحزنده افراطدن منع ایتمشدر . چونکه ؛ هر زمانده انسانلرك صلحاسی ؛ سفها وفسقه کروهنك وبالخاصه کفره وظلمه‌نك حاللرینه اسف وبغض ایدرلر . صلحا ایچون بغض فی الله بر مزیت وعین عبادت ایسه‌ده آنلرك حاللرینه حزنی و کدرینی ایلری کوتوروب مضطرب اولاجق ووجودینه مشقت ویره‌جك قدر افراط ایتمك لازم اولمادیغنه بو آیت دلالت ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی بوندن اولکی آیتده رسوله قومك ایمان ایتمدكلرینه اسفله «نفسکی اهلاك ایده‌جکسك ، بوقدر اسفده فائده یوقدر . شو حالده شدتله حزن ایتمه» دیمکله کافرلرك ایمان ایتمدكلرینه تحسردن ضمناً نهی ایتمشدی . ایشته او نهیك علتنی بیان ایتمك اوزره ﴿إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ﴾ بیوریور .

[اگر بز ایسته‌سه‌ك آنلر اوزرینه سمادن بر آیت انزال ایدرز که او آیته آنلرك بویونلری کمال اطاعتله انقیاد ایدرلر .]

یعنی ؛ حبیبم ! سن قوم قریشك ایمان ایتمدكلرینه شدتله تأسف ایتمه . زیرا ؛ اگر آنلرك ایمانلرینی ایسته‌سه‌ك بز آنلر اوزرینه سمادن بر علامت انزال ایدرز که او علامت آنلری ایمانه مجبور ایدر . یاخود بر بلیه ویریرز که او بلیه آنلری ایمانه مجبور ایدر . بناءً علیه ؛ آنلرك بویونلری او آیته تمامیله انقیاد ایدر اولور و لکن آنلر اراده‌لرینی ایمانه صرف ایتمدكلرندن بزم اراده‌مز ایمانلرینه تعلق ایتمدی ، بلکه عدم ایمانلرینه تعلق ایتدی . شو حالده آنلرك ایمان ایتمدكلرینه سنك ایچون کدر لازم دکلدر .

(اعناقهم) **آنلرك بویونلری** دیمکدر . چونکه ؛ انسانك بر امره انقیادینك اثری بوینده ظهور ایتدیکندن آیتده اطاعتلری بویونلرینه اسناد اولونمشدر . خضوع ؛ **اطاعتك صوك طبقه‌سیدر** که ایشته اطاعت اوقدر اولور آنك فوقنده اطاعت اولماز . شو حالده آیتده هرنه‌قدر بویونلری اطاعت ایدر دینمش ایسه‌ده کندی شخصلری اطاعت ایدر دیمکدر . یعنی اگر الله تعالی آنلرك ایمانلرینی مراد ایتسه ایدی آنلر اوزرینه سمادن آنلری ایمانه مجبور ایده‌جك بر آیت انزالیله ایمانه اجبار ایدردی . بناءً علیه ؛ آنلرك جمله‌سی او آیته انقیاد ایدر اولورلردی و لکن ایمانده معتبر اولان اختیاری اولدیغندن آنلری ایمانه اجبار ایتمدی . چونکه ؛ اجبار ایتسه ایمان اجباری معتبر اولمازدی .

فخررازی و بیضاوینك بیانلری وجهله اعناق ایله مراد ؛ **قومك رئیسلری اولمه** محتملدر . بوکا نظراً **معنای آیت** : [اگر بز ایسته‌سه‌ك آنلر اوزرینه سمادن آیت انزال ایدردك . آنلرك رئیسلری او آیته صوك درجه اطاعت و اتباعلری‌ده آنلره انقیاد ایدرلر وبناءً علیه ؛ جمله‌سی مؤمن اولورلردی وهپسی او آیت آلتنده تیتره‌ر دورورلردی

ولکن اختیارلریله اولمادیغندن ایمانلری معتبر اولمیه‌جغنه بناءً آیت انزال ایتمدك] دیمکدر . تفسیر طبریده بو معنانی تأیید ایدن بر روایت‌ده موجوددر . بناءً علیه ؛ بو احتماله نظراً رئیسلری ذکرله اکتفا اولونمشدر . چونکه ؛ انسانلر دائما رؤسایه تابع اولدقلرندن رؤسا ایمان ایتمش اولسه‌لردی جمله‌سی ایمان ایدرلردی . حالبوکه رئیسلری ریاستلرینی محافظه ایچون حقی ستر ایده‌رك ضعفاء ناسی آلداتدیلر . بو مثللو حیله‌لره عالمده هرزمان وقوعات شاهددر . زیرا ؛ عوام ناسی آلداتمق ایچون هرزمان ایلری کلنلر حیله دوشونمکدن خالی قالمامشلردر . رئیسلر صلحادن اولدیغنده ناس درحال صلاح کسب ایتمش و رئیسلر مبالاتسز اولورسه ناس‌ده درحال مبالاتسزلغه دوکولوب نتیجه‌ده بر طاقم بلایا ایله تربیه اولدقلرینه تاریخ شاهددر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك ایمان ایتمدكلری تمرد وشدت وعنادلرندن اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنَ الرَّحْمٰنِ مُحْدَثٍ إِلَّا كَانُوا عَنْهُ مُعْرِضِينَ﴾ بیوریور .

[یکی بر وعظ و آیت رحمن تعالی طرفندن آنلره کلمز ، الا آنلر او وعظ وذکردن اعراض ایدرلر .]

﴿فَقَدْ كَذَّبُوا﴾

[بناءً علیه ؛ آنلر او آیتی وذکری تکذیب ایتدیلر .]

﴿فَسَيَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾

[آنلرك حاللری تکذیب اولونجه یقین وقتده آنلره استهزاء ایتدكلری آیتلرك خبرلری البته کلیر وحق اولوب اولمادیغنی آنلر اوزمان بیلیرلر .]

یعنی ؛ مشرکلرك ایمانه اراده‌لرینی صرف ایتمدكلرندن اراده‌مز آنلرك ایمانلرینه تعلق ایتمدی . بناءً علیه ؛ آنلر کفر اوزرینه مصر اولدیلر . وهرنه‌زمان رحمن تعالی طرفندن آنلره نفسلرنده اولان فنالغی قالدیرمق و آنلری صلاحه دعوت ایتمك اوزره یکی بر آیت کلدی ، الا آنلر او آیتدن قاچارلر واصلا قولاق آصمازلر وقبولی طرفنه قطعیاً میل ایتمزلر

وکمال تمردلرینه بناءً او آیتی تکذیب ایدرلر . حتی تکذیبه‌ده قناعت ایتمیه‌رك استهزایه قدرده جسارت ایدرلر. حاللری اللهك آیتلرینی استهزایه قدر جرأت اولونجه البته استهزا ایتدکاری آیتلرك حق وقبوله شایان اولدیغنك خبرلری آنلره کلیر واوزمان آیتلرك اطاعته شایان اولدیغنی بیلیرلر ، فقط فائده ایتمز . چونکه ؛ عذاب الٰهی نازل اولدقدنصکره خطاسنی بیلمك وآکا ندامت ایتمك فائده ایتمز .

مشرکلرك معامله‌لرینك شناعتنه وجنایتلرینك عظمتنه اشارت ایچون اسماء حسنادن لطف واحسانی مشعر اولان **رحمن** اسمی وارد اولمشدر . چونکه ؛ ابو السعود افندینك بیانی وجهله مطلقا جانب الٰهیدن کلدیکی بیان اولونان آیتلردن یوز دوندورمك قباحت وجنایت اولدیغی کبی انعامی واحسانی مشعر اولان رحمن تعالی طرفندن کلن آیتلردن یوز دوندورمك دها بویوك جنایت وشناعت اولدیغنه اشارت ایچون رحمن اسم شریفی وارد اولمشدر . چونکه محسن اولان ذات طرفندن کلن واصلاحلرینه عائد اولان آیتدن اعراض ؛ البته قباحتك بویوکیدر .

بیضاوینك بیانی وجهله ذکرله مراد ؛ **موعظه اوزرینه مشتمل قرآندن بر طائفه‌در .** محدث ایله مراد ؛ **یکی انزال اولونمسی** دیمکدر . یعنی « قرآندن یکی انزال اولونمش بر موعظه کلدیکنده آنلر البته او موعظه‌دن اعراض ایدر یوز دوندوررلر وتکذیبده اصرار ایدرلر ، حتی اصرارلری استهزایه منجر اولور واستهزایه قدر جرأت ایدنجه یقینده او استهزا ایتدکاری ذکرك حق ویا باطل اولدیغنك خبرلری آنلره کلیر وآنلرده تصدیقه وتعظیمه شایان وموجبیله عمل ایتمکه لایق اولدیغنی بیلیرلر » دیمکدر .

* * *

واجب تعالی کافرلرك قرآندن اعراض ایتدکلرینی بیان ایتدیکی کبی قدرتنه دلالت ایدن دلیللردن بعضیلرینی دخی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الْاَرْضِ كَمْ اَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴾ بیوریور .

[کافرلر قرآنی استهزا ایدرلرده یر یوزینه نظر ایدوب کورمدیلرمی که بز یریوزنده

هر صنف اوتلردن وأکینلردن کوزل نه قدر شیلر بیتیردك واو بیتیردیکمز نباتات حیوانلره وانسانلره نه‌قدر فائده‌ویرر ونه کوزل غدا اولور . بونلرك جمله‌سنه نظر ایدوب دوشونمك وهربرندن عبرت آلمق وبزم قدرتمزك کمالنه استدلال ایتمك لازم دکلیدر ؟]

﴿ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً ﴾

[زیرا ؛ یر یوزنده اولان نباتاتك هربرنده بزم قدرتمزه علامت واردر .]

﴿ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾

[حالبوکه اکثر ناس بونلردن غفلت ایده‌رك ایمان ایدر اولمادیلر .] وآنلرك میدانده اولان حقیقته ایمان ایتمدکارینه حبیبم! سن محزون اولما . زیرا ؛

﴿ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾

[سنك ربك آنلرك جمله‌سنه غالب وآنلردن انتقامنی آلمغه قادر ومرحمتی بول برحکیم متعالدر .] بناءً علیه ؛ رحمتی ایجابی آنلرك عذابنی تعجیل ایتمز ووقت مرهونه قدر تأخیر ایدرکه آنلر دوشونسونلر ومتنبه اولسونلر . اکر متنبه اولور ایمان ایدرلرسه غضب الٰهیدن قورتولمش اولورلر واکر متنبه اولمازلرسه معذور اولماسونلر . چونکه ؛ مساعده ایتمه‌دن هلاك کده ؛ آنلر « بزه مساعده اولسه ایدی دوشونور وحقیقتی بولور ایمان ایدردك » دیمك احتمالنی کسمك ایچون جناب حق آنلره مهلت ویرر .

بیضاوینك وابو السعود افندینك بیانلری وجهله واجب تعالی یر یوزنده خلق ایتمش اولدیغی هر درلو نعمتلرك منافع کثیره وبرکت تامه‌سی اولدیغنه اشارت ایچون هرنوع نباتاتی کرم صفتیله توصیف ایتمشدر . کرچه یر یوزنده موجود نباتات وسائر مخلوقاتده بر چوق مضرتلی اولانلرده وارسه‌ده او مضرتلی کوردیکمز شی البته بر چوق منفعتی متضمندر « ولکن بز بیلمه‌یز وبزم بیلمه‌مکلکمزدن فائده‌سی ومنفعتی اولمامق لازم کلمز . چونکه ؛ الله تعالینك خلق ایتدیکی شیلرك جمله‌سنده بزم بیلمدیکمز منفعتلر وحکمتلر موجوددر . زیرا ؛ نباتاتدن بعضیلری بالذات انسانه نافع اولدیغی کبی بعض دیکری‌ده بالواسطه نافع اولور . مثلا بعض اوتلر طوغرودن طوغرویه ینسه انسان ایچون سم قاتل اولدیغی حالده حیوانات ییوب سوده انقلاب ایتدیکی حالده عین منفعت وشفا اولدیغی میدانده

بر حقیقتدرکه انکاری غیرقابلدر . بناءً علیه ؛ الله تعالی خلق ایتمش اولدیغی مخلوقاتده توديع ایتدیکی فائده و منفعتلرك عظمتنه اشارت ایچون یوکسك مرتبه‌یه اشارته موضوع اولان (ذلك) کلمه‌سی وارد اولمشدر . هرصنف نباتاتده اولان عجیب وغریب اسرار الٓهیه ایمانی ایجاب ایدوب وکفردن منعه دلالتلری بویوك اولدیغنه اشارت ایچون (آیةً) لفظی تعظیمه دلالت ایدن تنوینله نکره اولارق وارد اولمشدر .

واجب تعالی‌نك احسانی قدرت کامله‌سی نسبتنده اولدیغنه اشارت ایچون قدرتنه دلالت ایدن عزتی، رحمتی اوزرینه تقدیم ایتمشدر. زیرا ؛ قدرت صاحبی اولان برذات هرشیئی احسانه قادر اولدیغندن البته عاجز اولان برکیمسه‌نك احسانه نسبت قبول ایتمز والبته قدرتله برابر احسانده تأثیر زیاده اولور .

زوج ؛ نباتاتده هرصنف دیمکدر. کریم ؛ ممدوح ومنفعتی چوق دیمکدر . (کم) کلمه‌سی کثرته و (کل) کلمه‌سی هرفرده دلالت ایتدیکندن تفصیل اوزره انواع نباتاتی بیتیردیکنی بیانله واجب تعالی قدرتنك عظمتنه تنبیه ومشرکلری تفکره دعوت ایتمشدر.

خلاصه ؛ انسانلرك یر یوزینه نظر ایدوب جناب حقك برکتی چوق ومنفعتی بویوك اولارق بیتیرمش اولدیغی اوتلردن عبرت آلمسی لازم کلدیکی وبونلرك هربرنده قدرت اللهك کماله بویوك دلالتلر بولوندیغی وبونکله برابر ناسك اکثریسی ایمان ایتمدکلری والله تعالی‌نك جمله‌یه غالب انتقامه قادر اولدیغی ومرحمتی ایجابی عذابلرینی تأخیر ایتدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك کفر اوزره اصرارلرینی وقرآندن یوز دوندوردکلرینی ووحدانیته دلالت ایدن دلیللره نظر ایتمدکلرینی بیان ایتدیکی کبی بوحاللرك بوامته مخصوص اولمایوب کچمش امتلرده دخی موجود اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذْ نَادٰى رَبُّكَ مُوسٰى اَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ * قَوْمَ فِرْعَوْنَ ﴾ بیوریور .

[ذکر ایت حبیبم ! شول زمانی‌که او زمانده ربك تعالی موسی علیه السلامه ندا

ایتدی ودیدی‌که « یا موسی ! حدود الٓهیه‌دن چیقمقله ظلمی ارتکاب ایدن فرعونك قومنه کل، آنلره تبلیغ احکامده بولون. زیرا سنی ؛ آنلری طریق حقه دعوته مأمور ایتدم » .]

﴿ اَلَا يَتَّقُونَ ﴾

[« آنلر اللهدن قورقمازلرمی وطریق حقه نه ایچون تبعیت ایتمزلر ؟ » دیدی .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! سن قومکه موسی علیه السلامله قومی بیننده جریان ایدن احوالی وشول زمانی بیان ایت‌که اوزمانده ربك تعالی موسی علیه السلامه ندا ایتدی ودیدی‌که « یا موسی ! ظالم اولان قوم فرعونه کل » دیمکله کلمسنی امر و « آنلر بوقدر ظلمی ارتکاب ایدرلرده اللهدن قورقمازلرمی ؟ » دیمکله حضرت موسایی آنلره تبلیغه مأمور ایتدی . چونکه ؛ فرعون وقومی یر یوزنده فساد وظلمی نشر وتعمیم ایتدکلری کبی بنی اسرائیل اوزرینه‌ده ظلم وتسلطلرینی آرتیرمشلردی . حتی اوغلان چوجقلرینی قتل وقیزچوجقلرینی ابقا ایدرلردی. بو ایسه بنی اسرائیلك انقراضلرینه سبب وحیثیتلرینه تجاوز ایدی . ایشته شو منوال اوزره ارض اوزرنده ایسته‌دیکی ظلمی اجرا ایدن قومه اولاً صورولاجق شیئك اتقا یعنی اللهدن قورقوب قورقمادقلرینی سؤال ایتمك اولدیغی بیان ایتدی . (الا یتقون) خطاب صورتیله (الا تتقون) قرائت اولوندیغنه نظراً حضرت موسانك آنلره نه‌دن اتقا ایتمدکلرینی واللهك عذابندن قورقمق لازم ایکن نه‌دن قورقمادقلرینی وغضب الٓهیدن قورتولمایی نه ایله تأمین ایتدکلرینی ونه‌یه کووه‌ندکلرینی سؤال ایتمکه مأمور اولمشدر . بو قصه‌یی ذکردن مقصد ؛ رسول اللهی تسلیه وایمان ایتمه‌ینلری ایمانه دعوت ایتمکدر . چونکه وقعه‌نك خلاصه‌سی ؛ قوم فرعون پیغمبرلرینی تکذیبله هلاك اولدقلری کبی سزده رسولکزی تکذیبده دوام ایدرسه‌کز هلاك اولورسکز دیمکدن عبارتدر .

(الا یتقون)ده‌کی همزه ؛ استفهام انکاری وتوبیخ ایچوندر. یعنی « آنلر اللهدن قورقمازلرمی وقورقماق برامر منکر دکلمی وبو منکری نه ایچون ارتکاب ایدرلر ؟ » دیمکدر.

خلاصه ؛ حضرت موسایه جناب حقك ندا ایدوب « کل فرعون قومنه ! ایمانه دعوت

ایت » دیدیکی وقوم فرعونك ظالم وغدار اولدیغی واللهدن قورقمادقلری وقورقمامقله توبیخ اولوندقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر .

*
* *

واجب تعالینك موسی علیهالسلامه قوم فرعونه رسول اولدیغنی بیان ایتمسی اوزرینه حضرت موسانك جوابنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ رَبِّ اِنّٓی اَخَافُ اَنْ يُكَذِّبُونِ ﴾ بیوریور .

[موسی علیهالسلام رسالتله فرعونك قومنی حقه دعوته مأمور اولونجه « یاربی ! فرعون وقومنك بنی تکذیب ایتملرندن بن محقق قورقارم » دیدی .] وسوزینه شونیده علاوه ایتدی ودیدی که :

﴿ وَيَضِيقُ صَدْرِى وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِى ﴾

[« یاربی ! کوکسم طارالیر ولسانم سویلهمز تبلیغده قصور ایدرم » .]

﴿ فَاَرْسِلْ اِلٰى هٰرُونَ ﴾

[« بناءً علیه ؛ یاربی ! جبریلی هرونه کوندر وآنیده بنمله برابر رسول قیل که بکا یاردیم ایتسون وتبلیغ نقصان اولماسون » .]

﴿ وَلَهُمْ عَلَىَّ ذَنْبٌ ﴾

[« حالبوکه آنلرك بنم اوزریمه بر کناه دعواسی واردر » .]

﴿ فَاَخَافُ اَنْ يَقْتُلُونِ ﴾

[« بناءً علیه ؛ آنلرك بنی أولدورملرندن بن قورقارم » دیمکله جناب حقدن یاردیم ایستهدی .]

یعنی ؛ الله تعالی موسی علیهالسلامه « کل فرعون طرفنه ! دعوت ایت آنی » دینجه موسی علیهالسلام خطاب الٰهی‌یه جواباً « ای بنم ربم ! بنی آنلرك تکذیب ایتملرندن

بن محقق قورقارم وآنلرك تکذیبلرندن لسانم سویلهمز وقلبم طارالیر لایقیله تبلیغی ادا ایدهمم . بناءً علیه ؛ جبریل امینی برادرم هرونه کوندر که امر تبلیغده بکا معاونت ایتسون وآنلر ایچون بنم اوزرمده بر قتل دعواسی واردر . قورقارم بنی قتل ایدرلر » دیمکله جناب حقدن معاونت ایستهدی . چونکه ؛ موسی علیهالسلامك اولجه لسانده رکاکت اولدیغندن آنلرك یولسز معاملهلرینی کوردکجه قلبنه عارض اولاجق اضطرابدن متأثراً بالکلیه سویلهیهمیهجکندن قورقدیغنی اظهار وقلبنك اضطرابی لسانه برقات دها آغیرلق ویرهجکنی درمیان ایتدی وسویلهیهمیهجکی بر زمانده سوزینی اکمال وتبلیغی لایقیله اجرا ایتمك ایچون برادرینك کندینه یاردیمجی اولمسنی ایستهدی وحقسز بر دعوالری اولدیغنی واو دعوانك حقیقتنی تدقیق ایتمکسزین ظلم ایتملرندن قورقدیغنی بیان ایتدی. بناءً علیه؛ بیضاوینك بیانی وجهله حضرت موسی برادرینك رسول اولمسنی **اوچ شی اوزره ابتنا ایتدی: برنجیسی؛ تکذیبلرندن قورقمسی، ایکنجیسی؛ تکذیبلرندن متأثر اولارق قلبنك طارالمسی ، اوچنجیسی ؛ قلبنده حاصل اولان طارلقدن لسانك سویلهمز بر حاله کلمسیدر** . زیرا؛ بواوچ حال برآرهیه کلنجه قلبنه متانت ویرهجك ونقصانی اکمال ایدهجك بر یاردیمجی‌یه احتیاج ضروری اولدیغندن برادرینك یاردیمجی اولمسنه لزومی بو اوچ سبب اوزرینه بنا ایتمشدر . یوقسه حضرت موسانك مقصدی حاشا امر رسالتی تلقیده تعلل وتردد دکلدر ، بلکه تحمیل اولونان عظمتی دوشونهرك معیتنه بر معین ایستهمکدن عبارت وامر رسالته لایق اولدیغی قدر اهمیت ویرمکدر .

حضرت موسانك بوآیتده بیان ایتدیکی ذنب ایله مراد ؛ قرآنك متعدد آیتلرنده بیان اولونان **قتل مسئلهسیدر** . چونکه ؛ حضرت موسی مصردن (مدین) ه کیتمزدن اول بنی اسرائیلدن بریسیله غوغا ایدن بر قبطی‌یی حقسز وظالم کوردیکندن بر توقات وورنجه قبطی أولمش ایدی . قبطینك قتلی خطاءً وقوع بولدیغی جهتله موسی علیهالسلام حقنده ذنب دکلسهده قبطیلر کناه اعتقاد ایتدکلرندن آنلرك زعم باطللرنجه ذنب دینمشدر . شیمدی موسی علیهالسلام « یاربی ! اولجه بر خطادن طولایی آنلرك بنم

اوزرمده بر دعوالری واردر . قورقارم او دعوی ایله بنی مؤاخذه ایدرلر » دیمکله ربسنك معاونتنی استرحام ایتدی .

* * *

واجب تعالی حضرت موسانك شومناجاتی اوزرینه امرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ كَلَّا فَاذْهَبَا بِاٰيَاتِنَا اِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ ﴾ بیورییور .

[واجب تعالی موسی علیه السلامه دیدی كه « یاموسی ! سن آنلردن قورقما . چونكه ؛ مسئله سنك ظنك كبی دكلدر . زیرا ؛ سنی بز رسالتله اختیار ایدوب آنلره رسول كوندرنجه بز سنی آنلرك شرندن محافظه ایدرز . بناءً علیه ؛ ایكیكز برابر بزم آیتلریمزله كیدك ، قورقمایك . چونكه ؛ بز سزكله برابر بینكزده جریان ایده جك سوزلری ایشیتیرز .] شوحالده هرزمان معاونتمز سزكله برابردر وآنلر هرزمان سزه بر ضرر قصد ایدرلرسه بز آنلرك اللرینی طوتار بلالرینی سزدن دفع ایدرز وسزك آنلرك شوكت وقوتلرینه باقارق قورقماكز جائز اولاماز . زیرا ؛ آنلرك قدرتلری سزی قتله كافی دكلدر » .

﴿ فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا اِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

[بناءً علیه ؛ ایكیكز برابر فرعونه كلك و « بز عالملرك ربسنك رسوللری یز » دییكز وكمال شجاعت وجسارتله رسالتكزی تبلیغ ایدیكز » .]

﴿ اَنْ اَرْسِلْ مَعَنَا بَنِی اِسْرَائِيلَ ﴾

[« ای فرعون ! بزمله برابر بنی اسرائیلی ارض مقدسه كوندر] وآنلرك آباء واجدادلرینك بلده لری اولان شام جهتنه كیتملرینه مانع اولمایكز وقوتندن اصلا پروا ایتمه یك » دیمكله جناب حق موسی وبرادرینك خط حركتلرینی تعیین ایتمشدر .

واجب تعالی آنلرك مباجنه لرینی ایشیتدیكنی بیانله شجاعتلرینی تزیید ونصرتنی وعد ایتدی وعاقبت فرعونی و قومنی غرق ایدوب حضرت موسانی وقومنی ساحهٔ سلامته چیقارمقله وعدینی انجاز ایتمشدر . اول امرده ظلمك قالدیرلمسی واجب اولدیغندن بنی اسرائیله رخصت ویرمسیله آنلرك اوزرندن ظلمنك قالدیرلمسی وشام جهتنه كیتملرینه

مساعده ایتمسی فرعونه تكلیف اولونمشدر . یوسف علیه السلامدن صكره بنی اسرائیلك مصرده درتیوز سنه قالدقلری وحضرت موسانك رسالتله مصره كلدیكنده بنی اسرائیلك عددی آلتیوز بیكه بالغ اولدیغی روح البیان صاحبنك جملهٔ بیاناتندندر .

واجب تعالی نك امری اوزرینه موسی علیه السلام مصره كلوب برادریله برلشه رك برابرجه وقت فوت ایتمكسزین فرعونك قپوسنه كلدیلر واستیذان ایتدیلر . فرعون مساعده ایدوب ایچرویه كیرنجه « بز اللهك رسوللری یز ، سنی طریق حقه دعوته كلدك » دیدیلر .

* * *

واجب تعالی موسی وهرون علیهما السلامك فرعونی دین حقه دعوتلری اوزرینه فرعونك سوزینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ اَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ ﴾ بیورییور .

[موسی علیه السلام فرعونه رسالتلرینی تبلیغ ایدنجه فرعون موسی علیه السلامه خطاب ایده رك دیدی كه « یاموسی ! چوجق اولدیغك حالده بز سنی أویمزده بسله یوب بویوتمدكمی وسن عمركدن چوق سنه بزم ایچمزده وخانه مزده أكله شمدكمی ؟ »]

﴿ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِی فَعَلْتَ وَاَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴾

[« وایشله دیكك قتل فعلنی سن ایشله یوب بنم قبیله مدن برینی قتل ایتمدكمی ؟ حالبوكه سن بنم نعمتلریمی انكار ایدن وحق تربیه می اونوتانلردنسك » دیمكله موسی علیه السلامه دیلنی اوزاتدی و شدتنی كوستردی وكچمش نعمتلرندن بحث ایتمكله موسی علیه السلامه نعمتلرینی صایمقله صوصدورمق ایسته دی .]

فخر رازینك بیانی جهله بعض روایته نظراً فرعون برسنه مساعده ایتمه مش وحضرت موساده كیروب كوروشمك ورسالتی تبلیغ ایتمك ایچون دوام اوزره قپوسنی چالمشدر . بر سنه دنصكره فرعون مساعده ایتمش ودیمشدركه « قویوویرك كلسون هیچ اولمازسه اویونجاق ایدر أكله نیرز » . ایشته فرعون حضرت موسانی اویونجاق اتخاذ ایتمك اوزره حضورینه كلسنه رخصت ویرمشدر . حضرت موسی كلنجه آیتده بیان اولوندیغی وجهله اولاً نعمتلرینی صایمش وثانیاً كندینه قارشی موسی علیه السلامك ایشله دیكی قتل

خطاسنی پك بويوك عد ايده‌رك بيان ايتمشدر . چونكه ؛ حضرت موسانك قتل ايتديكی قبطی فرعونك بندكانندن اكمكجيسی اولديغندن قتلی آغزه آلنماز وسويلنمز درجه‌ده بويوك بر خطا عد ايده‌رك « برفعل كه سن آنی ايشله‌دك اوفعلی سن ايشله‌مدكمی » ديمكله وقوع بولان فعلك تصريحنی مناسب كورميه‌رك كنايه صورتيله بيان ايتمش وبوسوزنده بويوكلرك عادتلرينه رعايت‌ايتمشدر. چونكه بويوكلرك عادتلری؛ كوچوك كورديكی كيمسه‌يه عتاب ايده‌جكلری زمانده اولاً نعمتلرينی صايمق وثانياً قباحتنی بيانله عتاب ايتمكدر .

فخررازی وقاضينك بيانلری وجهله فرعونك موسی عليه السلامه « سن كافرلردنسك » ديمكدن مقصدی ؛ **درت وجهله توجيه اولونور** : برنجيسی ؛ **سن بنم نعمتمی انكار ايدنلردنسك** ديمكدر . چونكه ؛ كفر ؛ **نعمتی انكار** معناسنه‌در . ايكنجيسی ؛ فرعون حضرت موسانك حالنی بيلمديكندن موسی عليه السلام آنك سراينده أكله‌شديكنده كندی دينده ظن ايتمسيدركه **سن بزه كافرسكز ديورسك حالبوكه سن‌ده بزم كبی كافرلردنسك** ديمك ايسته‌مشدر . حالبوكه موسی عليه السلام آنك سراينده بولونديغنده دينی رد ايدردی ولكن فرعونك خبری يوقدی . اوچنجيسی ؛ **سن كفرانه نعمتی كنديكه عادت ايدنلردنسك كه بنم خواص بندكانمدن برينی قتل ايتدك** ديمكدر . دردنجيسی ؛ فرعون **بنم الوهيتمه كافرسك** ديمك ايسته‌مشدر . چونكه ؛ بعض روايته نظراً حضرت موسی مصردن (مدين) ه كيتمزدن اول صورت علانيه‌ده فرعونك دينه طعن ايدردی . فرعون كندی دينه طعن ايتديكنی بيلديكندن كندی زعم باطلنه نظراً « سن كافرلردنسك » ديه‌رك عتاب ايتمك ايسته‌مشدر .

*
* *

واجب تعالی فرعونك سوزينه موسی عليه‌السلامك جوابنی بيان ايتمك اوزره

﴿ قَالَ فَعَلْتُهَا اِذاً وَاَنَا مِنَ الضَّالّينَ ﴾ بيوريور .

[موسی عليه‌السلام فرعونك سوزينه‌قارشی ديدی كه « بن اوقتل حادثه‌سنی ايشله‌ديكم زمان خطا ايدنلردندم . زيرا مقصدم ؛ قتل ايتمك دكلدی، بلكه تأديب ايتمكدی ولكن

مقدرمش قتل وقوع بولدی . بناءً عليه ؛ بنم ايچون او قتل ماده‌سی بر جرم دكلدر » ديمكله قتل مسئله‌سنه جواب ويردی .] وشونی‌ده علاوه ايتدی وديدی كه :

﴿ فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ ﴾

[« قتل وقوع بولونجه بن سزدن قورقديغم زمان فرار ايتدم.] چونكه؛ ظالمسكز. خطا ايله قصدی اولان افعال بينني تفريق ايتمزسكز . بناءً عليه ؛ درحال تجزيه‌يه قيام ايده‌جككزی بيلديكم ايچون سزدن فرار ايتمكی اهون كوردم » .

﴿ فَوَهَبَ لِی رَبّی حُكْماً وَجَعَلَنی مِنَ الْمُرْسَلينَ ﴾

[« احوال بو منوال اوزره جريان ايدنجه ربم بكا حكم ويردی ونبی رسوللردن قيلدی ورسالتمی تبليغ ايچون سكا كلدم ايشته تبليغ‌ايديورم قبول وعدم قبول سكا عائد بر وظيفه‌در » ديمكله فرعونه مقابله‌ده بولوندی .]

فخررازينك‌بيانی وجهله‌حضرت‌موسانك‌ضلالت‌ايله مرادی ؛ **ذهول وغفلتدر.** يعنی « بنم‌قبطی‌يه ووردیغم بر يومروقدر . او، بر يومروغك قتله سبب اولاجغندن غفلت ايتدم » ديمكدر . شو حالده ﴿ وانا من الضالين ﴾ ديمك (وانا من الغافلين) ديمكدر . بوكا نظراً موسی عليه‌السلام فرعونه « بو فعل بنم فرارمی ايجاب ايتمزدی ولكن سزك ظلم ايده‌جككزی بيلديكمدن فرار ايتدم . سز بكا كوتولك ايتمك ايسته‌ديكز . الله تعالی آكا مقابل بنم شانمی اعلا ايتدی. زيرا؛ بكا نبوت ويردی وسزی اصلاحه مأمور ايتدی » ديمكله فرعونك ظالم اولديغنی كنديسنه بلا پروا سويله‌دی . ياخود بيضاوی ومداركده بيان اولونديغی وجهله بوراده حضرت موسانك ضلالت ايله مرادی ؛ **نسياندر.** يعنی «قتل فعلی وقوع بولديغی زمان بن‌ضالیندن ايدم » ديمك « قبطی‌يه ووردیغم بر يومروغك قتله مؤدی اولاجغنی اونوتانلردن ايدم » ديمكدر . فرعونك صايديغی نعمتلرك جوابنی حضرت موسی تأخير ايتدی . زيرا ؛ رسول اولان بر ذات عندنده منعم وغير منعم جمله‌سی مساوی اولديغی جهتله فرعونك كلامندن اتهام ايتمك ايسته‌ديكی قتل مسئله‌سنه جوابنی اهميتلی عدايده‌رك آنك جوابنی تقديم‌ايتدی كه فرعونك اتهامندن نفسنی تبرئه‌ايتسون. بوندنصكره فرعونك تعدادايتديكی نعمتلره جوابی‌مناسب كوردی وديدی كه:

﴿ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ اَنْ عَبَّدْتَ بَنِي اِسْرَائِيلَ ﴾

[« ای فرعون! شو سنك صایمش اولدیغك تربیه‌وبنم سنك سرایكده أكله‌شمم بر نعمت كه سن آنی بنم اوزریمه صاییورسك . او نعمت ، سنك بنی اسرائیلی كوله اتخاذ ایدوب آنلره اهانت ایتمكدن عبارت اولدیغی كبی بنم سنك سرایكه كلمه‌م ده آنلرك بغیر حق اوغلانلرینی قتل ایتمكدن نشأت ایتمشدر . شو حالده نعمت دیدیكك شی ؛ عین نقمتدن عبارتدر ، یوقسه نعمت دكلدر »] .

یعنی ؛ فرعونك حضرت موسایه « سنی تربیه ایدوب بیوتمه‌دمی وبنم اومده بر چوق سنه‌لر آكله‌شوب عمركك چوغنی اوراده كچیرمدكمی؟ » دییه‌رك صایدیغی شیلرك حقیقتده نعمت اولمایوب بلكه عین نقمت اولدیغی ونعمت ظن ایتدیكی شیده فرعونك ظالم وغدار اولدیغی كندینه تبلیغ صورتیله موسی علیه السلام دیدی كه « ای فرعون ! شوسنك صایدیغك شی كه آنی بنم اوزریمه نعمت اولارق قید ایدییورسك . ایشته او نعمت دیدیكك شی حر الاصل اولان بنی اسرائیلی سنك كوله قیلوب خدمات شاقه‌ده كمال اهانتله آنلری استخدامكدن عبارتدر وبنم سرایكه كلمكلكمه سبب ده سنك ظلمكدن نشأت ایتمشدر . زیرا ؛ سن بنی اسرائیلك اوغلان چوجقلرینی قتل ایتمه‌مش اولسه ایدك بن سنك سرایكه مسافر اولورمی ایدم وبنی والده‌م وپدرم بسله‌مزلرمی ایدی؟ شو حالده ای فرعون! بزه نعمت صایدیغك شی عین عذاب دكلیدر؟ اكر سنك ظلمكدن قورقومز اولمسه ایدی سنك كفریاتله طولو اولان سرایكده بر كون دكل بر ساعت بیله قالیرمیدم؟» دیمكله فرعونك نعمت دیدیكی شیئك عین ظلمدن عبارت اولدیغنی كمال صلابتله بیان ایتدی وفرعون ده بوكا قارشی مبهوت اولدی . بناءً علیه ؛ بو خصوصه دائر برشی دییه‌مدیكندن باشقه بحثه انتقال ایدیوردی .

فخر رازینك بیانی وجهله كافرك كفری واقع اولان نعمتك شكرینه استحقاقنه بو آیت دلالت ایدر . زیرا ؛ حضرت موسی فرعونك نعمت صایدیغی شیلره « نعمت دكلدر ، بلكه عین ظلم وعذابدر » دیمكله مقابله ایتدی ده « نعمتدر اما سن كافر اولدیغك ایچون آنك شكرینه مستحق دكلسك » دیمدی . یعنی نعمت اولسه ایدی شكره استحقاقنی نفی ایتمزدی .

شو حالده « كافرك بعض كیمسه‌لره یاپمش اولدیغی انعامك ثوابنی كفری ابطال ایدر ولكن انعام ایتدیكی كیمسه‌لر طرفندن شكره ومدح وثنایه استحقاقنی ابطال ایتمز » دیمكدر . انسانك انسانه شكری ؛ كوردیكی ایلكك قدرینی بیلمك واو ایلكی یاپان كیمسه‌یی مدح وثنا ایتمك واهانت ایتمه‌مكدر . بناءً علیه انسانلرك لطف كوردیكی كیمسه‌نك قدرینی تقدیر ایتمسی ؛ او نعمتك شكری اولدیغندن بو جهته دقتله بینلرنده محبتك ادامه‌سنه غیرت ایتمك لازمدر . زیرا انسانلر آره‌سنده محبت ؛ چوق ایلككره وسیله اولاجغندن هر شخصك بو جهته اعتناسی اهل اسلام ایچون بویوك بر سرمایه وتوكنمز بر خزینه‌در .

*
* *

واجب تعالی ؛ فرعون حضرت موسانك سوزنده اولان متانته وكندنده اولان صلابت وشجاعتنه نظر ایدرك اویونجاق اولاجق وكولمك واستهزا ایتمكله باشدن صاوولاجق برشی اولمادیغنی وغایت اهمیتلی اولدیغنی آكلادیغی جهتله موسی علیه السلامك اصل دعواسنه اعتراضه باشلادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾ بیورییور .

[فرعون « كیمدر عالملرك ربی ؟ » دیدی .]

یعنی ؛ موسی علیه السلام « بز عالملرك ربسنك رسوللری یز » دینجه فرعون « سن كیم اولیورسك ونه جسارتله رسالت دعواسنده بولونیورسك ودها دون بزسنی بیوتمه‌دكمی؟» كبی سویله‌دكلری شیلری سویله‌مش ایسه‌ده آنلرله حضرت موسانی الزام ایده‌میه‌جكنی آكلاینجه « عالملرك ربی دیدیككز كیمدر وآنك حقیقتی نه‌در وآكا بزی نه ایچون دعوت ایدرسك؟» دیمكله اولاً الٰهیاتدن مباحثه‌یه كیریشدی .

*
* *

واجب تعالی فرعونك بو سؤالنه حضرت موسانك جوابنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا اِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ﴾ بیورییور .

[موسی علیه السلام فرعونه وجماعتنه خطاب ایده‌رك « اكر سز ارباب ادراك واذعاندن

ایسه کز عالملرك ربی سموات وارضك وآنلرك آره‌سنده اولان مخلوقاتك ربیدر » دیمکله جناب حقك آثاریله جواب ویردی .]

یعنی ؛ فرعونك سؤالنه موسی علیه‌السلام جوابده « ای فرعون ! عالملرك ربی شو کوردیککز عالم علوی وسفلی وآنلرك بیننده اولان جمله موجوداتك خالقی ورببیدر . اکر اشیانك حقیقتنه علم وعرفانکز وارسه بونی بیلیرسکز» دیمکله فرعونك جهالت وحماقتنه اشارت ایتدی . چونکه ؛ سموات وارض وآنلرك آره‌سنده موجود اولان اشیانك جمله‌سی ممکن ومرکب اولدیغندن البته واجب‌لذاته بر فاعل مختارك اثری اولدیغی میدانده بر حقیقت ایکن هنوز آنی تحقیق ایدوب بیلمه‌مك حماقت وجهالتدن باشقه بر شی دکلدر دیمك ایسته‌دی .

بیضاوی ونیسابورینك بیانلری وجهله فرعونك سؤالی ؛ واجب تعالی‌نك کنهندن وحقیقتندندر . حضرت موسانك جوابی ؛ آثاری وافعالیله جوابدر . چونکه ؛ الله تعالی‌نك کنهنی بیلمك بشر ایچون ممکن اولمادیغندن آثاریله تعریف وبوجهتله‌ده فرعونك وظیفه‌سزلکنی بیانله فرعونه حدینی بیلمسنی توصیه ایتمشدر . زیرا دنیاده بشر ایچون بیلنمسی ممکن اولمایان شیئی سؤال ایتمك؛ حدینی وعجزینی بیلمه‌مکدر . بناءً علیه ؛ حضرت موسی بشرك ادراکنك احاطه ایده بیله‌جکی برصورتده تعریف ایتمکله فرعونی وظیفه‌سنه دعوت ایتدی .

فخر رازینك بیانه نظراً فرعون الله تعالی‌یی بیلیر ولکن ملك وریاست ایچون کفری اختیار ایدرایدی . یاخود « هرشیئك فاعلی افلاکدر » دیه‌ن دهریلردندی . یاخود حلولیه مذهبندن اولوب کندینه الوهیتك حلولنی اعتقاد ایتدیکندن الوهیت دعواسنه قدر جسارت ایتمشدی . بناءً علیه؛ موسی علیه‌السلام‌ده الله تعالی جمله مخلوقاتك ربی اولدیغی بیانده فرعونك‌ده ربی اولدیغی فرعونه تفهیم ایله الوهیت دعواسنده ساخته‌کارلغنی میدانه قویمشدر .

*
* *

واجب تعالی فرعونك بو جوابده حیرتده قالوب کندیسنه عارض اولان شاشقینلق اثری اولارق ایراد ایتدیکی سوزینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ اَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴾ بیوریور .

[فرعون اطرافنده اولان جماعته « ایشیتمیورمی‌سکز ؟ » دیدی .]

یعنی ؛ فرعون موسی علیه‌السلامك ویرمش اولدیغی جوابدن تعجب واستهزا طریقیله اطرافنده اولان جماعتی‌ده تعجبه سوق وذهنلرینی باشقه وادی‌یه تحویل ایتمك ایچون قومنك اشرافندن حضورنده بولونان اعیان وارکانه « ایشیتمیورمی‌سکز موسانك سوزینی؟ بن ربسنك ماهیتندن سؤال ایتدم او بکا آثارندن خبر ویردی . جوابی سؤالمه موافق دکلدر » دیمکله مجلسده کیلرك ذهنلرینی تغلیط ایتمك ایسته‌دی که بحثی مغالطه ایله بیتیرسون . چونکه ؛ حضرت موسانك سوزنده بر تأثیر بلیغ کوردیکندن جماعتك میل ایتمسندن وخارجه سرایتندن قورقدی وحضرت موسانك محق اولدیغی آکلاتمق ایسته‌مدی .

*
* *

واجب تعالی فرعونك بو کلامندن صکره حضرت موسانك کلامنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَائِكُمُ الْاَوَّلِينَ ﴾ بیوریور .

[موسی علیه‌السلام « عالملرك ربی سزك وسزدن اول کچن بابالریکزك دخی ربیسیدر » دیدی .]

یعنی ؛ فرعون موسی علیه‌السلامك « عالملرك ربی سموات وارضك ربیسیدر » دیمکله ویرمش اولدیغی جوابی قومنه بر خطا کبی کوستروب سموات وارضك حقیقتنی انسانلر ایچون بیلمك برآز اوزاق اولدیغندن موسی علیه‌السلام هرکسك انکار ایده‌میه‌جکی بر دلیله انتقال ایتدی که او دلیل هرشخصك کندی وجودیدر . چونکه ؛ هرکس کندی وجودینك برطاقم أتدن وکمیکدن وسائر اجزادن مرکب اولدیغنی وصکره‌دن میدانه کلدیکنی بیلنجه برموجد حقیقینك ایجادیله اولدیغنی اقرار ایتمسی لازم اولدیغندن بو حقیقتی انکار مجرد عناددن عبارت اولاجغی جهتله موسی علیه‌السلام « عالملرك ربی سزك وسزدن اول کچن بابالریکزك ربیسیدر » دیمکله فرعونه « سنك‌ده ربکدر . بناءً علیه؛ سنك ربوبیت دعواسنده بولونمقلغك ساخته‌کارلقدر» دیدی .

خازن وابوالسعودك بیانلرینه وابن عباس حضرتلرندن بر روایته نظراً بو مباحثه‌نك جریانی اثناسنده فرعونك مراسم ایچون حاضرلانمش بویوك صالونده قوللری بیله‌زیکلی

ارباب رتبه‌دن ومملکتك اشرافندن بشیوز کیشی حاضر ایمش. چونکه؛ فرعون حضرت موسی طرفندن مصره واطرافنه طاغیلمش حوادثك اوکنی آلمق امیدیله مجلسده برچوق کیمسه‌لر بولوندیردی که حضرت موسایی الزام ایتسون وبونی هرکس بیلسون وحضرت موسانك بر دها سسی چیقمه‌سون. بو جهتلری دوشوندی ولکن مقصدینك عکسی حصوله کله‌جکنی دوشونمه‌دی.

*
* *

واجب تعالی موسی علیه‌السلامك شو دلیلنه فرعون جواب بولامانجه حضرت موسانك شاننه لایق اولمادق برطاقم افترایه جرأت ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ اِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذٖى اُرْسِلَ اِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴾ بیوریور.

[فرعون حاضر اولان جماعته خطاب ایده‌رك دیدی که « سزه ارسال اولونان سزك رسولکز محقق والبته مجنوندر.] زیرا؛ بنم سؤالمه جواب ویرمیور آغزینه نه کلیرسه آنی سویله‌یور وسؤاله موافق جواب ویرمدیکی جهتله آداب کلامه رعایت ایده‌مه‌یور، بو ایسه مجنون شانیدر ». فرعون بو سوزلریله جماعتك ذهننی تغلیط ایتمك ایسته‌دی وبحثی حضرت موسانك شخصنه آتلاتدی. حالبوکه حضرت موسی اللهك آثاریله وافعالیله جواب ویردی که اك مؤثره انتقال مباحثه‌ده جمله عقلانك قبول ایتدیکی برطریق واضحدر. لکن فرعون یا او طریقی بیلمه‌دی ویاخود بیلمك ایشنه کلمه‌دی. بناءً علیه؛ شان نبویلرینه لایق اولمادق برطاقم اسناداته قالقیشدی. چونکه مباحثه‌ده مغالطه؛ اثر عجزدر. فرعون‌ده جوابدن عاجز اولونجه مغالطه جهتنی التزام ایتمشدر.

*
* *

واجب تعالی فرعونك عجزینی اظهار ایتمسی اوزرینه موسی علیه‌السلامك اوچنجی دفعه‌ده ایراد ایتدیکی کلامنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴾ بیوریور.

[موسی علیه‌السلام « اکر ادراك ایده‌جك عقلکز وارسه عالملرك ربی مشرقك ومغربك وآنلرك آره‌سنده اولان موجوداتك ربیدر » دیدی.]

یعنی؛ موسی علیه‌السلامه فرعونك « مجنوندر » دیمسی اوزرینه دها آچیق وواضح بر دلیله انتقال ایده‌رك موسی علیه‌السلام « ای فرعون! اکر دوشونه‌جك عقلکز وارده تعقل ایدرسه‌کز عالملرك ربی هرکون کونشك طوغدیغی مشرقك وایندیکی مغربك وآنلرك بیننده اولان موجوداتك ربیدر. بونی انکاره مجالکز یوق. زیرا؛ هرکون کوزوکزك اوکنده جریان ایدن بر حالدر. چونکه؛ کونش کلوب عالمه ضیا ویریور. بونی خلق ایدن کیمدر؟ دوشونمکز لازمدر. کونش اینیور، قارا کلق کلیور، استراحت ایدییورسکز. ضیایی کیده‌روب قارانلغی کتیرن کیمدر؟ بونی ادراککز لازمدر. اکر عقلکز وارسه بونلری دوشونملیسکز، نه ایچون دوشونمیورسکز؟ ای فرعون شومنوال اوزره کونلری، آیلری ویللری خلق ایتمکله فصول اربعه‌یی یعنی یاز، کوز، قیش وبهار موسملرینی میدانه کتیرمکله خلقك مصالحنی تسویه وتدبیر ایدن کیمدر، سنمیسك؟ » دیمکله فرعونی رسوای ایتدی. چونکه؛ فرعون کونشی بن خلق ایدییورم دیه‌مزدی.

*
* *

واجب تعالی فرعونك حضرت موسانك بوسوزینه غضب ایله تهدیداتی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ اِلٰهًا غَيْرٖى لَاَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونٖينَ ﴾ بیوریور.

[فرعون موسی علیه‌السلامه خطاب ایده‌رك « عزتمه یمین ایدرم که اکر سن بنم غیری بر معبود اتخاذ ایدرسه‌ك بن سنی البته محبوسلر زمره‌سندن قیلارم » دیمکله تهدید ایتدی.]

یعنی؛ موسی علیه‌السلام فرعونی قطعی دلیللرله وحدانیتی اقراره دعوت ایدنجه فرعون کمال کبر وغرور و غضبله « یا موسی! اکر سن بنم غیری بر معبوده عبادت ایدرسه‌ك البته سنی زندانه قویار ومحبوسلر زمره‌سندن قیلارم » دیمکله تهدید ایتدی.

قاضی، مدارك وخازنك بیانلرینه نظراً فرعونك زندانی أولدورمکدن دها مشکل

اولدیغی مرویدر . چونکه ؛ فرعونك حبسخانه‌سی بر آدم آلاجق قدر قویولردن متشکل ایدی . غضب ایتدیکی کیمسه‌یی یالکز اولارق اوقویویه ایندیرر ، کوز کورمز و کیرن چیقماز اولونجه‌یه قدر اوراده قالیردی. بناءً علیه فرعونك زندانی ؛ عالمی تهدیده اك بویوك بر وسیله اولدیغندن حضرت موسایی آنکله تهدید ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی موسی علیه‌السلامك فرعونك تهدیدینه قارشی ایراد ایتدیکی کلامی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُبِينٍ ﴾ بیوریور .

[موسی علیه‌السلام فرعونه خطاباً « دعوامك صادق اولدیغنه دلالت ایدر آچیق بر معجزه کتیرسه‌م دخی حبسه قویارمیسك ؟ » دیدی .]

﴿ قَالَ فَأْتِ بِهِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴾

[فرعون « یا موسی ! اکر سوزکده صادق ایسه‌ك کتیر معجزه‌کی » دیدی .] چونکه ؛ معجزه‌یی رد ایتسه هرکس جوابدن عاجز اولدیغنی بیله‌جکلر . بناءً علیه ؛ معجزه‌یی رد ایتمك ایشنه کلمدی . زیرا ؛ « معجزه‌کی طانیمام » دیمك آچیقدن اظهار عجز اولدیغندن معجزه طلبنه قرار ویردی .

*
* *

واجب تعالی موسی علیه‌السلامك معجزه‌سنی میدانه قویدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ﴾ بیوریور .

[فرعونك « سوزکده صادق ایسه‌ك معجزه‌کی کتیر » دیمسی اوزرینه موسی علیه‌السلام عصاسنی یره آتدی . برده کورولدی که عصا بویوك بر ییلان اولوویردی . ییلان اولدیغی هرکسجه ظاهر اولوب شبهه اولوناجق برجهتی یوق ایدی .] عصانك ییلانه انقلابنی کورونجه فرعونك « باشقه معجزه‌لرك وارمیدر » دیمسی اوزرینه

﴿ وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ ﴾

[حضرت موسی ألنی قوینندن چیقاردی . برده کورولدی که ألی، کورنلرك وباقانلرك کوزلرینی قماشدیرر درجه‌ده کونش کبی پارلاق وبیاض اولارق ظهور ایتدی .] بناءً علیه؛ فرعون بو ایکی معجزه‌یی کورونجه شاشیردی .

*
* *

واجب تعالی عصانك درحال ییلان اولمسی وألك کونش کبی بر حال کسب ایتمسی فوق‌الطبیعه اولوب انسانلرك یاپامیه‌جغی برشی اولدیغنی بیلدیکندن باشقه دیه‌جك برشی بولامانجه فرعونك «بو، سحردر» دیدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ لِلْمَلَاِ حَوْلَهُ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴾ بیوریور .

[موسی علیه‌السلامك معجزه‌سنی کورونجه فرعون نفسنه عارض اولان قورقویی صاقلادی واطرافنده اولان وکلاسنه خطاب ایده‌رك « شو موسی ایی بیلیر برساحردر » دیدی .] بونکله‌ده اکتفا ایتمدی ، اطرافنده بولونانلرك غیرتلرینی تحریك وقانلرینك غلیانی ایجاب ایده‌جك سوزه باشلادی ودیدی که :

﴿ يُرِيدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴾

[« شو ساحر سحریله سزی ارضکزدن یعنی یوردیکزدن چیقارمق ایسته‌یور . حال بویله اولونجه نه کبی شی امر ایدر وبوکا نه تدبیر دوشونورسکز ونه کبی تشبثاتله بونك اوکنی آلمق لازمدر؟ » دیمکله مسئله‌یی مشاوره‌یه حواله ایتدی.] چونکه؛ فرعونك زمانده سحر مشهور اولدیغندن درحال حضرت موسانك سوزلرینی قبولدن ناسی منع ایتمك ایچون « بو سحردر، فقط سحری ایی بیلیر » دیمکله خلقی آلداتمق ایسته‌دیکی کبی معیتنده بولونانلرك غضبلرینی تحریکه دخی چالیشدی . زیرا ؛ انسانلرك هرزمان قانی تحریك ایدن ایکی شیدر : برنجیسی ؛ امردیر ، ایکنجیسی ؛ مملکتیدر . بناءً علیه ؛ فرعون « بوساحر سحر سببیله سزی وطنکزدن چیقارمق ایستر » دیدی وایشی استشاره‌یه حواله ایتدی. حالبوکه فرعون الوهیت دعواسنده بولونور ودیکرلری کندینك قوللری عد اولنور کن شیمدی قوجه فرعون قوللرینك رأینه مراجعته محتاج اولدی و دوشونمدی که ربوبیتله

قوللرك رأينه مراجعت بيننده مناسبت يوقدر . مع هذا موسى عليه السلامك غلبه ايده‌جكنه وملك ومملكتنى آلاجغنه‌ده اشارت ايديوردى . چونكه «سزى ارضكزدن چيقاره‌جق» ديمك « ملككزى ألكزدن آلاجق » ديمكدى . ملكى آلمق ايسه غلبه‌يى مستلزمدر . بناءً عليه ؛ هم مملكتك كيده‌جكنى دوشونيور هم‌ده برچاره‌سنى آرايوردى .

*
* *

واجب تعالى فرعونك معيتنده‌كى اركانك رأينه مراجعت ايتديكنى بياندنصكره اركانك رأيلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالُوا اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَابْعَثْ فِى الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ۝ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ﴾ بيوريور.

[فرعونك وكلاسى « موسايى وبرادرينى تأخير ايت ، قتل ايتمه . زيرا ؛ اداره‌كده بولونان قصبه‌لره آدملر كوندر آنلر ايى بيلن هر ساحرى سكا كتورسونلر » ديديلر .]

يعنى ؛ فرعون معيتنده اولان جماعته « بونلر حقنده نه‌كبى تدبير لازمدر ، حبس ويا قتل وياخود مملكتدن طرد ايتمك خصوصلرندن هانكيسنى اختيار ايده‌لم ؟ » ديمسى اوزرينه اركان حكومتى وفرعونك جماعتى « بونلرك تجزيه‌سنى تأخير ايتمك موافقدر . زيرا ؛ على العجله قتل ايدرسه‌ك فتنه‌يه بادى اولور ، هم‌ده خلق سنك عاجز اولديغكى ظن ايدرلر . بناءً عليه ؛ قتللرى خصوصنده عجله ايتمه . كرك موسايى وكرك برادرينى دوردور . اطراف واكنافده اولان قضالره آدملر كوندر . آنلر سكا ايى بيلن وسحر علمنده ماهر اولان هر ساحرى كتورسونلر . ساحرلر بونلرله امتحان اولسونلر . هر حالده بز غلبه ايدر وبوايشك اوكنى بوصورتله آليرز » ديديلر . بويله ديمكله فرعونك اضطرابى بردرجه تسكين ايله كويا برتدبير مصيب يابمش اولديلر . فرعون ده بورأيى صواب كوردى واطرافه ژاندامه‌لر كوندردى وهر ساحرى كتيرملرينى امر ايتدى . ظن ايتديلركه چوقلقله غلبه ايدرز . حالبوكه ارادهٔ الٓهيه‌يه قارشى قوللرك كثرتنك قارنجه قدر بيله تأثير ايده‌ميه‌جكنى بيله‌مديلر .

* *
*

واجب تعالى ساحرلرك كلديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴾ بيوريور.

[تعيين اولونان يوم معينك وقتنده ساحرلر جمع اولونديلر .]

﴿ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ اَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ ﴾

[وفرعون طرفندن ناسه خطاباً «وقت معينده سز اجتماع ايدرميسكز؟ » دنيلدى .]

يعنى ؛ يوللرده وچارشولرده دلاللر ندا ايتدى وناسك جمله‌سنك يوم معينده تعيين اولونان ساعت ومحلده اجتماع ايتملرى امر اولوندى . چونكه ؛ فرعون وعونه‌سى غلبه ايده‌جكلرينى اميد ايدرلردى . بناءً عليه هر كسك سير وتماشا ايتملرى وساحرلرك غلبه‌سنى كورملرى ايچون هر كسك طوپلو بولونمسى وبر طرفه كيتمه‌مسى امر اولوندى .

﴿ لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ اِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴾

[« اكر ساحرلر غالب اولورلرسه مأمولكه سحره‌يه اتباع ايدرده موسايه اتباع ايتمه‌يز وهر كس نظرنده حقيقت تجلى ايدر واسكى دينمزه صاحب اولورز » ديمك ايسته‌ديلر .]

چونكه ؛ سحره‌نك دينى فرعونك دينى اولديغندن « ساحرلره اتباع ايدرز » ديمك « فرعونك دينينه صاحب اولورز » ديمكدى .

فخر رازينك بيانى وجهله يوم معلوم ايله مراد ؛ **فرعونله حضرت موسى بيننده قرارلاشديردقلرى بايرام كونيدر** كه يوم زينتده اجتماع ايده‌جكلرى ويوم زينتك بايرام كونى اولديغى واو كونده قوشلق وقتى اجتماع اولوناجغى (سورهٔ طه) ده‌كى آيتده بيان اولونمشدى . ايشته او وقتده خلقك اجتماع اولونمسى فرعون طرفندن امر اولوندى . چونكه ؛ فرعون ساحرلره اعتماد ايده‌رك اللهه قارشى حاشا غلبه‌سنه ايى اميدله‌نيوردى وبيلميوردى كه عالمه قارشى رذيل اولاجق ويانمش اولان شمعهٔ سلطنتى سونه‌جك وانقاضى قيامته قدر عالمه عبرت اولاجق . فرعونك كنديسى‌ده برآن اول مدت سلطنتنك ختام بولمسنى تعجيل ايديور وألنه قازمه وكورك آلارق تملندن ده‌ويرمك ايسته‌يوردى . چونكه ؛

انسانلرك ایشی دائما قدره قارشی چیرپینمق و اجله قارشی بر آدیم ایلری وارمقدر. فرعون‌ده عین حالده عجله ایدیوردی.

* * *

واجب تعالی سحره‌نك كاوب فرعونله محاوره ایتدكلرینی بیان ایتمك اوزره

﴿ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴾

بیوریور.

[وقتا كه سحره تعیین اولونان كونده قوشلق وقتی معلوم اولان محله كلدیلرسه فرعونه خطاب ایده‌رك « اكر بز غلبه ایدرسه‌ك بزم ایچون اجرت وارمیدر؟ » دیدیلر.]

﴿ قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ اِذًا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴾

[فرعون آنلرك اجرت ایستملرینه قارشی « اوت! غلبه ایدرسه‌كز سزك ایچون اجرت واردر. حالبوكه غلبه ایتدیككز تقدیرده سز بنم مقربلرمدن سكز.] شوحالده هروقت بكا مصاحب اولاجقكز كبی احسانمی‌ده بول بول آلیرسكز. یوماً فیوماً اقبالكز آرتاجقدر » دیمكله ساحرلره بویوك وعدلرده بولوندی. آنلرده بو وعده راضی اولدیلر و میدان معارضه‌یه كیریشدیلر.

﴿ قَالَ لَهُمْ مُوسٰى اَلْقُوا مَا اَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴾

[موسی علیه‌السلام ساحرلره « ای ساحرلر! آتك ألكزده‌كی آتاجقكز شیئی، كوره‌لم هنریكزی » دیدی.]

﴿ فَاَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ اِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ ﴾

[ساحرلر موسی علیه‌السلامك تكلیفی اوزره خلقك كوزینی بویامق ایچون كتیرمش اولدقلری ایپلرینی وعصالرینی یره آتدیلر ودیدیلركه « بز فرعونك اولولغنه یمین ایدرزكه البته غالبز ».] ساحرلر بو سوزلریله فرعونه اعتماد ایده‌رك عبودیتلرینی اظهار ایتدیلر وكندیلرینك كثرتنه وایپلرینك وعصالرینك چوقلغنه كووه‌نه‌رك غلبه ایده‌جكلرینه جزملرینی

یمینلریله تقویه ایتدیلر. بیلمدیلركه ضعیف حق؛ قوتلی باطله غلبه ایدر. بعض روایته نظراً ساحرلر پك چوق اولدقلری كبی هربرینك متعدد ایپلری وعصالری‌ده بولوندیغندن طاغ، طاش خلقك كوزنده ییلانله طولدی. كرچه آیتلرده عدد اوزره صراحت یوق ایسه‌ده ساحرلرك عددی پك چوق اولدیغنه دلالت واردر. چونكه؛ سحره جمع صورتنده وارد اولدیغی كبی اطرافده بولونان قصبه‌لره آدملر كوندرلدیكی وبوتون ساحرلرك جمع اولدیغی بیان اولونمشدر. شوحالده بوتون مملكت داخلنده بر چوق ساحر اولدیغی شبهه‌سزدر. زیرا؛ هربرینی جلب ایچون آدملر كیتدی وكتیردیلر.

فخررازینك بیانی وجهله ایپلر جیوه ایله جلالانمش وعصالرك ایچی اویولمش جیوه قونولمش اولدیغندن كونش قیزنجه جیوه‌نك حركه‌سیله ایپلر وعصالر ییلانلر كبی حركت ایدوب خلقك كوزینه بر چوق ییلان كوروندیكندن غلبه ایده‌جكلرینه امید ایتمشلردی. فقط بوتون امیدلری بوشه كیتدی وعاقبتلری هلاكه منجر اولدی.

« حضرت موسانك ساحرلره (آتك الكزده بولونان آتاجقكز شیئی) دیمسی سحرله امردر، سحرله امر ایسه باطلی ایشله‌مكله امر اولدیغندن موسی علیه‌السلام ایچون جائز اولمازمی؟ » عنوانده وارد خاطر اولان سؤاله شویله جواب وریلور: موسی علیه‌السلامك امری؛ فخررازی وبیضاوینك بیانلری وجهله اظهار حق ایچون امردر. زیرا؛ آنلر أللرنده‌كی آلتلرینی یره آتوب هنرلرینی اجرا ایتمدكجه حق ظاهر اولمیه‌جغنی بیلدیكندن حقی اظهار ایچون آنلره امر ایتمشدر. یاخود « اكر محق ایسه‌كز آتاجقكز شیئی آتك » دیمكدر، یوقسه باطل ایله امر دكلدر. یاخود امر؛ آنلری تهدید ایچوندركه « هایدك یاپاجقكزی یاپك باشكزه كله‌جكی‌ده دوشونك » دیمكدر.

* * *

واجب تعالی فرعونك جمع ایتمش اولدیغی ساحرلرك سحرلرینی اجرا ایتدكلرینی بیاندنصكره نوبت حضرت موسایه كلوب معجزه‌سنی اظهار ایتدیكنی بیان ایتمك اوزره

﴿ فَاَلْقٰى مُوسٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴾ بیوریور.

[ساحرلرك وظیفه‌لرینی بیتیرملری اوزرینه موسی علیه‌السلام عصاسنی یره آتدی. برده كورولدی كه عصا آنلرك افترا ایله یاپمش اولدقلری سحرلرینی لقمه ایدوب یوتیور.]

﴿ فَاُلْقِىَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴾

[ساحرلر بوحالی کورونجه درحال سجده ایدر اولدقلری حالده یره سریلدیلر .]

﴿ قَالُوا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ * رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴾

[ساحرلر یالکز سجده ایله اکتفا ایتمدیلر وایمانلرینی اظهاره مسارعتله « بز عالملرك ربسی اولان موسی وهرونك ربسنه ایمان ایتدك » دیمکله ایمان ازلیلرینی اظهار ایتدیلر .]

زیرا؛ ساحرلر عصای موسانك ییلانه انقلابنی وکندی سحر ایتدکلری ایپلری وعصالری یوتمسی سحر اولمایوب بر امر سماوی ومعجزه اولدیغنی ادراکله وقت فوت ایتمکسزین همان سجده یه قپاندیلر وموسی و برادری هرونك حقا نبی اولدقلرینی اقرارله فرعونه صورت قطعیه ده جواب ویردیلر وبوصورتله باطل علملریله استفاده ایده رك حقه واصل اولدیلر .

یعنی ؛ ساحرلر سحرلرینی اجرا ایدوب موسی وهرون علیهما السلام سیر وتماشا ایدوب نوبت آنلره کلنجه امر الٰهی اوزره حضرت موسی عصاسنی یره براقنجه درحال عصا آنلرك حیله ویالانله یاپمش اولدقلری سحرلرینی لقمه ایدوب یوتمسی اوزرینه ساحرلر بونك سحر اولمایوب حق اولدیغنی بیلدیلر وکچمش قباحتلرینه استغفار ایده رك همان یوزلرینی تراب مذلته سورمك اوزره سجده یه قپاندیلر ودیدیلرکه « بز عالملرك ربسی اولان رب موسی وهرونه ایمان ایتدك وبونك معجزه اولدیغنی بیلدك شبهه مز قالمدی » .
ساحرلر بوسوزلریله فرعونی رد ایتدیلر .

فرعون ربوبیت دعواسنده اولدیغندن (رب العالمین) ایله مرادلری ؛ فرعون اولمق احتمالنی قالدیرمق ایچون عالملرك ربسی ایله مرادلری ؛ **حضرت موسی وهرونك ربی** اولدیغی تصریحله مقصدلری فرعونه ایمان اولمادیغنی اعلان ایتدیلر . چونکه ؛ فخررازینك بیانی وجهله حضرت موسانك عصاسی آغزینی آچوب بوتون ساحرلرك ایپلرینی وعصالرینی یوتونجه حضرت موسی عصاسنی الینه آلوب عصا اسکی حالنه عودت ایدوب یوتمش اولدیغی شیلردن براثر کورولمه ینجه سحره بونك حق اولدیغنی بیلدیلر وشبهه لری قالمادی وفرعونه ده اویولده جواب ویردیلر . زیرا عصا ؛ اوقدر ایپلری وعصالری یوتدیغی حالده جثه سنه اصلا بیومك کلمدیکی کبی اسکی حالندن تغیر وتبدلده کورولمه مسی آیریجه بر معجزه در . یعنی

عصانك ییلانه تحولی معجزه اولدیغی کبی اوقدر شیلری یوتدیغی حالده جثه سنه تغیر عارض اولمامسی ده ایکنجی بر معجزه در . چونکه ؛ یالکز غلبه ایتمکله آنلرك آلتلری اللرنده قالسه ایدی خلقك نظرنده عصای موسانك ده سحر اولمق شبهه سی زائل اولمازدی که «ایکی کیمسه نك یاریشمسنده البته بری غالب دیکری مغلوب اولمق عادتدر، بوده اوقبیلدندر» دنیلمك لسان ناسه قولای اولور وفرعون ده بویله تأویل ایتمکه بر یول بولوردی . لکن عصای موسی یالکز غلبه ایله اکتفا ایتمدی ، بلکه خصمنی بوتون محو ایتدی اورته دن قالدیردی ودره لر وتپه لر طولوسی سحرلردن براثر براقمادی . بناءً علیه ؛ سحر اولمادیغنی عالمه اعلان ایتدی .

بیضاوینك بیانی وجهله سحرك اك نهایه سی خلقك کوزینی بویامق وتخیلاتدن عبارت اولدیغنه بو آیت دلالت ایتدیکی کبی هر فنده ماهر اولان کیمسه نك البته منفعت کوره جکنه دخی دلالت ایدر . چونکه ؛ ساحرلر سحرك اك یوکسك طبقه سنی بیلوب آنك فوقنده سحر اولامیه جغنی بیلدکلرندن حضرت موسانك معجزه سنك سحر اولمادیغنی وامر الٰهی ایله اولدیغنی بیلدیلر وعلملری اهتدالرینه سبب اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی ساحرلرك ایمان ایتدکلرینی بیاندنصکره فرعونك ساحرلره یاپمش اولدیغی معامله سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ اِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِى عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴾ بیوریور .

[فرعون ساحرلره خطاب ایده رك « بن سزه اذن ویرمزدن اول سز موسایه ایمان ایتدیکز . زیرا ؛ موسی سزه سحر تعلیم ایدر بویوککزدر . بناءً علیه ؛ سز البته باشکزه کله جکنی بیلیرسکز . سزه کوستریرم : انتقام آلمغه قادر اولان بنمی یم ، یوقسه موسانك ربسیمیدر ؟ » دیدی] وسوزینه شونی ده علاوه ایتدی .

﴿ لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِينَ ﴾

[« البته بن سزك أللريكزى وآياقلريكزى مخالف اولارق كسر والبته جميعكزى آصارم » ديمكله تهديدينى تشديد ايتدى .]

يعنى ؛ ساحرلر ايمان ايدنجه فرعون خلقه قارشى خجالتنى بيلديرمه‌مك وخلقك ذهننه عارض اولان شبهه‌يى ازاله ايتمك صورتنى دوشونه‌رك ساحرلرى تهديده باشلادى و ديدى كه « اى ساحرلر ! بن اذن ويرمزدن اول سز موسايه ايمان ايتديكز . زيرا ؛ موسى سزك شول بويوككزدر كه اوسزه سحر تعليم ايدن استادكزدر وناس بيننده بزى رسواى ايتمك اوزره كيزلى اتفاقكزك احكامنى اجرا ايتديكز . بناءً عليه ؛ ايمانكز حقيقى بر ايمان دكلدر وايمانكزك آجيسنى بن سزه كوستريرم . بناءً عليه ؛ يقينده ايمانكزك عاقبتنى بيليرسكز » ديدى وبونكله‌ده اكتفا ايتمدى وساحرلره تهديدينى تفصيل ايده‌رك ديدى كه « البته بن سزك صاغ ألكزى وصول آياغكزى كسر وجمله كزى بردن آصارم كه هر كسه عبرت اولسون وبزه مخالفت جائز اولماديغنى ومخالفت ايدنلرك درحال جزالرينى كوره‌جكلرينى بيلسون وقلبنده مخالفت فكرينى طاشييانلر اوفكردن واز كچسونلر » ديمكله عموم خلقه تهديداتده بولوندى وبوسوزلريله ناسك دائرهٔ اطاعتدن چيقملرى احتمالنى قاپامق ايسته‌دى واسكى سطوتنى محافظه ايچون بر نمايش ياپدى . چونكه ؛ ساخته‌كارلرك عادتلرى بو مثللو مقامده خلقه قارشى دائما غيرتى ألدن قويمامقدر .

فخر رازينك بيانى وجهله بوسوزلرنده فرعون حضرت موسادن خلقى تنفير ايچون درت شيئه تشبث ايتدى . برنجيسى ؛ بن اذن ويرمه‌دن سز آكا ايمان ايتديكز ديمك اولديه آكا ايمانه ميل ايتمشسكزكه تحقيق ايتمه‌دن ايمانه ايديوريكز . بناءً عليه ؛ ايمانكز تحقيقه مستند ومعتبر دكلدر ديمك ايسته‌دى . ايكنجيسى ؛ موسى سزك بويوككزدر . سزه سحر تعليم ايتدى ديمكله اولديه بيكزده خفى بر اتفاق نتيجه‌سى اولارق بزى محجوب ايتمك ايچون مغلوب اولديكز وايمانكز مواضعه‌در ، حقيقى ايمان دكلدر ديمك ايسته‌دى . اوچنجيسى ؛ سز البته يقينده بيليرسكز ديمكله تهديد ايتدى . دردنجيسى ؛ تهديدينى أللرينى وآياقلرينى كسمكله تفصيل وبو جزالى ياپاجغنى يمينله تأكيد ايتدى كه مخالفتدن هركس چكينسون .

*
* *

واجب تعالى فرعونك تهديدينه قارشى ساحرلرك جوابلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالُوا لَاضَيْرَ اِنَّا اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴾ بيوريور .

[ساحرلر فرعونك تهديدينه قارشى « بزم ايچون ضرر يوقدر . زيرا ؛ بز ربمزك حضورينه انقلاب ايدرز . بناءً عليه ؛ سنك تهديدك بزه تأثير ايتمز وبزى ايمانمزدن دوندوره‌مز » ديديلر .] وسوزلرينه شونى‌ده علاوه ايتديلر و ديديلر كه :

﴿ اِنَّا نَطْمَعُ اَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَا اَنْ كُنَّا اَوَّلَ الْمُؤْمِنُونَ ﴾

[« چونكه ؛ بوكون ايمان ايدنلرك اولى بز اولديغمز ايچون البته ربمزك خطالريمزى عفو ايدوب مغفرت ايتمسنى اميد ايدرز . بناءً عليه ؛ سن نه قدر تهديد ايتسه‌ك بز ايمانمزدن دونمه‌يز » ديمكله فرعونك تهديدينه اهميت ويرمدكلرينى اعلان ايتديلر .]

بو آيته نظراً ساحرلر ؛ فرعونه ايكى جهتدن جواب ويرديلر : برنجيسى ؛ سنك تهديدك بزه ضرر ويرمز وتأثيرى يوقدر ديديلر . ايكنجيسى ؛ بزم ايمانمز مواضعه دكلدر ، حقيقيدر . بناءً عليه ؛ ربمزك خطايامزى عفو ايده‌جكنه اميدمز قوييدر ديمكله فرعونى رد ايتديلر . « ضرر يوق » ديملرى « آخرت عذابنه نسبتله ضرر يوق » ديمكدر . « بز مؤمنلرك اولى‌يز » ديمكدن مقصدلرى « اوكون اوراده حاضر اولانلردن اول ايمان ايدنلرز » ديمكدر كه فرعونك تبعه‌سندن بونلردن اول ايمان ايدن اولماديغنه اشارت ايتمشلردر .

*
* *

واجب تعالى فرعونك ايمان ايتميه‌جكى تحقق ايدنجه موسى عليه السلامه بنى اسرائيلى مصردن آلوب چيقمسنى امر ايتديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاَوْحَيْنَا اِلٰى مُوسٰى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِى اِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ﴾ بيوريور .

[بز موسى عليه السلامه وحى ايتدك وديدك كه « يا موسى ! سن كيجه ايله قوللرمله مصردن حركت ايت . زيرا ؛ سز فرعون طرفندن تعقيب اولونوب اتباع اولوناجقسكز ، قورقما همان كيجه ايله چيق » .]

يعنی ؛ موسی عليه السلام مصرده چوق زمان اکلەشدی وهرزمان فرعونی واتباعنی توحيده دعوت ايتمش ايسەده تأثير ايتمەيجه هلاكه مستحق اولديغی تحقق ايتمسی اوزرينه واجب تعالی حضرت موسايه كيجه ايله مصردن حركت ايتمسنی وحی ايله امر ايتدی وفرعونك عسكری ايله برابر تعقيب ايدەجكنی دخی خبر ويردی وخبر ويرديكی وجه اوزره وقوعبولدی .

مدارکده بيان اولونديغی وجهله حضرت موسی برقاچ كون اول بنی اسرائيله مصردن حركت ايديلەجكنی خبر ويردی و تدارك اوزره بولونملرينی امر ايتدی وبنی اسرائيل حركت ايدەجكلری كيجه بزم بايرامز وار ديەرك قبطی اولرنده بولونان حليانی آلمشلر واو كيجه بنی اسرائيلك حركتلرينی تسهيل ايچون جناب حق قبطيلرك خانەلرنده خستەلق وبعضيلرنده وفيات و سائر مشغوليتلر خلق ايتدیكه هركس كندی درديله مشغول اولديغندن بنی اسرائيل سلامت چيقار كيدرلر ، قبطيلردن هيچ بر فردك خبری اولماز . چونكه ؛ فرعونك شرندن خلاص ايچون چيقوب كيتملرينی جناب حق اراده ايتديكی ايچون البته حركتلرينی تسهيل ايتمشدر .

حضرت موسانك مصرده مدت تبليغی اوتوز سنه اولديغی ومصردن (مدين) ه كيتديكنده اوتوز ياشنده بولونديغی و(مدين) ده اون سنه اقامت ايدوب مصردن حركتنده يتمش ياشنده اولديغی وآلتی سنەده مصردن حركتندن صكره معمر اولوب يوز يكرمی ياشنده وفات ايتديكی مرويدر . سورهٔ اعرافده تفصيل اولونديغی اوزره حضرت موسانك تبليغی زماننده فرعونی وقومنی انصافه وتنبهه دعوت ايدەجك قحط وغلا وقوربغه وچكركه كبی برچوق مصيبتلر ظهور ايتدی ولكن هيچ برندن متنبه اولماديلر. چونكه؛ فرعون وقومنك سفاهت دوری اولديغندن آنلرك اضمحلالی زمانی ياقلاشمشدی . بناءً عليه ؛ وعظ ونصيحت وتبليغ ومصيبت هيچ بری كنديلرينه تأثير ايتميوردی . زيرا ؛ هلاكه محكوم اولان هرملتده احوال بويله جريان ايتديكنی تاريخ اثبات ايتمكدەدركه سفاهته كندينی قاپديرمش اولان ملتلردن اصلاح حال ايدەرك نفسنی محافظه ايتمش برملت عالمده اندردر .

*
* *

واجب تعالی امری وجهله حضرت موسانك بنی اسرائيلی آلوب مصردن چيقديغنی و فرعونك تدبيرينی وبنی اسرائيلی تعقيبنی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِى الْمَدٰائِنِ حٰاشِرِينَ ﴾ بيوريور .

[بنی اسرائيل مصردن چيقنجه فرعون تحت ادارەسنده اولان قصبەلره عسكر جمع ايدەجك آدملر كوندردی .]

﴿ اِنَّ هٰؤُلٰاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ ﴾

[« ايشته فرار ايدن بنی اسرائيل بزه نسبتله آز برجماعتدر » .]

﴿ وَاِنَّهُمْ لَنٰا لَغٰائِظُونَ ﴾

[« حالبوكه آنلر بزه مخالفتله بزی غضبلنديرديلر» .]

﴿ وَاِنّٰا لَجَمِيعٌ حٰاذِرُونَ ﴾

[« وبز قوتلی برجماعتز ودشمنك شرندن حذر ايدر احتياطلی بولونورز » ديمكله عسكر طوپلامغه باشلادی .]

يعنی ؛ موسی عليه السلام امر الٰهی يه امتثالاً بنی اسرائيلی مصردن آلوب چيقنجه فرعون تعقيب ايچون تداركاته باشلار ومملكتی داخلنده حكمنك نافذ اولديغی شهرلره ضبطيەلر كوندرر و عسكرينی سلاح آلتنه دعوت ايدر وعسكرلرك قوهٔ معنويەلرينی تقويه وتزييد ايچون خصمك يعنی فرار ايدن بنی اسرائيلك آزلغندن وكنديسنك غضبلنديكندن وفراريلره قارشی قوتلی اولدقلرندن بحث ايدر وديركه « شو فرار ايدنلر بزه نسبتله برفرقهٔ قليلەدر . بناءً عليه ؛ بزم قوتمزه قارشی مقابله ايدەجك برحالده دكللردر . همان آز برزمان ايچنده ايشلرينی بيتيرر كيری دونرز وتعقيب ايتمسەكده اولابيليرسەده آنلر بزه مخالفتله بزی غضبلنديرديلر ورأيمز خلافنده حركتله غيظمزی جلب ايتديلر. اكر مخالفت ايدنلرك عرقنی كسوب تيز آلدن چارەسنی آرامازسەق حكومتمز تزلزله اوغرار ومخالفت ايدنلر چوغالير. حالبوكه بز قوتلی برجمعيت وشوكتلی برحكومتز وبوكبی دشمنلره قارشی احتياطلی بولونور شرلرندن حذر ايدرز » ديمكله عسكرينی وامراسنی تشجيع ايتدی .

تفسیر خازن ومدارکده بیان اولوندیغی وجهله فرعون، بو سوزلری عسکرك تجمعندن صکره بویوك بر میدانده وزرا، وکلا واشراف وارکان بلده حضورنده عسکره خطاباً بر کرسی اوزرنده ایراد ایتدیکی نطقنده سویله‌مشدر . اساساً عسکر جمعنه کوندرمش اولدیغی آدملرینه‌ده بو یولده تعلیمات ویروب نصایحده بولونملرینی امر ایتدیکی مرویدر . بو نطقندن مقصدی ؛ عسکره واهالی‌یه متانت قلب ویرمکدر ومهم ایشلرده بومثللو نطقلر پادشاهلرك عادتلری اولدیغندن فرعون‌ده اردوسیله حرکتدن اول بو عادته تبعاً بر نطق ایراد ایتمشدر .

فرعونك نطقنك خلاصه‌سی؛ ایکیدر : برنجیسی ؛ بنی اسرائیلی قلتله وذلتله ذم ایدوب عسکرینی تشجیع ایتمیدر. ایکنجیسی ؛ کندیلرینك قوتلی وعسکرینك کثرتلی اولمسی وبوکبی امور مهمه‌ده احتیاطلی بولونوب تیز الده اوکنی آلمه عادتلری جمله‌سندن اولمسی وشو حرکت لزومسز اولمایوب عسکر جمعنی واردونك حرکتنی ایجاب ایدن مسائلدن اولدیغنی بیان ایتمیدر . حالبوکه فخر رازینك، ابن عباس حضرتلرینك روایتنه استناداً بیاننه نظراً بنی اسرائیلك یکرمی ایله آلتمش آره‌سنده بولونان ومقاتله‌یه مقتدر اولان آلتیوز بیك کیشی‌سی موجود ایمش. فقط فرعونك عسکرینه نسبتله غایت آز اولمسنه بناءً بنی اسرائیلی آز اولملریله ذم ایده‌رك عسکرینی تشجیعه اساس اتخاذ ایتمشدر. بناءً علیه؛ امرای عسکریه ایچون دائما کندی عسکرینك قوتلی اولدیغندن وخصمك ضعفندن بحثله عسکرینی تشجیع ایتمك مهم بر وظیفه اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر . زیرا جناب حقك قرآنده بزه بیان ایتمسی ؛ تعلیم ایتمك وعسکره بو یولده نطق ایراد ایتمك اسکی بر عادت لازمه‌دن اولدیغی بزه آکلاتمقدر .

فرعون نطقنده بنی اسرائیلك مخالف حرکتلرینه غضب ایتدیکندن بحثله مخالف حرکتده بولونانلرك تجزیه‌سی حکومت ایچون لازم اولدیغی آکلاتمق ایسته‌مشدر. لکن مخالفتك حقلی بر مخالفت اولوب حقلی مخالفتك ایسه جزایی مستلزم اولمادیغی قاله آلمامشدر. چونکه ؛ بو جهتدن بحث ایتمك ایشنه کلمیوردی . حالبوکه بنی اسرائیلك مخالفتی ظلمه وشرکه قارشی مخالفت اولدیغندن کندینك ظلمی وشرکی ترکله دائرهٔ صلاحه داخل

اولمسی الك مهم بر وظیفه ایدی. ایشته بو مهم وظیفه‌یی ترکله سطوتنه استناداً ایشه باشلامسی هلاکنی موجب اولمشدر. فرعونك اثنای حرکتنده؛ معیتنده بنی اسرائیلك عددندن قات قات فضله عسکرله حرکت ایتدیکنه نطقنده سویله‌مش اولدیغی سوزلری دلالت ایدر. زیرا؛ او زمانده دنیاده موجود حکومتلرك الك قوتلیسی وآز زمانده برچوق عسکر جمعنه مقتدر مصر حکومتی اولدیغندن آز زمان ایچنده تدارکات حربیه‌سنی اکمال ایده‌رك برچوق قوتله حرکت ایتمشدی . تدارکات حربیه‌سی مکمل اولدیغنه‌ده نطقنده دشمندن حذر اوزره احتیاطلی بولوندیغندن دخی بحث ایتمسی دلالت ایدر . چونکه دشمنه قارشی احتیاطك معناسی؛ زمانه کوره حربه آشنا عسکر ومهمات حربیه حاضرلامقدر . زیرا ؛ عسکردن ومهمات حربیه‌دن غافل بر حکومت دشمنه قارشی احتیاط ایتمش اولماز .

*
* *

واجب تعالی فرعونك کمال دبدبه وداراتله مصردن حرکتنی بیان ایتمك اوزره

﴿ فَاَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ * وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴾ بیوریور .

[بزم اراده‌مز آنلرك هلاکنه تعلق ایدنجه بز آنلری مصرك کوزل باغچه‌لرندن وباغچه‌لرك قاینایان پیکارلرندن وآلتوندن وکموشدن مدفون وغیر مدفون خزینه‌لرندن وکوزل یاپیلمش یوکسك سرایلرندن وسرایلرك قولتوق وقناپه کبی موبیله‌لرندن چیقاردق.] بناءً علیه ؛ بوتون راحتلرینی ومالارینی ترکله بنی اسرائیلی تعقیب ایچون یوله چیقدیلر .

﴿ كَذٰلِكَ ﴾

[ایشته بویله‌جه غضبلرینی تحریك ایده‌رك بز آنلری مصردن چیقاردق .]

﴿ وَاَوْرَثْنَاهَا بَنِى اِسْرَائِيلَ * فَاَتْبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ ﴾

[وبیان اولونان متروکاتلرینه بنی اسرائیلی وارث قیلدق ومصری ترك ایدوب یوله چیقینجه فرعون وعسکری بنی اسرائیله تابع اولدیلر وبر کون کونش طوغارکن بنی اسرائیلك آرقه‌سندن اولاشدیلر وایکی اردو بربرینی کوره‌جك قدر یاقین کلدیلر .]

﴿ فَلَمَّا تَرَاءَا الْجَمْعَانِ قَالَ اَصْحَابُ مُوسٰى اِنَّا لَمُدْرَكُونَ ﴾

[وقتا که ایکی طرف عسکرلری بربرینی کوردیلرسه موسی علیه‌السلامك مقارنلری وبنی اسرائیلك ایلری کلنلری « فرعون وعسکری بزه قاووشـاجقدر . بناءً علیه ؛ بزم ایچون حیات امیدی قالمادی » دیدیلر .]

﴿ قَالَ كَلَّا ﴾

[موسی علیه‌السلام آنلره « حقیقت حال سزك ظنکز کبی دکلدر » دیدی .]

﴿ اِنَّ مَعِيَ رَبّ۪ي سَيَهْد۪ينِ ﴾

[« زیرا ؛ ربمك معاونتی بنمله برابردر. بناءً علیه؛ طریق خلاصی بکا الهام ایدر وبزی قورتاره‌جق بر یوله واصل ایدر.] چونکه؛ خلاصمزی بکا وعد ایتدی، وعدنده خلف اولماز. البته بزی قورتاره‌جقدر » دیمکله معیتنده بولونانلری تسـلیه ایتدی . فرعونك عموجه زاده‌سی ایمان ایتدیکندن حضرت موسی ایله برابر اولوب حضرت موسی « ربم بکا هدایت ایدر وقورتولاجق بر یول کوستر » دینجه « نره‌یه کیده‌جکسك اوکمز دکز آرقه‌مز دشمندر» دیمسی اوزرینه موسی علیه‌السلامك شو دعایی اوقودیغی (ابن‌مسعود) حضرتلری رسول‌اللهدن روایت ایدر ودیرکه « رسول‌اللهدن ایشیتدکدنصکره او دعایی اصلا ترك ایتمدم. اودعا شودر: (اللهم لك الحمد والیك المشتكى وبك المستغاث وانت المستعان ولا حول ولا قوة الا بالله) یعنی « ای ربم ! مدح وثنا وشکر آنجق سکا مخصوصدر وشکایت آنجق سکا منتهی اولور وسندن باشقه دشمندن شکایت ایده‌رك عرضحال ایده‌جك برکیمسـه یوقدر ویاردیم طلب اولونمق سکا منحصردر وبر مکاندن دیکر مکانه تحول ودشمنه قارشی قوت وقدرت اولمادی ، آنجق سنك عنایتکله اولدی » دیمکدر .

جناب حق ، مصرك اوزمانده غایت معمور ودنیـاجه هردورلو صفا واسباب راحت موجود اولدیغنه واهالیسنك صوك درجه ثروت وسامان صاحبی وکوکل اکلنه‌جك باغلر وباغچه‌لر وآقار پیکارلر وکوشکلر وسرایلر موجود بولوندیغنه بوآیتله اشارت ایتدیکی کبی حق اولان دعوته اجابت ایتمه‌ینلرکده نعمتلری هرزمان زواله معروض وکندیلرینك هلاکه مستحق اولدقلرینه دخی اشارت ایتمشدر .

بنی اسرائیلك مصرك املاکنه وارث اولملری ایله مراد ؛ تفسیرخازنده بیان

اولوندیغی وجهله **فرعونك هلاکندنصکره مصره عودتله وارث اولمه** احتمالی وار ایسه‌ده بو احتمال ضعیفدر . چونکه ؛ عودتلرینه دائر آیتده صراحت اولمادیغی کبی باشقه‌جه بر دلیل‌ده یوقدر . شوحالده بنی اسرائیلك وارث اولمسی ایله مراد ؛ **آنلرك نسللرینك وارث اولمسیدر** . بناءً علیه ؛ بنی اسرائیل حضرت سلیمان زماننده مصره تماماً مالك اولمشلردر.

*
* *

واجب تعالی فرعونك مصردن چیقدیغنی وایکی طرف عسکرینك بربرینی کوردیکنی وبنی اسرائیلك اندیشـه ایتدکلرینی بیاندنصکره بنی اسرائیلك خلاصنی وفرعونك غرق اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ ﴾ بیوریور .

[فرعونك عسکری بنی اسرائیله یاقلاشنجه بز موسی علیه‌السلامه وحی ایتدك ودیدك که « یاموسی ! عصاکی دکزه وور » .]

﴿ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظ۪يمِ ﴾

[موسی علیه‌السـلام امرمزه امتثالاً عصاسنی دکزه وورنجه دکز یارلدی واون ایکی پارچه اولدی . بنـاءً علیه ؛ هرپارچه ودکزدن هرفرقه بویوك طاغ کبی اولدی وپارچه‌لرك آره‌لری بنی اسرائیله آچیق یول اولدی .]

﴿ وَاَزْلَفْنَا ثَمَّ الْاٰخَر۪ينَ ﴾

[بز اومقامده فرعونی وعسکرینی بنی اسرائیله یاقلاشدیردق .]

﴿ وَاَنْجَيْنَا مُوسٰى وَمَنْ مَعَهُٓ اَجْمَع۪ينَ ﴾

[بز موسی علیه‌السـلامه وآنکله برابر اولانلرك جمیعسنه نجات ویردك وفرعونك شرندن قورتاردق .]

﴿ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَر۪ينَ ﴾

[بز فرعونی وعسکرینی دکزه غرق ایتدك .] یعنی موسایه نجات ویردکدنصکره فرعونی معیتیله برابر غرق ایتدك .

﴿ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾

[ایشته شو عین مکانده فرقه‌نك برینه نجات ویردکدنصکره دیکرینی غرق ایتمکده قدرتمزه وموسی علیه‌السلامك دعواسنك صدقنه بویوك علامت واردر. حالبوکه بوعلامت میدانده ایکن انسانلرك اکثریسی ایمان ایدر اولمادیلر .] مع هذا بوکبی وقوعاتدن انسانلرك عبرت آلملری وامر الٰهی یه مخالفت ایتمه‌ملری لازمدر .

یعنی ؛ موسی علیه‌السلام دکز کنارینه کلوب فرعونك عسکری آرقه‌دن یاقلاشوب کلدکلرنده بنی اسرائیلك اندیشه‌یه دوشملری اوزرینه موسی علیه‌السلام خلاصلرینه دائر استرحامده بولونجه بز موسایه وحی ایتدك ودیدك که « سن عصاکی دکزه ووز ». امرمز اوزرینه موسی عصاسنی دکزه وورمسنی متعاقب دکز بنی اسرائیلك اون ایکی قبیله‌سنه اون ایکی یول اولدی ودکزك اویوللر آره‌سنده‌کی پارچه‌لری بویوك طاغلر کبی بربری اوزرینه ییغیلدی واومکانده بز بنی اسرائیله فرعونك عسکرینی یاقلاشدیردق که بنی اسرائیلك کچدیکنی کورسونلر وجسارت آلسونلر وبز موسی علیه‌السلامه ومعیتنك جمیعسنه نجات ویردك وفرعونك شرندن قورتاردق وفرعونی وعسکرینی غرق ایتدك وموسی علیه‌السلامك معجزه‌لرندن دها بویوکی بوتون مهالکدن نجاتلرینه سبب اولدیغنی آنلره رأی العین کوستردك. چونکه؛ فخر رازینك بیانی وجهله حضرت موسانك بومنوال اوزره کچمسنده بش جهتدن معجزه واردر : **صویك پارچه‌لانوب یول اولمسی ، صویك صلابتلی بر طاغ کبی بربری اوزرینه ییغیلوب دورمسی ، بنی اسرائیل کچنجه‌یه‌قدر فرعونك عسکرینك ظلمت ایچنده حبس اولوب قالمسی ، طاغلر کبی پارچه‌لرك آرالرنده کچرکن صویك بللور کبی اولوب بنی اسرائیلك بربرینی کورمسی وفرعونه وعسکرینك تماماً دکزك ایچنه کیرنجه‌یه‌قدر صولرك صلابتنی غیب ایتمه‌مسیدر .**

(وازلفنا ثم الآخرین)ده‌کی (ازلفنا) **بز یاقلاشدیردق** (ثم) **اورطانده** دیمکدر. آخرین؛ **فرعونه وعسکری‌در. کیمك کیمه یاقلاشدیغنده اوچ احتمال واردر : برنجیسی؛**

فرعونه وعسکرینك بنی اسرائیله یاقلاشمسیدر. چونکه ؛ فرعون وعسکرینك بنی اسرائیله قاریشه‌جق درجه‌ده تقرب ایدوب لکن بردومانله حاصل اولان قارانلق آنلری برمدت توقیف ایلیه‌رك بنی اسرائیلك سلامت کچدکلری مرویدر. ایکنجیسی ؛ **فرعونك عسکرینك بعضیسنك بعضیسنه یاقلاشمسیدر.** چونکه مقصد؛ دکزه طوپلو اولارق کیروب خارجده بر فرد قالمقسزین هپسنك بردن هلاك اولمسیدر . اوچنجیسی؛ **اورطانده اولانه فرعونه وعسکرینك موتی یاقلاشمه‌لریدر.** چونکه ؛ بنی اسرائیل کچدی، فرعون وعسکری آنلرك ایزینه دوشدی ودکزك احاطه‌سیله بردن هلاك اولدیلر . بومعنالرك اوچنك‌ده جمعنده بر مانع یوقدر . زیرا ؛ فرعونك عسکری هم بنی اسرائیله هم‌ده کندی فرقه‌لری وآلایلری بربرینه یاقلاشدیغی کبی اولوملری دخی وقوع بولمشدر .

مصر اهالیسندن حضرت موسایه ایمان ایدن فرعونك حرمی (آسیه) واقرباسندن (حزقیل) اسمنده بر کیمسه ـ بعض آیتلرده حضرت موسایه معاونتده بولوندیغی بیان اولونان ذات اولسه کرکدر ـ و(مریم) اسمنده بر خاتوندن باشقه ایمان ایدر اولمادیغی تفسیر خازنده مذکوردرکه ساحرلردن باشقه دیمکدر .

﴿ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾

[حالبوکه حبیبم ! سنك ربك تعالی فرعون کبی دشمنلرینه غالب وموسی علیه‌السلام کبی دوستلرینه مرحمت صاحبیدر .] بناءً علیه ؛ نصل که موسانك دشمنندن انتقامنی آلدی، سنك دشمنلرکدن‌ده انتقامنی آلیر وسکاده نصرت ومعاونتله مرحمت ایدر .

بو آیت؛ رسول اللهی تسلیه ودشمنلرینی تهدید ایتمشدر. چونکه عزیز اسمی ؛ **دشمنلرینه غلبه‌یه** و رحیم اسمی **دوستلرینه مرحمت ایده‌جکنه** آچیق صورتده دلالت ایدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنی تسلیه ایچون حضرت موسی ایله فرعونك وقوعاتلرینی بیاندنصکره

ابراهیم علیه‌السلامك قومیله واقع اولان مباحثه‌لرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ اِبْرَاهِيمَ * اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ ﴾ بیوریور .

[حبیبم! قریش قومی اوزرینه جد اعلاکز ابراهیم علیه‌السلامك شو زمانده‌کی خبرینی تلاوت ایت که اوزمانده ابراهیم پدرینه وقومنه خطاب ایده‌رك « سزك عبادت ایتدیککز شی نه‌در ونه‌یه عبادت ایدرسکز ؟ » دیدی .]

﴿ قَالُوا نَعْبُدُ اَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ ﴾

[پدری وقومی « بز پوتلره عبادت ایدرز . بناءً علیه ؛ آنلره عبادته دوام ایدرز » دیدیلر .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! جدکز ابراهیم علیه‌السلامك قومیله وبالخاصه پدریله اولان مباحثه‌سنی مشرکلر اوزرینه سن تلاوت ایت شول زمانده‌که او زمانده ابراهیم علیه‌السلام قومنك مذهبلرینك باطل اولدیغنی آنلره آکلاتمق اوزره درین بر مباحثه‌یه کیریشه‌رك پدرینه وپدرینك مذهبداشلرینه « سزك عبادت ایتدیککز شیئك ماهیتی نه‌در ونه‌یه عبادت ایدرسکز؟ » دیدی . ابراهیم علیه‌السلامك بو سؤالنه جواب اولارق آنلرده « بز پوتلره عبادت ایدرز . بناءً علیه ؛ کوندوزلری آنلرك عبادتلرینه دوام وخدمتلرینی یرینه کتیریرز » دیدیلر . ابراهیم علیه‌السلام آنلرك پوت‌پرست اولدقلرینی بیلیردی ، فقط آنلرله بر مباحثه قپوسی آچمق واو وسیله ایله آنلری الزام ایتمك وعبادت ایتدکلری شیلرك عبادته استحقاقلری اولمادیغنی آنلره بیلدیرمك ودین حقه دعوت امر مهمنه بناءً بو سؤالی ایراد ایتمشدر . بو سؤاله جوابده « یالکز پوتلره عبادت ایدرز » دیمك کافی ایکن اصنامه عبادتلریله مسرور اولدقلرینی وآنلره خدمتله افتخار ایتدکلرینی اظهار ایچون اصنامك خدمتلرینه کوندوزلری دوام ایتدکلرینی بیانی جوابلرینه علاوه ایتدیلر .

(فنظل لها عاكفين) کوندوزلری پوتلره عبادت اوزره اقامت ایدر آیرلماز دیمکدر . چونکه عاکف ؛ عبادت ایتمك ایچون نفسنی بر یرده حبس ایدن کیمسه‌در .

شو حالده « بز پوتلره عاکف اولورز » دیمك « آنلره عبادت ایچون نفسمزی حبس ایده‌رك آنلرك باشنده اقامت ایدرز » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی حضرت ابراهیمك ایکنجی سؤالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ اِذْ تَدْعُونَ * اَوْ يَنْفَعُونَكُمْ اَوْ يَضُرُّونَ ﴾ بیوریور .

[پدری و قومی « پوتلره عبادت ایدرز » دینجه ابراهیم علیه‌السلام آنلره « سز چاغیردیغکزده او پوتلر سزك سوزکزی ایشیتیرلرمی وياخود سزه آنلر منفعت ویا مضرت ایدرلرمی ؟ » دیدی .]

﴿ قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا كَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴾

[ابراهیم علیه‌السلامك سؤالنه جوابده « بلکه بز بابالریمزی بویله ایشلرلر بولدق ، آنلرك طریقلرینی ترك ایده‌مه‌یز » دیدیلر .]

یعنی ؛ ابراهیم علیه‌السلامك پدری وقومی « بز پوتلره عبادت ایدرز » دینجه ابراهیم علیه‌السلام پوتلرك عبادته استحقاقی اولمادیغنی آکلاتمقله مذهبلرینك فسادینی بیان ایتمك اوزره آنلره « سز پوتلره عبادت ایدرسکزده مهم ایشلریکزده دعا ایدوب آنلری چاغیردیغکز زمان دعاکزی ایشیتیرلرمی وياخود عبادت ایتدیککزده دنیاده رزقکزی ویروب آخرتده ثواب ویرمك کبی سزه منفعت ایدرلرمی وياخود عبادتی ترك ایتدیککزده رزقکزی کسمك وعذاب ایتمك کبی مضرت ایدرلرمی ؟ » دینجه آنلر پوتلرك منفعت و مضرته مقتدر اولمادقلرینی وچاغیردقلرنده سوزلرینی ایشیتمدکلرینی بیلدکلری ایچون بو جهته کوز یومارق همان تقلیده التجا ایتدیلر ودیدیلرکه « شو سؤال ایتدیکك شیلردن آنلرده هیچ بریسی یوقدر ، بلکه بز بابالریمزی بوتون بویوکلریمزی پوتلره عبادت ایدرلر بولدیغمزدن وبویله‌جه ایشلرلر کوردیکمزدن بزده آنلری تقلید ایدرز وآنلرك مسلکندن دونمه‌یز » دیدیلر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله بو آیت ؛ تقلیدك مذموم اولدیغنی بیان ایتمشدر .

چونکه ؛ تقلید جائز اولسه‌ایدی ابراهیم علیه‌السلام آنلره « کیمی تقلید ایدییورسکز وپوتلره عبادتده کیمك طریقنه اتباع ایتدیکز؟» دیردی . حالبوکه دلیلدن سؤال ایتدی تقلیددن سؤال ایتمدی . ایشته حضرت ابراهیمك دلیلدن سؤالی تقلیدك مذموم اولدیغنه دلالت ایدر .

*
* *

واجب تعالی ابراهیم علیه‌السلامك تکرار سؤالنی و آنلری الزامنی بیان ایتمك اوزره

﴿ قَالَ اَفَرَاَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ * اَنْتُمْ وَاٰبَاؤُكُمُ الْاَقْدَمُونَ ﴾ بیوریور .

[ابراهیم علیه السلام قومنه خطاب ایده‌رك دیدی که « سز عبادت ایدرده باقدیکز کوردیکزمی سز وسزدن اول بابالریکزك عبادت ایتدیککز شیلری ؟ »]

﴿ فَاِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِی اِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴾

[« اوسزك عبادت ایتدیککز معبودلریکز بنم ایچون دشمنلردر ، الا عالملرك ربی بنم دوستمدر» دیدی .]

یعنی ؛ ابراهیم علیه‌السلام پدرینك وقومنك اعتقادلرینه دائر صوردیغی سؤاله آنلر آنجق تقلیدله جواب ویرنجه ابراهیم علیه‌السلام کندینك حق اولان اعتقادینی بیان ایده‌رك آنلری دعوت ایتمك اوزره دیدی که « سز تأمل ایدوب بیلدیکزمی سزك و سزدن اولکجن بابالریکزك عبادت ایتدیککز شیلری؟ آنلر بنم دشمنمدر ، لکن عالملرك ربی بنم یاردیمجیم ومعبودمدر . زیرا؛ آنك غیری یاردیمجی بر معبود یوقدر وسزك معبودلریکز هپ باطلدر » دیمکله معبودلرینك عبادته استحقاقی اولمادیغنی و آنلره محبتلرینك آخرتده عداوته انقلاب ایده‌جکنی و آنجق معبود اتخاذینه لایق عالملرك ربی اولدیغنی پدرینه وقومنه تبلیغ ایتدی .

حضرت ابراهیمك « سزك معبودکز بنم دشمنمدر » دیمکدن مقصدی ؛ «عبادت ایدنلر دشمنمدر» دیمکدی . یاخود « سزك دشمنکزدر» دیمك ایسته‌دی ولکن نصیحتده تأثیر زیاده اولسون ایچون کندی نفسندن باشلادی و آنلره تعریض ایتدی . چونکه ؛

پوتلردن ضرر کوره‌جك پوتلره عبادت ایده‌جکلردر وپوتلره عبادت ایدنلر پوتلردن عقلادن زیاده ضرر کوره‌جکلرینه وپوتلری عقلا صره‌سنده کوزه‌تدکلرینه بناءً حضرت ابراهیم آنلرك **عدو** اولدقلرینی بیان ایتمشدر ، یوقسه حجر وشجر قبیلندن اولان پوتلرك عداوت شانلرندن دکلدر . **یاخود** آخرتده جناب‌حق پوتلره لسان ویروب عبادت ایدنلرله بینلرنده مخاصمه جریان ایده‌جکنه بناءً پوتلره **دشمن** تعبیر ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی ابراهیم علیه‌السلامك عالملرك ربی معبود بالحق اولدیغنی بیاندن صوکرا رب تعالی‌نك عبادته استحقاقنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَّذِی خَلَقَنِی فَهُوَ يَهْدِينِ ﴾ بیوریور

[« عالملرك ربی شول ذاتدرکه اوذات بنی خلق ایتدی . بناءً علیه؛ بنی هدایتده قیلار» .]

﴿ وَالَّذِی هُوَ يُطْعِمُنِی وَيَسْقِينِ ﴾

[« ورب تعالی شول ذات اجل واعلادرکه اوذات بکا طعام ییدیرر وصو ایچیریر» .]

﴿ وَاِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴾

[« وربم بن خسته اولدیغمده بکا شفا ویرر » .]

﴿ وَالَّذِی يُمِيتُنِی ثُمَّ يُحْيِينِ ﴾

[« و رب تعالی دخی شول ذاتدرکه او ذات بنی أولدورور ، صکره دیرلتیر » .]

﴿ وَالَّذِی اَطْمَعُ اَنْ يَغْفِرَ لِی خَطِيئَتِی يَوْمَ الدِّينِ ﴾

[« ورب تعالی شول ذاتدرکه اوذاتك یوم جزاده بنم کناهلریمی مغفرت ایده‌جکنی امید ایدرم » دیدی .]

یعنی ؛ ابراهیم علیه‌السلام قومنك مذهبلرینك باطل ومذهب صوابك؛ عالملرك ربنی معبود بالحق اتخاذ ایتمك اولدیغنی بیاندنصکره عالملرك ربنك عبادته استحقاقنی بیان ضمننده

واجب تعالی نك صفات علیه سندن بشنی ذکر ایتدی و «عالملرك ربی شول ذاتدرکه او ذات بنی عناصر اربعه دن مرکب اولارق خلق ایتدی . بناءً علیه ؛ بنی طریق حقه واصل اولاجق اسباب خلقیله هدایتده قیلار » دیمکله منافع دینیه و دنیویه نك هر جزئنك جناب حقدن اولدیغنه اشارت ایتدی . چونکه انسان ؛ سعادت دینیه و دنیویه یه وجود سایه سنده نائل اولدیغی جهتله وجود اولمسه جمیع سعادتدن محروم و اصلا مطلوبنه واصل اولاماز. شو حالده انسانك بوتون سعادته وصولی موجود اولمسی واللهك هدایتده قیلمسیله اولدیغندن بو ایکی کلمه ایله حضرت ابراهیم بوتون سعادته اشارت ایتمشدر . زیرا ؛ واجب تعالی هر مخلوقی دنیا و آخرت منفعتنه هدایتده قیلار. بناءً علیه ؛ بدایت خلقتندن نهایت اجلنه قدر اللهك هدایتی هر کسك امدادینه یتیشیر. مثلا انسانك بدایهٔ خلقتنده آناسنك رحمنده ایکن رحمدن آقان قانلرله تغدی یه هدایتده قیلدیغی کبی دنیایه کلدیکنده والده سنك ممه سنی آرامق و آندن سود امکه هدایتده قیلار و بویویوب عمرندن قطع مراتب ایتدکجه هر مرتبه یه و دورلو دورلو زمانه کوره هدایتلر توالی ایدر و بلوغ زماننده جنتك یوللرینی و نعمتلری ایله تلذذ ایتمه نك طریقلرینی کوسترر و رسوللری و کتابلر واسطه سیله ترغیب ایدر و جهنمك یوللرینه سلوك ایدنلری جهنمدن تنفیر ایلر. بناءً علیه؛ جنتك یولنی طوتان ابدی بر سعادته و رضایه واصل اولور و جهنمك یوللرینی طوتان غضب الٓهی یه مظهر اولور. شو حالده هدایت ؛ انسانلر ایچون طرف الٓهیدن فیضان ایدر پك بویوك بر نعمتدر .

حضرت ابراهیم اللهك خلق ایتدیکنی و هدایتده قیلدیغنی بیانله عبادته استحقاقنی اثبات ایتدکدنصکره انسانك دنیاده یشایابیلملری ییمك و ایچمك ایله اولدیغی جهتله بو ایکی نعمتی احسان ایدنك واجب تعالی اولدیغنی ذکرله دخی اللهك عبادته استحقاقنی بیان صددنده «بنم ربم طعام ییدیرر و صو ایچیریر، سزك پوتلریکزك بونلردن هیچ برینه قادر اولمادقلری جهتله عبادته استحقاقلری یوقدر » دیدی .

ییمك و ایچمکله حیاتی ادامه ایدن واجب تعالی اولدیغنی بیاندنصکره انسانه عارض اولان بلایایی دفع ایدن دخی واجب الوجود اولدیغنی بیانله عبادته استحقاقنی بیان بیوردی و « بن خسته اولدیغمده بنم ربم بکا شفا ویرر حالبوکه سزك پوتلریکز سزه شفا ویررمی و خسته لغکزدن شفا ویرمکه قدرتی اولمایان عاجزلره نه ایچون عبادت ایدرسکز؟ » دیمکله مشرکلری توبیخ ایتدی.

جناب حقك انسانلری اولدوروب دیرلتمسی ایله ده عبادته مستحق اولدیغنی بیان ایتدی. چونکه ؛ انسان نه قدر اوزون یشاسه اوله جکنه و اولدکدنصکره فصل حقوق ایتمك و هر کسك عملنك جزاسنی کورمك ایچون حیات بولاجغنه و آنلری اولدوروب دیرلتن الله تعالی اولدیغنه و پوتلرك بونلردن هیچ برشیئه قادر اولامادقلرینه اشارتله جناب حقك معبود بالحق اولدیغنی و آخرتك وقوعنی اثبات ایتمش و اولوب دیرلدکدنصکره جمله نك آرزو ایتدیکی مغفرتی و کناهلری عفوی احسان ایدنك واجب تعالی اولدیغنی بیانله جناب حقك عبادته استحقاقنی بیان ایلمشدرکه شو بیاننده حضرت ابراهیم انسانك حین ایجادندن موتنه قدر و موتندنصکره حیات بولوب الی الابد فیضان ایدن بالجمله نعمتلرك جناب حقك احسانی اولدیغنی و پوتلرك بو نعمتلرده اصلا مدخللری اولمادیغنی بیانله کافرلری الزام و اسکات ایلمش والله تعالی خطالری دنیاده مغفرت ایدرسه ده اثری یوم قیامتده ظهور ایده جکنه بناءً ابراهیم علیه السلام خطالری یوم قیامتده مغفرت ایده جکنی بیان ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی ابراهیم علیه السلامك خالقنی ثنادنصکره دعاسنی بیان ایتمك اوزره.

﴿ رَبِّ هَبْ لِي حُكْماً وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴾ بیوریور .

[« یاربی ! بکا علم و موجبیله عمل و ناس بیننده حکم ویر و بنی صالحلر زمره سنه الحاق ایت که عند الوهیتکده مقبول اولان قوللرکدن اولایم » .]

﴿ وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ ﴾

[« و بنم ایچون صکره کلن انسانلرك لسانلرنده ذکر جمیل و کوزل ثنا و عموم عندنده قبول عامه ویرکه هر کسك لساننده ایی سویله نه یم » .]

﴿ وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ ﴾

[ابراهیم علیه السلام سعادت دنیایی طلبدن صکره سعادت آخرتی دخی طلب ایتدی و « یاربی ! بنی جنت نعیمك وارثلرندن قیل » دیمکله هم دنیاسنه هم ده آخرتنه دعا ایلدی.]
شو حالده دعا ایده جك کیمسه لر ایچون دعاسنی یالکز برجهته حصر ایتمه یوب هر ایکی جهته

دعا ایتمسی لازم اولدیغنه اشارت ایتمشدر . حضرت ابراهیمك شـو دعاسنك قبولی اثری بوتون ملتلر وارباب ادیان نبوتی تصدیق وذکر جمیلنده بولونورلر . حتی امت محمد بش وقت نمازده صلوات شریفه اهدا ایدرلر .

حضرت ابراهیم شو دعاسنده حسن ترتیبه رعایت ایتمشدر . بناءً علیه ؛ علم عملدن اشرف ومقدم اولدیغندن علم طلبنی عمل طلبی اوزرینه تقدیم ایتمشدر. زیرا ؛ قوهٔ نظریه ـ علم ـ قوهٔ عملیه اوزرینه مقدمدر . کندندنصکره کلنلرك لسـانلرنده ثنا اولونمسنی ایسته‌دی که حسن دعایه مظهر اولمقله عندالله درجاتنك عالی اولمسنه وزیاده‌لنمسـنه سبب اولسـون . یاخود لسان صدق ایله مرادی ؛ **ذریتندن اللهك قوللرینی اللهك امرینه دعوت ایده‌جك کیمسه‌لرك بولونمسیدر.** ایشته بومعناجه لسان‌صدقه‌دخی موفق اولمشدرکه اکثر انبیاء کرام آنك نسلندن ظهور ایتمشدر .

* *
*

واجب تعالی ابراهیم علیه‌السلامك نفسی ایچون سعادت دینیه‌ودنیویه طلبنی بیاندنصکره ناس ایچنده کندینه اك زیاده یقین اولان پدرینه دعاسنی علی طریق الحکایه بیان ایتمك اوزره

﴿ وَاغْفِرْ لِاَبِي اِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّآلِّينَ ﴾ بیوریور.

[« یاربی ! پدرمی مغفرت ایت . زیرا ؛ پدرم ارباب ضلالتدندر » دیدی .]

﴿ وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ ﴾

[« یاربی ! بنی امواتك بعث اولونوب قبرلرندن قالقدقلری کون رسوای ایتمه » .]

﴿ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ * اِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴾

[«زیرا ؛ امواتك قبرلرندن قالقدقلری کون بر کون که اوکونده مال واولاد منفعت ویرمز، الا اللهه سلامت قلبله کلن کیمسه‌نك عملی منفعت ویرر واو کیمسه منفعت کورور».]

مؤمن ومسلم اولمایان کیمسه‌نك مغفرته نائل اولامیه‌جغنه بناءً ابراهیم علیه‌السلامك پدری ایچون مغفرت طلب ایتمسی پدرینك اسـلام اولمسنی طلب ایتمکدر . شـو حالده

﴿ واغفرلابی ﴾ دیمك « یاربی! پدرمی هدایته قیلمقله وایمان توفیق ایتمکله مغفرت ایت» دیمکدر . **یاخود** شریعت ابراهیمده مشرکه مغفرتله دعا جائز اولمسنه مبنی پدرینه مغفرتله دعا وپدرینك شرك اوزره اولدیغندن ضلالتی ارتکاب ایدن زمره‌دن اولدیغنی تصریح ایتمشدرکه طریق حقدن خارج دیمکدر. منفعت ویرمه‌ین مال ایله مراد؛ **خیراته صرف اولونمایان مالدر.** منفعت ویرمه‌ین اولادله مراد ؛ **طریق خیره ارشاد اولونمایان اولاددر.** قلب سلیمله کلن کیمسه ایله مراد ؛ **مالنی خیراته صرف واولادینه دین حقی تعلیم وطریق خیره ارشادله قلبی مال واولادك فسادندن سالم اولان کیمسه‌در .** بناءً علیه قلب سلیم ؛ **دیننده جهالتدن واخلاق فاسده‌دن ومال واولادك شرندن سالم وپاك اولارق حضور الٰهی یه کلن کیمسه‌در .** شـو حالده مالنی خیراته صرف واولادینه احکام دینیه‌یی تعلیم ایدن وامراض جهلیه واخلاق ردیئه‌دن سالم اولارق آخرته کلن کیمسه‌نك مالندن واولادندن منفعت کوره‌جکنه بو آیت دلالت ایدر .

واجب تعالی‌دن برشی ایسته‌یه‌جك کیمسـه‌نك دعادن اول واجب تعالی‌یی مدح وثنا ایتمسی دعانك قبولنك شرطلرندن اولدیغنه دخی دلالت ایدر. چونکه؛ حضرت ابراهیم دنیا وآخرته متعلق مطـالبنی طلبدن اول ربسنی لایق اولدیغی اوصـافله توصیف ایتدکدن صوکره دعایه باشلامشدر . الله تعالی‌نك بزه بو منوال اوزره قرآنده بیانی بو مسلکك صواب اولدیغنه دلیل قویدر . بناءً علیه دعایه باشلایاجق کیمسه ؛ اولاً اللهی ثنا وثانیاً دعا ایتملیدر وفاتحهٔ شریفه‌ده دخی بو منوال اوزره دعا وارد اولمشدر .

*
* *

واجب‌تعالی حضرت ابراهیمك قومنی دین‌حقه دعوت ایتدیکنی ودنیوی واخروی منافعی ایچون دعا ایتدیکنی بیاندنصـکره حقی قبول ایدن متقیلرله قبول ایتمیوب کفر اوزره‌اصرارایدنلرك آخرتده حاللرینی بیان‌ایتمك اوزره ﴿ وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ * وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ ﴾ بیوریور .

[یوم قیامتده جنت متقیلره یاقلاشدیریلور وکافرلره جهنم اظهار اولونور .]

﴿ وَقِيلَ لَهُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ * مِنْ دُونِ اللّٰهِ ﴾

[وکافرلره دنیلورکه « اللهك غیری عبادت ایتدیککز معبودلریکز نره‌ده‌در وآنلرك شفاعت ایده‌جکلرینی اعتقاد ایدییوردیکز ؟ »]

﴿ هَلْ يَنْصُرُونَكُمْ اَوْ يَنْتَصِرُونَ ﴾

[« آنلر سزدن عذابی دفعله سزه یاردیم ایدرلرمی ویاخود کندیلرندن عذابی دفع ایده‌بیلیرلرمی ؟ »]

﴿ فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُنَ ﴾

[وبومنوال وجهله سؤال اوزرینه پوتلر وپوتلره عبادت ایدن عاصیلر یوزلری اوزرینه جهنمه آتیلیرلر .]

﴿ وَجُنُودُ اِبْلِيسَ اَجْمَعُونَ ﴾

[ابلیسك عسکرینك جمیعیسی یعنی ابلیسه تابع اولانلرك جمله‌سی دخی قهراً نار جحیمه یوزلری اوزرینه آتیلیرلر .]

یعنی ؛ شرکدن وسائر گناهلردن قاچینان مؤمن متقیلره ، عرصهٔ محشرده مقاملرینی کورمکله فرحلری زیاده اولسون ایچون جنت آنلرك کوره‌جکلری درجه‌ده یاقلاشدیریلورکه جنتی سیر وتماشا ایتمکله مسرتلری تزاید ایلسون. دنیاده طریق حقدن آیریلمش وشهوات نفسانیه‌سنه تبعیتله بر طاقم کفریاتی وسائر گناهلری ارتکاب ایدن کافرلره جهنم اظهار اولونور ، کوستریلورکه حسرتلری وحزن و المری زیاده اولسون وآنلرده واراجقلری مکانلرینی کورور وبیلیرلر . کافرلر جهنمی کورونجه طرف الٰهیدن آنلری تکدیر ایچون «اللهدن باشقه اولارق عبادت ایتدیککز معبودلریکز نره‌ده‌در؟ چاغیرك آنلری. کلسونلر ، سزی عذابدن قورتارسونلر وآنلرك شفاعت ایده‌جکلرینی اعتقاد ایدییوردیکز. شیمدی اعتقادکز وجهله آنلر سزه یاردیم ایدییورلرمی ویاخود کندیلرندن عذابی دفع ایده‌بیلیورلرمی؟»

دنیلور . بویله سؤال اولوندقدنصکره عاصیلر وعاصیلرك عبادت ایتدکاری پوتلر وابلیسك عسکرلری جمیعیسی بربری اوزرینه تپه‌لری آشاغی جهنمه آتیلیرلر ، هیچ بر فرد خارج قالماز . چونکه ؛ دنیاده جمله‌سی نصل شرك اوزرنده اجتماع ایتدیلرسه آخرتده‌ده جمله‌سی بردن جهنمه آتیلیرلر . زیرا عملده اشتراك ؛ عذابده اشتراکی ایجاب ایدر .

تفسیر طبریده بیان اولوندیغی وجهله ابلیسك عسکرلری ایله مراد ؛ **کرك کندی ذریتندن وکرك اولاد آدمدن الی یوم القیام آکا تابع اولانلر وآنك عسکرلریدر .** بناءً علیه ؛ تابع ومتبوع جمله‌سنك جهنمه داخل اولاجقلرینی بیانله جناب حق ابلیسك تابعلرینی تهدید ایتمشدر .

(فکبکبوا) **یوزلری اوزرینه آتیلیرلر** دیمکدر . چونکه کب ؛ **یوزاوستنه آتلمقدر** کبکبه ؛ **بونك تکراریدرکه** لفظك تکراری معناده‌دخی تکراری ایجاب ایدر . بناءً علیه ؛ مشرکلر جهنمه آتیلدقلرنده یوزلری اوزرینه دونه دونه جهنمك آلت طبقه‌سنه وارنجه‌یه قدر کراراً مراراً یوزلری اوزرینه دونه‌جکلرینه اشارت ایچون (کبکبوا) وارداولدیغی زمخشرینك جملهٔ بیاناتندر . زیرا ؛ دنیاده دخی یوکسك محلدن دوشن کیمسه‌نك حالی بوکا شاهددر. چونکه ؛ یوکسك یردن دوشن کیمسه طبانه اینجه‌یه‌قدر دونه دونه دوشر برسیاق اوزره ایتمز . (والغاون) غوی ؛ **آزمق** معناسنه‌در . **کافرلر طریق حقك خارجنده آزغینلق ایتدکلرندن** کافرلره غاوون دینمشدرکه **آزغین کافرلر** دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی عاصیلرك جهنمه آتیلاجقلرینی وآتیلمالرینك کیفیتنی بیاندنصکره جهنمده جریان ایده‌جك سوزلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ * تَاللّٰهِ اِنْ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴾ بیوریور .

[جهنمه کیرن کافرلر بربرلرینه وبالخاصه معبودلرینه خصومت ایدر اولدقلری حالده دیرلرکه « اللهه یمین ایدرزکه بز محقق آچیق برضلالتده ایدك » .]

﴿ اِذْ نُسَوّٖيكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴾

[« زيرا ؛ ای ــــ پوتلر ! بز سزی عبادتده عالملرك ربسنه مساوی قيلدق .] آكا عبادت ايدر كبی سزه عبادت ايتدك . سزك كبی عاجز طاش و آغاج پارچه‌سنه عبادت البته ضلالتدر . زيرا ؛ مخلوقاتك اك عاجزلرينی واجب تعالی‌يه مساوی قيلمق طريق حقدن خارج اولديغی ميدانده‌در » .

﴿ وَمَا اَضَلَّنَا اِلَّا الْمُجْرِمُونَ ﴾

[« حالبوكه بزی اضلال ايتمه‌دی ، الا بزم رئيسلريمز اولان مجرملر اضلال ايتديلر .] چونكه ؛ بزی يولدن چيقاران آنلردر . زيرا ؛ بزم طريق ضلالی ارتكابمز آنلره اتباع و آنلری تقليد ايتمكلكمزدر . اكر تقليد ايتمه‌مش اولسه‌ايدك يولدن چيقمازدق » ديمكله اضلال ايدن مجرملری اتهام ايده‌جكلردر .

﴿ فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعٖينَ ❊ وَلَا صَدٖيقٍ حَمٖيمٍ ﴾

[« بز جهنمه كيرنجه جهنمدن قورتاره‌جق و شفاعت ايده‌جك برشافع اولماديغی كبی صداقتلی اقربامزده يوقدركه خلاصمزه برچاره دوشونسون . »]

﴿ فَلَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ ﴾

[« شفاعت ايده‌جك شافع و صداقت ايده‌جك دوست بولونمايجه كاشكه بزم ايچون دنيايه بردها رجعت اولسه‌ده بز مؤمنلر زمره‌سندن اولسه‌ق و ارتكاب ايتديكمز كفری ترك ايتسه‌ك » ديمكله تحسر و حزنلرينی اظهار ايدرلر .]

يعنی ؛ اهل جهنم جهنمه كيرنجه بربرلريله مخاصمه ايدر اولدقلری حالده كنديلرينك ضلالتده اولدقلرينه يمين ايده‌جكلری و البته آچيق ضلالت ايچنده اولدقلرينی اقرار ايدوب پوتلره « بز سزی عالملرك ربسنه مساوی قيلدق . سزلره عبادت ايتدك » ديه‌جكلری و « بزی اضلال ايتمدی ، آنجق مجرملر اضلال ايتدی » ديه‌رك مجرملره عطف جرم ايده‌جكلری كبی برشافع و ايشه يارار صداقتلی اقربالری اولماديغی بيانله جهنمدن خلاصك چاره‌سی اولماديغی بيلدكلرندن دنيايه

دونمك امكانی اولسه‌ده بزده مؤمن اولسه‌ق ديه‌جكلری بو آيتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر . چونكه ؛ انسانك عذابدن خلاصی كندی ذاتنده اولان اخلاصله‌در . اكر اخلاصله قورتولامازسه برشافعك شفاعتيله اولابيلير . بونلرك جمله‌سندن قطع اميد ايدنجه ندامتلرينی اظهار ايده‌رك « آه نه اولسه اولسه‌ده دنيايه بر دها دونسه‌ك و بزده عقلمزی باشمزه آلسه‌ق ايمان ايدن مؤمنلر زمره‌سندن اولسه‌ق » ديمكله تحسرلرينی اظهار ايدرلر .

﴿ اِنَّ فٖی ذٰلِكَ لَاٰيَةً ﴾

[حبيبم ! ابراهيم عليه السلامك قوميله واقع اولان شو مباحثه‌سنده قدرتمزه دلالت و عقلی اولانلر ايچون موعظهٔ عظيمه واردر .] چونكه ؛ ابراهيم عليه السلامك مباحثه‌سنك ترتيبی غايت منتظم و تقريری غايت كوزل اولديغندن آزيجق ادراكی اولان كيمسه دوشونونجه كلامنده اولان اصول اعتقاديه و علوم عمليه‌يه دائر وعظنی درحال قبول ايدر و دعوتنه اجابتده اصلا تردد ايتمز .

﴿ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴾

[حالبوكه قومنك اكثريسی مؤمن اولماديلر .] زيرا ؛ ادراكاری قيصه و شهوات نفسانيه‌لرينه اتباعلری زياده اولديغندن ابراهيمك وعظی آنلرده تأثير ايتمدی .

﴿ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزٖيزُ الرَّحٖيمُ ﴾

[و سنك ربك تعالی حبيبم ! دشمنلرينه غالب و دوستلرينه مرحمت ايدر .] بناءً عليه ؛ دشمنلرندن انتقامنی آلير و دوستلرينی احسانه مستغرق قيلار .

*
* *

واجب تعالی رسولنی تسليه ايچون حضرت ابراهيم و حضرت موسانك مباحثه‌لرينی بيان ايتديكی كبی حضرت نوحك مباحثه‌سنی دخی بيان ايتمك اوزره ﴿ كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ اَلْمُرْسَلٖينَ ❊ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ نُوحٌ اَلَا تَتَّقُونَ ﴾ بيوريور .

[نوح عليه‌السلامك قومی رسوللری تكذيب ايتديلر شول زمانده‌كی او زمانده برادرلری نوح آنلره « سز اللهدن قورقمازميسكز ؟ » ديدی .]

﴿ اِنّی لَكُمْ رَسُولٌ اَمينٌ ﴾

[« زيرا ؛ بن ، سزه امين بر رسولم » .]

﴿ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطيعُونِ ﴾

[« بن رسول امين اولونجه اللهدن قورقك وبكا اطاعت ايدك ، سوزمی ديكله‌يك » ديمكله قومنه نصيحتده بولوندی .]

رسل كرام امتلرينه جميع انبيايه ايمان ايتملرينی امر ايتدكلری جهتله برينی تكذيب جمله‌سنی تكذيب مقامنده اولديغندن حضرت نوحی تكذيبله جمله رسوللری تكذيب ايتمش اولدقلرينه بناءً قوم نوحك ده رسوللرك جمله‌سنی تكذيب ايتدكلری بيان اولونمشدر . نوح عليه‌السلام آنلره غايت بليغ نصيحتده بولوندی واللهدن قورقمق لازم اولوب قورقمامق برامر منكر اولديغنی آنلره تبليغ ايتدی . چونكه ؛ قوم نوح مقلد اولوب مقلدده تهديددن قورقديغی ايچون تهديدينی نصيحتنه مقدمه قيلارق سائر نصايح اوزرينه تقديمله ﴿ الا تتقون ﴾ يعنی « سز اللهدن قورقمازميسكز ؟ » ديدی . و بوندن صوكرا نفسنی **ايكی صفتله** توصيف ايتدی : برنجيسی ؛ **طرف الٰهيدن كوندرلمش رسول اولمسی** ، ايكنجيسی ؛ **امين اولمسيدر** . چونكه ؛ نوح عليه‌السلام نبوتنی اظهار ايتمزدن اول قومی ايچنده امانتله مشهور اولديغندن كأن قومنه ديدی كه « بن بوندن اول سزك عندكزده امين اولديغم حالده سز شيمدی بنی نه ايچون تصديق ايتمز ونه‌دن اتهام ايدرسكز ؟ يوقسه بن دكيشدممی و اولدنبرو بيلديككز و امين طانيديغكز نوح دكلمی‌يم واول سوزيمه ايناناير ديككزده شيمدی نه دن ايمان ايتمز واينانمازسكز ؟ » ديمكله قومنی حسدله اتهام ايتدی و « حال بويله اولونجه اللهدن قورقك وبكا اطاعت ايدك » ديمكله قومنی طريق حقه دعوت ايلدی . وسوزينه شونی‌ده علاوه ايتدی وديدی كه

﴿ وَمٰا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِیَ اِلّا عَلٰی رَبِّ الْعالَمينَ * فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطيعُونِ ﴾

[« ای قومم ! بن ياپمش اولديغم نصيحت اوزره سزدن اجرت ايسته‌مم . زيرا ؛ بو نصيحتده بنم اجرتم اولمادی ، الا عالملرك ربسی اوزرينه اولدی . شو حالده سوزمی ديكله‌يك ، اللهك عذابندن قورقك وبكا اطاعت ايدك »] ديمكله نصيحت وطريق حقه دعوتنده اجرت ماديه ايسته‌مديكنی ونصيحتی ودعوتی اغراض دنيويه شائبه‌سندن عاری اولديغنی واجرت معنويه‌سی جناب حقه عائد اولوب معنويانه قومنك قاريشاميه‌جغنی بيانله قومنی اطاعته دعوت ايتدی . اتقا ايله امر ؛ صورتده تكرار كبی كوريلورسه‌ده حقيقتده تكرار يوقدر . چونكه ؛ فخر رازينك بيانی وجهله اولكی آيتك معناسی ؛ « بكا مخالفتدن قورقك . زيرا ؛ بن اللهك امين رسولی‌يم ، ديمكدر . ايكنجی آيتك معناسی ؛ « بكا مخالفتدن قورقك . زيرا ؛ بن سزدن اجرت ايسته‌ميورم » ديمكدر . شو حالده اتقا ايله امرك مرجعلری باشقه‌ در .

*
* *

واجب تعالی نوح عليه‌السلامك نصيحتی اوزرينه قومنك مدافعه‌لرينی بيان ايتمك اوزره

﴿ قالُوا اَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْاَرْذَلُونَ ﴾ بيوريور .

[نوح عليه‌السلامك قومی « بز بوقدر ثروت وسامانمزله برابر سكا ايمان ايدرمی‌يز ؟ حالبوكه سكا ناس عندنده قدرلری آشاغی اولان بر طاقم فقرا كروهی اتباع ايتديلر . بز آنلرله برابر بولونابيليرمی‌يز ؟ » ديمكله نوح عليه‌السلامك دعوتنه اجابتدن امتناع ايتديلر .]

﴿ قالَ وَمٰا عِلْمی بِما كانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

[بونلرك امتناعی اوزرينه نوح عليه‌السلام « بكا ايمان ايدنلرك عمللرينه بنم علمم لاحق دكلدر ، بنم دعوتمه اجابتله حقی قبول ايتديلر . بناءً عليه ؛ بن آنلری ايی بيليرم » .]

﴿ اِنْ حِسابُهُمْ اِلّا عَلٰی رَبّی لَوْ تَشْعُرُونَ ﴾

[« اگر بیلیرسه کز آنلرك حسابی ، آنجق الله تعالی اوزرینه‌در . زیرا ؛ آنلرك اسرارینه ربم مطلعدر ، بن قلبلرینه مطلع دکلم .] شو حالده بن حکمی ظاهره بنا ایدرم وایمانلرینی قبول وکندیلرینی محب صادقم بیلیرم. سزك آنلره اراذل کروهندن دیمکزه اصلا التفات ایتمم » دیدی .

﴿ وَمَا اَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ * اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴾

[حالبوکه بن مؤمنلری حضورمدن طرد ایدر اولمادم. زیرا ؛ بن اولمادم ، الا آچیقدن قورقوتوراولدم .] بناءً علیه ؛ مؤمنلره محبت ایدروسزك کبی ایمان ایتمه‌ینلری عذاب الٰهی ایله قورقوتورم وقورقوتمامده ظاهر ودلائلی میدانده‌در . بناءً علیه ؛ کیمسه‌نك شبهه‌سی یوقدر » دیدی .

فخر رازینك بیانه نظراً حضرت نوحه ایمان ایدنلر ؛ فقرا کروهندن وصنایع خسیسه اربابندن اولدقلری جهتله زنکین ومنصب صاحبلری آنلری بکنمدکلرندن حضرت نوحه آنلری باشندن طرد ایتمسنی تکلیف ایتملری اوزرینه حضرت نوح « بن ایمان ایدنلری سزك آرزوکزله حضورمدن طرد ایدر اولمادم . زیرا ؛ شرف وثروتك ایمانده مدخلی یوقدر . بناءً علیه ؛ بر فقیر مؤمن عندالله میلیونلرجه زنکین کافرلردن خیرلیدر . شو حالده بنم وظیفه‌م زنکین وفقیر هرکیم اولورسه اولسون ایمان ایدنلرك ایمانلرینی قبول وایمان ایتمه‌ینلری عذابله انذار ایتمکدر » دیمکله قومنك تکلیفلرینی رد ایتدی .

*
* *

واجب تعالی نوح علیه‌السلامك قومنه ویرمش اولدیغی جواب اوزرینه حضرت نوحی تهدید ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ﴾ بیوریبور .

[قوم نوح دیدیلرکه « یانوح ! اللهه یمین ایدرزکه اگر سن سوزکدن دونمزسه‌ك البته سن طاشله‌اولنلردن اولورسك .] زیرا ؛ شودعوا کده مصر اولور وشریعت عنوانده کتیردیکك شیدن دونمز وترك ایتمزسه‌ك بزسنی طاشله اولدوررز » دیمکله حضرت نوحی

شدتله تهدید ایتدیلر . چونکه رجمله اولدورمك ؛ موتك اك فناسیدر . بناءً علیه ؛ اك فنا اولومله اولدوره‌جکلرینی سویلدیلر وبیلمدیلرکه حضرت نوح حمایهٔ الٰهیه آلتنده‌دروقتلنه اللری دکمیه‌جك وآنی قتلله تهدید ایدرکن کندیلری اك فنا اولومله اولمکه محکوملردر .

*
* *

واجب تعالی قوم نوحك تهدیدلرینی بیاندنصکره حضرت نوحك ذات الوهیته استرحامنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ رَبِّ اِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ * فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحاً وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴾ بیوریبور .

[نوح علیه‌السلام قومنك ایمانندن مأیوس اولونجه درکاه الوهیته مراجعتله دیدی که « یاربی ! بنم قومم بنی محقق تکذیب ایتدیلر وطرفکدن هرنه که کلدی آنی تبلیغ ایتدم ایسه انکار وبنی سفاهتله اتهام ایتدیلر . حتی هلاکمی قصده ورجمله بنی قتله قدر جسارت ایلدیلر . شوحالده آنلرله بنم آره‌مزده الفت وصحبت امکانی قالمادی . بناءً علیه ؛ آنلرله بنم بینمزده عدالتله حکمکی اظهارایت وفتوحات ویر . بنی ومؤمنلردن بنمله برابر بولونانلره نجات ویر وبونلرك شرندن بزی قورتارکه مؤمنلر لطفکدن مستفید اولسون وکافرلرده قهرکله هلاك اولسونلر » دیمکله جناب حقه تضرعده بولوندی .] بوخبری ، جناب حقه شکایت طریقیله‌در ، اخبار طریقیله دکلدر . چونکه ؛ جناب حق هر شیئی بیلدیکندن نوح علیه‌السلامك اخبارینه احتیاجی یوقدر . نجاتله دعا ؛ آنلرك شرندن وآنلره نازل اولاجق عذابدن یعنی هرایکیسندن‌ده نجات ایسته‌مکدر . چونکه ؛ آنلر شدتله تهدید ایتدکلری کبی آنلره نازل اولاجق عذابی‌ده بیلیوردی . بناءً علیه ؛ ایکیسنه بردن دعادر .

*
* *

واجب تعالی نوح علیه‌السلامك دعاسی اوزرینه نجات ویردیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴾ بیوریبور .

[نوح علیه‌السلامك دعاسی اوزرینه بز نوحه ونوحله برابر دولو کمیده بولونانلره

نجات ویردك .] كه اوكمی هر دورلو اشیادن وهر نوع حیواندن بر ر چفت بولونمقله طولو ایدی . اوطولو كمی ایله آنلری غرق اولمقدن خلاص ایتدك .

﴿ ثُمَّ اَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاقِينَ ﴾

[نوحی ومعیتنی خلاص ایتدكدنصكره طوفانله عاصیلری غرق ایتدك كه آنلردن یر یوزنده هیچ بر فرد قالمادی .]

﴿ اِنَّ فِی ذٰلِكَ لَاٰيَةً ﴾

[ایشته شو بزم عاصیلری غرق ایدوب مؤمنلره نجات ویرمكده بزم قدرت قاهره‌مزه بویوك علامت ودلالت واردر .]

﴿ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾

[حالبوكه بوقدر علامتلری كوردكاری حالده ناسك اكثریسی ایمان ایتمزلر .]

﴿ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾

[یا اكرم الرسل ! ربك تعالی محقق اولارق دشمنلرینه غالبدر ودوستلرینه لطف واحسان ایتمكله مرحمت ایدر .]

خلاصه ؛ جناب حقك حضرت نوحی ومعیتنده بولنان مؤمنلری طوفاندن خلاص ایدوب عاصیلری غرق ایتدیكی و بونده اهل بصیرت ایچون عبرت آلمق لازم اولدیغی ولكن اكثر ناسك ایمان ایتمدكاری والله تعالینك دشمنلرینه غالب ودوستلرینه مرحمت صاحبی اولدیغی بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی رسولنی تسلیه ایچون نوح علیه السلامك قومیله اولان مباحثه‌لرینی وقومنك عاقبتنی بیاندنصكره حضرت هودك قومیله اولان مباحثه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ * اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ هُودٌ اَلَا تَتَّقُونَ * اِنِّی لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌ ﴾ بیورییور .

[عاد قبیله‌سی رسوللری تكذیب ایتدیلر شول زمانده كه اوزمانده آنلرك كندی عرقلرندن برادرلری هود علیه السلام آنلره « سز شركی وسائر كناهلری ارتكاب ایدرده اللهدن قورقمازمیسكز ، نه ایچون بوجنایتلری ارتكاب ایدرسكز ؟ سوزیمی دیكله‌یك ، اللهدن قورقك . زیرا بن ؛ سزه طرف الٰهیدن كوندرلمش امین بر رسولم » .]

﴿ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ ﴾

[« بن سزی اصلاح وارشاد ایچون كوندرلمش رسول امین اولونجه ارتكاب ایتدیككز جنایتلردن اتقا ایله بكا اطاعت ایدك » .]

﴿ وَمَا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِیَ اِلَّا عَلٰی رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

[« حالبوكه بن شو تبلیغم اوزره هیچ بر اجرت ایستمم . زیرا ؛ بنم اجرتم اولمادی ، الا عالملرك ربسی اوزرینه اولدی .] شو حالده مألوف اولدیغكز كناهلری ترك ایدك ، بنم سوزیمی دیكله‌یك . زیرا ؛ بن ایچكزده نشأت ایتدم . بناءً علیه ؛ احوالم وامانت صاحبی اولدیغم و یالان ارتكاب ایتمدیكم سزجه معلومدر و سزه تبلیغاتم آنجق سزك منفعتكز ایچوندر » دیدی وسوزینه شونی ده علاوه ایتدی .

﴿ اَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ اٰيَةً تَعْبَثُونَ * وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴾

[« هر یوكسك محله علامت یاپمقله اویونمی اوینارسكز ودنیاده مخلد قالمق ایچون أولریكزه حوضلر ودرلو صنعتلرمی اتخاذ ایدرسكز ؟ » دیدی .]

یعنی ؛ هود علیه السلام قومنك بعض فنا عادتلرینی بیانله طریق مستقیمه دعوت ایتدی و « سز هر یوكسك محله اویون اوینامق وكلوب كچن یولجیلری استهزا ایتمك ایچون یوكسك ابنیه‌لرمی یاپارسكز ودنیاده ابدی قالمكز ایچون كیرچلرله دوكدورولمش یوكسك ومحكم سرایلر یاپمق ایچون لزومندن زیاده صنعتلی بنالرمی اتخاذ ایدرسكز ؟ » دیمكله قومنی بیهوده عمر كچیرمكله اتهام ایتدی . چونكه قوم هودك عادتلری ؛ یوكسك محللره یول اوزرلرینه قره‌قول خانه كبی ابنیه‌لر یاپارلر ، آنكله افتخار ایدرلر وكلوب كچن یولجیلرله أكله‌نیرلر وآنلری استهزا ایدرلردی ودنیاده مخلد قالاجق وأولمیه‌جك كبی بویوك سرایلر یاپارلر ودورلو چیچكلر

وسائره اتخاذ ایتمكله بیهوده عمر افنا ایدرلردی . بو كبی دكرسز شیلرله مشغول اولمقله هود علیه‌السلام آنلری اتهام وبو كبی لزومسز شیلری ترك ایتملرینی توصیه ایتدی .

ریعه ؛ **یوكسك محل** دیمكدر . ﴿ تعبثون ﴾ **عبثله اشتغال ایدرسكز** دیمكدر . مصانع ، **صو یوللری وحوضلر** ویاخود **كیرچله یاپیلمش صنعتلی قوناقلر** دیمكدر . فخر رازینك بیانی وجهله بونلرك یوكسك محله علامت بنا ایتملری ایله مراد ؛ **یول اوزرینه علامتلر یاپمه وقوله‌لر یاپوب یولجیلری كورمك وآنلری استهزا ایدوب اكلنمك وبالخاصه هود علیه‌السلامی زیارته كلنلره اذیت ایتمك ایچون یاپدقلری ابنیه‌لردر** . حضرت هود قومنی بو كبی فائده‌سز شیلرله مشغول اولملرینه بناءً توبیخ ایتمشدر . بوكا نظراً **معنای آیت** :

[ای قومم ! یول اوزرینه یولجیلری كورمك واستهزا ایتمك اوزره بوقدر كلفتلی ابنیه‌لر یاپار عبثله اشتغالمی ایدرسكز ؟ » دیمكدر. **یاخود** صرف اویون ایچون ابنیه‌لر یاپارلر، اوراده اجتماع ایدرلركه اویونلر اوینارلردی. حضرت هود آنلری بونكله توبیخ ایتمشدركه زمانمزك اویون محللری بوقبیلدندر . **یاخود** كوكرجین ایچون برجلر یاپارلر ، اورالرده كوكرجین اتخاذ ایدرلر وآنلرله اوینارلر وقت كچیررلردی. حالبوكه بونلرله اوینامق دنیوی وآخروی بر فائده تأمین ایتمدیكندن حضرت هود عبثله اشتغالدن عبارت اولدیغی بیانله قومنی توبیخ ایتمشدر . كوكرجینله اوینامق قوم هودك عادت قبیحه‌لرندندر .

عاد قومنك فنا عادتلرندن بریسی‌ده ثروتلریله افتخار ایتمك ایچون یوكسك ابنیه‌لر وكیرچله دوكدورلمش بویوك قوناقلر انشا ایتمك وایچنه جسیم حوضلر یاپمقله عمرلرینی افنا ایتمك ایدی . انسانلر ایچون لزومسز شیلرله اشتغال ایتمك طوغرو برشی اولمادیغندن حضرت هود قومنی بونكله دخی توبیخ ایتدی و دیدی كه « دنیاده مخلد قالمكزی امید ایتدیككز ایچون ابدی یاشایاجق كبی محكم وصنعتلی ابنیه‌لرمی اتخاذ ایدرسكز؟ » . ایشته بوصورتله حضرت هود جسیم ابنیه‌نك‌ده دنیاده وآخرتده آنلره فائده‌سی اولمادیغنی بیان ایتدی . دنیاده عمر هرنه‌قدر اوزون اولسه دخی آزدن آز اولدیغی ایچون « مخلد قالاجق كبی ابنیه‌یه عمر صرف ایدییورسكز » دیمكله عمر بشرك بو كبی كلفتلره تحملی اولمادیغنه اشارت ایتمشدر . چونكه ؛ قوم عادك عادتلری لزومندن فضله ابنیه یاپمق وآنكله اوغراشه

اوغراشه عمرلرینی افنا ایتمك اولدیغندن حضرت هود آنلری بو كبی لزومسز شیلرله اشتغالدن منع ایتمشدر ، یوقسه لزومی قدر ابنیه یاپمقدن وسائر لزوملی امور دنیادن منع ایتمه‌مشدر.

* * *

واجب تعالی قوم هودك اوچنجی عادت كریهه‌لریله هود علیه‌السلامك آنلری ذم ایتدیكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ❊ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ ﴾ بیورییور .

[هود علیه‌السلام قومنه خطاب ایده‌رك دیدی كه « ای قومم ! سزبر كیمسه‌نك قصورینه بناءً تربیه ایچون مؤاخذه ایتدیككزده حدینی تجاوز ایده‌رك ظلمله مؤاخذه ایدر وشدتله قتل ایدرسكز ویاخود شدتله ضرب ایدرسكزكه اصلا انصافكز اولماز . شوحالده اللهك قوللرینی انصافك خارجنده ظلمله مؤاخذه ایتمكدن قورقك واللهه اتقا ایدك وبنم سوزیمی دیكله‌یك وبكا اطاعت ایدك حقكزده خیر اولور .] چونكه ؛ اللهك قوللرینی تأدیب ایچون وضع ایتمش اولدیغی قانونك خارجنده تأدیب ایتمك بشر ایچون جائز اولاماز. سز ایسه‌ اك فنا اشكنجه‌لرله مؤاخذه ایدرسكز » دیمكله قومنی مؤاخذه ایتدی.

یعنی ؛ عاد قومنك كندی ایشلرنده لزومسز یولسزلقلر اولدیغی كبی ابناء جنسلرینه معامله‌لری دخی یولسزدر . زیرا ؛ آنلر كندیلرینك غیری‌یه جبابره معامله‌سی یاپارلر واصلا انصافلری اولمازدی .

جبار ؛ **متكبر وظلمكار واولدوردیكی غضبله اولدورر ودوكدیكنی غضبله دوكر اصلا انصافی ومرحمتی اولماز** دیمكدر . بطش ؛ **شدتله طوتمقدركه یاقیلچله ویا قامچی ایله مؤاخذه ایتمكدر** . شوحالده « **سز طوتدیغكزی مرحمت وانصافسزجه طوتارسكز** » دیمكدر .

قوم عادك اخلاق ذمیمه‌لرندن برنجیسی ؛ اویون محللری یاپوب اویونلرله وقت كچیرمك ویولجیلری استهزا ایتمك وكوكرجین ایله اوینامقدر . ایكنجیسی ؛ **یوكسك ابنیه‌لر یاپمق وبونكله تكبر وافتخار ایتمكدر** . اوچنجیسی ؛ **ابناء جنسلرینه انصافسزجه معامله یاپمقدر** .

ایشته جناب حق قرآنده قوم عادك بوكبی اخلاق ذمیمه‌لرینی بیان ایتمكله بزی بوكبی اخلاق ذمیمه‌دن منع وامت محمدیه‌یه بونلردن حذر ایتمك لازم اولدیغنی توصیه ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی حضرت هودك نصیحت ایتدیكی سوزلری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ * أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ * وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴾

[« ای قومم! سز شول ذات اجل و اعلایه اتقا ایدك كه او ذات سزه بیلدیككز بر چوق نعمتلرله امداد ایتدی و یالكز امدادی بر نوع نعمته منحصر اولمادی و سزه قیونلر ودوه‌لرله و اوغلانلر و باغلر و باغچه‌لر و آقار صولرله دخی امداد ودنیاجه انواع نعمتلری سزه احسان ایتدی وسز ایسه شكرینی ادا ایتمدیككز وشكرینی ادا ایتمدیككز جهتله حالكزدن ونعمتك زوالندن قورقولور » .]

﴿ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴾

[« زیرا بن سزك اوزریكزه بویوك كون اولان یوم قیامتك عذابندن قورقارم »] دیمكله هود علیه السلام شو نعمتلری ویرن الله تعالی‌یه ایمان لازم اولدیغنی و ایمان ایتمدكلری صورتده عذاب اولوناجقلرینی بیانله تهدید ایتدی . چونكه ؛ جناب حق نصل كه انعامه قادر ایسه اویله‌جه انتقامه دخی قادردر .

بیضاوینك بیانی وجهله واجب تعالی‌نك اولاً بیلدكلری نعمتلرله امداد ایتدیكنی هود علیه السلام اجمالاً بیاندنصكره نعمتك دوام ایده‌جكنه تنبیه ایچون امدادینی بعض جسیم نعمتلرله تفصیل ایتدی كه انك شكری ؛ شرك وسائر معاصیدن اتقا و ایمان ایتمكدر . اكر اتقا اولمازسه امدادك كسیله‌جكنه دخی اشارت ایتمشدر .

نیسابورینك بیانی وجهله نعمتی تفصیلده حسن ترتیبه رعایت واردر . چونكه؛ انسانك معیشتنه باشلیجه خادم اولان دوه ، قیون و صیغیر كبی حیوانات اولدیغی جهتله اولاً حیواناتی ذكر ایتدی . حیواناتك محافظه‌سی اولادله اولدیغندن حیواناتی ذكردنصكره اوغلان اولادیله امداد ایتدیكنی بیان بیوردی . یالكز انسانك معیشتیله اكتفا ایتمدی ،

بلكه انسانك تلذذ و تفكه ایتدیكی باغلر و باغچه‌لرله امداد ایتدیكنی دخی ذكرله ایمانه ترغیب ایتدی . باغلرك و باغچه‌لرك میوه‌سنك تكملی صویه محتاج اولدیغندن آقار صولرله امداد ایتدیكنی دخی بیان ایتدی كه نقصانسز نعمتلری مقابلنده قصورسز ایمان لازم اولدیغنه اشارت ایتمشدر . امداد ؛ **احسانه ایدوب ویرمك** معناسنه اولدیغندن « بونلرك جمله‌سنی سزه ویرن الله تعالی‌یه ایمان ایدك » دیمكدر . ایمان ایتمدكلری صورتده قیامتده معذب اولاجقلرینه دخی اشارتله سوزینه ختام ویردی كه حضرت هود نصیحتنده نقصان بر جهت براقمادی .

*
* *

واجب تعالی حضرت هودك نصیحتنی بیاندن صوكره قومنك جوابلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ ﴾ بیوریور

[هود علیه السلامك نصیحتی اوزرینه قومی دیدیلر كه « یا هود ! سنك وعظ ایتمك ایله ایتمه‌مك بزم اوزریمزه مساویدر . ایسترسه‌ك وعظ ایت ایسترسه‌ك اصلا وعظ ایدنلردن اولما .] چونكه ؛ بزه هیچ تأثیری یوقدر . زیرا ؛ بز سنك سوزیكی دیكله‌مه‌یز وامركه امتثال ایتمه‌یز » دیمكله ایمان ایتمیه‌جكلرینه قطعی جواب ویردیلر و دیدیلر كه

﴿ إِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ * وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴾

[زیرا ؛ شو بزم عادتمز اولمادی ، الا اول كچنلرك عادتلری اولدی . بناءً علیه ؛ یوكسك ابنیه‌لر یاپار و جبارلك ایدرز وبونلرله بز معذب اولمایز .] زیرا ؛ بز دنیایه كلیرز : اول كلنلر كبی و اولورز : اول اولنلر كبی . قبردن قالمق ، حساب اولونمق وعذاب اولمق كبی شیلر یوقدر . شو حالده بز سنك وعظكله اسلافمزك عادات واخلاقنی ترك ایده‌مه‌یز » دیدیلر .

﴿ فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ ﴾

[شو سوزلری سویلمكله هود علیه السلامی تكذیب ایتدیلر . بزده آنلری اهلاك ایتدك .] اهلاكلری تكذیبلری اوزرینه ترتب ایتدیكنه اشارت ایچون ترتیبه دلالت

ایدن **فا** لفظیله ﴿ فاهلکناهم ﴾ وارد اولمشدر . یعنی « بز قوم هودی اهلاك ایتدك . زیرا ؛ آنلر هودی تکذیب ایتدیلر . هرقوم که هودی تکذیب ایده . بز آنلری اهلاك ایدرز . شوحالده قوم هودی بز اهلاك ایدرز » دیمکدر .

﴿ ان هذا الا خلق الاولین ﴾ جمله‌سنده برقاچ احتمال واردر : برنجیسی ؛ ﴿ خلق ﴾ لفظی **خانك ولامك ضمیله** قرائت اولوندیغنه نظراً **معناسی** : [شو بزم عادتمز بزدن اول کچن بابالریمزك عادتیدر . آنلر نصل یاشادیلر و کوشکلر وسرایلر یاپدیلر أولدیلرسه بزده اویله یاشار وأولورز . سنك سوزکله بز عادتمزی ترك ایده‌مه‌یز » دیمکدر . اکر ﴿ خلق ﴾ لفظی **خانك ولامك فتحیله** قرائت اولونورسه **معناسی** : [یاهود ! شو سنك سویله‌دیکك شیلر سندن اول کچنلرك یالانلریدر . اول کچنلرده سنك کبی سویله‌مشلردی] دیمکدر .

﴿ اِنَّ فی ذٰلِكَ لَاٰیَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِینَ * وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِیزُ الرَّحِیمُ ﴾

[ایشته شو عصیان ایدنلری اهلاك ایتمکده بزم قدرتمزه دلالت ایدر علامت عظیمه واردر . حالبوکه اکثر ناس بو آیتلریمزدن عبرت آلارق ایمان ایتمزلر وحبیبم ! سنك ربك تعالی دشمنلرکدن انتقامکی آلیر ودوستلریکه مرحمت صاحبیدر .] بناءً علیه ؛ قریشك حاللرندن متأثر اولما . زیرا ؛ ربك تعالی آنلردن انتقامکی آلیر وسکا ایمان ایدن مؤمنلره احسان ایتمکله رحمتندن حصه‌یاب ایدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنی تسلیه ایچون هود علیه‌السلامك قومنه نصیحتنی وقومی قبول ایتمه‌یوب هلاك اولدقلرینی بیاندنصکره صالح علیه‌السلامك امتیله واقع اولان وقعه‌سنی بیان ضمننده ﴿ كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِینَ * اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ صَالِحٌ اَلَا تَتَّقُونَ * اِنِّی لَكُمْ رَسُولٌ اَمِینٌ ﴾ بیوریور .

[ثمود قومی رسوللری تکذیب ایتدیلر شول زمانده که اوزمانده برادرلری صالح علیه‌السلام آنلره « اللهدن قورقمازمیسکز ، نه ایچون فسق وفجوری ارتکاب ایدرسکز

ونه‌دن طریق توحید واستقامتدن چیقارسکز ؟ بن سزی اصلاح ایچون طرف الٰهیدن کوندرلمش امین بر رسولم .] بناءً علیه ؛ سزی ، احوالکزی اصلاح ایده‌جك افعال حسنه‌یه ترغیب وحالکزی افساد واعمالکزی ابطال ایده‌جك افعال قبیحه‌دن تنفیر ایدرم » .

﴿ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِیعُونِ ﴾

[« بناءً علیه ؛ اللهك غضبندن قورقك ، سوزیمی دیله‌یك وبکا اطاعت ایدك . زیرا بکا اطاعت ؛ سزك ایچوك منفعتدر » دیدی .]

﴿ وَمَا اَسْئَلُكُمْ عَلَیْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِیَ اِلَّا عَلٰی رَبِّ الْعَالَمِینَ ﴾

[صالح علیه‌السلام آنلره نصیحتنه شونی ده علاوه ایتدی ودیدی که « بنم سزه نصیحتم مأموریتم اقتضاسی ورسالتمك وظیفه‌سیدر . بناءً علیه ؛ بن نصیحتم اوزرینه سزدن اجرت ایسته‌مم . زیرا ؛ بنم اجرتم عالملری نعمتیله تربیه ایدن ربم تعالینك اوزرینه‌در .] سزه احکامنی تبلیغ ایچون بکا اجر اخروی ویره‌جکدر » دیمکله آنلردن اجرت مادیه ایسته‌مدیکنی بیان ایتدی .

انبیاء عظام حضراتنی کوندرمکدن مقصد ؛ جناب حقك قوللرینی طریق حقه دعوتله اطاعت ایدنلری ثوابه یاقلاشدیرمق وکناهدن اوزاقلاشدیرمقدر . جمله انبیا بو مقصدده متفق اولدقلرینی وتبلیغدن حرص وامل دنیا واجرت کبی خسیس شیلر مقصود اولمایوب روح مسئله اطاعت واتقا اولدیغنی بیان ایچون بو سوره‌ده بیان اولونان رسل کرامك قصه‌لری اطاعت واتقا ایله امر صورتنده باشلامشدر .

﴿ اَتُتْرَكُونَ فی مَا هٰهُنَا اٰمِنِینَ ﴾

[« ای ثمود قومی ! بو دنیاده زوالدن امین اولارق بو نعمتلر ایچنده قالیرز وحالمز اوزره ترك اولونورزمی ظن ایدرسکز وبویله‌جه ترك اولونورمیسکز ؟ »]

﴿ فی جَنَّاتٍ وَعُیُونٍ * وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِیمٌ ﴾

[« اوسزك ایچنده بولوندیغکز نعمتلرکه آنلر باغلر وباغچه‌لر وقایه‌لر پیکارلر واکینلر وخرما آغاجلری که آنلردن ظهور ایدن چیچکلر غایت یوموشاق ومیوه‌لری هضملی

بیلره اصلا زحمت ویرمز .] شو صاییلان نعمتلر ایچنده ترك اولونور قالیرمیسکز ؟ بویله ظن ایدرسه‌کز ظنکز یا کلیشدر. زیرا ؛ سزدن اول کچنلرده سزك کبی ظن ایتمشلردی. حالبوکه هیچ بر فردی بولوندیغی نعمت ایچنده قالدیمی که سز قالاسکز » .

﴿ وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتاً فَارِهِينَ ﴾

[« ای ثمود قومی ! سز کمال حذاقتله طاغلرده أولر یونار و طاشلردن اویار کمال راحتله اوتورورسکز وأوله‌جککز اصلا خاطریکزه کلمز .] همان حظوظات نفسانیه‌کزله مشغول اولورسکز ویه‌جك وایچه‌جك وکیه‌جککزی دوشونور وأوله‌جککز اصلا خاطریکزه کلمز . حالبوکه بونلرك هر برندن آیریلاجق وترك ایده‌جك وآخرتده هپسندن سؤال اولوناجقسکز . »

﴿ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ ﴾

[« حالکز بویله اولونجه اللهدن قورقك ، کناهلردن واز کچك وبکا اطاعت ایدك سوزیمی دیکله‌یك » .]

﴿ وَلَا تُطِيعُوا اَمْرَ الْمُسْرِفِينَ * اَلَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴾

[« وشول مسرفلرك امرینه اطاعت ایتمه‌یك که آنلر ارضی افساد ایدر اصلا اصلاح ایتمزلر وجملهٔ افسادلرندن بریسی سزی کفر وسائر کناهلره تشویق ایدرلر وانواع فسادی ارتکابدن کیری دورماز واصلاح جهتنی اصلا التزام ایتمزلر .] بناءً علیه ؛ ایشلری یالکز فساددن عبارت وصلاح شائبه‌سی یوقدر » دیمکله صالح علیه السلام قومنی صلاحه دعوتله مفسدلرك امرینه اطاعتدن نهی ایتدی ونعمتلرینی بیانله او نعمتك محافظه‌سی صلاح ایله اولاجغنه‌ده تنبیهاتده بولوندی :

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله بو آیتده مفسدلرله حضرت صالحك مرادی ؛ بو سورهٔ نك عقیبنده‌کی (سورهٔ نمل) ده بیان اولونان صالح علیه السلامك دوه‌سنی اتلاف وحضرته سوء قصد ایدن قوم صالحدن طقوز قبیله‌نك رئیسلری طقوز مسرفدر ، یاخود مطلقا مشرکلردر . بونلرك دائما ایشلری افساددن عبارت اولوب اصلاح قاریشیغی اولمادیغنه اشارت ایچون

حضرت صالح افسادلرینی بیاندنصکره مصلح اولمادقلرینی علاوه ایلمش ونعمتلرینی بیانله نعمتك دوامی اتقا وپیغمبرلرینك امرینه اطاعت ایله اولوب مسرفلرك امرینه اطاعت نعمتك زوالنه سبب اولاجغنه اشارت ایتمشدر . باغلری وباغچه‌لری ذکردنصکره خرمانك سائر میوه‌لر اوزرینه شرفنه اشارت ایچون خرما آغاجلری باغچه‌ده داخل اولدیغی حالده آیریجه ذکر اولونمشدر .

(فارهین) فاره ؛ نشاط وفرح ایله یاشایان کیمسه‌در که حذاقتله ایشه کوریه‌رك راحتله معیشت ایدوب معیشت یوزندن مشقت کورمه‌ین کیمسه‌یه فاره دینور . ایشته قوم ثمودك کمال رفاه ایله بوتون نعمت دنیایه نائل اولدقلرینه ونعمتلر ایچنده یاشادقلرینه اشارتله کندیلرینك شکره دوام ایتملری لازم اولدیغنه تنبیه ایتمش و بونلری جناب حقك قرآنده امت محمده حکایه‌سی عین احوالك انسانلرده هر زمان جاری اولوب نعمت صاحبلرینك نعمتلرینی محافظه‌لری اتقا ایله وپیغمبرلرینه اطاعته موقوف اولدیغنه وزمانلرنده موجود اولان مفسد ومسرفلره اطاعت ایتمك نعمتلرینك زوالنه وعاقبت هلاکلرینه سبب اولاجغنه اشارتله جناب حق قوللرینی صلاحه دعوت ایتمشدر .

خلاصه ؛ انسانلرك دنیاجه نائل اولدقلری نعمتلر ایچنده قالاجقلرینی ظن ایتملری خطا اولدیغی وقوم ثمودك مهارت وحذاقتله طاغلردن وطاشلردن أولر یوندقلری وکمال راحتله تعیش ایتدکلری وانسانلر ایچون وظیفه ؛ الله‌ه اتقا ورسوللرینه اطاعت ایتمك اولدیغی ومسرفلره اطاعت ایتمك جائز اولمادیغی ومفسدلرك عادتلری دائما افساد اولوب اصلاح جهتنی التزام ایتمدکلری بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی حضرت صالحك نصیحتنه قارشی قومنك جوابنی بیان ایتمك اوزره

﴿ قَالُوا اِنَّمَا اَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ﴾ بیوریور .

[« یا صالح ! سن سحر اولونمش عقلی مختل اولانلردنسك » دیدیلر .] وسوزلرینه شونیده علاوه ایتدیلر :

﴿ ما اَنْتَ اِلّا بَشَرٌ مِثْلُنا فَأْتِ بِاٰيَةٍ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّادِقينَ ﴾

[« سن اولمادك ، الا بزم کبی بشر اولدك . بشریتدن باشقه برصفتك یوقدر . شو حالده بشردن بشره رسول اولمازکه سن بزه رسالت دعواسنده بولوناسك . حالك بشریتدن عبارت اولونجه اکر سوزك طوغرو ایسه وسن طوغرو سویله ینلردن اولدك ایسه بزه علامت کتیر » دیمکله نصیحتنی دیکله مدکلرینی اظهار ایتدیلر وبشریتی رسالته منافی کوردیلر .]

فخررازینك بیانی وجهله قوم صالحك « علامت کتیر » دیمکدن مقصدلری ؛ معجزه ایسته مك و ایسته دکلرینی کتیره مز ظنیله حضرت صالحی عاجز قیلارز ظن ایتملریدر . صالح علیه السلام نه کبی معجزه ایسته دکلرینی آنلردن سؤال ایتدی . آنلرده طاشدن اون آیلق بودلانمش بر دوه نك چیقمسنی ایسته دیلر . جبریل امینك تعریفیله صالح علیه السلام ایکی رکعت نماز قیلوب جناب حقه دعا ایتدی وجناب حق ده قومنك آرزولری وجهله طاشدن ایسته دکلری صورتده دوه یی چیقارمقله نبوتنی تصدیق ایتدی .

*
* *

واجب تعالی ، دوه ایله قومی بیننده صالح علیه السلام صوبی نوبته باغلادیغنی ودوه یه ضرر قصد ایتمه ملرینی تنبیه ایتمش ایکن دیکله میوب دوه یی اتلاف ایتدکلرینی وعاقبت هلاك اولدقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قالَ هٰذِهِ ناقَةٌ لَها شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴾ بیوریور

[صالح علیه السلام قدرت الٰهیه ایله معجزه اولارق ظهور ایدن دوه یه اشارت ایده رك دیدی که « ایشته شو دوه ایسته دیککز دوه در . صوبك بر کون نوبتی دوه نکدر ومعلوم اولان کونده صوبك نوبتی سزکدر نوبتکزده صاحب اولك دوه نك نوبتنده صویه کلمه یك » .]

﴿ وَلا تَمَسُّوها بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذابُ يَوْمٍ عَظيمٍ ﴾

[« و دوه یی دوکمك و قیویه کتیرمیوب صوصاتمق کبی بر کوتولکله دوقونمایك که سزی بویوك کون اولان قیامتك عذابی طوتمسون . اکر بر کوتولکله دوه یه طوقونورسه کز یوم قیامتك عذابی سزی طوتار » .]

﴿ فَعَقَرُوها فَاَصْبَحُوا نادِمينَ ﴾

[صالح علیه السلامك نصیحتنه رغماً دوه یی أولدوردیلر . بناءً علیه ؛ صباح وقتی نادم اولدیلر .]

﴿ فَاَخَذَهُمُ العَذابُ ﴾

[دوه یی أولدورنجه آنلری عذاب اخذ ایتدی ، هلاك اولدیلر .]

یعنی ؛ صالح علیه السلامك قومنك ایسته دکلری کبی معجزه اولارق طاشدن دوه ظهور ایدنجه حضرت صالح امر الٰهی ایله مشهور قیونك صوینی نوبته باغلادی ودیدی که « ایشته شو سزك ایسته دیککز دوه در واکن قیونك صویندن دوه نك بر کون صوحق واردر و معین بر کونده سزکدر . بناءً علیه ؛ هر کس نوبتنی بیلسون و نوبتنی تجاوز ایتمیه رك حقنه راضی اولسون و سز بو دوه یه دوکمك و أولدورمك کبی بر کوتولك ایله طوقونمایك که سزی بویوك کونك عذابی اخذ ایتمسون » . بوقدر تنبیهاتی دیکله میه رك دوه یی أولدوردیلر وعذابك اماره لری کورونمسی اوزرینه صباح وقتی ندامت ایدر اولدیلر ولکن ندامتلری فائده ایتمه دی . چونکه ؛ عذابك اماره سنی مشاهده ایتدیلر . بناءً علیه ؛ آنلری عذاب اخذ ایتدی .

کله جك عذابك عظمتنه اشارت ایچون حضرت صالح عذابك کله جکی کونی عظمتله توصیف ایتمش و دوه یی أولدورونجه درحال عذابك کلدیکنه اشارت ایچون بلا مساعده تعقیبه دلالت ایدن فا لفظیله وارد اولمشدر .

یوم عظیم ایله مراد ؛ یوم قیامت اولمق محتملدر . بوکا نظراً عذاب آخرته تهدید ایتمشدر . یاخود دنیاده آنلره عذابك کله جکی کوندر . بوکا نظراً عذابك شدتنه اشارت ایتمشدر . دوه یی سیکیرلرینی کسه رك أولدورن (قدار) اسمنده بر کیمسه ایسه ده (قدار) ه « أولدور » دیدکلرنده (قدار) « بن أولدورورم ، اکر جمله کز راضی اولورسه کز » دییوب قومك جمله سی « راضی یز » دیملری اوزرینه أولدورمه سنه بناءً دوه یی أولدورمك قومك جمله سنه اسناد اولونارق (فعقروها) جمع صیغه سیله وارد اولمشدر . حتی مدارکده بیان

اولونديغنه نظراً طول خاتونلرك وعاقل چوجقلرك رأينه وارنجه‌یه قدر مراجعت ايدوب جمله‌سنك رأيی آلندقدنصكره أولدورمشدر. بناءً عليه؛ دوه‌نك أولدورلمسنه راضی اولمادق برفرد بيله قالمامسنه بناءً دوه‌يی جمله‌سی أولدورديلر دنيلمشدر. ندامتلری عذاب قورقوسنه مبنی اولوب توبه اولماديغندن ندامتلری عذابك دفعنه سبب اولامامشدر. ياخود ندامتلری توبه ايدی ولكن بو ندامت عذابی مشاهده ايتدكدنصكره اولديغندن قبول اولونمامشدر.

﴿ إِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ * وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾

[ايشته شو صالح عليه‌السلامك قومنك هلاك اولمسنده عقلی اولان انسانلره عبرت آميز علامت ودلالت واردر.] زيرا؛ پيغمبرلرينك نصيحتنی ديكله‌مه‌ملری هلاكلرينه سبب اولديغندن پيغمبرينك سوزينی ديكله‌مه‌ين هرملتده بو حالك جريان ايده‌جكنه وعاقبت هلاك اولاجغنه دلالت ايدر. [حالبوكه اكثر انسانلر ايمان ايتمديلر. حبيبم! سنك ربك تعالی قوم ثمود كبی ايمان ايتمه‌ين دشمنلرينه غالب و ايمان ايدن دوستلرينه مرحمت ايديجيدر.]

*
* *

واجب تعالی بو سوره‌ده امتلريله مباحثه‌لری بيان اولونان انبياء عظامدن آلتنجيسی اولان لوط عليه‌السلامك مباحثه‌سنی وقومنه نصيحتنی بيان ايتمك اوزره ﴿ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ اَلْمُرْسَلِينَ * اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ لُوطٌ اَلَا تَتَّقُونَ ﴾ بيوريبور.

[لوط عليه‌السلامك قومی رسوللری تكذيب ايتديلر شول زمانده‌كی او زمانده برادرلری لوط آنلره «اللهدن قورقماز ونفسكزی كناهلردن صاقينمازميسكز؟» ديدی] وسوزينه شونی‌ده علاوه ايتدی:

﴿ اِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌ * فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ ﴾

[«سوزمی ديكله‌يك. زيرا؛ بن سزه امين بر رسولم، بناءً عليه؛ اللهدن قورقك وبكا اطاعت ايدك.] عالمده هيچ بر كيمسه‌نك ارتكاب ايتمديكی لواطه كبی فنا بر فعلی ارتكاب ايتمه‌يك. اكر بو فعلكزده دوام ايدرسه‌كز هلاك اولورسكز وبن سزه منفعتكزی

كوستريبورم. ديكله‌يك بنی، واز كچك عذابكزی موجب اولان افعالكزدن وغضب اللهدن نفسكزی صاقينك».

﴿ وَمَا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِىَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

[«حالبوكه بو تبليغم اوزرينه بن سزدن اجرت ايستمه‌م. زيرا؛ اجرتم عالملرك ربی اوزرينه‌در» ديمكله لوط عليه‌السلام قومنه تبليغاتده بولوندی.]

* *
*

واجب تعالی حضرت لوطك قومنك فنا فعللرينی انكار صورتيله ايراد ايتديكی سوزلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ اَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ * وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴾ بيوريبور.

[«ای قومم! سز عالملر جمله‌سندن اولان ارككلره لواطه ايدرده ربكزك حلال اولارق سزك ايچون خلق ايتديكی زوجه‌لريكزی تركمی ايدرسكز؟ بلكه سز ظلم وتعدی ده حدينی تجاوز ايدن بر قومسكز.] زيرا؛ هم نفسكزه همده غيريلره ظلم ايديبورسكز. چونكه؛ عالمده امثالی سبق ايتمدك چيركين بر فعلی ارتكاب ايدرسكزكه اللهدن قورقماديغكز كبی قوللردن‌ده اوتانميورسكز» ديمكله قومنی تكدير ايتدی.

بو آيت قادينلره دخی لواطه‌نك حرمتنه دلالت ايدر. چونكه ﴿ من ازواجكم ﴾ لفظنده بولنان ﴿ من ﴾ **بعض** معناسنه دلالت ايتديكنه نظراً **معنای آيت**: [سز اركلكره لواطه ايدر وربكزك سزك ايچون خلق ايتمش اولديغی زوجه‌لريكزدن بعض اولان محل مباحی ترك ايدرده مباح اولمايان محله‌می اتيان ايدرسكز؟] ديمكدركه قوم لوطك زوجه‌لرينه لواطه ايتدكلرينه تعريض وآنلری توبيخدر. بناءً عليه؛ رجاله لواطه حرام اولديغی كبی ولوسه كندی حرمی اولسون نسوانه دخی لواطه‌نك حرام اولديغنه دلالت ايدر.

* *
*

واجب تعالی لوط عليه‌السلامك شو نصيحتنه قارشی قومنك سويلدكلری سوزلرينی

حکایه ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ ﴾ بیوریور.

[لوط علیه‌السلامك قومی دیدیلرکه « یالوط ! اکر سن بزم فعلمزی انکارده دوام ایدر وطعن ایتمکدن واز کچمزسه‌ك البته سن قریه‌دن چیقاریلانلردن اولورسك.] زیرا ؛ سن بزه طعن ایتمکده دوام ایدرسه‌ك البته بز سنی قریه‌دن نفی ایدرز» دیمکله تهدید ایتدیلر.

یعنی ؛ لوط علیه‌السلام قومنی مبتلا اولدقلری فنا فعلدن شدتله منع ایتمکه چالیشنجه آنلره اصلا تأثیر ایتمدیکی کبی شدتلی تهدید. قالقیشدیلر و « یالوط ! واز کچ بزه مداخله‌دن. اکر واز کچمزسه‌ك البته سن قریه‌دن چیقاریلانلردن بری اولورسك . زیرا ؛ سن بزه طعن ایتمکده دوام ایدرسه‌ك بزده سنی بوبلده‌ده دوردورمایز» دیدیلر ومقتدر اولورلرسه قریه‌لرندن نفی ایتمکه قرار ویردیلر . چونکه آنلرك عادتلری ؛ سومدکلری کیمسه‌یی قریه‌لرندن نفی ایتمك اولدیغنه بوآیت دلالت ایدر. زیرا ؛ « بز سنی چیقاریرز » دیمدیلر، بلکه « قریه‌دن چیقاریلانلر وار، سن‌ده آنلردن اولورسك » دیدیلر . بناءً علیه ؛ بوندن اول قریه‌لرندن چیقاردقلری کیمسه‌لر اولدیغنه اشارت ایتمشلردر. شو حالده انسانلرك مقتدر اولدقلری صورتده سومدکلری کیمسه‌یی نفی ایتمك یکی ایجاد اولونمش برشی دکل بلکه اسکی بر عادتدر .

* * *

واجب تعالی قومنك تهدیدینه قارشی حضرت لوطك جوابنی بیان ایتمك اوزره

﴿ قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ ﴾ بیوریور .

[لوط علیه‌السلام قومنه خطاب ایده‌رك « بن سزك عملکزه بغض ایدنلردنم »دیدی.] وربسنه التجا ایده‌رك دیدی که :

﴿ رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴾

[« یاربی ! بنی واولاد وعیالمی آنلرك عمللرندن خلاص ایت » دیمکله ربسنه التجا ایتدی]

﴿ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ * إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴾

[لوط علیه‌السلامك بو مناجاتی اوزرینه بز عظیم‌الشان لوطه و اولادینك جمیعسنه

نجات ویردك وآنلره نازل اولاجق عذابدن خلاص ایتدك ، الا لوطك حرمی بر قوجه قادین آنلرك عمللرینه راضی اولمسنه بناءً عذابده باقی قالمسی مقدر اولدیغندن عذاب اولوناجقلر ایچنده قالدی .] چونکه گناهه رضا ؛ عین گناه اولدیغندن اوفعلك فاعللری ایله برابر جزایه مستحق اولدی. بناءً علیه؛ هلاك اولانلر ایچنده قالدی وعذابدن قورتولمادی .

قالی ، شدتله بغض ایدیجی معناسنه‌در. یعنی « بن سزك عملکزه شدتله بغض ایدنلردنم. بناءً علیه ؛ بن سزك عملکزه بغض ایتمکدن و سزی منعه چالیشمقدن واز کچمم . زیرا ؛ عملکز هرزمان بغض ایتمکه لایقدر وسزده الکزدن کلنی کیری قویمایك» دیمك ایسته‌دی . غابرین ؛ کیری‌ده قالانلر وهلاکلری مقدر اولانلر دیمکدر . بناءً علیه ؛ حضرت لوطك حرمی لوطله برابر یوله چیقمایوب قریه‌ده قالدیغنه آیتده دلالت واردر . چونکه؛ قومك عملنه راضیه وآنلری سور وحضرت لوطه بغض واذا ایتمکدن‌ده کیری طورمازدی . هرکسك سودیکی کیمسه ایله حشر اولوناجغنه بناءً سودکلری ایله برابر قالدی وآنلرله برلکده هلاك اولدی. کرچه حضرت لوطك حرمی ایسه‌ده نورنبوتدن استفاده قابلیتی اولمادیغندن حضرت لوطك فیضندن محروم اولمش وابداً خسران ایچنده قالمشدر .

* * *

واجب تعالی حضرت لوطه واهلنه نجات ویردکدن صوکره قومنی اهلاك ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ * وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ ﴾ بیوریور .

[لوط علیه‌السلامه نجات ویردکدن صوکره بز کیری‌ده قالان قومنی اشدهلاکله اهلاك ایتدك وآنلر اوزرینه طاش یاغدیردق . بناءً علیه ؛ لوط علیه‌السلام طرفندن انذار اولونانلرك یاغموری نه‌قدرفنا یاغمور اولدی‌که آنلرك یاغمورلری عادتك خلافنه اولدیغی جهتله عجائبی متضمن بر چیرکین یاغموردی .] زیرا ؛ آنلر اوزرینه یاغان شی طاش اولدیغی کبی هرکسه اصابت ایده‌جك طاش‌ده آنك اسمی یازیلی ایدی واصابت ایتدیکنی درحال اهلاك ایدردی . حتی آنلردن مملکت خارجنده بولونانلره دخی اصابت ایتدی .

﴿ إِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ * وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾

[ایشته شو قوم لوطك هلاك کنده آنلردن صکره کلنلره عبرت ولواطه‌نك هلاکه سبب اولدیغنه دلالت واردر . بناءً علیه ؛ ادراکی اولانلر بوکبی وقوعاتدن عبرت آلوب متنبه اولملی‌درلر . حالبوکه انسانلرك اکثریسی مؤمن دکللردر . وحیم سنك ربك تعالی لوط قومی کبی امرینك خارجنده حرکت ایدن دشمنلرینه غالبدر وآنلردن انتقامنی آلیر ولوط علیه‌السلام و آکا ایمان ایدن مؤمنلر کبی دوستلرینه مرحمت ایدر وهلاکدن قورتارر .]

*
* *

واجب تعالی شعیب علیه‌السلامك قومیله واقع اولان مباحثه‌سنی بیان ایتمك اوزره

﴿ كَذَّبَ اَصْحَابُ الْاَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ * اِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ اَلَا تَتَّقُونَ * اِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌ * فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ * وَمَا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِىَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ بیوریبور .

[اصحاب ایکه رسوللری تکذیب ایتدیلر شول زمانده که او زمانده شعیب علیه‌السلام آنلره دیدی که « اللهدن قورقمازمیسکز ؟ نه ایچون کیله کزده وترازوکزده حقدن آیریلیر وخلقك حقنی نقصان ویررسکز . بنم سوزمی دیکله‌یك ، اللهدن قورقك وبکا اطاعت ایدك . زیرا ؛ بن سزه محقق طریق التهیدن کلمش امین بر رسولم . سزه منفعتکزی تبلیغ ایدرم . حال بویله اولونجه اللهدن قورقمکز وبکا اطاعت ایتمه‌کز واجبدر . حال بوکه شو تبلیغم اوزرینه بن سزدن اجرت ایسته‌مم . زیرا ؛ بنم اجرتم عالملرك ربی اوزرینه‌در . چونکه ؛ آنك طرفندن سزه احکامنی تبلیغه مأمورم » دیمکله (ایکه) اهالیسنه تبلیغاتده بولوندی .]

ایکه ؛ بیضاوینك بیانی وجهله مدینه جوارنده میشه آغاجلریله اورمانلی بر محلدر . مدین اهالیسیله نسبده مناسبتلری اولمادیغندن شعیب علیه‌السلامه آنلرك قارداشلری دنیلمه‌مشدر . جناب حق حضرت شعیبی (مدین) اهالیسنه رسول قیلدیغی کبی (ایکه)

اهالیسنه دخی رسول قیلمشدی . چونکه ؛ مدین اهالیسی کبی ایکه‌لیلرده کیله وترازولرنده نقصان ویرمکه باشلادقلرندن واجب تعالی حضرت شعیبی هم (مدین) ه وهم ده ایکه‌یه رسول کوندردی و آنلری اصلاحه مأمورایتدی وشعیب علیه‌السلامده وظیفه‌سنه باشلادی وآنلره رسالتنی تبلیغ ایتدی واتقا واطاعته دعوت ایتدی ودیدی که :

﴿ اَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ﴾

[« سز کیله کزی تام اولچك وسز اولچکده نقصان ویرنلردن اولمایك » .]

﴿ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ﴾

[« مستقیم وطوغرو اولان ترازو ایله طارتك ونقصان ترازو ایله طارتمایك » .]

﴿ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَاءَهُمْ ﴾

[« وناسك ماللرینی فیئاتندن آشاغی قیروب قیمتندن نقصان اولارق آلمقله حقلرینی ضایع ایتمه‌یك » .]

﴿ وَلَا تَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴾

[« و یر یوزینی افساد ایدر اولدیغکز حالده فساده سعی ایتمه‌یك » .]

﴿ وَاتَّقُوا الَّذِى خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْاَوَّلِينَ ﴾

[« وشول ذات اجل واعلایه اتقا ایدك که اوذات سزی وسزدن اول کچن بابالریکزی وسائر انسانلری خلق ایتدی . شوحالده آنك عذابندن نفسکزی صاقینك » دیدی .]

یعنی ؛ شعیب علیه‌السلام رسول اولدیغی ایکه اهالیسنه درت نوع تبلیغاتده بولوندی :

برنجیسی ؛ کیله‌کزی تام اولچرایله ویرك ونقصانله ویرمه‌یك که ناسك حقوقنه تجاوز ایتمه‌یه‌سکز وطوغرو ترازو وقنطارله طارتك که ناسه خیانتده ایتمش اولمیه‌سکز ، ایکنجیسی ؛ ناسك ماللرینك نرخنی آشاغی ایندیرمه‌یك یعنی خلقك حقوقنی هیچ بروجهله نقصانه ایتمه‌یك وهیچ برصورتله تجاوزاتده بولونمایك ، اوچنجیسی ؛ یریوزینی افساد ایتمه‌یك دیدی . یعنی

« یول کسمك وغیرك مالنی نهب وغارات ایتمك واکینلرینی وسائر حاصلاتلرینی حیواناته ییدیرمك وآغاجلرینی کسمك کبی فساداتدن واز کچك » دیمشدر. دردنجیسی ؛ **اتقا ابله امردر.** بو امر؛ اولکی وصایانك جملهسنه شامل وآنلرك روحی مثابهسندهدر. چونکه اتقا؛ بالجمله فرائض وواجباتی ادایه وبالعموم محرماتی ترکه واخلاق حمیدهنك جملهسنی التزامه شامل اولدیغندن اتقا ایله امر جملهسنی جامعدر . بناءً علیه ؛ حضرت شعیب بوندن اول قومنه تبلیغ ایتدیکی اوامر ونواهینك خلاصهسی مثابهسنده اولان اتقا ایله سوزینه ختام ویردی .

بو آیتده تام اولچمك وطارتمقله امر؛ وجوب افاده ایتدیکندن نقصان ویرمهنك حرام اولدیغی ثابت اولمشدر . زیرا ؛ وجوبی ترك ایتمك حرامدر . کذلك نقصاندن نهی واقع اولوب نهیده حرمت افاده ایتدیکندن نقصان ویرمکله خلقك حقوقنه تجاوزك حرام اولدیغی ایکی جهتله ثابت اولمش وحرمتی تأکید اولونمشدر. یالکز کیلهده وترازوده زیاده ویرمك خصوصنه دائر برشی وارد اولمامش ایسهده فخررازی ومدارکده بیان اولوندیغی وجهله برکیمسه کندی رضاسیله کیلهده وترازوده زیاده ویروسه ایلك ایتمش اولدیغندن جائزدر. چونکه؛ رضاسیله مالنی آخره ویرمکدن هیچ برکیمسه ممنوع دکلدر . امانقصان ویرمك غیرك حقنه تجاوز اولدیغی جهتله بغیرحق غیرك حقوقنه تجاوزدن هرکس ممنوعدر. زیرا ؛ انسانلرك مشروع اولان هرحقلری محفوظدر. بناءً علیه ؛ برکیمسهنك اذنی اولمقسزین آنك ملکنده وسائر حقوقنده باشقه برکیمسهنك تجاوزی وتصرفی ومداخلهسی جائز اولاماز. کذلك حضرت شعیب فساددن نهی ایله بوتون انسانلرك ضرردن محفوظ اولملری اصولنی واهالی بیننده انتظامی تأسیس ایتمك ایستهمشدر . کرچه شو احکام ؛ شعیب علیه السلامدن حکایه اولونمش ایسهده بزهده عین شریعتدر . چونکه ؛ جناب حقك قرآنده ورسولنك حدیثنده بیان ایتدکلری انبیاء سابقهنك شریعتلری بزهده عین شریعت اولدیغی قواعد شرعیهمز اقتضاسندندر. بناءً علیه ؛ شعیب علیه السلامك شو تبلیغاتی بزم ایچون شریعت اولوب وموجبیله عمل واجبدر . چونکه الله تعالینك قرآنده بزه بیانی بزم ایچونده امردر .

خلاصه ؛ معاملات ناسده کیلهیی تام اولچمك وترازوده تام طارتمق واجب اولوب نقصانی حرام اولدیغی وبومثللو حقوق ناسی ارتکاب ایدن کیمسهنك عاقبتی برباد اولاجغی

وناسك مالنك نرخنی آشاغی تنزیل ایتمك جائز اولمادیغی ویریوزنده هرصورتله افساد وخلقی راحتسز ایتمك من کل الوجوه ممنوع وجمله انسانلرك خالق تعالی یه اتقالری واجب اولدیغی بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر .

*
* *

واجب تعالی حضرت شعیبك شو نصیحتلری اوزرینه قومنك جوابلرینی بیان ایتمك اوزره

﴿ قَالُوا اِنَّمَا اَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ﴾ بیوریور .

[ایکه اهالیسی شعیب علیه السلامك شو نصیحتی اوزرینه دیدیلرکه « یا شعیب ! سن آنجق سحر اولونمش وسحرله عقلی بوزولمش کیمسهلردنسك » .]

﴿ وَمَا اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا ﴾

[« حالبوکه سن بزم کبی بشرسك وسنده بشریت صفتندن باشقه بر صفت یوقدر . شو حالده بزم اوزریمزه مزیتك نهدرکه رسالت دعواسنده بولونورسك. زیرا ؛ سحرله عقلك مختل اولمسی رسالته منافی اولدیغی کبی بشریتك دخی رسالته منافیدر » .]

﴿ وَاِنْ نَظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ﴾

[« وبز سنی محقق یالانجیلردن ظن ایدرز . بناءً علیه ؛ سوزیکه ایناناميورز » .]

﴿ فَاَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفاً مِنَ السَّمَاءِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴾

[« شو حالده اکر سن طوغرو سویلهینلردن ایسهك اوزریمزه سمادن برپارچه دوشور وبزی اهلاك ایت » دیمکله عنادلرینی اظهار ایتدیلر .] چونکه ؛ شعیب علیه السلامه یالان اسناد ایدنجه حضرت شعیبك سمادن عذاب کلهجکنی بیانله تهدید ایتمسی اوزرینه « سوزك طوغرو ایسه سمادن برپارچه دوشورده بزی اهلاك ایت » دیهرك استهزا ایتدیلر. انسانلرده مألوف اولدقلری عادتلرینك خلافنی سویلهین کیمسهیی تکذیبله افترا ایتمك عادت حکمنده اولدیغندن اکثر انبیانك امتلری، نبیلرینی سحرله ویالانله وبشریتك رسالته منافی اولمسیله مدافعه واتهام ایتمشلردر . حضرت شعیبك قومیده عین مسلکی تعقیب ایتدکلرینی

جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدر . چونکه ؛ انسانلر آرزولرینك خلافنی قبولدن دائما استنکاف ایدرلر. بوحال امت محمدده دخی جاریدر . بناءً علیه ؛ تا عصر سعادتدن زمانمزه کلنجه‌یه قدر احکام شرعیه‌نك سفاهتدن منع ایدن احکامنه اعتراض ایدنلردن هیچ خالی قالمامش ولکن هیچ تأثیری‌ده اولمامشدر واولاماز . چونکه ؛ قانون الٰهی‌یی تغییر ایتمك هیچ کیمسه‌نك حدی دکلدر ، مکر کندی تغییر ایده . اما احکامیله عمل ایدنلر آزالیر ویا چوغالیر. بو جهت شریعتك متانتنه خلل کتیرمز . زیرا ؛ احکامیله عمل اختیاریدر . توفیقه مظهر اولانلر عمل ایدر ، توفیقه مظهر اولمایانلر بر طاقم شیطانك وسوسه‌سیله اوهام وخیالاته صاپیشیر. چونکه ، شیطانك‌ده نصیبی وار، جهنمك‌ده انسانلردن قسمی واردر . بناءً علیه ؛ اراده‌سنی خیره ویا شره صرف ایدنلر الی یوم القیام بولوناجقدر .

*
* *

واجب تعالی شعیب علیه السلامك قومنك ایماننده‌ن مأیوس اولونجه ربنه التجا ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ رَبّٖٓى اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴾ بیوریور

[شعیب علیه السلام قومنك ایماننده‌ن مأیوس اولونجه ربنه عرض حاجات ایتدی و دیدی که « بنم ربم ! سزك عملکزی بیلیر و عملکزه کوره جزا ویرر » .]

﴿ فَكَذَّبُوهُ ﴾

[بو سوز اوزرینه آنلر شعیب علیه السلامی تکذیب ایتدیلر .]

﴿ فَاَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ ﴾

[بناءً علیه ؛ آنلری کولکه‌لی کونك عذابی اخذ ایتدی .]

﴿ اِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظٖيمٍ ﴾

[زیرا ؛ او کونك عذابی بویوك بر کونك عذابیدر .] بو سوزیله آنلره کله‌جك عذابك پك بویوك اولدیغنی بیان ایتدی .

فخر رازینك بیانی وجهله اصحاب ایکه رسوللرینی تکذیبده دوام ایدنجه حضرت

شعیب جناب حقه تفویض امور ایتدی و عذابلرینك وقت مرهونی کلنجه یدی کون بونلر اوزرینه صیجاق شدتلندی . حتی اوقدرکه حرارتدن آقان صولر قاینادی و روزکار اسمدی ، طاقتلری کسیلدی وطاغلره سرینلك آرامق ایچون التجا ایتدیلر . یدنجی کون واجب تعالی سیاه بر بلوط خلق ایدر وهر کس آنك کولکه‌سنه جان آتار وجمله‌سی بلوطك آلتنه جمع اولونجه بلوطدن آتش یاغار وجمله‌سی هلاك اولور . چونکه ؛ سمادن بر پارچه اینمسنی ایسته‌دیلر وایسته‌دکلری وجهله سمادن اینن آتش پارچه‌سیله هلاك اولدیلر . زیرا ؛ بوسوزدن مقصدلری استهزا اولدیغندن استهزالری کندی آیاقلرینه دولاشمش و استهزا ایتدکلری شیله عالم دنیایه فجیع بر صورتده وداعله جهنمك یولنه روان اولمشلردر . بناءً علیه؛ حضرت شعیبك مبعوث اولدیغی ایکی قبیله‌دن (مدین) اهالیسی جبریلك صیحه‌سیله و (ایکه) اهالیسی‌ده سمادن اینن آتشله هلاك اولمشلردر .

بو سوره‌ده رسول اللهی تسلیه ایچون بیان اولونان بعض انبیانك وقایع مهمه‌لری نهایت بولدی وجمله‌سنك آخرنده جناب حق بووقعه‌لرده امت محمد ایچون عبرت اولدیغنه تنبیه ایتمکله برابر بو هلاك اولانلرك هلاکلری کناهلرندن نشأت ایتدیکنی بیانله اهل نجومك سوزلرینی دخی رد ایتمشدر . چونکه ؛ آنلر بو کبی حوادثلری ییلدیزلره نسبت ایدر وبعض ییلدیزلرك بعض آخره تماسنی ویاخود بعض ییلدیزلرك بعض برجده بولونمسنی سبب عد ایدرلر . حالبوکه بو فکرك بطلانی ظاهردر. چونکه ؛ اکر ییلدیزك تأثیریله اولسه‌او ییلدیز بولوندقجه او اثرك بولونمسی لازم کلیر . حالبوکه امر بالعکسدر . چونکه ؛ ییلدیز وار، تماسی وار فقط اثر یوقدر .

هلاکلری بلوطك کولکه‌سی آلتنده اولدیغندن اوکونه یوم الظله دینمشدر . چونکه ظله ؛ **کولکه** معناسنه‌در .

﴿ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَةً ﴾

[ایشته شوایکه اهالیسنك بلوطدن نازل اولان صاعقه وامثالی آتشلرله هلاکلرنده قدرت الٰهیه‌یه دلالت ایدر علامت عظیمه واردر .] چونکه ؛ بلوطك شانی رطوبت ویاغمور یاغدیرمق ایکن بالعکس یاغمورك ضدی اولان آتشك یاغمسی البته علامت عظیمه‌در

و بونك اوفاجق موده‌لی هرزمان كورولمكده‌دركه كورولتولی ویاغمورلی هوالرده اینن صاعقه‌لر ایكه اهالیسنه یاغان آتشك بر نمونه‌سیدر. بناءً علیه؛ بوكبی خارقه‌لر قدرة اللهیه نسبتله غایت‌اهوندر. اوحالده انسانلر قصورینی اعتراف ایده‌رك دائما جناب حقك غضبندن رحمته وعنایته التجا ایتملیدر.

﴿ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾

[حالبوكه اكثر انسانلر ایمان ایتمزلر.]

﴿ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾

[حبیبم ! سنك ربك تعالی دشمنلرینه غالبدر ودوستلرینه مرحمت ایدر.]

*

* *

واجب تعالی بوسوره‌ده انبیاء عظام حضراتنك وقایع مهمه‌لرندن بعضیلرینی بیاندنصكره بووقوعاتلرك حق اولوب قرآنك معجز وفخر كائناتك نبوتی صادق اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ بیوریور.

[قرآن؛ عالملرك ربسنك ایندیردیكی بر كتابدر.]

﴿ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْاَمِينُ ۞ عَلٰى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴾

[اوقرآنله حبیبم ! جبریل امین سنك قلبك اوزرینه نازل اولدی كه سن امتلرینی انذار ایدن انبیاء عظام زمره‌سندن اولاسك.]

﴿ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴾

[او قرآنی ربك تعالی آچیق و آكلاشلمسی غایت قولای لسان عربی ایله انزال ایتدی.]

﴿ وَاِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْاَوَّلِينَ ﴾

[و قرآنك حبیبم سكا انزال اولوناجغی سنك اوصافكله برابر اول كچن انبیانك كتابلرنده مذكوردر.]

یعنی؛ واجب تعالی شو سوره‌ده بیان ایتدیكی وقوعاتلرله نبوت محمدیه‌یی تصدیق وتأیید ایتمشدر. زیرا؛ قرآنك عالملرك ربسی طرفندن انزال اولوندیغنی وجبریل امینك قرآنله نازل اولدیغنی ورسول اللهك امتلرینی انذار ایدن انبیا زمره‌سندن بولوندیغنی بیان؛ قرآنده شو بیان اولونان قصه‌لرك طرف الٰهیسندن انزال اولوندیغنی وقرآنك انزال اولوناجغی كتب سابقه‌ده مذكور اولدیغنی وحالبوكه رسول اللهك بر كتاب مطالعه ایتمكسزین وبر معلمدن تعلم ایتمه‌دن عینیله وقوعاتی خبر ویرمسی مؤید من عندالله اولدیغنی بیان ایتمكدر. قرآنك، انسانلرك تربیه‌سنه كافی اولدیغنه اشارت ایچون عالملرك ربسی طرفنده نازل اولدیغنی بیان ایتمشدر. فقط قرآنك رسول اللهه واسطه‌سز نازل اولمق احتماله بناءً واسطه ایله نازل اولدیغنی بیان ایچون واجب تعالی « حبیبم ! سنك قلبكه قرآن، روح امین اولان جبریل ایله نازل اولدی » بیورمشدر. جبریل امین ناسك امور دینده نجاتلرینه سبب اولان وحیه مؤكل اولدیغی جهتله حیات بدنه وسیله اولان روح مثابه‌سنده اولدیغندن جبریله روح امین دینلمشدر. انبیاء كرامله واجب تعالی آره‌سنده جریان ایدن امانته اهل اولدیغندن جبریل علیه السلام امین عنوانی احراز ایتمشدر. قرآنك رسول اللهك قلبنده اصلا تغیر قبول ایتمز درجه‌ده موثوق اولدیغنه اشارت ایچون رسول اللهك قلبنه نازل اولدیغی بیان اولونمشدر. مكالمه‌یه مخاطب اولان قلب اولوب سائر اعضا قلبه مطیع اولدیغنه اشارت ایچون قرآنك جبریل واسطه‌سیله قلبه انزال اولوندیغی بیان اولونمشدر. چونكه؛ بیضاوینك بیانی وجهله معانی قبیلندن اولان شی اولا روحه وروحدن صكره قلبه انتقال ایدر. زیرا؛ قلبله روح بیننده تعلق واردر. بعده قلبدن دماغه عكس ایتمكله دماغده نقش ایدر.

قلبك مخاطب اولمسی بو آیت وبونك امثالی آیتلرله واحادیث نبوی ایله وعقلك دلالتیله ثابتدر. زیرا؛ جناب حق قرآنك قلب اوزرینه نازل اولدیغنی بو آیتده بیان ایتدیكی كبی دیكر آیتلرده قرآندن متأثر اولاجق قلب اولدیغنی دخی بیان ایتمشدر. رسول الله بر حدیثنده « آكاه اولك! بدنده بر أت پارچه‌سی واردر. اگر او أت پارچه‌سی صالح اولورسه بوتون اعضا صالح اولور واگر او أت پارچه‌سی فاسد اولورسه بوتون اعضا فاسد اولور » بیورمشدر. ایشته بو حدیثده ادراكك محلی قلب اولدیغنه دلالت ایدر. قلبك مخاطب اولمسنه عقلك دلالتنه كلنجه: قلب؛ انسانك غموم وهموم وفرح وسرورینك محلیدر. بناءً علیه؛

قلبده فرح اولورسه بوتون اعضا فرحلی ونشاطلی اولور واکر قلبده کدر اولورسه جمله اعضاده کدر اولور واحوال تبدل ایدر. شوحالده قلب جمله اعضانك رئیسی ومكلف اولان خطاب الٰهی یی ادراکك محلیدر. کرچه «عقلك معدنی دماغدر» دیه نلر وارسه ده اصح اولان عقلك معدنی قلبدر، دماغ؛ قلبك آلتیدر. قلبك عقله معدن وادراکه منبع وسائر اعضانك امیری اولمسنه وجودك اورته سنده بولنمسی و سائر اعضایه وجودده جریان ایدن قانلری تقسیم ایتمسی دخی دلالت ایدر. چونکه؛ حکمدارلر ووالیلرك حکم ایده جکی مملکتك اورته سنده بولونمق عادتدر. وسطده بولونمق هرطرفه حکمده وامرلرینی نشر وتعمیمده قولایلق اولدیغی کبی کندیسی ده آفاتدن ودشمنك تعرضندن سالم اولور. اما حکمانك دیدیکی کبی اکر عقلك معدنی دماغ اولسه دماغ اقلیم بدنك برطرفنده بولوندیغندن دماغك محلی رئیسك اقامت ایده جکی برمحل دکلدر.

«معدن عقل؛ دماغدر» دیه نلرك دلیللری اوچدر: برنجی دلیللری؛ **حواس خمسۀ ظاهره نك منفذلری دماغه اولمسیدر**. اهل شرع طرفندن «حواسك دماغه خادم اولوب دماغده قلبه خادم اولمسیله» جواب ویرلمشدر. یعنی هرنه قدر حواسك یعنی کوز، قولاق، اغز، بورون وبونلرك دیکلری دماغه طوغرو کیدوب ادراك ایتدکلری شیلری دماغه کوتوریورلرسه ده دماغك تمامیله حاکم اولمسنه دلالت ایتمز. زیرا؛ بونلر دماغه خادم، دماغده بونلردن آلدیغی معلوماتی قلبه ویرمك صورتیله قلبك خادمیدر. بناءً علیه دماغ؛ قلبك باش وزیری مقامنده در.

ایکنجی دلیللری؛ **حرکات اختیاریه ده آلت اولان اعصابك دماغه نافذ اولوب دماغده نهایت بولمسیدر**. بوکا اهل شرع طرفندن «قلب ادراك ایتمش اولدیغی شیئك اثرینی دماغه ویرر ودماغده کندینه نافذ اولان اعصاب واسطه سیله اعضایی تحریك ایدر. دماغك اعضایی تحریکه واسطه اولمسی محل ادراك اولمسنی ایجاب ایتمز» دیمکله جواب ویرلمشدر. چونکه تحریکك سببنی دماغه کوندرن؛ قلبدر.

اوچنجی دلیللری؛ **دماغه آفت اصابت ایدنجه عقلك مختل اولمسیدر**. بوکاده اهل شرع طرفندن «قلبك سائر اعضاده تأثیرینك شرطی دماغك سلامتیدر. زیرا دماغ؛ قلبك ادراکنه واسطه در» دیمکله جواب ویرلمشدر. بناءً علیه؛ عقلك محلی دماغ اولمسنه

دائر حکمانك دلیللری مجروحدر. عقلك محلی قلب اولدیغنه قرآن واحادیث شریفه وادلۀ عقلیه دلالت ایتمکده در. شوقدرکه ادراکده دماغك دخی مدخلی واردر. زیرا؛ بر حکمدارك ندیم خاصی او حکمدارك امور خصوصنی آکلامقده اجنبی کبی اولاماز. شو حالده دماغ، قلبه خادم اولدیغی جهتله قلبك ادراك ایتدیکی برچوق شیلری ادراك ایتدیکی کبی برچوق شیلری ده قلبه عکس ایتدیرر. بناءً علیه؛ دماغده ادراکدن خالی دکلدر. قلبك وجود انسانده حاکم اولدیغنه فن تشریح دخی دلالت ایتمکده در. زیرا؛ انسانك وجودندن اول میدانه کلن جزؤك قلب اولدیغی کبی الك صکره روحدن افتراق ایدن ده قلبدر. شوحالده اول وجود بولوب الك صکره حیاتدن آیرلمسی ده قلبك اقلیم بدنده حاکم اولمسنه دلالت ایدر.

*
* *

واجب تعالی رسولنك صادق اولدیغنه دلالت ایدن ایکنجی بردلیلی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ اٰيَةً اَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمٰٓؤُا بَنٖٓي اِسْرٰٓائٖيلَ ﴾ بیوریور.

[مشرکلر حالا شبهه ایدیورلرده بنی اسرائیل علماسنك رسول اللهی صفتیله بیلملری آنلره دلیل وعلامت اولمادیمی وبنی اسرائیل علماسنك رسول اللهك حقا رسول اولدیغی طانیملری مشرکلره دلیل بوندن کافی کلمدیمی؟]

﴿ وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلٰى بَعْضِ الْاَعْجَمٖينَ ۞ فَقَرَاَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهٖ مُؤْمِنٖينَ ﴾

[واکر بز قرآنی عربك غیری بعض عجم اوزرینه انزال ایتمش اولسه قده اوبعض عجمی مکه اهالیسی اوزرینه قرآنی قرائت ایتسه ایدی آنلر ینه قرآنه ایمان ایدر اولمادیلر.] زیرا؛ لغت عربك غیری برلسان ایله اولدیغندن «بز معناسنی بیلمیورز. بناءً علیه؛ ایمان ایده مه یز» دیرلردی.

یعنی؛ مکه اهالیسنك ایمان ایتمدکلری تمردلرندندر. چونکه؛ یهود علماسنك توراتده کوردکلری اوصاف اوزره رسول اللهی بیلملری و (عبدالله بن سلام) کبی بعضیلرینك ایمان ایتمسی حضرت محمدك حقا نبی اولدیغنه دلالت یوندن کافیدر. بو دلالته قناعت ایتمه ین هردورلو دلیله دخی قناعت ایتمز. حتی بز قرآنی رسول اللهك وعربك غیری

ملتلردن بر کیمسه اوزرینه انزال ایتسه‌ك ده او کیمسه قرآنی کندی لسانیله بونلر اوزرینه قرائت ایتسه ایدی بونلر کرك قرآنه وکرك قرآنی انزال ایتدیکمز کیمسه‌یه ایمان ایدیجی اولمادیلر .

﴿ كَذٰلِكَ سَلَكْنَاهُ فِى قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ * لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ ﴾

[مؤمنلرك قلبلرینه قرآنی ادخال ایتدیکمز کبی مجرملرك قلبلرینه دخی ادخال ایتدك . مجرملر عذاب أليمی کورونجه‌یه قدر قرآنه ایمان ایتمزلر و عذابی کورونجه ایمان ایدرلر ولکن اووقتده ایمان منفعت ویرمز .]

﴿ فَيَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴾

[بناءً علیه ؛ آنلره عذاب فجئةً کلیر . حالبوکه آنلر عذابك کلدیکنی وکله‌جکنی اصلا ادراك ایتمزلر .]

﴿ فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ ﴾

[عذاب کلنجه آنلر کچیرمش اولدقلری ایمانی وعبادتی تدارك ایتمك ایچون «بز مهلت اولونورمی یز؟» یعنی «ایمان ایتمك اوزره بزه مساعده اولورمی؟» دیرلر ، فقط فائده ایتمز .]

یعنی ؛ بز ایمان ایدن مؤمنلرك قلبلرینه قرآنی ادخال ایتدیکمز کبی مجرملرك قلبلرینه دخی ادخال ایتدك . زیرا ؛ مؤمنلر اوزرینه قرائت اولوندیغی کبی عینیله مجرملر اوزرینه‌ده قرائت اولوندی ولکن مؤمنلر صفوت قلبلرینه بناءً ایمان ایتدیلر ، مجرملر ایسه تمردلرینه بناءً عذاب الیمی کورونجه‌یه قدر ایمان ایتمزلر . بناءً علیه ؛ مجرملر ادراك ایتمدکلری حالده آنلره آکسزین عذاب الیم کلیر . آنلرده «بزه مهلت یوقمی وآزیجق بر مدت مساعده اولونمازمی؟» دیرلر .

بعض روایته نظراً مکه‌لیلر مدینه‌ده بولونان یهود علماسنه رسول اللهك احوالنی خبر ویرمك ونبی اولوب اولمادیغنی تحقیق ایتمك اوزره بر هیئت کوندردیلر . او هیئت مدینه‌یه کلوب یهود علماسنه رسول اللهك اوصافنی خبر ویرنجه یهود علماسی شمائل نبویه‌نك توراته

موافق اولوب آخر زمان نبیسی اولمق احتمالنی سویله‌مشلرسه‌ده مکه‌لیلر قبول ایتمدکلری جهتله جناب حق بو آیتلرله آنلری توبیخ ایتمشدر .

⁂

واجب تعالی کافرلرك عذاب کلنجه مهلت ایسته‌یه‌جکلرینی بیانله توبیخ ایتدیکی کبی عذابی استعجال ایتملریله دخی توبیخ ایتمك اوزره ﴿ اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴾ بیوریور .

[آنلر عذاب نازل اولونجه مهلت ایسترلرده بزم عذابمزی استعجالمی ایدرلر ؟] مادام که عذاب کلنجه مهلت ایسته‌یه‌جکلر ، شیمدی نه ایچون استعجال ایدرلر ؟ مساعده ایسته‌یه‌جکلری عذابك معجلةً کلمسنی ایسته‌مکده بر معنی یوقدر . چونکه ؛ مشرکلر رسول اللهه «سمادن کلسون نه کله‌جکسه ، ووعد ایتدیکك عذابی کتیریور سوزك طوغرو ایسه» دیرلردی . حالبوکه آکسزین عذاب کلدیکنده مهلت ایسته‌یه‌جکلردر . بناءً علیه ؛ شو ایکی حالت آره‌سنده تناقض واردر . چونکه ؛ یا استعجال ایتمه‌ملی ویاخود استعجال ایدنجه مهلت ایسته‌مه‌ملی در .

﴿ اَفَرَاَيْتَ اِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ * ثُمَّ جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ ﴾

[یا اکرم الرسل ! آنلر عذابی استعجال ایدرده سن نه دیرسك خبرویر کوره‌بیلدیککی ، اکر بز آنلره نیجه سنه‌لر عمر ویرسه‌ك دنیا نعمتلریله انتفاع ایتسه‌لر صکره آنلر وعد اولوندقلری عذاب کلدیکنده .]

﴿ مَا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمَتَّعُونَ ﴾

[آنلرك دنیاده عمرلری و انتفاعلری آنلره کان عذابی دفع ایدرمی ؟] شو حالده بونلره مهلت ویرسه‌ك ینه اولاجقلری بودکلی وبو عنادلرندن واز کچرلرمی؟ البته کچمزلر . زیرا ؛ بوقدر یاشادقلرنده حاللری نه ایسه مهلت ویرلدیکنده عین حالده بولوناجقلرندن آنلره مهلت ویروب ویرمه‌مك مساویدر .

﴿ وَمَا اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ * ذِكْرٰى وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴾

[بز هیچ بر قریه اهالیسنی اهلاك ایتمه‌دك ، الا او قریه اهالیسنه وعظ و نصیحت ایتمك ایچون آنلری عذابله قورقوتیجی پیغمبرلر واردر. بناءً علیه؛ آنلره طریق حقی بیان ایتدی وحقه اتباع ایتمه‌ینلری جهنم عذابیله قورقوتدی؛ حالبوکه بز ظلم ایدر اولمادق.]

چونکه ؛ طریق حقی بیان ایدر بر رسول کوندرمکسزین بر قومی اهلاك ایتمدك که هلاك اولانلرك اعتذارلری اولماسون . زیرا ؛ رسول کوندرمه‌دن اهلاك ایتمش اولسه ایدك آنلر بزه « طوغرو یولی کوستره‌جك بر رسول کوندرلمش اولسه ایدی بز حقی قبول ایدر وایمان ایدنلردن اولوردق ورسول کوندرمه‌دن بزی اهلاك ایتمك ظلمدر» دیه بیلیرلردی ، فقط رسول کوندروب حقه دعوت ایتدیکمز جهتله ظالم اولمادق .

خلاصه ؛ مشرکلر سنه‌لرجه معمر اولدقلری حالده ایمان ایتمدکلری کبی آنلره تکرار عمر ویرلسه ایمان ایتمیه‌جکلری وصکره وعد اولوندقلری عذاب کلدیکنده آنلرك عمرلری و نعمتلری آنلردن عذابی دفع ایده‌میه‌جکی و بالعموم اهلاك اولونان قریه اهالیسنه حقی بیان ایدر بر نبی کوندرمکسزین اهلاك اولونمادقلری وهر امته ارشاد ایدر بر نبینك کلدیکی و هر امته طوغری یولی کوستر نبی کلمسنه بناءً ایمان ایتمه‌ینلر ایچون اعتذار قاپولرینك قاپاندیغی و آنلری اهلا کده الله تعالی ظلم ایتمش اولمادیغی ، زیرا ؛ کناهلری ایجابی هلاکه مستحق اولدقلری بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی قرآنك عالملرك ربسی طرفندن نازل اولدیغنی وکچمش امتلرك کتابلرنده بیان اولوندیغی وجهله امم سالفه‌نك احوالنی بیانله رسولنك رسالتنی تصدیق ایتدکدنصکره مشرکلرك « قرآن شیطان طرفندن سویله‌نور، محمد ﷺ ده الله تعالی طرفندن کلدی دیه‌رك بزه خبر ویرر» دیدکلرینه جواب اولمق اوزره ﴿ وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ * وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴾ بیوریور

[قرآنله شیطان نازل اولاماز و قرآنله نازل اولمق شیطانه لایق اولماز و شیطانلر قرآنی سویلمکه قادر اولامازلر .]

﴿ إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ ﴾

[زیرا ؛ شیطانلر ایشیتمكدن معزوللردر .]

یعنی ؛ لفظاً ومعناً معجز اولان قرآنله شیطانلر نازل اولامازلر . زیرا ؛ قرآنك ظاهری وباطنی هدایتدر . شیطانلرك ایسه ایشلری دائما ضلالتدر . زیرا ؛ بنی آدمی اضلال ایتمكله مشغوللردر . بناءً علیه هدایت محضه اولان قرآن ، ایشلری دائما ضلالت اولان شیطانلر طرفندن القا اولوناماز وشیطان طرفندن خبر ویرلمسی وشیطانك آنكله نازل اولمسی لایق اولماز . زیرا ؛ آنلر قرآنی انزاله قادر اولامازلر . چونكه ؛ آنلر قرآنی ایشیتمكدن ممنوعلردر و آنلرك قرآنی ملكلردن ایشیتملری ملكلرله ذاتلرنده وصفتلرنده مناسبت اولمغه محتاجدر . حالبوكه ملكلرله شیطانلر آره‌لرنده اصلا مناسبت اولمادیغندن سمادن طرد اولونمشلر وقرآنی ایشیتمكدن منع ایدلمشلردر. هدایت وارشاد ؛ طیب نفسدن وتمیز فطرتدن وفضله درایتدن وصفوت خلقتدن نشأت ایدر . حالبوكه شیطانلرك وجودلرنده خباثت وذكالرنده حماقت وطبیعتلرنده خیانت اولدیغندن قوللرك هدایت وارشادینه مخصوص اولان قرآنی نقل وبیانه مقتدر اولامیه‌جقلرینی جناب حق بو آیتله بیان ایتمشدر .

آیت جلیله‌نك سبب نزولی ؛ كافرلر قرآنه معارضه‌دن عاجز اولونجه « قرآن بشر كلامی اولمامقدن الله تعالی‌نك كلامی اولمق لازم كلمز . زیرا ؛ جنیلرك وشیطانلرك كلامی اولوب آنلر طرفندن محمد ﷺ سویله‌نوب آنكده بزه الله تعالی‌نك كلامیدر دیه‌رك دیكله‌تمك ایسته‌مسی جائزدر » دیملری اوزرینه آنلری رد ایچون الله تعالی‌نك بو آیتی انزال ایتدیكی مرویدر .

خلاصه ؛ قرآنله شیطانك نازل اولامیه‌جغی و قرآنك شیطانلرك آغزلرینه لایق اولمادیغی وآنلرك قرآنی رسول اللهه سویلمكه مقتدر اولامدقلری وقرآنی ایشیتمكدن محروم اولدقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی قرآنی شیطانلرك كتیرمكه قادر اولامدقلرینی بیاندنصكره شیطانك انسانلره

القا ایتدیکی شرکاك جائز اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! سن اللهله برابر معبود آخره دعا ایتمه که معذب اولانلردن اولمیه‌سك واکر سن معبود آخره چاغیررسه‌ك معذب اولانلر زمره‌سندن اولورسك .]

یعنی ؛ ای ﷺ خلقی حقه دعوت ایدن رسول ذیشان ! سن فرد واحد اولان الله تعالی ایله برابر معبود آخره دعا ایدوب چاغیرمه که انواع عذابله معذب اولانلردن اولما . اکر اله آخره دعا ایدرسه‌ك معذب اولانلردن اولورسك . بناءً علیه ؛ اللهله برابر معبود آخر اتخاذ ایتمه که معذب اولمیه‌سك .

فخررازینك بیانی وجهله بو آیتده خطاب ؛ هرنه‌قدر رسول اللهه ایسه‌ده مراد مشرکلره تعریضدر. چونکه ؛ رسول اللهك غیری معبود آخره دعا ایتمکدن معصومدر وجمله خلقی توحیده دعوت ایدن ذات شریفدن حاشا شرکه دائر برشیئك صادر اولمادیغی کبی اویله برشیئك صدورندن ده منزه اولدیغی حالده آنی شرکدن نهی ایتمك ؛ آنك غیریلری نهی ایتمکله قوللرینی توحیده دعوت ایتمکدر . چونکه ؛ رسول الله جمله ناسك افضلی وقدری عندالله عالی اولدیغی حالده واجب تعالی‌نك آکا خطاب ایده‌رك « اللهله برابر معبود آخره دعا ایتمه ، اکر دعا ایدرسه‌ك معذب اولورسك » دیمسی آحاد ناسه « سز شرك ایدرسه‌کز معذب اولاجقکز اولویتله ثابت اولور » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنه وقرآنه طعن ایدنلرك طعنلرینی رد ایتدکدنصکره اقربا وتعلقاتی انذار ایتمسنی امر ایتمك اوزره ﴿ وَاَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْاَقْرَبِينَ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! بك یقین قبیله‌ك واقربا وتعلقاتکی عذابله قورقوت وآنلری هرکسدن زیاده انذار وشانلرینه اهتمام وغضب الٰهی‌یی موجب اولان شرکدن آنلرك خلاصنه سعی ایت .]

﴿ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

[ومؤمنلردن سکا اتباع ایدن کیمسه‌لره قنادیکی دوشه وکمال تواضع اوزره آنلرله مصاحبت ایت وغایت طاتلی سویله وملایم بولون .]

﴿ فَاِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ اِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴾

[سنك تواضعك اوزرینه آنلر سکا عاصی اولورلرسه سن آنلره « بن سزك عملکزدن بری‌ایم » دی که آنلر سنك کندی مذهبلرنده اولمادیغکی بیلسونلر .]

جناب حق رسولنه بو آیتده اوچ شیئی امر ایتمشدر : برنجیسی ؛ **پك یقین اقربا وتعلقاتنی انذار** ، ایکنجیسی ؛ **ایمان ایدن مؤمنلره تواضع ایتمسی** ، اوچنجیسی ؛ **ایمان ایتمیوب عصیان ایدن کیمسه‌لرك عملرندن برائتنی اعلان ایلمسی‌در** . بناءً علیه ؛ خازنده بیان اولوندیغنه نظراً بو آیت نازل اولونجه رسول الله حضرت علی‌یه طعام حاضرلامسنی امر ایدر . حضرت علی طعامی احضار ایدنجه عبدالمطلب اوغلانلرینی دعوت ایدر . او کونده عبدالمطلبك نسلندن ارکك اولارق قرق کیشی بولونور . حتی رسول اللهك عمیلری (ابو طالب) ، (حمزه) ، (عباس) و (ابو لهب) ده برابر بولونورلر . طعامی ییدکدنصکره جمله‌سی طویار . رسول الله « ای ﷺ عبدالمطلب اوغوللری ! بن سزه دنیانك وآخرتك خیرلیسی بر دین کتیردم . بو دینی اعلاده بکا یاردیم ایده‌جك هانکیکزدر » دیدی . فقط هیچ بریاردیم ایدرم دیه‌ن اولمادی . آنجق حضرت علی هپسنك کوچوکی اولدیغی حالده « یارسول الله ! بو دینی اعلاده بن سنك وزیرك اولورم » دیر . رسول الله آنك بوینه صاریلیر و « بو بنم برادرمدر ووصیمدر . سز بوکا اطاعت ایدك » دینجه اوراده بولونان جماعت کولوشورلر وابو طالبه « باق ! یکنك سکا اوغلوك علی‌یه اطاعت ایتمه‌کی امر ایدیور » دیرلر وطاغیلیرلر . بوندن صکره خازن وفخر رازینك بیانلرینه نظراً رسول الله صفا اوزرینه چیقاروبوتون قریش قبیله‌لرینك اسملرینی ذکر ایده‌رك چاغیرر ، اهالی اجتماع ایدر ، ابو لهب ده حاضر اولدیغی حالده . رسول الله « ای ﷺ قریش قبیله‌لری ! بن سزه شو طاغك آرقه‌سنده مالکزی یغما ایتمك اوزره بربلوك آتلی کلیور دیسه‌م اینانیرمیسکز ؟ » دینجه قریشك هپسی برآغزدن « اوت ! شمدی‌یه قدر سنده یالانه تصادف ایتمدیکمزدن اینانیرز » دیدیلر . رسول الله ده « بن سزه اوککزده کوره‌جککز عذابله قورقوتور وسزی طریق

حقه دعوت ایدیيورم ، ایمان ایدك بكا » بیوردی . اومقامده حاضر اولان (ابولهب) «هلاك سكا اولسون ، بزی بوكامی چاغیردك ؟ » دیدی ، جماعت‌ده طاغیلدی . بو وقعه اوزرینه (تبت) سوره‌سنك ابی لهب حقنده نازل اولدیغی مرویدر .

ایشته بوآیت جلیله انسانك هركسدن اول اقربا وتعلقاتنی اصلاحه چالیشمسی واجب اولدیغنه دلالت ایدر . زیرا ؛ الله تعالی رسولنه اقرباسنی انذار ایتمسنی امر ایتدی . رسوله امر ؛ امتنه امردر . كذلك آیت جلیله ؛ اهل ایمانك یكدیگرینه قارشی تواضع ایدوب تكبر ایتمه‌مسنه وخیرخواهانه انسیت ایتمك لازم اولدیغنه دخی دلالت ایدر . چونكه جناب حقك رسولنه مؤمنلر اوزرینه قنادینی دوشه‌یوب تواضعله امر ایتمسی ؛ امتی حقنده دخی امر اولدیغی جهتله مسلمانلرك بر برینه مرحمت قنادلرینی دوشه‌یوب ملایم بولونملری و بر برینه معاونت ایتملری لازمدر . اما منافقلره معاونت وتواضع لازم اولمادیغنه اشارت ایچون بعضه دلالت ایدن من لفظیله (من المؤمنین) وارداولمشدر . چونكه ؛ رسول اللهه تبعیت ایدن هرمؤمنه تواضع لازم ایكن « بعض مؤمنلره تواضع ایت » دیمك « اخلاص اوزره ایمان ایدنلره تواضع ایت ، ایماننده اخلاص اولمایان منافقلره رعایت ایتمه » دیمكدر . بناءً علیه مؤمنلر طرفندن هرزمان رعایته شایان اولان ؛ مؤمن خالص اولانلردر ، یوقسه اسمی علی ولی اولوب ظاهرده مسلمان كسوه‌سی آلتنده باطنی كفریاتله طولو اولان منافقلر معاونته شایان دكللردر . فقط ایجاب زمانه كوره مداراتك واجب اولدیغی دخی اولابیلیر . چونكه ؛ شریرك شرندن ومفسدك فسادندن نفسنی محافظه ایتمك هرمؤمن ایچون بروظیفهٔ معینه‌در . یاخود بیضاوینك بیانی وجهله رسول اللهه تبعیت ایدن دین ایچون تبعیت ایتدیكی كبی باشقه برمقصده مبنی دخی تبعیت ایدنلر اولدیغندن رسول اللهك تواضع ورعایتنه شایان اولان دین ایچون تبعیت ایدنلر اولدیغی بیان ایتمك اوزره من بیانیه ایله (من المؤمنین) وارد اولمشدر .

جناب حقك رسولنه « اگر سكا عصیان ایدرلرسه آنلرك عمللرندن برائتكی اعلان ایت » دیمسی ؛ امتی حقنده دخی عین امر اولدیغندن عاصی اولان فاسقلرك عملندن مؤمنلر آنلره اشتراك ایتمه‌مكله فعلاً برائت ایتدكلری كبی ممكن اولدیغی قدر آنلره نصیحت ونهی ایتمك صورتیله قولاً دخی عمللرندن برائتلرینی اعلان ایتملری لازم اولدیغنه آیت دلالت ایدر .

چونكه ؛ عاصیلردن اجتناب ایتمك مطیع اولان مؤمنلر ایچون امراهمدر . زیرا ؛ اللهدن قورقمایانلردن قورقمق لازمدر .

*
* *

واجب تعالی قریش قبیله‌سی عصیان ایتدكارنده رسولنه برائتنی اعلان ایتمسنی امر ایدنجه برائتنی اعلانی تقدیرنده وقوعی ملحوظ اولان عداوت وهجوملرینه قارشی رسول اللهك آلاجنی وضعیتی تعیین ایتمك اوزره ﴿ وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ * اَلَّذِي يَرٰيكَ حِينَ تَقُومُ * وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ ﴾ بیوریيور .

[یا اكرم الرسل ! سن دشمنلرینه غالب دوستلرینه مرحمت ایدن الله تعالی‌یه اعتماد ایده‌رك تفویض امور ایت . او الله تعالی كه كیجه تهجد نمازینه قالقدیغكده وسجدایدنلرله نماز قیلوب وآنلرك حاللرینی تفتیش ایتدیككی دخی كورور وبیلیر . بناءً علیه ؛ اكا اعتمادك لازمدر .] زیرا ؛ سكا عصیان ایدنلرك شرلرندن سنی حفظ ایتمكه وآنلرك شرینی كندی علیهلرینه دوندورمكه ودوستلرینه یاردیم ولطف واحسان ایتمكه قادردر .

﴿ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾

[چونكه ؛ او الله تعالی سنك مناجاتكی وآنلرك سنك حقكده سویلدكلری سوزلرینی ایشیتیر وجمله كزك افعالكزی ونیتكزی بیلیر .] بناءً علیه ؛ اكا اعتماد تام لازمدر . زیرا ؛ دشمنلركدن انتقامه قادر وهرایسته‌دیككی ویرر ودنیوی واخروی سعادته ایصاله مقتدر وایشكی بیلیر وسوزیكی طویار بر ولیّ منعمدر .

(وتقلبك فی الساجدین) رسول اللهك سجد ایدنلر حقنده تقلبی ایله مراد ؛ فخررازی وقاضینك بیانلری وجهله نماز قیلانلرك وعبادته سعی ایدنلرك احوالنی تفتیش ایتمسیدر . چونكه ؛ تهجد نمازی ابتداء اسلامده فرض ایكن صكره نسخ اولونجه رسول الله نسخ اولوندیغی كیجه امتنك عبادتلرینه كمال طمعنه بناءً فرضیتی نسخ اولونان تهجد نمازینه مقابل نه كبی عمل ایله مشغول اولدقلرینی تفتیش ایچون اصحابنك خانه‌لرینی دولاشوب هرخانه‌یی آرینك قوواني كبی ذكرالله وتلاوت قرآن ایكلتیسی ایله طولو كوروب

مسرور اولمسی اوزرینه جناب حق بو آیتی انزالله رسولنك حالنی تصویر ایتمشدر . بوکا نظراً **معنای نظم:** [حبیبم ! اصحابك حالنه مطلع اولمق ایچون کیجه ایله کزدیککی ربك تعالی کورور و بیلیر] دیمکدر. یاخود تقلب له مراد ؛ **رسول اللهك جماعته امام اولدیغنده اصحابنك حالنی مراقبه ایتمسیدر .** بوکا نظراً **معنای نظم :** [حبیبم ! ربك تعالی سجده ایدنلر ایچنده سنك مراقبه وتصرفکی کورور] دیمکدر . چونکه ؛ رسول الله اوکنده اولانلری کوردیکی کبی آرقه سنده اولانلری دخی کوروردی . بناءً علیه ؛ نماز ایچنده آرقه سنده جماعتك حالنی نظر مراقبه سندن اوزاق طوتمازدی واهل سجودك احوالنی تفتیش ایچون کوزینی کزدیرردی. ایشته بو آیتله جناب حق رسول اللهك شو حالنی تصویر ایتمشدر . یاخود تقلب ایله مراد ؛ **اموردینی تمشیت ایچون کزوب دولاشمقدر .** بوکا نظراً **معنای نظم :** [حبیبم ! سن شول ذات اجل واعلایه اعتماد ایت که اوذات سنك دین خصوصنده بر امر ایچون قیام ایدوب مؤمنلرله برابر دونوب دولاشدیغی کورور وبیلیر] دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی شیطانك قرآنله نازل وقرآنی اوقومغه قادر اولامیه جغنی ورسول اللهه اقرباسنی انذارك ومؤمنلره تواضعك وعزیز ورحیم اولان اللهه توکلك لزومنی امر ایتدکدنصکره شیطانك کیملره نازل اولاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ عَلٰى مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ * تَنَزَّلُ عَلٰى كُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيمٍ ﴾ بیوریور .

[ای مشرکلر ! شیطانلرك کیملر اوزرینه نازل اولدیغنی بن سزه خبر ویره یمی ؟ شیطانلر ؛ افك وافترایه جرأت ایدن هر کناهکار اوزرینه نازل اولور .]

﴿ يُلْقُونَ السَّمْعَ وَاَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَ ﴾

[شیطانلر ملکلردن ایشیتدکلری مسموعاتلرینی دوستلرینه القا ایدرلر . حالبوکه آنلرك اکثریسی یالانجیلردر .] زیرا ؛ ایشیتدکلرینی یالانله قاریشدیررلر .

یعنی ؛ ای مشرکلر ! سزك زعمکز کبی قرآنله بکا شیطان نازل اولمیور . چونکه ؛ شیطانك بکا مناسبتی یوقدر . شیطانك کیملر اوزرینه نازل اولدیغنی بن سزه خبر ویره یمی ؟ شیطانلر هر یالانجی و کناهکارلر اوزرینه نازل اولورلر و ملکلردن چالمقله ایشیتدکلری شیئی عالمی اضلال ایچون دوستلرینك قولاقلرینه آتارلر و فالجیلره برچوق یالانلرله قاریشدیرر خبر ویررلر که بونلرله برطاقم کیمسه لرك اعتقادلرینی بوزسونلر وعالمی افساد ایتسونلر . زیرا ؛ اکثریسی یالانجیلردر . چونکه ؛ سرقتله ایشیتدکاری کلماتی یا کلیش تلقی ایدرلر ویا کلیش خبر ویررلر . زیرا ؛ کمال شرتلرندن فهملری وایشیتدکلرینی لایقیله حفظ ایتملری قیصه اولدیغندن یا کلیش ضبط ایتدکلری ویا کلیش خبر ویردکلری جهتله خبر ویردکلری شیلرك چوقلری یالان اولور و آکلادقلرینی دوستلرینه آکلاتمقده دخی خیانت ایدرلر ، آزی چوق وچوغی آز خبر ویرمکدن چکینمه دکلرندن اکثریسی یالان اولور .

واجب تعالی بوندن اول شیطانك قرآنله رسولی اوزرینه نازل اولامادیغنی وقرآنی قرائته لایق وقرآنی کتیرمکه اقتداری اولمادیغنی بیان بیورمسی اوزرینه بو آیتده ایکی جهتله رسول الله اوزرینه شیطانك نازل اولامیه جغنی تأکید ایتمشدر. برنجیسی ؛ **شیطانك یالانجی وکناهکارلر اوزرینه نازل اولدیغنی بیانله یالاندن وکناهدن معصوم اولان رسولی اوزرینه نازل اولامیه جغنی بیان ایتمسیدر .** ایکنجیسی ؛ **شیطانلرك سرقت صورتیله ملکلردن آلدقلری شیلرك یالانه ظن وتخمین صورتیله بر چوق شیلر علاوه ایده رك دوستلری اولان یالانجی کناهکارلرك قولاقلرینه قویدقلرندن بر چوقلری یالان اولور .** حالبوکه قرآنده هر نه بیان اولونور خبر ویریلیرسه عینیله ظهور ایدر ، تك بر دانه سی بیله یالان اولمامشدر. شو حالده اکر مشرکلرك دیدکلری کبی قرآن شیطان طرفندن خبر ویرلسه ایدی البته یالان اولمق لازم کلیردی. حالبوکه قرآن هر نه دن خبر ویرمش ایسه جمله سی واقعه مطابقدر واصلا یالانی یوقدر .

شیطانلرك ملکلردن بعض شیلری ایشیتملری : رسول اللهك ظهورندن اول سمایه چیقار وملکلردن ایشیتدکلرینی بر یوزنده کندیلری آلت شر وفساد اولان انسانلره یالان یا کلیش قاریشدیره رق خبر ویررلردی ، لکن رسول اللهك ظهورندنصکره سمادن طرد

اولوندقلری جهتله سمایه سرقت صورتیله چیقار، بعضیلری آتش پارچه‌سیله هلاك اولورلر وبعضیلری‌ده قاچار قورتولورلر وایشیتدیکی برشی اولسه‌بیله یالانیله برابر دوستلرینه خبر ویرمکله برچوق کیمسه‌لرك اعتقادلرینی افساد ایدرلر. چونکه؛ سرقت صورتیله کیدوب کلدکلرندن لایقیله دیکله‌یه‌مدکلری جهتله دویدقلرینی لایقیله آکلایامدقلرندن اکثریسی یالاندر. بونك امثالی بر یوزده انسانلر آره‌سنده دخی جاریدر. چونکه؛ انسانلردن خیرسزلرا کثرمال صاحبی طرفندن منع اولونور، ألنه برشی کچمز بوش دونر وبعضیلری بر مقدار شی چالار قاچار وبعضیلری‌ده مال صاحبنك قورشونیله مقتول دوشر. ایشته رسول اللهك ظهورندنصکره شیاطین سمادن طرداولونونجه انسانلری اغفال ایتمکه حریص اولدقلرندن سرقت صورتیله ملکلردن بر شی ایشیتمك ویاننه بر چوق یالان علاوه‌سیله دوستلرینه خبر ویرمك ویر یوزنده یالانلرینی نشر وتعمیم ایتمك ایچون سمایه کیدنلرك بعضیلری ألی بوش دونر و بعضیلری بر ایکی کلمه ایشیتیر قاچار وبعضیلری‌ده قاچارکن آتش پارچه‌سیله اتلاف اولونورلر. شوحالده انسانلر آره‌سنده جاری اولان احوال ملکلرله شیطانلر آره‌سنده دخی جاری دیمکدر.

﴿ یلقون السمع ﴾ جمله‌سنده ایکی احتمال واردر: برنجیسی؛ بیضاوینك بیانی وجهله شیطانلر ملکلردن آلدقلری خبری دوستلرینك قولاقلرینه آتارلر دیمکدر. ایکنجیسی؛ انسانلردن افاك وافترایه جرأت ایدنلر قولاقلرینی شیطانه طوتارلر و شیطانلردن بر طاقم شیلر کشف ایده‌رك خلق بیننه نشر ایدرلر. بناءً علیه؛ اکثریسی یالاندر.

*
* *

واجب تعالی قرآنك شیطان طرفندن کلمدیکنی ورسولنك کاهن اولمادیغنی بیاندن صوکره شاعرده اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُنَ ﴾ بیوریور.

[شاعرلره ضلالتی ارتکاب ایدن آزغینلر اتباع ایدرلر.]

﴿ اَلَمْ تَرَ اَنَّهُمْ فِى كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ ﴾

[حبیبم! سن کورمدکمی؟ شاعرلر هر دره‌یه کیدرلر.]

﴿ وَاَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَالَا يَفْعَلُونَ ﴾

[وآنلر کندیلرینك ایشله‌مدکلری شیئی سویلرلر.]

یعنی؛ ای مشرکلر! سزك زعم فاسدکزکبی محمد علیه‌السلام شاعر دکلدر. زیرا؛ شاعرلرك اتباعی بر طاقم آزغین، طاغی، متکبر وفاسقلر اولور. محمد علیه‌السلامه اتباع ایدنلر ایسه اهل رشد واهل صلاح اولان متقیلردر. حبیبم! سن کورمدکمی؟ شاعرلر کمال حیرتله ایشلرینه یارایان هر دره‌یه کیدرلر وآغزینه کلن هر شیئی سویلرلر. مثلا بر کیمسه‌یی مدح ایتدکدن صوکره ذم وذم ایتدکدنصکره، مدح ایلمکدن وتحقیردن صکره تعظیم وتعظیمدن صوکرا تحقیر ایتمکدن چکینمزلر وافعاللرنده واقع اولان تناقضدن اصلا اوتانمازلر وسوزلریله اصلا حق آراماز، ایشلرینه نصل کلیرسه اویله سویلرلر. بناءً علیه؛ سوزلری أوزلرینه موافق و قوللری فعللرینه قطعیاً مطابق اولماز. زیرا؛ مقدمه‌لرینك اکثریسی حقیقی اولمادق خیالات اوزره بنا اولونور. عرض وناموسه تعرضدن ونسبه طعندن ویالان وعد و باطل ایله افتخاردن ومدحه لایق اولمایانلری مدح و مدحه مستحق اولانلری ذم ایتمکدن چکینمزلر: اما فخر کائناتك شاعرلره اصلا مناسبتی یوقدر. زیرا؛ سوزینك اولی آخرینه و ایشنك ابتداسی انتهاسنه موافقدر. چونکه؛ ابتداء امرده اللهك قوللرینی اللهك رضاسنه دعوتله باشلادی وانتهاء امری‌ده بومنوال اوزره جاری اولدی واحوالنده اصلا تحول وقوع بولمادی و شاعرلر کبی هر ساعتده بر رنکه کیرمدی و سویلدیکی سوزندن اصلا دونمه‌دی وایشی سوزینه وسوزی أوزینه موافق حرکت ایتدی. شاعرلر ایسه هپ بونك عکسنه‌در؛ سویلر ایشله‌مز وغیره امر ایدر کندی طوتماز. مثلا جودوسخایه ترغیب ایدر کندی اصلا یاناشماز و بخلدن هر کسی تنفیر ایدر کندی بخله اصرار ایدر وبر کیمسه‌یه مدحده حدینی تجاوز ایدروذم ایدرسه افترا وبهتاندن و ناموسنه طوقوناجق شیئی سویلمکدن چکینمز. اما رسول الله کندی ایشله‌یه‌مدیکی و ایشلیه‌میه‌جکی شیئی غیره امر ایتمز و امر ایتدیکی شیئی اول کندی ایشلر واولاد وعیالنه ایشلتیر. بناءً علیه؛ فخر کائناتك شاعرلره بکزر بر جهتی اولمادیغی کبی ایشنده وسوزنده دخی شاعرلره مناسبتی یوقدر.

بیضاوینك بیانی وجهله مشرکلرك «قرآنك معناسی شیطاندر» دیدکلرینی بوندن اولکی

آیتلرله رد ایتدیکی کبی لفظنده شعرا کلامی دیه‌رك طعن ایتملرینی رد ایچون جناب حق بو آیتلری انزال بیورمش ورسول اللهك شاعر وقرآنك شعر اولمادیغنی بیان وبو ادعاده بولونانلری کمال بلاغتله رد ایتمشدر .

خلاصه ؛ شاعرلره اتباع ایدنلرك ضلالتی ارتکاب ایدن کیمسه‌لر اولدیغنی وشاعرلرك حیرت ایچنده ایسته‌دکلری وادیده سوز سویله‌دکلری وآنلرك عادتلری ؛ ایشله‌مدکاری شیئی سویله‌مك وآخره امر ایتمك اولدیغنی وشو اوصاف ذمیمه‌دن رسول اللهك بری اولوب شاعره بکزه‌ر برجهتی اولمادیغنی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی شاعرلری ذم ایتدکدنصکره شاعرلردن درت صفتله متصف اولانلری ذمدن استثنا ایتمك اوزره ﴿ اِلَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللّٰهَ كَثٖيراً وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا ﴾ بیوریبور .

[شاعرلر هردره‌یه کیدر ومرام اجرا ایدرلر وایشله‌مدکلرینی سویلرلر ویالاندن چکینمزلر، آنجق شول کیمسه‌لر مستثنادرکه آنلر ایمان ایتدیلر وایمانلرینك مقتضاسی اولان عمل صالح ایشله‌دیلر والله‌ی چوق ذکر ایتدیلر وباشقه‌لری طرفندن ظلم اولوندقدنصکره حدینی تجاوز ایتمکسزین کندیلرینی ودین اسلامی هجو ایدنلردن انتقاملرینی آلدیلر .]

﴿ وَسَيَعْلَمُ الَّذٖينَ ظَلَمُوا اَىَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ ﴾

[ویقینده شول کیمسه‌لر بیلیرلرکه آنلر کندی نفسلرینه وذمه مستحق اولمایانلری ذم ایتمکله غیرلره ظلم ایدنلر هانکی محل انقلابه انقلاب ایده‌جکلرینی بیلیرلر .] زیرا ؛ آنلر وفاتلرنده غایت چیرکین بر محله انتقال ایدرلر وبو انتقاللرینی یقینده بیلیرلر .

بو آیتده مستثنا اولان شاعرلرك درت صفتی بیان اولونمشدر : برنجیسی ؛ **ایمانه قائلدر** . چونکه ایمان کامل ؛ صاحبنی فنا فعللردن منع ایتدیکندن شاعر اولسه‌ده مدح وذمده حدینی تجاوز ایتمز . ایکنجیسی ؛ **عمل صالحدر** . چونکه ؛ اعمال صالحه موفق اولان کیمسه غیرك ناموسنه ونسبنه طوقوناجق شیلردن حذر ایدر . اوچنجیسی ؛ **الله تعالی‌یی چوقجه ذکر ایتمك ومدح وثنا ایلمك ورسولنی ثنا ایله خلقی حقه دعوت ایتمکدر** . دردنجیسی ؛ **کندیلرینی ذم ایدنلری بالمقابله انتقام طریقیله ذم ایتمکدر** ، فقط حدینی تجاوز ایتمه‌مك شرطدر . چونکه ؛ جناب حق « انتصار ایدرلر » بیوردی . انتصار ایسه **حقی مقداری انتقام آلوب ایلروسنه تجاوز ایتمه‌مکدر** . زیرا ؛ حقندن زیاده‌سی ظلمدر.

فخررازی وقاضینك بیانلری وجهله بو آیتده استثنا اولونان شعرا ؛ (عبدالله بن رواحه)، (حسان بن ثابت) ، (کعب بن زهیر) و(کعب بن مالك) رضی الله عنهمدر. چونکه ؛ بونلرك اشعاری توحید والله‌ی ثنا وقوللرینی طاعته ترغیب ورسولنی مدحه متعلق اولدیغندن ممدوحدر. رسول الله بونلره مشرکلری هجو ایتملرینی امر ایتدی ودیدی که « قریش مشرکلرینی هجو ایتمك اوقله وورمقدن دها تأثیرلیدر » . چونکه ؛ آنلرك مذهبلرینك باطل وایشلرینك چیرکین وعادتلرینك فنا اولدیغنی ودین اسلامك علویتنی عالمه بلاغتله اعلان مشرکلر ایچون اولومدن دها مؤثر ایدی. کرچه آیتده زمان سعادتده بولونان شعراء اسلامیه مراد اولوندیغی بیان اولونمش ایسه‌ده شو درت صفتله متصف والی یوم القیام بولوناجق اولان شعراء اسلامیه دخی بو استثناده داخللردر .

واجب تعالی رسولنی تسلیه ایچون سوره‌نك آخرنده ظالملری شدتله تهدید ایتمشدر . چونکه ؛ جناب حق رسولنی تسلیه وقلب نبویلرندن الم و کدری ازاله ایچون بو سوره‌ده بعض انبیاء سابقه‌نك امتلریله مباحثه‌لرینی بیاندن صکره رسولنك نبوتنی اثبات ایدر ادلهٔ عقلیه‌یی ذکر ومشرکلرك رسولنه « قرآنی شیطان خبر ویریبور، کاهندر وشاعردر » دیدکلرینه جوابی وکاهن وشاعر اولمادیغنی برچوق دلائلله اثبات ایدوب رسول الله‌له شاعرلر بیننده فرقلر بولوندیغنی ورسول اللهك شاعرلره بکزر برجهتی اولمادیغنی بیاندنصکره ظالملرك فصل محله انتقال ایدوب بلالرینی بولاجقلرینی بیانله سوره‌یه ختام ویرمشدر .

رومی بیك اوچیوز اوتوز سنه‌سی تشرین اولك برنجی چهارشنبه کوننه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوزایکی سنه‌سی ذی القعده‌نك یکرمی بشنجی کونی ایکندی اذانندنصکره بو سوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر .

سورۀ نمل

مكۀ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر. طقسان اوچ ویا طقسان درت آیتی جامعدر.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ طسٓ تِلْكَ اٰيَاتُ الْقُرْاٰنِ وَكِتَابٍ مُبِينٍ ﴾

بعض سوره‌لرك اوللرنده اولان حروفاتك تأویلنی تجویز ایدن خلف مذهبنه كوره ﴿ طس ﴾ اسماء الٰهیه‌دن بر اسمدر ویمیندر. بوكا نظراً معنای نظم: [طس اسمنه یمین ایدرم كه شو تلاوت اولونان آیتلر قرآنك وكتاب مبینك آیتلریدر] دیمك اولور. یاخود نعمت الله افندینك تأویلنه نظراً ﴿ ط ﴾ لفظی رسول اللهك طلبنه و ﴿ سین ﴾ سعادت وسیادته اشارت و منادی‌در. بوكا كوره معنای نظم: [ای سعادت ابدیه‌یه وسیادت سرمدیه‌یه طالب اولان رسولم! سكا ندا ایدر ودیرم كه شو تلاوت اولونان آیتلر قرآنك وكتاب مبینك آیتلریدر] دیمك اولور.

روح البیانده ذكر اولوندیغی وجهله قرآنه السنۀ ناسده قرائت اولوندیغی ایچون قرآن و قلمله یازلدیغی ایچون كتاب و احكام دنیا وآخرتی بیان ایتدیكی ایچون مبین دینلمشدر وشاننه تعظیم ایچون تعظیمه دلالت ایدن تنوینله نكره اولارق ﴿ كتابٍ ﴾ وارد اولمشدر.

﴿ هُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾

[بو كتابك آیتلری مؤمنلره هدایت ومژده اولدیغی حالده نازل اولمشدر.]

قرآن بالعموم ناسه طوغرو یولی كوستردیكی جهتله هر كس حقنده هادی ایسه‌ده بالفعل مقصده ایصال ایتمك معناسنجه هدایت مؤمنلره مخصوص اولدیغندن جناب حق بو آیتده قرآنك هدایتنی اهل ایمانه تخصیص ایتمشدر. چونكه قرآن؛ هر كسه طریق حقی كوسترر ولكن او طریقی اختیار ایدن آكا ایمان ایدنلردر. اما تبشیراتی؛ البته مؤمنلره

مخصوصدر. زیرا؛ اهل كفره تبشیرات اولماز. چونكه قرآنك تبشیراتی؛ انواع سعادات ومثوبات واصناف خیرات وبركاته نائل ورفع درجاته واصل اولوناجغنه دائر اولوب بونك جمله‌سی‌ده اهل ایمانه مخصوص اولدیغندن قرآنك تبشیراتی مؤمنلره تخصیص اولونمشدر. زیرا قرآن؛ احكامنه تمسك ایدنلری تبشیر ایدر. شو حالده احكامنه یاپیشمایانلری تهدید ایدر، تبشیر ایتمز. بناءً علیه؛ كافرلر احكامیله عمل ایتمدكلرندن قرآنك تبشیراتنه مستحق دكللردر.

*

* *

واجب تعالی قرآنك مؤمنلره انواع سعاداتی تبشیر ایتدیكنی بیاندن صكره سعادت ورفع درجاته نائل اولمغه مجرد ایمان كافی اولمایوب سائر فرائضی ادا ایتمك لازم اولدیغنی بیان ضمننده ﴿ اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴾ بیوریور.

[قرآنك تبشیراتنه مستحق اولان مؤمنلر شول كیمسه‌لركه آنلر نمازی اقامه وزكاتلرینی ادا ایله برابر آخرته ایمان ایدرلر.]

یعنی؛ قرآن شول مؤمنلر حقنده هدایت وبشری‌در كه او مؤمنلر طرف الٰهیدن كندیلرینه اوقات مخصوصه‌ده فرض قیلنان شرطلرینه رعایت ایده‌رك ادا ایدر واصلا استخفافله تأخیر ایتمدكلری كبی بالجمله واجبلرینی و سنتلرینی یرینه كتیررلر. چونكه؛ نمازك الله‌ه تقربه ورفع درجاته سبب اولاجغنی بیلدكلرندن قصور ایتمه‌مكه سعی ایدرلر ویالكز عبادت بدنیه ایله‌ده اكتفا ایتمزلر، بلكه كندیلرینه فرض اولان زكاتی‌ده ادا ایتمكله فقرانك حقنی ویرمك صورتیله دنیایه محبتلری اولمادیغنی اظهار ایدرلر. حالبوكه آنلر آخرته علم یقینله ایمان ایتدكلرندن دنیایی دائما آخرته وسیله اتخاذ ایدرلر. بناءً علیه؛ هر عمللرینی نیت خالصه ایله ادا ایدرلر ورضاء باری‌یی آرامقدن كیری طورمازلر. زیرا آخرت؛ جزا محلی اولدیغندن آخرته ایمان ایدن كیمسه عملنی تفتیشدن ونفسنی محاسبه‌دن خالی قالماز وبیلیركه آخرتده هپسندن سؤال اولوناجق. البته كرك نماز كبی حق الله اولسون و كرك‌سه زكات كبی حق عبد تعلق ایدن اولسون جمله‌سنه دقت و اعتنا ایدر. اما آخرته ایمانی اولمیان كیمسه

بونلردن هیچ بریسنی اهمیته آلمادیغی کبی احکام دینیه‌دن هیچ برینه مبالات ایتمز، بلکه پیرتیجی بر جانوار کبی هر یره صالدیرر، أله نه کچرسه ییر و ایچر و قوهٔ شهوانیه‌سی نه ایسترسه آنی کوزل کورور و عقلنه نه کلیرسه آنی ایشلر منفعت ومضرتنی دوشونمز. چونکه؛ آخرته ایمانی اولمادیغندن عاقبت قورقوسی اولمادیغی جهتله حرام حلال هر نه یاپارسه کار بیلیر کچر کیدر.

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده واجب تعالی کمالات انسانیه‌نك روحنی بیان ایتمشدر. چونکه کمالات انسانیه‌نك اساسی؛ **اوچدر: برنجیسی؛ ایمان، ایکنجیسی؛ عبادت بدنیه ومالیه**، اوچنجیسی؛ **آخرته ایناتمقدر**. تکالیف الٰهیه‌نك کافه‌سی بو اوچده داخلدر. زیرا؛ برنجی مرتبه‌ده انسانه لازم اولان ایمان اولمازسه سائر عبادتك حکمی اولمادیغی کبی مجرد ایمانله اکتفا ایتسه‌ده سائر عبادتده تکاسل ایتسه جنته کیرسه‌ده عالی درجاته نائل اولاماز. شو حالده ایمانك لزومی قدر عبادات سائره‌ده لازمدر. آخرته ایمانی اولمسه اعمالنك هیچ بر فائده‌سنی کوره‌مز. بناءً علیه؛ قرآنك هدایتیله اهتدا و تبشیراتیله مبشر اولمق ایچون ایمان وعبادت بدنیه و مالیه وآخرته یقین اوزره ایناتمق لازم اولدیغی جناب حق بو آیتده بیان بیورمشدر وایمانله برابر اقامهٔ صلات واداء زکات ایدنلرك آخرته ایمانلرینك قوتنه وصاغلام ایمان بونلری ایشله‌ینلره مخصوص اولوب بونلری ایشله‌مه‌ینلرك ایمانلری ضعیف اولدیغنه اشارت ایچون (وهم بالآخرة هم یوقنون) جمله‌سنده ضمیر تکرار ذکر اولونمشدر. یعنی «آنلر آخرته آنجق آنلر ایمان ایدرلر» دیمکدر.

خلاصه؛ ایمان ایتمه‌ینلرك وعمل صالح ایشله‌مه‌ینلرك وآخرته یقینی اولمایانلرك قرآنده بیان اولونان تبشیراته مستحق اولمادقلری وتبشیراته ودرجاته مستحق اولانلر آنجق شو بیان اولونان اعمالی ایشله‌ینلر اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر

*
* *

واجب تعالی تبشیراتك مؤمنلره مخصوص اولدیغی بیاندنصکره کافرلره نازل اولاجق

عذابی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ ﴾ بیوریور

[شول کیمسه‌لرکه آنلر آخرته ایمان ایتمزلر. بز آنلره کندی اختیارلریله ایشله‌دکلری چیرکین عمللرینی کوزل کوسترر وتزیین ایدرز. بناءً علیه؛ آنلرباشی دونمش سرخوش کبی متحیر اولورلر. چونکه؛ ایشله‌دکلری عمل اوزره ترتب ایده‌جك مضرته ایمانلری یوقدر.]

﴿ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَهُمْ سُوءُ الْعَذَابِ ﴾

[ایشته آنلرشول کیمسه‌لرکه آنلر ایچون دنیاده قتل واسارت کبی کوتو عذاب واردر.]

﴿ وَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ ﴾

[حالبوکه آخرتده ناس ایچنده اك زیاده ضرر ایده‌جك آنجق آنلردر. زیرا؛ ثوابی فوت ایتدکلری کبی شدتلی عذابه‌ده مستحق اولمشلردر.]

یعنی؛ شول کیمسه‌لرکه آنلر آخرتی تصدیق ایتمزلر. بز آنلرك اعمال قبیحه‌لرینی کندی اختیارلریله کسب ایتدکلری ایچون کوزل کوسترر تزیین ایدرز. چونکه؛ آنلر اراده‌لرینی شره صرف ایدنجه بز آنلره ایشله‌دکلری عمللرینی کوزل کوسترر و قلبلرینه محبت ونفسلرینه اوعمل ایچون آرزو خلق ایدرز وآنلرك سوء اختیارلری سببیله شدتلی عذابه مستحق اولسونلر ایچون برچوق زمان مساعده ایدروبعض تنبیه ایچون امتحانده ایدرز. فقط متنبه اولمازلر، بلکه او فنا عمللرندن حاصل اولان آزیجق برلذته آلدانیر وباشندن وورلمش سرخوش کبی متردد ومتحیر برحالده کزرلر ونصیحت دیکله‌مزلر وکندی بیلدکلرینه کیدرلر. ایشته آخرته ایمان ایتمیوب ضلالت وغفلت ایچنده متحیر اولانلر ایچون دنیاده بر طاقم امللر و خیاللرله کوتو عذابلر واردر. چونکه؛ بونلرك آخرته ایمانلری اولمایوب هر امللری دنیایه منحصر اولدیغی جهتله هیچ بر شی ایله متسلی اولمازلر. دنیا اوغرنده یانوب کول اولدقلری کبی بر طاقم عذاب دنیایه دخی مبتلا اولورلر وآخرتده ناس ایچنده اك زیاده ضرر کوره‌جك‌ده بونلردر. زیرا؛ بونلر آخرته ایمان ایتمدکلرندن عمرلرندن مقصد اصلی اولان اجر ومثوباتی ضایع ایتدکلرندن سرمایه‌دن ضرر کوردکلری

كبی حاصل اولاجق تجارتی دخی غيب ايتمشلردر . بناءً عليه ؛ ايكی جهتله ضرر ايتدكلری كبی شدتلی عذابه دخی مستحق اولدقلرندن بوندن دها زياده ضرر اولاماز . چونكه ؛ منفعت يرينه مضرت كسب ايتديلر . بو ضرردن قورتولاميه‌جقلرينه اشارت ايچون **حصره** دلالت ايدن ضمير فصلله ﴿ هم الاخسرون ﴾ وارد اولمشدر . بناءً عليه ﴿ سوء العذاب ﴾ آخرته ايمان ايتمه‌ينلرك عذابلرينك شدتندن عبارتدر وهر برلری ايمان ايتدكلری صورتده نائل اولاجقلری درجاتی كفرلری سببيله جهنم آتشنه‌ده كيشدكلری ايچون ضررلری هر كسك ضررندن زياده اولديغنه اشارت ايچون زياده معناسنی مفيد اولان اسم تفضيل اوزره ﴿ الاخسرين ﴾ لفظی وارد اولمشدر .

خلاصه ؛ آخرته ايمان ايتمه‌ينلرك افعال قبيحه‌لری كندی آرزولرينه بناءً كوزل ومزين اولديغی وآنلر دائما اوكوتو عمللری پيشنده متحير اولارق دولاشدقلری وآنلرك كوتو عمللرينه مقابل عاقبت كوتو عذاب كوره‌جكلری وآخرتده الك زياده ضرر كوره‌جكلر بونلر اولديغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی آخرته ايمان ايدنلرك درجه‌لرينه وايمان ايتمه‌ينلرك دوچار اولاجقلری وخامته اشارتدنصكره انبياء عظامدن بعضيلرينك وقوعاتلرينی بيانه مقدمه اولمق اوزره ﴿ وَاِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْاٰنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! محقق قرآن سكا علمی هر شيئی محيط اولان حكيم تعالی طرفندن القا اولونور . سن ده آنی تلقی ايدر ومعناسنی لايقيله بيليرسك .]

يعنی ؛ ای رسول ذيشان ! قرآن مشركلرك ديدكلری كبی سنك ايجادك دكلدر . زيرا قرآن ؛ علمله وحكمتله متصف اولان ذات الوهيت طرفندن سكا وحی ايله القا اولونور وسن ده لايقيله تلقی وحفظ ايدر واحكامنی امتكه تبليغ ايدرسك .

حكيم ؛ **علمده برابر عمليانی محكم ومتين اولوب حكمت ومصلحت اوزره متضمن اولان ذاتدر** . عليم ؛ **علوم نظريه وعمليه جملەسنه شامل اولديغی جهتله عليم ، حكيمدن اعمدر** .

قرآنك علمی ؛ **ايكی شيئه منحصر اولوب برنجيسی ؛ حكمت اوزره مؤسس اولان عقائد وشرائعدر** . ايكنجيسی ؛ **قصص انبيادر** . احكامی جامع وبعض مغيباتی خبر ويرديكنه وجمله احكامی واخباری طوغرو اولديغنه اشارت ايچون قرآن ، حكيم وعليم اولان الله تعالی طرفندن انزال اولونديغی بيان اولونمشدر كه قرآنه ايمان ايتمه‌ينلره تعريضدر . زيرا علم وحكمتله متصف اولان ذات باری طرفندن انزال اولونان قرآنه ايمان ؛ انواع فوائدی متضمن اولديغی جهتله ايمان ايتمه‌ينلر وياخود ايمان ايدوبده احكاميله عملده تكاسل ايدنلر شو فوائدی فوت ايتدكلرندن توبيخه مستحقلردر .

*
* *

واجب تعالی رسولنه قرآنی انزال ايتديكنی بياندنصكره رسول اللهدن اول كچن انبيادن بعضيلرينه دخی وحی ايتديكنی وآنلرك ده طرف الهيدن كتاب تلقی ايتدكلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ اِذْ قَالَ مُوسٰى لِاَهْلِهٖ اِنّ۪ٓی اٰنَسْتُ نَارًاۜ سَاٰت۪يكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ اَوْ اٰت۪يكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! ذكر ايت شول زمانی كه او زمانده موسی عليه السلام اهلنه « بن اوزاقدن بر آتش كوردم . سز دورك بوراده ، بن كيده‌يم آتشك يانه . او آتشدن بر خبر كتيريرم وياخود بر آتش پارچه‌سی كتيريرم كه سز ايصينيرسكز » ديدی .]

يعنی ؛ حبيبم ! موسی عليه السلامك (مدين) ده شعيب عليه السلامدن مصره كيتمك اوزره اذن آلوب حرم محترمه‌لری وخدمتجيلری ايله برابر يوله چيقوب طور طاغی جوارينه كلديكنده اوزاقدن كورديكی نور الهيدن استفاضه ايتمك اوزره اهلنه « سز بوراده طورك . بن بر آتش كوردم ، سزه آتشدن بر خبر كتيره‌يم وياخود سزك ايصينماكز ايچون بر آتش پارچه‌سی كتيريرم » ديديكی زمانی خاطريكه كتير كه مشركلرك اذالرينه محزون اوليه‌سك . چونكه ؛ حضرت موسی كيجه‌نك قارانلغنده شدتله فورطنه‌يه طوتولوب غايت مضطرب واندیشه‌ناك اولديغی بر زمانده نور الهيمز امدادينه ايريشديكی كبی مشركلرك اذالرينه امداد سبحانيه‌مز سكا ده ايريشه‌جكدر . بناءً عليه ؛ محزون اولما .

فخررازی ونعمت‌الله افندینك بیانلرینه نظراً حضرت موسانك (مدین) دن حرکتی قیش کونی اولدیغندن طور جوارنده کیجه‌نك قارانلغنده شدتلی فورطنه‌یه طوتولمش ویولی شاشیرمش دهشتلی و هیجانلی وقسوت انکیز بر زمانده اضطراب الیم ایچنده ایکن طور طاغندن نور الٓهی‌یی کورور وآتش ظنیله آیتده بیان اولوندیغی وجهله اهلنه « بن آتشه طوغرو کیده‌یم ، یا آتشك یاننده یول کوستره‌جك بر آدم بولور خبر کتیررم وياخود بر آتش پارچه‌سی کتیریرم. مأمولكه سز ایصنیرسکز » دیدی. فقط هرنه‌قدر آتشك محلی اوزاق ایسه‌ده کله‌جکنی وعد ایتمشدر وایکی مطلوبدن برینی الده ایده‌جکنی امید ایده‌رك اهلنه وداع ایتدی وایکی مطلوبدن برینه نائل اولاجغنه جناب حقه اعتماد ایده‌رك سوزینی ایکی شق اوزره بنا ایلدی. چونکه عادت الٓهیه ؛ قوللك احتیاجلرینك جمله‌سندن مأیوس ایتمز ، بلکه بعضیسندن مأیوس ایدرسه‌ده بعض آخره نائل قیلمقدر. بناءً علیه ؛ حضرت موسی شو ایکی احتیاجدن برینه باری نائل اولاجغنه امید ایده‌رك کیتدی ولکن اونور الٓهیدن مستفید اولارق هم سلطنت دنیا هم‌ده عزت آخرته نائل اولاجغنی خاطرینه کتیرمیوردی. حالبوکه اونور الٓهی دنیا وآخرت سعادتلرینه نائل اولمسنه سبب اولمش وبهمه‌حال آتش کتیره‌جکنی بیلمدیکندن رجایه وامیده دلالت ایدن (لعل) کلمه‌سیله ایراد کلام ایتمش و مسافه‌نك اوزاقلغنه اشارت ایچون سین ایله (سآتیکم) دیمشدر.

* * *

واجب تعالی، حضرت موسی طورده کورمش اولدیغی آتشه کیدوب کله‌جکنی اهلنه سویلدیکنی بیاندنصکره طوره کلنجه ظهور ایدن تجلیاتی بیان ایتمك اوزره

﴿ فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ اَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا ﴾ بیوریور.

[وقتاکه موسی علیه‌السلام آتشه کلدی ایسه طرف الٓهیدن ندا اولوندی ودنیلدی که « آتش آرایان موسی علیه‌السلام وآتشك اطرافنده بولونان ملکلر مبارك قیلنمقله خیر کثیره نائل اولدیلر ».]

﴿ وَسُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

[وعالملرك ربسی اولان الله تعالی‌یی جمیع نقائصدن تنزیه ایدرم.]

یعنی ؛ موسی علیه‌السلام یولدن خبر وياخود آتش پارچه‌سی کتیرمك اوزره اهلندن آیریلوب آتشه کلنجه حضرت موسایه تعظیم اولمق اوزره ندا اولوندی ودنیلدی که « آتشك بولوندیغی مکانده بولونان موسی واطرافنده بولونان ملکلر مبارك قیلندی ». بناءً علیه ؛ انواع خیرات وبرکته مستغرق اولدیلر وعالملری انواع نعمتلریله تربیه ایدن الله تعالی جمیع نقائصدن منزهدرکه قوللرندن ایسته‌دیکنی ایسته‌دیکی نعمتیله تلطیف ایدر. نصلکه حضرت موسایی کیجه‌نك قارانلغنده نور نبوتله تلطیف ایتمشدر.

شو برکتله ندا ؛ طرف الٓهیدن موسی علیه‌السلامی سلامله تلطیف وتحیهٔ الٓهیه ایله تکریمدر. خازنده بیان اولوندیغی وجهله بو آیتده نار ایله مراد ؛ **نور الٓهیدر**. حضرت موسی آتش ظن ایتدیکندن نوردن نارله تعبیر ایتمشدر. فخررازینك بیانی وجهله برکت؛ **حضرت موسایه واو موقعده بولونانه ملکلره واو محلك اطرافنده اولانه اهالی‌یه وبلاد سائره‌یه حتی شام اراضیسنه قدر شاملدر**. بناءً علیه او محللرك محل برکت اولمسی؛ بوکبی نور الٓهینك اورالرده ظهور ایتمسی واکثر انبیانك او محللرده بعث اولونمسی ووحی الٓهینك محل نزولی وحضرت موسایه تکلم کبی نظر الٓهینك اورالرده تجلی ایتمسیله‌در. ایشته شو بیان اولونان اسبابه بناءً اراضی مقدسه‌نك برکتی الی یوم القیام باقی اولاجغندن ارض شامه ارض برکت دنیلمشدر وبو آیتده او محلك محل برکت اولدیغنه دلالت ایدر. بناءً علیه؛ اراضی مقدسه‌نك برکتی هریردن زیاده اولدیغی میدانده برحقیقتدر.

او مقامده ظهور ایدن امرك عظمتنه وجلالت قدرینه اشارت ایچون جناب حق ذاتی نقائصدن تنزیه ایتمشدر. چونکه؛ جمیع نقائصدن منزه اولان رب تعالی طرفندن کلن احسان ونبوت بویوك اولدیغی کبی ظهور ایدن خارقه‌نك‌ده البته بویوك اولاجغنده شبهه یوقدر. بناءً علیه ؛ واجب تعالی حضرت موسی حقنده نازل اولان برکتك نقصاندن عاری اولدیغنی بیان واعلان ایچون آیتك آخرنده نقائصدن منزه اولدیغنی تسبیحله بیان ایتمشدر.

* * *

واجب تعالی طورده حضرت موسایه بر کره ندا ایتدیکنی بیاندنصکره صفات الٰهیه‌سنی تعریف ومکالمه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَا مُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللّٰهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ بیوریيور.

[یا موسی! حال وشان شویله‌در: سکا ندا ایدن ؛ عزیز وحکیم اولان الله تعالی‌در.]

یعنی ؛ ای موسی ! حال وشان بن الوهیتله متصف اولان اللهم . او الله تعالی که جمله موجودات اوزرینه غالب وایشلری محکم وحکمت اوزره مشتملدر . بناءً علیه ؛ سکا واقع اولان خطابمله مشرفسك .

بو آیت؛ واجب تعالی‌نك حضرت موسایه ویره‌جکی معجزه‌لرك صحتنه واوهام وخیالاتدن عاری اولوب قدرت قاهره صاحبی اولان ذات الوهیتك خلق ایتدیکنه بر مقدمه‌در . فخر رازینك بیانی وجهله او مقامده ندا ؛ ذات الوهیتك نداسی اولدیغنه دلیل ومعجزه ایسه آتشك یشیل آغاجده یانوبده آغاجك یانمامسیدر . چونکه عادت؛ آتشك آغاجی یاقماسیدر ودها بزم بیلمدیکمز بعض خارقه‌لرله بیلمشدر .

نیسابورینك بیانی وجهله بو آیتده واجب تعالی حضرت موسایه ویره‌جکی معجزه‌لرك محکم اولوب معارضلرك بوزامیه‌جقلرینه اشارت ایچون حکیم اولدیغنی ودشمنلری حضرت موسایه بر ضرر یاپامیه‌جقلرینه اشارت ایچون عزیز اولدیغنی بیانله حضرت موسانك قلبنی تقویه ایتمشدر . چونکه ؛ معجزه‌یی ویرن ذات حکیم اولونجه ویردیکی معجزه‌نك محکم ومتین اولوب قوللری بوزامیه‌جغی وعزیز یعنی جمله‌یه غالب اولونجه دشمنلری طرفندن رسولنه أل اوزاتیلامیه‌جغی شبهه‌دن عاری‌در .

*
* *

واجب تعالی الوهیتله ذاتنی توصیفدنصکره حضرت موسایه واقع اولان امرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَأَلْقِ عَصَاكَ ﴾ بیوریيور .

[« یا موسی! الکده‌کی عصاکی یره آت » دیدی .]

﴿ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ ﴾

[امره امتثالاً عصایی یره قویونجه کأن بر ییلان کبی عصایی تیترر وحرکت ایدر کوردی ایسه موسی علیه السلام آرقه‌سین آرقه‌یه دوندی وعصانك آرقه‌سنجه کیتمدی.]

﴿ يَا مُوسَى لَا تَخَفْ ﴾

[عصا ، درحال یوکروك یورویشلی کوچك بر ییلان صورتنده کورولونجه کندینه عارض اولان قورقو ودهشتدن وکورمش اولدیغی عجائبدن حاصل اولان هیبتندن موسی علیه السلام کری صیچرانجه طرف الٰهیدن خطاب عزت ظهور ایده‌رك « یاموسی! قورقما»]

﴿ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَ ﴾

[« زیرا ؛ بنم عندمده وحضورمده رسوللر قورقمازلر » .]

﴿ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَإِنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

[« الا شول کیمسه که او کیمسه خطاءً بر کناه ایشله‌مکله ظلم ایتدی، او ظالم کیمسه قورقار . صکره توبه وندامتله او کناهی ثوابه قلبله کوتولکی ایلکه تبدیل ایتدکدنصکره او کیمسه قورقماز . زیرا ؛ بن کناهلری مغفرت ایدر وتوبه‌لرینی قبول ایتمکله مرحمت ایدرم » دیمکله موسی علیه السلامك قورقوسنی ازاله وقلبنه قوت ویردی وتمکین اوزره بولونمسنی واندیشه‌دن وارسته اولمسنی توصیه ایتدی .]

یعنی ؛ طورده جناب حق موسی علیه السلامه خطاب ایده‌رك الوهیتله متصف بر حکیم وعلیم اولدیغنی بیاندنصکره موسی علیه السلامه معجزه‌لرینی کوسترمك اوزره «یاموسی! عصاکی یره براق » دیدی . امره امتثالاً موسی علیه السلام عصایی یره براقنجه کأن کوچوك بر ییلان کبی عصایی جدیتله حرکت ایدر کوردی ایسه موسی علیه السلام حاصل اولان هیبته بناءً آرقه‌سنه دوندی وعصایی تعقیب ایتمدی . طرف الٰهیدن « یا موسی ! قورقما . زیرا ؛ بنم حضورمده رسوللر قورقمازلر ، الا ظلم ایدن ظالملر قورقار . ظلم ایتدکدنصکره کناهنی ثوابه تبدیل ایدر وکناهنه ندامت وتوبه ایله کوتولکی ایلکه دوندورن کیمسه‌لر اولکی خطالرندن قورقماسونلر . زیرا ؛ بن کناهلری مغفرت ایدر وتوبه‌لری قبول ایله مرحمت ایدرم » دیدی .

نبوتی اظهاردنصکره انبیادن عن عمدٍ کناه صادر اولماز. اما آنلر حقنده اولی اولان

برشیئی ترك ایتمك مرتبه‌لرینه نسبتله کوچوك بر کناه مثابه‌سنده‌در و آنلردن صادر اولان زله تأویلده ویا اجتهادده خطا قبیلندن اولدیغی جهتله اجتهادده خطا طرف الٰهیدن وحی ایله ویا الهامله بیان اولونجه اونی خطاوزله‌یی کندی حقنده کناه عد ایده‌رك توبه‌واستغفاره مسارعت ایدر. نته‌کیم آدم علیه‌السلام اجتهادده خطا قبیلندن اولان شجرهٔ منهیه‌دن ییدکدنصکره خطا اولدیغی تبین ایدنجه توبه واستغفار ایتمشدی. سائر انبیاء کرام حضراتی‌ده هرنه‌قدر وقوعبولان خطا معفو ایسه‌ده منصب نبویلرینه نسبتله کناه عد ایده‌رك استغفار ایدرلر. چونکه؛ انبیاء عظام معصوم اولوب آداب الٰهیه‌یی لایقیله بیلدکلرندن آنلردن کناه وظلم صادر اولماز. شوقدرکه آنلر کندیلرینك زله‌لرینی مرتبه‌لرینه نظراً بویوك عد ایده‌رك ظلم تعبیر ایتدکلری واردر، یوقسه حقیقةً ظلمدن منزهلردر. زیرا آنلرك رسول کوندرلمرنده‌کی حکمت؛ عالمدن ظلمی قالدیرمق اولدیغی جهتله ربلری آنلری ظلمدن محافظه ایدر. اکرظلمدن محفوظ اولمسه‌لر عوام ناسه «ظلم ایتمه‌یك» دییامزلر ودیسه‌لر تأثیری اولاماز. چونکه؛ کندی ظلم ایدوب دورركن آخره ظلم ایتمه‌دیمکده برمعنی اولماز، فقط «ابرارك حسنه‌لری مقرب اولان کیمسه‌لرك سیئه‌سی منزلنده» دنیلدیکی کبی انبیادن صادر اولان خطایه بو آیتده ظلم تعبیر اولونمشدر. **بشوحالده معنای نظم:** [یا موسی! قورقما. زیرا؛ بنم حضورمده رسوللر قورقماز، الا اولانی ترکله ظلم صورتنده خطا صادر اولان کیمسه قورقار ایسه‌ده او خطانك وقوعندنصکره توبه و استغفارله اوخطایی ثوابه تبدیل ایدرسه او کیمسه قورقماز. زیرا بن؛ توبه ایدنلری مغفرت ایدر وعبادتله درکاه الوهیتمه رجوع ایدنلره مرحمت ایدرم] دیمکدر. فقط شومعنا ﴿الا من ظلم﴾ **مرسلیندن مستثنا اولدیغنه نظراًدر.** اما خازنده بیان اولوندیغی وجهله ﴿الا من ظلم﴾ **ابتداء کلام ومستثناء منقطع** اولدیغنه نظراً **معنای نظم:** [یا موسی! بنم حضورمده رسوللر قورقماز. لکن آحاد ناسدن شول کیمسه قورقارکه او کیمسه نفسنه افعال قبیحه ارتکابیله ظلم ایتدی. فقط سیئه‌یی ارتکابدن صکره اوسیئه‌یی توبه واستغفارله حسنه‌یه تبدیل ایدرسه او کیمسه قورقماسون. زیرا بن؛ او سیئه‌یی مغفرت وحسنه‌یی اختیارینه بناءً مرحمت ایدرم] دیمکدر.

خلاصه؛ جناب حقك حضرت موسایه معجزه‌سنی کوسترمك ایچون «عصاکی یره

براق» دیدیکی وعصایی یره براقنجه کوچوك بر ییلان صورتنده کوردیکی وقت موسی علیه‌السلامك قورقوب کیری‌یه دوندیکی وعصایی تعقیب ایتمدیکی وطرف الٰهیدن «یاموسی! قورقما. زیرا؛ بنم حضورمده رسوللر قورقماز ولکن آحاد ناسدن نفسنه ظلم ایدنلر قورقار. شوقدرکه توبه ایدرلرسه بن مغفرت ایدرم» دیدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی حضرت موسانك ایکنجی معجزه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿وَاَدْخِلْ يَدَكَ فٖى جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاۤءَ مِنْ غَيْرِ سُوۤءٍ فٖى تِسْعِ اٰيَاتٍ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهٖ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقٖينَ﴾ بیوریور.

[«یا موسی! ألکی جیبکه ادخال ایت، اصلا آفت ومرض اولمقسزین کونش کبی پارلار بیاض اولدیغی حالده جیبکدن چیقارکه سکامعجزه اولسون وعصا ایله ألکك بیاضلغی سکا ویریلن طقوزمعجزه‌ده داخلدر. سن فرعونه وقومنه رسول اولارق کیت. آنلری دین حقه دعوت ایت. زیرا آنلر؛ اطاعت الٰهیه‌دن چیقمش قوم فاسق اولدیلر.] شوحالده آنلر دائرهٔ اطاعته دعوت ایده‌جك بررسوله محتاج اولدقلرندن سنی آنلره رسول قیلدم. بناءً علیه؛ کیت آنلره، دعوت ایت طریق حقه» فرمان الٰهیسی ظهور ایتمشدر.

بیضاوینك بیانی وجهله حضرت موسانك طقوز معجزه‌سی شونلردر: **عصا، ید بیضا، ایمانه ایتمدکلری صورتده قحطلق، میوه‌لرینك نقصانه اوغرامسی، طوفان، چکرکه، قوربغه، بیت ونیل صوینك آنلر حقلرنده قانه تحویل** اولونمسیدر. بونلرك تفصیلاتی سورهٔ اعرافده کچدیکی ایچون [١] بوراده تکرار تفصیلاتنه لزوم کورولمه‌مشدر.

*
* *

واجب تعالی حضرت موسانك معجزه‌لریله برابر فرعونه کلوب تبلیغاتده بولوندیغنی وآنلرك ایمان ایتمدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿فَلَمَّا جَاۤءَتْهُمْ اٰيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ مُبٖينٌ﴾ بیوریور.

[١] جلد ٦، صحیفه ١٤٥

[فرعونه وقومنه هر کسك کوره‌جکی درجه‌ده آچيق بزم آيتلريمز کلدی ايسه آنلر « شو کوريلن شيلر آچيق برسحردر » ديديلر .]

﴿ وَجَحَدُوا بِهَا ﴾

[واو آيتلری انکار ايتديلر .] حالبوکه آيتلر بزم قدرتمزه وحکمتمزه وموسی عليه‌السلامك دعواسنك صدقنه دلالت ايتمشلردی .

﴿ وَاسْتَيْقَنَتْهَا اَنْفُسُهُمْ ظُلْماً وَعُلُوّاً ﴾

[حالبوکه آنلرك کندی نفسلری او آيتلرك حق اولديغنی وقولك آليله اولاجق برشی اولماديغنی يقيناً بيلديلر ولکن ظلمی اختيار ايده‌رك کنديلرينی موسی عليه‌السلامه ايمان ايتمکدن عالی عد ايتدکلرندن انکار ايتديلر .] شو حالده حق اولديغنی بيلدکلری حالده انکارلری ظلم وتکبردر .

﴿ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴾

[حبيبم ! فرعون وقومی معجزه‌لرك حق وموسی عليه‌السلامك دعواسنك صدقنه دلالت ايتديکنی بيلدکلری حالده ظلماً انکار ايدنجه نظر ايت باق که مفسدلرك عاقبتلری نه اولدی .] حقی ترك ايدوب باطله ميل ايدن ونفسی طريق حقی قبولدن دها عالی کورن وحقی بيلديکی حالده عناد وتمردله انکار ايدن مفسدلرك حاللری نه‌يه منجر اولديغنی کورکه قريش مفسدلرينك عاقبتلرينی بيله‌سك .

يعنی ؛ موسی عليه‌السلامك آچيق وهر کسك خارق العاده اولديغنی وهر کورن کيمسه‌نك صدق دعوايه دلالت ايدر دلائل جمله‌سندن اولديغنی بيله‌جکی راده‌ده ظاهر آيتلريمز موسی عليه‌السلام واسطه‌سيله فرعون وقومنه کلنجه آنلر « موسی عليه‌السلامك کتيرديکی شو کوريلن شيلر آچيق برسحردر وسحر اولديغی ميدانده‌در » ديديلر وکندی نفسلرنده سحر اولماديغنی يقيناً بيلدکلری حالده او آيتلريمزی ظلم اولارق وحضرت موسايه ايماندن کنديلرينی عالی عد ايده‌رك انکار ايتديلر . بناءً عليه ؛ دنياده غرقله هلاك اولديلر . شو حالده حبيبم ! باق کورکه مفسدلرك عاقبتلری نه اولدی ؟ سنك قومکدن‌ده آنلر کبی تمرد

ايدوب ايماندن استنکافله ير يوزينی افساد ايدنلرك عاقبتلری بونلر کبی هلاك اولديغندن آنلرك اذالرينه محزون اولما . چونکه عادت الٰهيه ؛ مفسدلری اهلاك ايتمك اولديغی جهتله نتيجه‌ده بونلری‌ده اهلاك ايده‌جکدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنی تسليه ايچون موسی عليه‌السلامك قصه‌سنه اشارتدنصکره حضرت داود و سليمان عليهما السلامك زمانلرنده کچن وقوعاتك بعضيلرينه اشارت ايتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ عِلْماً ﴾ بيوريور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم که محقق داود عليه‌السلامه واوغلونه بر علم ويردك .]

﴿ وَقَالَا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖى فَضَّلَنَا عَلٰى كَثٖيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنٖينَ ﴾

[وآنلر بزم ويرديکمز نعمتلره شکر ايتمك اوزره ديديلر که « حمد ؛ شول الله تعالی‌يه مخصوصدرکه او الله تعالی بزی مؤمن قوللرندن چوقلرينك اوزرينه تفضيل ايتدی » ايشته بو سوزلريله جناب حقه حمد ايتديلر .]

يعنی ؛ ذاتمه يمين ايدرم که بز داود واوغلو سليمان عليهما السلامه احکام شرعيه‌يه و عموم عبادك احوالنی تدبيره علم ويردك که آنلر قوللر بيننده جريان ايده‌جك احوالی محاکمه‌يه وعادتلرينك ضبطنه وحدود شرعيه‌نك اقامه‌سنه ودشمن حدودلرينك محافظه‌سنه تماميله واقف اولديلر وداوده قوشلرك وطاغلرك تسبيحلرينه واوغلونه قوشلرك وسائر حيواناتك لسانلرينه علم ويردك و آنلرده بو نعمتلريمزه شکر ايتمك اوزره ديديلر که « بالعموم السنه‌دن صادر اولان حمد وثنا وبالجمله جوارحدن صادر اولان عبادات فرد واحد اولوب کافهٔ محامده مستحق اولان الله تعالی‌يه مخصوصدر » ديمکله شکر ايتديلر « واو الله تعالی که بزی مؤمن قوللرندن چوقلری اوزرينه تفضيل ايتدی » ديمکله شکرلرينی اکمال ايتديلر .

بو آيت ؛ علمك پك بويوك نعمت واهل علمك علمی اولماياناتر اوزرينه بر شرف ومزيت صاحبی اولديغنه دلالت ايدر . چونکه ؛ کرك حضرت داود وکرك حضرت سليمان، علمی جمله فضائلك اساسی عد ايتدکلرندن هر نعمتدن اول علم اوزرينه شکر

اتمشلردر . شكرك نعمت مقابلنده اولمسی و آنلركده علمه شكر اتمهلری علمك
نعمت عظمی اولدیغنه دلالت ایدر .

بیضاوینك بیانی وجهله عالم اولان كیمسهیی بو آیت، علمك شكرینی ادایه ترغیب
اتمشدر. علمك شكری ایسه طلبهیه تعلیم وناسه احكام شرعیهیی تبلیغدر وتواضعهده تشویق
واردر . كندینك برچوق كیمسهلر اوزرینه فضیلت ومزیتلری وار ایسهده كندیلرینك
اوزرینه برچوق كیمسهلرك فضیلتلری اولدیغنی اعتقاد اتمك لازم اولدیغنه آیتده اشارتده
واردر . چونكه ؛ حضرت داود واوغلو جمله اولاد آدم اوزرینه تفضیل اولوندقلرینی
بیان اتمدیلر، بلكه برچوقلری اوزرینه تفضیل اولوندقلرینی بیان ایتدیلركه كندیلرندن
افضل بعض كیمسهلر اولدیغنه اشارت اتمشلردر .

* *

واجب تعالی حضرت داود، وسلیمانه علم ویردیكنی و آنلرك شكر ایتدكلرینی بیاندنصكره
بالخاصه سلیمان علیه السلامه ویردیكی نعمتلردن بعضیلرینی بیان اتمك اوزره ﴿ وَوَرِثَ
سُلَيْمٰنُ دَاوُدَ ﴾ بیوریبور.

[سلیمان علیه السلام پدرینك وفاتندنصكره پدری داود علیه السلامك حكومتنه وملكنه
ومملكتنه وارث اولدی .]

﴿ وَقَالَ يَا اَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَاُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ ﴾

[وسلیمان علیه السلام خلقه نبوتنی ومعجزهسنی بیلدیرمك ایچون « ای ناس!
قوشلرك سوزینی بیلمك وحی ایله بزه تعلیم اولوندی وناسدن سائرلرینه ویرلهمین هرشی
بزه ویرلدی » دیمكله نبوتنی تصدیق اتمهلرینی تكلیف ایتدی.] چونكه؛ جناب حق پدرینه
ویردیكی نبوت وسائر نعمتلری ویردیكی كبی پدرینه وسائرلرینه ویرلهمین برچوق نعمتلری
سلیمان علیه السلامه ویرمشدر . مثلا انس وجنك اطاعتی وروزكارك انقیادی وقوشلرك
لسانه واقف اولمق كبی پدرینه میسر اولمایان برچوق نعمتلر كندینه ویرلدی .

﴿ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ ﴾

[« ایشته شو نعمتلرك جملهسی آنجق ظاهر وانكاری غیر قابل فضل الٓهی واحسان
سبحانیدر » دیمكله سوزینه ختام ویردی .]

یعنی ؛ داود علیه السلام وفات ایدنجه اوغلو سلیمان علیه السلام ملكنه وحكومتنه
وارث اولدی ونبوتنی خلقه تصدیق ایتدیرمك ایچون معجزهسنی بیان اتمك اوزره
« ای ناس ! طرف الٓهیدن وحی ایله قوشلرك لسانی بزه تعلیم اولوندی وبزم
امثالمزه ویرلهمین هرشیدن بزه برر مقدار ویرلدی . ایشته شو احسان ؛ آنجق اللهك
بزه لطفیدر » دیمكله معجزهسنی خلقه اعلان ایتدی. بو سوزدن مقصدی؛ اللهك كندینه
ویردیكی نعمتلری ذكرله خلقی طریق حقه دعوت ودعوتنه اجابتك واجب اولدیغنی
بیان اتمكدر. قوشلرك صداسنده هرنه قدر حرف یوق ایسهده سلیمان علیه السلامك آنلرك
لسانلرینه واقف اولمسی قوۀ قدسیه والهام الٓهیه ایله قوشك صداسندن مقصدینی آكلامق
واوصدادن غرضنی بیلمكدر. بناءً علیه ؛ هرقوشك صداسندن مقصدینی آكلامق حضرت
سلیمانك معجزهسی وخارق العادهدر . زیرا ؛ عادتده انسانلر ایچون قوشلرك مقصدلرینی آكلامق
یوقدر. بو، آنجق سلیمان علیه السلامه مخصوص براحسان الٓهیدر. بناءً علیه ؛ حضرت سلیمان
هرقوشك صداسندن مقصدینی بیلیردی . حق خازنده ومداركده بیان اولوندیغنه نظراً
بركون طاووس قوشی اوتدیكنده سلیمان علیه السلام اصحابنه نهدیدیكنی سؤال ایدر. آنلر
« بیلهمهیز یا نبیالله ! » دیدكلرنده « دنیاده دیاندیكز كبی آخرتده جزا كوررسكز »
دیمك ایستهدیكنی بیان بیورمشلردر . سرچه اوتدیكنده « ای كناهكارلر ! اللهه
استغفار ایدك » وباغیرتلق قوشی اوتدیكنده « سكوت ایدن سلامت بولور » وخروس
اوتدیكنده « الٓهی ذكر ایدك ای غافللر ! » دیدیكنی خبر ویرمشدر .

بیضاوینك بیانی وجهله حضرت سلیمانك كندیلرینه ویریلن هرشی ایله مرادی؛
نائل اولدقلری شیلرك یا نفسلرینه ویا بیلدكلرنده دها چوق اولمسی واوزمانده اهالییه ویرلمهمش
شیلرك یك چوقلرینك آنلره ویرلمسندن كنایهدر . یوقسه « دنیاده موجود اولان هرشی
ویرلدی معناسنه » دكلدر . سلیمان علیه السلامك سلطنتی قرقسنه دوام ایتدیكی وملكنك
غایت واسع اولدیغی ودنیاده انس وجنك وقوشلرك وحیوانلرك وروزكارك وشیطانلرك

کندینه مطیع اولدقلری وزماننده صنایع عجیبه وفنون غریبه احداث اولوندیغی خازنك جملهٔ بیاناتندندر. فقط بالآخره (بخت نصر) ك بنی اسرائیلی قهروتدمیریله حکومتلرینك منقرض اولمسیله صنعتلریله برابر ارباب صنایع ده منقرض اولدیغندن مع التأسف صکره کلن اقوام اوصنایع غریبه یه دسترس اولامدقلرندن اوصنایع نفیسه نابدید اولمش کیتمشدر .

*
* *

واجب تعالی حضرت سلیمانك پدرینك سلطنتنه وارث اولدیغنی وزماننده ویرلمسی ممکن اولان هرشیئك کندیلرینه ویرلدیکنی بیاندنصکره عسکرینی جمله بعض سیروسفرنده جریان ایدن وقوعاتلری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَحُشِرَ لِسُلَيْمٰنَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴾ بیوریور .

[سلیمان علیه السلامك امرینه امتثالاً انس وجندن وقوشلردن عسکرلری طوپلاندی. بناءً علیه ؛ اولی آخرینه مساوی اولسون ایچون عسکرك اولی حبس اولوندی .]

یعنی ؛ سلیمان علیه السلامك امری اوزرینه اطراف و اکنافدن و ممالك مختلفه دن انس وجندن وقوشلردن ترتیب اولونان عسکرلر جمع اولوندی . بناءً علیه ؛ عسکرك اول کلن صنفلری امرای عسکریه طرفندن تعیین اولونان محللرده دوردورلدی . زیرا ؛ یالکز عسکرك جمعیله اکتفا اولونمادی، بلکه نظام وانتظامنه ده دقت اولوندی وهر صنف موضع معیننده صف بسته اولارق امره حاضر اولدی و عسکرك اولی آخرینه مساوی اولارق حرکته مهیا اولدی که عسکرك هپسی بر یرده بولونسون وفرقه لر یکدیکرندن خبردار اولسون . چونکه ؛ عسکرك متفرق اولمسی دشمنك غلبه سنه سبب اولدیغندن هرزمان طوپلو اولمسی مصلحته موافقدر .

خازنك ، نیسابورینك ونعمت الله افندینك بیانلری وجهله حضرت سلیمانك اردو مرکزی یوز فرسخ مسافه اولدیغی وبرفرسخ اون ایکی بیك آدیم اولوب بوندن یکرمی بش فرسخی انسه ، یکرمی بشی جنه ویکرمی بشی قوشلره ودیکر یکرمی بشی سائر حیواناته تخصیص اولوندیغی وهر نوع عسکر محل معیننده وضعیت آلدیغی وهر نوع عسکرك کندی جنسندن باش بوغلری وامراسی وسائر ارکان عسکریه سی بولونارق

هر کس طرفندن عسکرینك انتظامنه وتعلیم وتربیه سنه دقت اولوندیغی وجنیلره جسیم طابله یاپدیریلوب هوایه قالقدیغنده اوطابله اوزرنده قالقدیغی وحضرت سلیمانك کرسیسی اورته ده بولونوب اطرافنده انسانلردن وزرا ووکلاسی وعلما وارباب فن وآنك اطرافنده انساندن عسکرلر وآنك اطرافنده جنیلر وآنك اطرافنده قوشلر وقوشلرك اطرافنده سائر حیوانات بولوندیغی حالده روزکاره امر ایدر روزکارك ده طابله یی هوایه قالدیروب ایسته دیکی محله سیر وسفر ایتدیکی مرویدر .

اساس ؛ روزکارك امر سلیمانه مطیع اولدیغنی و کرسیسنی هواده کوتوردیکنی جناب حق قرآنده بیان بیورمش اولوب یالکز کرسیسنك مقدارینه وعسکرینك مجموعنه دائر تفصیلات قرآنده یوق ایسه ده زمانمزده ایجاد اولونان وکون بکون ایلرولمکده بولونان طیاره لر قرآنی تصدیق وسلیمان علیه السلامك کرسیسنك بویوکلکنه وعسکرینك چوقلغنه وهپسنك بردن طابله اوزرنده طیران ایتدیکنه دائر تفصیلاتی تأیید ایتمکده در. بونلری کورنلر قرآنك بیاناتنی اینانمغه مجبور واستبعاد ایتمسنه عقل یورماز. چونکه بوکون بالفعل موجود اولان برشیئی انکار ایتمك؛ مکابره و کولونجدر. اساساً معنویاتی وبالخاصه قرآنی اعتقاد ایدن کیمسه قرآنده ذکر اولونان شیئه درحال اعتقاد ایدر ، استبعاد ایتمز . لکن معنویاته ایمان ایتمه ین ودیانتله علاقه سی اولمایان کیمسه لر بوکبی خارقه لرك امکانسزلغندن بحثله معجزاتی انکارله حاشا انبیایه طعن ایتمکه یلته نیرلر، فقط صنایع واسطه سیله هواده طیرانی کورونجه قدرت الهیه ایله سلیمان علیه السلامه وآنك امثالی انبیاء عظامه ویریلن خارقه لره دیلنی اوزاتمامق لازم کاور . چونکه ؛ قدرة اللهه نسبتله بوکبی خارقه لرك هیچ اهمیتی یوقدر .

حضرت سلیمانه احسان اولونان نعمتلردن بریسی ده بر کیمسه نك سویلدیکی سوزی روزکارك قولاغنه ایصال ایتمسیدر . حتی بر کون عسکریله هواده طیران ایدرکن بر چیفتجی نك « الله تعالی آل داووده ویردیکنی کیمسه یه ویرمدی » دیه رك کمال تعجبله غبطه ایتدیکنی ایشیتمسی اوزرینه چیفتجینك یانینه اینوب « سن تدبیرینه مقتدر اولمادیغك شیئی ایسته مه . زیرا ؛ مصالحنی تدبیر ایده میه جکی شیئی ایسته مك مصیبتدر واللهك قولندن قبول ایتدیکی بر تسبیح، آل داووده ویردیکی دنیا نعمتلرندن افضلدر » بیوردیغی نعمت الله افندینك جملهٔ بیاناتندر . شوحالده حضرت سلیمان انسانك دائما هضم ایده بیله جکی نعمتی ایسته مسی لازم اولدیغنه اشارت ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالى حضرت سليمانك عسكرينك جمع اولونديغنى بياندنصكره سير وسفرنده واقع اولان بعض غرائبى بيان ايتمك اوزره ﴿ حَتّٰٓى اِذَٓا اَتَوْا عَلٰى وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَٓا اَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ ﴾ بيوريور .

[سليمان عليه السلام عسكرينى جمع ايدوب عسكريله برابر هواده كزركن قرنجه‌سى چوق بر دره اوزرينه كلنجه قرنجه‌نك رئيسلرى سليمان عليه السلامك عسكريله او دره‌يه اينه‌جكنى بيلمسى اوزرينه كندى اتباعنك ضررلانمامسنى دوشونه‌رك خيره دلالت ايتمك اوزره « اى قرنجه‌لر ! كيرك مسكنلريكزه، آچيقده وطشره‌ده كيمسه قالمسون » .]

﴿ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴾

[« سزى ، بيلمدكلرى حالده سليمان عليه السلام و آنك عسكرى چيكنه‌مسونلر » ديمكله قرنجه‌لرك رئيسلرى نصيحتده بولوندى .]

يعنى؛ سليمان عليه السلام عسكريله برابر سفره حركت ايدوب قرنجه‌نك چوق بولونديغى بر دره‌يه كلوب اينمك مراد ايدنجه قرنجه‌لرك رئيسى معيتنده بولونان افرادى ضرردن وقايه ايچون نصيحته باشلادى و « اى قرنجه‌لر ! چكلك مسكنلريكزه كه سليمان و آنك عسكرى بيلميه‌رك سزى چيكنه‌مسونلر . زيرا ؛ آنلر بيلمش اولسه‌لر اهل تقوى اولدقلرندن سزى اينجيتمزلر و لكن سزك جثه‌كز كوچوك اولديغى جهتله دقت ايتمه‌ينجه كورولمزسكز . بناءً عليه ؛ بيلميه‌رك اياق آلتنده قالير وچيكنه‌نيرسكز » ديمكله كندى جنسنه تنبيهات اجرا ايتدى .

بو آيتده (وادئ نمل)ك طائفده اولديغنه دائر روايت وار ايسه‌ده بيضاوينك بيانى وجهله شام جوارنده اولديغى مرويدر . نصيحت ايدن قرنجه‌نك ديشيسى اولديغنه اشارت ايچون ﴿ نملة ﴾ مؤنث صورتيله وارد اولمش وقرنجه عقلايه يقين بر مرتبه‌ده اولديغندن عقلايه خطاب ايدر كبى خطاب ايتمشدر . ياخود اوزمانده جناب حقك سويلكه وسويله‌نن سوزى آكلامغه قرنجه‌يه بر قدرت ويرمسنه بناءً عقلايه مخصوص اولان بر خطابله ﴿ يا ايها النمل ﴾ ديمشدر . بو خطابدن آكلاشيلديغى وجهله قرنجه حضرت سليمانك نبى اولوب جبر وظلم

صاحبى اولماديغنى واو واديده قرنجه اولديغنى بيلمش اولسه‌لر چيكنه‌ميه‌جكلرينى بيانله نصيحتده بولوندى وا كر بر ضرر كليرسه بيلمدكلرندن كله‌جكنى بيان ايتدى . بناءً عليه؛ قرنجه حضرت سليمانى وعسكرينى عدالتله توصيف ايده‌رك منصب نبوته لايق اولان آدابى يرينه كتيردى. چونكه ﴿ وهم لايشعرون ﴾ **بيلمدكلرى حالده سزى چيكنه‌مسونلر.** زيرا ؛ **بيلمه اولسه‌لر چيكنه‌مزلر** ديدى .

فخر رازينك بيانى وجهله بو آيتده يولده يوروين كيمسه‌يه احتراز لازم اولمايوب يول ايچنده بولونانلره احتراز لازم اولديغنه وقرنجه‌نك شو سوزنده انبيانك بغير حق آخرى اينجيتمك كبى شيلردن معصوم اولدقلرينه دلالت واردر . چونكه ؛ قرنجه‌لره عسكرك كزه‌جكى يرلرده بولونمايوب مسكنلرينه چكيلملرينى توصيه ايتمشدر كه احتراز عسكره لازم اولمايوب عسكرك يولى اوزرنده بولونانلره لازم اولديغنه اشارت ايتدى كذلك بر قومك رئيسندن مطلوب اولان ؛ اوقومى ضرردن حمايه ايدوب خيره دلالت ايتمك اولديغنه دخى آيت دلالت ايدر. چونكه؛ قرنجه حيوانات ايچنده الك اوفاق بر حيوان اولديغى حالده رئيسلرينك معيتنه خيرله نصيحت وضرردن محافظه اولونمالرينى دوشونديكنى جناب حقك قرآنده بزه بيان ايتمسى انسانلرى عبرته دعوت وابناء جنسنى خيره سوق ايتمك لازم اولديغنه وابناء جنسنى خيره سوق ايتمه‌ين وخيرخواهانه نصيحتده بولونمايان انسانلرك قرنجه‌دن دها آشاغى اولدقلرينه اشارت ايچوندر. شو حالده بوتون انسانلره لازم اولان؛ معيتنى خيره سوقله ضرردن وقايه ايتمكدر . بناءً عليه ؛ عائله رئيسى عائله‌سنه، محله رئيسى محله اهاليسنه وقريه رئيسى قريه اهاليسنه نصيحت وخيره دلالت ايتمكله مكلفدرلر .

بيضاوينك بيانه نظراً قرنجه حضرت سليمانك او دره‌يه اينه‌جكنى آكلاينجه اياق آلتنده قالمق قورقوسنه بناءً قاچاركن آكسزين قورقو عارض اولان كيمسه‌دن اختيارسز چيقان صدا كبى قرنجه‌دن بر صدا و بر واويلا چيقنجه ديكر قرنجه‌لرك آكا تبعيتله مسكنلرينه كيرملرى كأن امر وخطاب كبى اولديغندن امر صورتنده تعبير اولوندى ديه‌رك توجيه ايدلمش ايسه‌ده ظاهر آيته موافق اولان قرنجه‌نك معيتنه خطاب ايده‌رك سويله‌مسيدر . جناب حقك قرنجه‌يه لسان ويروب سويله‌تمسى سليمان عليه السلام ايچون بر معجزه اولديغى كبى بزلره‌ده بو وسيله ايله يول كوسترلمسى بعيد اولماديغندن تأويله

حاجت یوقدر . بناءً علیه ؛ قرنجه نصیحت ایتمش وحضرت سلیمان‌ده ایشیتمشدر وآیت‌ده آچیقدن بوکا دلالت ایتمکده‌در . شوحالده تأویلی ایجاب ایدر بر سبب‌ده یوقدر .

*
* *

واجب‌تعالی قرنجه‌نك بوسوزنی ایشیتمه‌سی اوزرینه حضرت سلیمانك كولدیكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَتَبَسَّمَ ضَاحِكاً مِنْ قَوْلِهَا ﴾ بیوریبور .

[قرنجه بویله سویله‌ینجه سلیمان علیه‌السلام قرنجه‌نك بوسوزندن كولدی .] چونكه ؛ قرنجه اوفاق برمخلوق اولدیغی حالده سوزی ، مهم تدبیری وقومشولریله حسن معاشرتی وقرداشلریله آداب صحبتی جامعدر. بناءً علیه ؛ هلاك اولمقدن قرنجه‌لری صاقینمه‌سندن تعجب ایتدی و كولدی .

﴿ وَقَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ ﴾

[ودیدی كه « ای بنم ربم ! بنم اوزریمه وپدرم ووالده‌م اوزرینه احسان ایتدیكك نعمتلریكه شكر ایتمه‌می بكا میسر قیل ، الهام ایت » .]

﴿ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحاً تَرْضٰيهُ ﴾

[« ویاربی ! سنك راضی اولاجغك عمل صالح ایشله‌مه‌می بكا نصیب ایت » دیدی .] وسوزینه شونی‌ده علاوه ایتدی و دیدی كه :

﴿ وَاَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ ﴾

[« یاربی ! احسانكله بنی صالح قوللرك زمره‌سنه ادخال ایت » دیمكله مناجاتده بولوندی .] یعنی ؛ سلیمان علیه‌السلام قرنجه‌نك سوزندن كولمكه میل ایده‌رك تبسم ایتدی ، یعنی كولومسه‌دی وقرنجه‌نك سوزنی ایشیدوب آكلامق نعمتنی كندینه جناب حقك احسان ایتدیكنه سروروندن خفیفجه كولدی و دیدی كه « ای بنم ربم ! سنك شول نعمتكه شكر ایتمكلكمه بنی باغلا وربط ایت كه او نعمتی سن بكا وپدر و والده‌مه انعام ایتدك

وسن راضی اولاجغك عمل صالح ایشله‌مه‌می بكا الهام و بنی رحمتكله صالح قوللرك زمره‌سنه ادخال ایت كه عمل صالح ایشله‌مكله شو نعمتلرك شكرینی ادا ایده‌یم » دیمكله ربسنه تضرعده بولوندی .

حضرت سلیمانك صالحین ایله مرادی ؛ انبیاء عظام وآنلره تابع اولانه صلحادر . ابوینه احسان اولونان نعمتلری سلیمان علیه‌السلام كندینه نعمت عد ایده‌رك كندینه ویریلن نعمتلره شكر ایتدیكی كبی ابوینه احسان اولونان نعمتلره‌ده شكرینی بیان ایتدی . چونكه ؛ ابوینك شرفی اولاده شرف اولوب آنلرك نعمتندن علی‌الاكثر اولاد مستفید اولدیغندن آنلرك نعمتی اولاد حقنده نعمت اولدیغنه اشارت ایتدی ونعمته شكر ایتمكه وعمل صالح ایشله‌مكه جناب حقدن معاونت ایسته‌دیكی كبی آخرتده صالحین زمره‌سندن اولمسنی دخی ربسندن استرحام ایتدی . چونكه ؛ هرشیئك حصولی معاونت الٰهیه ایله اولاجغندن كرك شكرینه وكرك عملنه معاونت الٰهیه‌یه مراجعتله هرشیده معاونت الٰهیه‌دن استمدادك لزومنه اشارت ایتدی وآخرتده جنته كیرمك رحمت الٰهیه ایله اولاجغنه اشارت ایچون رحمت الٰهیه ایله جنته دخولنی استرحامده بولوندی . جناب حقك قرآنده بزه بیانی ؛ كندیسندن استرحام ایده‌جك اولان كیمسه‌نك سلیمان علیه‌السلامك استرحامی كبی استرحامده بولونمسی لازم اولدیغنی بیاندر .

(اوزعنی) طبری ، خازن و مداركده بیان اولوندیغی وجهله (الهمنی) یعنی الهام معناسنه « یاربی بكا نعمتكه شكر ایتمكلكمی الهام ایت » دیمكدر . بیضاوی ونیسابوریده بیان اولوندیغنه نظراً (اربطنی) یعنی ربط ایدوب باغلامق معناسنه « یاربی بنی نعمتكه شكر ایتمكلكمه ربط ایت باغلا كه بن شكركدن باشقه بر شیله مشغول اولمایایم » دیمكدر .

خلاصه ؛ اولاً آخرت ثوابنه سبب اولاجق عمله تشبث ایدوب ثانیاً ثواب آرامق وعمل صالحه موفق اولمسنی جناب حقدن استرحام ایتمك وظائف عبودیتدن اولدیغی وانسانك كندینه احسان اولونان نعمته شكر ایتمك واجب وابوینك نعمتی اولاد حقنده نعمت اولدیغندن ابوینك نعمتنه اولادك شكر ایتمسی لازم وجنتده درجاته نائل اولمق عمل

صالحه اولورسه‌ده جنته کیرمك فضل الٰهی ایله اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی حضرت سلیمانك نائل اولدیغی نعمته شکرینی بیاندنصکره بعض قوشلرله واقع اولان مکالمه‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَالِيَ لَا أَرَى الْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ ﴾ بیوریور .

[سلیمان علیه السلام قوشی یبتیردی (غیب ایتدی) ودیدی که « بکا نه کبی شی عارض اولدی که بن هدهد دنیلان قوشی کورمیورم ، یوقسه غائب اولانلردن‌می اولدی ؟ »]

﴿ لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴾

[« اللهه یمین ایدرم که اکر بولورسه‌م شدتلی عذابله عذاب ایدرم ویاخود البته آنی بوغازلارم و یاخود غائب اولمسنك سببنده بکا البته آچیق بر دلیل کتیرر آنی عفو ایدرم » دیدی .]

یعنی ؛ سلیمان علیه السلام بعض سفرنده حسب الایجاب هدهدی آرادی وتعیین اولونان وظیفه‌سی باشنده بولامادی وهدهدك وظیفه‌سنی ترك ایتدیکنه غضب ایتدی ودیدی که « بکا نه اولدی که بن هدهدی کوره‌میورم ، یوقسه خدمتمدن قاچوب غائب اولانلردن‌می اولدی ؛ اللهه یمین ایدرم که اکر آنی بولورسه‌م آنك تویی یولدورمق وجنسنك غیریله حبس ایتمك صورتیله البته شدتلی عذاب ایدرم ویاخود سائرلرینه عبرت اولمق اوزره آنی البته بوغازلارم و یاخود غیبت اولمسنده‌کی سببی بیان حقنده آچیق وشبهه‌دن خالی ارباب عقولك قبول ایده‌جکی بر دلیل کتیرر » دیمکله هدهدی آراشدیردی .

حضرت سلیمانك هدهدی آرامسنده‌کی حکمتی خازن ونعمت‌الله افندی شویله بیان ایدیورلر : سلیمان علیه السلام هدهدی صو آرامق وظیفه‌سنده استخدام ایدرمش . چونکه هدهدك خاصه‌سی ؛ بللور ایچنده بزم صویی کوردیکمز کبی طوپراغك آلتنده صویی کورمکدر . بناءً علیه ؛ طوپراق آلتنده صویك اوزاق ویقین اولدیغنی بیلدیکندن احتیاج

زمانی آنی کوندرر صویك یقین اولان یرینی تعیین ایدر درحال جنیلره امر ایدرقویولر قازیلیر آز برزمان ایچنده اردونك صویی تأمین اولونورمش . ایشته صویه احتیاج اولدیغی بر زمانده هدهدی آرار بولاماز . مکلف اولدیغی وظیفه‌سی باشندن اذنسز غیب اولدیغنه حدت ایدر وکلدیکنده عذاب ایده‌جکنه ویاخود بر عذر مشروع بیان ایدرسه قبول ایده‌جکنه یمین ایدر .

بیضاوی ، خازن ومدارکك بیانلری وجهله عذاب شدیدده **درت احتمال واردر :** برنجیسی ؛ **تویی یولوب کونشه آتمق** ، ایکنجیسی ؛ **جنسنك غیریله حبس ایتمك** ، اوچنجیسی ؛ **کندی اقرانه خدمتچی ویرمك** ، دردنجیسی ؛ **الفت ایتدیکی کیمسه‌لردن آییرمقدر .** چونکه ؛ بونلرك هربری ادراکی اولان حیوان ایچون عذاب شدیددر . انسانك منفعتی ایچون حیوانك کسیلمسی حلال اولدیغی کبی مصلحت سیاسیه‌یه بناءً هدهده تعذیب ایتمه‌نك‌ده حلال اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر . زیرا ؛ جناب حق قوشلری حضرت سلیمانه مطیع قیلوب قوشلردن هانکیسنی ایسترسه بر وظیفه‌ده استخدامه مأذون اولونجه اطاعتده سیاست لازم اولدیغندن مکلف اولدیغی وظیفه‌یی بلا استیذان ترك ایدنی سیاسةً تأدیب لازم اولدیغنه دخی آیت دلالت ایدر . بناءً علیه ؛ هدهد مکلف اولدیغی وظیفه‌سنی ترك ایدنجه مقبول بر عذری اولمادیغی صورتده عذاب ایده‌جکنه یمین ایتدی . چونکه ؛ شریعتلرك کافه‌سنده حکومتلرك قانونلرنده بلا استیذان وظیفه‌سنی ترك ایدنلرك تأدیبی قواعد مرعیه‌دندر . عین قاعده‌یه حضرت سلیمان رعایت ایدیوردی . هدهد ؛ **سرچه قوشی نوعندن اوفاجق بر قوشدر .** هدهدك حضرت سلیمان طرفندن بر وظیفه ایله مکلف اولدیغنه بو آیتده دلالت واردر چونکه ؛ تکلیف اولمایجه تأدیب وتعذیب اولماز بناءً علیه تعذیب ایده‌جکنی بیان ؛ مکلف اولدیغنی بیانی مستلزمدر .

*
* *

واجب تعالی حضور سلیمانه هدهدك کلدیکنی وغیوبتنك سببنی بیان ایتدیکنی ذکر

ایتمك اوزره ﴿ فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ اَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَأٍ بِنَبَأٍ يَقِينٍ ﴾ بیوریبور .

[سلیمان علیه‌السلامك آرامسی اوزرینه همان آز بر زمان دوردی کلدی وسلیمان علیه‌السلامك نره‌یه کیتدیکنی سئوال ایتمسی اوزرینه هدهد جوابده دیدی‌که « یانبی‌الله! سنك احاطه ایتمدیکك وعلمك لاحق اولمادیغی برشیئی بن احاطه ایتدم ومطلع اولدم وسکا قوم سبأدن یقین بر خبرله کلدم » .]

﴿ اِنِّي وَجَدْتُ امْرَاَةً تَمْلِكُهُمْ ﴾

[« زیرا؛ بن بر قادین بولدم که اوقادین اهالیٔ سبأه مالك اولیور » .]

﴿ وَاُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ ﴾

[« واو خاتونه پادشاهلرك محتاج اولدقلری هرشی ویرلمشدر » .]

﴿ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ﴾

[« حالبوکه اوخاتونه مخصوص بویوك بر کرسی‌ده واردر » دیمکله کتیردیکی خبری تفصیل ایتدی .]

یعنی؛ سلیمان علیه‌السلام حسب‌الایجاب هدهدی آرایوب بولامادیغندنصکره اوزاق برزمان کچمکسزین همان آز برزمان دوردی ودوردیغی اوزاق برمدت دکلدی. بناءً علیه؛ هدهد سرعتله کلدی اثبات وجود ایتدی. سلیمان علیه‌السلامك نره‌یه کیتدیکنی سئوال ایتمسی اوزرینه هدهد اعتذار ایده‌رك دیدی‌که « یانبی‌الله! سنك علمك لاحق اولمایان برشیئه بنم علمم لاحق اولدی که سنك وعسکرکدن هیچ برکیمسه‌نك بیلمدیکی برشیئی بن تحقیق ایتدم وقوم سبأدن برخبر یقینله سکا کلدم » دیدکدنصکره خبری بیان ایتمکه باشلادی وه بن سبأ قومنه مالك وآنلرك پادشاهی برخاتون بولدم واوخاتونه پادشاهلره لازم اولان هرشی ویرلمش واوخاتونك پك بویوك سرایی وکوشکی‌ده واردر » دیمکله غیوبتنی ونره‌یه کیتدیکنی بیانله جواب ویردی . سبأ؛ قحطانه نسلندن و (صنعا) یه اوچ قوناق مسافه‌ده

(مأرب) شهرینی بنا ایدن شخصك اسمیدر . بناءً علیه؛ اوبلده‌یه (سبأ) واهالیسنه (قوم سبأ) دنیلمشدر .

هدهدك اورایه کیتمه‌سنك سببی؛ خازن، بیضاوی ونیسابورینك بیانلرینه نظراً سلیمان علیه‌السلام بیت مقدسك بناسنی اکمالدنصکره حجه نیت ایدر وعسکریله برابر مکهٔ مکرمه‌ده حجی ادادنصکره بر کون صباح وقتی یمن جهتنه حرکت ایدر واوکله‌دنصکره (صنعا) اوزرینه کلوب منظره‌سی غایت لطیف برارض کورونجه نماز قیلمق ایچون ایندی. فقط صو بولامانجه درحال هدهدی آرادی بولامادی. حالبوکه یوقاریده بیان اولوندیغی وجهله هدهد صو تفتیشنه مأمور ایدی . مکر هدهد هوایه دوغرو برجولان یاپدیغنده غایت کوزل برباغچه‌ده کندی کبی برهدهدی کورور. آنکله بر مقدار مصاحبت ایدوب کیری کلمك اوزره باغچه‌یه اینر. اوراده بولونان هدهد آنك نره‌لی اولدیغنی ونه ایچون کزدیکنی صورار. هدهد سلیمان علیه‌السلامك دبدبه وداراتی بیاندنصکره حضرت سلیمانك هدهدی‌ده عین سئوالی باغچه‌ده بولونان هدهده ایرادایدر. اوده باغچه (بلقیس) ك اولدیغنی وبلقیسك احوالنی تفصیل ایدر . بلقیسك سراینی کوسترمك اوزره آلیر کوتورور وسرای بلقیسی تماشا ایدر کلیر . فقط بر مدت وقت کچر ومطلع اولدیغی احوالی حضرت سلیمانه خبر ویرمکله قصورینك عفوینی استرحام وبووسیله ایله حضرت سلیمانك غضبنی تسکین ایدر . بناءً علیه؛ عذابدن قورتولور . چونکه؛ سلیمان علیه‌السلامك کلامنده قبوله شایان بر اعتذاری اولورسه ومهم برخبر کتیررسه عفو ایده‌جکی مندرج اولوب هدهدده بوخبری کتیرنجه یمینی یرنی بولدی وهدهدك قصورینی عفو ایتدی .

بیضاوینك بیانی وجهله بوآیتده سلیمان علیه‌السلامك نفسنی حقیر کورمه‌سنه وعلمنی غایت آز عد ایتمسنه تنبیه واردر . زیرا؛ هدهد کوچوك بر مخلوق اولدیغی حالده آنك بیلمدیکنی بیلمسی و« سنك احاطه ایتمدیکك شیئی بن احاطه ایتدم » دیمسی طرف الهیدن کندینه بر تنبیهدر .

هدهدك واقف اولدیغی خاتونك اسمی (بلقیس) در. پدرینك اسمی قحطان نسلندن (شرحبیل) در . بلقیسه ویریلن هرشی ایله مراد؛ پادشاهلره لایق اولان مال، عسکر ومهمات حربیه‌دن هرشیدر. هرنه‌قدر سلیمان علیه‌السلامك سلطنتی بلقیسدن چوق فضله ایسه‌ده

بلقیسك سرایی کبی بر سرای یاپمغه التفات ایتمدیکندن هدهد بلقیسك سرایی عظمتله توصیف ایده‌رك (ولها عرش عظیم) دیمشدر . یاخود حضرت سلیمانك سلطنته کوره سرایلری واردی ولکن هدهدك مقصدی بلقیسه نسبتله سرایی بویوك دیمکدی .

قاضینك بیانه نظراً بلقیسك سرایی؛ بناسی جهتندن اوزمانه نسبتله دنیانك الك قیمتدار سرایلرندن اولوب مجوهراتله مزین ومرصع وهر درلو زینتی حاوی ایدی . کرچه آیتده سرایی عظمتله توصیف وارایسه‌ده بناسنك کیفیته وطرز معماریسنه وزینتنه دائر تفصیلات یوقدر . آنجق اوزمانده الك قیمتدار وسیر وتماشایی دکر بر سرای اولدیغنه اشارت واردر .

*
* *

واجب تعالی ، سلیمان علیه السلام غزایی سور وبالخاصه مشرکلری طریق توحیده دعوته محبت ایدر اولدیغندن هدهدك بوخبرینی دهازیاده تفصیل ایتمسنی آرزو ایتدیکندن هدهده مساعده وقوم سبأك دیانتلرینی تحقیق ایتمسی اوزرینه هدهدك کلامنی حکایه ایتمك اوزره ﴿ وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ ﴾ بیوریور .

[« بن اوخاتونی وقومنی اللهك غیری شمسه عبادت وسجده ایدرلر بولدم » .]

﴿ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ ﴾

[« شیطان آنلره باطل عبادتلرینی تزیین ایتدی » .]

﴿ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ ﴾

[« بناءً علیه ؛ شیطان آنلری طوغرو یولدن منع ایتدی » .]

﴿ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ﴾

[« شیطان منع ایدنجه آنلر طریق مستقیمه اهتدا ایده‌مزلر » دیمکله مذهبلرینی تفصیل ایتدی .]

یعنی ؛ هدهد بلقیسی وبلقیسك سرایی تدقیق ایتدیکی کبی بلقیسك مذهبنی دخی تدقیق ایتدیکنه بناءً مذهبنی سلیمان علیه السلامه خبرویروب دیورکه « بن بلقیسی وقومنی

اللهك غیری کونشه سجده ایدرلر بولدم وشیطان آنلره اعمال قبیحه‌لرینی تزیین ایده‌رك آنلری طوغرو یولدن منع ایتمش . بناءً علیه ؛ آنلر شیطانك تزییناتنه آلداندقجه طوغرو یولی بولامازلر . چونکه ؛ اکری عمللرینی طوغرو ظن ایتدکلرندن طریق مستقیم آرامازلرکه اهتدا ایتسونلر . شو حالده آنلری ایقاظ ایده‌جك بر مرشد کامل لازمدر »

بو آیتده قوم سبأك اهتدا ایده‌مه‌ملرینك سببی ؛ شیطانك آنلری طوغرو یولدن منع ایتمسیدر وبوجمله آنك نتیجه‌سیدر ومنطقجه قیاس تقریری شویله‌در : « قوم سبأ اهتدا ایده‌مزلر. زیرا ؛ شیطان آنلری طوغرو یولدن منع ایتمشدر . هرقوم که شیطان آنلری طوغرو یولدن منع ایده ، آنلر اهتدا ایده‌مزلر . بناءً علیه ؛ قوم سبأ اهتدا ایده‌مزلر » دیمکدر . شیطانك آنلری طوغرو یولدن منعنك علتی وسببی ؛ عمللرینی تزیین ایتمسیدر وبوجمله آنك نتیجه‌سیدر وتقریری شویله‌در : « شیطان قوم سبأی طوغرو یولدن منع ایتدی ؛ زیرا شیطان ؛ آنلرك اعمال قبیحه‌لرینی تزیین ایتدی . هرقوم که شیطان آنلرك اعمال قبیحه‌لرینی تزیین ایده ، آنلری طوغرو یولدن منع ایدر . شیطان قوم سبأی طوغرو یولدن منع ایتدی » دیمکدر .

﴿ اَلَّا يَسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذِى يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴾

[شیطان آنلرك عمللرینی تزیین ایتدی که آنلر شول الله تعالی‌یه سجده ایتمسونلر او الله تعالی سموات وارضده اولان کیزلی شیلری چیقاریر وسزك کیزله‌دیککز وآشکار قیلدیغکز شیلری بیلیر .]

یعنی ؛ شیطان قوم سبأك عمللرینی تزیین ایده‌رك طوغرو یولدن منع ایتدی که آنلر الله تعالی‌یه سجده ایتمسونلر . او الله تعالی که کوکلرده کیزلی اسباب رزقدن اولان یاغمور دانه‌لرینی ویرلرده نباتاتی میدانه چیقاریر وآنلره رزق قیلار وسزك کیزله‌دیککز واظهار ایتدیککز شیلرك جمله‌سنی بیلیر . بناءً علیه ؛ سجده‌یه وعبادته مستحق اودر . آنك غیری عبادته اهل اولمادیغندن غیره عبادت شرکدر .

بو آیتده (الا) تخفیفله ویا حرف ندا اولمق ومنادی اولان قوم کلمه‌سنك محذوف

اولمسیله قرائت واردر . بوکا نظراً بیضاوینك بیانی وجهله بو آیت الله تعالیدن ویاخود سلیمان علیه السلامدن ابتداء کلام وسجده ایله امردر. سلیمان علیه السلامك کلامی اولدیغنه نظراً معنای نظم : [ای قومم ! شول الله تعالی‌یه سجده ایدك که او الله تعالی کوکلرده ویرده کیزلی اولان شیلری اخراج ایتدیکی کبی سزك کیزلی وآشکار قیلدیغکز شیلرك جمله‌سنی بیلیر] دیمکدر . اکر جناب حقدن ابتداء کلام فرض اولونورسه معنای نظم: [ای قوللرم ! سجده ایدك شول الله تعالی‌یه که او الله تعالی سموات وارضدن چیقاجق دانه‌لری ورزقاریکزی چیقاریر وسزك خفی وجلی جمله اسرار وافعالکزی بیلیر] دیمکدر . اولکی معنایه کوره سجده‌یی ترك اوزره بلقیسی وقومنی ذم اولوب ایکنجی واوچنجی معنالره نظراً سجده ایله امر اولدیغندن کرك سجده‌یی ترك اوزرینه ذم وکرك امر هرجمله‌سی سجده‌نك واجب اولدیغنه دلالت ایتدیکندن آیت جلیله هرایکی قرائته نظراً سجده‌نك واجب اولدیغنه دلالت ایدر. سجده‌یه ترغیب ایچون واجب تعالی کمال قدرت وعلمنی بیان ایتمشدر. چونکه ، سموات وارضده کیزلی اولان شیلری اخراج ایتمك قدرت کامله‌یه دلالت ایتدیکی کبی کیزلی وآشکار هرشیئی بیلمك‌ده علم کامله دلالت‌ایدر. شوحالده سجده‌یه مستحق آنجق الله تعالی اولوب اللهك غیری هیچ برکیمسه‌نك سجده‌یه اهل اولمادیغنه دلالت واردر .

*
* *

واجب تعالی سجده‌یه مستحق اولدیغنی بیاندنصکره واحد حقیقی ومعبود بالحق اولوب عرش اعظمك صاحبی اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴾ بیوریور .

[الله تعالیدن باشقه معبود بالحق یوقدر ، آنجق معبود بالحق الله تعالی واردرکه او الله تعالی عرش اعظمك صاحبیدر .] عرش اعظم، اجسامك اول خلق اولونانی اولدیغی کبی اجسامك جمله‌سنی‌ده محیطدر. بلقیسك عرشی بلقیسه وآنك امثالی پادشاهلره نسبتله بویوك اولدیغی کبی الله تعالینك عرشی‌ده جمله مخلوقاته نسبتله بویوکدر. شوحالده عرش

بلقیسه عظیم دنیلدیکی کبی عرش اعلایه‌ده عظیم دیمکده منافات یوقدر . چونکه عرش بلقیسده عظمت ؛ بلقیسه نسبتله‌در واللهك عرشنده عظمت ؛ جمله مخلوقاته نسبتله‌در .

بو آیتلر هدهدك کلامی اولدیغنه نظراً هدهد جناب حقك وحدانیتنی اقرارله توحید ایتدیکنه آیت دلالت ایدر . چونکه ؛ واجب تعالینك وحدانیتنی وفاعل مختار وقدرت کامله صاحبی اولدیغنی تصدیقله ایمان ایدن برکیمسه الله تعالینك هدهده حضرت سلیمانله سویله‌شمکه واللهی بیلوب وحدانیتنی اقرارله توحیدایتمکه قدرت ویرمسنده ترددایتمدیکی کبی بو مثللو عجائباته اعتراض ایتمز . اما اللهك قدرتنی تمامیله تصدیق ایتمه‌ین نفس خبیثه صاحبی اولان برکیمسه کندی مسکین نفسنه قیاسله خالقك عزتیله مخلوقك ذاتی بینی تفریق‌ایتمدیکندن بومثللو نفوس قدسیه صاحبلرندن ظهور ایدن تجلیات الٓهیه‌یه اعتراض ایدرلرسه‌ده نفسلرنده کیزلی اولان نفاقلرینی اظهار ایتمکدن باشقه برشی یاپمش اولمازلر .

بو آیتده بیان اولونان ایکی قرائتك هرهانکیسی تلاوت اولونسه تلاوت ایدن وایشیدن کیمسه‌لره سجدهٔ تلاوت واجبدر .

*
* *

واجب تعالی بلقیسك احوالنه دائر سلیمان علیه‌السلامه هدهدك کتیردیکی خبری بیاندنصکره حضرت سلیمانك سوزلرینی ومعامله‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ سَنَنْظُرُ اَصَدَقْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴾ بیوریور .

[سلیمان علیه‌السلام هدهدك کلامنی کمال دقتله دیکله‌دکدنصکره دیدی که « ای هدهد ! البته بز سنك خبرکده تأمل وتفکر ایدر برآز دوشونورز . باقالم سن خبرکده صادق‌میسك ، یوقسه یالانجیلردن‌میسك ؟»]

﴿ اِذْهَبْ بِكِتَابِي هٰذَا فَاَلْقِهْ اِلَيْهِمْ ﴾

[« سن شو کتابمله کیت واو کتابی آنلره آت » .]

﴿ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ ﴾

[« مکتوبی آلدقدنصکره آنلردن کیری چکیل سوزلرینی دیکله نظر ایت باق بربرلرینه نه کبی سوزلرله مراجعت ایدرلر واستشاره‌لری نه یولده جریان ایدرسه بکا خبر کتیر، دیمکله هدهدك وظیفه‌سنی تعیین ایتدی وبلقیسه کوندردی.]

یعنی؛ سلیمان علیه‌السلام هدهدك سوزلرینی دیکله‌دی وکلامك متضمن اولدیغی علم وحکمتی صحتنه دلیل عد ایده‌رك هدهدك اعتذارینی قبول وقصورینی عفو ایتمش ایسه‌ده خبرك متضمن اولدیغی بلقیسه دائر خبری تماميله تحقیق ایتمك لازم اولدیغنی وهنوز بو خصوصه دائر قطعی بر خبر اولمادیغنی اشعار ایتمك اوزره دیدی‌که « بز سوزیکی دیکله‌مش وصحتنه حمل ایتمش ایسه‌كده بز البته نظر ایدر باقارز. سنك سوزك طوغرومیدر، یوقسه سن یالانجیلردن‌میسك؟ بو جهت تماميله تحقیقه محتاجدر. سن شو کتابمله بلقیسك سراینه کیت وبو کتابی بلقیسه وجماعتنه آت وآنلرك اولدیغی محلدن دون کیری وآنلرك کورمیه‌جکلری بر محله چکیل دیکله سوزلرینی. نه کبی سوزلر وتدبیرلرله بربرینه مراجعت ایدر واستشاره‌لرینك خلاصه‌سی نه‌یه منجر اولورسه بکا خبر کتیر » دیمکله هدهدك حرکتنی تعیین ایتدی.

فخررازی وخازنده وروح‌البیانده ذکر اولوندیغنه نظراً هدهد مکتوبی منقاریله کوتوردی. بلقیسك سراینك پنجره‌سندن کیرمك صورتیله بلقیسك کوکسنه قویدی وحضرت سلیمانك امری اوزره کیری چکیلدی وپنجره‌نك بر طرفنه صاقلاندی ونتیجه‌یه انتظار ایتدی. بلقیس اویقودن اویاندی کوکسندن نامه‌یی آلوب مهر سلیمانی کورونجه وجودینه بر تیتره‌مك عارض اولوب قورقو هر طرفنی احاطه ایتمسی اوزرینه درحال وکلاسنی طوپلایه‌رق مذاکره‌یه باشلادی وهدهد ده تماماً سوزلری دویاجق قدر یقین بر پنجره‌ده اخذ موقع ایدوب دوردی.

*
* *

واجب تعالی بلقیسك کلامنی ونامهٔ سلیمانی وکلاسنه اوقودیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَتْ يَا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اِنّ۪ٓي اُلْقِيَ اِلَيَّ كِتَابٌ كَر۪يمٌ ﴾ بیوریور.

[بلقیس وکلاسنه ومملکتك اشرافنه خطاب ایده‌رك دیرکه « ای اولو کیشیلر وبویوك آدملر! محقق بکا کوزل بر کتاب آتیلدی ».]

﴿ اِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰانَ وَاِنَّهُ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ * اَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ وَأْتُون۪ي مُسْلِم۪ينَ ﴾

[« او کتابك صورت تحریری شویله‌در: او کتاب سلیماندندر واو کتاب رحمن ورحیم اولان اللهك اسمنه مقارندر. سز بنم اوزریمه کبر ایتمه‌یك وسز بکا تماميله مطیع اولارق کلك دییور » دیدی.]

بیضاوی ونیسابورینك بیانلری وجهله مکتوب مهرلی اولوب ومهری عجائب اوزره مشتمل اولدیغی کبی لفظی‌ده اسم الله اوزرینه مشتمل اولدیغندن بلقیس کتابی کرامتله توصیف ایتمش وفراستیله بر نبی طرفندن کلدیکنی واهتدایه دعوت اولدیغنی بیلدیکندن نامه‌یه تعظیم ایتمش وبو تعظیمی اهتداسنه وعاقبت سلیمان علیه‌السلامله ازدواجنه سبب اولمش وبو وسیله ایله سعادت دارینه نائل اولمشدر.

فخررازی ونیسابورینك بیانلرینه نظراً رسول‌الله « کتابك کرامتی مهریدر » بیورمش وبلقیس‌ده کتابی مهرنده کوردیکی عجائبدن دولایی کرامتله توصیف ایتمشدر. بناءً علیه؛ مکتوبی مهرله‌مك سنت انبیادندر. حتی بزم پیغمبریمزده نفسی ایچون مهر اتخاذ ایتمشدر ونامه‌لرینی مهرله‌مشدرکه ابتداسی عجم ملکنه یازدیغی مکتوبدن باشلامشدر. فقط عجم ملکی نامهٔ رسول‌اللهی تحقیر ایتدیکندن عاقبت کندی حقیر وملکی پریشان وحکومتی منقرض اولمشدر. بلقیس مکتوبی حکایه ایدرکن حضرت سلیماندن اولدیغنی بیانی تقدیم ایتدیکندن حکایه صورتیله آیتده سلیمان تقدیم اولونمشدر. یوقسه سلیمان علیه‌السلامك تحریرنده بسمله مقدم اولدیغی اکثر مفسرینك جملهٔ بیاناتلرندندر.

انبیاء عظام حضرتلری سوزلرینی دائما مقصده حصر ایدر زیاده سوز سویلمزلر. بناءً علیه؛ حضرت سلیمانك شو کتابی غایت مختصر اولمقله برابر انسانه دنیا وآخرتده لازم اولان مسائلك جمله‌سنی جامعدر. چونکه؛ انسانه لازم اولان اولاً اعتقاد وعملدر واعتقادك عمل اوزرینه مقدم اولدیغنه اشارت ایچون سلیمان علیه‌السلام نامه‌سنده بسمله‌یی تقدیمله واجب تعالی‌نك وجودینی والوهیتله متصف وعلم وقدرت واراده واحسان صاحبی بر خالق لم‌یزل اولدیغنی بیانله ذات الوهیته متعلق مسائل اعتقادیه‌یی اجمالاً بیان ایتمشدر. زیرا رحمن ورحیم اولمق؛ صفات ثبوتیه‌نك جمله‌سنی جامع اولدیغندن حضرت سلیمان بسمله ایله عبادتك آنجق الله تعالی‌یه اولوب اللهك غیری عبادته مستحق بر کیمسه اولمادیغنی بیان

وعقائد حقه‌یه اشارت ایتمشدر . یالکز اعتقاد حق بیانله اکتفا ایتمدی ، بلکه عمل صالحك لزومنه دخی اشارت ایتدی . چونکه ؛ (الاتعلوا) کله‌سی نفس اماره‌یه اتباعله هوا وهوسنه تبعیتدن وتکبردن نهی ایتمك ایله اخلاق ذمیمه‌یی ترکك لزومنه اشارت ایتمشدرکه اخلاق ذمیمه‌یی ترك واخلاق حمیده ایله اتصاف لازم کلیر . مسلم اولارق کلملریله امر؛ تماميله انقیاد ولازم کلن عبادتی ادا وایمان وانقیاد ایله نفسنی قیلیجدن محافظه وحیات دنیا وسعادت اخری‌یه نائل اولمغه چالیشملریله امر وتوصیه‌در . شوحالده بو ایکی جمله ایله سلیمان علیه‌السلام آنلری ایمانه و انقیاده دعوت ایتدی . حالبوکه « آنلره قارشی نبی اولدیغنه دائر معجزه‌سنی اظهار ایتمدیکندن شو دعوت تقلید ایله اکتفایی مستلزم اولمازمی واصول اعتقاد اولان ایمانده تقلید جائزاولورمی ومعجزه‌سنی کوسترمکسزین بلقیسی وقومنی کندینه ایمانه نصل دعوت ایتدی ؟ » عنوانده وارد اولان سؤاله جواب: حضرت سلیمان معجزه‌سنی آنلره قارشی اظهار ودعوتی آنك اوزرینه بنا ایتدی. شوحالده تقلیدله تکلیف ایتمدی. چونکه؛ سلیمان علیه‌السلامك بلقیسه کوندردیکی ایلچیسی سرچه قوشی نوعندن اوفاجق بر قوشدر. نیسابوری وفخررازینك بیانلری وجهله بلقیسك یتاق اوطه‌سی یدی قاپو ایچنده اولوب قاپولرك هپسنی آرقه‌سندن کلیدلر ، حتی آناختارلری یاصدیغنك آلتنه قویدیغندن بونامه‌یی انسانك کتیرمسی وبلقیسك بولوندیغی اوطه‌یه کیرمسی ممکن دکلدر . شوحالده بویله حکمت آمیز والوهیتدن خبر ویرر و عملیاتله امر ایدر واخلاقیاته اشارتله تهذیب اخلاقه دعوت ایلر برنامه‌نك کوکسی اوزرنده بولونمسی سمادن وحی کلمش کبی غرائبی متضمن اولدیغی جهتله نامه‌یی کوندرن ذاتك قوهٔ قدسیه صاحبی پك بویوك برذات اولمسنه دلالتی معجزه یوندن کافی اولدیغندن بلقیس درحال قبول جهتنه میل ایتمکله نامه‌یه تعظیم وکرامتله توصیف ایتمشدر. حالبوکه اصح روایته نظراً هدهد پنجره‌دن کیروب بلقیسك کوکسنه نامه‌یی قویاجغنده بلقیسی دقدقه‌سیله اویاندرمش . بو روایته نظراً بلقیس هدهدك نامه‌یی کتیردیکنی کورمش . بناءً علیه ؛ هدهدك نامه کتیرمه‌سندن دها زیاده برمعجزه اولورمی ؟ البته اولاماز . چونکه ؛ بویله بر قوشك ایلچیلك یاپمسی عادتك خلافیدر و او قوشك ، کوندرن ذاته اطاعت ایتمسی و تنبیه اولونان خدمتلری تماميله یرینه کتیرمسی و کتیردیکی نامه‌نك غایت قیمتدار اولمسی نامه‌یی کوندرن ذاتك نبوتنه دلالت ایدر معجزات قبیلندن اولدیغی جهتله سلیمان علیه‌السلام

معجزه‌سنی اظهار ایتمش وآنلری ایمانه دعوت ایلمشدر . بناءً علیه ؛ شو دعوتده تقلیدله اکتفا یوق که سؤال وارد اولسون .

*
* *

واجب تعالی بلقیسك نامه‌یی قرائتدنصکره وکلاسنه خطاباً ایراد ایتدیکی سوزلری ووکلاسنك سوزلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَتْ يَا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اَفْتُونِى فِى اَمْرِى مَا كُنْتُ قَاطِعَةً اَمْراً حَتّٰى تَشْهَدُونِ ﴾ بیوریور .

[بلقیس وکلاسنه خطاباً کمال اضطراب والمله « ای اولو کیشیلر وبویوك آدملر! شومشکل امرده بکا جواب ویرك ومسئله‌یی حل ایدك واحتیاطه رعایتله دوشونك عریض وعمیق قونوشون . زیرا ؛ سز حاضر اولونجه‌یه قدر بومسئله‌ده بن رأی ویروب کسدیره‌مدم . شیمدی سزه تفویض ایدییورم ، تأمل ایدك اطرافیله دوشونك وبکا برفتوا ویرك ، مسئله پك مهمدر . سزك رأییکزك تقرر ایتدیکی شیئی بن ده امضا ایده‌یم » دیدی .]

﴿ قَالُوا نَحْنُ اُولُوا قُوَّةٍ وَاُولُوا بَأْسٍ شَدِيدٍ وَالْاَمْرُ اِلَيْكِ ﴾

[وکلا مسئله‌یی دوشوندکدنصکره دیدیلرکه « بز قوت وقدرت صاحبی‌یز وبز امر حربده شدت هجوم وشجاعت وجلادت صاحبی‌یز، صیتمز عالمه انتشار ایتمشدر . بناءً علیه؛ دشمندن قورقماز ومهمات حربیه‌مز مکملدر وعسکریمز چوقدر . شوحالده قورقومز یوقدر . اکر حرب ایتمك ایسترسه‌ك تلاش ایتمه ، حالبوکه امر سکا راجعدر » .]

﴿ فَانْظُرِى مَاذَا تَأْمُرِينَ ﴾

[« بناءً علیه ؛ نظرایت باق محاربه ویا مصالحه‌دن هانکی جهتی اختیار وامرایدرسه‌ك بز امریکی قبوله حاضرز » دیمکله استشاره‌لرینك خلاصه‌سنی بیانله برابر رأی بلقیسه مراجعت ایتدیلر .]

بو آیتده حکمدارله وکلاسی بیننده ارتباط وامتزاج ویکدیکرینه قارشی صداقت ووکلانك حکمداره کاملیله اطاعتلری لازم اولدیغنه اشارت واردر. چونکه؛ جناب حق

حکمدار اولان بلقیسك وکلاسنه مقصدینی اظهار ایدوب ایشك اهمیتنی آکلاتوب ومسئله‌نك حلنی آنلره حواله ایتدیکنی بیانله حکمدار طرفندن وکلایه قارشی اولاجق معامله‌یی بیان ایتدیکی کبی وکلانك‌ده شمدی‌یه قدر تضییع اوقات ایتمه‌یوب محاربه مهماتیله مشغول اولدقلرینی وهردورلو احتمالاته قارشی تدارکانده بولوندقلرینی وعسکری تعلیم وتربیه ایله شجاعت وجسارته آلیشدیردقلرینی وحکومته لازم اولان تشبثاتدن کری دورمادقلرینی وحکمدار اعلان حرب ایتمك ایسترسه هیچ بر دشمندن چکینمیه‌جکلرینی اشعارله جوابلرینی بیانله وکلانك حکمداره قارشی وظیفه‌لرینی ومحاربه‌ایتمك طرفنه میل ایتدکلرینه اشارتله برابر اینی عاقبت رئیس حکومتك رأینه حواله وحسن معاشرت وکمال اطاعتلرینه دخی اشارت ایتمکله برحکومتك وکلاسندن لازم‌اولان وظیفه‌یی بیان ایتمشدر. چونکه؛ بلقیسك وکلاسنه اینی حواله‌دن مقصدی ایکیدر : برنجیسی ؛ وکلانك قلبلرینی تطییب ایتمك ، ایکنجیسی ؛ آنلرك رأیلرندن استفاده ایتمکله برابر معاونت ومظاهرت بکله‌مك و مملکت حقنده دوشوندکلرینی و تدبیرلرینی آکلامقدر . کذلك وکلانك جوابنك خلاصه‌سی‌ده ایکیدر : برنجیسی؛ اکر حکمدار محاربه ایتمك ایسترسه محاربه‌یه‌اقتدارلرینی وحاضر اولدقلرینی بیان ایتمك ، ایکنجیسی ؛ اکر حکمدارك مقصدی مصالحه ایسه آکاده موافقت ایده‌جکلرینی بیانله حکمداره اطاعتلرینی اظهار ایتمکدر. اساساً مذاکره اولونان مسئله‌یه‌ده چاره ایکیدر : یا محاربه ویاخود حضرت سلیمان طرفندن واقع اولان تکلیفی قبول ایتمکله مصالحه‌در. چونکه؛ تکلیفك ایجابی بوایکیدن برینی اختیار ایتمکدر. زمانمزده بومثللو تکلیفاته نوطه دینورکه نتیجه‌سی یا حرب ویاخود تکلیفی قبول‌ایتمکدن عبارتدر . ایشته بو مثللو وقعه‌لری جناب حقك قرآنده بیانی ؛ امت محمده درس ویرمك وحکمداره و وکلاسنه لازم اولان وظیفه‌لرینی وامنیت متقابله‌نك لزومنی بیان ایتمکدر .

*
* *

واجب تعالی وکلانك جوابلرینی بیاندنصکره بلقیسك کلامنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَتْ اِنَّ الْمُلُوكَ اِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً اَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا اَعِزَّةَ اَهْلِهَا اَذِلَّةً وَكَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴾ بیوریور .

[بلقیس وکلاسنه جوابده دیدی‌که « اوت! سزك دیدیککز کبی بزم قوتمز واردر ولکن حرب خدعه‌در و محاربه مشکلدر، عاقبتی معلوم اولاماز. بناءً علیه؛ کثرته وجرأته اعتبار یوقدر. اکر مأمولمزك خلافی ظهور ایدرامر بالعکس اولورسه مملکت خراب اولور وبزلرده ذلیل اولورز . زیرا ؛ پادشاهلر برمملکته کیردکلرنده او قریه‌یی ومملکتی افساد ومعموره‌لری تخریب ایدرلر واهالینك قویلرینی ضعیف وعزیز اولانلری ذلیل قیلارلر . بناءً علیه ؛ اکر سلیمان علیه‌السلام وعسکری بزم مملکتمزه قهراً کیره‌جك اولورلرسه بزم‌ده مملکتمزی تخریب ایدرلر وزنکینمزی فقیر واشرافمزی ذلیل قیلارلر . ایشته بنم دیدیکم کبی بویله‌جه ایشلرلر وبویله‌جه ایشله‌مك پادشاهلرك عادتلریدر » دیمکله ،صالحه‌نك موافق اولاجغنی واوجهته میل ایتدیکنی بیان ایتدی .] چونکه؛ بیضاوینك بیانی‌وجهله بلقیسك بوکلامدن مقصدی؛ وکلانك قدرت ذاتیلری‌که جسملری وشجاعتلری وقدرت عرضیه‌لری‌که مهمات حربیه‌نك کافی مقداری موجود اولدیغنی بیانله محاربه‌یه رغبت کوسترملرینی تزییفدر و محاربه‌نك برعکس اولدیغی صورتده عاقبتنك وخامتنی بیانله کندینك مصالحه‌یه رغبتنی اظهار ایتمکدر ومحاربه‌نك وخامتنی دخی بیان ایتدی‌که مملکتی تخریب ایلك واعزه‌یی اذله قیلمقدر .

خلاصه ؛ بلقیسك وکلاسیله استشاره‌سنی بیانله حکمدارله وکلاسی بیننده جریان ایده‌جك معامله‌نك و وکلانك و حکمدارك بینلرنده یکدیکرینه قارشی ارتباطك نه‌درجه اولاجغنه دائر مسئله‌نك روحنی بو آیتلرده واجب تعالی‌نك بیان ایتدیکی و بو وسیله ایله اصول مذاکره و مشاوره‌نك اساسنی تعلیم بیوردیغی بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی بلقیسك مصالحه‌یه رغبتنی بیاندن صکره کلامنه علاوه ایتدیکی سوزی‌ده بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنِّي مُرْسِلَةٌ اِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ ﴾ بیوریور .

[بنم رأیم ؛ بوکون قیلیجه صاریلارق محاربه قپوسنی آچمق وياخود آغیر تکالیفی قبول

ایله مصالحه اولمق بزه موافق دکلدر . بناءً علیه فکرمجه بن آنلره مناسب اولان برهدیه کوندره جکم واوهدیه بزم وآنلرك شانمزه لایق اولاجق وبن انتظار ایده جکم، کوندردیکمز ایلچیلرمز آنلرك احوالنی تجسس ایتسونلر. باقالم بزم رسوللریمز نه کبی حوادثله مراجعت ایده جکلر ونه کبی محبتده بولوناجقلر وقوت و قدرتلری نه دن عبارتدر . بو جهتلرینی ایلچیلریمزدن تحقیق ایدوب قارشیمزده کی خصمك حالنی اکلادقدنصکره بزم ایچون موافق اولان حربمیدر ویاخود صلحمیدر اوزمان مذاکره ایده لم» دیدی .] وبو سوزیله خصمك حالنی آکلامقسزین برجهته قرار ویرمك خطا اولدیغنی بیان ایتدی . بلقیسك شوتدبیری کمال فطانت و درایتنه و مملکتی اداره یه قدرت کامله و رأی صائب صاحبی اولوب امور مملکتی ضبطه ومحافظه یه ووظیفهٔ امارتی صیانته اقتدار صاحبی اولدیغنه دلالت ایدرکه حکمدارلرك بو صفتلری حائز اولملری لازمدر . کذلك سلطنتك سیاستنه واقف اولدیغنه وبرحکومت قارشوسنده بولونان حکومتك حالنی بیلمکسزین محاربه ویامصالحه یه کیریشمك خطادن خالی اولمادیغنه وبناءً علیه هر حکومتك وظیفه سی خصمنی تفتیش اولدیغنه دخی دلالت ایدر .

بیضاوینك و نعمت الله افندینك بیانلرینه نظراً بلقیس وکلاسندن (منذز بن عمرو) نامنده برذاتی هدیه یی کوتوره جك جماعته رئیس تعیین ایده رك کوندرر . هدیه نك تفصیلنه کلنجه: نسوان البسه سنده اوغلانلر واوغلان البسه سنده جاریه لرو بر حقه ایچنده دلیکسز بر اینجو وبر بونجق که اکری دلینمش ومجوهرات وآلتون وکموش وسائر قیمتدارماللرکه اوزمانده نفیس وقیمتدار اولان هرشیئك موجود اولدیغی مرویدر. بلقیس کیدن ایلچی یه تنبیه ایدر و دیرکه « اکر سلیمان علیه السلام نبی ایسه بو جاریه لرله اوغلانلری دها سز کیریدن کلیرکن بیلیر وتفریق ایدر واینجویی طوغرولتیر و اکری بونجغه ایپلیکی طاقار واکر بونلری بیلمز وغضبلی بولونورسه بیلك که پادشاهدر ، نبی دکلدر . اکر پادشاه اولوب نبی اولمادیغی تحقیق ایدرسه بن آندن قورقمام » . ایشته بلقیس بوکبی تعلیماتله ایلچی هیئتنی یوله چیقاردی .

*

* *

واجب تعالی بلقیسك ایلچیلرینك هدیه لرله حضور سلیمانه کلدکلرنده وقوعبولان احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمٰنَ قَالَ اَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ ﴾ بیوریور .

[وقتاکه بلقیسك ایلچیسی سلیمان علیه السلامك حضورینه کلدی ایسه او زمانده عادت اولان مراسمی بعدالاجرا سلیمان علیه السلام « بکا مال ایله می امداد ایده جکسکز» دیدی .] وسوزینه شونی ده علاوه ایتدی ودیدی که

﴿ فَمَا اٰتٰنِيَ اللّٰهُ خَيْرٌ مِمَّا اٰتٰيكُمْ بَلْ اَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴾

[« اللهك بکا ویرمش اولدیغی نبوت وحکمت وعلم وملك ومملکت سزه ویردیکی اموالدن خیرلیدر ، بلکه سز کندی هدیه کزله فرحلانیرسکز » .]

﴿ اِرْجِعْ اِلَيْهِمْ ﴾

[« ای ایلچی ! دون کیری کتیردیککز هدیه یه بزم احتیاجمز یوقدر » .]

﴿ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا ﴾

[« بلقیسه وقومنه سویله اکر نامه مزده بیان ایتدیکمز وجهله کمال تواضعله مسلم اولارق بزه کلیرلرسه منازعه یوقدر و اکر مسلم اولارق کلمزلر وهدیه کوندرمك کبی شیلرله وقت کچیرمك ایسترلرسه البته آنلرك مقابله ایده میه جکلری عسکرله بز آنلره کلیرز » .]

﴿ وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا اَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴾

[« وبز البته آنلری ذلیل اولارق مملکتلرندن چیقاریرز. حالبوکه آنلر حقیرلردر » دیمکله ایلچی یه حکومتنك قوتنی آکلاتدی » .]

یعنی ؛ بلقیسك ایلچیسی سلیمان علیه السلامك حضورینه کلنجه سلیمان علیه السلام ایلچی یه ویاننده بولونانلره خطاب ایده رك دیدی که « سز بکا اهل دنیانك غایهٔ امللری اولان اموال دنیا ایله می امداد ایده جکسکز وآنکله می کندیکزی سودیره جکسکز؟ اللهك بکا ویردیکی نعمتلر سزه ویردیکی نعمت دنیادن خیرلیدر. بناءً علیه ؛ بنم سزك کتیردیککز ماله احتیاجم یوقدر، بلکه سز دنیا مالندن عبارت اولان هدیه کزه مغرور اولور وآنکله فرحلانیرسکز . چونکه ؛ املکز دنیا ماله منحصر وآخرتدن خبریکز یوقدر .

ای ایلچی! کیت مملکتکه بلقیسه وقومنه سویله . بنم آنلردن و آنلرك امثالندن مطلوبم دنیا مالی دکلدر ، آنجق آنلردن مطلوب اولان ایمان وشریعته انقياددر . شوحالده اکر مطلوب اولان ایمانی یرینه کتیروب انقياد ایتمزلرسه البته بز آنلره مقابله ایده‌میه‌جکلری برعسکرله کلیر وخور وحقیر اولدقلری حالده آنلری مملکتلرندن چیقاریرز » دیمکله مقصدینی ایلچی‌یه آکلاتدی و ایلچی‌ده نبی اولدیغنه قناعت ایده‌رك عودت ایتدی . چونکه ؛ نعمت الله افندینك وقاضی ونیسابوری وخازنك بیانلری وجهله حضرت سلیمان ایلچیلره قارشی غایت بشوش ، کولر یوز وطاتلی لسانله ملول ومحزون وغایت یانیق بر صورتده دنیایه وآخرته متعلق صحبتده بولوندی وآنلرك مملکتلرندن وپادشاهلرینك حاللرندن سئوال ایتدی . بلقیس تنبیهنده « اکرملایم بولونورسه نبیدر » دیمشدی . بناءً علیه؛ حضرت سلیمانك مرتبۀ نبوته لایق برصورتده صحبتی بومقصدی تأمین ایتدی . یعنی نبی اولدیغنی اثبات ایتدی ودیکر امتحانلرندن انجویی بر قورده دلدیرمك وبونجوغه ایپلیکی طاقدیرمق صورتیله حاصل اولدی . جاریه‌لرله اوغلانلرك بینلرینی تفریقه کلنجه ؛ سلیمان علیه السلام آنلره اللرینی ویوزلرینی یومقله امر ایتدی . مکر جاریه‌لر صویی بر اللرندن دیکر اللرینه وصکره یوزلرینه دوکمکله ییقارلر اما اوغلانلر نصل صویی اللرینه دوکرسه اویله‌جه طوغرو یوزلرینه کوتوررلر . آنلری‌ده بوجهتله تفریق ایدنجه بلقیسك تنبیه ایتدیکی امتحانك کافه‌سی حاصل اولدی . فقط حضرت سلیمانك دبدبه وداراتی وسلطنتده وارلغی کورونجه بالطبع کتیردکلری هدیه‌نك اوسلطنته نسبتله هیچ برقیمتی اولمادیغنی بیلدیلر . سلیمان علیه السلام ده آیتده بیان اولوندیغی وجهله هدیه‌لرینی قبول ایتمدی ورد ایتدی وحتی بعض تهدیداتده دخی بولوندی . چونکه ؛ اولجه بیان اولوندیغی وجهله هدهد سرایك پنجره‌سنده بلقیسك مشاوره‌سنی وکونده‌ره‌جکی هدیه‌لرینی وامتحان ایچون تنبیهاتی وایلچیسنی والحاصل بلقیسك سراینده بوخصوصه دائر جریان ایدن احوالی تماميله سلیمان علیه السلامه خبر ویردیکندن سلیمان علیه السلام غایت واسع برمیدانه کرسیلر قوردورمش وانس وجندن معیت عسکرلرینك صفلرله بولونملرینی امر ایتمش وسلطنتك قوت وقدرتنه عائد نه قدر دبدبه ودراتی وار ایسه آنلری ایلچیلرك کوره‌جکلری برحاله قویمقله کمال سطوتی آنلره اظهار ایتمشدر . تکلیفی قبول ایتمدکلری صورتده محاربه‌یه حاضر اولدیغنی

دخی اعلان ایتدی . بناءً علیه؛ بووقوعات برحکمداردن دیکرحکمداره ایلچی کوندرمك وکلن ایلچیلره سطوتی کوسترمك مشروع اولدیغنی قرآنده بیانه سبب اولمشدر .

بلقیسك ایلچیسی (منذر بن عمرو) کیرو کلوب حضرت سلیمانك صحبتنی واحوالنی ومشاهداتنی تماميله خبر ویرنجه بلقیس سلیمان علیه السلامك نبی اولدیغنی تصدیق ایده‌رك محاربه طوغرو اولمادیغنی ومصالحه ایله اطاعت لازم اولدیغنی وکلاسنه تفهیم وحضرت سلیمانه یقین وقتده حضورینه کلوب مشرف اولاجغنی بیان ضمننده ایکنجی برایلچی ایله برنامه کوندردی وکندی یول تدارکاتنه باشلادی وکرسیسنی سراینك یدی قاپو ایچنده اولان کندینه مخصوص کوشکنده متعدد بکجیلرك تحت محافظه‌سنده براقدی وبوله چیقدی .

*
* *

واجب تعالی ، بلقیسك حضرت سلیمانك اقامتکاهنه بر قوناق مسافه‌یه کلدیکنده سلیمان علیه السلامك آندن اول کرسیسنی کتیره‌جك برکیمسه آرادیغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ قَالَ يَا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ اَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ﴾ بیوریيور .

[سلیمان علیه السلام « ای اولو کیشیلر ! بلقیس وآنك اتباعی بکا مطیع اولدقلری حالده کلمزدن اول آنك کرسیسنی بکا کتیره‌جك بکا هانکیکز کتیریر » دیدی .]

﴿ قَالَ عِفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ اَنَا اٰتِيكَ بِهِ قَبْلَ اَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ ﴾

[جنیلردن عفریت دیدی که « بن بلقیسك کرسیسنی سن اوتوردیغك یرکدن قالقمادن اول سکا کتیریرم »]

﴿ وَاِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ اَمِينٌ ﴾

[« حالبوکه بن آنك کرسیسنی کتیرمك اوزره قوی‌یم وآنك زینتندن هیچ برشی‌ده ضایع ایتمم . زیرا ؛ امینم » دیمکله ضررسز کتیره‌جکنی وعد ایتدی .] فقط سلیمان علیه السلام بونی برآز تأخرلی عدایده‌رك دها سرعتلی کتیرلمسنی آرزو ایتمسنه بناءً

﴿ قَالَ الَّذِى عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ اَنَا اٰتِيكَ بِهِ قَبْلَ اَنْ يَرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَ ﴾

[شول بر کیمسه « بن عرش بلقیسی سن کوزیکی یومه‌دن آلیر سکا کتیریرم » دیدی که او کیمسه عندنده لوح محفوظدن علم واردی واسم اعظمی‌ده بیلیردی .]

﴿ فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبّٖى ﴾

[او کیمسه عرش بلقیسی وعدی وجهله درحال آلوب کتیرنجه وقتا که سلیمان علیه‌السلام عرش بلقیسی کندی حضورنده قرار ایتمش کوردی ایسه ربنه التجا وتوجهله دیدی که « ایشته شو نعمت بنم ربمك بکا فضلیدر » .]

﴿ لِيَبْلُوَنٖى ءَاَشْكُرُ اَمْ اَكْفُرُ ﴾

[« ربمك بو نعمتلری احسانی بنی امتحان ایچوندر که بن کندمده استحقاق کورمکسزین نعمتلری ربمدن بیله‌رك شکرینی ادا ایدرمی‌یم ، یوقسه نفسمده استحقاق کوره‌رك نعمتلرك شکرینی اداده قصورمی ایدرم ؟ بو جهتلرینی امتحان معامله‌سی یاپمق ایچون طرفة العینده عرش بلقیسی کتیرمك کبی بویوك نعمتلری بکا احسان ایتدی » دیدی .]

﴿ وَمَنْ شَكَرَ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهٖ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ رَبّٖى غَنِىٌّ كَرٖيمٌ ﴾

[« حالبوکه بر کیمسه شکر ایدرسه نفسی ایچون شکر ایدر واکر کفر ایدرسه کندینه مضرت ایدر . زیرا ؛ بنم ربم غنیدر ؛ چونکه هیچ کیمسه‌نك شکرینه احتیاجی یوقدر و کریمدر ؛ زیرا شکر ایدنه وشکر ایتمه‌ینه انعام ایدر » دیمکله جناب حقه شکر ایتمشدر .]

عفریت ؛ جنده خبیث ومنکر بر کیمسه‌در . سلیمان علیه‌السلام بو کبیلری خدمات شاقه‌ده استخدام ایدردی . اسمی (ذکوان) ویا (صخر) در . عفریتك مقام سلیمان ایله مرادی ؛ حکومت قوناغیدر . چونکه ؛ فخر رازینك بیانی وجهله حضرت سلیمان صباحدن زوال وقتنه قدر حکومت کرسیسنده اوتورور ، مصالح عباد وحکومتله مشغول اولوب زوالدن صکره باشقه ایشلرله مشغول اولدیغندن عفریتك « بن مقامکدن قالقمازدن اول عرش بلقیسی کتیریرم » دیمسی « حکومت قوناغندن قالقمازدن اول کتیریرم » دیمکدی . بناءً علیه ؛ سلیمان علیه‌السلام آنی اوزون عد ایتدی دها اول کلمسنی ایسته‌مسی اوزرینه کتابدن علمی اولان (آصف بن برخیا) « بن عرش بلقیسی کوزیکك قپاغنی سکا رد ایتمکسزین یعنی کوزیکی آچوب یومقسزین کتیریرم » دیدی و امر سلیمانی اوزره درحال کتیردی . عرش بلقیسی کتیرن ذاتك جبریل امین اولدیغنه دائر روایت وار ایسه‌ده بو روایت ضعیفدر . اصح اولان سلیمان علیه‌السلامك وزیر اعظمی وتیزه زاده‌سی (آصف بن برخیا) در . آصف حضرتلری کتب الهیه‌یی وبالخاصه توراتی تلاوتله مشغول حقایقنی لایقیله بیلوب موجبیله عمل ایدر واسم اعظمی بیلیر دعاسی مستجاب بر ذات اولدیغندن نره‌یه کیتسه خیرله کایر بر ذات عالی صفات ایدی . کوز آچوب یومونجه‌یه قدر عرش بلقیسی کتیرمسی آصف حقنده کرامت وحضرت سلیمان حقنده معجزه‌در . چونکه ؛ بر نبینك امتنده ظهور ایدن خارقه‌لر او نبینك شریعتنك صحتنه دلالت ایتدیکی جهتله او نبی حقنده معجزه‌در . کرامت اولیانك حق اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر . چونکه ؛ آصف ولیدر ، نبی دکلدر . کتابله مراد ؛ لوح محفوظ اولمق محتمل ایسه‌ده اصح اولان کتب سماویه‌در . شو حالده آصفك کتب سماویه‌یه علمی اولدیغی بیانله جناب حق آصفی ثنا ایتمشدر .

سلیمان علیه‌السلامك عرش بلقیسی کتیرمکدن مقصدی ؛ هدهد واسطه‌سیله کوسترمش اولدیغی معجزه‌لره بر معجزه دها کوسترمکله معجزهٔ سابقه‌سنی تقویه وقدرة اللهه دلالت ایدن عجائبی بلقیسه مشاهده ایتدیرمکله توحیده دعوتدر . بلقیسك ملکی اولان عرشی اذنی اولمقسزین کتیرمك مسئله‌سنه کلنجه : بلقیس هنوز کلوب شرف ایمانله مشرف اولمادیغندن اجنبیه بر مشرکه اولدیغی جهتله آنك مالنی آلمق حلال اولمسنه بناءً حضرت سلیمان عرشنك کتیرلمسنی امر ایتمشدر . عرش بلقیسی کندی کتیرمکه مقتدر ایکن آصفه امر ایتمسی ؛ امتی وبالخاصه وزراسی ایچنده بویله صاحب کرامت کیمسه‌لرك بولوندیغنی عالمه اعلان ایتمك وآصفك قدرینی یوکسلتمکدر . بناءً علیه حکمدارلره لایق اولان ؛ رعایاسی وبالخاصه وکلاسی ایچنده بولونان ارباب اقتداری تقدیر ایله قدرینی اعلا ایتمکدر . عرش بلقیسك طرفة العینده هم یمنده هم ده قدسده بولونمسی بر جسمك آن واحدده ایکی مکانده بولوندیغی جهتله خارق العاده وکرامت اولمشدر ، یوقسه بر جسمی بر مکاندن دیکر مکانه سرعتلی

وسرعتسز نقل ایتمك هر زمانده وهر شخص طرفندن یاپیلابیله جکندن عرش بلقیسی یالکز نقل ایتمك جهتی خارق العاده دکلدر .

عرش بلقیس آصف واسطه‌سیله درحال حضورینه کلوب قرار ایدنجه سلیمان علیه السلام بومثللو خارق العاده‌لر کندی اقتداریله اولمایوب آنجق اللهك احسانی ایله اولدیغنی اقرارله شکرینی ادایه مسارعت ایتدی ودیدی که « ربم بنی امتحان ایچون بو نعمتلری بکا احسان ایدیور که بن شکرمی ایده‌جکم، یوقسه نعمته لازم اولان شکری ترکله کفران نعمتمی ایده‌جکم ؟ حالبوکه اکر بر کیمسه شکر ایدرسه شکرینك منفعتی کندینه عائددر . زیرا شکری؛ اللهك ویردیکی نعمته قارشی عهده‌سنه ترتب ایدن وظیفه‌سنی ادا ایتمش اولدیغی کبی نعمتنك تزایدینی ایسته‌مکدر . چونکه شکر ؛ نعمتك زیاده‌لنمسنه سببدر وشکرله مشغول اولان کیمسه عبادتله مشغولدر . چونکه شکری ؛ منعمنی ذکرله ثنا ایتمکدن عبارت وبو ده عین عبادتدر . اکر بر کیمسه شکر ایتمز کفران نعمت ایدرسه ضرری کندینه عائددر . زیرا ؛ الله تعالی آنك شکرندن غنی‌در واحتیاجی یوقدر، لکن الله تعالی کریمدر، زیرا ؛ قوللرندن دنیاده شکر ایدنلره نعمتنی احسان ایتدیکی کبی شکر ایتمه‌ینلرك ده رزقلرینی کسمز، آنلره ده نعمتنی احسان ایدر. چونکه ؛ دنیاده حیات رزقله قائم اولدیغندن دنیاده یاشامسی مقدر اولان هر قولك رزقنی کسمز .

نیسابورینك بیانی وجهله (آصف بن برخیا) نك عرش بلقیسی کتیرمسنك کیفیتی؛ سلیمان علیه السلامه «آچ کوزیکی باق یمن جهتنه» دیدکدن صکره اسم اعظمله ربنه دعا ایدر و دعاسنك قبولیله ربی عرش بلقیسی مکانندن غیب ایتمکله حضور سلیمانده اظهار ایدر ، یوقسه آصف یمنه کیدوب آرقه‌سنه یوکله‌نوب کلمك صورتیله کتیرمش دکلدر ، بلکه قوهٔ قدسیه و قدرة اللهیه التجا ایتمك صورتیله کلمشدر . افلاکك و بعض یلدیزلرك حرکه‌سنی بیلن وقدرة اللهیه ایمان ایدن والکتریقده‌کی سرعتی کورن عرش بلقیسك بوقدر سرعتله نقلنی بعید عد ایتمز

*
* *

واجب تعالی حضرت سلیمانك عرش بلقیسی کتیردیکنی بیاندنصکره بلقیسی امتحان

ایچون عرشنی کوستردیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ أَتَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ ﴾ بیوریور

[بلقیسك کوشکنی آصف کتیرنجه سلیمان علیه السلام « بلقیسك کرسیسنی بلقیسه تغییر ایدك و بیلنمز بر حاله کتیرك که بز نظر ایده‌لم باقالم کندی کرسیسنی بیله‌بیلیرمی، یوقسه بیله‌میه‌نلردنمی اولور ؟ بو جهتلرینی تدقیقله درجهٔ ذکاسنی تدقیق ایدرز» دیدی .]

﴿ فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ أَهٰكَذَا عَرْشُكِ ﴾

[وقتا که بلقیس حضور سلیمانه کلدی ایسه‌ده حاضر اولان جماعت طرفندن « سنك کرسکده بویله‌میدر ؟ » دنیلدی .]

﴿ قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ ﴾

[بو سؤاله قارشی بلقیس کرسی‌یی نظر دقتدن کچیردکدنصکره « کأن بو کوشك او کوشکدر» دیدی] و سوزینه شونی‌ده علاوه ایتدی :

﴿ وَأُوتِينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ ﴾

[« بزه بو معجزه‌دن اول سزك نبوتکزه علم ویرلدی و بز سزه مطیع و منقاد اولدق » دیمکله ایمانی اظهار ایتدی .]

یعنی ؛ عرش بلقیس کلنجه سلیمان علیه السلام وکلاسنه « عرش بلقیسی جزئیجه تغییر ایدك بز نظر ایده‌لم کوره‌لم عرشنی بیله بیلیرمی ، یوقسه بیلمه‌ینلردنمی اولور ؟ دیدی». درحال کرسینك وضعیتی و اوزرنده اولان مجوهراتدن بعضیلرینی دکیشدیرمکله تغییر ایتدیلر . وقتا که بلقیس کلدی ایسه « سنك عرشك‌ده شو کوردیکك عرش کبیمیدر ؟» دنیلدی. بلقیس کرسی‌یی نظردن کچیردی و« کأن بو کرسی بنم کرسمك عینیدر» دیدی وسوزینه شونی‌ده علاوه ایتدی : « بزه بو معجزه‌دن اول قدرت الٰهیه‌یه وسزك نبوتکزه علم ویرلدی . بناءً علیه ؛ بزلر ایمان ایتدك ومسلم اولدق » دیمکله اطاعتنی اظهار ایتدی .

نیسابورینك بیانی وجهله عرشی تغییردن حضرت سلیمانك مقصدی ؛ بلقیسك درایت

وفطانتنی ، فراست و کیاستنی امتحان ایتمکدی . چونکه؛ بلقیس کلمزدن اول جنیلر حضرت سلیمانه حماقتله ذم ایتدکلرندن بلقیسك عقلنك مقدارینی تجربه ایچون کرسیسنك ظاهرینی بیلمز بر حاله کتیرلمسنی امر ایتدی که باقالم بلقیسك آنی بیله جك قدر ذکاسی وارمیدر، یوقسه جنیلرك دیدکلری کبی احمقمیدر؟ کرچه بلقیس پادشاه ایسه ده پادشاهلق پدرندن موروث اولدیغی جهتله فراستنه وفطانتنه دلیل اولماز. چونکه؛ مملکتی وکلامی اداره ایتمك احتمالنه بناءً تجربه یه لزوم کورولمشدر. بناءً علیه؛ کرسینك قرمزی مجوهراتنی یشیله تبدیل وجزئیجه هیئتنی دکیشدیرمك صورتیله امتحان ایتدی و بلقیس ده کمال درایت وفطانت صاحبی اولدیغندن درحال عرشك کندینك عرشی اولدیغنی بیلدی ولکن یدی قاپو ایچنده کلیدلی و برچوق محافظلر تعیین ایده رك براقدیغندن کندی کرسیسی اولمامق احتماللنی ده خاطرنده طوتارق تشبیه طریقیله الاستیق ودیپلوماسی یه موافق بر جواب ویردی که یالاندن نفسنی محافظه ایتدی . چونکه ؛ قطعیاً اودر دیسه بلکه دکلدر ودکلدر دیسه بلکه اودر. بناءً علیه؛ ایکی جهتی ده اداره ایده جك عاقلانه بر جواب ویردی که یالاندن و حماقتدن وهرجهتله اتهامدن نفسنی وقایه ایتدی وسلیمان علیه السلامك بوجوابی قبول وتقدیر ایتدیکنی بیلدیکندن بلقیس درحال نبوتنی تصدیقه مسارعت ایتدی وه « بومثللو خارق العاده ومعجزه لرله بزی امتحانه حاجت یوقدر. زیرا ؛ شو کوسترمش اولدیغك معجزه لری اظهاردن اول سنك نبوتکه بزه علم ویرلدی . بناءً علیه ؛ مسلم اولارق سکا اطاعت اوزره کلدك » دیمکله ایمانی اظهار وحضرت سلیمانه عرض مطاوعته مسارعت ایتدی .

*
* *

واجب تعالی بوندن اول بلقیسك حال کفرده اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴾ بیوریور .

[اللهك غیری اولارق عبادت ایتدیکی کونش بلقیسی ایماندن منع ایتدی . زیرا ؛ بلقیس کفر اوزره بویومش کافر اولان بر قومدن ایدی .]

یعنی ؛ بلقیس عقلی ودرایتی ایله دها اول ایمان ایدردی ولکن بلقیسی ایماندن اولجه

عبادت ایتدیکی باطل معبودی منع ایتدی . زیرا ؛ بلقیس ایمان ایتمزدن اول کافر اولان قوم سبأدندی. بناءً علیه؛ تا حداثت سنندن بوآنه قدر الفت ایتدیکی مذهبی ترك ایده مه مشدی.

نعمت الله افندینك توجیهنه نظراً **آیتك معناسی** : [الله تعالی بلقیسی اولجه عبادت ایتدیکی کونش وسائره کبی باطل معبودلره عبادتدن منع ایتدی . چونکه ؛ الله تعالی عنایتیله امداد ایتدی وایمانی توفیق ایتمکله باطله عبادتدن قورتاردی . زیرا ؛ بلقیس اولجه باطله عبادت ایدن کافرلردن اولمشدی، یاخود بلقیسی باطله عبادتدن منع ایدن سلیمان علیه السلامدر. چونکه ؛ اهتداسنه سبب اولمشدر] دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی حضرت سلیمانك بلقیسی امتحانی بیاندنصکره بللوردن یاپلمش برحولی یه داخل اولمسنی امرله امتحان ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ ﴾ بیوریور .

[بلقیس کلوب کرسیسی حقنده صوریلان سؤاله جواب ویردکدنصکره سلیمان علیه السلام طرفندن بلقیسه خطاب ایدیله رك « ای بلقیس ! سرایك حولیسنه کیر » دنیلدی .] وصالونه کیرمسی طرف سلیمانیدن امر اولوندی و کیرمك اوزره حاضرلاندی.

﴿ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا ﴾

[سلیمان علیه السلامك امرینه امتثالاً سرایك صالونه کیرمك اوزره قاپویه کلوب صالونی کورونجه دکز ظن ایتدی والبسه سنی اینجیکلرندن یوقاری چرمدی (صیوادی، طوپارلادی) واینجیکلرینی آچدی .]

﴿ قَالَ اِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ ﴾

[سلیمان علیه السلام او حالی کوردی وه « صالون صاغلام بللوردن یاپلمش سرت ودوکدورلمشدر . سنك کوردیکك کبی صو دکلدر، قورقما کیر » دیمکله صالونك حالنی بلقیسه تعریف ایتدی .]

﴿ قَالَتْ رَبِّ اِنّى ظَلَمْتُ نَفْسى وَاَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمٰنَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمينَ ﴾

[بلقیس بو حالی کورونجه احوال سابقه‌سنه ندامتنی اظهار ایده‌رك دیدی که « ای ربم ! نفسمه ظلم ایتدم بنی مغفرت ایت و بن سلیمان علیه السلامله برابر عالملرك ربسنه ایمان ایتدم و اسلام اولدم » .] بو صورتله بلقیس ایمان ازلیسنی اظهار ایتدی و سلیمان علیه السلامك بو جهتله امتحانی تمام اولدی . چونکه ؛ نیسابورینك و دها بعض مفسرینك بیانلری وجهله جنیلر طرفندن غرض فاسدا اوزره بلقیسك اینجیکلری انسانه بکزه‌مدیکندن بحث ایتملری اوزرینه حضرت سلیمان سرایك اورته‌سنه بللوردن بر صالون یاپدیررو صالونك آلتنه صهریج کبی صو طولدورو و صویك ایچنه بالق و سائره کبی صو حیوانلرینی قویار . یك نظرده باقان بللوردن آلتنده‌کی صویی کورونجه صالونی بر کول حالنده کورور . بناءً علیه ؛ بلقیسه صالونه کیر امرینی ویروب صالونه اوده کیرمك اوزره کلوب اوراسنی صو حالنده کورونجه اتکلرینی صویه کیره‌جك کبی صیوامغه مجبور اولمشدی . سلیمان علیه السلام بو حالی کورونجه صالونك بللوردن اولدیغنی و اتکلری صیوامغه حاجت اولمادیغنی درحال خبر ویردی و جنیلرك عزو یاتلری یالان اولدیغی هرکسجه تبین ایتدی و بلقیس‌ده بو عظمت قارشوسنده همان درکاه الوهیته التجا ایله قصورینی اعتراف ایده‌رك اسلامیتنی اعلان ایتدی و مشهور روایته نظراً حضرت سلیمان بلقیسی تزوج و ملکی اوزرنده تقریر ایتدی و مملکتنه کوندردی و حقوق زوجیتی ایفا ایتمك اوزره آرالق آرالق بلقیسك سراینه کلوب برقاچ کون اقامت ایتدیکی مرویدر . کرچه آیتده تزوج ایتدیکنه دائر صراحت یوقدر . بناءً علیه بو خصوص ؛ ظن افاده ایدر بر روایتدن عبارتدر . او حالده العلم عند الله دیمك دها طوغرودر . بنی اسرائیل دورنده بللور و صیرچه صنعتنك غایت ایلری کیتدیکنه و صاغلام یاپیلوب صالونلره و حوللیره دوشونه‌جك قدر محکم اولدیغنه آیت دلالت ایدر . شیمدی جسیم ابنیه‌لرك طاملرنده و صالونلرنده کوریلنلرده بو قبیل بللوردر . بللورك خارق العاده اولارق آنی میدانه کلمش بر معجزه اولدیغنه دائر آیتده صراحت یوقدر . بناءً علیه ؛ او زمانك صنعتیله حاصل اولدیغی و بو صنعتك غایت ماهرانه ایلری کیتدیکی آکلاشیلمقده‌در .

* * *

واجب تعالی رسولنی تسلیه و امتنی عبرته دعوت ایتمك اوزره حضرت داود و اوغلونك بعض قصه‌لرینی بیاندنصکره صالح علیه السلامك قومیله کندی آره‌سنده جریان ایدن وقعه‌لرینه اشارت ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا اِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ ﴾ بیوریبور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که محقق بز ثمود قومنه برادرلری صالح علیه السلامی رسول اولارق کوندردك و صالح علیه السلام آنلره « اللهی توحید ایده‌رك عبادت ایدك » دیدی .]

﴿ فَاِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴾

[صالح علیه السلام آنلره توحیدی تکلیف ایدنجه برده کورولدی که آنلر بربرلریله مخاصمه ایدر ایکی فرقه‌در .] چونکه ؛ بری صالح علیه السلامه « مؤمن » دیکری « کافردر » دیدیلر . شو حالده مؤمن اولانلر کافر اولانلری و کافر اولانلر مؤمن اولانلری سومز یکدیکریله مناقشه ایدرلر . زیرا ؛ هر فرقه کندینی حقلی کورور .

یعنی ؛ ثمود قومنك ظلم و عدوانلری و فسق و فجورلری صوك درجه‌یه وارنجه بز محقق اولارق آنلره اللهه عبادت ایتملرینی امر ایدر برادرلری صالح علیه السلامی رسول کوندردك . صالح علیه السلام‌ده آنلره « اللهه عبادت ایدك » دیوب حقه دعوت ایدنجه بربرلرینه خصومت ایدر ایکی فرقه اولدیلر .

﴿ قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ ﴾

[آنلر ایکی فرقه اولونجه صالح علیه السلام آنلره « ای قومم ! نه ایچون توبه‌دن اول عقوبتی استعجال ایدرسکز » دیدی .]

﴿ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾

[« مرحمت اولونماکز ایچون الله تعالی‌یه استغفار ایتمزمیسکز ؟ کاشکه اللهه استغفار ایتسه‌کزده مرحمت اولونسه‌کز » دیمکله نصیحت ایتدی .]

يعنی ؛ صالح عليه السلام قومنی توحيده دعوت ايدوب آنلرده ايكی فرقه اولونجه صالح عليه السلام حاللرينه آجيمق وشفقت ايتمك صورتيله قومنه ديدی كه « انواع سعادتكزی موجب اولان ايماندن اول كفری و كفرك ايجاب ايتديكی عقوبتی نه دن استعجال ايدرسكز؟ نه اولور كنديكزه مرحمت اولونمـا كز ايچون اللهه استغفار ايتسه كز واستغفاركزله مرحمت الـٰهيه يه مظهر اولسه كز » ديمكله نصيحتده بولوندی .

نيسابورينك بيانی وجهله صالح عليه السلام آنلره « ايمان ايدك . اكر ايمان ايتمزسه كز سزه اللهك عذابی كلير . بناءً عليه ؛ عذاب كلمه دن كنـاهلريكزه توبه ايدك » ديديكنده آنلر « يا صالح ! اكرسنك بو ديدكلرك طوغرو ايسه وعد ايتديكك عذاب كلسون اوزمان توبه ايدرز » ديملری اوزرينه حضرت صالح « نه ايچون حسنه اولان توبه دن اول سيئه اولان عذابك عجلةً كلمه سنی ايسترسكز ؟ » ديمكله عذابی استعجـاللری اوزرينه تكدير ايتدی . شو معنايه نظراً بو آيتده حسنه ايله مراد ؛ **توبه** ، سيئه ايله مراد ؛ **عذابدر** .

ياخود « نه ايچون غضبی موجب اولان كناهی ايشلرسكزده رحمت الـٰهيه يی ولطف سبحانی يی مستلزم اولان خيرات وحسنات وعبـاداتی ايشله مزسكز » ديمكدر . بوكا نظراً سيئه ايله مراد ؛ **معصيت** وحسنه ايله مراد ؛ **عبادتدر** .

*
* *

واجب تعالی حضرت صالحك شو نصيحتی اوزرينه قومنك مقابله سنی بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ ﴾ بيوريور .

[آنلر « صالح ! بز سنكله وسكا ايمان ايدنلرله تشأم ايدرز » ديديلر .]

﴿ قَالَ طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ ﴾

[صالح عليه السلام آنلرك شو مدافعه لرينه جوابده « سزك شئامتكز وباشكزه كلن بلا عندالله مقدردر ، بلكه سز فتنه اولونمش برقومسكز » ديدی .]

يعنی ؛ صالح عليه السلامك نصيحتی اوزرينه قومی ديديلر كه « يا صالح ! بز سنكله

وسكا ايمان ايدن معيتكله تشـأم ايدرز . زيرا ؛ بودينی ايجـاد ايده لی بزم باشمز بلادن قورتولميور وبز سزك سببكزله اوغورسز اولدق ، وقايع عجيبه ومصائب عديده دن خلاص اولامادق . بونلرك جمله سی سزدندر . چونكه ؛ سز بويله بردين ميدانه قويمادن بوبلالردن هيچ بريسنه معروض قالمازدق » ديمكله حضرت صالحه عنف و شدت كوستـرديلر . صالح عليه السـلام آنلرك شو مقابله لرينی ايشيدوب ايمانلرندن مأيوس اولونجه ديدی كه « ای قوم ! سزك اوغورسزلغكز عندالله يازيليدر . زيرا ؛ سز اراده كزی كفره وبلا ايجاب ايده جك بر طـاقم كناهلره صرف ايتديككزدن الله تعالی سزك باشكزه كله جك بلالری يازمشدر ، بلكه سز بر قومسكز كه خير وشر ، عزت وذلت ، راحت وشدت ايله تجربه اولونويورسكز ولكن بيلميورسكز » ديمكله تشأم كندی افعاللری ايجابی اولديغنی بيان ايتدی . **طائر** ؛ نيسـابوری وقاضينك بيانلری وجهله **تشأم** در . يعنی سولدك **شيئك حصولنه سبب صانديغی شيئه طائر** دينـور . ايشـته قوم ثمود قحطلق وماللرينك تلف اولمسی كبی سومدكلری برطاقم آفتلرك حصولنه حضرت صالحك اورته يه قويديغی دين حقی سبب عد ايتدكلريندن « بز سزكله تطير يعنی تشأم ايدرز و كوتولكلره سبب سزسكز » ديمشلردر .

﴿ وَكَانَ فِى الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴾

[ومدينهٔ صـالحده طقوز شخص واردی و آنلر دائما ارضی افساد ايدر اصلاح ايتمزلردی .]

﴿ قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللّٰهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَاَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ اَهْلِهِ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴾

[آنلر بينلرنده بالاتفاق يمين ايتمكه قرارويرديلر: «يمين ايتسونلر هر بريمز ديكريمزك يانـنده ، البته كيجه بز صالحی واولاد وعيالنی قتل ايده لم ، صكره صالحك وليسنه بز آنك هلاك اولديغی محله حاضر اولمادق وبز بو سوزمزده صادقلرز . زيرا ؛ آنك هلاكندن خبريمز يوقدر ديه لم » ديديلر و بو منوال اوزره قرار ويرديلر .]

يعنی ؛ صالح عليه السلام قومنك اصلاحنه نه قدر چالشدی ايسه قومی ده اونسبتده طغيانلرينی تزييد ، حتی قتلنه قدر جرأت ايتديلر. زيرا ؛ صالح عليه السلامك مسكنی اولان (حجر) اسمنده‌كی قصبه ده طقوز قبيله واردی . آنلرك عادتلری يريوزينی افساد ايتمكدی . بناءً عليه ؛ اصلا اصلاح ايتمزلردی . جملهٔ فسادلرندن بريسی ده كيجه وقتی حضرت صالحی و اولادينی قتله يمين ايتملريدر . چونكه ؛ او طقوز قبيله‌نك اشراف زاده‌لرندن طقوز دليقانلی قوميته تشكيل ايده‌رك حضرت صالحك و آكا تابع اولان اولاد و عيالنك قتلی خصوصنده مشاوره‌يه باشلاديلر وديديلركه « بزم هپمز الله تعالی‌يه يمين ايتسون ويميننده ديسون كه بز البته كيجه صالحه واهلنه بيتوتت ايده‌لم يعنی كيجه هجوم ايده‌رك كنديني واولادينی قتل ايده‌لم وولیسنه ديه‌لم كه بز صالحك اهلاك اولونديغی محله حاضر اولمادق وبوسوزمزده بز صادقز. بوصورتله ديتندن ده قورتولالم » ديديلر. خازنده بيان اولونديغی وجهله سوزلرنده صادق اولملرينی شويله توجيه ايتديلر: « بز يالكز صالحك هلاك اولديغی محله وارمادق . ديديكمز طوغرودر. چونكه ؛ بز صالحك واهلنك مجموعنك هلاك اولديغی محله واردق، يوقسه يالكز صالحك وياخود يالكز اهلنك اهلاك اولونديغی محله وارمادق ديرسه‌ك صادق اولورز» ديمكله تأويل ايتمك ايسته‌ديلر. ايشته بوكبی تزويراتك انسانلرده اسكيدن بری عادت اولديغی بو وقعه ايله ده آكلاشيلمقده‌در .

طبريده بيان اولونديغی وجهله (تقاسموا) امر اولديغی صورتده **معنای نظم :** [بزم هپمز بربريمزك يانينده يمين ايتسون] ديمكدر. اكر ماضی وخبر صورتنده قرائت اولونورسه **معنای نظم :** [آنلر يمين ايدر اولدقلری حالده ديديلركه « بز البته كيجه ايله هجوم و صالحی و اهلنی قتل ايده‌لم »] ديمكدر . يمينلرينك صورتی ؛ ايكيدر : برنجيسی ؛ **كيجه ايله هجوم ايدوب اولدورمكدر** . ايكنجيسی ؛ **بز اولدورمدك ديه‌رك انكار ايتملريدر** .

(لنبيتنه) **بز البته بيتوتت ايده‌لم ديمك كيجه ايله اهلاكنی قصد ايده‌لم** ديمكدر . چونكه ؛ نيسابورينك بيانی وجهله بيتوتت ؛ **كيجه ايله دشمنی اهلاك ايتمك اوزره قصد**

ايتمكدر . « افساد ايدرلر اصلاح ايتمزلر » ديمك « حاللری همان افساددر ، اصلا صلاح قاريشيغی يوق » ديمكدر .

يالان ، انسانلر نظرنده هرزمان فنا برشی اولديغندن ثمود قومی شركی و رسوللرينی قتل كبی جنايتلری ارتكاب ايتدكلری حالده سوزلرينی يالاندن وقايه ايتمك اوزره برطاقم تأويلاتله تكلف ايتمشلردر .

⁂

واجب تعالی بو اتفاقلرنده عناد ايده‌رك هلاك اولدقلرينی بيان ايتمك اوزره

﴿ وَمَكَرُوا مَكْراً وَمَكَرْنَا مَكْراً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴾ بيورييور .

[قوم ثمود نبيلرينه حيله ياپمق وغدر ايتمك ايله حيله‌يه باشلاديلر وآنلرك بو حيله‌لرينه قارشی بز ده حيله‌يه بكزر براهلاك ايله آنلری اهلاك ايتدك ، حالبوكه آنلر بيلميورلر .]

﴿ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ ﴾

[حبيبم! سن نظر ايت كور وتفكر ايت بيل كه آنلرك حيله‌لرينك عاقبتی نه اولدی.]

﴿ اَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ اَجْمَعِينَ ﴾

[زيرا ؛ بز آنلری وآنلرك جماعتلرينك جميعينی اهلاك ايتدك، تك برفرد بيله قالمادی هپسی خاك هلاكه سرلديلر .] چونكه ؛ حيله‌نك نتيجه‌سی فلاكت وعاقبتی خسراندر .

فخررازينك بيانی وجهله الله تعالی‌نك صالح عليه السلامی قتل ايتمك اوزره اتفاق ايدنلره مكرنده **اوچ احتمال واردر** : برنجيسی ؛ حضرت صالح برمغاره‌يی مسجد اتخاذ ايدوب كيجه‌لری اوراده عبادتله مشغول اولوردی . مفسدلر حضرت صالح كلنجه قتل ايتمك اوزره آقشامدن مغاره‌يه كيرديلر. مقصدلری اولاً مسجدده صالح عليه السلامی اولدوروب صكره كيروب اولاد وعيالنی اولدورمكدی. بيلميورلردی كه كنديلرينی الله تعالی حضرت صالحدن اول اهلاك ايده‌جك . بناءً عليه ؛ **مغاره اوزرلرينه يقلمقله هلاك اولديلر** .

ايكنجيسی ؛ كيجه ايله صالح عليه السلامك خانه‌سنه هجوم ايله كنديني واولادينی قتل

ایتمکدی . بیلمیورلردیکه اوراده حضرت صالحی بکلەمك اوزره حاضر اولان ملکلر آنلری صالحدن اول قتل ایدەجکلر . بناءً علیه ؛ **ملکلر آنلری طاشله اولدوردیلر** . ومفسدلر طاشك آتیلدیغنی کورورلر، فقط طاشی آتانلری کوره‌مزلردی . اوچنجیسی ؛ الله تعالی آنلرك اتفاقدن حضرت صالحی خبردار ایتدی . صالح علیه السلامده اهل وعیالیله برابر صاقلاندی . آنلر آرامشلرسەده بولامادیلر وعاقبت جملەسی بردن هلاك اولدیلر . هلاکلری قطعیدر. زیرا آیت ؛ هلاکلرینه قطعی صورتده دلالت ایدر . فقط هلاکلرینك کیفیتنه صراحةً دلالت اولمادیغندن هلاك کیفیتنه دائر روایت مختلفدر .

مکر ؛ **حیله یاپمق** ایسەده جناب حقك حیلەیه احتیاجی اولمادیغندن بوراده **حیله‌یه بکزر بر اهلاکله اهلاك ایتدك** دیمکدر . چونکه مکر؛ **خصمك خبری اولمقسزین بر بلایه مبتلا اولدیغندن** جناب حقده بونلری بیلمدکاری ومأمول ایتمدکلری جهتدن اهلاك ایتدیکندن « آنلرك مکرینه قارشی بزده مکر ایتدك » دیمشدر که حیلەلرینی هلاکلرینه سبب قیلمشدر .

﴿ فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا ﴾

[ایشته شو کوریلن خرابەلر ظلملری سببیله ییقلمش اولدیغی حالده آنلرك أولریدر .]

﴿ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴾

[ایشته شو خرابەلرده وآنلرك صاحبلرینك بر صیحه ایله هلاك اولملرنده علم وعرفان وادراك واذعان صاحبلری ایچون علامت عظیمه واردر.] چونکه ؛ بالعموم خرابەلر عین انسانلر طرفلرندن یاپیلمش بعده آنلر ویا اولادلری طرفندن ارتکاب اولونان جرم وجنایت وظلم سببیله هلاك اولوب أولری خراب اولدیغندن صوکره کلنلره بر درس عبرت اولمسی وآنلر کبی بونلرده ظلم ارتکاب ایدرلرسه خراب اولاجقلرینی دوشونملری لازمدر .

﴿ وَاَنْجَيْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴾

[وبز شول کیمسەلره نجات ویردك که آنلر صالح علیه السلامه ایمان ایتدیلر وکناهلردن

نفسلرینی وقایه ایدر اولدیلر.] زیرا ایمانك نتیجەسی؛ سلامت واکثر آفتلردن قورتولمقدر. بناءً علیه ؛ مؤمنلر نجات بولدی وکافرلر هلاك اولدی .

روح البیانده ذکر اولوندیغنه نظراً حضرت صالحه قومندن ایمان ایدوب نجات بولان اون بیك کیمسه یمنده الیوم (حضر موت) دنیلن بلدەیه هجرت ایتدیلر . چونکه ارض ظلمدن ارض صلاحه هجرت ؛ سنت انبیادندر .

حضرت صالح اورایه واروب اوراده وفات ایتدیکندن او بلدەیه (حضر موت) دینورکه « حاضر اولدی وأولدی » دیمکدر .

* * *

واجب تعالی حضرت صالحك قومیله واقع اولان وقوعاتنه اشارتدنصکره حضرت لوطله قومی بیننده جریان ایدن مباحثەیه اشارت ایتمك اوزره ﴿ وَلُوطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖ اَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴾ بیوریبور .

[بز لوط علیه السلامی قومنه رسول کوندردك شول زمانده که او زمانده قومنه دیدی که « سز کوزلریکزله کورور اولدیغکز حالده فاحشەیی کتیریورسکز ولواطه کبی چیرکین بر فعلی ارتکابمی ایدیورسکز ؟ » .]

﴿ اَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴾

[« سز البته شهواتکزه تبعیت ایدەرك نسوانك غیری بر طاقم رجالەمی شهوتکزی قضا ایدرسکز ؟ بلکه سز جاهل بر قومسکز » دیمکله قومنی تکدیر وایشلەدکلری فعلی انکار ایتدی .] چونکه همزه ؛ **استفهام انکاری** اولدیغی کبی صورت علانیەده او فعلی ارتکاب ایتدکلرینی بیانله آنلره ذمنی تزیید ایتدی . زیرا ؛ (وانتم تبصرون) جملەسی لطیفەسی فخر رازینك بیانی وجهله **اوچ احتمالی حاویدر** ؛ برنجیسی ؛ **کوزیکزله کوره‌رك او فعلی کتیریرسکز** دیمك آنلری صوك درجه ذمدر . زیرا ؛ آنلر او قدر فنا اخلاقلی بر قوم ایدیکه بو چیرکین فعلی علی ملأ الناس ایشلمکدن چکینمز وهیچ کیمسەدن بروا

ایتمزلردی . ایکنجیسی؛ سز کوزیکزله کورور اولدیغکز حالده ایشلرسکز دیمك «سزدن اول عالمده بوفعلی ارتکاب ایدن اولمادیغی والله تعالی ارککی ارکك ایچون خلق ایتمدیککندن بوفعلکزك حکمت الٓهیه‌یه مخالف اولدیغنی قلبکزله بیلدیککز حالده ایشلر، علمکزله عمل ایتمیورسکز» دیمکدر . اوچنجیسی ؛ سزده اول کچی عاصیلرك احوالنی کوزیکزله کوردیککز حالده عبرت آلمیورسکز دیمکدر . بناءً علیه لوط علیه السلامك کلامی ؛ قومنی شدتله تکدیری مشعردر . ﴿ بل انتم قوم تجهلون ﴾ دیمك قلبکزله فعلکزك فنا اولدیغنی بیلدیککز حالده علمکزك موجبیله عمل ایتمز جاهللر کبی عمل ایدر سفیهلرسکز دیمکدرکه دنیاده انسانلر ایچون سفاهتدن آشاغی بر صفت اولمادیغندن قومنی سفاهتله توصیف ایتمشدر. حتی کافرلر بیله کفره راضی اولور، سفاهته راضی اولمازلر . بناءً علیه ؛ کافر اولان بر کیمسه مالنده تصرفدن منع اولونماز . حالبوکه سفیه اولان ملکنده تصرفدن منع اولونورکه سفیهلر نظر شرعده بهایم منزلنه تنزیل اولونورلر وعقلادن عد اولونمازلر .

* * *

یکرمنجی جزؤ

واجب تعالی لوط علیه السلامك قومنی تکدیرینه قارشی آنلرك جوابنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فما كان جواب قومه الا ان قالوا اخرجوا آل لوط من قريتكم انهم اناس يتطهرون ﴾ بیوریور .

[لوط علیه السلامك سوزینه قارشی قومنك جوابی اولمادی، آنجق «کویکزدن آل لوطی چیقارك . زیرا ؛ آنلر بزم افعالمزدن پاك بر طاقم کیمسه‌لردر» دیمکدن عبارت اولدی .] همان بوتون سوزلری « آل لوطی قریه‌کزدن چیقارك » دیملری اولمشدر .

یعنی؛ لوط علیه السلامك قومنك حضرت لوطدن ایشیتدکلری نصیحتلره قارشی جوابلری اولمادی ، انجق «آل لوطی قریه‌کزدن چیقارك » دیمکدن عبارت اولدی. چونکه؛ شهوات نفسانیه‌لرینه تبعیتله کمال ضلالت وغفلت ایچنده اصرار ایتدکلرندن خیر اوکود قولاقلرینه

کیتمیوردی و آل لوطی چیقاره‌جق اولمالرینك سببی‌ده آنلرك طاهر، کندیلرینك ملوث اولمالریدرکه کندی دلیللری کندی علیهلرینه اولدیغندن عذرلری قباحتلرندن دها بویوکدی. چونکه ؛ آنلر «بزم قومزدن طهارت دعواسنده بولونیورلر. بناءً علیه ؛ بزمله مناسبتلری یوق » دیمك «بز فنایز آنلر ایی‌لردر . شو حالده بزم ایچمزده یاقیشمازلر » دیمکدر. لکن سفیه اولوب نه سویلدکلرینی بیلمدکلرندن کندی علیهلرینه دلیل سرد ایتدیلر ، فقط فرقنده اولمادیلر . چونکه ارتکاب ایتدکلری فعلك فنالغنی بیلیرلرسه‌ده مقصدلری ؛ اخلاقلرینه مداخله ایدر بر کیمسه بولونمیه‌رق لاقیرد وسوزسز مراملرینی اجرا ایتمکدی. زیرا سفها مجلسنده بولونانلر؛ ارتکاب ایتدکلری جنایتك فنالغنی بیلیرلر ولکن یانلرنده فکرلرینه مخالف بر کیمسه بولوندیرمق ایسته‌مزلرکه سفاهتلرنده اولاجق رسوالغی کیمسه بیلمسون .

﴿ فانجيناه واهله الا امرأته ﴾

[قومی بو حال اوزره اولوب نصیحت دیکله‌مه‌ینجه بز لوطه واهلنه نجات ویردك ، آنجق لوطك حرمی نجاتدن مستثنادر .]

﴿ قدرناها من الغابرين ﴾

[زیرا ؛ بز لوطك حرمنه عذابده هلاك اولوب کچنلردن اولمسنی تقدیر ایتدك .] چونکه ؛ امرأة لوط قومنك افعالنه راضی بر کافره اولدیغندن قومیله برابر هلاکی مقدر اولدیغی جهتله هلاکدن قورتولامادی . عذابده قالماسیله حکم الٓهی لاحق اولدی .

﴿ وامطرنا عليهم مطرا فساء مطر المنذرين ﴾

[و بز لوط قومی اوزرینه طاشدن یاغمور یاغدیردق . بناءً علیه ، لوط طرفندن قورقوتولمش اولان قومك یاغموری نه فنا اولدی .] چونکه ؛ آنلردن هیچ کیمسه قالمادیغی کبی حیواناتلرندن دخی هیچ بر شی قالمادی ، هپسی هلاك اولدی کیتدی .

* * *

واجب تعالی انبیاء عظام حضراتندن بعضیلرینك امتلرینك عذاب دنیویه ایله عجیب صورتده هلاکلرینی بیاندن صوکره امت محمدیه‌ده بوکبی هلاك اولمادیغندن بزم نیمزه

حمد وثنا ایتمکله امرینی بیان ضمننده ﴿ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفٰى ﴾ بیورییور.

[یا اکرم الرسل ! سن « حمد وثنا اللهه مخصوصدر و دنیاده و آخرتده سلامت اللهك اختیار ایتدیکی قوللری اوزرینه نازل اولیجیدر » دیمکله سکا وامتکه ویردیکم نعمتلره شکر ایت .]

﴿ آللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾

[«الله تعالی‌می خیرلیدر ، یوقسه مشرکلرك شرك ایتدکلری شیلرمی خیرلیدر ؟»]

یعنی ؛ بزم سکا بعض انبیانك امتلریله واقع اولان حاللرینی بیانمزدنصکره سکا ویرمش اولدیغمز نعمتلریمزه حمد ایت ودی که « الحمدالله . یعنی انس وجندن وعموم قوللرك لسانلرندن صادر اولان حمد وثنانك کافه‌سی اللهه مخصوصدر ، اللهك غیری حمده لایق برکیمسه یوقدر» . بویله دیدکدنصکره انبیا برادرلرینك امتلرندن چکمش اولدقلری زحمتلره مکافات اولمق اوزره آنلره سلامتله دعا ایت و « دنیاده وآخرتده سلامت شول کیمسه‌لر اوزرینه اولسون که او کیمسه‌لر اللهك نبوت و صفوتله اختیار ایتدیکی قوللریدر » دیمکله دعاده بولون که اخوتك وظائفنی ایفا ایتمش اولاسك. بوندنصکره مشرکلردن سئوال ایت دی که « قوللرینی سعادت دارینه ایصال و بوتون منفعت و مضرتلرینی خلق ایدن الله تعالی‌می خیرلیدر ، یوقسه مشرکلرك شرك ایتدکلری عاجز حجر وشجر پارچه‌لریمی خیرلیدر؟». البته قادر وقیوم وهرشیئی فیض ایدن الله تعالی خیرلیدر . بونی هر عاقلك ادراك ایتمسی لازم اولدیغندن بو سئوال مشرکلری الزام وآنلری استهزادر . بناءً علیه ؛ آیتك جملهٔ اخیره‌سی مشرکلرك رأیلرینی تزییف ایچون وارد اولمشدر. چونکه ؛ مشرکلرك معبود اتخاذ ایتدکلری پوتلرده اصلا خیر واقتدار یوق که واجب تعالی ایله مقایسه اولونسونلر . شو حالده مشرکلره « نصل الله تعالی‌می خیرلیدر ، یوقسه سزك معبودلریکزمی خیرلیدر ؟ » دیمك آنلری استهزادن باشقه برشی دکلدر . زیرا ؛ معبودلرنده اصلا اقتدار اولمادیغنی آنلرده بیلیرلر .

خازنده بیان اولوندیغنه نظراً اللهك اختیار ایتدیکی قوللرله مراد ؛ انبیاء عظام حضراتیدر ، و یاخود انبیا ایله برابر امتلرینك صلحاسیدر . بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده

حمدله امر ؛ رسول اللهه اولدیغی کبی لوط علیه السلامه اولمق احتمالی‌ده واردر . بوکا نظراً معنای نظم : [« یا لوط ! دشمنلرك اولان قومك هلاکی وسنك معیتکله برابر نجاتك اوزرینه اللهه حمد ایت ودی که « الحمدلله » وسنك کبی امتندن زحمت چکن انبیایه سلامتله دعا ایت] دیمکدر .

* * *

واجب تعالی مشرکلری الزام ایچون « اللهمی خیرلی یوقسه مشرکلرك پوتلریمی خیرلی؟» عنوانده ایراد اولونان سئوالدنصکره ذات الوهیتك خیرلی وقدرت قاهره صاحبی اولدیغنه دلالت ایدن بویوك دلیللردن بعضیسنی ذکر ایتمك اوزره ﴿ اَمَّنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ ﴾ بیورییور .

[ای مشرکلر ! سزك معبود اتخاذ ایتدیککز پوتلریکزمی خیرلیدر ، یوقسه سموات وارضی خلق ایدن خالق‌می خیرلیدر ؟]

﴿ وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ﴾

[واو خالق سزك ایچون سما جهتندن یاغمور صوینی انزال ایتدی .]

﴿ فَاَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ ﴾

[بناءً علیه ؛ بز او صو سببیله کوزللك صاحبی اولان باغچه‌لری بیتیردك .]

﴿ مَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا ﴾

[سزك ایچون او باغچه‌لرك آغاجنی بیتیرمك ممکن اولماز .]

﴿ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ ﴾

[شو اشیاء موجوده‌یی خلق ایدن اللهله برابر باشقه معبودمی واردر ؟]

﴿ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ ﴾

[بلکه آنلر حقدن آیریلمش بر قومدر .]

یعنی ؛ شهواتنه اتباعله بابالرینی تقلیدایدن مشرکلرك عاجز پوتلریمی خیرلیدر، یوقسه اصول عالم ومنافعك منبعی اولان کوکاری ویری خلق ایدوب وسزك ایچون سماجهتندن یاغمور صولرینی ایندیروب بهجت ونضرت یعنی کوزللك ولطافت صاحبی اولان باغچه‌لری و اوتلری وا کینلری وهردرلو چیچکلری بیتیرن و بونلرك هربرینی کونا کون رنکلر و شکللرله میدانه کتیرن الله تعالی‌می خیرلیدر ؟ البته بونلرك جمله‌سنی خلق ایدن الله تعالی خیرلیدر . زیرا بونلری خلق ایتمك اللهه مخصوصدر ، اللهك غیری خلق ایده‌جك یوقدر . چونکه ؛ سزك ایچون او باغچه‌لرك تك برآغاجنی بیله بیتیرمك ممکن اولاماز. شوحالده مکوناتی ایجاد ایدن وصنایع بدیعه‌یه قادر اولان الله تعالی ایله برابر آندن باشقه بر معبود وارده حاشا الله تعالی‌یه معاونت‌می ایدییور ؟ بو عالم مکوناتی خلق ایدن خالقه کیم شریك اولابیلیر ؟ بلکه اللهله برابر معبودك وارلغنی ادعا ایدنلر حقدن باطله میل ایتمش یعنی حقی قویمش باطله کچمش بر قومدر .

واجب تعالی بو آیتده اشیایی بیتیرمك کندینه مخصوص اولدیغنه اشارت ایچون غائبدن تکلم صورتنه التفات ایتمشدر . چونکه (وانزل) غائب صورتیله کلدیکی حالده (فانبتنا) تکلم صورتیله کلمشدر .

*
* *

واجب‌تعالی قدرت قاهره‌سنه دلالت ایدن دلیللردن بومقامده ایکنجیسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَمَّنْ جَعَلَ الْاَرْضَ قَرَاراً وَجَعَلَ خِلاَلَهَا اَنْهَاراً ﴾ بیورییور .

[ای مشرکلر ! سزك عبادت ایتدیککز معبودلریکزمی خیرلیدر ، یوقسه ارضی سزه قرارکاه قیلان وارضك آره‌سنده نهرلر خلق ایدن الله تعالی‌می خیرلیدر .]

﴿ وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزاً ﴾

[وارض ایچون یوکسك طاغلر خلق ایدن و ایکی دکز آره‌سنه مانع خلق ایدوب آجی‌صویی طاتلی‌یه قاریشدیرمایان الله‌تعالی‌می خیرلیدر، یوقسه‌سزك عاجز معبودلرکزمی خیرلیدر ؟]

﴿ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ ﴾

[بونلرك جمله‌سنی خلق ایدن اللهله برابر باشقه معبودمی واردر ؟]

﴿ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ ﴾

[بلکه انسانلرك اکثریسی آداب عبودیتی بیلمز جاهللردر .]

یعنی ؛ ای مشرکلر ! سزك عبادت ایتدیککز حجر وشجر پارچه‌لرندن عبارت اولان پوتلریکزمی خیرلیدر، یوقسه‌یر یوزینی انسانلره وحیوانات سائره‌یه قرارکاه ومحل راحت اولارق خلق ایدن الله تعالی‌می خیرلیدر ؟ او الله تعالی که یر یوزینی حیواناته مسکن اولمغه ألویریشلی خلق ایتدیکی کبی یریوزینك آره‌لرنده حیواناته وبالخاصه معیشتلرینی اکمال ایچون نهرلری وارضك ثبات وقراری ایچون طاغلری واوطاغلرده انسانلرك منفعتی ایچون انواع معادنی وبیکلرجه پیکارلری وحیوانات ایچون اوتلری خلق ایتدی وایکی دکز آره‌سنده آجی صو ایله طاتلی صویی بربرینه قاریشمسون ایچون مانع خلق ایتدی. ایشته بونلرك جمله‌سنی خلق ایدن خلاق البته سزك عاجز پوتلریکزدن خیرلیدر . زیرا اوپوتلردن هیچ بریسی بونلردن بر ذره بیله خلق ایده‌مزلر . بونلری خلق ایدن اللهله برابر باشقه بر معبود وار، اللهه معاونت ایتدی‌ده سزآنی‌می معبود اتخاذ ایدییورسکز ؟ بلکه انسانلرك اکثریسی جاهللردر. بناءً علیه ؛ اصلا منفعت ألندن کلمه‌ین وشعور وادرا کدن خالی اولان خسیس شیلری معبود اتخاذ ایدرلر. چونکه؛ عبادته مستحق اولان ذاتله اصلا عبادته استحقاقی اولمایانلری تفریق ایده‌جك قدر علمه مالك دکللردر .

بو آیتده جناب حق ارضك انسانلر ایچون **درت جهتده منفعتنی بیان ایتمشدر :**

برنجیسی ؛ **ارضك انسانلره قرارکاه اولمسی‌در .** چونکه ؛ فخررازینك بیانی وجهله ارضك قرارکاه اولمسی ایله مراد ؛ **ارضك طاسه کبی غایت سرت اولارق انسانه اذیت ایتمدیکی کبی صو کبی جیویك اولوب انسانك آیاغی باتماوب ایکیسی آره‌سنده انسانك یاتوب اوتورمسنه و اکوب دیکمسنه ألویریشلی اولمسی وکونشك ضیاسنی طوتمقده حرارتی**

قابل اولوب نباتاتی بیتیرمکه قابلیتلی بولونمسیدر. چونکه ؛ اکر ارض کونشی طوتماز برحالده اولمش اولسهایدی صوئوقدن اوت بیتمز وحیوانات یشایامازدی واکر حرکه‌ی انسانلرك حس ایده‌جکی بردرجه‌ده اولسه ایدی ارض اوزرنده انسانلرك قراری ممکن اولمازدی . شمسك ارضه بعض کره یاقلاشوب بعضاً ده اوزاقلاشمسیله فصول اربعه‌نك حصولی‌ده انسانلره قرارکاه اولمسنك باشلیجه خادمیدر . چونکه ارض ؛ انسانلرك بیله‌جکلری درجه‌ده متحرك اولسه انسان دائما مضطرب اولور یاشایامازدی . بوكا زلزله آنلری شاهددر وفصول اربعه اولمسه اصلا انتفاع اولونماز وانسانلرده یاشایامازدی .

ایکنجیسی ؛ **ارضه اوزرنده نهرلرك جریانه اتمسیدر.** چونکه؛ ارض اوزرنده نهرلرك جریانده انسانلر ایچون منفعت معلومدر ونهرلرك کوکی (منبعی) ارضده اولدیغی جهتله بونلرك منفعتی ارضك منفعتندن معدوددر وجناب حق نهرلری ارضك منافعندن صایمقله قوللرینی او نهرلردن انتفاع ایتمکه ترغیب ایتمشدر .

اوچنجیسی ؛ **ارضه اوزرنده طاغلرك بولونمسیدر.** چونکه؛ اکثریا بلوطلر طاغلرده اولوب اولا رحمت طاغلردن باشلایوب اووه‌لره یاغمور طاغلردن کلدیکی کبی انسانلرك انتفاع ایتدیکی پیکارلر ومعدنلر طاغلرده اولدیغی جهتله انسانك منافعنه خادم اولان کرك پیکارلر وکرك معدنیات طاغلرده اولوب طاغلردخی یر اوزرنده اولدیغندن طاغلرك منافعی ارضك منافعندن معدود اولمش وطاغلردن انتفاع ایدوب معطل قالمامغه واجب تعالی قوللرینی ترغیب ایتمشدر . پیکارلرك طاغلرده اولمرینك سببنه کلنجه : طاغلرك طوپراغنده بخاری محافظه ایده‌جك قدر صلابت اولمسیدر . چونکه؛ یرك آلتنده تراکم ایدن بخاری طاغلرك طوپراغنك محافظه ایدوب بخار تراکم ایتدکجه تکاثف ایده‌رك مسبب الاسباب اولان خلاق عالم او تکاثف ایدن بخاری صویه تحویل ایدر . بناءً علیه ؛ انبیقك منفذی کبی طوپراغك آره‌سندن برمنفذ بولمقله همان مرکزی اولان یر یوزینه هجوم ایدر وبعضاً ده منفذ بولامایوب یرك آلتنده اوقدرده تضییق اولمادیغندن طوپراق ایچنده محبوس اولارق قالیر . اما اووه‌لره کلنجه: طوپراغنده رخاوت اولوب بخاری محافظه ایده‌مدیکندن صویه ماده واساس اولاجق بخار بولونمادیغی جهتله اووه‌لرده پیکارلر نادردر . طاغلرده بلوطك چوق اولمسنه کلنجه: طاغلرده بلوطی جذب ایده‌جك رطوبتك چوق اولدیغی کبی بلوطی

محافظه ایده‌جك قدر صوئوغك وبلوطك مادۀ اصلیه‌سی اولان بخارك چوق اولمسیدر . کذلك معدنیاتك اساسی بخار اولوب بخارده طاغلرده تحصن ایتدیکندن ومعدن حالنه کلمسیله مدت مدیده‌یه محتاج اولدیغی جهتله أل دکمدك صاغلام طوپراق اقتضا ایتدیکندن بونلرك جمله‌سی طاغلرده بولونمسنه بناءً معدنیاتك مسکنی طاغلردر .

دردنجیسی ؛ **آجی صو ایله طاتلی صو آره‌سنده مانع بولونوب بربرینه قاریشمقله افساد ایتمه‌مسی ودکزلرك صولرینك آجی اولمسیدر.** چونکه ؛ صولرك آجیسی طاتلیسنه قاریشمقله یکدیکرینی افساد ایتسه انسانلر ایچه‌جك صو بولامادقلری کبی دکزلرك صولری طاتلی اولسه تعفن ایدوب انسانلرك راحتلرینی سلب ایده‌جکی وبلکه امراض عمومیه‌یه وتناسلك انقطاعنه سبب اولاجغی جهتله دکزلرك صوینك آجی اولمسی انسانلر حقنده لطف الٰهیدر . بناءً علیه ؛ انسانلرك شو لطف الٰهی‌یه‌ده آیریجه شکر ایتملری عبودیتك وظیفه‌لرندندر .

*
* *

واجب تعالی یرلری وکوکلری ویرده اولان منفعتلری خلق ایتدیکنی ومشرکلرك معبودلری بونلردن هیچ برینی خلقه قادر اولمادقلرینی بیانله مشرکلری توبیخ ایتدکدنصکره خلقك احتیاجنی دفع جهتندن دخی قدرت کامله صاحبی اولدیغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ اَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ اِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْاَرْضِ ﴾

بیوریور .

[ای مشرکلر ! سزك عاجز معبودلریکزمی خیرلیدر ، یوقسه مضطر اولان کیمسه دعا ایتدیکنده آنك دعاسنه اجابت ایدن وایسته‌دیکنی ویرن واو مضطر اولان کیمسه‌یه اصابت ایدن کوتولکی قالدیران وسزی یر یوزینه خلیفه قیلان الله تعالی‌می خیرلیدر ؟]

﴿ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ ﴾

[اللهله برابر بونلری ایجاد وقوللرینك احتیاجنی دفع ایدن بر معبود وارده آکامی عبادت ایدرسکز ؟]

﴿ قَلیلاً ما تَذَکَّرُونَ ﴾

[دوشونجه‌کز غایت آزو قیصه‌در . زیرا ؛ قادری براقوب عاجزه عبادت ایدرسکز .]

یعنی ؛ ای مشرکلر ! سزك شرك ایتدیککز پوتلریکزمی خیرلیدر ، یوقسه مصائبدن بر مصیبته ویافقر وخسته‌لق کبی درد وآلامدن مضطر اولان وخلاصه چاره آرایان بر کیمسه‌نك دعا ایتدیکی زمان دعاسنی قبول ایدوب مصیبتنی عافیته وفقرینی غنایه وخسته‌لغنی صحته تبدیل ایتمکله ساحهٔ سلامته چیقاران قادر وقیوممی خیرلیدر ؟ البته قوللرینك احتیاجنی دفع ایدن ودعاسنی قبول ایدوب ایسته‌دیکنی ویرن الله‌تعالی بونلردن هیچ برینه قادر اولامایان پوتلردن خیرلیدر . بناءً علیه ؛ معبود بالحق اودر ، آنك غیری عبادته لایق کیمسه یوقدر والله‌تعالی سزه یر یوزنده تصرفه قدرت ویردی وسزدن اول کچنلره خلیفه قیلدی . شو حالده سزه یر یوزنده وبالخاصه املاککزده تصرفه قدرت ویرن ذات اجل واعلایه عبادتکز لازمدر . اللهله برابر باشقه بر معبود وارمی که غیره عبادت ایدرسکز وسزه آناً فآناً توالی ایدن نعمتلرك کیمدن کلدیکنی دوشونمکز غایت آز اولدیغندن عززی وقویی براقوب عاجز وذلیله عبادت ایدرسکز .

نیسابورینك بیانی وجهله بو آیتده مضطر ؛ جنسی اولوب آنه‌وجوغه شامل اولدیغندن «جنس مضطرك دعاسنی قبول ایدر» دیمك «مضطر اولانلردن بعضیلرینك دعاسنی قبول ایدر» دیمکدر . بناءً علیه ؛ «بعض آخرك دعاسی قبول اولمیور» دیه‌رك سؤال وارد اولماز . چونکه ؛ جناب حق اوزرینه دعانك قبولی واجب دکلدر . شو حالده ایسته‌دیکی کیمسه‌نك دعاسنی قبول ایدر و ایسته‌مدیکنی قبول ایتمز و قبول ایده‌جکی شخص و زمان معلوم اولمادیغندن هر کس هر زمان ربنه مراجعته محتاجدر . مع هذا شرائطنه رعایتله اخلاص ورقت قلبله وقوع بولان دعانك علی الاکثر قبول اولوندیغی معلومدر وقبولنه معین بر زمان اولمادیغندن بزم قبول اولونمادی ظن ایتدیکمز دعالر قبول اولونورده بزم خبریمز اولماز ویاخود دها ایلروده قبول اولوناجق ولکن بز عجله ایدییورز .

﴿ اَمَّنْ یَهْدیکُمْ فی ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ یُرْسِلُ الرِّیَاحَ بُشْراً بَیْنَ یَدَیْ رَحْمَتِهِ ﴾

[ای مشرکلر ! سزك معبودلریکزمی خیرلیدر ، یوقسه قره‌نك ودکزك قارانلق کیجه‌لرنده سزه یول ویرن و کیده‌جککز محله یولکزی طوغرولتان ویاغمورك اولنده مژده‌جی اولارق روزکارلری کوندرن الله‌تعالی‌می خیرلیدر؟ البته سزی هدایتده قیلان وروزکارلری رحمتنه بشارت یاپان الله‌تعالی خیرلیدر .]

﴿ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ ﴾

[اللهله برابر اللهك غیری معبودمی وارکه سز پوتلره عبادت ایدرسکز ؟]

﴿ تَعَالَی اللّٰهُ عَمَّا یُشْرِکُونَ ﴾

[مشرکلرك شرکلرندن وشرك ایتدکلری معبودلرندن الله‌تعالی یوجه اولدی وآنلرك افترالرندن منزه وعلو صفاته مالکدر .] زیرا ؛ قره‌ده ودریاده انسانلره یول ویرمکه وهدایتده قیلمغه قادردر . پوتلر ایسه بونلردن هیچ برینه قادر دکلدر . شو حالده البته قادر اولان الله‌تعالی عاجزلردن خیرلیدر .

***

واجب تعالی دنیایه متعلق اولان نعمتلرینی بیانله قدرت قاهره صاحبی اولدیغنی بیاندنصکره آخرته متعلق نعمتلرینی بیانله‌ده قدرتنی اثبات ایتمك اوزره ﴿ اَمَّنْ یَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ یُعیدُهُ وَمَنْ یَرْزُقُکُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ ﴾ بیوردیور .

[ای مشرکلر ! سزك پوتلریکزمی خیرلیدر ، یوقسه اولاً سزی ایجاد ایدوب صکره اولدوروب تکرار اعاده ایدن وسما جانبندن یاغموری یاغدیرمق ویردن برکتلری بیتیرمك صورتیله مرزوق قیلان الله تعالی‌می خیرلیدر ؟ البته ایجاده واعاده‌یه وقوللرینه رزق ویرمکه قادر اولان الله تعالی خیرلیدر .]

﴿ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ ﴾

[اللهله برابر باشقه معبودمی وارکه سز باطل معبودلره عبادت ایدرسکز ؟]

﴿ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾

[حبيبم ! سن آنلره دی كه « اكر ای مشركلر! شركه دائر سوز كزطوغرو ايسه دعوا كزه دليلكزی كتيرك »] وسنك بوسوزك آنلری الزام ايدر . چونكه ؛ اللهك غيری برمعبود اولديغنه دليل كتيرملری محالدر. زيرا ؛ يوق كه كتيره بيلسونلر.

واجب تعالی بو آيتده انسانلر ايچون ايكی نعمت ذكر ايتمشدر: برنجيسی؛ اولدكدنصكره ديرلتوب اعاده ايتمكدر . چونكه ؛ نعمت ابديه يه نائل اولمق موته محتاج اولديغندن اهل ايمان ايچون خيرلی أولوم پك بويوك نعمتدر. زيرا؛ أولومك كوپريسنی كچمدكجه نعمت ابديه يه نائل اولمق ممكن دكلدر . ايكنجيسی ؛ رزقدر . چونكه نعمت ابديه يه وصول ؛ حيات دنيايه وحيات دنيا ايسه رزقه محتاج اولديغندن اعاده يی ذكردنصكره انسانلری مرزوق ايتديكنی ذكر ايتمشدر .

هر دعوی دليله محتاج اولوب دليلسزدعوی مسموع اولماديغندن وبالخاصه اعتقاديات البته بردليله مستند اولمق لازم اولديغی جهتله جناب حق مشركلردن دليل ايستهمسنی رسولنه امر ايتمشدر .

* * *

واجب تعالی قدرت كامله صاحبی اولديغنی بياندنصكره علمنك كمالنی بيان ايتمك اوزره

﴿ قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴾ بيوريور.

[يا اكرم الرسل! سكا قيامتدن سؤال ايدن مشركلره سن دی كه « كوكلرده اولان ملكلر ويرده اولان انس وجندن هيچ بركيمسه غيبی بيلمز ، آنجق الله تعالی بيلير . حالبوكه جمله انس وجن نه زمان قيامت قائم اولوب قبرلرندن قالقهجقلرينی بيلمزلر .]چونكه؛ غيبه اطلاعی الله تعالی ذاتنه حصر ايتمشدر . بناءً عليه؛ مخلوقاتدن غيبی بيلن يوقدر، آنجق بعض مغيباتی اللهك بيلديرديكی كيمسه بيلير .

تفسير خازنده بيان اولونديغنه نظراً بو آيت مشركلر حقنده نازل اولمشدر . چونكه؛ مشركلر رسول اللهه قيامتك قيامندن وبعثك نه زمان اولاجغندن سؤال ايتملری اوزرينه جواب مقامنده بو آيتك نازل اولديغی مرويدر. مداركده بيان اولونديغی وجهله حضرت عائشه رضی الله عنها « ياريننكی كونده اولاجق شيئی بيليرم دين اللهه بويوك افترا ايتمش اولور » بيورمشدر .

خلاصه ؛ اللهدن غيری غيبی بيلير برفرد اولماديغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر .

﴿ بَلِ ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْهَا بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ ﴾

[آنلر نه زمان بعث اولوناجقلرينی بيلمزلر، بلكه آنلرك علمی آخرتده لاحق اولور. چونكه ؛ آخرتده بعث اولونونجه عين اليقين بيليرلر ، بلكه بو دنياده آنلر قيامتدن شك ايچندهدرلر . بناءً عليه ؛ انكاردن چكينمزلر، بلكه آنلر آخرتدن غافللردر . عادتا اعمی كبی آخرتی كورمدكلرندن اينانمازلر .]

يعنی ؛ الله تعالینك غيری انس وجن وملك غيبی بيلمز وقيامتك زماننی صورارلر. بودنياده بعث اولوناجقلری زمانی بيلمزلر، بلكه آنلرك بعث اولوندقلری زمانه علملری آخرتده واصل اولور ، بلكه بودنياده آنلر آخرت حقندهشك ايچندهدرلر . حتی آنلردن بعضيلری يالكز شك ايتمكلهده اكتفا ايتمزلر ، بلكه قيامتدن واحوال آخرتدن بوتون غافللردر . بناءً عليه قيامتك وقوعنی انكار ايدرلر ودليللرينی ادراكه صرف ذهن ايتمزلر وشدتله تكذيبه قالقارلر .

بو آيت جليلهده آخرتك وارلغنده تردد ايدنلرك مرتبهلرينی جناب حق بيان ايتمشدر. چونكه ؛ اولا بعث اولوناجقلری وقتی بيلمدكلرينی، ثانياً قيامتك و قوعنی بيلمدكلرينی، ثالثاً شك ايچنده متحير اولدقلرينی ورابعاً بالكليه غافل و منكر اولدقلرينی بيان ايتمشدر .

(بل ادّارك) قيامت علملری وقوعندنصكره آخرتده لاحق اولور، انكاره مجاللری قالماز ديمك اولديغی كبی (ادّارك) (انتهی)و(اضمحل) يعنی آخرتده علملری نهايت بولور و مضمحل اولور ديمك معناسی دخی محتملدر . چونكه ؛ آخرته واروب رأی العين مشاهده ايدنجه

علملری کماله واصل اولور وبو خصوصه دائر علم نهایت بولور وبرشی نهایه‌سنه وارنجه یوق اولور . یاخود ادّارك ؛ تدارك معناسنه‌درکه بوخصوصه دائر اولانه علملری بربری آرقه‌سنه تابع اولور ، حتی آخرت وجود بولوب آرقه‌سی کسیلنجه‌یه قدر دیمکدر. چونکه ؛ آخرت وقوع بولوب رأی‌العین کورولنجه « واردی ویاخود یوقدی » دیمکه احتیاج قالماز.

*
* *

واجب تعالی حشرك وجودینه بیاندنصکره حشری انکار ایدنلرك بعض احوالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا ءَاِذَا كُنَّا تُرَاباً وَاٰبَاؤُنَا اَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ ﴾ بیوریبور

[کافر اولان کیمسه‌لر دیرلرکه « بز و بابالریمزده طوپراق اولدیغمزده قبریمزدن قالقاجق و طوپراقدن چیقاریلاجقمی یز ؟ .]

﴿ لَقَدْ وُعِدْنَا هٰذَا نَحْنُ وَاٰبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ ﴾

[اللهه یمین ایدرزکه بز و بوندن اول بابالرمز شونکله یعنی حشر اولونمقله محقق وعد اولونمشدق » .]

﴿ اِنْ هٰذَا اِلَّا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴾

[ایشـته شو اولدکدنصکره دیرلمك اولمادی ، الا اول کچن امتلر طرفندن یازلمش یالانلردر » دیمکله حشری تماماً انکار ایدرلر .]

یعنی ؛ قیامتی بالکلیه انکار ایدن کافرلر دیدیلرکه « بز وبابالرمز طوپراق اولدقدنصکره قبرلرمزدن اخراج اولونورمی یز وحیات بولوب دنیاده‌کی حیاتمز کبی بر آدمی اولاجغز؟ بونی عقل قبول ایدرمی ؟ ومحقق بز وبزدن اول بابالریمز شو حشرله محمد ﷺ طرفندن بزلر وباشقه نبی طرفندن بابالریمز وعد اولونمشدق . ایشته شو وعدلر اولمادی ، الا اول کچن امتلرك یالانلرندن و کتابلرینه یازلمش سطرلرندن عبارتدر » دیمکله قیامتی تماماً انکار ایتدیلر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك حشری انکارلرینی بیاندنصکره آنلره ویریله‌جك جوابی رسولنه تعلیم ایله تسلیه ایتمك اوزره ﴿ قُلْ سِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ۞ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِى ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴾ بیوریبور .

[حبیبم ! سن حشری انکار ایدن کافرلره دی‌که « ای منکرلر ! یورویك سز یریوزنده و کوروك سزك کبی کناهکارلرك عاقبتلری نه اولدی ؟ » . یا اکرم الرسل! آنلرك سنی تکذیب ایتملرندن سن آنلر اوزرینه محزون اولما و آنلرك سکا حیله‌لرندن‌سن طارلق ایچنده اولما .] زیرا ؛ الله تعالی سکا کافیدر .

یعنی ؛ ای رسول ذی‌شان! مشرکلر قیامتی انکارلرنده اصرار ایدر وهوالرینه تبعیتدن واز کچمزلرسه سن آنلره دی‌که « ای مشرکلر ! سزك قیامتی انکارکز دنیایه محبت ومنصبکزه رغبتکز سببیله‌در . شو حالده سزسیر ایدك یریوزنده ونظر عبرتله خرابه‌لره باقك کورك‌که سزك کبی دنیایه هوسله آخرتی انکار ایدنلرك عاقبتلری نه اولدی؟ حیرتله سیر وتماشا ایدك . زیرا ؛ عاقبتکزده آنلرك عاقبتلرندن باشقه برشی دکلدر » دیمکله تهدیدندنصکره حبیبم ! سندن اعراض وقیامتی انکار ایتملرندن سن آنلر اوزرینه محزون اولما وسنك حقکده یاپمش اولدقلری حیله‌لرندن کوکس طارلغی یاپما. سن قلبکی بول ویوزیکی کولر وبشره‌کی بشوش طوت . زیرا ؛ الله تعالی سنك یاردیمجیکدر و آنلرك شرندن هروقت سنی محافظه ایدر . بناءً علیه ؛ سن آنلرك احوالندن متأثر اولما .

﴿ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾

[وقیامتی انکار ایدن کافرلر « شو وعد ایتدیککز قیامتك زمانی نه وقتدر ، تعیین ایدك زمانی ، اکر طوغرو سویلر اولدیککز ایسه » دیرلر .]

یعنی ؛ شدتله انکارلرینه بناءً « سزك سوزیکز یالاندر. اکر طوغرو سویلرسه‌کز وعد ایتدیککز قیامتك زمانی تعیین ایدك » دیمکله مقابله ایدرلر .

*
* *

واجب‌تعالی آنلرك بومقابله وسؤاللرینه جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ عَسٰى اَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذٖى تَسْتَعْجِلُونَ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل! سن آنلره جوابده « سزك علی العجله گلمسنی ایستدیککز عذابك بعضیسی سزه یقینده تابع اولور و لکن عادت الٰهیه ؛ قوللری متنبه اولسونلر ومصر اولدقلری گناهلرینه توبه ایتسونلر ایچون برمدت موقته مساعده ایتمکدر. بناءً علیه ؛ عجله ایتمه‌یك ایسته‌دیککز شیئك یقینده گلمسی مأمولدر » دیمکله جواب ویر .]

﴿ وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴾

[حالبوکه حبیبم ! ربك تعالی ناس اوزرینه فضل واحسان صاحبیدر ولکن ناسك اکثریسی شکر ایتمزلر .] بناءً علیه ؛ مساعدهٔ الٰهیه‌دن استفاده ایده‌مزلر . چونکه ؛ قوللرینك ارتکاب ایتدکلری کفر وطغیان وظلم وعدوان اوزره درحال اهلاك ایتمیوب مساعده ایتمسی اللهك بویوك احسانیدر وبواحسان اوزره توبه واستغفار ایتمکله شکر ایتمك لازم ایکن بالعکس شکر ایتمزلر. اگر مساعده‌نك نعمت اولدیغنی بیله‌رك توبه‌یه مسارعتله اونعمتك شکرینی ادا ایتسه‌لر عذابدن قورتولورلر ونعمتدن مستفید اولورلر ولکن بونعمتی تقدیر ایده‌مدکلرندن اول گچنلر نصل هلاك وعذاب ابدی‌یه مستحق اولدیلرسه بونلرده عین حاله دوچار اولاجقلردر .

(عسی) (لعل) و (سوف) کلمه‌لری **آحاد ناسك سوزلرنده** هرنه‌قدر رجایه دلالت ایدرسه‌ده **حکمدارلرك وامرانك سوزلرنده** قطعی ومحقق معناسنی افاده ایدر. چونکه؛ امرانك جزئی بر اشارتلری صراحةً بیان کبی اولدیغندن باشقه‌لرینك کلامنده رجایه دلالت ایدن الفاظ آنلرك کلامنده قطعیته دلالت ایدر . کذلك واجب تعالی‌نك کلامنده دخی حال بویله اولدیغندن هرنه‌قدر بو آیتده (عسی) کلمه‌سی ذکر اولونمش ایسه‌ده واجب تعالی صورت قطعیه‌ده کافرلره عذابك لاحق اولاجغنی بیان ایتمشدر .

﴿ وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴾

[حبیبم ! سنك ربك تعالی کافرلرك قلبلرنده گیزلی اولان اسرارلرینی وآشکار ایشله‌دکلری ایشلرینی بیلیر .]

﴿ وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِى السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ اِلَّا فٖى كِتَابٍ مُبٖينٍ ﴾

[چونکه ؛ یرده وگوکده غائب بر شی اولمادی ، الا او غائب لوح محفوظده موجود ویازیلیدر .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! آخرتی انکار ایدن مشرکلردن سن اندیشه ایتمه وحاللرندن محزون اولما. زیرا؛ آنلرك حیله‌لری سکا ضرر ویرمز. چونکه؛ سنك ربك تعالی آنلرك قلبلرنده صاقلی اولان بغض وعداوتلرینی وسنك حقکده دوشوندکلری حیله‌لرینی وکندی لسانلریله اظهار ایتدکلری عداوتلرینی بیلیر وآنلره جزالرینی ویرر ، انتقامنی آلیر . زیرا؛ سماده وارضده هیچ برغائب اولمادی ، الا او غائب ربك تعالی عندنده محفوظ ولوح محفوظ کتابنده یازیلیدر. شوحالده گچمش وگله‌جك، اولمش واولاجق هرنه‌وارسه جملاسی علم الٰهیده مندرج وعلمندن خارج برشی یوقدر . بناءً علیه ؛ آنلرك عذابنك تأخری حاللرندن گیزلی اولمسندن دگلدر ، بلکه ربك تعالی عندنده مقدر اولان وقته معلق اولدیغندندر .

(وما من غائبةٍ) **صیغهٔ مبالغه** اولدیغندن **شدتله گیزلی وغائب اولمادی ، الا اونی الله تعالی البته بیلیر** دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی دنیایه وآخرته ووحدانیته متعلق اولان مباحثی بیاندنصکره نبوتی اثبات ایتمك اوزره الك بویوك دلیل قرآن اولدیغندن قرآنك معجز اولدیغنی بیان ضمننده ﴿ اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَقُصُّ عَلٰى بَنٖى اِسْرَاٰئٖيلَ اَكْثَرَ الَّذٖى هُمْ فٖيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴾ بیوریور .

[ایشته شو قرآن بنی‌اسرائیل اوزرینه آنلرك اختلاف ایتدکلری مسائلك اکثریسنی حکایه وبیان ایدر .]

يعنی ؛ قرآن كتب سماويه‌نك كافه‌سنك مندرجاتنی جامعدر . زيرا قرآن ؛ بنی اسرائيل اوزرينه آنلرك اختلاف ايتدكلری عيسی وعزير عليهما السلامك حقلرنده وحشر جسمانی وروحانی كبی اختلاف ايتدكلری مسائلك چوقلرينی آنلر اوزرينه بيـان ايدر . بناءً عليه قرآن ؛ معجزدر . زيرا ؛ امم سالفه‌يه عائد قصه‌لرك توراته وانجيله موافق اولمسی قرآنك طرف الٰهيدن انزال اولونديغنه دلالت ايدر . چونكه ؛ رسول اللهك امی اولوب برمعلمدن تعلم ايتمديكی كبی كتب سابقه‌يی ده مطالعه ايلمديكی حالده قرآنك بياناتنك واقعه موافق اولمسی طرف الٰهيدن منزل اولديغنه دليل كافيدر .

فخر رازينك بيانی وجهله بنی اسرائيلك اختلاف ايتدكلری مسائل ايله مراد ؛ بربرينه مخالف اعتقادلری وتغيير وتحريف ايتدكلری مسئله‌لردر . چونكه ؛ آنلرك عيسی عليه السلامك سمايه چيقوب چيقماديغی حقنده وتحريف ايتدكلری مسئله‌لر حقنده اختلافلرينی قرآن حل وفصل ايده‌رك حقيقتی تماميله بيان ايتمشدر . شو حالده بونلرك نقصانسز بيانی ؛ طرف الٰهيدن اولديغی اثباتده كافيدر .

*
**

واجب تعالی قرآنك معجز اولديغنه ايكنجی دليلی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِنَّهُ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾ بيوريور .

[قرآن ؛ البته مؤمنلره رحمت وهدايتدر .]

يعنی ؛ بنی اسرائيلك مشكلاتنی حل ايدن قرآن حشره ونشره وقيامته واحوال آخرتك كافه‌سنه عائد عقلی ونقلی دليللری مؤمنلره كوستر ديكندن مؤمنلری طوغرو يوله سوق ايدر هدايتدر وقرآنك احكامی عقول سليمه‌يه موافق اولوب موجبيله عمل ايدنلری رضاء الٰهی‌يه ايصال ايتديكندن احكاميله عمل ايدن مؤمنلره رحمتدر . وقرآندن انتفاع ايدن مؤمنلر اولديغی جهتله قرآنك هدايت ورحمت اولمسی مؤمنلره تخصيص اولونمشـدر . چونكه ؛ كافرلر ايمان ايتميوب انتفاعدن محروم اولدقلرندن آنلر حقنده رحمت دكلدر .

*
**

واجب تعالی قرآنك دعوای نبوتك صادق اولديغنه دلالتنی بياندنصكره ايمان ايتمه‌ين كيمسه‌لری تهديد ورسولنك حق اوزره اولديغی بيانيله كافرلرك مذهبلرينی تزييف ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! سنك ربك تعالی آنلرك بينلرنده عدالتله حكم ايدر . زيرا ؛ ربك تعالی هر كسه غالبدر ، حكمنی رد ايده‌جك بر كيمسه يوقدر وهر شيئی بيلوب علمندن خارج بر شی اولماديغندن حكمی عين عدالتدر .]

﴿ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ ﴾

[حبيبم ! ربك تعالی عدالت اوزره حكم ايدنجه سن الله تعالی اوزرينه اعتماد ايت . زيرا ؛ آچيق برحق اوزرنده‌سك . بناءً عليه ؛ آنلرك حاللرندن متأثر اولما .] چونكه ؛ خطا ويا اصابت ايدنلری ربك بيلير وبينلرينی حل وفصل ايدر . شو حالده سنك ايچون تلاشه محل يوقدر . يالكز اللهه توكلكده دوام ايت وآنلرك عداوتلرينه مبالات ايتمه .

﴿ اِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴾

[چونكه ؛ حبيبم ! سن اولمش موتی منزلنده اولان كافرلره سوزدويوره‌مازسك وصاغيرلره چاغيرمقله ايشيتديره‌مزسك . زيرا ؛ آنلر شهوات نفسانيه‌لرينه محبتلرندن حقه آرقه‌لرينی دوندكلری زمان آنلره سوزدويورمق امكانی يوقدر .] چونكه ؛ حقی ايشيتمكدن استنكاف ايتدكلری جهتله حقی ايشيتمكه اراده‌لرينی صرف ايتمزلركه ايشيتسونلر وچاغيرانلره سسنی ايشيتمه‌مك ايچون آرقه‌سنی دونلره سوزدويورمق احتمالی اولماديغندن كافرلرك حق سوزی دويمق احتمالی يوقدر . حقی اوقونان آيتلری دويمق ايسته‌مدكلرندن بو آيتده موتايه تشبيه اولونمشلردر . چونكه ؛ حياتك شانی ايشيتمك وآنكله انتفاع ايتمك اولوب آنلر ايسه بو انتفاعدن محروم اولدقلرندن عين موتی كبيدرلر . حكم وقضا ايكيسی برمعنايه اولورسه‌ده بو آيتده حكم ؛ عدالت معناسنه اولديغی جهتله آيتده تكرار يوقدر . بوكا نظراً معنای نظم : [حبيبم ! ربك تعالی آنلرك بيننده عدالتيله حكم ايدر وانكارلرينك جزاسنی لايقيله ويرر .] ديمكدر .

﴿ وَمَا اَنْتَ بِهَادِي الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ ﴾

[حالبوکه ای رسول ذی‌شان ! سن کورلره بکزه‌ین کافرلری ضلالتلرندن هدایتده قیلار اولمادك .] بناءً علیه ؛ آنلره حقی ایشیتدیروب ضلالتی ترك ایتدیره‌مزسك .

﴿ اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴾

[زیرا ؛ سن ایشیتدیره‌مز، الا بزم آیتلریمزه ایمان ایدن کیمسه‌یه ایشیتدیررسك . چونکه ؛ آنلر مطیع ومنقاد ومؤمن مخلصلردر .] بناءً علیه ؛ مؤمنلر سویلدیککی دیکلر وموجبیله عمل ایدرلر .

یعنی ؛ حبیبم ! سن قلبلری قساوتله طولمش وبصر بصیرتلری قاپانمش اعمالر کبی اولان کافرلره نصیحتکی تأثیر ایتدیره‌مز وآنلری ضلالتدن قورتاره‌مزسك وآنلر انتفاع ایتمك قصدیله سوزیکی دیکله‌مزلر که نصیحتك تأثیر ایتسون . شو حالده سن سوزیکی ایشتدیره‌مز، الا آیتلریمزه ایمان ایدن مؤمنلره ایشیتدیررسك . زیرا ؛ آنلر سکا مطیع اولدقلرندن انقیاد اوزره سوزیکی دیکلر وانتفاع ایدرلر . انسانلرده اکثریا علی العاده محاوره‌لرده بیله بو حال جاریدر . عن قصد دیکلرسه دویار ومقصدی آکلار ، فقط آکلامق ایسته‌مزسه دیکلر کبی کورولور ولکن سویله‌نن سوزی صورسه‌ك اوراده یوق ایمش کبی هیچ بر شیدن خبری اولماز . ایشته کافرلرك ده عین حالده اولدقلرینی جناب حق بو آیتده بیان بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی قیامتك علامتندن بعضیسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ اَخْرَجْنَا لَهُمْ دَاۤبَّةً مِنَ الْاَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ اَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِاٰيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴾ بیوریور .

[ذکر ایت حبیبم ! شول زمانی که او زمانده ناس اوزرینه موعود اولان قولمز واقع اولدیغنده ناس ایچون بز ارضدن بر حیوان چیقاریرز که او حیوان ناسه تکلم ایدر . زیرا ؛ او کونده ناس بزم آیتلریمزه یقین اوزره ایمان ایتمزلر .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! ذکر ایت شول زمانی که او زمانده ناس اوزرینه عذاب واجب

اولوب بزم غضبمزك نزولی وقیامتك حلولی یاقلاشدیغنده بز ناس ایچون یردن ناسه تکلم ایدر بر بویوك حیوان چیقاریرز که او حیوان قیامتك یقین اولدیغنه علامت اولور واو دابه ؛ ناسه عمللرینك ایسنی وکوتوسنی بیانله مؤمنی وکافری تفریق ایدر . ایشته او زمان ظهور ایدر که ناس بزم آیتلریمزه ایمان ایتمه‌مش ، بلکه انکار واکثریسی تکذیب ایتمشلردر . چونکه ؛ او دابه‌نك مؤمنی ، کافری تفریقندن اکلاشیلیر که اسلام اسمنده برچوق منافق واردره .

طبریده بیان اولوندیغنه نظراً دابة الارض ؛ قیامتك علامت کبراسندندر . ناس آره‌سنده امر بالمعروف ونهی عن المنکری بیان ایدن بولونمادیغی زمانده چیقاجقدر وطبرینك روایتنه وخازنك ونیسابورینك بیانلرینه نظراً بو آیتده بیان اولونان دابه‌نك اوچ دفعه چیقوب غیب اولاجغی مرویدر . چونکه ؛ بر دفعه یمندن چیقوب بادیه‌ده دابة الارضك چیقدیغی شایع اولاجق وبو شیوع مکه‌یه کله‌دن غائب اولاجق ، ایکنجی دفعه‌ده بادیه‌دن چیقاجق وچیقدیغی مکه‌ده شایع اولوب تکرار غائب اولاجق ، اوچنجی دفعه‌ده مکه‌ده زلزله اولوب خلق مضطرب اولدیغی بر زمانده مکه‌ده صفا دنیلن محل یاریلاجق ، اورادن چیقاجق وناسه تکلم ایده‌جك ومؤمنله کافر بینینی تفریق ایده‌جك . ایشته او زمان ناسك اکثریسنك یقین اوزره ایمان ایتمدکلری بیلنه‌جك وبناءً علیه ؛ اسلام کسوه‌سی آلتنده برچوق منافق اولدیغی آکلاشیلاجق . فقط اوچ دفعه چیقه‌جغی روایت اولونمش ایسه‌ده قاضی وفخر رازیده بیان اولوندیغنه نظراً اصح اولان روایت مکه‌دن ، بر دفعه چیقاجقدر . چونکه ؛ رسول اللهدن دابة الارضك چیقاجغی مملکتدن سؤال اولوندیغنده « عند الله حرمی بویوك اولان مسجد حرامدن چیقاجغی » بیان بیورمشدر که چیقماسنده تکرار اولاجغی بیان ایتمه‌مشدر . اکر چیقماسنده تکرر اولسه ایدی رسول الله بیان ایدردی . زیرا ؛ چیقاجغی بلده‌دن سؤال نه‌لردن چیقه‌جغی بیانی ایجاب ایتدیکندن تکرر اولسه بهمه‌حال بیان ایدردی . شو حالده یالکز مکه‌دن چیقاجغی بیانله اکتفا ایتمسی بر دفعه چیقاجغنه دلیل قویدر .

دابة الارضك جسامتنده مختلف روایت وار ایسه‌ده جسامتنه حکم تعلق ایتمدیکندن بو مقامده ذکرینه لزوم کورولمه‌مشدر . چونکه مسئله ؛ قیامتك قبیلنده بویله بر حیوانك چیقوب ویا چیقمه‌مسنده‌در . آیت جلیله‌ده جناب حق چیقاجغنی بیان ایتدیکندن بویله بر حیوانك چیقاجغی وانسانلره تکلم ایده‌جکی قطعیدر . چونکه ؛ قرآنده چیقاجغی بیان

اولونمشدر . تکلمنه کلنجه ؛ فخر رازی وقاضینك بیانلرینه نظراً **ایکی احتمال واردر** :

برنجیسی ؛ **حقیقتده سوز سویلمکدر** . چونکه ؛ ناسك ایی ویا کوتو عمللرینی کندیلرینه خبر ویره‌جك ومؤمنله کافر بیننی تفریق ایده‌جك حتی مسجدده نماز قیلان کیمسه‌لردن بعضیسنه « سن اهل صلات دکلسك » دیه‌جکدر . ایکنجیسی ، **تکلم ایله مراد** ؛ کلمدر. یعنی ؛ **نقطه لامودر** . زیرا ؛ اکثر روایته نظراً دابة الارضك ألنده عصای موسی ومهر سلیمان اولاجق وعصا ایله مؤمنك آلننه (هذا مؤمن) یازیلی بر بیاض نقطه ومهرله کافرلرك بورننك اوجنه (هذا کافر) یازیلی بر سیاه نقطه باصاجقدر وبوجهتله مؤمنله کافرك بینی تفریق اولوناجغی مرویدر .

جناب حقك قدرت کامله‌سنه ایمانی اولان کیمسه بومثللو عجائباتی انکاره جسارت ایتمز . زیرا ؛ دوه کبی عجیب و فیل کبی غریب حیواناتك و زلزله کبی دهشت انکیز وقعه‌لرله بر یاریلوب بویوك کوللرك وسائر غرائبك ظهورینی کوروب دورر کن قیامتك اولنده قیامته علامت اولارق بویله بر عجیب مخلوقی خلق ایتمکله مکه کبی ام البلاد اولان بر محلده مؤمنله کافر بیننی آچیقدن تفریق ایتدیره‌جکنی بعید عد ایتمکه بر سبب یوقدر . آنجق طینتنده خباثت اولانلر شقاوت اصلیه‌سنی اظهار ایچون استبعاد ایدرلر و اعتراضه یلتنیرلر ، یوقسه اصدق مقال اولان فخر کائناتك هر دیدیکی طوغرو اولورده حاشا بو وبونك امثالی بعض بیاناتنك یاکلیش اولمق احتمالی وارمیدر ؟

خلاصه ؛ قیامتك اولنده قیامته علامت اولارق جناب حقك بویله عجیب بر حیوان چیقاره‌جغی و اوحیوانك ناسه تکلم ایدوب مؤمنله کافر بیننی تفریق ایده‌جکی و قیامتك قیلنده بویله بر حیوانك چیقاجغنی انکار ایدن کیمسه‌نك بو آیتی انکار ایتمش اولدیغی جهتله تکفیر اولوناجغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی قیامتك قیلنده اولاجق بعض علامتی بیاندنصکره قیامتده واقع اولاجق

بعض احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ فَوْجاً مِمَّنْ يُكَذِّبُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴾ بیورییور .

[ای رسول ذی شان ! ذکر ایت شول زمانی که اوزمانده بز هر امتدن بر جماعت حشر ایدرزکه اوجماعت آنلرك رئیسلری وبزم آیتلریمزی تکذیب ایدنلردندر. آنلر حشر اولونونجه حبس اولونورلرکه آرقه‌ده اولانلر کلسون آنلره اولاشسون واوللری آخرینه مساوی اولسون واولی آخری برلشدکدنصکره سوق اولونسونلر .]

﴿ حَتّٰى اِذَا جَاؤُ قَالَ اَكَذَّبْتُمْ بِاٰيَاتِى وَلَمْ تُحِيطُوا بِهَا عِلْماً ﴾

[آنلر مجتمع اولارق سوق اولونوب محشره کلدکلرنده الله تعالی آنلره دیرکه « ای کافرلر ! سزك علمکز بنم آیتلریمك حقیقتنی احاطه ایتمدیکی و قبوله شایان اولوب اولمادیغنی تدقیق ایتمدیککز حالده آیتلریمی تکذیب ایتدیکزمی ایدی و صحتنه دائر دلائلنی تدقیق ایدوب ذهنکزی یورمقسزین تکذیبه نصل جرأت ایتدیکز ؟ » دیمکله کافرلری توبیخ ایدر .]

﴿ اَمَّا ذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾

[« تکذیب ایتدکدنصکره هانکی عملی ایشلدیکز خبر ویرك بکا .] چونکه ؛ آیتلری تکذیب ایتمك وبکنمه‌مك او آیتلرك احکامندن داها ایی بر عمل ایجاب ایدر. بناءً علیه ؛ سز نه کبی عمل ایشله‌دیکز ایسه سویله‌یك بیله‌لم » دیمکله کافرلری اسکات والزام ایدر . چونکه ؛ آنلرك تکذیبلری جهالتدن باشقه برشی اولمادیغندن جوابه مقتدر اولامازلر . زیرا ؛ « فلان عملی ایشله‌دك » دیمکه مجاللری یوقدر . شو سؤال « آیتلری انکار ایدنجه آیتلردن دها ایی بر عمل وجوده کتیرملی ایدی ، انکاردن باشقه نه ایشله‌دیکز ؟ دها ایی بر عمل وجوده کتیره بیلدیکزمی ؟ کتیردیکز ایسه سویله‌یك . کتیره‌مه‌نجه انکاردن فائده‌کز نه اولدی ؟ » دیمکدن عبارتدر . چونکه ؛ انسان بر عملی بکنمه‌یوب رد ایدنجه آندن دها اعلی بر عمله سعی ایتمسی عادتدر . شو حالده آیتلری رد ایدنلرك باشقه عمللری اولمایجه

تكديره مستحق اولدقلرندن جناب حق محشرده آنلرى تكدير وترذيل ايده‌جكنى بو آيتله بيان بيورمشدر .

*
* *

واجب تعالى محشرده كافرلرى توبيخ ايده‌جكنى بياندنصكره آنلر اوزرينه عذاب نازل اولونجه سوز سويله‌مكه قادر اولاميه‌جقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنْطِقُونَ ﴾ بيوربيور .

[كافرلرك بزم آيتلريمزى تكذيبله كندى نفسلرينه ظلم وغيريلرى اضلال ايتملرى سببيله آنلر اوزرينه عذابله حكم واقع اولوب عذاب نازل اولونجه آنلر اصلا سوز سويله‌مزلر .] زيرا ؛ اعتذاره مجاللرى اولماز . چونكه ؛ آنلر آتش ايچنه يوزلرى اوزرينه باشلرى آشاغى فجيع برصورتده آتيلدقلرندن سوز سويله‌مكه قدرتلرى قالماز كه عذابله مشغوليتلرندن اعتذاره زمان بولابيلسونلر . بو آيت ؛ كافرلرك ظلملرى سببيله دوچار اولاجقلرى فلاكتلرى بيانله قوللرينى ظلمدن تنفير وظلمه اصرار ايدنلرى تهديد ايتمشدر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرى قدرت الهيه‌يه دلالت ايدن آيتلره نظر ايتمدكلرينى بيانله توبيخ ايتمك اوزره ﴿ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ﴾ بيوربيور .

[آنلر ظلم ايدرلرده كورمديلر وبيلمديلرمى ؟ بز كيجه‌يى آنلر ساكن اولسونلر ايچون قارانلق وكوندوزلرى آنلرك حركتلرى ايچون كوز كورور ضيالى خلق ايتدك .]

﴿ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾

[ايشته شو كيجه‌لرى ناسك راحتلرى ايچون قارانلق وكوندوزلرى مشى وحركتلرى ايچون ضيالى خلق ايتمكده آيتلريمزه ايمان ايدن مؤمنلر ايچون قدرتمزه دلالت ايدر علامتلر واردر .]

يعنى ؛ مشركلر نظر ايدوب عين عبرتله باقماديلرمى بزم بوقدر ميدانده اولان مصنوعاتمزه ؛

وقدرتمز تحتنده مقهور اولديغنى كورمديلرمى ؟ هم كورديلر وهم ده بيلديلر واو مصنوعاتمز جمله‌سندن اولارق كيجه‌لرى ناسه استراحت وسكونت ايچون قارانلق خلق ايتدك كه انسانلر اويقو ايله وجودلرينى ديكله‌نديرسونلر ودغدغه واشتغالدن فارغ اولسونلر . خالى ذهنله يارينكى كون ياپاجقلرى شيلرى دوشونسونلر وكوندوزى ضيالى اولارق خلق ايتدك كه ناسك سير وسفرينه ألويريشلى اولسون وتجارت وزراعت كبى اسباب معيشتله مشغول اولسونلر . ايشته بو منوال اوزره خلق ايتديكمز مخلوقاتمزه نظر ايدوب باقق لازم ايكن نظرى تركله كفر اوزره دوام ايدنلر عذابه مستحقدرلر . زيرا ؛ بو كبى مخلوقاتمزده نظر عبرتله باقان قوم مؤمن ايچون قدرتمزه وآخرته علامتلر واردر . چونكه ؛ شو بيان اولونان علامتلره كمال دقت واهتمامله نظر ايدن كيمسه‌لر ايچون حشره ونشره متعلق احكامى انكار ايتمك شويله دورسون درحال تصديقه مسارعت ايدرلر . بناءً عليه ؛ كافرلرك تصديق ايتمدكلرى ، نظر عبرتله باقمادقلرندن نشأت ايتديكندن نظرى ترك ايتدكلرى جهتله عذابه مستحق اولمشلردر .

*
* *

واجب تعالى قيامتده اولاجق احوالك بعضيسنى بياندنصكره بعض آخرى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ ﴾ بيوربيور .

[ذكر ايت حبيبم ! شول كونى كه اوكونده صوره اوفورولونجه يرده وكوكده اولان ذى روحك كافه‌سى فزع وفرياد ايدر ، آنجق اللهك فزع ايتملرينى مراد ايتمديكى كيمسه‌لر فزع ايتمزلر .]

﴿ وَكُلٌّ اَتَوْهُ دَاخِرِينَ ﴾

[واموادن هربرى ذليل وحقير اولدقلرى حالده صورله آنلرى چاغيران دعوتجى طرفنه كليرلر .]

يعنى ؛ يوم قيامتده اسرافيل طرفندن صور دنيلن شيئه اوفورولونجه يرده وكوكده

ساكن اولان جمله مخلوقات او صدانك شدتندن اضطراب اوزره فزع وفرياد ايدرلر، الا اللهك هلاكلرینی مراد ایتمدیکی خاص قوللری فریاد ایتمزلر وجمله‌سی احیا اولوندقدنصکره خور وحقیر اولدقلری حالده محشره کلیرلر. یعنی؛ هرکس خلاق عالم حضورینه کمال تضرع و تواضع اوزره أزیك بوزوك بر حالده کلیرلر. بناءً علیه؛ دنیاده تکبر ایدن جبابره‌ده اصلا کبر اماره‌سی کورولمز.

فخر رازینك بیانینه نظراً صور؛ بر بوریدر. آنی اوتدورمکه مأمور اولان اسرافیل علیه السلامدر. احادیث نبویه‌ده بیان اولوندیغی وجهله اسرافیل صوره اوچ دفعه اوفوره‌جقدر. برنجیسی؛ قیامتك اولنده اوفوره‌جق خلق فزع و فریاد ایده‌جکدر. ایکنجیسی؛ قیامتده هرکسی اهلاك ایچون اوفوره‌جقدر. اوچنجیسی؛ قیامتده صکره هرکسی قبرنده قالدیرمق ایچون اوفوره‌جقدر. مدارکده بیان اولوندیغنه نظراً بو آیتده نفخ ایله مراد؛ فزع ایچون اولاندر. یاخود فزع له مراد؛ هلاك اولدیغنه نظراً هلاك ایچون اوفورولاجق اولاندر. چونکه؛ صورك صداسی اوقدر شدتلی اولاجقکه آنی ایشیدن ذی روحدن هیچ برفردك قوت طبیعیه‌سی تحمل ایده‌مدیکندن برکره صدا ایله جمله‌سی هلاك اولاجقدر، الا اللهك هلاکنی مراد ایتمه‌دیکی کیمسه‌لر مستثنادرلر. خازنده بیان اولوندیغنه نظراً هلاکدن مستثنا اولانلر؛ جبریل امین، اسرافیل، میکائیل وعزرائیلدر. چونکه؛ (ابن عباس)دن نفخهٔ اولیده بودردك هلاك اولمیه‌جقلری مرویدر.

*
* *

واجب تعالی صور اوفورولونجه خلقك فزع وفریاد ایده‌جکنی بیاندنصکره قیامتده وقوعبولاجق احوالدن بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ﴾ بیوریور.

[حبیبم! سن طاغلری کورور او طاغلری ثابت وجامد ظن ایدرسك. حالبوکه قیامت کوننده او طاغلر هواده بلوطلرك یورودیکی کبی یورور و بلوطلر کبی حرکت ایدرلر.]

﴿صُنْعَ اللّٰهِ الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ﴾

[ایشته بو طاغلرك ثابت کبی کورولوب حالبوکه هواده حرکت ایتمسی هرشیئی صاغلام قیلان وعجیب تدبیرلرله تدبیر ایدن الله تعالینك ایشیدر.] بناءً علیه؛ اللهك بو کبی ایشلرنده عقللری حیرتده قیلاجق حکمتلر ومصلحتلر واردر، فقط قوللری بیله‌مزلر.

﴿إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ﴾

[زیرا؛ الله تعالی قوللرینك ایشله‌دیکی افعالك کافه‌سنی بیلیر وجمله‌سندن خبرداردر.] ولکن قوللری آنك ایشلرنده اولان حکمتلرك اکثریسنی بیلمزلر وبیلمدکلرندن حیرتده قالیر وکونا کون مذهبلره ذهاب ایدر ومختلف فرقه‌لر حاصل اولور.

(جامدةً) (واقفة) معناسنه یعنی قیامتده سن طاغلری کورسك آنلری بر نقطه‌ده دورور ظن ایدرسك، حالبوکه آنلر هواده بلوطلك یورودیکی کبی یورورلر دیمکدر. چونکه؛ بیوك جسملرك حرکتلری نه‌قدر سریع اولسه‌ده اوفاق جسملرك حرکه‌لری کبی باقنجه فرق اولونمادیغندن آنی کورنلر ایلك کوروشده حرکت ایتمز دورور ظن ایدر. حالبوکه آنلر سیر سریعله حرکت ایدر. (اتقن كل شيءٍ) (احكم كل شيءٍ) یعنی «هرشیئی خلق ایتدی وصاغلام قیلدی ومحکم یاپدی و وزل ایله‌دی» دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی علامات قیامتی بیاندنصکره قیامتده جریان ایده‌جك احوالدن بعضیسنی بیان ایتمك اوزره ﴿مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ﴾ بیوریور.

[اکر بر کیمسه آخرته ثوابله کلیرسه آخرتده آنك ایچون او ثوابدن دها خیرلیسی واردر. حالبوکه حسنه ایله کلنلر او کونك فزع وفریادندن ومحن مشقتندن امینلردر.] بناءً علیه، آنلر او کونده اضطراب چکمزلر.

﴿وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ﴾

[واكر بر كيمسه اللهك نهى ايتمش اولديغى بر كناهله كليرسه آنلر يوزلرى اوزرينه جهنم آتشنه آتيليرلر .]

﴿ هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾

[آنلر جهنمه كيرنجه عذابلرينى تزييد ايچون طرف الٰهيدن « سز جزالانماز ، الا عملكزله جزالانيرسكز .] يعنى ؛ سزك شو كورديككز جزا عملكزك جزاسيدر » دنيلوركه حسرتلرى آرتسون وعذاب اوزره عذاب اولسون .

تفسير خازنده بيان اولونديغى وجهله بو آيتده حسنه ايله مراد ؛ **كلمهٔ توحيد وعملده اخلاصدر** . بوكا نظراً **معناى نظم** : [اكر بر كيمسه كلمهٔ توحيد وعملنده اخلاص ايله كليرسه آخرتده آكا كتيرديكى عملدن دها خيرلى درجه وار] ديمكدر . فقط حسنه لفظى عباداتك جميعسنه شامل اولوب اعتبار لفظك شموله اولديغى جهتله حسنه ايله مراد ؛ **عباداتك جملهسيدر** . شو حالده **معناى نظم** : [اكر بر كيمسه اللهك امر ايتديكى عبادتى ايشلر وثوابله كليرسه آخرتده آكا ايشلهديكى عبادتدن دهاخيرلى اجروار ويوم قيامتك شدتندن ده امين] ديمكدر . چونكه ؛ عبدك دنياده شرعه موافق ايشلهديكى هر عملك آخرتده ثوابى اولديغندن حسنهيى كلمهٔ توحيده تخصيصه حاجت يوقدر . كذلك سيئهده **منهى اولان هر كناهه شاملدر** . بناءً عليه ؛ كناهله آخرته كلن كيمسه جهنم آتشنه مستحقدر . آنجق عفوه مظهر اولانلر عذابدن مستثنالردر .

*
* *

واجب تعالى مبدئى ومعادى ونبوتى وقيامتك بعض علامتنى واهل جنت واهل جهنمك حالنى بياندن صكره بونلرك جملهسى اصول اعتقاديه يه متعلق اولديغندن اصول اعتقادى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّمَا اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ رَبَّ هٰذِهِ الْبَلْدَةِ الَّذٖى حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ ﴾ بيوريور .

[بن آنجق شو بلدهنك ربسنه عبادت ايتمك ورياسز اخلاص اوزره توحيدايله امر

اولوندم كه او رب تعالى بو بلدهيى محترم قيلدى . حالبوكه هرشى او بلدهنك صاحبى اولان رب تعالىنك ملكى ومخلوقيدر . بناءً عليه ؛ هرشيئك تصرفى آكا عائددر .]

﴿ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمٖينَ ﴾

[وبن او بلدهنك ربسنك امرونهينه وجميع احكامنه انقياد ايدنلردن اولمقله امر اولوندم .]

﴿ وَاَنْ اَتْلُوَا الْقُرْاٰنَ ﴾

[وسزى ارشاد ايچون انزال اولونان قرآنى سزه تلاوت و مجمع ناسده خلقه تبليغ ايتمكله دخى امر اولوندم .]

﴿ فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدٖى لِنَفْسِهٖ ﴾

[بناءً عليه ؛ اكر بر كيمسه اهتدا ايدرسه آنجق كندى نفسى ايچون اهتدا ايدر .] زيرا ؛ اهتداسندن انتفاع ايدهجك كنديسيدر .

﴿ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ اِنَّمَا اَنَا مِنَ الْمُنْذِرٖينَ ﴾

[واكر بر كيمسه قرآندن اعراضله ضلالتى ارتكاب ايدرسه حبيبم ! سن دى كه « بن آنجق اللهك قوللرينى انذار ايدنلردنم . بناءً عليه ؛ وظيفهم سزى انذار ايدوب احكامى تبليغ ايتمكدر . شو حالده بن وظيفهمى ايفا ايدنجه سز ايسترسهكز قبول ايدك ايسترسهكز قبول ايتمهيك » ديمكله آنلره حقيقتى بيان ايت .]

بيضاوينك بيانى وجهله بو آيتده بلده ايله مراد ؛ **مكهٔ مكرمهدر** . واجب تعالى هر بلدهنك ربسى اولديغى حالده مكهيه اضافتله مكهنك ربسى اولديغنى تصريح ؛ مكهيه تعظيم وتشريف ايچوندر . چونكه ؛ الله تعالى مكه بلدهسنى جمله بلدهلردن افضل و اشرف و محترم قيلدى واو بلدهٔ مكرمهيه انسانلر نظرنده بر حرمت وقيمت ويردى وبو فضيلتنه بناءً آيتده او بلدهنك ربسى اولديغنى تصريح ايتدى . بناءً عليه ؛ انسانلر ايچون او بلدهنك حرمتنى قالديرمق و شرفنى كيدهرمك ممكن اولاماز . زيرا ؛ اللهك ويرديكى شرفى قالديرمق كيمك حديدر ؟ او شرفى باشقه بلدهيه نقل ايتمك دخى ممكن دكلدر . نصل كه (ابرهه) يمنه

نقل ایتمك ایچون چالیشدی وعاقبت هلا کنه سبب اولدی ایسه او بلده‌نك حرمتنی کسر ایتمك ایچون چالیشانلر هپ خائب اولدیلر. چونکه؛ انسانلردن بعضیلری دنی الطبیعه اولوب همتی آنجق دنیا زینتنه ولذتنه مصروف اولانلر مکه‌نك قورو برچولده حظوظات دنیادن خالی برمحل اولدیغندن شرف معنویسنی ادرا کدن عاجز اولان کیمسه‌لرشرفی ، صولی ، باغلی وباغچه‌لی اولان یرلرده ظن ایدر ومکه‌یه کندی خسیس نظریله باقار وقیمتسز کورور واوشرفك باشقه محله نقلنی ممکن فرض ایدر. فقط بوظنی خیالنده قالیر وعاقبت خسران ابدی‌یه مظهر اولور کیدر .

جناب حق سوره‌نك بدایه‌سندن بورایه کلنجه‌یه قدر وقوع بولان دعوتك تکمل ایتدیکنه اشارت ایچون رسولنه کندی حالیله مشغول اولوب ربسنك عبادتنه مستغرق اولدیغنی بیان ایتمسنی امر ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنك عبادتله امر اولوندیغنی بیاندنصکره ویرمش اولدیغی نعمتلره حمد ایتمسیله امر ایتمك اوزره ﴿ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ سَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا ﴾ بیوریور

[ای رسول ذیشان ! سن «الحمدلله یعنی حمد وثناواوکولك الله تعالی‌یه مخصوصدر» دیمکله نبوت و علم و عمل کبی ویردیکمز نعمتلرك شکرینی ادا ایت وحمد ایتمه‌ین کافرلره خطاباً دی که «البته یقینده الله تعالی قدرتنه دلالت ایدن آیتلرینی سزه کوستررو سزده او آیتلری بیلیرسکز ولکن او زمانده بیلمکز فائده ایتمز» .]

﴿ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴾

[حبیبم ! سنك ربك تعالی سزك عملکزدن غافل دکلدر .] بناءً علیه ؛ سنك وسکا تابع اولان مؤمنلرك اعمال صالحه‌کزی بیلیر و هر برینه مکافاتی ویرر و کذلك کافرلرك کفریاتلرینی وسائر کناهلرینی بیلیر وآکا کوره جزالرینی ویرر . شو حالده آیت جلیله؛ مؤمنلری حسناته ترغیب و کافرلری سیئاتدن تنفیر ایتمشدر . کافرلرك کفریاتلرینه قارشی

عذابلرینك تأخیری حاشا جناب حقك غفلتندن دکلدر ، بلکه وقت مرهونی کلمدیکندندر. بناءً علیه ؛ ظالملر ظلملرینك انتقامنك تأخرینه مغرور اولماسونلر .

رومی بیك اوچیوز اوتوز سنه‌سی ایلولنك اون بشنجی کوننه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز ایکی سنه‌سی ذی القعده‌نك یکرمی برنجی کونی بعونه تعالی بو سوره‌نك ترجمه‌سی ختام بولمشدر .

سورهٔ قصص

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . یالکز (الذین آتینا هم الکتاب) آیتی مدینهٔ منوره‌ده نازل اولمشدر. سکسان سکز آیتی حاویدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ طٰسٓمٓ ﴾

شو لفظك اسماء الهیه‌دن بر اسم اولدیغی (ابن عباس) دن روایت صورتیله طبرینك جملهٔ بیاناتندندر . یاخود قرآنك اسملرندن بر اسمدر . نعمت الله افندینك بیانه نظراً (طسم) لفظی رسول اللهه ندادر وهرحرفی بر اسمه اشارتدر . مثلا (ط) یا طالب السعادة الابدیه ، (س) یا سالم السر و (م) یا منزه عن موجبات الضلالة دیمکدر . بوکانظراً معناسی: [ای سعادت ابدیه‌یه طالب وسری عبثله اشتغالدن سالم وجهالات وضلالتدن منزه اولان ذات شریف ! سکا ندا ایدر دیرم] که :

﴿ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴾

[ایشته شو سوره‌نك آیتلری حلالی وحرامی بیان ایدن کتابك آیتلریدر .]

فخررازی وخازنك بیانلرینه نظراً کتاب‌له مراد؛ **لوح محفوظ** اولمق محتمل ایسه‌ده اصح اولان قرآندر. قرآن؛ **انسانلر ایچون حلال و حرام اولان شیلری معناسیله والله‌ک کلامی و رسول الله‌ک نبوت دعواسنده صادق اولدیغنی فصاحت و بلاغتیله و اهل صلاح و ضلالک حاللرینی احکامیله و امم سالفه و لاحقه‌نک حاللرینی حکایه‌سیله بیان ایتدیکندن** کتاب مبین لفظیله توصیف اولونمشدرکه «او کتاب شو احکامی بیان ایدر» دیمکدر. بناءً علیه قرآن؛ **کتاب مبین** عنوانی احراز ایتمشدر.

﴿ نَتْلُوا عَلَيْكَ مِنْ نَبَأِ مُوسٰى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾

[یا اکرم الرسل! موسی وفرعونك خبرلرندن بعضیلرینی حق اولارق سکا ایمان ایدن قوم مؤمنك انتفاعلری ایچون بز سنك اوزریکه تلاوت ایدرز.]

یعنی؛ حبیبم! سکا ایمان ایدن قومك دنیا و آخرت ایشلرنده عبرت اولمق و منفعتلری اوغرنده بعض احکام استنباط ایتملری ایچون موسی علیه السلامله فرعونك خبرلرندن بعضیسنی سنك اوزریکه حقه مقارن اولارق بز تلاوت ایدرز و بو تلاوتله بیان ایتدیکمز خبرلر واقعه مطابق اولدیغندن سنك نبوت دعواسنده صادق اولدیغکه دلالت ایدر. زیرا؛ سن امی اولوب بر کتاب مطالعه ایتمدیکك حالده بو خبرلرك واقعه مطابق اولمسی سکا وحی الٰهی اولدیغنه و سنك نبوت دعواسنده صادق بولوندیغنه دلالت ایدر معجزات قبیلندندر. بناءً علیه؛ بونلرك صدقی سنك صدقکه دلالت ایتدیکندن قومك سنی تصدیق ایتملری واجب اولدیغی جهتله تصدیق ایتمه‌ینلر عذاب ابدی‌یه مستحق اولمشلردر. موسی علیه السلامك وفرعونك خبرلرندن انتفاع ایده‌جکلر قرآنه ایمان ایدن مؤمنلر اولدیغندن تلاوتدن غایه و مقصد آیتده مؤمنلره تخصیص اولونمشدر. حالبوکه قرآنك احکامی عمومیدر، فقط آندن انتفاع ایتمك قبول ایدنلره مخصوص اولدیغندن قبول ایتمه‌ینلرك اسملری ذکر اولونمامشدر.

*
* *

واجب تعالی حضرت موسی ایله فرعونك خبرلرندن بیان ایده‌جکنی وعد ایتدیکی بعض

خبری بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ طَائِفَةً مِنْهُمْ ﴾ بیوریور

[فرعون ارض مصرده تکبر ایتدی و علویت دعواسنده بولوندی و اهل مصری فرقه‌لر قیلدی و آنلردن بر فرقه‌یی ضعیف عد ایتدی.]

﴿ يُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ ﴾

[ضعیف عد ایتدیکی فرقه‌نك اوغلانلرینی بوغازلار وقیزلرینی ابقا ایدردی.]

﴿ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴾

[زیرا فرعون؛ یر یوزینی افساد ایدنلردن اولدی.]

یعنی؛ فرعون کندی مملکتنك ارضنده تجبر ایتدی و حکومتی قوت و شوکت بولدی. حتی کندنده اوقدر علویت کوردی که مملکتی اهالیسنه «بن سزك ربکزم» دیمکه قدر جرأت و اهل مصری فرقه‌لره تقسیم ایتدی وایسته‌دیکی فرقه‌یی ایسته‌دیکی خدمتده استخدام ایدردی. و فرقه‌لردن بر طائفه‌یی غایت ضعیف عد ایدر آنلرك اوغوللرینی اولدورر وقیزلرینی ابقا ایدر ایدی. زیرا فرعون؛ یر یوزینی افساد ایدن مفسدلردندی.

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیت؛ واجب تعالی فرعونك خبرینی تلاوت ایده‌جکنی وعد ایدنجه «او تلاوت اولوناجق شی نه‌در؟» عنوانده وارد اولان بر سؤاله جوابدر.

ارض ایله مراد؛ **ارض مصر که کندی حکومتی داخلنده بولونان مملکتدر**. اهالیسنی فرقه‌لره تقسیم ایله مراد؛ **هر صنفك خدمتنی آییرمق و هر صنفی کندی ایچون تعیین اولونان خدمتده قوللانمقدر. یاخود بعضیسنی امرا و بعضیسنی رعایا قیلمقدر** که امرا واسطه‌سیله رعایایی طوعاً و کرهاً اطاعتده بولوندورسون و هر کسی آرزو ایتدیکی خدمتده استخدام ایتسون کیمسه سس چیقارماسون. یاخود **مملکت اهالیسنی جماعتلره آییرمق و آنلرك آره‌سنه نفاق و شقاق قویمق و آره‌لرنده خصومتلر تولید ایتمکدر**. چونکه فرعون؛ آنلری بربریله اوغراشدیرردی که اتفاق ایدوب فرعون علیهنه قیام ایتمسونلر و هر فرقه یالکز

قالسون و آنلرك افتراقندن فرعون استفاده ایتسون. بو کبی فساد اخلاق حظوظات نفسانیه‌سنه تبعیت ایدوب عدالتدن نصیبی اولمایان حکمدارلرك اکثریسنده بولونمشدر. چونکه؛ او مثللولرك دوشونجه‌لری آنجق کندی نفسی و حرصی و املی اولدیغندن مملکتك عمارتی و اهالیسنك رفاه و سعادتی خاطرینه بیله کلمز.

واجب تعالی بو آیتده فرعونك اوصاف ذمیمه‌سندن دردینی ذکر ایتمشدر:

برنجیسی؛ فرعونك ارضده ارزنده تکبر ایتمسی، ایکنجیسی؛ مرامنی ترویجده قولایلق اولسون ایچون اهالی آره‌سنه تفرقه قویمسی، اوچنجیسی؛ بنی اسرائیلك اوغوللرینی اولدوروب قیزلرینی حیاتده براقمسی، دردنجیسی؛ کندینك مفسدلردن اولمسیدر.

فخر رازینك بیانینه نظراً بنی اسرائیلك اوغلانلرینی فرعونك بوغازلامسنك سببنده اوچ روایت واردر.

برنجیسی؛ **برکاهنك بنی اسرائیلدن طوغاجق براوغلانك یدیله مملکتك زوال بولاجغنی و حکومتنك منقرض اولاجغنی خبر ویرمسی اوزرینه بنی اسرائیلدن طوغان اوغلانلرك بالعموم قتل اولونمسنی امر ایتدی.** بناءً علیه؛ بوندنصکره طوغان اوغلانلری اولدورر، قیزلری ابقا ایدرلردی. فقط بو امریله فرعون عالمه حماقتنی اعلان ایدییوردی. چونکه؛ اکر کاهن طوغرو سویلر اعتقاد ایدییورسه کاهنك سوزی اوغلانك اولمیه‌جکی و او اوغلان سببیله ملکنك خراب اولمسی ایدی. شو حالده طوغان چوجقلری اولدوره‌جکم دییه‌رك اوغراشمسنده بر فائده یوقدی. البته اولاجق شی اولاجقدی. اکر کاهنی تصدیق ایتمیورسه قتلده ینه برمقصد یوق دیمکدر. شو حالده هر ایکی صورتده بو فعلی، حماقتنی اثبات ایتمشدی ولکن کندینك بوندن خبری یوقدی.

ایکنجیسی؛ **فرعونك بررؤیاسی سبب اولمشدر.** چونکه؛ فرعون رؤیاسنده بیت مقدسدن برآتش ظهور ایدر، کندی سراینی و اطرافنده اولان قبطی اولرینی یاقار. بنی اسرائیل اولرینه سرایت ایتمز. بو رؤیاسنی برمعبره حکایه ایدر. معبر «بنی اسرائیلك کلدیکی جهتدن برکیمسه ظهور ایدوب سنك ملککی تخریب ایده‌جك» دیمسی اوزرینه بنی اسرائیلدن طوغاجق اوغلانلرك اولدورلمسنی امر ایتمشدر.

اوچنجیسی؛ **حضرت موسی دن اول کلن پیغمبرلر موسی علیه السلامك بنی اسرائیلدن ظهور ایدوب فرعونلی و قومنی دینه دعوت ایده‌جکنی و عاقبت هلاکلرینه سبب اولاجغنی خبر ویرمشلردی.** فرعونك بو خبری ایشیتمسی بنی اسرائیلك اوغلانلرینك قتلنی امر ایتمسنه سبب اولمشدر. بناءً علیه؛ طوغان چوجق ارکك اولورسه اولدورر قیز اولورسه ابقا ایدرلردی. ایشته حضرت موسانك ظهورینه مانع اولمق ایچون بنی اسرائیلدن پك چوق صبیلر قتل اولوندی و او زمانده فرعونك آرادیغی و اولدورلمسی پك زیاده مطلوبی اولان حضرت موسی طوغدی و آشاغیده بیان اولوناجغی وجهله فرعونك قوجاغنه آتلدی و آنی هر کسدن زیاده صیانت ایدن فرعون اولدی. چونکه قدر ظهور ایدنجه حذر فائده ایتمز.

* * *

واجب تعالی فرعونك جاهلانه معامله‌سنه قارشی مراد الٓهیه‌سنی بیان صددنده ﴿وَنُرِيدُ اَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْاَرْضِ﴾ بیوریور.

[بز شول کیمسه اوزرینه نعمتلر ویرمك مراد ایدرزکه آنلر فرعون طرفندن یر یوزنده ضعیف عد اولونمشلردی.]

﴿وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً﴾

[و بز ضعیف عد اولونان کیمسه‌لری امر خیرده ناسه امامل و مقتدابه قیلمق مراد ایدرز.]

﴿وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ﴾

[و بز آنلری فرعونك اتباعنك ملکنه وارث قیلمق مراد ایدرز.] بناءً علیه؛ فرعونك قدره و بزم مرادمزه قارشی تدبیرینك فائده‌سی اولماز.

﴿وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْاَرْضِ﴾

[و بز او ضعیف عد اولونان قومه یر یوزنده قدرت ویرمك ایسته‌رز.]

يعنى ؛ فرعون ظلم وتعدى ده نهايته واردى و اللهك قوللرينه جوروجفاده حدينى تجاوز ايتدى . بناءً عليه ؛ بز فرعون وقومى طرفندن ضعيف عد اولونان بنى اسرائيل اوزرينه احسان ايتمك وبول نعمت ويرمك ايسترزكه آنلرى اتباع اولدقدنصكره متبوع و فرعون نظرنده خور و حقير وخدمه كروهندن اولدقدنصكره عزيز وبويوك آدملر قيلمق وخلقك مقتدا بهلرى وشوكتلى حكومت صاحبى قيلمقله فرعونك ملكنه وارث ويريوزنده قدرت ويروب خلق اوزرنده سوزلرينك نافذ اولمسنى مرادايدرز. بومرادمز وجه اوزره فرعونى واتباعنى ذليل وبنى اسرائيلى عزيز قيلدق كه فرعون حقنده اسماء حسنادن مذل اسمنك اثرى ظهور ايده‌رك آنلرى ذليل وبنى اسرائيل حقنده معز اسمنك سرى ظهور ايتمشدركه آنلرى عزيز قيلدق .

خلاصه ؛ فرعونك متصف اولديغى اوصاف ذميمه‌سنه قارشى مراد الٓهينك بنى اسرائيلى نعمت صاحبى وعالمه مقتدابه وفرعونك مملكتنه وارث وير يوزنده قوت وسلطنت صاحبى قيلمق اولوب فقر وذلتدنصكره بنى اسرائيلى غنى وقوى قيلمق و عجزدنصكره قدرت ومحنتدن صوكره راحت ويرمك اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر :

*
* *

واجب تعالى بنى اسرائيلى عزيز وفرعونى ذليل قيلاجغنى بيان ايتدكدنصكره فرعونك قورقديغى باشنه كلديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَنُرِىَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ ﴾ بيوربيور

[بز عظيم الشان فرعونه وهامانه وآنلرك عسكرلرينه بنى اسرائيلدن قورقدقلرى شيئى كوسترمك مراد ايتدك .]

يعنى ؛ فرعون بر طرفدن قدر الٓهينك اوكنه سد چكمك ايستر ، ديكر طرفدن بزده آنك كبروغرورينه نهايت ويرمك مراد ايدرز . بناءً عليه ؛ فرعونه و آنك حكومتنده باش وكالتى احراز ايتمش اولان واقران وامثالنه فخرومباهات ايدن وزيرى (هامان) ، وآنلرك مفسدتكارانه امرلرينى تلقى‌يه حاضرومراملرينى اجرايه آلت اولان عسكرلرينه بنى اسرائيل

طرفندن قورقدقلرى شيئى كوسترمك مراد ايتدك . چونكه ؛ آنلرك قورقدقلرى شى بنى اسرائيلك ايچلرندن بر ذاتك ظهوريله غلبه ايتملرى و آنلرك ألنده مصر حكومتنك منقرض اولمسى‌ايدى واويله‌جه اولدى . زيرا ؛ حضرت موسى ظهور ايتدى وبنى اسرائيلى فرعونك اسارتندن قورتاردى و فرعون عسكرى واتباعيله برابر غرق وحضرت سليمان زماننده بنى اسرائيل مصر اراضيسنه تماميله وارث اولدى .

*
* *

واجب تعالى بنى اسرائيله بر طاقم نعمت ويره‌جكنى بياندنصكره وعد ايتمش اولديغى نعمتلرك ابتداسنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاَوْحَيْنَا اِلٰى اُمِّ مُوسٰى اَنْ اَرْضِعِيهِ فَاِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَاَلْقِيهِ فِى الْيَمِّ وَلَا تَخَافِى وَلَا تَحْزَنِى ﴾ بيوربيور .

[بز موسى عليه السلامك والده‌سنه وحى ايتدك وديدك كه « سن موسايى امزير ، سن امزيرنجه فرعون طرفندن موسى اوزرينه بر ضرر كله‌جكندن قورقديغكده سن موسايى دكزه آت ، قورقما ومحزون اولما »]

﴿ اِنَّا رَادُّوهُ اِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴾

[« زيرا ؛ بز موسايى سكا رد ايده‌جكز وآنى رسوللردن قيلاجغز »] ديمكله والده‌سنى تسليه و اوغلونى محافظه خصوصنده تدبيرى كنديسنه تعريف ايتدك .

يعنى ؛ موسى عليه السلامك حياتنه مانع اولمق ايچون فرعونك اوقدر ظالمانه تدبيرلرينه قارشى بز موسى عليه السلامك دنيايه ظهورنده حياتنى محافظه و فرعونك ظلمندن وقايه خصوصنده والده‌سنه الهام صورتيله وحى ايتدك وديدك كه « سن موسايى امزير وآنك آغلاماسى وقومشولرك سسنى ايشيتوب خبر ويرملرندن قورقديغكده آنى دكزه يعنى دكزه بكزه‌ين (نيل) صوينه براق . هلا كندن قورقما وسندن آيرلمه‌سنه محزون اولما . زيرا ؛ بز آنى سكا البته رد ايده‌جكز وسن آكا امزيكجى اولاجقسك . بناءً عليه ؛ اوغلوكدن آيرلمغك اوزون مدت دوام ايتميه‌جكدر وبز آنى مصر وشام جهتنه كونديرلن رسوللر زمره‌سندن قيلاجغز » ديمكله والده‌سنى مسرور قيلدق .

بيضاوی و نيسابورينك بيانلری وجهله بو آيتده وحی ؛ الهام معناسنه‌در . زيرا ؛ حضرت موسانك والده‌سی نبی اولمايوب وحی ايسه انبيايه مخصوص اولديغندن بوراده وحی ؛ الهام معناسنه‌در . يعنی قلبنه اويله دوغمشدر .

نيسابوری وفخر رازينك بيانلرينه نظراً حضرت موسانك والده‌سنك دكزه براقمه‌سی شويله اولمشدر : فرعون حامله اولان خاتونلره قابله‌لر تعيين ايتديكی كبی برده مأمور تعيين ايتمشدی . قابله چوجغك اوغلان ويا قيز اولديغنی خبر ويرر مأمورلرده تحقيق ايدر . اوغلان اولديغی صورتده كوتوريلور تعيين اولونان محلده انصافسزجه‌سنه قوزی بوغازلار كبی بوغازلارلردی . فقط ارادۀ الٓهيه موسی عليه السلامك حياتنه تعلق ايتديكندن حضرت موسانك والده‌سنه تعيين اولونان قابله والده‌سيله دوست اولدی . موسی عليه السلام طوغونجه چوجقده كوريلن نجابت و پارلايان نور نبوت اوزرينه قابله‌يه عكس ايدن محبت قابله‌نك هر طرفنی احاطه ايدوب خبر ويرمك شويله طورسون محافظه‌نك چاره‌سنی دوشوندی و والده‌سنه ديدی كه « سنك اوغلوك بزم دشمنمز اولديغنده شبهه‌م يوقدر ، لكن بنده‌كی شدت محبت آنی خبر ويرمكه مانعدر ، اوغلوكی محافظه ايت » ديدی وصاوِوشدی كيتدی .

قابله‌نك چيقديغنی كورن مأمورلر همان سرعتله خانه‌يه كيرمشلر وتحری ايتمك ايسته‌مشلرسه‌ده والده‌سی قابله‌نك توصيه‌سی اوزرينه حضرت موسايی صاقلامش وتولده دائر والده‌سنده بر علامتده كورمه‌ينجه قابله‌نك نه ايچون كلديكنی صورارلر . حضرت موسانك والده‌سی بينلرنده دوستلق اولوب دوستلغه بناءً محبت ايچون كلديكنی سويلر . مأمورلرده طوغرو تلقی ايدر كيدرلر . كرچه جناب حق حين ولادتنده محافظه ايتمش ايسه‌ده بو صورتله محافظه اوزون مدت دوام ايده‌ميه‌جكندن دكزه براقماسنی والده‌سنه الهام ايتديكنی بيان ايتمشدر . بو الهام اوزره والده‌سی دولكره كيدوب چوجق جسامتنده بر صندوق ياپمسنی سويله‌ينجه دولكر ايشی آكلار وخبر ويرمك ايسترسه‌ده خبر ويره‌جكی وقت سويليه‌مز ونه خبر ويره‌جكنی بيله‌مز . چونكه ؛ ارادۀ الٓهيه‌يه قارشی كيم نه ياپابيلير ومقدر اولان شيئی بوزمق وآكا قارشی كلمك كيمك حديدر ؟ فقط انسانلر مراد الٓهی‌يی بيلمديكندن قدره قارشی تدبيرلرله مشغول اولورلر ولكن فائده‌سنی كوره‌مزلر . ايشته بو كبی وقعه‌لری جناب حق

قرآنده بيانله انسانلری وبالخاصه ظالملری عبرته دعوت ايتمش وقدرت قاهره‌سنه قارشی هيچ كيمسه‌نك برشی ياپاميه‌جغنی بيانله هر كسك دائما كنديسنه اعتماد ايتمسی لازم اولديغنی توصيه ايتمشدر . چونكه ؛ فرعونك اوقدر سطوت وجبروتی قارشوسنده عالم سس چيقاره‌ماز برحالده ظالمی هر كسی تيتره‌تمش وحضرت موسايی أولدورمك ايچون خزينه‌لر صرفيله مأمورلر تعيين ايتمش ايكن بونك هپسی جناب حقك قابله‌يه حضرت موسی حقنده ويرمش اولديغی محبت قارشوسنده محو اولوب كيديور . زيرا ؛ بوقدر تدبيره قارشی قابله اوغلان اولديغنی خبر ويرمكه مجبوره اولديغی حالده حضرت موسايه حاصل اولان محبته نسبتله فرعونك جبر و شدتی هيچ اولديغی كبی والده‌سنه ويرديكی جسارتله او آنده چوجغك صاقلانمسی ومأمورلر شدتله تحری وتضييقه مأمور اولدقلری حالده سطحی برسؤاله ويريلن ضعيف برجوابه قناعت ايتملری انسانلری حيرتده براقان غرائب احوالدندر .

خلاصه ؛ جناب حقك حضرت موسانك والده‌سنه الهامی درت شيئی متضمن اولوب برنجيسی ؛ **اوغلونی أمزيروب آچ براقماسی** ، ايكنجيسی ؛ **اوغلونك تلفنه دائر قورقو كلديكنده دكزه آتمسی** ، اوچنجيسی ؛ **اوغلونك تكرار كنديسنه اعاده اولوناجغی** ، دردنجيسی ؛ **حضرت موسانك مرسلیندن قيلنه‌جغی جهتله والده‌سنك قورقماسی لازم كلمديكی** بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی حضرت موسانك والده‌سنه اوغلونی امزيرمسنی وايجاب ايدرسه دكزه براقسنی الهام ايتديكنی بياندنصكره الهام الٓهی وجهله دكزه مسافر ويرلدكدنصكره واقع اولان حادثه‌يی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَالْتَقَطَهُ اٰلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا ﴾ بيوريور .

[عاقبتده موسی عليه السلامك آنلره دشمن وحزن واسف اولمسی ايچون فرعونك اتباعی موسی عليه السلامی بولديلر آلديلر .]

﴿ إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ ﴾

[زیرا ؛ فرعون وهامان وآنلرك عسکرلری خطا ایدر اولدیلر .]

یعنی ؛ والده‌سی بر صندیق ایچنه قویوب اوغلو موسایی نیله براقنجه نیل تابوت موسایی فرعونك سرایی داخلنده اولان باغچه‌یه آلدی کوتوردی وسرای خلقی آنی بولدیلر، آلدیلر که عاقبت کندیلرینه دشمن وحزن اولسون. چونکه؛ فرعون و وزیراعظمی (هامان) وآنلرك عسکرلری ظلم وغدر ایتمکله خطا ایدر وکناه ایشلر اولدقلرندن الله تعالی آنلره دشمنلرینی کندی أللریله تربیه ایتدیردی وبویوتدی .

فخررازینك بیانی وجهله فرعونك (برص) علتنه مبتلا قیزندن باشقه براولادی اولمایوب قیزینك علتنه تداوی خصوصنده اطبا عاجز قالوب کاهنلرله استشاره ایتدیکنده کاهنلر « فلان آیك فلان کوننده صباح وقتی صندیق ایچنده سرایکز داخلنده انسان صورتنده بر صبی ظهور ایده‌جك آنك توکروکنی سوررسه‌کز قیزیکز بوعلتدن قورتولاجق » دیدیلر اوزرینه اوکون حضرت موسانك ظهورینه انتظار ایتمکده‌لردی . بناءً علیه ؛ اوکون صباحدن فرعون وحرمی (آسیه) سرایك باغچه‌سنده کندینه مخصوص محلده اوتورورکن نیلك سرایه کلن ایرماغنده صندیغی بر آغاجه طاقلمش کوردیلر وآلدیلر فرعونك حضورینه کتیردیلر و آچدیلر که حضرت موسی نور نبوتله صندیق ایچنده پارلایور . درحال جمله‌سنی محبت موسی استیلا ایتدی . کاهنلرك تعریفی اوزره حضرت موسانك توکروکنی فرعونك قیزینك علتلری اوزرینه سوردیلر. باذن الله تعالی علت زائل اولونجه محبتلری بر قاتدها تزاید ایتدی . کرچه فرعون و وکلاسی آرادقلری چوجغك بو اولمسنی خاطرلرندن اوزاق طوتمامشلرسه‌ده سرای خلقنك و فرعونك محبتی قتلنه مانع اولویوردی . ایشته اوکون واوساعتدن اعتباراً فرعون تاج وتختنك خرابنه سبب اولاجق ذاتی کندی قوجاغنده کمال حرمتله بویوتمه‌یه باشلامشدر. فقط بونه غریب جلوۀ الٰهیه‌در که برطرفدن بوچوجغی آرامق ایچون خزینه‌لر صرف ایدیور وبیکلرجه معصوملرك دمنی هدرایدوب آنالرك وبابالرك یورکلرینی دەلیور، دیکر طرفدن آرادیغی چوجغی کندی ألیله تربیه ایدیوردی. عالمده بونك امثالنه چوق تصادف ایدیلیر. اکثرظالملرك، کندی دشمنلرینی کندی اکمکلریله بسله‌دکلری وعاقبت کندینه بنده‌عد ایتدکلری کیمسه‌لرك ألنده هلاك

اولدقلری کورولمکده‌در . چونکه؛ الله تعالی اوظالمدن انتقامنی باشقه صورتله آلمغه قادر ایکن کندینه بنده‌اولان وظالمك کووه‌ندیکی برکیمسه ایله انتقامنی آلمقده ظالمك عجزینی هرکسه کوسترمك اولدیغی کبی عبرتده زیاده‌در .

*
* *

واجب تعالی سرای خلقنك جمله‌سی حضرت موسایه محبت ایتمشلرسه‌ده بالطبع فرعونك حرمنك فرعون اوزرنده نفوذینك تأثیری زیاده اولدیغی جهتله جمله‌سندن زیاده حرمنك قتله مانع اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالَتِ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِي وَلَكَ لَا تَقْتُلُوهُ ﴾ بیوریور

[فرعونك حرمی (آسیه) فرعونه خطاب ایده‌رك « بکا وسکا بو صبی کوزیمزك نوری و سروریدر ، أولدورمه‌یك بو چوجوغی » دیدی] و سوزینه شونی‌ده علاوه ایتدی و دیدی که :

﴿ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا ﴾

[«زیرا ؛ اوچوجوغك بزه منفعت ایتمسی ویاخود بزم آنی ولد اتخاذ ایتمه‌مز مأمولدر» دیمکله فرعونی قتل ایتمك فکرندن دوندورمکه چالیشدی و قتلنی ترك ایتدیردی .]

﴿ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴾

[حالبوکه آنلر عاقبتك نه اولاجغنی بیلمزلر .]

یعنی ؛ صندیغی آچوب موسی علیه‌السلامی کورونجه کندیلرنده حاصل اولان محبت اوزرینه سرای خلقنك جمله‌سی چوجوغك قتلنه راضی اولمامشلرسه‌ده ایچلرندن اك زیاده تأثیر نفوذه مالك اولان حرمی رجایه جرأت ایتدی و «بوچوجوق بکا وسکا کوزنوریدر. بناءً علیه ؛ أولدورمه‌یك بونی . مأمول که اوبزه منفعت ایدر ، بز آندن منفعت کوررز ویاخود آنی کندیمزه ولد اتخاذ ایدرز » دیمکله فرعونی قتل فکرندن دوندوردی . کرچه بعض روایته نظراً وکلاسی قتلنه قرار ویرمشلرسه‌ده قرارلری (آسیه) نك تأثیرینه

قارشی حكمسز قالدی وفرعونك حرمی ده عاقبت ايمان ايتمكله شوسعينك فائده سنی كوردی. فرعون وسرای خلقی قتلدن فراغت ايتديلر . حالبوكه آرادقلری دشمنلرينك بو اولديغنی ادراك ايده مديلر و بو وسيله ايله او زمانده بنی اسرائيلدن هيچ كيمسه يه نصيب اولمايان بر صورتده موسی عليه السلام فرعونك سراينده قالدی . نه عجيب قدرت الٓهيه دركه بويله بر ذاتك دنيايه كلمه سی و كليرسه ده بقا بولمامسی ايچون بر چوق تدبيرلره تشبث ايدوب بيكلرجه نفوس تلف ايده رك بو خصوصده هيچ بر فداكارلقدن چكينمه ين و هر درلو تقيدات و احتياطه رعايت ايدن فرعون ، أولدورمك ايچون آراديغی ذاتی آلوب باغرينه باصيور و أليله اكمك ييديروب بويوتيور وسرای خلقنك الك زياده ممتازلرندن قيليور (سبحان الذی يتحير فی عجائبه العقول) يعنی «شول ذات اجل واعلايی نقايصدن تنزيه ايدرزكه آنك عجائباتنده عقللر حيرت ايدر» .

*
* *

واجب تعالی آسيه نك رجاسی و كندنده حاصل اولان فرط محبت اوزره قتلدن فراغت ايلديكنی بياندنصكره حضرت موسانك والده سنه عارض اولان حالی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاَصْبَحَ فُؤَادُ اُمِّ مُوسٰى فَارِغاً ﴾ بيوريور

[صباح وقتی موسانك والده سنك قلبی عقلدن وصبردن خالی اولدی .]

﴿ اِنْ كَادَتْ لَتُبْدٖى بِهٖ لَوْ لَٓا اَنْ رَبَطْنَا عَلٰى قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ ﴾

[حتی اوقدر مضطرب اولدی كه اكر بز، اللهك وعدينی ايناننان مؤمنلردن اولسون ايچون آنك قلبنه سكينت و وقار ربط ايتمه مش اولسه يدك همان آزقالدی موسی عليه السلامك كندی اوغلو اولديغنی ودكزه آتديغنی فرياد وفغانله اظهار ايديوره جكدی.] بناءً عليه؛ بزم ثبات ويرمه مز اولمسه ايدی مسئله نك حقيقتنی اظهاره ياقلاشمشدی . فقط بزم آكا ويرمش اولديغمز سكينت سايه سنده مسئله يی صاقلامغه موفق اولدی .

يعنی؛ موسی عليه السلامك والده سی كيجه صنديقله اوغلونی دكزه آتوب صباح وقتی فرعونك أله كچديكی شايع اولونجه عقلی باشندن چيقدی وشفقتی غليان ايتدی .

چونكه ؛ فرعونك قتل ايده جكنی ظن ايتمسنه بناءً واويلا ايله آز قالدی ايشی ميدانه قوياجق و فرياد وفغانی هركسه دويوره جقدی . بناءً عليه ؛ قلبی صباح وقتی عقلدن وصبردن خالی قالدی ولكن بزم ، اوغلونی كنديسنه رد ايده جكمزه دائر وعدمزه ايناننان مؤمنلردن اولسون ايچون بز آنك قلبنی سكونتله وعدمزه ربط ايتدك . اكر بز قلبنی وعدمزه ربط ايدوب باغلامامش اولسه ايدك همان موسی كنديسنك اوغلی اولديغنی وصنديقه نصل قويديغنی سويله مكه ياقلاشمشدی. فقط قلبنه ربط ايتديكمز صبر واستراحت سببيله آچيغه آتمادی . چونكه ؛ بعض روايته نظراً صباح وقتی صنديغك فرعونك أله كچديكنی ايشيدنجه « واه اوغلوم! بوقدر امكلرم بوشه كيتدی . ينه دشمن أله كچدی » ديمكله خانه دروننده فريداه باشلادی وهمان سسی قومشولری ايشيده جك بر حاله كلدی. ايشته اوزمان امداد الٓهی ايريشدی ، عقلی باشنه آلدی واوغلونك كنديسنه اعاده اولوناجغنه دائرالهام صورتيله وعد الٓهی خاطرينه كلدی و وعد الٓهی يه ايناندی ، صبر و سكونته ملازمت ايتدی . بناءً عليه ؛ باغيروب چاغيرمغی بوشلادی وعاقبته انتظار ايلدی .

موسی عليه السلامك قلبنك فراغی ايله مراد ؛ فخررازينك بيانی وجهله قلبنده حضرت موسانك كدرندن باشقه برشيئك بولونمامسيدر ، ياخود ايشك اولنده وعد الٓهی يی متضمن اولان الهامدن غافل اولمسيدر .

*
* *

واجب تعالی حضرت موسانك والده سنك قلبنی صبر وثباته ربطله فزع و فريادن فراغتله وعدالٓهی يی خاطرلايوب قلبی سكونت بولدقدن صوكره اوغلونك احوالنی اكلامق اوزره فرعونك سرايی جهتنه كريمه سنی كوندرديكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَقَالَتْ لِاُخْتِهٖ قُصّٖيهِ ﴾ بيوريور .

[موسی عليه السلامك والده سی همشيره سنه «سن كيت! موسانك آرقه سنه تابع اول، كوزه ت نه ياپدقلرينی ، كور وبكا خبر كتير» ديدی] واحوالی ترصد ايتمك اوزره قيزينی كوندردی .

﴿ فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴾

[والده‌سی كوندرنجه والده‌سندن آلديغی امر اوزرينه همشيره‌سی (مريم) آرقه‌سنی كوزه‌تمك ايچون فرعونك سرايی طرفنه كيتدی واوزاقدن موسى عليه السلامی فرعونك أولدورميه‌جكنی واولادلق اتخاذ ايده‌جكلرينی بيلدی و سرايده جريان ايدن احوالی آكلادی. حالبوكه سرای خلقی همشيره‌سنی بيلميورلردی ومريمك اوراده نه ايچون كزديكنی ادراك ايتمزلردی .] چونكه (اذا جاء القضى عمى البصر) يعنی « قضا كلديكنده كوز كور اولور كورمز » فحواسنجه فرعونك فلاكتی ياقلاشديغندن اسبابنی كندی حاضرلايوردی.

حضرت موسانك آرقه‌سنی تعقيب ايدن همشيره‌سی آنا بابا بر همشيره‌سيدر واسمی (مريم) در. جناب كليم اللهك موسى اسمنی (آسيه) تسميه ايتمشدر. چونكه؛ تفسير خازنده بيان اولونديغی وجهله آسيه « بونی أولدورمه ، مأمول كه منفعت كورور وياخود اولاد اتخاذ ايدرز » دينجه فرعونك « بنم احتياجم يوقدر ، سنك اولسون » ديمسی اوزرينه آسيه كنديسنه ولد اتخاذ ايتدكدنصكره اسمنه (موسى) ديدی . نه ايچون موسى تسميه ايتديكی سئوال اولنديغنده « (مو) صو و (سی) ده شجر معناسنه‌در . بزده بو چوجغی صو ايله آغاج آره‌سنده بولديغمزدن (موسى) تسميه ايتدك » ديديكی مرويدر .

*
* *

واجب تعالى حضرت موسانك امزيكجيلردن أممه‌ديكنی وهمشيره‌سنك آناسنك امزيكجی اولاجغنی خبر ويرديكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ ﴾ بيوريور .

[والده‌سنی بولمازدن اول بز موسى اوزرينه امزيكجيلری حرام قيلدق .] بناءً عليه؛ موسى عليه السلام كتيريلن امزيكجيلرك مه‌لرندن أممه‌دی .

﴿ فَقَالَتْ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى اَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ ﴾

[موسى عليه السلام امزيكجيلردن أممه‌نجه همشيره‌سی آره‌يه كيرر وسرای خلقنه « بن سزه برأو عائله‌سنه دلالت ايده‌يممی كه اوعائله چوجغه نصيحت ايدر امزيرمه‌سنده و

تربيه‌سنده قصور ايتمز اولدقلری حالده او چوجغی حفظ ايدرلر ، اصلا ضايع ايتمز وهر امورينه كفيل اولورلر » ديدی .]

يعنی ؛ موسى عليه السلامك والده‌سنه اوغلونی كنديسنه رد ايده‌جكمزی بز وعد ايتمشدك. بو وعديمز يرينی بولمازدن اول بز موسى اوزرينه والده‌سندن باشقه امزيكجيلرك أممه‌لرينی حرام قيلدق و والده‌سی كلمزدن اول كتيردكلری امزيكجيلردن أممه‌سنی منع ايتدك. بناءً عليه؛ اومحلده حاضر بولونان همشيره‌سی سرای خلقنك امزيكجی آرادقلرينی كورونجه « بن سزه برخانه اهلی خبر ويره‌يم وآنلری سزه كوستره‌يم كه آنلرك چوجقلری قتل اولونديغندن تازه چوجق اولسه امزيره‌جكلر وآنلر اويله بر عائله‌دركه چوجغی كنديلرينه ضم ايدرلر وامزيرمه‌سنده وتربيه‌سنده قصور ايتمزلر. چونكه؛ آنلرك جمله‌سی چوجغه خير مراد ايدر ناصحلردر » ديدی. بيضاوينك ونعمت الله افندينك بيانلری وجهله او مجلسده حاضر بولونان (هامان) مريمك بو سوزندن حضرت موسايه قرابتی اولديغنی حس ايدر « بو چوجغی بو قادين بيليور، طوتك بونی حقيقتی خبر ويرسون » دينجه مريم « بنم مقصدم او عائله، حكمدارك قوللری اولدقلرندن چوجغه حرمتی حكمداره حرمت بيليرلر. بناءً عليه؛ چوجغه خير مراد ايدرلر ديمكدر» ديدی وبو سوزيله هامانك كلامنی رد ايتدی وهامانك سوزی آره‌ده تأثيرسز قالدی. چونكه؛ وعد الٰهيده خلف اولمز، البته يرينی بولاجق اولديغندن فرعون حكومتنده امر مطلق وسوزی جمله‌يه نافذ وشری عالمی تيتره‌تمش اولان هامان بك عجزه‌دن كورديكی مريمك سوزيله مبهوت اولدی قالدی وسوزينی تكرار سويله‌يوب امرينی انفاذ ايده‌مدی . اوصيره‌ده چوجق فرعونك ألنده آغلار، كان أمزيكجی قادينلرك هيچ برندن أممه‌ز. بناءً عليه ؛ سرای خلقی شاشدی وچوجغك آغيدينی (آغلامه‌سنی) دوردورمغه برچاره بولامادقلرندن مريمك بوسوزينی منت بيلدكلری جهتله فرعون همان مريمك سويله‌ديكی خاتونی كتيرملرينی امر ايتدی . مريم فرصتی غنيمت بيله‌رك همان سرعتله كيتدی ووالده‌سنی كتيردی. موسى عليه السلام مه‌سنی آلدی وسسنی كسدی. سرای خلقی بوندن ممنون اولمشلر سه‌ده فرعون تردده واردی . بر آز دوشوندكدن صكره خاتونه « سن بو چوجغك نه‌سی اولورسك ؟ برچوق قادينلرك مه‌سنی آلماديغی حالده سندن هيچ نكول ايتمكسزين مه‌كی آلدی . هرحالده بو چوجغه برمناسبتك اولسه كركدر»

دیدی . خاتون‌ده « بنم رایحه‌م كوزلدر وسودم طاتلیدر . بنم سودمدن أمه‌ین چوجق اولماز » دیدی وفرعون‌ده بوسوزه ایناندی .

*
* *

واجب تعالی، چوجغك أمزیرمسنه وتربیه‌سنه اجرت تعیین ایده‌رك چوجغی والده‌سنه تسلیم ایتدكلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَرَدَدْنَاهُ اِلٰى اُمِّهٖ كَىْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ بیوریبور .

[همشیره‌سنك دلالتی اوزرینه بز موسی علیه‌السلامی والده‌سنه رد ایتدك كه والده‌سنك كوزی نورلانسون راحت ایتسون واوغلونك فراقنه محزون اولمسون والله تعالی‌نك وعدی حق اولدیغنی بیلسون ولكن ناسك اكثریسی وعد اللهك حق اولدیغنی بیلمزلر .]

یعنی ؛ بز موسایی والده‌سنه رد ایتدیكمز **اوچ سببه مبنیدر** : برنجیسی ؛ **والده‌سنك كوزی دیكلنسون ده آغیدینی كسسون ده**. ایكنجیسی ؛ **اوغلونك فراقی اوزرینه دواملی محزون ده اولمسون ده** . اوچنجیسی ؛ **اللهك وعدی حق اولدیغنی بیلسون ده وقلبنی ربنه باغلاسون ده** .

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده حضرت موسانك والده‌سنه تعریض واردر. چونكه ؛ بوندن اول بیان اولوندیغی وجهله موسی علیه‌السلامك صندوقه‌سی فرعونك أله كچنجه وعد اللهی اونوتارق صبرسزلقله فریاده باشلامشدی وآز قالدی مسئله‌یی هركسه اعلان ایدیبوردی . لكن جناب حقك امدادیله سكونتنی محافظه ایده‌بیلمشدر . بناءً علیه ؛ بو آیتده جناب حق وعدینك حق اولدیغنی ولكن اكثر ناسك بیلمدیكنی بیانله تعریض ایتمشدر . زیرا ؛ تعریضه مستحق‌در .

فخر رازینك بیانه نظراً حضرت موسی والده‌سنك ممه‌سنی آلوب آغیدینی كسوب سرای خلقی ممنون اولونجه هر برلرینك آلتون وكموش ومجوهرات وسائره هدیه ایتدكلری مرویدر. جناب حقك عنایتی یتیشنجه هرشی اولور . آقشام یاوروسنی دكزه مسافر ویرمكله محزون وصباحلین فرعونك أله كچدیكنی ایشتمكله اولدوره‌جك ظنیله قلبی پریشان وناله وفغان ایچنده كول كباب اولدیغی حالده قوشلق وقتی هر آفتدن سالم

وكوكلی هرجهتله راحت وسرور ایچنده قوجه فرعونك سرایی داخلنده هركسدن التفات كورور و هر برندن قیمتدار هدیه‌لر آلیر و ضایع اولدی ظن ایتدیكی جكر پاره‌سنی قوجاغنده بولور . ایشته جناب حقك كتابنده بونلری بزه بیانی بزم ایچون بیكلرجه وقوعاته درس عبرتدر .

*
* *

واجب تعالی حضرت موسایی والده‌سنه تسلیمدن صكره جریان ایدن احوالی بیان بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَاسْتَوٰى اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ﴾ بیوریبور.

[وقتا كه موسی علیه‌السلامك یاشی كمالنی بولدی وعقلی وفكری مساوی اولدی ایسه آكا بز حكم وعلم ویردك .]

﴿ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ ﴾

[ایشته بویله‌جه ارباب احسانی بز كوزل جزالرله جزالاندیریرز .]

یعنی ؛ موسی و والده‌سنك احسان صاحبی اولملرینه بناءً بز كوزل جزا ایله جزالاندیردیغمز كبی بالعموم احسان صاحبلرینی كوزل جزالرله جزالاندیریرز. چونكه احسانك جزاسی ؛ آنجق احساندر . انسانلرك احسانی ایله مراد ؛ **عبادت و طاعتنده شرعه موافق صورتده حركت ایتمكدر** . بناءً علیه ؛ شرعه موافق صورتده عبادت ایدنلر حسن جزایه مستحق ونائل اولورلر .

بیضاوینك بیانی وجهله اشد ؛ **اوتوز یاشندن قرقه قدردر** . چونكه ؛ اوتوزله قرق آره‌سنده انسانك وجودی تكمل ایتدیكی كبی عقلی‌ده تكمل ایتدیكندن جناب حق بوسنه بالغ اولدیغنده علم وحكمت ویردیكنی بیان بیورمشدر. حضرت موسایه ویریلن حكم ایله مراد ؛ **حكمت علمیه** وعلم ایله مراد ؛ **علم فقه و دنیایه و آخرته متعلق علملردر** . یاخود اشد له مراد ؛ **اون سكز ایله اوتوز آره‌سیدر** . چونكه ؛ اون سكز یاشنده قوای جسمانی تكمل ایدر و اوتوزینه قدر قوتی تزاید ایدر وعقل‌ده او نسبتده نما بولور .

بوكا نظراً معنای نظم : [وقتاكه موسی عليه‌السلام اون سكز سنه‌نه بالغ اولدی ايسه بز آكا حكمانك حكمتنی وعلمانك علمنی ويردك . بناءً عليه ؛ ظاهر احكامه عالم وناس بيننده عدالتله حكم ايدر اولدی . چونكه ؛ احسان صاحبلرينی بز دائما كوزل جزا ايله جزالانديريرز] ديمكدر .

خلاصه ؛ حضرت موسی رشدينه بالغ اولونجه واجب تعالی‌نك حكمت وعلم احسان ايتديكی وارباب احسانه دائما كوزل جزالر ومكافاتلر ويرديكی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی موسی عليه‌السلامك سنی كماله واصل اولدقدنصكره جريان ايدن احوالی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلٰى حِينِ غَفْلَةٍ مِنْ اَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هٰذَا مِنْ شِيعَتِهِ وَهٰذَا مِنْ عَدُوِّهِ ﴾ بيوريور

[موسی عليه‌السلام اهل مصرك غفلتده اولدقلری بر زمانده مصر قصبه‌سنه داخل اولدی . قصبه‌يه كيرنجه منازعه و مقاتله ايدر ايكی كيمسه‌دن شو بريسی موسانك كندی قبيله‌سی بنی اسرائيلدن و شو ديكری كندينه دشمن اولان قبطی طائفه‌سندندر .]

﴿ فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِی مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِی مِنْ عَدُوِّهِ ﴾

[موسی عليه‌السلام مقاتله ايدن ايكی كيمسه‌نك يانلرينه كلنجه موسانك كندی قبيله‌سندن اولان اسرائيلی دشمندن اولان قبطی اوزرينه بر ياردم ايسته‌دی .]

﴿ فَوَكَزَهُ مُوسٰى فَقَضٰى عَلَيْهِ ﴾

[قبيله‌سندن اولان كيمسه‌نك ياردم ايسته‌مسی اوزرينه موسی عليه‌السلام قبطی‌يه بر طوقات ووردی . وورمش اولديغی قبطی اوزرينه موتله حكم اولوندی و بو فعلدن محجوب اولدی .]

﴿ قَالَ هٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ ﴾

[قبطی أولنجه موسی عليه‌السلام ديدی كه « شو چيركين فعل ، شيطانك عملندندر . زيرا شيطان ؛ آچيقدن اضلال ايدر بر دشمندر .]

روح البيانده و نيسابوريده ذكر اولونديغنه نظراً حضرت موسانك كندی قبيله‌سندن اولان رجل سامری ودشمن اولان قبطی فرعونك مطبخنده خدمتجيلردن ايدی. نزاعك سببی ؛ مطبخه اودون كوتورمك ايچون سامری‌يه جبر ايديور سامری ده كوتورمك ايسته‌مديكندن بينلرنده عربده چيقديغی زمان موسی عليه‌السلام كليور . سامری حضرت موسادن ياردم ايسته‌نجه نزاعی فصل ايتمك ايچون قبطی‌يه بر يومروق ووردیغنده قبطی‌نك اجلی كلمش و أولمش بولونور . موسی عليه‌السلامك أولدورديكی قبطی مشرك اولديغی جهتله دمی مباح ايدی ولكن موسی عليه‌السلامه أولدورمسی امر اولونماديغندن استغفار ايتمشدر . قتل قصديله وورماديغندن دمی مباح اولمسه بيله قتلی خطادر ، معصيت دكلدر ولكن شو خطانك وقوعنه استغفار ايتمشدر . قبطی مطبخه اودونی مجاناً و ظلماً كوتورتمك ايسته‌ديكی جهتله ظالم و اسرائيلی اولان رجل مظلوم اولوب مظلومی ظالمدن قورتارمق واجب اولديغندن حضرت موسی مظلومی ظالمدن قورتارمق ايسته‌مشدی . قبطينك اجلی كلمش اولديغندن خطا وقوع بولدی .

بيضاوينك بيانی وجهله حضرت موسانك داخل اولديغی مدينه ؛ فرعونك سرايی بولونان مصر كه شمدی‌كی مصرك غربنده‌در واسمی (منفيس) دركه طوفاندنصكره ارض مصرده اول بنا قيلنان شهردر ، ياخود (عين الشمس) دنيلن محلدر . حضرت موسانك ناسك غفلتی اوزرينه شهره كيرمسنده فخر رازينك بيانی وجهله اوچ احتمال واردر :

برنجيسی ؛ جناب حقك بيان بيورديغی وجهله حضرت موسی رشدينه بالغ اولوب كندينه علم وحكمت ويريلنجه فرعونك دينك باطل اولديغنی بيلدی وطعن ايتمكه باشلادی وفرعونك ظلمندن بحث ايدر اولدی . بناءً عليه ؛ فرعون وقومی تهديد ايتدكلرندن موسی عليه‌السلام آچيقده كزه‌مز بر حاله كلدی وبنی اسرائيلدن خفی بر جمعيت تشكيل ايتدی . او جمعيت حضرت موسانك سوزينی ديكلر وكيتديكی يوله كيدرلردی . ايشته او زمانده ناسك قوشلق اويقوسنده اولدقلری زمان وياخود آقشامله ياتسو آره‌سنده ناسك أولرينه چكيلدكلری بر زمانده چارشويه كيردی وبو نزاعه تصادف ايلدی وقبطی وفات ايتدی .

ایکنجیسی ؛ موسی علیه‌السلام رشدینه بالغ اولدیغنده فرعونك بیندیکی آتلره بینر و کیدیکی البسه‌لردن کییر و فرعونك اوغلو دییه شهرت بولور . بر کون فرعونك باغچه‌ده و خارج شهرده بولونان سراینده شهره کلیر و او نزاعه تصادف ایدر وقوعات اولور .

اوچنجیسی ؛ موسی علیه‌السلام حال صباوتنده عصا ایله فرعونك باشنه وورور وأليله صقالنی یولار . فرعون بوندن خویلانور وبویودیکنده فرعونه طعنه باشلانجه فرعون سرایدن وممکتدن چیقارلمسنی امر ایدر . بناءً علیه ؛ مملکتدن چیقاریلیر بر مدت مصر خارجنده بولونور . حق اسمنك اونوتولور بر حاله کلدیکی زمان ناسك غلبه‌لکی کسیلدیکی قوشلق وقتنده مصرك چارشوسنه کلیر حادثه واقع اولور . چونکه ؛ ترکجه‌ده «آقاجق قان طمرده دورماز» دیرلر . زیرا ؛ قدر ظهور ایدنجه حذر فائده ایتمز . بناءً علیه؛ موسی علیه‌السلامك (مدین) ه مسافرت زمانی کلمشدی، آنك‌ده سببی بو وقوعات اولاجقدی . اولدی ، اوده (مدین) ه مسافرت ایتدی .

*
* *

واجب تعالی خطانك وقوعی اوزرینه حضرت موسانك استغفارینی بیان ایتمك اوزره

﴿ قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي ظَلَمْتُ نَفْس۪ي فَاغْفِرْ ل۪ي ﴾ بیوریور .

[موسی علیه‌السلام واقع اولان خطا اوزرینه ندامت ایده‌رك ربسنه التجا ایتدی و « ای ربم ! بن نفسمه ظلم ایتدم . بناءً علیه ؛ بنی مغفرت ایت » دیمکله ربسنه تضرعده بولوندی .]

﴿ فَغَفَرَ لَهُ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّح۪يمُ ﴾

[ربسنه تضرع ایدنجه ربسی آنی مغفرت ایتدی . زیرا ؛ رب تعالی قوللرینك قصورینی ستر ایدر ودرکاهنه التجا ایدنلره مرحمت بیورور.] بناءً علیه ؛ قوللرندن احسانتی اسیرکه‌مز.

موسی علیه‌السلامك شو استغفاری قبطی‌یی قتل ایتمسنه‌دره، لکن بو استغفار قبطی‌یی قتلی کناه اولدیغنه دلالت ایتمز . زیرا ؛ مقتول اولان قبطی کافر بالله اولدیغندن قتلی

مباح ایدی و کافر اولدیغنه (وهذا من عدوه) کلامی دلالت ایدر . چونکه مؤمن اولان، حضرت موسانك دشمنندن اولماز . فقط حضرت موسی قتلنه مأمور اولمادیغندن استغفاره لزوم کورمشدر . بوکا نظراً (هذا من عمل الشيطان) یعنی « شو قتل شیطانك عملندن » دیمك « قبطی‌یی قتلده مندوب اولان تأخیر ایدی بو مندوبی ترکله عجلةً قتل ایتمك شیطانك عملندن » دیمکدر .

یاخود فخر رازینك بیانه نظراً استغفارك معناسی « یاربی ! بو قبطی‌یی قتل ایتمك سببیله نفسمه ظلم ایتدم . زیرا ؛ فرعونه دویارسه بنی قتل ایدر . شو حالده یاربی! بو خبری فرعوندن بر مدت موقتهً سترله بنی مغفرت ایت که بن فرعونك شرندن قورتولایم » دیمکدر . بناءً علیه ؛ موسی علیه‌السلامك خلاصنه سبب حاصل اولونجه‌یه قدر فرعون مسئله‌یه وضع ید ایدوب جدی بر تحری‌یه باشلامامشدر که موسی علیه‌السلام قورتولمش کیتمشدر . بو وقوعات حضرت موسانك نبوتنی اظهاردن اول اولدیغی جهتله انبیادن کناهك صدورینه دلالت ایتمز .

*
* *

واجب تعالی حضرت موسانك بوندن صکره‌کی مناجاتنی بیان ایتمك اوزره

﴿ قَالَ رَبِّ بِمَٓا اَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ اَكُونَ ظَه۪يراً لِلْمُجْرِم۪ينَ ﴾ بیوریور .

[« یاربی! بنم اوزریمه انعام ایتدیکك نعمتلرله سکا یمین ایدرم که البته بن توبه ایدرم. بناءً علیه ؛ بوندنصکره مجرملره آرقه اولمام » دیدی .]

یعنی ؛ جناب حق مناجاتنی قبول ایدوب بر آزیجق زمان قبطینك قتلنی فرعونه دویورمانجه موسی علیه‌السلام یمین ایتدی ودیدی که « یاربی! سنك بکا ویردیکك نعمتلری انعامك حقی ایچون یمین ایدرم که البته بن توبه ایدرم. بناءً علیه ؛ مجرملره یاردیمجی اولمام ». بوکا نظراً حضرت موسانك یاردیم ایتدیکی اسرائیلینك کافر اولدیغی آکلاشیلیر . چونکه ؛ مجرملرله مراد ؛ کافرلر اولدیغی کبی هنوز موسی علیه‌السلام نبوتنی اظهار ایدوب دین حقه دعوت ایتمه‌مشدی و مرور زمانله بنی اسرائیل آباء واجدادلرینك دیننی اونوتمشلرنه‌ یایدقلرینی.

بیلمیورلردی. بناءً علیه ؛ کافر اولمق احتمالی غالبدر . یاخود مجرملر له مراد ؛ **معاونتلری جرمه سبب اولانه کیمسه‌لره معاونت ایتمم** » دیمکدر .

فخررازی ونیسابورینك بیانلری وجهله ظلمه وفسقه‌یه معاونتك جائز اولمادیغنه بو آیت دلالت ایدر . ابن عباس حضرتلری « اکر حضرت موسی بوندنصکره مجرملره معین اولمام سوزینه ان شاء الله کلمه‌سنی علاوه ایتمش اولسه‌ایدی بویله بر وقعه‌یه بر دها تصادف ایتمزدی ولکن ان شاء الله دیمه‌دیکندن ایرتسی صباح بویله وقعه ایله بر دها مبتلا اولمشدر » دیمش ایسه‌ده بو روایت ضعیفدر . زیرا ؛ ایرتسی صباح تصادف ایتدیکی وقعه‌ده معاونتی ترك ایتدیکنی بوندنصکره‌کی آیت بیان ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی قبطی‌یی قتلنی ومناجاتی بیاندنصکره حضرت موسانك کچیرمش اولدیغی وقوعاتدن بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَصْبَحَ فِی الْمَدِینَةِ خَائِفاً یَتَرَقَّبُ ﴾ بیوریور .

[قبطی‌نك مقتول دوشمسی اوزرینه موسی علیه السلام مقتولك اولیاسی طرفندن خصومت ایده‌جکلرینه ومقاتله‌یه کله‌جکلرینه انتظار ایده‌رك قورقار اولدیغی حالده مدینه‌ده او کیجه صباحه قدر قالدی ، فقط قورقار واطرافنی‌ده کوزه‌تمکدن خالی قالمادی .]

﴿ فَاِذَا الَّذِی اسْتَنْصَرَهُ بِالْاَمْسِ یَسْتَصْرِخُهُ قَالَ لَهُ مُوسٰی اِنَّكَ لَغَوِیٌّ مُبِینٌ ﴾

[صباح اولونجه آکسزین دونکی کون یاردیم ایسته‌ین اسرائیلی دیکر بر قبطی ایله منازعه ایدر وتکرار یاردیم ایتمسنی ایسته‌ینجه موسی علیه السلام آنی رد ایتدی و « سن آزغین بر کیمسه‌سك ویولدن چیقمش سك وضلالتك میدانده بر شخص شریرسك .] زیرا ؛ دون بر قبطی ایله نزاع ایتدك وقبطینك قتلنه سبب اولدك . بو کون دیکر بر قبطی ایله نزاع ایدیورسك تکرار بزی بر بلا ایله دها مبتلا قیلمق ایسترسك سن فنا بر آدمسك » دیمکله او کیمسه‌یی تکدیر ایتدی . بو تکدیری نصیحتی‌ده متضمندر . چونکه ؛ بر کیمسه‌یه « سن کوتوسك » دیمك « کوتولکی ترك ایت » دیمکدر .

﴿ فَلَمَّا اَنْ اَرَادَ اَنْ یَبْطِشَ بِالَّذِی هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا قَالَ یَا مُوسٰی اَتُرِیدُ اَنْ تَقْتُلَنِی كَمَا قَتَلْتَ نَفْساً بِالْاَمْسِ ﴾

[موسی علیه السلام اسرائیلی‌نك تکرار یاردیم ایسته‌مسی اوزرینه اسرائیلی‌یه وکندینه دشمن اولان قبطی‌یی اسرائیلیدن آییرمق اوزره طوتمق ایسته‌ینجه قبطی دیدی که « یاموسی! دونکی کون بر نفس أولدوردیکك کبی بنی‌ده أولدورمکمی ایسترسك ؟ »]

﴿ اِنْ تُرِیدُ اِلَّا اَنْ تَكُونَ جَبَّاراً فِی الْاَرْضِ ﴾

[« سن هیچ بر شی مراد ایتمز، آنجق یریوزنده جبابره‌دن وظلمه‌دن بر آدم اولمق ایسترسك » .]

﴿ وَمَا تُرِیدُ اَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِینَ ﴾

[« وسن مصلحلردن اولمق ایسته‌مزسك » .]

یعنی ؛ موسی علیه السلام کمال خوف وتلاشله صباحی بولوب صباح وقتی چارشوده دونکی اسرائیلی‌یی دیکر بر قبطی ایله نزاع ایدر کورونجه اسرائیلی‌نك تکرار یاردیم طلب ایتمسی اوزرینه موسی علیه السلام هر ایکیسنه دشمن اولان قبطی‌یه ألنی اوزاتنجه قبطی دیدی که « یاموسی ! دونکی کون بر آدم أولدوردیکك کبی بو کونده بنی‌می أولدورمك ایسترسك ؟ سن مراد ایتمزسك ، آنجق ارض اوزرنده ظالم اولمق مراد ایدرسك وسن ایکی کیمسه بینی اصلاح ایدن مصلحلردن اولمق مراد ایتمزسك » دیمکله دونکی وقوعاتی میدانه قویدی .

شو بیان اولونان معنا حضرت موسایه « دونکی کون بر آدم أولدوردیکك کبی بو کونده بنی‌می أولدوره‌جکسك ؟ » دیه‌ن کیمسه‌نك قبطی اولدیغنه نظراً‌در . اما خازنده بیان اولوندیغی وجهله بو سوزی سویله‌ین حضرت موسادن معاونت ایسته‌ین اسرائیلی اولمق محتملدر . چونکه ؛ حضرت موسی معاونت ایسته‌ین کیمسه‌یه « سن آزغین بر آدمسك » دیمکله تکدیر ایتدیکندن دشمن اولان قبطی‌یی طوتمق اوزره ألنی اوزاتنجه دوست اولان اسرائیلی کندینی طوتاجق ظنیله بو سوزی سویلدی ودیدی که « سن دون بر کیمسه قتل

ایتدیکك کبی بوکونده بنی می قتل ایده جکسك؟ وسنك مرادك یریوزنده جباره دن اولمقدر، یوقسه مقصدك اصلاح دکلدر » دیدی. بو توجیهه نظراً اوزمانه قدر دونکی قبطی یی کیمك قتل ایتدیکی هنوز معلوم دکلمش ، حضرت موسادن معاونت کورن اسرائیلی بو سری افشا ایدیوردی .

کرچه قبطینك قتل اولوندیغی معلوم ایسه ده لکن قاتلی هنوز معلوم دکلدی وحکومت طرفندن قاتل تحری اولونیورسه ده هنوز بولامامشلردی. چونکه ؛ موسی علیه السلامك وقوعاتی فصل ایتدیکی زمان ناسك غفلتی وچارشونك انساندن خالی اولدیغی زمان اولمق سببیله اسرائیلیدن باشقه کیمك قتل ایتدیکنی بیلن یوقدی . کرچه حضرت موسی دویولور ظنیله کیجه یی اندیشه ایله کچیرمش ایسه ده بیلن اولمادیغندن حکومت بولوب چیقارامامشدی . مع التأسف معاونت کورن دوست بو سری افشا ایدیوردی و نزاع ایدن قبطی حکومته اخبار ایتدی ومقتولك اولیاسی ده قصاص طلب ایتدیلر .

*
* *

واجب تعالی فرعون ووکلاسنك قصاصه قرار ویردکلرینی وحضرت موسایه خبر ویرن کیمسه نك کلدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ اَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعٰى ﴾ بیوریور .

[مدینه نك اوست طرفندن قوشارق بر رجل کلدی .]

﴿ قَالَ يَا مُوسٰى اِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ اِنِّى لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ ﴾

[اورجل « یاموسی! فرعون وندماسی سنك حقکده استشاره ایدیورلر که سنی قتل ایتسونلر . شو حالده آنلرك شری سکا طوقونمادن سن چیق شهری ترك ایت . زیرا ؛ بن سکا خیر مرادایدن ناصحلردنم» دیمکله موسی علیه السلامی حکومتك قرارندن خبردار ایتدی.]

﴿ فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِى مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴾

[بوخبر اوزرینه موسی علیه السلام زمان فوت ایتمکسزین قورقار وآرقه سنی تعقیب

ایدن اولوب اولمادیغنی کوزه تیر اولدیغی حالده درحال قصبه دن چیقدی و « یاربی ! بنی ظالم اولان قوم فرعونك شرندن قورتار و لطفکله ساحهٔ سلامته کوتور » دیمکله ربنه التجا ایتدی .]

یعنی ؛ مقتول اولان قبطینك اولیاسی طرفندن قصاص طلب اولونمسی اوزرینه ارکان حکومت قصاصه قرار ویردیلر وبو حقسز قراره راضی اولمایان بر کیمسه سرعتله کلدی وموسی علیه السلامه « یاموسی! مملکتك اولولری سنك حقکده استشاره ایتدیلر وقتلکه قرار ویردیلر . بناءً علیه ؛ سن درحال قصبه دن چیق . زیرا ؛ بن سکا خفی خبر ویرن وخیر یول کوسترنلردنم » دیدی. بونك اوزرینه موسی علیه السلام زمان فوت ایتمکسزین همان مدینه دن چیقدی و لکن قورقار اولدیغی حالده آرقه سنده کوزه تیردی و آرالق آرالق کلن اولوب اولمادیغنی بیلمك ایچون دونر دونر آرقه سنه باقاردی . اوحالنده ربنه مناجاتدن کیری قالمازدی ودیبوردی که « یاربی ! بوظالم قومك شرندن بنی محافظه وخلاص ایت ». ایشته حضرت موسی مدینه دن هم کیدیبور همده بوصورتله ربنه التجا ایدیبوردی.

حضرت موسانك شودعاسی قبطی یی قتلی مباح اولدیغنه دلالت ایدر. چونکه ؛ فخررازینك بیانی وجهله اکر قبطینك قتلی ظلم وکناه اولسه ایدی بوقراری ویرنلرك حقلی وظالم اولمامالری لازم کلیردی . حالبوکه حضرت موسی آنلرك ظالم اولدقلرینی بیان ایتمشدرکه قرارلرینك ظلم وبوقرارك حقسز بر قرار اولدیغنه اشارت ایتمشدر .

چونکه؛ قبطینك مشرك اولدیغی جهتله قتلی مباح اولمسنه بناءً قصاص لازم کلمه دیکی کبی قتلك خطا اولدیغندن دخی قصاص لازم کلمزدی . بناءً علیه قصاصله حکم ؛ البته ظلم ایدی . بونکله برابر قرار، طرفینی دیکله مك ومحاکمه ایتمکله اولاجغندن محاکمه سز قرارك البته ظلم اولاجغنده شبهه یوقدر . ایشته شو اساسلره بناءً ظالم اولدقلری جهتله حضرت موسی « یاربی ! شو ظالم قومك اَلندن بنی قورتار » دیمشدر .

موسی علیه السلامك ایکنجی کون یاردیم ایتمك ایسته دیکی اسرائیلی مظلوم اولدیغندن قبطینك اَلندن قورتارمق ایسته دیکی وابیلکه قارشی اسرائیلینك کوتولك ایدوب سری افشا ایتدیکی نعمت الله افندینك جملهٔ بیاناتندندر . نیسابورینك وقاضینك بیانلری وجهله (یأتمرون بك) (یتشاورون بسببك) یعنی « سنك سببکله استشاره ایدیورلر »

دیمکدر . استشاره ایدن کیمسه‌لر اثنای استشاره‌ده بربرینه امر ایتدکلرندن استشاره‌دن ائتمارله تعبیر اولونمشدر .

مدارکده بیان اولوندیغی وجهله حکومتک قرارینی حضرت موسایه خبر ویرن کیمسه‌نك فرعونك عموجه‌زاده‌سی که سرای خلقندن وارکان مملکتدن واسرار حکومته واقف اولانلردندر ، لکن کندیسی تمیز وجدانلی بر ذات اولدیغندن بو حقسز قراره راضی اولمادیغی جهتله خبر ویرمشدر . حتی طبریده بیان اولوندیغی وجهله ویریلن قراری اجرا ایتمك اوزره حضرت موسایی بولمق ایچون فرعونك کوندردیکی آدملردن اول خبردار ایتمك اوزره حضرت موسی طرفنه علی العجله سعی ایده‌رك کلدیکنی جناب حق بیان بیوردیغی کبی بولك قیصه جهتنی اختیار ایتدیکی واسمنك (شمعون) ویا (سمعان) اولدیغی دخی مرویدر .

خلاصه ؛ حضرت موسانك قتلنه حکومتك قرار ویردیکی وبو قراری خبر ویرمك اوزره مدینه‌نك اوزاق جهتندن بر کیمسه‌نك موسی علیه السلامه کلوب « یاموسی ! وکلا استشاره ایتدیلر وسنك قتلکه قرار ویردیلر . همان سن شهردن چیق بن سکا نصیحت ایدنلردنم » دیدیکی وحضرت موسانك قورقار وآرقه‌سنه باقار اولدیغی حالده همان مدینه‌دن چیقدیغی و « یاربی ! بو قوم ظالمك شرندن بنی قورتار » دیدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی حضرت موسانك شهردن چیقدیغی بیاندنصکره توجه ایتدیکی جهتی واوراده کچیردیکی حیاتی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسٰى رَبّ۪ٓي اَنْ يَهْدِيَن۪ي سَوَٓاءَ السَّب۪يلِ ﴾ بیوریور .

[وقتا که موسی علیه السلام قورقو ایله مصردن چیقدی وشعیب علیه السلامك قریه‌سی اولان (مدین) جانبنه توجه ایتدی ایسه « اومارم ربم بنی طوغرو یوله سوقله هدایتده قیلار » دیدی .]

بیضاوینك بیانی وجهله مدین ؛ ابراهیم علیه السلامك مدین اسمنده اوغلو بنا ایتدیکنده حضرت شعیبك قریه‌سنه بانیسنك اسمیله مدین دینمشدر ومصره سکز قوناق مسافه‌ده‌در .
(مدین) بادیه‌ده اولدیغندن فرعونك حکمی اورالرده نافذ دکلدی . حضرت موسی مصردن چیقنجه مصرده بویومش وبر یر کورمه‌مش اولدیغندن نره‌یه کیده‌جکنی بیلمه‌دیکی حالده اوچ یوله تصادف ایدر وجناب حقدن طوغرو یوله سوق ایتمسنی ایستر . اشبو اوچ یولك اورته‌ده اولاننی ترجیح ایتمش وکریدن تعقیب ایدنلر کلمشلر ایسه‌ده ایکی طرفده اولان یوللره کیتدکاری وبناءً علیه ؛ ضررسز (مدین) ه واصل اولدیغی مرویدر . چونکه ؛ فخر رازینك ابن عباس حضرتلرندن روایةً بیانه نظراً حضرت موسی مصردن چیقدیغنده (مدین) ی قصد ایتمه‌مشدی . فقط توجهی مدین جهتنه ایدی . اللهه متوکل اولدی وطوغرو یوله سوق ایتمسنی ایسته‌دی وبو التجاسی اوزرینه الله تعالی ارض مدینه سوق ایتدی . بعض روایتده مصردن چیقارکن مدینی قصد ایتدی وآیتده بیان اولوندیغی وجهله او جهته توجه ایلدی . چونکه ؛ مدین اهالیسی ایله کندی بیننده قرابت اولدیغنی بیلیوردی . زیرا ؛ مدین اهالیسی حضرت ابراهیمك براوغلونك وبنی اسرائیل‌ده دیکر براوغلونك نسلندن اولدقلری جهتله بینلرنده عموجه‌زاده‌لك اولدیغنی واوراده قرار ایده‌بیله‌جکنی دوشوندی واو جهته کیتمسنده الله تعالی هدایت ایتدی . چونکه هدایت ؛ اللهکدر . بناءً علیه ؛ سلامتله یولنه دوام ایتدی وهیچ کیمسه مانع اولامادی .

*
* *

واجب تعالی حضرت موسانك مصردن چیقوب مدینه توجهنی بیاندنصکره مدینه کلدیکنده جریان ایدن احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَمَّا وَرَدَ مَٓاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ اُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ ﴾ بیوریور .

[وقتا که موسی علیه السلام مدینك صویی یعنی صوقیوسنك باشنه کلدی ایسه ناسدن برجماعت بولدی ؛ حیوانلرینی صولارلر .]

﴿ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ ﴾

[واوقیودن اوزاق وناسك آشاغی طرفلرنده ایکی قادین بولدی که آنلر حیوانلرینك قیویه کلسنی وباشقه‌لرینك حیوانلرینه قاریشمسنی منع ایدرلر .]

﴿ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا ﴾

[بو ایکی خاتونی بوحالده کورونجه نظردقتنی جلب ایتدی وحاللرینی سئوال ایده‌رك « سزك حال وشانکز نه‌در که قویونلریکزی صودن منع ایدییورسکز وبوندن مقصدکز نه‌در ؟ » دیدی .]

﴿ قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصْدِرَ الرِّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ ﴾

[او قادینلر جوابده دیدیلرکه « چوبانلر صولایوب کیری دونوب قیو وقوغه‌سی بوشالمانجه بزصویه واروب صولامایز . حالبوکه بزم بابامزشیخ فانیدر، قویونلری صولامغه طاقتی یوقدر وبزده چوبانلرك ایچنه قاریشامایز . بناءً علیه ؛ آنلر کیدوب بزه نوبت کلنجه‌یه قدر بکلرز » دیمکله افادهٔ مرام ایتدیلر .]

﴿ فَسَقَى لَهُمَا ﴾

[موسی علیه‌السلام بونلرك سوزلرینی دیکله‌یوب حاللرینی آکلاینجه مرحمتی غلیان ایده‌رك آنلرك قویونلرینی صولادی .]

﴿ ثُمَّ تَوَلَّى إِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ﴾

[قویونلری صولادقدنصکره بر کولکه‌یه چکیلدی ودیدی که « یاربی ! رزقدن خیر اولارق بکا هر نه انزال ایدر کوندررسه‌ك محتاجم . زیرا ؛ آجیقدم » . ایشته بوصورتله حضرت موسی ربسنه عرض حال ایتدی .]

خازن وبیضاوینك بیانلری وجهله حضرت موسانك قویونلری صولامسنك کیفیتنده اختلاف واردر . بعض روایته نظراً اهالینك قویونلرینی صولادقلری قیودن باشقه، آغزی آغیرجه بر طاشله قاپانمش برقیونك آغزندن طاشی قالدیردی واهالی‌یه قاریشمقسزین

او قیودن صولادی، فقط قیونك آغزنده‌کی طاشی بر قاچ کیمسه‌نك قالدیرمسی مشکل اولدیغی حالده یالکز قالدیریویرمسی کرك خاتونلرك وکرك سائرلرینك نظر حیرتلرینی جلب ایتمشدر . دیکر برروایته نظراً اهالینك آره‌سنه کیردی وآنلری آرالاشدیردی وصولادی . یاخود اهالی ایشنی بیتیردکدنصکره صولادی والحاصل شعیب علیه‌السلامك قویونی صولادیغی قطعی فقط کیفیتی مختلفدر . آنجق حضرت موسی‌نك عجله ایله مصردن آزیقسز چیقدیغندن یوللرده اوت وآغاچ یاپراغیله ادامهٔ حیات ایتدیکی مرویدر . ایشته آجلغی نهایته واردیغندن کولکه‌یه چکیلنجه احتیاجندن بحث ایتمشدر .

اوایکی خاتونه کلنجه : آنلر شعیب علیه‌السلامك قیزلری اولدیغی وشریعت شعیبده حیوانات صولامق ایچون قادینلرك چیقمسنده بأس اولمادیغندن حضرت شعیبك مساعده ایتدیکی بومسئله‌یی تفصیل ایدن آیتلردن آکلاشلمقده‌در . بالخاصه ضرورتلر هر زمان وهرشریعتده مستثنا تشکیل ایدر . بونلرك قویون صولامغه چیقملری‌ده ضرورته مبنی اولدیغنه سوزلری دلالت ایدر . چونکه ؛ پدرلرینك شیخ کبیر اولدیغندن بحث ایتملری صولایاجق کیمسه‌لری بولونمادیغندن کندیلرینك چقماسنده ضرورت اولدیغندن بحث ایتمکدر .

خلاصه ؛ حضرت موسانك مدینه کلدیکی وقیو باشنده قویون صولار بر جماعت بولوب آنلردن اوزاقده ایکی خاتون قویونلرینی قیویه کلمکدن منع ایدر اولدقلری حالده بولدیغی وآنلرك حالندن سئوال ایدوب آنلرده چوبانلر صولایوب کیدنجه‌یه قدر بکلیه‌جکلرینی وپدرلرینك شیخ فانی اولدیغی سویله‌دکلری و آنلرك قویونلرینی صولایوب کولکه‌یه چکیلدیکی واوزمان جناب حقه قارشی احتیاجندن بحث ایتدیکی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

قویونلرینی موسی علیه‌السلام صولاینجه عادتلرینك خلافی عجله کلدکلرندن حضرت شعیب کریمه‌لرندن سئوال ایدوب آنلرده برکیمسه کلوب قویونلرینی صولادیغندن بحث ایتملری اوزرینه « بریکز کیدك اوآدمی بکا کتیرك » دیدی .

*
* *

واجب تعالی حضرت شعیبك کریمه‌لرندن برینك حضرت موسایی دعوت ایتدیکنی

بيان ايتمك اوزره ﴿ فَجَاءَتْهُ اِحْدٰيهُمَا تَمْشِى عَلَى اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ اِنَّ اَبِى يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ اَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا ﴾ بيورييور.

[شعيب عليه السلامك قيزلرندن برى كمال حيا اوزره يورويوب موسى عليه السلامه كلدى و ديدى كه « بزه قويونمزه صولاديغك اجرتيله سزى جزالانديرمق ايچون پدرم سنى دعوت ايدييور. بنمله برابر بزم خانه‌يى تشريف ايده‌جك واجرتكى آلاجقسك » ديمكله دعوت ايتدى .]

*
* *

واجب تعالى بو دعوته حضرت موسانك اجابتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴾ بيورييور .

[وقتا كه موسى عليه السلام دعوته اجابتله شعيب عليه السلامك حضورينه كلدى وباشندن كچن وقايعى حكايه ايتدى ايسه شعيب عليه السلام « قورقما، قوم ظالم اولان فرعون وقومنك شرندن نجات بولدك قورتولدك » ديدى .]

يعنى ؛ شعيب عليه السلام كريمه‌لرندن برينى كوندروب دعوت ايدنجه موسى عليه السلام دعوته اجابت ايتدى، حضور شعيبه كلدى وباشندن كچن حادثه‌يى ومصردن فرار ايتديكنى حكايه ايدنجه شعيب عليه السلام « قورقما يا موسى! ظالملرك شرندن خلاص اولدك. زيرا؛ فرعونك حكمى بورالره نافذ دكلدر » ديمكله تسليه ايتدى . شو حالده بركيمسه باشندن كچن وقايعى بر اهلنه حكايه ايتمسى مشروع وحكايه ايديلن كيمسه‌نك تسليه ايتمسى ولازم كلن معاونتى ياپمسى بر امر مستحسن اولديغنه آيتده دلالت واردر .

موسى عليه السلامك بو خاتونك دعوتنه اجابتى دعوتده شخص واحدك كلامنه اعتمادك جائز اولديغنه دلالت ايدر وموسى عليه السلام قويونلرى الله تعالى‌نك رضاسنى تحصيل ايتمك وآخرت آزيغى اولمق اوزره صولاديغندن دعوته اجابتى اجرت آلمق ايچون دكلدر. حتى فخر رازى وقاضينك بيانلرى وجهله موسى عليه السلام كلديكنده يمك سفره‌سى حاضرلانمش اولديغندن « بيورك! يمك ييك » دنيلديكنده حضرت موسانك « اعوذ بالله

بز اهل بيتدز ، دينمزى دنيايه دكيشمه‌يز وآخرت ايچون ايشله‌ديكمز عمل مقابلنده دنيا اجرتى آلمايز » ديمسى اوزرينه حضرت شعيبك « بو سكا اجرت دكلدر ، بزم عادتمز هر مسافره بويله‌در ومسافره طعام ييديرمك بزم آباء واجدادمزك سنتيدر » ديديكى مرويدر. حضرت شعيبك بو تأميناتى اوزرينه موسى عليه السلامده طعامدن ييمش وآچلق بليه‌سندن قورتولمشدر . كرچه حضرت شعيبك قريه‌سى مصره سكز كونلك مسافه‌ده اولديغندن فرعون حكومتنك قوتنه نسبتله حكمى اورالره نافذ اولمق عادتده لازم كليرسه‌ده فرعونك مملكتى وحكمى دها اوزاق مملكتلره كيتمشدر ولكن باديه جهتنه اهميت ويرمه‌مش ومملكتدن عد ايدوب حكومتنى او جهته اوزاتماديغندن اورالرده حكومت تشكيلاتى اولمامسنه بناءً حضرت شعيب ظالملرك شرندن قورتولديغنى تبشير ايتدى وموسى عليه السلامده مستريح اولدى .

*
* *

واجب تعالى موسى عليه السلامك حضور شعيبه كلوب طعام ييدكدنصكره بينلرنده جريان ايدن محاوراتى وواقع اولان عقد ازدواجى وقويون كوتمك اوزره ياپدقلرى مقاوله‌يى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالَتْ اِحْدٰيهُمَا يَا اَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ اِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِىُّ الْاَمِينُ ﴾ بيورييور.

[شعيب عليه السلامك كريمه‌لرندن بريسى « اى بابام ! سن بو ذاتى استيجار ايت . زيرا استيجار ايتديكك كيمسه‌لرك خيرليسى ؛ قوت وامانت صاحبى اولاندر .] بو ذاتده قوت صاحبيدركه برقاچ كيشينك قالديره‌ميه‌جغى طاشى يالكز قالديردى وامانت صاحبيدركه بزم قويونمزى صولادى يوزيمزه طوغرولوب باقمادى . بناءً عليه ؛ بو ذاتده مطلوب اولان قوت وامانت واردر ، استيجار ايدرسه‌ك خير كورورسك » ديدى .

بو سوزى سويله‌ين حضرت شعيبك بويوك كريمه‌سى واخيراً حضرت موسانك زوجه‌سى اولان (صفورا) اولديغى مرويدر .

﴿ قَالَ اِنِّى اُرِيدُ اَنْ اُنْكِحَكَ اِحْدَى ابْنَتَىَّ هَاتَيْنِ عَلٰى اَنْ تَاْجُرَنِى ثَمَانِىَ حِجَجٍ ﴾

[کریمه‌سنك « ای بابام ! بوذاتی سن استیجار ایت » دیمسی اوزرینه شعیب علیه‌السلام حضرت موسایه خطاباً دیدی که « سکز سنه قویونمی کوتمك وبکا اجیر اولمق اوزره شوایکی قیزلرمدن برینی سکا نکاح ایتمك مراد ایدرم » .]

﴿ فَاِنْ اَتْمَمْتَ عَشْراً فَمِنْ عِنْدِكَ ﴾

[« بونکاح اوزرینه اگر اون سنه‌یی اتمام ایدرسه‌ك اوسنك کندی عندکدن احسانکدر ، بن سکا امر ایتمم » .]

﴿ وَمَا اُرِيدُ اَنْ اَشُقَّ عَلَيْكَ ﴾

[« حالبوکه بن سنك اوزریکه مشقت ویرمك ایسته‌مم » .] یعنی قدرتك فوقنده بر شی تکلیف ایتمکله سنی مشقته قوشمام .

﴿ سَتَجِدُنِى اِنْ شَاءَ اللّٰهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴾

[« سن بنی انشاءالله صالحلردن بولورسك » دیمکله کریمه‌سیله ازدواج ایتمسنی ومهرینه مقابل بر مدت قویونی کوتمسنی تکلیف ایتدی .]

حضرت شعیب ، کریمه‌سنك مهری سکز سنه قویونی کوتمك اولاجغنی قطعی سویلدیکندن عقد صحیحدر . کرچه « اون سنه یاپارسه‌ك اوسنك احسانکدر » دیمکله سوزنده تردید وار ایسه‌ده اوتردید سکز سنه اوزرینه واقع اولان عقد اوزرینه زائد وصکره‌در . بناءً علیه ؛ عقدی اخلال ایتمز . اساساً تردیدله واقع اولان عقدده اجرت اقل اوزره واقع اولدیغندن تردید اولسه بیله عقد صحیحدر . حالبوکه بوپازارلق سکز سنه اوزرینه‌در . سکزدن یوقاریسی اولورسه حضرت موسانك احسانی اولاجقدی . اجرتك مهر اولاجغنی بعض فقها بوآیتدن اجتهاد ایتمشلردر . چونکه ؛ حضرت شعیبك شریعتنده جائز اولدیغنی جناب حقك قرآنده بزه‌بیان ایتمسی بزم ایچون شریعت اولدیغنه دلالت ایدر .

(وماارید ان اشق) بر کیمسه‌یه مشقت ؛ قدرتنك فوقنده ایش تکلیف ایتمکله اولدیغندن حضرت شعیبك « بن سکا مشقت تکلیف ایتمم » دیمسی « قدرتك فوقنده ایش کوسترمم وقویونی کوتمك خصوصنی رأیکه براقیر وسکا سهولت کوستریرم » دیمکدر .

انبیاء عظام حضراتنك عادتلری معاملات ناسده قولایلق کوسترمکدر وجمله اهل ایمانه یاقیشان‌ده بودر . « سن بنی صلحا زمره‌سندن بولورسك » دیمك « حسن معامله وعهدینی وفا ایدنلردن بولورسك » دیمکدر . اللهك توفیقنه اعتمادینه اشارت ایچون شعیب علیه‌السلام سوزینه « انشاءالله » کلمه‌سیله ختام ویرمشدر .

*
* *

واجب تعالی شو عقده حضرت موسانك راضی اولدیغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ قَالَ ذٰلِكَ بَيْنِى وَبَيْنَكَ اَيَّمَا الْاَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَىَّ وَاللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴾ بیوریور .

[موسی علیه‌السلام « شو بیان ایتدیکك مقاوله ودرمیان ایتدیکك شرطلر سنکله بنم بینمده معتبر وقائم وثابتدر . قبول ایتدم وبیان ایتدیکك ایکی مدت که سکز ویا اون سنه‌در . بونلردن هانکیسنی قضا ایدرسه‌م بنم اوزریمه سزك طرفکزدن تجاوز یوقدر . بناءً علیه ؛ خارجنده واقع اولان تکلیفی قبول ایتمم . حالبوکه الله تعالی بزم سوزلریمز اوزرینه شاهد ووکیلدر .] شوحالده باشقه شاهده حاجت یوقدر » دیمکله مقاوله‌یی امضا ایتدی وطرفین راضی اولدیلر . شعیب علیه‌السلام‌ده بویوك کریمه‌سی (صفورا) یی تزویج ایتدی .

حضرت موسی ایشنه باشلایاجغی زمان النه برعصا ویرمسنی شعیب علیه‌السلام کریمه‌سنه امر ایدر . کریمه‌سی اولدنبری برآراده دوران عصالردن برینی آلیر ویره‌جك اولدیغنده حضرت شعیب او عصانك ویرلمسنه راضی اولماز . مگر او عصا حضرت آدمك جنتدن کتیردیکی عصا اولوب انبیاء عظام حضراتندن نقل صورتیله شعیب علیه‌السلامك ید امانتنه کلن وکندیسیله تبرك اولونان عصای مبارکه اولدیغی ایچون ویرمك ایسته‌مه‌مش ایسه‌ده قاچ دفعه باشقه عصا آلمق اوزره اللرینی اوزاتمشلرسه‌ده عین عصا اللرینه کلنجه حضرت شعیب بونده بر عجیب حکمت اولدیغنی تفکر ایده‌رك ویردیکی مرویدر . بناءً علیه ؛ عصایی ویرمه‌مك ایده‌مدی . چونکه ؛ عصانك صاحبی موسی ایدی وعصانك برچوق خارقه‌لره آلت اولاجغی زمان کلمشدی . عصای مبارکه بو وسیله ایله صاحبنك النه کچدی .

*
* *

واجب تعالی حضرت موسانك اكمال مدت ایدوب مصره عودت ایتدیكنی بیان ایتمك اوزره

﴿ فَلَمَّا قَضٰى مُوسَى الْاَجَلَ وَسَارَ بِاَهْلِهِ اٰنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَاراً ﴾ بیوریور .

[وقتا كه موسی علیه السلام مدت مقاوله‌یی قضا ایتدی ومصره عودت ایتمك اوزره اهلیله برابر یوله چیقدی ویورومكه باشلادی ایسه طور طاغی جهتندن بر آتش كوردی .]

﴿ قَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُوا اِنّ۪ٓی اٰنَسْتُ نَاراً لَعَلّ۪ٓی اٰت۪یكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ اَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴾

[موسی علیه السلام اهلنه « سز بوراده دورك . زیرا ؛ بن بر آتش كوردم او آتش طرفنه كیده‌یم . مأمول كه سزه آتشدن بر خبر ویاخود بر آتش پارچه‌سی كتیریرم . امید ایدرم كه سز او آتشدن ایصینیرسكز » دیدی .]

یعنی ؛ موسی علیه السلام قائن پدریله واقع اولان مقاوله‌ده تعیین اولونان مدتی اكمال وتعهدینی ایفا ایتدی ومصره عودت ایتمك اوزره شعیب علیه السلامدن مساعده آلدی واهلیله یوله چیقدی ایسه كیجه‌نك قارانلغنده فورطنه‌یه طوتولوب یولی غیب ایتدیكی بر زمانده طور جانبندن بر آتش كوردی و اهلنه « سز بوراده بر مدت دورك . بن اوزاقدن بر آتش كوردم . عادتده آتشك یاننده انسان بولونور ، مأمول كه آتشدن بن بر خبر كتیرر یولمزی طوغرولتیرم ویاخود بر آتش پارچه‌سی كتیریرم . امید ایدرم كه سز او آتشدن ایصینیرسكز » دیمكله اهلنه واتباعنه وداع ایتدی وقطعیاً كله‌جكنی سویلدی .

فخر رازینك بیانی وجهله حضرت موسی تعیین اولونان ایكی مدتدن اون سنه‌یی اكمال ایتدیكی بر حدیثله ثابتدر وشعیب علیه السلامك رخصتیله زوجه‌سی وخدمتجیسی برابر یوله چیقمشدر . فقط (سورهٔ طه) ده بیان اولوندیغی وجهله كیجه‌نك قارانلغنده فورطنه‌یه طوتولوب یولی غیب ایتدیكندن شنلكه و آتشه شدتله احتیاج اولدیغی بر زمانده نور الٰهی‌یی آتش صورتنده كوردی واو طرفه كیتدی . چونكه ؛ یولی بولمق ایچون آدمه وایصینمق ایچون آتشه احتیاج شدید واردی . بناءً علیه ؛ كمال سرعتله آتش طرفنه كیتمشدر .

بعض روایته نظراً شعیب علیه السلام قویوننك برسنه قوزوسنی تماماً قیزینه ودامادینه هدیه ایتدیكندن آندن حاصل اولان نما ایله بر چوق قویون صاحبی اولوب برابرنده كوتورور كن او كیجه قارانلقده وشدتلی روزكار ودهشتلی یاغمورلر آره‌سنده قویونلری‌ده طاغیلوب هر بری بر یره كیتدیكی و كیجه‌نك قارانلغنده طوپلایامادیغی جهتله دخی اندیشه‌لی اولدیغی بر زمانده نور الٰهی‌یی آتش صورتنده كوردیكی مرویدر .

*
* *

واجب تعالی آتشی كوردیكی محله كلنجه واقع اولان ظهورات الٰهیه‌یی بیان ایتمك اوزره

﴿ فَلَمَّا اَتٰيهَا نُودِیَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْاَیْمَنِ فِی الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ اَنْ یَا مُوسٰی اِنّ۪ٓی اَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَم۪ینَ ﴾ بیوریور .

[وقتا كه موسی علیه السلام آتشه یقین بر محله كلدیسه قطعهٔ مباركه‌ده موسی علیه السلامك صاغ جانبنه كلن دره‌نك كنارنده بولونان آغاجدن « یا موسی ! بن عالملرك ربی اولان الله تعالی‌یم » نداسی ظهور ایتدی .]

یعنی ؛ آتشه ویاخود یول كوستره‌جك بر آدمه شدتله احتیاج اولدیغی بر زمانده جبل طورده ظهور ایدن نور الٰهی‌یی آتش ظنیله عائله‌سنه « سز دورك بوراده ، بن كیده‌یم سزه آتش ویا بر خبر كتیره‌یم » دییه‌رك اولاد وعیالنی اللهه امانت ایدوب آتشه یقین كلنجه خیر كثیر صاحبی اولان بقعه‌ده وموسانك صاغ جانبنه كلن دره‌ده آغاجك آره‌سندن « یا موسی ! محقق بن الله تعالی‌یم وعالملرك ربی‌یم » نداسی ظهور ایتدی وبویله مبارك بر ندا ایله ندا اولوندی .

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده‌كی لفظ ندا ، (سورهٔ طه) ده بیان اولونان لفظ ندایه مخالف ایسه‌ده هر ایكی آیتده مقصدده مخالفت اولمادیغندن یكدیكرینك عینیدر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله حضرت موسادن بو ندانك اللهك نداسی اولدیغنی نه ایله بیلدیكی سؤال اولوندیغنده « ندایی وجودمك هر جزئیله ایشیتدم . وجودمك هر جزئنده قوهٔ سامعه خلق ایتمك اللهه مخصوص اولدیغندن مذكور ندانك اللهك نداسی

اولدیغنی بیلدم » دیمشدر . یاخود یشیل آغاجله آتشی جمع ایتمك اللهه مخصوص اولمسیله بیلمشدر . یاخود جناب حق علم ضروری خلق ایتدی كه ندانك طرف الٰهیدن اولدیغنی بیلدی . بناءً علیه ؛ ندانك اللهك نداسی اولدیغنه باشقه دلیل ایستەمدی .

اهل سنتدن (منصور ماتریدی) مذهبنده آغاجدن ایشیدیلن كلام ذات اللهله قائم اولان كلام قدیم اوزرینه دلالت ایدن حروف واصواتدر ، یوقسه ذات الٰهی ایله قائم اولان كلام الٰهی دكلدر . چونكه ؛ كلام قدیم اوزرینه دلالت ایدن حروف وصدایی آغاجده خلقیله ایشیتدیرمك جائزدر واویلەده اولمشدر . اما (اشعری) یه كوره ذات الٰهیه ایله قائم اولان كلام قدیمی ایشیتمك ممكندر ، فقط (ماتریدیه) یه كوره حروف واصواتدن عاری اولان كلام قدیمی ایشیتمك ممكن دكلدر . آنجق انسانلرك صدا وحروفله مقصدلرینی افادەیی بربرینه ایشیتدیردكلری كبی جناب حق دە كندی كلامنه دلالت ایدن حروف واصواتی خلقله حضرت موسایه ایشیتدیرمشدر . كلام الٰهی یه دلالت ایدن صدانك ایشیدلدیكی آغاجك هانكی نوعدن اولدیغنه دائر آیتده صراحت یوقدر . فقط بوكرتان ، یاخود سافیز ویاخود صارماشیق آغاجی اولدیغنه دائر روایت وار ایسەده قطعی بر دلیل اولمادیغندن آغاجك نوعنی تعیین ایتمكدن ایسه سكوت ایلمك دها اولیدر . چونكه ؛ آغاجی تعیینه تعلق ایدر برحكمده یوقدر . شوراسی قطعیدر كه طورده مبارك بردەنك كنارنده بیتمش بر آغاجده ذاتیله قائم كلام قدیمنه دلالت ایدن صدایی خلقله جناب حق كلامنی حضرت موسایه ایشیتدیرمشدر . زیرا ؛ قرآنك متعدد آیتلرنده رمز بزه بیان ایتمشدر . بناءً علیه ؛ بو جهتده شبهه یوقدر وشبهه ایتمكده جائز دكلدر .

*
* *

واجب تعالی الوهیتنی بیانله ندادنصكره حضرت موسانك معجزەسنه عائد نداسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاَنْ اَلْقِ عَصَاكَ ﴾ بیوریبور .

[موسی علیه السلامه ندا اولوندی ودنیلدی كه « یاموسی ! الكدە بولونان عصاكی یره آت » .]

﴿ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَانٌّ وَلّٰى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ ﴾

[امر الٰهی یه امتثالاً درحال عصایی یره قویونجه كوردی كه تیترەیوب دەبرەنیر كأنه بریلاندر . اوحالی كورونجه موسی علیه السلام آرقەسنه دوندی وعصایی تعقیب ایتمدی .]

﴿ يَا مُوسٰى اَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ اِنَّكَ مِنَ الْاٰمِنِينَ ﴾

[طرف الٰهیدن « یاموسی ! یونكی عصایه دون ، قورقما . زیرا ؛ سن قورقولاجق شیلرك جملەسندن امین اولابیلیرسك . بناءً علیه ؛ سنك ایچون قورقو یوقدر » دنیلدی .]

فخررازی وخازنك بیانلری وجهله عصا ، ییلان صورتنده حركته باشلاینجه اوكنه كان شیلری یوتمش اولدیغی جهتله حضرت موسی بومهابتدن قورقدی وآرقەسنه دونوب قاچمق ایستەدی ، لكن تأمینات الٰهیەیی حاوی ندا كلدی ودنیلدی كه « یونكی عصایه دون ، قاچمه وعصانك حالندن قورقما . الكله طوت اسكی حالنه عودت ایدەجكدر . زیرا سن ؛ ظهور ایدن خارقەلردن قورقاجقلردن دكل ، بلكه امین اولانلردنسك » دیمكله جسارت ویرلدی . اشبو عصا ؛ شعیب علیه السلامك خانەسندن آلمش اولدیغی عصادر كه ازلده بو عصانك موسانك النه كچەجكی وبر چوق خارقەلره آلت اولاجغی تقدیر اولوندیغندن زمانی كلدی هنرینی اجرایه باشلادی . كرچه عصا شعیب علیه السلامه آندن اول برچوق انبیاء عظام حضراتندن نقل اولونمش كلمش ایسەده آنلرده بوكبی خارقەلره آلت اولمامشدر . زیرا ؛ آنلر عصایی ازلده تقدیر اولونان صاحب حقیقیسی ایچون محافظه ایدیبورلردی . بوخارقەلرك ، آنجق صاحب حقیقیسی اولان حضرت موسی یدنده ظهور ایدەجكی مقدر ایدی . كرچه عصا ایله تبرك ایدرلر واللرنده بولوندورورلردی ، لكن آنلرك اللری موسانك الی دكلدی . یعنی عصا اوعصا ایدی ، فقط ال او ال دكلدی . بناءً علیه ؛ بوخارقەلر جناب حقك فاعل مختار اولدیغنه دلالت ایدر . زیرا ؛ عصانك طبیعتیله اولسه ایدی عصادن بو خارقەلرك هرزمان وهرنبی یدنده ظهور ایتمسی لازم كلیردی ، حالبوكه بویله اولمادی .

*
* *

واجب تعالی حضرت موسایه طورده واقع اولان ندانك اوچنجیسنی بیان ایتمك اوزره

﴿ اُسْلُكْ يَدَكَ فِى جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ وَاضْمُمْ اِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ ﴾ بیوریيور.

[یا موسی ! ألکی جیبکه ادخال ایت وعلل وامراضدن سالم وبیاض اولدیغی حالده چیقار وایکی قنادك مثابه‌سنده اولان أللریکی قولتوقلریکه ضم ایت که قورقودن أللریکی اوزاتما .]

﴿ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ اِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴾

[ایشته کوردیکك ایکی علامت سنك ربکدن فرعونه وجماعتنه قارشی سنك ایچون ایکی معجزه‌در . زیرا ؛ فرعون وقومی حدود الٓهیه خارجنه چیقمش قوم فاسق اولدیلر.]

یعنی ؛ واجب تعالی موسی علیه‌السلامه عصانك معجزه اولدیغنی کوستردکدنصکره ایکنجی معجزه‌سنی کوسترمك اوزره دیدی که « یا موسی ! ألکی قوینکه صوق ، بیاض وکونش کبی پارلار وکورنلره حیرت‌ویرر وکوزلری قاماشدیرر اولدیغی حالده قوینکدن چیقار ، فقط بو بیاضلق برخسته‌لق وعلت اثری دکلدر» دنیلنجه موسی علیه‌السلام امره امتثالاً درحال ألنی قوینه قویدی وکونش کبی پارلار اولدیغی حالده چیقارنجه کندینه بر قورقو عارض اولدیغندن قورقان کیمسه‌نك قورونمق ایچون أللرینی اوزاتدیغی کبی موسی علیه‌السلام‌ده أللرینی اوزاتنجه واجب تعالی او قورقویی ازاله ضمننده « یا موسی! سکا عارض اولان قورقویی کیده‌رمك ایچون أللریکی قولتوغکه قوی » دیدی. چونکه ؛ قورقان کیمسه‌نك قورونمق ایچون أللرینی آچمسی و اوزاتمسی عادتدر . اما قورقودن سالم اولان کیمسه‌نك أللری قولتوغی آلتنده باغلی اولدیغندن جناب حق « یاموسی ! قورقان کیمسه کبی ألکی آچما ، بلکه قورقودن امین اولان کیمسه کبی أللریکی باغلا » دیمکله قورقوسنی ازاله ایله جسارت ویردی . بوجهتله هرایکی معجزه ایله انسیت حاصل اولونجه بیوردی که « یاموسی! شو عصا ایله ألکك بیاضلغی فرعون وآنك جماعتنه وقومنه قارشی سنك ایچون نبوت دعواسنده صدقکه ایکی شاهددر . آنلر بومعجزه‌لریکه مقابله ایده‌میه جکلردر . زیرا ؛ آنلر قوم فاسق اولدقلری جهتله بررسول طرفندن ارشاده محتاجلردر . بناءً علیه ؛ سنی آنلره رسول اولارق کوندریيورم » دیدی .

تفسیر مدارکده بیان اولوندیغی وجهله واجب تعالی حضرت موسایه عارض اولان قورقویی ازاله ایچون ألنی کوکسنه ویاخود بوکرینه قویمسنی امر ایتدیکندن ابن عباس حضرتلری « قورقو عارض اولان کیمسه ألنی کوکسنه قورسه قورقوسی زائل اولور » بیورمشدر.

خلاصه ؛ موسی علیه‌السلامك طور طاغنده ظهور ایدن تجلیات الٓهیه ایله مشرف وعصا ایله ید بیضا نبوتنك صدقنه دلالت ایدر ایکی معجزه اولدیغی واوهیبتدن عارض اولان قورقویی ازاله ایچون أللرینی بوکرلرینه قویمسنه دائر امر الٓهینك ورود ایتدیکی وحضرت موسانك قوم‌فاسق اولان‌قوم فرعونی ارشاده مأمور رسول اولدیغی بوآیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی موسی علیه‌السلامك رسول اولدیغنی بیاندنصکره ربسنه التجا ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ رَبِّ اِنِّى قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَاَخَافُ اَنْ يَقْتُلُونِ ﴾ بیوریيور.

[موسی علیه‌السلام ربسنك امرینی دیکله‌یوب قبول ایتدکدنصکره دیدی که «یاربی! بن آنلردن برشخص قتل ایتدم. بناءً علیه ؛ آنلرك بنی قتل ایتملرندن قورقارم » .]

﴿ وَاَخِى هٰرُونُ هُوَ اَفْصَحُ مِنِّى لِسَانًا فَاَرْسِلْهُ مَعِىَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِى ﴾

[« حالبوکه بنم برادرم هرون لسان جهتندن بندن دها زیاده فصیحدر. بناءً علیه؛ یاربی ! بنمله برابر برادرمی رسول کوندرکه بکا آرقه اولارق بنی تصدیق ایدر » .]

﴿ اِنِّى اَخَافُ اَنْ يُكَذِّبُونِ ﴾

[« زیرا ؛ بن آنلرك بنی تکذیب ایتملرندن قورقارم» دیمکله ربسنه تضرع ایتدی.]

یعنی ؛ الله تعالی موسی علیه‌السلامه « سن فرعونه وجماعتنه رسول‌سك. کیت آنلری حقه دعوت ایت » دینجه امر رسالتك اهمیتنی نظر دقته آلارق اعتذار ایتمك ویاردیم ایسته‌مك اوزره دیدی که « یاربی ! بن آنلردن خطاءً برکیمسه أولدوردم واساساً قتلمه

قرار ويرديلر ، سن بنى قورتاردك . بناءً عليه ؛ اسكى قرارلرينى اجرا ايدوب آنلرك بنى قتل ايتملرندن قورقارم و بنم برادرم هرون لساناً بندن دها آچيق وهرامنى بندن دها زياده بيانه مقتدردر . شوحالده آنى ده بكا ياردیمجى اولارق رسول كوندركه حقيقتى خلاصه ودليللرى تقرير وشبهه‌لرى ازاله ايده‌رك بنى تصديق ايتسون . زيرا ؛ آنلرك بنى تكذيبلرندن قورقارم » ديمكله كنديسنه معاونت ايتمك اوزره برادرينك رسول اولمسنى استرحام ايتدى . (ردءاً) بيضاوينك بيانى وجهله معين وناصر معناسنه‌در . يعنى « قارداشمى بنمله برابر كوندركه بكا ياردیم وبنى تصديق ايتسون . زيرا ؛ دعوت ايدن ايكى كيمسه اولورسه سوزلرى قبوله دها شايان اولور » ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى شو التجاسى اوزرينه حضرت موسانك دعاسنى قبول ايتديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِاَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَاناً ﴾ بيوريبور .

[موسى عليه السلامك التجاسى اوزرينه واجب تعالى ديدى كه « يا موسى ! سنك بازوكى بز برادركله قوتلنديررز وسزك ايچون بز آنلر اوزرينه تسلط وغلبه خلق ايدرز »]

﴿ فَلَا يَصِلُونَ اِلَيْكُمَا ﴾

[« بناءً عليه ؛ آنلرك ضررى سزه واصل اولماز » .]

﴿ بِاٰيَاتِنَا ﴾

[« بزم آيتلريمزله كيدك ، آنلرى دعوت ايدك حقه . كوسترك معجزه‌لريكزى ، تبليغ ايدك احكامى » .]

﴿ اَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ ﴾

[« سز وسزه اتباع ايدنلر فرعونه وقومنه غالب سكز » ديمكله دعاسى وجهله برادرينك ده رسول اولديغنى بيان ايتدى .]

يعنى ؛ موسى عليه السلامه فرعونه وقومنه رسول اولديغنى بيان ايدنجه موسى عليه السلام

برادرينك كنديسنه رفيق اولمسنى تضرع ايتمسى اوزرينه جناب حق ايسته‌ديكنى ويردى وديدى كه « يا موسى ! سنى برادركله تقويه وسزك ايچون قوت وشوكت خلق ايدرز . بناءً عليه ؛ بزم آيتلريمز سببيله آنلرك ضررى سزه واصل اولاماز . چونكه ؛ ويرديكمز معجزه‌لره معارضه ايده‌ميه‌جكلرى جهتله سز وسزه تابع اولان اهل ايمان هرزمان غالب سكز . شو حالده سزك ايچون قورقو وتلاش يوقدر » ديمكله غالب اولاجقلرينى تبشير ايتدى .

فخر رازينك بيانى وجهله حضرت موسى برادرينك رفاقتنى ايسته‌مسنده‌كى سبب ؛ كنديسنك لساننده ركاكت اولمسيدر . هرونك فصاحتنى بيان ايتمسى دخى سببك بو اولديغنه دلالت ايدر . حضرت موسانك عصاسى معجزه اولديغى كبى فرعونك شرينى دفعه‌ده كافى اولديغندن واجب تعالى بو آيتده « كيدك آنلره . بزم آيتلريمز سببيله آنلرك ضررى سزه اولاشماز » ديمشدر . چونكه ؛ هرنه زمان ايسترسه حضرت موسانك عصاسى بر اژدرها صورتنه كيرديكندن دشمنلرى اوزرينه كله‌مزلردى . زيرا ؛ ايسترسه حضرت موسى عصاايله ايسته‌ديكنى اهلاك ايدردى . بناءً عليه ؛ فرعون وعونه‌سى حضرت موسادن قورقار و اوزرينه وارمقدن چكينيرلردى .

بو آيتده يالكز حضرت موسى ايله برادرينه ضررلرى واصل اولميه‌جغى بيان ايتديكندن فرعونك ساحرلرى آصمسيله بو آيته اعتراض وارد اولماز . چونكه ؛ بو ايكيسنه ضررلرى واصل اولميه‌جغى بيان باشقه‌لرينه‌ده ضررك واصل اولميه‌جغى بيانى لازم كلمزكه اعتراض وارد اولسون . غلبه ايله مراد ؛ معجزه ايله غلبه‌در . ياخود ايلروده غلبه اولديغى جهتله بعض تابع اولانلرك مغلوب اولملريله سؤال وارد اولماز . بناءً عليه ؛ حضرت موسايه ايمان ايدن ساحرلرك فرعون طرفندن ظلماً صلب اولونملرى بو آيتده بيان اولونان غلبه‌يه منافى دكلدر . بو توجيهاته احتياج ؛ ساحرلرك صلب اولوندقلرينه نظراً‌در . بعض روايته نظراً فرعون ساحرلرى « سزى البته آصارم » ديمكله تهديد ايتمش ايسه‌ده صلب ايده‌مه‌مشدر . بو روايته نظراً سؤال ترتب ايتمديكندن توجيهه‌ده حاجت يوقدر .

*
* *

واجب تعالى حضرت موسانك طورده امر التهيسنى تلقى ايتديكنى بياندنصكره

عائله‌سنی آلوب مصره کله‌رك وظیفهٔ رسالتی ادایه باشلادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هٰذَا اِلَّا سِحْرٌ مُفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِى اٰبَائِنَا الْاَوَّلِينَ ﴾ بیوریور .

[وقتاكه موسی علیه‌السلام بزم آچیق آیتلریمزله فرعونه وقومنه کلدی وطریق حقه دعوته باشلادی ایسه آنلر « شو موسانك کتیردیکی شی اولمادی ، الا افترا اولونمش بر سحر اولدی وبز اول کچن بابالریمزدن موسانك دیدیکی شوشیئی ایشیتمدك » دیدیلر .]

﴿ وَقَالَ مُوسٰى رَبِّى اَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدٰى مِنْ عِنْدِهِ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ ﴾

[آنلرك بو سوزینه قارشی موسی علیه‌السلام « بنم ربم کندی طرفندن هدایتله کلن کیمسه‌یی و کندی ایچون عاقبت دار اولان کیمسه‌یی بیلیر . بناءً علیه ؛ عاقبتکز هلا کدر » دیدی .]

﴿ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴾

[« زیرا ؛ ظالملر فلاح بولمازلر ، سزده ظالم اولدیغکز جهتله فلاح بولمازسکز » دیمکله حقیقتی سویلدی .]

یعنی ؛ موسی علیه‌السلام طورده مناجاتی بیتیروب عائله‌سیله برابر مصره کلنجه بزم کندینه خصمنی الزام ورسالتنی تصدیق ایچون ویردیکمز آیتلریمز وآچیق حجتلریمزله امر السه‌یمزی تبلیغ ایچون فرعونه واتباعنه کلدی ایسه آنلر کمال جهالت وضلالته طالمش اولدقلرندن « موسانك کتیردیکی شو شی اولمادی ، الا افترا اولونمش بر سحر اولدی . یعنی سحردن باشقه برشی دکلدر و بز بابالریمزدن و اول کچن اجدادمزدن بویله بر شی ایشیتمدك . زیرا ؛ معبود بر اولسون ، قوللرینی اصلاح ایچون رسول کوندرسون ، آنلر قوانین شرعیه وضع ایتسون . بو عقلك خارجی بر شیدر . بناءً علیه ؛ بز بویله بر شی ایشیتمدك » دیدیلر . چونکه ؛ فرعون واتباعی غایت جاهل و تقلیده مصر اولدقلرندن اوقدر آچیق معجزه‌لره قارشی بابالرنده بویله برشی کورمدکلرینی بیانله مدافعه ایتدیلر .

حالبوکه حقیقتده مذهبلرینی بر دلیل ایله استدلاله مقتدر دکللردی . بناءً علیه ؛ بابالرینی تقلیدله مدافعه‌یه مسارعت ایتدیلر . آنلرك شو مدافعه‌لرندن ایمان ایتمیه‌جکلرینی بیانجه موسی علیه‌السلام « بنم ربم هدایت ورشدله کندی طرفندن کلن کیمسه‌یی هرکسدن زیاده بیلیر وآنلره انواع کرامتله اکرام ایدر وعاقبت دار یعنی عاقبت حمیده کیمك ایچون اولدیغنی دخی بیلیر و لکن ای فرعون ! سز فلاح بولماز وسعادت کورمزسکز . زیرا ؛ ظالمسکز . ظالملر ایسه فلاحیاب اولامازلر » دیمکله فرعون واتباعنك ظالم اولدقلرینی وظلملری فلاکتلرینه سبب اولاجغنی بیان ایتدی .

*
* *

واجب تعالی حضرت موسانك کلامندن صکره فرعونك سویله‌دیکی سوزلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا اَيُّهَا الْمَلَاُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرِى ﴾ بیوریور .

[فرعون موسی علیه‌السلامك تبلیغنی دیكله‌دکدنصکره موافق برجوابه مقتدر اولمادیغندن کمال خجالتنی سترله عونه‌سنك معجزه نسبتندن قورقدیغی ایچون دیدی که « ای جماعت ! بن سزك ایچون بندن باشقه بر معبود بیلمیورم . بندن باشقه آله اولدیغنی موسی نصل دعوی ایدییور » .]

﴿ فَاَوْقِدْ لِى يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ ﴾

[« شو حالده یا هامان ! بنم ایچون چامور اوزرینه آتش یاق کیره‌مید پیشیر » .]

﴿ فَاجْعَلْ لِى صَرْحًا لَعَلِّى اَطَّلِعُ اِلٰى اِلٰهِ مُوسٰى ﴾

[« کره‌مید پیشنجه او کیره‌میددن بنم ایچون یوکسك بر کوشك یاپ . بن کوشکك اوزرندن مأمول که موسانك معبودینه مطلع اولورم » .]

﴿ وَاِنِّى لَاَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴾

[« حالبوکه بن موسایی یالان سویله‌ینلردن ظن ایدییورم » .]

یعنی ؛ فرعون موسی علیه السلامك كلامنی دیكله دكدنصكره حاضر اولان جماعته خطاب ایده رك « ای اولو كیشیلر ! بن سزك ایچون موسانك دیدیكی كبی بندن غیری بر معبود اولدیغنی بیلمیورم . ای هامان ! آتش یاق بنم ایچون ، چاموردن كرپیچ پیشیرت واو كرپیچله یوكسك بر قصر یاپ . بن اوقصرك اوزرینه چیقایم . باقایم مأمول كه موسی علیه السلامك معبودینی بولورم واحوالنه مطلع اولورم . حالبوكه بن موسایی یالانجیلردن ظن ایدییورم » دیمكله ایشی چیكشدیرمك وعجزینی اطرافنده بولونانلره آكلاتمامق ایسته دی .

بو آیتده بیان اولوندیغی وجهله فرعون هامانه كیره میده یاپدیرمسنی امر ایتدی . فقط آندن اول كره مید وارمیدی بوراسی معلوم دكلدر . شو حالده كیره مید فرعونك ایجادی اولمق محتملدر . بناءً علیه طوغله ؛ دنیاده ایجاد اولونان صنعتلرك ایچه اسكیلرندندر . زمانمزده دخی بوصنعت رواجنی غیب ایتمه مش وابنیه وعمارت خصوصنده پك مهم عامللردن اولدیغی جهتله اعتناسی لازم اولان صنایعدندر . چونكه ؛ انسانلر ایچون اكمكدنصكره سكنا لوازم بشریه نك ایكنجی مرتبه سنی تشكیل ایتدیكندن كیره میدك اهمیتی آشكاردر . حتی فرعون كیره مید پیشیرمسنی امر ایتدكدنصكره ابنیه ده استعمال ایده جكنه اشارت ایچون بر كوشك یاپیلمسنی علاوه ایتمشدر . تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله (هامان) درحال اوسته وعمله یی طوپلادی . آز زمان ایچنده كیره میدی پیشیردی . فرعونك امری وجهله بر قصر وایچنده استرله چیقیلاجق یولده یاپدیردی كه فرعونك استرله اینوب چیقدیغی مرویدر .

فرعونك بوسوزنده تناقض واردر . چونكه ؛ كندندن باشقه معبود اولدیغنی بیلمدیكنی واویله بر معبود اولمادیغنی سویلدیكی حالده حضرت موسانك معبودینی آرامق ایچون بر طاقم ابنیه كلفتیله مشغول اولدی وهامانه عرض احتیاج ایتدی . كندی زعمنجه اله اولونجه ایجاد ایدیویرملی ایدی . فرعونك اعتقادنجه اله موجود اولسه سماده بر جسم اولاجغندن سما جهتندن آرامغه قرار ویردی .

بیضاوینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله فرعونك امر ایتدیكی بنا رصدخانه اولوب بوندن مقصدیییلدیزلرك احوالنی ترصد وتفتیش ایتمك وبر اله اولوب رسول كوندرمكه دلالت ایدر دلیل آرامق ودولتنك انقراضنه دلالت ایدر علامت اولوب اولمادیغنی

تحقیق ایتمك اولدیغی مرویدر . یاخود موسی علیه السلام « بنم ربم سموات وارضك ربیدر » دینجه سمانك ربی سماده اولور ظنیله سما جهتنده آرامغه قالقمشدر وبیلمه مشدر كه رب تعالی مكاندن منزهدر .

﴿ وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ ﴾

[فرعون وعسكری یریوزنده بغیر حق استكبار ایتدیلر وكندیلرینی بویوك صایدیلر وظن ایتدیلر كه آنلر اولدكدنصكره بزم حضور معنویمزه ارجاع اولونمازلر .]

یعنی ؛ فرعون غایت جاهل واحمق اولدیغندن بالاصاله كندیسی واكا تبعیتله عسكری كندیلرینی یریوزنده حقسز اولارق بویوك عد ایتدیلر وآنلر ظن ایتدیلر كه بزم حضور معنویمزه حشر اولونوب كلمزلر . چونكه ؛ عسكرك طور وحركتی ملكك طور وحركتی اوزره اولمق عادتدر . حالبوكه آنلر حشر اولونوب كله جك وكبرلرینك جزاسنی كوره جكلردر .

***

واجب تعالی آنلرك استكبارلرینی بیاندنصكره كبرلرینك نتیجه سنی بیان ایتمك اوزره

﴿ فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴾

بیوریور .

[بز عظیم الشان فرعونی وعسكرینی طوتدق دكزه آتدق . حبیبم ! سن نظر ایت كوركه ظالملرك عاقبتی نه اولدی .]

یعنی ؛ فرعون وعسكری استكبار ایدوب ایماندن امتناع ایدنجه بز قهر وغضبمزله آنلری عذابله مؤاخذه ودكزه آتمقله هلاك ایتدك . یا اكرم الرسل ! سن نظر ایت كوركه ظالملرك عاقبتلری نه اولدی . (فنبذناهم) نبذ ؛ اُفق اوفاجق چاقیللری آلوب آتمقدر . شو حالده فرعون وعسكری هرنه قدر كندیلرینی بویوك عد ایتمشلرسه ده جناب حق آنلری انسانك آلنك اوجیله آتمش اولدیغی چاقیللره تشبیهله تحقیر ایچون (فنبذناهم)

یعنی « بز آنلری اوفاجق چاقیللر کبی دکزه آتدق » بویورمشدرکه « عادتا اهمیتدن عاری برشی کبی دکزه آتیلیویردیلر ، حتی آز بر زمان ایچنده اثرلری بیله قالمادی » دیمکدر . چونکه ؛ کبرك عاقبتی فلاکت وذلت ومسکنتدر .

﴿ وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ لَا يُنْصَرُونَ ﴾

[بز فرعونی وعسکرینی عاصیلره اماملر قیلدق که آنلرناسی وبالخاصه عصیان ارتکاب ایتمك ایسته‌ینلری جهنم آتشنی ایجاب ایدن کناهلره دعوت ایدرلر ویوم قیامتده آنلر هیچ برکیمسه طرفندن یاردیم اولونمازلر .]

یعنی ؛ فرعونی و وکلاسنی وقوتنی محافظه ایدن عسکرینی بز عاصیلره مقتدابه قیلدق . زیرا ؛ آنلر کندیلرینه اتباع ایدن عاصیلری جهنم آتشنه دعوت ایدرلر . یعنی برطاقم کناهلره دعوت ایدرلرکه او کناهلر جهنم آتشنه سببدر . ویوم قیامتده کرك تابع وکرك متبوعلردن هیچ بریسی برکیمسه طرفندن یاردیم اولونمازلر . چونکه ؛ آنلره شفاعت ایده‌جك برکیمسه بولونماز .

﴿ وَاَتْبَعْنَاهُمْ فِى هٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ ﴾

[شو دنیاده بز آنلره لعنتی تابع قیلدق ویوم قیامتده آنلر اهلاك اولونانلردندر .]

یعنی ؛ عاصیلره مقتدابه اولانلر یوم قیامتده نصل یاردیم اولونورلر . البته یاردیم کورمزلر . زیرا ؛ بودنیاده آنلرك آرقه‌لرینه بز لعنت تابع قیلدق . شوحالده آنلر یوم قیامتده البته یوزلری چیركین اولارق حضورمزدن واكرامزدن طرد اولونانلردندر . چونکه ؛ دنیاده آنلره ملکلر ومؤمنلر الی یوم القیام لعنت ایتدکلرندن دنیاده السنهٔ ناسده ملعون اولدقلری کبی آخرتده‌ده درکاه الوهیتدن طرد اولونورلر . فرعون واتباعی عنف وشدتله طرد اولوندقلری جهتله البته یاردیم کورمزلر . بالعکس اهانت وحقارت کورورلرکه دنیاده‌کی تکبرلرینك جزاسی حقارتدر .

طبریده بیان اولوندیغنه نظراً فرعونه وقومنه دنیاده تابع اولان لعنت ایله مراد ؛ غضب ومقارنده اهلاك والی یوم القیام السنهٔ ناسده ذم ایله عالمه عبرت اولملریدر .

مقبوح اولملری ایله مراد ؛ مقارنده اهلاك اولوندقلری کبی آخرتده اهانت لازمه‌یه معروض اولملریدر . ابوالسعود افندینك بیاننه نظراً مقبوح ایله مراد ؛ یوزلری سیاه وکوزلری کوك اولمق کبی چیركین وقبیح علامتلرله عندالله وعندالناس منفور واحسان الٰهیدن محروم ورحمتندن مطرود اولملریدر .

***

واجب تعالی فرعون وعسکرینك دکزه غرق اولوندقلرینی ولعنته مستحق رحمت الٰهیه‌دن مطرود اولدقلرینی بیان ایتدیکی کبی حضرت موسایه توراتی ویردیکنی دخی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْاُولٰى بَصَائِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که بز قرون اولایی اهلاك ایتدکدنصکره ناسك قلبلرینه انکشاف ایچون نورلر وطوغرو یوله ارشاد ایچون هدایت ورحمت اولدیغی حالده بز تورات کتابنی موسی علیه‌السلامه ویردك . مأمول که ناس تذكر ایدرلر ، دوشونورلر ومواعظیله متنصح اولورلر .]

یعنی ؛ فرعون ، عاد وهود قوملرینی برر کونا آفتله بز اهلاك ایتدکدنصکره موسی علیه‌السلامه توراتی ویردك که او تورات ناسك قلبلرینه ضیا ویرر بصیرتدر . زیرا ؛ او کتابله انسانلر جهالت وضلالتدن قورتولورلر . واحکامیله عمل ایدوب منافع دینیه ودنیویه‌لرینی او کتابدن استنباط ایتدکلرندن آنلر حقنده تورات عین نور وبصیرتدر . تورات انسانلره طوغرو یولی کوستردیکندن عین هدایت واحسان الٰهی‌یه سبب اولان عمللری بیان ایتدیکندن عین رحمتدر . چونکه ؛ احکامیله عمل ایدنجه آنلری سعادت ابدیه‌یه ایصال ایدر . وبو کتابی بز موسی علیه‌السلامه ویردك که ناس دوشونسونلر و وعظیله متعظ وکمال تفکر وتذکرله احکامندن مستفید اولسونلر .

حضرت موسایه توراتك انزالی فرعونی اهلاك ایتدکدنصکره اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر .

چونکه ؛ قرون اولی‌ده فرعون‌ده داخلدر . زيرا ؛ نعمت الله افندينك بيانه نظراً قرون اولی ايله مراد ؛ قوم نوح و هود و صالح ايله قوم فرعوندر . بونلرك جمله‌سی هلاك اولوب اثرلری قالماديغی بر زمانده تورات نازل اولوب ناس بيننده قواعد شرعيه‌يی تأسيس وعدالتی نشر ايتمش وطوغرو يولی كوسترمشدر. بناءً عليه ؛ جناب حق بو آيتده توراتی ناسه بصيرت وهدايت ورحمت اولمقله توصيف ايتديكی كبی توراتی انزالدن مقصدده ناسك احكامنی تذكر ايدوب موجبيله عمل ايتملری اولديغنی بيان ايتمشدر .

فخررازينك بيانی وجهله واجب تعالی توراتی انزالدنصكره يوم سبته رعايت ايتمه‌ينلری عذاب دنيا ايله اهلاك ايتمش وآنلردنصكره عذاب دنيا ايله هيچ برقومی اهلاك ايتمه‌مشدر.

*
* *

واجب تعالی بو سوره‌ده حضرت موسانك حال صباوتندن تورات انزال اولونونجه‌يه قدر كچيرمش اولديغی دوره‌لری و قرون اولی‌نك هلاكنی و توراتك كلمسی خلقك احتياجنی تأمين ايچون اولديغنی بياندنصكره بزم پيغمبريمزك بونلری وحی ايله بيلديكنی و رسول اللهك و قرآنك ، ناسك احتياجنه بناءً كوندرلديكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ اِذْ قَضَيْنَا اِلٰى مُوسَى الْاَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴾ بيوربيور .

[يا اكرم الرسل ! سن ، موسی عليه‌السلامه بز امرمزی وحی ومعاهده ايدوب فرعونی حقه دعوتی ايچون رسول اولديغنی بيان وحكم ايتديكمز زمان موسانك غربنه كلن دره‌ده و شجرهٔ مباركه ميانده اولمادك و او مقامده حاضر اولانلردن‌ده دكلدك . شوحالده بونلری سنك بيلمه‌ك آنجق بزم سكا وحيمزله‌در . زيرا ؛ وحيك غيری بر سببله بيلنور بر شی دكلدر .]

يعنی ؛ حبيبم ! شو بيان ايتديكمز وقوعاتی سنك بيلمه‌ك نبوت دعواسنده صادق اولديغكه دلالت ايدر معجزه‌در . چونكه ؛ بو وقوعات واقع اولوركن طورده موسانك غرب جانبنده اولماديغك كبی بو وقوعاتی مشاهده ايچون او مقامده حاضر اولانلردن‌ده

اولمادك كه بو خبرلری مشاهده ايتديكك وجهله خبر ويرمش اولاسك . شوحالده بونلر سكا نسبتله مغيباتدن خبردر . بو ايسه آنجق وحی ايله اولابيله‌جكندن البته سنك نبوتكك صدقنه دلالت ايدر . چونكه ؛ كچمش وقوعاتلری بيلمك وحيك غيری اولارق تاريخ مطالعه‌سی ايله وياخود بر استاذدن تعلمله اولورسه‌ده سنك ايچون بونلردن هيچ بريسی اولماديغندن خبر ويرديكك شيلرك جمله‌سی آنجق وحی ايله‌در ، وحيك غيری اسباب علمدن برسببله دكلدر . بناءً عليه ؛ مشركلرك نبوتك صدقنده شبهه‌لری واهيدر. زيرا ؛ شبهه‌لرنده استناد ايده‌جك دليللری يوقدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنك شو وقوعاتی بيلمسی وحی ايله اولديغنی بياندنصكره وحيك سبب مستقلی خلقك احتياجی اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلٰكِنَّا اَنْشَاْنَا قُرُوناً فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ ﴾ بيوربيور .

[يا اكرم الرسل ! سن موسايه وحی زماننده حاضر دكلدك ولكن بز بونلری سكا وحی ايتدك . زيرا ؛ بز موسی عليه‌السلامدنصكره برطاقم قوملر وانسانلر ايجاد ايتدك وآنلر اوزرينه زمان اوزادی ومدت تمادی ايتدی .] بناءً عليه ؛ موسی ايله سنك آره‌كزده برچوق امتلر حاصل اولدی و اول كچن انبيانك زمانی اوزانجه شريعتلرينك احكامی اونوتولدی واللهك امری يرينی بولماز اولدی . شوحالده يكی بر شريعت انزالنه احتياج كورولديكندن سنی رسول اولارق كوندردك وقرآنی ناسك احتياجنه بناءً انزال ايتدك .

﴿ وَمَا كُنْتَ ثَاوِياً فِى اَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا وَلٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴾

[وحبيبم ! سن اهل مدين ايچنده اوزون مدت اقامت ايدوب آنلره آيتلريمزی تلاوت ايدر اولمادك ولكن بز رسوللر كوندرر و آنلر واسطه‌سيله وقوعاتی خبر ويررز . كذلك سكا بو وقوعاتك جمله‌سنی رسالتك سببيله خبر ويردك .] بناءً عليه ؛ سنك قومك بو جهتلری دوشونه‌رك سنی تصديق ايتملری لازمدر . زيرا ؛ موسی عليه‌السلامله ليلهٔ مناجاتده بينمزده وقوعبولان محبتی وعهدی وشعيب عليه‌السلامله موسی بيننده جريان

احوالی سنك وحيدن باشقه نه ايله بيلمه‌ك ممكندر . وكذلك موسادنصكره وسندن اول كچن امتلرك احوالنی خبر ويردك وآنلرك زماننده دولتلر تبدل ايتدی وزمان دكيشدی واحكام الـٰهيه تغيير اولوندی وناس ضلالت ايچنده قالديغی برزمانده ارشاد واصلاح ايچون بز سنی كوندردك . بونلری غنيمت بيلوب درحال ايمان ايتملری لازم دكلمی ؟ حالبوكه فتنه وفسادك چوغالديغی وظلم وعدواندن هركسك بيزار اولديغی وآرای باطله وافكار فاسده‌نك ناس اوزرنده حاكم اولوب يكی برشريعت وبرپيغمبره احتياج مس ايتديكی برزمانده بز سنی كوندردك. بواحتياجی تقدير ايدوب حسن قبول كوستره‌جك ايكن بالعكس تمرد ايتملری عيب دكلمی ؟

﴿ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ اِذْ نَادَيْنَا وَلٰكِنْ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ ﴾

[حبيبم ! موسی عليه‌السلامه ندا ايدوب توراتی ويرديكمز زمان سن طور طاغنك بر جانبنده اولمادك ولكن ربك تعالی‌دن رحمت واحسان اولارق بز سكا اوراده جريان ايدن احوالی بيليردك .]

﴿ لِتُنْذِرَ قَوْماً مَا اَتٰيهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴾

[ناس تذكر وطريق صوابی قبول ايتسونلر ايچون سندن اول كنديلرينه انذار ايديجی برپيغمبر كلمه‌ين قومی انذار ايتمك مقصدينه مبنی حبيبم بز سنی رسول كوندردك.] چونكه؛ عيسی عليه‌السلامدن صكره وسندن اول رسول كلمه‌ين امتی انذار وارشاد ايتمكه احتياج مس ايتديكندن انذار مقصدينه بناءً سن امتلری ارشاده مأمور قيلندك .

بيضاوينك بيانی وجهله حضرت عيسی ايله بزم پيغمبريمز آره‌سنده رسول كلمديكندن بو زمانه فترت زمانی واهاليسنه‌ده اهل فترت دينمشدر وبومدت‌ده اكثر روايته نظراً بشيوز سكسان سنه‌در. شوحالده كنديلرينه نذير يعنی پيغمبر كلمه‌ين اهالی ايله مراد ؛ **زمانه فترت اهاليسيدر.** ياخود قوم ايله مراد ؛ **رسول اللهك قومی اولان قوم عربدركه** آنلره رسول اللهدن اول واسمعيل عليه‌السلامدنصكره بر رسول كلمه‌مشدر. بوكا نظراً **معنای نظم :** [سندن اول وجدك اسمعيل عليه‌السلامدنصكره پيغمبر كلمه‌ين قومی انذار ايتمك ايچون

حبيبم سنی رسول كوندردك] ديمكدر . شو معنايه نظراً رسول اللهك قوم عربی انذار ايچون رسول اولمسندن باشقه‌لرينی انذاره مأمور اولمامسی لازم كلمز . زيرا ؛ بر قومه رسول اولديغی ذكر ايتمك باشقه‌لرينه رسول اولمامسنی ايجاب ايتمديكی كبی ديكر آيتلرده رسول اللهك عامهٔ ناسه پيغمبر اولديغی مصرحدر . برشيئی ذكر ؛ ماعدايه منافی اولمامق قاعده‌در .

واجب تعالی موسی عليه‌السلامك **اوچ حالنی ذكر ايتدی : برنجيسی ؛ مصردن (مدين)ه كيده‌رك حضرت شعيب نزدنده اقامتی ، ايكنجيسی ؛ مدين‌دن حركت ايدوب كيجه جناب حقه مناجاتی وفرعون ورقومنی دعوته مأمور اولديغی ، اوچنجيسی ؛ ينه طورده جناب حقدن توراتی تلقی ايدوب ده موسايی تقرير وتأسيسيدر.** بونلرك هيچ برنده رسول الله بولونمادیغی حالده وقوعاتی عينيله نقصانسز خبر ويرمسی وحی ايله بيلديكنه ونبوت دعواسنده صادق اولديغنه دلالت ايدر .

بوندن اولكی آيتده واجب تعالی رسولنه خطاباً «حبيبم ! سن جانب غربی‌ده اولمادك» وبو آيتده « طور جانبنده اولمادك » بيوردی . اولكی آيت ؛ حضرت موسانك طورده برنجی مناجاتی ورسول اولديغنك كنديسنه بيلديرلديكی زمانی بيان ايدر . ايكنجی ، يعنی بو آيتده فرعونك هلاكندنصكره طورده ايكنجی مناجاتی وتوراتی تلقی ايتديكی زمانی بيان ايدر . بناءً عليه ؛ تكرار يوقدر .

*
* *

واجب تعالی رسول كوندرمه‌نك برنجی سببی ناسك احتياجی اولديغنی بيان ايتديكی كبی ايكنجی سببی ناسك اعتذارينی قطع ايتمك اولديغنی بيان ضمننده ﴿ وَلَوْ لَا اَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْ لَا اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولاً فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴾ بيوريور .

[اكر آنلره كندی قازاندقلری كناهلری سببيله عقوبت اصابت ايتديكنده آنلر « ای

بزم ربمز ! کاشکه بزه بر رسول کوندرسه ایدکده او رسول بزه آیتلری تبلیغ ایتسه‌ده بزده آیتلریله اتباع ایتسه‌ك وسکا ایمان ایدن مؤمنلر زمره‌سندن اولسه ایدك » دیمه‌مش اولسه‌لردی بز سنی رسول اولارق آنلره کوندرمزدك ولکن رسول کوندرمدیکمز تقدیرده بو سوزی سویله‌یوب اعتذار ایده‌جکلرندن شو اعتذار قاپوسنی قاپاتمق ایچون بز سنی آنلره رسول کوندردك که سویلیه‌جك بر سوزلری قالمسون . بناءً علیه ؛ آنلرك « بزه بر رسول کلسه ایدی ایمان ایدردك وآیتلره تابع اولور و موجبیله عمل ایدر بو عذابلری کورمزدك » دیه‌رك اعتذاره واعتراضه محل قالمامشدر . چونکه ؛ رسول کوندرنجه بو سوزلرك قاپوسی قاپانمشدر .

*
* *

واجب‌تعالی مشرکلرك رسول کلمه‌مش اولسه اعتذار ایده‌جکلرینی بیاندنصکره رسول کلدیکنده ایمان ایتمدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَا أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسٰى ﴾ بیوریور .

[وقتا که بزم عندمزدن اومشرکلره حق کلدی‌ایسه آنلر کاشکه « موسی علیه‌السلامه ویریلن معجزه‌لرك مثلی بو نبی‌یه‌ده ویرلمش اولایدی‌ده بزده ایمان ایده ایدك » دیدیلر .]

﴿ أَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَا أُوتِيَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُ ﴾

[مشرکلر بویله دیرلرده بونلردن‌اول کندیلری کبی کافر اولانلر موسی علیه‌السلامه ویریلن معجزه‌لره کفر ایتمدیلرمی ؟]

﴿ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا ﴾

[آنلر موسی ایله برادری هرونه « بونلر ایکی ساحرلردر ، بربرلرینه معاونتله غلبه ایدییورلر » دیدیلر .] وبویله دیمکله‌ده قالمادیلر .

﴿ وَقَالُوا إِنَّا بِكُلٍّ كَافِرُونَ ﴾

[« وبز بونلرك رسالتلرینه وشریعتلرینه وکتابلرینه کفر ایدرز » دیدیلر .]

یعنی ؛ آخرتده عذابی کورونجه « نه اولا ایدی بزه‌ده رسول کلمش اولا ایدی‌ده بزده ایمان ایده ایدك » دیه‌نلره وقتا که حق اولان رسولمز کلنجه دیدیلر که « کاشکه موسایه ویریلن معجزه‌لرك مثلی بوکاده ویریله ایدی هیچ شبهه‌مز قالماز ایمان ایدردك ولکن معجزه‌سی حضرت موسانك معجزه‌سی کبی اولمادیغندن ایمان ایتمدك » دیمکله معجزات نبویه‌نك کندیلرینه قناعت ویرمدیکندن بحث ایتدیلر . چونکه سوزلرنده ثباتلری یوقدر . آنلر بویله دیرلرده بونلردن اول موسی علیه‌السلامك قومی موسایه ویریلن معجزه‌لره کفر ایتمدیلرمی ؟ کافرلرك هپسی عناد وتمردده مساوی دکللرمی ؟ وآنلر موسی‌ایله برادری هرون علیهما السلام حقلرنده « بونلر ایکی ساحرلردر . بربرینه‌معاونت ومظاهرتله سحر ایجاد ایدییورلر وبز بونلرك هر کتیردکلرینه کافرز . زیرا ؛ بز بو کبی شیلری بابالریمزدن دویمادق . بناءً علیه ؛ اینانامایز » دیمدیلرمی ؟

بیضاوینك بیانی وجهله حضرت موسایه ویریلن شی ایله مراد ؛ **نورانك دفعةً نازل اولمسی وعصا وید بیضادر**. طرف الٰهیدن کلن حق ایله مراد ؛ **بزم رسولمز قرآنه وسائر معجزات نبویه‌در** . (اولم یکفروا) جمله‌سنده‌کی کفر ایدنلرله مراده فخر رازینك بیانی وجهله **بر قاچ احتمال واردر** :

برنجی احتمال ؛ **حضرت موسانك معجزه‌سنه کفر ایدنلر یهودیلردر** . چونکه ؛ یهودیلر مکه اهالیسنه حضرت موسانك معجزه‌سی کبی معجزه ایسته‌ملرینی امر ایتمشلردی . جناب حق « آنلر بویله امر ایدرلرده حضرت موسانك معجزه‌سنه آنلر کفر ایتمدیلرمی ؟ » دیمکله یهودیلری توبیخ ایتمش وحضرت موسانك معجزه‌لرینه کفر ایتدکلرینی بیانله رسوای قیلمشدر . بوکا نظراً **معنای نظم** : [ای قریش قبیله‌سی ! یهودیلر سزه حضرت موسانك معجزه‌سی کبی معجزه ایسته‌مکزی امر ایدرلرده کندیلری موسی علیه‌السلامك وبرادرینك معجزه‌لرینه کفر ایتمدیلرمی ؟ بونلر ایکی ساحردر بربرینه معاونت ایدییورلر دیمدیلرمی ؟ شو حالده نصل اولویورکه حضرت موسانك معجزه‌سنك مثلنی ایسته‌مکزی سزه امر ایدیورلر] دیمکدر .

ایکنجی احتمال ؛ قریش قبیله‌سیدر . کرچه زمان سعادتده بولونانلر موسی علیه لسلام زماننده یوقلر ایسه‌ده اوزمانده موجود اولان اجدادلری ایمان ایتمدیکندن آنلرك عدم ایمانلری بونلره اسناد اولونمشدر . بوکا نظراً معنای نظم : [آنلر موسی علیه‌السلامك معجزه‌سی کبی معجزه ایسترلرده موسایه ویریلن معجزه‌لره کفرایتمدیلرمی؟ مادام که موسانك معجزه‌سی کبی معجزه ایسترلردی.اوحالده حضرت موسانك معجزه‌سنه کفر ایتمه‌ملری لازم ایدی ، نه ایچون کفر ایتدیلر ؟] دیمکدر .

اوچنجی احتمال ؛ قریش قبیله‌سنك کندیلریدر . چونکه ؛ آنلر یهودیلردن رسول‌اللهك نبی اولوب اولمادیغنی وتوراتده نه کبی اوصافی اولدیغنی صوردیلر. یهودیلرده توراتده اولان اوصافنی خبر ویردیلر وآلدقلری اوصافك رسول اللهك اوصافنه موافق اولدیغنی کورونجه « حضرت موساده حاشا ساحر ایدی، محمد صلی الله علیه وسلمك ساحر اولدیغی کبی بونلر ایکی ساحرلردر بز بونلرك کلیسنه کافرز » دیمکله حضرت موسایه‌ده کفر ایتدیلر . صکره رسول‌اللهدن موسی علیه‌السلامك معجزه‌سنك مثلنی ایسته‌ینجه جناب حق «موسانك معجزه‌سنی ایسترلرده بوندن اول آکا کفرایتمدیلرمی؟» دیمکله حضرت موسایه دخی کفر ایتدکلرینی اعلانله توبیخ ایتمشدر . فقط بو احتمالات ایچنده بو آیتده حضرت موسایه کفر ایدنلر له مرادك قریش اولمسی احتمالی اغلبدر. چونکه؛ آنلر نبوتی معتقد اولمادقلرندن هیچ برنبینك نبوتنی طانیمادقلری حالده حضرت موسانك معجزه‌سی کبی معجزه ایسته‌ینجه « مادام که موسانك معجزه‌سنی ایسته‌یورلر آکا کفر ایتمدیلرمی؟ » دیمکله توبیخ ایتمشدر. چونکه اولجه قبول ایتمدکلری بر شیئك مثلنی ایسته‌یوب قبول ایده‌جکلرینی بیان ایتمك ؛ ایشی تصعیب ایتمکدن و یورغونلق ویرمکدن عبارت ساخته کارلق اولدیغی جهتله مکه اهالیسنك حاللری تکدیره شایان اولدیغندن جناب حق تکدیر ایتمشدر .

*
* *

واجب‌تعالی رسولندن مشرکلرك حضرت موسانك معجزه‌سنك مثلنی ایسته‌دکلرینی

بیاندنصکره رسولنه آنلری الزام طریقنی توصیه ایتمك اوزره ﴿ قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِاللّٰهِ هُوَ اَهْدٰى مِنْهُمَا اَتَّبِعْهُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! قرآنه وتوراته سحردر دیه‌ن کافرلری الزام ایچون سن دی که « اکر سوزکزده صادق ایسه‌کز طرف اللهدن تورات وقرآندن دها زیاده طوغرو یولی کوسترر ونافع بر کتاب کتیرك بن‌ده اتباع ایده‌یم . »

یعنی؛ « ای کافرلر ! توراته وقرآنه سحر دیوب ایمان ایتمیورسکز . حالکز بویله اولونجه جانب اللهدن بر کتاب کتیرك که او کتاب قرآندن وتوراتدن دها زیاده انسانلرك منافع دینیه ودنیویه‌لرینی تعریف ایدر طوغرو یولی کوسترر اولسون . بن‌ده او کتابه اتباع ایده‌یم . اکرسوزکز طوغرو ایسه بویله بر کتاب کتیرك کوره‌لم » دی که آنلری الزام ایده‌سك . چونکه ؛ آنلرك بویله بر کتاب کتیره‌بیلملری محالدر . بناءً علیه؛ رسول‌اللهك اتباعی‌ده محالدر . کذلك آنلرك بو ایکی کتابه طعنده صادق اولملری دخی محالدر . زیرا بو آیتده امر ؛ امر تعجیزیدر که آنلره « بویله بر کتاب کتیرك » دیمك آنلری تعجیز ایچوندر ورسول‌اللهك نبوتنك صدقنه قطعی دلالت ایدن دلیللردندر . چونکه ؛ قرآنه طعن ومعارضه ایدن بر کیمسه‌یه « قرآنی بکنمزسه‌ك آندن دها ایی ونافع بر کتاب کتیرده بز آکا اتباع ایده‌لم » دیوب آنك‌ده اویله بر کتاب کتیره‌مه‌مسی آنك عجزینه وکتاب صاحبنك صادق اولدیغنه البته دلالت ایدر . زیرا معارضلرینی عاجز براقان شی ؛ البته قوتلی وطوغرو اولور .

*
* *

واجب‌تعالی مشرکلری اسکات ایچون قرآندن وتوراتدن دها نافع بر کتاب کتیرمسنی امردنصکره آنلرك بو امره جواب ویرمدکلری جهتله حاللرینك اك کوتو بر حال اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ اَنَّمَا يَتَّبِعُونَ اَهْوَاءَهُمْ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! سن آنلره « قرآندن دها ایی بر کتاب کتیرك » دیوب‌ده آنلرده

سكا جواب ويره‌مزلر وايسته‌ديكك كتابى كتيره‌مزلرسه سن بيل كه آنلر آنجق كندى هوالرينه اتباع ايدرلر وقطعى بردليله اتباع ايتمزلر .]

﴿ وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوٰيهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللّٰهِ ﴾

[اللهدن هدايت وتوفيق اولمقسزين كندى هواسنه اتباع ايدن كيمسه‌دن دهازياده ضلالتى ارتكاب‌ايدن كيم اولابيلير . البته كيمسه اولاماز. چونكه ؛ هواسنه اتباع‌ايدوب نفسنك امريله يوروين كيمسه‌دن دها زياده ضلالتده اولان بركيمسه اولماز .]

﴿ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾

[زيرا ؛ الله تعالى هواسنه ونفسنه اتباع ايله ظلم ايدن قوم ظالمى هدايتده قيلماز .] بناءً عليه ؛ او كيمسه دائما ضلالت ايچنده قالير .]

يعنى ؛ حبيبم ! سن آنلره « قرآنه وتوراته طعن ايديورسكز . اكر سوزكز طوغرو ايسه بونلردن دها نافع بر كتاب كتيركده بن آكا اتباع ايده‌يم » ديينجه آنلر اويله بر كتاب كتيرمكدن عاجز اولور وسكا جواب ويره‌مزلرسه سن بيل كه آنلر آنجق هوا وهوسلرينه وآرزوى امللرينه تابع اولمشلردر . چونكه ؛ اكر آنلر بر دليله استناد ايده‌رك اعتراض ايتمش اولسه‌لردى البته اودليلك مقتضاسنى كتيررلردى . شوحالده سزك طرفكزدن تكليف اولونان كتابى كتيره‌مه‌مه‌لرى نتيجه صرف كندى هوالرينه اتباع ايتدكلرى ظاهر اولور. اللهدن هدايت وتوفيق اولمقسزين كندى هواسنه اتباع ايدن كيمسه‌دن دهازياده ضلالتى ارتكاب‌ايدن كيم اولور؟ البته هواسنه اتباع ايدن كيمسه‌نك ضلالتى هركسدن زياده اولور. زيرا ؛ هواسنه اتباعله نفسنه ظلم ايدن قومى الله تعالى هدايتده قيلماز . چونكه ؛ آنلر غفلت درياسنه طالدقلرندن طوغرو يوله كيتمك خاطرلرينه كلمز وارادەلرينى صرف ايتمزلركه الله تعالى آنلرى هدايتده قيلسون . چونكه ؛ طوغرو يول آرامايان البته طوغرو يول بولاماز . بناءً عليه ؛ آنلر ارادەلرينى ضلالته صرف ايتدكلرندن جناب حق آنلرك كسب ايتدكلرى ضلالى خلق ايدر .

خلاصه ؛ رسول اللهك دعوتنه اجابت ايتمه‌ين وقرآنه طعن ايدوب آندن دها ايسنى كتيره‌مه‌ين كيمسه‌نك كندى هواسنه اتباع ايتمش اولاجغى وهواسنه اتباع ايدن كيمسه‌دن

دها زياده ضلالتده بركيمسه‌نك اولماديغى والله تعالى‌نك هواسنه اتباع ايدن ظالملرى هدايتده قيلميه‌جغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى قرآنه طعن ايدنلرى تفكره دعوت ايتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴾ بيوريور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه قرآنه اعتراض ايدنلرك تذكر ايدوب دوشونملرى ايچون بز قرآنك آيتلرنده سوزى بربرينه اولاشديردق .]

يعنى ؛ مشركلرك وبالخاصه هوا وهوسلرينه اتباع‌ايدنلرك اصلا اعتذاره مجاللرى يوقدر. زيرا ؛ بز محقق قرآنك آيتلرينك بعضيلرينى بعضيلرينه ربط ايتدك وانسانلره نافع اولان احكامى برر برر تفصيل ايلدك . مثلا طوغرو يول طوتان مؤمنلرك حاللرينى ونائل اولاجقلرى درجه‌لرينى بيان ايتديكمز كبى آنك آرقه‌سنده هواسنه اتباع ايدن كافرلرك حاللرينى وكرفتار اولاجقلرى دركه‌لرى وآخرتك احوالنى بيان ايتدك . دنياده اولان بركيمسه‌يه رأى العين آخرتى كورمش كبى احوال آخرتى وهرطريق اربابنك مقاملرينى بيلديردك وكذلك امر عقيبنده نهى وموعظه‌يى ونهى عقيبنده عبرت بخش اولاجق ضروب امثالى وهر بررلرينى برر قصه واوجرمى ارتكاب‌ايدنلرك حاللرينى وعاقبتلرينك نه‌يه منجر اولديغنى وكناهلردن هربرينك نه كبى فلاكتلره سبب اولديغنى ودها اولاجغنى واهل ضلالك ضلالتلرى اوزرينه عذابلرينى برر برر صايدق وسببلرينى ميدانه قويدق كه هركس حالنى تطبيق ايله ايشنه يارايانى آلسون وهيچ براعتراضه مجالى قالمسون. شوحالده هركسك قرآنك آيتلرينى ايى دوشونملرى لازمدر .

*
* *

واجب تعالى رسولنك رسالتنى تأييد ايدن دليللردن بعضيلرينى بياندنصكره بعض آخرى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ ﴾ بيوريور.

[شول کیمسه‌لرکه قرآندن اول بز آنلره کتاب ویردك، آنلر قرآنه ایمان ایدرلر.]

﴿ وَاِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ قَالُٓوا اٰمَنَّا بِهٖٓ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَٓا اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهٖ مُسْلِمِينَ ﴾

[وآنلر اوزرینه قرآن تلاوت اولوندیغنده آنلر « بز قرآنه ایمان ایتدك . زیرا؛ قرآن بزم ربمز طرفندن حقدر . چونکه؛ بز قرآندن اول کتابلریمزده بیان اولوندیغی وجهله قرآنك جمیع احکامنه انقیاد ایدر اولدق » دیمکله ایمانلرینی اظهار ایدرلر .]

﴿ اُو۟لٰٓئِكَ يُؤْتَوْنَ اَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا ﴾

[ایشته شو اوصافی حائز اولان کیمسه‌لرك تکالیف الهیه‌یه صبرلری سببیله اجرلری ایکی کره ویریلیر .]

﴿ وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴾

[وآنلر حسنه ایله سیئه‌یی دفع ایدرلر و بزم کندیلرینی مرزوق ایتدیکمز رزقدن محتاج اولانلره انفاق ایدرلر .]

یعنی؛ قرآنك طرف الهیدن نازل اولمش بر کتاب و محمد علیه السلامك دعوای نبوتده صادق اولدیغنه دلالت ایدن دلائل جمله‌سندندر: اهل کتابك قرآنی تصدیق ایتملری . چونکه؛ آنلر شول کیمسه‌لردرکه بز آنلره قرآندن اول تورات وانجیل کبی کتابلری ویردك واو کتابلرك موجبیله عمل ایتدیلر . آنلر قرآن نازل اولدیغنده آنجق قرآنه ایمان ایدرلر و دیرلرکه « بز قرآنه ایمان ایتدك . زیرا قرآن؛ بزم ربمز طرفندن نازل اولمش حقدر . بز، بوکا ایمانده تردد ایتمه‌یز . چونکه؛ قرآنك نزولندن اول بزم کتابمزده قرآنك حق اولدیغی وآخر زمان نبیسنك طرف الهیدن کوندرلمش بر رسول اولدیغی بیان اولوندیغی جهتله بز قرآنه دها اول انقیاد ایتمشدك » دیمکله طرف رسالتدن آنلر اوزرینه قرآن تلاوت اولوندیغنده هیچ تردد ایتمکسزین ایمانلرینی اظهار ایدرلر . زیرا؛ آنلر کندی کتابلرنده اولان احکامك جمله‌سنی تصدیق ایدوب اعتقادات دینیه‌سنه اهتمام ایتدکلرندن و کتابلرنده اولان احکامك بعضیسی‌ده قرآنك حق اولدیغنه دائر اولدیغی جهتله کندی کتابلرینه ایمانله قرآنه‌ده ایمان ایتمشلردی . قرآن نازل اولوب

طرف رسالتدن آنلر اوزرینه تلاوت اولوندیغنده درحال تصدیق ایدرلر وانقیادلرینی بیانده نکول ایتمزلر . ایشته شو اوصافی حائز اولان اهل کتابه صبرلری سببیله ایکی کره اجر ویریلیر . برنجیسی؛ **قرآندن اول کتابلرینه ایمانلر قرآنه ایمان ایتدکلرندندر**. ایکنجیسی؛ **قرآنك نزولندنصکره قرآنه ایمانی تجدید ایتملریدر**. آنلر یالکز ایمانله اکتفا ایتمزلر . زیرا؛ ثوابلری ایله کناهلرینی دفع ایدر وبزم کندیلرینه ویردیکمز رزقدن محتاج اولانلره انفاق‌ده ایدرلر . چونکه؛ آنلر قبل الهیدن کلن تکالیفك مشقتنه صبر ایتدکلری کبی انواع عذابی ورسوالغی ایجاب ایدن کناهلری ثواب جهتنی التزام ایله ترك ایدرلر . یعنی امرك موجبنی ایشلدمکله منهیاتی ترك ایدرلر . زیرا حسنه وامرك مقتضاسی؛ انواع خیراتی جالبدر . بناءً علیه؛ بونلردن مقتضای بشریت بر قصور صادر اولورسه درحال او قصوری توبه واستغفارله ازاله ایتمکله برابر بر حسنه ایشلرلرکه او حسنه کناهلرینه کفارت اولور وحسنه ایله مشغول اولور وسیئاتدن واز کچرلر . جناب حق بو آیتده ایمان ایدن وایکی کره اجره نائل اولان اهل کتابی **اخلاق حمیده‌دن اوچ شیله ثنا بیوردی** . برنجیسی؛ **ایمانه**، ایکنجیسی؛ **حسنه ایله سیئه‌یی دفع ایتمك**، اوچنجیسی؛ **مرزوق اولدیغی رزقدن خیراته انفاق ایتمکدر**.

جناب حقك بو اوچ صفتله اهل کتابی ثنا بیورمسی انسانلری بو صفتلری اکتسابه تشویق ایتمکدر. بونلره ایکی کره اجر ویرلمسنك سببی؛ بر کره بعثتدن اول رسول اللهه ایمان وبر کره‌ده بعثتدنصکره ایمان ایتدکلرندندر. بناءً علیه؛ ایکی شریعتله عمل ایتدکلرندن ایکی اجره نائل اولمشلردر . خازنده بیان اولوندیغی وجهله رسول اللهك « انسانلردن اوچ صنف کیمسه ایکی اجر آلیرلر . برنجیسی؛ اهل کتابدن بر کیمسه بر کره کندی کتابنه ونبیسنه وبر کره‌ده قرآنه وآخر زمان پیغمبرینه ایمان ایدرسه ایکی اجر آلیر . ایکنجیسی؛ بر کوله‌که هم افندیسنك حقنی هم‌ده جناب حقك تکالیفنی ادا ایدرسه ایکی اجر آلیر . اوچنجیسی؛ بر کیمسه‌نك جاریه‌سی اولور، آنی کوزل تربیه ایله آزاد ایدر ونکاح ایدرسه ایکی اجر آلیر » بیوردیغی حدیث شریفی بو معنایی تأیید ایدر .

فخر رازی، خازن وبیضاوینك بیانلری وجهله آیتك سبب نزولی؛ اهل کتابدن

ايمان ايدنلر حقلرنده نازل اولمشدر . چونكه ؛ حضرت جعفرله برابر اوتوز ايكيسى حبشدن وسكز كيشى‌ده شامدن كلدى . بوقرق كيشى رسول‌اللهه ايمان ايتديلر . اهل اسلامك حالنه باقديلر و « يا رسول‌الله ! بزم مملكتمزده مالمز واركتيره‌لم اهل اسلامك احتياجنه صرف ايده‌لم‌مى ؟ » ديمكله استيذان ايتديلر . رسول‌الله‌ده اذن ويردى وسوزلرينى يرينه كتيرنجه جناب حق آنلرى مدح ايچون بو آيتى انزال بيورديغى مرويدر . فقط بومثللو مقامده اعتبار لفظنك عمومنه اولديغندن شوصفتلر هركيمده بولونورسه اوكيمسه بو آيتك حكمنده داخلدر .

*
* *

واجب‌تعالى رسولنه ايمان‌ايدن اهل كتابك‌اوصاف حميده‌لرندن بعضيلرينى بياندنصكره بعض آخرى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ اَعْرَضُوا عَنْهُ ﴾ بيوريور .

[آنلر فائده‌سز سوز ايشيتدكلرنده آندن اعراض ايدرلر .]

﴿ وَقَالُوا لَنَا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ ﴾

[وآنلر ديركه « بزم عمللريمز وار سزكده عمللريكز وار » .]

﴿ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ﴾

[« بزم طرفمزدن سلامت سزك اوزريكزه اولسون » .]

﴿ لَا نَبْتَغِى الْجَاهِلِينَ ﴾

[« زيرا ؛ بز سزك كبى جاهللرله صحبت ايتمك ايسته‌مه‌يز » ديمكله جهلا ايله منازعه ايتميه‌جكلرينى بيان ايدرلر .]

يعنى ؛ اهل كتابدن ايمان ايدنلرك اخلاق حميده‌لرندن بريسى‌ده آنلر دينى ودنيوى مصلحتدن خالى لزومسز بر سوزى ايشيتدكلرنده او سوزدن اعراض ايدرلر وآنى ديكله‌مك وبيهوده وقت كچيرمكدن نفسلرينى محافظه ايدر ورضاء الٓهى‌يه مخالف سوزلرى ايشيتمكدن حذر ايدرلر. چونكه ؛ آنلرى منع ايتمكه مقتدر اولامانجه نفسلرنده اولان

طهارت ايجابى بومثللو لغوياتى ارتكاب ايدنلره ديرلركه « بزم كنديمزه مخصوص عملمز وار سعيمزله حاصل اولمشدر . بناءً عليه ؛ آنك اوزرينه ترتب ايدن جزا بزه عائددر ، سزه تجاوزى يوقدر . شو حالده بزم عملمزه مداخله‌يه حقكز اولاماز . كذلك سزكده عملكز وار كندى سعيكزله حاصل اولمش ، جزاسى سزه عائددر . بناءً عليه ؛ بزم طرفمزدن سزه سلامتله دعا وار منازعه ومجادله يوقدر . شوحالده بينمزده برمدت موقته متاركه وار . سزك توبه‌يه موفق اولمكزه دعا ايدرز . زيرا ؛ بز سزك كبى جاهللرله مصاحبت ايتمك ايسته‌مه‌يز » ديرلر .

فخررازينك بيانى وجهله اهل كتابدن ايمان ايدنلره كندى ملتلرندن كوتوسويله‌ين وسب ايدنلره آيتده بيان اولونديغى وجهله مقابله ايتدكارى وحق يهوددن ايمان ايدن (عبدالله بن سلام) حضرتلرينه دين موسايى ترك ايتديكندن دولايى اتهام ايدوب كوتو سويله‌ين كيمسه‌لره « سلامله وسزكده وبزم‌ده عملمز وار هركسك عملى كنديسنه عائد » ديمكله مقابله ايتديكى مرويدر .

خلاصه ؛ كوتو سويله‌ينلردن قاچمق و ايلكله مقابله ايتمك عندالله مرضى وجاهلانه معامله‌يه قارشى نازكانه مقابله ايتمك ممدوح‌اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان‌فوائدجمله‌سندندر.

﴿ اِنَّكَ لَا تَهْدِى مَنْ اَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِى مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴾

[يا اكرم‌الرسل ! سن سوديككك كيمسه‌يى هدايتده قيلامازسك ولكن الله تعالى ديله‌ديكى قولنى هدايتده قيلار . حالبوكه الله تعالى اهتدا ايدنلرى هركسدن زياده بيلير.]

يعنى ؛ حبيبم! سن محبت ايتديكك كيمسه‌نك دين حقه داخل اولوب طريق مستقيمه سالك اولملرينه هرنه قدر حريص اولسه‌ك وسعى ايتسه‌ك طوغرو يوله ارشاد ايده‌مزسك ولكن قوللرينك استعداد وقابليتنى بيلن الله تعالى ديله‌ديكى قولنه ايمانى توفيقله هدايتده قيلار وهدايته داخل اولان مهتديلرى اى بيلير . شو حالده سنك اوزريكه واجب اولان تبليغدر. زيرا هدايت ويرمك وطوغرو يوله سوقله ارشاد ايتمك؛ ارادهٔ الٓهيه‌يه باغليدر.

فخررازى ومداركك بيانلرينه نظراً بو آيت ابوطالب‌حقنده نازل اولمشدر. چونكه؛ ابو طالب مرض‌موتنده‌قريشك دليقانليلرينه وصيت‌ايتمش وديمشدركه «اى كنجلر!

محمد علیه السلامه ایمان ایدك، فلاح بولك». بو سوزی اوزرینه رسول الله « ای ــــ عمی!
کنجلره وصیت ایدر ، نفسکی ترك ایدرسك . ایمان ایت هیچ اولمازسه بر کره لا اله الا الله
دی که آنکله الله تعالی حضورنده سکا شهادت ایده یم، سنی جهنمدن قورتاره یم » دیمش.
ابوطالب ده « ای ــــ یکنم! سنك حقانی نبی اولدیغکی بیلیرم ولکن شیمدی ایمان ایدرسه م
قریشك تعییب ایده جکلرندن قورقارم . بناءً علیه؛ ایمان ایده مم » دیمسی اوزرینه بو آیتك
نازل اولدیغی مرویدر. کرچه ابوطالبك ایمان ایتدیکنه دائر بعض روایت موجود اولوب
بو آیت کفر اوزره وفات ایتدیکنه دلالت ایدرسه ده قطعی بر دلیل اولمایجه بر جهته حکم
اولونماز . زیرا ؛ آیت قطعیدر . لکن ابوطالب حقنده نازل اولدیغی ظنیدر. شوحالده
قطعی بر حکم ویرمك طوغرو اولاماز .

هدایتك ایکی معناسی واردر : برنجیسی؛ جنته دعوت ایتمك وطوغرو یولی کوسترمك
ودلیللرینی بیان ایتمکدر. رسول الله بو معناجه هدایتله مأموردر که هرکسه یول کوستر،
جنته دعوت ایدر وهرکسك طریق مستقیمه کیرمسنه سعی ایدر . ایکنجیسی ؛ بالفعل
مطلوبه ایصال وایمانه ادخال وایی عمللره توفیق ایتمکدر . بو معناجه هدایت ؛ اللهه
مخصوصدر . شوحالده بو آیتده نفی اولونان هدایت ؛ بالفعل ایمانه ادخال ایتمك معناسنجه
هدایتدر. بناءً علیه ؛ بعض آیتده رسول اللهه اسناد اولونان هدایت معنای اولجه هدایتدر.
شوحالده آیتلر بیننده منافات یوقدر. چونکه ؛ رسول اللهدن نفی اولونان هدایتك معناسی
باشقه واثبات اولونان هدایتك معناسی باشقه اولدیغندن آیتلر آره سنده تناقض یوقدر .

خلاصه ؛ مطلوبه ایصال ایتمك معناسنجه، هدایتی خلق ایدن الله تعالی اولدیغی وقوللرك
اراده لرینی صرفلری اوزرینه الله تعالی نك دیله دیکی قولنی هدایتده قیلدیغی واهتدا ایدنلرك
هدایتلرینی الله تعالی نك ایی بیلدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

*
* *

واجب تعالی مشرکلرك بعض شبهه لرینه جواب ویردکدنصکره بعض آخره جواب
ویرمك اوزره ﴿ وَقَالُوا اِنْ نَتَّبِعِ الْهُدٰى مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ اَرْضِنَا ﴾ بیوریور .

[کافرلر « بز سنکله برابر یا محمد ﷺ هدایته اتباع ایدرسه ك ارضمزدن یعنی یوردلریمزدن
چیقاریلورز » دیدیلر .]

﴿ اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَماً اٰمِناً يُجْبٰى اِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقاً مِنْ لَدُنَّا ﴾

[آنلر بویله ظن ایدرلرده دوشونمزلرمی بز آنلری هر دورلو قورقودن امین وهرشیئك
میوه سی بزم طرفمزدن رزق اولارق کندیسنه طوپلانان وجلب اولونان حرم شریفده
آنلری اسکان ایدوب قرارلاشدیرمادقمی ؟]

﴿ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

[ولکن آنلرك اکثریسی بو نعمتك قدرینی بیلمزلر .]

یعنی ؛ اهل مکه دن بعضیلری دیدیلر که « یا اکرم الرسل ! بز سنك حق اوزره
اولوب کتیردیکك دینك دین حق اولدیغنی یقیناً بیلدك ولکن بز سنکله برابر بو هدایته
اتباع ایتسه ك بزی مملکتمزدن چیقاریرلر . زیرا ؛ بز قوم عربدن اولدیغمز جهتله عربه
مخالفت ایدرسه ك عادت جاهلیه اوزره قبائل عرب کلیر ، نهب وغارت ایدرلر » دیملری
اوزره جناب حق آنلری رد ایتدی ودیدی که « آنلر ایمان ایدرلرسه اقوام عربدن
قورقارلرده دوشونمزلرمی بز آنلری حرمده قرارلاشدیرمادقمی ؟ او حرم که هر قورقودن
امین وبالکلیه مکارهدن سالم وانواع خیراتی جالبدر . بویله مبارك بر محلی بز آنلره مسکن
قیلمادقمی ؟ واو حرم که بزم طرفمزدن رزق اولارق هر شیئك میوه سی وخلاصه سی واك
اعلاسی اوزاق بلده لردن جلب اولونور ولکن اکثر ناس بو لطفمزی بیلمزلر » .
بناءً علیه؛ بو نعمتك شکرینی ادا ایتمزلر وشیطانك وسوسه سنی درمیان ایدرلرده جناب حقك
ویردیکی تأمیناتی تفکر ایتمزلر ونور ایمانك فوائدینی بیلدکلری حالده اونورك فوائدندن
محروم اولمغه راضی اولورلر .

فخر رازی، قاضی، مدارك وخازنك بیانلرینه نظراً بو آیت (عبدمناف) اوغوللرندن
(حارث) اسمنده بر کیمسه حقنده نازل اولمشدر . چونکه ؛ حارث حضور رسالتده
« یا محمد ! ﷺ بز بیلیرز سن حق سویلرسك، فقط بز عربك دینی ترکله مخالفت ایدر
وسکا اتباع ایدرسه ك عرب بزمله محاربه ایدر وبزی مملکتمزدن چیقاریرلر » دیدی .

چونکه؛ عربده یغما کرلك ونهب وغارات و بربرلرینی قتل وافنا ایتمك عادت اولدیغندن بوعادتدن قورقدقلرندن بحث ایتدی وجناب حق بودوشونجه‌نك یا کلیش اولدیغنی برقاچ وجهله بیان‌ایله فکرلرینی رد ایتدی . برنجیسی؛ حرم شریفك بونوده قورقولرده امین اولمسی ، ایکنجیسی ؛ هر طرفك رزقنده اورایه جلب اولونمسی و رزقلری حمایهٔ الٰهیه آلتنده بولونمسی ، اوچنجیسی؛ کفر حالنده رفاه ایله یاشادقلری حالده حرم شریف حرمتنه برده توحید حرمتنی ضم ایدرلرسه دها زیاده راحتلرینك مأمول اولمسیدر . حق او محل مبارك الك قورقونج زمانلرده بیله سائر بلاده نسبتله امین اولدیغندن جناب‌حقك اوبلده خلقنی چوق زمان دشمنلرینه بسله‌تدیکی کورولمشدر .

(تتخطف) تخطف؛ قاپمق ، قاچیرمق معناسنه‌در.. بوراده « بزهدایته اتباع ایدرسه‌ك قاپیلور و قاچیلورز » یعنی « عرب قومی بزی قاپارلر قاچارلر » دیمك « بزی یوردیمزدن چیقاریرلر » دیمکدر . (یجبی) جلب وجمع اولونمقدرکه « هریرك رزقندن اورایه جلب اولونور » دیمکدر .

* * *

واجب تعالی‌شوشبهه‌لرینه ایکنجی‌برجواب‌اولمق اوزره ﴿ وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا ﴾ بیوریور .

[معیشتلری کندیلرینه فرح ویرن‌برچوق قریه‌اهالیسنی بز اهلاك ایتدك. چونکه؛ آنلرك رزقلری بول ، نعمتلری چوق وهرشی مبذول اولدیغندن کبر و غرورله طغیان ایتدکلری جهتله بز آنلری اهلاك ایتدك.] مکه اهالیسنی‌ده آنلر کبی طغیان ایتدکلرندن اهلاك ایدرز .

﴿ فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ اِلَّا قَلِيلاً ﴾

[ایشته شو کوریلن خرابه‌لر آنلرك مسکنلری ومملکتلریدر . بزم آنلری اهلاك ایتدکدنصکره آنلرك مسکنلرنده اسکان اولونمادی ، آنجق مرور وعبوردن آز بر کیمسه‌لر اسکان اولوندی .]

﴿ وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ ﴾

[حالبوکه بز آنلرك وارثی اولدق .] زیرا ؛ آنلر کیتدی بز قالدق . چونکه ؛ آنلرك آرقه‌لرنده یوردلرینه متصرف اولاجق بر کیمسه قالمادی که وارث اولسه‌لر. اساساً آنلر فانی بز باقی اولدیغمز جهتله وارث کبی بز قالدق وملکمزی ایسته‌دیکمزه ویریرز.

(بطرت معیشتها) بطر ؛ زنکین اولانه کیمسه‌نك حق اللٰهی محافظه ایتمیوب مالنده سوء استعمال ایده‌رك آزغین اولمسیدر . بوکا نظراً معنای نظم : [معیشتلرینك بول اولمسی طغیانلرینه سبب‌اولان چوق قریه اهالیسنی بز اهلاك ایتدك . شو کوریلن خرابه‌لرآنلرك مسکنلریدر . ساکن اولاجق کیمسه قالمادی، آنجق آز بر زمانده خرابه‌لرنده مسافرلر ساکن اولورلر] دیمکدر . والحاصل مکه اهالیسنك « بز بودینك حق اولدیغنی بیلدك ، ایمان ایده‌جکز ولکن قبائل عرب بزه‌هجوم ایدر أولریمزدن چیقاریرلروایمانمز نعمتمزك زوالنه سبب اولور » دیملرینی جناب حق اولکی آیتله رد ایتدیکی کبی بوآیتله دخی رد ایتمش ودیمشدرکه « ایمان ؛ نعمتك دوامنه سببدر ، زوالنه سبب دکلدر . بلکه نعمتك زوالنه سبب ؛ کفر اوزره اصرار ایتمکدر . چونکه ؛ مکه اهالیسی کبی نعمتنه مغرور اولوب نعمتنی محافظه سبب کفر اولاجغنی ظنیله کفرده دوام ایدن امم سالفه‌دن چوق قریه‌لری اهلاك ایتدك . اکر مکه اهالیسی‌ده نعمتلره مغرور واونعمتی محافظه‌یی کفره دوامده ظنیله اصرار ایدرلرسه بونلری‌ده اهلاك ایدرز » دیمکله « بز ایمان ایدرسه‌ك نعمتمزك زوالندن قورقارز » دیدکلرینی رد ایتمشدر .

* * *

واجب تعالی عاصی اولان چوق قریه اهالیسنی اهلاك ایتدیکنی بیان ایدنجه « مکه اهالیسی عاصی اولدقلری حالده نه ایچون اهلاك ایتمدی ؟ » عنوانده وارد اولان سؤاله جواب اولارق ﴿ وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى حَتّٰى يَبْعَثَ فِى اُمِّهَا رَسُولاً يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! ربك تعالی کویلرك اساسنده وبویوکنده بزم آیتلریمزی اهالیسی اوزرینه

تلاوت ايدر بر رسول كوندرنجه‌يه قدر اهل قرايى اهلاك ايدر اولمادى كه رسول كاوب آنلره آيتلرى تلاوت ايدنجه‌يه قدر مساعده ايدر .]

﴿ وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرٰى اِلَّا وَاَهْلُهَا ظَالِمُونَ ﴾

[حالبوكه بز اهل قرايى اهلاك ايدر اولمادق ، آنجق اهل قرى كنديلرينه مبعوث اولان رسولك آيتلرى تلاوتندنصكره ظالم اولورلرسه آنلرى اهلاك ايدرز .]

يعنى ؛ عموم قرى وقصبانك رئيسى بولونان قريه‌ده بر رسول كوندروب اورسول بزم آيتلريمزى آنلره تلاوت ايدوب احكاممزى تبليغ ودين حقه دعوت ايدنجه‌يه قدر ربك تعالى حبيبم قريه‌لرى اهلاك ايدر اولمادى و نبينك بعثندنصكره قريه اهاليسنى هلاك ايدر اولمادق ، آنجق قريه اهاليسى ظالم اولورسه اهلاك ايدرز .

رسل كرام اولاقومك اشرافنه وعقلاسنه واهالينك رئيسلرينه تبليغه مأمور اولدقلرندن وقومك عقلاسى بويوك قريه‌لرده بولوندقلرينه بناءً جناب حق قريه‌لرك آناسى مثابه‌سنده اولان بويوك قريه‌ده رسول بعث ايتمه‌نجه اهاليسنى اهلاك ايتميه‌جكنى بيان ايتمشدر . چونكه؛بويوك قريه‌يه‌واشرافه رسول اولانك كوچوك قريه‌لره وعوام‌ناسه رسول‌اولاجغى اولويتله‌ثابتدر. زيرا ؛ هرشيده كوچوكلرك دائما بويوكلره تابع اولمسى‌عادتدر . شوحالده متبوعه رسول اولانك تابعه رسول اولاجغنده شبهه يوقدر .

فخررازينك بيانه نظراً رسول اللهك بعثندنصكره جناب‌حقك شركه‌دوام‌ايتدكلرى حالده مكه اهاليسنى اهلاك‌ايتمديكنه سبب ؛ بزچوقلرينك ايمان ايدوب دين‌اسلامه بويوك خدمتلر ايفا ايده‌جكلرى وبر چوقلرينك‌ده نسللرندن دينه خدمت ايدر مؤمنلر كله‌جك اولمسيدر. كفرده پك شدت كوسترنلرى‌ده بدر وقعه‌سنده اهلاك ايتمشدر. بو‌آيت؛ هلاكه سببك ظلم اولديغنه دلالت ايدر . چونكه ظلم ؛ انسانلرك حياتلرينى قطع ايتديكى كبى رزقلرينه دخى مانعدر . زيرا رزق ؛ شكرله قائمدر . حالبوكه ظلمله شكر اولماز .

*
* *

واجب تعالى مشركلرك شبهه‌لرندن‌بعض آخره جواب‌ويرمك اوزره ﴿ وَمَا اُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا ﴾ بيوريور .

[اى مشركلر ! سزه ويريلن شى حيات دنيانك منفعتى وزينتيدر .]

﴿ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَاَبْقٰى ﴾

[والله تعالى عندنده خيرلى وباقيدر .]

﴿ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴾

[اعلايى ادنايه وباقى‌يى فانى‌يه دكيشيرسكزده هيچمى عقلكزله ادراك ايتمزسكز؟]

يعنى؛ اى محبت دنيا قلبلرينى بورومش اولان كيمسه‌لر ! سزه اسباب دنيادن ويريلن شيئك كليسى حيات دنيانك منفعتى وزينتيدر . بناءً عليه ؛ آنكله انتفاعكز آنجق دنياده معمر اولدقجه اولديغى جهتله عمركز ختام‌بولونجه اومنفعت ولذت‌ده ختام بولور. زيرا ؛ حياتكز ودنيا هرآن توكنمك اوزره‌در . دنيا ايسه سقوط ايدوب ييقلمغه محكومدر . شوحالده منفعتى وزينتى‌ده زواله معروضدر . حالبوكه الله‌تعالى عندنده اولان ثواب وآخرته متعلق‌عمل خيرلى ودواملى وباقيدر واصلا شرقاريشيغى اولماديغى كبى‌زوال احتمالى‌ده يوقدر . خيرمحض وباقى اولان ثوابى، فانى ومضرتله قاريشيق اولان لذت‌دنيايه دكيشيرده هيچ تعقل‌ايتمزميسكزكه اعلايى ادنايه وباقى‌يى فانى‌يه دكيشيرسكز وعقلكزى لايق اولديغى وجهله استعمال ايتمزسكز

فخررازينك بيانى وجهله آخرتك خيرلى اولمسى ؛ منفعتك بويوك‌ودواملى ورزقنك كدردن سالم اولماسيله‌در . چونكه ؛ دنياده انسانك عمرى نه‌قدر اوزون اولسه ينه‌طاقبق‌ اولوم اولديغى كبى نعمتى نه قدرچوق اولسه محنت‌ومشقتله قاريشيق و زواله معروضدر. بناءً عليه؛ تفسير خازنده بيان اولونديغى وجهله آخرتى دنيا اوزرينه ترجيح ايتمه‌ين عقلى اولميان كيمسه‌در. زيرا؛ عقلى اولان آزى ترك‌ايدر چوغى آلير . حتى‌امام شافعى«بركيمسه عقلى‌چوق اولان كيمسه‌يه وصيت‌ايتسه آخرت عمليله‌مشغول اولانلره‌ويريلور» بيوريور.

بوآيت؛ دنيايى آخرت اوزرينه ترجيح ايدنلرك عقللرى اولماديغنه دلالت ايدر . چونكه ؛ جناب حق دنيانك نعمتى فانى وآخرتك نعمتى باقى اولديغنى بياندنصكره تعقل ايتمه‌ينلرى يعنى عقليله دوشونمه‌ينلرى توبيخ ايتمشدر .

*
* *

واجب‌تعالی آخرتی دنیا اوزرینه ترجیحك لزومنی بیاندنصکره آخرتی اختیار ایدن کیمسه‌نك دنیایی اختیار ایدن کیمسه‌یه مساوی اولامیه‌جغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْداً حَسَناً فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴾ بیوریور.

[فانینك باقی‌یه مساوی اولاجغنی دوشونورلرده شول کیمسه‌که بز آکا وعد حسن اولان جنتی وعد ایتدك . بناءً علیه ؛ جنته قاووشاجق اولان کیمسه شول کیمسه کبی اولورمی که بز او کیمسه‌یه حیات دنیانك منفعتنی ویردك وصکره یوم قیامتده او کیمسه جهنمه آتیلمق ایچون حاضرلانان کیمسه‌لردن اولاجق . بوایکی کیمسه بربرینه مساوی اولورمی ؟]

یعنی ؛ مؤمنله کافر ومطیعله عاصی بربرینه مساوی اولورمی ظن ایدرسکز؟ البته مساوی اولامازلر . چونکه ؛ برکیمسه‌که بز ایمانه جنتمزی وعبادتنه درجاتی وعد ایتدك واو کیمسه وعدیمزی تصدیق ایده‌رك چالیشدی ووعد ایتدیکمز جنته مستحق اولدیغندن البته وعدمزه قاووشدی . زیرا ؛ وعدمزده خلف یوقدر . شوحالده جنت ودرجه‌لری کندینه وعداولونوب واو وعده ملاقی اولان مؤمن شول کیمسه کبی اولورمی وآکا مساوی عد اولونورمی که بزاو کیمسه‌یه یالکز حیات‌دنیانك منفعتنی ویردك وآنکله انتفاع ایتدی وآکا آلداندی وبزه ایمانی وعبادتی اونوتدی ، همان لذائذ جسمانیه ایله اکتفا ایتدی و وفاتندنصکره یوم قیامتده سوء اعمالی ایجابی جهنمه کیرمك اوزره حاضرلانانلردن اولدی .

خلاصه ؛ اللهه ایمان ایدن وآخرته اینانان وآخرت ایچون تدارکاتده بولونان مؤمنله اللهه ایمان‌ایتمه‌ین‌وآخرته اینانمه‌یان وتدارکات آخرتدن غافل اولان کافرك مساوی اولامیه‌جغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی مؤمنله کافرك مساوی اولمیه‌جغنی و مؤمنه جنت وعد اولوندیغندن

آکا ملاقی اولوب کافرده جهنمه کیرمك ایچون حاضرلانانلردن اولاجغنی بیاندنصکره یوم قیامتده کافرلرله واجب تعالی آره‌سنده جریان ایده‌جك سوزلری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! ذکر ایت شول کونی که او کونده جناب حق کافرلره وبالخاصه مشرکلره ندا ایدر ودیرکه « ای مشرکلر ! سزك دنیاده بکا شریك اعتقاد ایتدیککز شریکلرم نره‌ده‌در ؟ آنلری کوسترك » جناب حق کافرلره بو صورتله خطاب الٰهیسیله اعتقادلرینك باطل اولدیغنی تفهیمله غضبنی اظهار ایدر .]

﴿ قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هٰؤُلَاءِ الَّذِينَ اَغْوَيْنَا اَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا تَبَرَّأْنَا اِلَيْكَ مَا كَانُوا اِيَّانَا يَعْبُدُونَ ﴾

[جناب حقك « نره‌ده‌در سزك اعتقاد ایتدیککز شریکلرم؟ » دیمسنجه غضب الٰهیله اوزرلرینه حکم واقع اولان مشرکلرك رئیسلری دیرلرکه « ای بزم ربمز! شو بزم اغوا ایتدیکمز کیمسه‌لری بز اغوا ایتمکله یولدن چیقاردق، نصل‌که بز یولدن چیقدق آنلری‌ده بز آزدیردق » .]

یعنی ؛ « آنلرك ضلالتیله بزم ضلالتمز مساویدر. چونکه؛ بز نصل کندی اختیارمزله ضلالتی ارتکاب ایتمش ایسه‌ك آنلرده کندی اختیارلریله ضلالتی ارتکاب ایتدیلر. زیرا؛ آنلری ضلالته اجبار ایتمدك ، فقط شری و چیرکین عمللری تزیین ایتمکله آزدیردق وآلداتدق ، آنلرده آلداندیلر . بناءً علیه ؛ یاربی ! آنلردن وعمللرندن بز سکا التجا ایله آنلردن تبری ایتدك . زیرا؛ آنلر دنیاده بزه عبادت ایدر اولمادیلر، بلکه کندی هوالرینه ونفسلرینك آرزوسنه عبادت ایتدیلر . شوحالده بزمله آنلر آره‌سنده مناسبت قالمامشدر» دیمکله رئیسلر کندیلرینه تابع اولانلردن تبری و قطع علاقه ایدرلر . یاخود بو سوزی سویله‌ینلر شیطانلردر. شوحالده شیطانلر دنیاده اغفال ایتدکلری عاصیلردن آخرتده تبری ایده‌جکلرینی جناب حق بو آیتله بیان ایتمشدرکه انسانلر کوزلرینی آچسونلروشیطانك طوزاغنه

طوتولماسونلر . بومعامله‌نك نمونه‌سی دنیاده هرزمان كورولمكده‌در. چونكه؛ بر كیمسه دیكرینی آلداتیر وبر طاقم خیالرله اوكنه‌دوشر شاشیرتیر، نتیجه‌ده ایش بر عكس اولونجه كأن هیچ مدخلی یوق ایمش كبی ایشـك ایچنده صییریلیر چیقار هیچ صـاحب اولماز و « كندی دوشدی جزاسنی كندی چكسون بن وور دیدمسـه أولدور دیمدم آ . عقلی واردی دوشونوب یاپمه‌یه ایدی » دیمكله اوطاتلی الفتلری و كوزل محبتلری بر ایكی سوزه فدا ایدر كیدر . ایشـته بوكبی معامله‌لر آخرتك نمونه‌سـیدر . بناءً علیه؛ آخرتده عین معامله‌نك جریان ایده‌جكنی جناب حق بو آیتله بیان ایتمشدر .

*
* *

واجب‌تعالی مشركلری تكدیر ایچون الله‌تعالی‌یه شریك اعتقادایتدكلرینی وشریكلرك نره‌لرده اولدیغنی سؤال ایده‌جكنی بیاندنصكره مشركلره شریكلرینی دعوت‌ایتملرینی امرله رسـوای ایده‌جكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَرَأَوُا الْعَذَابَ لَوْ اَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ ﴾ بیوزییور .

[واوكونده طرف‌الـٰهیدن مشركلره خطاب‌ایده‌رك دنیلوركه « چاغیرك شریكلریكزی شفاعت ایتسونلر سزه » . بویله دنیلنجه آنلرده شرك ایتدكلری شیلری دعوت ایدرلر، فقط او شریك اعتقاد ایده‌رك عبادت ایتدكلری بوتلری آنلره هیچ جواب ویرمزلر . بناءً علیه؛ مشركلر امیدلرندن مأیوس اولورلر. چونكه ؛ آنلر دنیاده او باطل معبودلرك شفاعت ایده‌جكلرینی امید ایتدكلرندن امیدلری وجهله دعوت ایدرلر، فقط آنلرده كمال عجز وحیرتلرینه بناءً اجابت ایتمزلر . زیرا ؛ اجابته قدرتلری یوقدر وشو محاوره‌دنصكره اهل شرك عذابی كورور وكمال حسرتله دیرلركه « آه كاشكه او شریكلر دنیاده حقه اهتدا ایتمش اولسه‌لردی كندیلری عذابدن قورتولور ، بزی‌ده قورتاریرلردی » . ایشته مشركلر بوصورتله اسفلرینی اظهار ایدرلر .]

شو معنا آیتده (هم) ضمیری **شریكلره راجع اولدیغنه نظرا**ًدر. اما ضمیر **مشركلره** راجع اولدیغنه نظراً **معنای نظم** : [آخرتده مشركلر عذابی كورونجه دیرلركه « آه نه اولایدی

كندیلری اهتدا ایتمش وطوغری‌یوله كیتمش اولالرده بوعذابی كورمیه‌لردی بزه‌ده یاردیم ایدرلر، شیمدی بزده كورمزدك دیرلر » .]

بومعنا (لو) كلمه‌سی **تمنی ایچوندر** اولدیغنه نظراًدر. اما بیضاوینك بیانی وجهله (لو) كلمه‌سی **شرطیه** وجوابی محذوف اولدیغنه نظراً **معنای نظم** : [اكر اومشركلر دنیـاده طریق حقه اهتدا ایتمش اولسـه‌لردی آنلر آخرتده عذاب كورمزلردی ، لكن اهتدا ایتمدكلرندن عذابه مستحق اولدیلر] دیمكدر .

مشركلره طرف الـٰهیدن « چاغیرك شریكلریكزی » دیمك استهزا وتهكم ایچوندر . چونكه؛ آنلری اعتقادلری اوزرینه رسوای ایتمكدر. كذلك دنیاده بومحاوره‌نك امثالی‌ده چوقدر . زیرا ؛ كوتو كیمسه‌لری دوست اتخاذ ایدنلره اولجه خالص دوستلری طرفندن نصیحت اولونوب اونصیحتی دویمایان كیمسه‌نك باشـنه برایش كلدیكنـده كوتو دوستلر سلام ویرمزلر وخالص دوستلری‌ده نصیحت سابقه‌لرینه اشارت ایتمك واو كیمسه‌یه آلای اولمق اوزره « چاغیر یارانلریكی یاردیم ایتسونلر سـكا ، نره‌ده قالدی اومحبتلر » دیرلر . بوسوز، اوآدمی استهزادر . چونكه یارانلرك یاردیم ایتمك امكانی اولمادیغی كبی سمتنه بیله اوغرامازلر. ایشته جناب‌حق قرآنده بوكبی محاوره‌لرك‌عینی قوللری ایله كندی آره‌سنده جریان ایده‌جكـنی بیانله عاصیلری ایقاظ وانصافه دعوت ایدییور .

*
* *

واجب تعالی آخرتده جریان ایده‌جك دیكر محاوره‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا اَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ ﴾ بیوریبور.

[حبیبم! ذكر ایت شول كونی اوكونده الله تعالی مشركلره ندا ایدر دیركه « سزه كلوب طریق حقه دعوت ایدن رسوللره نه جواب ویردیكز؟ .] چونكه ؛ آنلر سزی عمل صالحه ومحرماتی تركه دعوت ایتدیلر . آنلرك بودعوتلرینه سز نه‌كبی سوزله مقابله ایتدیكز ؟ »

﴿ فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْاَنْبَاءُ يَوْمَئِذٍ ﴾

[جناب حقك بو سؤاله قارشی آنلر اوزرینه اوکونده جواب ویرمك ایچون خبر قاپولری تماماً قاپانیر.] چونکه ؛ کمال حیرت و دهشتلرندن عقللری باشلرندن کیدر برشی سویلمکه اقتدارلری اولماز که جوابه تصدی ایتسونلر .

﴿ فَهُمْ لَا يَتَسَاءَلُونَ ﴾

[بناءً علیه؛ آنلر نه جواب ویره‌جکلرینه دائر بر برلرینه سؤالده ایده‌مزلر.] زیرا؛ اقتدارلری تماماً منسلب اولدیغندن بر برینه مراجعت ایله بیلمدکلرینی اوکره‌نوب جواب ویرمك جهتنی‌ده التزام ایده‌مزلر . چونکه ؛ جمله‌سی حیرت ایچنده شاشقین اولورلر .

یعنی ؛ واجب تعالی یوم قیامتده کافرلردن سؤال ایدر دیرکه « سز رسل کرامه نه یولده اجابت ایتدیکز ؟ » . بو سؤاله قارشی آنلر اوزرینه بوتون خبرلرك قاپولری قاپانور وقلبلری کور ودیللری طوتوق اولور . بناءً علیه ؛ کندیلری برجوابه مقتدر اولامدقلری کبی بیلمدکلری جهتی بر برلرندن سؤالده ایده‌مزلر . چونکه ؛ قباحت صاحبی هرزمان محجوب اولور وسوز سویلمکه مجالی اولماز وسویلسه خجالتنه بناءً یاریم سویلر .

والحاصل شو اوچ آیتده بیان اولوندیغی وجهله واجب تعالی یوم قیامتده کافرلردن **اوچ شیئی سؤال ایده‌جکدر** . برنجیسی ؛ **شریکلرنده وشریکلرینك نره‌ده اولدیغندن سؤالدر** . بو سؤالدن مقصد؛ فنا اعتقادلرندن دولایی آنلری تحقیر ایتمکدر. ایکنجیسی؛ **آنلره شریکلرینی دعوتله امر ایدوب شریکلرینك اجابت ایتمه‌مسیله رذیل اولملریدر** . اوچنجیسی؛ **رسل کرامه نه ایله اجابت ایتدکلریدرکه** اجابت ایتمدکلرندن دولایی توبیخ ایتمکدر .

⁂

واجب تعالی کافرلرك احوالندن بعضیسنی بیاندنصکره مؤمنلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَمَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاً فَعَسٰى اَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ ﴾ بیوریور .

[اما شول کیمسه‌که کناهلرینه توبه وایمان ایتدی **وعمل صالح** ایشله‌دی . شو عمللری ایشله‌ینجه او کیمسه **فلاحه داخل** اولانلردندر .]

یعنی ؛ بر کیمسه‌که مقتضای بشریت ایشله‌دیکی کناهلردن توبه ایله جناب حقك درکاهنه التجا وربسندن قصورینك عفوینی استرحام ایتدی وایمانله عملنی اخلاص اوزره ایشله‌دی . بویله اولان کیمسه **محقق فلاحه داخل** اولانلردندر . بناءً علیه؛ قورقدیغندن قورتولور واومدیغنه نائل اولور .

فخر رازینك بیانی وجهله (عسی) کلمه‌سنده **اوچ احتمال واردر** : برنجیسی؛ **تحقیق ووجوب ایچون اولمسیدر** . چونکه ؛ کریم اولان کیمسه « مأمولکه فلان شی شویله اولاجق ویاخود شونی فلانه ویره‌جکم » دیرسه او شی محقق اولاجق صاییلیر . زیرا کریم؛ وعدنده خلف ایتمز . بناءً علیه ؛ اللهك کلامنده (عسی) تحقیق ایچوندر .
ایکنجیسی ؛ (عسی) کلمه‌سنك دلالت ایتدیکی **رجا معناسی توبه‌ایدن** کیمسه‌یه راجعدر. بوکا نظراً **معنای نظم** : [توبه ایدن کیمسه فلاحیاب اولمسنی امید ایتسون مأمولکه توبه‌سی قبول اولمقله فلاحیاب اولور] دیمکدر . اوچنجیسی ؛ (عسی) کلمه‌سی **شرط** معناسنه‌دردر . بوکا نظراً **معنای نظم** : [توبه وایمان ایله عمل صالحه دوام ایتملری مأمولدر. اکر دوام ایدرلرسه فلاحه داخل اولانلر زمره‌سندن اولورلر واکر دوام ایتمزلرسه فلاح بولمازلر] دیمکدر .

⁂

واجب تعالی مؤمنلرك حاللرینی بیاندنصکره کافرلرك رسول اللهه رسالتی مناسب کورمدکلرینه جواب ویرمك اوزره ﴿ وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! ربك تعالی دیله‌دیکی شیئی خلق ایدر وانسانلر ایچون خیر اولان شیئی اختیار ایدر و اوزرینه هیچ برشی واجب اولماز .] بناءً علیه ؛ ایسته‌دیکنی خلقنده بر مانع یوقدر .

﴿ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾

[ذات الوهیتی نقائصدن تنزیه ایدرم و الله تعالی آنلرك شرك ایتدكلری شیلرك جملهسندن عالی اولدی .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! سنی انواع نعمتلریله تربیه ایدوب كمالكه ایصال ایدن ربك تعالی ایستهدیكنی خلق ایدر، هیچ كیمسه قاریشاماز ودیلهدیكی قولنی نبوته اختیار ایدر هیچ كیمسهنك « نه ایچون بونی اختیار ایتدی » دیمكه حق یوقدر . الله تعالی آنلرك رأینه مراجعتدن مستغنیدر ونقائصدن منزه اولمق اللهه مخصوصدر وجناب حق آنلرك شریك اعتقاد ایتدكلری شیلرك جملهسندن عالیدر .

(ما كان لهم الخيرة) ده (ما) نافیه اولمق احتمالنه نظراً **معنای نظم** : [ربك تعالی دیلدیكنی ایشلر وایستهدیكنی نبوته اختیار ایدر . زیرا ؛ مشركلر ایچون اختیار یوقدر. چونكه ؛ الله تعالی قوللرینك استعدادینی ونبوته قابلیتی اولان قولنی بیلیر و بیلدیكی وجهله ایشلر] دیمكدر . شو معنایه نظراً (خيرة) لفظی **اختیار** معناسنهدر . اما (ما) لفظی **موصول** اولدیغنه نظراً (خيرة) **خیر** معناسنهدر. بو صورتده **معنای نظم** : [حبیبم! ربك تعالی ایستهدیكنی خلق ایدر و آنلر ایچون خیر اولان شیئی ایشلر] دیمكدر .

خازن و قاضینك بیانلرینه نظراً بو آیتك سبب نزولی ؛ كافرلرك « الله تعالی كاشكه قرآنی طائف ایله مكه قریهلرندن بر بویوك ذات اوزرینه انزال ایتسهایدی » دیملری اوزرینه نازل اولمشدر . چونكه ؛ مشركلر طائفده (ابا مسعود ثقفی)یی ومكهده (ولید بن مغیره)یی بویوك بیلدكلرندن رسالتی آنلردن برینه مناسب كوردكلری جهتله بو سوزی سویلمشلردی. زیرا ؛ بو ایكی كیمسه زنكین اولدیغندن رسالتله اموال دنیا بیننده مناسبت وار ظن ایدرلر و رسالتی بونلره مناسب كورورلردی . بناءً علیه ؛ جناب حق امر رسالتك تمشیتی آنلره عائد اولمادیغنی و اموال دنیا كبی ناس بیننده شرف عد ایدیلن شیلرله امر نبوت بیننده مناسبت بولونمادیغنی ونبوتی دیلهدیكی قولنه احسان ایتدیكنی بیانله آنلرك اعتقادلرینی رد ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی رسالتی دیلهدیكنه ویردیكنی ومشركلرك قلبلرینه كان كبی اولمادیغنی بیاندن صوكره مشركلرك نبوتی رسول اللهه مناسب كورمدكلرینك سببی مجرد حسدلرندن اولوب بونیده ذات الوهیتك بیلدیكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴾ بیوریور

[حبیبم ! ربك تعالی آنلرك قلبلرنده اولان كیزلی اسرارلرینی و اظهار ایتدكلری شیلرینی بیلیر . آنلر هرنه قدر صاقلاسهلر ربك تعالی آنلرك قلبلرنده حسدلرینی بیلیر .]

یعنی ؛ یا اكرم الرسل ! كافرلرك مكهدن وطائفدن بر بویوك كیمسهنك نبی اولمسنی آرزولری مجرد حسد و سكا بغض وعداوتلرندندر . زیرا ؛ ربك تعالی آنلرك قلبلرنده كیزلهدكلری حسدلرینی ولسانلریله سویلهدكلری فاسوزلرینی بیلیر. بناءً علیه ؛ امانت نبوتی تودیع ایدهجكی قولنی بیلیر وآنی اختیار ایدر. شو حالده كافرلرك اهل كورملریله بر كیمسه نبوته اهل اولاماز . اهل اولسهایدی واجب تعالی آكا ویرردی . چونكه ؛ جناب حق هر شیئی لایقیله بیلیر و امانتی اهلنه ویرر .

*
* *

واجب تعالی نبوته اهل اولان قولنی بیلدیكنی بیاندنصكره اول و آخر حكم كندینه عائد اولوب حكمنه هیچ كیمسهنك مداخلهیه حقی اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَهُوَ اللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولٰى وَالْآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾ بیوریور .

[حبیبم! ربك تعالی؛ الله تعالیدر ومعبود بالحقدر وآندن باشقه معبود بالحق یوقدر . اول و آخر یعنی دنیاده و آخرتده حمد وثنا آكا عائددر . زیرا ؛ آندن غیری حمده شایان بر كیمسه یوقدر . چونكه ؛ هر نعمت آندن فیض آلدیغندن هر كسك شكرینه وحمدینه لایق اودر ومخلوقاتی بیننده حقیقی حكم آكا مخصوصدر . زیرا ؛ آندن غیرینك حكمی خطادن خالی اولمادیغندن اعتبار یوقدر . بناءً علیه ؛ نبوته كیمی لایق كورور وحكم ایدرسه نبی اودر ، باشقهلرینك مناسب كورمسنه وحكم ایتمسنه اعتبار اولمیهجغی شبههسزدر.

ویوم قیامتده آنجق محاكمه وحساب وجزا كورمك ایچون حضور الٰهی‌یه ارجاع اولونورسكز.] بناءً علیه ؛ جمله اعمالكزك جزاسنی كورورسكز . شو حالده هر كس عبادتنی اخلاص اوزره اللهه حصر ایتملیدر . زیرا ؛ اول وآخر جزاسنی ترتیب ایده‌جك آنجق الله تعالی اولدیغی جهتله آنك غیری‌یه عبادت عین جنایتدر .

خلاصه ؛ واجب تعالی‌نك واحد حقیقی ومعبود بالحق اولدیغی ودنیاده وآخرتده حمد وثنا آكا مخصوص اولوب آندن غیری حمده لایق بر كیمسه اولمادیغی وحكمك كلیسی آكا منحصر اولوب آندن غیری هیچ بر كیمسه‌دن حقیقی بر حكم صادر اولامیه‌جغی وعاقبت هر كسك مرجعی حضور باری اولاجغی جهتله آندن غیری‌یه عبادتك اك بویوك جنایت اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی دنیاده وآخرتده ذات الوهیتنك حمده مستحق اولدیغی اجمالاً بیاندنصكره حمده استحقاقنك بعض اسباب ودلیلنی بیان ایتمك اوزره ﴿قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ الَّيْلَ سَرْمَداً اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ﴾ بیورییور .

[ای رسول ذی‌شان ! مشركاره سن دی كه « اكر الله تعالی الی یوم القیام كیجه‌یی سزك اوزریكزه اوزاتیرسه اللهدن غیری سزه ضیایی كتیره‌جك معبود كیمدر وبو خصوصه دائر رأیكز نه‌در ؟ »]

﴿اَفَلَا تَسْمَعُونَ﴾

[سز شرك ایدرده معبودك بر اولدیغنی ایشیتمز ودوشونمزمیسكز وبو خصوصه دائر موعظه‌یی ودلیللری نه ایچون ایشیتمزسكز ؟ »]

یعنی ؛ حبیبم ! اللهك ویردیكی نعمتلری انكارله حمده استحقاقنده غیریلری شریك قیلان مشركاره سن دی كه « ای مشركلر ! رأیكز نه‌در ؟ خبر ویرك بكا ، اكر الله تعالی سزك اوزریكزه الی یوم القیام كیجه‌یی اوزاتیرو كونشی سزه كوسترمزسه‌و كوندوزی

اوزریكزدن قالدیرمزسه سزه ضیا ویرن كونشی كتیره‌جك اللهدن غیری معبود كیمدر ودائما كیجه اولورسه نه یاپاركز وشرك ایدرده بو مثللو نصیحتلری قولاغكزی آچوب دیكله‌مزمیسكز وجان قولاغیله هیچ تفكر ایدوب دوشونمزمیسكز ؟ كرچه كافرلر ایشیتیرلرسه‌ده ایشیتدكلری كبی عمل ایتمدكلرندن ایشیتمه‌ین صاغیر مثابه‌سنده اولدقلرینه اشارت ایچون « ایشیتمزمیسكز ؟ » دنیلمكله توبیخ اولونمشلردر . چونكه ؛ ایشیتمك شانندن اولان بر كیمسه‌یه « قولاغك دویمادیمی ؟ » دیمك دیكله‌مدیكی جهتدن آنی اتهام ایتمكدر .

*
* *

واجب تعالی حمده استحقاقنه وملك كندینك اولدیغنه ایكنجی دلیلی بیان ایتمك اوزره ﴿قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَداً اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْتِيكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ﴾ بیورییور .

[یا اكرم الرسل ! سن مشركاره دی كه « خبر ویرك بكا رأیكز نه‌در ؟ اكر الله تعالی یوم قیامته قدر سزك اوزریكزه نهاری اوزاتیرسه اصلا قارانلق كلمز ، دائما كوندوز اولورسه سزك ساكن اولوب راحت ایده‌جككز كیجه‌یی اللهك غیری سزه كتیره‌جك معبود كیمدر ؟]

﴿اَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾

[اللهك نعمتلرینی اونوتدیكزده كوزیكزله كورمیورمیسكز ؟]

یعنی ؛ حبیبم ! سن كافرلره خطاب ایده‌رك دی كه « كیجه ایله كوندوز سزك احوالكزی اصلاح ودنیا وآخرت ایشلریكزی تسویه ایچون خلق اولونمش نعمتلر اولدیغندن بونلرك شكرینی ادا ایتمك اوزره اخلاصله اللهه عبادت ایتمكز لازمدر . زیرا ؛ انسانك حیاتی كسبله قائم اولوب كسب ایسه معاملاته ومعاملاتده نهاره محتاج اولدیغی جهتله حیات بشریه‌نك بقاسی كوندوزله قائم اولمسنه بناءً كوندوز انسانلر ایچون جناب حقك اك بویوك لطفلرندندر . بناءً علیه ؛ بو نعمتك شكرینی ادا واجبدر . كذلك انسانك وجودینه عارض اولان یورغونلغی كیدرمك ایچون استراحته محتاج اولوب

استراحتده سكونته موقوف اولديغندن كيجه‌نك ظلمتى سعيك انقطاعنه وانسانلرك استراحتلرينه ألويريشلى خلق اولونديغندن كيجه انسانلر حقنده شكرى واجب اولان بيوك نعمتلر جمله‌سندندر. حال بويله اولونجه « اى مشركلر! خبر ويرك بكا، اكر الله تعالى قيامته قدر اوزريكزه نهارى اوزاتير، كيجه‌يى غيب ايدرسه استراحتكز ايچون سزه كيجه‌يى كتيره‌جك اللهدن باشقه معبود وارميدر؟ اللهدن باشقه بونلرى خلق ايتمكه قادر بر معبود اولمانيجه عبادتكزى اللهه حصر ايتمكز لازم دكلميدر؟ بونعمتلرى كورميورميسكز كه اللهه شرك ايدرسكز نه‌ايچون بوكبى حياتكزه واستراحتكزه خادم اولان نعمتلرى دوشونمزده اللهك غيرى بر طاقم جماداتى معبود اتخاذ ايدرسكز؟ »

﴿ وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾

[الله تعالى‌نك رحمتى واحسانى جمله‌سندن سزك ايچون كيجه‌يى و كوندوزى خلق ايتدى كه كيجه‌ده حركتدن كسيلوب استراحت و كوندوزده فضل الهيدن رزقكزى آرايا سكز وبوايكى مساعد وقتى خلق ايتديكنه بناءً اللهه شكر ايده‌سكز.]

يعنى؛ كيجه‌يى و كوندوزى سزك مصلحتكزه موافق خلق ايدن معبودك رحمتى جمله‌سندن اولارق كيجه‌ده استراحت ايتمه‌كز و كوندوزده رزقكزى آراماكز ايچون سزه كيجه ايله كوندوزى خلق ايتدى. مأمول كه بو نعمتلرك شكرينى ادا ايدرسكز. كرچه نهارده استراحت ايتمك و كيجه‌ده كسب تجارتله مشغول اولمق ممكن ايسه‌ده اكثريت اعتباريله كيجه‌يه موافق اولان استراحت و كوندوزه موافق اولان سعى وعمل اولديغندن جناب حق هر برينه مناسب اولانى ذكر ايتمشدر، يوقسه كيجه‌ده بهمه‌حال ياتملى و كوندوزده بهمه‌حال سكيرتملى ديمك دكلدر. فقط طبيعتيله كيجه تجارتده مشكلات واردر. زيرا قارانلق برچوق شيلره مانع اولديغى كبى ضيادارلكده مصرفه محتاجدر. اما كوندوزده بوكبى مشكلات يوقدر. بناءً عليه؛ كيجه‌يه ياقيشان استراحت و كوندوزه ياقيشان تجارتدر.

خازنك بيانى وجهله جنتده كسب وسائر صورتله مشقت اولماديغندن كيجه‌يه و كوندوزه احتياج اولماديغى جهتله جنتده كيجه و كوندوز يوقدر. بناءً عليه؛ جنتده هر زمان بودنيانك

صباح نمازندن صوكره و كون طوغمادن اولكى وقت كبيدر. شو حالده عالم آخرت صيجاق وصوغوق كبى انسانى راحتسز ايده‌جك اذالردن عارى وغايت لطيف انشراحلى بر هوايه مالك و كدردن سالمدر.

*
* *

واجب تعالى مشركلرك مذهبلرينك بطلانى بعض دلائل ايله بياندنصكره طريق آخرله دخى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴾ بيوريور

[حبيبم! ذكر ايت شول كونى كه او كونده ربك تعالى كافرلره ندا ايدر دير كه « دنياده بكا شريك اولدقلرينى اعتقاد ايتديككز شريكلرم نره‌ده‌دو؟ كوسترك كورەلم ».]

ايشته جناب حق شو خطاب الهيسيله مشركلرى تكدير ايدر.

آيتده شركك غضب الهى‌يى هر شيدن زياده جالب اولديغنه اشارت واردر. چونكه؛ توحيدك هر شيدن زياده رضايى داعى اولمسى آنك ضدى اولان شركك هر شيدن زياده غضبى جالب اولاجغنده شبهه يوقدر.

﴿ وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ ﴾

[بز عظيم الشان هر امتدن بر شاهد چيقارير و ديرزكه « دنياده حق اولديغى اعتقاد ايتديككز مذهبكزك صحتنه دليللريكزى كتيرك ».]

﴿ فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴾

[بز آنلره « كتيرك دليللريكزى » دينجه آنلر بيليرلركه الوهيت اللهك حقيدر واللهك غيرى الوهيته لايق يوقدر وآنلرك افترا ايتدكلرى شيلر آنلردن غائب اولور كيدر.]

يعنى؛ قيامتده ناس محشره جمع اولونجه بز هر امتدن كندى اوزرلرينه بر شاهد چيقاريرز وشاهدلر آنلرك خير وشر عمللرينه شهادت ايدرلر. بونك اوزرينه بز آنلره ديرزكه « دنياده حق اولديغى دعوى ايتديككز شركك صحتنه دليللريكزى كتيرك ». آنلر دليل كتيرمكدن عاجز اولونجه علم يقينله بيليرلركه حق؛ الله تعالى‌نكدر ودنياده

معبود دیه‌رك عبادتله افترا ایتدكاری شیلر آنلردن غائب اولور . زیرا ؛ معبود اتخاذ ایتدكاری پوتلری آنلره اصلا معاونت ایده‌مه‌یجه حقیقی تماماً آكلارلر .

فخر رازینك بیانی وجهله بوآیتده شهیدله مراد ؛ **انبیاء عظام حضراتیدر**. چونكه؛ هرنبی كندینه ایمان ایدنلره وایمان ایتمه‌ینلره شهادت ایدر . حق كندندنصكره كلنلرك حاللرینه دخی شهادت ایدر . زیرا ؛ بازار ایرتسی وپنجشنبه آقشاملری امتك اعمالی او امتك نبیسنه عرض اولوندیغی حدیث نبوی ایله ثابتدر . چونكه ؛ انبیاء عظام قبرلرنده حیاتده اولدقلری جهتله كرك حال حیات و كرك حال وفاتلرنده امتلرینك اعماله واقفلردر. یاخود شاهدله مراد ؛ **هرزمانده امتی خیره دعوت ایدن كیمسه‌لردر** .

روح البیانده ذكر اولوندیغی وجهله شرك یالكز شرك ظاهری‌یه منحصر دكلدر ، بلكه شرك باطنی دخی اولور . چونكه ؛ بعض كیمسه نفسنك امرینی اللهك امری اوزرینه ترجیح وبعضیلر زوجه‌سنه اطاعتی اللهه اطاعت اوزرینه تقدیم وبعضیلری ده تجارتی تكالیف الهیه اوزرینه ترجیح ایدر وبو سببلرله عبودیتی اونوتور و بونلردن هیچ بریسی ده یوم قیامتده منفعت ویرمز وآنلردن غائب اولور. اوت ! تجارت لازمدر ، فقط او تجارته قدرت ویرن اللهه عبودیتی ترك ایتمه‌مك شرطدر . بناءً علیه ؛ تجارتی عبادتنه مانع طوتان كیمسه‌نك عندالله اعتذاری مقبول دكلدر .

*
* *

واجب تعالی مشركلرك بعض احوالنی بیاندنصكره حضرت موسانك منافقی اولان قارونك حالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسٰى فَبَغٰى عَلَيْهِمْ ﴾ بیوریور .

[قارون محقق موسی علیه‌السلامك قومندن اولدی وبنی اسرائیل اوزرینه طغیانله تكبر ایتدی .]

یعنی ؛ قارون بنی‌اسرائیلدن اولدیغی حالده آنلر اوزرینه طغیان ایتدی .

فخر رازینك بیانی وجهله قارون حضرت موسانك عمجه زاده‌سی ویاخود عموجه‌سی ایدی وبنی‌اسرائیل ایچنده توراتی قاروندن زیاده قرائت ایدن یوقدی وصورتی غایت

كوزل اولدیغندن لقبنه **منور** دیمشلردی وناس بیننده عالم وفاضل وشرفلی اولدیغی حالده حضرت موسایه منافقلق ایدردی . فقط نفاقنی كیزله‌مدی عاقبت اظهار ایتدی وسببی ده شویله‌در : الله تعالی فرعونی غرق ایدوب بنی اسرائیلی ساحهٔ سلامته چیقارنجه هرون علیه‌السلام بنی اسرائیلك قربانلرینه ناظر تعیین اولوندی . قربان یاپمق ایچون مقتن اولان محله هركس قربان یاپاجقلری هدیه‌یی كتیرر حضرت هرونه تسلیم ایدر ، هرون علیه‌السلام آنی محل معینه قور سمادن برآتش نازل ولوب اوهدیه‌یی یاقمسی قربانك قبولنه دلیل اولوردی. قارون هرونه حسد ایدر ، حضرت موسایه « سنده رسالت وار برادركده قربان ریاستی وار بنده برشی یوقدر . بن بونی چكه‌مم، بكاده برریاست ویرملی» دیمكله حسدینی اورته‌یه قویدی . حضرت موسی «برادرمه ریاستی بن ویرمدم، الله تعالی ویردی » دینجه قارون «الله تعالی‌نك ویردیكنه بكا بر علامت كوستر » دیمسی اوزرینه وحی الهی كلیر. حضرت موسی اشرافدن قرق كیشینك عصالریله برابر عبادت اولونان قبه آلتنه كلملرینی امر ایدر. قارونده هرون علیه‌السلامده عصالریله كلیر، قبه‌نك آلتنده صباحه قدر بكلرلر . صباحدن هرون علیه‌السلامك بادم آغاجندن عصاسی ، یشیل یاپراق ویرمش كورولور . موسی علیه‌السلام « ایشته علامت ، بوكا نه دیرسك؟ » دیدیكنده قارون « بوسنك سحركدر » دیمكله نفاقنی میدانه قویدی واتباعیله برابر حضرت موسادن آیرلدی وآچیقدن اذایه وطغیانه باشلادی وفقرایی استخفاف ایتمك وحقلرینی ویرمه‌یوب ظلم ایلمك وكبر وغروله هركسه عظمت صاتمق ونفسنده هركس اوزرینه فائق برمزیت كورمك وكندینه امتیاز ویرمك اوزره علامت فارقه اولارق البسه‌سنی اوزون كیمك كبی شیلره تشبث ایتدی .

*
* *

واجب تعالی قارونك بقیهٔ حالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاٰتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوٓءُ بِالْعُصْبَةِ اُولِي الْقُوَّةِ ﴾ بیوریور .

[بز قارونه خزینه‌لردن اولارق اوقدر چوق مال ویردك كه اوخزینه‌لرك آناختارلری قوت صاحبی اولان برجماعته كوتورمسی آغیر اولیوردی .]

﴿ اِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحٖينَ ﴾

[ایشته اوزمانده قارونك قومی قارونه دیدیلرکه « یا قارون ! مالکه مغرور اولوب فرح ایتمه . زیرا ؛ الله تعالی زیاده فرح ایدنلری سومز » .] ایشته قومی، بوسوزلرله قارونه نصیحتده بولوندیلر .

یعنی ، بزعظیم الشان قارونه چوق مال ویردك، حتی ویردیکمز خزینه‌نك آناختارلرینی قوت صاحبی بر جماعته کوتورمك آغیر اولور و کوچ کوتورورلردی . آناختارلری طاشیمق وخزینه‌لرك هربرینی بیلمك آنلره مشقت ویریوردی . بو خزینه‌لری آکا ویردیکمزده قومی وبالخاصه حضرت موسی نصیحت ایتدیلر دیدیلرکه « یا قارون ! دنیا مالنه مغرور اولوب فرحلانما . زیرا ؛ الله تعالی دنیا مالنه فرح ایدنلری سومز » . هرنه‌قدر قارونه بو منوال اوزره نصیحت ایتمشلرسه‌ده قارونك دیکله‌مك امکانی یوقدی . زیرا ؛ هرطرفنی کبر وغرور ودنیایه محبت احاطه ایتمش اولدیغندن بویله نصیحتلره قولاق آصماز وکبرندن واز کچمزدی . بناءً علیه ؛ عاقبت غروری هلاکنه سبب اولمش وهلاکی ناس بیننده ضرب مثل قالمشدر . قارونك قومی نصیحتلرینه دوامله دیدیلرکه :

﴿ وَابْتَغِ فٖيمَا اٰتٰيكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ ﴾

[« ای قارون ! اللهك سکا ویردیکی نعمتله سن دار آخرت طلب ایت . املاکی بوتون دنیایه حصر ایتمه ، بلکه دنیا نعمتنی آخرت نعمتنه سبب قیل واللهك ویردیکی نعمتی رضاسنك خلافنه صرفله نفسکی مهلکه‌یه قویما » .]

﴿ وَلَا تَنْسَ نَصٖيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا ﴾

[« ودنیادن صوك نصیبك اولان کفنی اونوتما » .]

﴿ وَاَحْسِنْ كَمَا اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ ﴾

[« واللهك سکا احسان ایتدیکی کبی سن‌ده قوللرینه احسان ایت وفقرانك حقوقنه رعایتله ظلمدن نفسکی صاقین » .]

﴿ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْاَرْضِ ﴾

[« ومالکه مغرور اولوب یریوزنده فساد آراما » .]

﴿ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدٖينَ ﴾

[« زیرا ؛ الله تعالی مفسدلری سومز » دیمکله غایت بلیغ ومؤثر نصیحتده بولوندیلر .]

یعنی ؛ قارونك قومی قارونه نصیحت طریقیله « مالکی فقرایه تصدق وصلهٔ رحم واهل ایمانه معاونت کبی خیراته صرف ایتمکله آخرت ثوابی ایسته‌که مالکدن استفاده ایتمش اولاسك . چونکه مالدن مقصد ؛ هم دنیاده هم‌ده آخرتده صاحبنك انتفاع ایتمسیدر . دنیاده انتفاع ؛ نفسنه وسائر انفاقی واجب اولان اولاد وعیال واقربایه انفاق ایتمکدر . آخرتده انتفاع ایسه فقرایه تصدق ایتمك ودشمن قارشوسنه عسکر تجهیز ایلمك واسلحه وسائر مهمات حربیه آلمق ومسجد وکوپرو ومدرسه کبی والحاصل عامه‌نك انتفاع ایده‌جکی خیراته صرف ایتمکدر . ای قارون ! مالکه اوقدر مغرور اولما ، دنیادن نصیبکی اونوتما . زیرا ؛ دنیادن انسانلرك صوك نصیبلری کفندر . سنك آلاجغك صوك نصیبك دخی کفندر واللهك سکا بوخزینه‌لری احسان ایتدیکی کبی سن‌ده قوللرینه احسان ایت‌که نعمتك شکرینی ادا ایتمش اولاسك وهیچ بر زمانده یریوزنده فساد آراما . زیرا ؛ الله تعالی یریوزنی افساد ایدنلری سومز » دیدیلر . فقط قارون بونلرله قطعیاً عامل اولمامشدر .

(لتنوء بالعصبة) تنوء (تثقل) یعنی آغیر اولور وکوتورنه کیمسه‌نك آغیرلغنه بناءً بلی اکبلیر دیمکدر . عصبة ؛ اوندن قرقه قدر بر جماعت دیمکدر . دنیا مالنه غرور وفرحك محبت الٰهیه‌یه مانع اولدیغی بیان اولونمشدر . چونکه دنیایه تمامیله محبت ؛ رضاء الٰهی‌یه وسیله اولان عبادته مانع اولدیغی جهتله اللهك محبتنه وسیله اولاجق عبودیتك وظیفه‌سنی ترك ایدنجه البته الله تعالی او قولنی سومز .

∴

واجب تعالى قارونك شو نصايحه اهميت ويرمديكنى بيان صددنده سويلديكى سوزنى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالَ اِنَّمَٓا اُوتِيتُهُ عَلٰى عِلْمٍ عِنْدِى ﴾ بيوريور .

[قارون قومنك نصيحتنى ديكله‌دكدنصكره كمال غرور وكبر وعظمت واستبدادله ديدى كه « الله تعالى بو مالى بكا بنده اولان علم اوزرينه ويردى .] وبنده سزدن زياده برمزيت واستحقاق كورمسه ويرمزدى . حالبوكه بنده اولان علم وهنر وصنعت سايه‌سنده ويرلمشدر . زيرا؛ علم كيميا وتجارت وصنعت وزراعت بنده سزدن زياده‌در . بناءً عليه ؛ بن بونلرى سزدن زياده بيلمكله بو مالى قازاندم » ديدى . شوحالده قارون ألنده بولنان ماله هركسدن زياده كندنده بر اهليت واستحقاق كورديكنى بيان ايتمشدر .

قارونك كندنده سائرلرندن زياده بولونديغنى ادعا ايتديكى علم‌له مراد ؛ بيضاوى، خازن ومداركك بيانلرينه نظراً **تورانك معناسنه واحكامنه ووجوهه وفقرهه ورموزات واشاراتنه علمدر** . چونكه ؛ بوندن اول بيان اولونديغى وجهله بنى‌اسرائيل ايچنده توراتى الك زياده بيليردى . بناءً عليه ؛ علمنه مغرور اولدى وهركسدن زياده بر لياقت دعواسنده بولوندى وبوسوزى صرف ايتدى. ياخود علم‌له مراد؛ **تجارت وزراعت وانواع مكاسبه علم واراضيده تصرفى ايى بيلمسيدر** . چونكه ؛ بونلرك جمله‌سى تقدير الٰهى‌يه موافق اولديغى صورتده اسباب غنادندر . بناءً عليه ؛ دنياده هرزنكينك ثروتنك اساسى تدقيق اولونورسه تجارت وزراعت وصناعتدر . قارون‌ده بونلرى ايى بيلديكندن « بن علمم سايه‌سنده مالدار اولدم» ديمشدر. ياخود علم‌له مراد؛ **علم كيميادر** . چونكه ؛ روايت اولونديغنه نظراً قارون علم كيميايه واقف ايمش . حتى قالايى كموشه وباقيرى آلتونه تحويل ايدرمش . ثروتنك اساسى علم كيميايه مستند اولوب باشقه بيلن‌ده اولماديغندن « بنده اولان علم سايه‌سنده بوثروت بكا ويرلدى » ديمشدر .

بوكى معدنياتك بعض اجزا ايله باشقه برشيئه تحولى بعيد اولماديغى كبى بالفعل وقوعى‌ده بعض فن واسطه‌سيله ثابتدر. مثلا الكتريك‌ده كورولديكى وجهله صويك قوتى بعض وسائطله آتشه تحول ايديور وكوكورت چوق اولورسه جيوه واسطه‌سيله كموش معدننك آلتونى

كموشدن وقورشوندن دها چوق اولور. وبونلرك جمله‌سى كيميايه دلالت ايدر. لكن خارجده بك چوق كيميا ايچون اوغراشانلر هپ مفلس‌در. چونكه؛ سائر معدنياتى آلتون وكموش ياپمق ايچون برچاره بولامامشلردر. اوت! برچوق كتابلرده يازمشلردر فقط هپ نظرياتدن عبارتدر، فعليات ساحه‌سنه برشى ميدانه چيقامامشدر . زيرا نظريات؛ قلمله يازى وديل ايله ديش آره‌سنده قالير . بناءً عليه ؛ على الاكثر نظريات فعلياتده تأثيرينى كوستره‌مز . والحاصل كيمياجيلق‌ده نظرياتدن باشقه برشى اولماديغى وفعليات ساحه‌سنده تأثيرينى كوستره‌مديكى معلومدر . حكمته موافق اولان‌ده بودر. چونكه؛ جناب حق عالمك بقاسنى معاملات ناسه ومعاملات ناسى‌ده آلتونله كموشه ربط ايتديكندن آلتونله كموش انسانلرك نظرنده غايت قيمتلى ورواجلى قيلدى كه وقت مرهوننه قدر عالمك انتظامى آنكله دوام ايتسون . شوحالده آلتون وكموش دنيانك قوامنه وبقاسنه خادم اولديغندن قيمتدن دوشه‌جك قدر مبذول اولمسى حكمته مخالفدر . شو تفصيلاته نظراً اكر الله تعالى علم كيميايى هرفكر صرف ايدن كيمسه‌يه ويرسه هركس كيمياجى اولور وكيميا واسطه‌سيله ايسته‌ديكى قدر آلتون وكموش ياپاروقولاى برصنعت اولديغى جهتله هركس رغبت ايدر وهرشخص برقارون اولور. شو حالده عالمده آلتونله كموشك قيمتى قالماز وآلان وصاتان‌ده بولونماز ومعاملات‌ده دونمز . چونكه معاملاته واسطه اولان ثمنه رغبت قالمايجه معاملاتك قاپولرى قاپانير هركس آلاجغنى آلاماز وصاتاجغنى صاتاماز برحاله كلير وعالمك خرابنه بادى اولور ، حق اكين اكن بولونماز. چونكه ؛ صاتاجق اولسه پاره‌يه احتياج يوق وپاره آلسه قيمتى يوق . بناءً عليه؛ چيفتجى كندى يه‌جكى قدر اكر، چيفتجى اولمايانلر بغداى آلاجق اولسه پاره ويره‌جك، پاره‌نك ايسه قيمتى يوق والحاصل شو حكمتلره ودها زياده بزم بيلمديكمز برچوق حكمتلره مبنى اولمليدر كه كيميا ايله اوغراشانلرك چوقلرينى جناب حق فقرله مبتلى قيلار ومعدنياتى آلتونله كموشه تبديلنه موفق قيلماز، يوقسه تبديلى ممكن اولماديغندن بولاميورلر دكلدر ، بلكه ممكندر فقط برچوق حكمتلره بناءً الله تعالى اوعلمى انسانلره ويرميور ، آنجق نظريات ساحه‌سنده قاليور. چونكه فعلاً وجودى؛ ثمنك قيمتنى خللدار ايتديكندن حكمته مخالف اولديغى كبى سعى وعملك لزومى قاعده‌سنه دخى منافيدر. أوت! نادراً بعض كيمسه‌نك موفق اولمسى بعيد دكلدر ، فقط قارون كبى عاقبتى فلاكت اولور . چونكه

امکسزین میدانه کلن ثروت؛ هرزمان صاحبنی نامعقول افعاله سوق ایتدیکندن حقنده فتنهٔ عظیمه اولور.

خلاصه؛ علمنه مغرور اولارق بنلك دعواسنده بولونمق مذموم اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر.

*
* *

واجب تعالی قارونك بو سوزی اوزرینه تکدیر ایتمك اوزره ﴿ اَوَلَمْ يَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ اَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَاَكْثَرُ جَمْعاً وَلَا يُسْئَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ ﴾ بیوریور.

[قارون بوکبی سوزلری سویلرده بیلمدیمی؟ الله تعالی کندندن دها قوتلی ومال ومنال یوننده کندندن دها جمعیتلی چوق قبیلهلری وملتلری اهلاك ایتدیکنی واللهك بوقدر قوتلی وجمعیتلی کیمسهلری اهلاك ایتدیده قارونك کندینی اهلاك ایتمیهجکنی. حالبوکه اللهك اهلاك ایتدیکی مجرملر کناهلرندن سؤال اولونمازلر. زیرا؛ جناب حق آنلرك هلاکلرینی موجب اولان کناهلرینی بیلیر، سؤاله احتیاج یوقدر.]

یعنی؛ طاغی اولان قارون نائل اولدیغی نعمتلری کندی علم وفضلی سایهسنده استحقاقیله اولدیغنی ادعایه جرأت ایدرده بیلمدیمی که الله تعالینك قاروندن اول قرون ماضیهدن ماله واولادجه کندندن دها قوتلی واموال دنیایی جمع ایتمسی دها زیاده اولان قبیلهلری اهلاك ایتدیکنی وکوزینك اوکنده فرعون وعسکری هلاك اولوب کیتمدیمی وتوراتك آیتلرندن بوکبی شیلری آکلامادیمی؟ اکر قارونك دیدیکی کبی مال واولاد هرکسك استحقاقنه مربوط اولسه مالدار اولان کیمسهلرك مال سببیله غضب الٰهی یه معروض اولمامهلری لازم کلیردی، حالبوکه امر بالعکسدر. شو حالده هیچ کیمسهنك ثروتی کندی استحقاقیله دکل، بلکه لطف الٰهیدر. بناءً علیه؛ قرون سابقهنك اهلاکی کبی قارون دخی اهلاك اولوناجغنی خاطرندن چیقارمسون.

الله تعالینك دشمنلرندن انتقامنك سرعت نفوذینه اشارت ایچون غضبه مستحق اولان

مجرملرك کناهلرندن سؤال اولونمیهجغی بیان اولونمشدر. زیرا علم الٰهی؛ آنلردن انتقام آلمغه وانتقامی موجب اولان کناهلرینی بیلمکه کافی اولدیغندن سؤاله احتیاج یوقدر. یاخود مجرملر جهنمه کیرهجکلرنده ملکلر طرفندن آنلر کناهلرندن سؤال اولونمازلر. زیرا؛ سیمالرندن جرملرینك نوعنی بیلیرلر. بناءً علیه؛ سؤاله حاجت قالماز. یاخود «کناهلرینی بیلمك ایچون سؤال اولونمازلر. چونکه؛ معلومدر، آنجق توبیخ وتکدیر ایچون سؤال اولونورلر» دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی قارونك قومی طرفندن واقع اولان نصیحتلری دیکلهمیوب علمیله ومالیله افتخار ایتدیکنی بیاندنصکره کیتدکجه غروری تزاید ایدوب سوز تأثیر ایتمدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهِ فِى زِينَتِهِ ﴾ بیوریور.

[قارون سوز دیکلهمهنجه قومنك بولوندیغی محله زینتیله برابر چیقدی وزینتنی هرکسه کوسترمکله کبر وغروری آرتدی.]

﴿ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا اُوتِىَ قَارُونُ اِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴾

[قارونی بو حالده کورن ویالکز حیات دنیایی مراد ایدنلر دیدیلرکه «نه اولا ایدی قارونه ویریلن دنیا مالنك مثلیده بزه ویریله ایدی. زیرا؛ قارون دنیاجه حظ عظیم صاحبیدر».]

یعنی؛ قارونه نصیحت تأثیر ایتمدی. بناءً علیه؛ برکون کمال غرور وسرورله زینتی ایچنده مستغرق اولدیغی حالده قومنك بولوندیغی برجمعیت اوزرینه چیقدی وناس آنك زینتنی سیر وتماشا ایتدیلر وقوم ایچندن یالکز دنیایی مراد ایدن کیمسهلر دیدیلرکه «آه نه اولا ایدی قارونه ویریلن دنیا مالنك مثلی بزهده ویریلسه ایدی. زیرا قارون؛ دنیاده نصیب کامل صاحبیدر» دیمکله تحسرلرینی اظهار ایتدیلر.

بیضاوی، مدارك وخازنك بیانلرینه نظراً قارونك زینتی؛ اکری آلتوندن وسائر

مجوهراتیله مزین استر اوزرنده بیندلی والبسه‌سی اوزمانك اك یوکسك وقیمتلی قوماشلرندن ومعیتنده کندی کسوه‌سنده درت بیك آتلی وصاغ طرفنده غایت مزین اوچیوز کوله‌سی وصول طرفنده اوچیوز جاریه‌سی خدمتنه منتظر اولارق کلسیدر. ایشته بو احتشامی کورنلر واملی دنیایه منحصر اولانلر قارونه ویریلن نعمتك مثلنی کندیلرینه‌ده ویرلمسنی ایسته‌دیلر. زیرا طبع بشر؛ دنیا مالنه میالدر. قارونك مرتبه‌سنی ایسته‌ینلرك مؤمن و یا کافر اولدقلرینه دائر آیتده صراحت یوقدر. قارونك حالنی آرزو ایدنلر آرزولرینی حسددن قورتارمق ایچون قارونه ویریلنی عیناً ایسته‌میوب مثلنی ایسته‌دکلری قاضینك جمله بیاناتندندر.

*
* *

واجب تعالی قارونك کلدیکی جمعیت ایچنده برقسمی قارونك حالنه غبطه ایتمشلرسه‌ده دیکر برقسمك ثواب ایسته‌دکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ اللّٰهِ خَيْرٌ لِمَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاً وَلاَ يُلَقّٰيهَا اِلاَّ الصَّابِرُونَ ﴾ بیوریور.

[شول کیمسه‌لرکه کندیلرینه علم ویرلدی. آنلر قارونك نعمتنك مثلی کندیلرینه ویرلمسنی ایسته‌ینلره دیدیلرکه «هلاك سزك اوزریکزه. اللهك قوللرینه آخرتده ویره‌جکی ثواب؛ ایمانله عمل صالح ایشله‌ین کیمسه‌لره دنیا متاعندن خیرلیدر وآخرت مثوبت عظماسنه ملاقی اولماز، آنجق دنیاده بلایه صبر ایدنلر ملاقی اولورلر» دیمکله دنیایی آرزو ایدنلرك حاللرینی تقبیح ایتدیلر.]

یعنی؛ کندیلرینه علم لدنی ویریلن معرفت کامله صاحبلری قارونك مرتبه‌سنی ایسته‌ینلره دیدیلرکه «هلاك سزه اولسون. ای عقلی قیصه کیمسه‌لر! سز املکزی دنیایه حصر ایدیبورسکز. حالبوکه الله تعالی‌نك قوللرینه آخرتده انعام ایده‌جکی ثواب دنیا مالندن ومتاعندن چوق خیرلیدر. فقط بو خیر؛ آنجق ایمان ایدن وایمانك مقتضاسی وجهله عمل صالح ایشله‌ین کیمسه‌لر حقنده‌در وبومثللو ثوابه ودرجات عالیاته نائل اولماز، آنجق تکالیف الٰهیه‌نك مشقتنه صبر ایدنلر نائل اولورلر. زیرا؛ آنلر اللهك عبادتنه دوام ومنهیاتی ترکه صبر ایدوب اللهك ویردیکی نعمته قناعتله هیچ کیمسه‌نك جاه ومنصبنه وثروت

وسامانه تحسر ایتمدکلرندن درجات آخرته مستحقلردر. لکن املنی دنیایه حصر ایدنلر آخرتی اونوتدقلری جهتله دنیاده نائل اولدقلری نعمته آلدانیر وآنکله قالیر وآخرتده مأیوس ومبهوت وحیران وفوت ایتدکلری نعمتلره تحسر ایدر وابداً معذب اولورلر.

*
* *

واجب تعالی قارونك نصیحت دیکله‌میوب عصیانده دوام ایدنجه هلاك اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَخَسَفْنَا بِهٖ وَبِدَارِهِ الْاَرْضَ ﴾ بیوریور.

[قارون انصافه کلمه‌ینجه بز قارونی وخانه‌سنی برابر یره باتیردق.]

﴿ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنْتَصِرِينَ ﴾

[قارونی بز یره باتیرنجه اللهك غیری قارونه یاردیم ایدر بر جماعت بولونمادی. بناءً علیه؛ قارون یاردیم کورنلردن اولمادی.]

یعنی؛ قارونه قومی چوق نصیحت ایتمشلرسه‌ده اصلاح نفس ایتمه‌ینجه بز قارونی وخانه‌سنی برابر کناهی ایجابی یره باتیردق. اللهدن باشقه قارونك اعتماد ایتدیکی احباب ویارانندن قارونه یاردیم ایدر برجماعت بولونمادی وکندیسی‌ده اوقدر خدم وحشمله عذابدن قاچوب قورتولامادی. زیرا؛ انتقام الٰهیدن هیچ برعاصی قورتولاماز.

قارونك هلاکنه بر چوق سببلر وار ایسه‌ده قاضی، طبری، نیسابوری، خازن ومدارکك بیانلرینه نظراً صوك سبب شویله‌در: زکات آیتی احکامنه توفیقاً حضرت موسی قاروندن مالنك زکاتنی ایسته‌ینجه قارون کندی ویرمکدن امتناع ایتدیکی کبی بنی اسرائیلی تشویق ایدر و «سزه حضرت موسی هرنه امر ایتدی ایسه طوتدیکز شیمدی‌ده مالکزی الکزدن آلمق ایستر. بونك چاره‌سنی دوشونملی» دیر. چونکه؛ هر درلو اذایی حضرت موسایه روا کورمکدن چکینمز بر منافق ایدی. بناءً علیه؛ بر فاحشه‌یه، حضرتِ موسایه بایرام کونی ملاء ناسده افترا ایتمك اوزره بیك دینار ویرر و قارون حضرت موسایه بو افترایی یاپمقله بنی اسرائیلك ذهننی اغفال واطاعتدن چیقاراجغم ظنیله عمرینك آخر کونی بایرام موقعنه کمال عظمت وغروروله کلیر وموسی علیه السلام وعظنده

زنایه متعلق بحثنده زنا ایدن کیمسه‌یی رجم ایدرز دیینجه قارون « سن زنا ایدرسه‌ك‌ده‌خی حکم اویله‌میدر؟ » دیر. حضرت موساده «اوت! نم حقمده‌ده حکم اویله‌در» دیینجه قارون « بنی اسرائیل سنك حقنده فلان خاتونه زنا ایتدی دییورلر » دیدی و خاتونی چاغیردی. لکن خاتون طوغرویی سویله‌یوب قارونك افترا ایتمك اوزره کندیسنه بیك دینار ویردیکنی آچیقدن بیان ایتمکله قارونی رسوای و حضرت موسایی تبرئه ایتدی. جناب حقك حقی اظهار ایتدیکنه شکر اولمق اوزره حضرت موسی سجده‌یه قاپاندی وقارونك هلاکنی ربسندن ایسته‌دی. جناب حق ارضی حضرت موسانك امرینه مطیع قیلدی. بنی اسرائیل حضرت موسی طرفنه کچدی. قارونك یاننده یالکز ایکی کیشی قالدی. موسی علیه السلام ارضه امر ایتدی. قارونك اولدیغی طرف حرکت ایتدی قارون یره باتدی و بنی اسرائیل سفهاسی « حضرت موسی قارونك مالنه طمع ایتدی هلاکنه سبب اولدی » دیمه‌لری اوزرینه حضرت موسی کندیله برابر قارونك بالجمله اموالنك باتمسنی جناب حقدن استرحام ایتدی و بالعموم مالی‌ده کندیله برابر باتدی و هر کس شرندن قورتولدی. چونکه؛ هیچ بر اثری قالمادی و آنجق هلاکی، الی یوم القیام عالمه ضرب مثل اولارق قالدی. زیرا؛ نفاقك نتیجه‌سی هلاك و فلاکتدر. ایشته عالمده هر زمان اهل ایمانه قارشی بر طاقم منافقلر بولونمقده‌در. مؤمنلرك درجاتنی ترفیع و منافقلرك درکاتنی تزیید ایچون جناب حق دائما ایلری کوتولرله مبتلا قیلار وانبیاء عظام حضراتنك هر برلری‌ده زمانلرنده کونا کون منافقلرله مبتلا اولمشلردر آنلر طرفندن وقوع بولان اذالره صبرله هلاکلرینك وقت مرهوننی بکله‌مشلردر. قارونك وقعه‌سنده برچوق موعظه وعبرت آمیز مسئله‌لر اولمسنه بناءً قرآنده قارونك وقعه‌سنی بیانله نصیحت دیکله‌مه‌ین و کبر وغروری کندینه عادت ایدن ومالنك زکاتنی ویرمه‌ین وبغیر حق افترایه جرأت ایدنلرك عاقبت برر کوناسبیلرله هلاك اولاجقلرینی امت محمدك بو وقعه ایله استدلال ایتملرینی وبوکبی فنا اخلاقدن واز کچملرینی جناب حق بو وسیله ایله توصیه ایتمشدر. چونکه انسانلردن اول کچنلرك سرکذشتی؛ صکره کلنلره برر درس عبرتدر.

*
* *

واجب تعالی قارونك هلاکنی بیاندن صکره قومنك متنبه اولدقلرینی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَاَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْاَمْسِ يَقُولُونَ وَيْكَاَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاۤءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَيَقْدِرُ ﴾ بیوریور.

[دونکی کون قارونك مرتبه‌سنی ایسته‌ینلر بوکون صباح وقتی دیرلرکه « نه عجیب شی که الله تعالی دیله‌دیکی قوللنك رزقنی بول ودیله‌دیکنك رزقنی طار ویرر » .]

﴿ لَوْلَاۤ اَنْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا وَيْكَاَنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴾

[وسوزلرینه شونی‌ده علاوه ایتدیلر ودیدیلرکه « اکر الله تعالی بزم اوزریمزه احسان ایتمسه ایدی بزی‌ده باتیریردی ونه عجایب شی کافرلر انتقام الهیدن اصلا قورتولمازلر» .] ایشته بویله دیمکله دونکی کون واقع اولان تمنیاتلرینه ندامت ایتدیلر وقارونك مرتبه‌سنی ایسته‌مك خطا اولدیغنی بیلدیلر. چونکه دونکی کون قارونك رفاه وسعادتنه غبطه ایدنلر بوکون اومالك باعث فلاکت اولدیغنی کورونجه کمال استغراب وتعجبله خطالرینی اعترافه واللهك لطفنی اقراره مجبور اولدیلر.

بیضاوینك بیانی وجهله (ویکأن) **تعجب** معناسنه اولان وی ایله **تشبیه** معناسنه اولان کأن دن مرکبدر. بوکا نظراً **معنای نظم** [نه عجائب برامر مشاهده‌درکه الله تعالی رزقنی دیله‌دیکی قولنه ویرر وتوسیع ایدر. بوقسه قولنك توسیعی ایجاب ایدر کرامتنه مبنی دکل، بلکه اللهك دیله‌مسیله‌در وکذلك بعض قولنك رزقنی طار ویرمسی اوقولك رزقنك طار اولمسنی ایجاب ایدر بر قصورینه مبنی دکل] دیمکدر. یاخود **هلاك** معناسنه اولان ویك دن مأخوذدر. بوکا نظراً **معنای نظم** :[هلاك بزه اولسون که بز نه عجایب خطا ایتمشز. حالبوکه قوللرینك رزقنی بول ویا طار ویرمك اللهك مشیئتنه معلق ایمش، بوقسه قولنك استحقاقیله دکلمش. بناءً علیه؛ اکر بزم اوزریمزه اللهك لطفی واحسانی اولمامش اولسه‌یدی بزه‌ده مال ویرر، طغیان ایتدیرر وقارون کبی بزی‌ده باتیریردی. لکن الله تعالی لطف ایتدی که باتیرمادی وای هلاك بزه اولسون که کافرلر اصلا فلاح بولمازلرمش] دیمکدر. وی لفظی؛ فخررازینك بیانی وجهله **انسانك بر شیئك وقوعنه**

اسفنی اظهار مقامنده استعمال اولونور. بناءً علیه؛ برشیئك وقوعنه تعجب واسفنی اظهار ایچون « وای فلان شی شویله اولمش نه عجیب » دیمکله اسفنی اظهار ایدر.

***

واجب تعالی قارونك هلاکنی وقومندن قارونك مرتبه‌سنی ایسته‌ینلرك متنبه اولدقلرینی بیاندنصکره دار آخرت کیملر ایچون اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ تِلْكَ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذٖينَ لَا يُرٖيدُونَ عُلُوًّا فِى الْاَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقٖينَ ﴾ بیوریور.

[شو دار آخرتی بزشول کیمسه‌لر ایچون خلق ایتدك که آنلر یریوزنده اللهك قوللری اوزرینه علویت و کبر وفساد مراد ایتمزلر. حالبوکه عاقبت حمیده‌یه نائل اولمق متقیلره مخصوصدر.]

یعنی؛ حبیبم! شو اوصافی بیان اولونان دار آخرت وجنت اعلایی شول کیمسه‌لر ایچون خلق ایتدك که آنلر یریوزنده عباد الله اوزرینه تسلط وغلبه مراد ایتمدکلری کبی ناس اوزرینه ظلم وجبرلهماللرینی آلمقله وسوء عقیده تلقین ایتمکله اخلاقلرینی افساددخی مراد ایتمزلر. حالبوکه عاقبت حسنه‌یه ویوکسك درجاته نائل اولمق محرماتدن؛ نفسنی وقایه وعباداته دوام وناس اوزرینه کبر وغرور وفساددن اتقا ایدن کیمسه‌لره مخصوصدر، یوقسه قارون کبی کبر وغرور وظلم وعدوانله یریوزینی افساد ایدنلره عاقبت حسنه یوقدر.

***

واجب تعالی دار آخرتده درجات عالیه کیملره مخصوص اولدیغنی بیاندنصکره متقیلرك نائل اولاجقلری ثوابك خیرلی اولاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا ﴾ بیوریور.

[اگر برکیمسه حسنه ایشلر واو حسنه ایله آخرته کلیرسه آنك ایچون اوحسنه‌دن خیرلی درجه واردر.]

﴿ وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذٖينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

[واگر برکیمسه سیئه ایشلر واو سیئه ایله آخرته کلیرسه سیئه ایشله‌ین کیمسه‌لر جزالانمازلر، لا عمل ایتدکلری سیئه‌نك مقداری جزالانیرلر.]

یعنی؛ برکیمسه دار دنیاده شرعك امر ایتدیکی عبادت بدنیه ومالیه‌یه متعلق حسنه ایشلر وعند الله مقبول اولان عمل ایله حضور باری‌یه کلیرسه اوکیمسه ایچون عملندن دها خیرلی ثواب واردر. چونکه؛ آخرتده نائل اولاجغی درجه عملندن فضله اولاجغی کبی کدردن سالم ودوام وبقاسی‌ده واردر واگر برکیمسه عقلاً وشرعاً قبیح اولان گناهی ایشلر وعند الله مستکره وعرف وعادتده مستهجن اولا گناهله حضور باری‌یه کلیرسه او گناه ایشله‌ین کیمسه‌لر جزالانماز، آنجق ایشله‌دیکی گناهك مقداری برجزا ایله جزالانیر. چونکه؛ ایشله‌دیکی گناهدن زیاده جزا ظلم اولدیغندن جناب حق ظالم اولارق جزا ویرمکدن منزهدر. اما حسنه‌یه فضله اجر ویرمك لطف اولدیغندن واجب تعالی ذاتنه لایق اولان لطفنی قوللندن اسیرگه‌مز، فضله احسان ایدر. بناءً علیه؛ واجب تعالی حسنه ایشله‌ین قولنه فضله درجه ویرمکله تلطیف ایدر. اما گناه ایشله‌ینلره گناهلری مقداری جزا ویرر، فضله ویرمکله ظلم ایتمز.

بیضاوینك بیانی وجهله بوآیتده سیئه‌دن قوللری تنفیر ایچون ضمیر موضعنده اسم ظاهر اولارق سیئه وارد اولمش وایکی کره ذکر اولونمشدر.

گرچه دنیاده کافرك کفری متناهی اولوب آخرتده عذابی غیرمتناهی والی الابد دوام ایده‌جکی جهتله سیئه اوزره جزاسی زیاده کبی کورولورسه‌ده کافرك کفری نیتی ابدی یعنی ابداً مصر اولسه کفر اوزره دوامه نیت وقصدله ایشله‌دیکندن جرمله جزا بیننده مساوات واردر. بناءً علیه؛ کافرك کفرینه ابداً عذاب، جرمندن زیاده اولدیغی جهتله « مساوات یوقدر » دنیله‌مز. چونکه؛ کفر جرمنی ایشله‌مکه عزمی ابدی اولدیغندن اوعزمك جزاسی‌ده ابدیدر.

***

واجب تعالی آخرتده راحت متقیلره مخصوص اولدیغنی بیاندنصکره هجرت زمانی یول

اوزرنده رسول اللهه عارض اولان بعض هموم‌ی ازاله ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ الَّذٖی فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لَرَٓادُّكَ اِلٰی مَعَادٍ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! شول ذات اجل واعلا که سنك اوزریکه قرآنك تلاوتنی فرض قیلدی . اوذات شریف البته سنی دنیاده مولدك اولان مکه‌یه و آخرتده مقام محموده رد واعاده ایده‌جکدر .]

﴿ قُلْ رَبّٖٓی اَعْلَمُ مَنْ جَٓاءَ بِالْهُدٰی وَمَنْ هُوَ فٖی ضَلَالٍ مُبٖینٍ ﴾

[یا اکرم الرسل ! سن « بنم ربم هدایتله کلن کیمسه‌یی و ضلال مبینده اولان کیمسه‌یی بیلیر دی »]

یعنی ؛ ای رسول ذی‌شان! شول ذات که سکا قرآنی ویردی وتلاوتنی وقوللرینه تبلیغنی سکا امر ایتدی وامر ونهی واحکامیله عملی سکا واجب قیلدی . قرآنك حقایقنه سنی واقف قیلان وانبیاء سابقه‌نك وامم ماضیه‌نك احوالنی وعبرت بخش ایده‌جك ضروب امثالی بیان ایدن ذات اقدس البته سنی معادك واصل بلده‌ك اولان مکه‌یه رد ایده‌جکدر ومکه‌یه عودتکده مکه اهالیسنه سن دی که « بنم ربم طوغرو یوله واصل اولوب هدایتله کلن کیمسه‌یی ویولدن چیقمش وطوغرو یولی بولامامش آچیق ضلال ایچنده اولان کیمسه‌یی هرکسدن زیاده بیلیر » دیمکله کندیلرینك ضلال ایچنده اولدقلرینی بیان ایت .

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده معاد ایله مراد ؛ **جنت اعلی ورسول اللهه ایچون موعود اولان مقام محمود** اولمق احتمالی وارسه‌ده آیتك سبب نزولنه موافق اولان معاد له مراد؛ **مکهٔ مکرمه اولمسیدر** . چونکه ؛ فخر رازی ، خازن، بیضاوی ومدارکده بیان اولوندیغنه نظراً رسول الله مکه‌دن مدینه‌یه هجرتنده غار شریفده اوچ کون اقامتدنصکره مدینه‌یه توجهله یوله چیقوب (جحفه) دنیلن موقعه کلدیکنده مکه‌یه اشتیاقنی اظهار ایتمسی اوزرینه بو آیت نازل اولمشدر. چونکه ؛ (جحفه)یه کلنجه‌یه قدر مشرکلرك تعقیب ایتملری احتماله بناءً رسول الله یولسز محللردن کلمش و (جحفه) یه کلنجه امنیت حاصل اولمش واورایه نازل اولوب (جحفه) ده مدینه‌دن مکه‌یه طوغرو

کیدن جسیم کاربان یولنی کورونجه آباء واجدادینك یوردی و کندینك مولدی وبلده‌سی اولان مکه‌یه بشریتده جبلی اولان اشتیاقنی اظهار ایدنجه بو آیتله جبریل امین کلمش و« یا رسول الله! مراق ایتمه‌یك . زیرا ؛ الله تعالی سزی البته مکه‌یه اعاده ایده‌جك وبلدهٔ اصلیه‌ك اولان مکه شهری سنك اولاجق » دیمکله تسلیه وبو آیتی تلاوت ایتمشدر . ایشته بو روایته نظراً بو آیتده معادله مراد ؛ **مکه‌در** و آیتك سری مکه‌یی فتح کونی ظهور ایتمشدر . زیرا ؛ رسول الله کمال عز ووقارله وسکینت وسلطنتله مکه‌یه کیردی ودار شرك اولان مکه‌یی دار توحید و دار کفری دار اسلام قیلدی وکافرلری قهر وتدمیر ایتدی . چونکه ؛ باطل هرنه‌قدر آز برزمان شعله‌لنیرسه‌ده البته سونر ، دوام ایتمز . فقط صبر ومتانتله مقابله ایدوب وقت مرهوننی بکله‌مك لازمدر . رسول اللهك مکه‌یی فتحی کونی مکه‌نك عزت اقبالی وعظمت شانی یوکسلدیکنه اشارت ایچون (معاد) لفظی تعظیمه دلالت ایدن تنوینله نکره اولارق وارد اولمشدر. آیت جلیله غائبدن خبرویردیکی جهتله رسول اللهك صدق نبوتنه دلالت ایدن معجزه قبیلندندر وآیتك مآلی عینیله واقع اولمشدر .

﴿ وَمَا كُنْتَ تَرْجُٓوا اَنْ يُلْقٰٓی اِلَيْكَ الْكِتَابُ اِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهٖيرًا لِلْكَافِرٖينَ ﴾

[حبیبم ! سن بدایهٔ حالکده سکا کتاب القا اولوناجغنی امید ایدر اولمامشدك ، لکن بزم طرفمزدن احسان اولارق اولین وآخرینك علملرینی وکتب منزله‌نك فوائدنی ومحسناتنی جامع اولان کتاب انزال اولوندی . شو حالده سن جمله امورکی بزه تفویض وکافرلردن اندیشه‌یی ترك ایت آنلره مدارات ایتمه‌دیکك کبی بعض خصوصاتده آنلره آرقه‌ده اولما وآنلره آرقه اولوب معاونت ایتمدیکك کبی آنلردن معاونتده بکله‌مه .]

زیرا ؛ بزم علممز سکا لاحقدر وقدرتمز آنلردن انتقامه‌ده کافیدر. بناءً علیه ؛ سنك ایچون اندیشه وتلاشه محل قالمامشدر . سن همان قرآنی آنلره تلاوت و تبلیغه دوام ایت . رسول اللهك کافرلره آرقه اولمیه‌جغی معلوم اولدیغندن رسول اللهی نهی ایتمك ؛ امتنه اهل کفره وبالخاصه حربی اولانلره معاونت جائز اولمادیغنی بیان ایتمکدر .

﴿ وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ بَعْدَ اِذْ اُنْزِلَتْ اِلَيْكَ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴾

[حبیبم ! كافرلرله انسیت ، آیتلر سكا نازل اولدقدنصكره اللهك آیتلرینی تلاوتدن سنی منع ایتمسون وسن اللهك قوللرینی توحیده وعبادته دعوت ایت والبته مشركلرله برابر وآنلردن اولما .]

یعنی ؛ ای رسول ذیشان ! آیات الٓهیه سكا انزال اولوندقدنصكره كافرلره مدارات وآنلرله انسیت سنی او آیتلری تلاوتدن منع ایتمسون . زیرا ؛ حكم الٓهی‌یی تبلیغ تأخیر قبول ایتمز واحكامك اجراسنه امور دنیا مانع طوتولماز وآیتلرك تبشیراتیله قوللری تبشیر وانذاراتیله انذار وربك تعالی‌نك توحیدینه قوللرینی دعوت ایت والبته مشركلردن اولما .

بو آیتده خطاب ؛ ظاهرده رسول‌اللهه ایسه‌ده حقیقتده خطاب امته‌در . چونكه ؛ بو آیتده واقع اولان تكالیفك جمله‌سنده رسول‌الله مكلف اولدیغی كبی امتك هر فردی‌ده مكلفدر. برنجی تكلیف ؛ **رسول‌اللهه آیات قرآنیه‌یی تلاوتده سنی هیچ برشی منع ایتمسون‌ده** بیورمشدر كه امتی‌ده تلاوت قرآنله مأمور اولدیغی كبی تلاوته هیچ برشیئی مانع طوتمامقله‌ده مكلفدر . بناءً علیه ؛ قرآنه اتباعه مانع اولاجق برشی اولمادیغندن اتباع ایتمه‌ینلرك بعض مانع بیانیله اعتذارلری مردوددر . ایكنجی تكلیف ، **توحیده ودینه حقه وطوغرو یول قوللرینی دعوت ایتمسی رسوله امر ایتمشدر** . بناءً علیه ؛ طریق حقه قدرتی نسبتنده دعوت وطوغرو یولی ابناء جنسنه كوسترمكله امتك هر فردی مكلفدر . اوچنجی تكلیف ؛ **مشركلردن اولمقدن رسولنی نهیدر** . رسول‌اللهك مشركلردن اولمیه‌جغی قطعیدر . زیرا ؛ جمله انبیا معصوم اولدقلری جهتله شركدن بری اولدقلری كبی رسول‌اللهی‌ده شركدن بریدر . شو حالده رسول‌اللهی شركدن نهی ایتمك ؛ امتنی نهی ایتمكدر . چونكه ؛ رسول‌اللهه «سن مشركلردن اولما» دیمك «سكا تابع اولان امتك مشركلردن اولماسونلر» دیمكدر .

*
* *

واجب تعالی بو اوچ تكلیفی بیاندنصكره دردنجی تكلیفی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً اٰخَرَ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! سن معبود بالحق اولان اللهله برابر باشقه معبوده دعا ایدوب چاغیرما وباشقه معبود اسمنی آكما .]

﴿ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ﴾

[زیرا معبود ؛ بردر . اللهك غیری معبود یوق ، آنجق او واردر . آنك غیری معبود بالحق اولمانجه اللهدن باشقه دعا ایدیله‌جك معبود یوقدر .]

﴿ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ ﴾

[چونكه ؛ هرشی هلاك اولور ، الا ذات الوهیت باقی قالیر .]

﴿ لَهُ الْحُكْمُ ﴾

[بناءً علیه هرشیده حكم ؛ آكا مخصوصدر وآنك غیری حكم صاحبی یوقدر .]

﴿ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾

[وآخر امرده آنجق آنك حضور معنویسنه ارجاع اولونورسكز .]

یعنی ؛ ای رسول ذی شان ! فرد واحد اولان الله تعالی‌یه معبود باطلی شریك اتخاذ ایتمه . چونكه ؛ الله تعالی‌نك الوهیتنده وذاتنده وصفاتنده ومخلوقاتده تصرفنده شریكی یوق ، ملكنده مستقلدر . زیرا ؛ معبود بالحق وعبادته مستحق آندن باشقه بر كیمسه یوقدر . بناءً علیه ؛ هرشی ممكن اولدیغندن هلاك اولور ، الا ذات الوهیت باقی قالیر ودنیاده وآخرتده حقیقی حكم آنكدر . شو حالده عاقبت رجوع اولوناجغكز محل ؛ آنك حضور معنویسیدر .

بو آیتده هر شیئك هلاكی ایله مراد ؛ **هر شیئك ممكن اولمسیدر** . چونكه ؛ وجودی ممكن اولان مخلوقات حد ذاتنده مضمحل ومعدوم مثابه‌سنده‌در هر زمان هلاكه معروض وبقاسی یوقدر .

رومی بیك اوچیوز اوتوز سنه‌سی ایلولنك ایكنجی جمعه ایرتسی كوننه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز ایكی سنه‌سی ذی‌القعده‌سنك آلتنجی كونی بو سوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر .

سورۀ عنکبوت

مکۀ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . آلتمشی طقوز آیتی حاویدر

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ الٓمٓ ﴾

(الم) نعمت‌الله افندینك بیانی وجهله (ا) انسانه کامله (ل) لیاقتنه (م) مؤید من عندالله اولدیغنه اشارت و رسول‌اللهه خطابدر . معناسی: [ای نعمت الٰهیه‌نك فیضانه لایق و معجزات باهره ایله مؤید من‌عندالله اولان انسان کامل !] دیمکدر .

﴿ اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُتْرَكُوا اَنْ يَقُولُوا اٰمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴾

[ناس « مجرد ایمان ایتدك » دیمکله فتنه ایله مبتلا اولونمیه‌رق ترك اولونورلرمی ظن ایدرلر ؟]

یعنی ؛ انسانلر مماللرنده و جانلرنده فتنه اولونمقسزین یالکز «بز ایمان ایتدك» سوزلریله ترك اولوناجقلرینی وامتحان اولونمیه‌جقلرینی می ظن ایدرلر؟ اکر بویله ظن ایدرلرسه بومثللو ظن طوغرو دکلدر . زیرا ؛ مجرد ایمان ایتدك دیمك آنلری هر بلادن قورتاره‌ماز . چونکه ؛ انسانلر وبالخاصه مؤمنلر تکالیف الٰهیه‌دن حاصل اولاجق مشقتلرله ودشمنله مجاهده ومهاجرتدن حاصل اولاجق محنتلرله وفقر وفاقه بلاسیله و ماللرنده نقصان وجانلرنده خسته‌لق وسائر بلایا ایله مبتلا اولورلر و آنلره امتحان معامله‌سی یاپیلور که مؤمن منافقدن سچیلسون و صادق کاذبدن آیرلسون وایماننده ثبات ایدنله ثبات ایتمیوب مضطرب اولانلر بربرندن فرق اولونسون وهر کس نظرنده حاللری معلوم اولسون ومؤمن اولانلر صبرله درجاته ومنافق اولانلرده نفاقلریله جهنمك درکاتنه مستحق اولدقلری آکلاشیلسون. اوت ! ایمان کامل، صاحبنی آخرتده ساحۀ سلامته چیقاریرو لکن دنیاده صاحبنی مسلمانلر نظرنده بوتون

اهل اسلامك نائل اولدیغی حقوقه مالك قیلار فقط هردرلو بلادن قورتاراماز. چونکه دنیا ؛ دار محنت اولدیغندن مؤمن و کافر هر جمله‌سی حصه‌سنه اصابت ایدن بلایا ایله امتحاندن کچر . شو قدرکه مؤمن ایمانی سببیله او بلانك آخرتده مکافاتنه نائل اولور و صبرندن ثواب آلیر . بناءً علیه ؛ چوق کره مؤمن کامل فاسق فاجردن دها زیاده بلایه مبتلا اولورکه صبری ایله درجات عالیاته نائل اولسون . ایماننده کمال اولمایانلرده بعض بلایا ایله مبتلا اولونجه اعتقادینی بوزار و ایماندن چیقارده خبری اولماز .

فخر رازی و قاضینك بیانلری وجهله آیتك سبب نزولی؛ مکه‌ده (عمار بن یاسر) (عیاش) ، (ولید) و(سلمه) کبی فقراء اصحابه مشرکلرك اشکنجه ایتملرندن رسول‌اللهه شکایت ایتملری اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر . یعنی « مؤمن اولمقله هر بلادن قورتولمق لازم کلمز» دیمکدر . یاخود (مهجع بن عبدالله) حقنده نازل اولمشدر. چونکه؛ (مهجع) یوم بدرده الك اول شهید اولان شهداء اسلامیه‌دندر . یعنی «مؤمن اولمقله کافرك سلاحنه هدف اولمامق لازم کلمز » دیمکدر .

خازنده بیان اولوندیغنه نظراً رسول‌اللهك « مهجع شهیدلرك بویوکیدر وجنتك قاپوسی بو امتك شهداسندن ایلك اوکه مهجعه آچیلاجقدر» بیوردیغی مرویدر . پدر ووالده‌سنك (مهجع)ك شهادتی اوزرینه چوق فزع وفریاد ایتملرینه بناءً بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر .

خلاصه ؛ بر کیمسه مؤمن اولمقله فتنه‌یه دوچار اولمامق وفتنه‌یه طوتولمامق لازم کلمدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی مؤمنك ایمانی دنیانك لوازمندن اولان بلایادن قورتارامیه‌جغنی بیاندن صکره انسانلری بلا ایله مبتلا قیلمق یکی بر عادت اولمایوب اولدنبری قوللرینی امتحانك عادت الٰهیه‌دن اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که بز محقق شول کیمسه‌لری فتنه ایله مبتلا قیلدق . آنلر قریش مشرکلرندن اول کچدیلر .]

﴿ فَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ ﴾

[بو ابتلا اوزرینه الله تعالى البته سوزنده صادق وایماننده ثابت اولانلری وقولنده وفعلنده یالانجیلری بیلیر وآنلرك صدقه وكذبه دائر اولان حاللرینی ناسه اظهار ایدر .]

یعنی ؛ بزم انسانلری مبتلا قیلمامز امت محمده مخصوص یكی بر عادت دكلدر . زیرا ؛ امت محمددن اول كچن ملتلری وانبیاء كرامی دخی زمانلرنده بر طاقم بلایا ومشقتله مبتلا قیلدق . معهذا آنلرده « بز ایمان ایتدك » دیمكله ایمانلرینی اظهار ایدرلردی ، فقط آنلرك « ایمان ایتدك » دیملریله بز آنلری ابتلاسز مهمل اولارق ترك ایتمدك ، بلكه آنلر اوزرینه تكالیفمزی انزال وعبادتی فرض قیلدق ومحرماتی ترك ایتملرینی امر ایتدك كه ایماننده صادق اولانلر كاذب اولانلردن آیرلسون . چونكه ؛ تكالیفله مكلف اولونجه منافقلر اطاعتدن اعراضله ایمانلرنده صادق اولمادقلرینی اظهار وایماننده ثابت اولانلرده تكالیفك جملهسنی قبول ایدهرك مكلف اولدیغی وظیفهیی ادایه سرعت ایدرلر . بناءً علیه ؛ جناب حق امتحان معاملهسنی بالاجرا صادق اولانلری كاذب اولانلردن تفریق ایتمكله هر ایكی فرقهنك حالنی هركسه اعلان ایدر .

مداركده وقاضیده بیان اولوندیغی وجهله واجب تعالى امتحان ایتمزدن اول صادق ویا كاذب اولانلری بیلدیكی حالده بو آیتده « امتحانله بیلدی » دیمك « امتحان وابتلا ایله هر ایكی فرقهنك حاللرینی خلقه اظهار ایتدی » دیمكدر . چونكه ؛ صادق اولان حال ضراء وحال سراء یعنی ضرر وسرور زمانلرینك هر ایكیسنده دخی صبر ایدر وشكر ایدر وكاذب اولانده حال فرحنده شكر ایدر ـ ده حال كدرنده جزع وفزع وفریاد وفغانله هرشیئی انكاره باشلار . بو آیتده (فلیعلمن) افعال بابندن (فَلَيُعْلِمَنَّ) قرائت اولدیغنه نظراً اعلام یعنی بیلدیرمك معناسنهدر . شو حالده **معنای نظم** : [الله تعالى صادق اولانلرك یوزلرینی یوم قیامتده بیاض وكاذب اولانلرك یوزلرینی سیاه قیلمقله خلقه آنلرك حاللرینی بیلدیرر] دیمكدر . بناءً علیه ؛ صادق اولانلر مسرور وكاذب اولانلر مأیوس اولور وخلقده آنلرك حاللرینی كورورلر .

خلاصه ؛ انسانلرك ابتلادن خالی اولمایوب مؤمن وكافر هر كسك كندینه كوره ابتلاسی

بولوندیغی وابتلا سببیله صادق اولانلرك كاذب اولانلردن تمیز ایتدكاری ویوم قیامتده الله تعالى نك صادقلرك صدقنی وكاذبلرك كذبنی اعلانله هركسه آنلرك حاللرینی بیلدیرهجكی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر .

*
* *

واجب تعالى قوللرك مجرد « ایمان ایتدك » دیمكله فتنهدن خالی اولمایوب هر برینی بر چوق تكالیفله مكلف قیلدیغنی بیاندنصكره تكالیفی قبول ایتمهینلرك معذب اولاجقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ اَنْ يَسْبِقُونَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴾ بیوریور .

[شول كیمسهلر بزی سبق ایدهجكلرینی ظن ایدرلرمی كه آنلر كفر وسائر كناهلری ایشلهدیلر ؟ اگر بویله حكم ایدرلرسه آنلرك حكم ایتدكاری شی نه فنا اولدی .]

یعنی ؛ شول كیمسهلر كه آنلر شرك وسائر كناهلری ایشلرلر وبزی سبق ایدر یعنی ایشلهدكلرینی بیلدیرمز وعلم الٰهیی تجاوز ایدر وعلم الٰهی عمللرینه لاحق اولمیهجغنیمی ظن ایتدیلر ؟ اگر كناهلری یانلرینه قالاجق و انتقام الٰهیدن قورتولاجقلرینی ظن ایدرلرسه بو ظنلری یاكلیش وحكملری فاسددر . زیرا ؛ آنلرك حكملری پك چیركین بر حكمدر . چونكه ؛ كناه اوزره دنیاده عذاب كورمهمكدن آخرتده دخی عذاب كورمهمك لازم كلمز .

فخررازینك بیانی وجهله بو آیت « سیئات اوزرینه دنیاده عذاب اولمایجه آخرتده دخی عذاب اولماز » دیینلره رد ایچون نازل اولمشدر . چونكه ؛ كافرلردن بر قسمی « اگر سیئات اوزره آخرتده عذاب اولسه ایدی دنیاده دخی اولوردی . دنیاده اولماسی آخرتده دخی اولمیهجغنه دلالت ایدر . شو حالده وعد الٰهی قوللرینی عبادته تشویق وعذابی بیان ایدن وعیدی كناهدن قورقوتمق ایچوندر » دیملری اوزرینه بو اعتقادده اولانلرك اعتقادلرینك باطل اولدیغنی واجب تعالى بو آیتله ابطال ایتمش وشو حكملرینك غایت كوتو بر حكم اولدیغنی بیان بیورمشدر . چونكه ؛ آخرتی دنیایه قیاس ایتمك یاكلیش اولدیغی كبی حكملریده دلائل عقلیه و شرعیهدن هیچ برینه مستند دكلدر . دلیلسز حكم ایسه

بالکلیه اعتباردن ساقطدر. بناءً علیه؛ جناب حق بو حکمك غایت چیرکین بر حکم اولدیغی بیان ایتمشدرکه بومثللو حکمدن هرکس اجتناب ایتسون .

*
* *

واجب تعالی دنیاده ناسك مهمل اولارق ترك اولونمایوب البته مکلف اولدقلرینی ومکلف اولدیغی وظیفه‌یی ادادن استنکاف ایدنلرك معذب اولاجقلرینی بیاندنصکره وظیفه‌سنی ادا ایدنلرك عمللری ضایع اولمیه‌جغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللّٰهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾ بیوریور .

[آخرتده اللهك رضاسنه ملاقی اولاجغنی امید ایدن کیمسه آخرت ایچون عمل ایتسون . زیرا ؛ ملاقات ایچون تعیین اولونان کون البته کله‌جکدر . حالبوکه الله تعالی قوللرینك سوزلرینی ایشیتیر واعتقاد وعمللرینی بیلیر .]

یعنی ؛ برکیمسه آخرته ایمان ایدر ویوم قیامتده جناب حقه ملاقی اولاجغنی امید ایدرسه ملاقات کونی ایچون عمل صالح ایشله‌مکله حاضرلانسون . زیرا ؛ ملاقات ایچون اللهك تعیین ایتدیکی اجل معین البته کله‌جك واو کونده جناب حق هرکسی حاضرلادیغی عملی ایله مجازات ایده‌جکدر . زیرا ؛ الله تعالی جمله قوللرینك ذکرینی ودعاسنی وکناهه دائر اولان سوزلرینی ایشیتیر وبالعموم ایشلرینی واحتیاجلرینی وایسته‌دکلرینی بیلیر .

واجب تعالی رضاسنه ملاقات ایچون تعیین ایتدیکی آخرت کونك کله‌جکنه شبهه اولمادیغنه اشارت ضمننده او کونك کله‌جکنی بیانده **تحقیقه** دلالت ایدن **ان ولام تأکید**له ﴿ فان اجل الله لَاٰتٍ ﴾ بیورمشدرکه « محقق والبته کله‌جك شبهه یوق » دیمکدر .

فخررازینك بیانی وجهله بو آیتده عبدك آخرتده نائل اولاجغی درجاته اشارت واردر . چونکه عبدك عملنده مرتبه ؛ **اوچدر** : برنجیسی؛ **قلبیله اعتقادیاتك کافه‌سنی تصدیق ایتمکدر** . تصدیق؛ کوزله کورولمز ، آنجق جناب حق علمیله بیلدیکندن آخرتده قولنه تصدیقنه مقابل کوزلرك کورمدیکی وقلب بشره خطور ایتمدك نعمتلر احسان ایده‌جکنه اشارت ایچون آخرتده ملاقات امید ایدنلرك عمللرینی بیلدیکنی بیان ایتمشدر .

ایکنجیسی ؛ **عمل لسانی اولوب** لسانله عمل‌ده مسموعاتدن اولدیغی جهتله قولاقلرك طویمادیغی نعمتلری ویره‌جکنه اشارت ایچون قوللرینك ایشیدلمك شانندن اولان عمل لسانلرینی ایشیتدیکنی بیان ایتمشدر ، اوچنجیسی؛ **عمل جوارحدرکه** اعضالریله ایشله‌دکلری عمللرینی کوردیکنی دیکرنصوصله بیان بیورمشدرکه کوردیکی عمللره مقابل البته مکافات ایده‌جکدر .

خلاصه؛ یوم آخرته ایمانله جناب حقك رضاسنه ملاقات امید ایدن کیمسه‌نك او کون ایچون عمل حاضرلامسی لازم اولدیغی وملاقات ایچون تعیین اولونان کونك البته کله‌جکی والله تعالی‌نك قوللرینك سوزلرینی ایشیدوب عمللرینی بیلدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* *
*

واجب تعالی قوللرینه تکلیفی بیاندنصکره تکلیفدن فائده‌نك قوللره عائد اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَنْ جَاهَدَ فَاِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ اِنَّ اللّٰهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴾ بیوریور.

[اکر برکیمسه حظوظات نفسانیه‌سندن واز کچر عبادته سعی ایله مجاهده ایدرسه آنجق کندی منفعتنه مجاهده ایدر . زیرا ؛ الله تعالی عالملرك عبادتلرندن غنیدر و هیچ کیمسه‌نك عبادتنه احتیاجی یوقدر.] شوحالده عبادتك منفعتی؛ آنجق عبادت ایدن کیمسه‌یه عائددر . بناءً علیه ؛ اللهك قوللرینه عبادتله تکلیفی مرحمت وحاللرینی اصلاح ایچوندر، یوقسه کندی احتیاجی ایچون تکلیف ایتمش دکلدر .

نیسابوری وخازنك بیانلری وجهله بو آیتده جناب حقك قوللرینه بشارت واردر. زیرا ؛ واجب تعالی عالملردن غنی واحتیاجدن بری اولونجه بوتون موجوداتی بر شخصه ویرمش اولسه هیچ نقصان طاری اولمیه‌جغی جهتله دنیاده وآخرتده ایسته‌دیکی قدر نعمتی ایسته‌دیکی قولنه ویرمکده بر مانع اولمادیغندن عبد ربسندن هر نعمتی ایستر وامید ایدر وربسی‌ده ایسته‌دیکی قدر ویرمکه قادردر. کذلك بو آیتده قوللری تهدیده واردر. چونکه؛ جناب حق جمله اشیادن غنی اولونجه بوتون اشیایی قهریله اهلاك وبالخاصه انسانلری

عذابله اتلاف ایتمش اولسه هیچ بر نقصان طاری اولمادیغی کبی اهلا کنه بر مانع ده بولونمادیغی جهتله عبدك دائما خوف واندیشه ایتمسی لازمدرکه قصورینه بناءً الله تعالینك هرزمان آنی اهلاك ایتمك احتمالی موجوددر. بناءً علیه؛ بو آیتده قوللری تبشیر اولدیغی کبی تهدیدده واردر.

خلاصه؛ عبدك عبادتندن منفعت آنجق کندینه عائد والله تعالینك جمله عالمدن وبالخاصه انسانلرك عبادتندن غنی اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر.

⁂

واجب تعالی عمل ایدن کیمسهنك عملندن منفعت آنجق کندینه عائد اولدیغی اجمالاً بیاندنصکره تفصیلاً بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَحْسَنَ الَّذِى كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾ بیوریور.

[شول کیمسهلرکه آنلر ایمان ایتدیلر وایمانلرینك مقتضاسی اولان عمل صالحده ایشلهدیلر. آنلرك کناهلرینی بز البته کفارت ایدر وعمللرینك کوزلیله جزالاندیررز.]

یعنی؛ شول کیمسهلرکه آنلر اللهه ورسولنه اخلاص اوزره ایمان ایدوب ایمانلرینی عمللریله اثبات ایتدیلر. آنلرك زمان جهالت وضلالتده ایشلهدکلری کناهلرینی بز البته کفارت ایدر وعمل دفترلرندن سیلهرز. زیرا؛ کفرینی ایمانیله وسائر کناهنی عملیله ازاله ایدرز والبته بز آنلری عمللرینك اك کوزل جزاسیله جزالاندیررز. یعنی مستحق اولدقلری ثوابك قات قات فضلهسنی ویررز. چونکه جزاده حسن؛ عملنه کوره جزادر. شو حالده احسن؛ **مستحق اولدیغی جزانك فضلهسیله مکافاتدر**. بناءً علیه؛ ایمانیله برابر عمل صالح ایشلهین کیمسهلرك جزالری استحقاقلرندن فضله اولاجغنی بیانله بو آیتده جناب حق قوللرینی عبادته ترغیب ایتمشدر. آیتده کافرك عملنه ثواب اولمیهجغنه دخی اشارت واردر. زیرا؛ احسن جزا ایمانله مشروط اولونجه ایمانی اولمایان کیمسه باب الٰهیده اجنبی اولدیغی جهتله حسن جزا اولان عطیهٔ الٰهیهیه مستحق اولامازکه فضلهسنه مستحق

اولسون. چونکه؛ اصل عملك جزاسنه مستحق اولامانجه فضلهسنه مستحق اولامیهجغی اولویتله ثابتدر.

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیت عملك ایمانه مغایر اولدیغنه دلالت ایدر. زیرا؛ عملی ایمان اوزرینه عطف ایتمك مغایر اولدیغنه دلیلدر. چونکه؛ معطوفك معطوف علیهه مغایر اولمسی قواعد عربیه اقتضاسندندر. کذلك آیت؛ عمل صالحك ثوابی باقی اولدیغنه دخی دلالت ایدر. فقط نیت خالصه اولمق شرطدر. چونکه؛ نیت خالصهایله ایشلهنمهین عملده فائده اولمازکه بقا اولسون. آیتده جزا؛ **ایکی نوع ذکر اولوندی**. زیرا عمل؛ ایکیدر: برنجیسی؛ **ایمانه**درکه آنك جزاسی؛ **سیئاتی کفارتدر**. ایکنجیسی؛ **عمل صالح**درکه آنك جزاسی؛ **احسن جزا اولانه درجاتدر**.

خلاصه؛ ایمانله برابر عمل صالحك جزاسی کناهلره کفارت اولاجغی وعمل صالح ایشلهین کیمسهنك فضلهسیله مکافات کورهجکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر.

⁂

واجب تعالی قوللرینی عمل صالحه ترغیب ایتدکدنصکره عمل صالح جملهسندن اولان ابوینه احسانله امر ایتمك اوزره ﴿ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا ﴾ بیوریور.

[بز انسانه آناسنه وباباسنه کوزل معامله ایتمسنی وصیت ایتدك.]

﴿ وَاِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِى مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ﴾

[ای انسان! اکر والدهك وپدرك سنك ایچون علم اولمایان برشیله بکا شرك ایتمکی امر ایدرلر وسنکله بو خصوصه دائر مجاهده ایدرلرسه سن آنلره اطاعت ایتمه.]

﴿ اِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾

[زیرا؛ سزك مرجعکز آنجق بکادر. بناءً علیه؛ بن سزه عملکزی خبر ویررم.]

یعنی؛ بز انسانه ایمان وعمل صالحله تکلیفدنصکره والدهسنه وپدرینه احسان ایتمسنی

توصیه ایتدك . زیرا ؛ انسانك ابوینی وجودینه سبب اولدقلرندن آنلرك سبق ایدن خدمتلرینه وتربیه‌لرینه مقابل حسن معامله ایله کوزل خدمت ایدوب اینجیتمه‌مسی انسان اوزرینه واجب قیلدق واحسان ایتمسنی امر ایتدك که احسانده اصلا اذا قاریشیغی اولمامق لازمدر . بناءً علیه ؛ انسانك آناسنی وباباسنی کوچوك کورمه‌مك وحقارتی آکدیرر معامله‌ده بولونمق جائز اولمادیغی کبی ابوینی حضورنده کمال تواضع وانقیاد اوزره بولونمق وظائف شرعیه‌دندر . شوحالده انسانك ابوینك بالعموم امرلرینه اطاعتی واجبدر . آنجق ابوینی اکر او انسانه شرکله وسائر کناهله امر ایدرلرسه اطاعت ایتمه‌مك واجبدر . زیرا؛ خالقه معصیت اولان شیده مخلوقه اطاعت جائز اولاماز . اکر معصیت ایله امرلرینه اطاعت ایدرسه مسئول اولور . زیرا ؛ جمله‌نك مرجعی حضور باریدر . بناءً علیه؛ جناب حق هرکسك عملنی کندینه خبر ویره‌جکنی بیان ایتمکله بومثللو اطاعتدن قوللرینی تهدید ایتمشدر .

واجب تعالی صورت مشروعه‌ده ابوینه احسانك مکمل اولمسنه اشارت ایچون آیتده (حسناً) لفظنی تعظیمه وتکثیره دلالت ایدن تنوینله نکره اولارق ایراد بیورمشدر . شوحالده اولاد اوزرینه لازم اولان ابوینه اطاعتك اك یوکسك طبقه‌سی اولدیغی کبی کمال تعظیم اوزره بولونمق‌ده لازمدر . بناءً علیه ؛ ابوینه آزیجق قصور عندالله پك بویوك کناهدر .

بیضاوی وخازنك بیانلرینه نظراً بوآیت (سعد بن ابی وقاص) وآناسی (حمیه) حقنده نازل اولمشدر . چونکه ؛ (سعد) حضرتلری اسلام اولونجه والده‌سی آکا کوجندی وارتداد ایتمسنی تکلیف واصرار ایتدی . حتی (سعد) اسکی دینه دونمزسه اکمك ییه‌یوب صو ایچمیه‌جکنی سویلدی وبرقاچ کون ییدی وایچمدی . برکون (سعد) حضرتلری « ای آنام ! اکر یوز جانك اولسه‌ بربر چیقسه بن دین اسلامی ترك ایتمم ایسترسه‌ك اکمك یی ایسترسه‌ك ییمه » دیدی . والده‌سی ارتدادندن امیدینی کسدی واکمك ییمکه باشلادی وآنك اوزرینه بوآیت نازل اولدی . کرچه (سعد)ك والده‌سی (سعد)ه کوجندی ولکن بوکوجنمسی بغیر حق (سعد)ی شرکه دعوت ایچون اولوب شرك ایسه رضاء الٰهینك خلافنه اولدیغندن رضاء الٰهی خلافنه دعوته اجابت جائز اولمادیغنی جناب حق بیان ایتدی ودیدی که « ای

ابوینه احسانله مأمور اولان انسان ! اکروالده‌ك وپدرك سنك الوهیته علمك اولمایان برشیئه عبادت وشرك ایتمکی سکا امر ایدر وبوخصوصده سنکله مجاهده ایدر اوغراشیرلرسه آنلره اطاعت ایتمه ورضاء الٰهی خلافنه تکلیفلرینی قبول ایلمه و سوزلرینی دیکله‌مه . زیرا ؛ جمله کزك مرجعکز بکادر . بناءً علیه ؛ بن سزك هربریکزك عملکزی کندیکزه خبر ویریرم . شوحالده عملکزی رضامه موافق ایشله‌مکز لازمدر » .

بیضاوینك بیانی وجهله واجب تعالی بوآیتده « علمك اولمایان شیئه دعوت ایدرلرسه اطاعت ایتمه » بیورمسیله انسان ایچون صحتنی بیلمدیکی برشیئه اتباع جائز اولمادیغنی بیان ایتمشدر . آیتك ظاهری خبر ایسه‌ده حقیقتده معناسی امردر . یعنی « بز انسانه والدینی حقنده وصیت ایتدك ودیدك که ای انسان ! سن والدینکه احسان ایدر کبی جه‌سنه احسان ایت که ابوینکی خشنود ایتمکله بزم رضامزی تحصیل ایتمش اولاسك » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی ابوین حقنده احکامنی بیان ضمننده انسانك ایکی صنفنه اشارت ایتمشدی که بری مؤمن دیکری مشركدر . بونلردن هربرینك احکامنی بیان ایتمك اوزره ﴿وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِى الصَّالِحِينَ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه‌لرکه آنلر ایمانله برابر عمل صالح ایشله‌دیلر . آنلری البته بز صالحین زمره‌سنه ادخال ایدرز .]

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ فَاِذَا اُوذِىَ فِى اللّٰهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللّٰهِ﴾

[ناسدن بعضیلری « بز الله‌تعالی‌یه ایمان ایتدك » دیرلر وایماننی اظهار ایتدکدنصکره ناس طرفندن اذا الانجه ناسك دنیاده دوکمکله عذابنی اللهك آخرتده آتشله عذابی کبی قیلار .] بناءً علیه ؛ دیننده دونر وقلبنده کفرینی کیزله‌مکه باشلار . شوحالده ناسك آزیجق اذاسی کفرینه سبب اولور .

﴿وَلَئِنْ جَاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ اِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ﴾

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که ربك تعالی طرفندن سزه نصرت کلیرسه آنلر « بزده سزکله برابرز » دیرلر .]

﴿ اَوَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِمَا فِى صُدُورِ الْعَالَمِينَ ﴾

[آنلر بویله سویلرلرده الله تعالی عالملرك قلبلرنده اولان کیزلی کفرلرینی بیلمزمی و بیلمدیکمی ظن ایدرلر ؟]

﴿ وَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ ﴾

[والبته الله تعالی شول کیمسه‌لرکه ایمان ایتدیلر آنلری ومنافقلری بیلیر .]

یعنی ؛ ایمانله عمل صالحه دوام ایدنلری بز انبیا و اولیا جماعتی ایچنه ادخال ایدر وآنلرك کیردکاری جنته ادخال ایدرز . زیرا صلاح ؛ انسانك مرتبه‌سنك نهایه‌سی اولدیغندن صلحادن اولانلری صلحا ایله برابر بولندیررز وناسدن بعضیلری « بز اللهه ورسولنه ایمان ایتدك » دیيوب ایمانی اظهاردنصکره کافرلر طرفندن اذا اولونوبجه دنیاده کافرلرك ایمان اوزره عذابلرینی اللهك آخرتده کفر اوزرینه آتشلی عذابنه مساوی قیلار دیننده دونر وارتداد ایدر . حالبوکه عذاب آخرت ابدی وشدتلی اولدیغندن دنیا عذابنه اصلا قیاس قبول ایتمز . ذاتمه یمین ایدرمکه حبیبم ! اکر ربك تعالی طرفندن سزه یاردیم کلیرسه آنلرده « بزده غزاده سزکله برابرز . بناءً علیه ؛ غنیمتده حقمز واردر واحکام سائره‌ده سزه مساوی‌یز » دیرلر ومسلمانلقدن بحث ایدر و برحق دعواسنده بولونورلر . معهذا کندیلری منافقلردر . بناءً علیه ؛ اکر محاربه اهل اسلامك علیهنه نتیجه‌لنیرسه آنلر کافرلرله برابر اولور مسلمانلر علیهنه ادارهٔ کلام ایدرلر . آنلر بویله سویلرلرده الله تعالی عالملرك وبالخاصه بونلرك قلبلرنده اولان کفری هرکسدن زیاده بیلیر اولمادیمی؟ البته بیلیر. بناءً علیه ؛ بر مدت موقته‌ده مسلمانلری آلداتسه‌لرده اللهی آلداتامازلر والبته الله تعالی مؤمنلری ومنافقلری بیلیر و مؤمنلری نصرتیله اعزاز وکافرلری ومنافقلری اهانتله اذلال و بالخاصه منافقلرك نفاقلرینی میدانه قویمقله عالمه رسوای ایدر . کتب فقهیه‌ده بیان اولوندیغی وجهله برمؤمنك حال اکراهده قلبی مطمئن بالایمان اولارق کلمهٔ کفری سویلمسی ایمانه ضرر ویرمز . بو مسئله بو آیته منافی دکلدر . زیرا ؛ مؤمن

اجبار سببیله هرنه قدر کلمهٔ کفری تکلم ایدرسه‌ده قلبنده ایمانی ثابتدر . اما بو آیتده بیان اولونان منافقلر کافرلردن کوردکاری اذا اوزرینه لسانلریله ارتداد ایتدکاری کبی قلبلریله دخی ارتداد ایدرلر . بناءً علیه ؛ قلبنده ایمانی ثابت اولان مؤمنك اجبار سببیله کلمهٔ کفری سویله‌مسیله منافقك قلبنده کفریله برابر لسانیله کلمهٔ کفری تکلمی مساوی اولاماز.

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله بو آیت ناسدن برجماعت حقنده نازل اولمشدر. زیرا ؛ کافرلردن، ایمانلرینه بناءً کوردکاری اذا اوزرینه « دنیاده ایمان اوزرینه عذابله آخرتده کفر اوزرینه عذاب بیننده فرق یوقدر. شوحالده دنیاده ایمان ایدوب کافرلرك اشکنجه‌لرینه معروض اولاجغمزه دنیاده کفر ایدر اذادن قورتولورز آخرتده کفرك عذابنی چکرز » دیدیلر وکفری ارتکاب ایتدیلر وآخرتك ابدی و عذابنك شدتلی اولدیغنی اونوتدیلر . ایشته بومثللو کیمسه‌لری ذم ایچون الله تعالی بو آیتی انزال ایتمشدر .

فخررازینك بیانی وجهله صالح اولان مؤمنی صالحین زمره‌سنه ادخالك معناسی ؛ آنلرك کیره‌جکلری دائره‌یه کیرمکدر که او دائره‌ده جنتدر . اما اکر جنته کیرمکده آحاد امت انبیا ایله برابر اولسه‌لرده درجاته نائل اولمقده ومراتب عالیه‌یه ارتقا ایتمکده بالطبع انبیاء عظام حضراتیله برابر اولامازلر . چونکه ؛ منصب نبوتك درجاتی باشقه وغایت عالیدر . بناءً علیه ؛ آحاد امت او درجه‌لره نائل اولامازلر .

بو سوره‌نك اولندن بورایه کلنجه‌یه قدر اون آیتك مدینه‌ده نازل اولدیغی مرویدر. زیرا؛ بو آیتلرده منافقلردن بحث واردر . حالبوکه مکه‌ده منافق یوقدی . چونکه؛ مکه‌ده ناس ایکی قسم ایدی : بری خالص مؤمن، دیکری کافر معند ومجاهردرکه مسلمانلردن قورقولری اولمادیغندن کفرلرینی صاقلامغه احتیاج کورمزلردی .

خلاصه ؛ ایمان ایدن وعمل صالح ایشله‌ینلرك صالحین زمره‌سنه داخل اولاجقلری وناسدن بر قسمی ایمان ایدرلرسه‌ده ایمانلرنده ثبات اولمادیغندن کافرلردن کوردکاری اذا اوزرینه ارتداد ایدوب آخرت عذابنی دنیا عذابنه مساوی قیلدقلری و حالبوکه آنلر هرنه‌قدر کفرلرینی صاقلاسه‌لرده الله تعالی‌نك قلبلرنده اولان نفاقی ومؤمنله منافق اولانلری بیلدیکی ومؤمنلر ایچون حاصل اولان غلبه‌یه واموال غنیمته « بزده سزکله برابرز» دیه‌رك اشتراك ایتمك ایسته‌دکلری بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

∴

واجب تعالى منافقلرك احوالنى بياندنصكره كافر مجاهرلرك مؤمنلرى اضلال ايچون سوق ايتدكلرى سوزلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴾ بيوريور .

[كافرلر مؤمنلره « سز بزم طريقمزه اتباع ايدك . بز سزك كناهلريكزى كوتوره‌لم » ديمكله مؤمنلرى اغفاله چاليشديلر . حالبوكه آنلرك كناهلرندن هيچ برشى كوتوره‌مزلر . زيرا ؛ آنلر يالانجيلردر .]

يعنى ؛ كافرلر مؤمنلرى اضلاله چاليشيرلر . جملهٔ اضلاللرندن برى ده مؤمنلره ديديلركه

« اى احمق كيشيلر ! سز بزم طريقمزه اتباع ايدك و پوت پرست اولك . بزم مذهبمزه اتباعكزدن دولايى كناه وارسه بز او كناهى كوتوروز و بوندن نشأت ايده‌جك كناهى بزم بوينمزه آتك . زيرا ؛ پوت پرستلك آباء واجدادمزك دينيدر . اكر او آنده كناه اولسه ايدى آنلر بونى ارتكاب ايتمزلردى » ديمكله اضلاله سعى ايتديلر . حالبوكه آنلر مؤمنلرك كناهلرندن بر ذره بيله كوتوره‌مزلر . زيرا ؛ آنلر البته يالانجيلردر . چونكه ؛ آخرتى معتقد اولمادقلرندن اهل ايمانى اغفال ايچون بو سوزلرى سويلرلر و بونكله مقصدلرى ده استهزا ايتمكدر .

ايشته بو آيتك سرى هر زمان ظهور ايتمكده‌در . چونكه ؛ كافرلرله منافقلرك اهل ايمانى وعاصيلرك اهل طاعتى وفاسقلرك اهل اتقايى ومفسدلرك اهل صلاحى افساد واضلاللرى هر زمان جاريدر و يالكز عصر سعادته منحصر دكلدر . هله شو آيتده بيان اولونان طرز اوزره « سن شو ايشى ايشله ده وبالى وارسه بنم اولسون » سوزى اكثر انسانلرك لساننده چوق زمان ايشيتيلور و ايمانى ضعيف كيمسه‌لره شيطانك وسوسه‌سى ده انضمام ايدنجه يولدن چيقار طاعتنى معصيته تبديل ايدر . چونكه ؛ سوزك انسانلرده تأثيرى و انسانلرك سوزايله آلدانمسى غير قابل انكار بر حقيقتدر . اما ايمانى قوى اولانلر هيچ بر زمان بوكبى هذيانه آلدانمق شويله طورسون بو سوزلرى رد و جرح ايدر و اصلا ايماننه و عبادتنه خلل كتيرمز .

﴿ وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَعَ اَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْئَلُنَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴾

[آنلر كندى كناهلرينى و كندى كناهلريله برابر اضلال ايتدكلرى كيمسه‌لرك كناهلرينى يعنى اضلاللرندن دولايى كنديلرينه حاصل اولان كناهلرينى البته كوتوررلر وكوتوره‌جكلردر و يوم قيامتده افترا ايتدكلرى كناهلرندن البته سئوال اولونورلر .]

يعنى ؛ مؤمنلرى اضلال ايچون « بزم دينمزه اتباع ايدك ، اكر اتباعكز كناه اولورسه بز سزك كناهكزى كوتوروز » ديين مشركلر كندى شرك وسائر كناهلريله برابر اضلال ايتدكلرى كيمسه‌لرى اضلال ايتدكلرندن حاصل اولان كناهك بر مثلى دخى كندى كناهلرينه انضمام ايده‌رك كوتوررلر . ، فقط آنلر ، اضلال ايتدكلرى كيمسه‌لرك كناهلرينك بر مثلى يوكله‌نمه‌لرندن او كيمسه‌لرك كناهلرينى يوكله‌نمش اولمازلر . شو حالده كندى كناهلرينى و اضلال ايتدكلرى كيمسه‌لرك كناهلرينك مثلنى يوكله‌نيرلر ، يوقسه او كيمسه‌لرك كناهلرينك عينى يوكله‌نزلركه بو آيت اولكى آيته منافى اولسون ، منافات يوقدر و آنلر اهل ايمانى اضلال ايتملرندن و اللهه لايق اولمادق شيلرى اسناد ايله افترالرندن وسائر كناهلرندن يوم قيامتده البته سئوال اولونورلر .

فخر رازينك بيانى وجهله بونلرك افترالرنده **اوچ احتمال واردر** : برنجيسى ؛ مؤمنلرى اضلال ايچون **كفرده خطا يوقدر ، اكر خطا وارسه او خطالى بز يوكله‌نيرز** ديمشلريدر . ايكنجيسى ؛ بو سوزلرى حشرى انكار ايتملرينه مبنى اولديغى جهتله **حشرى انكار ايتملريدر** . اوچنجيسى ؛ **سزك كناهكزى بز يوكله‌نيرز** ديمشلريدركه بر كيمسه‌نك ديكرينك خطاسنى كوتورمسى احتمالى يوقدر . زيرا ؛ ﴿ ولا تزر وازرة وزر اخرى ﴾ بر كيمسه آخرك وزر و وبالنى كوتورمز و بونلر يوم قيامتده سوزلرينك خلافى ظهور ايدنجه هر برندن سئوال اولونوردنيلوركه « هايا اضلال ايتديككز كيمسه‌لرك كناهلرينى نه ايچون كوتورمزسكز وافترا كزه سبب نه ايدى و بوكبى افترايه نه‌دن مجبور اولمشديكز ؟ » . ايشته بوكبى شيلرله سئوال اولونورلر .

بو آیتده « كندی كناهلرینك مثلی كناهلریله برابر كوتورورلر » دیمك « اصل كناهلری نه ایسه آنی كوتوره جكلری كبی اضلال ایتدكلری كیمسه لرك كناهلرینك مثلی دخی اصل كناهلریله برابر كوتورورلر » دیمكدر . بو معنایی رسول الله « بر كیمسه شرعه مخالف كوتو برشی ایجاد ایدرسه الی یوم القیام او كوتو شیئی ایشله ین كیمسه لرك او شیئی ایشله ملرندن حاصل اولان كناهك برمثلی ده ایجاد ایدن كیمسه نك دفتر اعماله یازیلور » بیوردیغی حدیث شریفله ایضاح ایتمشدر .

خلاصه ؛ اهل طاعتی اضلال ایدن كیمسه نك هم كندی كناهی همده اضلال ایتدیكی كیمسه لرك كناهلرینك برر مثلی كوتوره جكی وهر برندن یوم قیامتده مسئول اولاجغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

∴

واجب تعالی قوللرینه تكلیفی ومكلفك اقسامنی ومؤمنه ثواب ویره جكنی وكافره عذاب ایده جكنی وكافرلرك اهل ایمانی نه كبی سوزلرله اضلال ایتدكلرینی واضلال ایدنلر اصل كناهلریله برابر اضلال ایتدكلری كیمسه لرك كناهلرینك مثلنی ده كوتوره جكلرینی ویوم قیامتده هر برندن سؤال اولوناجقلرینی بیاندنصكره بو تكلیفك امت محمده مخصوص اولمایوب امم سالفه ده دخی جاری اولدیغنی واهل كفرك پیغمبرلرینه اعتراضلری اولدنبری جاری اولان احوالدن بولوندیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحاً اِلٰى قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ اَلْفَ سَنَةٍ اِلَّا خَمْسِينَ عَاماً ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرمكه بز محقق نوح علیه السلامی قومنه رسول كوندردك . بناءً علیه ؛ قومی ایچنده اللی سنه مستثنا اولارق بیك سنه قرار ایتدی وقومنی ایمانه دعوت ایتدی .]

﴿ فَاَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴾

[آنلره دعوتك تأثیری اولمانجه آنلری ظالم اولدقلری حالده طوفان اخذ ایتدی .]

﴿ فَاَنْجَيْنَاهُ وَاَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا اٰيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴾

[آنلری طوفان اخذ ایدنجه بز نوح علیه السلامله برابر اصحاب سفینه یی طوفاندن قورتاردق وسفینه یی یعنی نوح علیه السلامك كمیسنی عالملره نمونه وعلامت قیلدق .]

یعنی ؛ قوم نوحك انواع فسق وفجورله وظلم وطغیانله عصیان وجنك وجدال ایله مشغول اولدقلری زمانده آنلرك اصلاحه شدتله محتاج اولملرینه بناءً بز نوح علیه السلامی آنلری ارشاد ایچون محقق رسول اولارق كوندردك واللی سنه مستثنا اولارق بیك سنه آنلری حقه دعوت ایتدی واثنای دعوتده آنلر طرفندن واقع اولان اذالره صبر وتحمل ایلدی ودعوتی اصلا تأثیر ایتمه ینجه آنلر ظلمه دوام ایدر اولدقلری حالده طوفان آنلری اخذ ایتدی وجمله سی هلاك اولدیلر . آنلر هلاك اولونجه بز نوح علیه السلامی وآنكله برابر اصحاب سفینه یی كه كمیده بولونانلری طوفانله هلاكدن قورتاردق وبز كمی یی وآنلرك هلاكلرینه دائر اولان حادثه یی آنلردنصكره كلن عالملره عبرت ایچون علامت قیلدق كه هر كس آنلره باقارق عبرت آلسونلر وظلم وسائره كبی هلاكی موجب اولان كناهلردن وازكچسونلر .

نیسابوری ، بیضاوی ، خازن ومداركك بیانلری وجهله نوح علیه السلامك عمری بیك اللی سنه در . چونكه ؛ قرق یاشنده نبوتی اظهار ایلدیكی وطقوز یوز اللی سنه قومنی دین حقه دعوت ایتدیكی وطوفاندنصكره آلتمش سنه دخی معمر اولدیغی جهتله مجموعی بیك اللی سنه ایدر . دیكر روایتده بیك درتیوز سنه معمر اولدیغی مرویدر . كرچه بعض اطبا وحكما انسانك عمر طبیعیسنك یوز یكرمی سنه اولدیغنی ادعا ایدییورلرسه ده بو ادعا اكثر انسانلرك احواله نظراًدر . هر كسك كندی زمانك احواله كوره حكم ویرمسی بو كبی شیلرده عادتدر ، یوقسه او اكثرك خلافنه بعض كیمسه لرك فضله یاشاملری محال اولمادیغی كبی خارق العاده اولارق حضرت نوحك بیك كسور سنه یاشامسی استبعاد اولوناجق بر مسئله دكلدر وآیت جلیله ده اطبانك دعواسنی صراحةً رد ایتمشدر ودلائل عقلیه ده آیتك مآلنه موافقدر . چونكه ؛ انسانك شو بنیه ایله بقاسی ودوامی ذاتنده ممكندر . اكر ممكن اولمسه هیچ دوام ایده مزدی . حالبوكه انسانك بو جسمیله یتمش ، سكسان سنه ودها زیاده معمر اولدیغی اكثریتله كورولمكده در . شو حالده انسانك بو جسمله دوامنده مؤثر واجب الوجودك اراده سیدر . بناءً علیه ؛ سكسان سنه معمر اولمسنی اراده بیوردیغی كبی آنك فوقنده ایكیوز ویا بش یوز ویاخود بیك سنه دها معمر اولمسنه

ارادەسنك تعلقنه نه کبی مانع تصور اولونور . اکر بنیەنك ضعفی مانع اولور دینورسه عمرینه کوره بنیەسنی قوی خلق ایتمسنه نه کبی مانع واردر . یوقسه عمر طبیعینك یوز یکرمی سنه اولدیغنی ادعا ایدنلر قدرت وارادهٔ الٰهیەیه حائل می اولاجقلر ؟ اطبانك بو ادعالری زمانمزده یوز اوتوز ویوز قرق سنه معمر اولانلری ایله دخی مجروحدر . بناءً علیه بو ادعا نقلك خلافنه بر ادعا اولدیغی کبی عقلك دخی خلافنەدر . بوندن باشقه عمر ؛ انسانلره بر عطیهٔ الٰهیەدر وعطیهٔ الٰهیەیی قوللرندن منع ایدەجك کیمدر ؟ الله تعالی ایستەدیکی قولنه ایستەدیکی قدر عمر ویرر . چونکه ؛ فاعل مختاردر . ایستەدیکنی ایشلر کیمسه قاریشاماز .

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتلر رسول اللهی تسلیه ایچون نازل اولمشدر . تسلیەده وکافرلری تهدیدده تأثیری زیاده اولاجغنه بناءً مدت ذکر اولونمشدر . یعنی « حبیبم ! مشرکلرك عناد واستکبارلرندن وسکارروا کوردکلری اذالرندن محزون اولما . زیرا ؛ نوح علیه السلام قومنی طقوز یوز اللی سنه دعوت ایتدیکی حالده غایت آز کیمسەلر ایمان ایتدی وحضرت نوح‌ده صبر و ثبات ایلدی واحکام الٰهیەیی تبلیغدن هیچ برزمان خالی قالمادی وقومنك اذالرینی دعوته مانع طوتمادی. شو حالده سنك زمانك حضرت نوحك زمانه نسبتله غایت آز وقیصەدر . بناءً علیه ؛ سنك‌ده صبرله تبلیغه دوامك لازمدر . نوح علیه السلام صبر ایتدی وعاقبت دشمنلری هلاك اولدی . شو حالده سن‌ده صبر ایت دشمنلرك هلاك اولاجقدر . بناءً علیه ؛ مشرکلر عذابلرینك تأخیر اولوندیغنه مغرور اولماسونلر . زیرا ؛ نوح علیه السلام طقوز یوز اللی سنه تبلیغه دوام ایتدی واومدتده قومنك عذابی تأخیر اولوندی وبوتأخیر آنلری عذابدن قورتارەمادی . شو حالده حبیبم ! سنك دشمنلریکه عذابك تأخیری آنلری عذابدن قورتارەمیەجغی اولویتله ثابتدر » دیمك اولور .

فخر رازی وخازنك بیانلرینه نظراً بو آیتده « طقوز یوز اللی سنه دعوت ایتدی » دنیلمەیوبده استثنا صورتیله « اللی سنه مستثنا اولارق بیك سنه قومنك ایچنده مکث ایتدی » دنیلمەسنده ایکی فائده واردر . برنجیسی ؛ استثنا ، تحقیقه دلالت ایدر ، چونکه ؛ فلان آدم یوز سنه یاشادی دنیلسه بو سوزك تخمینی بر سوز ویاخود چوق یاشادیغندن کنایه اولمسی محتمل اولدیغندن فی الحقیقه یوز سنه معمر اولدیغنه دلالت ایتمز . اما بر آی ویا بر

سنه مستثنا اولارق یوز سنه یاشادی دینورسه بو سوزده ظن وتخمین اولماز آنجق حقیقت اولور . بناءً علیه ؛ حضرت نوحك طقوز یوز اللی سنه قومنی دعوت ایتدیکی حقیقت اولدیغی بیان ایچون استثنا صورتیله وارد اولمشدر . ایکنجیسی ؛ **حقیقی بر اوزون مدتی بیانله رسولنی تسلیەدر .**

انبیاء عظام حضراتی ایچندن حضرت نوح ، قومی طرفندن پك چوق اذا کورنلردندر . حتی نعمت الله افندینك بیانه نظراً هر دعوت ایتدکجه قومی ضرب وشتم کبی بر طاقم لایق اولمادق افعالی روا کورور وجاهل ومجنون کبی شان نبوته یاقیشماز سوزلری سویلمکدن چکینمزلردی. حضرت نوح‌ده بونلرك هیچ برندن متأثر اولماز همان وظیفەسنه دوام ایدردی .

اصحاب سفینەنك نوح علیه السلامك اوغلانلری وآنلرك حرملری ده داخل اولدیغی حالده یتمش سکز ویاخود سکسان کیمسه اولدیغنه وصو چکیلنجه کمی موصل جوارنده (جودی) دنیلن اوفاجق طاغ اوزرنده قرار ایتدیکنه دائر تفصیلات سورهٔ هودده کچمشدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنی تسلیه ایچون نوح علیه السلامك قصەسنه اجمالاً اشارتدنصکره حضرت ابراهیمك قصەسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِبْرٰهٖيمَ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوهُ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾ بیوریور.

[بز ابراهیمی قومنه رسول اولارق کوندردك شول زمانده که اوزمانده ابراهیم علیه السلام قومنه خطاب ایدەرك دیدی که « ای قومم ! سز اللهه عبادت ایدك وشرك وسائر کبی کناهلری ارتکاب ایتمکدن نفسکزی وقایه ایتمکله اللهدن قورقك . اکر بیلیرسه کز شو عبادت واتقا سزك ایچون هرشیدن خیرلیدر . چونکه ؛ دنیا وآخرتده منفعتکز بوکا موقوفدر .]

یعنی ؛ بز ابراهیم علیه السلامی رسول اولارق قومنه کوندردك . ذکر ایت حبیبم !

شول زمانى كه او زمانده ابراهيم عليه السلام قومنه « اللهه عبادت ايدك واللهدن قورقك » ديدى. چونكه؛ قومى مدت مديده عبادت آلهه‌دن چيقمشلر وظلم وطغيانه طالمشلردى. بناءً عليه؛ بر مرشد كامله احتياجلرى واردى. بو احتياجلرينه بناءً بز ابراهيم عليه السلامى آنلرى ارشاد ايچون كوندردك. اوده آنلره اوامره امتثال ايله عبادت ونواهيدن اجتنابله اتقا ايتملرينى امر ايتدى ونصيحتنه شونى ده علاوه ايتدى وديدى كه « ايشته شو عبادت واتقا؛ اكر بيليرسه كز سزك ايچون هرشيدن خيرليدر » . ابراهيم عليه السلام بو سوزنده عبادتله امرنده توحيده واتقا ايله امرنده شركى ترك ايتملرينه اشارت ايتمشدر . چونكه عبادتله امر؛ بالعموم واجباتى ادا ايله امر اولوب واجباتك اك بويوكى ايسه توحيد اولديغندن عبادتله امر؛ توحيدله امرى متضمندر. كذلك اتقا ايله امر؛ بالجمله محرماتى تركله امر اولوب محرماتك اك بويوكى ايسه شرك اولديغندن اتقا ايله امر؛ شركى تركله امردر .

خلاصه؛ حضرت ابراهيمك قومنه شو خطابنده انسانه لازم اولان وظائف دينيه‌نك جمله‌سنى جمع ايتديكى و وظائف دينيه‌نك بالجمله واجباتى ادا ومحرماتى تركدن عبارت وبونلرك جمله‌سنى عبادت واتقا ايله امرك جامع وعبادت واتقانك انسانلر ايچون هرشيدن خيرلى اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى ابراهيم عليه لسلامك قومنه برنجى خطابه‌سنى بياندنصكره قومنك مذهبلرينك بطلانى بيان ضمننده ايراد ايتديكى دليللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْثَاناً وَتَخْلُقُونَ اِفْكاً ﴾ بيوريور .

[اى مشركلر ! سز آنجق اللهك دوننده بر طاقم بوتلره عبادت ايدر و يالان سويلرسكز .]

﴿ اِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقاً فَابْتَغُوا عِنْدَ اللّٰهِ الرِّزْقَ ﴾

[زيرا؛ شول شيلركه سز اللهك غيرى اولارق آنلره عبادت ايدرسكز. آنلر سزك ايچون رزق ويرمكه مالك اولامازلر . بناءً عليه؛ رزقكزى الله تعالى عندندن آرايك .]

﴿ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ ﴾

[وسز اللهه عبادت ايدك وسزه ويرديكى رزق مقابلنده اللهه شكر ايدك .]

﴿ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾

[زيرا؛ سز آنجق آنك حضور معنويسنه ارجاع اولونورسكز .] چونكه؛ آنك حضورندن غيرى مرجعكز يوقدر . شو حالده هر ايلكى آندن بكله‌ملى و عبادتكزى وشكركزى آكا حصر ايتملى سكز .

يعنى؛ اى مشركلر! سز عبادتكزى لايق اولديغى وجه اوزره ادا ايتميورسكز. زيرا؛ اللهك غيرى طاشدن وآغاجدن ياپلمش پوتلره عبادت ايدرسكز. حالبوكه آنلرك عبادته استحقاقلرى يوقدر . بناءً عليه؛ عبادته استحقاقى اولمايان شيلره معبود ديمكله وشرك ايتمكله افترا ايدر ويالان سويلرسكز . حالبوكه سزك عبادت ايتديككز شول شيلركه آنلر سزه رزق ويرمكه مالك دكللردر. بناءً عليه؛ سز رزقكزى اللهدن ايسته‌يك وعبادتكزى وشكريكزى آكا حصر ايدك . چونكه؛ آنجق مرجعكز آنك حضوريدر. بناءً عليه؛ عبادت ايدرسه كز منفعتكز وقباحت ايدرسه كز عذابكز آنك حضورنده‌در. حالبوكه سزك عبادت ايتديككز پوتلرك منفعت ومضرته اقتدارلرى يوقدر . بناءً عليه؛ آنلره عبادتده فائده شويله دورسون او عبادتكز سزه عين عذابدر » ديمكله مذهبلرينك باطل اولديغى بيانله قومنى دين حقه دعوت ايتمشدر .

فخر رازينك بيانى وجهله پوتلردن رزق ايسته‌مك معروف اولماديغنه اشارت ايچون پوتلره نسبت اولونان رزق؛ نكره اولارق ﴿ رزقاً ﴾ والله تعالى‌دن رزق ايسته‌مك معروف اولديغنه اشارت ايچون اللهه نسبت اولونان رزق؛ معرفه اولارق ﴿ الرزق ﴾ وارد اولمشدركه هر نوع رزقك جناب حقدن ايسته‌نديكنه دخى اشارت واردر. چونكه؛ ﴿ الرزق ﴾ لفظنده الف لام جنس ايچون اولديغندن رزقك هر نوعنه وآزينه وچوغنه شاملدر .

خلاصه ، مشرکلرك معبود اتخاذ ایتدکاری پوتلرك هیچ برشیئه مالك اولمادقلری کبی رزقدن آزیجق بر شی بیله عبادت ایدنلره ویرمکه دخی مالك اولمادقلری ورزقك هرنوعنی اللهدن ایستهمك لازم وبناءً علیه ؛ او رزقك شکرینی وعبادتی الاهه حصر ایتمك واجب اولدیغی وهرکسك خطا وصواب عملنك جزاسنی کورمك ایچون حضور باری یه رجوع ایدهجکی بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر .

*
* *

واجب تعالی حضرت ابراهیمك توحیدله قومنه امر ایتدیکنی بیاندنصکره امره امتثال ایتمهیوب رسولی تکذیب ایدنلری تهدید ایتمك اوزوه ﴿ وَاِنْ تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ اُمَمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴾ بیوریور .

[ای مشرکلر ! اکر سز بنی تکذیب ایدرسهکز سزدن اول کچن امتلرده نبیلرینی تکذیب ایتدیلر . بناءً علیه ؛ بن سزك تکذیبکزه اهمیت ویرمم . زیرا رسول اوزرینه واجب اولان ؛ آنجق آچیق وهرشیئی بیان ایدر تبلیغدر .]

یعنی ؛ « ای کافرلر ! اکر سزبنی تکذیب ایدر سوزیمی دیکلهمز ونصیحتمی قبول ایتمزسهکز سزدن اول کچن قوم هود ، نوح ، صالح ایله سائر پیغمبران ذیشانك امتلریده آنلری تکذیب ایتدیلر و تکذیبلرینك ضرری کندیلرینه عائد اولدی ورسوللرینه برضرر کلمدی . بناءً علیه ؛ رسوللری آنلرك تکذیبلرینه اهمیت ویرمدیلر . کذلك سزك تکذیبکزه بن ده اهمیت ویرمم . زیرا بن ؛ طرف الهیدن سزه رسولم . رسول اوزرینه واجب اولمادی ، آنجق آچیقدن تبلیغ ایتمك واجب اولدی . شو حالده بن ده سزك آکلایابیلهجککز برلسانله سزه تبلیغ ایتدم ووظیفهمی یرینه کتیردیکم ایچون بنم اوزریمه کدر یوقدر » دیمکله قومنه نصیحت ایتدی .

فخر رازی ، قاضی ومدارکك بیانلری وجهله بو آیت ابراهیم علیه السلامك کلامنی حکایه و آنك قومنه خطاب اولمق احتمالی اولدیغی کبی آیت جملهٔ معترضه اولارق حضرت ابراهیمك قومیله اولان مباحثهسی آرهسنده بزم نبیمزك قریش قومنه واقع اولان

خطابی بیان اولور . **بلاغ ؛ طرف الهیدن کلن احکامی امته بیان ایتمکدر . مبین ؛ ذکر اولونان مسائلك دلیللرینی وبراهین قطعیهسنی اقامه ایدوب خلقه آکلاتمقدر .** بناءً علیه بو آیت ؛ بیانك یعنی مسائل اوزرینه دلیل اقامه ایتمهنك احتیاج زماننده تأخیری جائز اولمادیغنه دلالت ایدر . چونکه ؛ بر نبی مجرد مسائلی بیانله اکتفا ایدوب دلائلنی سرد ایتمسه وظیفهسنی ادا ایتمش اولماز . زیرا ؛ وظیفهسی یالکز تبلیغ دکلدر ، بلکه دلائلی بیانله برابر تبلیغدر . چونکه ؛ جناب حق بو آیتده (وما علی الرسول الا البلاغ) بیورمادی ، بلکه (وما علی الرسول الا البلاغ المبین) بیوردی . بناءً علیه ؛ خلقك آکلایامیهجنی ودلائلی بیان اولونامیان تبلیغ حکمسزدر . شو حالده علمانك وعظنده دخی حکم بویلهدر . زیرا مجرد مسائلی ذکر وعظده کافی دکلدر ، بلکه خلقی اویاندیرهجق دلائل عقلیه ونقلیهسنی بیانله مسئلهیی ایضاح ایتمك وعظك اس الاساسیدر . بیضاوینك بیاننه نظراً بلاغ مبین ایله مراد ؛ **اصلا شك قالمایوب شبههلری ازاله ایتمك وکیزلی قالاجق برشی قالمایوب هرشیئی آچیقجه بیانله ابلاغ واورتولی برشی قالمامقدر .**

خلاصه ؛ هرنبینك امتلری طرفندن تکذیب اولوندقلری ورسوللر اوزرینه آنجق آچیق صورتده تبلیغ واجب اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر .

*
* *

واجب تعالی حضرت ابراهیمك قومنه تبلیغده اولاً توحیده وثانیاً رسالته اشارت ایتدکدن ودعوتی بیاندنصکره اوچنجی مرتبهده احوال آخرتی اشارت ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللّٰهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ﴾ بیوریور

[آنلر حشری انکار ایدرلرده نظر ایدوب کورمدیلرمی الله تعالی خلقی نصل ایجاد وصکره نصل اعاده ایدر ؟ زیرا ؛ أولدکدنصکره اعاده ایتمك الله اوزرینه دها قولایدر :]

چونکه ؛ بالعموم موجوداتی ابتداءً ایجادی نصلسه صکره عینیله اعادهسی اویلهدر . شو حالده ابتداءً ایجادده شبهه وارمی که اعادهده شبهه ایدیورلر ، بلکه اعاده ابتدادن دها قولایدر .

﴿ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللّٰهُ يُنْشِئُ النَّشْأَةَ الْاٰخِرَةَ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾

[یاابراهیم علیه‌السلام! سن مشرکره دی که « سز ارض اوزرنده سیروسفر ایدك، نظر ایدك باقك که الله تعالی مخلوقاتی نصل ایجاد ایتدی و صکره نشأت آخرتی نصل ایجاد ایدر . زیرا ؛ الله تعالی هر شی اوزرینه قادردر » .]

یعنی ؛ ای مشرکلر! حشرك وقوع بولاجغنی دفعةً مخلوقاتی بیلمکله بیله‌مدیکزسه یر یوزنده سیر وسفر ایدك، کورك که الله تعالی مخلوقاتی نصل ایجاد ایتمش. مخلوقاتك اوقدر چوقلغیله برابر آنلرك احوالنی وهر برجنسك نوعلرینی وهر فردنده اولان عجائبی ومشتمل اولدیغی غرائب اوزره یارادیلیشلرینی کوروك که حشرك وجودینه قناعت کاسون وآنلرك هر برندن عبرت آلاك وخلقك ابتداءً ایجادنده اولان بدایعدن أولدکدنصکره تکرار ایجاد اولوناجغنه انتقال ایدك ونشأت آخرتك وجود بولاجغنی واللهك قدرتنی اعتقاد ایدك . زیرا ؛ الله تعالی هرشیئه قادردرکه دنیاده ایجاده نصل قادر ایسه آخرتده‌ده اعاده‌یه اویله‌جه قادردر وقدرت الٓهیه غیر متناهیدر . بناءً علیه ؛ ایسته‌دیکی کبی تصرف ایدر . شوحالده ابتداءً ایجادی نظر تدقیقدن کچیرن برکیمسه آخرتده تکرار ایجاد اولوناجغنده شبهه ایتمز . زیرا ؛ عالمك هرجزئی قدرت کامله‌یه شاهد وعادلدر » .

﴿ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَاِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴾

[الله تعالی دیله‌دیکی قولنی تعذیب ودیله‌دیکنه مرحمت ایدر وآنجق حضور الٓهی‌یه قلب اولونورسکز .]

یعنی ؛ الله تعالی ملکنده متصرف ومستقل وهرشیئه قادردر. بناءً علیه ؛ دیله‌دیکی قولنی قصور سببیله تعذیب ایدر ودیله‌دیکی قولنه هدایتی توفیقله مرحمت بیورر ودیله‌دیکنه حرص ویرر وحرصی سببیله دنیاده رذیل ورسوای ایتمکله عذاب ایدر ودیله‌دیکنه‌ده قناعت ویرمکله مرحمت ایدر . زیرا قناعت صاحبی ؛ قناعتی سایه‌سنده هرکس نظرنده عزیز ومحترم اولور .

مدارکده بیان اولوندیغی وجهله انسانلری جناب حق سوء اخلاقله تعذیب وحسن اخلاقله لطف واحسانه مستغرق ایتدیکی کبی بعضیلرینی امر الٓهیدن اعراض وهوا وهوسنه اتباعله تعذیب وبعضیلرینی‌ده امر الٓهی‌یی قبول وموجبیله عمل وسنت نبویه‌یه تمسکله مرحمت ایدر . بوآیت ؛ فقرهٔ اخیره‌سیله اهل ایمانی تبشیر واهل ضلالی تهدید ایتمشدر . چونکه ؛ هرکسك مرجعی ورد اولوناجغی آنجق حضور الٓهی اولونجه اهل ایمان البته مسرور واهل ضلال البته مأیوس اولورلر . چونکه ؛ هرکسك عملنه کوره جزا ویره‌جك اوراسیدر .

*
* *

واجب تعالی اهل ضلالك عذابدن خلاص اولامیه‌جقلرینی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴾ بیوریور.

[سز مرجعکزك حضور الٓهی اولدیغنی بیلنجه سزك اوزریکزه واجب اولان اللهه ایمان واطاعت ایتمکدر . زیرا ؛ یرده وکوکده الله تعالی‌یی عاجز قیلوب انتقامندن قورتولامازسکز .] چونکه ؛ جمله‌سی قبضهٔ قدرت الٓهیه‌ده‌در . بناءً علیه ؛ سمانك اك یوکسك طبقه‌سنه وارضك اك درین محللرینه فرار ایتسه‌کز قدرتك پنجه‌سندن قورتولمق امکانی یوقدر . البته کناهکزك جزاسنی کوره‌جکسکز .

﴿ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴾

[حالبوکه سزك ایچون اللهك غیری امورکزه بر متولی ودشمنلریکزه قارشی سزه یاردیم ایده‌جك بر یاردیمجیکز یوقدر .] بناءً علیه ؛ عبادتکزی آنجق اللهه حصر ایتمکز لازمدر. زیرا ؛ اللهدن غیریسی عبادته ثواب ویرمکه مقتدر اولامادیغی کبی آنلره عبادت عین عذابدر .

انسانك باشقه‌سنی عاجز قیلمسی ؛ ایکی شیله اولابیلیر : برنجیسی ؛ قاچوب النده قورتولمقله اولور. قاچمق‌ده یا سما جانبنه ویاخود ارض جانبنه اولور . الله تعالی‌نك قدرتی هر ایکی جهتی احاطه ایتدیکندن عاصی اولان کیمسه هانکی جهته فرار ایتسه

عذابدن قورتولامیه‌جغنی بیانله قوللرینی انصافه واطاعته دعوت ایتمشدر . ایکنجیسی ؛ **برمحله استناد ایتمك ویا بر دوستك یاردیمیله عذابدن قورتولا بیله‌جكلرینه** بوجهتله‌ده عاصیلرك دوستی ویاردیمجیلری اولمادیغی آنجق الله تعالی‌نك قوللرینه یاردیم ایده‌جكنی بیانله عبادتلرینی ذات الوهیته حصر ایتملرینی توصیه ایتمشدر . چونكه ؛ یردن ظهور ایده‌جك وكوكدن نازل اولاجق عذاب وبلادن اللهك غیری قورتاره‌جق ودفع ایده‌جك بركیمسه اولمانجه هركسك هرشیده اللهه التجا ایتمسی وآندن لطف بكله‌مسی وقهرندن قورقمسی لازمدر.

خلاصه ؛ هیچ بر عاصینك یره كیرمك ویا سمایه چیقمق صورتیله الٰهی عاجز قیلوب عذابدن قورتولامیاجغی واللهك غیری انسانلر ایچون بریاردیمجی ودوست اولمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
**

واجب تعالی عاصیلرك هیچ بر وجهله عذابدن قورتولامیه‌جقلرینی بیاندنصكره كافرلرك رحمت الٰهیه‌دن مأیوس اولدقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللّٰهِ وَلِقَائِهِ أُولٰئِكَ يَئِسُوا مِنْ رَحْمَتِي وَأُولٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ بیوریور.

[وشول كیمسه‌لركه آنلر اللهك آیتلرینه ویوم قیامتده حسابنه ملاقاتنه كفر ایتدیلر. ایشته شو كافرلر بنم رحمتمدن مأیوس اولورلر وآیتلره كفر ایدن كافرلر ایچون آخرتده عذاب أليم واردر .] چونكه ؛ آنلر عظمت الٰهیه‌یه وقدرت سبحانیه‌یه دلالت ایدن آیتلره وآخرتده اهل ایمان ایچون حاضرلانان نعمتلره ملاقاته كفر ایتدكلرندن آجیدیجی عذابه مستحقلردر. بناءً علیه؛ آنلر رحمت الٰهیه‌دن مأیوس اولملرینه مقابل نعمتدن محروم وآخرتی انكارلرینه مقابل عذاب اليمله معذب اولاجقلردر. شوحالده انسانلر آیتلری تدقیقله قدرت الٰهیه‌یه استدلال وبو دنیانك ایجاد اولوندیغنی تدقیقله آخرته ایمان ایتملی كه عذاب اليمدن قورتولملی .

*
**

واجب تعالی حضرت ابراهیمك قومنی طریق حقه دعوت ایدوب انواع نصایحله دعوتی تأیید و قبول ایتمدكلری صورتده انواع عذابله هلاكلرینه اشارت ایتدیكنی بیاندنصكره ابراهیم علیه السلامك بوقدر سعی واقدامنه قارشی قومنك اصلا متنصح اولمیه‌رق ویردكلری جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ ﴾ بیوریور .

[ابراهیم علیه السلامك نصیحتنه قارشی قومنك جوابی اولمادی ، آنجق « أولدورك ابراهیمی ویاخود یاقك آتشده » دیمكدن عبارت اولدی .]

﴿ فَأَنْجَاهُ اللّٰهُ مِنَ النَّارِ ﴾

[آنلر ابراهیم علیه السلامی آتشه آتنجه الله تعالی آنی آتشدن قورتاردی .]

﴿ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾

[ایشته شو ابراهیمی آتشدن قورتارمقده ایمانی اولان قوم ایچون اللهك قدرتنه بویوك علامتلر واردر .]

یعنی ؛ ابراهیم علیه السلامك قومنه نصیحتنك تأثیری اولمانجه بوقدر بلیغ وعظنه قارشی قومنك جوابی اولمادی ، الا « قتل ایدك ابراهیمی ، وجودینی قالدیرك اورته‌دن ویاخود یاقك آتشده سائرلرینه عبرت اولسون . چونكه؛ دینكزه اعتراض ایتدیكندن حداً قتل اولونمق لازم اولدیغی كبی جرمی غایت بویوك اولدیغندن عبرت ایچون یاقمغه دخی لایقدر » دیمكدن عبارت اولدی . زیرا ؛ آنلر دلائل مقنعه ایله جوابه مقتدر دكلردی . بناءً علیه ؛ دلائلدن عجزلری ایجابی ظلمه تصدی ایتمشلردر . آنلر سوزلرندن یاقمق جهتنی ارتكاب ایدوب آتشه آتمشلرسه‌ده الله تعالی آنی آتشدن قورتاردی . ایشته شو آتشك مضرتندن قورتارمقده اللهك قدرتنه پك بویوك دلیللر واردر .

كرچه ابراهیم علیه السلامك سرد ایتدیكی دلائله قارشی « أولدورك ویاخود آتشله یاقك » دیملری جواب اولمادیغی حالده جواب دنیلمسنه سبب ، كمال ضلالتلرینی وجوابه مقتدر اولمادقلرینی بیانله جواب دنیلمسی تهكمدر . یاقمقله امر ایدن ؛ قومك رئیسلری

وارکان حکومت ایسه‌ده عوام ناس‌ده بو امره راضی اولدقلرندن بو سوز قومك عمومنه اسناد اولونمشدر .

فخر رازینك بیانی وجهله واجب‌تعالی‌نك حضرت ابراهیمی آتشدن قورتارماسنك کیفیتنده ؛ **اوچ احتمال واردر : برنجیسی ؛ ابراهیم علیه‌السلامده برخاصه خلق ایتدی‌که او خاصه آتشك تأثیرینه مانع اولدی** . **ایکنجیسی ؛ ابراهیم علیه‌السلام حالی اوزره آتشه آتیلدی آتشده حالی اوزره ترك اولوندی** . لکن الله تعالی حضرت ابراهیمدن آتشك تأثیرینی منع ایتدی . اوچنجیسی ؛ **جناب حق آتشی صوئوق قیلدی** . بو اوچنجی احتمال ﴿یا نار کونی برداً﴾ آیتنه موافق اولدیغندن بوجهتی راجحدر . کرچه بعض ارباب فن آتشده صوئوقلق اولمسنی انکار ایدرلرسه‌ده بو انکارلری شو آیته مخالف اولدیغی کبی دلائل عقلیه‌یه دخی مخالفدر . چونکه ؛ حرارتك تزایدی وتناقصی کورولمکده‌در . مثلا آتشی نه‌قدر چوق یاقسه‌ك کوروکله اوفورمدجه آلتونی ، کموشی وسائر معدنیاتی أریتمز . شو حالده کوروکله اوفورولونجه حرارت تزاید ایدیور که معدنیاتی أریدیور واوفورولمه‌یجه أریده‌مه‌مسی حرارتك نقصان اولمسندن اولدیغنده شبهه یوقدر .

بوکا مادیاتدن دخی برچوق مثاللر واردرکه معدن کموردن حاصل اولان آتشك حرارتیله اودوندن حاصل اولان آتشك حرارتی قیاس قبول ایتمز درجه‌ده فرقلی اولدیغی جمله‌نك معلومیدر . شو حالده آتشده حرارت ذاتی دکل ، بلکه جناب حقك خلقیله عارضیدر . چونکه ؛ ذاتی اولسه ایدی زیاده و نقصانی قبول ایتمزدی . حالبوکه قبول ایدیور . بناءً علیه ؛ آتش آتش اولدیغی حالده انسانه تأثیر ایتمیه‌جك درجه‌ده حرارتنك تناقص ایتمسی ممکندرکه بونی یعنی شو امکانی انکار ایتمك عقلك خارجیدر . ارباب فنك بیانلری عادتی بیاندر . چونکه ؛ عادتده آتش انسانی یاقار ، لکن آیتده بیان اولونان حضرت ابراهیمك معجزاتندن خارق العاده‌در . عادتك خلافی هرشیئی خلق ایتمك قدرت الٓهیه تحتنده اولدیغندن قدرة اللهه ایمان ایدن کیمسه‌نك بو کبی خارقه‌لره اعتراض ایتمیه‌جکنه اشارت ایچون جناب حق آیتك آخرنده ابراهیم علیه‌السلامه آتشك تأثیر ایتمه‌مسنده ایمانی اولان قوم ایچون علامت اولدیغی بیان ایتمشدرکه « ایمانی اولمایان هرشیئه اعتراض ایدر» دیمکدر .

⁂

واجب‌تعالی ابراهیم علیه‌السلام آتشدن قورتولنجه تکرار دعوته باشلادیغنی وقومنك مذهبلرینك باطل اولدیغنی اثبات ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿وَقَالَ اِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْثَاناً مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ بیوریور .

[ابراهیم علیه‌السلام قومنه خطاب ایده‌رك دیدی‌که «سزك دنیایه مخصوص بینکزده اولان محبته بناءً اللهك غیری بر طاقم پوتلری معبود اتخاذ ایتدیکز » .]

﴿ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضاً وَمَأْوٰيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ﴾

[«دنیادن کیتدکدنصکره یوم قیامتده بعضیکز بعضیکزه کفر ایدر ولعنت ایدر ، فقط اوراده کفر ولعنت فائده ویرمز ویوم قیامتده مقامکز آتش ویریکز جهنمدر . حالبوکه سزی آتشدن قورتاره‌جق هیچ بر یاردیمجیکزده اولمادی .] چونکه ؛ سز اللهك غیری ألکزله یاپمش اولدیغکز طاشدن وآغاجدن معمول برطاقم جماداتی معبود اتخاذ ایتدیکز وبو اتخاذکزه سبب‌ده دنیاده اولان محبتکزدر . حالبوکه دنیادن کچدکدنصکره بو محبت زائل اولور . بناءً علیه عابدلر معبودلریکزه کفر ایدر . زیرا ؛ حقیقت میدانه چیقوب آنلردن فائده اولمادیغنی کورونجه پوتلره کفره ولعنته باشلار و(بزی سز اضلال ایتدیکز) دیمکله سب ایدرسکز ، فقط فائده ایتمز . چونکه مرجعکز جهنمدر وجهنمدن قورتاره‌جق یاردیمجیکزده یوقدر » دیمکله قومنی ایقاظه چالیشدی .

فخر رازینك بیانی وجهله دنیاده محبت ایله مراد ؛ **مشرکلرله پوتلر آره‌سنده‌در** . عابدلر معبودلرینه « بزی سز اضلال ایتدیکز » دیمکله لعنت ایتدکلری کبی معبودلرده آنلره « بز سزه بزه عبادت ایدك دیمدك . سزك بزه عبادتکزله بزده جهنمه آتیلاجغز» دیمکله عابدلره لعنت ایدرلر .

یاخود دنیاده محبتله مراد ؛ **پوته عبادت ایدنلرك آره‌لرنده اولان محبتدر** . چونکه ؛ آنلرك هپسی پوت پرستلکده بر دین اربابی اولدقلرندن یکدیکرینی قرداش طانیر وغایت

صیقی محبت ایدرلر و بربرلرینه پوتلری توصیه ایدرلردی ، فقط یوم قیامت اولونجه حقیقت میدانه چیقار . بناءً علیه ؛ یکدیکرینه عطف جرم ایده‌رك لعنته باشلارلر . چونکه ؛ باطل اوزره اجتماعك نتیجه‌سی دائما غاوغادر ودنیاده برمعصیت اوزره اجتماع ایدوب نتیجه‌ده معصیتك جزاسی کورولونجه «سندن اولدی بندن اولمادی» کبی منازعه‌لر هپ بو قبیلدن آخرتده اولاجق منازعه‌لره بر نمونه‌در وآیته موافق اولانده پوت پرستلرك بربرینه محبتیدر . یاخود آباءواجدادلرینه محبتلرینه بناءً آنلرك مسلکلرینی تقلیدایتدکلرندن آخرتده آنلره «سز سبب اولدیکز» دیمکله لعنت ایده‌جکلردر .

*
* *

واجب تعالی ابراهیم علیه‌السلامك قومنه نصیحتی تأثیر ایتمه‌ینجه آنلرك ایچندن هجرت ایتدیکنی و یالکز حضرت لوطك تابع اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَآمَنَ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ اِنِّی مُهَاجِرٌ اِلٰی رَبِّی اِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ بیوریور .

[ابراهیم علیه‌السلامك معجزه‌سی اوزرینه لوط علیه‌السلام آكا ایمان ایتدی وابراهیم علیه‌السلام «بن ربمك امر ایتدیکی محله هجرت ایدرم . زیرا ربم ؛ دشمنلرینه غالب وافعالی حکمتی متضمن عزیز وحکیمدر» دیدی .]

یعنی ؛ ابراهیم علیه‌السلامك معجزه‌لرینی وبالخاصه آتشك یاقمادیغنی برادر زاده‌سی لوط علیه‌السلام کورونجه هرکسدن اول نبوتنی تصدیق ایتدی وابراهیم علیه‌السلامده قوم مشرك ایچندن هجرت ایده‌جکنی بیان ایتدی ودیدی که «بن ربمك امر ایتدیکی ورضاسنه موافق اولان محله هجرت ایده‌جکم. زیرا ؛ ربم غالب وقاهر برحکیم مطلقدر. بناءً علیه؛ بنم دشمنلرمدن انتقاممی آلیر» دیمکله هجرته قرار ویردی وبرابرنده حرمی (ساره) وبرادر زاده‌سی لوط علیه‌السلامده هجرت ایتمشلردر .

خازنك بیانه نظراً حضرت ابراهیم ورفقاسی کوفه جوارنده (کوثی) دنیلن محلدن شام جوارنده (حران) دنیلن محله هجرت ایتمشلردر . هجرتی امر الٰهی اوزرینه اولدیغنه واللهك رضاسی ایچون هجرت ایتدیکنه آیتده دلالت واردر ورضاء الٰهی ایچون اول

هجرت ایدن حضرت ابراهیم اولدیغندن رضاء الٰهی‌یی قصد ایده‌رك دینی احیا ایچون هجرت ایدنلر سنت ابراهیمی احیا ایتمش اولورلر .

*
* *

واجب تعالی حضرت ابراهیمك قومندن کورمش اولدیغی جور وجفانك مکافاتی دنیاده وآخرتده ویردیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَوَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِی ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ ﴾ بیوریور .

[بز ابراهیمه اوغلو اسحقی وآنك اوغلو یعقوبی ویردك ونبوتی وکتابی آنك ذریتنه تودیع ایتدك .]

﴿ وَآتَيْنَاهُ اَجْرَهُ فِی الدُّنْيَا وَاِنَّهُ فِی الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴾

[وبز ابراهیم علیه‌السلامه دنیاده اجرینی ویردك وآخرتده محقق صالحلر زمره‌سندندر .]

یعنی ؛ بز ابراهیم علیه‌السلامه اوغلو اسحقی وحفیدی یعقوبی هبه وا کرام اولارق آنك ذریتنه امانت نبوتی وکتب سماویه‌یی تودیع ایتدك . بناءً علیه ؛ نسلندن بر چوق انبیا خلق ایتدك . تورات ، انجیل ، زبور وقرآن کبی معظم کتابلری آنك ذریتندن رسوللره احسان ایلدك ودنیاده اولاد والسنهٔ ناسده ذکر جمیل کبی مکافاتی ویردك وآخرتده دخی محقق صلحا زمره‌سندندر .

بیضاوینك بیانی وجهله آیتده کتاب له مراد؛ جنس اولدیغی جهتله کتب اربعه‌یه شاملدر. بناءً علیه ؛ تورات ، زبور ، انجیل وقرآن جمله‌سی حضرت ابراهیم نسلندن کلن رسل کرامه ویرلمشدر . بوندن دولایی جمله ارباب ادیان حضرت ابراهیمه محبت ایدرلر وبالجمله اهل عالمك نبوتی تصدیق وکمالاتی تسلیم ایتدکلری انبیا ایچندن آنجق ابراهیم علیه‌السلام اولدیغندن بوتون ملتلر حضرت ابراهیمك ثناسنده بولونورلر .

فخر رازینك بیانه نظراً ابراهیم علیه‌السلامك دنیاده اجری ؛ قومی ایچنده یالکز اولدیغی حالده آتشه آتمالرینه مقابل قلتنی کثرته تبدیل ایده‌رك اولاد واحفاد ویردی وذریتیله دنیانك بر قسمنی طولدوردی وقومی ایچنده اقرباسی ضلالتده ایدیلر . آكا

مكافات اولارق ذريتنك اكثريسى هدايت اوزره اولديغى كبى بر چوق ملتلرك اهتداسنه سبب اولاجق انبيانك اكثريسى آنك ذريتندن خلق ايتدى وقومى ايچنده حضرت ابراهيمك مالى وجاهى يوق ايكن برچوق مال ويردى واوله بر منصب ويردى كه قدرى الى يوم القيام جملهدن عاليدر و بالخاصه امت محمد بش وقت نمازده دعاسيله مشغولدر و (شيخ المرسلين) دينمكله عالم نظرنده شهر تياب اولدى. شو صايلان نعمتلرك جملهسى دنيايه مخصوصدر. آخرتدهده انسان ايچون اك يوكسك مرتبه اولان صلحا مرتبهسنده اولاجغى بيان اولونمشدر.

مقصد؛ اولاد واحفادله تلطيف ايتديكنى بيان اولديغندن اولاددن يالكز اسحق واحفاددن يعقوب عليهما السلامى ذكرله اكتفا اولوندى وديكر اولادى ذكر اولونمادى حالبوكه ذريتنى بيانده جمله اولادى داخلدر. ابراهيم عليه السلامدن صكره كلن ناسك بر چوقلرى حضرت اسحقك اولادندن كلن انبيانك شريعتلريله عمل ايتمشلردى. بعده جملهسنده موجود خصال حميدهيى جامع اولان بزم نبيمزده اسمعيل عليه السلام نسلندن كلدى والى يوم القيام ناس آنك شريعتيله عمل ايتمكله مكلف قيلنمشلردر.

∴

واجب تعالى ابراهيم عليه السلامك احوالندن بعضيلرنى بيان ايتديكى كبى لوط عليه السلامك قوميله واقع اولان مباحثاتى بيان اوزره ﴿ وَلُوطاً اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ اَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴾ بيوريور.

[بز عظيم الشان لوطى رسول اولارق قومنه كوندردك شول زمانده كه اوزمانده لوط عليه السلام كندى قومنه ديدى كه «سز عالمده سزدن اول هيچ كيمسهنك ايشلهمديكى فاحشهيى ايشلهيوب ميدانه كتيريورسكز».]

يعنى؛ بز لوطى، قومنى ارشاد واصلاح ايچون رسول اولارق كوندردك. ذكر ايت حبيبم! شول زمانى كه اوزمانده لوط عليه السلام كندى قومنه خطاب ايدرك ديدى كه «اى قومم! سز فنا يولده كيديور وفنا بر فعل ايشلهيورسكز كه او فاحشهيى

ايشلهمكده عالمده سزى هيچ بر كيمسه سبق ايتمدى. يعنى بو فعلى ايشلهمش سزدن اول هيچ بر شخص بولونمادى. بناءً عليه؛ طينتكزده اولان خباثت ايجابى بو چيركين فعلى سز ايجاد ايتديكز» دينمكله قومنى توبيخ ايتدى وبو فعلى آنلردن اول ايشلهين اولماديغى بيانله بو فعلك صوك درجهده چيركين اولديغى بيان وقومنى ذم ايتدى وفاحشهيى ايضاح ايتمك اوزره ديدى كه:

﴿ اَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِى نَادِيكُمُ الْمُنْكَرَ ﴾

[«اى قومم! سز كنديكز كبى اركككلرهمى قضاء شهوت ايدر و آنلرهمى وطئ ايدرسكز. حالبوكه آنلر سزك امثالكزدر وسز يول كسوب يولجيلرى صويورسكز وسز ملأ ناسده مجلسلريكزده بلاپروا منكراتى اورتهيه كتيروب ايشلهيورسكزده اللهدن قورقوب قوللرندن اوتانميورميسكز ونسل ايچون اللهك تعيين ايتديكى طريقى تركله تعيين اولونمايان طريقهمى سلوك ايدرسكز؟» دينمكله قومنى تكدير ايتدى.]

(ناديكم المنكر) نادى؛ بيضاوى، خازن ومداركك بيانلرى وجهله بر قومك صحبت **وقونوشمق ايچون انتخاب ايتدكلرى مجلسدر كه كويلرده اوطهلر وقصبهلرده قهوهخانهلر** دينمكدر. شو حالده آيتك صراحتى ومفسرينك بيانلرى وجهله قوم لوط رسوالق وفنالقده نهايت درجهده اولان لواطهيى علناً مجلسلرده ايشلهمكدن چكينمدكلرى كبى آنى هركسك كوزى اوكنده ايشلهمكله افتخار ايدر وبو كبى فحشى صاقلامغه لزوم كورمزلردى. حالبوكه بر كناه نفسنده كناه اولديغى كبى آنى عالمه اظهار ايتمكده آيرى بر كناهدر. حتى خازنك ومداركك بيانلرينه نظراً بونلر مجلسلرنده بربرلرينه لواطه ايتمكدن چكينمزلر واصلا اوتانمازلر ويول كنارينه اوتورورلر كاوب كچنلره چاقيل طاشى آتمقله ازعاج واستهزا ايدرلردى. يول كنارنده اوتوروب كاوب كچن يولجيلره آتدقلرى چاقيلدن كيمك چاقيلى اصابت ايدرسه او مسافره تسلطه ديكرلرندن زياده او چاقيل صاحبى حق قازانمش اولوردى. واو مسافر او چاقيل صاحبنك حصهسنه اصابت ايتمش نصيبى عد اولونوردى. قطع سبيل ايله مراد؛ **قطاع طريق كبى يول كسمك وهركسك مالنى آلمق وقتل كبى شيلردر.** چونكه؛ بيضاوى وخازنك بيانلرى وجهله بونلرك مسافرلره لواطه ايتمك اوزره يول كسمك

عادتلری اولدیغی کبی صویمق ، وورمق ، قیرمق وأولدورمك ایچون دخی یول کسرلردی. یاخود قطع سبیل ایله مراد ؛ **طریق تناسل اولان نسوانده چوجق کلن طریقی قطع یعنی ترك ایتمکدرکه** « سز طریق تناسلی قطع ایدرده باشقه طریقه‌می سلوك ایدرسکز ؟ » دیمکدر .

شهوت ، صفت قبیحه وبهایمه یاقیشان برشی اولدیغی حالده دنیانك اعمارینه مأمور اولان انسانده تناسلك ونوعنك بقاسنك لزومنه بناءً جناب حق شهوتی خلق ایدوب او شهوتی قضا ایده‌جك محلی تعیین ایله انسانلر بیننده ازدواجی مشروع قیلدیغندن معین اولان محل تناسله قضاء شهوتله احتیاجنی دفعه مأذون قیلدی . بناءً علیه ؛ طرف الهیدن تعیین اولونان محلك غیری‌یه قضاء شهوت حرام اولدیغی جهتله **لواطه‌یه** فاحشه دینمشدر . کرچه زناده نسل میدانه کلمك ممکن ایسه‌ده زنادن حاصل اولان چوجغك نسبی معلوم اولمادیغندن تحت حمایه‌سنه آلوب تربیه ایده‌جك کیمسه بولونمادیغی جهتله زنانك ؛ نوع انسانك بقاسنه خدمت شویله طورسون ضیاعنه سبب اولدیغندن زناده حرام قیلنمشدرکه اللهك تعیین ایتدیکی حدودی تجاوز اولدیغی کبی غیرك حقوقنه‌ده تعرض واردر .

خلاصه ؛ قوم لوطك اخلاق ذمیمه‌لری لواطه ایتمك ویول کسمك ویولجیلری ازعاج واستهزا ایلمك ومجلسلرنده شان انسانی‌یه یاقیشمیه‌جق افعال قبیحه اجرا ایتمك وایصلیق چالمق وبربرینك یوزینه توکورمك کبی فنا شیلر اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی حضرت لوطك شو تکدیرینه قارشی قومنك ویردیکی جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ اِلَّا اَنْ قَالُوا ائْتِنَا بِعَذَابِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴾ بیوریور .

[قوم لوطك جوابی اولمادی ، الا « یا لوط ! اکر سن سوزنده صادق اولانلردن ایسه‌ك بزه اللهك عذابنی کتیر » دیمکدن عبارت اولدی .]

یعنی ؛ قوم لوطك لوط علیه السلامك شو نصیحتلرینه قارشی جوابلری اولمادی ، آنجق « اکر سوزکده صادقسه‌ك کتیر بزه اللهك عذابنی » دیمکدن عبارت اولدی که « بز سوزکه اینانماز وفعلمزدن واز کچمز دوام ایدرز . بناءً علیه ؛ سنده طوغرو سویله‌ینلردن ایسه‌ك بزه عصیانمز اوزرینه وعد ایتدیکك عذابی کتیر » دیدیلر .

*
* *

واجب تعالی شو جوابلری اوزرینه حضرت لوطك صلاح حال کسب ایده‌جکلرندن قطع امید ایده‌رك تضرعنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِى عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ ﴾ بیوریور .

[قومندن شو سرکشجه‌سنه جوابی دیکله‌ینجه لوط علیه السلام « یاربی ! طریق استقامتدن چیقمش وریوزینی افساد ایتمش اولان قوم مفسد اوزرینه بکا نصرت ویر » دیمکله ربندن یاردیم ایسته‌دی .] چونکه ؛ جوابلری قطعی اولدیغندن صلاح امیدی قالمامشدی . اکر صلاح امیدی اولمش اولسه ایدی علیهلرینه دعا ایتمزدی . زیرا ؛ انبیادن هیچ بر نبی صلاحی مأمول اولان قومك هلاکنه دعا ایتمه‌مشدر . چونکه ؛ آنلرك قلبلری صبرله طولو وحلمله متحلی اولدقلرندن صلاحی مأمول اولان کیمسه‌لرك قهرینی ایسته‌مزلر .

بیضاوینك بیانی وجهله عذابلرینك معجلةً کلسنه لایق اولدقلرینه اشارت ایچون حضرت لوط قومنی بشر ایچون اك فنا صفت اولان افسادله توصیف ایتمشدر . چونکه افساد ؛ هیچ کیمسه‌نك شخصی ایچون قبول ایتمدیکی برصفت ذمیمه‌درکه مشرکلر بیله کندیلرینك بو صفتله توصیف اولونمالرینه راضی اولمازلر .

*
* *

واجب تعالی لوطك دعاسنی بیاندنصکره دعاسنك مستجاب اولوب وقومنك هلاکنه مأمور اولان ملکلرك حضرت ابراهیم حضورینه کلدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا اِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوا اِنَّا مُهْلِكُوا اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ ﴾ بیوریور.

[وقتا كه بزم رسوللريمز مژده ايله ابراهيم عليه‌السلامه كلديلرسه « بز شو قريه اهاليسنى اهلاك ايده‌جكز » ديديلر .]

﴿ اِنَّ اَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ ﴾

[« زيرا ؛ او قريه اهاليسى ظالم اولديلر » ديمكله هلاكلرينك سببى ظلم اولديغى بيان ايتديلر .]

يعنى ؛ قوم لوط نهى اولوندقلرى افعال قبيحه‌يى ترك ايتمه‌يوب دوام ايده‌رك عذابه استحقاقلرى ايله برابر كنديلرى‌ده ولو استهزا صورتيله اولسون عذابك كلمسنى ايسته‌ملرى اوزرينه بزم ابراهيم عليه‌السلامه اوغلو اسحق وحفيدى يعقوبى ويره‌جكمزى تبشيره مأمور اولان رسوللريمز شو بشارتله حضور ابراهيمه كلوب وظيفهٔ بشارتى ادادنصكره قوم لوطى اهلاك كه دخى مأموراولدقلرنى علاوه طريقيله ديديلركه « بز شوقريه اهاليسنى اهلاك ايده‌جكز . زيرا ؛ او قريه اهاليسى اولدن برى ظالم اولدقلرى كبى اليوم‌ده ظلمه دوام ايديورلر . بناءً عليه ؛ ظلملرى هلاكلرينه سببدر » ديمكله مأموريتلرينك ايكنجى صفحه‌سنى بيان ايتديلر .

حضرت ابراهيمه كلن ملكلرك ايكى صفتلرى اولوب برنجيسى ؛ **اثر رحمت اولان بشارت** ، ايكنجيسى ؛ **اثر غضب اولان اهلاكدر** . فقط رحمت ، غضب اوزره سابق اولمسنه بناءً بشارتى اهلاك اوزرينه تقديم ايتمشلردر .

*
* *

واجب تعالى ملكلرك « بز حضرت لوطك قريه‌سى اهاليسنى اهلاك ايده‌جكز » ديملرى اوزرينه ابراهيم عليه‌السلامك ملكلرله اولان محاوره‌سنى بيان ايتمك اوزره

﴿ قَالَ اِنَّ فِيهَا لُوطاً قَالُوا نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنُنَجِّيَنَّهُ وَاَهْلَهُ اِلَّا امْرَاَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴾ بيوريور .

[ملكلرك « لوط عليه‌السلامك قريه‌سى اهاليسنى اهلاك ايده‌جكز » ديملرينه قارشى

ابراهيم عليه‌السلام « اوقريه‌ده لوط واردر ، اللهك خالص قوللرندندر » ديدى . ملكلرده « بز او قريه‌ده اولان كيمسه‌لرى بيليرز . البته بز لوط عليه‌السلامى واهلنى اللهك امرى اوزره هلاكدن قورتاره‌جغز . آنجق لوطك حرمى ، هلاكى مقدر اولانلردندر . بناءً عليه ؛ كافره اولان حرمى هلاك اولاجق ، ديكر اولاد وعيالى هلاكدن قورتولاجقلردر » ديديلر .] وبوسوزلريله حضرت لوطك سلامت بولاجغى وآنك ايچون انديشه‌يى موجب برشى اولماديغى بيانله حضرت ابراهيمه تأمينات ويرديلر .

*
* *

واجب تعالى ملكلرك حضرت لوطك حضورينه كلدكلرينى بيان ايتمك اوزره

﴿ وَلَمَّا اَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطاً سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعاً ﴾ بيوريور .

[وقتا كه بزم رسوللريمز كوزل سيمالى انسان صورتنده لوط عليه‌السلام حضورينه كلديلرسه لوط عليه‌السلام آنلرك كلمسيله فتورلاندى وكنديسنه بر طورغونلق عارض اولدى وقومنك كوتو فعللرندن آنلرى قورتارمق ايچون قولى وقوتى طارالدى ونصل تدبير ايده‌جكنده تردد ايدوب يوليله تدبير ايده‌مديكندن محزون اولدى .]

﴿ وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ اِنَّا مُنَجُّوكَ وَاَهْلَكَ اِلَّا امْرَاَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴾

[ملكلر لوط عليه‌السلامك بوحالنى كورونجه تسليه ايچون ديديلركه « يالوط ! سن قورقما و محزون اولما . زيرا ؛ بز سنكا واهلكه نجات ويره‌جكز ، آنجق حرمك هلاك اولانلرله هلاك اولوب عذاب ابديده باقى قالانلردندر » ديمكله لوط عليه‌السلامك قورقوسنى ازاله ايتديلر .]

يعنى ؛ جبريل امين ورفيقلرى حضرت ابراهيمك حضورندن چيقوب بشر صورتنده حضرت لوطك حضورينه كوزل دليقانلى قيافتده كلنجه لوط عليه‌السلامه قومنك سوء قصدندن برقورقو عارض اولدى ونه ياپاجغنى شاشدى ، طاقتى طارالدى ومسافرلرى نصل محافظه ايده‌جكنى وقومنك الرندن نصل قورتاره‌جغنى دوشوندى ومحزون اولدى والحاصل

ملکلرك کلسنی ایلکه علامت عد ایتمدی. ایشته ملکلر حضرت لوطك بو تلاشنی کورونجه دیدیلرکه « یا لوط ! قورقما و محزون اولما . زیرا ؛ بز سنی و سکا تابع اولان اهلکی قورتاره جغز ، آنجق سکا تابع اولمایان حرمك هلاك اولاجقلر زمره سندندر . چونکه ؛ حکم الٰهی آنك هلاکنه لاحق اولدیغندن هلاکدن قورتارمق ممکن دکلدر » دیمکله لوطی اندیشه دن قورتاردیلر وحقیقتی بیان ایتدیلر .

بیضاوی ومدارکك بیانلری وجهله (وضاق بهم ذرعاً) **مسافرلرك خلاصلری امرنده تدبیرده طاقتی قاصر اولدی** دیمکدر . چونکه (ذرعاً) اساساً **قول** معناسنه ایسه ده بومثللو مقامده **قوت وقدرت** معناسنه در. بناءً علیه ؛ « فلانك قولی اوزون » دیمك « قدرتی وقدرتی وار » دیمکدر . شو حالده بوجمله ، برحادثه حقنده **تدبیرده عاجز** معناسنه ضرب مثلدرکه « لوط علیه السلامك مسافرلره قولی طارالدی آنلری قومنك سوء قصدندن قورتارمق خصوصنده تدبیردن قدرتی قیصه اولدی نه ایده جکنی چوق دوشوندی » دیمکدر. کرچه حضرت لوطك حرمی قومی کبی فعل فاحشی ایشله مه مش ایسه ده قومك فعلنه راضی اولدیغندن ومسافرلری قومنه خبر ویرمکله حضرت لوطه خیانت ایتدیکندن هلاك اولانلر زمره سندن اولدی . چونکه معصیته رضا ؛ عین معصیتدر .

*
* *

واجب تعالی ملکلرك حضرت لوطی تسلیه دنصکره مأموریتلرینی ونه ایچون کلدکلرینی بیان ضمننده سویله دکلری سوزلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّا مُنْزِلُونَ عَلٰى اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزاً مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴾ بیوریور .

[« بز شو قریه اهالیسی اوزرینه فاسق اولملری سببیله سمادن برمقدار عذاب انزال ایده جکز » دیدیلر .]

﴿ وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا اٰيَةً بَيِّنَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴾

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که محقق بز او قریه دن عقلی اولان قوم ایچون آچیق وهرکسك آکلایاجغی درجه ده علامتلر ترك ایتدك که کورنلر آندن عبرت آلسون .]

یعنی ؛ ملکلر لوط علیه السلامی تسلیه دنصکره وظیفهٔ مأموریتلرینی بیان صددنده دیدیلرکه « بز البته بوقریه اهالیسنك اطاعت الٰهیه دن چیقوب فسق وفجوری ارتکابلری سببیله سمادن آنلرك هلاکلرینه مخصوص بویوك برعذاب انزال ایده جکز . زیرا ؛ آنلر فسقلری سببیله هلاکه مستحق اولدی » دیمکله قوم لوطك هلاکی مقرر اولدیغنی بیان ایتدیلر وذات الوهیتمه یمین ایدرم که آنلرك قریه لرنده هرکسك کوره بیله جکی درجه ده آچیق وعقلی اولان قوم ایچون علامت ترك ایتدك که عبرت آلمق شانندن اولان عقلا عبرت آلسونلر .

بوکبی مهم وقعه لردن عبرت آلاجق واستفاده ایده جك عقلا اولدیغندن علامتی عقلایه تخصیصله بوکبی وقوعاتدن عبرت آلمایانلر عقلی اولمایان بهایم منزلنه تنزیل اولونمشلردر.

خازنك بیانی وجهله آیت بینه ایله مراد ؛ **خانه لرینك خرابه لری وسماده دوکولن طاشلردر** ، یاخود **بلده لرینی احاطه ایدن سیاه صوکه** الیوم (بحر لوط) دیمکله مشهور ومشهوددر .

خلاصه ؛ قوم لوطك هلاکنه سبب آنلرك اطاعت الٰهیه دن چیقوب فسق وفجورله الفت ایتملری اولدیغی وبومثللو وقوعاتدن عبرت آلاجق عقلا اولوب عقلی اولمایوب بهایم منزلنده اولانلرك استفاده ایده مدکلری وحالبوکه بوکبی وقوعات بالعموم انسانلری عبرته دعوت ایچون بیان اولوندیغی وآنلر کبی فاسقلرك هرزمان غضب الٰهیدن قورقملری لازم اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

*
* *

واجب تعالی ابراهیم ولوط علیهما السلامك امتلرینه اولان نصیحتلرینی بیاندنصکره شعیب علیه السلامك امتیله اولان مباحثه سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْباً فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَلَا تَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴾ بیوریور .

[بز اهل مدینه برادرلری شعیب علیه السلامی رسول کوندردك . شعیب علیه السلام

قومنه رسول اولونجه ديدى كه « اى قوم ! اللهه عبادت ايدك ويوم آخرت ايچون ثواب اميد ايتديككز عملى ايشلهيك ويريوزنده فساد قصد ايدر اولديغكز حالده يورومهيك » ديمكله نصيحت ايتدى .]

﴿ فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا فِى دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴾

[شعيب عليه السلامك نصيحتنه قارشى قومى آنى تكذيب ايتديلر . بو تكذيبلرى اوزرينه آنلرى زلزله طوتدى وصباح وقى أولرنده أولو اولديلر .]

يعنى ، بز (مدين) اهاليسنه برادرلرى شعيبى رسول اولارق آنلرى اصلاح ايچون كوندردك . شعيب عليه السلام قومنه اوچ شى تكليف ايتدى؛ ديدى كه « اى قوم ! سز اللهه عبادت ايدك، شركدن واز كچك . زيرا ؛ اللهك غيرى عبادته مستحق بر كيمسه يوقدر . آنجق عبادته ، اهل الله تعالى اولديغى جهتله عبادتكزى اللهه حصر ايدك ويوم آخرته ايمان ايدك واو كون ايچون ثواب بكلهيك وثواب ويرهجك و آخرتده فائده ايدهجك عمللر ايشلهيك . زيرا آخرتك عذابى شدتلى در . بناءً عليه ؛ عذابندن قورقك وافساد ايدر اولديغكز حالده ير يوزنده يورومهيك ومكيلات وموزوناتده زياده آلمق ونقصان ويرمكله خلقك حقوقنه تجاوزله افساد ايتمهيك» ديمكله نصيحت ايدنجه شعيبى تكذيبله ايماندن اجتناب ايتديلر. بناءً عليه ؛ شدتلى صدا ايله زلزله اولدى. آنلرى اهلاك ايتدى. صباح وقى أولرنده أولو اولارق بولونديلر. چونكه ؛ نصيحت ديكلهمهين كيمسهنك عاقبتى هلاكدر.

رجفه؛ زلزله معناسنهدر. صدالى وصداسز اولور، حتى آنلرى اهلاك ايچون جبريل امينك صيحهسيله زلزله حاصل اولديغى مرويدر. بناءً عليه ؛ قوم شعيبك هلاكلرينك كيفيتى بيانده بعض آيتده صيحه وديكر بعض آيتده رجفه ذكر اولونمش ايسهده آيتلر بربرينه منافى دكلدر. چونكه رجفه ؛ صيحهيه شامل اولديغى كبى صيحهده رجفهيه شاملدر . زيرا ؛ رجفه ايله صيحه بربرينه لازم وملزوم قبيلندندر . شو حالده اهل مدينك هلاكنده رجفه وصيحه هر ايكيسىده موجود اولديغندن هلاكلرى بيان خصوصنده بعض آيتده رجفه وبعض آيتده صيحه ذكر اولونمشدر .

∴

واجب تعالى مدين اهاليسنك هلاكلرينى بياندنصكره عاد وثمود قومنك هلاكلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَعَاداً وَثَمُودَ ﴾ بيورييور .

[بز عصيانلرى ايجابى عاد وثمود قوملرينى دخى اهلاك ايتدك]

﴿ وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِنِهِمْ ﴾

[حالبوكه اى مكه اهاليسى ! آنلرك مسكنلرندن حقيقت حال و هلاكلرى سزك ايچون تبين ايتدى .] زيرا ؛ يمن جهتلرينه مسافرتكزده سز آنلرك خرابهلرنده يوكسك ابنيهلرك وجسيم قلعهلرك نصل خراب اولديغنى نظر عبرتله كورونجه آنلرك نصل هلاك اولدقلرينى بيليرسكز . بناءً عليه ؛ آنلردن عبرت آلمكز لازمدر .

﴿ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ ﴾

[وشيطان آنلره عمللرينى تزيين ايتدى كفر و سائر كناهلرينى آنلره غايت كوزل وطاتلى كوستردى. بناءً عليه ؛ آنلرى طريق مستقيم اولان دين حقدن منع ايتمكله پوتلره عبادته آنلرى ترغيب ايتدى . حالبوكه آنلر عقلادن وبصيرت صاحبلرى ونظر استدلاله مقتدرلردى ودقت ايتسهلردى حقيقتى كورورلردى ولكن عقللرينى محلنه صرف ايتمدكلرندن بصر بصيرتلرندن استفاد ايتمديلر .] مع هذا رسوللرى واسطهسيله آنلر هر شيئى كورديلر وبيلديلر . زيرا ؛ رسوللرى آنلره هر شيئى بيان ايتدى ، فقط قبول ايتمديلر. بناءً عليه ؛ هلاكه مستحق اولارق هلاك اولديلر . اى مكه اهاليسى ! اكر سزده رسولكزك سوزينى ديكلهمز وامرينه اتباع ايتمزسهكز آنلر كبى سزده هلاك اولاجقسكز .

﴿ وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ ﴾

[بز قارونى وفرعونى وهامانى اهلاك ايتدك .] حالبوكه قارونه ويرديكمز مالى وثروت وسامانى دنياده كيمسهيه ويرمدك ولكن او مالنى محلنه صرف ايتمديكى كبى مالى سايهسنده طغيان ايتدى وحيات دنيايه صوك درجه مغرور اولدى وبو غرورى هلاكنه سبب اولدى والى يوم القيام ناسك لساننده ضرب مثل اولارق قالدى . كذلك فرعون

دنیانك اك بویوك حکمدارلرندن وصوك درجه قوت وشوکته مالك ایدی. حتی شوکتنه مغرور اولارق الوهیت دعواسنه قدر جسارت ایتمشدی. بز آنی و آنك باش وکالتنی احراز ایدوب بوتون قوت وقدرتنی استعماله قادر اولان وزیری (هامان)ی اهلاك ایتدك. شو حالده ای مکه اهالیسی! سزك آنلره نسبتله مالکز وقوتکز یوق مثابه‌سنده‌در. او قدر قوته وثروته مالك اولانلری اهلاك ایدنجه سزی اهلاك ایده‌جکمز اولویتله ثابتدر. بناءً علیه؛ سزی اصلاح وارشاد ایچون کوندریلن رسولکزه اتباع وامرینه اطاعت ایتمکله سبب نجات وچارهٔ سلامت آرامکز لازمدر.

﴿ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسٰى بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْاَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ ﴾

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که آنلری اصلاح ایچون معجزات باهره ایله موسی علیه السلام محقق رسول اولارق آنلره کلدی وآنلری اللهه عبادته وتوحیده دعوت ایتدی. آنلر یر یوزنده اللهه عبادتدن کندیلرینی بویوك عد ایتدیلر. حالبوکه بو کبر وغرورلریله اللهك عذابنی سبق ایدر اولمادیلر.] چونکه آنلرك استکبارلری البته هلاکلرینی موجب ایدی. بناءً علیه؛ عبادتدن استکبارلری ذل وحقارته وعذاب ابدی‌یه مستحق اولملرینه سبب اولمشدر.

﴿ سابقین ﴾ ایلری کچنلر دیمکدر. « آنلر سابقین اولمادیلر » دیمك « آنلر اللهك عذابنی ایلرو کچوبده اللهك عذابی آنلره اولاشاماز برحالده کیری‌ده قالمق اولمادی » دیمکدر که عذابدن هیچ بر وجهله قورتولامیه‌جقلرینی بیان ایتمکدر.

*
* *

واجب تعالی هر برینك عذابدن قورتولامایوب هلاك اولدقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَكُلًّا اَخَذْنَا بِذَنْبِهِ ﴾ بیوریور.

[آنلر استکبار ایدنجه بز آنلردن هر برینی عصیانلری وکبر وغرورلری سببیله مؤاخذه ایتدك.]

﴿ فَمِنْهُمْ مَنْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا ﴾

[بناءً علیه؛ آنلردن بعضیلر اوزرینه بز شدتلی روزکار کوندردك او روزکارله آنلری اهلاك ایتدك.]

﴿ وَمِنْهُمْ مَنْ اَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ ﴾

[وآنلرك بعضیلرینی شدتلی صیحه طوتدی آنکله اهلاك ایتدك.]

﴿ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْاَرْضَ ﴾

[وعاصیلردن بعضیلرینی بز قارون کبی یره باتیردق.]

﴿ وَمِنْهُمْ مَنْ اَغْرَقْنَا ﴾

[وآنلردن بعضیلرینی بز فرعون وهامان کبی دکزه غرقله اهلاك ایتدك.]

﴿ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴾

[حالبوکه الله تعالی آنلری اهلاکده آنلره ظلم ایدر اولمادی ولکن آنلر حقی قبول ایتمه‌مك ورسوللرینی تکذیب ایتمکله نفسلرینه ظلم ایدر اولدیلر.] بناءً علیه؛ هلاکلری استحقاقلریله‌در. چونکه؛ عمرلری اولدقجه ظلمدن خالی قالمادیلر.

شو هلاك اولدقلری بیان اولونان اقوامك جمله‌سی ظلمده دوام ایتدکلرینه اشارت ایچون استمراره دلالت ایدن مضارع صیغه‌سیله ﴿ یظلمون ﴾ وارد اولمشدر. بونلردن هر برینك هلاکلرینه دائر تفصیلات سبق ایتدیکی ایچون تکراره لزوم کورولمه‌مشدر.

*
* *

واجب تعالی اهل شرکك هلاك اولدقلرینی بیان ایتدیکی کبی مسلکلرینك غایت ضعیف و باطل اولدیغنی دخی بیان ضمننده ﴿ مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اِتَّخَذَتْ بَيْتًا وَاِنَّ اَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴾ بیوریور.

[اللهك غیری دوست اتخاذ ایدنلرك صفتلری عنکبوتك صفتی کیدر. او عنکبوت که

أو یاپار. حالبوکه بیلمش اولسه‌لردی أولرك اك کوشك وضعیفی عنکبوتك یاپدیغی أویدر.]

یعنی؛ شول کیمسه‌لرك صفتلری و حال وشانلری عنکبوتك صفتی و حالی وشانی کیدرکه آنلر اللهك غیری پوتلری کندیلرینه منفعت ایده‌جك ظنیله دوستلر اتخاذ ایتمشلردی. ایشته آنلر طبقی عنکبوت کیدرلر. زیرا؛ کندی توکروکندن أو یاپار صکره آنی ترك ایدر، دیکرینی یاپار ودائما عمرینی بومنوال اوزره افنا ایدر. حالبوکه او أولری یاپمقده امکی هپ بوشدرکه اوأولر صوئوقدن ویا صیجاقدن آنی محافظه ایده‌مدیکی جهتله هیچ فائده‌سنی کورمز. چونکه؛ أولرك اك کوشك وضعیفی عنکبوتك أویدر. اکر آنلر بیلمش اولسه‌لر عنکبوتك أوینه بکزه‌ین اعتقادده بولونمازلردی. زیرا؛ اللهك غیری پوتلری معبود اتخاذ ایدنلرك امکلری بوشدر. چونکه؛ آنلر اباء واجدادلرینی تقلید ایدر وآنی بوشلار دیکرینی تقلید ایدر. حالبوکه جمله‌سی باطلدر، هیچ برنده فائده یوقدر وسعیلری ضایعدر. زیرا؛ عقلی ونقلی بردلیله مستند اولمادیغندن عندالله مقبول دکلدر. بناءً علیه؛ عنکبوتك أوندن دها کوشك وفائده‌سز بر شی اولمادیغی کبی کافرلرك عملرندن دها کوشك بر شی یوقدر.

فخررازینك بیانی وجهله بوتمثیلده لطافت واردر. چونکه؛ ایچنده بارینمق ایچون اوروموجك أو یاپار وأمك چکر، فقط غایت ضعیف اولدیغندن خانه صاحبنك اوفاق بر سپورکه‌سیله سیلینیر خانه‌سی خراب اولوب أوندن اثر قالمادیغی کبی کندی‌ده علی الاکثر أویله برابر هلاك اولور. ایشته پوتلری ولی اتخاذ ایدنلر سنه‌لرجه اعتقادلری وچکمش اولدقلری زحمتلری أوروموجك أوی کبی هپ هبا اولور واو عملریله برابر کندیلری‌ده عذاب ابدی‌یه دوچار اولمقله هلاك اولور کیدرلر.

حضرت علیدن عنکبوتی و أولرینی خانه‌ده ترك ایتمك فقر ایراث ایتدیکی مروی اولدیغی کبی (ابن عمر) حضرتلری‌ده «عنکبوت شیطاندن مسخ اولونمشدر أولدورك» بیورمشدر.

***

واجب تعالی مشرکلرك اعتقاد وعملری اوروموجك یوواسی کبی فائده‌سز اولدیغی

بیاندنصکره مشرکلری تهدید ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ بیوریبور.

[الله تعالی کندندن باشقه کافرلرك عبادت ایتدکلری معبودلرینی بیلیر. زیرا؛ الله تعالی هرکسه غالب وافعالی حکمتی متضمن بر حکیم متعالدر.] بناءً علیه؛ قوللرندن کندینك غیری معبود اتخاذ ایدنلری بیلیر ومعبودلرینی‌ده بیلیر وآنلری معبودلریله برابر اهلاك که انتقام آلمغه قادردر ولکن آنلره استدراج اولارق مساعده ایدرکه «بزه بر آز مهلت ویرلسه ایدی دوشونور اهتدا ایدردك» دیمسونلر. شومعنی آیتده (ما) لفظی استفهامیه اولدیغنه نظراًدر. اما آیتده (ما) لفظی نافیه اولدیغنه نظراً **معنای نظم**: [الله تعالی بیلیرکه اللهدن باشقه مشرکلرك عبادت ایتدکلری معبودلری هیچ برشی دکلدر. زیرا؛ مشرکلرك معبودلری جناب حقه نسبتله یوق مثابه‌سنده‌درلر. بناءً علیه آنلره عبادت؛ اوروموجك یوواسی کبیدر. حالبوکه الله تعالی جمله‌یه غالب وکندینه عبادت ایدنلری هرفنالقدن محافظه‌یه قادردر وجمله افعالی حکمتدن خالی دکلدر] دیمکدر.

﴿ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ ﴾

[شو ضروب امثالی بزناسه بیان ایدرز. حالبوکه ضروب امثالی ادراك ایتمز، آنجق عالم اولانلر ادراك ایدرلر.]

یعنی؛ حیواناتدن اك ضعیف اولان اوروموجك یوواسنه کافرلرك عملرینی تمثیل ودها بونك امثالی ضرب مثللری بز ناسه مثال صورتیله بیان ایدرزکه ناس عملرینك نەدن عبارت اولدیغنی آچیق صورتده بیلسونلر وآندن عبرت آلسونلر. حالبوکه ضروب امثالك فائده‌سنی ادراك ایتمز، الا اشیایی کما هو حقه دوشونن عالملر ادراك ایدرلر. بناءً علیه؛ علم وعرفانی اولمایانلر ضروب امثالدن برمعنا چیقاره‌مازلر.

بوآیتده اللهك غیری‌یه عبادت ایدن مشرکلری جهل ایله اتهام وتعریض واردر. چونکه؛ مدارکك بیانی وجهله جناب حقك قرآنده سینکله واوروموجکله بعض مسئله‌یی تمثیل ایتمسنه مشرکلر طعن ایدوب «محمد ﷺ ك ربسی مثال کتیره‌جك برشی بولامادی. بناءً علیه؛

حیواناتك اك کوچوك وحقیری اولان اورومجك وسینکی مثال کتیروب آنلرله تمثیل ایدیور » دیملری اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر. حالبوکه بو کبی حیوانلرله تمثیل کندیلرینك بونلردن دها آشاغی اولدیغی بیانله تحقیر اولوندقلرینی ادراك ایتمزلر وبو مثللو ضروب امثالی استهزا ایدرلردی. جناب حق ده آنلرك علم وعرفان صاحبی اولمادقلرینی واو حیوانلردن دها آشاغی بر مرتبه‌ده اولدقلرینی بیان و آنلره تعریض ایچون «ضروب امثالك فائده‌سنی آکلامازء آنجق علم وعرفان صاحبلری آکلار» دیمکله کندیلرینك علم وعرفاندن بی بهره اولدقلرینی بیان ایتمشدر. اوفاجق حیواناتله ضرب مثله متعلق تفصیلات سورهٔ بقره‌ده کچمشدر. [1]

*
* *

واجب تعالی مشرکلرك عمللری اورومجك یوواسی کبی اولدیغی بیاندنصکره اهل ایمانی تسلیه ایتمك اوزره ﴿ خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾ بیوریور.

[الله تعالی سمواتی وارضی حقه مقارن اولارق خلق ایتدی. زیرا؛ سموات وارضك خلقتنده مؤمنلر ایچون قدرة اللهه علامت واردر.]

یعنی؛ هیچ بر کافر ایمان ایتمسه کافرك کفری مؤمنك ایمانه شك ایراث ایتمز. زیرا؛ سموات وارضی حقیله اللهك خلق ایتمسنده مؤمنلر ایچون علامت عظیمه واردر. دلائله اهمیت ویروب آندن مقصده استدلال ایده‌رك انتفاع ایدن مؤمنلر اولوب کافرلرك بو کبی انتفاعدن محروم اولدقلرینه اشارت ایچون جناب حق بو مثللو آیتلرده مؤمنلره علامت اولدیغنی تصریح ایتمشدر.

خلاصه؛ الله تعالی‌نك سموات وارضی ثابت ومقرر حقه مقارن اولارق شو انتظام اوزره خلق ایتمسنده اهل ایمان ایچون وحدانیت الٰهیه وقدرت سبحانیه‌یه دلالت قطعیه ایله دلالت ایدر علامت اولدیغی واهل انصافه اصلا شك براقمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

* *

[1] جلد ۱، صحیفه ۷۳.

واجب تعالی کافرلرك احوالنی ذات الوهیتك وجودینه دلالت ایدر دلیللری بیاندنصکره بعض احکامنی امتنه تبلیغ ایتمسنی رسولنه امر ایتمك اوزره ﴿ اُتْلُ مَا اُوحِىَ اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ ﴾ بیوریور.

[حبیبم! کتابدن سکا وحی اولونان آیتلری سن امتکه تلاوتله دلالت ایتدیکی احکامی تبلیغ ایت ونمازی وقتنده ادا ایت. زیرا نماز؛ کوتو شیلردن ومنکراتدن سنی نهی ایدر.]

﴿ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ ﴾

[ذاتمه یمین ایدرم که اللهك ذکری هرشیدن بویوکدر.]

﴿ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴾

[حالبوکه الله تعالی سزك ایشله‌دیککز افعالکزك جمله‌سنی بیلیر.]

یعنی؛ یا اکرم الرسل! سن مشرکلرك عناد اوزره کفره دواملرینه متأسف اولمه وقرآندن سکا وحی اولونان آیتلرك الفاظنی تلاوت واحکامنی آنلره تبلیغ ایت که قلبکه شفا وکوکلکه فرح اولسون وسن شرائط وارکانته رعایت ایده‌رك نمازی ادایه دوام ایت. زیرا نماز فعلی؛ قبیح اولان فحشادن وشرعاً قناعد اولونان منکراتدن سنی نهی ایدر. چونکه نماز؛ انسانك قلبنده خشوع و اعضاسنده انقیاد ایجاب ایتدیکندن انسانلری فنا شیلردن منع ایدر واللهك ذاتی جمله‌نك خالقی و بویوکی اولدیغی جهتله ذکر الله هرشیدن بویوك و عبادتلرك افضلیدر والله تعالی سزك جمله افعالکزی بیلیر و عملکزه کوره جزا کزی ویرر. بناءً علیه؛ شو بیان اولونان عبادتلره سعی ایتمکز لازمدر. زیرا؛ عبادتکز قدر اجره نائل اولاجقسکز.

بو آیتده تلاوتله امر؛ رسول اللهه ایسه‌ده رسول اللهه امر امتنه دخی امردر. چونکه؛ قرآنده احکام فقهیه وضروب امثال وعبرت بخش اولاجق امم سالفه‌نك احوالی بیان اولدیغندن قرآنك تکرار بتکرار تلاوتنده فرح وسرور وهردفعه تلاوتنده فائده حاصل اولور. چونکه؛ فخر رازینك بیانی وجهله انسانك مطالعه ایده‌جکی کتاب؛

اوچ قسمدر: برنجیسی ؛ یالکز حطابه‌دن عبارت اولور. انسانی آنی بر کره اوقومقله اکتفا ایدر. ایکنجیسی؛ بر کتاب که یالکز بر فنك قواعدینی ومسائلنی متضمن اولور. انسان آنی حفظ ایتمك ایچون تکرار بتکرار اوقور وطالب بولونورسه غیره‌اوقوتور. اوچنجیسی؛ بر کتاب که هم کندی نفسنه هم‌ده غیریلره تلاوتنده فائده اولور. بناءً علیه؛ تکرار بتکرار اوقونماسنده اوقویانه ودیکله‌ینلره فائده اولور وتکراری ملل وفتور ویرمز.

ایشته او کتاب‌ده قرآندر. چونکه قرآن؛ مادی و معنوی جمله عالمه شفا وطوغرو یولی کوستروب ارشادی متضمن اولدیغندن جناب حق دوام اوزره تلاوتله امر ایتمشدر.

انسانك عملی ؛ اوچدر: برنجیسی ؛ قلبك عملی که اعتقاددر. ایکنجیسی ؛ عمل لسانه که ذکراللهدر. اوچنجیسی ؛ نماز کبی بونوده اعضانك عملیدر. اعتقاد حق قلبده ثابت اولوب تکرار امره حاجت اولمادیغندن تکراری واجب اولان ذکرالله ونمازله امرله بو آیتده اکتفا اولونمشدر.

« نماز انسانی فحشا ومنکراتدن نصل نهی ایدر ؟ » : فخر رازینك بیانه نظراً نمازك انسانی فحشادن منعنك کیفیتنده اوچ احتمال واردر:

برنجی احتمال ؛ حضور قلبله اللهك امرینی یرینه کتیرمك ورضاسنی تحصیل ایتمك ایچون نماز قیلان کیمسه جناب حقك بندهٔ خاصی اولدیغندن نفس خسیس وشیطان کبی باب الٰهیدن مطرودلرك معصیته تشویقنه تبعیت ایتمکی کندینه عار وعیب عد ایتدیکندن کرك شیطانی و کرك نفسنی رد ایدر. بوجهتله نماز؛ آنی فنا شیلردن محافظه ایدر. بونك نظیری معظم بر پادشاهه خدمت ایدن بر کیمسه او پادشاهك نعمت واحسانیله یاشایوب دورر کن پادشاهك خدمتنی ترکله عادی بر کیمسه‌نك خدمتنی اختیارله کندینی رذیل ایتمدیکی کبی نماز قیلان کیمسه اللهه قوللق ایدرکن شیطانك اغفالاتنه آلدانمقله شیطانك قولی اولمغی ارتکاب ایتمز. نمازه دوام ایدن اهل ایمانده بوحال هر زمان مشاهده اولونمقده‌در. اما نادراً هم نمازه دوام هم‌ده فحشیاته دوام ایدنلرده کوریلور ایسه‌ده نادره حکم تعلق ایتمز. معمافیه نمازه دوام ایدن کیمسه‌یی عاقبت نمازی منهیاتدن منع ایده‌جکنه دائر

فخر کائناتدن بر حدیث شریف مرویدر. چونکه ؛ انصاردن بر دلیقانلی بش وقت نمازی رسول اللهله برابر ادا ایتدیکی حالده فحشیاته مصر اولدیغی رسول اللهه خبر ویرلدیکنده رسول الله « یقینده آنی نمازی فحشیاتدن نهی ایدر » بیوروب چوق زمان کچمکسزین او دلیقانلینك تائب ومستغفر اولدیغی مرویدر. شو حالده « نمازه دوام ایدن کیمسه‌یی البته نماز اصلاح ایدر » دیمکدر.

ایکنجی احتمال ؛ قاذوراتله مشغول اولان کیمسه‌نك کوزل البسه‌سی اوزرنده او قاذوراتك بولوندیغنه راضی اولمایوب البسه اوزرندن آنی ازاله‌یه چالیشدیغی کبی نمازه دوام ایدن کیمسه قاذورات مثابه‌سنده اولان فحشیاتی کندینه مناسب کورمز. چونکه نماز؛ تقوی لباسنك اك کوزلی اولدیغندن یومیه بش دفعه بولباس ایله تزین ایدن کیمسه بر طاقم نجاست قبیلندن اولان فحشیاتی کندینه مناسب کورمز. چونکه ؛ مسجده کیدوب الله دیرکن طشره چیقوب های وهوی دیمك کندینه لایق اولمادیغی بر کون البته نمازی آنی تفکره سوق ایدر و نته کیم‌ده نمازه دوام ایدنلرك دیکرلرندن زیاده حال صلاحه مالك اولدقلری انکاری غیر قابل بر حقیقتدر.

اوچنجی احتمال ؛ نمازه دوام ایدن کیمسه الله تعالی‌یه بر خصوصیت اکتساب ایتمکله اصحاب یمین مرتبه‌سنی احراز ایتدیکندن اصحاب شمال درکه‌سنه تنزلنی ایجاب ایدن فواحشی ارتکاب ایتمکدن جناب حق آنی محافظه ایدر دیمکدر.

بیضاوینك بیانه نظراً بو آیتده ذکرالله له مراد؛ نماز اولمق احتمالی واردر. زیرا ذکرالله ؛ نمازك عمده‌سی اولدیغندن نمازك انسانی فحشادن نهی ایتدیکنه علت وسبب اولمق اوزره ذکراللهدن عبارت اولان نماز جمله عباداتدن بویوك دنیلمشدر.

خلاصه ؛ قرآنی تلاوته ونمازی اقامه‌یه دوامك لزومی ونمازك انسانی فحشیاتدن نهی ایتدیکی وذکراللهك هرشیدن بویوك اولدیغی والله تعالینك انسانلرك افعالنی تماماً بیلدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

یکرمی برنجی جزؤ

واجب تعالی مشرکاری ارشادك طریقنی بیاندنصکره اهل کتابی ارشادك طریقنی بیان ضمننده ﴿ وَلَا تُجَادِلُوا اَهْلَ الْكِتَابِ اِلَّا بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ اِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ ﴾ بیوریبور .

[ای مؤمنلر ! اهل کتابله مجادله ایتمه‌یك ، الا کوزل طریقلرله مباحثه ایدك . آنجق شول کیمسه‌لرکه آنلر اهل کتابدن ظلم ایدنلردر ، آنلرله مجادله ایدك .]

یعنی ؛ ای اهل ایمان ! ربکزك امرینی یرینه کتیردکدنصکره اهل کتابك کتاب اللهی محافظه‌یه دقت ایدوب کتابدن احکام استنباط ایدن علماسیله شدتلی وغلظتلی مباحثه ایتمه‌یك ، الا غایت کوزل طریقلر انتخاب ایده‌رك مباحثه ایدك که آنلرده اولان خشونت لینتله وغضبلرینه هضمله مقابله ایدك . چونکه ؛ آنلر انصاف وعدالت اوزره حرکت ایدنجه سزکده شدتی ترك ایدوب ملایم بولونمانکز لازمدر . آنجق اهل کتابدن شول کیمسه‌لرکه جزیه وخراج ویرمکدن امتناعله والله‌ه ولد اسناد ایتمکله « والله‌ك حاشا أولی باغلیدر » دیمکله ظلم ایتدیلر . آنلرله شدتلی مباحثه وآنلری الزام واسکات ایدك وظلم وعدواندن واز کچنجه‌یه قدر اوغراشك . زیرا ؛ حقسزه حقی قبول ایتدیرنجه‌یه قدر چالیشمق لازمدر .

خازنك بیانی وجهله بو آیتده مجادلهٔ حسنه ایله مراد ؛ **قرآنی آنلره تفهیم وآیتلرله حقه دعوت ودلیللرینی ملایمتله بیان وآنلرك فکرلرینی دفعهٔ استخفاف ایده‌رك ضلالته نسبت ایتمه‌مکدر** . چونکه ؛ اهل کتاب بر کتابه ایمان ایتدکاری جهتله مشرکلره قیاس اولونماز . البته الله‌ك کلامندن و احکامندن وانبیانك احوالندن و وحی الٰهیدن خبردار اولدقلرندن کندیلری عالمانه وانصافله حرکت ایدرلر . شو حالده آنلرك بو حرکتلرینه قارشی علماء اسلامیه‌نك مجادله‌یی ترك ایده‌رك آداب مناظره‌یه رعایتله حکیمانه مباحثه ایدوب حقی میدانه قویمغه چالیشمسی لازمدر . اما آنلردن بر طاقم معندلر جزیه قبول ایتمز

وحضرت عیسی حاشا الله‌ك اوغلو دیمك کبی ظلمده دوام ایدنلرله شدتلی مجادله لازمدرکه آنلری الزامله طریق استقامته دعوت ایدلسون .

ظالملر له مراد ؛ **جزیه‌دن امتناع ایدن وذمتی قبول ایتمیه‌ن وعهدی نقض ایدنلر** اولدیغنه نظراً **معنای نظم** : [ای مؤمنلر ! سز جزیه وذمتی قبول ایدنلرله غایت ملایم وطاتلی لسانله مباحثه ایدك . آنجق اهل کتابدن شول کیمسه‌لرکه آنلر ذمتدن چیقدیلر وجزیه‌دن امتناع وعهدی نقض ایتمکله ظلم ایتدیلر . آنلرله شدتلی مجادله ایدك ، حتی ایجاب ایدرسه قیلیجه صاریلك] دیمکدر . بناءً علیه بو آیت ؛ اهل کفرله مباحثه‌نك جوازینه ومباحثه‌نك اصولنی و اعتقادیاتك اساسنی تحقیق ایچون وضع اولونان علم کلامی تعلمك لزومنه وآداب مناظره‌نك قواعدینه رعایت لازم اولدیغنه دلالت ایدر . بو آیتك محاربه آیتیله منسوخ اولدیغنی بیان ایدنلر وارسه‌ده آیتده ذمیلرله مجادله‌نك کوزلنی انتخاب ایتمکله امر اولدیغی کبی ذمتدن چیقانلرله شدتلی مجادله ایله‌دخی امر اولوب شدتلی مجادله ایسه قیلیجله محاربه اولدیغندن منسوخ دکلدر ، بلکه محاربه‌یی امر ایدن آیته موافقدر . بناءً علیه ؛ منسوخ دیمکه احتیاج یوقدر .

*
* *

واجب تعالی اهل کتابله کوزل مباحثه‌نك جوازینی بیاندنصکره مجادله‌نك طریقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقُولُوا اٰمَنَّا بِالَّذِى اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَاُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَاِلٰهُنَا وَاِلٰهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴾ بیوریبور .

[ای مؤمنلر ! جزیه قبول ایدوب ذمتده دوام ایدن اهل کتابه سز دییك که [ای اهل کتاب ! طرف الٰهیدن بزه وسزه انزال اولونان کتابلره بز ایمان ایتدك وبزم وسزك معبودمز بردر وبز اومعبوده انقیاد ایدرز ، دیمکله آنلره مقابله ایدك .]

یعنی ؛ اهل کتاب کندی کتابلرندن سزه بر مسئله خبر ویررلرسه سز آنلری تصدیق ویا تکذیب ایتمه‌یك ، بلکه آنلره شویله مقابله ایدك دییك که « بز ، ربمز طرفندن

قوللرینی اصلاح ایچون بزه وسزه انزال اولونان کتابلره ایمان ایتدك. نصل ایمان ایتمیه‌لم. بزم و سزك معبودمز بردر ، آیریلق یوقدر . شو حالده کتابك جمله‌سنی انزال ایدن آنجق او معبوددر. بناءً علیه؛ بز او معبودك امرلرینه و کتابلرینه کمال اهمیتله انقیاد ایدرز » دییك که آنلرك حدتلرینی تسکین ایتمش اولاسکز . شو حالده آیتده اهل کتابه تعریض واردر . چونکه ؛ آنلر رهبانلرینی ارباب اتخاذ ایتدکلرندن اللهه انقیادلری لایق وجه او زره دکلدر.

خازنده بیان اولوندیغنه نظراً امام بخاری نك (ابوهریره) حضرتلرندن روایت ایتدیکی بر حدیثده رسول الله « اهل کتاب کتابلرندن سزه بر شی خبر ویردکلرنده تصدیق ویا تکذیب ایتمه‌یك. بلکه (قولوا آمنا) آیت کریمه‌سنی نهایتنه قدر قرائت ایدك » بیورمشدر. چونکه ؛ آنلرك خبر ویردکلری شی طوغرو ایسه تکذیب جائز اولمادیغی کبی باطل ایسه تصدیقده جائز اولماز و آنلری اینجیتمکده جائز دکلدر . بناءً علیه ؛ اسلم طریق « بز کندی کتابمزه و سزك کتابکزه ایمان ایتدك » دیمکدر . چونکه ؛ بعض روایتده یهودیلر توراتی عبرانیجه اوقور، اهل اسلامه عربجه‌یه ترجمه ایله بیان ایدرلردی. جناب حق بو آیتده آنلره صورت حسنه‌ده مقابله ایتمك لازم اولدیغنی بیان ایتمشدر. بناءً علیه ؛ مسلمانلرله معاهده‌لی اولوب محارب اولمایان اهل کتابه بو آیتده بیان اولوندیغی وجهله اسلوب حکیمانه ایله مقابله و ملایمتله مدافعه اولونمسی تنبیه و توصیه بیورلمشدر .

*
* *

واجب تعالی اهل کتابه قارشی نصل سویلنه‌جکنی بیاندنصکره قرآنی رسولنه انزال ایتدیکنی و اهل کتابدن قرآنه ایمان ایدنلر و ایمان ایتمه‌ینلر بولوندیغنی بیان ایتمك او زره

﴿ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! کچمش رسولاره کتاب انزال ایتدیکمز کبی بز سکاده قرآن کبی معظم بر کتابی انزال ایتدك .]

﴿ فَالَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ﴾

[بناءً علیه ؛ شول کیمسه‌لرکه بز آنلره کتاب ویردك . آنلر سکا ویردیکمز کتابه ایمان ایدرلر .]

﴿ وَمِنْ هٰؤُلَاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ ﴾

[و شو اهل مکه‌دن ده قرآنه ایمان ایدنلر واردر .]

﴿ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَا اِلَّا الْكَافِرُونَ ﴾

[حالبوکه بزم آیتلریمزی انکار ایتمز ، الا کافرلر انکار ایدرلر .]

یعنی ؛ مؤمنلر البته کتب سابقه‌یه ایمان ایدرلر . زیرا ؛ حبیبم ! کتب سابقه کبی بز سکا قرآنی انزال ایتدك که او قرآن کتب سابقه‌نك حق اولدیغنی تصدیق و انبیانك جمله‌سنه ایمانی تعریف ایدر. شو حالده قرآنه ایمان ایدن کتب سابقه‌یه و انبیایه ایمان ایدر . چونکه قرآن ؛ آنلره ایمانی امر ایدیور . حالبویله اولونجه شول کیمسه‌لرکه بز آنلره کتاب ویردك . آنلردن (عبدالله بن سلام) و آنك آرقداشلری کبی اهل کتاب قرآنه ایمان ایدرلر و شو عربلردن بعضیلری ده قرآنه ایمان ایدرلر . زیرا ؛ بزم آیتلریمزی انکار ایتمز، الا کافرلر انکار ایدرلر . یاخود آیتك معناسی شویله‌در: [حبیبم! انبیا برادرلریکه کتاب انزال ایتدیکمز کبی سکاده انزال ایتدك . شول کیمسه‌لرکه بز آنلره کتاب ویردك . آنلر کندی کتابلرینه ایمان ایدرلر و آنلردن بعضیلری ده قرآنه ایمان ایدرلر و بزم آیتلریمزی انکار ایتمز ، آنجق اهل کتابدن و عربلردن کافر اولانلر انکار ایدرلر .] دیمکدر .

خازن و بیضاوینك بیانلری وجهله کندیلرینه کتاب ویریلن اهل کتاب‌له مراد ؛ **زمان سعادتده اول کچمش اولانه اهل کتابدر** . چونکه؛ آنلرك جمله‌سی کتابلرینك بیانی وجهله کرك رسول اللهه و کرك قرآنه ایمان ایدرلردی . بناءً علیه ؛ بو آیتده اهل کتابك قرآنه ایمان ایتدکلری بیان اولونمشدر. اما رسول اللهك ظهوری و قرآنك نزولی او زرینه برچوقلری حسد ایده‌رك ایمان ایتمه‌مشلردر و بر قسمنك ده ایمان ایتدیکنی جناب حق (ومن هؤلاء من یؤمن به) جملهٔ لطیفه‌سیله بیان بیورمشدر. شو حالده اهل کتابك جمله‌سنك قرآنه ایمانی انزالدن اول کتابلرینك بیانی وجهله ایماندر . بعضیلرینك ایمانی ایله مراد ؛ **رسول اللهك بعثتندن صکره ایماندر** .

*
* *

واجب تعالی قرآنی انزالنی بیاندن صکره قرآنك وحی اولدیغنی اثبات ایچون رسول اللهك قرآن وحی اولونمازدن اولکی احوالندن بعضیلرینی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ اِذًا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ ﴾ بیوریبور.

[یا اکرم الرسل ! سن قرآنك انزالندن اول بر کتاب اوقور وصاغ الکله یازی یازار اولمادك . اکر وحیدن اول اوقور یازار اولایدك مشرکلر سنك حقنده شبهه ایدرلردی.] ودیرلردی که « محمد ﷺ کتب سابقه‌دن استنساخ ایتدی واسکی کتابلری اوقودی . بو احکامی آنلردن اوکرندی. بناءً علیه؛ کتیردیکی وحی دکلدر» . ایشته بو سوزلریله مشرکلر طعن ایدرلردی. شو حالده وحیدن اول اوقویوب یازمق اولمانجه بو کبی اسناداته جرأت ایدنلر اولمش ایسه‌ده دیکله‌نمه‌مشلردر . چونکه ؛ بو اسنادك اسبابندن اوقومق ویازمق کبی برشی اولمادیغندن هرکس نظرنده یالان اولدیغی ظاهردر . حالبوکه قرآن شکه وشبهه‌یه محل دکلدر. زیرا ؛ قرآنك نظم بدیعی ومعنای غریبی واسلوب حکیمی معجز وخارق العاده‌در. بناءً علیه ؛ ارباب عقل قرآنك وحی اولدیغنده تردد ایتمز ، اما عقل مفلسی وکندینی عقلادن ظن ایدن حمقا وسفها کروهی شك ایدر واعراضده بولونور .

بیضاوینك بیانی وجهله قرآنده شك ایدنلرك کافر اولدقلرینه اشارت ایچون جناب حق (مبطلون) بیورمشدرکه شك ایجاب ایدر اسباب بولونمیه‌رق شك ایتدکلرندن شك ایدنلر **مبطل** عنوانیله ذم اولونمشلردر .

﴿ بَلْ هُوَ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِى صُدُورِ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَا اِلَّا الظَّالِمُونَ ﴾

[بلکه قرآن کندیلرینه علم ویریلن افاضلك قلبلرنده حق اوزرینه دلالت ایدن دلائل واضحه وآیات بینه‌در وبزم حقه دلالت ایدن آیتلریمزی انکار ایتمز، الا ظالملر انکار ایدرلر .]

واجب تعالی قرآنك اهل علمك قلبنده محفوظ اولدیغنی بیانله تحریف اولونمیه‌جغنه اشارت ایتمشدر . بناءً علیه ؛ قرآنك دیکر کتابلره نسبتله حفظی غایت قولای اولدیغی

جهتله قیامته قدر حافظلرك قلبنده محفوظ قالاجق وهیچ برکیمسه دکل برکلمه‌سنی تك بر حرفنی بیله تغییر ایده‌میه‌جکدر. اما اهل الحاد وبرطاقم مفسدلر قرآنی اوقوتمامغه وحفظنی منع ایتمکه چالیشیرلرسه‌ده مراد الٓهی‌یه قارشی خائب وخاسر اولمقدن باشقه برشی قازانمازلر. چونکه ؛ قرآنك حامیسی اللهدر. بناءً علیه ؛ قرآنی انکار ایدنلری جناب حقك ظالمله توصیف بیورمسی اهل اسلام ایچون تسلی یوننددن کافیدر . زیرا ؛ ظالملرك عاقبتلری دائما رسوای اولمقدر. ظالم ایله مبطل ایکیسی برمعنایه اولدیغندن بوندن اولکی آیتده « آیتلری انکار ایتمز ، الا مبطللر انکار ایدرلر » دینمسنه وبو آیتده « انکار ایتمزلر ، آنجق ظالملر انکار ایدرلر » دیمك منافی دکلدر . چونکه؛ هرمبطل ظالم وهرظالم مبطلدر .

*

* *

واجب تعالی قرآنك وحی اولدیغنی بیاندنصکره کافرلرك شبهه‌لرینی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَقَالُوا لَوْلَا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاِنَّمَا اَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴾ بیوریبور.

[کافرلر « کاشکه محمد ﷺ اوزرینه نبوتنه دلالت ایدر ربسندن برآیت نازل اولمش اولا ایدی» دیدیلر. حبیبم ! سن آنلره دیکه « سزك ایسته‌دیککز آیتلر اللهك عندنده‌در. بن آنجق سزی عذابله قورقوتورم ، یوقسه سزك ایسته‌دیککز آیتی ایسته‌دیککز زمان کتیرمکه مأمور دکلم » دیمکله جواب ویر .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! سنك معجزاتکه قناعت ایتمه‌ین مشرکلر دیدیلرکه « نه اولا ایدی حضرت محمد اوزرینه ربی طرفندن صالح علیه السلامك دوه‌سی وموسی علیه السلامك عصاسی کبی نبوتنه دلالت ایدر علامتلر اولا ایدی ده بزده ایمان ایده ایدك» دیمکله نبوتکه اعتراض ایتدیلر . آنلر بویله دیینجه سن‌ده آنلره دیکه « آیتلرك جمله‌سی الله تعالی عندنده محفوظ وقبضهٔ قدرتنده‌در . ایسترسه الله تعالی خلق ایدر ایسترسه خلق ایتمز . بنم وظیفه‌م آنجق ایمان ایتمدیککز صورتده عذاب الٓهی ایله سزی انذار ایتمکدر . شو حالده سزك ایسته‌دیککز کبی باشقه معجزه بنم الده دکلدر . زیرا ؛ معجزه‌یی خلق

ایده‌جك الله تعالی‌در » . بناءً علیه ؛ امتك هر ایسته‌دیکی معجزه‌یی کتیره‌مکدن نبی مسئول اولمادیغی کبی نبوتنه دخی برخلل کلمز . چونکه ؛ برکره نبینك نبوتی اثباته کافی معجزه‌سنی میدانه قویدقدنصکره تکرار بتکرار عناد اوزره معجزه ایسته‌ینلره ایسته‌دکاری معجزه‌یی کتیرمکله مأمور دکلدر واکر امتك هر ایسته‌دیکنی کتیره‌جك اولسه احکامی تبلیغ وشریعتنی تأسیس خللدار اولور . زیرا ؛ آحاد امتك ایسته‌دیکی توکنمز وهرکس عقلنه کانی ایسته‌مکدن کیرو طورماز و آنکله مشغول ایدرلر دورورلرسه آراده مقصد فوت اولور .

*
* *

واجب تعالی رسولنك معجزه‌سی کافی اولدیغندن باشقه معجزه ایسته‌ینلری توبیخ ایتمك اوزره ﴿ اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرٰى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾ بیوریبور .

[حبیبم ! نبوتکده شك ایدرلرده آنلر اوزرینه تلاوت اولونان کتابی بزم سنك اوزریکه انزال ایتدیکمز معجزه یوننده آنلره کفایت ایتمدیمی ؟ البته کفایت ایدر . زیرا ؛ شو تلاوت اولونان کتابده ایمانی اولان قوم ایچون بویوك نعمت وموعظه واردر .]

یعنی ؛ ای رسول ذیشان ! مشرکلر سنك نبوتکده شك ایدرلر ، باشقه معجزه ایسترلرده بزم جبریل واسطه‌سیله سنك اوزریکه انزال ایتدیکمز کتاب آنلر اوزرینه تلاوت اولونیور نبوتکه دلالت ایدر معجزه یوننده آنلره کافی اولمادیمی ؟ حالبوکه قرآن باشقه معجزه‌دن مستغنیدر . زیرا ؛ بوتون معارضلری عاجز قیلدیغندن معجزه‌لرك اتم واکملیدر وهرزمان وهرساعتده میدان مبارزه‌ده معترضلرینه میدان اوقویوب دوریبور . بناءً علیه ؛ هرزمان هربلده‌ده الی یوم القیام ثابت ونازل اولدیغی کون کبی هرکسی مغلوب ایدوب دوریبور وقطعیاً انقراض بولماز وغلبه‌سنی غیب ایتمز . اما معجزات سائره بویله دکلدر . زیرا ؛ آنلر بعض زمانده موجود ، دیکر زمانده منقرض اولور . کذلك بربلده‌ده موجود ، دیکر بلده‌ده معدوم اولور . مثلا عصای موسانك معجزه اولمسی حضرت موسانك حیاتیله مشروط اولدیغی کبی حضرت موسانك حیاتنده دخی ایجاب حاله کوره خارق العاده

حالی اکتساب ایدر یوقسه قرآن کبی هرآن وهرساعت معجزه اولماز . شوحالده قرآن کبی برمعجزه میدانده ایکن آنك غیری برمعجزه ایسته‌مك عناد واثر حماقتدر . زیرا ؛ قرآنك انزالنده وبالذات قرآنده ایمان ایدنلر ایچون رحمت عظیمه ونصیحت وفیره واردر . چونکه قرآن ؛ ایمان ایدن انسانلری سعادت دارینه ایصال ایدر . بناءً علیه قرآن ؛ طرف الهیدن قوللرینه بویوك احساندر ؛ قرآنه ایمان ایتمه‌یوب معجزه اولدیغنی قبول ایتمه‌ین کافرلر حقنده رحمت اولمق شویله طورسون هلاکلرینه بادی اولدیغندن آنلر حقلرنده ایمان ایتمدکلرندن فلاکتدر . چونکه ؛ قرآندن انتفاع ایتمك ایمانله مقیددر . شوحالده ایمان ایتمه‌ین انتفاع ایده‌مز .

فخر رازینك بیانینه نظراً بوآیتده رسول اللهك نبوتی عمومی اولدیغنه اشارت واردر . زیرا ؛ رسول اللهك معجزه‌سی عمومی اولارق ظهور ایتمشدر . مثلا قرآنی ایشیتمدك برقوم اولمادیغی کبی قرآنك واصل اولمادیغی بربلده دخی یوقدر . بناءً علیه ؛ رسول اللهك نبوت دعواسی هریرده ثابت ومعجزه‌سی هریرده بارز ومعارضه‌سندن هرکس عاجز اولدیغندن هرکسك ایمان ایتمسی واجبدر . چونکه ؛ قرآنی معجزه‌لکدن اسقاط ایدن آنك مثلنی ویا برقیصه سوره‌سنی کتیره‌بیلملی . کتیره‌مه‌ینجه حق اولدیغنی بیلوب دعوتنه اجابت ایتمك واجبدر .

*
* *

واجب تعالی قرآنك معجزه یوننده کافی اولدیغنی بیاندنصکره شو معجزه ایله ثابت اولان رسالته ایمان ایتمه‌ینلری تهدید ایتمك اوزره ﴿ قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ﴾ بیوریبور .

[ای رسول مکرم ! ایمان ایتمه‌ین معندلره سن دی که « بن نبوت دعواسنده صادقم وصدقمه معجزه‌م ده کافیدر . ای مشرکلر ! مادامکه بو معجزه‌یه قناعت ایتمیورسکز ! شوحالده سزکله بنم بینمده شاهد یوننده الله تعالی کافی اولدی ، باشقه شاهد ایسته‌مز . زیرا ؛ الله تعالی کوکلرده ویرده اولان هرشیئی بیلیر .] بناءً علیه ؛ سزك

بنم نبوتمی انکار کزك هیچ تأثیری یوقدر . چونکه ؛ الله تعالی بنم رسول اولدیغمی وسزك عنادکزی وبنم سزه قرآنی تبلیغ ایتدیکمی وسزك نه کبی مقابله‌ده بولوندیغکزی بیلیر وشهادت ایدر . شو حالده سز ایسترسه‌کز تصدیق ایدك سعادته نائل اولك ، ایسترسه‌کز تکذیب ایدك شقاوتکز اوزره دائم اولك . بکا اصلا ضرری یوقدر . زیرا ؛ الله تعالی یرده و کوکلرده اولان جمله اسراری وبالخاصه سزك وبنم حالمزی بیلیر ، صاقلی برشی یوقدر » دیمکله آنلری الزام ایت .

*
* *

واجب تعالی مشرکلر واهل کتاب ایله رسولی آره‌سنده جریان ایدن احوالی بیاندنصکره کرك مشرکلرك و کرك اهل کتابك مذهبلرینك باطل اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللّٰهِ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه‌لرکه آنلر باطله ایمان والله تعالی‌یه کفر ایتدیلر. ایشته آنلر دنیاده وآخرتده ضرر ایدنلردر .]

یعنی ؛ شول کیمسه‌لرکه آنلر شیطانه ایمان وآنك امرینه امتثال وهوا وهوسلرینه تبعیت ایله اللهك غیری‌یه عبادتله اللهه کفر ایتدیلر. ایشته آنلر ایمانی کفره دکیشدکلرندن ضرر ایتدیلر وضرر آنجق آنلره عائددر . چونکه ؛ آنلرك کفرندن اللهه بر نقصان عارض اولمادیغی کبی کفرلرینك ضرری کندیلرینك غیری‌یه تجاوز ده ایتمز . شو حالده کفرلرینك ضرری کندیلرینه منحصردر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك عذابی استعجال ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! کافرلر عذابك عجلةً کلمسنی سندن ایستر و « وعد ایتدیککز عذاب کله‌جکسه کلیورسون » دیرلر .]

﴿ وَلَوْلَا اَجَلٌ مُسَمًّى لَجَاۤءَهُمُ الْعَذَابُ ﴾

[اکر آنلره عذابك کلمسی ایچون تعیین اولونمش بر وقت معین اولمامش اولسه ایدی آنلرك ایسته‌دکلری وقت ، عذاب کلیردی ولکن تعیین اولونان وقت ، معین اولدیغندن او وقته تأخیر اولونمشدر .]

﴿ وَلَيَاْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴾

[وآنلرك خبری اولمادیغی وبیلمدکلری حالده آنلره عذاب البته فجئةً کلیر .] شو حالده عجله ایتمسونلر . چونکه ؛ ایرکج عذاب البته کله‌جکدر . فقط تعیین اولونان زمانی بکلر . بناءً علیه ؛ کافرلرك استعجاللرینك تأثیری یوقدر .

بیضاوینك بیانی وجهله بغتةً کله‌جك عذابك **یوم بدر کبی عذاب دنیا اولمه** احتمالی اولدیغی کبی **هرکسك موتی اولمه** احتمالی‌ده واردر . چونکه ؛ هرکسك اجلی معلوم اولسه اجلنك وقتنی بیلدیکندن توبه‌یه اعتماد ایدر ، انواع فسق وفجوری ایشلردی ویریوزینی ظلم وطغیان احاطه ایدردی . بناءً علیه ؛ جناب حق هرکسك اجلنی کیزلی قیلدی که هرساعتده اجلنه منتظر اولسون .

خازنك بیانه نظراً بو آیت (نضر بن حارث) حقنده نازل اولمشدر . چونکه ؛ (نضر)ك « اکر سوز کده صادقسه‌ك یا محمد! صلی الله علیه وسلم بزم اوزریمزه سمادن طاش یاغدیر » دیمسی اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر .

﴿ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴾

[حبیبم ! آنلر سندن عذابك عجلةً کلمسنی ایسترلر . حالبوکه جهنم کافرلری البته احاطه ایده‌جکدر .]

یعنی ؛ کافرلر کندی مذهبلرینك حق اولدیغنی وآنکله عذابدن قورتولوب سلامت بولاجقلرینی امید ایده‌رك حبیبم سندن عذابك عجلةً کلمسنی ایسترلر. حالبوکه طرف الٰهیدن آنلره موعود وحاضر اولان جهنم او کافرلری البته احاطه ایده‌جکدر وبوکون جهنمده آنلرك یرلری معیندر . چونکه ؛ بو دنیاده جهنمك طبقه‌لرینی ایجاب ایدن سیئات

هرطرفلرینی احاطه ایتمشدر . شو حالده آنلری بو دنیاده جهنم بالفعل احاطه ایتمه‌مش ایسه‌ده بالقوه احاطه‌ایتمش دیمکدر. زیرا؛ آنلرك ارتکاب ایتدکلری جنایات عین جهنم‌در.

کافرلردن هیچ برفرد خارج قالمایوب جهنم جمله‌سنی احاطه ایده‌جکنه اشارت ایچون هرفرده شامل اولان احاطه لفظی وارد اولدیغی کبی احاطه‌نك سببی کفر اولدیغی بیان ایچون اسم ضمیر یرنده اسم ظاهر اولارق ﴿ کافرین ﴾ لفظی دخی وارد اولمشدر. چونکه ؛ کافرلرك ذکری کچدیکندن ﴿ بالکافرین ﴾ یرنده ﴿ بهم ﴾ کلسه معنا صحیح اولوردی ولکن جهنمه استحقاقلرینك سببی کفر اولدیغنه اشارت اولمازدی . شو حالده کافرلری جهنمك احاطه‌سنك سببی کفرلری اولدیغی بیان ایچون ﴿ کافرین ﴾ لفظی کلمشدر.

*
* *

واجب تعالی جهنم عذابنك کافرلری احاطه‌سنك کیفیتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ یَوْمَ یَغْشٰیهُمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ وَیَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾ بیوریور .

[ذکر ایت حبیبم ! شول کونی که او کونده آنلری اوستلرندن و آیاقلرینك آلتندن عذاب جهنم اورته‌جك وطرف الٰهیدن برملك « طادك عملکزك جزاسنی » دییه‌جك.]

شو حالده او کونی واو کونده احاطه ایده‌جك عذابی بونلرك خاطرلرینه کتیرکه متنبه اولسونلر .

یعنی ؛ کافرلرك اوستلرندن و آلتلرندن هرطرفلرینی جهنم عذابی بورودیکی زمان جهنم آنلری احاطه ایده‌جکدر . شو بیان اولونان عذاب جسملرینه مخصوصدر ویالکز بونکله قالمایوب عذاب روحانیله دخی معذب اولاجقلردر . زیرا ؛ طرف الٰهیدن آنلره « طادك عملکزك عذابنی » دنیله‌جکدر . بناءً علیه ؛ بو سوز آنلره اهانتله الم روحانیی موجبدر . و وجودلری هیچ بر زمان عذابدن خالی قالمیه‌جغنه اشارت ایچون ﴿ یغشی ﴾ لفظی وارد اولمشدر . چونکه غشی ؛ برشیئی تمامیله ستر ایدوب اورتمك

معناسنه‌در . بناءً علیه ؛ « آنلری عذاب ستر ایدر » دیمك « عذابدن خالی بر جهتلری وزمانلری اولماز » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی مشرکلرك واهل کتابك آیری آیری حاللرینی وهر برلرینك اطاعته رغبت ایتمدکلری جهتله عذاب جهنمه مستحق اولدقلرینی وجهنم عذابی هرطرفلرینی احاطه ایده‌جکنی بیاندنصکره کافرلرك اهل ایمانه اذایه مصر اولملرینه بناءً جناب حق هجرته مساعده ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ یَا عِبَادِیَ الَّذِینَ اٰمَنُوا اِنَّ اَرْضِی وَاسِعَةٌ فَاِیَّایَ فَاعْبُدُونِ ﴾ بیوریور .

[ای بنم مؤمن قوللرم ! بنم ارضم کنیشدر. ایسته‌دیککز محله کیده‌بیلیرسکز. سزك ایچون مساعده واردر . بناءً علیه ؛ آنجق بکا عبادت ایدك .]

یعنی ؛ ای بنم اللهه ورسولنه ایمان ایدن خالص قوللرم ! اکر سز ایمانکزك مقتضاسی اولان عملکزی شریعتکزك بیانی وجهله ادا ایتمکه بر بلده‌ده فرصت بولاماز ومقتدر اولامازسه‌کز او بلده‌ده قرار ایتمه‌یك، بلکه او بلده‌دن عبادتکزی ادایه مساعد دیکر بر بلده‌یه هجرت ایدك . زیرا ؛ بنم ارضم واسعدر . هر یره کیتسه‌کز سزی استیعاب ایدر. شو حالده حضور قلبله اداء عبادت ایده‌بیله‌جککز بر بلده‌یه نقل ایتمکه مأذونسکز. بناءً علیه ؛ هر یرده وهر بلده‌ده عبادتکزی آنجق بکا حصر ایدك .

تفسیر طبری وخازنك بیانلرینه نظراً آیتك معناسی شویله اولمق محتملدر : [اکر بر بلده‌ده معصیت ایشلرسه‌کز ویاخود بر ظالم طرفندن معصیتله امر اولونورسه‌کز ای مؤمن قوللرم ! او بلده‌دن فرار ایدك . زیرا ؛ ارضم واسعدر . ایسته‌دیککز یره کیده‌بیلیرسکز . فقط هر یرده اولسه‌کز عبادتکزی بکا حصر ایدك . چونکه ؛ بندن باشقه عبادته مستحق یوقدر] دیمکدر . الله تعالی ارضك وسعتنی بیانله رزقك وسعتنه اشارت ایتمشدر . یعنی « ای مؤمن قوللرم ! اکر بر بلده‌ده عبادتکزی اداده کوجلك کورورسه‌کز عبادت قولای اولان دیکر بر بلده‌یه کیدك . پدرلریکزدن موروث

اولان ماللريكزدن والفت ايتديككز بلده‌لريكزدن آيرلديغكزه محزون اولمايك . چونكه ؛ ارضم كنيش ورزقم بول وهرطرفى بنم ملكمدر. سزده بنم قوللرم اولديغكز ايچون هرنره‌يه كيدرسه‌كز اللهك قوللرى اللهك ملكنه كيده‌جكدر. شوحالده هرنره‌يه كيتسه‌كز عبادتكزى بكا حصر ايتمكز لازمدر . زيرا ؛ بنم ملكمده ساكن اولوب نعمتلرمدن ييوب راحت ايده‌جككزجهتله عبادتكزى ملكك ونعمتك صاحبنه تخصيص ايتمكز واجب » ديمكدر .

تفسير مداركده بيان اولونديغى وجهله بلده‌لرده وارضك قطعه‌لرنده تفاوت واردر. چونكه ؛ بعض بلده‌ده فتنه وفساد آز اولديغندن عبادت سهولتله ادا اولونور . زيرا ؛ اهاليسى صلاحه مائلدر. بعض بلده‌ده شروفساد چوق اولديغندن عبادتى اداده مشكلات چكيلور . بناءً عليه ؛ اهاليسى صلاحه ميال اولان بلده‌يى انتخاب ايتمك البته اولادر . (سهل) حضرتلرى « آيتك معناسى بر بلده‌ده بدعتلر ومعصيتلر ظهور ايدرسه او بلده‌دن دها اطاعتلى بلده‌يه نقل ايتمك لازم » بيورمشدر. بناءً عليه ؛ فخر رازينك بيانى وجهله دارحربده اوتورمق حرامدر ، آنجق دار اسلامه چيقمغه مساعده اولور ودار اسلامده راحت اولاجغنى بيليرسه .

تفسير خازنده بيان اولونديغنه نظراً بو آيت مكه‌ده قالان ضعفاء مؤمنين حقنده نازل اولمشدر . يعنى « مكه‌ده ايمانكزى اظهار وعبادت ايتمكده مضايقه كورورسه‌كز مدينه‌يه هجرت ايدك . زيرا ؛ ارضم كنيش » ديمكدر . ياخود « بز مكه‌دن هجرت ايدرسه‌ك سفالت چكر فقرحاله دوچار اولورز » ديه‌نلر حقلرنده نازل اولمشدر . يعنى « قورقمايك هجرت ايدك . زيرا ؛ ارضم واسع ورزقم بول آجيقمازسكز » ديمكدر . نيسابوريده بيان اولونديغى وجهله عبادك ذات الوهيتدن كنايه اولان متكلم ضميرينه مضاف اولمسى اهل ايمانى تشريف ومشركاره تعريض ايچوندر .

خلاصه ؛ دين خصوصنده هجرت ايده‌جك كيمسه‌نك رزق ايچون انديشه ايتمه‌مسى لازم اولديغى وهرنره‌يه كيتسه رزقى كنديني بولاجغى واللهك ارضى ورزقى بول اولوب جمله‌سنى استيعاب ايتديكى وهرنره‌ده بولونسه عبادتى اللهه حصر ايتمك لازم اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالى اهل ايمانه هجرتله امر ايدوب هجرت ايسه مملكتلرينى واحبابى واخوانى تركى موجب اولديغى جهتله اهل ايمانه هجرت كريه اولمسنه بناءً انسانلرك اك كريه كوردكارى موتك بيله وقوعنى بيانله مؤمنلرى تسليه وكدرلرينى تهوين ايتمك اوزره ﴿ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴾ بيوربيور .

[هرنفس أولومى طاده‌جقدر وأولدكدنصكره آنجق بزم حضوريمزه ارجاع اولونورسكز.]

يعنى ؛ اى مؤمنلر ! سز نفسكزه تبعيت ايدوب احباب ويارانواقربا وتعلقاتدن ومملكتدن آيرلمغى موجب اولان هجرتى كريه كورمه‌يك ، آنجق قلبكزى بكا ربط ايدك. زيرا هرنفس ؛ أولومى طاده‌جقدر وأولومك آجيسنى طاتدقدنصكره البته بزم حضور معنويمزه رد اولوناجقسكز. بناءً عليه ؛ هجرتدن انديشه ايتمه‌مك لازمدر. چونكه ؛ عاقبت امرده بودنيادن هجرت قطعيدر وترك ايتمسى آغير اولان وطن واحباب ويارانجمله‌سى ترك اولوناجقدر .

بو آيت جليله هرشخصك أوله‌جكنى بيانله عبادته تشويق ايچون بردستور حكيمدركه هرشخص ايچون هرزمان وهريرده جريانى قطعيدر . بناءً عليه ؛ هرشخص كندى نفسى ايچون تطبيق ايدوب ديملى كه « بن بر نفسم. هرنفس أولومى طاده‌جق . بناءً عليه ؛ بن‌ده أولومى طاده‌جغم » . ايشته بويله ديوب عبادته سعى ايتمليدر. بوقاعده؛ صغرى سهلة الحصول طريقيله افراد انسانك كافه‌سنده جاريدر. مثلا « زيد برنفسدر. هرنفس أولومى طاده‌جقدر. زيد أولومى طاده‌جقدر » ديمكدر .

* * *

واجب تعالى بالعموم قوللرينك حضورينه رجوع ايده‌جكلرينى بياندنصكره حضورينه رجوع ايدن مؤمنلرك نائل اولاجقلرى درجه‌لرى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴾ بيوربيور .

[شول كيمسه‌لركه آنلر ايمان ايتديلر وايمانلرينك مقتضاسى اولان عمل صالحى ايشله‌ديلر . آنلرى البته بز جنتدن عالى كوشكلرده وسرايلرده اقامت واسكان ايدرزكه او سرايلرك آلتندن نهرلر جريان ايدر . آنلرده ابدى جنتده قاليجى اولدقلرى حالده استراحت ايدرلر . دنياده كوزل عمل ايشله‌ين عامللرك اجرى اولان جنت اعلى نه كوزل اولدى .]

﴿ اَلَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴾

[جنت اعلاده كنديلرى ايچون سرايلر حاضرلانان ارباب عمل شول كيمسه‌لركه آنلر مشركلرك اذالرينه صبر ايتديلر وآنجق ربلرينه اعتماد تامله اعتماد ايدرلر .]

يعنى ؛ جنتده اقامت ايده‌جك وكوزل اجره نائل اولاجق عامللر شول كيمسه‌لركه آنلر عموم تكاليف الٓهيه‌نك مشقتنه ودشمنلرك اذالرينه و وطنلرندن هجرته و اقران واحباب واقربانك فرقتنه صبر ايتديلر . يالكز صبرله‌ده اكتفا ايتمديلر ، بلكه آنجق ربلرينه هر ايشلرنده اعتماد ايتديلر . بناءً عليه ؛ آنلر آنجق اللهه ربط قلب ايدوب ماسوادن علاقه‌يى كسديلركه هرشيئى اللهدن بكلرلر اللهك غيريدن برشى بكله‌مزلر .

(لنبوئنهم) « البته بز آنلرى اقامت ايده‌جكلرى بر منزله انزال ايدرز » ديمكدر .

(غرفاً) غرفه‌نك جمعيدر . غرفه ؛ عالى كوشك ويوكسك سراى ديمكدر . نيسابورينك بيانى وجه ايله بو آيت جليله ؛ كافرلرك هرطرفلرينى جهنمك احاطه ايده‌جكنى بيان ايدن آيته مقابلدر . يعنى « مشركلرك هرطرفلرينى جهنم آتشى احاطه ايتديكى كبى مؤمنلرك‌ده هرطرفلرينى جنت اعلانك نعمتلرى ويوكسك سرايلرى احاطه ايده‌جك » ديمكدر .

*
**

واجب تعالى اهل ايمانك صبرينى وتوكلنى بياندنصكره صبره وتوكله سبب اولان شيئى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَكَاَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللّٰهُ يَرْزُقُهَا وَاِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾ بيوريور .

[ير يوزنده حركت ايدوب يوروين برچوق حيوانلر رزقنى كوتوره‌مزكه كرك او حيوانلرى وكرك سزى الله تعالى مرزوق ايدر . زيرا ؛ الله تعالى سوزكزى ايشيتير وهرحالكزى بيلير .]

يعنى ؛ اى هجرتده رزقدن قورقان مؤمنلر ! سز رزق ايچون محزون اولوب انديشه چكمه‌يك . زيرا ؛ الله تعالى رزقكزى البته ويره‌جكدر . چونكه ؛ ير يوزنده حركت ايدن حيواناتدن پك چوقلرى شعور وادراكدن عاجز اولديغندن رزقنى كسب ايده‌مديكى كبى ألنه كچن رزقى يانند‌ه آلوب كوتوره‌مز . حالبوكه الله تعالى هم او حيوانى هم‌ده سزى مرزوق ايديور . شوحالده رزق ايچون هجرتى ترك ايتمكده وكدر ايلمكده برمعنا يوقدر . بناءً عليه ؛ بوكبى شيلرى ديلكزله سويله‌مديككز كبى قلبكزله‌ده دوشونمه‌يك . زيرا ؛ الله تعالى سوزيكزى ايشيتير وقلبكزده اولان اسراريكزى بيلير . بناءً عليه ؛ رزقكزده وسائر خصوصاتكزده اللهه اعتماد ايدك وايشكزى آكا ايصمارلايك . چونكه ؛ احتياجكزى دفعه قادر اودر ، آنك غيرى يوقدر .

اسباب رزقه تشبث ايتمك توكله مانع دكلدر . بناءً عليه ؛ چيفتجينك حبوباتى اكمسى عين توكلدر . چونكه ؛ حبوباتى أكر ولكن أكينك بيته‌جكنى اللهدن بكلر وقلبنى اللهه باغلار . زيرا ؛ اللهدن باشقه أكينى بيتيرمكه قادر كيمسه اولماديغنى بيلير . حيوانات ايچندن قارنجه وفاره ايله انساندن باشقه رزقنى صاقلار وطوپلار بر حيوان اولماديغى مداركك جملهٔ بياناتندندر . شو حالده حيوانات ايچنده بو انساندن و قارنجه ايله فاره‌دن دها زياده حريص بولونماديغى وعاقبت قورقوسى آنجق بونلرى استيلا ايتديكى آكلاشيلمقده‌در .

بيضاوى ومداركك بيانلرينه نظراً مكه‌ده ايمان ايدن مؤمنلرى مشركلرك پك چوق اشكنجه ايتملرينه قارشى رسول الله مدينه‌يه هجرت ايتملرينه اشارت ايدنجه « بز ديار غربتده نصل معيشت ايده‌لم ؟ اوطوره‌جق أويمز واستفاده ايده‌جك مالمز وتجارت ايده‌جك پاره‌مز وحالمزى بيله‌جك اقربا و احبابمز يوق . بز نصل هجرت ايدرز » ديملرى اوزرينه بو آيتك نازل اولديغى مرويدر . شو حالده آنلرك بو سوزلرينى رد ايله جناب حق « حيواناتدن چوقلرى كيتدكلرى يره رزقنى كوتوره‌مزلر ولكن هر نره‌يه كيتسه‌لر آنلرى وسزى الله تعالى مرزوق ايدر . بناءً عليه ؛ هجرت ايده‌جككز محله رزقكزى كوتو-

رەمديككزدن قورقمايك ، الله تعالى سزى مرزوق ايدر » بيورمش وهجرت ايدنلرك آج قاليەجقلرينى بيانله هجرته تشويق ايتمشدر .

*
* *

واجب تعالى مؤمنلرك حاللرينى ونائل اولاجقلرى درجەلرى وهركسك رزقنى ويرن كنديسى اولديغنى بياندن صكره كافرلرك حاللرينى وافترالرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ فَاَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴾ بيوريور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرمكه حبيبم ! اكر سن مشركلره سؤال ايتسەك ديسەككه « سمواتى وارضى كيم خلق ايتدى وكونشى وآيى كيم مطيع قيلدى؟ » . آنلر « البته بوايشلرى ياپان وبونلرى خلق ايدن الله تعالىدر » ديرلر . حال بويله اولديغنى بيلدكلرى حالده اللهه نصل افترا ايديورلر واللهه عبادتى تركله پوتلره عبادت ايدەرك نصل شرك ايديورلر ؟] يرك وكوكلرك خالقى الله تعالى اولديغنى بيلنجه عبادتلرينى آكا حصر ايتمك لازم ايكن اللهه اطاعتى ترك ايتملرى نەقدر غريب برشيدركه توحيدى ترك ايدوب شركى ارتكاب ايدرلر . ايشته بوحاللرى شايان تعجب واستغرابدر . چونكه ؛ اللهك عظمتنى وقدرتنى بيلەرك آنى ترك ايدوب اخس موجودات اولان پوتلره عبادت ايتملرى تعجب اولونميەجق برشى دكلدر .

*
* *

واجب تعالى مخلوقاتنى ذكر ايدوب مخلوقات ايچندن بالخاصه انسانك بقاسى رزقه محتاج اولديغندن رزقه متعلق بعض احكامنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَيَقْدِرُ لَهُ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴾ بيوريور .

[الله تعالى قوللرندن ديلەديكنه رزقى بول وديلەديكنه طار ويرر . زيرا ؛ الله تعالى هرشيئى وهركسك حالنى بيلير وهرشخصك رزقنى كندى نصل ايسترسه آكا كوره اوشخصه رزق ويرر ، هيچ كيمسه قاريشاماز .]

يعنى ؛ رزق قوللرك آرزولرينه تابع دكلدر ، بلكه اللهك ارادەسنه ومشيتنه تابعدر . زيرا ؛ الله تعالى قوللرندن ايستەديكنك رزقنى بول وايستەديكنك رزقنى طار ويرر . چونكه ؛ الله تعالى هركسك مصالحنى ومفاسدينى ورزقنك مقدارينى بيلير ومحتاج اولان قولنك اسبابنه تشبثى اوزرينه رزقنى نصيبى مقدارى خلق ايدر . شوقدركه رزقده قوللر ايچون اسبابه توسل لازم ايسەده سببك رزقده تأثير تامى يوقدر . لكن عبدك ارادەسنى صرفله اسبابنه توسل ايتدكدنصكره رزقك حصولى ارادهٔ الٰهيەيه منوطدر . بناءً عليه ؛ انسان چوق زمانده برچوق اسبابه توسل ايتديكى حالده أ لنه هيچ برشى كچمز وشدتله مضايقه ايچنده قالير . اكر اسبابده تأثير اولسه ايدى دائما خلق اولونور وهيچ برسبب تأثيرسز قالمازدى ، لكن وقوعات بونك عكسنه شاهددر .

*
* *

واجب تعالى رزقك اسبابنى خالق كندى اولديغنى بيانله مشركلرى ايقاظ ايتمك اوزره ﴿ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ ﴾ بيوريور.

[حبيبم ! اكرسن مشركلره سؤال ايتسەك ديسەككه « سمادن صوينى انزال ايدوب ارضى أولدكدنصكره اوصو سببيله احيا ايدن كيمدر؟ » آنلر « البته الله تعالىدر » ديرلر .]

﴿ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴾

[يا اكرم الرسل ! آنلرك بوقرارلرى اوزرينه سن دى كه « الحمد لله » يعنى « مدح وثنا واو كولمك اللهه مخصوصدر. چونكه ؛ قوللرينه نعمت ويريور ومنكرلرى الزام ايديور » ديمكله مشركلرك حقيقى اعترافلرينه شكر ايت ، بلكه آنلرك اكثريسى سويلدكلرى سوزك معناسنى تعقل ايتمزلر .] زيرا ؛ سوزلرى شركه منافيدر .

يعنى ؛ حبيبم ! سمادن ياغمور صوينى انزال ايدن كيم اولديغنى وروحدن خالى جسد منزلنده اولان طپراغى قورودقدنصكره اوياغمور صوينى ايله كيمك احيا ايتديكنى سن

آنلردن سؤال ایتسه‌ك آنلر بوتون موجوداتك موجدی الله تعالی اولدیغنی اقراره مجبور اولورلرودیرلرکه « کرك یاغموری یاغدیران وکرك اولمش ارضی احیا ایدن انجق الله تعالی‌در » وبوسوزلریله کندیلرینی الزام ایدرلرده خبرلری اولماز . چونکه ؛ آنلر اللهك مخلوقاتندن غایت عادی برطاقم عاجز طاش وآغاج پارچه‌سنه عبادت ایدوب آنلری اللهه شریك اعتقاد ایتدکلری جهتله سوزلری افعاللرینه منافیدر . شوحالده کندی سوزلریله طوتدقلری مسلکلری آره‌سنده تناقض واردر . زیرا ؛ برطرفدن اللهك عظمتنی اقراره دیکرطرفدن غایت عاجز مخلوقلره عبادت ایتملری البته تناقضدر . بناءً علیه ؛ بونلرك کندی کندیلرینی الزام ایتملری شایان شکران اولمسنه بناءً حبیبم ! سن اللهه حمد ایت‌دی‌که « الحمد لله » . یعنی « اهل شرکی کندی سوزلریله الزام ایدن الله تعالی‌یه مخصوصدر حمد وثنا » . بلکه حبیبم ! آنلرك اکثریسی سویلدکلری سوزك معناسنی وکندیلرینی الزام ایتدیکنی ادراك ایتمزلر . چونکه ؛ سوزلریله اقرارلرینی پوتلره عبادتلریله انکار ایدرلر وبوقدر آچیق تناقضی آکلامازلر ، بوایسه عاقل شانی دکلدر . چونکه ؛ عاقلك شانی سویله‌دیکی سوزی دوشونوب موجبیله عمل ایتمکدر . شو حالده سویله‌دیکی سوزك معناسنی دوشونمدکلرندن عقلی اولمیان بهائم منزلنده‌درلر .

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده حمد ؛ مشرکلرك حقی اعتراف ایتملرینه بناءً اولدیغی کبی بومثللو ضلالتدن جناب حقك محافظه‌سی اوزرینه اولمق احتمالی دخی واردر . بوکا نظراً « اکثریسی ادراك ایتمزلر » دیمك « حبیبم ! سن بوحاله حمد ایت ، فقط سنك نه ایچون حمد ایتدیککی آنلرك اکثریسی بیلمزلر » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی کندینك خالق اولوب قوللرینك رزقنی ویردیکنی وکافرلرك بوحالی اقرارلریله برابر اللهك غیری‌یه عبادت ایتدکلرینی بیاندن صوکره غیره عبادتلرینك سببی دنیایه میل ورغبتلری اولدیغنی ودنیانك ایسه هیچ دکری اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره.

﴿ وَمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ ﴾ بیوریور .

[شو حیات دنیا اولمادی ، الا اویونجاق اولدی .]

﴿ وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴾

[حالبوکه دار آخرت اکر بیلمش اولسه‌لر حیات دائمه‌در .]

یعنی ؛ مشرکلرك وسائر عاصیلرك مغرور اولدقلری حیات دنیانك بقاسی اولمایوب زواله معروض اولدیغی جهتله اولمادی ، آنجق بوش بوشنه بر مشغولیت واویونجاقدن عبارت اولدی . چونکه دنیا ؛ چوجقلرك بر اویون اتخاذ ایدوب بر مقدار اوینایوب صکره بیقوب بوزولوب طاغیلدقلری کبی انسانلرده دنیاده آز برمدت دونر دولاشور مشغول اولور ، صکره وفات ایدر . طوپلادیغی ماللر طاغیلیر ، اولادلر آیریلیر یرنده کیمسه قالماز ، هربری آیری آیری بر یره کیدر . حالبوکه دار آخرت حیات ابدیه‌در ، انقطاعی یوقدر . زیرا ؛ اولوم یوق هرشی دواملی آفات وعوارضدن سالم وسروری دائمدر . اکر اهل دنیا آخرتك دوامنی بیلسه‌لردی دنیایی آخرت اوزرینه ترجیح ایتمزلردی . دنیانك عندالله قدری اولمادیغنه اشارت ایچون **مقارنه دلالت ایدن** (هذه) لفظی وارد اولمشدر . یعنی « شو دکرسز حقیر دنیا اویونجاقدن عبارت » دیمکدر .

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده (لهی الحیوان) لفظنده حیوان ؛ **حیات معناسنه** مصدردر . آخرتك حیاتنده مبالغه ایچون حیات یرنده حیوان وارد اولمشدر . زیرا حیوانك معناسنده حیاته لازم اولان حرکه واضطراب معناسی موجود اولدیغندن دار آخرتك حیاتی بیانده حیات اوزرینه حیوان ترجیح اولونمشدر . شو حالده **آیتك معناسی** :

[دنیانك زوالی سرعتلی اولدیغندن اهل دنیانك قراری اولمایوب آز بر زمان معمر اولدقدنصکره موتله انتقال ضروری اولدیغندن عادتا حیات دنیا چوجقلرك اویونلری کیدر . اما دار آخرت بویله دکلدر . چونکه ؛ اورادن باشقه برمحله انتقال اولمادیغندن هرشی حقیقی وحیاتی سرمدی‌در] دیمکدر .

لعب ایله لهو بیننده فرق ؛ فخر رازینك بیانی وجهله لعب ؛ **باطلی انتظاردر** . لهو ایسه **مقدمه اعراضدر** . هر اویونده باطلی ارتکاب اولورکه فائده‌سز اولان شی نظر شرعده هپ باطلدر . اویون ؛ حقدن اعراضی دخی متضمندر . چونکه ؛ اویون زمانی اویونله مشغول اولان کیمسه حقله مشغول اولاماز .

ایشته دنیاده بو معنانك هر ایکیسی ده موجود اولدیغندن لهو ولعب ایله توصیف اولونمشدر.
چونکه؛ **دنیایه توجه تامله عبادتدن خالی کچیردیکی زماندن حقدن اعراض ایتدیکی جهتله** دنیا لهودر. **دنیایه توجه؛ منفعتدن عاری اولان شیئی برمدت موقته اختیار ایتمسی اولدیغی جهتله** او دنیا لعبدر. بناءً علیه؛ بو آیتده دنیایه **لهو ولعب** دینمشدر. شو معنالر دنیادن بر مقصد صحیح مراد ایتمه‌یوب همان دنیایی نفسنه آلت ایتدیکی تقدیرده دیمکدر. اما شریعتك تعریفی وجه اوزره امور دنیایی وظیفه‌سی اولان عبودیته مانع طوتمامق صورتیله حلالندن مال کسب ایتمك مشروع وممدوحدر. یعنی «دنیایی آخرتك درجاتنه وسیله قیلملی، یوقسه املی یالکز دنیایه حصر ایده‌رك آخرتك فوتنه سبب قیلماملی» دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی عبادتی ترکه سبب اولان حیات دنیایه رغبت وبوتون املی آکا حصر ایتمك اولدیغنی بیان ایتدیکی کبی توحیدی ترکه سبب دنیایه شدتله محبت اولدیغنی دخی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاِذَا رَكِبُوا فِى الْفُلْكِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ﴾ بیوریور.

[انسانلر کمی‌یه بیندکلرنده الله تعالی ایچوق دینی اخلاص ایدر اولدقلری حالده دعا ایدرلر.]

﴿ فَلَمَّا نَجّٰيهُمْ اِلَى الْبَرِّ اِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴾

[وقتا که آنلر دکزدن نجات بولوب قره‌یه چیقدقلری یرده کورولور که آنلر شرك ایدیورلر.]

یعنی؛ دنیایه لزومندن زیاده شدتله محبت ایده‌رك آخرتی بالکلیه آرقه‌یه آتوب نسیان ایدن کیمسه‌لر دکزده کمی‌یه بیندکلرنده آنلر دینی خالصاً لوجه‌الله قیلار اولدقلری حالده اللهه مناجات ایدر یالواریرلر وشرکی تماماً ترك ایده‌رك آری دوری [۱] مسلمان اولورلر وبوتلره عبادت خاطرلرندن کچمز. بناءً علیه؛ اخلاص اوزره عبودیت ایدرلر. چونکه؛ دریاده اولان هلاکدن وشدتدن اللهك غیری قوتاره‌جق برکیمسه اولمادیغنی بیلدکلرندن

[۱] آری؛ آریمق، دوری؛ دورولمق مصدرلرندندرکه (تمیز) و(صافی) دیمکدر.

آنجق اللهه التجا ایدرلر. وقتا که بز آنلره نجات ویروب قره‌یه چیقاردقمی درحال حال اصلیلرینه عودتله برده کوریلور که شرك ایدرلر. دریاده اولان التجالرینی اونوتورلر وشرکه دوام ایدرلر.

بو آیت؛ اهل شرکك برحال اوزره بولونمایوب باشلری صیقیلدیغنده توحید وصیقینتیلری کچنجه شرکه عودت ایتدکلرینی بیانله ذم ایچون وارد اولمشدر. شرکه دوام ایتدکلرینه اشارت ایچون استمراره دلالت ایدن مضارع صورتیله ﴿ یشرکون ﴾ وارد اولمشدر. بوحال علی‌الاکثر کمی‌ده فورطنه‌یه طوتیلان انسانلرده کوریلورکه کمیده شدتی کورونجه مسلم کافر جمله‌سی صوك التجانك جناب حقه اولدیغنی بیلیر وهپسی بردن «الله الله» صداسنی بارکاه احدیته عرض ایدرلر. اوشدت کچنجه برده کورولورکه هرکس اسکی حالنده واسکی دیننده دوام ایدییور.

*
* *

واجب تعالی آنلرك نه ایچون شرك ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ لِيَكْفُرُوا بِمَا اٰتَيْنَاهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴾ بیوریور.

[بزم آنلره ویردیکمز نعمتلره کفر ایتمك وآنکله آز بر زمان تلذذ ایلمك ایچون شرك ایدرلر. بناءً علیه؛ یقینده شرکك ضررینی بیلیرلر.]

یعنی؛ آنلرك شرکه دواملری بزم آنلره ویردیکمز نعمت نجاته واموال دنیایه کفر ایتمك وبوتلره عبادتله برمدت بربرلرینه محبت ودنیا متاعیله انتفاع ایلمك ایچوندر. آنلرك حاللری بویله اولونجه شو کفر وضلالتلرینك عاقبتنی بیلیرلر ویقینده شرکك عذابنی کورورلر. شو معنی ﴿ لیکفروا ﴾ ده‌کی لام؛ **تعلیل** ایچون اولدیغنه نظراً‌در. اما بیضاوینك بیانی وجهله لام؛ **امر** اولمق احتمالنه نظراً ﴿ لیکفروا ﴾ امری **اهل کفری تهدید ایچوندر**. چونکه؛ حقیقتده کفرله امر جائز دکلدر. شو حالده **آیتك معناسی**: [بزم ویردیکمز نعمتلره آنلر کفر واو نعمتلرله انتفاع ایتسونلر. کفرلرینك آجیسنی البته یقینده بیلیرلر] دیمکدر. یعنی «آنلر کفر ایتسونلر بقالم نه یاپاجقلر عاقبت ضررینی کورورلر» دیمك اولور.

مقام تهديده بومثللو كلامك استعمالى انسانلرك محاورەلرنده دخى چوقدر. مثلا بر كيمسه ديكرينى شراب ايچمكدن منع ايتمك ايچون بر چوق نصيحتده بولونور ولكن شرابى استعمال ايدن كيمسەده نصيحتنك اصلا تأثير ايتمديكنى كورونجه حدت ايدرو تهديد ايتمك اوزره «هايدى شرابكى ايچ ذوقكه باق! سن يقينده آنك ضررينى كورورسك، فقط بعد خراب البصره. او وقت ندامت ايدرسك اما ندامت فائده ايتمز» ديمكله حدتى اظهار ايدر. شمدى شو كيمسەنك «هايدى شرابكى ايچ» ديمسى حقيقى بر امر دكلدر، بلكه آنى تهديد ايچون سويلەنمش بر سوز اولديغى كبى بو آيتده جناب حق اهل كفرى تهديد ايچون ﴿ليكفروا﴾ بيورمشدر. يعنى آنلره نصيحت ايدلدى ديكلەمديلر قرەده شرك ايدر كمىيه بينر شدتى كورونجه حقيقى بر مؤمن كبى اخلاص اوزره اللهه يالوارير. كميدن چيقوب سلامتى بولونجه اسكى حالنه عودتله شركنه دوام ايدر. ايشته بو كبيلره جناب حق غضبنى اظهار ايدەرك «كفر ايتسونلر آنلر بزم نعمتلريمزه وتلذذ ايتسونلر، فقط عاقبت ضررينى كوروزلر» بيورمشدركه كفرله امر دكلدر، بلكه آنلرى تهديد ايچون بر امردر.

*
* *

واجب تعالى اهل كفرك كميده قورقو ايچنده بولوندقلرى حاللرينى بيان ايتديكى كبى حال امنيتده بولوندقلرى حاللرينى دخى بيان ايتمك اوزره ﴿اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا حَرَماً اٰمِناً وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ﴾ بيوريور.

[مشركلر بزم نعمتلريمزى انكار ايدرلرده كندى بلدەلرى اولان مكهيى حرمت عظيمه وامنيت تامه صاحبى قيلديغمزى بيلمديلرمى؟ البته بيلديلر وآنلرك اطرافندن ناس بربرلرينى نهب وغارات ايدر وبربرلرينى اسير آلير وقاپارقاچارلر. بونلرى كورميورلرمى؟ وكنديلرى مكه سايەسنده امين واستراحت اوزره اوتوريورلر، آنى بيلمديلرمى؟]

﴿اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَكْفُرُونَ﴾

[آنلر شو نعمتلرى كوردكدنصكره باطله ايمان ايدرلرده اللهك نعمتنەمى كفر ايدرلر؟

وآنلره ويرديكمز امنيت واستراحته قارشى باطل اولان پوتلره ايمان ايدوب نعمتلريمزه كفر ايتمكدن اوتانمازلرمى؟]

﴿ويتخطف الناس من حولهم﴾ «ناس اطرافلرندن قاپيلوب قاچيريليور، عربلر بربرلرينى نهب وغارات وبربرلرينى قتل ايديورلر ويا اسير آلوب كوتوريورلر. بونلر آنلرى كورميورلرمى؟ كنديلرينك بلدەلرينى بوكبى وحشيانه جنايتلردن آنلرى امين قيلديغمزدنمى پوتلرى بزه شريك قيليورلر؟» ديمكدر. شو حالده مكه اهاليسى اطرافلرنده اولان قبائله نسبتله انواع نعمت ايچنده اولدقلرى حالده او نعمتلرك قدرينى بيلوب شكرينى ادا ايتمك لازم ايكن بالعكس آنلر كفرك اك فناسى اولان شركى ارتكابله نعمت الٰهيەيه كفر ايدوب باطل پوتلره ايمان ايتملرى توبيخ وتكديره شايان اولديغنه اشارت ايچون استفهام انكارى ايله ﴿افبالباطل﴾ وارد اولمشدر.

*
* *

واجب تعالى مشركلرك ظلملرى نهايته وارديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِباً اَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاۤءَهُ﴾ بيوريور.

[الله تعالىيه يالان اولارق افترا ايدن وياخود حق اولان شى كندينه كلديكنده او حقى تكذيب ايدن كيمسەدن دها زياده ظالم كيم اولابيلير؟ البته كيمسه اولاماز.]

﴿اَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ﴾

[كافرلر ايچون جهنمده مقام اولماديمى؟ البته اولدى.]

يعنى؛ الله تعالىيه شرك واللهه ولد اسناد ايتمكله يالان اولارق اللهه افترا ايدن كيمسەدن دها زياده ظالم كيم اولور؟ وياخود حق اولان رسول وكتاب كندينه كلديكنده او حقى تكذيب ايدەرك ايمان ايتمەين كيمسەدن دها زياده ظلمى ارتكاب ايدن كيم اولور؟ البته بوكبى جنايتلرى ارتكاب ايدن كيمسەدن دها زياده ظالم اولاماز. بو مثللو جنايتلرى ارتكاب ايدن كافرلر ايچون جهنمده اقامت محلى اولماديمى؟ البته آنلرك، اللهه افترا ورسولنى تكذيبلرينك جزاسى اولارق جهنمده محللرى واردر.

اهل کفرك جهنمده مقاملری؛ کندی استحقاقلری و جهنمه کیرملرینه سبب؛ کفرلری اولدیغنه اشارت ایچون اهل کفرك اسملری ﴿ کافرین ﴾ لفظیله وارد اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك احوالنی بیاندنصکره مؤمنلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللّٰهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه‌لرکه آنلر بزم دینمزه یاردیم ایچون مجاهده ایتدیلر . البته بز آنلره طوغرو یوللرمزی توفیق ایدرز . حالبوکه اللهك معاونتی ارباب احسانله برابردر .]

یعنی ؛ شول کیمسه‌لرکه بزم دینمزه یاردیم ورسولمزه معاونت ایچون مشرکلرله مجاهده ایتدیلر . البته او مجاهده ایدنلره مکافات اولمق اوزره بز آنلری هدایتده قیلار وعمللرینه ثواب ویررز ورضاء الٰهیمزه آنلری ایصال ایده‌جك طریق مستقیمی توفیق ایدرز . زیرا ؛ اللهك معاونتی مجاهده وسائر طاعاتی ادا ایله احسان ایدنلرله برابردر .

تفسیر خازن ومدارکده (فضل بن عیاض) دن نقلاً بیان اولوندیغنه نظراً مجاهده ایله مراد ؛ **علم طلبی ایچونه سعی وغیرتدر.** بوکا نظراً **معنای نظم** : [شول کیمسه‌لرکه آنلر علم تحصیلی ایچون سعی وغیرت ایتدیلر . البته بز آنلری تحصیل علم طریقنده هدایتده قیلارز] دیمکدر .

مجاهده ایله مراد ؛ **سنت نبویه‌یی اقامه وعلمیله عمل وکناهه توبه ایتمك** معناسنه اولمق محتملدر . فخررازینك بیانه نظراً **معنای آیت** : [شول کیمسه‌لرکه آنلر بزم وحدانیتمزه دلالت ایدن دلیللره نظرده ومعاینسنی تأملده سعی وغیرتله طاقتلرینی صرف ایتدیلر . البته بز آنلری اعتقاد صحیحه ایصال ایدرز] دیمکدر . محسنین ایله مراد ؛ **عباداتی شرائطنه رعایت ایده‌رك ادا ایدن کیمسه‌لردر .**

رومی بیك اوچیوز اوتوز سنه‌سی ایلولنك ایکنجی صالی کوننه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز ایکی سنه شوالنك یکرمی بشنجی کونی اوکله نمازندنصکره بو سوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر .

سورهٔ روم

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . آلتمش آیتی حاویدر

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ الٓمٓ ﴾

﴿ الم ﴾ بو مثللو سوره‌لرك اوللرنده بولونان حرفلره متعلق مباحث دفعاتله بیان اولوندیغی جهتله بومقامده اعاده‌سنه لزوم کورولمه‌مشدر .

﴿ غُلِبَتِ الرُّومُ * فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ * فِي بِضْعِ سِنِينَ ﴾

[روم قومی ارض عربه اك یقین بر محلده مغلوب قیلندیلر . حالبوکه روم اهالیسی مغلوب اولدقدنصکره بش اون سنه ایچنده البته غالب اولورلر .]

یعنی ؛ ای ـــ عبادته مداوم ونبوته لایق اولان انسان کامل ! روم عسکری کندی اراضیلرینك یقین محلی اولان شام جوارلرنده فارس عسکری طرفندن مغلوب قیلندیلر وای ـــ مؤمنلر ! سز روم عسکرینك مغلوب اولمسنه مأیوس اولمایك . زیرا ؛ آنلر مغلوب اولدقدنصکره اوچله طقوزسنه آره‌سنده یعنی پك یقین برمدتده روم عسکری فرس عسکری اوزرینه غالب اولورلر . بناءً علیه ؛ سز شیمدی مغلوب اولدقلرینه مأیوس اولمایك .

بیضاوی ، خازن ، مدارك وطبرینك بیانلری وجهله بو آیتك سبب نزولی ؛ فرس عسکرینك روم عسکرینه غلبه‌سی اوزرینه مکه مشرکلرینك اهل ایمانه قارشی اظهار شادمانی ایتملریدر . چونکه ؛ کسری ایله قیصر آره‌سنده محاربه آچیلور . او وقتده ایکی مملکت آره‌سنده حدود اولان شام وفلسطین جوارلرنده که ارض عربه اك یقین محلده عجم اردوسیله روم اردوسی محاربه ایدرلر . روم اردوسنك مغلوب اولدیغی مکه‌ده شایع اولونجه مشرکلر اهل ایمانه « روملر سزك کبی کتابی واهل فارس بزم کبی کتاب

طانیماز امیدرلر . شوحالده بزم کبی امی اولان اهل فرس سزك کبی کتابی اولان اهل رومه نصل غلبه ایتدیلرسه بزمله محاربه ایدرسه کز بزده سزه غلبه ایدرز» دیمکله مؤمنلره شماتت ایدنجه مؤمنلرك محزون ومأیوس اولملری اوزرینه اهل ایمانی مسرور ایتمك اوزره بوآیتك نازل اولدیغی مرویدر .

بو آیتك نازل اولمسی اوزرینه ابوبکرحضرتلری قریشك مجلسنه کیدر ودیرکه «سز اهل فرسك غلبه‌سنه ممنون اولدیکز ولکن بوفرحکزك مدتی غایت آزدر. زیرا؛ یقینده اهل رومك فرس اوزرینه غلبه ایده‌جکنه دائر آیت نازل اولدی » . حضرت صدیقك بوسوزی اوزرینه (ابی بن خلف) « یالان سویلدك » دیر . ابوبکرحضرتلری « سنسك یالانجی ، بینمزده مباحثه ایده‌لم » دیمسی اوزرینه اوچ سنه ظرفنده روم عسکری فرس اوزرینه غلبه ایدرسه (ابی بن خاف) ابو بکر رضی الله تعالی عنه حضرتلرینه اون دوه واکر روم غلبه ایتمزسه ابو بکر حضرتلری (ابی بن خلف) ه اون دوه ویرمك اوزره بینلرنده برمقاوله‌یه کیریشیرلر. بو مقاوله‌یی ابو بکر حضرتلری رسول اللهه خبر ویرنجه رسول الله « بضع سنین ؛ اوچدن طقوزه قدر دلالت ایدر . سن کیت مدتی اوزات دوه‌یی چوغالت » بیورر . ابو بکر حضرتلری کیدر مدتی طقوز سنه‌یه ودوه‌یی ده یوزه ابلاغ ایدر واو منوال اوزره مقاوله‌یی امضا و یکدیکرندن کفیل آلمق صورتیله قرارلاشدیررلر . بومقاوله‌دن یدی سنه صکره وقوع بولان محاربه‌ده روملر اهل فارس اوزرینه غلبه ایدر. حتی روملر اهل فارسك پای تختنه قدر کیدرلر . بناءً علیه ؛ مؤمنلر فرحناك ومشرکلرده مأیوس اولورلر وابو بکرحضرتلری برموجب مقاوله (ابی ابن خلف)ك ورثه‌سندن یوز دوه‌یی آلیر حضور رسالته کلیر و « یا رسول الله ! آل بونی صدقه ایت » دیمسی اوزرینه رسول الله بو یوز دوه‌یی فقرایه تصدق ایدر. کرچه بومقاوله قمار ایسه‌ده شو وقعه قمارك حرام اولدیغنی بیان ایدن آیت نازل اولمازدن اول اولدیغی جهتله رسول الله مساعده ایتمشدی . اهل فرسك مغلوب اولدیغی زمان (ابی بن خلف) احد وقعه‌سنده رسول اللهدن آلدیغی بر یاره‌دن متأثراً مکه‌ده وفات ایدوب جانی جهنمه کیتدیکندن ابو بکر حضرتلری مقاوله‌نك مقتضاسی اولان دوه‌لری ورثه‌یه انتقال ایدن ترکه‌سندن آلمش و ورثه‌ده بلا تردد ویرمشلردر . روملرك اهل فرسه غلبه‌سنك سببی ؛ عجم عسکرینك

قوماندانی (شهرمان) اسمنده برکیمسه‌نك بعض اسبابه مبنی فرار ایدوب روم عسکرینه قاریشوب اهل فارسك پلانلرینی خبر ویرمسی و (شهرمان)ك روم اردوسنه فرقه قوماندانی اولمسی اولدیغی مرویدر . روملرك اهل فرسه غلبه‌لری هجرتك یدنجی سنه‌سی (حدیبیه) ده رسول اللهه واصل اولمشدر . شوحالده بو آیت ؛ رسول اللهك نبوتنه دلالت ایدن معجزات نبویه قبیلندندر . زیرا آیت ؛ ایلروده اولاجق بر وقعه‌یی خبر ویردیکی جهتله غائبدن خبر اولدیغی کبی خبر ویردیکی وجهله وقعه‌نك ظهوری معجزه‌دن باشقه برشی دکلدر .

بو آیتده ابو بکر حضرتلرینك مقاوله‌سیله امام اعظم حضرتلری دار حربده ربا وسائره کبی عقود فاسده‌نك جوازینی استدلال ایتمشلرسه‌ده سائر ائمه بو وقعه‌نك ، قمارك حرام قیلنمسندن اول اولمسیله جواب ویرمشلر وعقود فاسده‌نك هریرده فاسد اولدیغنه حکم ایتمشلردر .

*
* *

واجب تعالی اهل فرسك غلبه‌سندن صکره روملرك غلبه ایده‌جکلرینی بعدالبیان اول وآخر حکم کندینك اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لِلّٰهِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ ﴾ بیوریور .

[ازلاً وابداً حکم ؛ اللهکدر .]

یعنی ؛ رومك فرس اوزرینه غلبه‌سندن اول وصکره حکمك جمله‌سی اللهکدر . زیرا ؛ غالب اولدقلری زمان آنلری غالب قیلان ومغلوب اولدقلری زمان آنلری مغلوب ایدن الله تعالی‌در . چونکه ؛ جمله‌سی ارادهٔ الٰهیه نتیجه‌سی اولدیغی جهتله اللهك غیرینك هیچ تأثیری یوقدر وهرشیده تأثیر اللهه منحصردر. بناءً علیه ؛ انسانلر وظیفه‌لری اولان اسباب عادیه‌یه تشبثله برابر اسبابك تأثیرینی جناب حقدن بکله‌مك لازم وقطعی اولدیغنه بوآیت دلالت ایدر. بوکا هرشخص کندی نفسنده یوزلرجه شاهد ومثال بولور چونکه؛ چوق دفعه انسانلر بر ایشك اسبابنده هیچ نقصان براقمقسزین حاضرلار ولکن الله تعالی خلق ایتمه‌ینجه مسبب اولان شی حصول بولماز . اکر اسبابده تأثیر اولمش اولسه ایدی اسباب حاضرلانجه مسبب درحال حاصل اولوردی . حالبوکه بعض زمانده امر بالعکس

اولور . مثلا چيفتجى نطس ياپار تخمى آثار فقط اكين بيتمز . شو حالده تأثير ؛ اللهك اولديغنه شبهه يوقدر .

* * *

واجب تعالى اهل كتاب اولان روملرى مشرك اولان اهل فرس اوزرينه غلبه‌سنه مؤمنلرك فرحلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللّٰهِ ﴾ بيوريور .

[اهل رومك فرسه غلبه ايتديكى كونده اللهك روملره نصرتنه مؤمنلر فرح ايدرلر.]

﴿ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ ﴾

[الله تعالى ديله‌ديكى كيمسه‌يه ياردیم ايدر .]

﴿ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾

[زيرا ؛ الله تعالى دشمنلرينه ودوستلرينه مرحمت صاحبيدر .]

يعنى ؛ روملرك غلبه ايتدكلرى كونده كنديلرى كبى كتابى وپيغمبرلرى طانيان روملره اللهك نصرت ايتمسنه مؤمنلر فرح ايدرلر . زيرا ؛ كتابى اولان روملرك مشرك اولان اهل فرس اوزرينه غلبه‌سندن كنديلرينك‌ده مكه مشركلرينه غلبه ايده‌جكلرينه تفأل ايتدكلرى كبى آيتده خبر ويرلديكى وجهله وقوعاتك ظهور ايتمسى مؤمنلرك صدقه وايمانلرينك قوتنه دلالت ايتديكى جهتله دخى فرحلرينى موجب اولمش واهل شرك عين درجه‌ده كدر ايتمشلردر . مؤمنلرك فرحى ارباب دينك قوت بولمسنه‌در، يوقسه مشركلرك فرحلرى كبى غيرت جاهليه اقتضاسى دكلدر والله تعالى ديله‌ديكى قولنه نصرت ايدر . زيرا ؛ جمله‌يه غالب ومرحمتى عامه‌يه شاملدر .

فخررازينك بيانى وجهله بو آيتده بيان اولونان مؤمنلرك فرحلرى ؛ كتابى اولان روملرك غلبه‌سنه فرح ايتدكلرى كبى (حديبيه) ده ياپيلان عهدنامه ايجابى بالقوه مكه مشركلرينه كنديلرينك غلبه‌لرينه فرحلرينه دخى شاملدر .

بيضاوينك اشارتى وجهله جناب حقك بعض زمانده دوستلرى اوزرينه دشمنلرينى مسلط

قيلمقله دوستلرينى انتباهه دعوت ايدوب هر كسه غالب اولديغنه وبر كيمسه‌يه احتياجى اولماديغنه اشارت ايچون نصرتنى بيان عقيبنده عزيز اسم شريفى وديكر زمانده دوستلرينى، دشمنلرى اوزرينه مسلط قيلمقله دوستلرينه مرحمت ايتديكنه اشارت ايچون رحيم اسم لطيفى وارد اولمشدر .

﴿ وَعْدَ اللّٰهِ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ وَعْدَهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

[رومك فرس اوزره غلبه‌سى اللهك وعديدر وبو وعدك وقوعى محققدر . زيرا ؛ الله تعالى وعدنده خلف ايتمز . چونكه ؛ اللهك يالان اولارق خبر ويرمسى محالدر ولكن ناسك چوقلرى اللهك وعدنده خلف ايتميه‌جكنى بيلمزلر .] بناءً عليه ؛ مشركلر كبى وعد الٰهى‌يه ايمان ايتمزلر . زيرا ؛ غفلت وجهالتلرى ايله برابر عنادلرى هر طرفلرينى احاطه ايتديكندن وعدك مزاياسنى وكيمك وعدى اولديغنى دوشونمكسزين تكذيب ايدرلر . حالبوكه وعد، اللهك وعدى اولديغنى واللهك وعدنده خلف ايتميه‌جكنى تفكر ايتمش اولسه‌لر تكذيب ايتمزلر . شو حالده اللهك وعدنده خلف اولماديغى وبناءً عليه ؛ وعد الٰهى‌يه اعتماد لازم اولديغى ولكن ناسك اكثريسى بو جهتى تأمل ايدوب بيله‌مدكلرى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالى كافرلرك وعد الٰهى‌يى بيلمدكلرينى بياندنصكره علملرينك همان دنيا امورينه منحصر اولديغنى وانسانه الزم اولان امور آخرتدن غافل بولوندقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ ﴾ بيوريور .

[كافرلر حيات دنيادن بعض امور ظاهره‌يى بيليرلر . حالبوكه آنلر امور آخرتدن غافللردر .]

يعنى ؛ كافرلرك علمى امور دنيايه وامر معيشتلرينه منحصردر . بناءً عليه ؛ كسب تجارت وبيع وشرايه دائر معاملهٔ دنيايى واكينك نه زمان اكيله‌جكنى وبيچيله‌جكنى وسائره كبى شيلرى بيليرلر وبونلرى بيلمكله برابر بونلرك وسيله اولاجغى امور آخرتدن غافللردر .

بيضاوى ومداركك بيانلرى وجهله وعد الٓهى يى تكذيب ايدن كافرلرك دنيايى دخى لايقيله بيلهمدكلرينه اشارت ايچون ﴿ ظاهراً من الحيوة الدنيا ﴾ وارد اولمشدر. چونكه دنيانك ظاهرى ؛ **نعمتلريله تلذذ ايتمك واويونلريله اوينامق وميدانده اولانلر منافعيله انتفاع ايتمكدر**. دنيانك باطنى ايسه دنيا آخرتك مزرعهسى اولديغى جهتله **دنيايى آخرته وسيله اتخاذ ايتمك وعبادت وطاعت واعمال صالحه ايله اشتغال ايتمكدر**. كافرلرك ظاهر دنيا ايله اكتفا ايتدكلرينى بيان ايتمك ؛ آنلرى ذم ايتمكدر. چونكه ؛ دنيانك ظاهريله اكتفا ايدنلرك بهايمدن فرقلرى يوقدر. زيرا؛ حظوظات نفسانيهسنه متعلق دنيا منفعتنى بهايمده بيلير وآنى آرار بولور وانتفاع ايدر.

دنيانك مضرتلرينى بيلمك وآندن احتراز ايتمك وفانى اولديغنى آكلامق ودنيا ايله آخرته آزيق قازانمق دنيانك باطنى جهتى اولديغى بيضاوينك جملهٔ بياناتندندر. كافرلرك دنياده بيلدكلرى غايت آز اولديغنه اشارت ايچون ﴿ ظاهراً ﴾ لفظى **تحقيره وتقليله** دلالت ايدن تنوينله وارد اولمشدر. آخرتدن غفلت مشركلره منحصر اولديغنه اشارت ايچون حصره دلالت ايدن ضمير فصلله ﴿ وهم عن الاخرة هم غافلون ﴾ وارد اولمشدر. يعنى « آنلر آنجق آخرتدن غافللر » ديمكدركه « غفلت ؛ آخرتى منكر اولانلره منحصر » ديمكدر. كرچه آخرت ايچون لايقيله آزيق حاضرلامادقلرندن غافللرسهده آخرته ايمان ايتدكلرى ايچون مؤمنلرك غفلتلرى حقيقى بر غفلت دكلدر. بناءً عليه آخرتدن حقيقى غفلت؛ آخرتى انكار ايدنلره مخصوصدر. زيرا؛ آنلر آخرت ايچون اصلا تدارككده بولونمازلر.

*
* *

واجب تعالى مشركلرك آخرتى انكار ايتملرى تفكر ايتمدكلرندن ايلرى كلديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِى اَنْفُسِهِمْ مَاخَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُسَمًّى ﴾ بيوريور.

[او كافرلر آخرتى انكار ايدرلرده تفكر ايدوب دوشونمديلرمى ؟ وكنديلرينه هرشيدن يقين اولان نفسلرينى آيينه مثابهسنده طوتسهلرده دوشونسهلردى كرولمسى ممكن

اولان هرشيئى كوررلر و بيليرلردى كه الله تعالى سمواتى وارضى و آنلرك آرهسنده اولان مخلوقاتى خلق ايتمدى، آنجق حقهمقارن وبروقت معينهملابس اولارق خلق ايتدى.]

﴿ وَاِنَّ كَثِيراً مِنَ النَّاسِ بِلِقَائِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ ﴾

[حالبوكه ناسدن چوقلرى ربلرينك جزاسنه تصادف ايدهجكلرينى البته انكار ايدرلر.]

يعنى ؛ كافرلر كندى نفسلرنده تفكر ايدوب دوشونمديلرمى ؟ حالبوكه كندى نفسلرى مرآت عالم اولديغى جهتله دنيايه وآخرته متعلق دليللر آنده موجود اولديغندن آنى تدقيق ايتسهلردى جناب حقك ابتداءً ايجاده قادر اولديغى كبى اولدكدنصكرهده اعادهيه قادر اولديغنى وحشرى ونشرى وعمللرينك جزاسنى كورهجكلرينى نفسلرندن استدلال ايدرلردى. چونكه ؛ نفسلرنده ربلرينك قدرت كامله صاحبى اولديغنه دلالت ايدر بر چوق دليللر واردر. مثلا جناب حق انسانك حياتنه خادم اولان غدايى يمك ايچون آغزينى وآغزندن معدهيه كيدهجك يوللرينى ومعدهده اوطعامى هضم ايدهجك قوالرينى وطعامك ايشه يارايانينى بدنه صرف ايدهجك آلتلرى وايشه يارامايان طورتيسنى طشره آتمق ايچون آلتلرى ويوللرى خلق ايتديكنى وايشه يارايانلرى قانه وصويه ونطفهيه تفريقه مأمور آلتلرى دوشونسهلردى آخرتى انكاره جسارت ايتمزلردى وشونىده بيليرلردى كه الله تعالى شوكوريلن كوكلرى ويرلرى باطل اولارق خلق ايتمدى، آنجق حق اولارق خلق ايتدى وبروقت معينهقدر دوام ايدوب اووقتنده نهايت بولاق اوزره ايجاد ايتديكنى بيليرلر وهر كسك عملنه كوره جزا ويريلهجكنه ايمان ايدرلردى. چونكه؛ أولومه نمونه اولان اويقو وحشره نمونه اولان اويانمقلغى هر كون نفسنده مشاهده ايدن بر كيمسهنك حشرى انكار ايتمسى آنجق دوشونمديكندن ايلرى كلديكنده شبهه يوقدر. بناءً عليه ؛ ناسدن چوقلرى كنديلرينه اك يقين اولان نفسلرنده موجود اولان دلائلى تدقيق ايتمدكلرندن يوم قيامتى واوقيامتده ربلرينك جزاسنه ملاقاتلرينى انكار ايدر و « دنيا باقى ، آخرت يوقدر » ديرلر.

واجب تعالى انسانك نفسنك ويرلرك وكوكلرك وآنلرك آرهسنده موجود اولان مخلوقاتك بحق وحدانيته وقيامته دلالت ايتديكنه اشارت ايچون بونلرك خلق اولونمسى حق اوزره اولديغنى بيان بيورمشدر. چونكه ؛ حقه مقارن اولونجه فساد اولماز وفساد

اولمادیغنجه مقصده لایقیله دلالت ایدر و لکن بونلری بولیله تدقیق ایده‌بیلمک لازمدر. بناءً علیه؛ بو دلائلدن لایقیله استدلال ایده‌مه‌ینلر خالقی و آخرتی انکاره جرأت ایتمشلردر.

*
* *

واجب تعالی انسانک نفسنده و اطراف عالمده موجود دلیللری تفکر ایتمه‌ینلری توبیخدنصکره کچمش ملتلردن عبرت آلمایانلرک حاللرینی تقبیح ایتمک اوزره ﴿ اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَاَثَارُوا الْاَرْضَ وَعَمَرُوهَا اَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا ﴾ بیوریبور.

[حشری انکار ایدوب دنیا باقیدر دیه‌نلر یریوزنده سیروسفر ایده‌رک کندیلرندن اول کچن عاد و ثمود و فرعون کبی برطاقم ملتلرک عاقبتلرینک نه‌یه منجر اولدیغنه نظرعبرتله باقمادیلرمی و آنلرک خرابه‌لرینی کورمدیلرمی؟ مع‌هذا اول کچن ملتلرک قوتلری بونلردن دها زیاده وشدتلی ایدی. بناءً علیه؛ آنلر معدنلر و پیکارلر چیقارمق وا کین اکمک وسائر صورتلرله انتفاع ایتمک ایچون طوپراغک آلتنی اوستنه چویردیلر ویریوزینی آنلر مکه اهالیسندن دها زیاده عمارت ایتدیلر. زیرا؛ باغلر وباغچه‌لر وسرایلر و کوشکلر یاپدیلر.]

﴿ وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ ﴾

[واول کچن ملتلره رسوللری معجزه‌لرله کلدیلرو آنلری حقه دعوت ایتدیلرو آنلر ایماندن اعراض ایتدیلر.]

﴿ فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴾

[بناءً علیه؛ آنلری اهلاک ایتمکله الله تعالی آنلره ظلم ایتمدی ولکن ایمان ایتمه‌مکله آنلر کندی نفسلرینه ظلم ایتدیلر.]

یعنی؛ انسانلره لازم اولان وظائفدن بریسی امثالندن عبرت آلمقدر. مکه مشرکلری کبی امثاللرندن و آنلرک خرابه‌لرینی دائما کوردکلری حالده او خرابه‌لردن عبرت آلمایانلری توبیخ ایتمک

صورتیله جناب حق بیوریبورکه آنلر یریوزنده سیروسفر ایدوبده کندیلرندن اول کچنلرک عاقبتلری هلاکه منجر اولدیغنی کورمدیلرمی؟ حالبوکه آنلرک آثار انقراضلرینی کوردیلر وبیلدیلر ولکن نظر عبرتله نظر ایتمدکلرندن بهایم کبی عبرتدن محروم اولدیلر. مع‌هذا آنلرک، خرابه‌لرینی کوردکلری ملتلرک مکه اهالیسندن قوتلری دها شدتلی وثروتلری دها چوق ایدی. بناءً علیه؛ آنلر یریوزینی دلدیلر معدنلر چیقاردیلر و نهرلر یاردیلر واراضیلری صولادیلر وباغلر وباغچه‌لر میدانه کتیردیلر وارضدن هرنوع ممکن اولان منفعتلرله انتفاع ایتدیلر. مکه‌لیلرده ایسه بو قوتلردن هیچ بریسی یوقدر. آنلر یریوزینی بونلردن دها چوق اعمار ایتدکلری حالده هلاک اولوب کیدنجه بونلرک هلاک اولاجقلری اولویتله ثابتدر. شو حالده مشرکلرک وبالخاصه آخرتی انکار ایدن بالعموم انسانلرک اول کچنلردن عبرت آلملری لازمدر. زیرا؛ اول کچنلر سوء عقیده‌لری وظلم وطغیانلری سببیله غضب الٰهی‌یه مظهر اولدقلری کبی بونلرکده مظهر اولاجقلری شبهه‌سزدر. حالبوکه آنلری اصلاح وطریق حقه ارشاد ایچون آنلره معجزه‌لرله رسوللری کلدی. آنلر رسوللرینک دعوتلرینه اجابت ایتمدکلرندن عذاب دنیا ایله مؤاخذه اولوندیلر وبلده‌لرینک آلتی اوستنه چه‌ورلدی و آنلری اهلاک وبلده‌لرینی تخریب ایتمکله الله تعالی آنلره ظلم ایدر اولمادی ولکن آنلر انواع فسادی ارتکاب وضعفایه ظلم وتعدی‌یی روا کورمکله نفسلرینه ظلم ایدر اولدقلرندن هلاکه مستحق اولمشلردی. بناءً علیه؛ حقلرنده انتقام الٰهی ظهور ایتمشدر.

بو آیت جلیله‌ده انسانک استناد ایده‌جکی شیلرک جمله‌سی امم سالفه‌ده موجود اولدیغنه دلالت واردر. چونکه فخر رازینک بیانی وجهله انسان؛ **اوچ شیئه اعتماد ایدر:** برنجیسی؛ **انسانک کندنده واتباع واعواننده اولان قوهٔ جسمیه‌در.** زیرا؛ انسانک هرشیئه مباشرتی قوهٔ جسمیه ایله حاصل اولور وامم سالفه‌نک قوهٔ جسمیه‌لری مکمل اولدیغی ﴿ وکانوا اشد منهم قوةً ﴾ نظم جلیلی ایله بیان بیورلمشدر. ایکنجیسی؛ **قوهٔ مالیه‌در.** چونکه؛ قوهٔ مالیه بوتون تشبثاتی تسهیل ایدر وامم سالفه‌نک قوهٔ مالیه‌لری تمام اولدیغی ﴿ واثاروا الارض ﴾ جملهٔ لطیفه‌سیله بیان اولونمشدر. اوچنجیسی؛ **قوهٔ ظهریه‌که جسیم قلعه‌لر وبیوک ابنیه‌لردر.** امم سالفه‌ده بو کبی قوة الظهرک مکمل اولدیغنه ﴿ وعمروها

اکثر مما عمروها ﴾ لفظ شریفیله اشارت اولونمشدر . شو حالده بو قدر قوت وقدرت امم سالفه‌نك هلاکلرینه مانع اولامانجه، مکه اهالیسنك هلاکنه مانع اولاجق بر شی یوقدر ، آنجق رسوللرینك دعوتلرینه اجابتله تائب و مستغفر اولورلرسه غضب الٰهیدن قورتولابیلیرلر .

بو آیتده بیضاوینك بیانی وجهله مکه اهالیسنی تهکم واردر . زیرا ؛ مکه اهالیسنك نعمتلرینك آزلغیله برابر امر تعیشلری دائما طشره‌یه احتیاجله حاصل اولدیغی حالده ثروتلرینه مغرور اولملری کولونج بر شی اولوب افتخار ایتملرینه دکمز . چونکه ؛ مکهٔ مکرمه وادیسی دنیاجه زراعت وفلاحت کبی اسباب ثروت وعمارته الویریشلی اولمادیغندن حوائج بشریه‌یی او وادیٔ مبارکدن استخراج ممکن اولمادیغی وبشرك محتاج اولدیغی هرشی دائما طشره‌دن کلدیکی جهتله قریشك افتخار ایده‌جك دنیا متاعنه متعلق برشیلری بولونمادیغی حالده خارجدن کلن نعمتلره مغرور اولملری حماقتدن باشقه بر شی دکلدر . اما مکه‌نك عندالله محترم برمحل ومقدس بر طوپراق اولمسی امور دیانتدن اولوب مکه اهالیسی آنی معتقد اولمادقلرندن او ارض مقدسك معنویاتندن‌ده هیچ مستفید اولمادقلری جهتله مشرکلر ایچون مکه وادیسی منفعت دنیادن خالی برقورو دره دنیلمکه سزادر .

*
* *

واجب تعالی کچمش ملتلردن عبرت آلمایانلری توبیخ ایتدکدنصکره آنلرك عاقبت حاللرینی بیان ضمننده ﴿ ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ اَسَاؤُا السُّوٓاٰى اَنْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِؤُنَ ﴾ بیوریور .

[مشرکلر غفلتده وربلرینه معصیتده ورسوللرینی تکذیبده واللهك خالص قوللرینه ظلم وتعدی وانواع اذایی روا کورمکده اصرار ایتدکدنصکره اللهه ورسوللرینه وایمان ایدن مؤمن قوللرینه کوتولك ایدنلرك عاقبتلری ابدی عذابدر وبو عذابك سببی اللهك آیتلرینی تکذیب واو آیتلری استهزا ایتملریدر .] چونکه ؛ کوتولکی کندیلرینه عادت ایدنلرك عاقبتلری کوتولکدر . زیرا سیئه‌نك جزاسی ؛ سیئه‌در .

سوآی ؛ اسوأ لفظنك جمعیدر . اسوأ لفظی ؛ زیاده چیرکین معناسنه‌در . زیاده

چیرکین اولان شی‌ده جهنمدر . بوکا نظراً معنای نظم : [اللهه کفری ورسولنه تکذیبی ومؤمنلره ظلم وطغیانی عادت ایتدکدنصکره شول کیمسه‌لرکه آنلر بوکبی کوتولکلری ارتکاب ایتدیلر . آنلرك عاقبتلری اك زیاده چیرکین اولان جهنمدر وجهنمه کیرملرینه سبب‌ده آنلر اللهك آیتلرینی تکذیبله برابر او آیتلری استهزا ایتملری] دیمکدر .

خلاصه ؛ عالمده موجود مخلوقاته نظر عبرتله باقمایانلرك مذموم اولدقلری وکچمشلردن عبرت آلمایانلرك عاقبتلری هلاك اولدیغی وبو هلاك طرف الٰهیدن آنلره ظلم اولمایوب بلکه آنلرك کندی نفسلرینه ظلملری سببیله هلاکه مستحق اولدقلری ومعصیت کبی کوتولکلری ارتکاب ایدنلرك عاقبتلری اك چیرکین اولان جهنم اولدیغی وجهنمه کیرملرینه سبب ؛ سائر کناهلریله برابر اللهك آیتلرینی تکذیب واستهزا ایتملری اولدیغی بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی جهنمه کیرمك دنیادن آخرته کیدوب قبردن قالقله اولاجغنه بناءً حشری بیان ایتمك اوزره ﴿ اَللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی ابتداءً مخلوقاتی ایجاد ایدر . دنیانك انقراضندنصکره انسانلره حیات ویرمکله اعاده ایدر وحال اصلیلری اوزره عودت ایدرلر واعاده اولوب سؤال وحساب کوردکدن نصکره آنجق اللهك حضور معنویسنه ارجاع اولونورسکز .] بناءً علیه ؛ حالکزی وعملکزی اصلاحه چالیشملی سکزکه هر عیبدن سالم اولارق حضور باری‌یه کله‌سکز .

*
* *

واجب تعالی انسانلرك بعدالوفات اعاده اولوناجقلرینی بیاندنصکره کناهکار قوللرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ ﴾ بیوریور .

[قیامت قائم اولدیغی کونده کناهکار اولانلر رحمت الٰهیه‌دن امیدلرینی کسرلر ومتحیر ومأیوس اولارق سکوته ملازم اولورلر .]

﴿ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنْ شُرَكَائِهِمْ شُفَعٰٓؤُا ﴾

[حالبوکه آنلرك جناب حقه شریك اولدقلرینی اعتقاد ایتدکاری معبودلرندن هیچ بریسی آنلره شفاعت ایدر اولمادی .]

﴿ وَكَانُوا بِشُرَكَائِهِمْ كَافِرِينَ ﴾

[واو کونده شفاعت ایده‌جك اعتقادنده بولوندقلری شریکلری شفاعت ایتمه‌یجه او شریکلره آنلر کفر ایدرلر .] زیرا ؛ بکله‌دکاری فائده‌یی کوره‌مه‌یجه او پوتلره سوکمك وکفر ایتمکله تشفیٔ صدر ایتمك ایسترلر . چونکه ؛ دنیاده آنلر سببیله ضلالتی ارتکاب ایدوب آنلرك قولی قربانی اولدقلری پوتلر آخرتده شفاعت ایده‌جکلر امیدینه مبنی اولدیغندن شفاعت ایده‌مدکلرینی کورونجه آنلری رد وانکار ایتمکدن باشقه چاره‌لری اولماز.

خلاصه ؛ قیامت قائم اولدیغی کونده کناهکارلرك رحمت الٰهیه‌دن نا امید اولاجقلری ودنیاده عبادت ایتدکاری شریکلرندن اصلا شفاعت ایدن اولمیه‌جغی وآنلرك شریکلرینه کفر ایده‌جکلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی یوم قیامتده مجرملرك عذابی کورونجه رحمتدن قطع امید ایده‌جکلرینی بیاندنصکره قیامت قائم اولونجه انسانلرك بربرلرندن آیریلاجقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ ﴾ بیوریور .

[قیامت قائم اولدیغی کونده مؤمن کافر بربرلرندن آیریلیرلر .] زیرا ؛ مؤمنك مرجعی جنت ، کافرك مرجعی جهنمدر . بناءً علیه ؛ محاسبه‌لری اجرا اولونجه انسانلر جماعت جماعت آیریلیر ، هرکس کندی امثالیله بر فرقه دیکری آیری بر فرقه اولور وهرکس فوج فوج مقاملرینه کیدرلر . چونکه ؛ هرکس کندی عملنه کوره جزا کوره‌جکندن بر عملده اشتراك ایدنلرك جمله‌سی بر فرقه دیکر عملده اشتراك ایدنلر دیکر بر فرقه اولارق هرفرقه مقاملرینه کیدرلر .

قیامت کوننك شدتنه اشارت ایچون ﴿ یوم ﴾ لفظی بو آیتده تکرار ذکر اولونمشدر.

چونکه ؛ تهدیده شدته احتیاجی اولان شیئی تکرار ذکر ایتمك عادتدر . یعنی « قیامت قائم اولدیغی کونکه ایشته او کونده ناس فرقه فرقه آیریلیر » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی قیامتده انسانلرك فرقه فرقه آیریلاجقلرینی بیاندنصکره فرقه‌لرك یکدیکرندن نه یولده تفریق اولوناجقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ﴾ بیوریور.

[اما شول کیمسه‌لرکه آنلر ایمان ایتدیلر وعمل صالح ایشله‌دیلر . بناءً علیه ؛ آنلر جنتده باغچه ایچنده اکرام اولونورلر .]

یعنی ؛ دنیاده عمل صالحه موفق اولان مؤمنلر جنتده غایت مسرتلی باغچه ایچنده مسرور قیلنیرلر .

اهل جنتك اکرام اولوناجقلری باغچه‌لر غایت فرحفزا ومسرتی ایجاب ایدن هرشی موجود اولدیغنه اشارت ایچون ﴿ روضةٍ ﴾ لفظی تعظیم وتکثیره دلالت ایدن تنوینله وارد اولمشدر .

﴿ یحبرون ﴾ (یکرمون) معناسنه‌در. یعنی « اکرام اولونورلر » دیمکدر. چونکه؛ طبری‌ده بیان اولوندیغی وجهله احبرة ؛ سرور وغبطه‌در . یعنی « اهل جنت باغچه‌لرده براکرامله اکرام اولونورلرکه او اکرام آنلرك سرورلرینی وباشقه‌لرینك غبطه‌لرینی موجب اولور. چونکه؛ انواع نعمتلرله متنعملر وکوزل منظرلره نظر ایدرلر» دیمکدر.

خازنده بیان اولوندیغنه نظراً بعضیلر بو آیتده اهل جنتك اکراملرینی سماع ایله تفسیر ایتمشلردر. چونکه جنتده هرکسك تلذذ ایده‌جکی نغمات وصدالر موجوددر وهرکس ایسته‌دیکی وجهله تلذذ ایدر . حتی بعض آغاجلرك داللرینی ویاپراقلرینی روزکار تحریك ایتدکجه هربری برکونا آواز وصدا ویروب اهل جنتك آنکله تلذذ ایده‌جکلری (ابوهریره) حضرتلرندن مرویدر .

﴿ وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْاٰخِرَةِ فَاُولٰئِكَ فِى الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴾

[اما شول کیمسه‌لرکه آنلر اللهه ورسولنه کفر ایتدیلر وبزم آیتلریمزی وآخرته ملاقاتلرینی تکذیب ایتدیلر. ایشته آنلر عذاب جهنمده دائما حاضر بولونورلر.] زیرا؛ کفرلرینك جزاسی آنجق جهنمدر. بناءً علیه؛ آنلردن عذاب ابداً غائب اولماز.

بو آیتده کافرك یالکز کفری جهنمده عذابنه کافی اولدیغنه اشارت ایچون کفرینی ذکرله اکتفا اولونمش ودیکر سیئاتی ذکره حاجت کورولمه‌مشدر. آیتلری تکذیب وآخرتی انکار کفرده داخل ایسه‌ده تکذیب جنایتلرك پك بویوکی اولدیغندن شانه اهتمام ایچون آیریجه ذکر اولونمشدر.

خلاصه؛ ایمانله عمل صالحه موفق اولانلرك جنتده اکرام اولوناجقلری وکافرلرك جهنمده عذاب دائمله معذب اولاجقلری وبووسیله ایله مؤمنلرك کافرلردن آیریلاجقلری بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

* *
*

واجب تعالی عالمك ایجادینی بیانله؛ قدرت کامله‌سنی ویوم قیامتی بیانله؛ انتهاء امرده قوت قاهره‌سنی بیاندنصکره جمیع نقائصدن منزه اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴾ بیوریور.

[آقشامه وصباحه داخل اولدیغکزده الله تعالی‌یی جمیع نقائصدن تنزیه ایدك.]

﴿ وَلَهُ الْحَمْدُ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ﴾

[یرده وکوکلرده حمد وثنا آنجق جناب حقه مخصوصدر. اللهك غیری بحق حمده مستحق بر کیمسه یوقدر.]

﴿ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴾

[وایکندی وقتنده واوکله وقتنده تسبیح ایدك نماز قیلك وقتکزی بوشه کچیرمه‌یك.]

یعنی؛ اللهك قدرتنی وعظمتنی بیلنجه آقشامه داخل اولدیغکزده آقشام نمازینی وصباحه داخل اولدیغکزده صباح نمازینی ادا و تسبیح ایتمکله واجب تعالی‌یی نقائصدن تنزیه ایدك. چونکه؛ سموات وارضده اهل سما واهل ارضك عبادت وطاعتلری وحمد وثنالری الله تعالی‌یه مخصوصدر. سموات وارضده اللهك غیری حمده مستحق هیچ بر کیمسه یوقدر وایکندی وقتنده‌ایکندی واوکله وقتنه داخل اولدیغکزده اوکله نمازینی ادا ایله نقائصدن تنزیه وربکزه حمد وثنا ایدك که اللهك ویردیکی نعمتلرك شکرینی ادا ایتمش اولاسکز.

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیت ظاهرده اخبار ایسه‌ده حقیقتده امردر. بناءً علیه؛ «صباح و آقشام وقتلرنده جناب حقی نقائصدن تنزیه ایدك» دیمکدر. صباح وآقشام وقتلرنده قدرت الٰهیه وعظمت سبحانیه‌نك سائر وقتلردن دها زیاده ظهور ایتدیکی جهتله تسبیح ایله امر الٰهی بو وقتلره تخصیص اولونمشدر وایکندی ایله اوکله وقتلرنده نعمت الٰهیه‌نك تجددی چوق اولدیغندن حمد ایتمك یعنی نعمته شکر ایتمك خصوصنده بو ایکی وقت ذکر اولونمشدر.

طبری، بیضاوی وخازنك بیانلرینه نظراً (ابن عباس) حضرتلرینك «قرآنده بش وقت نمازی بولورمیسك؟» دنیلدیکنده بو آیتی اوقویوب «(حین تمسون) آقشام ویاتسو نمازلری (وحین تصبحون) صباح نمازی (وعشیاً) ایکندی (وحین تظهرون) اوکله نمازیدر» دیمکله جواب ویردیکی مرویدر.

خازنده بیان اولوندیغنه نظراً تسبیحك شو بش وقته تخصیص اولونمسی اللهك قوللرینه لطف واحسانیدر. زیرا؛ عملك افضلی دواملی اولانیدر. انسان ایسه جمیع اوقاتی تسبیحه صرفه مقتدر دکلدر. چونکه؛ انسان تعیش ایده‌جکی مأکولات ومشروباتی وسائر احتیاجنی کسبه مجبور اولوب بونلری کسب ایسه وقته محتاج اولدیغندن بر انسانك جمیع اوقاتی عبادته صرف ایتمسی ممکن اولامیه‌جغنه بناءً عبادته اوقاتك بعضیسی تخصیص ایدلمش وبناءً علیه؛ بش وقتی ادا ایدن کیمسه‌نك جمیع اوقاتی عبادتله کچیرمش کبی اولاجغنه دخی اشارت اولونمشدر. زیرا؛ یکرمی درت ساعتده فرض اولان نماز اون یدی رکعتدر.

هر ركعتی بر ساعت تسبيح مقامنده اولديغی جهتله تسبيحدن خالی يدی ساعت قالير او يدی ساعتده اويقويه محسوب اولوب اويقوده اولان كيمسه حقنده قلم ساكت اولديغندن كأن هر ساعت تسبيح ايتمش كبيدر .

خلاصه ؛ جناب حقك اولاً ايجاده وثانياً اعاده يه وقوللرينی محاسبه يه قادر اولديغی بيلنجه صباح ، آقشام ، اوكله وايكندی وقتلری انسانك تسبيح ايتمسی واجب وبش وقت نمازك فرض اولديغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

*
* *

واجب تعالی تسبيحك لزومنی بياندن صكره تسبيحه استحقاقنی بيان ايتمك اوزره ﴿ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴾ بيوريور .

[الله تعالی ديری يی اولودن واولويی ديريدن چيقارير واولويه مشابه بر صورتده قورودقدن صكره ارضی احيا ايدر ياشارتير واولودن ديری يی چيقارديغی كبی سزی قبركزدن احيا ايدر . شو حالده قورومش اوتلرك طوپراقدن چيقديغی كبی سزلرده قبركزدن چيقارسكز .]

يعنی ؛ جناب حق ديری اولان انسانی اولو اولان نطفه دن واولو اولان نطفه يی ديری اولان انساندن چيقارير ويريوزينی قوروييوب اولمش جسد منزلنده اولدقدنصكره بهار كونلرنده ياغمورلرله آنی اوتلر واكينلر بيتيرمكله احيا ايدر ونصلكه بو دنياده اولمشلردن ديريلری احيا ايدرسه يوم قيامتده سزی ده قبركزدن احيا ايدر وسزده اوتلرك طوپراقدن اخراج اولونديغی كبی اخراج اولونورسكز . شو حالده اولدكدن صكره تكرار ديريله جككزده شبهه ايتمه مكز لازمدر . بناءً عليه ؛ جناب حق بش وقتده تسبيحه مستحقدر .

فخررازی وخازنك بيانلری وجهله حی ايله مراد ؛ مؤمن و ميت ايله مراد ؛ كافر اولمق محتملدر . بوكا نظراً معنای آيت : [الله تعالی كافردن مؤمنی ومؤمندن كافری

اخراج ايدر] ديمكدر . يعنی ؛ «پدری كافر اوغلو مؤمن واوغلو كافر پدری مؤمن اولور» . بوكا مثال اولارق خارجده بيكلرجه كيمسه لر كورولمكده در و شو زمانده بر چوق صلحادن نيجه دينسزلر طوغمقده در . بو آيت ؛ واجب تعالی نك تسبيحه استحقاقنه دليلدر وتقريری شويله در « الله تعالی بش وقتده تسبيحه مستحقدر . زيرا ؛ الله تعالی ديری يی اولودن چيقارير . هر كيمسه كه ديری يی اولودن چيقاره ، تسبيحه مستحقدر . الله تعالی تسبيحه مستحقدر » . كذلك اولويی ديريدن چيقارمقده واولدكدن صوكره ارضی احياده تقرير بومنوال اوزره در . چونكه ؛ آنلرده آيری آيری دليللردر .

*
* *

واجب تعالی اولودن ديری يی وديريدن اولويی اخراج ايتديكنی بيانله تسبيحه استحقاقنی وحمدك كنديسنه مخصوص اولديغنی بياندنصكره قدرت قاهره سنه دلالت ايدن بعض دليللرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمِنْ اٰيَاتِهِ اَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِذَا اَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ ﴾ بيوريور .

[الله تعالی نك وحدانيتنه وقدرت قاهره سنه دلالت ايدن علامات جمله سندندر : سزی طوپراقدن خلق ايدوب صكره سزك درحال انسان اولارق يريوزينه طاغيلمكز .]

يعنی ؛ الله تعالی سزی وفاتكزدنصكره احيا ايتمكه قادر اولديغنه دلالت ايدر دلائل وعلامات جمله سندندر : سزك اصلكز اولان آدمی طوپراقدن خلق ايتمسی . يالكز آدمله اكتفا ايتمه يوب آدمی وحرمی حوايی خلق ايتدكدنصكره تناكحاتی آنك ذريتندن سز بر حالدن حال اخرايه نقل ايله بشر اولارق چوغالديغكز و يريوزينه طاغيلديغكز وسزك صورتلريكزی كوزل اولارق ايجاد ايتدی وسزی بومنوال اوزره خلق ايدوب يريوزينه طاغيتان وشو صورت اوزره خلق ايتمكه قادر اولان الله تعالی اولدكدنصكره سزی احيا ايتمكه دخی قادردر . چونكه فخر رازينك بيانی وجهله انسانی طوپراقدن احسن صورت اوزره خلق ايتمك ؛ اللهك قدرتنه دلالت ايدن دليللرك پك بويوكيدر . زيرا ؛ طوپراغك شانی قوری وقارانلق وصوئوق وآغير اولمقدر . انسان ايسه بونك تماماً ضدينه رطوبتلی ونورلو وحرارتلی وخفيفدر . شو حالده قوريدن ياشی وقارانلقدن

نوری و صوئوقدن صیجاغی وثقلتدن خفیفی خلق ایتمك البته قدرت کاملهیه آچیقدن دلالت ایدر. کذلك حرکت ایدن انسانی سکونت اوزره اولان طوپراقدن خلق ایتمك قدرت قاهرهیه دلالت ایدن دلائل جملهسندندر.

فخر رازی ونیسابوزینك بیانلری وجهله انسانك اساسی صو ایله طوپراقدن خلق اولوندیغی جهتله بعض آیتده صودن ودیکرنده طوپراقدن خلق ایتدیکنی ذکر ایتمك اجزاء مهمی ذکر ایتمکدر و آیتلر بیننده‌ده منافات یوقدر. بناءً علیه؛ بو ایکی جزؤ مهمی ذکر ایتمك باشقه اجزاسی اولمامسی ایجاب ایتمز که حکمانك انسان عناصر اربعه‌دن یعنی صو، طوپراق، آتش وهوادن مرکبدر دیدکلری سوزلری آیته مخالف اولسون. انسانك اساسی صو ایله طوپراقدر. هوا ایله آتش بو ایکی جزئی پیشیرمك ویکدیکرینه امتزاج ایتدیرمك ایچون صکره‌دن عارض اولدیغی جهتله قرآنده انسانك هوا ایله آتشدن خلق اولوندیغی ذکر اولونمامش واجزاء اصلیه اولان طوپراقله صویی ذکرله اکتفا اولونمشدر. انسانك عناصر اربعه‌دن خلق اولونمسنده قدرتك اثری دها زیاده کوریلور. چونکه یکدیکرینه ضد اولان درت شیدن بر وجود میدانه کتیروب آنلرك طبیعتلری باشقه باشقه اولدیغی حالده بر مزاجه جملهسنی تابع قیلمق وحتی صو ایله آتشی بربرینه ربط ایتمك اللهك قدرتنك کمالنه پك بیوك دلیل اولدیغنده کیمسه‌نك شبهه ایتمه‌مسی لازم کلیر.

*
* *

واجب تعالی قدرتنه دلالت ایدن انسانك طوپراقدن خلق اولونمسنی بیاندنصکره نوع انسانك بقاسنه خادم اولان ازدواجك فائده‌سنی و قدرتنه دلالت ایدر دلائل جملهسندن اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمِنْ اٰيَاتِهِ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجاً لِتَسْكُنُوا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً ﴾ بیوریور.

[الله تعالینك قدرتنه دلالت ایدن دلائل جملهسندندر: سزك ایچون کندی جنسکزدن زوجه‌لر خلق ایتمسی. زیرا؛ سز او زوجه‌لرله الفت وانسیت ایده‌سکز و قلبکزك آنلره میل ایتمسیله سکونت بولاسکز و ارکك و قادین سزك بینکزده محبت ویکدیکریکزه شفقت ومرحمت خلق ایتمسی‌ده قدرة اللهه دلالت ایدر دلائل جملهسندندر.]

﴿ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴾

[ایشته شو کندی جنسکزدن زوجه‌لر واو زوجه‌لرله بینکزده الفت خلق ایتمسنده تفکر ایدوب دوشونن قوم ایچون وحدانیته و قدرت کاملهیه دلالت ایدر دلیللر واردر.]

یعنی؛ ای انسانلر! سزك الفت و انسیت ایده‌رك بینهما کزده چوجق میدانه کتیرمکله نوعکزك الی یوم القیام بقاسنی تأمین و عالمك اعمارینی اکمال و معیشتکزی تنظیم ایچون سزك کندی جنسکزدن منفعتکزه خدمت ایدر زوجه‌لر خلق ایتمسی؛ جناب حقك قدرت کاملهسنه دلالت ایدر علامات جملهسندندر. چونکه کندی جنسکزدن زوجه‌لرله الفت یکدیکریکزه ربطه وبربریکزه میل محبته سبب اولدیغی کبی الله تعالی زوجله زوجه آره‌سنده شفقت ومرحمت‌ده خلق ایتدی که عائله تشکیلاتی قولای اولسون وبربرلرینی آفات و بلیاتدن اسیرکه‌سونلر و امر تعیشده بربرینه معاونتله معیشت خصوصنده مضایقه چکمسونلر. انسانلرك زوجه‌لری کندی جنسلرندن اولمسی لطف الٰهیدر. زیرا کندی جنسندن اولمق؛ محبته وسیله‌در. اکر جنسنك باشقه‌سندن اولمش اولسه‌ایدی الفت ومحبت شویله دورسون بینلرنده نفرت ومباینت اولور وعالمده انتظام اولمازدی. اما کندی جنسندن اولونجه بینهماده اولدن برقرابت والفت اولمادیغی حالده آز بر زمان ملاقاتله الله تعالینك زوجله زوجه آره‌سنده خلق ایتمش اولدیغی محبت سایه‌سنده بربرلرینه آنالرندن، بابالرندن وقرداشلرندن دها قیمتلی اولورلر. ایشته آز بر مدت ظرفنده ازدواج سببیله بوقدر محبتی خلق ایتمك؛ اللهك عظمتنه وقدرتنه پك بیوك بر دلیلدر. بونلرك جملهسنده ارباب تفکر ایچون قدرة اللهه دلالت ایدر دلیللر واردر. زیرا؛ دنیانك قوامی نوع انسانك بقاسیله ونوع انسانك بقاسی نسل میدانه کتیرمکله ونسلك میدانه کلمسی تزوجله وتزوج ایسه محبتله اولدیغی کبی تزوجك بقاسی‌ده زوجله زوجه بیننده عطوفت ومرحمت وحسن امتزاجه باغلیدر. شو حالده قوام عالم؛ زوجله زوجه بیننده واجب تعالینك خلق ایتدیکی محبته مربوط اولدیغندن عالمك معمور اولوب وقت مرهوننه قدر دوامی ونوع انسانك بقاسی وعالمك انتظامنك اس الاساسی ومحور لایقنده جریانی زوجله زوجه بیننده اولان محبت وحسن امتزاجدر. یوقسه انسانلرك حیوانات سائره کبی ارتباطسزشوراده بوراده بولوشمسیله عالمده انتظام وراحت اولمیه‌جغی کبی نوع انسانده بقاده اولماز. چونکه؛ میدانه کلن چوجغك باباسی کیمدر وآنك

مشقتنی كيم تكفل ايده‌جك ؟ زيرا ؛ اركك وقادين آره‌سنده ارتباط اولمانجه چوجغك باباسی معلوم اولمازكه مشقتنی تكفل ايدن بولونسون . انسان ايسه حيوانات سائره كبی كيف‌ماتفق يتيشير برمخلوق اولماديغندن برچوق تربيه ومشقته محتاجدر. بناءً عليه؛ انسانلری حيوانات سائره‌يه قياسله آره‌ده‌كی ارتباطی قالديرمغه چاليشانلر حس انسانيدن تجرد ايتمش وحكمت الٰهيه خلافنه برطاقم وحشيانه حركتله كنديلرينی يورمقدن وعاقبت خائب‌وخاسر اولمقدن‌باشقه برشی‌قازانمازلر. اوت! آز برزمان‌ايچون كندی فكرلرنده بعض كيمسه‌لرده بولابيليرلرسه‌ده بوز اوزرينه تمل قويمق قبيلندن سريع‌الزوالدر .

طائفهٔ نسوان اركككلرك منفعتی ايچون خلق اولونديغنه اشارت ايچون واجب تعالی منفعته دلالت ايدن لام لفظی‌ايله ﴿ لكم ﴾ بيورمشدر . انسانك كندی جنسی‌ايله الفت سكونته سبب‌اولوب اضطراب‌قلبدن وارسته اولديغی جهتله جناب حق (لتألفوا) مقامنده ﴿ لتسكنوا ﴾ بيورمشدر . يعنی « الله تعالی زوجه‌لريكزی كندی جنسكزدن خلق ايتدی‌كه قلبكز راحت اولمقله سكونت‌بولوب اضطراب قلبدن قورتولاسكز » ديمكدر.

زوجله زوجه بيننده اولان محبت وارتباطده قدرة اللهه دلالت ايدر برچوق دليل اولديغنه اشارت ايچون ﴿ آيات ﴾ لفظنده‌كی آيات، جمع صورتيله وارداولديغی ابوالسعود افندينك جملهٔ بياناتندندر .

*
* *

واجب‌تعالی قدرت الٰهيه‌يه دلالت ايدر دلائل انفسيه‌يی بياندنصكره انسانك نفسندن خارج اولان دليللردن بعضيلرينی بيـان ايتمك اوزره ﴿ وَمِنْ اٰيَاتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ ﴾ بيوربيور .

[الله تعـالی‌نك قدرتنه دلالت ايدن علامتلر جمله‌سندندر : كوكلری ويری خلق ايتمسی وسزك لسانلريكزك ورنكلريكزك مختلف اولمسی .]

﴿ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْعَالِمٖينَ ﴾

[ايشته شوخلقتده واختلافده ارباب علم ايچون قدرة اللهه دلالت‌ايدر علامتلروار‌در.]

يعنی ؛ كوكلری وكوكلرده اولان ييلديزلرك بربرينه ضيالرينك مخالفتيله برابر اللهك خلق ايتمسنده وارضی بوقدر جسامتيله وطاغلری ودره‌لری وبويوك نهرلری ودكزلری وميوه‌لی وميوه‌سز انواع اشجاری ومعادنی وحيواناتی وبالخاصه مرآت عالم اولان انسانی حاوی اولارق خلق ايتمسنده والسنه‌كزك والوانكزك اختلافنده قدرة اللهه دلالت ايدر علامتلر واردر . چونكه ؛ برقومك لسانی ديكرينه مخالف اولديغی كبی برشخصك صداسی دخی ديكرينه مخالف اولمقده وانسانلرك هربرينك رنكی ديكرينه مخالف‌اولمقده قدرت كامله‌يه دلالت ايدر بيكلرجه دليللر واردر . زيرا ؛ شو كوريلن عالم علوينك انتظامی و عالم سفلی اولان ارضك بدايع اوزرينه مشتمل اولمسيله برابر انسانلرك لسانلرينك ورنكلرينك بربرينه مخالف اولمسنده دنيايی وآخرتی دوشونن وهدايته‌موفق اولان ارباب درايت وفطانت وعلم وعرفان صاحبلری ايچون قدرت الٰهيه‌يه دلالت‌ايدر علامتلر واردر .

خلاصه ؛ سموات‌وارضك برطاقم عجائب‌اوزره‌خلق‌اولونمسنده وانسانلرك‌لسانلرينك ورنكلرينك مختلف صورتده ظهورنده جناب حقك فاعل مختار وواحد حقيقی اولديغنه ارباب علم ايچون دلالت‌ايدر دليللر بولونديغی بوآيتدن مستفاداولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب‌تعالی انسانك لوازماتندن اولان لسانلرينك ورنكلرينك مختلف‌اولمسی قدرت قاهره‌يه دلالت ايتديكنی بياندنصكره انسـانك لازم مفـارقندن اولان اويقو ايله ارزاقی كسبك قدرة اللهه دلالتنی بيان ضمننده ﴿ وَمِنْ اٰيَاتِهٖ مَنَامُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهٖ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴾ بيوربيور .

[كيجه‌ده وكوندوزده سزك‌اويقوكز وبوايكی زمانده سزك فضل الٰهيدن رزقكزی ايسته‌مكز اللهك قدرتنه دلالت ايدر علامات جمله‌سندندر . زيرا ؛ كرك اويقوده وكرك معيشتی طلبده ايشيتمك شاننده اولان قوم ايچون برچوق علامتلر واردر .]

يعنی ؛ واجب‌تعالی‌نك امواتی احيايه قادر اولديغنه دلالت ايدر علامتلر جمله‌سندندر:

کیجه‌ده و کوندوزده بدنکزك راحتی ایچون اویقو اویومه‌کز. زیرا؛ قوای طبیعیه ونفسانیه‌نك استراحتی اویقو ایله اولدیغی جهتله امور دنیا وامور آخرت جمله‌سنی تنظیم، اویقونك معاونتیله‌در. بناءً علیه؛ انسان ایچون اویقو قدرته دلالت ایدن لطف الٓهی جمله‌سندندر. زیرا؛ اویقو اولمسه بدن راحت ایده‌میه‌جکی جهتله بوتون ایشلرله معطل قالاجغندن اویقودنیانك اعمارینه خادم براحسان الٓهیدر. کذلك کیجه‌ده و کوندوزده انسانك معیشتنی طلب ایتمسنده کمال انقیادله امر الٓهی‌یی ایشیدن ودیکله‌ینلر ایچون قدرةاللهه دلالت ایدر علامتلر واردر.

بیضاوینك بیانی وجهله اویقوبی ورزقی طلب؛ کیجه ایله کوندوزك هرایکیسنده‌اولمق محتمل اولدیغی کبی آیتده‌اویقو کیجه‌یه‌ومعیشتی طلبده کوندوزه مصروف اولمق احتمالی‌ده واردر. لکن لیل ونهارك هرایکیسی‌ده برآره‌ده ذکر اولوندی که هرایکی زمانك، اقتضاسنه کوره‌هم اویقویه هم‌ده کسب معیشته صلاحیتلرینه اشارت اولونمشدر. چونکه؛ اکثریت اعتباریله اویقو کیجه‌یه وکسب معیشت کوندوزه تخصیص اولونمش ایسه‌ده عکسنی التزامده امتناع‌ده یوقدر. زیرا؛ بعض کره ایجاب مصلحت اویقونی کوندوزه کسب معیشتی کیجه‌یه تخصیص ایدنلرده اولور. چونکه؛ انسانلرك معیشتلرنده اسباب مختلفدر.

فخررازینك بیانی وجهله انسانك بدننك استراحتنی آرامق طلب معیشت اوزرینه مقدم اولدیغنه اشارت ایچون بوآیتده اویقو معیشت طلبی اوزرینه تقدیم اولونمشدر. زیرا کسب معیشت؛ بدنك قوامنه موقوفدر. چونکه؛ بدن قوامنی بولمانجه کسبله مشغول اولمق ممکن اولمادیغندن قوام بدنه خادم اولان اویقویه اهتمام اولونمق لازمدر.

انسان رزقنی کندی کسبندن بیلمه‌یوب اللهك فضلندن بیلمسی لازم اولدیغنه اشارت ایچون رزقنی طلب، فضل الٓهیدن طلب ایتمسیله تقیید اولونمشدر. چونکه؛ عبدك رزقی بهمه‌حال لطف الٓهیدر، یوقسه عبدك عقلنك وذکاسنك رزقنك حصولنده تأثیری یوقدر. زیرا؛ چوق عاقل وذکی اولان کیمسه‌لرك حسن تدبیره توسل ایتدکلری حالده قارنلرینك آچ وچوق احمق وغبی کیمسه‌لرك ثروت و سامان صاحبی اولدیغی هریرده مشاهده اولونان شیلردندر.

*
* *

واجب تعالی انسانك عرض لازمندن و عرض مفارقندن قدرتنه دلالت ایدنلردن

بعضیلرینی بیاندنصکره سموات و ارضك عرضلرندن بعضیلرینی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَمِنْ اٰيَاتِه۪ يُر۪يكُمُ الْبَرْقَ خَوْفاً وَطَمَعاً وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاۤءِ مَاۤءً فَيُحْي۪ بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ﴾ بیوریور.

[اللهك قدرتنه دلالت ایدن علامتلر جمله‌سندندر: سزی من وجه قورقوتمق ومن وجه امید ویرمك ایچون سمادن سزه شمشك کوسترمسی و سمادن یاغمور صوینی انزال ایدوب قورومش ارضی احیا ایتمسی.]

﴿ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴾

[زیرا؛ شو شمشك‌ده وقورودقدن صوکره یاغمور صوینی ایله أولمش جسدمنزلنده اولان ارضی احیا ایتمسنده عقلی اولان قوم ایچون واجب تعالی‌نك وجودینه ووحدانیتنه وقدرت قاهره صاحبی اولدیغنه دلالت ایدر علامتلر واردر.]

یعنی؛ جناب حقك قدرتنه دلالت ایدن علامتلردن بریسی‌ده سزه کوك یوزنده هوانك کورولتوسیله برابر شمشك پاریلتیسنی کوسترمسیدر. بو شمشکدن سزك ایچون صاعقه اصابتندن قورقو اولدیغی کبی خیرلی یاغمور یاغوب حاصلاتك استفاده ایده‌حکنه دخی امید واردر. سمادن نازل اولان یاغمور صولریله قورومش وأولمش جسد منزلنده اولان یر یوزینی احیا ایتمسی دخی قدرة اللهه دلالت ایدن علامتلر جمله‌سندندر. زیرا؛ بونلرك جمله‌سنده عقلی اولوب ادراك شاننده اولان قوم ایچون قدرته دلالت ایدر دلیللر واردر. چونکه؛ فخررازینك بیانی وجهله بلوطلر رحمت صوینی حامل اولدیغی حالده آنلردن آتشك چیقمسی وصدا ویرمك شاننده اولمایان یوموشاق یاموغه بکزه‌ین بلوطلردن صدانك چیقمسی ودهشتلی کورولتولرك ظهور ایتمسی البته فاعل مختارك وجودینه دلالت ایدن دلائل جمله‌سندندر. زیرا؛ صو ایله آتش یکدیکرینه ضد ایکی عنصر اولدیغی حالده جسم واحد اولان بلوطده ایکی ضدی جمع ایتمك البته قدرت قاهره‌یه دلالت واضحه ایله دلالت ایدر. چونکه؛ کرك شمشك وکرك کوکك کورولتیسی وکرك صاعقه مطرداً هرزمان واقع اولور شیلردن دکلدر. زیرا؛ بعضاً هوانك کثیف بلوطلرله اورتولی ویاغمورده

یاغدیغی حالده بونلردن هیچ بریسی اولماز وبعضاً ده هپسی موجود اولور و کذلك بعض بلده ده اولور دیکرنده اولماز . شو حالده بونلرك جمله‌سی فاعل مختارك اختیاریله‌در، طبیعتك اقتضاسی دکلدر . زیرا ؛ طبیعتك اقتضاسی اولسه هر زمان اولور ویاخود اولمازدی .

*
* *

واجب تعالی سموات وارضك لوازماتندن قدرتنه دلالت ایدن آثارندن بعضیلرینی بیاندن صوکره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمِنْ اٰيَاتِهِ اَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْاَرْضُ بِاَمْرِهِ ﴾ بیوریور .

[اللهك قدرتنه دلالت ایدن علامات جمله‌سندندر : سمانك دیره کسز وارضك چیویسز امر الٰهی وحکم سبحانی ایله قائم اولوب موضع معیننده طورملری .]

﴿ ثُمَّ اِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْاَرْضِ اِذَا اَنْتُمْ تَخْرُجُونَ ﴾

[سز بوکبی آثار الٰهیه‌ده قدرتنك کمال نفوذینی تفکر ایدوب وفاتکزدن صوکره سزك ارضدن قالقماکزی ایجاب ایدر بر دعوتله الله تعالی سزی دعوت ایتدیکنده سز وقت فوت ایتمکسزین برده کوریلور که قبرکزدن چیقارسکز .]

یعنی ؛ سموات وارضك استنادسز امر الٰهی ایله قائم اولملری وهر بری موضع معیننده تبدل وتحول ایتمکسزین دوام ایتملری فاعل مختارك وجودینه دلالت ایدن دلائل جمله‌سندندر . چونکه ؛ سما ایله ارضك بولوندقلری مکانك غیری بر مکانده بولونملری ممکن اولدیغی حالده آنجق او مکانده بولونوب آخر محله تجاوز ایتمه‌ملری یالکز فاعل مختارك آنلرك او مکانده بولونملرینی امر ایتمسیله واو نقطه‌ده ثبات ایتملرینی اراده بیورمسیله اولدیغنه دلالت ایدر . چونکه ؛ طبیعتك اقتضاسیله اولاماز . زیرا ؛ آنلرك بولوندقلری مکانله دیکر مکان بیننده فرق اولمادیغندن برنده بولونوب دیکرنده بولونمامه‌ی ترجیح بلا مرجحدر . ترجیح بلا مرجح ایسه باطل اولدیغندن طبیعتك اقتضاسی اولمق ده باطلدر . زیرا ؛ باطلی مستلزم اولان البته باطل اولور . اما او مکانده بولونملری فاعل مختارك اراده‌سی ایله اولدیغندن ترجیح بلا مرجح لازم کلمز . ایشته سموات و ارض وقت

معیننه قدر قائم اولوب وقت معینی اکمالدنصکره دعوت الٰهیه‌نك ظهوریله هر کسك وقت فوت ایتمکسزین قبرندن قالقه‌جغی بیان اولونمشدر . چونکه ؛ دعوت الٰهیه‌یه اجابت ایتمه‌مك او کونده ممکن اولمادیغندن البته اجابت اولونور .

*
* *

واجب تعالی وحدانیتنه دلالت ایدن دلیللرك خلاصه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ﴾ بیوریور .

[کوکلرده ویرده اولان جمله ذی روح اللهکدر وآنك مخلوقی قوللریدر . بناءً علیه ؛ آنلردن هر برولری الله تعالی‌یه مطیعلردر .] زیرا ؛ اللهك امرینی کمال تواضعله ایشیتیر ودیکله‌ر وانقیادده ایدرلر . چونکه ؛ هپسنده اللهك تصرفی مستقلدر وشریکی اولمایوب هر کسك مرجعی اولدیغی جهتله جمله‌سی اطاعته مجبوردر . بناءً علیه ؛ وظیفه‌لری اللهك امرینه انقیاد ایتمکدر . شو حالده وظیفه‌سنی بیلوب اطاعت ایدنلر مکافاتی کورور وظیفه‌سنه دوام ایتمه‌یوب اطاعتدن امتناع ایدنلرك‌ده سوء جزا کوره‌جکلری شبهه‌سزدر .

﴿ وَهُوَ الَّذِى يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْهِ ﴾

[سموات وارض کندینك مخلوقی اولان الله تعالی شول ذات اجل واعلادر که ابتداءً خلقی ایجاد وصکره اعاده ایدر وآنك اوزرینه خلقی اعاده ایتمك ابتداءً ایجاددن دها قولایدر .]

یعنی ؛ الله تعالی شول قادر وقیوم که اولاً مخلوقاتی قدرتیله ایجاد ایتدکدنصکره مقتضای قهری خلقی افنا وبعده عدالتنی اجرا واطاعت ایدنلری عاصیلردن تفریق ایتمك ایچون قبرلرندن قالدیرمقله اعاده ایدر وآنك اوزرینه اعاده، عقول بشره نسبتله ابتداءً ایجاد ایتمکدن دها قولایدر . چونکه ؛ اعاده یالکز اسرافیلك بر صداسیله اولدیغی جهتله انسانلرك عقلی آنك دها قولای اولدیغنی ادراك ایدر .

بیضاوینك بیانی وجهله جناب حق اوزرینه ایجاد واعاده ایکیسی مساوی اولوب هیچ برنده کوچلك یوقدر . بناءً علیه ؛ بو آیتده « اعاده ایجاددن دها قولای » دیمك

« انسانلرك قدرتنه واصول جاریه‌لرینه نسبتله » دیمکدر. چونکه ؛ ابتداءً ایجاد نطفه‌دن مضغه‌یه ومضغه‌دن جنینه وجنین‌دن طفولیته وسائر برطاقم تبدلاتله برحالدن حال اخرایه نقل ایتمك صورتیله برچوق مرتبه‌لردنصکره تام‌الاعضا بر انسان اولارق ظهور ایدر. اما اعاده « چیقك قبریکزدن ، قلقك آیاق اوزرینه ؛ کلك محشره » دیمکدن عبارت اولان برصیحه ایله حصول بولدیغندن انسانلره نسبتله اعاده دها قولای اولدیغی جهتله بو آیتده اعاده‌نك قولای اولدیغی بیان اولونمشدر. زیرا؛ زورلق وقولایلق بشره نسبتله‌در، یوقسه واجب تعالی‌یه نسبتله زور وقولای اولماز. بناءً علیه آیتده « اهون » دیمك « بشرك ادراکنه نظراً » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی ایجاد واعاده‌یه قادر اولدیغی بیاندنصکره قدرت کامله‌سنی اثبات مقامنده

﴿ وَلَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ بیوریبور.

[الله تعالی‌یه جمله مخلوقات مطیع ومنقاددر . زیرا ؛ الله تعالی ایچون قدرت عامه وحکمت تامه کبی عجیب‌الشان صفت واردر واثری سموات و ارضده ظهور ایتمکده‌در والله تعالی جمله‌یه غالب وبالعموم افعالی حکمتی متضمندر .] بناءً علیه ؛ جمله مخلوقات قدرت قاهره‌سی آلتنده مقهوردر و بالعموم ذرات کائناتی علمی احاطه ایتمشدر و آنلر حقنده افعالی حکمتدن خالی دکلدر وانسانلرك طوپراغه قاریشمش اولان اجزالرینی ومکانلرینی بیلدیکندن آنلری جمع وتألیفه قادردر . بناءً علیه ؛ قیامتده انسانلری اجزالرینی جمع ایتمك ویاخود معدوم اولانلری اعاده ایتمك صورتیله احیا ایدرکه هر کس عملنك جزاسنی کورسون.

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله بو آیتده واجب تعالی‌نك مثل اعلاسی ایله مراد ؛ کلمهٔ توحید اولدیغی ابن عباس حضرتلرندن مرویدر . بوکا نظراً بیضاوینك بیانی وجهله مثل اعلا ؛ وحدانیت صفتیدر. شو حالده معنای نظم : [الله تعالی اهل سما واهل ارض طرفلرندن سماده وارضده توحید صفتیله توصیف اولونمقده‌در] دیمك اولور. چونکه ؛ اهل سما واهل ارضك لساننده کلمهٔ توحید ذکر اولونمقدن خالی دکلدر .

*
* *

واجب تعالی سموات وارضده صفت علیاسی ذکر اولونمقله انسانلری احیا واعاده‌یه قادر اولدیغی بیاندن صکره بر مثال آخرله دخی قدرتنی اثبات ایتمك اوزره

﴿ ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ اَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ فِى مَا رَزَقْنَاكُمْ فَاَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ ﴾ بیوریبور .

[الله تعالی وحدانیتنی سزك کندی نفسکزدن بر مثالله سزه بیان ایدر شویله‌که : سزك ملك یمینله مالك اولدیغکز کوله وجاریه‌لریکزدن بزم سزه ویردیکمز رزقده سزه شریك اولان وارمی‌که سز او رزقده آنلرله مشترك ومساوی اولاسکز ؟]

﴿ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ ﴾

[سز کندی نفسکزدن وحر اولان امثالکزدن قورقدیغکز کبی آنلردن‌ده قورقه‌سکز .] بویله شی اولورمی ؟ یعنی مملوك مالکه مساوی اولورمی وسزکله رزقده مشترك اولسه‌لر راضی اولورمیسکز ؟ البته کوله‌لریکزك سزکله مشترك اولملرینه راضی اولمازسکز. شو حالده الله تعالی‌نك قوللرینك وادنی مخلوق اولان اشیاء خسیسه‌دن عبارت بونلرك معبود اولمقده ذات الوهیته مشترك اولملرینه نصل راضی اولور واعتقاد ایدرسکز؟

﴿ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴾

[ایشته بویله‌جه عقل صاحبی اولان قوم ایچون بز وحدانیتمزه دلالت ایدن دلیللری تفصیل ایدرز .]

یعنی ؛ الله تعالی لطف اولارق وحدانیتنی وشرکت قبول ایتمدیکنی، سزه بر مثالله ایضاح ایدر ودیرکه « ای انسانلر! سز عاجز وهرزمان ذات الوهیتمه محتاج اولدیغکز حالده ملك قوتیله مالك اولدیغکز کوله وجارلریکزدن بزم سزه ویردیکمز رزقده سزه هیچ بر شریك اولان وارمی وآنلرك سزه شریك اولملرینه راضی اولورمیسکز وآنلرله کندیکزی مساوی عد ایدرمیسکز ؟ وسزکله اورتاق اولان شریك وقرداشکزك رزقکزی تقسیملرندن قورقدیغکز کبی مملوکلریکزك شریك اولمسندن قورقارمیسکز؟

البته قورقمازسکز. زیرا مملوك؛ افندی‌یه اموالنك حقوقنده مساوی اولاماز. بناءً علیه؛ حر اولان برکیمسه قرداشی ویا اورتاغی کبی دیکر حرك اشترا کندن قورقدیغی کبی بر افندی کوله‌سنك کندینه اشترا کندن قورقماز. شوحالده ای مشرکلر! کندیکز عبد عاجز اولدیغکز حالده مملوککزك اشترا کنه راضی اولمیورسکزده سموات وارضی خالق اولان الله تعالی‌یه مخلوقی اولان برطاقم عاجزلری نصل مساوی وشریك اولدقلرینی اعتقاد ایدرسکز؟ سزك کوله‌لریکزده سزك کبی بشر اولدقلری حالده بشرك بشره مساواتنه راضی اولمازسکزده مخلوقلك‌ده خالقه مساواتنه نصل راضی اولور وعبادته نصل مستحق کوررسکز؟» ایشته شو مثالیله تفصیل ایتدیکمز کبی قدرتمزه ووحدانیتمزه دلالت ایدن دلیللری قوللریمزه وبالخاصه عقل صاحبلرینه تفصیل ایدرز.

فخر رازینك بیانی وجهله بوتمثیلده بر قاچ جهتدن تأکید اولدیغی کبی اهل شرکی تکدیرده واردر. چونکه؛ ذات الوهیتده شرکتك جائز اولمادیغی، عجزی میدانده اولان بشرده شرکتك جائز اولمادیغی بیان ایدر برمثال ایله تمثیل بیورمشدرکه «مشرکلر کمال عجز ونقصانیله برابر نفسنده مملوکنك شریك ومساوی اولمسنه راضی اولمانجه اللهك قوللرینك الله‌ه شریك ومساوی اولمسنه نصل راضی اولویورلر ومناسب کوریورلر وبر طاقم عاجز بوتلری الله‌ه نصل مساوی عد ایدرلر؟» دیمکدرکه بوده شدتله توبیخی متضمندر.

*
* *

واجب تعالی مملوکك مالکه مساوی اولامیه‌جغنی بر مثالله بیاندنصکره مخلوق اولان بوتلری خالقه عبادتده مشترك قیلانلرك اعتقاد باطللرینك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا اَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ﴾ بیوریور.

[مالك مملوکه مساوی اولماز، بلکه شرکله نفسنه ظلم ایدنلر علم وادرا کسز هوا وهوسلرینه ونفسلرینك آرزوسنه اتباع ایتدیلر.]

﴿ فَمَنْ يَهْدِي مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ ﴾

[نفسنه اتباع وظلمی ارتکابله اللهك اضلال ایتدیکی کیمسه‌یی کیم هدایتده قیلابیلیر؟]

﴿ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴾

[وضلالتده اولان کیمسه‌لرك یاردیمجیلری‌ده یوقدر.]

یعنی؛ مخلوق خالقه مساوی اولاماز ولکن شرکله نفسنه ظلم ایدن ظالملر دلیلسز وعلمسز آرزوی باطللرینه اتباع ایده‌رك یاکایش یوله کیتدیلر وحدود الٓهیه‌دن چیقدیلر. بناءً علیه؛ مخلوقك خالقه شریك اولدیغی اعتقادله اراده‌لرینی ضلالته صرفله الله تعالی آنلری اضلال ایتدی. شو حالده آنلر طوغرو یوله واصل اولامازلر. زیرا؛ اللهك اضلال ایتدیکی کیمسه‌یی کیم هدایتده قیلابیلیر؟ البته او ظالملری کیمسه هدایتده قیلاماز. چونکه؛ اراده‌لرینی ضلاله صرفله ضلالتلرینی الله تعالی خلق ایتدیکندن طوغرو یوله وصول آنلره میسر اولماز. حالبوکه ضلالتلری سببیله آنلری مستحق اولدقلری عذابدن قورتاره‌جق یاردیمجیلری‌ده یوقدر. چونکه؛ آنلر الله‌ه عبادتی ترك ایدنجه الله‌ده آنلردن معاونتنی کسمشدر.

خلاصه؛ مشرکلرك شرکی بر دلیله وعلمه مستند اولمایوب آنجق هوا وهوسلرینه اتباعدن عبارت اولدیغی واراده‌سنی ضلالته صرف ایتدیکی جهتله اللهك اضلال ایتدیکی کیمسه‌یی هدایتده قیلاجق برکیمسه‌نك بولونمادیغی وبوکبی ظالملری عذابدن قورتاره‌جق بر یاردیمجیلری دخی اولمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی وحدانیتنك دلیللرینی تمامیله ایضاح وتمثیل ایدوب جادهٔ توحیددن صاپانلرك طوغرو یولدن صاپمالرینك سببی هوالرینه اتباع اولدیغی بیاندنصکره واحد حقیقی اولان الله تعالی‌نك دیننه توجه لازم اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً ﴾ بیوریور.

[معبود بالحق فرد واحد اولونجه حبیبم! جمیع ادیان باطله‌یی ترك ایدوب دین حقه میل ایدر اولدیغك حالده یوزیکی دین اسلامه توجیه واقامه ایت واستقامت اوزره عدالتی اجرا ایت.]

﴿ فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّتِى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ﴾

[سز اللهك خلقتنه دقت ودوام ایدککه اوخلقت اللهك ناسی کندی اوزرینه خلق ایتدیکی دین حق ودین اسلامدر .]

﴿ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ ﴾

[زیرا ؛ اللهك خلقی ایچون تبدیل وتغییر یوقدر .]

﴿ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ ﴾

[ایشته توجه لازم اولان دین، ربك تعالینك سکا انزال ایتدیکی دین مبین؛ طریق توحیده ایصال ایدر صاغلام وطوغرو بردیندر. بناءً علیه؛ بودینه توجهله دوامکز لازمدر.]

﴿ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

[واکن ناسك اکثریسی بو دینك حق اولدیغنی بیلمزلر .] وبیلمدکاری جهتله بو دینه تمسك ایتمدکلرندن عاقبت هلاك اولورلر .

(فطرت الله) **اللهك دینی** دیمکدر . الله تعالی انسانی بدایةً دین حق اوزره خلق ایتدیکندن انسانك فطرت اصلیه‌سی دین حق ودین اسلامدر . چونکه ؛ عقلی کندی باشنه براقلش اولسه‌ك آنجق او دینی قبول ایدر . فقط برطاقم موانع وشهوات نفسانیه آره‌یه کیرنجه طریق حقدن باطله میل ایدر ولکن بو میل فطرت اصلیه دکل ، بلکه فطرت اصلیه اوزرینه عارضیدر .

خازنك بیاننه نظراً بخاری ومسلمك اتفاقیله (ابو هریره) حضرتلری رسول اللهك « دنیایه هیچ بر چوجق طوغماز ، آنجق فطرت اصلیه اوزرینه طوغار » بیوروب بو آیتی قرائتله امر ایتدیکنی روایت ایتمشدر. فطرت له مراد ؛ **ازلده حضرت آدمك ظهرندن ذره مثالی ذریتنی چیقاروب هر برلرنده ایمانه ایده‌جکلرینه دائر آلمش اولدیغی عهددر** . زیرا ؛ دنیایه کلن هرصبی او عهد اوزره کلیر و او عهدده دین حقدر ولکن بو ایمان فطری‌یه اعتبار یوقدر ، آنجق معتبر اولان ایمان ؛ طرف شرعدن امر اولونان

ایمانکه عبدك کسبیله حاصل اولان ایماندر . چونکه عندالله مقبول اولان ایمان ؛ عبدك فعلی واختیاری ایله میدانه کلن ایماندر. بناءً علیه؛ هیچ برکیمسه خلقت اصلیه‌سیله مأجور اولماز . شو حالده هرانسانه لازم اولان ؛ فطرت اصلیه‌یی اولان ایمانی تقویه ایتمکدر ، یوقسه آنی تبدیل وتغییر ایتمك دکلدر . بناءً علیه (لا تبدیل لخلق الله) دیمك « اللهك خلقت اصلیه‌سنی تبدیل صحیح وجائز اولماز » دیمکدرکه « او خلقی تبدیل ایتمك انسان ایچون لایق اولماز » دیمك اولور . **یاخود** تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله هرنه‌قدر (لا تبدیل) **جمله‌سی لفظده اخبار** ایسه‌ده معناسی **انشا ونهیدر** . بناءً علیه؛ **معنای نظم:** (الزموا فطرت الله ولا تبدلوا) یعنی [اللهك فطرتی اولان ایمان ازلی‌یه ملازمتله ایمانکزی تقویه ایدك وفطرت اصلیه اولان توحیدی شرکه وعبادتی معصیته تبدیل ایتمه‌یك] دیمکدر. زیرا فطرت اصلیه اولان دین ؛ دین مستقیمدر . بناءً علیه ؛ « آنی غیر مستقیم اولان بر دینه تبدیل جائز دکل » دیمك اولور . **یاخود** فخررازینك بیانی وجهله (لا تبدیل لخلق الله) دیمك « **اللهك مخلوقی اللهك قوللری‌در** . اللهك قوللرینی اللهك غیری‌یه قول اولمغه تبدیل ایتمك جائز دکل » دیمکدر . بناءً علیه قوللرك معبودی ؛ آنجق اللهدر ، اللهك غیری معبود یوقدر . شو حالده هرکسك عبادتنی اللهه خاص قیلمسی لازم اولوب بونك تبدیلی جائز اولاماز .

*
* *

واجب تعالی ادیان باطله‌یی ترك و دین فطری‌یه توجهی امردن صوکره او دینله آنجق رضاء باری‌یی قصد ایتمك لازم اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ مُنِيبِينَ اِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۞ مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعاً ﴾ بیورییور .

[سز اللهه رجوع ایدر اولدیغکز حالده دینی اقامه وفطرت الٰهیه‌یه ملازمت ایتمکله برابر اللهدن قورقك ومعین اولان وقتلرده نمازی اقامه و ادا ایدك ومشرکلردن اولمایك که او مشرکلر شول کیمسه‌لرکه آنلر اصول اعتقادده دینلرینی تفریق ایتدیلر وآنلر آیری مذهبلر احداثیله فرقه فرقه اولدیلر .]

﴿ كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴾

[هرفرقه وجماعت كندى مذهبنى طوغرو ظنيله سلوك ايتمش اولديغى مسلكيله فلاحلانيرلر .]

يعنى ؛ سز وجههٔ عزيمتكزى دينى اقامه‌يه توجيه ايدك ، فقط بو توجهكز قصورلريكزه توبه وجناب حقه تضرعله دركاهنه رجوع ايدر اولديغكز حالده اولسون كه عبادتكزده ربكزك رضاسنه توجه تامله توجه ايتمش اولاسكز وبو توجهله برابر بالعموم كناهلردن قاچينمقله اللهدن قورقك ونفسكزى عذابدن وقايه ايدك وقلبكزده اولان توجهى واللهك عذابندن قورقوكزى تقويه ايچون ظاهر اعضا كزله شرائطنه رعايت ايده‌رك بش وقتده فرض اولان نمازى ادايه مسارعت ومداومت ايدك ودينلرينى ومذهبلرينى تفريق ايدن مشركلردن اولمايك كه آنلردن بعضيلرى پوتلره وبعضيلرى ييلديزلره وبعضيلرى‌ده حيواناتدن بعضيلرينه عبادتله فرقه‌لر وجماعتلر تشكيل ايتديلر ومذهبلر احداث ايتمكله آيرى آيرى قبيله‌لر اولديلر . حتى هرفرقه كندى اعتقادينى طوغرو ظنيله افتخار ايدر فرحلانير .

*
* *

واجب تعالى توحيدينى اثبات ايتدكدن صوكره توحيدى انكار ايدن مشركلرك بعض حالتده توحيدى اقرار ايتدكلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ ﴾ بيوريور .

[ناسه بر ضرر اصابت ايتديكنده ربلرينه رجوع والتجا ايده‌رك دعا ايدر وآنجق اوزرلرندن ضررى قالديره‌جق ربلرى اولوب آندن باشقه ضررى قالديره‌جق بر كيمسه اولماديغنى اقرار ايدرلر .]

﴿ ثُمَّ إِذَا أَذَاقَهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴾

[ضررك اصابتندن صوكره ربلرى آنلره كندى طرفندن لطف واحسانى ضرردن قورتارمقله طاديرديغنده برده كوريلوركه آنلردن برفرقه ربلرينه عبادتده شرك ايدرلر .]

يعنى ؛ ناسه خسته‌لق وقحط وسائره كبى برآفت طوقونديغنده جناب حقك برلكنى اقرارله دركاهنه التجا ايده‌رك حضور قلبله ربلرينه دعا ايدرلر . چونكه ؛ شدت زمانى هركسدن اميدلرينى كسه‌رك او ضررك دفعنى آنجق جناب حقدن استرحام ايتمك اوزره اللى دركاهنه آچارلر واو بلانك اوزرلرندن قالديرلماسى ايچون يالواريرلر . زيرا ؛ مصيبتك ازاله‌سنه چاره‌ساز اولاجق امداد الهى اولديغنى بيليرلر وآندن غيرى معبود اولماديغنى اقرار ايدرلر . شدت زمانى تضرعدن صوكره الله تعالى آنلره كندى طرفندن لطف اولارق شدتى قالديرمقله رحمتنى طاديرنجه نا كهانى آنلردن برفرقه‌نك همان ربلرينه شرك ايتدكلرى كوريلور .

ايشته بو حال اكثر انسانلرده موجوددر . چونكه ؛ انسانلر بعض مصيبتك زوالنى باشقه سببلرله آرار . فقط هيچ برندن تأثير كوره‌مه‌نجه صوك چاره‌سنى ربسندن آرار وهربردن اميدينى كسر ، فقط ربسندن اميدينى كسمز واعتقاد حقه صاريلير لكن اوشدت زائل اولونجه بوحاللرك جمله‌سنى اونوتور . شو قدركه اهل ايمان جناب حقه التجا ايدوب شدت زائل اولدقدن صوكره كرچه حالنى دكيشديرر عصيان وطغيان ايدرسه‌ده توحيدى شركه تبديل ايتمز وربسنى اونوتماز وعذابدن قورقو وانديشه قلبندن چيقماز اما مشركلرك حالى بونك عكسنه‌در .

خلاصه ؛ انسانلرك احوالنده ثبات اولمايوب شدت زمانى ربلرينه تضرع ايتمشكن اوشدت زائل اولونجه درحال دعايى تركله بعضيلرى شرك وبعضيلرى‌ده عصيان ايتدكلرى وبو منوال اوزره حاللرى دائما تبدلاته معروض اولوب برقرار اوزره اولماديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

﴿ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴾

[آنلر بزم ويرديكمز نعمتلره كفر ايتمك ايچون مصيبتدن خلاص اولونجه شرك ايدرلر . حالكز بويله اولونجه اى مشركلر ! ويرديكمز نعمتلرله انتفاع ايدك ، عاقبتكزك نه اولاجغنى سز يقينده بيليرسكز .]

يعنى ؛ شرك ايدن فرقه بزم لفظمزدن ويرديكمز نعمتلرى انكارله كفر ايتمك ايچون

شرك ایدر. آنلر کفر ایتمك ایچون شرك ایدنجه حبیبم ؛ سن بزم طرفمزدن آنلره دی که «ای منکر نعمت اولان کافرلر ! نائل اولدیغکز نعمتلرله انتفاع ایدك یاشایك و آنلرله تلذذ ایدك سز یقینده نعمتی انکارله شرککزك عاقبتنی وباشکزه کله جك وخامتی بیلیرسکز وعذابی کورونجه قصورکزی اقراره مجبور اولورسکز ، فقط فائده ایتمز» . شو معنا (لیکفروا) ده بولنان لام بوندن اولکی آیتده‌کی (یشرکون) لفظنه تعلق ایتدیکنه نظرآدر. اما بیضاوی ومدارکده بیان اولوندیغی وجهله (لیکفروا) ده‌کی لام تهدید ایچون لام امر اولدیغنه نظراً معنای نظم شویله‌در : [بز کافرلره ویردیکمز نعمتلره آنلر کفر ایتسونلر ونعمتلریمزله انتفاع ایلسونلر. یقینده کفرلرینك ضررینی البته بیلیرلر وعاقبت عذابی کوررلر] دیمکدر .

﴿ اَمْ اَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَاناً فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ ﴾

[یوقسه بز آنلره بر حجت ویا بر کتاب می انزال ایتدك‌ده او حجت ویا کتاب آنلرك شرك ایتدکلری شیئی آنلره تعریف وشرك ایتملرینی آنلره امر ایدر سویلرمی؟] بویله آنلرنده احتجاجه واعتذاره صالح بر حجتلری ویاخود آنلره شرکله امر ایدر بر کتابلری وارمی؟ وارسه بونلردن برینی میدانه قویسونلر. حالبوکه بونلردن هیچ بریسی ده یوقدر. بناءً علیه؛ شرکلری بر دلیله مستند دکلدر . آیتده (ام) کلمه‌سی بل معناسنه و (سلطاناً) (ذاسلطان) تقدیرنده ملك معناسنه اولدیغنه نظراً معنای نظم : [بلکه بز آنلر اوزرینه سلطنت صاحبی بر ملك انزال ایتدك که او ملك کرك کندی وکرك یازدیغی کتاب آنلرك شرك ایتدکلرینی وسائر عصیانلرینی سویلر وبزه خبر ویرر که آنلرك عمللرندن بر ذره‌سی جزاسز قالماز هر جمله‌سنه جزا ویررز] دیمکدر .

* * *

واجب تعالی ناسك نعمتلری انکارله کفر ایتدکلرینی وکفرلرینك وخامتنی یقینده بیله جکلرینی وآنلرك کفرینی امر ایدر بر حجت اولمادیغنی ویاخود آنلر اوزرینه بر ملك نازل اولوب آنلرك شرکلرینی خبر ویردیکنی بیاندن صوکره ناسك دیکر جهتدن ثباتسزلقلرینی

بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا اَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ اِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ﴾ بیوربیور .

[بز ناسه رحمتمزی طادیردیغمزده آنلر او نعمته فرح ایدر مسرور اولورلر واکر ناسه کندی کسب یدلری سببیله قحط وخسته‌لق وسائر بلایا کبی بر کوتولك اصابت ایدرسه برده کورولورکه آنلر درحال هرشیدن قطع امید ایدرلر .]

بو آیتده رحمتله مراد ؛ اوجوزلق ، بوللق ، صحت بدن ، عافیت وسائر بالجمله نعمتلردر . سیئه ایله مراد؛ قحطلق ، طارلق ، خسته‌لق وسائر بالجمله بلالردر. شو حالده معنای آیت : [بز ناسه اوجوزلق ، بوللق ، صحت بدن وانواع نعمتلردن عبارت اولان رحمتمزی طادیردیغمزده آنلر او نعمتلره فرح ایدرلر. حتی او نعمتلرك حصولنه سبب اولان وسائله توسلرینه افتخار ایدرلر واکر آنلره کسب ایتدکلری کناهلری سببیله بلایا اصابت ایدرسه آنلرك درحال هرشیدن امیدلرینی کسدکلری کوریلور] دیمکدر. اکثر انسانلرك حالی بویله‌در. بناءً علیه؛ آیتك سری هرزمان ظهور ایتمکده‌در. چونکه ؛ انسانلرك پك چوقلرینه بر نعمت کلدیکنده فرحندن نه یاپاجغنی شاشیرر وکمال سرورله مسرور اولور ومصیبت کلدیکنده حدتله‌نیر مأیوس اولور، بلکه عبادتنی بیله ترك ایدر . حالبوکه انسانه لایق اولان کرك نعمت وکرك نقمت زمانلرنده عبودیت نقطه‌سنده ثبات ایتمك وعبادتندن آنجق رضاء باری‌یی آرامق و رضادن باشقه برشی مراد ایتمه‌مکدر . مع التأسف اکثریتله انسانلرك اخلاقی بونك عکسنه‌در . بناءً علیه ؛ آیتده بیان اولوندیغی وجهله بوکبی صفتلرله متصف اولانلر مذموملردر. شو حالده انسانه لایق اولان ؛ نعمته نائل اولدیغنده ربسنه شکر ایتمك وبلایایه مبتلا اولدیغنده صبر ایلمك وربسنك رحمتنی بکله‌مکدر .

* * *

واجب تعالی انسانك نعمته مسرور ومصیبته مأیوس اولدیغنی بیاندنصکره ایلك وکوتولك هرجمله‌سی اللهك خلقیله اولدیغنی بیانله بلایایه مبتلا اولانلرك نعمت الهیه‌دن

قطع امید ایتمه‌ملرینی توصیه ایتمك اوزره ﴿ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾ بیوریبور .

[او کافرلر بزم قدرتمزی انکار ایدرلرده الله تعالی‌نك دیله‌دیکی قولنه رزقی بول و دیله‌دیکی قولنه رزقی طـار ویردیکنی کورمدیلر و بیلمدیلرمی ؟ هم کوردیلر هم‌ده بیلدیلر . ایشته شـو بعض کیمسه‌نك رزقنی بول وبعض کیمسه‌نك رزقنی طـار قیلمق مؤمن کامللر ایچون اللهك قدرتنه و وحدانیتنه دلالت ایدر علامتلر واردر .] چونکه ؛ مؤمن اولان کیمسه اللهك بعض قولنك رزقنی بول وبعض قولنك رزقنی طار ویردیکنی کورونجه جناب حقك هر زمان ایسته‌دیکی قولنك رزقنی ونعمتنی توسیع ایده‌جکنه قلبی مطمئن اولور واضطرابدن قورتولور . بناءً علیه ؛ آنك عندنده نعمت ونقمت ، هپسنك خالقی الله تعالی اولدیغنی بیلدیکی جهتله مسـاوی اولور . چونکه ؛ نعمت ونقمت البته هپسی بر حکمته مبتنی اولدیغنی اعتقاد ایتدیکندن وارلغه زیاده مسرور ویوقلغه زیاده مأیوس اولماز . زیرا مؤمن کامللك شانی ؛ هر حالنده اللهه ربط قلب ایتمکدر . اللهه ربط قلب ایتمك ؛ هردرلو استراحتی موجبدر .

*
* *

واجب تعالی دیله‌دیکی قولنه رزقی بول ویردیکنی بیاندن صوکره او رزقك مصارفنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ ﴾ بیوریبور .

[ربك تعالی ایسته‌دیکنه رزقی بول‌ویرنجه حبیبم ! بزم سکا ویردیکمز رزقدن اقربانك حقنی ولایق اولدیغی مقداری ویرکه حقوق قرابتی ادا ایتمش اولاسـك .] زیرا آنلره رعایت ؛ اجانبه رعایتدن دها اولادر . بناءً علیه ؛ سکا ویردیکمز رزقدن آنلرك حقوقنه رعایت‌ایتمکله احتیاجلرینی دفع ایده‌جك مقداری آنلره ویرمکله مسرور ایت . [واقربایه رعایتدن‌صوکره فقر وفاقه‌یه مبتلا اولان مسکینه احسان ایت .] زیرا ؛ اقربادن‌صوکره رعایته شایان‌اولان فقرادر . [وفقرادن‌صوکره رعایته شایان‌اولان یولجیلردر .] بناءً علیه ؛ آنلره رعایت ایت‌که وطنندن واولاد وعیـالندن و یاران واحبابندن اوزاق دوشدکلری

ایچون حرمته لایقدرلر . شو حالده « اقربایه وبولندیغی بلده‌نك فقراسنه رعایتدن‌صوکره مرحمته لایق اولان مسافرلر » دیمکدر . لکن مسافرلرك مسافرتلری صورت‌مشروعه‌ده اولمق‌شرطدر . زیرا ؛ خلاف‌شرع وفسق‌وفجور ویول کسمك وآدم صویمق کبی برمقصده مبنی مسافرت ایدنلره رعایت ایتمك دکل بلکه ممکن اولورسه اهانت ایتمك ومفسدتلرینه مانع اولمق لازمدر .

﴿ ذٰلِكَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ ﴾

[ایشته شو بیان اولونان اقربا وفقرا ومسافرلره رضاء باری‌یی قصد ایده‌رك مالنی صرف ایدنلر ایچون بوصورتله صرف ایتمك دنیاده وآخرتده خیردر .] چونکه بومنوال اوزره صرف ایتمك ؛ نائل اولدیغی نعمتك شکرینی ادا اولدیغی جهتله دنیـاجه نعمتنك تزایدینه سبب اولدیغی کبی آخرتجه دخی اجر و مثوباته نائل اولاجغی جهتله آخرتده‌ده خیر اولور .

﴿ وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾

[ایشته شرعك امر ایتدیکی وجه اوزرینه اموالنی صرف‌ایدن کیمسه‌لر آنجق فلاحه داخل اولارق قورقدیغندن قورتولوب اومدیغنه نائل اولانلردر .]

بو آیتده بیان اولونان اوچ صنفه رعایتك واجب اولمسی ؛ زکاته مالك اولاجق قدر غنا لازم‌دکلدر ، بلکه آزیجق برماله مالك اولمق کافیدر . چونکه ؛ بونلرك حقوقنه‌رعایت سائرلر اوزرینه مقدم اولدیغنه اشارت ایچون‌آیتده بونلر صراحةً ذکر اولونمش ورعایت اولوناجق مالك مقداری ذکر اولونمامشدر .

عبادتده اعتبار ؛ عبدك نیتنه اولدیغنه ونفس فعله اولمادیغنه اشارت‌ایچون شو صدقه‌نك اللهك رضاسنی نیت‌ایدنلر ایچون خیرلی اولدیغی بیان اولونمشدر . چونکه ؛ فخررازینك بیـانی وجهله ریا ایله جمیع مالنی انفاق ایدن کیمسه رضاء باری ایچون برجوره‌ك صدقه ایده‌نك ثوابنه نائل اولاماز . بناءً علیه ؛ مؤمن ایچون عبادتنك جمله‌سنده نیتنی تصحیح ایتمسی لازمدر . زیرا عملك حکمی ؛ عبدك نیتنه باغلیدر . نیت صحیح اولورسه عملده صحیح اولور واکر نیت فاسد اولورسه عملده فاسد اولور .

واجب تعالی بو آیتده اخلاق حمیده‌دن **اوچنی بیانه بیورمشدر : بونلردن اقربایه رعایت** ؛ جمله ملتلرك قبول ایتدیکی خصلت حمیده‌در. **فقرایه وبولجی مسافره رعایت** کرچه دیکر ملتلرده دخی بولونابیلیرسه‌ده ملت اسلامیه‌ده بونلره رعایت جمله ملتلردن زیاده وهمان اسلامیتك رکن اعظمی کبی بر مزیت عالیه‌در. زیرا ؛ اسلامیتك علوّ جنابندن اولمق اوزره بخلك الك زیاده مذموم بر خصلت دنیه اولدیغی وحتی بخلك صاحبنی جهنمه قدر آلوب کوتوره‌جکنی بیان ایدن آیات بیناته واحادیث نبویه‌یه ایمان ایدن مؤمن البته فقرایه حرمت ویولجیلره رعایت ایدر وبو فعلندن شو آیت وبونك امثالی آیتلر ایجابی ثواب ایستر وعبادت نیتیله رعایت ایدر. چونکه ؛ احکام اسلامیه بونلرك عبادت اولدیغی وبونلرله رضاء باری‌یی آرامق لازم کلدیکنی بیان ایتمشدر . بناءً علیه ؛ هانکی اسلام مملکتنه واولسه وهانکی مؤمنه مسافر اولونسه ممکن اولدیغی قدر مسافر اولان کیمسه بر حرمته نائل اولور . برچوق بلده‌لرده آز چوق بر ثروته مالك اولان کیمسه‌لرك مسافرخانه‌لری بولونور وکلن مسافری رد ایتمز قبول ایدر، ییدیرر وایچیرر وراحت ایتدیرر، بدلنده پاره آلمغه تنزل ده ایتمز وآنجق رضاء باری‌یی امید ایدر واجرتی اللهدن ایستر ، دنیاده وآخرتده جناب حق ده اجرینی ویرر . اما آورویا عادتنی تحسین ایدنلر واحکام شرعیه‌دن غافل اولانلر بوکبی عادات اسلامیه‌یی تقبیح وانسانلری بخل کبی بر دنائته ترغیب ایتمکدن چکینمزلر، لکن احکام اسلامیه‌یه ایمان ایدن مؤمنه آنلرك سوزی اصلا تأثیر ایتمدیکندن دنیاده امکلری ضایع اولدیغی کبی آخرتده دخی وزر ووبالدن خالی قالمازلر . شو حالده بو مثللو کیمسه‌لر عادات اسلامیه‌دن تجرد ایتدکلری کبی حس انسانیدن دخی تجرد ایتمشلردر . زیرا ؛ انسانلرده، حرمتی وکندینه رعایتی سومك جبلی بر شیدر. بونی سومه‌ین البته حس انسانیدن مجرددر .

بو آیتده خطاب ؛ رسول اللهه ایسه‌ده رسول اللهه خطاب امته دخی خطاب اولدیغی جهتله اقربایه وفقرایه ومسافرلره رعایت ایتمکله خطاب ؛ **عمومه شاملدر** . شو بیان اولونان اوچ صنف انسانلره رعایت فلاحه سببدر وبونلرك فلاحه سبب اولدیغی بیان ؛ باشقه عمللرك فلاحه سبب اولمسنه مانع دکلدر .

*
* *

واجب تعالی اقربا وفقرا ومسافره رعایتله امر ایتدکدن صوکره آز ویروب مقابلنده چوق کوزه‌تمك جائز اولمادیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رِبًا لِيَرْبُوَا فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللّٰهِ ﴾ بیوریور .

[اموال ناسدن زیاده آلمق ایچون ویرمش اولدیغکز عطیه عندالله زیاده اولماز .]

﴿ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكٰوةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ ﴾

[اما اللهك رضاسنی مراد ایده‌رك ویرمش اولدیغکز زکات عندالله زیاده اولور . بناءً علیه ؛ رضاء باری ایچون عطیه ویرنلر عطیه‌لرینك اجرلرینی آخرتده اضعاف مضاعف آلیرلر ودنیادهماللری برکتدن وتلفدن محفوظ قالیر .]

یعنی ؛ ناسك اموالنی جلب ایتمك ایچون آز ویروب چوق آلانلرك عندالله اجری اولمادیغی کبی دنیاده مالنك برکتی دخی اولماز. چونکه آز ویروب چوق آلمق ربا اولوب ربا ده حرام اولدیغندن هیچ بر زمان ربانك قاریشدیغی مالده یمن وبرکت اولماز ، بلکه اصل مالك تلف اولمسنه سبب اولاجغنه برچوق آیتلر واحادیث نبویه دلالت ایدر . اما الله تعالی‌نك رضاسنی تحصیل ایچون مالنی صرف ایدنلر وبالخاصه فرض اولان زکاتی رضاء الٰهی‌یی مراد ایده‌رك ویرنلر وایشته بونیتله مالنی مصرفنه صرف ایدنلر اجرلرینی قات قات آلیرلر . بناءً علیه ؛ آخرتده صدقه‌لرینك اجرینی فضله‌سیله آلدقلری کبی دنیاده دخی او صدقه ماللرینك نشوونماسنه وآفتدن محفوظ قالمسنه سببدر .

طبریده وخازنده بیان اولوندیغی وجهله آیتدن مقصد ؛ **زیاده عوضه کوزه‌تمك ایچون هدیه ویرمك** معناسنه اولمق محتملدر . بوکا نظراً **معنای آیت** : [سزك اموال ناسدن زیاده آلمق قصدیله ویردیککز هدیه‌نك عندالله اجری اولماز . چونکه ؛ الله تعالی‌نك رضاسی ایچون ویرمه‌یوب مقابلنده زیاده بر شی آلمق ایچون ویردیکندن املی دنیایه منحصر اولدیغی جهتله دنیاجه آلدیغی کاریدر . آخرتده الٔنه برشی کچمز . اما زکاتدن اللهك رضاسی ایچون ویریلن شیئك اجرینی اضعاف مضاعف آلیر] دیمکدر . نیسابورینك بیانه نظراً آیت ؛ هبه ویاخود زیاده عوض آلمق قصدیله هدیه حقنده نازل اولمش وزیاده

عوض آلمق قصدیله هدیه ویرمك مباح اولسه بیله آخرتده اجری اولمایاجغی جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدر .

خلاصه ؛ رضاء باری یی قصد ایتمکسزین دنیا امنیه‌سیله ویریلن شی کرك صدقه اولسون وکرك هدیه اولسون آخرتده اجر اولمیه‌جغی واکر ریا اولورسه آخرتده اجر اولمامقله برابر عذابده اولاجغی ولوجه‌الله ویریلن صدقه‌نك دنیاده وآخرتده اجری قات قات فضله اولاجغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی انسانلرك عملی حسن نیته مقرون اولمسی لازم اولدیغی بیاندن صوكره انسانلری اولدكدن صوكره احیا ایده‌جکنی بیانله حسن نیته واخلاصه ترغیب ایتمك اوزره

﴿ اَللّٰهُ الَّذٖی خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمٖيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيٖيكُمْ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی شول واجب الوجوددر که ابتداءً سزی ایجاد ایتدكدن صوكره رزقكزی ویردی صوكره سزی اولدوردكدن صوكره احیا ایدر .]

﴿ هَلْ مِنْ شُرَكَٓائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذٰلِكُمْ مِنْ شَيْءٍ ﴾

[ای مشركلر ! سزك شریكلریكزدن واللهله شریكدر دییه‌رك عبادت ایتدیككز معبودلریكزدن شو بیان اولونان شیلردن هیچ برینی ایجاد ایتمك ورزق ویرمك واولدورمك واحیا ایتمكدن برینی ایشله‌ین ویاپابیلن وارمیدر ؟ بونلردن هانكیسنی یاپمغه اقتدارلری وارکه عبادت ایدرسكز ؟]

﴿ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾

[الله تعالی مشركلرك شركلرندن تنزه ایتدی وآنلرك اسناد ایتدكلری شیلرك جمله‌سندن عالی و بری اولدی .]

یعنی ؛ الله تعالی سزی ایجاده ورزقكزی ویرمكه واولدوروب صوكره احیا ایتمكه

قادردر. سزك شرك ایتدیككز شیلرك بونلردن هیچ برینه قادر اولانی وارمیدر ؟ البته یوقدر. شو حالده جناب حق سزك اسناد ایتدیككز جمله‌سندن منزه وعالیدر .

*
* *

واجب تعالی ذات الوهیتنك شریكدن منزه اولدیغی بیاندن صوكره شرك وسائر كناهلرك عالمك فسادینه سبب اولاجغی بیانله انسانلری كناهلردن تهدید ایتمك اوزره

﴿ ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِي النَّاسِ لِيُذٖيقَهُمْ بَعْضَ الَّذٖي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾ بیوریور .

[ناس كندی اللریله كسب ایتدكلری عمللرینك بعض جزاسنی طادوبده فنا عمللرندن رجوع ایتملری ایچون كسب ایتدكلری كناهلری سببیله دریاده وقره‌ده فساد ظهور ایتدی .]

یعنی ؛ ناسك كندی اللریله كسب ایتدكلری كناهلری سببیله دریاده وقره‌ده قحط وغلا وبرّ وبیابانده اوتلرك واكینلرك بیتمه‌مسی ومیوه‌لرك آفاته اوغرامسی وحیوانانك تلف وانسانلرك خسته‌لغه مبتلا اولمسی كبی برطاقم فساد ظهور ایتدی كه ناس بعض عمللرینك جزاسنی كورسونلر. مأمول كه ایشله‌دكلری كناهلردن رجوع ایدرلرده كوردكلری جزا ؛ حاللرینی اصلاحه سبب اولور .

بیضاوینك بیانی وجهله جزانك تمامی ومكملی آخرتده اولاجغنه ودنیاده انسان نه قدر كناهنك جزاسنی كورسه‌ده جزاسنك بعضیسنی كورمش اولاجغنه اشارت ایچون واجب تعالی بو آیتده ناسك كناهلری مقابلنده كوره‌جكلری جزا نه‌قدر بیوك اولسه آخرته نسبتله بعض اولدیغی بیان بیورمشدر . فساددن مراد ؛ **قحط وغلا ، یاغمورك آزلغی ، یانغینك وسائر آفاتك چوقلغی ، بركتك یوقلغی ، ظلم وتعدینك زیادی وضلالتك تكثریدر** . بناءً علیه ؛ زمانمزده بو آیتك سری تماميله ظهور ایتدیكی جمله‌نك معلومی برحقیقتدر . چونكه ؛ ناسك دیانت جهتندن احوالی تبدل ایتدیكی وانواع فسادك میدان آلدیغی وغلانك بوتون بلادی استیلا ایتدیكی ونعمتلرك كلیسنده بركتك زائل اولدیغی

وبرچوق اسبابلرله حيواناتك ونفوس بشريه‌نك تلف اولديغى انكارى غيرقابل بر حقيقتدر وبونلرك جمله‌سنه انسانلرك ايشله‌دكلرى كناهلرى سبب اولديغى جناب حق بو آيتده بيانله قوللرينى معصيتدن تنفير ايتمشدر .

∴

واجب تعالى انسانلرك كناهلرى سببيله فساداك ظهورينى بياندنصكره كناهكارلره امثاللرينك هلاك اولدقلرينى بيانله كناهه اصرار ايتدكلرى صورتده آنلر كبى بونلركده هلاك اولاجقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ قُلْ سِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! سن مشركلره دى كه « ير يوزنده سير ايدك باقك خرابه‌لرينه كورك كه سزدن اول كچنلرك عاقبتلرى نصل اولدى » .]

﴿ كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُشْرِكِينَ ﴾

[« اول كچنلرك اكثريسى سزك كبى مشرك اولمشلردى » .]

يعنى ؛ حبيبم ! شرك اوزره اصرار ايدن كافرلره كنديلرى كبى مشركلرك حاللرينى بيانله ارشاد ايچون سن دى كه « سز سيروسفر ايدك يريوزنده ، نظر ايدك كورك كه سزدن اول كچن مشركلرك هلاكى نصل اولدى وآنلرك خرابه‌لرندن عبرت آلك . چونكه ؛ شركلرى وكناهلرى سببيله آنلر نصل هلاك اولديلرسه سزكده آنلر كبى هلاك اولاجغكزده شبهه ايتمه‌يك » .

فخر رازينك بيانى وجهله شركك هلاكه سبب اولديغى كبى سائر كناهلرك دخى هلاكه سبب اولديغنه اشارت ايچون بو آيتده واجب تعالى هلاك اولان امتلرك اكثريسى مشرك اولديغنى بيان ايتدى كه مشرك اولمايانلرك دخى سائر فسق وفجور سببيله هلاك اولدقلرينه اشارتدر . مثلا يهوددن اصحاب سبت مشرك اولمادقلرى حالده يوم سبته رعايت حقنده امر الٰهى‌يه مخالفتلرندنطولايى هلاك اولمشلردر . شو حالده هلاكه سبب يالكز شرك

اولمايوب شركدن ماعدا كناهلرك دخى هلاكه سبب اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

∴

واجب تعالى كفرك هلاكه سبب اولديغى بيانله كفردن تنفير ايتدكدن صكره مؤمنى ايماننده ثباته ودوامه تشويق ايتمك اوزره ﴿ فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِىَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ﴾ بيوريور .

[الله تعالىنك رد ايتميه‌جكى والبته ارادهٔ الٰهيه تعلق ايتديكى جهتله وقوعى محقق اولان قيامت كونى كلمزدن اول دين اسلامى اقامه‌يه ويوزيكى اوطريق استقامت اولان دينه توجيهه دوام ايت كه او كون كلديكنده ناس فرقه فرقه اولاجقلر .]

﴿ مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِاَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ ﴾

[زيرا ؛ كفر ايدنلرك كفرى كندى مضرتلرينه‌در وايمانله عمل صالح ايشله‌ينلرك عمللرى كندى منفعتلرى ايچون استراحت ايده‌جك محل حاضرلارلر .]

يعنى ؛ حبيبم ! طريق توحيددن چيقان افكار فاسده اربابنك عاقبتلرى وخيم اولونجه بزم طرفمزدن عدالتى اقامه ايتمك اوزره نازل اولان دين مبينه يوزيكى توجيه ايتمكده دوام وعدالت اوزره او دينك احكامنى اقامه‌يه دوام ايت شول كون كلمزدن اول كه او كون البته طرف الٰهيدن كله‌جكدر واصلا ردى ممكن دكلدر . زيرا ؛ كلمسنه ارادهٔ الٰهيه تعلق ايتديكندن البته وقوع بولاجقدر واو كونده ناس عمللرينك مقتضاسى اولارق فرقه‌لره طاغيلاجقلردر . بناءً عليه ؛ اكر بركيمسه كفر ايدرسه كفرينك ضررى كندى عليهنه‌در وآنك كفرندن حاصل اولاجق وبال غيره تجاوز ايتمز . شو حالده اهل كفر آيرى برفرقه اولور واكر بركيمسه عمل صالح ايشلرسه عملنك ثوابى كنديه عائد اولديغندن آنك ثوابندن ديكرى مستفيد اولماز . بناءً عليه ؛ مؤمنلرده آيرى برفرقه اولور ومؤمن اولان فرقه ايمانله برابر عمل صالحلرى سببيله نفسلرينك راحتى ايچون قبرلرنده وجنتده ياتاجق محل حاضرلارلر وعمللريله او محلى تسويه ايدرلر .

بیضاوینك بیانی وجهله كفرك ضرری آنجق كافره وایمانك منفعتی آنجق مؤمنه اولوب مضرت و منفعتك غیره تجاوز ایتمیه‌جكنه اشارت ایچون آیتده كرك كافره متعلق فقره‌ده وكرك مؤمنه متعلق اولان فقره‌ده ظرفلری تقدیمله كافر حقنده ﴿ فعلیه كفره ﴾ یعنی « كفری آنجق كندینه‌در » ومؤمنلر حقنده ﴿ فلا نفسهم یمهدون ﴾ یعنی « آنجق كندی نفسلری ایچون یر حاضرلارلر » دنیلمشدر .

ردی ممكن اولمایان كونله مراد ؛ یوم قیامتدر . چونكه ؛ قیامته ارادهٔ الٰهیه تعلق ایتدیكندن البته واقع اولاجقدر . بناءً علیه ؛ هیچ بر كیمسه طرفندن رد اولونوب كیری قوناماز واوكونده ایمان فائده ایتمدیكنه اشارت ایچون واجب تعالی اوكون كلمزدن اول دینی اقامه ایله امر ایتمشدر . زیرا دار آخرت ؛ دار جزا اولدیغندن اوكونده تكالیف الٰهیه ساقطدر كه ایمان وعمل مقبول دكلدر . رسول اللهه خطاب امتنه خطاب اولدیغی جهتله آیتده خطاب ؛ امتك هرفردینه شاملدر .

*
* *

واجب تعالی قیامتك البته قائم اولاجغنی بیاندن صوكره قیامتك قائم اولمسنده‌كی حكمت واسراری بیان ضمننده ﴿ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِهِ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴾ بیوریور .

[ایمان ایدن وعمل صالح ایشله‌ین كیمسه‌لری فضل وكرمندن كوزل جزا ایله جزالاندیرمق وكافرلری كفرلری سببیله فنا جزا ایله جزالاندیرمق ایچون یوم قیامت قائم اولاجقدر . زیرا ؛ الله تعالی كافرلره محبت ایتمز .]

یعنی ؛ قیامت البته واقع اولور رد اولونماز كه الله تعالی ایمانله عمل صالحه موفق اولان قوللرینی فضل وكرمندن كوزل جزا ایله وكافرلری كفرلرینك ایجاب ایتدیكی جزا ایله جزالاندیرسون . چونكه ؛ الله تعالی كافرلری سومز . زیرا ؛ آنلری ارشاد ایده‌جك رسول وكتاب كلدیكی حالده ایمان ایتمدیلر . جزادن مقصد ؛ حسن جزا اولدیغنه اشارت ایچون فضلندن مؤمنلری جزالاندیره‌جغنی ذكرله كافرلرك جزاسنی

ذكردن اكتفا وكافرلری سومدیكنی دخی علاوه ایله سوء جزانك مقصد اصلی اولمادیغنه اشارت ایتدی . اللهك سومدیكنی بیان ؛ بغض وغضبك نهایه‌سیدر . عبدك عملنه ثواب ؛ استحقاقنك قات قات فوقنده اولدیغنه اشارت ایچون اجر ومثوبات ، فضل الٰهی اولدیغی بیان ایتمشدر . چونكه ؛ عبد هر نه قدر عابد وزاهد اولسه‌ده ینه عنایت الٰهیه‌یه محتاجدر .

*
* *

واجب تعالی فساد وهلاكك معصیت سببیله اولدیغی بیاندن صوكره صلاحك ظهورینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمِنْ اٰيَاتِهِ اَنْ يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيُذِيقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَلِتَجْرِيَ الْفُلْكُ بِاَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾ بیوریور .

[الله تعالینك قوللرینه رحمت ورأفتی جمله‌سندندر : انواع رحمتنی مژده‌جی اولدقلری حالده روزكارلری كوندرمسی . سزه بعض رحمتنی طادیرمق وامر الٰهیسی وجه اوزره دریاده كمیلر یورومك و فضل الٰهیدن رزقكزی طلب ایتمك ایچون سزه مژده‌جی روزكارلری كوندردی كه لطف الٰهیدن مستفید اولاسكز وبونلرك جمله‌سنی سزك شكر ایتمكز ایچون سزه احسان ایتدی .]

یعنی ؛ اللهك قدرتنه دلالت ایدن علاماتی جمله‌سندندر : منافعكزه خدمت ایده‌جك روزكارلری سزه كوندرمسی . چونكه ؛ الله تعالینك رحمتنك نزولنی وفضل واحساننك وصولنی ویاغمورلر سببیله بوللق واوجوزلق اولاجغنی سزه مژده ایدن صباح وشمال وقبله روزكارلرینی سزه مژده‌جی اولارق كوندرر كه او روزكارلر سزك انواع راحت ونعمتكزی مبشر وسزك ایچون امارهٔ صلاحدر كه آنلر سببیله جناب حق سزه بعض رحمتنی طادیرسون وكندی امری وجه اوزره دریاده كمیلر جریان ایتسون وسز او كمیلر واسطه‌سیله فضل الٰهیدن رزقكزی آرایك ونائل اولدیغكز نعمتلرك شكرینی ادا ایدك .

روزكارلرك انسانلر حقنده عین نعمت اولدیغی جناب حق بو آیتده بیان ایتمشدر . چونكه ؛ فخر رازینك بیانی وجهله اكر روزكار اسمه‌مش اولسه تعفناتك ظهوریله

خسته‌لق پیدا اولور و امراض تکثر ایدر وامراضك کثرتیله‌ده انسانلرك یاشایه‌میه‌جغی آشکاردر . بناءً علیه ؛ ریح صبا و پویراز و اوکله روزکارلری انسانلرك منفعتلرینه خادم وعالمك صلاحنه بادی اولان الطاف الٰهیه جمله‌سندندر . شوحالده سزی برچوق فنالقلردن محافظه ایتمك وطرف الٰهیدن فیضان ایدن رحمتدن سزه طادیرمق ومقتضای امری اوزره کمیلرك جریانی و سزك صورت مشروعه‌ده رزقکزی آرامکز ایچون شو بیان اولونان روزکارلری سزه کوندردی‌که شو نعمتلره شکر ایده‌سکز .

کرهٔ ارضده هر کسك بولوندیغی موقعه نسبتله درت جهت واردرکه آنلرده شرق ، غرب ، شمال وجنوبدر . بونلردن هر بری برروز کارك محلیدر . بناءً علیه ؛ ریح صبانك موقعی ومجراسی شرقدر و وجود انسانه غایت نافعدر . قبله روز کارینك موقعی بزلره نسبتله جنوبدر واکثر قبله روز کاری یاغموره مقدمه اولور . پویراز دنیلن روز کارك موقعی ومجراسی شمالدر وفوائد عظیمه‌سی واردر . حاصلاته غایت نافع ووجود انسانه‌ده زنده‌لك ویرر وریح دبورکه مغربدن اسر . بوروزکار هرشیئه مضردر ؛ حاصلاتی قورو تور وانسانلرك اعصابنی کوشه‌تیر وعذاب روز کاریدر . بناءً علیه ؛ غضب الٰهی ایله هلاك اولان ملتلرك اکثریسی بوروز کارله هلاك اولمشدر . شوحالده بوآیتده مبشر اولدیغی بیان اولونان روز کارله مراد ؛ **غرب روزکارینك ماعداسی اولدیغی** مفسرینك جمله‌ٔ بیاناتلرندندر .

خلاصه ؛ روز کارلرك قدرت الٰهیه و وحدانیت سبحانیه‌یه دلالت ایدر علامت جمله‌سندن اولدیغی وروزکار سببیله حاصل اولان نعمتلردن انسانلرك طاتمسی ودریاده کمیلرك جریانی وبوسببله حاصل اولان فضل الٰهیدن انسانلرك رزقنی آرامسی حکمتنه مبنی جناب حقك روز کارلری مبشر اولارق کوندرمسی وبونلرك جمله‌سی شکره شایان نعمت الٰهیه‌دن اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی وحدانیتنه دلالت ایدن بعض دلیللری بیاندن صکره نبوته متعلق بعض مسائلی وانبیاء سابقه‌نك امتلریله وقوع بولان مباحثدن بعضیسنی بیانله رسولنی تسلیه ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلاً اِلٰى قَوْمِهِمْ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم‌که حبیبم ! سندن اول بز کندی قوملرینه برطاقم رسوللر کوندردك .]

﴿ فَجَاؤُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ ﴾

[بز رسوللری کوندرنجه او رسوللر امتلرینه معجزه‌لریله کلدیلر .]

﴿ فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ اَجْرَمُوا ﴾

[رسوللر معجزه‌لرینی اظهار ایدوب امتلرینی دین حقه دعوت ایدنجه شول کیمسه‌لردن بز انتقام آلدق‌که آنلر رسوللرینی تکذیبله جرم وجنایت ارتکاب ایتدیلر .]

﴿ وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

[حالبوکه مؤمنلره یاردیم ایتمك بزم اوزریمزه حق وثابت اولدی .] بناءً علیه ؛ مؤمنلرك دشمنلرندن انتقام آلوب هلاك ایتمکله بز آنلره یاردیم ایتدك . زیرا ؛ اهل ایمانه یاردیم ایتمکی بز وعد ایتدك واراده‌مز تعلق ایتدیکندن آنلره یاردیم لازم اولدی .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله بوآیتده رسول اللهك عاقبت دشمنلری اوزرینه غلبه ایدوب ظفریاب اولاجغنه اشارتله جناب حق رسولنی تسلیه بیورمشدر . چونکه مؤمنلره نصرت ؛ رسولنی نصرتله تبشیر ایتمکدر . جناب حق مؤمنلره یاردیم ایده‌جکنی بیانله مؤمنلرك بربرلرینه دخی یاردیم ایتملری لازم اولدیغنه اشارت ایتمشدر . بیضاوی وخازنك بیانلرینه نظراً (ابوالدرداء) حضرتلرینك رسول اللهدن روایت ایتدیکی برحدیث شریفده بو معنایی تأیید ایدر . زیرا ؛ رسول الله « برمسلم دیکر مسلم برادرینك عرض وناموسنه طوقوناجق سوزی رد ایتمکله معاونت ایدرسه جهنم عذابنی او کیمسه‌دن رد ایتمك الله تعالی اوزرینه حق اولور » بیوردقدن صوکره بوآیتی تلاوت ایتدیکی مرویدر .

خلاصه ؛ جناب حقك رسول اللهدن اول کندی قوملرینه برچوق رسوللر کوندردیکی واو رسوللرك کندی قوملرینه آچیق معجزه‌لرله کلدکلری ورسوللرینی تکذیبله جرم ارتکاب ایدنلردن جناب حقك انتقام آلدیغی ومؤمنلره یاردیم ایتمك واجب تعالی اوزرینه حق اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی روزکارك قدرت الٓهیه یه دلالت ایدن علامات جمله‌سندن اولدیغی بیاندن صوکره روزکارلرك قدرت الٓهیه یه دلالت ایتدیکی جهتلری تفصیل ایتمك اوزره ﴿ اَللّٰهُ الَّذٖى يُرْسِلُ الرِّيَاحَ فَتُثٖيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِى السَّمَاۤءِ كَيْفَ يَشَاۤءُ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی شول قادر مختاردرکه کندی لطفندن روزکارلری کوندرر او روزکارلر بخار ودومانلری تحریك ایده‌رك بعضیلرینی بعضیلریله امتزاج ایتدیرر . حتی آنلر صیقیشیر بلوط حالنی کسب ایدرلر وروزکارلر او بلوطلری تحریکله جناب حق دیله‌دیکی وجه‌سمانك یوزینه دوشر .]

﴿ وَيَجْعَلُهُ كِسَفًا ﴾

[والله تعالی او بلوطلری اینجه وقالین و اوزون وقیصه سمانك یوزنده پارچه پارچه قیلار .]

﴿ فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهٖ ﴾

[بلوطلری دوشه‌یوب جو سمایی احاطه ایتدکدن صوکره سن کوررسك که یاغمور دانه‌لری او بلوطك آره‌لرندن چیقار .] ایشته کرك سمانك یوزنده عجیب شکلده بلوطك کورولمسنده اولسون وکرك بلوطك آره‌سندن رحمت دانه‌لرینك دوکلمسنده اولسون جناب حقك فاعل مختار اولمسنه دلالت واضحه واردر .

﴿ فَاِذَاۤ اَصَابَ بِهٖ مَنْ يَشَاۤءُ مِنْ عِبَادِهٖۤ اِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴾

[واو یاغمور صولرندن جناب حقك دیله‌دیکی قوللرینه اصابت ایتدیکنده برده کوریلورکه آنلر مسروراولورلر. چونکه؛ یاغمورك یاغمسی اوجوزلق وبوللغه علامت عد ایتدکلرندن رحمتك یاغمسنی بشارت صایارلر .]

﴿ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِهٖ لَمُبْلِسٖينَ ﴾

[حالبوکه آنلر کندی مرعی ومزرعه‌لری اوزرینه یاغمور نازل اولمازدن امیدلرینی کسمشلردی .] چونکه ؛ بر مدت رحمتك انقطاعندن یأسه دوشمك وتلاشی آرتیرمق

انسانلرده عادتدر . بناءً علیه بو آیتك مضمونته ماصدق اولمق ؛ اکثر انسانلرده وبالخاصه یاغموره احتیاج فضله اولان بلده‌لر اهالیسنده کورولمکده‌در. زیرا؛ رحمتك نزولی برآز زمان کسیلنجه امیدسزلکه دوشمك انسانلرده طبیعت ثانیه کبی اولمشدر .

طبرینك بیانی وجهله (کسفاً) (قطعاً) معناسنه‌در . یعنی «سمانك یوزنده جناب حق بلوطلری قطعه قطعه قیلارکه اوفاق وبویوك طاغلر کبی کوریلور» دیمکدر. ودق ؛ یاغمور دانه‌لریدرکه بلوطك آره‌لرندن دوکولور. (لمبلسین) امیدسز اولورلر دیمکدر . چونکه مبلس ؛ برشیدن امیدینی کسمکدر .

*
* *

واجب تعالی رحمتی انزالنك کیفیتنی بیاندن صوکره رحمتك نزولنك حشری اثباته مقدمه اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَانْظُرْ اِلٰۤى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِى الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِى الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدٖيرٌ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی‌نك قوللری اوزرینه هرزمان وقوعبولمقده اولان عنایتنی کورونجه ای مکلف اولان انسان ! سن رحمت الٓهیه‌نك اثرلرینه نظر ایت باق که یریوزی قورویوب أولمش جسد منزلنده اولدقدن صوکره نصل احیا ایدر واوتلری وأکینلری بیتیرمکله نصل یاشارتیر ویریوزی کوزللکنی نصل طاقینیر، ایشته شو ارضی احیا ایدن الله تعالی آخرتده موتایی‌ده احیا ایدر . حالبوکه الله تعالی هرشیئه قادردر .]

یعنی ؛ قورومش وروحسز جسد منزلنده‌اولان ارضی رحمتیله‌دولو اوتلر وچیچکلرله تزیین ایتمکه قادر اولان جناب حقك أولدکدن صوکره انسانلری احیا ایتمکده قادراولدیغی اولویتله ثابتدر . زیرا ؛ ارضده حیاتی خلق ایدن جناب حق اجزاء انسانده دخی حیاتی خلق ایدر. چونکه ؛ قدرت الٓهیه‌نك تأثیری جمله ممکناتده مساویدر. برنده اجرا ایتدیکی عین تأثیری دیکرنده دخی اجرا ایدر .

*
* *

واجب تعالى انسانك ثباتسزلغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَئِنْ اَرْسَلْنَا رِيحاً فَرَاَوْهُ مُصْفَرّاً لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ ﴾ بيوريور.

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه اكر بز مضرتلى روزكار كوندررده آنلرده اوتلرينى وأكينلرينى صارارمش كورورلرسه آنلر أكينلرى صارارد قدن صوكره كفر ايدر واولجه ويرديكمز نعمتلرك جملهسنى درحال انكار ايدرلر .] چونكه؛ حاللرنده ثبات وقلبلرنده اطمئنان يوقدر .

﴿ فَاِنَّكَ لَاتُسْمِعُ الْمَوْتَى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴾

[زيرا؛ حبيبم! سن أولمش اولان كيمسهلره سوز ايشيتديرهمزسك . چونكه آنلرك حقى ايشيتمكدن بوتون حسياتلرى قاپالى أولمش موتى منزلندهلردر . بناءً عليه؛ آنلره سوز دويورمق احتمالى يوقدر وسن، صاغيرلر آرقهلرينى دونوب كيتدكلرى زمان او صاغيرلره چاغيرمغى ايشيتديرهمزسك ونهقدر چاغيرسهك باغيرسهك آنلر دويمادقلرى كبى كافرلرده حق سوزى دويمازلر .]

﴿ وَمَا اَنْتَ بِهَادِ الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ ﴾

[حالبوكه يا اكرم الرسل! سن كورلرى ضلالتلرندن قورتاريجى اولماذك .]

يعنى؛ كافرلر خيرلى روزكار أسوب ياغمورلر ياغديغنده مسرور ويا غمور كسيلنجه درحال مأيوس اولورلر . چونكه؛ حاللرنده ثبات يوقدر . بناءً عليه؛ ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه بز آنلرك حاصلاتلرينه ضرر ويرهجك روزكار كوندروبده حاصلاتلرينى يانمش وصارارمش كورونجه حاصلات صارارد قدن صوكره آنلر درحال كفر ايدر واولجه ويرديكمز نعمتلرى بالكليه انكار ايدرلر . چونكه؛ الله‌ه اعتمادلرى يوقدر . زيرا؛ آنلر بوتون ادراكدن عارى موتى منزلنده اولدقلرندن حبيبم! سن أولمشلره سوز طويورهمازسك وسوز سويليهجك كيمسهيه آرقهلرينى دونهرك كيدن صاغيرلر سوزى وچاغيروب باغيرمغى ايشيتمزلركه سن كافرلره سوزيكى ايشيتديرهسك. حالبوكه اى رسول ذيشان! يولدن چيقمش اولان كورلرى سن طوغرو يوله قويامازسك .

ريحاً؛ مضر اولان روزكاره و رياحاً؛ نافع اولان روزكارلره اطلاق اولونديغندن آيتده (ريحاً) مضر اولان روزكارى كوندرديكمزده آنلر كفر ايدرلر ديمكدر. رسول اللهك (اللهم اجعلها رياحاً ولاتجعلها ريحاً) قول شريفىده رياح؛ منافعى متضمن اولان روزكارلره وريح؛ مضرتى متضمن اولان روزكاره دنيلديكنه دلالت ايدر . زيرا؛ حديثك معناسى «ياربى! روزكارلرى بزم ايچون منافعى متضمن رياح قيلده مضرتى متضمن اولان ريح قيلما» ديمكدر . چونكه؛ فخر رازينك بيانى وجهله منفعتلى اولان روزكارك انواعى چوق اولديغندن جمع لفظيله رياح وارد اولور . اما مضرتى متضمن اولان روزكار غايت آز اولديغندن مفرد لفظيله ريح وارد اولور . زيرا منفعتلى اولان؛ هر بلدهده وهر زمان اولور حتى آز بر مدت كسيلديكنده درحال بر صيقنتينك عارض اولديغىده ميدانده بر حقيقتدر . اما مضرتلى اولان؛ بعض بلدهده وبعض زمانده اولور.

آيت جليلهده حقى دويمايان كيمسهلرى صوك درجه ذم واردر . زيرا، ايشيتمك شاندن اولمايان موتايه وايشيتمك حسندن محروم اولان صاغيرلره تشبيه اولونمشلردر . فى الحقيقه حقى قبول ايتمهين معندلره سوز دويورمق وديكلهتمك امكانى اولماز. حتى صاغيرلره دويوروله بيلير ولكن معندلره دويورولاماز . چونكه؛ باطلى حق اعتقاد ايتديكندن هرنه سويلرسهك فائده ايتمز .

*
* *

واجب تعالى اهل شركك حقى ايشيتمدكلرينى بياندنصكره حقى ايشيدنلرك آنجق اهل ايمان اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴾ بيوريور .

[حقى ايشيتمز، آنجق بزم آيتلريمزه ايمان ايدن كيمسهلر ايشيتيرلر . زيرا؛ آنلر مطيع مسلمانلردر .]

يعنى؛ حقى ايشيدنلر آنجق مؤمنلردر . چونكه آنلرك ايمانلرى؛ ايشيتدكلرى سوزك معناسنى دوشونمكه وحق اولديغى صورتده قبوله سوق ايدر . بناءً عليه؛ آنلر

سويله‌تن سوزى ديكلر وموجبيله عمل ايدرلر. زيرا ؛ قلبلرنده اولان اعتقاد حق وتوكل تام آنلرى دائما حقه سوق ايدر . بناءً عليه ؛ آنلرك قلبلرنده اولان اعتقاد حق ميوه ويرن آغاج كبى دائما افعال حسنه واعمال صالحه‌يه سبب اولوركه اعتقادى اولمايندن اصلا خير صادر اولماز . چونكه ؛ قلبده هردرلو خيراتك كوكى مثابه‌سنده اولان اعتقاديوقدركه ميوه ويرسون . شوحالده اعتقاد حقدن محروم اولانك اعمال صالحه‌دن‌ده محروم اولديغنده شبهه يوقدر .

*
* *

واجب تعالى حقى قبول ايتمه‌ينلرى موتايه تشبيهدنصكره ازمنه‌نك كلوب كچمسيله انسانده خلق ايتمش اولديغى احوالدن بعضيلرينى بيانله ابتداءً ايجاده قادر اولديغى كبى قيامتده محاسبه ايچون قوللرينى احيايه دخى قادر اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَللّٰهُ الَّذ۪ى خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفاً وَشَيْبَةً ﴾ بيوريبور .

[الله تعالى شول قادر وقيوم كه سزى ضعيف اولان نطفهٔ حقيره‌دن خلق ايتدى . صكره اوضعف بدنده سزك ايچون قوت خلق ايتدى كه اوقوت يوماً فيوماً تزايدايتدى . حتى نشو ونما كز كماله كلدى ، بالغ اولديكز ودليقانليلغكز مدت مديده دوام ايتدى واو قوتدن استفاده ايتدكدنصكره تكرار ضعفيت خلق ايتدى كه سنكز قرقى كچدى انحطاطه يوز طوتديكز وقوجه‌لغكزى خلق ايتدى كه بالعموم قوى وآلتلريكزه ضعف عارض اولدى .]

﴿ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُ ﴾

[زيرا ؛ الله تعالى قوللرنده ديله‌ديكى حالاتى خلق ايدر فاعل مختاردر .]

﴿ وَهُوَ الْعَل۪يمُ الْقَد۪يرُ ﴾

[حالبوكه الله تعالى قوللرينك هرحالنى بيلير وقوللرينك اصل مايه‌لرينى خلق ايتديكى

كبى آنلرك قوالرنده كوناكون احوالى دخى خلق ايتمكه قادردر وبوحاللر مشيت الٰهيه‌يه باغليدر .] يوقسه انسانلرده طبيعى برحال دكلدر . بناءً عليه ؛ بونلرك جمله‌سنى سزده خلق ايتمكه قادر اولان الله تعالى سزى ، أولدكدنصكره‌ده احيايه قادردر . شوحالده بوكبى حاللرى نفسكزده مشاهده ايدوب دورركن نصل اولويوركه آخرتده احيا اولوناجغكزه ايمان ايتمزسكز . حالبوكه شو احوالكزه لايقيله دقت ايتسه‌كز أولدكدن صوكره حيات بولاجغكزده اصلا شك ايتمزسكز .

*
* *

واجب تعالى انسانلرى أولدكدن صوكره احيا ايده‌جكنى بياندن صوكره مجرملرك قيامتده اولاجق حاللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذٰلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ ﴾ بيوريبور .

[امواتى احيا ايدوب محشره جمع ايتمك ايچون موعود اولان يوم قيامت قائم اولديغنده مجرملر دنياده بر ساعتدن زياده مكث ايتمدكلرينه يمين ايدرلر . ايشته بويله‌جه آخرتده يالان يره يمينه جرأت ايده‌جكلرى كبى دنياده دخى آخرتى انكار ايدرلر ويالان سويلرلر وافك وافترايه جرأت ايدرلر .]

يعنى ؛ اى رسول اكرم ! ذكر ايت قيامتك قائم اولاجغى كونى كه او كونده وقوع بولاجق عذابك شدتندن مجرملر شاشيرروب برلرينه يمين ايدرلر وديرلركه « دنياده بز بر ساعتدن زياده دورمادق » . حالبوكه آنلرك بو يمينلرى يالاندر . چونكه ؛ آنلر دنياده چوق معمر اولديلر واولاد واحفاد يتيشديرديلر ، فقط آخرتده كورد كلرى عذابه نسبتله دنياده‌كى عمرلرينى بر ساعت عد ايدرلر .

خلاصه ؛ جناب حقك انسانلرك قوتدن ضعفه وضعفدن قوته نقل ايتمك صورتيله عمرلرينى امرار ايتديكى وديله‌ديكنى خلق ايتمكه قادر وهرشيئه علمى لاحق اولديغى وقيامت قائم اولديغنده اوكونك شدتندن مجرملرك شاشيروب دنياده بر ساعتدن زياده

دوومادقلرينه يمين ايده‌جكلرى و آنلرك يالان يره يمين ايتمك هرزمان عادتلرى اولديغى بو آيتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى مجرملرك شو يمينلرينه قارشى ارباب علم وايمان طرفندن ويريله‌جك جوابى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ وَالْاِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِى كِتَابِ اللّٰهِ اِلٰى يَوْمِ الْبَعْثِ ﴾ بيوريبور .

[انس وجندن وملائكه‌دن كنديلرينه علم وايمان ويريلن كيمسه‌لر ديرلركه « بز اللهه يمين ايدرزكه سز علم الٰهيده ولوح محفوظده يوم بعث اولان قيامته قدر دنياده وقبريكزده دورديكز » .]

﴿ فَهٰذَا يَوْمُ الْبَعْثِ ﴾

[« ايشته شو ايچنده بولونديغكز كون سزك دنياده انكارايتديككز بعث كونيدر » .]

﴿ وَلٰكِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴾

[« ولكن سز بو كونك حق اولديغنى بيلمديكز » .]

يعنى ؛ اهل عذابك دنياده مكثلرينى غايت قيصه عدايدوب يالان يره يمين ايتدكلرينى ايشيدن اهل ايمان آنلرك يمينلرينى ردله ديرلركه « سز دنياده كتاب الله اولان لوح محفوظده ثابت وعلم الٰهيده محقق اولارق چوق زمان دورديكز . حتى دنياده وقبركزده يوم حشره قدر مكث ايتديككز لوح محفوظده ثابتدر . بناءً عليه ؛ هر نه قدر انكار ايتسه‌كزده انكاركزك فائده‌سى يوقدر » ديمكله يالان يره يمين ايتدكلرينى يوزلرينه ووررلر و « ايشته شو كون سزك دنياده انكار ايتديككز كونكه جناب حق رسوللرى واسطه‌سيله سزه وعد ايتمشدى . سز ايسه ايمان ايتمديككز كبى خبر ويرن رسوللرى‌ده تكذيب ايتمشديكز » ديمكله اسكات ايدرلر . كافرلرك دنياده غايت

آز مكث ايتدكلرينه يمينلرينك سببى ؛ بر آز دها مدت ايسته‌مك وجهنمه صوكره كيرمك وممكن اولديغى قدر عذابك تأخيرينى اميد ايتمكدن عبارتدر .

*
* *

واجب تعالى اهل جهنمك سوزلرينى اهل ايمانك رد ايده‌جكلرينى بياندن صوكره يوم قيامتده كافرلرك توبه‌لرينك قبول اولونميه‌جغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَيَوْمَئِذٍ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴾ بيوريبور .

[يوم قيامتده شول كيمسه‌لرك معذرتلرى منفعت ويرمزكه آنلر ظلم ايتديلر و آنلردن راضى اولوناجق برشى ايسته‌نمز . بناءً عليه ؛ رضايى موجب اولان عبادت وتوبه كبى شيلرى ايشله‌يه‌جك اولسه‌لر بيله مقبول اولماز . زيرا آخرت ؛ دار تكليف اولماديغندن زمانك غيريدر .]

يعنى ؛ يوم قيامتده ظالملر چوق اعتذارده بولونورلرسه‌ده معذرتلرى منفعت ويرمز وآنلردن جناب حقك راضى اولاجغى وآنلردن عذابى قالديره‌جغى توبه وطاعت كبى شيلرده ايسته‌نمز . چونكه ؛ توبه‌نك وعبادتك زمانى كچمشدر . زيرا ؛ بونلرك زمانى ومكانى دنيا ايدى . بناءً عليه ؛ دنياده انبيا وكتابلر واسطه‌سيله آنلردن طلب اولونمشدى ولكن قبول ايتمه‌مشلردى . آخرتده ايسه بوكبى تكليفلر اولماديغندن طرف الٰهيدن آنلره « توبه ايدكده قصوركزى عفو ايده‌لم » دينمز . ﴿ ولاهم يستعتبون ﴾ آنلره « سزكزى توبه ايله وطاعتله ارضا ايدك » دينمزديمكدر . چونكه ؛ عتب ؛ رضا معناسنه اولوب ﴿ يستعتبون ﴾ ده‌كى سين‌ده طلب معناسنه اولديغندن « رضايى ايجاب ايدر برشى آنلردن طلب اولونماز » ديمكدر .

خلاصه ؛ آخرتده ظالملرك اعتذارلرى منفعت ويرميه‌جكى وطرف الٰهيدن آنلره « توبه ايدك وياخود عبادت ايدك » ديه‌رك بر تكليف وقوع بولميه‌جغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی اهل جهنمك معذرتلرینك قبول اولونمیه‌جغنك سببی دنیاده آنلره
رسل کرام طرفندن هرشیئك بیانی اولونوب نقصان قالمامسی اولدیغی بیان ایتمك اوزره
﴿ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرمکه شوقرآنده بز ناسه هردرلو ضرب مثلی بیان ایتدك ، هیچ بر مسئله‌ده نقصان قالمادی . بناءً علیه ؛ دنیاده بونلری قبول ایتمه‌ینلرك آخرتده اعتذارلری قبول اولوناماز .]

﴿ وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِآيَةٍ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُبْطِلُونَ ﴾

[الله تعالی حق ایچون حبیبم ! سن آنلره برآیت کتیرمش اولسه‌ك شول کیمسه‌لر « البته سز اولمادیغکز ، الا مبطل اولدیغکز » دیرلرکه آنلر کافرلردر .]

یعنی ؛ کافرلر ایچون یوم قیامتده اصلا اعتذاره مجال یوقدر . زیرا ؛ ذات الوهیتمه یمین ایدرمکه بز ناسه قرآنده ضروب امثالك هر نوعنی بیان ایتدك . مثلا یوم قیامتده بعث اولوناجغنی وبعث اولونانلرك عمللرینك جزاسنی کوره‌جکلرینی وعمل صالح صاحبلرینك نائل اولاجقلری درجه‌لری ومجرملرك مستحق اولدقلری عذابی وبینلرنده جریان ایده‌جك محاوره‌لرینی ومعذرتلرینك قبول اولونمیه‌جغنی بیان ایتدیکمز کبی توحیدك وقیامتك حق اولدیغنی دخی بیان ایتدك . شوحالده آنلر ایچون « بز بونی دویمادق » دیه‌جك برمسئله قالمادی که اعتذاره مجاللری اولسون . حق حبیبم ! سن اهل کفره بوتون پیغمبرلرك کتیردکلری معجزه‌لری کتیرسه‌ك آنلر « ای رسوللر ! سز اولمادیغکز ، الا مبطل اولدیغکز . طوغرو وحق اولارق برشی کتیرمدیکز . » دیرلر .

ایشته دین طانیمایانلرك حاللری بویله‌درکه بوتون انبیانك کتیردکلری دینلره طعن ایدرلر وهپسنه مبطل نظریله باقارلر . چونکه ؛ دیانتدن نصیبلری یوقدر . بناءً علیه ؛ هرشیئی سویلمکدن چکینمزلر .

﴿ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

[ایشته بویله‌جه حق طلبنده بولنمایان جاهللرك قلبلرینی الله تعالی مهرلرکه حقی دویمه

اصلا میل ایتمزلر . چونکه ؛ آنلر اراده‌لرینی ضلالته صرف ایدوب طوغرو یول آرامادقلرندن الله تعالی آنلرك اراده‌لرینه کوره قلبلرینی قاپاتیر . بناءً علیه ؛ حقی دویماز وآرامازلر . چونکه بیلمز وبیلمدکلرینی دخی بیلمز جهل مرکب ایچنده اولدقلرندن علمی هیچ کیمسه‌یه ویرمك ایسته‌مزلر . جهل مرکب ایسه جمیع زمانده حقی ادراکه مانعدر .

* * *

واجب تعالی کافرلرك حاللرینی بیاندن صوکره رسولنی تسلیه ایتمك اوزره ﴿ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! سن صبر ایت . زیرا ؛ اللهك وعدی حقدر وآخرته ایمان ایتمه‌ینلر سنی خفته حمل ایتمسونلر .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! مشرکلردن واقع اولان اذایه سن صبر ایت . زیرا ؛ اللهك سکا نصرت ایده‌جکنه ودینکی جمیع ادیان اوزره عالی قیلاجغنه ودشمنلریکی قهر وتدمیر ایده‌جکنه دائر وعدی حقدر . بناءً علیه ؛ بو وعد الهی البته واقع اولاجقدر وآخرته ایمان ایتمه‌ینلر سنی جهله وخفته حمل ایتمسونلر .

ارباب ضلالتك عادتلری اکثریا ارباب علم وهدایتی استخفاف ایتمك اولدیغندن جناب حق استخفافدن نهی ایتدیکی کبی استخفاف ایدنلرك ارباب ایماندن اولمادقلرینی دخی بیان بیورمشدر . چونکه ؛ ارباب دین ، علمی اولان ارباب علمی وایمانی اولان ، ارباب ایمانی استخفاف شویله دورسون هرحالده تعظیم وتوقیرله قارشیلار . زیرا ؛ ایمانك شانی بودر .

بیك اوچیوز اوتوز سنه‌سی اغستوسنك یکرمی بشنجی بازار کونه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز ایکی سنه‌سی شوالك اون بشنجی کونی ایکندی نمازندن صوکره بوسوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر .

سورهٔ لقمان

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر. اوتوز درت آيتى حاويدر.

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ الۤمۤ ﴾

متشابهاتك تأويلنى تجويز ايدنلره ونعمت‌الله افنديننك بيانه نظراً (ا) انسان كامل اولان رسول اللهه و (ل) لطف الٓهى‌يه لياقتنه و (م) رسول اللهك مؤيد من عندالله اولديغنه اشارتدر.

﴿ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ﴾

[اى مؤيد من عندالله اولوب جناب حقك لطف واحسانه لايق ومستحق اولان انسان كامل! سكا خطاب ايدرمكه شو سوره‌نك آيتلرى حِكَم مصالح اوزره مشتمل اولان كتابك آيتلريدر.]

﴿ هُدًى وَرَحْمَةً لِلْمُحْسِنِينَ ﴾

[ربسنه عبادت ايتمكله احسان ايدن محسنلره رحمت وطوغرو يولى كوسترر هدايت اولديغى حالده شو آيتلر كتاب عظيمك آيتلريدر.]

كتاب‌له مراد؛ قرآندر. قرآنك احكامى، امرلرى، نهيلرى، حكايه‌لرى، موعظه‌لرى وضروب امثالى حكمتى متضمن اولوب حكمتدن خالى بر حكمى اولماديغنه اشارت ايچون كتاب حكمت ايله توصيف اولونارق كتاب حكيم دنيلمشدر. قرآن؛ قوللره طوغرو يولى كوسترر احسان الٓهى اولمسنه بناءً هدايت ورحمت اولديغى بيان اولونمشدر.

محسنلرله مراد؛ عبادتنى اللهه حصر ايدوب اللهك غيرى عبادته صرف ايتميه‌جك كيمسه اولماديغى

اعتقادله اركانه وشرائطنه رعايت ايده‌رك عبوديتنى ادا ايدن كيمسه‌لردر. قرآندن انتفاع ايده‌جك آنجق محسنلر اولديغنه اشارت ايچون قرآنك هدايت ورحمت اولمسى ارباب احسانه تخصيص اولونمشدر.

***

واجب تعالى قرآنك محسنلره هدايت ورحمت اولديغى بياندن صوكره محسنلرك كيملر اولديغى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴾ بيوريور.

[محسنلر شول كيمسه‌لركه آنلر فرض اولان نمازلرينى وقت معيننده اركانه وشرائطنه رعايت ايده‌رك ادا ايدرلر وفرض اولان زكاتلرينى فقرايه ويررلر وآنلر يالكز عبادت بدنيه اولان نمازى قيلمق وعبادت ماليه اولان زكاتى ويرمكله اكتفا ايتمزلر، بلكه اعمالك تنقيد وانسانلرك تجزيه اولوناجغى يوم آخرته ايمان ايدرلر.]

﴿ اُولٰئِكَ عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾

[ايشته شو عبادتلرى ادا ايدن محسنلر ربلرندن كنديلرينه انزال اولونان هدايت قرآن اوزرينه‌درلر وآنجق شو اوصافله متصف اولانلر؛ قورقديغندن قورتولوب اومديغنه نائل اولانلردر وبونلر احسان صاحبلريدر.] چونكه؛ بو مثللو عباداتى ادا ايدنلر عندالله مقبول ومرضى اولدقلرندن مرتبهٔ فلاحى احراز ايتمشلردر.

بيضاوى ومداركك اشارتلرى وجهله محسنلرك شعائر اسلاميه‌دن رعايت ايتدكلرى برچوق اعمال صالحه‌لرى اولديغى حالده نماز وزكاتله آخرته ايمانك سائر عبادتلر اوزرينه مزيتلرينه اشارت ايچون آيتده صراحةً بونلر ذكر اولونمشدر. چونكه نماز؛ يوميه بش دفعه تكرر ايدوب زحمتنك چوقلغنه بناءً انسانلرك معياريدر. بناءً عليه؛ مؤمنلرك چوقلرنده سائر عبادتدن زياده نمازده تكاسل كورولديكى كبى زكاتده انسانك روحنك ياريسى مثابه‌سنده اولان اموالدن تفريق اولوناجغى ايچون نفوس بشريه‌يه اداسى آغير

اولدیغندن جناب حق اهل ایمانک فلاحنه سبب اولان خصال حمیده صره‌سنده ذکر ایتمشدر.
کذلك آخرت امر غیب اولدیغندن آخرته ایمان ؛ مزایای انسانیه‌نك ونجات وفلاحه سبب اولان افعالك اساسی اولدیغندن حصر وقصرله بیان اولونمشدر.

خلاصه ؛ نماز وزکات وآخرته ایمان انسانلرك فوز وفلاحنه سبب اولان ارکان مهمهٔ اسلامیه‌دن اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی قرآنك حکمت اوزره شامل اولدیغنی واهل ایمانك بعض اوصافنی بیاندن صوکره قرآنی بر طاقم لهویاته دکیشدکلرینی بیان ضمننده ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا ﴾ بیوریور .

[ناسدن بعضیلری عن جهل ٍ طریق الٰهیدن خلقی منع واضلال ایتمك ایچون فائده‌سز سوزلری صاتون آلیر واللهك آیتلرینی مسخره اتخاذ ایدر .]

﴿ أُولٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴾

[ایشته آیتلری مسخره اتخاذ ایدنلر ایچون اهانت ایدر عذاب واردر. چونکه حقی باطله دکیشمکله حقه اهانت ایتدکلرندن آنلره نازل اولان عذاب ؛ اهانت ایده‌جك عذابدر.]

یعنی ؛ اللهك نعمتنه کفر ایدن ولطف الٰهینك حقوقنی اونوتان ناسدن بعضیلری فضائل کمالات وانواع هدایت اوزره مشتمل اولان آیات الٰهیه‌یی فائده‌سز خبرلره تبدیل ایدرلرکه او خبرلر انسانی وظیفه‌سی اولان حقه اتباعدن مشغول ایدر. بومثللو اراجیف کاذبه‌یی آیات بینات اوزره ترجیح ایتمکدن مقصدلری ؛ طریق الٰهی اولان دین اسلامدن ناسی عن جهل ٍ اضلال وآیات الٰهیه‌یی استهزالرینه آلت قیلمقدر . ایشته قرآنی استهزا ویالان سوزلری قرآن اوزرینه ترجیح ایدنلر ایچون قرآنی استهزالرینه بدل آنلره اهانت ایده‌جك عذاب واردر . زیرا ؛ باطلی ترویج ایچون حقی ابطاله سعی ایدنلر البته حقیر اولارق معذب اولاجقلردر .

بیضاوینك بیاننه نظراً (لهوالحدیث) ایله مراد ؛ انسانی لایق اولان عباداتی ادا ایتمکدن منع ایدن اصلسز خبر ویالان سوز وانسانی کولدوره‌جك اویونلردر. شوحالده انسانی عبادتدن منع ایدن طاوله ، دامه واسقانبیل کبی اویونلرك جمله‌سی لهو الحدیث ده داخلدر . بناءً علیه ؛ بونلری اختیارله عبادتی ترك ایدنلرك عذاب مهینه نظراً بو آیتده مستحق اولدقلرینه بوآیت دلالت ایدر. یاخود تفسیر خازن ومدارکده بیان اولوندیغنه نظراً لهوالحدیث ایله مراد ؛ تغنی در. لهوحدیثی صاتون آلمق ایله مراد ؛ تغنی وسائر چالغیلره پاره ویروب دیکله‌مکدر . شوحالده بالعموم چالغیلر وشرقیلر وتورکیلر بوآیتده داخلدر . چونکه ؛ جمله‌سی انسانی لایق واللهك رضاسنه موافق اولان عملدن منع ایدر. بوکبی شیلر قلبی افساد ومالی افنا وغضب الٰهی‌یی جلب ایدر افعال قبیحه جمله‌سندندر .
واجب تعالی بوآیتده اویون وسائره کبی باطل اولان شیلری حق اوزره ترجیح ایدنلری اوچ جهتدن ذم ایتمشدر . برنجیسی ؛ فائده‌سز لعبیاتی اشترا یعنی اختیار ایتملریدر. ایکنجیسی ؛ کندیلری طریق حقه سلوك ایتمدکلری کبی طریق حقه سلوك ایده‌جك ارباب عرفانی اضلال ایدوب منع ایتملریدر . اوچنجیسی ؛ شومعامله‌لرینك شرع وعقله مستند اولمایوب آنجق ام الخبائث اولان جهله مبتنی اولمسیدر . ایشته شو اوصافله مبتلا اولانلر آخرتده برعذابه مستحق اولاجقلرکه اوعذاب آنلره اهانت ایده‌جکدر .
بیضاوی ، مدارك وخازنده بیان اولوندیغنه نظراً بوآیت ؛ مشرکلردن (نضر بن حارث) حقنده نازل اولمشدر . چونکه ؛ (نضر) دائما شام وعجم جهتلرینه تجارت ایچون سیروسفر ایتدیکندن عجملر طرفندن یازلمش یالان خبرلر وقصص وحکایات ایله طولو برطاقم کتاب صاتون آلوب بو یالان خبرلری دیکله‌تمك اوزره قریشی باشنه طوپلار، آنی اوقور مشرکاره دیکله‌تیر وآنلری قرآنی دیکله‌مکدن منع ایدر وه محمد صلى الله عليه وسلم سزه عاد و ثمود قوملرندن خبر ویریورسه بن‌ده سزه (رستم) و(اسفندیار) وعجم ملکلرینك حکایه‌لرینی خبر ویریورم » دیمکله آنلری اغفال ایتمسنه بناءً جناب حق آنی وامثالنی ذم ایتمك ایچون بو آیتی انزال ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالى يالان خبرلرى قرآن اوزرينه ترجيح ايدن مفسدلرك احوالندن بعضيلرينى بياندن صوكره اوصاف ذميمه‌لرندن بعض آخرى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا وَلّٰى مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا كَاَنَّ فٖى اُذُنَيْهِ وَقْرًا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَلٖيمٍ ﴾ بيوريور .

[او باطل اولان لهوياتى اشترا ايدن كيمسه اوزرينه بزم حقه دلالت ايدن آيتلريمز تلاوت اولونديغنده كنديني عالى عد ايده‌رك او آيتلرى ايشيتمه‌مش كبى آرقه‌سنى دونركه كأن قولاقلرنده آغيرلق وارده او آغيرلق ايشيتمه‌سنه مانع اولويور كبى برحالده بولونور. او كافرك حالى بويله اولونجه حبيبم ! سن آنى الم ويرن عذابله تبشير ايت .]

يعنى ؛ حبيبم ! برطاقم اراجيفى قرآن اوزرينه ترجيح ايدن مشرك اوزرينه بزم وحدانيتمزه دلالت ايدن آيتلريمز تلاوت اولونديغنده هيچ ايشيتمه‌ين كيمسه كبى كبر وغرور ايده‌رك آرقه‌سنى دونر ، اصلا اوقونان آيتلره التفات ايتمز، كنديني مستغنى عد ايدر . كأن آنك حالى قولاقلرنده صاغيرلق اولان كيمسه‌نك حالى كيدركه اصلا باشنى قالديرماز وتلاوت اولونان جهته يوتى بيله دونمز . حالبوكه آنك ايشيتمه‌سى ايچون آيتلرك كراراً مراراً قرائت اولونديغنه اشارت ايچون استمراره دلالت ايدن مضارع صيغه‌سيله ﴿ تتلى ﴾ لفظى وارد اولمشدر .

ابوالسعود افنديك بيانى وجهله قرآندن اعراض ايدن كافرك اعراضى وقرآنى ايشيتديكى حالده ايشيتمه‌مش كبى كنديني عالى عد ايدوب تكذيب ايتديكنه مقابل تهكم ايچون عذابله انذار بدلنده عذابله تبشير ذكر اولونمش ودنيلمشدركه «آنك حالى بويله اولونجه يا اكرم الرسل! سن‌ده آنى عذابله تبشير ايتمكله عذابك هرطرفنى احاطه ايده‌جكنى وعذابدن قورتولاميه‌جغنى كنديسنه بيلدير » .

فخررازينك بيانى وجهله قرآندن اعراض ايدن كيمسه‌يى جناب حق درت جهتله ذم ايتمشدر. برنجيسى؛ محتاج اولديغى علم وحكمتدن اعراض ايتمسيدر. ايكنجيسى؛ سبب نجاتى اولادن قرآنى ديكله‌مكده كبر ايتمسيدر. اوچنجيسى؛ آيتلرى ايشيتديكى حالده

ايشيتمز كبى دورمسيدر. دردنجيسى ؛ قولاغنده صاغيرلق اولماديغى حالده كنديسنى صاغير منزلنده قيلمسيدر .

*
* *

واجب تعالى كافرلر ايچون عذاب اليم اولديغنى بيان ايتديكى كبى مؤمنلر ايچون جنات نعيم اولديغنى دخى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعٖيمِ ۞ خَالِدٖينَ فٖيهَا ﴾ بيوريور .

[شول كيمسه‌لركه ايمانله برابر عمل صالح ايشله‌ديلر. آنلر ايچون ابداً قاليجى اولدقلرى حالده نعمتلرله طولو جنتلر واردر .]

﴿ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا ﴾

[بو جنتلر اللهك حق وثابت وعديدر .]

﴿ وَهُوَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴾

[حالبوكه الله تعالى جمله افعالى حكمت اوزره مشتمل هركسه غالب بر اولودر .]

بناءً عليه ؛ وعدى حقدر اصلا تبدل وتغير قبول ايتمز .

يعنى ؛ اللهك وارلغنى وبرلكنى تصديق واقرارله ايمان ايدوب قرآنك مقتضاسى اوزره عمل صالح ايشله‌ين كيمسه‌لر ايچون نعمتله طولو جنتلر واردر. زيرا؛ آنلر دنياده ايمانله باطنلرينى واعمال صالحه ايله ظاهرلرينى تصفيه ايتدكلرندن آخرتده انواع نعمتله متنعم واصناف كرمله مكرملردر . بناءً عليه ؛ آنلر جنتلرده ابدى قاليجى اولدقلرى حالده او نعمتلرله دائماً تلذذ ايدر محروم اولمازلر واللهك آنلره وعدى حق اولديغى جهتله اصلا خلف اولماز البته وعدينى انجاز ايدر . زيرا ؛ الله تعالى هركسه غالب اولديغندن وعدينى انجازه قادر اولديغى كبى وعدينى ايفايه مانع اولاجق بركيمسه‌ده يوقدر وهرفعلى حكمتى متضمن بر حكيم متعالدر .

جنتده احضار اولونان نعمتلرك سبب عاديسى ؛ ايمانله برابر عمل صالح اولديغنه

بو آیت دلالت ایدر . کرچه جنته کیرمك فضل الٰهی ایسه‌ده درجات؛ عبدك عمله کوره اولاجقدر. بو آیتده آنلر ایچون جنت نعمتلرینك وارلغیله حکم ؛ ایمانله عمل صالحه تعلیق اولونمشدر . عمل صالح‌له مراد ؛ **عندالله مقبول ومرضی اولان عملدر** . نعمت الٰهیه‌نك جنتده وسعتنه اشارت ایچون (جنات) لفظی **جمع** صیغه‌سیله وارد اولمشدر که نعم الٰهیه‌نك چوقلغنی بیانله قوللرینی عبادته تشویق وجنتی وعد الٰهی ایله تأیید ایتدی که مؤمنلر مسرور اولسونلر. چونکه ؛ وعد الٰهیده خلف اولماز. اهل ایمان عندنده جنت معلوم ومعین اولدیغنه اشارت ایچون **معرفه** اولارق وارد اولمشدر . زیرا ؛ اهل ایمان بلا شك ایمان ایتدکلرندن جنت آنلر عندنده معلومدر .

*
* *

واجب تعالی عزیز وحکیم اولدیغی دلائل خارجیه ایله بیان ایتمك اوزره ﴿ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَاَلْقٰى فِى الْاَرْضِ رَوَاسِىَ اَنْ تَمِيدَ بِكُمْ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی سزك کوردیککز وجه اوزره کوکلری دیرکسز یاراتدی ویر یوزی سزکله برابر سرعتله حرکت ایتمسون ایچون ارض اوزرینه یوکسك طاغلری قویدی .]

﴿ وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ ﴾

[ویر یوزنده هر حیواندن طاغیتدی وارض اوزرینه دوشه‌دی که هر برنده کوریلن عجائب وغرائبدن عبرت آلدیغی کبی هر برلرینك خلقتنده اولان حکمت یرینی بولسون .]

﴿ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاۤءِ مَاۤءً فَاَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴾

[وبز سمادن یاغمور صوینی ایندیردك وآنکله اوتلردن وأکینلردن هر نوع منفعتلی اولان شیلری بیتیردك .]

یعنی ؛ الله تعالی عزت وحکمت صاحبیدر . زیرا ؛ الله تعالی دیرکسز کوکلری خلق ایتدی که دیرکسز اولدیغنی سز کوریورسکز . شو حالده سمانك ارضه وسائر بر محل استناده استناد ایتمکسزین بو قدر جسامتله آنی دوردورمق قهر وغلبه‌یه وقدرت

کامله‌یه دلالت ایدر. دیرکسز کوکلری خلق ایتدیکی کبی ارض اوزرینه یوکسك طاغلری قویدی که سزکله ارض سرعتله حرکت ایتمسون . زیرا ؛ سزکله برابر ارضك حرکتی کریهدر . چونکه ؛ سرعتله حرکت سزی راحتسز ایده‌جکندن سزك حس ایده‌جککز درجه سرعتله حرکت ایتمسون ایچون ارض اوزرینه طاغلری قویدی وارضك انسانلر نظرنده سکونتی واضطرابدن سلامتی انسانلرك استعمال واستراحتلرینه موافقدر. چونکه؛ ارضك حرکتی وار ایسه‌ده انسانك حس ایده‌جکی درجه‌ده اولمادیغندن انسانك نظرینه نسبتله ارض ساکن دینمشدر . الله تعالی یر یوزینه هر نوع حیواناتی طاغیتدی که انسانلر هر برنده صنایع الٰهیه‌یی کورسون وقدرت الٰهیه‌یه ایمان ایله انتفاعی ممکن اولانلردن انتفاع ایتسون وهر برندن مقصود اولان حکمت یرینی بولسون ودنیا یوزی وبالخاصه ایصسز چوللر ویوکسك طاغلر شنلکسز قالماسون . جمله حیوانات ارضك سکونتندن استفاده ایدر . زیرا ارض ؛ حیواناته نظراً ساکن اولوب حیوانات متحرك اولونجه حیوانات معیشتنه ألوریشلی یرلره کیدرلر واجل معیننه قدر اورالرده امرار اوقات ایدرلر. چونکه ؛ ارضك هر طرفی هر حیوانك اسکانینه قابلیتلی دکلدر . بناءً علیه ؛ هر بری طرز معیشتنه وبدننك قوامنه موافق بر قطعه‌ده اکله‌شمکه مجبوردر. بز عظیم الشان سما جانبندن یاغمور صولرینی یر یوزینه انزال ایتدك وآنکله هر نوع نباتات وبربریله ممتزج اوتلر ومیوه‌لر بیتیردك که انسانلر وسائر حیوانلر انتفاع ایتسونلر .

اوتلرك منفعتنك چوقلغنه وامزجه‌یی اصلاحنه وبنیهٔ حیوانیه‌یی تقویه ایتدیکنه اشارت ایچون واجب تعالی نباتاتی **کریم** صفتیله توصیف ایتمشدر که انسانلر نعم الٰهیه‌یه تشکر ایتسونلر .

بیضاوینك بیانی وجهله واجب تعالی بو آیتله بوندن اولکی آیتده بیان اولونان عزت وحکمتنی اثبات ایتمشدر . چونکه دیرکسز او قدر جسامتیله برابر کوکلری دوردورمق ویر یوزینه انسانده برابر اولدیغی حالده حیواناتی طاغیتمق وآنلرك هر برینك معیشتنه کافی اوتلری بیتیرمك واوتلرك بیتمسنه اسباب عادیه قبیلندن اولان یاغمور صولرینی انزال ایتمك ویردن هوایه چیقان بخاردن بلوطلری خلق ایده‌رك او بلوطلری طبقهٔ زمهریره تماس ایتدیرمسیله یاغمور صولرینی خلق ایتمك وارضك حرکت ایتمك شانندن ایکن حیواناتك راحتلری ایچون جسیم طاغلری ارض اوزرنده خلق ایله ارضه انسانلرك راحت ایده‌جکلری

مقداری قدرسکونت ویرمك جناب حقك قدرت قاهره‌سنه وهر کسه غلبه‌سنه وبالعموم افعالنده حکمت صاحبی اولدیغنه آچیقدن دلالت ایدر. چونکه؛ افلاکك حرکه‌سیله طبقهٔ ناریه‌ده ضروری بر حرکت اولدیغی کبی طبقهٔ ناریه‌یه تماسله طبقهٔ هوا وطبقهٔ هوایه تماسله طبقهٔ ما وطبقهٔ مایه تماسله طبقهٔ ارضك سرعتله حرکه‌سی لازم ایکن جناب حقك ارض اوزرنده جسیم طاغلری خلق ایتمسیله ارضك حرکه‌سنه اعتدال ویرمسی البته قدرتنه وحکمتنه دلالت ایدر.

تفسیر طبریده بیان اولوندیغی وجهله ﴿ بغير عمدٍ ترونها ﴾ دیمك « سمانك نقطهٔ استنادی دیرك واردر ولکن سزك کوره‌جککز درجه‌ده دکلدر، یعنی دیرك واردر فقط سز کوره‌مزسکز » دیمکدر. ﴿ ان تميد بكم ﴾ (ان لاتميد بكم) دیمکدر. یعنی **لاء نافیه**؛ مقدردر. ﴿ تميد ﴾ **تمیل** معناسنه‌در. شوحالده **معنای نظم**: [الله تعالی ارض اوزرینه طاغلری قویدی که ارض سزکله برابر صاغه وصوله میل ایدوب صالانمسون] دیمکدر. ﴿ وبث فيها ﴾ **ارضه اوزرینه هر حیواندن دوشه‌دی** دیمك « ارض اوزرینه حیواناتی طاغیتدی » دیمکدر.

* * *

واجب تعالی قدرت وحکمتنه دلالت ایدن دلیللری بیاندن صوکره اللهه شرك ایدن مشرکلری الزام واسکات ایتمك اوزره ﴿ هٰذَا خَلْقُ اللّٰهِ فَاَرُونِى مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ بَلِ الظَّالِمُونَ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴾ بیوریور.

[ای مشرکلر! شو ایشیتدیککز و کوردیککز مخلوقات اللهك خلقیدر. اللهك غیری اولارق سزك عبادت ایتدیککز معبودلریکز نه کبی شی خلق ایتدیلرسه کوسترك بکا بن ده کوره‌یم.] زیرا؛ آنلرك عبادته استحقاقلرینی اعتقاد ایدوب آنلره عبادت ایدییورسکز وامور مهمه کزده آنلره مراجعت ایدرسکز. معبودك شانی ایجاد ایتمکدر. شوحالده اکر بونلر سزك دیدیککز کبی الوهیتك لوازمندن ایجاده مقتدرلرسه کوسترك بکا نه کبی شیئی ایجاد ایتدیلر. حالبوکه آنلر هیچ برشی ایجادینه قادر دکللردر [بلکه

شرکی ارتکابله ظلم ایدن ظالملر آچیقدن ضلالت ایچنده‌درلر.] زیرا؛ عبادتلرینی محلنك غیری‌یه صرف ایتدکلری ایچون طاعات الٰهیه‌دن چیقمشلر وشرکله ظلمی عادت ایتمشلردر.

نیسابورینك بیانی وجهله بو آیتده ﴿ فَاَرُونِى ﴾ امری؛ **مشرکلری تعجیز ایچوندر.** چونکه؛ آنلرك معبودلرینك برشی ایجاد ایتمك امکانی یوق که آنلرك کوسترمسی ممکن اولسون. شوحالده آنلره « کوسترك بکا ایجاد ایتدکلری شیلری » دیمك؛ آنلره عجزلرینی بیلدیرمك واسکات ایتمك ایچون بر امردر وظلمله شرکی ارتکاب ایله یولدن چیقدقلری دخی صراحةً بیان اولونمشدر که آنلرك مذهبلری عقلك وشرعك خارجی بر مذهب اولدیغنی هرکس بیلسون وآنی ارتکاب ایتمکدن چکینسون. بناءً علیه؛ ابوالسعود افندینك بیانی وجهله مشرکلرك شرك سببیله نفسلرینه وسائر ناسه ظلم ایتدکلرینه وآنلرك ارتکاب ایتدکلری شرکك عین ظلم اولدیغنه وآنلرك معبودلری برشی ایجادینه مقتدر اولامادقلرینه ومسلکلری ظلمله ضلالتدن عبارت اولدیغنه اشارت ایچون ضمیر موضعنده اسم ظاهر اولارق ﴿ بل الظالمون ﴾ وارد اولمشدر. چونکه؛ ﴿ بل هم فى ضلال مبين ﴾ دینسه اولابیلیردی لکن ظالم اولدقلرینی بیانله ذم اولمازدی.

* * *

واجب تعالی کندینك حکمت صاحبی اولدیغنی بیاندن صوکره لقمان کبی قوللرندن بعضیلرینه حکمت ویردیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ اَنِ اشْكُرْ لِلّٰهِ ﴾ بیوریور.

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که بز لقمانه حکمت ویردك واللهه شکر ایت دیدك.]

یعنی؛ بز محقق اولارق لقمانه علم ویردك واو علمله عمل ایتمسنی توفیق و اللهه شکر ایتمسنی کندینه امر وتوصیه ایتدك که ویردیکمز حکمتك شکرینی ادایه مسارعت ایتسون وبو وسیله ایله انسان نائل اولدیغی هر نعمتك شکرینی اداءنك واجب اولدیغنی بیلسون شکرینی ادایه سرعت ایتسون.

بیضاوینك، خازنك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله لقمان؛ **(باعورا) اسمنده‌بر**

ذاتك اسمیدر. (باعورا)؛ (ناخور) ك (ناخور) ده (آرز) ك اوغلو اولوب ایوب علیه‌السلامك همشیره زاده‌سی اولدیغی مرویدر و بیك سنه یاشادیغی و داود علیه‌السلام زمانه اولاشدیغی وحضرت داوددن اخذ علم ایتدیکی و داود علیه‌السلامك بعثتندن اول ناسه فتوی ویرر مفتی اولدیغی دخی مرویدر. لقمانك حکمت صاحبی بر حکیم اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر. لکن نبی اولوب اولمادیغنده اختلاف واردر. بعض علماده لقمانك بر سیاه عبد حبشی و دولکر اولدیغی روایت ایتمشلردر. لقمانه «حکمته نه سبیله نائل اولدیغی» سؤاله جوابنده «طوغرو سوز سویلمکله واماتی ادا ایتمکله ولزومسز شیلری ترکله نائل اولدیغی» بیانله جواب ویرمشدر.

بیضاوینك بیانه نظراً حکمت؛ **علوم نظریه‌یی اکتسابله نفوس بشریه‌نك تکمیلی وملکهٔ تامه‌نك حصولیله طاقت بشریه‌نك مقدارینی طاعاته صرف وغیرت ایتمکدر.** شو حالده حکمت؛ **علم وعملدر.** حتی ایکیسنی جمع ایتمه‌ین کیمسه‌یه حکیم دینمز. حکمت؛ **معرفة اللهده وتدبیر امورده اصابته مدار اولان قلبده بر نوردر.** بناءً علیه؛ او کیمسه کوزله محسوساتی ادراك ایتدیکی کبی قلبله معقولاتی دخی ادراك ایدر.

حضرت لقمانك حکمتندن بریسی؛ سنه‌لرجه داود علیه‌السلامه مصاحبت ایدر. حضرت داود زره یاپار اصلا سؤال ایتمز. زرهی بیتیروب اوزرینه کیندیکجه «یا داود! نه کوزل حرب لباسی کیندك» دیمسی اوزرینه حضرت داودك «سکوت حکمتدر، فقط ایشله‌ین آزدر» بیوردیغی مرویدر. حضرت داود بر قیون کسر، قیونك اك ایی عضوندن ایکیسنی کتیرمسنی لقمانه امر ایدر. لقمان قیونك دیلی ایله یورکنی کتیرر. دیکر بر وقتده اك کوتو عضوندن ایکیسنی کتیرمسنی امر ایتدیکنده عین اعضالری کتیرر. داود علیه‌السلام «حیوانك اك اعلا عضوینی ایسته‌دم، بونلری کتیردك. اك فنا عضوینی ایسته‌دم، ینه بونلری کتیردك، سبب نه‌در؟» دیدیکنده لقمان جوابنده «بو ایکی عضو اکر ایی اولورسه هرشیدن اییدر، اکر کوتو اولورسه هرشیدن کوتودر» دیمش وبناءً علیه؛ لسانله قلبك هر ایلکه آلت اولدقلری کبی هر کوتولکه دخی آلت اولدقلرینه اشارت ایتمشدر.

جناب حق بو آیتده حکمتی؛ **اللهه شکرله** تعریف ایتمشدر. چونکه شکر؛ هر عبادتی جامعدر. زیرا قلبك شکری؛ **اللهی معرفت**، لسانك شکری؛ **حمد وثنا**، اعضانك شکری؛ **عبادتدر.** بناءً علیه؛ بر کیمسه سوزنده وایشنده وناسله معاشرتنده وطاعاتنده حکمته رعایت ایتمدکجه حکیم اولاماز.

* *

واجب تعالی لقمانه شکرله امر ایتدکدن صکره شکرك منفعتی شاکر اولان کیمسه‌یه راجع اولاجغنی بیان ضمننده ﴿ وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴾ بیورییور.

[اکر بر کیمسه شکر ایدرسه کندی نفسنه شکر ایدر واکر کفر ایدرسه الله تعالی آنك شکرینه محتاج دکلدر. زیرا؛ الله تعالی هر کسدن غنی وذاتنده محموددر. بناءً علیه؛ آنك شکر ایتمسیله ایتمه‌مسی بیننده فرق یوقدر وشکر ایتمه‌مسندن جناب حقه بر نقصان عارض اولماز.]

یعنی؛ بر کیمسه اللهك ویردیکی نعمته شکر ایدرسه شکرینك منفعتی کندینکدر. زیرا؛ شکرله نائل اولدیغی نعمتك حقنی ادا ایتدیکی کبی شکر، نعمتك دوامنه وتزایدینه سبیدر. بناءً علیه؛ شکردن مستفید اولاجق شکر ایدن کیمسه‌در واکر بر کیمسه کفران نعمت ایله ربنه کفر ایدر وویردیکی نعمتك حقنی ادا ایتمزسه کفران نعمتك ضرری کندینه عائددر. زیرا؛ اللهك هیچ کیمسه‌نك شکرینه احتیاجی یوقدر وهر کسدن غنی وذاتنده محموددر. بناءً علیه؛ قوللرندن هیچ بر کیمسه شکر ایتمسه ذات الوهیتنه هیچ بر ضرر کلمز.

فخر رازینك بیانی وجهله انسان ایچون هر زمان شکرك تکرری لازم اولدیغنه اشارت ضمننده شکر **استمراره** دلالت ایدن مضارع صیغه‌سیله (یشکر) وارد اولمشدر. لقمانك خیر کثیر صاحبی اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر. چونکه؛ واجب تعالی حکمت ویردیکی کیمسه‌یه خیر کثیر ویردیکنی دیکر آیتده بیان ایتمشدر.

* *

واجب تعالى لقمانه حكمت ويرديكنى بياندن صوكره لقمانك حكمتلرندن بعضلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَىَّ لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴾ بيوريبور .

[حبيبم ! ذكر ايت شول زمانى كه او زمانده لقمان اوغلونه وعظ ايدر اولديغى حالده اوغلونه خطاباً ديدى كه « اى اوغلانجغم ! اللهه شرك ايتمه . زيرا شرك ؛ بويوك ظلمدر .]

يعنى ، يا اكرم الرسل ! ذكر ايت شول زمانى كه او زمانده لقمان اوغلونه وعظ ايدر اولديغى حالده ديدى كه « اى اوغولجغم ! اللهه عبادتكده غيريى شريك ايتمه . زيرا اللهه شرك ايتمك ؛ پك بويوك ظلمدر . چونكه شرك ؛ قادر وقيومه مخلوقاتندن اك عاجز شيلرى مساوى طوتمق اولديغى كبى عبادتى محلنك غيريه صرف ايتمكدر» . لقمانك اوغلونك اسمى (انعم) ويا (اشكم) وياخود (ماثان) اولديغى بيضاوينك جمله بياناتندندر. اوغلونك شرك اوزره بولونوب والده‌سيله برابر پدرينك وعظيله ايمان ايتدكلرى نيسابورينك بياناتى جمله‌سندندر. آيتده شرك اوزره اولديغنه دلالت ايدركه لقمان اوغلونه وعظنده شركك ظلم اولديغنى بيان وشركدن نهى ايله باشلامشدر .

بو آيتده واجب تعالى حضرت لقمانك ، مراتب انسانيه‌نك اعلاسنى احراز ايتديكنى بيان ايتمشدر . چونكه ؛ انسانك مرتبهٔ بالاسى كنديسنك كامل اولوب باشقه‌سنى مكمل اولمسيدر. شو حالده لقمانك نفسنده كامل اولديغى ؛ بوندن اولكى آيتده حكمت ويرديكنى بيانله وباشقه‌لرينك نواقصنى اكمال ايتديكنى ده بو آيتده وعظ ايتديكنى ذكرله بيان ايتمشدر .

خلاصه ؛ لقمانك اوغلونه وعظ ايتديكى ووعظنك خلاصه‌سى اوغلونى شركدن نهى ايدوب شركك ظلم عظيم اولديغى جهتله جائز اولماديغى وانسانه لازم اولان اولاً اولادينه نصيحت ايتمك اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى عبادته مستحق آنجق كندى اولوب كنديسنك غيريه عبادت جائز اولماديغى بياندن صوكره بعض صورتده انسانك كندى مثللو انسانلره اطاعتى واجب اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ ﴾ بيوريبور .

[بز انسانه آناسنه باباسنه احسان ايتمسنى توصيه ايتدك .]

﴿ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ ﴾

[زيرا ؛ انسانى والده‌سى ضعف اوزرينه ضعفيله قارننده كوتوردى .]

﴿ وَفِصَالُهُ فِى عَامَيْنِ ﴾

[وايكى سنه والده‌سى سودينى امزيردى وايكى سنه‌دن صوكره سوددن آييردى .]
بناءً عليه ؛ ابوينه خدمت ايتمسنى وصيت ايتدك وديدك كه

﴿ اَنِ اشْكُرْ لِى وَلِوَالِدَيْكَ ﴾

[اى انسان ! سن بكا ووالدينكه شكر ايت .]

﴿ اِلَىَّ الْمَصِيرُ ﴾

[زيرا ؛ آخرتده آنجق بنم حضورمه رجوع ايده‌جكسك .] چونكه ؛ بنم حضورمدن باشقه واريلاجق ير يوقدر . بناءً عليه ؛ بكا ووالدينكه شكر ايدوب ايتمديككى بن سئوال ايده‌جكم .

يعنى ؛ بز انسانه آناسنه وباباسنه اطاعتى وآنلرله حسن معاشرتى وصحبتى وآنلرك حضورنده حسن ادبه رعايتى وآنلرك جميع حقوقنى محافظه‌يى وصيت ايتمكله واجب قيلدق وبالخاصه انسان ايچون برطاقم محنتلره ومشقتلره قاتلانان والده‌سنك حقوقنه دها زياده رعايت ايتمسنى توصيه ايتدك. چونكه؛ والده‌سى انسانك ابتداء وجودنده ضعف اوزره ضعف وانواع مشقت ايله اوزرنده كوتوردى. زيرا؛ انسانك والده‌سنك قارننده نشوونماسى تزايد ايتدكجه والده‌سنك ضعيفلامسى ده اونسبتده تزايد ايدر. بناءً عليه؛ حمل زمانى والده‌سنك ضعف اوزرينه ضعفى فضله‌لانير وبو ضعف انسانك والده‌سندن آيريلنجه‌يه قدر دوام ايدر.

انسان والده‌سندن آیرلدقدن صوکره والده‌سی آنی محافظه‌یه و تربیه‌سنه دوام ایدر. حق ایکی سنه سودینی امزیرر وایکی سنه ختامند، سوددن کسر، ولکن سوددن کسمکله آنك یاقاسنی براقماز، بلکه صوك درجه تربیه‌سنه و محافظه‌سنه دوام ایدر وبو حال بلوغه واصل اولونجه‌یه‌قدر کیدر و بلوغه واصل‌اولونجه بز انسانه دیرزکه «ای انسان! بالاصاله بکا شکر ایت. زیرا؛ بن سنی خلق ایتدم وانواع نعمتله متنعم قیلدم. بناءً علیه؛ بو نعمتلرك شکرینی ادا ایتمك سنك اوزریکه واجبدر وپدریکه ووالده‌که دخی شکر ایت. زیرا؛ آنلر سنك وجودکه سبب اولدقلری کبی سنی بسله‌دیلر، بویوتدیلر. شوحالده آنلرك سکابوقدرخدمتلرینه قارشی‌سن‌ده آنلره خدمت‌ایتمکله‌شکرایت. اکرشکرایتمزسه‌ك جزا کوره‌جکسك. زیرا؛ آخرتده مرجعك آنجق بکادر. بناءً علیه؛ شکرایدوب ایتمدیککی بن سئوال‌ایده‌جکم. اکرشکر ایتمزسه‌ك مجازات ایده‌جکم» دیمکله انسانه وصایاده بولوندق.

بیضاوینك بیانی وجهله صبی‌یی امزیرمك مدتنك ایکی سنه اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر. چونکه امزیکدن کسیلمك مدتنك ایکی سنه اولمسی بیان؛ امزیك مدتنی بیاندر. آنانك زحمتی بابادن زیاده اولدیغی جهتله آنایه رعایتك واجب اولمسنك سببی؛ آیتده والده‌نك چوجغی ضعف اوزرینه ضعفیله کوتورمسی اولدیغی بیان اولونمشدرکه والده‌یه رعایته دها زیاده اهتمام ایتمك لازم اولدیغنه اشارتدر. بو معنایی رسول‌اللهك «بن کیمه ایلك ایده‌یم؟» دیه‌رك سئوال ایدن برکیمسه‌یه «آناکه، صوکره آناکه، صوکره آناکه وصوکره باباکه رعایت ایت» بیوردیغی حدیث شریفی تأیید ایدر. شوحالده پدره نسبتله والده‌نك حقوقی مؤکددر. والده‌نك وپدرك صاغلقلرنده آنلره شکر؛ خدمت ورعایتدر. اما وفاتلرنده آنلره شکر؛ خیرله دعا ایتمکدر. چونکه؛ خازن ومدارکده بیان‌اولوندیغنه نظراً بوآیتك تفسیرنده (سفیان بن عیینه) «برکیمسه بش وقت نمازی ادا ایدرسه اللهه شکر ایتمش‌اولور واکر بش وقت‌نماز آرقه‌سنده والده وپدرینه خیرله دعا ایدرسه ابوینه شکرینی ادا ایتمش اولور» بیورمشدر.

انسانك‌وجودینی جناب‌حق خلق‌ایتدیکی جهتله ذاتنه شکری واجب قیلدی وانسانك وجودینه سبب ابوینی اولدیغی کبی حسن تربیه‌سنه دقت‌ایتدکلری جهتله‌ده ابوینه شکری واجب قیلمقله الله تعالی ابوینه شکری کندینه شکره مساوی اولارق ذکر ایتمشدر.

واجب‌تعالی ابوینه اطاعتك واجب اولدیغنی بیاندن‌صوکره والدینه اطاعتی‌ترك ایتمك لازم اولان جهتلری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰٓى اَنْ تُشْرِكَ بٖى مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ﴾ بیوریور.

[ای انسان! سنك بیلمدیکك شیده والده‌ك وپدرك بکا شرك ایتمك اوزره سکا اصرار ایدر وسنکله مجاهده ایدرلرسه سن آنلره بوخصوصده اطاعت ایتمه.]

﴿ وَصَاحِبْهُمَا فِى الدُّنْيَا مَعْرُوفًا ﴾

[وسن آنلرله دنیاده شرعاً جائز وعقلاً مقبول اولان شیلرده مصاحبت ایت.]

﴿ وَاتَّبِعْ سَبٖيلَ مَنْ اَنَابَ اِلَىَّ ﴾

[وسن هرامورنده بکا مراجعت ایدن کیمسه‌یه اتباع ایت.]

﴿ ثُمَّ اِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾

[دنیانك انقراضندن صوکره بزم‌حضور معنویمزه‌رجوع ایده‌جکسکز. سزرجوع ایدنجه بن سزه سزك ایشله‌مش اولدیغکز عملکزی خبر ویریرم.]

یعنی؛ آنایه وبابایه‌اطاعتی وصیتله واجب قیلدق ولکن اطاعت؛ شرکه بادی‌اولمامق شرطدر. بناءً علیه؛ ای مکلف اولان انسان! سن خالی ذهن اولارق علمك لاحق اولمایان شیده ابوینك سکا شرك ایتمکی تکلیف وبو تکلیفلرینی قبول ایتدیرمك اوزره سنکله مجاهده ایدرلرسه سن آنلرك شرکی تکلیفلرنده آنلره اطاعت ایتمه. زیرا؛ خالقه معصیت اولان یرده مخلوقه اطاعت اولماز. شوحالده آنلرك تکلیف ایتدکلری شرکی قبول ایتمه رد ایت وآنلره اطاعت ایتمه عصیان ایت ولکن دنیاده آنلرك سائر حقوقلرینی محافظه‌یه دقت‌ایت وشرعاً جائز وعقلاً مستحسن اولان‌شیلرله آنلره‌مصاحبت ایت وحلمله وصبرله‌معامله وحسن‌خدمت‌ایتمك وطعام ییدیرمك وکوزل‌لباس کیدیرمك کبی شیلرله آنلره رعایت ایت‌که اوزریکه ترتب ایدن واجبی ادا ایتمش اولاسك. آنلرك خالقه عصیانله اولان‌بالعموم امرلرینه اطاعت ایتمه، بلکه هراموریکده بزه رجوع ودین

حقه اتباع ايدن اهل حقك طريقلرينه اتباع ايت . چونكه ؛ دنيانك انقراضندن صوكره عاقبت مرجعكز بكادر. بناءً عليه؛ بن ابوينك شركندن وسنك توحيدكدن هرجمله كزه سؤال ايدر و كوچوك وبويوك وخطا وثواب جمله اعمالكزى سزه خبر ويريرم وهربريكز خير وشر عملكزه كوره جزاكزى كورورسكز .

بيضاوينك بيانه نظراً بو آيتك سبب نزولى ؛ (سعد بن ابى وقاص) حضرتلرينك اسلام اولمسيدر . چونكه ؛ (ابوبكر) حضرتلرينك دلالتيله (سعد) حضرتلرى اسلام اولونجه والدهسى اوچ كون اكمك يمدى وارتداد ايتمسى ايچون چوق اصرار ايتدى وآغلادى والدهسنه اسلامى ترك ايتميهجكنه قطعى جواب ويرمسى اوزرينه بو آيتك نازل اولديغى مرويدر . بو روايته نظراً (سبيل من اناب) ايله مراد ؛ ابوبكردر .

نيسابورى وقاضينك بيانلرى وجهله بو ايكى آيت حضرت لقمانك اوغلونه وعظى آرهسنده جملهٔ معترضهدر . جملهٔ معترضهدن مقصد؛ ايكيدر: برنجيسى ؛ والدينه اطاعت جناب حقه اطاعته تابعدر . يعنى ابوينه اطاعت اللهه اطاعت كبى واجبدر . ايكنجيسى ؛ شركك پك بويوك كناه اولديغى تأكيددر . يعنى « شرك اوقدر بويوك برجنايتكه حتى اوجنايتله اطاعتلرى واجب اولان ابوين امر ايتمش اولسهلر دخى بو خصوصده آنلره اطاعتى ترك ايتمك لازم » ديمكدر .

خلاصه ؛ انسانك مشروع صورتده والدينه بدنيله خدمت واطاعتى لازم واموردينده ومعقولاتده پيغمبره اطاعت واجب اولديغى وشو حالده اموردينه متعلق اولان يردهدينه وامور دنيايه متعلق اولان يرده ابوينه اطاعتك واجب اولديغى بو آيتلردن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر .

*
* *

واجب تعالى قوللرينك جمله اعمالنى خبر ويرهجكنى بياندن صوكره لقمانك اوغلونه اللهك نزدنده قوللك هيچ بر كيزلى عملى اولماديغنى سويلهديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَا بُنَيَّ اِنَّهَا اِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِى صَخْرَةٍ اَوْ فِى السَّمٰوَاتِ اَوْ فِى الْاَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴾ بيوريور .

[اى اوغولجغم ! سنك عملكڭ برخصلتكه اكر كوچوكلكده وآغيرلقده بر خردال دانهسى قدر اولورسه واو مقدار عملى ايشلهدكدن صوكره سن بر طاش ايچنه كيرمش وياخود سمايه چيقمش ويا ارض ايچنه كيرمش و كيزلى وقارانلق بر محله صاقلانمش اولسهك الله تعالى اوخصلتى حضورينه كتيرير وآنى سندن سؤال ايدر. زيرا؛ الله تعالى هراسراده مطلع لطيف وهرشيئى بيلير بر خبيردر .] چونكه ؛ علمنه مانع بر حائل يوقدر . بناءً عليه ؛ سنك عملكى وبولونديغك موقعى بيلير .

يعنى ؛ لقمانك اوغلونه نصايحنه قارشى اوغلونك « بن كيمسهنك كورهميهجكى تنها محلده كناه ايشلرسهم الله تعالى بكا نه ياپار ؟ » ديمسى اوزرينه لقمان تكرار نصيحته باشلار وديركه « اى اوغولجغم ! اكر سنك ايشلهديكك خصلت كرك خير اولسون وكرك شر اولسون خردال دانهسى قدر جثهسى كوچوك اولسوك وطاش ايچنده غايت كيزلى وصاقلى بر محلده وياخود سمواتده ويا ارضك ايچنده اولسون الله تعالى آنى كتيرير سندن سؤال ايدر . زيرا الله تعالى ؛ لطيفدر وقدرتى هرشيئه نافذدر وكيزلى ايشلرك جملهسنى بيلير . چونكه ؛ خبيردر .

حضرت لقمانك بو كلامى اصول اعتقاديهدن جناب حقك علمنى وقدرتى بيانله اوغلونى تهديد وآخرتى اعتقادك لزومنى وسوء اعمالى تركله حسن اعماله چاليشمق واجب اولديغنى اعلانله انصافه واعتقاد حقه دعوتدر .

*
* *

واجب تعالى حضرت لقمانك اوغلونه ديكر نصيحتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَا بُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَا اَصَابَكَ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ ﴾ بيوريور .

[اى اوغولجغم ! نمازى ادا ايت . عقلاً وشرعاً مستحسن اولان معروفاتله امر ايت و منكر اولان شيلردن نهى منع ايت وعبادتكى اداده ونصيحتكده تصادف ايدهجكك مشقتلره صبر ايت . زيرا ؛ شو تعداد اولونان اموردن هر برى طرف الهيدن

مقصود اولان ایشلردندر.] چونکه ؛ الله تعالی قوللری اوزرینه بونلردن هربرینی واجب قیلمشدر .

یعنی ؛ لقمان اوغلونی شرکدن منع وقدرت الٓهیه‌نك هرشیئه تأثیرینی وعلمنك جمله اشیایی احاطه‌سنی بیانله تهدید ایتدکدن صوکره فضائل اعمال ایله نفسنی تزیین ایتمسنی توصیه ایتمك اوزره اوغلونه دیمشدرکه « ای ـــ اوغولجغزم! سن اللهك رضاسنی تحصیل ایچون نمازی اقامه ایت . زیرا نماز ؛ انسانی کناهدن نهی ایدر وسن نفسکده اعمالی ادا ایله تکمل ایتدکدن صوکره باشقه‌لرینك نقصاننی اکمال ایچون اللهك رضاسنه وسیله اولان معروفاتله امرورضایه مخالف وعقله قبیح اولان منکراتدن نهی ایت وسکا خسته‌لق وفقیرلق وحزن وکدر وبالخاصه امر بالمعروفده خیره دلالت ایتدیکك کیمسه‌لر طرفندن کوره‌جکك اذالره صبر ایت . زیرا ؛ شو تعداد اولونان شیلر اللهك قوللری اوزرینه واجب قیلدیغی اموردندر .

بوآیت؛ کچمش امتلرده دخی نمازك مشروع ومقبول برعبادت اولدیغنه دلالت ایدر. چونکه ؛ لقمانك اوغلونه نمازله امر ایتمسی نمازك مشروع اولدیغنه دلالت ایدر. شوقدرکه هر امتده نمازك هیئتلری باشقه باشقه‌در .

*
* *

واجب تعالی حضرت لقمانك اوغلونه امر ایتدیکی مأموراتی بیاندن صوکره نهی ایتدیکی منهیاتی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا ﴾ بیوریور .

[ای ـــ اوغلوم ! سن ناسدن یوزیکی دوندورمه ویر یوزنده کبرله یوریمه .]

﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴾

[زیرا ؛ الله تعالی هر کبر ایده‌نی وغیریلره نفسنده بر بویوکلك کوروب افتخار ایدنی سومز .]

یعنی ؛ لقمان اوغلونه اقامهٔ صلات وامر بالمعروف ونهی عن المنکر ایله امر ایتدکدن

صوکره اوغلونی غیریلرك نواقصنی اکمالدن طولایی تکبر ایتمسنه ونفسنده کامل اولمسنه بناءً کندنده بر بویوکلك کورمکدن نهی ایتمك اوزره دیورکه « ای ـــ اوغلوم! ناس سکا سوز سویلدکلرنده آنلردن یوزیکی چویروب تکبر ایتمه. کمال تواضعله آنلرك سوزلرینی دیکله وآنلر سوز سویلرکن سوزلرینه اهمیت ویرمیه‌رك باشقه شیله مشغول اولما ویوز اکریلکی کوسترمه . چونکه ؛ ناسله حسن معاشرت لازمدر. یریوزنده فرحلی وکبرلی یوریمه واللهك سکا ویردیکی نعمتی هضم ایت وخفیفلك ایده‌رك نعمتکه مغرور اولما . زیرا؛ الله تعالی نفسنده عظمت کورمکله کبر ایدنلری ونعمتیله غیره تکبر ایدنلری سومز . چونکه ؛ الده بولونان نعمتك جمله‌سنی الله تعالی ویردیکندن بویوکلك اللهه مخصوص اولدیغی جهتله قوللر ایچون تکبر ؛ اللهك غضبنی داعیدر .

ایشته بیان اولونان احکامك جمله‌سیله عمل ایتمك بزم اوزریمزه‌ده واجبدر . کرچه بوآیتلر لقمانك اوغلونه نصیحتنی حکایه ایسه‌ده امم سالفه‌نك احوالندن قرآنده جناب حقك بزه خبر ویردیکی احکامك بزم حقمزده‌ده عین شریعت اولوب آنکله بزم عمل ایتمه‌مز واجب اولدیغی قواعد اصولیه‌مز اقتضاسندندر. شوحالده شو بیان اولونان اوامر ونواهی بزم حقمزده دخی عین امر ونهیدر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله متکبر اولان کیمسه‌لرك عادتلری بکنمدکاری کیمسه‌لردن یوزلرینی چویرمك ویر یوزنده عظمتله یورومك اولدیغندن لقمان اوغلونی بوایکی خصلت ذمیمه‌دن نهی ایتمشدر .

(ولاتصعر) صعر ؛ طبریده بیان اولوندیغی وجهله دوه‌نك بوینتره چیقوب بوینی بر طرفه اکیلمه‌سیدر. بومقامده « فقرا کروهی سوزسویلدکلرنده تکبر ایده‌رك یوزیکی آنلردن باشقه طرفه اکمه وآنلرك سوزلرینی دیکله‌مکدن نفرتکی اظهار ایتمه » دیمکدر .

(مرحاً) کبرله برابر فرحدر. یعنی « متکبر وفرحلی اولدیغك حالده یورومه » دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی حضرت لقمانك اوغلونی کبرله خفیف صورتده یورومکدن نهی ایتدیکنی بیاندن صوکره کرك ایشنده وکرك سوزنده وسطی اختیار ایتمك لازم اولدیغنی توصیه

ايتديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاقْصِدْ فِى مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴾ بيوريور .

اى اوغلوم! يورومكدن، سرعتله خفت آره‌سنى اختيار ايت وسوزسويلركن انكين صدا ايله سويله . زيرا ؛ صدانك غايت چيركين اولانى حمارك صداسيدر .]

يعنى ؛ لقمان اوغلونى كبرله يورومكدن نهى ايدنجه سرعتله وشجيعانه يورومه‌نك ضدى اولان غايت ضعف اظهار ايده‌رك يورومك‌ده مذموم اولديغى جهتله ايكيسنك آره‌سنده يورومك لازم اولديغى بيان ايتمك اوزره اوغلونه خطاب ايده‌رك ديبوركه « اى اوغلوم ! سرعتله متكبرانه يورومه وغايت ضعف اظهار ايدرك تأنى‌ده ايتمه ، بلكه بو ايكينك وسطنى اختيار ايده‌رك يوروكه كبردن وضعفدن بر اثر كورولمسون . شوحالده همان سكينت ووقار اوزره على العاده يورو وسوز سويلر ايكن صداكى اوزون چيقارمه. زيرا؛ صدانك غايت چيركينى حمارك صداسيدر . بناءً عليه ؛ يوكسك صدا ايله سوز سويله‌مه‌كه صداك مركبك صداسنه مشابه اولماسون . زيرا ؛ مركبك صداسى جمله عقلا وحيوانات عندنده كريهدر .

بناءً عليه ؛ جناب حقك شرف وكمال اوزره خلق ايتديكى انسانك، حيواناتك آشاغيسى ومخلوقاتك سفليسى اولان مركبه نفسنى ولو صدا ايله اولسون تشبيه ايتمسى خالقك عزيز وشريف اولارق خلق ايتديكى وجودى ضعيف وذليل قيلمسيدر . شوحالده يوكسك سويلمكده بر مقصد صحيح اولمادقجه باغيره باغيره سويلمك مكروهدر . اما اثناى محاربه‌ده دشمنى تهديد ايتمك ويا كايش يوله كيدن بر كيمسه‌يى دوندورمك ايچون آرقه‌سندن چاغيرمق كبى بر مقصد صحيحه مبنى اولورسه يوكسك صدا جائز اولابيلير . فخر رازينك بيانى وجهله انسانك مقصدينه وصولى آياقله اولوب آياقله اولاشاميه‌جغى محلده بولونان كيمسه‌يه صداسيله چاغيرمق عادت اولديغندن واجب تعالى بو آيتده هرايكيسنى جمع ايتديكى كبى هرايكيسنده دخى افراط وتفريطك جائز اولمايوب بونلرك وسطنده حركت ايتمك لازم اولديغى لقماندن حكايه صورتيله بزه بيان ايتمشدر .

تفسير خازنده (امام ثورى) دن نقلاً بيان اولونديغنه نظراً هرشيئك صداسى اللهى

نقائصدن تنزيه معناسنه تسبيح اولابيلير، الا حمارك صداسى تسبيح اولماز . زيرا مركبك صداسى ؛ شيطانى كورديكنده اولديغى جهتله خيره علامت دكلدر . بناءً عليه ؛ مركب آكيرديغنده استعاذه ايتمك لازم اولديغى كتب شرعيه‌مزده مذكوردر .

*
* *

واجب تعالى حضرت لقمانك اوغلونه نصايحنى بياندن صوكره انسانلره واقع اولان نعمتلرينى بيانله عبادته ونعمتلره شكره ترغيب ايتمك اوزره ﴿ اَلَمْ تَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً ﴾ بيوريور .

[كورمزميسكز الله تعالى كوكلرده اولان آى ، كونش ويلديزلر وبلوطلر كبى موجوداتى ويرده اولان حيوانلر ودكزلر ونهرلر ومعدنلرى سزك منفعتكزه تخصيصله سزه مطيع ومنقاد قيلدى ، كيزلى وآشكار نعمتلرينى سزك اوزريكزه اتمام ايتدى .]

يعنى ؛ اى انسانلر ! سز كورمز وبيلمزميسكز كه الله تعالى عالم علوى اولان سمواتده وعالم سفلى اولان ارضده بولونان بالعموم موجوداتى سزه خادم ومنفعتكزه تخصيصله سزه منقاد وآنلردن هر برينك سزه خدمتلرى سببيله معيشتكزى قولاى قيلدى . چونكه؛ سماده بولونان آى وكونش وسائر يلديزلرك دورانى اوزرينه يريوزنده اوتلرك بيتمسى وبلوطلردن ياغمور ياغمسيله حبوباتك نشو ونما بولمسى وميوه‌لرك كماله كلمسى ومرور زمانله يرده اولان معدنلرك انتفاعه صالح برحال كسب ايتمسى ودكزلرده كميلرك سيروسفر ايدوب باتمامسى و انسانلرك نهرلرى ايسته‌دكلرى محللره آلوب كوتورمسى وحيوانلرك هر برينك برر نوع انتفاعه تعيين اولونمسى مثلا دوه‌نك يوكه ، اوكوزك چيفته ، آتك بنيده قويونك اكله وسائر حيواناتك بو منوال اوزره بر منفعته تعيين اولونوب حق وحشيلرك بيله بر چوق منفعتلر تأمينى انسانلرك معيشتلرينى تسهيل ايچون طرف الٰهيدن احسان سبحانيدر وهربرى واجب تعالى‌نك وحدانيته وقدرت قاهره‌سنه دليل ظاهردر وبو نعمتلرك هربرينه مقابل شكر ايتمسى واجب اولديغندن بو وجوبى ادا ايتمه‌ين انسانلرى الله تعالى بو آيتله توبيخ ايتمشدر .

چونكه آیتده همزه؛ **استفهام انكاری** اولدیغندن بوقدر میدانده اولان نعمتلری كورمه‌مك امر منكر دیمكدر .

مدارك‌ده بیان اولوندیغنه نظراً بو آیتده نعمت ظاهره ایله مراد ؛ **كوز ، قولاق ، لسان وسائر اعضاء خارجیه‌در** . نعم باطنه ایله مراد ؛ **قلب ، عقل ، فهم وسائر اعضاء ظاهره‌نك قوالریدر** . مثلا كوز ؛ نعمت ظاهره‌در . آنده كورولمه‌ین بر قوی واردركه كوزك ضیاسنی ویرر . لسان ؛ نعمت ظاهره‌در وآنده تكلمه اقتدار ویرن بر قوی واردر . سائر اعضالرده دخی حال بویله‌در . انسانك اعضاسی تام وصورتی كوزل ورزقی بول اولمق نعمت ظاهره جمله‌سندن اولدیغی كبی حسن اخلاق‌ده نعمت باطنه جمله‌سندندر . شو تفصیلاته نظراً **معنای نظم** : [سز كورمدیكز وبیلمدیكزمی؟ الله تعالی سزه كوكلرده ویرده اولان مخلوقاتی مطیع ومنفعتكزه خادم قیلدی‌ده نعمت ظاهره اولان كوزلریكزی وقولاقلریكزی وسائر اعضاكزی وحسن صورت ودیانتكزی سزك اوزریكزه اتمام ایتدی ونعمت باطنه اولان قوالریكزی سزه نقصانسز ویردی . شوحالده بو نعمتلرك شكرینی ایفا ایتمك سزك اوزریكزه واجب قیلندی] دیمكدر .

*
* *

واجب تعالی توحیده دلالت ایدن دلیللری بیاندن صوكره توحید الٓهیده مجادله ایدنلرك مجادله‌لری بر دلیله مستند اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ ﴾ بیوریور .

[ناسدن بعضیلری شول كیمسه‌كه او كیمسه دلیل عقلی‌یه مستند علمی ورسولك ارشادینه مستند هدایتی وكتابه مستند دلیل نقلیسی اولمقسزین وحدانیت الٓهیه‌ده مجادله ایدر .]

یعنی ؛ وحدانیت الٓهیه‌یه اعتراض ایدن ناسدن بعضیلریدر وآنلرك اعتراضلری بر دلیل علمی‌یه مستند دكلدر . چونكه ؛ آنلرك مجادله‌سی دلیل عقلیدن استدلال اولونمش ویاخود بزم طرفمزدن الهامله كشف اولونارق كندیلرینه ویرلمش بر علمه مستند اولمادیغی

كبی بر رسولك ارشادیله هدایته وبزم وحی ایله كوندردیكمز انسانلری نورلاندیران بر كتابه دخی مستند اولمادیغندن مجادله‌لری كور كورینه بابالرینی تقلیده مستنددر . بناءً علیه ؛ آنلرك مجادله‌سی اعتباردن ساقطدر . زیرا ؛ دلیلسز مجادله‌یه واعتقادیاتده تقلیده اعتبار یوقدر .

*
* *

واجب تعالی مشركلرك وحدانیت حقنده مجادله‌لری بر دلیله مستند اولمادیغنی بیاندن صوكره مجرد تقلیده مستند اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَاءَنَا ﴾ بیوریور .

[مشركلره « اللهك انزال ایتدیكی قرآنه اتباع ایدك » دینلدیكنده آنلر « بز قرآنه اتباع ایتمه‌یز ، بلكه بابالریمزی سلوك ایتمش بولدیغمز مسلكلرینه اتباع ایدرز » دیدیلر .]

﴿ اَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيرِ ﴾

[آنلر بابالرینك مذهبنه اتباع ایده‌جكلرینی سویلرلرده ولوسه بابالرینی شیطان جهنم عذابنه دعوت ایتسه وبابالرینك مذهبی جهنم عذابنی موجب اولسه دخی بابالرینك مسلكنه‌می اتباع ایده‌جكلر ؟]

یعنی ؛ دلیلسز شركی ارتكاب ایدن مشركلره نصیحت طریقیله « سز اللهك انزال ایتدیكی كتابه اتباع ایدك . زیرا او كتاب؛ سزك احوالكزی اصلاح ایدر دنیوی واخروی منفعتكزی سزه كوستررر . بناءً علیه ؛ او كتابه اتباعكز واجبدر » دینلدیكنده آنلر جوابده « بز اللهك انزال ایتدیكی كتابه اتباع ایتمه‌یز، بلكه بابالریمزی هانكی دین اوزره بولدق ایسه آكا اتباع ایدرز . زیرا ؛ بابالریمزك دینی اولدن بری سلوك اولونمش بر دیندر » دیرلر و پدرلرینك دیندن آیرلمیه‌جقلرینی واو دینه راضی اولدقلرینی صورت قطعیه‌ده سویله‌رلر . حبیبم ! سن آنلره سؤال ایت دی‌كه « ولوسه شیطان بابالرینی جهنم عذابنه دعوت ایدرسه دخی بابالرینه‌می اتباع ایدرلر؟ » . ایشته مشركلر بوسوزلریله آچیقدن شركی اختیارله شیطانك دعوتنه اجابت ایتدیلر . چونكه؛ پدرلرینی شیطان جهنمه دعوت ایتدیكی

جهتله پدرلرینك كيتدكلری یولك جهنم یولی اولدیغی حالده بونلرك‌ده اویولی قبول ایتملری جهنمی موجب اولان طریق شیطانی قبولدر .

*
* *

واجب تعالی مشركلرك حاللری شیطانه اتباعدن عبارت اولدیغنی بیاندن صوكره مؤمنك حالی اللهه اعتماد وقوی بر مسلکه سلوك ایتمكدن عبارت اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُ اِلَى اللّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى ﴾ بیوریور.

[بر كیمسه عبادتنده احسان ایدیجی اولدیغی حالده دینی وجمله اموری اخلاص اوزره اللهه تفویض وجمله وجودیله اللهه انقیاد ایدرسه محقق او كیمسه صاغلام بر عهده یاپیشمش اولور .]

﴿ وَاِلَى اللّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ ﴾

[وبالعموم ایشلرك عاقبتی آنجق اللهه راجعدر .]

یعنی ؛ بر كیمسه شرائط واركاننه رعایت ایدر واللهك عذابندن قورقار وعمل صالح ایشلر اولدیغی حالده اللهه ایمانله انقیاد ایدر ونفسنی اللهه تسلیمله تفویض امور ایدرسه كسیلمز وقیرلماز صاغلام بر طریقه یاپیشمشدر . چونكه ؛ جمله امورك عاقبتی آنجق اللهه راجع اولدیغی جهتله اللهه اعتماد ایدن كیمسه البته صاغلام وعاقبتی امین بر طریقه یاپیشمش دیمكدر. بناءً علیه ؛ هر كسك عاقبت امرینی دوشونمسی وصاغلام بر مسلكه سلوك ایتمسی لازمدر . زیرا ؛ هر كسك اعمالی بر بر حضور الٰهیده تدقیق اولوناجق وایبی كوتوسندن آیریلاجقدر .

بیضاوینك بیانی وجهله بر كیمسه‌نك وجهنی اللهه تسلیم ایله مراد ؛ **قلبی وقالبی ایله وجمیع شعور وادراكی ایله جانب الٰهی‌یه توجهله ماعداده قطع علاقه ایده‌رك هر شیده واجب تعالی‌یه استناد ایتمكدر .** فقط یالكز توكل وتوجه كافی اولمایوب مأمور اولدیغی اعمالی لایقیله ادا ایتمك لازم اولدیغنه اشارت ایچون اعمالنده محسن اولمق شرط اولدیغی

بیان اولونمشدر . چونكه مؤمنك عملنده احسان ایتمسی ؛ الله تعالی‌یی كوریور كبی عمل وانقیاد ایتمكدر . بناءً علیه احسان اوزره ادا اولونان عمل ؛ عندالله مقبول اولان عملدر.

عروهٔ وثقی ایله مراد ؛ **طریق الٰهیدر كه او طریقه سلوك ایدن كیمسه‌یی رضاء الٰهی‌یه ایصال ایدر بر مسلکدر ودائمدر وانقطاع یوقدر .** شو حالده معنای آیت : [جانب الٰهی‌یه توجهله عرض انقیاد ایدن كیمسه اللهی كورمش كبی اخلاص اوزره عبادته دوام وجمله ایشلرینی اللهه تفویض ایدرسه رضاء الٰهی‌یه ایصال ایدر بر طریقه سلوك ایتمشدر كه او طریق قیرلماز و كسیلمز] دیمكدر .

*
* *

واجب تعالی مؤمنك حالنی بیاندن صوكره كافرك حالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنْكَ كُفْرُهُ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ﴾ بیوریور .

[اگر بر كیمسه كفر ایدرسه حبیبم ! آنك كفری سكا حزن ویرمسون . زیرا آنلرك مرجعی ؛ آنجق بزه‌در .]

﴿ فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا ﴾

[بناءً علیه ؛ بز آنلرك عمللرینی آنلره خبر ویریرز .]

﴿ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴾

[زیرا ؛ الله تعالی انسانلرك قلبلرنده اولان اسراری بیلیر .]

یعنی ؛ بر كیمسه وحدانیته دلالت ایدن دلائلدن صرف نظرله كفر ایدرسه حبیبم آنك حقدن اعراضله كفری ارتكابی سكا حزن ویرمسون . زیرا ؛ آنك اللهه انقیاد ایتمه‌مسندن دنیاده وآخرتده سكا بر ضرر كلمز . بناءً علیه ؛ آنك كفرینه سنك حزن ایتمك لازم دكلدر. چونكه آنلرك مرجعی ؛ آنجق بزم حضوریمزه اولدیغندن بز آنلرك كوچوك وبویوك بالجمله عمللرینی آنلره خبر ویرروم بربرینك آیری آیری جزاسنی ویریرز. چونكه ؛ الله تعالی كیزلی ایشلری وقلبده اولان اسراری تماماً بیلیر . شو حالده یا اكرم الرسل ! آنلرك كفرلرینه سنك ایچون تلاش ایتمكلكك لازم دكلدر. زیرا ؛ بر شی كه آنی الله تعالی

بیلیر وخیر وشر آنك جزاسنی ویره جك اودر . اوحالده قوللر ایچون محزون اولمغه محل یوقدر . ایشته بوآیت جلیله یه نظراً بر طاقم دین علیهنده بولونان یارامازانسانلرك افعاله اهل ایمانك وجودلرینه ضعف ایراث ایده جك قدر حزن ایتملرینه محل یوقدر. زیرا دین؛ اللهك دینیدر ودینی ابطاله وبرطاقم احکامنی شهوات نفسانیه لرینه موافق اولمادیغندن تغییره چالیشانلرده اللهك قوللریدر والله تعالی نك علمی جمله سنه لاحقدر . شو حالده اهل ایمانه لازم اولان ؛ ممکن اولدیغی قدر طریق حقی بیاندر. فقط دینسزلری دین حقی قبوله اجبار یوقدر . اجباره اقتدارده اولمانجه بغض فی اللهله اکتفا اونونور وبغض فی الله ده اهل ایمان ایچون برمزیتدر . فقط فضله جه محزون اولمقده برفائده ده یوقدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك کفرینك ضرری آنجق کندینه اولدیغی بیاندن صوکره دنیاده کافر نه قدر معمر اولسه آخرته نسبتله اوعمرك آز اولدیغی واشد عذابه دوچار اولاجقلرینی بیان ضمننده ﴿ نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلاً ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ اِلٰى عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴾ بیوریور .

[بز کافرلری آزیجق برزمان دنیا متاعیله انتفاع ایتدیریرز وآز برزمان معمر اولوب منافع دنیا ایله انتفاعدن صوکره بز آنلری شدتلی وآغیر برعذابه مضطر قیلارز .]

یعنی ؛ دنیاده کافرلره دنیا متاعیله انتفاع ایتسونلر ایچون آز برزمان عمر ویردکدن صوکره اجل موعودلری کلیر ، بز آنلری غایت شدتلی اولان جهنم عذابنه دخوله مجبور ایدرز . زیرا ؛ آنلر دنیاده انبیایی تکذیبله آخرتی انکار ایتدکلرندن کمال خجالتلریله برابر بز آنلری شدتلی اولان جهنمه کیرملرینه اجبار ایدرز وآنلرده مجبور اولارق کیررلر.

عذاب غلیظ ایله مراد ؛ ابدا دوامله برابر آتشك شدتی و اهل جهنمك بربرینه صیقیشمسیدر .

﴿ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که حبیبم ! سن آنلره « یرك و کوکلرك خالقی کیمدر ؟ »

دیه رك سؤال ایتسه ك آنلر « البته الله تعالی خلق ایتدی » دیرلر . آنلرك شو اقرارلری اوزرینه « حمد ؛ اللهه مخصوصدر » دی ، بلکه آنلرك اکثریسی توحیدی بیلمزلر .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! سن کافرلره سؤال ایتسه ك دیسه ك که « کوکلری ویری کیم خلق ایتدی و بونلری خلق ایتمکه کیمك قدرتی واردر ؟ » آنلر حقیقتی اقراره مجبور اولورلر ودیرلرکه « بوموجوداتك جمله سنی الله تعالی خلق ایتدی . چونکه ؛ بوعالم اجسامك خالقی الله تعالی اولدیغنه دلیللر پك واضح انکاره مجال یوقدر » . آنلرك شو اقرارلری اوزرینه سن اللهه حمد ایت . زیرا ؛ آنلرك حقیقی اقرار ایتملری سنك دعواکی تصدیق اولدیغندن سنك ایچون آنلرك اقرارلری برنعمت اولدیغی جهتله اونعمته مقابل حمد ایتمك لازمدرکه حمدك اللهه مخصوص اولدیغی بیان ؛ آنلرك پوتلرینك حمده وعبادته استحقاقی اولمادیغنی دخی بیانی مستلزمدر. بناءً علیه ؛ آنلرك خالقی اقرارلری اوزرینه سن «الحمدلله» دی که آنلر معتقداتلرینك باطل اولدیغنی بیلسونلر ، بلکه آنلرك اکثریسی بواقرارلرینك اعتقادلرینه مخالف اولدیغنی بیلمزلر. بناءً علیه؛ اقرار ایدرلر، حالبوکه اقرارلرینك کندیلرینی الزام واسکات ایتدیکنی بیلمزلر .

*
* *

واجب تعالی؛ سموات وارضك خالقی الله تعالی اولدیغنی کافرلرك اقرار ایتدکلرینی بیاندن صوکره خالقیتك لوازماتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِىُّ الْحَمِيدُ ﴾ بیوریور .

[یرده و کوکده اولان موجودات اللهکدر . زیرا ؛ الله تعالی غنی ونفسنده محموددر.]

یعنی ؛ سموات وارض اللهك مخلوقی اولونجه سموات وارضده بولونان سائرموجودات دخی اللهکدر واللهدن بشقه موجوداتك صاحبی ومالکی یوقدر . چونکه ؛ برکیمسه نك ملکنده حاصل اولان حاصلات نصل ملك صاحبنك اولورسه سموات و ارضده حاصل اولان موجوداتده اللهکدر . بناءً علیه ؛ هرکسدن غنی واحتیاجدن بری آنجق الله تعالی در . زیرا ؛ اللهك غیری موجودات البته اللهه محتاجدر ولکن اللهك هیچ برکیمسه یه

وهيچ بر شيئه احتياجی اولماديغندن ذاتنده وصفاتنده محموددر. چونكه؛ قوللرندن هر فردك احتياجنی دفعله احسان ايتديكندن هر كسك حمدينه مستحقدر. بناءً عليه؛ ازلاً وابداً محموددر. معمافيه قوللرك حمدندن واجب تعالی‌يه بر منفعت عائد دكلدر، بلكه حمدندن منفعت؛ حمد ايدن كيمسه‌يه عائددر.

*
* *

واجب تعالی جمله موجودات كنديسنك اولديغنی بياندن صوكره عجائب صنع الٰهيه‌نك نهايتی اولماديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَوْ اَنَّ مَا فِى الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهٖ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾ بيوريور.

[اكر ير يوزنده اولان آغاجلر قلم اولمش اولسه ودكزك او قدر وسعتيله برابر يدی دكز دها اوزاسه مركب اولسه و بالعموم خلق الٰهك عجائباتنی يازمش اولسه‌لر كلمات الٰهيه‌نك متضمن اولديغی معانيی توكه‌ته‌مزلر والٰهك كلماتی توكه‌نمز. زيرا؛ الله تعالی ملكنده هر كسه غالب وجمله افعالی حكمتدن خالی دكلدر.]

يعنی؛ اكر ير يوزنده اولان هر آغاجدن متعدد قلملر اولسه وبحر محيطك او قدر جسامتيله برابر اوبحر محيطه يدی دكزدنده اوزاتيلسه دوكولسه واو صولرك جمله‌سی مركب اولسه وبالعموم خلقده الٰهك كلماتی او قلملر ومركبله يازمش اولسه‌لر الٰهك كلماتی توكه‌نمز. چونكه؛ كلمات الٰهيه‌نك نهايتی يوقدر. زيرا؛ الله تعالی ملكنده وسلطنتنده جمله‌يه غالب و افعالی بيكلرجه حكمتی متضمندر ودوشوندكجه عقول بشر ادرا كندن عاجزدر وبوكا هر كون واقع اولان حدسز وحسابسز وقوعات شاهددر. زيرا؛ ظاهرده رأيمزه موافق اولمايان بر فعلك عقبنده سوه‌جكمز برچوق حكمتلر ظهور ايدوب بزمده ممنون اولديغمز ميدانده بر حقيقتدر.

تفسير خازنده بيان اولونديغنه نظراً آيتك سبب نزولی؛ قريش قبيله‌سنك «محمد ﷺ ك كتيرديكی قرآن توكه‌نير» ديملريدر. ياخود يهوديلرك بر سؤاللری اوزرينه نازل اولمشدر.

چونكه؛ (وما اوتيتم من العلم الا قليلاً) آيتی نازل اولونجه يهوديلر «يا محمد ﷺ! سن انبيايه ويريلن علمك غايت آز اولديغنی سويليورسك. حالبوكه توراتده هر شيئك علمی موجوددر. سنك سوزك يعنی بو آيت توراته منافيدر» دينجه رسول الله «توراتده ذكر اولونان الٰهك علميدر. زيرا؛ الٰهك علمی توكه‌نمز. اما قرآنده نازل اولان بو آيت قوللرك علمنه متعلقدر. زيرا؛ الٰهك علمنه نسبتله قوللرك علمی البته آزدر» بيورمسی اوزرينه بو آيتك نازل اولديغی مرويدر.

*
* *

واجب تعالی علمنك و قدرتنك كمالنی ذكردن صوكره كافرلرك حشری انكارلرينی ابطال ايتمك اوزره ﴿ مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴾ بيوريور.

[ای انسانلر! سزك ابتداءً ايجادكز وأولدكدن صوكره ديرلمه‌كز اولمادی، الا بر شخص كبی اولدی. زيرا؛ الله تعالی سويله‌ديككز سوزكزی ايشيتير وايشله‌ديككز عملكزی كورور وبيلير.]

يعنی؛ الله تعالی‌نك قدرتنه نسبتله سزك دنياده خلق اولونماكز ووفاتكزدن صوكره قيامتده محاسبه ايچون قبركزدن قالقوب محشره كلمكز شخص واحدی ايجاد كبيدر. چونكه؛ كرك ابتداءً ايجاديكزه وكرك بعثكزه بزم اراده‌مزله كن امريمز كافيدر. شو حالده كن امری صادر اولورسه درحال وجود بولورسكز. زيرا؛ الله تعالی مسموعاتك كليسنی ايشيتير وكوريله‌جك شيلرك جمله‌سنی كورور وبيلير وخلق اولوناجق شيلری خلق ايدر وايشيديلن شيلردن بعضيسنی ايشيتمك ديكرينی ايشيتمكه مانع دكلدر. كذلك موجوداتی ايجاد ايتمك حشره دخی مانع دكلدر. زيرا؛ جمله عالمی خلق ايتمكه قادر اولان الله تعالی‌نك موتايی احيايه دخی قادر اولاجغی اولويتله ثابتدر.

﴿ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِى اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى ﴾

[حبیبم ! سن کورمدکمی ؟ الله تعالی کیجه‌یی کوندوزه و کوندوزی کیجه‌یه ادخال ایدر و کونشی و آیی مسخر قیلدی و بونلرك هر بری وقت معیننه قدر جریان ایدر .]

﴿ وَاَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴾

[والله تعالی هر درلو عملکزی بیلیر .]

یعنی ؛ اللهك وحدانیتنه وقدرت کامله‌سنه دلالت ایدن عجائباتدن کیجه‌یی کوندوزه ادخال ایتدیکنی وشمس وقمری مسخر قیلدیغنی سن کورمدکمی ؟ زیرا ؛ الله تعالی بهار آیلرنده سزك ارزاقکزه خادم اولان اوتلری و اکینلری و میوه‌لری تربیه وتزیید ونشوونما بولوب کماله یتمك ایچون کیجه‌نك بعض اجزاسنی کوندوزه ادخال ایله کوندوزی اوزاتیر و کوز وقیش آیلرنده کوندوزك بعض اجزاسنی کیجه‌یه ادخال ایله کیجه‌یی اوزاتیر و سزك معیشتکز وسائر مصالحکز ایچون آیی و کونشی منفعتکزه موافق ومطیع قیلدی و بونلردن هر برینك دورانی وقت معیننه قدر جریان ایدر والله تعالی جمله اعمالکزی بیلیر . زیرا ؛ ذرات جهاندن هیچ بر ذره علم الٰهیدن غائب اولماز .

*
* *

واجب تعالی قدرت قاهره‌سنه دلالت ایدن بعض عجائباتی بیاندن صوکره شو عجائباتی ایجاد ایدن جناب حقك ازلاً وابداً ثابت اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ ﴾ بیوریور .

[شو ایشیتمش اولدیغك وسعت علمك وقدرت تامه‌نك صاحبی اولان الله تعالی ازلاً ابداً ثابت وقیوم مطلقدر واللهك غیری مشرکلرك معبود تسمیه ایدوب عبادت ایتدکلری و کیجه و کوندوز دعا ایدوب چاغیردقلری شیلر باطلدر . بناءً علیه ؛ اصلا عبادته استحقاقلری یوقدر .]

﴿ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴾

[والله تعالی ذاتنده عالیدر . زیرا ؛ صفات علیه صاحبیدر ونفسنده بیوکدر .

زیرا ؛ جمیع ایشلری وعجائب صنایعی وغرائب حکمتی نقائصدن بریدر .] بناءً علیه ؛ الله تعالی هر شیدن عالی وجمله موجودات اوزرینه غالب وقاهردر .

یعنی ؛ شو صفات ثبوتیه ایله واجب تعالی‌نك متصف اولمسی کندینك ازلی وابدی اولوب زواله معروض اولمامسیدر . اما مشرکلرك اللهك غیری اولارق دعا وعبادت ایتدکلری معبودلری بر طاقم عاجز مخلوق واشیاء خسیسه اولوب هر زمان زواله معروض اولدقلرندن باطلدر والله تعالی آنجق صفاتنده عالی وذاتنده بیوکدر ومشرکلرك معبودلری ایسه علویت وبیوکلکدن خالیدرلر .

*
* *

واجب تعالی قدرت کامله‌سی اوزرینه دلالت ایدن دلائلدن بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَمْ تَرَ اَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللّٰهِ لِيُرِيَكُمْ مِنْ اٰيَاتِهِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! سن کورمدکمی ؟ علامات الٰهیه‌دن بعضیسنی سزه کوسترمك ایچون اللهك نعمتی اولان روزکارلر سببیله دریاده کمیلر یوریورلر . ایشته شو کمیلرك صویه باتمقسزین دکزده یورومه‌لرنده بلایه صبر ایدن ونعمته شکر ایدن هر کیمسه ایچون وحدانیتنه وقدرتنه دلالت ایدن دلیللر واردر .]

یعنی ؛ علامات سماویه کبی قدرة الٰهیه دلالت ایدن کمیلرك دریاده جریانلرینی سن کورمدکمی ؟ جناب حق عجائب قدرت وغرائب صنعتنی سزه کوسترمك ایچون قوللرینك تعیشی وتلذذی ضمننده خلق ایتدیکی نعمتلرله دریاده کمیلر یورور و کمیلری باتمسندن حفظ ایده‌رك روزکاری خلقله کمیلرك جریانی سایه‌سنده بر بلده‌ده موجود نعمتی دیکر بلده‌یه آلوب کوتورمکله او بلده‌یی مستفید ایتمکده دین حقه تمسك و عبادتنده وطریق تعیشسنده تصادف ایتدیکی زحمتلره صبر واللهك ویردیکی نعمتلره شکر ایدن هر کیمسه ایچون قدرت الٰهیه‌یه دلیللر واردر . چونکه ؛ بلایه صبرله نعمته شکر ایدن کیمسه

قدرته ووحدانيته دلالت ايدن آيتلرى تفكر ايتمكله استفاده ايدر . اما بلايه صبر ايتمه‌ين نعمته شكر ايتمك بيلمه‌ين كيمسه آيتلرى تأمل ايتمديكندن انتفاع ايده‌مز .

بيضاوى ومداركك اشارتلرى وجهله بو آيتده صبار شكور ايله مراد؛ مؤمندر .

زيرا ؛ مؤمن بلا وشدت زمانى قدرت الٰهيه‌يه دلالت ايدن دليللرى تذكر ايتمكله او بلانى دفعه اللهك قدرتى كافى اولديغنه قناعت ايتديكندن بلايه صبرله رفعنى جناب حقدن بكلر ونعمت زمانى او نعمتى خلق ايدن جناب حق اولديغنه ايمانى قوى اولديغى جهتله شكر ايدر . شو حالده بلايه صبر ونعمته شكر ايتمك؛ مؤمنك صفتيدر . زيرا ؛ فخر رازى ونيسابورينك بيانلرينه نظراً رسول الله « ايمان ايكى نصفدر . بر نصفى ؛ صبر ، ديكر نصفى ؛ شكردر » بيورمش وبوكا نظراً (لكل صبارٍ) ديمك (لكل مؤمنٍ) ديمكدر .

خلاصه ؛ درياده اللهك ويرديكى نعمتله كميلرك جريانى وحدانيت الٰهيه‌يه وقدرت سبحانيه‌يه دلالت ايدن دلائل جمله‌سندن اولديغى وبو دلائل ايله استدلال ايده‌رك شدائده صبر وبلايه تحمل ايدن وطرف الٰهيدن فيضان ايدن نعمتلره شكر ايتمك شاننده اولان كيمسه‌لر اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى درياده كميلرك جريانده قدرتنه دلالت اولديغنى بياندن صوكره بو دليللرله استدلال بعض كيمسه‌لره نظراً پك كج حصوله كلديكنى وحاصل اولدقدن صوكره سريع الزوال اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ﴾ بيوريور .

[انسانلرى درياده بلوطلر كبى جسيم طالغه‌لر كولكه‌لك كبى احاطه ايتديكنده آنلر دينلرنده اللهه اخلاص ايدر اولدقلرى حالده كمال تضرعله جناب حقه دعا ايدرلر .]

﴿ فَلَمَّا نَجّٰيهُمْ اِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَا اِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴾

[وقتا كه الله تعالى آنلرى دكزك شدتندن خلاصله قره‌يه چيقارديغنده آنلردن بعضيلرى جناب حقه توجهلرنده عدالت ايدرلر وبزم آيتلريمزى انكار ايتمز ، آنجق هر غدار اولانلر وكفران نعمت ايدنلر انكار ايدرلر .]

يعنى ؛ انسانلرى درياده طاغلر كبى كولكه‌ليجى طالغه احاطه ايدوب طالغه‌لر ايچنده مستور قالدقلرنده هرشيدن قطع اميد ايده‌رك اللهه التجا ايدرلر ودينى اللهه تخصيص ايدر وبوتون وسائلى اورته‌دن قالديرر ، همان هرشيئى جناب حقدن بكلر اولدقلرى حالده اللهه دعا واللهدن استمداد ايدرلر . وقتا كه آنلرك تضرع ونيازلرى وتوجه تاملرى اوزرينه الله تعالى‌نك آنلرى درياك شدتندن قورتاروب قره‌يه چيقارديغنده آنلردن بعضيلرى عهدنده ثبات وتضرعنده دوام ايدر وافراطله تفريط بيننده مطلوبه ايصال ايده‌جك بر يول طوتار وبزم وحدانيتمزى انكار ايتمز ، آنجق عهدينى نقض ايدن غدار واللهى نسيان ايدن كافر انكار ايدر .

تفسير خازنده بيان اولونديغنه نظراً بو آيت؛ ابوجهلك اوغلو (عكرمه) حقنده نازل اولمشدر . چونكه مكه‌نك فتحى كونى (عكرمه) يمن جانبنه فرار ايتمك اوزره ساحل بحره اينر بر كمى‌يه بينر . كميده شدتلى فورطنه‌يه طوتولونجه اللهه عهد ايدر واكر الله تعالى فورطنه‌دن قورتاريرسه دونوب حضور رسالته كلوب ايمان ايده‌جكنه يمين ايدر وحرمى ده رسول اللهدن عفوينى استرحام ايدوب كتيرمك اوزره يمن جهتنه كيدر . عكرمه ده عهدنده ثبات ايده‌رك حرميله برابر عودتله حضور رسالته دخالت وايمان ايتديكى كبى ايماننده ثبات ايدر . مشاراليه بالآخره اسلاميتك تعاليسنه چوق خدمت ايتمشدر رضى الله عنه

*
* *

واجب تعالى وحدانيتنه دلالت ايدن دليللرى بياندن صوكره بالعموم انسانلره اتقا ايله وصيت ايتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْماً لَا يَجْزِى وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَنْ وَالِدِهِ شَيْئاً ﴾ بيوريور .

[اى عصيان ونسيانه ميل ايدن انسانلر ؛ سز ربكزك امرينه امتثال ونهيندن

اجتناب ایله اتقا ایدك وشدتله عذابندن قورقك.] زیرا؛ اللهك انتقامی شدید وغضبی مدیددر [وشول قیامت کوننده‌ن قورقك که او کونده نه بابا اولاددن ونه‌ده اولاد بابا طرفندن مجازات اولونور.] زیرا؛ هر کس وزرو وبالنی کندی چکر، هیچ کیمسه دیکرینك کناهنی یوکله‌نمز، آنجق هر کس کندی کسب ایتدیکی عملیله محبوس قالیر. حالبوکه بودنیاده پدرك اولادینه نه قدر شفقتی اولدیغی معلوم ایکن آخرتده اوقدر شفقت ومرحمته قارشی پدراولادك اوزرندن غایت آز برشیئی دخی جزا اولارق کندی اوزرینه آلماز [وکذلك اولادده پدرینه نه‌قدر مطیع اولسه پدرینك کناهندن بر ذره‌سنی بیله آلماز.] شوحالده دنیاده هر کسك کندینی عذاب الٰهی‌یه سبب اولاجق کناهلردن صاقینمسی لازمدر. زیرا؛ آخرتده هیچ کیمسه آخرك کناهنی قبول ایدوب یوکدن قورتاره‌میه‌جغندن هر کسك بودنیاده کندینك عذابدن قورتولاق چاره‌سنی دوشونمسی الزمدر.

خلاصه؛ دنیاده بربرینه یارغار والك شفیق پدرله الك مطیع اولان اوغلو آره‌لرنده آخرتده اصلا بربرینك دردینه و ألمنه اشتراك ایده‌میه‌جکلری وهر کسك کندی دردیله مشغول اولاجغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

﴿ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ ﴾

[پدرك اوغلونه و اوغلونك پدرینه معاونت ایده‌میه‌جکی کون کله‌جکدر. زیرا؛ اوکونك کله‌جکی وعدالٰهی ایله ثابتدر. وعدالٰهی ایسه حقدر، البته وقوع بولاجقدر.] چونکه؛ وعد الٰهیده خلف اولماز.

* * *

واجب تعالی وعدینك حق اولدیغی بیاندن صوکره انسانلره لازم اولان وظائفی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ ﴾ بیوریور.

[اللهك وعدی حق اولونجه سزی دنیا البته مغرور ایدوب آلداتماسون واللهك عفوینه سزی شیطان مغرور ایتمه‌سون.] بابا اوغلونك واوغلو باباسنك کناهندن مسئول اولمایوب هر کس کندی کناهنك جزاسنی کندی چکه‌جکی بر کون کله‌جکی محقق اولونجه

سزی حیات دنیا مغرور ایتمه‌سون. چونکه؛ فانی و زواله معروض اولدیغندن انسان نه‌قدر معمر اولسه عاقبت دنیادن ارتحال ایده‌جك واویله بر کون کله‌جکدر. بناءً علیه؛ دنیانك لذتنه آلدانوبده آخرتی اونوتمایك وسزی اللهك عفوینه شیطان‌ده مغرورایتمه‌سون. چونکه شیطان؛ انسانی اولا شویله آلداتیر: «کناهی ایشله، صکره توبه ایدرسك وتوبه‌یه ألك دکمسه بیله اللهك مغفرتی بولدر، البته مغفرت الٰهیدن سزه‌ده بر حصه چیقار. شوحالده دنیاده حظوظات نفسانیه‌کی فدا ایتمه، ایسته‌دیککی ایشله وفرصتی فوت ایتمه، هر کناهه جسارت ایت» دیمکله انسانلری معاصی‌یه تشویق ایدر وجسارت ویرر. ایشته شیطانك بوکبی اغفالاتنه آلدانمایك.

فخر رازینك بیانی وجهله انسان؛ اوچ قسمدر:

برنجیسی؛ انسانه بنفسه دنیایه میل ایدر، حیات دنیا آنی مغرور ایتدیکنده مولاسنه وصولدن و آخرت عملندن مشغول ایدر. بناءً علیه؛ جناب حق بو آیتك فقرۂ اولاسیله انسانك بوقسمنی حیات دنیایه آلدانمقدن نهی ایتمشدر.

ایکنجیسی؛ کندی کندینه دنیایه میل ایتمز ولکن شیطان آنی وسوسه ایله آلداتیر. زیرا؛ آکا دنیایی ودنیانك نامشروع لذتلرینی تزیین ایدر وبر چوق امیدلر وامللر بخش ایدر و «سن حرام وحلال دنیایی قازان. چونکه؛ دنیایی قازانامایان آخرتی قازاناماز. بناءً علیه؛ همان املکی دنیایه حصر ایت» دیمکله انسانه جسارت ویرر. انسان‌ده بوطاتلی خولیالره آلدانیر ووجهۂ عزیمتنی دنیایه توجیه ایدر. جناب حق بوقسم انسانلری آیتك فقرۂ اخیره‌سیله شیطانك اغفالاتنه آلدانمقدن نهی ایتمشدر.

اوچنجیسی؛ دنیایه و شیطانه آلدانماز، آنجق شریعتك احکامنه توفیقاً حرکت ایدر ومشروع صورتده دنیایه سعی ایدرایسه عزیمتنی آخرته توجیه ایدر وهر اعمالنده رضای باریی آرار. بو اوچنجی قسم انسانلر عندالله مقبول اولان انسانلردر. جناب حق‌ده اولکی ایکیدن نهی ایله اوچنجی‌یه تشویق ایتمشدر چونکه؛ اولکی ایکی قسمده داخل اولمایان البته اوچنجی قسمی تشکیل ایدر. زیرا دنیایه وشیطانه آلدانمایان؛ وظیفۂ عبودیتنی بحق ادا ایدن انسانلردر.

خلاصه؛ عمری اولدقجه انسانك نائل اولدیغی نعمت ورفاه وسعادته مغرور اولمامسی

و شیطانك اغفالاتنه آلدانماسی وظیفهٔ عبودیتدن اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی قیامتك شدتنه بناءً قیامتدن قورقمق لازم اولدیغی ودنیانك بقاسی اولمادیغی جهتله آلدانمق جائز اولمادیغی بیاندنصکره قیامتك زمانی انسانلر ایچون معلوم اولمادیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ ﴾ بیوریور .

[قیامتك علمی عندالله محفوظدر ، اللهك غیری هیچ بر کیمسه قیامتك نه زمان قائم اولاجغنی بیله‌مز .]

﴿ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ ﴾

[والله تعالی ایسته‌دیکی زمان ایسته‌دیکی بلده‌یه رحمتنی انزال ایدر و اللهدن باشقه یاغمورك نه زمان یاغاجغنی و نره‌یه یاغاجغنی کیمسه بیله‌مز ، آنجق یاغمورك علمی اللهه مفوضدر .]

﴿ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ ﴾

[و الله تعالی خاتونلرك رحمنده اولان چوجوغك ارکك ویا دیشی اولدیغنی بیلیر و اللهدن باشقه رحم امهاتده اولان چوجوقلرك اوغلان ویا قیز اولدیغنی وتام الاعضا ویا ناقص اولدیغنی هیچ بر کیمسه بیله‌مز .]

﴿ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا ﴾

[و هیچ بر نفس یارین نه قازاناجغنی بیله‌مز .] زیرا ؛ هیچ بر کیمسه بو کوندن یارین خیره‌می ویاخود شره‌می تصادف ایده‌جکنی بیلمه‌دیکی کبی تجارت ویا ضرر ایده‌جکنی دخی بیلمز . بناءً علیه ؛ کار ایده‌جکم ظنیله باشلادیغی ایشدن ضرر ایدر ویاخود امر برعکس اولور .

﴿ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ ﴾

[و هیچ بر نفس کرهٔ ارضك نره‌سنده أوله‌جکنی بیلمز .] چونکه ؛ موتك نه زمان

کله‌جکنی بیلمدیکندن بر چوق اسبابلرله ایسته‌دیکی یره کیدر اجل موعودی نره‌ده کلیرسه اوراده أولورودفنی مقدر اولان طوپراغه دفن اولونور وبونی عالمده هیچ بر بیلن اولماز. بناءً علیه ؛ هر کس تصرفنك خلافنده برچوق اسبابله کیدر وموتی مقدر اولان مملکتی بولور و اوراده قالیر .

﴿ إِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴾

[زیرا ؛ الله تعالی هر شیئی بیلیر وخبردار اولور .] چونکه ؛ الله تعالی اشیانك کاینی بیلیر ، علمی هر شیئی احاطه ایتمشدر . اشیانك باطننی دخی بیلیر . زیرا ؛ هر شیئك خالقی اولدیغندن بالعموم مخلوقاتنك کنهنی بیلیر .

یعنی ؛ قیامتك هانکی سنه‌نك هانکی کونی وساعتنده اولاجغنی اللهدن باشقه کیمسه بیلمز . بناءً علیه ؛ انسانلر هر ساعتده قیامته منتظر اولوب تدارك اوزره بولونمالیدر ویاغمورك نه زمان و نره‌یه یاغاجغنی اللهدن باشقه هیچ بر کیمسه بیله‌مز. چونکه ؛ یاغمورك خالقی الله تعالی اولدیغندن علمی اللهه مفوضدر. کرچه رصدخانه‌لرده بعض آلاتله اماراتدن استدلال ایده‌رك بعض شیلر سویله‌نورسه‌ده بونلر تخمین وظن قبیلندن اولدیغی جهتله چوق زمان تصادف ایتمز . کذلك رحم امهاتده اولان چوجغك قیز ویا اوغلان ، سیاه ویا بیاض و اعضاسنك تام ویا نقصان اولدیغی اللهدن باشقه کیمسه بیلمز ، آنجق آنك علمی اللهه مخصوصدر . زیرا ؛ اوچوجغی خلق ایدن اودر وهر کسك یارینکی کون قازاناجغنی آنجق الله تعالی بیلیر. اللهك غیری هیچ بر کیمسه یارینکی کون نه کبی شیلره تصادف ایده‌جکنی بیلمز وکذلك هیچ بر کیمسه هانکی بلده‌ده ونه زمان وفات ایده‌جکنی بیله‌مز . زیرا ؛ موتی خلق ایدن الله تعالی اولدیغندن نره‌ده خلق ایده‌جکنی کیمسه بیله‌مز . بناءً علیه ؛ برچوق کیمسه‌لر خاطر وخیالنه کلمه‌ین سببلرله آدینی آکمادیغی بر بلده‌یه کیدر واجل موعودینه اوراده تصادف ایدر وتقدیر الٰهی یرینی بولور . شو حالده هر کس هر ساعتده أولومه منتظر اولمق لازمدر .

ایشته جناب حقك علمنی ذاتنه تخصیص ایتدیکی مغیبات خمسه‌یی بو آیتده صایمقله بونلره بشرك علمی لاحق اولامیه‌جغنی بیان ایتمشدر . بناءً علیه ؛ رسول اللهك (مفاتیح الغیب خمس)

یعنی «غیبك آناختارلری بشدر» بیوروب بوآیتی اوقودیغی بخاری ومسلمك اتفاقلریله (ابن عمر) حضرتلرندن روایت اولوندیغی تفسیر خازنده مذکوردر .

بیضاوی وخازنك بیانلرینه نظراً بوآیت ؛ اهل بادیه‌دن (حارث بن عمرو) حقنده نازل اولمشدر . چونکه ؛ (حارث) برکون رسول اللهك حضورینه کله‌رك دیرکه « یارسول الله! قیامت نه‌زمان قائم اولاجق؟ وبن یره تخوم اکدم یاغمور نه‌زمان یاغاجق؟ وحرممك حملی وار ، طوغاجق چوجق ارککمیدر دیشیمیدر؟ ویارینکی کون بن نه ایشله‌یه‌جکم؟ ونره‌ده وفات ایده‌جکم ؟ » دیمه‌سی اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر .

ایشته جناب حق بوآیتله انسانلره لازم اولان؛ هرکس کندی وظیفه‌سیله مشغول اولوب وظیفه‌سنك خارجی شیلرله اشتغال ایتمه‌مسنی تنبیه وتوصیه ایتمشدر . چونکه انسان ایچون لازم اولان؛ قیامته ایمان ایتمکدر ، یوقسه قیامتك زماندن سؤال ایتمك دکلدر. ارض اوزرینه تخومی اکمك انسانك مکلف اولدیغی وظیفه‌سیدر ، یوقسه بیته‌جکنه قاریشمق دکلدر . انسانك وظیفه‌سی ؛ رحم امهاته نطفه‌یی قویمقدر ، یوقسه طوغاجق چوجغك اوغلان ویا قیز اولاجغنی دوشونمك دکلدر . انسانك وظیفه‌سی؛ رزقنی قازانمق ایچون چالیشمقدر ، یوقسه نتیجه‌یی دوشونمك دکلدر. چونکه؛ نیسابورینك بیانی وجهله اکرالله تعالی انسانك یارینکی کون قازاناجغنی بیلدیرمش اولسه‌ایدی بونه توسله خلل کلدیکی کبی عطالتنه سبب اولور وجناب حقه اعتماد ایتمز. اما یارینکی کون نه قازاناجغنی بیلمه‌مسی چالیشمسنه وربسنه اعتماد تامنه سبب اولاجغنه بناءً جناب حق هرکسك رزقنی کیزله‌مشدر. انسان ایچون محقق اولان أولومه حاضرلانمقدر ، یوقسه أوله‌جکی مملکتی دوشونمك دکلدر . چونکه أولوم ؛ هریرده بردر ومحققدر .

بشرایچون غائبه علم ممکن دکلدر، آنجق بعض مغیباتی جناب حقك سودیکی قوللرینه الهام طریقیله بیلدیرمسی مستثنادر .

رومی بیك اوچیوز اوتوز سنه‌سی آغستوسنك اون یدنجی بازار کوننه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز ایکی سنه‌سی شوالنك سکزنجی کونی ایکندی نمازندنصکره بوسوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر .

سورهٔ سجده

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . یکرمی **طقوز** ویاخود **اوتوز** آیتدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ الۤمۤ * تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

[شو سوره وقرآن کندیسنده اصلا شبهه اولمادق برکتاب که عالملرك ربی طرفندن منزلدر.]

یعنی ؛ شو سوره بر کتابك تنزیلیدرکه او کتابده هیچ بر وجهله شبهه یوقدر . زیرا او کتاب ؛ عالملری کماله ایصال ایتمکله تربیه ایدن رب تعالی حضرتلری طرفندن قوللرینی اصلاح ایچون انزال اولونمشدر .

نیسابورینك بیانی وجهله کتابك شاننه اهتمام وقوللرینی مطالعه‌سنه تشویق ایچون واجب تعالی کتابی **ایکی جهتدن توصیف ایتمشدر** : برنجیسی ؛ **کتابك حق اولدیغنده اصلا شك اولمامه** . ایکنجیسی ، **عالملرك ربی طرفندن منزل اولمقدر** . چونکه ؛ احکامنده شبهه اولمامسیله برابر عالملرك ربی طرفندن منزل اولمسی عالملرك عجائبنی جامع اولوب مطالعه‌یه شایان اولدیغنه اشارت اولدیغندن نفوس طاهره صاحبلری مطالعه‌سنه رغبت ایدوب دقائقنه واقف اولمغی آرزو ایده‌جکلری شبهه‌سزدر . زیرا عالملرك ربی طرفندن نازل اولدیغی بیان ؛ جمله عالمك تربیهٔ اساسیه‌سنه دنیا وآخرت منافع ومصالحنه متعلق مسائلك بو کتابده بیان اولدیغی اشعار ایتمکدر. بناءً علیه؛ دقتله دوشونن اسرارینه مطلع اولمق آرزو ایدر .

*
* *

واجب تعالی قرآنك طرف الٰهیدن منزل وشبهه‌دن عاری برکتاب اولدیغنی بیاندن صکره مشرکلرك قرآنی انکار ایتملرینی علی طریق الانکار والتعجب بیان ایتمك اوزره ﴿ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ﴾ بیوریور.

[آنلر قرآنك طرف الٰهيدن منزل اولديغنى انكار ايدرلر . بلكه آنلر « محمد ﷺ قرآنى كندى طرفندن ايجاد ايلدى ولكن كلامنى ترويج ايچون اللهه اسناد ايده‌رك افترا ايتدى » ديرلر .]

يعنى ؛ قرآنك طوق بشردن خارج معجز بر بلاغتى متضمن اولديغنى بيلدكلرى حالده « محمد ﷺ قرآنى كندى ايجاد وترويج ايچون اللهه اسناديله افترا ايتدى » ديمه‌لرى تعجبه‌شايان بر حالدركه بوسوزلرى بيله‌رك رسولمزه برافترادر. چونكه؛ مشركلر فصاحته مالك ارباب لساندن اولدقلرى حالده قرآنى رد وانكار ايتملرى مجرد عناد واستكباردن عبارتدر . زيرا ؛ آنلر لسان عربك بلاغت ومزاياسنه واقف اولدقلرندن قرآنك طوق بشردن خارج بلاغت اوزرينه مشتمل اولديغنى بيلدكلرى حالده كنديلرينى قرآنه ايماندن عالى عد ايتدكلرى تعجب اولوناجق برحماقتدر .

* * *

واجب تعالى مشركلرك قرآنى انكارلرينى بياندن صوكره قرآنك حق اولديغنى اثبات ايتمك اوزره ﴿ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ ﴾ بيوريور .

[بلكه حبيبم ! قرآن ربك طرفندن منزل حقدر .]

يعنى ؛ يا اكرم الرسل ! قرآن مشركلرك ديدكلرى كبى سنك ايجاد ايتديكك برافترا دكلدر ، بلكه سـنى انواع نعمتيله تربيه ايدن ربك تعالى طرفندن كوندرلمش بر كتاب حقدر : بناءً عليه ؛ احكامى ثابت وتغيردن سالمدر . زيرا ؛ الى يوم القيام باقى وانحرافدن عارى‌در . انسانلرك موجبيله عمل ايتمه‌ملرندن كتابك حكمنه بر نقصان طارى اولماز .

جناب حق كافرلرك انكارلرينى ايكى جهتله رد ايتمشدر . چونكه؛ كافرلرك «افترادر» ديمه‌لرينى شبهه‌اولماديغنى بيانله رد ايتديكى كبى قرآنك حق اولديغنى بيانله دخى رد ايتمشدر.

* * *

واجب تعالى قرآنك حق‌اولديغنى بياندن صوكره قرآنى انزالك حكمتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ لِتُنْذِرَ قَوْماً مَا اَتٰيهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! برقومى سنك انذار ايتمه‌ك ايچون بز قرآنى انزال ايتدك كه اوقومه سندن اول انذار ايدر بر نبى كلمه‌دى . مأمول كه اوقوم سـنك انذارك سببيله طريق باطلى ترك وطريق حقه اهتدا ايدرلر .]

بيضاوى وخازنك بيـانلرى وجهله بو آيتده كنديـنه‌رسول كلمه‌ين قوم ايله‌مراد ؛ قوم عربدر . چونـكه؛ بزم پيغمبريمزدن اول آنلرى ارشاد ايده‌جك بررسول كلديكندن آنلر امىّ برقوم‌ايديلر . بناءً عليه صوك درجه ارشاده محتاج اولدقلرى برزمانده حضرت محمد صلى الله تعالى عليه‌وسلم بعث اولوندى . تفسيرخازنده (ابن‌عباس) حضرتلرندن روايت اولونديغى وجهله قوم عربه نبينك كلمديكى زمان ايله‌مراد ؛ حضرت عيسى ايله بزم نبيمز آره‌سنده كچمش اولان زمانه فترتدر . يوقسـه قوم عرب حضرت اسمعيله منسوب اولدقلرى جهتله شريعت اسمعيل وابراهيم عليهما السـلام ايله عامل‌ايدى . بناءً عليه « بو آيتده آنلره نبى كلمدى » ديمك « زمان فترتده كلمدى » ديمكدر . يوقسه دور آدمدنبرى آنلره نبى كلمدى معناسـنه دكلدر . ابوالسعود افنديـنك بيانى وجهله ﴿ لعل ﴾ كلمه‌سندن مستفاد اولان رجا رسول اللهه عائددر . يعنى « قرآنك انزالنده‌كى حكمت؛ حبيبم! سنك كنديلرينه بر نبى كلمه‌ين قومك هدايتلرينى رجا وامید ايدر اولديغك حالده آنلرى انذار ايتمكلككدر » ديمكدر .

فخر رازينك بيانى‌وجهله بو‌آيتده رسول اللهك قوم عربى انذاره تخصيص اولونمسى قوم عربك‌شركله ، أوف‌اولوب هردرلو فنالغك آنلرده‌رواج بولديغندن‌انذاره احتياجلرينك زياده اولمسنه مبنيدر. بناءً‌عليه ؛ ديكر اقوامى انذاره‌مأمور اولماسى لازم كلمز. چونكه؛ بر قومى ذكر ايتمك اوقومدن باشـقه‌سنى نفى ايتمكى ايجاب ايتمز . بالخـاصه بزم نبيمزك انس‌وجنه مبعوث اولديغنه دائر قرآنده بر چوق آيات بينات موجوددر .

بو آيتده رسولك‌كلمديكى زمان‌ايله مراد؛ زمانه‌فترت‌اولوب، اهل‌كتاب‌ده داخلدر. چونكه ؛ حضرت عيسادن صوكره اهل كتاب ضلالتى ارتكاب ايتديلر. بزم نبيمزدن باشقه نبى‌ده كلمدى . بناءً‌عليه ؛ « كنديلرينى انذار ايده‌جك بر نبى كلمدى » ديمك؛ آنلر حقنده دخى صحيح اولور . شوحالده اهل كتاب‌ده بو آيتك مآلنده داخللردر ورسول اللهك آنلره‌ده مبعوث اولديغى بو آيتله ثابتدر .

* * *

واجب تعالی قرآنك انزالنده‌کی حکمتك رسولنك ارشاده وانذاره محتاج اولان قومی انذار ایتمسی اولدیغنی بیاندن صوکرا وحدانیتنه متعلق اولان دلائلی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَللّٰهُ الَّذى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فى سِتَّةِ اَيَّامٍ ﴾ بیوریيور.

[الله تعالی شول ذات اجل واعلادرکه سموات وارضی وآنلرك مابیننده اولان مخلوقاتی آلتی کون مقداری برمدتده ایجاد ایتدی .]

﴿ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ﴾

[الله تعالی عالم مکوناتی ایجادندن صوکره عرش اعلا اوزرینه استیلا یعنی قهر وغلبه ایتدی .]

﴿ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِىٍّ وَلَا شَفِيعٍ ﴾

[سزك ایچون اللهك غیری بر دوست وشفاعت ایده‌جك بر شفیعکز یوقدر .]

﴿ اَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴾

[شرکی ارتکاب ایدرده هیچ دوشونمزمیسکز ؟]

یعنی ؛ ای عاصی انسانلر ! عبادتکزی اللهه حصر ایدك . زیرا ؛ الله تعالی یری و کوکلری وآنلرك آره‌سنده اولان موجوداتی آلتی کون مقداری بر مدتده ایجاد ایتدی وبوقدر جسامتیله بوعالمی ایجاده قادراولان ذات البته عبادته مستحقدر والله تعالی بوعالمی ایجاددن صوکره بو عالمك جسامتده اك بويوکی اولان عرش اعلایی تحت قهرینه آلدی وقدرت قاهره‌سی آنده نافذ وجاری اولدی. عرش اعلی قدرت قاهره‌سی آلتنده اولونجه آنك مادوننده اولان مخلوقاتك قهری آلتنده اولاجغی اولویتله ثابتدر. شو حالده سزك ایچون اللهدن باشقه امورکزده تصرف ایده‌جك وتدبیری سزده نافذ اولاجق بر دوستکز اولمادیغی کبی اللهك عذابندن سزی قورتاره‌جق بر شفاعتچیکزده یوقدر. بناءً علیه ؛ هرامورکزده متولی الله تعالی اولدیغی کبی غضبندن سزی قورتاجق ده اودر. حال بویله ایکن سز حالا اللهك غیری بر طاقم عاجز مخلوقاتی معبود اتخاذ ایدرسکز . سز بر طاقم کناهلری ارتکاب ایدرده باشکزه کله‌جکی هیچ دوشونمزمیسکز ؟

بو آیتده (سورهٔ اعراف) ده بیان اولوندیغی وجهله استوی کلمه‌سنك اصل معناسی ؛ **استقرار ور محلده قرار** اولوب بو معنا ایسه الله تعالی حقنده محال اولدیغندن **قهر وغلبه** معناسنه تأویل اولونمق واجب اولدیغی جهتله بوراده استوی ؛ **قهر وغلبه** معناسنه اولدیغی بیان اولونمشدر .

***

واجب تعالی موجوداتی ایجادله آنلر اوزرینه قهر وغلبه‌سنی بیاندن صوکره امر الٓهینك سمادن یر یوزرینه ورودینی بیان ایتمك اوزره ﴿ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ اِلَى الْاَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ فى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴾ بیوریيور.

[الله تعالی امر دنیایی کوکدن یره ایندیرر ، صوکره او امرلر سزك صایدیغکز کونلردن بیك سنه مقداری بر کون اولان یوم قیامتده الله تعالی‌یه رجوع ایدر وهربرینك حکمنی ویرر .]

یعنی ؛ الله تعالی البته قوللرینك عبادتلرینه مستحقدر . نصل مستحق اولماسون الله تعالی بو دنیاده عالم اسباب اولان سمادن عالم مسبب اولان ارضه ملکلر واسطه‌سیله ویا واسطه‌سز امر دنیایی تدبیر وقضا وقدری ایجاباتی انزال ایدر وقوللرینك معیشتلرینه وسائر خصوصاتلرینه متعلق امرلرینی تدبیر واحکامنی انزال وعبادت ایتملرینی امر ایدر وزمان بزمان وآناً فآناً تدبیر الٓهینك اثرلری کوریلور وتدبیر الٓهی یرینی بولدقدن صوکره او امر الٓهی اوزره قوللرینك عمللری سزك تعداد ایتدیککز سنه‌لردن بیك سنه مقداری اولان یوم قیامتده اللهه رجوع ایدر وهر کسك عملنه کوره الله تعالی حکم ویرر.

خازنده ومدارکده بیان اولوندیغی وجهله بو آیتده مقداری بیك سنه اولان کوزله مراد ؛ **یوم قیامتدر** . چونکه ؛ واجب تعالی دنیاده قوللرینك امرینی تدبیر ایدر وقوللرده یر یوزنده عمل ایدرلر . **یاخود** قوللر امرك خلافنه حرکت ایدرلر وبو اعمالك اثری واجب تعالی‌یه مقداری بیك سنه اولان یوم قیامتده عرض اولونور. چونکه ؛

هر کسك محاکمه‌سی و عملنه کوره جزاسنك ترتیبی او کونده وقوعبولاجغندن امر الهینك اثری او کونده حضور الٓهی‌یه عرض اولوناجغی بیان اولونمشدر.

اللهك قوللرینی اصلاح ایچون کوندردیکی کتابلری واحکام سائره‌یی ملکلر واسطه‌سیله سما جانبندن کلدیکندن سمادن ارضه انزال وتدبیر ایتدیکی واو امرلرك اثری وعمل اولونوب اولونمادیغی یوم قیامتده ظاهر اولاجغنه بناءً مقداری بیك سنه اولان کونده حضور الٓهی‌یه عروج ایده‌جکی بیان اولونمشدر. بعض کیمسه‌لر حقنده یوم قیامت بیك سنه مقداری اولوب دیکر بعض عاصیلر حقنده اللی بیك سنه مقداری اولاجغنه بناءً بو آیتده بیك سنه مقداری اولاجغی ودیکر آیتده اللی بیك سنه مقداری اولاجغی بیان اولونمشدر. شو حالده مقدارك آزلغی وچوقلغی اشخاصه نسبتله اولدیغندن آیتلر آره‌سنده تعارض وتناقض یوقدر. چونکه یوم قیامت؛ بعض اشخاص حقنده بیك سنه مقداری وبعض اشخاص حقنده اللی بیك سنه مقداریدر واهل صلاح حقنده آز بر ساعت مقداری اولدیغی حدیث نبوی ایله ثابتدر.

﴿ ذٰلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾

[ایشته بو عالم علوی وعالم سفلی اولان یرلری و کوکلری خلق ایدن وعرش اعلایه استیلا ایدن وقوللرینه یاردیم وامورلرنده تصرف کندینه منحصر اولان وکائناتی تدبیر ایدن الله تعالی غائبی وحاضری بیلیر. بناءً علیه؛ دشمنلرندن انتقامنی آلیر ودوستلرینه مرحمت ایدر.]

یعنی؛ الله تعالی بو عالملری ایجاد ایتدی. زیرا؛ عالمده غائب و آشکار هرنه وارسه جمله‌سنی علمی احاطه ایتدیکندن هر برنده اولان اسرار وخفایایی بیلیر وهر برینه عقللر حیران اولاجق حکمتلر وضع ایدر. بناءً علیه؛ دشمنلرینك عمومنه غالب ودوستلرینك کافه‌سنه مرحمتی شاملدر.

ابو السعود افندینك بیانی وجهله شو سوره‌نك اولندنبری ذکر اولونان اوصاف الٓهیه‌نك کمال عظمتنه اشارت ایچون بعد مرتبه موضوع اولان (ذلك) لفظی وارد اولمشدر.

*
* *

واجب تعالی وحدانیتنه دلالت ایدن دلائل آفاقیه‌یی بیاندن صوکره وجود انسانیده قدرت صانعه‌یه دلالت ایدن دلیللری بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَّذِى اَحْسَنَ كُلَّ شَىْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَاَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ﴾ بیوریور.

[عالمك امورینی تدبیر ایدن الله تعالی شول ذات اجل واعلادرکه خلق ایتدیکی هر شیئك خلقتنی کوزل قیلدی وانسانی چاموردن ایجادله باشلادی.]

یعنی؛ الله تعالی هر شیئك ایجادینی کوزل قیلدی. چونکه؛ اشیادن هر هانکی شیئی خلق ایتمش ایسه حکمته ومصلحته موافق اولارق خلق ایتمکله هر کسك استعدادینه ولیاقتنه کوره یاراتدی. ازجمله حیواناتدن هر برینی بر صورت و شکل اوزره خلق ایتدی که هر حیوانك شکلی حالنه واستعماالنه موافق واعضالری معیشتلرینه الویرشلی بر مقدار معین اوزرینه‌در. حتی هر حیوانك آلت مدافعه‌سنی و رزقنی جلب ایچون قوهٔ جالبه وجاذبه‌سنی کندی ایله برابر خلق ایتدیکندن هر کس کندی رزقنی جلب ایتمکده مشکلات چکمدیکی کبی خصمنه بر قوهٔ مسلحه کبی قارشی طورور وانسانك خلقتنه چاموردن ابتدا ایتدی که حضرت آدمی طوپراقدن خلق ایتدی وسائر مخلوقاتك خلقتنی انسانك منافعنه موافق قیلدی وحیوانلره معیشت اولمق ایچون ارضی اوت بیتیرمکه موافق وانسانك تنفسنه هوایی جریان ایدر قیلدی.

﴿ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ﴾

[آدمی طوپراقدن خلق ایتدکدن صوکره آدمك نسلنی حقیر بر صودن خلق ایتدی.] حتی او نطفه نجاست موقعندن چیقار. بناءً علیه؛ هر کسك استکراه ایتدیکی بر صودن بویله شریف وظریف بر انسانی خلق ایتمك قدرة اللهه دلالت واضحه ایله دلالت ایدر. انسانك ذریتی انساندن انفصال ایتدیکندن **انفصال** معناسنی مفید اولان نسل دینمشدر. سلاله دخی سلدن مأخوذدر.

﴿ ثُمَّ سَوّٰيهُ وَنَفَخَ فيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْئِدَةَ قَليلاً مَاتَشْكُرُونَ ﴾

[الله تعالى انسانك نسلنی نطفه‌دن خلق ايتدكدن صوكره اعضالرينی تام قيلدی و كندی خلق ايتديكی روحندن انسانه نفخ و سزك ايچون قولاقلر و كوزلر و قلبلر خلق ايتدی كه قولاغكزله حقی ايشيتمك و كوزيكزله حقی كوررب اتباع ايتمك و قلبلريكزله دلائلی تدقيق ايدوب دوشونمك اوزره بو نعمتلری سزه احسان اولارق خلق ايتدی . بناءً عليه ؛ جمله نعمتلره شكر ايتمك لازم ايكن سز غايت آز شكر ايدرسكز .] حالبوكه هر نعمتك شكرينی تماميله ايفا ايتمك لازمدر .

خازنك بيانی وجهله انسان اولاً حقی ايشيتمك و بعده ايشيتديككنی كوزيله كورمك و كورديكی شيلری قلبيله تفكر ايتمك لازم اولديغنه اشارت ايچون قولاغی و كوزلری و قلبی جناب حق ترتيب اوزره ذكر ايتدی . انسان صدايی هر طرفدن ايشيتديكنه بناءً سمع مفرد اولارق ذكر اولونمشدر .

بيضاوينك بيانی وجهله بو آيتده روح لفظی تعظيم و تشريف ايچون واجب تعالی‌يه راجع ضميره اضافتله ﴿ من روحه ﴾ وارد اولمشدر . روحك جناب حقه اضافتی روحك بر مخلوق عجيب اولوب رب تعالی‌نك حضورينه مناسبتی اولديغنه اشارت ايچوندر. چونكه؛ انسان حيوانات سائره كبی واجب تعالی‌يه اجنبی اولمايوب معرفت و عبادت جهتندن ملكوتيته مناسبتی ميدانده‌در . واجب تعالی انسانك بدايهٔ حالنده قابل خطاب اولماديغنه اشارت ايچون بدايهٔ احوالنی غائب صورتيله بيان بيورمشدی . اعضاسی تكمل ايتديكنده قابل خطاب اولوب شكر ايتمكه لياقتی اولديغی زمانده‌كی احوالنی بيان ، خطاب صورتيله وارد اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی انسانلرك بدايهٔ خلقتلرنده سبق ايدن نعم الٰهيه‌يه شكرلرينك غايت آز اولديغنی بياندن صكره كفران نعمت ايتدكلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَقَالُوا ءَاِذَا ضَلَلْنَا فِى الْاَرْضِ ءَاِنَّا لَفى خَلْقٍ جَديدٍ ﴾ بيوريور .

[كافرلر « طوپراغه قاريشوب غائب اولدقدن صوكره‌می يكيدن ميدانه كلوب آدم اولاجغز » ديديلر .]

﴿ بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ ﴾

[بلكه ربلرينه ملاقاتی انكار ايدرلر]

يعنی ؛ رسول اللهك قيامتی و قيامتده انسانلرك يكيدن حيات بولاجقلرينی و محشرده جمع اولوناجقلرينی بيان ايدنجه مشركلر و حشری انكار ايدن منافقلر ديديلر كه « بز وفات ايدوب طوپراغه قاريشوب غائب اولديغمزده‌می يكيدن حيات بولوب اسكی حالمز كبی بر آدم اولاجغز ، بويله شی اولورمی ؟ بزم وجودمز چورويوب طوپراغه قاريشديغمزده يكيدن ميدانه كلمك نصل ممكن اولور ؟ » . كافرلر بويله ديمكله آخرتده حياتی انكار ايدرلر و يالكز حياتی انكارله اكتفا ايتمزلر ، بلكه احوال آخرتك و بالخاصه ثواب و يا عقاب ايله جناب حقه ملاقات ايده‌جكلرينی دخی انكار ايدرلر .

مدارككده بيان اولونديغی وجهله ضلالت بو آيتده غيبوبت معناسنه‌در . بناءً عليه ﴿ ضللنا ﴾ ديمك (غبينا فی الارض) يعنی « بز هلاك اولوب طوپراغه قاريشوب طوپراق ايچنده يوق و غائب اولديغمزده‌می حيات بولاجغز ؟ » ديمكدر .

ابو السعود افنديك بيانی وجهله بو آيتده ﴿ بل ﴾ كلمه‌سی ترقی ايچوندر . يعنی كافرلرك آخرتده حيات بولاجقلرينی انكارلری حسبيله دها آخرتده زياده دوچار اولاجقلری شدائد ، كفرلرينه انتقال ايتمكله كفرلرينك شدتنه اشارت اولونمشدر .

بيضاوينك بيانی وجهله بو آيت (ابی بن خلف) حقنده نازل اولمشدر . چونكه ؛ بو كبی شيلری ايلری سورمكده (ابی بن خلف) مشركلرك هپسندن جسوردی و سويله‌ين (ابی) ايسه‌ده ديكر مشركلرده بو سوزه راضی اولوب اعتقادده مشترك اولدقلرندن بو سوز جمله‌سنه بردن اسناد اولونمش و ﴿ قالوا ﴾ جمع صورتيله وارد اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی مشركلرك حشری انكارلرينی بياندن صوكره آنلرك مذهبلرينی ردله

جواب ويرمسنى رسولنه امر ايتمك اوزره ﴿ قُلْ يَتَوَفّٰيكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِى وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴾ بيورييور.

[حبيبم! حشرى انكار ايدنلره جواب اولارق سن ديكه «اى مشركلر! سزك روحلريكزى قبضه طرف الٰهيدن توكيل اولونان ملك الموت سزك اجلكز كلديكنده سزى أولدورور، بونى انكاره مجالكز يوقدر. چونكه؛ هر زمان وقوعنى كورييورسكز. ملك الموت سزك روحكزى آلدقدن صوكره ربكزك حضور معنويسنه ارجاع اولونورسكز.]» شوحالده سزك ايچون أولوم محقق اولديغى كبى أولدكدن صوكره حيات وحساب ايچون حضور الٰهى‌يه رجوع‌ده محققدر. بنـاءً عليه؛ انكارده فائده كز يوقدر. بلكه سزك ايچون فائده؛ ايمان ايتمك وايمان سببيله عذابدن قورتولمقدر، يوقسه كفر اوزره اصرار ايدوبده عذاب ابدى‌يه دوچار اولمق دكلدر.

انسانلرك روحلرينى آلمغه مؤكل اولان ملكك انسانلرك اجللرندن اصلا غفلت ايتمديكنه اشارت ايچون ملك الموتك ارواحى قبضه توكيل اولونديغى بيان اولونمشدر. چونكه؛ طبرى وتفسير خازنده بيان اولونديغنه نظراً بوتون دنيا آنك نظرنده بر آووج اورتاسى كبى وياخود بر كاسه كبى اولديغندن هركسك اجلنه متعلق صحيفه‌سنى بيلير ودقيقه فوت ايتمكسزين اجلى كلن كيمسه‌نك روحنى درحال قبض ايدر وقبض اولونان روح سعيد ايسه رحمت ملكلرينه واكر شقى ايسه عذاب ملكلرينه تسليم ايدر. شوحالده دنيانك هرطرفى ملك الموته نسبتله مساويدر. آنك ايچون اوزاق ويقين يوقدر. بناءً عليه؛ يوزبيكلرجه نفوسك ارواحنى دقيقه‌سنده قبضه مقتدر اولديغندن «آن واحدده وفات ايدن برچوق كيمسه‌لرك ارواحنى قبضه نصل يتيشه‌بيلير؟» سؤالى وارد اولماز.

انسانلرك ارواحنى آلمغه توكيل اولونمش بر ملك اولديغى واو ملك هركسك وفات ايده‌جكى كونى وساعتى ودقيقه‌يى بيلديكى وهركسك اجل معيننن تقدم وتأخر جائز اولماديغى محققدر. او ملكك اسمى (عزرائيل) ايسه‌ده بو آيتده عموم معناسنى مفيد اولارق ملك الموت عنوانيله ذكر اولونمشدر. ارواحى قبض ايتديكى يعنى «هركسك جاننى آلديغى قطعيدر، بونى انكاره مجال يوقدر. فقط ارواحى قبضك كيفيتى يعنى «نصل قبض

ايدر، هپسنى قبض ايدن يالكز عزرائيل ميدر وياخود عزرائيلك امرينه مهيا يانده برطاقم خدمتچى ملكلر وار ده آنلر واسطه‌سيله مى آلير؟» بوجهتلر احوال آخرتدن اولديغى جهتله بو دنياده بزم ايچون بونى كورمك وآكلامق ممكن دكلدر. اساساً بوجهته حكمده تعلق ايتمز. يالكز بزم ايچون لازم اولان انسانلرك روحلرينى آلمغه مؤكل بر ملك واردر، ارواحى قبضه مأموردر وقبض ايدييور بونده تردد يوقدر. اما نصل قبض ايدر. بوجهتك اعتقاده تعلقى يوقدر. بناءً عليه؛ بيلمكده بر فائده اولماديغى كبى بيلمه‌مكده بر ضررده يوقدر.

*
* *

واجب تعالى حشرى انكار ايدنلرك حضور الٰهى‌يه رجوع ايده‌جكلرينى بياندن صوكره حضور الٰهى‌يه رجوع ايتدكلرنده‌كى حال پريشانيلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَوْ تَرٰى اِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُؤُسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ﴾ بيورييور.

[يا اكرم الرسل! اكر سن شول زمانى كورمش اولسه‌ك كه او زمانده حشرى انكار ايدن مجرملر ربلرينك حضورنده كمال خجالتلرندن باشلرينى اكر وهيچ كيمسه‌نك يوزينه باقامازلر. ايشته او زمانى كورسه‌ك پك عجيب وغريب بر امر كورورسك كه آنلرك او زمانده اولاجق حال پريشانيلرى بو دنياده تصور اولونور شيلردن دكلدر.]

﴿ رَبَّنَا اَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحاً اِنَّا مُوقِنُونَ ﴾

[ايشته او وقتده آنلر ندامتلرينى اظهار ايده‌رك ديرلركه «ياربى! بز انكار ايتديكمز شيلرى كوزمزله كوردك وقولاغمزله دويدق. دوندور بزى دنيايه، بز كوزل عمل ايشله‌يه‌لم زيرا؛ بزم شكمز وشبهه‌مز قالمادى، على طريق اليقين ايمان ايتدك.] چونكه؛ رسل كرام هرنه ديديلر وكتابلر هرنه يازديلرسه آنلرك جمله‌سنى يقيندن مشاهده ايلدك. شوحالده اى بزم ربمز! اكر بزى دنيايه دوندورورسه‌ك بز كوزل عمللر ايشله‌رز» ديمكله تضرع ايدرلر. كناهكارلرك او احوال شديده‌يى كورونجه ايمانه كمال جديتلرينه ودوام ايده‌جكلرينه ودنيايه دونمكه كمال رغبتلرينه ودعالرينك قبولنى كمال آرزولرينه اشارت ايچون دوام وثباته دلالت ايدن جملهٔ اسميه صورتيله (انا موقنون) ديه‌جكلرى

ابوالسعود افندینك جملهٔ بیاناتندندر . لکن ایمانك محلی دار تکلیف اولان دنیا اولدیغی جهتله آخرتده ایمان مقبول دکلدر . زیرا آخرت ؛ دار تکلیف دکل که ایمانلری قبول اولونسون . ایمانده معتبر اولان ؛ غیبدر ، عینی دکلدر. بناءً علیه ؛ آخرتده عذابی مشاهده ایتدکدن صوکره ایمان معتبر اولاماز .

*
* *

واجب تعالی آخرتده مجرملردن واقع اولاجق تضرعلری اوزرینه طرف الٰهیدن وارد اولاجق جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدٰيهَا وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنّى لَاَمْلَاَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعٖينَ ﴾ بیوریبور .

[« اکرناسك جمیعسنك هدایتلرینی بز دیله‌مش اولسه‌ایدك بزهرنفسه هدایتی توفیق ایدردك ولکن انسله جنك جمیعسندن البته جهنمی طولدوره‌جغمه دائر بندن حکم واقع اولدی واو حکم ثابتدر . بناءً علیه ؛ حکم الٰهی تغییر قبول ایتمدیکندن البته جهنم انس وجنك عاصیلرندن طولاجقدر » دیمکله جناب حق دنیایه دونمك ایسته‌ین عاصیلرك سوزلرینی رد ایدر .]

یعنی ؛ بزی دنیایه دوندور دیه‌نلره جواب اولارق جناب حق بیوریبورکه « اکر بن سزی دنیایه دوندوره‌جك اولا ایدم دنیاده سز اراده‌کزی هدایته صرف ایدردیکز بن‌ده سزك هدایتکزی خلق ایدردم ولکن سز ارادکزی کفره صرف ایتدیکز بن‌ده اراده‌کز وجهله کفرکزی خلق ایتدم وجهنمه کیرمکزه حکمم ثابت ولاحق اولدی. بناءً علیه ؛ سزك ایچون دنیایه رجعت ممکن دکلدر . زیرا ؛ اراده‌سنی کفره صرف ایدن انسله جندن البته بن جهنمی دولدوراجغم » دیمکله بندن حکم صادر اولدی . شو حالده بنم حکمم تغییرقبول ایتمز ودنیایه دونمك ایچون تضرع فائده ایتمز. چونکه ؛ نقصانی تدارك زمانی کچمشدر . جهنم انس وجنك مجموعندن دولوب یالکز انسه ویاخود یالکز جنه مخصوص اولمادیغنی بیان ایچون (اجمعین) لفظی ایله تأکید اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی عاصیلرك دنیایه رجعتلرینی رد ایتدکدن صوکره ظهور ایده‌جك خطابی

بیان ایتمك اوزره ﴿ فَذُوقُوا بِمَا نَسٖيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا اِنَّا نَسٖينَاكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾ بیوریبور .

[شو ملاقات کونکزی اونوتمکز سببیله طادك جهنم عذابنی . زیرا ؛ سز نصل بو کونکزی اونوتدیکز ایسه محقق بزده سزه نسیان معامله‌سی یاپارق سزی ترك ایدرز. بناءً علیه ؛ « عمل ایتدیککز کفرکز سببیله ابدی عذابی طادك » دیمکله جزالرینی ترتیب ایدرز .] زیرا جزا ؛ عمل جنسندن اولاجغی جهتله آنلرك یوم ملاقاتلرینی اونوتمالرینه مقابل جناب حق‌ده آنلری اونوتولمش برشی کبی جهنمده ترك اولوناجقلرینی بیان ایتمشدر. چونکه ؛ نسیان واجب تعالی حقنده محال اولدیغندن بومقامده نسیان ؛ **ترك ایتمك** معناسنه‌در. زیرا اونوتولان شی ؛ دائما متروك اولور. شو حالده نسیانه ترك ایتمك دیمك لازم اولدیغندن نسیانی ذکر ایدوب ترکی مراد ایتمك ملزوم اولان نسیانی ذکر ولازم اولان ترکی اراده قبیلندندر . بوکا نظراً (انا نسیناکم) دیمك « بز سزی اونوتولمش برشی کبی بالکلیه عذاب ایچنده ترك ایتدك » دیمکدر .

فخررازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله عذابی طاتمالری ایله مشرکلره خطاب ؛ یوم ملاقاتلرینی نسیانلری وسوء عمللری سبب اولدیغنه اشارت ایچون نسیانلری وسوء عمللری خطابه سبب اولارق بیان اولونمش واهل جهنمك کمال حقارتلرینه اشارت ایچون عذابی طاتمغله امر تکرار ذکر ایدلمش وعذاب خلدکه ابدی عذابه سبب کندی عمللری اولدیغی صراحةً بیان اولونمش وآنلرك جهنم آتشی ایچنده اونوتولمش برشی کبی اصلا التفات اولونمیه‌جغنه اشارت ایچون (انانسیناکم) جمله‌سی **ادات تأکید** ایله وارد اولمشدر. کرچه نسیان ؛ **اولا اولوب صکره اونوتولانه یرده استعمال اولونور** ایسه‌ده قیامتك دلائلی کمال وضوحله ظاهر اولدیغی جهتله اولاً دلیللرله حقیقت معلوم اولمش ایکن او دلیللره نظری ترك ایتملری اونوتمق منزلهٔ تنزیل اولونارق آنلرك قیامتی اونوتدقلری بیان اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی اهل کفرك حالنی بیاندن صوکره اهل ایمانك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّمَا يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا الَّذِينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴾ بیوریور .

[بزم آیتلرمزه آنجق شول کیمسه‌لر ایمان ایدرلرکه آنلر آیتلر کندیلرینه ذکر اولونوب وعظ اولوندقلرنده درحال بوتون اعضالریله سجده‌یه قاپانورلر و ربلرینك حمدوثناسنه ملابس اولدقلری حالده نقائصدن تنزیه ایدرلر. حالبوکه آنلر کرك سجده‌لرنده وکرك تسبیحلرنده کندیلرینی بویوك عد ایدوب کبر ایتمزلر.] زیرا؛ آنلر بزم آیتلریمزك انذارات وتبشیراتی ایله نصیحت اولوندقلرنده عذاب الٰهیدن قورقولرینه بناءً کمال تواضع ایله یوزلری اوزرینه سجده‌یه قاپانور واك عالی وعزیز اولان یوزلرینی تراب مذلته سورر ونائل اولدقلری نعمتلرك شکرینی ادا ایدرلر وبوسجده‌لری ایله آیتلری قبول ومقتضاسیله عمل و آیتلرك امر ونهینه انقیاد ایتدکلرینی اظهار ایدرلر ویالکز سجده ایله اکتفا ایتمزلر، بلکه کندیلرینی نعمتلریله تربیه ایدن ربلرینك نعمتلرینی صایاروثنا ایدراولدقلری حالده تسبیح ایدرلر .

بخاری ومسلمك اتفاقلری وجهله بیان اولوندیغنه نظراً ابن عمر حضرتلری «رسول الله سجده اولان سوره‌یی قرائت ایتدیکنده سجده ایدر وحاضر بولونان جماعت ده سجده ایدرلردی » بیورمشدر. سجده‌نك فضیلتنه کلنجه: رسول الله « آدم اوغلو سجده آیتنی تلاوت ایدوب ده سجده ایتدیکنده شیطان آغلار وکیری قاچار و دیرکه (هلاك بکا اولسون که آدم اوغلو امر اولوندیغی وجهله سجده‌یی ادا ایتمکله جنته کیردی. بن امر اولوندیغم سجده‌دن امتناع ایتمکله جهنمه داخل اولدم) دیدیکنی » بیان ایتمشدر .

جناب حق بو آیتده اهل ایمانی اوچ شیله ثنا بیورمشدر: برنجیسی؛ **طرف شریعتدن وارد اولان نصیحت ایله منتصح اولارق درحال تعلل وتردد ایتمکسزین سجده‌یه قاپانمالری،** ایکنجیسی ؛**هدایت وایمان کبی معنوی نعمتلری واللهی ذکر ایتمك ایچون لسان وحقی دویمق ایچون قولاق کبی مادی نعمتلری ملاحظه ایده‌رك جناب حقی نقائصدن تنزیهله**

حمد وثنا ایتملری، اوچنجیسی؛ بومثللو عبادتده استکبار ایتمیوب کمال خضوع اوزره ادایه مسارعت ایلملریدر .

* * *

واجب تعالی اهل ایمانك بعض اوصافنی بیاندن صوکره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴾ بیوریور .

[سجده وتسبیح ایدن مؤمن کامللرك یانلری یاتاقلرندن اوزاق اولور . حالبوکه آنلر اللهك عذابندن قورقدقلرینه ورحمت الٰهیه‌یی امید ایتدکلرینه بناءً ربلرینه تضرع ونیاز ایده‌رك عبادت ایدرلر وآنلر بزم ویردیکمز رزقلرندن محتاج اولانلره انفاق ایدرلر.]

یعنی ؛ ایمان کامل صاحبی شول کیمسه‌لرکه آنلر صلات لیله یعنی تهجد نمازینه دوام ایتدکلرندن آنلرك یانلری یاتاجق دوشکلرندن اوزاق اولور . زیرا؛ یاتاقده یاتمازلرکه یانلری دوشکلرینه یقین اولسون . آنلرك حاللری ؛ ربلرینك غضبندن قورقدقلری و رحمت و مغفرتنی امید ایتدکلری ایچون دعا ایله برابر عبادت ایتمکدر . بناءً علیه؛ بر طرفدن قورقو بر طرفدن طمعله دعا ایدرلر ویالکز دعا ونماز کبی عبادت بدنیه ایله اکتفا ایتمزلر، بلکه بزم آنلره ویردیکمز رزق صوری ومعنویدن محتاج اولانلره انفاق ایدر ومالارندن بر مقدارینی صرف ایدرلر .

خازن وبیضاوینك بیانلرینه نظراً بوآیتدن مقصد ؛ **کیجه قیلنان نماز وبالخاصه تهجد نمازیدر.** چونکه ؛ یاتاق زمانی کیجه اولوب یانلری یاتاغه اوزاق اولمسی عبادتدن کنایه اولونجه عبادتك افضلی ده نماز اولدیغندن کیجه نمازیله تفسیراولونمشدر. (معاذ بن جبل) حضرتلرینك رسول اللهك بو آیتی کیجه نمازیله تفسیر ایتدیکی روایتی ده بو معنایی تأیید ایدر . معاذ بن جبل « بن رسول اللهدن جنته کیرمکه سبب اولاجق بر عملدن سؤال » ایتدیکمده رسول الله « یامعاذ ! بویوك بر شیئی سؤال ایتدك » دیدکدن صوکره « اخلاص اوزره اللهه عبادت ایتمك ، شرك ایتمه‌مك ، نماز قیلمق ، اوروج طوتمق ،

زكات ويرمك وبجه كيتمك جنته دخوله سببدر » بيوردى . بوندن صوكره « يا معاذ ! بن سكا ابواب خيره دلالت ايده‌يم‌مى ؟ اوروج جهنم آتشنه قالقاندر ، صدقه كناهلره كفارتدر وكيجه آلننده نماز قيلمقدر » بيوردى وبو آيتى اوقودى ديديكى تفسير خازنده مذكوردر . ديكر بر حديثنده رسول‌الله « كيجه نمازينه دوام سزك اوزريكزه لازمدر . زيرا كيجه نمازى ؛ سزدن اول كچن صلحانك عادتلريدر » بيورديغى مرويدر .

كيجه ايله اويقوىى وصيجاق وراحت ياتاغى ترك ايده‌رك تنها محلده ريادن عارى كيجه‌نك ايچنده ادا اولونان نمازك اللهه قربيت وكناهلره كفارت ويدنده اولان دردلرك طردينه سبب اولاجغنه دائر برچوق احاديث جليله مروى اولديغى كبى كيجه نمازينه دوام ايدنلرى مدح حقنده بو آيت كافى اولوب آيت سابقه‌ده بيان اولونان اهل ايمانك محاسنلرندن بقيه‌سنى بيان اولديغى فخررازينك جمله‌ٔ بياناتندندر . حضرت انس « بو آيت انصاردن برجماعت حقنده نازل اولمشدر . زيرا؛ بز انصاردن برجماعت آقشام نمازينى رسول‌الله‌له مسجدده ادا ايتدكدن صوكره خانه‌لريمزه كيتمزدك وياتسو نمازينه قدر مسجدده نمازله مشغول اولوردق . بناءً عليه او جماعتى ثنا حقنده بو آيت نازل اولدى » بيورمشدر .

واجب‌تعالى بو آيتده بوندن اولكى آيت كبى اهل ايمانى اوچ شيله دخى ثنا بيورمشدر: برنجيسى ؛ كيجه ايله نمازه ، ايكنجيسى ؛ جناب حقك غضبندن قورقو و رحمتندن اميد دار اولارق دعايه دوام ، اوچنجيسى ؛ اللهك ويرديكى رزقدن اهل احتياجك احتياجنى دفع ايتملريدر .

خلاصه ؛ رضاء بارى ايچون سجده‌يه قاپانمق و جناب حقى نقائصدن تنزيه و كبر ايتمه‌مك و كيجه ايله نمازه دوام وبين‌الخوف والرجا دعايه دقت و اللهك ويرديكى رزقدن فقرايه انفاق ايتمك اهل ايمانك خصلت حميده‌لرندن اولوب بونلره دوام ايدن مؤمنلرك مدح التهيده داخل اولدقلرى بو ايكى آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب‌تعالى اهل ايمانك اعمال صالحه‌وخصلت حميده‌لرينى بياندن صوكره بو اعماللرينه مكافات اولارق ويريله‌جك درجه‌لرك بو دنياده انسانلر ايچون بيلنمسى ممكن اولماديغى

بيان ايتمك اوزره ﴿ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا اُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾ بيوريور .

[هيچ بر نفس عملنه جزا اولارق كوزلرينك ديكله‌نه‌جكى ومسرور اولاجغى نه كبى نعمتلر كنديسى ايچون حاضرلانديغى و دنياده كندندن كيزله‌نديكنى بيلمز .] حالبوكه تهجد نمازى وسائر اعمال صالحه‌لرينه مكافات اولارق كوزلرك باقمقله طويامه‌جغى و غيره التفاته محل قالميه‌جغى و كوزلرك باقدقجه لذت آلاجغى كيزله‌نمش نه‌قدر نعمتلر واركه آنلرى آنجق الله‌تعالى بيلير . بناءً عليه ؛ بو دنياده او نعمتلرى هيچ كيمسه بيله‌مز . چونكه ؛ مؤمن كاملك اكثر اعمالى تهجد نمازى مثللو كيزلى اولديغى كبى آنك ايچون حاضرلانان نعمتلر وَ اكراملرده كيزلى وعندالله محفوظدر . او نعمتلرى دنياده بشرك بيلمه‌مسى نعمتلرك عظمت شانلرينه اشارتدركه او نعمتلرك امثالى دنياده اولماديغى كبى بشر ايچون تصورى ده ممكن دكل ديمكدر .

بيضاوينك بيانى وجهله ﴿ ما اخفى ﴾ ده‌كى ما لفظى ﴿ الذى ﴾ معناسنه موصوله‌در . بوكا نظراً معناى نظم : [هيچ بر نفس كندى ايچون آخرتده حاضرلانوب كيزله‌نن شيلرى بيلمز . يعنى هيچ بر نفس شول شيئى بيلمزكه او شى كنديلرى ايچون حاضرلاندى وكيزله‌ندى] ديمكدر . ياخود ما لفظى استفهاميه‌در . بوكا نظراً معناى نظم : [هيچ بر نفس عمللرى مقابلنده كنديلرى ايچون هانكى شى حاضرلاندى و كيزله‌ندى اونى بيلمز] ديمكدر . ﴿ قرة اعين ﴾ كوزلرك ديكله‌نه‌جكى وراحت ايده‌جكى نعمت ديمكدر . چونكه ؛ انسانك سرورى كوزنده هر اعضادن زياده ظاهر اولديغندن بوتون وجودك مسرور اولاجغى نعمتلردن كوزك راحت ايده‌جكى ومسرور اولاجغى بيان اولونمشدر .

*
* *

واجب‌تعالى مؤمنك وكافرك حاللرينى بياندن صوكره مؤمنله كافرك مساوى اولميه‌جغنى ومساوات اعتقاد ايدنلرك اعتقادلرينك باطل اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ ﴾ بيوريور .

[سز كفرى اعتقاد ايدرده مؤمن اولان بر كيمسه فاسق اولان كيمسه كبى مى اولور ظن ايدرسكز؟ ايكيسى مساوى اولامازلر.] زيرا مؤمنك عاقبتى؛ فوز وفلاحدر، كافرك عاقبتى ايسه عذاب وهلاكدر. بناءً عليه؛ جنس مؤمن، جنس كافره مساوى اولاماز. چونكه؛ بريسى اهل جنت واكرامدر، ديكرى اهل جهنم واهانتدر. شوحالده ايكيسنى بر يرده جمع ايتمك ممكن دكلدر. تفسير خازن ونيسابورى ده بيان اولونديغنه نظراً بو آيت حضرت على ايله (وليد بن عقبه) حقلرنده نازل اولمشدر. چونكه؛ بر مسئله حقنده بينلرنده وقوعبولان نزاعده (وليد) حضرت على يه « سن سكوت ايت. زيرا؛ سن صبى سك. بنم لسانم سندن اوزون وسونكوم سندن كسكين وقلبم سندن شجيع واتباعم سندن چوقدر » ديدنجه حضرت على نك « يا وليد سن سكوت ايت. زيرا؛ فاسقسك » ديمسى اوزرينه بو آيتك نازل اولديغى مرويدر.

بو آيتده همزه؛ ايكى فرقه نك مساوى اولملرينى رد وانكار ايچون استفهام انكاريدر. مساوى اولملرى اولاً انكار اولوندقدن صوكره مساوى اولمادقلرى صراحةً بيان اولوندى كه بوندن صوكره كله جك تفصيلاته اساس اولسون.

*
* *

واجب تعالى مؤمنله فاسقك مساوى اولامادقلرينى اجمالاً بياندن صوكره تفصيلاً بيان ايتمك اوزره ﴿ اَمَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوٰى نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾ بيوريور.

[اما شول كيمسه لركه آنلر اللهه ورسولنه ايمان ايتديلر ورضاء الٓهى يه موافق عملده ايشله ديلر. آنلر ايچون عمللرى سببيله حاضرلانمش قوناقلر واستراحت محلى جنتلر واردر.]

يعنى؛ شول كيمسه لركه آنلر اللهه ورسوللرينه وكتابلرينه وآخرته ايمان وطريق توحيده بذل مقدرت ايدوب ايمانلرينى اعمال صالحه ايشله مكله تزيين ايتديلر. آنلر ايچون عمللرى سببيله راحت محلى اولارق جنتلر ومسافر ايچون حاضرلانمش قوناقلر واردر. چونكه؛

آنلر ايمانلرى ايله اعتقاد باطلى رد واعمال صالحه لرى ايله اخلاق سيئه لرى طرد ايتدكلرندن جناب حقك اكرامنه نائل اولمغه استحقاق كسب ايتدكلرندن التفات الٓهى يه واكرام سبحانى يه نائل اولاجقلردر.

مأوى؛ استراحت ايچون هركسك قصد ايدوب وارەجغى محلدر. بناءً عليه؛ اهل جنت دنياده رحلتلر جنت اعلايى قصد ايدوب واردقلرى ايچون جنته مأوى دنيلمشدر. دنياده اولرك صورى مأوى اولوب جنت اعلى نك حقيقى مأوى اولديغنه اشارت ايچون جنت لفظنك مأوى يه مضاف قيلنديغى ابوالسعود افندينك جملهٔ بياناتندندر.

(نزلاً) مسافر ايچون حاضرلانان نعمتلره وقوناق محلنه دينور. بناءً عليه؛ اهل جنت جناب حقك مسافرلرى اولدقلرندن آنلر ايچون حاضرلانان نعمتلره وقوناقلره جناب حق بو آيتده نزل بيورمشدركه نعمتلرك حاضر اولديغنه اشارتدر. بونعمتلره نائل اولمانك سببى؛ عمل صالح اولديغى آيتده صراحةً بيان اولونمشدر. چونكه؛ آيتده ايمانله عمل شرط اولارق وارد اولديغى كبى جنت ونزلده جزا اولارق وارد اولمشدر. شوحالده شرط اولان ايمانله عمل بولونمايجه جزا اولان جنت ونزلده بولونمايه جغندن ايمانله عملى اولمايان كيمسه لرك بونعمتلردن محروم اولاجقلرينه آيتده صراحت واردر.

*
* *

واجب تعالى مؤمنلرك وارەجقلرى محلك جنت اولاجغى بياندن صوكره كافرلرك وارەجقلرى محلك جهنم اولاجغى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاَمَّا الَّذٖينَ فَسَقُوا فَمَأْوٰيهُمُ النَّارُ ﴾ بيوريور.

[اما شول كيمسه لركه آنلر كفر ايتديلر. آنلرك وارەجقلرى محللرى آتشدر.]

﴿ كُلَّمَا اَرَادُوا اَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا اُعٖيدُوا فٖيهَا ﴾

[وآنلر هرنه زمان آتشدن چيقمق مراد ايدرلرسه تكرار آتشه اعاده اولونورلر.]

﴿ وَقٖيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذٖى كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُونَ ﴾

[وطرف اللهدن آنلره « دنیاده تکذیب ایتدیککز جهنم عذابنی طادیکز » دینور .]

یعنی ؛ شول کیمسه‌لرکه آنلر ایمانی ترکله کتب الهیه‌ده وارد اولان اوامر ونواهینك مقتضاسندن چیقدیلر . آنلرك آخرتده مرجعلری جهنم آتشیدرکه مؤبد اولارق آنلر او آتش ایچنده قالیرلر . حتی هرنه زمانکه آنلر جهنمك کنارینه یاقلاشوب چیقمق ایسترلرسه درحال کمال حقارتله جهنمه اعاده اولونورلر . اللهك امریله زبانیلر طرفندن آنلره « دنیاده رسل کرام طرفندن سزه خبر ویرلدیکنده تکذیب ایتدیککز جهنمك عذابنی طادك » دنیلور . بوسوز آنلرك عذابلرینی تشدید وحسرتلرینی تزییدایچون سویلنورکه یاره‌لری اوزرینه طوز اکمك قبیلندن حقارت ایچون سویله‌نه‌جك برسوزدر .

فخررازینك بیانی وجهله اهل نارك تکذیبلری ؛ ایکیدر : برنجیسی ؛ دنیاده اصل عذابی تکذیب ایتملریدر . بونك مقابلنده جهنم عذابنك اساسنی طادارلر . ایکنجیسی ؛ جهنم عذابنی کوروبجه آنك فوقنده عذاب اولونمسنی انکار ایدرلر . بونك مقابلنده هرنه زمان طاتدقلری عذابك فوقنده عذاب یوق دیرلرسه آنك فوقنده ودها شدتلی برعذاب طادارلر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله هرنه زمان چیقمق مراد ایدرلرسه تکرار اعاده اولوناجقلرینی بیان ایتمك ؛ آنلر ایچون جهنمك مأوی اولاجغنك کیفیتنی بیان ایتمکدر . چونکه ؛ آنلری جهنمك علوی اوست طبقه‌یه چیقاریر . بوفرصتدن بالاستفاده آنلر جهنمدن چقمق مراد ایدنجه تکرار آنلر جهنمك آلت طبقه‌سنه اعاده اولونورلر .

*
* *

واجب تعالی اهل جهنمك عذابلرینك شدتنی بیاندن صوکره عاصیلره دنیاده واقع اولاجق عذابی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْاَدْنٰى دُونَ الْعَذَابِ الْاَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم‌که البته بز بویوك عذاب اولان آخرت عذابنك آشاغیسی اولان دنیا عذابنی آنلره طادیریرز . مأمول‌که آنلر کناهلرندن رجوع ایدرلر .]

یعنی ؛ اهل جهنم اولان عاصیلره البته بزدنیاده قحط وغلا وقتل واسارت وبلده‌لرینی دشمنلرینه تسلیم کبی قولای وآخرت عذابی اولان بویوك عذابه نسبتله کوچوك وادنی اولان دنیا عذابنی طادیرر وآنلرعصیانلرندن رجوع ایتسونلر ایچون زلزله وآفات سائره وانواع بلایا ایله مبتلا قیلارز . دنیا عذابنك مدتی قیصه وشدتی آز اولمسنه بناءً عذاب ادنی دینمشدر . چونکه ؛ آخرت عذابنه نسبتله دنیا عذابی هم یقین ، هم خفیفدر . اما آخرت عذابی هم شدید ، همده مدیددر . بناءً علیه ؛ آخرت عذابی شدتلی وابدی اولدیغندن عذاب اکبر دینمشدر . آخرت عذابی دنیا عذابنه قطعیاً قیاس اولوناماز . زیرا ؛ دنیاده برکیمسه تحملنك فوقنده برعذابه مبتلا اولورسه وفات ایدر قورتولور . اکر تحمل ایده‌جکی درجه‌ده اولورسه خفیف دیمکدر . اما آخرت عذابی تحملنك فوقنده شدتلی اولدیغی کبی مدتی‌ده اوزوندر ، اولوم وسائره کبی برسببله قورتولوش‌ده یوقدر .

ایشته جناب حق قوللرینی انصافه دعوت ایتمك ومعصیتدن دونمه‌لری ایچون دنیاده بعض بلایا ایله مبتلا قیلدیغنی بو آیتله بیان ایتمشدر . کرچه دنیا عذابی هرنه‌قدر خفیف ایسه‌ده انسانلر رأی العین مشاهده ایتدکلرندن کناهدن واز کچمك خصوصنده تأثیری زیاده اولدیغی شبهه‌سزدر . بودعوایه خسته‌لرك حاللری شاهد عادلدر .

نیسابوری وفخررازینك بیانلری وجهله (لعل) کلمه‌سنك دلالت ایتدیکی رجا معناسی قوللره عائددر . زیرا ؛ جناب حق رجادن منزهدر . شوحالده دنیاده قوللره عذاب ؛ معصیتدن توبه ایتملری ایچوندر .

چونکه ؛ انسانلرك بلایادن متنبه اولملری مأمولدر . اما متمرد اولانلرده اصلا عبرت اولماز . مصائبدن متنبه اولارق معصیتدن دونمك ؛ عاقل شانیدر و توفیق اللهیدر . بناءً علیه ؛ معصیتدن تائب ومستغفر اولمق انسانلر ایچون توفیق الهی وبرمزیت عالیه‌در ، فقط هرکسه میسر اولماز .

*
* *

واجب تعالی کناهدن رجوع ایتمك ایچون قوللرینه بعض دنیا عذابنی طادیردیغنی بیاندن صوکره مجرملردن البته انتقامنی آلاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّهٖ ثُمَّ اَعْرَضَ عَنْهَا اِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ ﴾ بیوریور .

[ربسنك وحدانیته و قدرتنه دلالت ایدن آیتلر ذکر اولونوب وعظ اولوندقدن صوکره او آیتلردن اعراض ایدن کیمسه‌دن دها زیاده ظالم کیم اولابیلیر ؟ البته آندن دها ظالم کیمسه اولاماز . بز محقق بوکبی ظالم مجرملردن انتقاممزی آلیرز .] چونکه؛ عذاب الٰهی‌یی طادوب ومواعظی دیکله‌یوب عبرت آلمیه‌رق آیتلری ترکله ظلم ایتدیکندن انتقام الٰهی‌یه مستحقدر . زیرا ؛ آیتلری دوشونمك ومعناسنی ومقصدی آکلامق لازم ایکن دوشونمکسزین اسکی عنادینه بناءً قبولندن استنکاف ایتملری عذابی موجب اولان ظلمدر . شوحالده جناب حق، آنلر عذاب ادنادن عبرت آلمانجه عذاب اکبرله انتقامنی آلاجغنه اشارت ایتمشدر .

***

واجب تعالی مجرملردن انتقامنی آلاجغنی بیاندن صوکره کچمش ملتلردن انتقامنی آلدیغنی بیانله وعیدنی تأکید ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَلَا تَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَائِهٖ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که بز محقق موسی علیه‌السلامه کتاب ویردك . شو حالده حبیبم! سن بزم وعدمزه ملاقاتکده شبهه ایتمه .]

﴿ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِي اِسْرَائِيلَ ﴾

[بز او کتابی بنی اسرائیله طوغری یولی کوسترر هدایت قیلدق .]

﴿ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا ﴾

[وبزم امریمزله ناسی هدایتده قیلار بنی اسرائیلدن مقتدابه امام‌لر خلق ایتدك.]

یعنی ، یا اکرم الرسل ! سن بزم وعدمزی انجاز ایده‌جکمزی قویاً امید ایت . زیرا ؛ سنك کتابکده اهل فسق و اهل ضلالتدن انتقاممزی آلاجغمزه دائر هرنه وعد ایدرسه‌ك وعدمزی انجاز ایده‌جکز . چونکه سندن اول کچن انبیاء کرامك کتابلرنده وعدمزك جمله‌سنی انجاز ایتدیکمز کبی سکا انجاز" وعدمزك جمله‌سنی دخی ایده‌جکمزده شبهه‌یوقدر. ایشته وعدمزی انجاز جمله‌سندن بز محقق موسی علیه‌السلامه تورات اسمنده‌اولان کتاب کاملی ویردك وآنده هرنه وعد ایتدك ایسه‌ك وعدمز یرینی بولدی . حال بویله اولونجه حبیبم ! قرآنده سکا وعد ایتدیکمز شیلره ملاقی اولاجغنه شبهه ایتمه و موسی علیه‌السلامده توراتك وعدنده شك ایتمدی. زیرا؛ هرنه وعد ایتدکسه عیناً وقوع بولدی وتوراتی بز بنی اسرائیله معالیم دنیویه‌لرینه ایصال ایدر طوغرو یولی کوسترر هدایت قیلدق وبنی‌اسرائیلدن بر چوق امام‌لر خلق ایتدك که آنلر توراتك احکامنه یاپیشمقله طوغرو یولی طوتدیلر و باشقه‌لرینی بزم امریمز وجهله طوغرو یوله سوق ایدرلردی وهرکس آنلره امین اولدقلرندن اقتدا ایتدکلری جهتله عوام ناسه امام اولدیلر . حبیبم ! سنك امتکك امام‌لری‌ده اصحابکدر . بو معنایی رسول اللهك « بنم اصحابم ییلدیزلر کبیدر . هرهانکیسنه اقتدا ایدرسه‌کز طوغرو یوله واصل اولورسکز » بیوردیغی حدیثی تأیید ایدر .

بیضاوی وخازنك بیانلری وجهله (من لقائه) ضمیری کتابه راجع اولدیغنه نظراً **معنای نظم** : [حبیبم ! موسی علیه‌السلامه ویردیکمز کتابه ملاقاتنده شك ایتمه .] ویاخود [اوکا ویردیکمز کتابه ملاقی اولدیغی کبی سن‌ده کتابك اولان قرآنه ملاقاتکدن شبهه ایتمه] دیمکدر . اکر ضمیر **حضرت موسایه** راجع اولورسه **معنای نظم**: [حبیبم! سن لیلهٔ معراجده موسی علیه‌السلامه ملاقاتکده شك ایتمه] دیمکدر . رسول اللهك لیلهٔ معراجده حضرت موسایه ملاقی اولدیغی معراج حدیثنده مذکوردر .

﴿ لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴾

[آنلر دینلرنده صبروثبات ایدوب دشمنلرندن واقع اولان اذایه متانتله مقابله ایتدکلرنده خلقی طوغرو یوله سوق ایدرلر وآنلر بزم آیتلریمزه ایمان ایتدیلر . چونکه ؛ آیتلرك جناب حق طرفندن وحی منزل اولدیغنی یقیناً بیلدیلر. بناءً علیه؛ ایمانده اصلا تردد ایتمدیلر.]

بو آیت جلیله ایله جناب حق بنی اسرائیله مقتدابه اولان ذواتی مدح وثنا ایتمکله امت محمدهده « صبر ایدك واللهك وعدی حق اولدیغنده شبهه ایتمه‌یك واللهك آیتلرینه علی طریق الیقین ایمان ایدك » دیمکله صبری وایمانی توصیه واللهك وعدینك وقوعنه انتظار ایتملرینی تنبیه ایتمشدر . بو آیتده وامثالنده رسول اللهی ملاقاتده شکدن نهی ؛ امتی نهیدر ، یوقسه رسول اللهدن شك احتمالی یوقدر . زیرا ؛ رسول اللهك ربسنك وعدینه یقینی محققدر .

* * *

واجب تعالی بنی اسرائیل ائمه‌سنی بلایه صبرو آیتلره ایمان ایتمکله ثنا ایتدکدن صوکره امتلر آره‌سنده اولان اختلافك یوم قیامتده حل وفصل اولوناجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴾ بیوریور.

[یا اکرم الرسل ! سنك ربك امتلرك آره‌لرنده جریان ایتمش اولان مسائلی یوم قیامتده حل وفصل ایدر. چونکه ؛ امتلر رسوللرینه اعتراضله امور دینده اختلافه دوشر و بینلرنده بر چوق مسئله‌لر احداث ایدر و مذهبلر میدانه کتیررلر .] ایشته بو اختلافك کلیسنی یعنی کرك نبی ایله امتی آره‌لرنده و کرك امتك فرقه‌لری آره‌لرنده اختلافلری قیامتده حکم قطعی ایله فصل ایدر . بناءً علیه ؛ حقی باطلدن ومحقی مبطلدن تفریق ایدر. زیرا قیامت؛ ایی یی کوتودن واعمالك صالح اولانی سیئ اولانندن سچمك واحکام قطعیه وعادله اجرا ایتمك ایچون حاضرلانمش بر کوندر . شو حالده مظلومك حقی ظالمدن اوکونده آلنه‌جغی جهتله بنی اسرائیل ائمه‌سنك کندیلرینه واقع اولان تعرضلره صبرله مقابله وعاقبته انتظار ایتدکلری کبی بو امتك‌ده مقتدا بهلرینك عاقبته انتظارله صبر ایتملری لازم اولدیغنه آیت دلالت ایدر . لکن بو کبی احکامك تأثیری وموجبله عمل دیانته معتقد اولوب حقی آرایانلر ایچوندر ، اما هیچ بر دینله علاقه‌سی بولونمایان ودیانتك اساسنه قائل اولمایان سرسریلره اصلا تأثیری اولماز. چونکه؛ اساسی اعتقاد ایتمدیکندن آنلره کتابك آیتلرینی دیکله‌تمك مشکلدر . بو کبی دینله الفتی اولمایانلر مشرکلردن دها فسادرلر . چونکه ؛ همان هوای نفسانیلرینه اتباعدن باشقه برشی دوشونمدکلرندن وحقی‌ده قبول ایتمدکلرندن آنلره حق سوزی دویورمق واحکام شریعتی دیکله‌تمك مشکلدر .

* * *

واجب تعالی یوم قیامتده حقله باطل بیننی تفریق ایده‌جکنی بیاندن صوکره رسولنك قومی اولان قریش قومنی توبیخ ایتمك اوزره ﴿ اَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِى مَسَاكِنِهِمْ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ ﴾ بیوریور .

[آنلر غفلت ایتدیلرده کندیلرندن اول کچن برچوق ملتلری اهلاك ایتدیکمز آنلری هدایته قیلمادیمی ؟ حالبوکه هلاك اولان امتلرك مسکنلرنده یوروررلر وآنلرك خرابه‌لرینی کوررلر . زیرا ؛ شو هلاك اولان امتلرك خرابه‌لرنده هدایته برچوق علامتلر ودلیللر واردر .] چونکه ؛ قریشدن اول کچن قبیله‌لری اهلاك کمزده عبرته شایان أثرلر اولدیغی حالده آنلرك خرابه‌لرینی سیروسفرلرنده کورملری هدایتلرینه یعنی طوغری یول آراملرینه کافی دکلمی ؟

﴿ اَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴾

[حالا غفلتده دوام ایدرلرده حق سوزی ایشیتمزلرمی؟] حالبوکه ایشیتملری لازمدر. چونکه ؛ بونلر کبی مااللرینه مغرور وثروت وسامانلرینه مفتخر عادوثمود ولوط قوملری کبی کبر و غرورلرینه آلدانانلری بزم اهلاکمز آنلری غفلتدن ایقاظ ایتمدیمی وطوغری بر یول طوتمق لازم اولدیغنی آنلره اکلاتمادیمی و بونلردن هر جهتله دها قوتلی اولان قرون ماضیه‌یی اهلاکمز بونلره درس عبرت اولمادیمی و بو کبی وقوعاتلردن عبرت آلمق اهم والزم دکلمی وهلاك اولان ملتلرك خرابه‌لری بزم قدرتمزه وقهر وغضبمزه ودشمنلرمزدن انتقام آلاجغمزه علامت دکلمی وحقه دلالت ایدن دلیللری تدقیق ایتمه‌مك بویوك بر جنایت دکلمی و جهالت و غفلتدن قورتولمق چاره‌لرینی دوشونمك انسانلر ایچون بر وظیفهٔ مهمه دکلمی ؟ حالبوکه عاقل اولان کیمسه‌یه لایق اولان غفلتی ترك ایتمکدر ، یوقسه ضلالتده دواملە هلاك اولوب کیتمك دکلدر .

نیسابورینك اشارتی وجهله قریش قبیله‌سنك عقللرینی حسن استعمال ایتمدکلرینه وبنفسه عقللری ایله ادراکه قدرتلری اولمادیغنه وبو جهتدن بهایم منزلنده اولدقلرینه اشارت ایچون واجب تعالی بو آیتده مقام توبیخده « ایشیتمزلرمی؟ » بیورمشدر. یعنی « عقللری ایله ادراك شانلرندن دکل ولکن قولاقلری ایله ایشیتمکده‌می شانلرندن دکل؟ » دیمکدر.

بناءً علیه؛ بو آیت قریش قبیله‌سنی و آنلرك حاللرنده اولان انسانلری ادراکسزلك ودوشونجه‌سزلك ایله ذم وتقبیح ایتمشدر .

خلاصه ؛ انسانلره لازم اولان اول کچن ملتلرك هلاککندن عبرت آلمق و آنلرك سبب هلاك وفلاکتلرینی دوشونمك لازم اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی کچمش ملتلردن معصیتلری سببیله برچوقلرینی اهلاك ایتدیکنی بیاندن صوکره یاغمور صولری ایله ارضی احیا ایتدیکنی ومنفعت ومضرت جمله‌سی یدقدرتنده اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَسُوقُ الْمَاۤءَ اِلَى الْاَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهٖ زَرْعاً تَأْكُلُ مِنْهُ اَنْعَامُهُمْ وَاَنْفُسُهُمْ ﴾ بیوریور .

[آنلر غفلت ایتدیلرده کورمدیلرمی قوروموش ، اوتدن کسیلمش ارضه یاغمور صولرینی سوق ایدر وآنکله یردن اوتلری چیقاریرز که او اوتلردن آنلرك حیوانلری وکندیلری ییرلر .]

﴿ اَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴾

[آنلر یر یوزنده کزرلرده بیتن اوتلری واکینلری ومیوه‌لری کورمزلرمی ؟]

یعنی ؛ قدرتمزی انکار ایدن مشرکلر غفلت ایدرلرده بزم سماده بلوطلری خلق ایدوب او بلوطلر واسطه‌سیله غایت قورولقدن اوتی کسیلمش قورو طوپراقلره یاغمور صولرینی کفایه مقداری سوق ایدوب او صولر سببیله اوتلری واکینلری بیتیردیکمزی کورمدیلرمی که او اوتلر واکینلردن آنلرك حیوانلری وکندیلری ییر وادامهٔ حیات ایدرلر، بونلری کورمزلرمی ؟ بوکبی عجیب صنعتلریمزی کوروب بیلدکلری حالده قدرت قاهره‌مزی نصل انکار ایدرلر وبو دلیللردن طریق توحیده نه ایچون استدلال ایتمزلر .

بو آیتده جناب حق حیوانی انسان اوزرینه تقدیم ایتمشدر . چونکه ؛ اوتلر انسانك ییه‌سندن اول حیواناتك اکلنه صالح اولوب حیواناتك اکلی اوتلره منحصر اولدیغی جهتله حیوانات تقدیمه شایاندر. زیرا؛ انسانك غداسی نباتاته منحصر دکلدر. چونکه حیوانك سودیله،

أتیله ومیوه‌لرله ادامهٔ حیات ایده‌بیلدیکندن انسانك تعیشی نباتاته موقوف دکلدر. بناءً علیه؛ حیاتی ادامه اوتلره منحصر اولان حیوانی انسان اوزرینه تقدیم ایتمشدر : بو آیتده بیان اولونان شیلر کوز ایله کوریلن علامتلر اولمسنه بناءً جناب حق کورمدکلرینی بیان ایله توبیخ ایتمشدر . (الارض الجرز) **صوسزلقدن ویاخود حیوانات ییدیکندن اوتی کسیلمش اولان ارضه** دنیلدیکنی قاضی ، طبری ومدارکك جملهٔ بیاناتندندر . یوقسه اوت بیتمه‌ین ارض دیمك دکلدر ، بلکه **بیتمش ولکن توکنمش** دیمکدر .

خلاصه ؛ الله تعالینك اوتی توکنمش اراضی اوزرینه یاغمور صولرینی سوق ایدوب او صولر سببیله یردن اوتلری چیقاردیغی وانسانلرك وحیوانلرك او اوتلرله تعیش ایتدکلری وبوکبی صنایع الٰهیه‌یه انسانلرك نظر ایدوب کورملری و بونلردن عبرت آلملری لازم اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی یوم قیامتده نبیلرله امتلری وامتلرك کندی آره‌لرنده واقع اولان اختلافی حل وفصل ایدوب محقله مبطل اولانلری تفریق ایده‌جکنی بیان ایدنجه آخرتی انکار ایدن مشرکلر طرفندن سویله‌نن سوزی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْفَتْحُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾ بیوریور .

[« اکر سوزیکز طوغرو ایسه بوفتح واختلافی حل ایتمك نه زمان اولاجقدر » دیرلر .]

یعنی ؛ حبیبم! سن مشرکلره یوم قیامتده محقله مبطل بینی فصل اولوناجق دیدیککده آنلر « اکر وعدکز طوغرو وخبریکزده صادقسه‌کز شو سویله‌دیککز فصل حقوق نه زمان اولاجق وقتنی بزه خبر ویرکده بزده بیله‌لم واو وقت ایچون حاضرلانالم وسزك ایمان ایتدیککز کبی بزده ایمان ایده‌لم » دیمکله استهزا ایدرلر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً یوم فتح ایله مراد ؛ **یوم قیامتدر** . چونکه ؛ رسول الله یوم قیامتده اولاجق فصل حقوقدن خبر ویرنجه اصحاب کرام مشرکلره « بزم

ایچون بر کون واردر . او کونده سزکله بزم بینمز فصل اولوناجق بز متنعم ومستریح اولاجغز » دیمشلردی . بوسوز اوزرینه مشرکلر استهزا طریقیله « شو سویله‌دیککز فتح نه زمان اولاجقدر » دیدیلر . یوم فتح ایله مراد ؛ فتح مکه اولمق احتمالی ده سویله‌ینلر وار ایسه‌ده آیتك سابق ولاحق یوم فتح له مراد ؛ قیامت کونی اولمسنی تأیید ایتمکده‌در .

* * *

واجب تعالی مشرکلرك سوزلرینی حکایه‌دن صوکره او کونده ایمانك مقبول اولمادیغنی ومنفعت ویرمیه‌جکنی رسولنه امر ایتمك اوزره ﴿ قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! سن آنلره دی که « یوم فتح اولان قیامتده شول کیمسه‌لرك ایمانلری منفعت ویرمز که آنلر کافر اولدیلر وآنلره مهلت‌ده ویرلمز » .]

یعنی ؛ حبیبم ! یوم قیامتی استهزا ایدنلره سن دی که « یوم فصل اولان قیامتده دنیاده عمرلرینی کفرله کچیرمش اولان کافرلره او کونده ایمان ایتملری منفعت ویرمز وآنلره کچیرمش اولدقلری عمللرینی تدارك وقضا ایتمك ایچون مساعده دخی اولونماز . اوت ! اکر مساعده اولونسه درحال ایمان ایدر وشعائر اسلامیه‌یی تصدیق وقبول ایدرلر ولکن او کونده ایمان مقبول اولمادیغندن مساعده‌ده اولماز . چونکه ؛ ایمانك محلنك غیریدر وزمانی فوت اولان شیئی تدارکده ممکن اولاماز .

* * *

واجب تعالی کافرلره کوستریلن طوغرو یولی قبول ایتمه‌یوب عناد واصرارلرنده دوام ایتدکلرینه بناءً رسولنه خطاب ایده‌رك ﴿ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! مشرکلر شرکلرنده اصرار ایدنجه سن آنلردن اعراض ایت وسکا لایق

اولمادق سوزلرینه التفات ایتمه وآنلرك اصراولرینی هدایته موفق اولامیه‌جقلرینه دلیل عد ایده‌رك سکا وعد ایتدیکمز نصرتمزه ودشمنلریکه غلبه‌یه انتظار ایت . زیرا ؛ آنلرده سکا غلبه ایده‌جکلرینه انتظار ایتمکده‌درلر .]

خازن ومدارکده بیان اولوندیغنه نظراً رسول اللهك بوسوره ایله (تبارك) سوره‌سنی قرائت ایتمکسزین اویقویه یاتمادیغی جابر حضرتلرندن مرویدر وبوسوره قرائت اولونان خانه‌دن شیطانك فرار ایتدیکی دخی مرویدر .

رسول اللهك مشرکلردن اعراضی قتال آیتی نازل اولمازدن اوله معطوفدر . قتال آیتی نازل اولدقدنصکره مشرکلری ایمانه دعوت ایتمش وقبول ایتمدکلری صورتده قیلیجله محاربه‌یه مأمور اولمشدر .

عربی بیك اوچیوز اوتوز ایکی سنه‌سی رمضان شریفنك عرفه‌سی اولان جمعه ایرتسی کونه مصادف رومی بیك اوچیوز اوتوز سنه‌سی اغستوس آینك طقوزنجی کونی ایکندی اذانیله برابر بوسوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر .

خطا، صواب جدولی

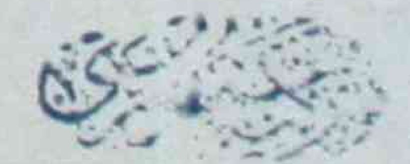
صحيفه	سطر	خطا	صواب
١	١٠	اعجازدن	اعجازى
٢٠	١١	موفق	موافق
٢٩	١٩	كله‌جكنى	كله‌جكى
٣٢	١١	سلامت چيقار	سلامت اوزره چيقار
٣٩	١٢	ايدر	ايدن
٥٧	٨	مِنْ اَ ْرٍ	مِنْ اَجْرٍ
٧٠	١	مِنَ الْمُخْرَ بِيْنَ	مِنَ الْمُخْرَجِينَ
٧٠	٦	تهديد	تهديده
٧٩	٧	طرفنده	طرفندن
٩٣	٢٤	شيطاندر	شيطاندندر
٩٧	١٤	فرض قيلنان شرطلرينه	فرض قيلنان نمازلرك شرطلرينه
١٠٠	٨	الاخسرين	الاخسرون
١٠٢	١٩	َلَمّا	فَلَمّا
١٠٥	٣	يا مُو ٰى	يامُوسٰى
١٠٥	٩	ثَمَّ	ثُمَّ
١٢٩	٨	قونوشون	قونوشوق
١٣٦	١	طَرْ ُكَ	طَرْفُكَ
١٣٩	٧	كلدى ايسه‌ده	كلدى ايسه
١٤٧	١٠	عَاقِبَةُ	عَاقِبَةً

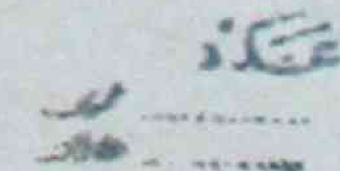
صحيفه	سطر	خطا	صواب
١٦٢	٥	وجودينه	وجودينى
١٦٥	١٣	حاللرندن	حاللرينك
١٧٢	١٣	بِيهِ	فِيهِ
١٨٣	٣	اوغلانلاينك	اوغلانلرينك
١٩١	١٣	عيه‌السلامك	عليه‌السلامك
٢٢٥	٨	يَتَذَ رُونَ	يَتَذَكَّرُونَ
٢٣٠	٢	آيتلريله	آيتلرله
٢٤٥	٣	عندنده خيرلى	عندنده اولان شى خيرلى
٢٥٥	١٣	تيره‌جك	كتيره‌جك
٢٥٧	١٧	حقيدر .... لايق	حقيدر واللهك غيرى الوهيته لايق
٢٧١	٣	لا	الاّ
٢٧١	١٠	ظلم	ظلم
٢٧٤	٢٠	رسول اللهى‌ده	رسول الله‌ده
٢٧٨	٢٠	علام	اعلام
٢٩٧	١٦	آخرتى	آخرته
٣٠٩	٢٠	مُهْرِكُو	مُهْلِكُو
٣١٢	٨	قدرتى	قوتى
٣٢٤	١٠	ايدوت	ايدوب
٣٤٣	٦	بوزولوب	بوزوب
٣٥٥	١٩	كنلريلريله	كنديلرينه
٣٨٠	٣	فلاحلانيرلر	فرحلانيرلر
٣٨١	٢٤	لفظمزدن	لطفمزدن
٣٨٤	٥	قيلمق	قيلمقده
٣٨٧	٨	بركتدن	بركتله‌نير

صحیفه	سطر	خطا	صواب
٣٩٦	٦	وجه	وجه اوزره
٣٩٧	١٦	دولو	دورلو
٤٠٩	٤	عذاب مهینه نظراً بو آیتده مستحق	عذاب مهینه مستحق
٤١٧	٧	غَنِّ	غَنِيٌّ
٤٢٣	٥	اسراده	اسراره
٤٣٢	١١	اِذَا عَذَابٍ	اِلَى عَذَابٍ
٤٣٧	١٩	طر	طرز
٤٣٨	١٩	اللهله	اللهه
٤٤٩	١٣	وقدری	وقدرك
٤٥٤	١	ثُلْ	قُلْ
٤٦٧	٤	سکا انجاز وعدمزك	سکا وعدمزك
٤٦٧	٤	دخی ایده‌جکمزده	دخی انجاز ایده‌جکمزده
٤٧٢	٧	يُنْـَرُونَ	يُنْظَرُونَ
٤٧٢	١٧	مُنْتَرُونَ	مُنْتَظِرُونَ

اونبرنجی جلدك فهرستی

خلاصة البيان
في تفسير القرآن

ایکنجی جلد

محمد وهبی

قونیه مبعوث سابق

شهزاده باشی : اوقاف اسلامیه مطبعه‌سی
١٣٤٣ — ١٣٤١

خلاصة البيان

سورهٔ احزاب

مدينهٔ منوره‌ده نازل اولان سوره‌لردندر. يتمش اوچ آيتی حاويدر

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللّٰهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴾

[ای نبیّ ذی شان! الله تعالی‌یه اتقایه دوام ایت وکافرلرك ومنافقلرك سوزلرينه التفات ایتمه. زيرا ؛ الله تعالی سنك نبوته لياقتكی بيلير وحقكده احسانی حكمتنه موافقدر.] بناءً عليه ؛ دشمنك اولان كافرلرك ومنافقلرك رأی فاسدلرينه اعتبار ایتمه .

يعنی ؛ ای مكارم اخلاقی اتمام وامر شريعتی اكمال واحوال ناسی اصلاح ايچون مبعوث ونبوت صفتيله متصف اولان نبیّ مكرم! اللهه اطاعتده دوام وفرائض وواجباتی ادا وحقوق سائره‌سنی بحق ايفا ورضاء الٰهی‌یه مخالف اولان شيلرك جمله‌سندن نفسكی صاقينمقله اتقا ايت وسكا صورت علانيه‌ده عداوت ايدن كافرلره وظاهرده ايمان ايدوب باطنده كفرينی صاقلايان منافقلره اصلا اطاعت ایتمه . زيرا ؛ آنلرك سكا تكليفلری طوغرو اولمادیغندن آنلرله استشاره ايدوب رأيلرينی قبول ایتمه والله‌ك سكا ويرمش اولدیغی نعمتلره شكرله رضاء الٰهی‌يی آرامقده دوام ايت . چونكه ؛ الله تعالی هر ايشك مفاسد ومصالحنی وكافرلرك سوزلرندن ورأيلرندن غرضلرينی وفكرلرنده اولان فسادی وعمللرنده اولان فنالغی بيلير. كرك سنك حقكده‌و كرك سكا تابع اولان اصحابك حقلرنده‌كی تدبير الٰهی حكمته موافقدر. بناءً عليه؛ كافرلرله منافقلرك رأيلرينه مراجعت وقبوله احتياجكز يوقدر. همان جناب حقك امرينه امتثالكز واجبدر. زيرا ؛ الله‌ك امرنده البته مصلحت واردر. ونهی ایتدیكی شيده البته مفسدت واردركه آنی نهی ایتمشدر. بناءً عليه؛ جمله انسانلر برشيدن

نهی ایتسه‌لر والله تعالی‌ده او شيئی امر ایتسه الله‌ك امرينه امتثال واجب اولوب انسانلرك نهينه اعتبار اولماديغنه اشارت ايچون جناب حق ذاتی حكمتله توصيف ایتدیكی فخر رازينك جملهٔ بياناتندندر . چونكه مصلحت ومنفعت ؛ حكيمك امرنده‌در ، انسانلرك نهينده دكلدر .

بيضاوينك ومداركك بيانلرينه نظراً جناب حق رسولنك شاننه تعظيم وعلوّ مرتبه‌سنه تنبيه ايچون نبوتله توصيف ايده‌رك (يا ايها النبیّ) عنوانيله خطاب ایتمش واسم شخصيسی اولان (احمد) و (محمد) اسملرندن بريسيله ندا ایتمه‌مشدر . زيرا اسم علمی ايله ندا ؛ تعظيمی مشعر اولماز . فخر رازی وقاضينك بيانلری وجهله رسول الله‌ك اهتمام ایتدیكی اتقا ايله امر؛ دوامنی امر اولديغی كبی امتنه‌ده امردر .

بيضاوی ، خازن ومداركك وابو السعود افنديك بيانلرينه نظراً بو آيتك سبب نزولی شويله‌در : (ابوسفيان) معيتنده بعض كيمسه‌لرله مدينه‌يه كلدی . رسول الله آنلره امان ويردی. حضور رسالتده آنلر« يا محمد! ﷺ سن بزم معبودلريمزه طعن ایتمه ومعبودلريمزه عبادت ايدنلره شفاعت ايده‌جكلرينی بيان ايت كه بزده سنك معبودكه طعنی ترك ايده‌لم وسنك حقكده برشی سويله‌میه‌لم » ديديلر. آنلرك بو تكليفلری رسول الله اوزرينه غايت آغير كلدی وحضور رسالتده حاضر اولان حضرت عمر « مساعده بيور يارسول الله ! بونلری بن قتل ايده‌يم » ديمسی اوزرينه رسول الله « يا عمر! بونلره بن امان ويردم قتل ایتمك اولماز ولكن سن بونلری مدينه‌دن چيقار » بيورمسنی متعاقب بو آيت نازل اولمش وامر رسول الله اوزرينه حضرت عمر آنلری مدينه‌دن طرد ایتمش وآنلرده مقهور اولارق مكه‌يه چكيلوب كيتمشلردر .

آيتده كافرلرله مراد ؛ **مكه‌دن كلنلر** ومنافقلرله مراد ؛ **مدينه‌ده بولونانلر (عبد الله بن ابی) و (طعمه) وآنلرك امثاليدر** . لكن اعتبار لفظك عمومنه اولديغی جهتله لفظ آيت ؛ بالعموم كافرلره ومنافقلره شاملدر .

∴

واجب تعالی كافرلرك كلامنه اتباعدن نهی ایتدكدن صوكره كندی كلامنه اتباعك

واجب اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاتَّبِعْ مَا يُوحٰى اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيراً ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! ربكدن سكا وحى اولونان احكام قرآنه اتباع ايت . زيرا ؛ الله تعالى سزك عملكزك هرجزئنى بيلير .]

يعنى ؛ حبيبم ! سنى برچوق نعمتلريله تربيه ونبوتله تلطيف ايدن ربكدن دينكى تأييد وهر ايشلريكى تدبير واحوال ناسى اصلاح ايچون سكا وحى اولونان قرآنك احكامنه اتباع ايت . زيرا ؛ سكا احكامى وحى ايدن الله تعالى سزك وآنلرك صحيح وفاسد جمله اعمالكزى بيلديكندن حالكزى اصلاحه كافى وكافرلرك سوزلرينى ديكله‌مكدن مغنى‌در وامر ونهيى سزه وحى ايدر . بناءً عليه ؛ سكا عداوت ايدن دشمنلرك نالايق سوزلرينه وحيل ودسائسلرينه التفات ايتمه .

ابو السعود افنديننك بيانى وجهله بو آيتده امرينه امتثالك وجوبى مؤكد اولديغنه اشارت ايچون ربوبيت عنوانى تصريح ايتمشدر . چونكه مربئ حقيقى طرفندن وحى اولونان احكام ؛ البته قوللرك منفعتنه هرشيدن زياده خادم اولديغى جهتله امتثال ايتمك شدتله واجبدر . رسول اللهه اتباعله امر ؛ امتنه دخى امردر . زيرا متبوعه امر ؛ البته تابعه‌ده امر اولديغنده شبهه يوقدر . واجب تعالى‌نك وحيه اتباع واجب اولديغنى بيان ايتمسى ؛ اهل ايمانه نصرت ايده‌جكى وعدينى متضمندر . چونكه وحيه اتباعى امر ايتدكدن صوكره قوللرينك اعمالنى بيلديكنى بيان ايتمك ؛ مؤمنلرك اعمال صالحه وكافرلرك افكار فاسده‌لرينه لايق اولان جزايى ويره‌جكنى بيان ايتمكدر . بناءً عليه ؛ وحى اولونان احكامه اتباع ايتمك شرطيله بو آيت مؤمنلرى تبشير وكافرلرى تهديد ايتمشدر . شو حالده آيتده جملهٔ اخيره وحيه اتباعله امرى تعليل وموجبيله عملك وجوبنى تأكيد ايچون سوق اولونمشدر . چونكه امره اتباع ايدنلرى واتمه‌ينلرى بيلديكنى بيان ايتمك ؛ وحيه اتباعه ترغيب واتباع ايتمه‌ينلرى تهديد اولاجغنده شبهه يوقدر .

*
* *

واجب تعالى احكامنه اتباع ايتمك واجب اولديغنى بياندن صوكره ذاتنه اعتمادك واجب اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلاً ﴾ بيوريور .

[ايشكى اصمارلا الله اوزرينه ، يتيشور الله تعالى ايشكى اصمارلامغه .]

يعنى ؛ حبيبم ! اللهه اتقايه دوام ووحينه اتباع ايتديكك كبى هر ايشكى اللهه تفويضله برابر اعتماد تامله اعتماد ايت . زيرا ؛ الله تعالى هر ايشكه وكالت يوندن كافى اولدى . بناءً عليه ؛ كافرلرك تكليفنى قبوله احتياجك يوقدر . چونكه ؛ آنلرك شرندن سنى محافظه‌يه الله تعالى كافى وجمله اموركى تدبيره وكيلدر . شو حالده سكا مضرت قصد ايدنلردن اصلا تلاش ايتمه .

خلاصه ؛ اللهه اتقا واجب اولوب كافرلرك ومنافقلرك رأيلرينه التفات جائز اولماديغى ووحى الٰهى اولان احكام قرآنه اتباع لازم اولوب اللهه اعتماد تامله اعتمادك واجب واللّٰه تعالى‌نك ، قوللرينك امورينه وكيل يوندن كافى اولديغى بو آيتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى رسولنه تقوى ايله امر ايتدكدن صوكره تقوى بولونان بر قلبده تقوانك غيرى بر شى بولوناميه‌جغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِى جَوْفِهِ ﴾ بيوريور .

[الله تعالى بر كيمسه‌نك جوفنده (صدرنده) ايكى قلب خلق ايتمدى .] بناءً عليه ؛ تقوى بولونان قلبده تقوانك غيرى برشى بولوناماز . شو حالده ايمان بولونان قلبده كفر بولونماديغى كبى اللهدن قورقان اللهك غيريدن قورقماز . چونكه ؛ بر انسانده ايكى قلب يوق كه برنده ايمان ديكرنده كفر وبرنده اللهدن قورقو ديكرنده اللهك غيريدن قورقو بولونسون . زيرا ؛ بونلردن هر برى آخره ضد اولديغندن ايكيسنك بر محلده بولونمسى ممكن اولماز . شو حالده بر كيمسه هم مؤمن هم ده كافر اولاماز .

تفسير خازنده بيان اولونديغنه نظراً آيت جليله ؛ قريشك (ابو معمر) دنيلن كيمسه

حقندهایکی قلبی اولدیغنی اعتقاد ایتملرینی رد ایتمشدر. چونکه؛ ابومعمر غایت عاقل وایشیتدیکنی اونوتماز و کندینك ایکی قلبی اولوب بریسیله سویلهنن سوزی دیکلهیوب دیکریله حفظ ایتدیکنی ادعا ایدر و «بنم قلبم محمد صلی الله علیه وسلمك قلبندن فضل وادرا کده زیادهدر» دیر و قریش ده بونی تصدیق ایدرلردی. جناب حق (ابو معمر) حقنده قریشك اعتقادلرینی رد ایچون بو آیتی انزال ایله حقیقتی بیان ایتمشدر. حتی (بدر) وقعهسنده مشرکلر منهزم اولونجه (ابومعمر) آیاق قابلرینك بری آیاغنده دیکری ألنده فرار ایدرکن بونی کورن قریشیلرك آیاق قابینك بری ألنده اولمسنك سببنی صورونجه ابومعمرك عقلی باشنه کلیر. بوحالی اوزرینه کندیده وکورنلرده ایکی قلبه مالك اولمادیغنی بیلیرلر. زیرا؛ ایکی قلبه مالك کیمسهده بوقدر غفلت اولماز. بوکا نظراً معنای آیت: [کرك مؤمن و کرك کافر هیچ برکیمسه ایچون واجب تعالی ایکی قلب خلق ایتمدی. چونکه قلب؛ نفس انسانییه تعلق ایدن روح حیوانینك معدنی وبالجمله قوای بشریهنك منبعیدر. بناءً علیه؛ تعدد اولاماز.] دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی بر شخصك ایکی قلبه مالك اولمادیغنی بیاندن صوکره بر خاتونك دیکر بر کیمسهیه هم زوجه هم ده والده اولمیهجغنی و بر کیمسهنك دیکر کیمسهیه هم اوغول هم ده اجنبی اولمیهجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا جَعَلَ اَزْوَاجَكُمُ اللَّائِی تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ اُمَّهَاتِكُمْ ﴾ بیوریور.

[زوجهلریکزدن ظهار ایتدیککز خاتونلریکزی الله تعالی سزك والدهلریکز قیلمادی.]

﴿ وَمَا جَعَلَ اَدْعِیَاءَكُمْ اَبْنَاءَكُمْ ﴾

[وسزك اوغول اتخاذ ایدوب اوغلوم دیهرك چاغیردیغکز کیمسهلری الله تعالی سزه اوز اوغلوکز قیلمادی.]

﴿ ذٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِاَفْوَاهِكُمْ ﴾

[ایشته شو کرك ظهار و کرك غیرك اولادینی اوغول اتخاذ ایتمك مجرد آغزکزدن چیقان بر سوزدر.]

﴿ وَاللّٰهُ یَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ یَهْدِی السَّبِیلَ ﴾

[حالبوکه الله تعالی حق سویلر وقوللرینی طوغرو یوله سوقله هدایتده قیلار.]

یعنی؛ ای مؤمنلر! سز زوجهلریکزدن ظهار ایتدیککز خاتونی والده کز اولدی ظن ایتمهیك. زیرا؛ سزك ظهار ایتدیککز قادینلری الله تعالی سزه والده کز قیلمادی. بناءً علیه؛ بر کیمسهده ایکی قلب اولمادیغی کبی ایکی والدهسیده اولماز. چونکه؛ انسان برآنادن طوغار ایکی آنادن طوغماز که ایکی والدهسی اولسون. کذلك غیرك اولادینی ولد اتخاذ ایتدیککزده او ولد سزك ولدکز اولدی ظن ایتمهیك. زیرا؛ الله تعالی سزك ولد اتخاذ ایتدیککز کیمسهیی سزه ولد قیلمادی. چونکه؛ بر کیمسهده ایکی قلب اولمادیغی کبی ایکی باباده اولماز. زیرا؛ عادت الٰهیه برشخصك بر پدرك صلبندن نازل اولمسیدر، ایکی پدرك صلبندن نازل اولمسی دکلدر. زیرا؛ کرك ظهار و کرك غیرك اوغلونی اوغول اتخاذ ایتمك مجرد سزك آغزکزدن چیقان بر سوزدر. بومثللو سوز کزله غیرك چوجغی کندیکزك چوجغی اولدی ظن ایتمهیك. چونکه؛ مجرد بر سوز ایله انسانك زوجهسی کندی والدهسی وباشقهسنك چوجغی کندی چوجغی اولاماز. حالبوکه الله تعالی حق سویلر وطوغرو یوله سزی ارشاد ایدر. بناءً علیه؛ سز کندی کلامکزی ترکله اللهك کلامنه اعتماد ایدك. زیرا طوغرو کلام؛ اللهك کلامیدر، یوقسه سزك زوجهکزه آنامز اولدی دیمکزله آناکز اولماز. چونکه؛ آنامز دیدیککز سوز طوغرو دکلدر.

(تظاهرون) سزلر ظهار ایدرسکز دیمکدر. ظهار؛ بر کیمسهنك کندی زوجهسنه «سن بکا بنم والدهم کبی سك» ویاخود «والدهمك ظهرینه یعنی آرقهسنه بکزرسك» کبی بر تعبیرله حرمنی والدهسنك بر عضو محرمنه تشبیه ایتمك معناسنهدر. لسان شرعده بو تشبیهه ظهار دینور.

ظهارك حکم شرعیسی ؛ **بو تشبیهده او کیمسه‌یه زوجه‌سی حرام اولور .** بناءً علیه ؛ او حرمت زائل اولونجه‌یه قدر او کیمسه حرمنه یقین اولوب انتفاع ایده‌مز .

بو حرمتك ازاله‌سنه کلنجه : سورهٔ مجادله‌ده بیان اولوناجغی وجهله **ظهار دینلن یمینك کفارتنی ویرمکله اولور .**

ظهارك کفارتی ؛ **مقتدر ایسه برکوله آزاد ایدر ، اکرکوله آزادینه مقتدر اولمازسه آره‌سی فاصله‌سز ایکی آی اوروج طوتار ، اکر اوروجه‌ده مقتدر اولمازسه آلتمش فقیرك قارننی طویورر .**

ایشته شو بیان اولونان صورتلردن بریسیله ظهارك کفارتی ادادن صوکره زوجه‌سی کندینه حلال اولور . شو حالده بیان اولوندیغی وجهله حرمنی والده‌سنه تشبیه ایتمکله حرمی والده‌سی اولمق لازم کلدیکنی جناب حق بو آیتده بیانله زمان جاهلیه عادات واعتقادینی رد وابطال ایتمشدر . چونکه ؛ زمان جاهلیه‌ده ظهاری طلاق غلیظ عد ایتدکلرندن بر کیمسه ظهار ایتدیکی حرمنی والده‌سی کبی ابدی حرام اولدی اعتقاد ایدرلردی . ایشته شریعت محمدیه بو اعتقاد باطلی ابطال ایتمش ومقتضای بشریت ظهار ایدن اولورسه کفارت ویرمك صورتیله حرمتی ازاله ایتمشدر .

حرمنی والده‌سنه تشبیهدن حرمتك لزومنه کلنجه ؛ انسانلر نظرنده والده‌نك بر حرمت مخصوصه‌سی وقیمتی واردر وحرمنك ده آیریجه برقیمتی وار ایسه‌ده حرمی شهوات بشریه‌سنی تطمینه بر آلت اولدیغی جهتله حرمیله واقع اولان معامله والده‌سیله اولامادیغندن والده‌نك حرمتی دها بویوك ودها فضیلتکاردر . بناءً علیه ؛ حرمنك قیمتی والده‌سنك قیمتنه وحرمتنه قیاس قبول ایتمدیکندن حرمنك مهم برعضوینی والده‌سنك عضوینه تشبیهده والده‌سنك حرمتنه تجاوز اولدیغندن بو تشبیهی شریعت برجرم عد ایده‌رك کفارتله او جرمك جزاسی اولان زوجه‌سنك کندینه حرام اولمسنی ازاله‌یی امر ایتمشدرکه حظوظات نفسانیه‌سنی قضایه آلت اولان خاتونله او کونمسنه والده‌سنی قاریشدیرماسون .

﴿ وما جعل ادعیاءکم ابناءکم ﴾ **الله تعالی سزك اولادلغکزی کندی اوغلوکز قیلمادی** دیمکدر . چونکه ادعیا ؛ **دعی لفظنك جمعیدر . دعی ؛ برکیمسه‌نك باشقه‌سنك صلبندن**

طوغمش اولدیغی برچوجغی کندینه اوغول اتخاذ ایتمسیدر . زیرا ؛ زمان جاهلیه‌ده بو مثللو ولد اتخاذ اولونان چوجق ولد اتخاذ ایدن کیمسه‌نك حقیقی اوغلو اولور اعتقاد ایدرلردی . واجب تعالی بو آیتله آنلرك اعتقادلرینی رد ایتمشدر .

تفسیر مدارکده بیان اولوندیغنه نظراً بو آیت ؛ (زید بن حارثه) حقنده ضرب مثلدر . چونکه ؛ (زید) حضرتلری (بنی کلب) قبیله‌سندن حال صباوتنده اسیر اولدی . حضرت خدیجه ایچون برادرزاده‌سی (حکیم حزام) صاتون آلدی . رسول الله حضرت خدیجه‌یی نکاح ایدنجه خدیجه رضی الله عنها رسول اللهه هبه ایتدی . (زید)ك پدری وعمیسی رسول اللهدن ایسته‌ملری اوزرینه رسول الله (زید)ی مخیر قیلدی . زید رسول اللهی اختیار ایتدی ، پدریله عمیسنی ایسته‌مدی . رسول اللهك زیر جناحنده بولونمسنی اختیار ایدنجه رسول الله آزاد ایده‌رك کندینه ولد اتخاذ ایتدی . بناءً علیه ؛ « رسول اللهك اوغلو» دیمکله شهرتیاب اولدی . بوندن صوکره بیان اولوناجغی وجهله (زینب) رضی الله عنها (زیده) تزویج اولوندی . بالآخره زید ، حضرت زینبه طلاق ویروب رسول الله زینبی تزوج ایدنجه منافقلر رسول اللهه طعنه بونی فرصت عد ایده‌رك «محمد ﷺ اوغلونك حرمنی آلمقدن نهی ایدرکن کندی اوغلونك حرمنی آلدی» دیملری اوزرینه جناب حق زید رسول اللهك اوغلو اولمادیغنی وبر کیمسه باشقه‌سنك چوجغنه اوغلوم دیمه‌کله غیر مغله اوغلو اولمیه‌جغنی بیان حقنده بو آیتی انزال ایله منافقلرك طعننی رد وجاهلیه اعتقادینی ابطال ایتمشدر . چونکه ؛ خازنده بیان اولوندیغی وجهله تبنی یعنی **غیرك اولادینی اوغول اتخاذ ایتمك** ناس بیننده مرعی الاجرا بر عادت مقبوله ایدی . حتی بر کیمسه‌نك ولد اتخاذ ایتدیکی چوجق آنك اوغلو اولمقله شهرت بولور ، وفاتنده صلباً اوغلو کبی وارث اولوردی . بناءً علیه ؛ رسول الله بو آیتك نزولندن اول زیدی ولد اتخاذ ایتدی وحضرت حمزه ایله زیدی بربرینه قارداش قیلمش ایدی . جناب حق بو آیتله باشقه‌سنك اوغلونی دیکر بریسی ولد اتخاذ ایتمکله آنك حقیقی ولدی اولامیه‌جغنی بیان بیورمشدر .

***

واجب تعالی ولد اتخاذ ایتمکله ولد اولمیه‌جغنی بیاندن صوکره بولك طوغروسی

هر کس کندی باباسنه نسبت ایتمك اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ اُدْعُوهُمْ لِاٰبَائِهِمْ هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ ﴾ بیوریور .

[ولد اتخاذ ایتدیککز کیمسه‌لری بابالرینه نسبت ایدك . زیرا ؛ انسانلری بابالرینه نسبت ایتمك عندالله صواب وعدالتدر .]

﴿ فَاِنْ لَمْ تَعْلَمُوا اٰبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِى الدّٖينِ وَمَوَالٖيكُمْ ﴾

[بابالرینه نسبت ایتمك عدالت اولونجه اگر بابالرینی بیلمزسه‌کز آنلر دینده سزك قارداشلریکز و آزادلیلریکزدر .] دینده قرداشلریکزك اسمی اولان (عبدالله) و (عبدالرحمن) کبی اسملرله وموالیدن اولانلری‌ده «فلانك مولاسی» دیمکله یاد ایدك ، یوقسه باباسی اولمادق بر کیمسه‌یه نسبتله «فلانك اوغلودر» دیمه‌یك .

﴿ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فٖيمَا اَخْطَاْتُمْ بِهٖ وَلٰكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ ﴾

[و سزك نهی کلمزدن اول بابالرینك غیری‌یه نسبتله خطا ایتدیککز یرلرده گناه یوقدر ولکن سزك قلبلریکزك گناه اولاجق شیلری قصد ایتمه‌سنده گناه واردر .]

﴿ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحٖيمًا ﴾

[حالبوکه الله تعالی قوللرینك کچمش گناهلرینی مغفرت وکله‌جکده مرحمت ایدر .]

یعنی ؛ کندیکزه ولد اتخاذ ایتدیککز کیمسه‌لرك نسبلرینی کندیکزه نسبت ایتمه‌یك . زیرا ؛ مجرد بر سوزکزله غیره منسوب اولان شخصك نسبی سزك اولماز ، بلکه آنلری بابالرینی بیلیرسه‌کز بابالرینه نسبت ایده‌رك چاغیرك . زیرا ؛ عدالت بابالرینه نسبتده‌در . چونکه هر کسی موضع لایقنه وضع ایتمك ؛ باباسنه نسبت ایتمکده‌در . اگر بابالرینی بیلمزسه‌کز آنلر سزك دینده قرداشلریکزدر . شوحالده قرداش اسمیله چاغیرك ، پدرینك غیری‌یه نسبتله فلانك اوغلو دیه‌رك چاغیرمایك ویاخود آنلر سزك آزادلی کوله‌لریکزدر . شوحالده مولاسنك اسمیله « فلانك آزادلیسی » دیه‌رك چاغیرك ونهی کلمزدن اول وصکره سزك سهوله ونسیانله واقع اولان خطاکزده اوزریکزه گناه یوقدر . یاخود پدرینك غیری‌یه

پدری ظنیله نسبت ایدوب صکره خطا اولدیغی بیلنن محلده سزك اوزریکزه گناه یوقدر ، لکن گناه ؛ سزك گناه اولان شیئی قلبلریکزك قصد ایتمسیله‌در . الله تعالی قوللرینك گناهلرینی مغفرت ولطف واحسان ایتمکله مرحمت ایدر .

بر کیمسه‌نك کندیسنی پدرینك غیری‌یه بیله‌رك نسبت ایتمسی حرامدر . چونکه ؛ خازنده بیان اولوندیغنه نظراً (سعد بن ابی وقاص) حضرتلرندن بخاری ومسلمك روایتلری وجهله رسول الله «بر کیمسه بیله‌رك کندیسنی پدرندن باشقه بر کیمسه‌یه نسبت ایدر وبن فلانك اوغلویم دیرسه او کیمسه اوزرینه جنت حرام اولور» بیورمشدر . چونکه ؛ صلباً پدرینك غیری‌یه نسبت اللهك خلق ایتدیکی نسبتی بکنمه‌مك اولدیغندن البته بیوك گناهدر .

بیضاوینك بیانی وجهله (تبنی) نك یعنی « اوغلوم دیه‌رك بر کیمسه‌یی اوغل اتخاذ ایتمه‌نك » شافعی عندنده هیچ حکمی یوقدر ، اما امام اعظم عندنده کندی کوله‌سنه اوغلوم دیه‌رك ادعا ایدرسه آزاد اولور و اگر مملوك اولماز ونسبی مجهول اولورسه ادعا ایدن کیمسه‌دن نسبی ثابت اولور ، اگر سناً نسبك ثبوتی ممکن اولورسه .

خلاصه ؛ بر کیمسه‌یی گرك کندی طرفندن وگرك باشقه‌لری طرفندن پدرینك غیری‌یه نسبت ایتمك جائز اولمادیغی وهر کسی پدری معلوم ایسه پدرینه نسبت ایتمك و اگر پدری معلوم دکلسه قارداش عنوانیله چاغیرمق لازم اولدیغی وخطا اولارق بر کیمسه‌یی نسبنك غیری‌یه نسبت ایتمك گناه اولمایوب آنجق عن قصد نسبنك غیری‌یه نسبت ایتمك گناه اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی هر کسی کندی نسبنه نسبت ایتمك لازم اولدیغی بیاندن صوکره مؤمنلرك نبیلرینه اطاعتلری کندی نفسلرینه اطاعتلرندن دها الزم اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلنَّبِىُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنٖينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَاَزْوَاجُهُ اُمَّهَاتُهُمْ ﴾ بیوریور .

[نبی ذی شان ، مؤمنلره نفسلرندن دها الیقدر ونبینك زوجه‌لری مؤمنلرك والده‌لریدر .]

یعنی ؛ نبینك مؤمنلره نفوذی وحکمنك تأثیری واطاعتنك وجوبی کندی نفسلرینه اطاعتدن اولادر . بناءً علیه ؛ نفسلری بر شیئه دعوت ایدرکن نبیلرینك دیگر بر شیئه

دعوتی وقوعبولسه درحال نبینك دعوتنه اجابت اتمك واجبدر. زیرا؛ انسانلرك علی الاكثر نفسلری هلاكی موجب اولان شیئه دعوت ایدر. امانبی دائما سبب نجاته دعوت ایتدیكندن البته نبینك دعوتنه اجابت لازمدر ونبینك زوجه‌لری اوزرینه مؤمنلر طرفندن تعظیمك واجب اولمسنده ونكاحك جائز اولمامسنده والده منزلنده‌درلر. بناءً علیه؛ رسول اللهك وفاتندن صوكره ازواج مطهراتك نكاحی هیچ بركیمسه‌یه حلال اولمامشدر. شوحالده برامتك نبیلرینك حقوقنه رعایت وذاتنی محافظه ایتملری كندیلرینی محافظه وحقلرینه رعایت ایتمكدن اولادر. چونكه؛ كندی نفسلرینه رعایتده منفعت شخصیه‌لرینه رعایت واردر، اما نبیلرینك حقوقنه رعایتده عمومه ومصلحت عامه‌یه رعایت واردر. مصلحت عامه‌یه رعایتك مصلحت شخصیه‌دن اولی اوله‌جغنده ایسه شبهه یوقدر.

بیضاوینك بیاننه نظراً رسول الله (تبوك) غزاسنه كیتمك ایچون ناسه امر ایتدی. ناسدن بعضیلری « آنامزدن وبابامزدن استیذان ایده‌لم » دیملری اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر. آیتده (وهواب لهم) قرائتی دخی واردر. یعنی « رسول الله دینده ناسك باباسی» دیمكدر. بناءً علیه؛ ناس دینده بربابا اولادی اولدقلری جهتله بالجمله مؤمنلر دینده قرداشلردر ونبینك امتی اوزرینه شفقتی مؤمنلرك كندیلرینه شفقتلرندن دهازیاده‌در. شوحالده نبیلرینك برشیله امرندن صوكره درحال اوشیئی ایشله‌مك واجب اولوب ابوینه استیذانه حاجت یوقدر. چونكه؛ نبینك امری وحیه مستند اولدیغی جهتله هرحالده امتك صلاحنی موجبدر. اما ابوینك رأینده صلاح، ضعیف براحتمالدن عبارت اولدیغندن هرحالده نبینك امرینه امتثالی تقدیم واجبدر.

كذلك رسول اللهك نظری تعلق ایدن برشیدن امتك نظرینی كسمسی واجبدر. بناءً علیه؛ ازواج مطهراته نظر رسول الله تعلق ایتدیكی جهتله امتك نظرینی كسمسی لازم اولدیغی ایچون واجب تعالی ازواج مطهراتی امتنه حرام قیلمش وابداً نكاح جائز اولمامقده والده‌لری منزلنه تنزیل ایده‌رك بوآیتده (وازواجه امهاتهم) بیورمشدر. شوحالده ازواج مطهرات؛ **اهل ایمانك ایكی شیده والده‌لری منزلنده‌در: برنجیسی؛ حقلرینه رعایت وكمال احترامله تعظیم ایتملرنده، ایكنجیسی، نكاحلرینك حرام اولمسنده‌در.** اما خصوصات سائره‌ده ازواج مطهرات مؤمنلره اجنبیلردر. كرچه بوندن اولكی ظهار آیتنده

« زوجه‌لریكزه والده‌مه بكزرسك دیمكله سزك والده‌كز اولماز. زیرا؛ الله تعالی آنلری سزه والده قیلمادی. بناءً علیه؛ یالكز برسوزیله والده‌كز اولمش اولماز» دیمش ایسه‌ده ازواج مطهراتی واجب تعالی مؤمنلره والده قیلدیغندن آیتلر بیننده منافات یوقدر. زیرا؛ انسانك، والده‌سی اولمایان برقادین برسوزله آنك والده‌سی اولماز ولكن اللهك انسانه والده قیلدیغی قادین آنك والده‌سی اولور. چونكه اعتبار؛ شرعه واللهك كلامنه‌در. بناءً علیه؛ اللهك والده قیلدیغی والده‌مزدر والده قیلمادیغی دكلدر.

* *
*

واجب تعالی رسولنك بالعموم مؤمنلره پدر مشفق اولوب ازواجنكده والده‌لری اولدیغنی بیاندن صوكره هرنه‌قدر مؤمنلر آره‌سنده اخوت دینیه جاری ایسه‌ده دینده اخوتك میراثه تأثیری اولمایوب میراثده اخوت دینیه ایله برابر قرابت نسبیه‌نك شرط اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِى كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ اِلَّا اَنْ تَفْعَلُوا اِلٰى اَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا ﴾ بیوریور.

[قرابت نسبیه ایله قرابت صاحبلرینك بحسب القرابه اركك ودیشی اللهك كتابنده تقدیر اولونان اسهام مقتضاسی بعضیسی بعضیسنه دها اولی واقربدر. بناءً علیه؛ قرابت نسبیه‌یه مالك اولانلر قرابتی اولمایان مؤمنلر ومهاجرلردن امر میراثده اولادرلر، الا ایسته‌دیككز دوستلریكزه مشروع اولارق معروف وجهله وصیت ایتمكز مستثنادر.]

﴿ كَانَ ذٰلِكَ فِى الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴾

[زیرا؛ شو وجه معروف اوزره وصیت قرآنده وسائر كتب الٰهیه‌ده مذكور ومثبتدر.] بناءً علیه؛ وصیت اولونان كیمسه كتاب الٰهیده ثابت اولان احكام مقتضاسی وصیت اولونان مقداری آلیر، فضله ویا نقصان آلماز.

یعنی؛ مؤمنلرك رسول الله دینده بابالری وازواج مطهراتده آنالری اولمقله مؤمنلر بیننده اخوت دینیه واسلامیه موجود ایسه‌ده بواخوتك ارثه تأثیری یوقدر. زیرا قرابت صاحبی اولان ذوی الارحام؛ ارث خصوصنده كتاب اللهده بیان اولوندیغی وجهله قرابت

نسبيه‌سى اولمايان مؤمن مهاجرلردن اولادرلر . حتى ارث خصوصنده اقربانك قرابتده درجه‌لرينه كوره بعضيسى بعضيسندن اولادر . آنجق معروف صورتده دوستلريكزه وصيت ايتمكز مستثنادر . بناءً عليه ؛ تركه‌نك ثلثنى تجاوز ايتمه‌مك شرطيله ايسته‌ديككز كيمسه‌يه وصيت ايده‌بيليرسكز . زيرا ؛ بوصورتله وصيت كتاب اللهده مذكور ويازيليدر . حتى وصيت مسلمله ذمى بيننده بيله جريان ايدر . مثلا بر مسلم ذمى‌يه وبرذمى مسلمه وصيت ايده‌بيلير .

بيضاوينك بيانى وجهله بوآيت ابتداء اسلامده جارى اولان توارث مسئله‌سنى نسخ ايتمشدر . چونكه ؛ صدر اسلامده قرابتك ارثه تأثيرى يوقدى، بلكه ارث؛ عقد موالات ايتمكله وهجرتله وبينلرنده اخوت عقد ايتمكله يكديكرينه وارث اولورلردى . بوآيتك نازل اولمسيله توارث قرابته ربط اولونديغى جهتله هجرتك واخوت وموالات عقد ايتمه‌نك توارثده تأثيرى قالمامشدر . زيرا ؛ قرابت نسبيه‌ده عقد موالات اوزرينه قوت وحق ترجيح واردر .

خلاصه ؛ رسول اللهك مؤمنلره كندى نفسلرندن دها اولى اولديغى وزوجه‌لرى‌ده مؤمنلرك والده‌لرى منزلنده اولدقلرى واولوالارحامك ارث خصوصنده بعضيسى بعضيسندن اولى ووصيتك مستثنا اولديغى وبووصيت مسئله‌سى كتاب اللهده مذكور و يازيلى اولوب بناءً عليه؛ معروف وجهله انسانك ايسته‌ديكى كيمسه‌يه وصيت ايده‌بيله‌جكى بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالى سوره‌نك بدايه‌سندن بورايه كلنجه‌يه قدر رسولنه بعض احكامنى بياندنصكره جمله انبيادن ميثاق آلديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّنَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَاِبْرَاهِيمَ وَمُوسٰى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقاً غَلِيظاً ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! ذكر ايت شول زمانى كه او زمانده بز انبيانك جمله‌سندن وبالخاصه سندن ونوح وابراهيم وموسى ومريم اوغلو عيسادن رسالتى تبليغ وامتلرينى دين حقه

دعوت وجمله‌سى يكديكرينى تصديق ايده‌جكلرينه دائر وعد قوى وعهد وميثاق آلدق وآنلرده اقرارلرنده ثبات ايده‌رك اماناتى كماليله ادا ايتديلر .]

فخر رازينك بيانى وجهله انبيادن آلنان ميثاق غليظ ايله مراد؛ **امر رسالتى بوليه ادا وامتلرينى عبادته دعوت ايده‌جكلرينه دائر شدتلى اقراردر .**

﴿ لِيَسْئَلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ وَاَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَاباً اَلِيماً ﴾

[انبيادن اقرار آلدق كه صادقلر صدقلرندن سؤال اولونسونلر والله تعالى انبيايه ايمان ايتمه‌ين كافرلره عذاب اليمى حاضرلادى .] بناءً عليه؛ انبيا امتلرينه احكامى تبليغ ايتدكلرندن امتلرينك ايمانلرندن سؤال ايتمك و كافرلره عذاب اليمى حاضرلامق ايچون انبيادن عهد وميثاق آلنمشدر .

ميثاق ؛ بيضاوينك اشارتى وجهله **يميننه تأكيد اولونان بر ايلقدر** . بناءً عليه؛ جناب حق انبيانك جمله‌سندن رسالتى لايقيله ادا ايده‌جكلرينه وامتلرينى دينه دعوت ايدوب نصايح لازمه‌ده بولوناجقلرينه اقرار آلدى واقرارلرينى يمينلريله تقويه وتأكيد ايتديكنى بوآيتله بيان بيوردى . ميثاقك ايكى كره ذكر اولونمسنده‌كى سبب: برنجيسى؛ **اصل ميثاقك وقوعنى بيانه** ، ايكنجيسى ؛ **ميثاقى غلظتله توصيف ايچونه** اولديغى جهتله تكرار اولماديغى كبى انبيادن آلنان عهدك غايت قوتلى اولديغنى دخى بياندر . بوآيتده اسملرى تصريح اولونان بش نبينك شانلرينه تعظيم وكتاب صاحبى اولوالعزم پيغمبران ذى‌شاندن اولدقلرينه اشارت ايچون اجمالاً انبيايى ذكردنصكره بونلر آيريجه ذكر اولونمشلردر وبزم نبيمز ديكرلرندن افضل اولديغنه اشارت ايچون سائرلرى اوزرينه تقديم ايدلمشدر .

الله تعالى‌نك انبيانك تبليغ احكام ايتدكلرينى بيلديكى حالده سؤال ايتمه‌سى ؛ ايمان ايتمه‌ين كافرلرى الزام ايچوندر . چونكه ؛ جمله ناس حضورنده انبيانك صدقنى سؤال ايله قرار ايتديروب ذات الوهيتده صدقلرينى تصديق ايدنجه كافرلر ايچون اعتذاره ميدان قالماديغندن ملزم ومبهوت اولورلر .

⁂

واجب تعالى انبيادن عهد وميثاق آلديغنى بيان ايتديكى كبى اهل ايمان اوزرينه واقع

اولان بعض نعمتلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ ﴾ بیوریور .

[ای مؤمنلر ! شول زمانده سزك اوزریكزه نازل اولان اللهك نعمتلرینی ذكر ایدككه اوزمانده دشمنكز اولان عسكرلر سزه كلمشدی .]

﴿ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحاً وَجُنُوداً لَمْ تَرَوْهَا ﴾

[دشمن عسكری سزه كلنجه بز آنلر اوزرینه شدتلی روزكار وسزك كورمدیككز عسكرلر كوندردككه دشمنلریكز تحمل ایدهمیهرك فرار ایتدیلر سزده قورتولدیكز .]

﴿ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيراً ﴾

[حالبوكه الله تعالی سزك عملكزی كورور .]

یعنی ؛ ای مؤمنلر ! ذكر ایدك شول زمانیكه او زمانده قریش و(غطفان) قبیلهلری ویهوددن (بنی قریظه) و (بنی نضیر) عسكرلری مدینهنك جوارینه كلدیلر وسزی تهدید ایتدیلر . ایشته او زمانده اللهك سزك اوزریكزه فیضان ایدن نعمتلرینی ذكرله شكر ایدك . زیرا؛ آنلر كلنجه شرلرندن سزی قورتارمق ایچون بز آنلر اوزرینه شدتلی روزكار وملكلردن سزك كورمدیككز عسكرلر كوندردككه سزی مغلوبیتدن وبلده كزی آنلرك تسلطندن قورتاردق . حالبوكه الله تعالی سزك جمله اعمالكزی كورور .

طبری ، بیضاوی وخازنك بیانلری وجهله بو آیت (خندق) غزاسنی تصویر ایچون نازل اولمشدر . خندق وقعهسی شویله ظهور ایتمشدر : یهوددن (حی بن احطب) معیتنده برجماعتله مكهیه كیدر وقریشی رسول اللهله محاربهیه تشویق ایدر ویهودله قریش رسول الله علیهنه محاربهیه اتفاق ایتدكدنصكره یهودیلر دونر (غطفان) قبیلهسنه كیدرلر آنلرلهده عین اتفاقی یاپارلر مدینهیه كلیرلر . قریش وغطفان قبیلهلری ومدینه جوارندهكی یهودیلر محاربه تداركنه باشلارلر . رسول الله دشمنلرینك تداركنی ایشیدنجه اصحابیله استشاره ایدركن (سلمان فارسی) نك اشارتیله مدینه اطرافنه خندق قازمغه باشلادیلر . رسول الله آلتی كیشییه

طولاً قرق آرشون یر ویرمك اوزره اصحابنه تقسیم ایتدی وبو منوال وجهله مدینهنك اطرافنه ودشمن قارشوسنه خندق قازیلدی . اون بیكی متجاوز دشمن عسكری مدینه اطرافنه وخندقك كیریسنه چادیر قوردیلر . رسول اللهده اوچ بیك اسلام عسكریله مناسب برموقعی اردوكاه اتخاذ ایتدی . ایكی طرف عسكری صاپان طاشی واوق آتمق صورتیله بربرلری ایله برآیه قریب مقاتلهیه دوام ایتمشلر ایسهده مهم برمحاربه ظهور ایتمدی ، فقط صوئوق چوق، مدینهده ایسه ذخیره یوق . بناءً علیه ؛ اسلام عسكری شدتلی مضایقه كورمكه باشلادی . بوشدته بناءً رسول الله (غطفان) قبیلهسنك رئیسلری (عیینه) و(حارث) ی چاغیردی . قریشه اشتراك ایتمیهرك دونوب كیتمك شرطیله مدینهنك اوسنهیه مخصوص خرما حاصلاتنك اوچدهبری غطفان قبیلهسنه ویرلمك اوزره مقاوله عقدایدیلهرك برده عهدنامه یازلمشدی . لكن امضا اولونمازدن اول رسول الله (سعد بن معاذ) و (سعد بن عباده) ایله استشاره ایتدی . آنلرده « یارسول الله ! زمان جاهلیهده بیله بز بونلره بردانه خرما ویرمزدك ، بز شیمدی بونلره قلیجدن باشقه برشی ویرمهیز » دیدیلر (غطفان) رئیسلریده عودت ایتدیلر . بوصیرهده حضور رسالته (نعیم بن مسعود) كلدی ودیدیكه « یا رسول الله ! بن ایمان ایتدم ولكن بنم ایمان ایتدیكمی هنوز قومم بیلمز . بن بونلری اغفال ایتسهم اولورمی ؟ » . نعیمك بو استفساری اوزرینه رسول الله (یا نعیم! الحرب خدعة) یعنی « حرب خدعهدر ، بیلدیككك الكدهدر ، هرنه یاپارسهك اصابتدر » بیوردی . (نعیم) بونك اوزرینه قالقدی وجاهلیتده بینلرنده اولان دوستلغه بناءً (بنی قریظه) یهودیلری نزدینه كیتدی و دیدیكه « سز بنی بیلیرسكز ، بن سزك دوستكزم . سز قریشله اتفاقده خطا ایتدیكز . زیرا ؛ آنلرك مملكتلری اوزاقدر . حربده مظفر اولسونلر اولماسونلر براقیر كیدرلر . بوراده سز قالیرسكز ومحمد صلى الله عليه وسلم ایله یالكز مقابله ایدهمزسكز . بناءً علیه بو اتفاقكز سزك فلاكتكزی موجبدر . شو حالده سزك ایچون اسلم اولان قریشك رؤساسندن رهن ایستهمكدركه اگر بووقعهدنصكره مسلمانلر سزه هجوم ایدرسه قریش رهنلری سببیله سزه اشتراك ومعاونت ایتسونلر » دینجه یهودیلر بو سوزی صواب كوردیلر و رهن ایستهمكه قرار ویردیلر . نعیم اورادن قالقدی طوغری قریشك رئیسی (ابو سفیان) ه كیتدی و اوكاده « یهودیلر سزكله عهدلرینی نقض ایتدیلر . سزدن یكرمی بش كیمسهیی رهن ایستهیوب آلدقلری

کیمسه‌لری محمد ﷺ ه تسلیم واعدام ایتمك شرطیله آنکله عقد اتفاق ایتدیلر » دیدی وبوخبری کتیردیکنی کیمسه‌یه سویله‌ملرینی رجا وتنبیه ایدرك آنلره‌ده وداع ایتدی .

نعیمك بو اخباری اوزرینه قریش قبیله‌سی بر اضطرابه دوشه‌رك سوزینك صحتنی تحقیق ایتمك اوزره یهودیلره خبر کوندردیلر وديديلر که « بز بورایه کله‌لی برآیه یقین برزمان اولدی ، حالا بر حرب ایتمدك . یارین حاضر اولك محمد ﷺ له، برابر حربه کیریشه‌لم». یهودیلر قریشك بویله برخبری اوزرینه « یارین جمعه ایرتسیدر. بوتون دنیا یانسه بز بر شیئه باقامقله برابر سز اشرافکزدن یکرمی بش کیشی ویرسه کز اتفاقمز باقیدر، اشبو رهینه‌لری ویرمدیککز تقدیرده سز کیدوب محمد ﷺ ك قیلیجی آلتنده بز قالاجغمزدن بز سزکله اتفاقدن واز کچه‌جکز » دیه جواب ویردیلر . قریش یهودیلرك بو سوزلرینی ایشیدنجه نعیمك سوزینی تصدیقله قلبلرینه خلجان دوشدی ورجعته قرار ویردیلر . ایشته تام اوساعتده آیتده بیان اولوندیغی وجهله الله تعالی شدتلی بر روزکار ویردی که او روزکار چادرلرینی ییقدی وتنجره وطاوه وسائر آلات وادواتلرینی یرندن سوبوردی وبرچوقلرینی قیردی ، پارچه‌لادی واهالی‌یی قاصیرغه بربرینه قاتدی‌قاریشدیردی . ملکلرده هیجان آمیز ودهشت انکیز کورولتولرله مأمور اولدقلری وظیفه‌یی اجرایه باشلاینجه مشرکلر نه‌یاپاجقلرینی شاشیردیلر .

آنلرك بوحال پریشانیلرنده رسول‌الله اصحابنه « قریشك احوالنی تحقیقه کیم کیدر کلیرسه جنتده رفیقمدر» دیدی واوچ دفعه بوسوزی تکرار ایتدیکی حالده آجلق وصوسزلقدن هرکسك طاقتی قالمادیغندن وکیجه‌نك شدتله قاراکلغی وصوغوغك دهشتی ودشمنك خوف وخشیتی سببیله هیچ برکیمسه « بن کیدر کلیرم » دیه‌مدی . رسول‌الله اصحابدن (خذیفه) حضرتلرینی چاغیردی . تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله حضرت خذیفه دیمشدر که « رسول‌اللهك بنی چاغیردیغنده بنم یرمدن قالقمغه وقتم یوقدی ولکن رسول‌اللهه «بیور یارسول‌الله ! » دیدم وهمان حضور رسالته کلدم. رسول‌الله بکا « کیت یا خذیفه! دشمنك احوالنی تفتیش ایت ، بکا خبر کتیر ولکن برشی یاپما » دیدی واوزریمی اللریله صیغادی ودعا ایتدی وبنده براقتدار حاصل اولدی. اوقمی ویایمی آلدم، دشمن طرفنه کچدم، حمامده کزرکبی کزدم وهیچ برشی سزدیرمه‌دم . حتی ابوسفیانك چادرینك یقیننه کلدم وابو

سفیانی کوردم . اکر اوقمی آتمش اولسه‌م اصابت ایدردی ولکن رسول‌الله برشی یاپمه دیمسنه بناءً آتمادم وهرکسی پرتلاش کندی نفسیله اوغراشیور و همان فرار ایدییورلر کوردم. کلدم بوحالی رسول‌اللهه خبرویردم رسول‌الله ده کولدی » .

حضرت خذیفه‌نك بیانی وجهله مشرکلره عارض اولان عمومی خوف اوزرینه همان او کیجه چادرلرینی ییقارق مدینه اطرافندن چکیلوب کیتدیلر. ایشته خندق وقعه‌سی ده بوصورتله ختام بولدی ومشرکلرده محاربه ایتمکسزین بووجهله مقهور ومنهزم اولارق دفع اولوب کیتدیلر .

*

* *

واجب تعالی غزوهٔ خندقده مؤمنلره واقع اولان نعمتنی بیاندن صوکره مدینهٔ منوره اطرافنه دشمنلرك نه‌صورتله ونره‌لردن کلدکلرینی تصویر ایتمك اوزره ﴿ اِذْ جَاۤؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللّٰهِ الظُّنُونَا ﴾ بیوریبور .

[ای مؤمنلر ! ذکر ایدك شول زمانی که اوزمانده دشمنلریکزدن (غطفان) قبیله‌سی سزك اوست طرفکزدن یعنی مدینه‌نك شرق جهتندن کلدیلر و قریش قبیله‌سی سزك آلت طرفکزدن یعنی غرب جهتندن کلدیلر ودوشونك شول زمانی که او زمانده سزك شدتله قورقوکزدن کوزلریکز طیشنه دوندی وطوغرو باقمقدن برطرفه میل ایتدی وقلبلریکز بوغازلریکزه طیقیلدی واو زمانده اللهه دورلو دورلو ظنلرله ظن ایتدیکز .] حالبوکه ظنکزك بعضیسی صحیح وبعض آخری فاسد ایدی . چونکه ؛ اخلاصکز متفاوتدر . بعضیکزك اخلاصی قوتلی اولدیغندن اللهه اعتمادی زیاده اولمسنه بناءً وعد اولونان نصرتك وقوعبولاجغنی ظن وامید ایدر والله تعالینك وعدنده خلف اولمادیغنی بیلیر وبعضیکزك اخلاصی ضعیف اولدیغی جهتله واجب تعالینك وعدینی ایفا ایده‌جکنده تردد ایدر وکونا کون ظنلره ذاهب اولیوردیکز .

بو آیت جلیله ؛ خندق وقعه‌سنده مدینه‌یی دشمنلرك محاصره ایتمك اوزره هجوم

ایده‌رك اهل ایمانك اوست و آلت جهتلرندن هر طرفلرینی صاروب دشمنه نسبتله اهل اسلامك عددی آز اولدیغی کبی مهمات حربیه‌لری دخی ضعیف اولدیغندن اهل اسلامه عارض اولان قورقونك غایت شدتلی اولدیغنی تصویر ایتمشدر. چونکه؛ انسانلرك کوزلرینك طوغرو باقامایوب طیشنه دونمسی وشاشی باقماسی اضطرابك صوك درجه‌سنی اقتضا ایتدیکی کبی قلبلرك بوغازلره قابارمسی‌ده تلاش وقورقونك اك نهایه‌سنه دلالت ایدر. زیرا قلبك بوغازه طوغرو قاباروب نفسی طارالتمسی؛ شدتلی قورقو سببیله انسانلرك ایچروسنه دوشن تیتره‌مك دولاییسیله قلبی شیشوب نفسنی طارالتمسی عادتدر. بناءً علیه؛ انسان او حالده ایکن سوز سویله‌مکه مجالی اولماز. ایشته بویله بر طاقم اضطرابات ایچنده اهل ایمانك هر طرفنی اوهام احاطه ایتدیکنه اشارت ایچون جناب حق اهل ایمانك کونا کون ظنلره دوشدکلرینی بو آیتله بیان بیورمشدر. آیت هر نه‌قدر خندق وقعه‌سنی تصویر ایدیورسه‌ده خندق وقعه‌سندن صوکره اهل ایمانه بیکلرنجه خندق وقعه‌سنك امثالی واقع اولمش وجمله‌سنده اهل ایمانك اضطرابی آیتك تصویری وجهله وقوعبولمش و بعضیسنده دشمن محاربه ایله مندفع اولمش و بعضیسنده بلا محاربه دفع اولمش کیتمش واهل ایمان‌ده شرلرندن قورتولمشدر.

*
* *

واجب تعالی خندق غزاسنك بدایه‌سنده اهل اسلامه عارض اولان اضطرابی بیاندن صوکره بو اضطراب اهل ایمانه امتحان قبیلندن اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا ﴾ بیوریور.

[ایشته او محلده صینادی مؤمنلر وشدتله صاللاندیلر.]

یعنی؛ او کونده واو محلده طرف الٰهیدن مؤمنلر مبتلا قیلندیلر وامتحان معامله‌سی اولوندیلر وبرچوق مشقته دوچار اولدیلر. حتی شدتله تحریك اولوندیلر و زلزله کبی چالقاندیلر ویرلرندن ایرغاندیلر. چونکه؛ قورقونك شدتندن روحلری جسدلرندن چیقمغه یقین بر حاله کلدی واعتقادنده ثابت اولانلر، ضعیف ومتزلزل اولانلردن آیرلدیلر. چونکه؛ اعتقادی قوی اولانلر ثبات ومتانت کوستردیلر وضعیف اولانلر متردد بر حالده

بولوندیلر که انسانلرده بو حال هر زمان مشاهده اولونمقده‌در. زیرا؛ بر مصیبت کلدیکنده ایمانی قوی اولانلر متین وضعیف اولانلر متردد بر وضعیت آلیر وحقلی وحقسز هانکی طرف غالب اولورسه او طرفه کچمکه حاضر بولونورکه بو حال علامت نفاقدر.

*
* *

واجب تعالی مؤمنلرك امتحان اولوندقلری زمانده منافقلردن بعضیلرینك اهل ایمانه یأس وفتور ویرمك اوزره سویلدکاری بعض سوزلرینی بیانله منافقلری ذم ایتمك اوزره ﴿ وَاِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ اِلَّا غُرُورًا ﴾ بیوریور.

[ذکر ایت حبیبم! شول زمانی که او زمانده منافقلر و قلبلرنده مرض اولانلر « الله تعالی و رسولی بزه وعد ایتمدیلر، آنجق آلداتاجق بر غرور وعد ایتدیلر » دیمکله وعد الٰهی‌یه اعتماد ایتمدیلر.]

یعنی؛ یا اکرم الرسل! شکر ایت الٰهك نعمتنه وذکر ایت شول زمانی که او زمانده منافقلر ایله مؤمنلردن هنوز ایمانی قوت بولمامش وقلبلری متانت کسب ایتمه‌مش بولونانلر دیدیلر که « الله تعالی ورسولی بزه بوتون دشمنلرینه ظفریاب اولاجغنی وبو دینك اطراف و اکنافده انتشار ایده‌جکنی وعد ایدیورلردی. بو وعدلری اولمادی، آنجق بزی آلداتمقدن عبارت اولدی. یوقسه بو وعد اساسلی بر وعد دکلدر ». ایشته منافقلر بو کبی سوزلرله اعتمادسزلق کوستردیلر.

شو تفصیلاته نظراً بو آیت بوندن اولکی آیتده‌کی ظنونك تفصیل و تفسیریدر. خازنك بیانه نظراً منافقلرك بو سوزلرینك سببی؛ خندق قازارکن (سلمان فارسی)نك حفریاتنده بر بیوك طاش ظهور ایدر و طاشی قیره‌مدقلرینی رسول اللّٰهه خبر ویرملری اوزرینه رسول اللّٰه کلوب کولونکی آلوب برنجی دفعه‌ده طاشه ووردیغنده بر پارچه‌قوپار وطاشدن چیقان قیویلجملر پارلاینجه رسول اللّٰه « سبحان اللّٰه! (خیره) شهرینی و (مداین) ده عجم پادشاهلرینك بیاض کوشکلرینی کوردم » بیوردی. ایکنجی ووردیغنده طاشك بر پارچه‌سی دها قوپوب عین ضیا پارلاینجه « سبحان اللّٰه! قیصرك سرایلرینی کوردم » بیوردی.

اوچنجی دفعه کولونکی ووروشنده طاش تماماً پارچەلانیر ورسول‌الله «سبحان‌الله! بنده صنعانی کوردم» بیوردی وبونك هراوچنه‌ده امتنك غالب اولوب مالك اولاجقلرینی خبر ویردی. ایشته او زمان منافقلردن (معتب بن قشیر) و(ابن سلول) وامثالی «محمد صلی الله علیه وسلم بزی آلداتاجق شی خبرویریور. حالبوکه برقاپومزك آغزینه کلن دشمنه باشمزی قالدیروب باقامیورزونه یاپاجغمزی شاشیردیغمز برزمانده رومك وفارسك فتح اولوناجغنی خبرویرمك کولونج بر شی وبزی آلداتمقدن عبارتدر» دیدیلر.

ایشته ایمانی ضعیف اولانلردن هروقت بویله سوزلر ایشیدیلور، اما ایمانی قوی اولان والله‌ك قدرت وقوتنه اعتقاد تامله ایمان ایدن مؤمن هر زمان ربسنك لطفندن امیدوار اولدیغی جهتله حالنی دکیشدیرمز وقلبی متین وکندی شجیع اولدیغندن تردده دوشمز. شوحالده جناب حق بوآیتده شو وقعه‌یه اشارت بیورمش ومنافقلرك سوزلرندن رسولنی ومسلمانلری خبردار ایتمکله منافقلری ناس آره‌سنده رسوای ایتمشدرکه هرزمان مسلمانلر بوکبی منافقلرك سوزلرندن مأیوس اولماسونلر.

*
* *

واجب تعالی خندق وقعه‌سنه واورادە بولونان منافقلرك سوزلرینه اشارتدن صوکره منافقلرك مسلمانلری اغفال ایچون سویله‌دکلری سوزلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذْ قَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ يَٓا اَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا ﴾ بیوریور.

[ذکرایت حبیبم شول زمانی که اوزمانده منافقلردن برطائفه دیدی که «ای اهل مدینه! سزك ایچون دشمنه مقاومت احتمالی یوقدر. زیرا؛ آنلر چوق سز آزسکز وآنلر قوتلی سز ضعیفسکز. بناءً علیه؛ دونك خانه‌لریکزه، راحت ایدك أولریکزده. بوشنه بکله‌یوب نفسکزی هدر ایتمه‌یك. أویکزده اوتوررسه‌کز دشمنك شرندن محفوظ قالیرسکز» منافقلر بویله دیمکله اهل ایمانی اغفاله چالشدیلر.] ایشته اهل ایمانك ضعفه یوز طوتدیغی زمانده قلبلرینه ضعف ویره‌جك سوز سویله‌مك منافقلردن قالمه اسکی برعادتدرکه هر زمانك منافقی اوعادتی مهم برسلاح اولارق قوللانیرلر وبر چوق زمانلرده دخی مقصدی اولان مفسدته واصل

اولورلر. چونکه؛ عالم هیچ برزمان مصلح ومفسددن خالی قالمامشدر. بناءً علیه؛ هرملت آره‌سنده مؤمن ومنافق، مصلح ومفسد موجوددر.

عمالقه‌دن (یثرب) اسمنده برکیمسه مدینه‌ده چوجغه أکله‌شدیکندن مدینه‌یه یثرب دنیلمش ایسه‌ده رسول‌الله مدینه‌یی تشریفندن صوکره مدینه‌نك اسمنه طیبه دیمشدر. بناءً علیه؛ زمان ایجابی بعض بلده‌نك اسمنی دکیشدیرمکده بر بأس یوقدر. چونکه؛ رسول‌اللهدن وقوعبولان برشیده بزم ایچون تردد ایتمك جائز دکلدر.

یثرب، مدینه‌نك اسمیدر. (لامقام لکم) سزك ایچون دشمنه مقاومته طاقت وقرار یوق همانه فرار ایدك دیمکدر. (فارجعوا) دونك دیمکدر. بوندن مقصدلری؛ بیضاوی ونیسابورینك بیانلری وجهله «أولریکزه دونك» دیمکدر. یاخود «محمد صلی الله علیه وسلمك دینی اوزرینه اقامتکز ممکن دکلدر. دونك دینندن شرکی قبول ایدك که دشمنلرك شرندن قورتولاسکز» دیمکدر. یاخود «عساکر اسلامیه ایچندن عساکرمشرك ایچنه دونك، باشکز سلامت بولسون» دیمکدر. هرهانکی مقصد اوزره سویله‌مش اولسه‌لر اساس سوزلرندن غرضلری اهل اسلامی اغفال ایتمك وقوتلرینی ضعفه اوغراتمقدر.

*
* *

واجب تعالی منافقلرك بوسوزلرینی بیاندن صوکره بوکبی سوزلرك تأثیریله ایمانده ضعف اولانلرك أولرینه دونمك اوزره رسول‌اللهدن اذن ایسته‌دکلرینی بیان صددنده ﴿ وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ اِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ اِنْ يُرِيدُونَ اِلَّا فِرَارًا ﴾ بیوریور.

[آنلردن برفرقه رسول‌اللهدن استیذان ایدرلر واعتذار ایده‌رك دیرلرکه «بزم أولریمز آچیقدر، اهل وعیالمزی بسله‌یه‌جك کیمسه یوقدر. شوحالده بزه اذن ویر کیده‌لم، أولریمزی محافظه ایده‌لم». حالبوکه آنلرك خانه‌لری محفوظدر، آچیق دکلدر ولکن آنلر بو استیذانلریله مراد ایتمزلر، الا محاربه‌دن قاچمق مراد ایدرلر.] بناءً علیه؛ جناب حق بوآیتده آنلری تکذیب ایتمشدر.

یعنی؛ منافقلردن بر طائفه اهل ایماندن ضعیف اولانلره « سزك ایچون دشمنه مقاومت احتمالی قالمادی . زیرا ؛ محمد صلی الله علیه وسلم واصحابی هر حالده دشمنلرینك ألنده هلاك اولاجقلردر. شـو حالده سز محمد صلی الله علیه وسلمك دیننده دونك و خانه‌لریکزه رجعت ایدك که دشمنکزك تسلطندن قورتولاسکز » دیملری اوزرینه مؤمنلردن هنوز ایمانلری قرارلاشمامش اولان بر فرقه تردده دوشه‌رك رسول اللهدن استیذان ایتدیلر وأولرینك پریشان وعائله‌لرینك آچیقده اولدیغندن بحث ایلدیلر . بوندن مقصدلری ایسـه حربدن فرار ایتمك اولدیغی جناب حق بیانله سوزلرینك یالان اولدیغی میدانه قویدی .

ایشته زمانمزده دشمنله محاربه اولورکن دشمن قارشیسنه کیتمه‌مك ایچون بر طاقم حیل ودسائسله ویالان سوزلر سویله‌مکله وکندینه خسته‌لق اسناد ایده‌رك افترا ایله عسکرلکدن فرار ایدنلرك ضعف ایمان صـاحبی اولدقلری بو آیتله ثابتدر . چونکه ؛ ایماننده قوت اولان کیمسه بو کبی شیلره تنزل ایتمز ومردانه دشمن قارشوسنه چیقمقدن چکینمز. زیرا؛ اللهه اعتمادی تامی واردر وثوابنی ده اعتقاد ایتدیکندن سوه سوه کیدر .

﴿ وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ اَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَاٰتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا اِلَّا يَسِيراً ﴾

[اگر منافقلر اوزرینه مدینه‌نك و خانه‌لرینك اطرافندن کیرلمش اولسـه‌ده صکره اهل اسلامله محاربه‌یه دائر آنلردن بر فتنه ایسته‌نلسه درحال آنلر اوفتنه‌یی ویررلر وفتنه ایقاعندن چکینمزلر. حتی آنلر اوفتنه‌یی اجرا ایتمکده دورمازلر ، الا آز بر زمانده دوررلر.]

یعنی ؛ مشرکلر طرفندن مدینه‌نك اطرافندن آنلر اوزرینه کیرلمش اولسه‌ده صکره آنلردن ارتداد ایدوب شرکی قبول ایده‌رك اهل ایمانله محاربه‌یه دائر بر فتنه ایسـته‌نلمش اولسه ایدی درحال قبول ایله فتنه‌یی ویررلردی واجراسنده مکث ایتمزلر ، الا آز بر زمان مکث ایدرلردی .

نعمت الله افندی بو آیتی شویله تفسیر ایدییور : مدینه‌نك اطرافی قلعه‌لرله قپالی اولسه بونلر اوزرینه مدینه‌نك اطرافندن وجوارندن کیرمش اولسه‌لر یعنی مدینه‌یه کیره‌مسه‌لرده

اطرفنده قالسه‌لر وجمیع جهاتدن قلعه‌لرله محافظه اولوب دشمن اطرافده قالوب مدینه‌یه کیره‌میه‌جکلرینه امنیت حاصل اولدقدن صوکره مؤمنلر آره‌سنه فتنه قویمق وهزیمتلرندن بحث وفراره تشویق و ایماندن ارتداد ایتمك کبی مؤمنلره فتور وضعف ویره‌جك شیلری دشمنلر بونلردن ایسته‌سه‌لر بو منافقلر درحال ایسته‌دکلری فتنه‌یی ایسته‌نیلدیکی وجه‌اوزره ادا ایدرلر واو فتنه‌یی اجراده دورمازلر ، همان آنجق آز بر زمان دوررلردی . یعنی « بونلرك بو فتنه‌یی اورته‌یه آتملری مؤمنلرك ضعیف کورولدیکی زمانه منحصر دکلدر ، بلکه اهل ایمان غالب اولسه‌لر دخی بو مثللو فتنه‌لرك ایقاعنه چالیشمقدن کیرو طورمازلر » دیمکدر . کرچه نعمت الله افندینك بو توجیهی بزم زمانمزده بولونان باشـقه تفسیرلرده کوروله‌مه‌مش ایسـه‌ده زمانمز منافقلرینه وبالعموم منافقلری ذمه بو معنا دها مناسـبدر . یعنی «بالعموم منافقلر فرصتی هیچ فوت ایتمزلر، البته مسلمانلر علیهنده بولونورلر » دیمکدر که واقعه مطابق اولان ده بودر .

*
* *

واجب تعالی متانت قلبه مالك اولمایانلرك حاللرینی بیاندن صوکره آنلرك اولدن عهد ویردکلرینی بیـان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْاَدْبَارَ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که بوندن اول آنلر دشمنه آرقه دونمیه‌جکلرینه دائر اللهه عهد ویرمشلردی .]

﴿ وَكَانَ عَهْدُ اللّٰهِ مَسْؤُلاً ﴾

[حالبوکه اللهك عهدندن آخرتده سؤال اولوناجقدر .]

یعنی ؛ موقع حربدن منافقلرك اغفالاتنه آلدانوبده خانه‌لرینه عودت ایتمك اوزره استیذان ایدنلر خندق غزاسندن اول احد وقعه‌سنده واقع اولان خطالرینه ندامت ایده‌رك دشمندن یوزلرینی چویرمیه‌جکلرینه دائر اللهه عهد ایتمشلردی . حالبوکه اللهك عهدی ایفا اولونوب اولونمادیغنه دائر آخرتده سؤال واردر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً رسول اللهدن استیذان ایدنلر عربدن (بنی حارث) و (بنی سلمه) قبیله‌لریدر . بونلرك احد وقعه‌سنده جبانت کوسترملرندن بعض مضرت کورولمسنه بناءً ندامت ایده‌رك اللهه یمینله بوندن صوکره بولوندقلری محاربه‌ده دشمنه اصلا آرقه دونمیه‌جکلرینه عهد ایتمشلردی . خندق وقعه‌سنده رسول اللهدن استیذان ایتمکله عهدلرینی نقض ایتدکلرندن جناب حق ذم ایتمکله برابر عهدك نقضندن سؤال اولوناجقلرینی دخی بیان ایتمشدر . بناءً علیه ؛ اهل ایمان قرآنه ایمانله جمیع احکامنی ادا ایتمکه عهد ایتمش اولدقلرندن احکام قرآندن هرهانکیسنی ادا ایتمکدن نکول ایدرلرسه اوخصوصده عهد الٰهی‌یی نقض ایتمش اولدقلرندن مسئول اولاجقلرینه بو آیت دلالت ایدر . چونکه ؛ آیتك فقرهٔ اخیره‌سی برقاعدهٔ کلیه اولدیغی جهتله بوتون عهدلرك مسئول اولدیغنه دلالت ایدر . فقرهٔ اخیره (عهدالله مسئول) دیمکدر . مثلا دشمنله مجاهده احکام قرآندن مؤمن ایچون عهد الٰهیده داخلدر . مجاهده‌یه مقتدر اولان بر کیمسه بلاعذر نکول ایدرسه مسئول اولور وتقریری شویله‌در : « مجاهده عهد الٰهیدر . هرعهد الٰهی مسئولدر . بناءً علیه ؛ مجاهده مسئولدر » . یعنی « ایفا ایدیلوب ایدلمدیکندن سؤال وار » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی ضعف قلبه مالك اولان کیمسه‌لرك محاربه‌دن فرار ایچون استیذان ایتدکلرینی بیاندن صوکره فرارك اجله فائده‌سی اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ اِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ اَوِ الْقَتْلِ وَاِذاً لَا تُمَتَّعُونَ اِلَّا قَلِيلاً ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! سن استیذان ایدنلره دی که « اکر سز اولومدن ویاخود قتلدن فرار ایدرسه‌کز فرارکز البته سزه منفعت ویرمز . حال بویله اولونجه فرار ایتدیککز تقدیرده سزیاشایاماز ، آنجق آز بر مدت یاشارسکز که اجل معینکز کلنجه البته وفات ایدرسکز .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! حربدن عودت ایتمك اوزره سندن استیذان ایدنلره سن دی که « اکر اجلکز کلمش ایسه سزك ایچون فرارکز اصلا منفعت ویرمز واکر

اجلکز کلمه‌مش ایسه حربده بولونمقله وفات ایتمزسکز . بناءً علیه ؛ اولومدن ویا قتلدن فرار البته سزه منفعت ویرمز وفرار ایتدیککز تقدیرده یاشایاماز ، آنجق آز بر زمان یاشارسکز که اجل معینکز کلنجه‌یه قدر دنیا ایله انتفاع ایدرسکز » . چونکه ؛ هرشخص ایچون اولوم محققدر ، آنجق اولمك ایچون ایکی طریق واردر . برنجیسی ؛ بر قضایه اوغرامقسزین اجل موعودیله اولمکدر . ایکنجیسی ؛ غرق اولمقله ویا یانمقله ویاطامدن دوشمکله ویاقیلیجله ویا قورشونله ویاخود وسائر برآفت وقضا ایله اولمکدر . آیتده هرایکی طریقه اشارت اولوندیغی وجهله اجل معینی ایله اولمك مقدرسه زماننده بردقیقه‌بیله تأخر ایتمکسزین اولور . کذلك برقضا ایله اولمك مقدرسه او قضانك وقوعنه ارادهٔ الٰهیه تعلق ایتدیکی دقیقه‌دن ولو برثانیه اولسون تقدم وتأخر ممکن اولاماز . شوحالده هیچ برزمانده هیچ برکیمسه ایچون اجلدن فرارك فائده‌سی اولمیه‌جغنی جناب حق بو آیتله صورت قطعیه‌ده بیان ایتمشدر . بناءً علیه ؛ اجل بردر . اجلسز کیمسه اولمز واجلدن فرار ایتمك ده فائده ویرمز . شو حالده محاربه‌ده ثبات ایتمك لازم اولدیغی کبی هرکسك بوتون عمرنده اجلنی اونوتمایوب آنك تدارکیله مشغول اولماسی لازمدر .

*
* *

واجب تعالی فرارك اجله فائده‌سی اولمادیغنی بیاندن صوکره فرارك منفعتی اولمادیغنی تفصیل ایتمك اوزره ﴿ قُلْ مَنْ ذَا الَّذِى يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَ بِكُمْ سُوٓءً اَوْ اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً ﴾ بیوریور .]

[حبیبم ! سن فرار ایده‌جکلردن سؤال ایت دی که « اکر الله تعالی سزه بلا ومصیبت کبی برکوتولك مراد ایدرسه اللهك غضبندن سزی کیم محافظه ایدر ویاخود اکر الله تعالی سزه لطف واحسان کبی برایلك مراد ایدرسه کیم مانع اولابیلور ؟ »]

﴿ وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيّاً وَلَا نَصِيراً ﴾

[وآنلر کندیلری ایچون معاونت ایده‌جك بردوست وشفاعت ایده‌جك بریاردیمجی بولامازلر .]

یعنی ؛ حبیبم! محاربه‌دن فرار ایتمك ایچون استیذان ایدنلره سن دی که « اکر الله تعالی سزه قتل اولونمق، اسیر کیتمك ، قحط وغلا ومحنت وبلا کبی بر مصیبتك اصابتنی مراد ایدرسه اللهك بو کبی غضبلرندن سزی محافظه ایده‌جك کیمدر وسزی انتقام الهیدن قورتارمق کیمك حدیدر ؟ واکر الله تعالی سزه چوق عمر ویرمك وصحت بدن وعافیت وهر بلادن سلامت کبی بر احسان مراد ایدرسه آنك احسانه کیم مانع اولابیلور؟» . البته کیمسه مانع اولاماز . بناءً علیه ؛ هر کسك هر شیئی اللهدن بکله‌مسی لازمدر . زیرا ؛ اللهك اراده‌سنه بر حائل یوقدر . شو حالده حربدن فرار ایچون بر طاقم حیل ودسائس دوشوننلر واعتذار ایدنلر کندی نفسلرینه منفعت ایده‌جك بر دوست وآنلردن ضرری دفع ایده‌جك بر یاردیمجی‌ده بولامازلر. شو حالده آنلرك ، جناب حقك حمایه‌سنه التجا ایده‌رك محاربه‌یه دوام ایتملری وحیله دوشونمه‌ملری الزمدر .

*
* *

واجب تعالی قهرندن هیچ بر فردك قورتولامیه‌جغنی بیاندن صوکره استیذان ایدن ضعفانی اغفال ایدنلری تهدید ایتمك اوزره ﴿ قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَائِلِينَ لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَا ﴾ بیوریور .

[الله تعالی ، سزدن رسول اللهه معاونتدن خلقی منع ایدنلری و اهل مدینه‌دن قرداشلرینه « کلك بزم یانمزه، کیتمه‌یك محمد ﷺ ك یانه . زیرا ؛ محمد ﷺ واصحابی هلاك اولاجقلرندن آنلرك معیتنده سزك هلاك اولمکزده فائده یوقدر» دیه‌نلری بیلیر.]

﴿ وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ اِلَّا قَلِيلًا ۞ اَشِحَّةً عَلَيْكُمْ ﴾

[وآنلر حربه کلمزلر ، الا سزك اوزریکزه کمال بخللرندن آز کیمسه‌لر کلیر.] زیرا ؛ مسلمانلره ایلك اولمسنه شدت بخللری معاونتلرینه مانع اولدیغندن حربه کلمز ، آنلردن آنجق آز کیمسه‌لر ریا ایچون کلیر وآزیجق بر مدت بولونور بر حیله ایله فرار ایدرلر .

فخر رازینك بیانه نظراً **خلقی رسول اللهه نصرتدن منع ایدنلرك** کیملر اولدیغنده

ایکی **احتمال** واردر : برنجیسی ؛ **منافقلردر**. زیرا ؛ منافقلر انصار کرامه « محمد ﷺ ایچون نفسکزی مهلکه‌یه آتمایك . آنی قریش نصل اولسه اصحابیله برابر هلاك ایده‌جك. شو حالده سز بزم یانمزه کلك ، ترك ایدك آنی » دیرلردی وآنلردن محاربه‌یه حاضر اولانلرده غایت آز اولوردی . چونکه ؛ آنلر مؤمنلرك ظفریاب اولملرینه شدتله بخل ایدر ، اصلا راضی اولمازلردی وکمال حسدلرینه بناءً اصحاب رسول اللهی بر طاقم حیل ودسائسله منع ایتمکه چالیشیرلردی . ایکنجیسی ؛ **یهودیلردر** . چونکه؛ بالعموم یهودیلر اهل مدینه‌یه « ترك ایدك محمد ﷺ ی، کلك بزم یانمزه . زیرا ؛ قریش آنی نصل اولسه قتل ایده‌جك، سز یالکز قالاجقسکز وآنلرله آره‌کز بوزیلاجق . بناءً علیه ؛ بر چوق ضرر کوره‌جکسکز » دیرلردی. الله تعالی بونلری بیلدیکندن بو آیتله رسول اللهه مخالفت ایدنلری تهدید ایتمش وآنلر هر نه قدر کیزلی اغفالانه چالیشیرلر ایسه‌ده الله تعالی آنلری علنی رذیل ورسوای ایتمکله الی یوم القیام سوء نامملری انسانلر آره‌سنده قالمشدر .

معوقین بیضاوینك بیانی وجهله **تأخیر ایدنلر** دیمکدر . یعنی « رسول اللهه معاونتی تأخیر ایدنلری الله تعالی بیلیر وایجابنه کوره جزا ویرر» دیمکدر . اشحه ؛ **شحیح لفظنك جمعیدر** . شحیح؛ **غایت بخیل** دیمکدر. یعنی « آنلرك حربه کلمدکلری وکله‌جکلری منع ایتدکلری ؛ رسول اللهه نصرته غایت بخیل اولدقلرندن » دیمکدر . چونکه ؛ آنلر اهل اسلامه معاونته بخلله یاردیم ایتمدکلری کبی نفقه‌ده دخی بخل ایدر، مالل‌ریله‌ده معاونت ایتمزلردی . بناءً علیه اهل اسلامك ظفریاب اولمسنی اصلا آرزو ایتمدکلرندن جناب حق بو آیتده اشح یعنی **غایت بخیل** اولملریله ذم ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی منافقلرك غایت بخیل اولدقلرینی بیاندن صوکره بخللرینك سببی جبانتلری اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ تَدُورُ اَعْيُنُهُمْ كَالَّذِى يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ﴾ بیوریور.

[حرب امارەلریله منافقلره قورقو كلدیكنده حبیبم ! سن آنلری كوزلرینك ایچی طیشنه دونر اولدیغی حالده سكا نظر ایدرلر كوروسك كه كأن أولوم كندیسنی احاطه ایتمش بر كیمسه كبی كوزلرینك آقی قاراسی بورومش وخوف وخشیت كندیلرینی صارمش اضطراب الیم ایچنده اولورلر .]

﴿ فَاِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ بِاَلْسِنَةٍ حِدَادٍ اَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ ﴾

[آنلر بوحال اوزره قورقدقدن صوكره اوقورقو كندیلرندن زائل اولدیغنده كسكین لسانله سزه مسلط اولورلر . چونكه ؛ خیر اوزره غایت بخیللردر .]

﴿ اُولٰئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاَحْبَطَ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ ﴾

[ایشته شو اوصاف مذمومه ایله متصف اولانلر حقیقتده ایمان ایتمدیلر . بناءً علیه؛ الله تعالی آنلرك عمللرینی ابطال ایتدی .]

﴿ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيراً ﴾

[حالبوكه بونلرك عمللرینی ابطال ایتمك الله تعالی اوزرینه غایت قولای اولدی .]

یعنی ؛ یا اكرم الرسل ! دشمنله محاربه قاپولری آچیلوب منافقلره حرب قورقوسی كلدیكنده سن آنلرك كمال اضطراب وخشیتلرندن كوزلرینك ایچی طیشنه چیقمش وقاراسی بیاضنه قاریشمش كوروسك كه كأن موت هرطرفنی احاطه ایتمش محتضر حالنه كلمش یرندن دپره نمز بر جنازه كبی اولورلر . بوندن صوكره دشمنك انهزامیله اوقورقو كیدنجه آنلر كسكین بر لسانله سزه كایر اموال غنیمت اوزره قنادلرینی آچار سزه مسلط اولورلر كه اموال غنیمتدن تقسیم ایسترلر وسزدن زیاده مستحق اولدقلرینی بویوك صدالر و كورولتولر ایله ادعا ایدرلر و كندیلرینك جسارت وشجاعتندن وفدا كارلقلرندن وسزك قصوركزدن بحث ایتمكدن اوتانمازلر. بوافعاله جرأتلرینك سببی؛ خیره بخل وماله كمال حرص وطمعلرندن اموال غنیمتك كندیلرندن باشقه‌سنه كیتمسنی ایستەمه‌ملریدر . ایشته شو اوصافی حائز اولانلر ایمان ایتمه‌دیلر . كرچه ظاهرده ایمان ایتمش كبی كورونورلرسه‌ده حقیقتده آنلرده اخلاص اوزره ایمان یوقدر . چونكه ؛ ایمانلری ظاهرده جانلرینی ومالّلرینی قورتارمق

ایچون بر حیله‌دن عبارتدر . بناءً علیه ؛ الله تعالی آنلرك عمللرینی ابطال ایتدی . زیرا ؛ الله تعالی اوزرینه بومثللو حیله ایدنلرك عمللرینی ابطال ایتمك غایت قولایدر . چونكه ؛ مقصدلری فاسددر وفساد اوزرینه بنا قیلنان عملك‌ده فاسد وضایع اولاجغنده شبهه یوقدر.

﴿ سلقوكم بالسنة حداد ﴾ كسكین لسانلر ایله سزه چوق سوز سویلرلر دیمكدر. چونكه؛ بیضاوینك ونیسابورینك بیانلری وجهله سلق ؛ الیله دایاغی ودلیله سوزی بسط ایدوب دوشملك وجوهه یایمقدر كه هر حالده اذی معناسنی متضمندر . منافقلر حرب زمانی اك قورقاق بر قوم اولدقلری حالده حرب بیتوب قورقو زائل اولدیغنده اموال غنیمت آلمق ایچون اك جسور بر قوم كبی میدانه چیقار سوزه باشلار واهل ایمانه لسانلریله اذی ایدرلر وشدتلی لسان قوللانیرلر . حتی « بز اولمامش اولسه ایدك سز مظفر اولامازدیكز. بزم سایه‌مزده منصور اولدیكز . بناءً علیه ؛ اموال غنیمتدن بزه چوق ویرملی سكز » كبی اوزون سوزلر سویلرلر و كورولتولر یاپارلر. خیر ؛ ماله واعمال صالحه ودینه قارشی وكوزل سوزلره شاملدر . شوحالده منافقلر بونلرك جمله‌سنه شدتله بخیللردر وهرزمانك منافقلرینك حاللری‌ده بویله‌در . زمانمزده آناطولینك بر قسمنی دشمن اشغال ایدوب اهالی هرشیدن محروم دشمنك آیاغی آلتنده أزلدیكی ووطن پرورلرك كله‌لری قولتوقلرنده جان فدا ایده‌رك چالیشدقلری زمان شوراده بوراده نفسنی محافظه ایله ناز ونعمت ایچنده سس چیقارمیوب صاقلانانلر وبلكه مجاهدلر علیهنه سوزلر صرف ایدوب سوكوب صایانلر آناطولیده دشمن تماميله امحا ایدیلوب مظفریت قازانلدقدنصكره ساخته نعره‌لرله مظفریتی كندیلرینه مال ایده‌رك اك زیاده فداكاران ملت سوسنی طاقیندیلر وایلری كلدیلر و بحق فداكارلری كیریده براقدقلری كبی بر طاقم منافقجه حركتلری ایله آنلری اتهام ایتمكدن بیله چكینمدیلر . بناءً علیه بوآیتده بیان اولونان اوصاف ؛ یالكز عصر سعادت منافقلرینه مخصوص اولمایوب بلكه هر زمانك منافقلرینك حاللری‌ده بویله‌در .

بوآیت ؛ بش حكمی حاویدر : برنجیسی ؛ قورقو زمانی منافقلرك اولوم اماره‌لری هرطرفنی احاطه ایدنجه میت محتضر كبی اولدقلریدر . ایكنجیسی ؛ قورقو كیدنجه بونلرده

ظفرى كنديلرينه مال ايده‌رك كسكين سوزله اهل ايمانه مسلط اولادقلريدر. اوچنجيسى؛ بونلرك حقيقتده مؤمن اولمادقلريدر. دردنجيسى؛ ايمانلرى اولمايوب نيتلرينك فسادينه بناءً الله تعالى آنلرك عمللرينى ابطال ايتديكيدر. بشنجيسى؛ آنلرك عمللرينى ابطال ايتمك الله تعالى اوزرينه قولاى اولديغيدر.

*
* *

واجب تعالى منافقلرك جبانتلرينى و جنايتلرينى وحقيقتده مؤمن اولمادقلرينى بياندن صوكره قورقولرينك شدتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَحْسَبُونَ الْاَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَاِنْ يَأْتِ الْاَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ اَنَّهُمْ بَادُونَ فِى الْاَعْرَابِ يَسْئَلُونَ عَنْ اَنْبَائِكُمْ ﴾ بيوريبور.

[منافقلر مشركلرك جماعتى مدينه اطرفندن كيتمديلر ظن ايدرلر واكر احزاب كاير حربه كيريشيرسه آنلر آرزو ايدرلركه كنديلرى اعراب ايچنده بدوى بولونسه‌لر وكاوب كيدنلردن سزك خبريكزى سئوال ايتسه‌لر ممنون اولورلر وبويله اولمسنى ايسترلر.]

﴿ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا اِلَّا قَلِيلاً ﴾

[اكر اومنافقلر سزك ايچيكزده بولونمش اولسه‌لردى آنلر مقاتله ايتمزلر، الا آنلردن ريا ايچون آز كيمسه‌لر مقاتله ايدرلردى.]

يعنى؛ منافقلر اهل ايمانه كمال بغض وعداوتلرندن قريش وغطفان قبيله‌لرندن ويهوددن اجتماع ايتمش اولان جماعتى (خندق) وقعه‌سنده مدينه جوارندن كيتمديلر ظن ايدرلر وكيتدكلرينى ايسته‌مزلردى واوجماعات كيتدكلرى صورتده تكرار كلمرينى و كنديلرينك باديه‌ده اعراب ايچنده بولونوب كاوب كيدندن سزك حالكزى وخبرلريكزى سئوال ايتمسنى وسزك انهزامكزه دائر خبرلريكزى ايشيتمسنى ايسترلر واكر منافقلرك آرزولرى وجه اوزره جماعات مرقومه تكرار كلش اولسه‌لرده آنلرده سزك ايچكزده فرض اولونسه‌لر مقاتله‌يه اشتراك ايتمز، الا آنلردن آز كيمسه‌لر اشتراك ايدرلردى وآنلرك اشتراكى ده

ظاهرده هردرلو احتمالاته قارشى برنمايش وكورونمك ايچوندر، يوقسه رضاء بارى‌يى تحصيل ايچون اخلاص اوزره اشتراك دكلدر. بلكه اموال غنيمته وسائره‌يه اشتراك ايتمك ومسلمانلر غالب اولدقلرى صورتده «بزده سزكله برابرز» ديمك ايچوندر. چونكه؛ بوتون محاربه‌يه اشتراك ايتمه‌مكده نفاقلرى ميدانه چيقه‌جغى جهتله اهل ايمان طرفندن ضرر كورملرى محتملدر.

*
* *

واجب تعالى منافقلرك حاللرينى بياندن صوكره رسولنده اقتدايه شايان خصلت حميده اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللّٰهَ كَثِيراً ﴾ بيوريبور.

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه سزك ايچون اقتدايه شايان اللهك رسولنده محقق خصلت حميده واخلاق حسنه واردركه اوخصلت اللهك ثوابنى اميد ايدوب رضاء الهى‌يى تحصيله سعى ايله يوم آخرته ايمان واللهى چوق ذكر ايدن كيمسه‌لر ايچوندر.]

يعنى؛ ذاتمه يمين ايدرم كه محقق سزك ايچون اللهك رسولنده خصلت حسنه واردركه اوخصلته اقتدا كز لازمدر واوخصلت؛ اللهك ثوابنى اميد ايدن وآخرتدن قورقان واللهى چوق ذكر ايدن كيمسه‌لره مخصوصدر. چونكه؛ اللهك ثوابنى اميد ايتمه‌ين ويوم آخرته ايمانى اولميان واللهى ذكر ايتمك خاطرينه كلمه‌ين كيمسه‌لر رسول اللهه اقتدا ايتمدكلرندن انتفاع ايده‌ميه‌جكلرينه بناءً رسول اللهك عادت حسنه‌سيله انتفاع بونلره تخصيص اولونمشدر. رسول اللهك بشريته منفعت اولارق اقتدا اولوناجق خصلتلرى صاييلماز وتوكنمز درجه‌ده چوق ايسه‌ده بيضاوينك بيانه نظراً بوآيتده (اسوة) ايله مراد؛ رسول اللهك حربده بالذات محن ومشقته صبر وتحمل ايتمسيدر. چونكه؛ بوندن اولكى آيت امور حربده رسول اللهه اشتراك ايتمك ايسته‌مه‌ين منافقلرى ذم حقنده اولمسى بوآيتده (اسوة) ايله مرادك حربده ثبات اولديغنه دلالت ايدر. زيرا؛ رسول اللهك احد غزاسنده مبارك ديشى شهيد اولدى ويوزى يارالاندى وعميسى حضرت حمزه شهيد اولدى و اويله دهشتلى وقعه‌لر وشدتلى

مصائب ظهور ايتدى كه بونلرك جملەسنه كوكس كردى وحالنى اصلا دكيشمەديكى كبى هيچ بركيمسەيه شكايتده دخى بولونمادى وحزم ومتانتنه اصلا خلل كتيرمدى ، بلكه اوحالدەبيله قومنك اصلاحنه دعا ايتدى. ايشته جناب حق امتنه بوخصلتلرده رسولنه اقتدايى توصيه ايله بهمه حال اقتدانك لزومنى بيان ايتدى وبو وسيله ايله امتك نجاتى رسولنه اقتدا ايتمكده اولديغنى بيلديردى . بناءً عليه انسانلر ايچون اك مهم وظيفه ؛ رسول اللهك سنتنه اتباع ايتمكله سبب نجاتلرينه توسل ايتمك وبو وسيله ايله مرحمت الٓهيەيه مظهر اولمقدر .

*
* *

واجب تعالى منافقلرك حاللرينى بياندن صوكره مؤمنلرك حاللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَمَّا رَأَ الْمُؤْمِنُونَ الْاَحْزَابَ قَالُوا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّا اِيمَانًا وَتَسْلِيمًا ﴾ بيوريور .

[وقتاكه مؤمنلر مدينه اطرافنى احزابك احاطه ايتديكنى كورديلرسه آنلر ديديلركه « ايشته شو احزابك كلمسى اللهك ورسولنك بزه وعد ايتدكلرى شيدر والله تعالى ورسولى وعدنده صادق اولديلر . چونكه ؛ خبر ويردكلرى كبى وقوعات ميدانه كلدى » ديمكله ايمانلرينى تقويه ايتديلر. زيرا ؛ شو كوردكلرى حاللرى آنلره زياده ايتمدى ، الا ايمانلرينى والله ورسولنه انقيادلرينى زياده ايتدى .]

يعنى ؛ رسول اللهك خصلت حميدەسنك مؤمنلرده ياپمش اولديغى تأثيرك نتيجەسى اولارق اهل شركك جماعتلرينى مدينەنك اطرافنى قوشاتمش كورونجه مؤمنلر ديديلركه « شوبزم كورديكمز شى اللهك ورسولنك بزه وعد ايتديكى نصرتك وانواع غنائمله فوز وفلاحك زمانيدر وبزه كلن احكامك جملەسنده الله تعالى ورسولى صادقلردر » . مؤمنلرك كمال متانت واعلاء كلمةالله ايله دواملرى سببيله شو كوردكلرى شيلر آنلره زياده ايتمدى ، الا آنلرك ايمانلرينى وانقيادلرينى زياده ايتدى .

تفسير خازنده بيان اولونديغى وجهله مؤمنلرك شو تصديقلرى يالكز خندق وقعەسنه اشارت دكلدر . چونكه؛ مؤمنلر اللهك ورسولنك صدقنى بو وقعەدن اول ده بيلدكلرندن

بو سوزلرى جميع وقايعه واحكامه اشارتدر . چونكه ؛ نعمت الله افندينك وبيضاوينك بيانلرى وجهله بو وقعەدن اول رسول الله « احزابك اجتماعيله سزك اوزريكزه امر مشتد اولور ، فقط عاقبت سزك منفعتكزه آنلرك مضرتنەدر » ديوردى . ديكر بر حديثنده رسول الله « احزاب يا طقوزنجى ويا اوننجى كيجەدن صكره سزه كليرلر » بيوردى . رسول اللهدن ايشيتدكلرى كبى وقعه ظهور ايدنجه اصحاب كرام « الله تعالى ورسولى صادقدر » ديديلر . مؤمنلرك بو سوزلرى منافقلرك « الله تعالى ورسولى بزه غرور وعد ايتديلر . » ديدكلرى سوزلرينه مقابلدر . شوقدركه بو سوزلريله مؤمنلر ايمانلرينى تقويه ومنافقلرده ايمانلرى اولماديغنى اظهار ايتديلر .

*
* *

واجب تعالى مؤمنلرك خندق وقعەسنده وسائر وقوعاتلرده كورمش اولدقلرى شيلرك ايمانلرينى زياده ايتديكنى بياندن صوكره اهل ايمانك عهدلرينى ايفا ايتدكلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ ﴾ بيوريور .

[اعلاء دين ايچون سعى ايدن مؤمنلردن برچوق رجللر واردركه اللهله عهد ايتدكلرى شيلرى ايفا ايتمكله صداقت ايتديلر .] زيرا؛ اللهه قارشى ويردكلرى عهد ونذرلرينى ايفاده قصور ايتمديلر وهريرده رسول اللهله برابر ثبات ايدەرك طرف رسالتدن كنديلرينه تعيين اولونان محلده صف قتالده دشمنه قارشى كوكس كرديلر وفرمان رسالته انقياد ايتديلر .

﴿ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ ﴾

[شو مزايای عاليەيى جامع اولان مؤمنلردن بعضيلرى اجلنى قضا ايدوب شهيد اولونجەيه قدر چاليشدى وشربت شهادتى ايچدى و ربسنك رضاسنه قاووشدى وبعضيلرىده مرتبهٔ شهادته انتظار ايتديلر ولكن مقاتلەدن سلامتله چيقدى وايكنجى بر محاربەنك وقوعنه انتظار ايتدى .]

﴿ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا ﴾

[وعهدلرندن هيچ بر شيئى ولو آزيجق بر تبديل ايله دخى تبديل ايتمديلر .]

يعنى ؛ دين اللهينك شانى اعلا ايچون عزم ايدن اهل ايماندن برچوق عهدنده ثبات ايدن بهادر وشجاعت كامله صاحبى ارككلر واردركه آنلردن (حمزه) ، (مصعب بن عمير) و (انس بن النضر) رضى الله عنهم كبى نذرلرينى واجللرينى قضا ايدنجه‌يه قدر سعى ايدنلر اولدى . بناءً عليه ؛ اعداء دينله مقاتله‌دن دونميه‌جكلرينه دائر ويردكلرى عهدلرنده ثبات ايتديلر ومؤمنلردن بعضيلرى (عثمان) و (طلحه) وسائره كبى ذواتده مقاتله‌يه دواملە مرتبهٔ شهادته انتظار ايتديلر وبونلر كمال متانت وثبات وايمانلرنده اخلاصلرينه بناءً كوردكلرى مشقته رغماً عهدلرندن هيچ بر شى تبديل ايتمديلر . بناءً عليه ؛ غالب اولدقلرنده عهدلرنده اصل ثبات ايتديلر ايسه مغلوب اولدقلرنده دخى عين ثباتى كوستردیلر .

نحب ؛ بيضاوينك بيانى وجهله نذر معناسنه ايسه‌ده بو مقامده موت معناسنده مستعملدر .
چونكه ؛ ذى روح اولان مخلوق ايچون اجلنى ايفا ايتمك واجب اولان نذر كبى لازم اولديغندن « نحبى » يعنى نذرينى قضا ايتدى » ديمك « موتنى قضا ايتدى » ديمكدر . جناب حق بو آيتده رسول اللهك اصحابنى وآنلرك اثرينه اتباع ايدن بالجمله اهل ايمانى ثنا ايتديكى كبى منافقلرك ثباتسزلقله متهم اولدقلرينه‌ده تعريض ايتمشدر .

* *
*

واجب تعالى مؤمنلرك ومنافقلرك حاللرينى بياندن صوكره آنلرك هر برينك مستحق اولدقلرى نتيجه‌يى بيان ايتمك اوزره ﴿ لِيَجْزِىَ اللّٰهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ اِنْ شَاءَ اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ﴾ بيوريور .

[اهل ايمان عهدلرنده ثبات ايتديلر ومنافقلرده عهدلرينى نقض ايتديلر كه الله تعالى صادقلره صدقلرى سببيله حسن جزا ويره ومنافقلره‌ده نفاقلرى سببيله ديلرسه عذاب ايده وياخود آنلر اوزرينه توبه توفيق ايتمكله توبه‌لرينى قبول ايده .]

﴿ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوراً رَحِيماً ﴾

[زيرا ؛ الله تعالى توبه ايدنلرك توبه‌لرينى قبول ايله مغفرت وكناهلرينى عفوله مرحمت ايدر .]

يعنى ، صادقلرى عهدلرينى وفا ونذرلرينى قضا ايله صداقت ايتدكلرندن صداقتلرينه مناسب بر جزا ايله اللهك جزالانديرمسى ايچون و منافقلرك‌ده نفاقلرى سببيله عهدلرينى نقض ايتدكلرندن نقض عهده مناسب بر جزا ايله جزالانديرمق وديلرسه تعذيب وياخود توبه ايدرلرسه توبه‌لرينى قبول ايتمك ايچون مؤمنلر عهدلرنده ثبات ومنافقلرده عهدلرينى نقض ايله تبديل وتغيير ايتديلر . زيرا ؛ الله تعالى توبه‌يه موفق اولانلرك كناهلرينى ستر ايديجى وتوبه‌لرينى قبول ايله آنلره مرحمت بيوريجيدر .

تفسير طبريده بيان اولونديغنه نظراً بو آيتك بدر وقعه‌سنده مشركلرله مقاتله ايتمك اوزره عهد ايدوب ثبات ايدن اهل ايمان حقنده نازل اولديغى مرويدر .

خلاصه ؛ مؤمنلردن بر طاقم كيمسه‌لر اولوب آنلر الله‌له عهدلرنده ثبات ايتدكلرى وآنلردن بعضيلرى مرتبهٔ شهادت احراز ايدوب موتنى قضا ايدنجه‌يه قدر اعلاء كلمة الله ايچون چاليشدقلرى وبعضيلرى‌ده مرتبهٔ شهادتى احراز ايتمكه انتظار ايده‌رك دشمنله مجاهده‌يه دوام ايتدكلرى وعهدلرندن هيچ برشى فدا ايتمدكلرى كبى حاللرينى اصلا تبديل ايلمدكلرى ومنافقلر ايسه بونلرك عكسنه اولديغى ومؤمنلرله منافقلرك بو حاللرنده‌كى حكمت ؛ الله تعالى‌نك صادقلرى صدقلرى سببيله حسن جزا ايله مجازات ومنافقلرى نفاقلرى سببيله تعذيب وياخود توبه ايدرلرسه آنلر اوزرينه توبه‌لرينى قبول ايتمك اولديغى بو آيتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* *
*

واجب تعالى مؤمنلرك عهدلرنده ثباتلرينى بياندن صوكره كافرلرى رد ايتديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَرَدَّ اللّٰهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْراً ﴾ بيوريور .

[الله تعالى كافرلرى شدت غيظلريله برابر اهل ايمان اوزرندن رد ايتدى . بناءً عليه ؛ كافرلر اميد ايتدكلرى ظفره ومؤمنلر اوزرينه غلبه كبى كنديلرنجه بر خيره نائل اولامادیلر .]

﴿ وَكَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ ﴾

[الله تعالی مؤمنلر طرفندن کافرلرله قتاله کافیدر .] بناءً علیه خندق غزاسنده ملکلر وروزکارله کافرلری طرد ایتدیکندن مؤمنلرك قتاله حاجت مس ایتدیرمدی .

﴿ وَكَانَ اللّٰهُ قَوِيّاً عَزِيزاً ﴾

[زیرا ؛ الله تعالی ایسته‌دیکنی ایجاده قادر وبالعموم دشمنلرینه غالبدر .]

یعنی ؛ الله تعالی شول کیمسه‌لرك قهر وغلبه‌لرینی مؤمنلر اوزرندن رد ایتدی که آنلر قریش وغطفان ویهوددن مرکب اون بیکی متجاوز کافرلر ایدی که مؤمنلره شدت غضبلریله برابر کمال جسارتله مدینه اطرافنه کله‌رك اهل ایمانی تضییقه باشلامشلردی . آنلرك چوقلقلری وقوتلری واهل ایمانه شدت عداوتلریله برابر جناب حق آنلری ملکلر وشدتلی روزکارایله طرد ایتدی . بناءً علیه ؛ آنلر خائب وخاسر اولارق دوندیلر وامید ایتدکلری شیلردن کندیلرنجه هیچ بر خیره نائل اولامادیلر . چونکه ؛ الله تعالی مؤمنلرك آنلرله قتاله کافی امداد ایتدیکندن مؤمنلردن هیچ بر کیمسه‌نك آنلرله مقاتله‌سنه احتیاج مس ایتدیرمکسزین آنلرك جمله‌سنی دفع ایتدی . زیرا ؛ الله تعالی ذاتنده قوت صاحبی ودوستلرینه قوت ویرر وهرکسه غالبدر وسودیکی قوللرینه معاونت ایدر .

* * *

واجب تعالی خندق وقعه‌سنده رسوای اولارق مشرکلری مملکتلرینه رد ایتدیکنی بیاندن صوکره مشرکلره معاونت ایدن بنی قریظه یهودیلرینك اهلاکنی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَاَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ ﴾ بیورییور .

[الله تعالی اهل کتابدن مشرکلره ظهیر اولوب معاونت ایدن کیمسه‌لری محکم قلعه‌لرندن ایندیردی .]

﴿ وَقَذَفَ فِى قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ ﴾

[وآنلرك قلبلرینه قورقو قویدی .]

﴿ فَرِيقاً تَقْتُلُونَ وَتَاْسِرُونَ فَرِيقاً ﴾

[آنلردن ارکك فرقه‌سنی سز قتل ایدرسکز وقادینلر وچوجقلر فرقه‌سنی سز اسیر ایدرسکز .]

﴿ وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ ﴾

[والله تعالی سزی آنلرك اراضیلرینه ومملکتلرینه ومماللرینه وارث قیلدی .]

﴿ وَاَرْضاً لَمْ تَطَؤُهَا ﴾

[والله تعالی سزی بر ارضه وارث قیلارکه سز او ارضه اصلا آیاق باصمادیکز .]

﴿ وَكَانَ اللّٰهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيراً ﴾

[حالبوکه الله تعالی هر شیئه قادردر وقدرتنه دلیل اولارق بونلرك جمله‌سنی سزه ویرر ودشمنلریکزی اهلاك ایدر .]

یعنی ؛ الله تعالی مشرکلرك قتاللرینه کفایت ایتدکدنصکره مشرکلرك معاونلری اولان یهودیلرك مؤنتلرینه کفایت ایچون آنلری جسیم قلعه‌لرندن آشاغی ایندیردی وقلبلرینه قورقو قویدی وآنلردن حربه مقتدر اولان رجال فرقه‌سنی سز قتل ایدر ونسوان وصبیان فرقه‌سنی اسیر ایدرسکز والله تعالی آنلرك باغلرینی وباغچه‌لرینی وتارلالرینی واولرینی ومماللرینی سزه ویرر وآنلره سزی وارث قیلار وسزی بر ارضه دها وارث قیلارکه او ارضی اصلا کورمدیکز وآیاق باصمادیکز . زیرا ؛ الله تعالی هرشیئه قادردر .

بو آیت ؛ مدینه جوارنده یهوددن مشرکلره معاونت ایدن (بنی قریظه) غزاسنی تصویر ایدر . بیضاوی ، خازن ، طبری ومدارکك بیانلرینه نظر آغزانك تفصیلاتی شویله‌در : خندق وقعه‌سنده مشرکلر منهزم اولارق رجعت ایدوب عساکر اسلامیه ایله برابر رسول الله مدینهٔ منوره‌یه کلوب هرکس البسه‌لرینی دکیشمك وتوز وطوپراقلرینی سیلمك اوزرنده ایکن جبریل امین کلدی « یارسول الله ! سز سلاحکزی چیقاردیکز ولکن ملکلر هنوز سلاحلرینی چیقارمادیلر . بناءً علیه ؛ الله تعالی قریظه قبیله‌سنه سفریکی امر ایتدی » دینجه رسول الله همان البسه‌سنی کیندی و « ایشیدن واطاعت ایدن ایکندی نمازینی بنی قریظه قلعه‌سی اوکنده قیلسون » دیه‌رك دلال ندا ایتدیردی . رسول الله سنجاغی حضرت علی‌یه

ویردی وامر رساله امتثالاً عساکر اسلامیه تجمع ایده‌رك ایکندی نمازینی بنی قریظه قلعه‌سنك اطرافنده قیلدیلر وقلعه‌لرینی یکرمی بش کون محاصره‌دن صوکره یهودیلر تسلیمه مجبور اولدیلر. رسول‌الله کیمك حکمنه راضی اولاجقلرینی سؤال ایتدی آنلرده (سعد بن معاذ) حضرتلرینك حکمنه راضی اولدیلر. (سعد) حضرتلری راحتسزلغنه بناءً مدینه‌ده قالمشدی. مدینه‌دن کتیرلدی و (سعد) حضرتلری کندینك حکمنه راضی اولوب اولمیه‌جقلرینی طرفیندن سؤال ایتدی. طرفین راضی اولدقلرینی سویله‌ینجه سعد «مقاتله ایدن رجالك قتللری وقادینلرله چوجقلرك اسیر اولملری ایله» حکم ایتدی. بو حکم اوزرینه قریظه یهودیلرینك ارککلری قیلیجدن کچدی وقادینلرله چوجقلری اسیر ایدلدیلر ومالالری واراضیلری غزات مسلمینه ویرلدی ومدینه بنی قریظه اندیشه‌سندن قورتولدی.

(ظاهروهم) یهودیلر مشرکلره مظاهرت ایتدیلر دیمکدر. چونکه؛ یوقاروده بیان اولوندیغی وجهله بنی قریظه مشرکلرله اتفاق ایده‌رك خندق وقعه‌سنده مشرکلرله برابر اهل ایمان علیهنه محاربه‌یه قیام ومشرکلرله تشریك مساعی ایتمشلردی. جناب‌حق رسولنه انتقامنی آلمسنی امر ایتدی. چونکه اسلامیتك تمامیله تأسسی؛ مدینه اطرافنك یهوددن تمیزله‌نمسیله اولاجغندن آنلردن تمیزله‌نمك واهل اسلامك آنلرك اندیشه‌لرندن قورتولمق زمانی کلمشدی وزمان فوت ایتمك ده مصلحته موافق دکلدی. زیرا؛ منفقلری منهزماً رجعت ایدوب یهودیلرك نه‌یاپاجقلرینی شاشردقلری برزمانده آنلرك ایشنی بیتیرمك دیانت اسلامیه‌نك اعلاسی ایچون اساسات جمله‌سندن اولدیغی جهتله جناب‌حق درحال آنلر اوزرینه غزا ایتمسی حبیبنه امر ایتدی.

(صیاصیهم) صیصیه‌نك جمعیدر. صیصیه؛ محکم قلعه وصغینه‌جق یردر. چونکه؛ آنلرك کندیلرینه کوره محکم برقلعه‌لری واردی واهل اسلامه قارشی سلاحه صاریلدقدن صوکره مشرکلرك فرار ایتملری اوزرینه مذکور قلعه‌یه چکیلمشلرسه‌ده (الخائن خائف) فحواسنجه هر طرفلرینی قورقو احاطه ایتمشدی. ایشته تام او زمانده عساکر اسلامیه اطرافلرینی صاردی. برمدت محاصره‌دن صوکره تسلیمه مجبور اولارق (سعد)ك حکمنه راضی اولدیلرکه شو حالده برقسمنك قتل ودیکر برقسمك اسیر اولنمسنه کندیلری راضی اولدیلر دیمکدر.

ایشته بوکبی شیلر قدرت الٰهیه‌نك کمالنه دلالت ایدر. چونکه؛ نه غریب تجلیٔ

سبحانی ونه عجیب صنع الٰهیدرکه دونکی کون سل‌سیف ایدوب مقتدر اولسه‌لر برفردینی براقمایاجقلری اسلام عسکرلرینه بوکون کندیلری تسلیم اولوب و کندی حکملرینی کندیلری ویرمکله آنلرك قیلیجلری او کنده بوینلرینی بالرضا اوزاتیورلر. چونکه؛ بو حکمی ویرن (سعد) حضرتلری ایسه‌ده آنلر (سعد)ك حکمنه راضی اولدقلرندن کندی حکملرینی کندیلری ویرمش اولدیلر و بالطبع (سعد)ك حکمنه رضادن باشقه‌ده چاره‌لری یوقدی.

اهل ایمانك آیاق باصمادقلری ارض ایله مراد؛ **فارس وروم اراضیلری کبی الی یوم القیام اهل اسلام الندہ فتح اولوناجق اراضیلردر.** چونکه؛ او زمان هنوز اسلام عسکرینك آیاغی باصمایان برچوق اراضیلره جناب‌حق اهل اسلامی وارث قیلمقله بو آیتك سری ظهور ایتمشدر والی یوم القیامده ایده‌جکدر.

*
* *

واجب تعالی رسولنی یهودیلرك اندیشه‌سندن قورتاردیغنی بیاندنصکره عائله تشکیلاتنی تنظیم ایتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحاً جَمِيلاً ﴾ بیوریور.

[ای نبیّ ذیشان! سن زوجه‌لریکه خطاباً دیکه «اگر سز حیات دنیانی وزینتنی مراد ایدرسه‌کز کلك بن سزك راضی اولاجغکز وجه اوزره متعه ویره‌یم وسزی سنت وجه اوزره طلاق رجعی ایله تطلیق ایده‌یم».]

﴿ وَاِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْاٰخِرَةَ فَاِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ اَجْراً عَظِيماً ﴾

[«واگر سز اللهی ورسولنی ودار آخرتی مراد ایدرسه‌کز اللهی ورسولنی راضی ایتمش اولورسکز. زیرا؛ سزدن رضاء الٰهیی دنیا متاعی اوزرینه ترجیح ایده‌رك احسان ایدنلره الله تعالی بویوك اجر حاضرلادی».]

یعنی ؛ ای دنیایی ترکله افتخار ایدن نبیّ ذی‌شان ! سندن دنیا متاعنه رغبت ایده‌رك كسوه ونفقه‌ده فضله طلبده بولونان ازواج مطهراتکه‌دی که ؛ ای زوجه‌لرم ! اگر سز حیات دنیایی وزینتنی وآرزو ایتدیککز طعام والبسه ایسترسه‌کز گلك بن سزه متعه ویره‌یم ومتعه‌یی ویردکدن صوکره طرفینك رضاسیله سزه طلاق ویره‌یم که او طلاقده اصلا بدعت اولماسون وسنت وجه اوزره اولسون واگر سز دنیایی ایسته‌مزده اللهك لطفنی ورسولنك رضاسنی ودار آخرتده اهل ایمان ایچون حاضرلانان ثواب آخرتی ایسترسه‌کز سزك ایچون البته خیرلی اولور . زیرا ؛ سزدن رضاء الٰهی‌یی طلب ایدن ارباب احسانه الله تعالی آخرتده بیوك اجر احضار ایتدی » دیمکله زوجه‌لرینی دنیا ایله آخرت بیننده مخیر قیل .

قاضی وخازنك بیانلرینه نظراً بو آیتك سبب نزولی ؛ ازواج مطهراتك رسول اللهدن زیاده نفقه وزینت ایچون البسه ایسته‌ملریدر . چونکه ؛ ازواج مطهرات رسول اللهدن زیاده نفقه وزینت ایچون فضله البسه ایسته‌مکله برابر یکدیگرینه غیرتله رسول اللهی راحتسز ایده‌جك بعض معامله‌ده بولونملری اوزرینه رسول الله بر آی یانلرینه گلمدی واصحاب آره‌سنده جناب رسالتك حرملرینه طلاق ویردیکی شایع اولونجه رسول اللهدن حضرت عمر سؤال ایتدی وطلاق ویرمدیکنی اصحاب آره‌سنده اعلان ایتدی . بونك اوزرینه جناب حق بو آیتی انزال ایله ازواج رسول اللهی مخیر قیلدی وبو آیت نازل اولدیغنده رسول اللهك تحت نكاحنده بشی قریشدن ودردی قریشك غیریدن طقوز خاتونی واردی . قریشدن اولانلر : ابوبكرك كریمه‌سی (حضرت عائشه) وحضرت عمرك كریمه‌سی (حفصه) وابوسفیانك كریمه‌سی (ام حبیبه) وابوامیه‌نك كریمه‌سی (ام سلمه) وزمعه كریمه‌سی (سوده) رضی الله عنهم‌در . قریشك باشقه‌سندن اولانلر : جحش كریمه‌سی (زینب) بنی اسددندر . حارث كریمه‌سی (میمونه) هلالیه قبیله‌سندندر . حیی ابن اخطب كریمه‌سی (صفیه) یهود خیبردندر . حارثك كریمه‌سی (جویریه) بنی مصطلقدندر رضی الله عنهم . بو آیت نازل اولونجه رسول الله ازواج مطهراته بر بر تبلیغ ایتدی وهر برینی مخیره قیلدی وجمله‌سی اللهك رضاسنی ورسولنی ودار آخرتی ایسته‌مکله دائرهٔ سعادتده قالدیلر .

(فتعالین امتعكن) گلك بن سزه متعه ویره‌یم دیمکدر . متعه ؛ طلاق زمانی زوج

طرفندن خاتونه ویریلن بر قات البسه‌در . (سراحاً جمیلاً) بو آیتده سراح ؛ طلاق معناسنه‌در . فقط طلاقك سنت وبدعت ایكی قسمی اولدیغندن جناب حق رسولی طلاق ویررسه سنت وجه اوزره اولمق لازم اولدیغنه اشارت ایچون طلاق معناسنه اولان سراحی جمیل ایله توصیف ایتمشدر که عندالله طلاقك مقبول اولانی سنت وجه اوزره اولان طلاق اولدیغنه اشارتدر . سنت اولان طلاق ؛ خاتونك حال طهارتنده رجعی اولارق بر طلاق ویرمکدر که طرفیندن ندامت وقوعبولورسه رجعت ایده‌بیلسون . ایشته طلاق رجعی ؛ صریح طلاق لفظیله ویاخود بین الناس صریح مقامنده استعمال اولونان الفاظیله بر ویا ایكی طلاق ویرمکدر که ایچابنده زوج رجعت ایدرسه خاتون باشقه قوجه‌یه گیده‌مز . بدعت اولان طلاقه گلنجه ؛ بردن اوچ طلاقی ایقاع ایتمکدر . طلاق حیض حالنده اولورسه بدعتك دها اشدیدر .

*
* *

واجب تعالی ازواج مطهراتی مخیره قیلدقدن صوکره رسول اللهه اذی ویره‌جك شیلرك جمله‌سندن منعله حسن آدابه دعوت ایتمك اوزره ﴿ يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنْ يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيراً ﴾ بیوریور .

[ای نبیّ ذی‌شانك خاتونلری ! اگر سزدن بریکز هر کسك سومیه‌جکی فنا بر معامله کبیره وچیرکین بر ایش ایشلرسه آنك ایچون عذاب ایكی قات قیلنور . ایشته شوفنا عمل ایشله‌ینلره عذابی ایكی قات قیلمق الله تعالی اوزرینه غایت قولایدر .]

یعنی ؛ ای آخر زمان نبیسنك حرملری ! اگر سزدن بریکز فنالغی میدانده وگناه اولدیغی هر کسجه معلوم اولان بر جرم ایشلرسه اكا عذاب ایكی قات اولور . زیرا ؛ سائر قادینلر اوزرینه سزك شرفکز اولدیغی جهتله اصل گناهی ارتکابکز بر عذابه سبب

اولدیغی کبی شرفکزله برابر ایشله‌مکزده آیریجه برعذابه دخی سبب اولدیغندن سزك ایچون برکناهه ایکی عذاب واردر وبرکناهه ایکی عذاب ویرمك الله تعالی‌نك اوزرینه قولایدر.

بو آیتده نسانك نبی‌یه اضافتی ازواج مطهراته تعظیم ایچون اولدیغی ومطلقا کناهلردن اجتناب ایتمك هرکسه لازم اولدیغی کبی آنلره هرکسدن دها زیاده لازم اولدیغنه اشارت ایچوندر. چونکه؛ هرزمان صحبت نبی ایله مشرف اولدقلرندن بوتون مزایای انسانیه‌نك اك اعلاسی آنلرده بولونمق ایجاب ایدر. بناءً علیه؛ آنلرك عذابلرینك ایکی قات اولمسنده‌کی حکمت؛ فخررازینك بیانه نظراً ایکیدر: برنجیسی؛ نسوان سائره کبی کناهك اساسنده اولان مفاسددن طولایی عذاب اولوندقلری کبی شرف نبی‌یی اخلال ایتمکله قلب نبویلرینی رنجیده ایتدکلری ایچون دخی عذاب اولونورلر ورسول اللهك هرکسه کندی نفسندن دها اولی اولمسی نص ایله ثابت اولدیغی حالده باشقه‌سنی رسول الله اوزرینه ترجیح ایتمك جنایتنی ارتکاب ایتمك‌ده واردر. ایکنجیسی؛ ازواج مطهرات جمله امتك والده‌لری مثابه‌سنده اولدقلری جهتله حره وسائر نسوان جاریه مثابه‌سنده اولدقلرندن حره‌نك جاریه‌یه نسبتله عقوبتی ایکی قاتدر. بناءً علیه؛ ازواج مطهراتك عقوبتلری ایکی قاتدر. حتی انبیاء عظامك کریمه‌لرنده دخی حال بویله‌در. شو حالده «برکناهه ایکی عذاب ظلمدر، حالبوکه جناب حق ظلمدن منزهدر. بناءً علیه؛ ازواج نبینك عذابلری‌ده بر اولمق لازم کلیر» دنیله‌مز. چونکه بیان اولوندیغی وجهله اصل کناه؛ کناه اولدیغی کبی نبوتك شرفنی اخلال ایتمك‌ده آیریجه برکناه اولدیغندن ایکی کناهه مقابل ایکی عذاب دیمکدر، فقط اساسی برکناه اولمق اعتباریله برکناهه ایکی عذاب دنیلمشدر.

خازنك بیانی وجهله بو آیتده فاحشه‌ایله مراد؛ زنا اولدیغنه نظراً آیت فرضیاته محمولدر. بوکا نظراً **معنای آیت**: [ای نسوان نبی! بالفرض والتقدیر سزدن زنایه جرأت ایدن اولسه آنك عذابی ایکی قات اولور] دیمکدر. چونکه؛ ازواج مطهرات فحشیاتدن بریدر. زیرا؛ واجب تعالی‌نك منصب نبوتی بومثللو معیباتدن حفظ ایده‌جکی عقلاً ونقلاً معلومدر.

فاحشه نك رسول اللهه ناشزه‌لك وکوتو اخلاق معناسنه اولدیغی ابن عباس حضرتلرندن

مرویدر. بوکا نظراً **معنای آیت**: [ای نساء نبی! سزدن بریکز رسول اللهه اذی ویره‌جك اخلاقده بولونورسه کز عذابکز ایکی قات اولور] دیمکدر.

بو آیتده فاحشه ایله مراد؛ **چیرکین اولدیغی شرعاً وعقلاً وعرفاً ظاهر اولان معصیت** اولدیغنه اشارت ایچون واجب تعالی فاحشه‌یی مبینه لفظیله توصیف ایتمشدر. ازواج مطهراتك رسول اللهك تحت نکاحنده بولونملری وصحبت نبی ایله مشرفه اولملری اللهك عذابنی دفع ایده‌میه‌جکنه اشارت ایچون جناب حق آیتك آخرنده عذابك ایکی قات اولمسی اللهك اوزرینه قولای اولدیغنی بیان ایتمشدر. چونکه؛ الله تعالی ایچون هرشی قولایدر، قدرة اللهه نسبتله کوچ برشی اولاماز.

*
* *

یکرمی ایکنجی جزؤ

واجب تعالی ازواج مطهراتدن معصیتك صدوری تقدیرنده عذابك ایکی قات اولاجغنی بیاندن صوکره باشقه قادینلره نسبتله عبادتلرینك ثوابی‌ده ایکی قات اولاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحاً نُؤْتِهَا اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَاَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقاً كَرِيماً ﴾ بیوریور.

[ای ازواج نبی! اگر سزدن برکیمسه اللهه ورسولنه اطاعت ایدر وعمل صالح ایشلرسه آکا عملنك ثوابنی ایکی کره ویریرز وآنك ایچون کوزل رزق حاضرلارز.] چونکه؛ اللهه ورسولنه کمال تواضعله انقیاد اوزره واجب اولان اعمالی تماماً ایشله‌مکله محرماتی بالکلیه ترك ایدوب واجبات اوزرینه نافله عمل علاوه ایده‌رك دوام ایدنجه بر کره اصل طاعات اوزرینه وبر کره‌ده قناعت وحسن معاشرتله رسولمزك رضاسنی طلبه سعینه مقابل اجر ویریرز واعمال صالحه‌سی سببیله مستحق اولدیغی ثواب اوزرینه جنت وجنتده رزقلر حاضرلارزکه اورزق عین کرامت ولطف واحساندر.

نعمت الله افندینك بیانی وجهله جنتده رزق ایکیدر : برنجیسی ؛ رزق صوریدر که نفسلرینك ایسته دیکی وکوزلرك تلذذ ایتدیکی غدای جسمانیدر . ایکنجیسی ؛ رزق معنویدر که جمال الهی یی مشاهده اثناسنده عارض اولان غدای روحانی وحالات معنویه در . رزق آخرت کسب وتحصیل ایتمك واکین اکمك وباغ دیکمك وآخردن کوزه تمك کبی مشقتلردن سالم اولمسنه بناءً جناب حق آخرتك رزقنی کرم ایله توصیف ایتمشدر . چونکه ؛ دنیاده بیله کریم اولان کیمسه نك کرمنده اکرام اولونان کیمسه یه مشقت اولمادیغی کبی جنت اعلانك رزقنده اهل جنته اصلا مشقت اولمادیغندن جنتك رزقی کریم دینمکه شایاندر .

* * *

واجب تعالی ازواج مطهراتك ثوابلری وکناهلری ایکی قات اولدیغنی بیاندن صوکره کرك ثواب وکرك عذابلرینك ایکی قات اولمسنك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ اِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِى فِى قَلْبِهِ مَرَضٌ ﴾ بیوریور .

[ای نساء نبی ! اکر اتقا ایدر اللهدن قورقارسه کز سز نسوان عالمدن هیچ بریسی کبی اولمادیکز . زیرا ؛ سز شرفده جمله سندن زیاده سکز . بناءً علیه ؛ سز رجاله سوز سویله دیککزده کمال خضوع ولینتله سویله مه یك که قلبنده مرض وفنالق اولان کیمسه نك طمعنی جلب ایتمیه سکز .] چونکه ؛ غایت یوموشاق ولطیف سویله مك قلبنده فسق وفجوره میلی اولان کیمسه نك طمعنی جلب ایدر . شوحالده لینتله وجاذبه لی برصدا ایله سویله مه یك که فاسق اولان کیمسه سزه طمع ایتمسون .

﴿ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴾

[وسوز سویله مك ایجاب ایتدیکنده شرعه موافق معروف وجهله قلبنده فسق وفجور خسته لغی اولانلرك طمعنی جلب ایتمیه جك درجه ده سویله یك .]

یعنی ؛ ای ازواج مطهرات ! سز نسوان عالمدن هیچ برخاتونه قیاس اولونمازسکز . زیرا ؛ سزك تحت نکاحنده بولوندیغکز رسولمز جمله انبیانك افضلی اولدیغی جهتله آنك شرفیله مشرف اولدیغکزدن سزك شرفکز نسوان سائره نك شرفندن البته زیاده در . بناءً علیه ؛ اوشرفدن غفلت ایتمیوب آنك مقتضاسنی یرینه کتیرمك وهوا وهوسکزك آرزوسنی ترك ایتمك لازمدر . شو حالده سزه لایق اولان ؛ تقوی ایله تزیین ایتمکدر . بناءً علیه ؛ ای ازواج نبی ! اکر سز واجباتی ادا ومحرماتدن اجتناب ایتمك صورتیله اتقا ایتمك ایسترسه کز سزه محرم اولمایان برکیمسه ایله سوز سویله شمك اقتضا ایتدیکنده سوزیکزی اجانبه قارشی اینجه ولطیف صورتده طاتلی سویله مه یك که قلبنده معصیت خسته لغی اولان کیمسه سزك سوزیکزده کوردیکی لطافت سببیله سزه طمع ایتمسون وشرعاً مقبول اولان سوزی سویله یك ، لکن سویله دیککز سوز فتنه یه سبب اولمسون . یعنی « جاذبه لی واجانبی شبهه یه دوشوره جك برحالده ادالی وناز واستغنا ایله سویله مه یك » دیمکدر .

واجب تعالی بو آیتده ازواج مطهراتی معصیتدن نهی ایتدیکی کبی معصیتك مقدماتندن دخی نهی ایتمشدر . چونکه ؛ برشیئك سببنده او شیئك حکمی واردر . بناءً علیه ؛ بر کناه نصل حرام ایسه او کناهه سبب دخی اویله جه حرامدر . کرچه بو آیت ازواج مطهرات حقنده نازل اولمش ایسه ده جناب حق بو آیتله جمله اهل ایمان قادینلرینه عندالاقتضا اجنبی اولان کیمسه ایله سوز سویله شمه نك آدابنی بیان ایتدیکی کبی قادینلرك صدالری دخی نامحرم اولوب اقتضا ایتدکجه اجانبه سوز سویله مك جائز اولمادیغنه اشارتله اهل اسلام قادینلرینه بر درس ادب ویرمشدر . حتی اجانبله سوزه ضرورت واحتیاج مس ایتدیکنده بیله نزاکتلی وجاذبه لی سویله مك جائز اولمادیغنی بیان ایتمشدر . بناءً علیه ؛ اجانبله سوز سویله شه جك خاتونك غلظتلی وبردرجه خشونتلی یعنی سرت سویلمسی لازم اولدیغی خازنك جملهٔ بیاناتندندر .

* * *

واجب تعالی ازواج مطهراته اجانبه سوز سویله نك آدابنی بیاندن صوکره طائفهٔ

نسوانه لازم كلن وظائف سائره‌يى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَقَرْنَ فى بُيُوتِكُنَّ وَلاَ تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْاُولٰى ﴾ بيوريور .

[سز اويكزده قرار ايدك طشره چيقمايك و جاهليۀ اولى قادينلرينك زينتلرينى اظهار ايتدكلرى كبى زينتكزى اظهار ايتمه‌يك .]

﴿ وَاَقِمْنَ الصَّلٰوةَ وَاٰتِينَ الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ ﴾

[ونمازيكزى ادا ايدك وزكاتكزى ويرك واللهه ورسولنه اطاعت ايدك .]

يعنى ؛ اى ازواج النبى ! سز خانه‌لريكزده قرار ايدك وسكونت ووقار اوزره اولريكزده اقامت ايتمك سزك اوزريكزه واجبدر و ضرورت مس ايتمدكجه اجانبه كورونمه‌يك كه كندى مرتبه‌كزه رعايت ايتمش اولاسكز واكر ضرورت ايجاب ايدرده خانه‌كزك خارجنه چيقارسه‌كز جاهليه زماننك قادينلرى كبى زينتكزى اظهار ايدوب اجانبه كوسترمه‌يك كه آنلرك طمعلرينى تحريك ايده‌رك فتنه‌يه سبب اولميه‌سكز وفرض اولان نمازلريكزى شرطلرينه رعايت ايده‌رك ادا ايدك كه اركان ديندن مهم اولان وظيفه‌كزى يرينه كتيرمش اولاسكز وفرض اولان زكاتكزى ادا ايدك كه دنائت بخلدن نفسكزى تطهير ايتديككز كبى دنيايه شدتله محبت مرضندن قورتولمش اولاسكز واللهه ورسولنه اطاعت ايدك كه دنياده وآخرتده نجات بولاسكز .

بيضاوينك بيانى وجهله بو آيتده جاهليۀ اولى ايله مراد ؛ **حضرت آدمله نوح عليهما السلامك آره‌لرنده كچن زماندر . ياخود حضرت ابراهيمك دنيايه كلديكى زماندر .** چونكه اوزمانده عادت ؛ خاتونلر اينجولرله زينتلنمش لباسلر كيوب ملاء ناسده رجاله عرض اندام ايتمك و غلبه‌لك يرلرده بولونمق و اركككلرله اختلاط ايده‌رك ايسته‌ديكنه عرض تسليميت ايتمكدى . ايشته بو مثللو بهايم شعارى عادت كريهه‌دن جناب حق امت محمدى نهى ايتمشدر . جاهليۀ اولى ايله مراد ؛ **حضرت آدمله نوح آره‌سى وياخود نمرود زمانى اولونجه جاهليت اخرى ايله مراد ؛ حضرت عيسى ايله بزم پيغمبريمز**

آره‌سنده كچن زماندر . ياخود جاهليۀ اولى ايله مراد ؛ **اسلاميتك ظهورندن اول ،** جاهليۀ اخرى ايله مراد ؛ **اسلاميتك ظهورندنصكره فسق وفجور زمانيدر كه امت محمديه ضعف طارى اولوب ديانته رعايت آزالديغى آخر زمانه ديمكدر.** هرنه قدر بيان اولونديغى وجهله جاهليۀ اولى‌ده برقاچ احتمال وارسه‌ده اسلاميت دورنده مشهور اولان جاهليه ؛ **اسلاميتدن اولكى جاهليه اولديغندن** بو آيتده جاهليۀ اولى ايله مراد ؛ **عصر سعادتدن اولكى جاهليه دورى** اولمق احتمالى غالبدر . كرچه جاهليه دورلرى هپ فنا ايسه‌ده جاهليۀ اولى دورى هپسندن فنا اولديغى جهتله جناب حق ازواج مطهراتى نهيده جاهليۀ اولايى تصريح ايتمشدر. چونكه ؛ نعمت الله افندينك بيانى وجهله اسلامك ظهورندن اول جاهليه قادينلرى انواع زينتله تزين و طائفۀ رجال ايله بلا پروا الفت و انسيت ايدر وايسته‌ديكى يرده كزر وغايت ملايم والطافتلى بولونور واركككلرك ميل ايده‌جكى هر دورلو اسباب غير مشروعه‌يه توسل ايدر وايسته‌ديكى كيمسه ايله ايسته‌ديكى زمان صورت غير مشروعه‌ده كوروشه بيليرلردى. بناءً عليه ؛ جناب حق او كبى عادت قبيحه‌دن امت محمدى صورت قطعيه‌ده نهى ايتمشدر. كرچه آيت سابقه كبى بو آيتده دخى خطاب ازواج مطهراته ايسه‌ده مقصد بالجمله اهل ايمانك خاتونلرينه آداب دينيه ووظيفۀ شرعيه‌لرينى بيان وتوصيه ايتمكدر. چونكه ؛ ازواج نبى جمله اهل ايمانك زوجه‌لرينه نمونه ومقتدابهلردر . زيرا ؛ رسول اللهه خطاب خاصۀ نبى اولمايان يرلرده امتنه خطاب اولديغى كبى ازواجنه خطابده امتنك ازواجنه خطاب اولديغنده شبهه يوقدر. بناءً عليه ؛ رسول اللهك زوجه‌لرينه واجب اولان شيئك آنلره‌ده واجب و رسول اللهك زوجه‌لرينه حرام اولان شيئك آنلره‌ده حرام اولاجغى اولويتله ثابتدر .

تفسير خازنده بيان اولونديغى وجهله اسلاميتدن صوكره جاهليه عادتنه توسل ايدنلرك بولوناجغنه آيتده اشارت واردر . چونكه ؛ نهى اولونان برشى وقوعبولاجغنه بناءً نهى اولونور. زيرا ؛ وقوعبوليه‌جق شيدن نهيده برفائده اولماز وزمانمزده‌كى حال بوكا پك كوزل شاهددر . چونكه ؛ زمانمزده‌كى قادينلر اسكى چارشافله طشره چيقمازلر؛ بلكه چارشاف هم يكى همده غايت سوسلى وپارلاق اولديغى كبى اكثريسى سائر زينتلرينى اظهاردن دخى

چکینمزلر. بویوك شهرلرك احوالنه واقف اولانلر عندنده بو خصوصلر معلومدر. حالبوکه چارشاف دافع اولاجق جالب اولمیه‌جق که چارشافدن مقصد حاصل اولسون. شیمدی ایسه امر بالعکسدر، حتی چارشافك آلتنده بولونان البسه اسکی اولسه اوقدر آرانماز، فقط چارشافك یکی و پارلاق اولمسی هر حالده لازمدر. سترك لزومنه و محسناتنه متعلق مباحث بو سوره‌ده حجاب آیتنده کله‌جکنه بناءً بو مقامده بحث اولونمامشدر.

*
* *

واجب تعالی ازواج مطهراته و آنلره تبعیتله ازواج اهل ایمانه واقع اولان امر ونهیك منفعتی آنلره عائد اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً ﴾ بیوریور.

[ای اهل بیت النبی! الله تعالی سزدن نجاسته بکزه‌ین کناهلری کیده‌رمك وسزی تمامیله تطهیر ایتمك مراد ایدر.]

یعنی؛ ای کمال کرامت ونجابت اوزره یارادلمش اولان اهل بیت النبی! قوللرینك احوالنی اصلاح ایدن الله تعالی منهی اولان شیلری وشیطانك اغواسنی سزدن کیده‌رمك وکوتو اخلاقی ازاله ایتمك ایله سزك کمال طهارتله تطهیریکزی مراد ایدر. بناءً علیه؛ سزك حقکزده وارد اولان اوامر ونواهینك منفعتی سزه عائددر. چونکه؛ امرلر سزك عبادتله تزین ایدوب ثواب آلمکز ونهیلرده سزك فنا عمللردن تطهر ایتمکز ایچوندر.

رجسك اصل معناسی نجاست ایسه‌ده بو مقامده نجاسته بکزه‌ین کناه معناسنه‌در. بناءً علیه؛ اهل ایمانی وبالخاصه اهل بیتی کناهدن تنفیر ایچون واجب تعالی مجاز اولارق کناهده رجس ایله تعبیر ایتمشدر که هرکس نفرت ایتسون، ارتکاب ایتمسون. چونکه نجاست؛ طبع بشرك سومدیکی وکمال نفرتله تنفر ایتدیکی برشیدر.

خازنك بیانی وجهله اهل بیت ایله مراد؛ ازواج نبی واولادیدر. یاخود صدقه

کندیلرینه حرام اولان هاشمیلرك جملسنه شاملدر. فقط هر کیم مراد اولونورسه اولونسون مراد آلهی قوللرینی کناهلردن تطهیر ایتمکدر.

*
* *

واجب تعالی ازواج مطهراته خطاباً بعض احکامنی بیاندن صوکره بالجمله احکامله مکلف اولدقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلٰى فٖى بُيُوتِكُنَّ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ لَطِيفاً خَبِيراً ﴾ بیوریور.

[ای ازواج نبی! اللهك آیتلرندن وحکمتندن أولریکزده اوقونان آیتلری واو آیتلرك احکامنی سز ذکرله تفکر ایدك وآنلرك موجبیله عملکزدن اللهدن اجر ایسته‌یك. زیرا؛ الله تعالی قوللرینه لطف واحسان ایدیجی وقوللرینك جمیع احوالنی بیلیجیدر.]

أولرنده تلاوت اولونان شی ایله مراد؛ قرآن واحادیث نبویه‌در. حکمت ایله مراد؛ قرآنك احکامیدر. بونلری ذکرله امر؛ احکامنی دوشونمك ومقتضاسیله عمل ایتمکله امردر. چونکه؛ یالکز ذکرده بر فائده یوقدر، بلکه فائده دوشونمکله برابر عمل ایتمکدر. قوللرك جمیع عمللرنده اخلاصك لزومنه اشارت ایچون جناب حق آیتك آخرنده لطیف وخبیر اولدیغنی بیان ایتمشدر. زیرا لطیف اولدیغنی بیان؛ عبادتنی قبول ایتدیکی قوللرینه لطف ایده‌جکنی وخبیر اولدیغنی بیان؛ عمل ایتمه‌ینلری سوء جزا ایله مجازات ایده‌جکنی بیاندر.

*
* *

واجب تعالی ازواج نبی حقنده رعایتی واجب اولان احکامی بیاندن صوکره رجال ونسوان بالعموم انسانلر حقنده رعایتی واجب اولان احکامی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ الْمُسْلِمٖينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنٖينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتٖينَ وَالْقَانِتَاتِ

﴿ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللّٰهَ كَثِيراً وَالذَّاكِرَاتِ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْراً عَظِيماً ﴾

بيوريبور .

[حكم الـٰهى‌يه انقياد وامر الـٰهى‌يه عرض تسليميت ايدن ارككلر وقادينلر وتصديقى واجب اولان احكامك جميعيسنى تصديق ايدن رجال ونسوان وبالعموم طاعت الـٰهيه‌يه مداومت ايدن ارككلر وقادينلر وجميع سوزلرينى طوغرو سويله‌يوب يالان ارتكاب ايتمه‌ين رجال ونسوان وعبادتك ومنهياتى تركك زحمتنه صبر ايدن ارككلر وقادينلر واعضاء جوارحلرى وقلبلرى ايله اللهه ورسولنه تواضع وتذلل ايدن رجال وخاتونلر واوزرلرينه واجب اولان صدقه‌يى ويرن ذكور واناث واوزرلرينه فرض اولان اوروجى ادا ايدن ارككلر وقادينلر ومحل عورتلرينى حرام اولان زنادن محافظه ايدن رجال ونسوان واللهى لسانلريله وقلبلريله چوق ذكر ايدن اركككلرك وخاتونلرك كناهلرينه مغفرت وعبادتلرينه مكافات اولارق الله تعالى آخرتده بويوك ثواب حاضرلادى .]

بو آيتده بيان اولونان اون صفتى جامع اولان اركك وقادين بالعموم مكلفينه طرف الـٰهيدن بويوك وعد واردر . چونكه ؛ كناهلرى ستر ايتمكدن عبارت اولان مغفرتى بياندن صوكره اجر عظيم حاضرلاديغنى بيان ايتمك ؛ شو اوصافله متصف اولانلر ايچون تبشيرات عظيمه‌يى حاويدر .

تفسير خازنده بيان اولونديغنه نظراً بو آيتك سبب نزولنده برچوق روايت وارسه‌ده جمله‌سنك خلاصه‌سى ؛ بعض نسوان طرفندن « يا رسول الله ! قادينلرده هيچ‌بر خير يوق ؟ بز كنديمزدن قورقويورز . زيرا ؛ الله تعالى قرآنده رجالى خيرله ذكر ايديبور ، حالبوكه بزى ذكر ايتميور » ديملرى اوزرينه بو آيتك نازل اولمسيدر . شو حالده بو آيتده بيان اولونان فضائله سالك اولان قادينلرى اركككلره برابر ثنا بيورمقله قادينلرى‌ده تلطيف

ايتديكى كبى اهل ايمانك جمله‌سى مقتضاى ايمانده مساوى اولملرينه دخى اشارتله هركسك استحقاقنه نائل اولاجغنى بيان ايتمشدر .

⁂

واجب تعالى بالعموم اهل ايمان ايچون اللهه ورسولنه مخالفت جائز اولماديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَمْراً اَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ ﴾ بيوريبور .

[الله تعالى ورسولى بر امرى حكم ايتديكنده مؤمن ومؤمنه‌دن هيچ بر كيمسه ايچون كندى امرلرنده مخيرلك اولمادى .]

﴿ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالاً مُبِيناً ﴾

[واكر بر كيمسه اللهه ورسولنه عصيان ايدرسه آچيقدن بر ضلالت اختيار ايتمش اولور .]

يعنى ؛ الله تعالى ورسولى بر مسئله‌يه حكم ايتدكارنده اركككلردن هيچ بر مؤمن وقادينلردن هيچ بر مؤمنه ايچون كندى امرلرندن اللهك ورسولنك حكمنك خلافنى ارتكاب ايتمك جائز وصحيح اولمادى . زيرا ؛ الله تعالى‌يه ورسولنه عصيان ايدن كيمسه طوغرو يولدن محقق چيقمشدر .

بو آيتده اللهك اسمنى ذكر ايتمك رسولنه تعظيم ايچوندر . چونكه ؛ يالكز رسولنك حكمنه مخالف اولان كيمسه ضلالتى ارتكاب ايتمش اولور ، فقط رسولنك امرينى كندى امرينه مقارن قيلوب حكمده ايكيسى مساوى اولديغنى اعلان ايتمك ؛ البته رسولنك شاننه تعظيمدر .

مداركده بيان اولونديغى وجهله رسول اللهه عصيان ؛ ايكى شيئه اولور : برنجيسى ؛ امرينى رد ايده‌رك بالكليه مخالف اولوب قبول ايتممكدر . بو قسم عصيان ؛ ضلالتك نهايتى وكفر صريحدر . ايكنجيسى ؛ امرينى قبول ورسالتنى تصديقله برابر امرينك مضمونى

ایشدمكده تكاسل كوسترو ب عصیانه ایتمكدر . بوقسم عصیان ؛ فسقدر ، كناهدر فقط كفر دكلدر .

طبری ، نیسابوری ، بیضاوی و خازنك بیانلرینه نظراً بو آیت (جحش) كریمه‌سی (زینب) وبرادری (عبدالله) حقلرنده نازل اولمشدر . چونكه ؛ رسول‌الله آزاد ایدوب اوغول اتخاذایتدیكی (زید) حضرتلرینه زینبی تزویجه طالب اولدیغنده (زینب) و برادری عبدالله (زید) ك كندیلرینه كفو اولمادیغندن بحثله نكاحنه مخالفت ایتملری اوزرینه آنلرك رسول‌اللهه مخالفتلری جائز اولمادیغی بیان حقنده بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر . بو آیت نازل اولونجه (زینب) وبرادری درحال موافقت ایتدیلر . رسول‌الله‌ده زینبی زید حضرتلرینه نكاح ایتدی وزینبه اون دینار ، آلتمش درهم كموش واللی اولچك ذخیره واوتوزاولچك خرما وبرقات البسه كوندردی . بوندن صوكره كله‌جك آیتلرده بیان اولوناجغی وجهله اخیراً زید زینبه طلاق ویردی ورسول‌الله‌ده نكاح ایده‌رك ازواج مطهراتی میانه ادخال ایتدی .

بو آیت هرنه قدر (زینب) ایله برادری حقلرنده نازل اولمش ایسه‌ده بالعموم مؤمنلر حقنده‌ده احكامی جاریدر . بناءً علیه ؛ هیچ بركیمسه‌نك امر رسول‌اللهه مخالفتی هیچ بروجهله جائز دكلدر . اكر مخالفت ایدرسه طریق استقامتدن چیقمش وآچیق بر ضلالت ارتكاب ایتمش اولاجغی بو آیتله ثابتدر . ضلالتی ارتكاب ایدنك كرك بر قوم اولسون وكركسه برشخص اولسون فلاحیاب اولامیه‌جغی آشكاردر . بر زماندنبری امر رسول‌اللهه و شریعت احمدیه‌یه مخالفت ایدن مسلمانلرك باشلرینه كلن فلاكت وتدنی بوكا شاهد بوندن كافیدر .

خلاصه ؛ اللهك ورسولنك حكمنه مخالفت جائز اولمادیغی ومخالفت ایدنلرك آچیق بر ضلالت ارتكاب ایتمش وطریق حقدن چیقمش اولاجقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالی زیدك زینبی تزوجندن صوكره واقع اولان بعض حوادثی بیـان ایتمك

اوزره ﴿ وَاِذْ تَقُولُ لِلَّذٖی اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاَنْعَمْتَ عَلَيْهِ اَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللّٰهَ ﴾ بیوریور .

[ذكر ایت حبیبم ! شول زمانیكه او زمانده سن شول كیمسه‌یه دیپوردك كه او كیمسه اوزرینه ایمانی توفیقله الله تعالی انعام ایتدی وآزاد ایدوب زینبی تزویجله سن‌ده انعام ایتدك « زوجه‌كی اوزرنده طوت تطلیق ایتمه وزوجه‌ك حقنده اتقا ایت » دیمكله نصیحتده بولوندیغك وقتی خاطركده طوت ونه كبی حوادث جریان ایتدیكنی دوشون .]

﴿ وَتُخْفٖی فٖی نَفْسِكَ مَا اللّٰهُ مُبْدٖيهِ ﴾

[وحبیبم ! شـول زمانی دوشون كه او زمانده اللهك اظهـار ایده‌جكی شیئی سن نفسكده صاقلایوردك .]

﴿ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشٰيهُ ﴾

[واو زمانده سن ناسك لومندن قورقاردك حالبوكه قورقمغه الیق الله تعالیدر .]

یعنی ؛ ای رسول ذی‌شان ! شول زمانی خاطركده طوت كه اوزمانده سنك واللهك انعام ایتدیكی زیده سن دیپوردك كه « یا زید ! سن زوجه‌ك زینبی اوزركده طوت ، طلاق ویرمه وهرشیئه قادر اولان اللهك غضبندن قورق وزوجه‌ك زینب حقنده اتقا ایت . » زیرا ؛ بی‌قصور وعفیفه اولان بر خاتونه طلاق ویرمك خطادر . بناءً علیه ؛ فضولی مفارقت اللهك غضبنه سببدر وحبیبم ! سن شول زمانیده ذكر ایت كه اوزمانده اللهك اظهار ایده‌جكی بر امری سن نفسكده صاقلایوردك وناسك لومندن قورقیوردك . حالبوكه قورقمغه هركسدن زیاده لایق اولان الله تعالیدر .

بو آیت رسول‌اللهله (زید) آره‌سنده جریان ایدن بر محاوره‌یی تصویر ایدر . چونكه ؛ (زینب) رضی الله عنها وقت وقت كندی شرفیله نسبندن بحث ایدر وزیدك كندینه كفو اولمادیغنی ایلرو سورمكله زیدی راحتسز ایدردی . بناءً علیه ؛ زید زوجه‌سی زینبدن رسول‌اللهه شكایت ایتدی وطلاق ویره‌جكنی سویلینجه رسول‌الله « سن حرمكه طلاق ویرمه وبوقدر سوزلری قصور صایما وبی‌قصور خاتونه طلاق ویرمكده اللهدن قورق »

دیدی. لکن اکثر اهل سیرك بیانلرینه نظراً اولجه الله تعالی رسولنه زیدك طلاق ویره‌جکنی وزینبك ازواج مطهرات میانه کیره‌جکنی خبر ویرمشدی، فقط رسول الله بواسراری نفسنده کیزله‌مش وکیمسه‌یه دیمه‌مشدی. کیزله‌مسنك سببی ده زیدی کوجندیرمك ایستمز و «اوغلونك طلاق ویردیکی خاتونی آلاجق» دییه‌رك ناسك لومندن قورقار وبواسراری کیزلر و وقت مرهونی بکلردی. چونکه؛ انسانك کندینه مباح اولان بر شیئك خلق لدنیاتی بیلمدیکندن لوم ایده‌جکلرینه بناءً آنلرك لومنه میدان ویرمه‌مك ایچون کیزله‌مك جائز اولدیغندن رسول الله هنوز وقوعات میدانه کله‌دن بواسراری اظهار ایتمك ایسته‌مزدی ولکن امت محمدیه ایچون مهم بر حکم شرعینك وضعنه والی یوم القیام قوللرك عمل ایتملریله لطف الٰهی‌یه نائل اولملرینه سبب اولاجق بر حادثه‌یی اظهارله حکمنی وضع ایدوب انسانلر آره‌سنده دستور العمل اولاجغندن اللهك اظهار ایده‌جکی شیئی رسول اللهك ناسك لومنه میدان ویرمه‌مك ایچون صاقلامسی موافق اولمادیغنی و اللهك وضع ایده‌جکی احکامه قارشی ناسك لومنك هیچ حکمی واهمیتی اولمادیغنی الله تعالی بوآیتله بیان ایتمشدر.

چونکه بومسئله سوره‌نك بدایه‌سنده بیان اولوندیغی وجهله زمان جاهلیه‌ده مرعی اولان برعادت جاهلیه‌نك رفع والغاسنه سبب اولمشدر. زیرا؛ زمان جاهلیه‌ده برکیمسه دیکرینك اوغلونی اوغول اتخاذ ایدرسه آنك اوغلو اولور وآنك حرمنی بابالغی آلاماز اعتقادنده بولونورلردی. ایشته جناب حق بوعادتی ابطاله واوغول اتخاذ ایدیلن کیمسه‌نك حقیقی اوغول اولمادیغنی هرکسه اعلان ایتمکه وسیله اولاجق بوحادثه‌یی احداث ایده‌جکنی وزیدك طلاق ویره‌جکنی وزینبك ازواج مطهرات آره‌سنه کیرمکله شرفیاب اولاجغنی وبووسیله ایله عادت جاهلیه‌نك رفع والغا اولوناجغنی رسولنه خبرویرمشدی. رسول الله ده وقت مرهونی کلنجه‌یه قدر بواسراری کیزله‌یوردی. ایشته جناب حق بوآیتله بونی تصویر وتفصیل بیوردی.

رسول اللهك بواسراری بیلدیکی حالده زیده «سن حرمکی محافظه ایت، طلاق ویرمه واللهدن قورق» بیورمسی امر بالمعروف اولدیغی جهتله منصب نبوته لایق بر امر مستحسندر. چونکه؛ ایشی الله تعالی یاپاجقدر. رسول اللهه ایسه وظیفه امر بالمعروفدر. رسول اللهه «سن ناسدن قورقارسك، حالبوکه قورقغه لایق الله تعالیدر» دیمك «ناس قورقغه لایق دکللر» دیمکدر. یوقسه «حاشا سن ناسدن قورقارده اللهدن قورقمازسك» دیمك دکلدر. چونکه؛ رسول اللهك هرزمان اللهدن خشیت ایتدیکی ورسول اللهدن زیاده اللهدن قورقار برکیمسه‌نك بولونمادیغی نصوص سائره ایله ثابتدر.

*
**

واجب تعالی وقوعاتك اولنی بیاندن صوکره نتیجه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَراً زَوَّجْنَاكَهَا لِكَىْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِى اَزْوَاجِ اَدْعِيَائِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَراً ﴾ بیوریبور.

[وقتاکه زید زینبدن حاجتنی قضا ومصاحبتنی اکمال ایتمکله طلاق ویردی ایسه حبیبم بز سکا زینبی تزویج ایتدك ومباح قیلدق که مؤمنلر اوزرینه اولادلقلری حرملرندن ایشلرینی بیتیروب حاجتلرینی قضا ایده‌رك طلاق ویردکلرنده آنلرك مطلقه‌لری اولان خاتونلری آلمقده کوجلك اولماسون.]

﴿ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولاً ﴾

[اللهك لوح محفوظده یازیلی اولان امری البته ایشله‌نیر کیری قالماز وحکمی نافذ اولور یرینی بولور.] بناءً علیه؛ زیدك زینبه طلاق ویره‌جکی وبزم سکا نکاح ایده‌جکمز لوح محفوظده ثابت اولدیغندن البته وقوع بولدی.

جناب حق رسولنه زینبی تزویجی؛ مهم بر مسئلهٔ شرعیه‌یی قوللرینه بیانله احتیاجلرینی تأمین ایتمك ایچوندر، یوقسه رسولنك شهوتنی قضا ایچون دکلدر. زیرا؛ جناب حق رسولنه زینبك تزویجنك حکمتنی بیانده مؤمنلرك اوغول اتخاذ ایتدکلری کیمسه‌لرك مطلقه حرملرینی آلمق مراد ایتدکلرنده آنلر اوزرینه کوجلك اولماسون ایچون اولدیغنی بیان ایتدی وشو بیانی بومسئله‌نك اهل ایمان اوزرندن کوجلکی قالدیرمق و سهولت وضع ایتمك ایچون میدانه کلدیکنی بیلدیردی ورسول اللهك آرزوسی اوزره میدانه کلدیکنی صراحةً بیان ایچون ﴿ لكيلا يكون على المؤمنين حرج ﴾ بیورمشدر. یعنی «بز سکا زینبی تزویج ایتدك که مؤمنلر اوزرینه صعوبت وکوجلك اولماسون ایچون» دیمکدر.

حضرت زینبی رسول اللهه جناب حق تزویج ایتدیکندن طرفیندن وکیله و شاهده حاجت قالمامشدر. چونکه؛ نکاحك ایکی طرفنه الله تعالی متولی اولونجه رسم معروف اوزره عقد نکاح ایتمکه حاجت اولمقسزین زینب رضی الله عنها رسول اللهك زوجه‌سی وحلالی اولمش واذن الٰهی اوزرینه رسول الله زفاف اولمش وضیافت ویرمشدر. بناءً علیه؛ زینب سائر ازواج مطهرات اوزرینه مفاخرت ایدر و«سزك نکاحکزی ولیلریکز عقد ایتدی، بنم نکاحمی ایسه ربم عقد ایتدی» دیمکله مباهاتده بولوندیغی مرویدر.

خلاصه؛ زید حضرتلرینه اللهك ایمان توفیق ورسولنك صحبتیله شرفیاب ایتمکله انعام ایتدیکی کبی رسول اللهك آزاد ایتمك واوغلوم دیمك وزینبی تزویج ایتمك کبی بر چوق نعمتلرله انعام ایتدیکی ورسول اللهك زیده «حرمکه طلاق ویرمه اتقا ایت» دیمکله نصایحده بولوندیغی وزیدك طلاق ویره‌جکنی وزینبك ازواج مطهرات میانه کیره‌جکنی رسولنه جناب حق خبر ویرمش ایسه‌ده رسول اللهك ناسدن خشیتنه بناءً بو اسراری بر مدت صاقلامق ایسته‌دیکی وزیدك طلاق ویرمسیله جناب حقك رسولنه زینبی نکاح ایتدیکی ونکاحك حکمتی مؤمنلر اوزرندن، اوغوللقلرینك مطلقه‌لرینی نکاح ایتمك جائز اولدیغی بیانله صعوبتی قالدیرمق اولدیغی ومقدر اولان امر الٰهینك البته وقوع بولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی رسولنه زینبی نکاحنك حکمتنی بیاندن صوکره رسولنی تسلیه وعقلی ضعیف اولانلر طرفندن بو مسئله‌یی رسول الله حقنده عار عد ایدلمسنی دفع ایلمك وبو مسئله‌نك حکم الٰهی اقتضاسندن اولدیغی بیانله منافقلرك طعننی رد و ابطال ایتمك اوزره ﴿مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهُ﴾ بیوریور.

[اللهك رسولنه فرض قیلدیغی شیده نبیّ ذیشان اوزرینه کوجلك اولمادی.]

﴿سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ﴾

[اللهك مباح قیلدیغی شیلرده کناه اولمامق جناب حقك رسولندن اول کچن انبیا حقنده مسنون قیلدیغی سنتیدر.]

﴿وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ قَدَرًا مَقْدُورًا﴾

[اللهك امری مقدار معین اوزره حکم قطعیدر تغییر قبول ایتمز.]

یعنی؛ دائما وحی الٰهی ایله مؤید وهر حالنده الهامات الٰهیه‌یه منتظر اولان نبیّ ذیشان اوزرینه کرك مناکحاتدن وکرك سائر شیلردن اللهك فرض ومباح قیلدیغی شیده کناه وکوجلك یوقدر. زیرا؛ زمانلری بربری عقبنده کلمه‌سی واحوالك تبدلیله رسولی اوزرینه ایشله‌مه‌سی امر ایتدیکی شیلرده عار اولماز. چونکه؛ جناب حقك امریله اولوب جناب رسالتك خود بخود کندی رأیله اولمادیغندن آنی ایشله‌مکده عیب اولماز، بلکه ایشله‌مه‌مکده عیب وکناه اولور. زیرا؛ امر الٰهی‌یه مخالفت البته کناهدر. حال بوکه بوکبی احوال رسول اللهه مخصوص دکلدر. چونکه؛ جناب حق رسولندن اول کچن انبیاء عظام حقنده دخی بو مثللو احوالی جاری قیلدیغی جهتله انبیا حقنده بونلر عادات الٰهیه جمله‌سندندر. مثلا حضرت داودك یوز منکوحه‌سی واوغلو سلیمان علیه السلامك اوچیوز منکوحه‌سی ویدی یوز جاریه‌سی واردی وبزم نبیمزده طقوزه قدر منکوحه‌یی حلال قیلمشدر. شو حالده بو مثللو احوال بزم نبیمزه مخصوص یکی بر حادثه دکلکه رسول الله ایچون عار اولسون. اللهك امری ازلده تقدیر اولونمش بر حکم قطعیدر، اصلا تغییر قبول ایتمز. ایشته بو قبیلدن اولارق زینب رضی الله تعالی عنهانی زیدك طلاق ویروب عدتی اکمال ایتدکدن صوکره رسولنه تزویجی امر الٰهی وحکم قطعی ایله محکوم ومقدر اولدیغندن منافقلرك طعننه محل یوقدر.

بو آیتده فرض بیضاوینك بیانی وجهله تقسیم وتقدیر معناسنه‌در. بوکا نظراً معنای نظم: [اللهك رسولنه فرض قیلدیغی شیده رسول اوزرینه حرج یوق دیمك اللهك رسولی ایچون تقسیم وتقدیر ایتدیکی شیئی ایشله‌مکده نبی اوزرینه کناه یوق] دیمکدر. (قدراً مقدوراً) دیمك (حکماً مقضیاً) یعنی «اللهك امری بر حکمکه قطعی» دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی رسولنك خاصه‌سنی بیاندن صوکره بالعموم انبیاء عظام حضراتنی مدح ایتمك اوزره ﴿ اَلَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللّٰهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ اَحَداً اِلَّا اللّٰهَ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيباً ﴾ بیوریور .

[انبیاء عظام شول ذاتلرکه آنلر مبعوث اولدقلری امتلرینه اللهك وحی ایتمش اولدیغی احکامی تبلیغ ایدرلر . آنلر اللهدن قورقارلر واللهدن غیری هیچ برکیمسه‌دن قورقمازلر ، آنجق قورقولری اللهدندر وهرکسك احوالنی محاسبه یوننده الله تعالی کافیدر.] بناءً علیه ؛ هیچ برکیمسه‌نك دفترنده یا کلیشلق وقاریشقلق اولماز .

یعنی ؛ اللهك رسالتنی تبلیغه مأموراولان انبیاء کرام الله تعالی طرفندن کندیلرینه وحی اولونان امر ونهی وآنلرك مقتضاسی اولان فرض ، واجب ، سنت وحرامی کلدکجه بی‌دربی امتلرینه عیناً تبلیغ ایدرلر وآنلرك خصال حمیده‌لرندن بری‌ده کندیلرینه طرف اللهدن حلال قیلنان شیلرده اللهك غیری برکیمسه‌دن قورقمامق وبالعموم احواللرنده آنجق اللهدن قورقمق وبناءً علیه ؛ ناسك لومندن ویاخود قتل ایتمك ودوکمك کبی شیلرله ناسك تهدیدلرندن اصلا چکینمه‌مکدر. چونکه ؛ الله تعالی آنلره یاردیمجی اولدیغی جهتله بالجمله دشمنلرینك شرلرینی و مکر و حیله‌لرینی دفعه کافیدر . شوحالده اللهك غیریدن قورقماز ، آنجق اللهدن قورقارلر . زیرا ؛ الله تعالی قوللرینك محاسبه‌سنه کافیدر .

*
* *

واجب تعالی بالعموم انبیاء عظام حضراتنی ثنا ایتدکدن صوکره رسول اللهك زینب حضرتلرینی تزوجندن دولایی منافقلرك طعنی وارد اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَا اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلٰكِنْ رَسُولَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيماً ﴾ بیوریور .

[محمد علیه السلام سزك رجالکزدن هیچ برکیمسه‌نك باباسی اولمادی ولکن اللهك رسولی وانبیانك خاتمی اولدی والله تعالی‌نك علمی هرشیئی محیط اولدی .]

یعنی ؛ ای مؤمنلر ! سزك پیغمبریکز محمد علیه السلام سزك بالغ اولان ارککلریکزدن کرك زید وکرك سائرندن هیچ برینك نسبده باباسی اولمادی‌که باباسیله اوغلو بیننده ثابت اولان مصاهرت واوغلونك ترك ایتدیکی خاتونی آلامامق کبی احکام ثابت اولسون ولکن محمد علیه السلام اللهك سزی ارشاد ایتمك ایچون کوندردیکی رسولی وانبیانك خاتمیدر والله تعالی ملکنده جاری اولان احوالك خفی وجلی ونبوته لایق اولانی واولمایانی بیلیجی اولدی‌که رسولنك نبوته لایق اولان کمالاتنی بیلدیکندن امر رسالتی آکا تودیع ایتدی .

بیضاوینك بیانی وجهله کرچه رسول اللهك (طاهر) ، (قاسم) و(ابراهیم) اسمنده اوچ نسل نجیبی دنیایه کلمش ایسه‌ده حال صباوتلرنده وفات ایتدکلرندن آنلره رجل دینلمك صحیح اولمادیغی جهتله جناب حق بو آیتده رسولنك امتك رجالندن هیچ برکیمسه‌نك باباسی اولمادیغنی بیان بیورمشدر . حضرت حسن وحسین رضی الله تعالی عنهما بو آیتك نزولنده هنوز بالغ اولوب رجال عدادینه کیرمه‌مشلردی . حتی رجال عدادینه کیرمش اولسه‌لر بیله رسول اللهك صلباً ولدی اولمایوب ولدینك ولدی اولدقلرندن رسول اللهك حقیقی ولدی اولمادقلری جهتله آنلرك رجالدن اولملری بو آیته منافی دکلدر . اساساً آیت جلیله ؛ زید حضرتلرینك رسول اللهك اوغلو اولمادیغنی بیانله ناسك اعتقادینی ابطال وطعنلرینی رد ایچون نازل اولمشدر. چونکه ؛ تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً آیتك زیدله زوجه‌سی زینب بیننده واقع اولان منافرتك تمادیسی اوزرینه زیدك طلاق ویروب زوجه‌سی عدتی اکمال ایتدکدن صوکره رسول اللهك زینبی تزوج ایتمسی اوزرینه ناس « رسول الله اوغلونك مطلقه‌سنی تزوج ایتدی . حالبوکه ناسی بومثللو تزوجدن نهی ایدر. شوحالده فعلی قولنه موافق دکلدر » دیمکله طعن ایتمکه باشلاینجه آنلرك طعنلرینی رد ایچون بوآیتك نازل اولدیغی مرویدر . کرچه رسول الله (زید) حضرتلرینی اوغول اتخاذ ایتمش ایسه‌ده سوره‌نك اولنده بیان اولوندیغی وجهله برکیمسه آخرك اوغلونی اوغول اتخاذ ایتمکله حقیقی اوغلو اولمادیغنی بو آیتله دخی بیان ایتمشدر . بناءً علیه ؛ اجنبیه « اوغلوم » دیمکله مصاهرت یعنی « قرابت ثابت اولماز » دیمکدر . چونکه اوغلونك نکاح ایتدیکی خاتونی اوغلو طلاق ویردکدن صوکره پدرك نکاح ایده‌میه‌جکی شریعت

اسلامیه احكامندندر . چونكه ؛ حرمت مصاهره یعنی حرمت قرابت حاصل اولدیغندن اوغلونك یاتدیغی دوشكه پدری یاتاماز. كذلك پدرینك نكاحلادیغی برخاتون پدرینك وفاتی ایله محلوله ویاخود پدرینك طلاق ویرمسیله مطلقه اولسه اوغلو نكاح ایده‌مز. چونكه؛ حرمت مصاهره اوغلونك انتفاعنه مانعدر . بناءً علیه؛ اوغلو پدرینك یاتمش اولدیغی یاتاغه یاتاماز . یعنی « پدرینك انتفاع ایتدیكی قادیندن انتفاع ایده‌مز » دیمكدر . اما اجنبی بركیمسه‌یی اولادلق اتخاذ ایدوب اكا « اوغلوم » دیمكله قرابت حقیقیه حاصل اولمادیغندن آنك محلوله ویا مطلقه‌سنی آلمسنه برمانع اولمادیغی كبی كذلك اوغلان‌ده باباڵغنك محلوله ویا مطلقه‌سنی آلابیلیر . چونكه ؛ نكاحه وانتفاعه مانع حقیقی برقرابت یوقدر .

« رسول‌الله انبیانك خاتمی » دیمك « رسول‌اللهدن صوكره برنبی ورسول بعث اولونمیه‌جق» دیمكدر . چونكه؛ نعمت‌الله افندینك بیانی وجهله رسول‌الله مكارم اخلاقی اتمام ایچون بعث اولوندیغندن بشر ایچون لازم وممكن اولان اخلاق حمیده‌یی اتمام ایدنجه نقصان قالمامشدر كه‌برنبی دها كلسونده اونقصانی اكمال ایتسون . اویله شی اولاماز. زیرا؛ شریعتده‌نقصان یوقدر. شوحالده انبیانك بعثتلری نواقص احكامی اكمال ایچون‌اولدیغی جهتله حوادث واحوال بشرك احكامی رسول‌الله طرفندن اكمال اولو نجه‌دیگر برنبینك بعث‌اولونمسنه حاجت قالمامشدر . كذلك رسول‌الله عقول بشرك تكمل ایتدیكی برزمانده‌بعث‌اولوندیغندن شریعت احمدیه‌عقول‌بشرك‌ادراك ایده‌جكی احكامك كافه‌سنی‌جامع‌اولدیغی جهتله باشقه احكام وضعنه‌ودیگر برنبینك گلمسنه احتیاج یوقدر. چونكه ؛هرشی‌احتیاج اوزره مبتنی اولدیغندن احتیاجك خارجنده ظهور ایدن شیده فائده اولماز . گرچه حضرت عیسی نازل اولاجق ایسه‌ده بیضاوینك بیانی‌وجهله شریعت‌احمدیه ایله عامل‌اولوب قبلهٔ اسلامه توجه ایده‌جكی جهتله آیری برنبی بعث اولوناجق دگلدر . بناءً علیه ؛ رسول‌اللهك خاتم‌الانبیا اولمسنه سؤال وارد اولماز . عیسی‌علیه‌السلام شریعت اسلامیه‌نك احكامنی اجرایه مأمور اولدیغی جهتله‌بوتون احكامی قرآندن استنباط ایده‌جكندن امت محمدیه‌دن بركیمسه كبی دیمكدر . فقط اولوالعزم رسل كرامدن اولمسنه برمانع‌ده یوقدر . چونكه ؛ انجیل قرآنله منسوخ اولدیغندن آنكله عمل جائز دگلدر وباشقه كتاب‌ده نازل اولمیه‌جق كه‌آنكله عمل ایتسون . شو حالده كتب سماویه‌دن عندالله مرضی ودستورالعمل قرآن موجود اولدیغی جهتله آنكله عمل ایده‌جكی محققدر . قرآنله عمل ایتمسی نبوتنه مانع اولمادیغی كبی رسول‌اللهك

خاتم‌الانبیا اولمسنه دخی منافی دگلدر . بونك‌امثالی‌ده مسبوقدر . چونكه ؛ انبیاء سابقه‌دن برچوقلری دیگر بر رسولك كتابی وشریعتیله عمل ایتمشلر واو شریعتك احكامنی تبلیغه مأمور اولمشلردر .

*
* *

واجب تعالی رسولنك بعض خاصه‌سنی بیاندن صوكره بالعموم مؤمنلره اللهی ذكر ایتمك واجب اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْراً كَثِيراً ❁ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَصِيلاً ﴾ بیوریور .

[ای مؤمنلر! سز اللهی چوق ذكر ایدك وآقشامده وصباحده اللهی تسبیحله تنزیه ایدك‌كه رضاء الهی‌یی تحصیل ایله آخرتده درجه‌لره نائل اولك .]

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله اللهی ذكر ایچون بر وقت معین وبر حد ونهایه اولمادیغنه اشارت ایچون جناب حق چوق ذكر اولونمسنی امر ایتمشدر . چونكه ؛ ذكر ایتمك ایچون سائر عبادات كبی برزمان ومكان تخصصی یوقدر . بناءً علیه ؛ انسان هرزمان ذكرله مشغول اولابیلیر . شو حالده تعظیمه منافی اولمایان هرمحل وزمان ؛ ذكرك زمانی ومكانیدر . بوكا نظراً معنای آیت : [ای مؤمنلر! سز اللهی هرحالكزده وجمیع زمانكزده كمال تعظیمله چوق ذكر ایدك وگیجه‌ده و گوندوزده وآقشامده وصباحده شان الوهیته لایق اولمایان شیلردن تنزیه ایچون اللهه تسبیح ایدك] دیمكدر . آقشامله صباح عبادته شهادت زمانلری اولوب افضل اوقات اولدیغنه اشارت ایچون صراحةً ذكر اولونمشلردر .

*
* *

واجب تعالی قوللرینه كندینی ذكرله امردن صوكره ذكره مستحق اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ هُوَ الَّذِى يُصَلِّى عَلَيْكُمْ وَمَلٰئِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيماً ﴾ بیوریور .

[او الله تعالى شول ذات اجل واعلادركه اوذات سزك اوزريكزه رحمتنى انزال ايدر وملكلر استغفار ايدرلركه سزى ظلمات كفردن نور ايمانه چيقارسون ده دنياده وآخرتده دائرهٔ نجاته كيرك . زيرا ؛ الله تعالى مؤمنلره مرحمت ايدر اولدى .]

يعنى ؛ الله تعالى يى ذكر ايتمك واجبدر . زيرا ؛ الله تعالى سزى ظلمات كفردن نور ايمانه وظلمات فسقدن نور عبادته چيقارمق ايچون طريق هدايتى سزه كوسترمكله مرحمت ايدر . بناءً عليه ؛ سزى اصلاح وطوغرو يوله ارشاد ايچون رسوللر وكتابلر كوندردى واللهك ملكلرى ده سزه استغفار ايدرلر. زيرا؛ الله تعالى نك مرحمتى جمله سندن اولارق آنلرك استغفارله سزه دعا ايتملرينه اذن ويردى وبونلرك جمله سنه سبب ؛ سزك ايمانكزدر . چونكه ؛ الله تعالى ايمان ايدوب امرينه امتثال ايدن مؤمنلرك جميعسنه مرحمت صاحبيدر .

ابوالسعود افندينك بيانى وجهله بو آيت اللهك ذكرى لازم اولديغنه دليل وعلتدر. زيرا ؛ اللهك جمله عالمدن غنى اولديغى وهيچ بركيمسه يه احتياجى اولماديغى حالده قوللرينه مرحمت ايتمسى هرزمان اللهك لطفنه محتاج اولان قوللرك ذكره دوام ايتملرينى مستلزمدر وملكلره ، قوللرينه استغفاره اذن ويرمسى جناب حقك قوللرينه مرحمتى ايجابيدر . چونكه ؛ ملكلر مستجاب الدعوه درلر . شوحالده ملكلرك استغفارينه مستحق اولان مؤمنلر ايچون مرحمت الٰهيه محققدركه ملكلرك آنلر ايچون استغفارلرينه اذن ويريور. بناءً عليه ؛ جناب حق بالذات وبالواسطه اهل ايمانك صلاحنه اعتنا بيوريور ديمكدر . شوحالده تقرير كلام شويله در : « الله تعالى قوللرينك دوام اوزره ذكرينه مستحقدر . زيرا ؛ الله تعالى قوللرينه مرحمت ايدر . هركيمسه كه قوللرينه مرحمت ايده ، قوللرينك ذكرينه مستحقدر . بناءً عليه الله تعالى قوللرينك دوام اوزره ذكرينه مستحقدر » ديمك اولور .

*
* *

واجب تعالى دنياده مؤمنلره مرحمتنى بياندن صوكره آخرتده مرحمتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ وَاَعَدَّ لَهُمْ اَجْراً كَرِيماً ﴾ بيوريور .

[الله تعالى يه ملاقى اولدقلرنده اللهك مؤمنلره هديه سى سلامدر وآنلر ايچون الله تعالى جنت وجنتده كوزل اجرلر حاضرلادى .]

يعنى ؛ مؤمنلرك ربلرينه ملاقى اولدقلرى كونده طرف الٰهيدن آنلره هديه ؛ سلامدر . زيرا سلام ؛ خيره دلالت ايتديكندن مؤمنلرك جميع مكارهدن سالم و آفات و بلياتك جمله سندن قورتولدقلرينه دلالت ايتديكى جهتله هرشيدن اول سلام ايله تلطيف اولونورلر والله تعالى آنلر ايچون اجر ومثوبات حاضرلادى كه اوثوابده اصلا مشقت يوقدر . زيرا ؛ اوثواب كريم اولديغندن مشقت بولونماز .

بيضاوينك بيانى وجهله مؤمنلرك ربلرينه ملاقى اولاجقلرى كون ايله مراد ؛ **ملك الموت روحنى قبض ايتمك ايچون كلديكى كونده** وياخود **قبرلرندن قالقدقلرى قيامت كونى** اولمق احتمالى وار ايسه ده اصح اولان **جنته كيروب مظاهرده منزه اولارق ربلرينك جماليله مشرف اولدقلرى كوندر** . سلامتله ملاقات هرشيئك فوقنده اولديغندن جناب حق سلامله تلطيف ايده جكنى بيان ايتمشدر . چونكه فخر رازينك بيانه نظراً اهل ايمانك سلامله التفات اولوندقلرينك حكمتى ؛ آنلر دنياده واجب تعالى يى چوق ذكر ايتمكله معرفت الٰهيه حاصل اولوب او معرفت وسيله سيله شان الوهيته ياقيشميه جق نقائصدن تنزيه ايده رك مرحمت الٰهيه يى جلب ايتمشلردى. بو معرفت دوام ايده رك آخرتده ربلرينه ملاقى اولونجه ايكى بيلدك كيمسه نك ملاقاتلرنده يكديكرينه سلامله التفات ايتمك عادت اولديغى كبى بو عادت آخرته ده انتقال ايدوب ملاقاتك اولنده سلام الٰهى ايله التفاته نائل اولاجقلردر .

*
* *

واجب تعالى رسولنك خصوصيت احوالنى بياندن صوكره بالعموم اهل ايمانله اولاجق معامله سنى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِداً وَمُبَشِّراً وَنَذِيراً * وَدَاعِياً اِلَى اللّٰهِ بِاِذْنِهِ وَسِرَاجاً مُنِيراً ﴾ بيوريور .

[اى نبىّ ذى شان ! بز سنى امتك اوزرينه شاهد واهل ايمانى جنتله تبشير

واهل شركی جهنمله انذار واللهك اذنيله قوللرينی اللهك طريقنه وتوحيدينه دعوت ايدر وظلمات شركی نورنبوتله ازاله ايدیجی اولديغك حالده قوللريمزی ارشاد ايچون كوندردك كه سن امتدن تصديق ايدوب هدايتی اختيار وتكذيب ايدوب ضلالتی ارتكاب ايدنلره شهادت ايده‌سك .] زيرا ؛ امتك حقنده شهادتك مقبول اولديغندن باشقه شاهده احتياج يوق ، سنك شهادتك كافی اولديغی جهتله سنی شاهد اولارق كوندردك . بناءً عليه ؛ سن ايمان ايدنلری جنتله تبشير وايمان ايتمه‌ينلری جهنمله انذار واللهك قوللرينی امر الٰهی وجهله شريعتنه وتوحيدينه دعوت ايده‌سك . زيرا ؛ بز سنی يانار بر چيرا كبی عالمی ضيالانديريجی بر نور اولارق كوندردك .

خازنك بيانی وجهله رسول اللهك طلوعيله ظلمات شرك كيدوب نور ايمان كلديكندن رسول اللهه تشبيه طريقيله **سراج** ديـنمشدر . چونكه سراج ك معنای اصليسی **شمعدان**در . شمعدانك شعله‌سيله ظلمت ليل زائل اولديغی كبی رسول اللهك تشريفيله‌ده ظلمات كفر زائل اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنك مبشر اولديغنی بياندن صوكره نه ايله تبشير ايده‌جكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِاَنَّ لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ فَضْلاً كَبِيراً ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! سن مؤمنلر ايچون الله تعالی طرفندن جنتده بيوك لطفلر واحسانلرله تبشير ايت كه وظيفۀ تبليغی ادا ايتمش اولاسك .] ابو السعود افنديـنك وقاضينك بيانلری وجهله بو آيتده فضل كبير ايله مراد ؛ **بو امتك سائر امتلر اوزرينه فضيلتلرينك وعمللرينك اجری زياده اولماسيدر .**

روح البيانده ذكر اولونديغنه نظراً بو آيت نازل اولونجه رسول اللهك حضرت علی‌يی و (معاذ بن جبل)ی ناسی دين حقه دعوت وايمانی قبول ايدنلره احكام دينی تعليم ايتمك ايچون يمنه كونرديكی ابن عباس حضرتلرندن مرويدر . شو حالده كرك بو آيت وكرك رسول اللهك خلقه نصيحت ايچون واعظ كوندرمسی مقتدر اولان كيمسه‌نك ناسه وعظ ايتمسی لازم

اولديغنه دلالت ايدر . بناءً عليه ؛ ابن مسعود حضرتلرينك هر پنجشنبه آقشاملری ناسه وعظ ايتديكی مرويدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنه مؤمنلره رعايت وفضل واحسانله تبشير ايتمه‌سنی امردن صوكره منافقلره وكافرلره مدارات ايتمه‌مسنی توصيه ايتمك اوزره ﴿ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ اَذٰيهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلاً ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! كافرلره ومنافقلره اطاعت ايتمه‌مكده دوام ايت وآنلرك سوزلرينی ديكله‌مه وتبليغده مداراتی وآنلره مخالفتكدن دولايی آنلر طرفندن سكا كله‌جك اذايی سن ترك ايت متأذی اولما وايشيكی اللهه تفويض ايت ، قورقما . زيرا ؛ سنی وامورکی محافظه وسكا وكيل بوندن الله تعالی كافی اولدی .] بناءً عليه ؛ آنلرك هيچ برشيئنه مبالات ايتمه .

بيضاوينك بيانی وجهله الله تعالی بوندن اولكی آيتده رسولنی بش صفتله توصيف ايتدی . بو آيتده‌ده آنلردن هر برينه مناسب بر خطابله مقابله بيوردی . مثلا رسولنك **مبشر** صفتنه مناسب **تبشير** ايله امر ايتدی . نذير صفتنه مناسب **كافرلره ملايم بولنمقدن نهی ايتدی** . چونكه ؛ انذاره صلابت دينيه لازمدر و **داعی** اولمسنه مناسب متوكل اولمسيله امر ايتدی . **سراج منير** اولمسنه مناسب **اكتفا** ايله امر ايتدی . چونكه ؛ الله تعالی جميع خلق اوزرينه رسولنك ضياسنی شعله‌لنديرنجه اللهك معاونتيله اكتفا ايتمك لازم كلور .

*
* *

واجب تعالی رسولنك زوجه‌لری ايله واقع اولان بعض مسائلی بياندن صوكره مؤمنلرك زوجه‌لری ايله بينلرنده جريان ايده‌جك معامله‌دن بعضيلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا ﴾ بيوريور .

[ای مؤمنلر ! سز مؤمنه اولان قادینلری عقد نکاح ایدوبده آنلره جماع ایتمکسزین طلاق ویردیککزده سزك ایچون آنلر اوزرینه تعداد ایتدیککز عدت یوقدر.]

﴿ فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحاً جَمِيلاً ﴾

[تماس ایتمکسزین طلاق ویردیککز قادینلر اوزرینه عدت اولمادیغی جهتله آنلره متعه یعنی برقات البسه ویرك و آنلری اینجیتمه‌دن و حقلرینی منع ایتمکسزین کوزللکله خانه‌کزدن چیقارك .] زیرا ؛ عدت حقکز اولمادیغی جهتله عدتی اکمال ایدنجه‌یه قدر خانه‌کزده بکلمه‌که لزوم یوقدر .

یعنی ؛ ای مؤمنلر ! سز شرف ایمانله مشرف مؤمنه اولان قادینلری نکاح ایدوب صوکره حسب الایجاب آنلرله بر تنها اوداده بولونارق معاملهٔ زوجیه صورتیله تماس ایتمکسزین طلاق ویردیککزده آنلرك اوزرنده سزك عدت حقکز یوقدر . زیرا عدت ؛ جماعك نتیجه‌سی اولان خاتونك حملنده چوجق اولوب اولمادیغی تعیین ایچون اولوب حالبوکه بو شبهه‌یه سبب اولان جماع وقوعبولمادیغندن عدته احتیاج اولمادیغی جهتله آنلر اوزرینه عدت لازم کلمز . شو حالده آنلرك طلاقله منکسر اولان قلبلرینی تطییب ایچون برقات البسه ویرك و کوزللکله اولریکزدن چیقارك ، دیکر بر زوجه کیتملرینه مانع اولمایك . چونکه ؛ سزك خانه‌لریکزده بکله‌ملرینه برسبب قالمادیغی کبی زوج آخره کیتمسنه‌ده مانع اولمغه حقکز یوقدر . بناءً علیه ؛ آنلری بغیر حق بکله‌تمك ظلمدر .

بیضاوینك بیانی وجهله جماع ایتمش اولدیغی قادینك طلاقدن صوکره ارباب حیضدن ایسه اوچ حیض کورونجه‌یه قدر اکر ارباب حیضدن دکلسه اوچ آی عدت بکله‌ملری ارککلرك حقی اولدیغنه اشارت ایچون واجب تعالی بو آیتده عدتی ارککلردن نفی ایتمشدر. چونکه عدتدن مقصد؛ خاتونك رحمنده چوجوق اولوب اولمادیغی آکلاشیلمقدر. اکر چوجق وارسه نسبی باباسك اولمسنه بناءً چوجوق بابانك اولدیغی جهتله عدت زوجك حقیدر . بناءً علیه؛ زفاف اولمادن طلاق ویریلن خاتونك عدت بکله‌مه‌سی خاتونده چوجق اولمادیغی معلوم اولمسنه مبنیدر . چونکه ؛ جماع اولمادی که چوجق اولسون .

متعه ؛ مهر تقدیر اولونمادن نکاح اولوب زفاف اولمقسزین طلاق ویریلن خاتونه

زوج طرفندن ویریلن برقات البسه‌در . اکر مهر تقدیر اولونمش ایسه زفافدن اول طلاق ویرلدیکنده تقدیر اولونان مهرك نصفی لازم کلور . بو صورتده متعه واجب دکلدر . اما زوج ایسترسه مهرك نصفنی ویردیکی کبی برده متعه ویرر . زیرا ؛ زوجك سماحتنه بر مانع یوقدر . متعه ویرمك مندوبدر و رجاله یاقیشان‌ده سماحتدر . (سرحوهن) تسریح ؛ بو آیتده طلاق اوزرینه مرتب اولدیغندن **طلاق معناسنه دکلدر** ، بلکه **تخلیهٔ سبیل** یعنی **خاتونك کیتمسنه ممانعت ایتمه‌مك ، مساعده ایتمك** معناسنه‌در . سراح جمیل ؛ **اضرار ایتمکسزین یول ویرمکدر** .

خلاصه ؛ نکاح اولونوبده زفاف اولمقسزین طلاق ویریلن خاتونلره عدت بکله‌مك لازم کلمدیکی واکر مهر تقدیر اولونمش ایسه نصف مهر لازم کلوب مهر تقدیر اولونمامش ایسه متعه لازم کلدیکی وارککلره لازم اولان بو قبیلدن طلاق ویریلن قادینلری اضرار ایتمکسزین خانه‌لرنده بکله‌تمیوب مساعده ایتملری لازم اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی عموم مؤمنلره دائر بعض مسائلی بیاندن صوکره رسولنه مباح اولان خاتونلرك کیملر اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ ﴾ بیورییور .

[ای نبیّ ذی شان ! بز عظیم الشان مهر معجللرینی ویردیکك خاتونلریکی والاهك سکا مناسب کوره‌رك احسان ایدوب ملك یمینله مالك اولدیغك جاریه‌لریکی سکا حلال قیلدق . بناءً علیه ؛ آنلرله انتفاعده سنك ایچون بر مانع یوقدر .]

﴿ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّاتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ ﴾

[وسكا معاونت واطاعت ايتمك اوزره مكه‌دن سنكله برابر هجرت ايدن عمك وخاله‌ك ودايك وتيزه‌ك قيزلرينى نكاحله آلمق مراد ايدرسه‌ك سكا حلال قيلدق .]

﴿ وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً اِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ اِنْ اَرَادَ النَّبِيُّ اَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

[و مؤمنه اولان بر خاتون اكر نفسنى مهرسز نبى ذى‌شانه هبه ايدر واكر نبى ده او خاتونك نكاحنى مراد ايدرسه او خاتونى مؤمنلرك دوننده حبيبم سكا مخصوص اولارق مباح قيلدق .] زيرا ؛ مهرسز مجرد خاتونك نفسنى هبه ايتمسى وسنك قبول‌ككله نكاح اولمسى سكا مخصوص بر لطف الهيدر . بناءً عليه ؛ سائر مؤمنلر ايچون جائز اولمايوب سنك ايچون جائز اولان خاصه‌لركدن بريسى ده بودر . اما كافره اولان بر خاتون ولوسه نفسنى هبه ايتمش اولسون فراش نبوته لايق اولماديغنه اشارت ايچون جناب حق رسولنه نفسنى هبه ايدن خاتونك مؤمنه اولمسى لازم اولديغنى بيان ايتمشدر .

﴿ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِى اَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ ﴾

[بز محقق زوجه‌لرى وجاريه‌لرى حقلرنده اهل ايمان اوزرينه فرض قيلديغمز احكامى بيليرز واو احكامى لايقيله ادا ايدوب ايتمدكلرينى دخى بيلديكمزدن آنلرك قابليت واستعدادلرينه كوره آنلره درده قدر مباح قيلدق .] چونكه ؛ زياده‌سنى مباح قيلمش اولسه‌ق حقوق زوجيته لايقيله رعايت ايده‌ميه‌جكلرينى بيلديكمزدن زياده‌سنى مباح قيلمادق .

﴿ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ ﴾

[حبيبم ! بزم سكا مباح قيلديغمزى وذاتكه مخصوص اولان خاصه‌لريكى وسائر مؤمنلره مباح قيلديغمزى بيلديردك كه سنك اوزريكه كوجلك اولماسون .] زيرا ؛ بز سنك ظاهر وباطن احوالكى بيليرز كه سنده حقوق اللهه مسامحه اولماديغى كبى حقوق عباده تجاوز وبالخاصه حقوق زوجيه‌يه دخى اصلا تجاوز اولماز . بناءً عليه ؛ امر نكاحده مؤمنلره واقع اولان حرج سكا واقع اولمادى كه مؤمنلره دردتدن زياده نكاح جائز اولماديغى حالده سكا طقوزه قدر مباح اولدى .

﴿ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوراً رَحِيماً ﴾

[حالبوكه الله تعالى قوللرينك كناهلرينى ستر ايدر و حقوق عباده رعايتى كنديلرينه توفيق ايتمكله مرحمت بيوررر .]

خازنك بيانى وجهله رسول اللهك عمه‌لرى وخاله‌لرى قريشدن ودايلرى وتيزه‌لرى (بنى زهره) قبيله‌سندندر . بو آيتده رسول اللهه حلال اولان نفسنى هبه ايدن خاتون ايله مراد ؛ **مهر ايسته‌مكسزين نفسنى هبه و رسول اللهك تحت نكاحنده بولونمسنى آرزو ايدن خاتوندر** . اما آحاد امت حقنده خاتونك نفسنى هبه ايتمسيله نكاح اولسه و مهر تسميه اولونمسه دخى مهر لازم كلور . زيرا ؛ نفسنى هبه ايتمسى مهر مقامنه قائم اولمق رسول اللهه مخصوص خاصهٔ نبيدر . بونكله برابر نفسنى هبه ايتمك صورتيله نزد رسول اللهده خاتونك بولونوب بولونماديغنده اختلاف وار ايسه‌ده (ابن عباس) حضرتلرينك روايتنه نظراً نفسنى هبه ايدن خاتون عند رسول اللهده بولونمامشدر . يالكز خاتونك نفسنى هبه ايتمسى كافى اولمايوب رسول اللهك نكاحنى مراد ايتمسى دخى شرط اولديغى آيتده بيان اولونمشدر . بناءً عليه ؛ نفسنى هبه ايدن خاتونى رسول اللهك قبول بيورمسى شرطدر . رسول اللهه اولى اولانلرى بو آيتده جناب حق بيان بيوردى . بناءً عليه ؛ «مهرينى ويرديكك خاتونلرك وجاريه‌لرك سكا حلال اولدى» بيورمشدر . زيرا مهر ؛ قادينك حقى اولديغى جهتله مهرى ويريلن خاتونلرك قلبلرى راحت اولديغى كبى جاريه‌لرى ده كندى ملكى اولديغندن ايسته‌ديكى كبى تصرف ايدر هيچ كيمسه‌نك مداخله‌يه حقى يوقدر . اما خاتون نفسنى هبه ايتمكله مهرينى اسقاط ايدرسه آكا كيمسه بر شى ديه‌مز . چونكه مهر ؛ خاتونك حقى اولديغى جهتله كندى حقنده تصرفده مستقلدر .

رسول اللهه اقربالرينك حلال اولمسى رسول اللهله برابر هجرت ايتملريله مشروط قيلنمشدر . چونكه هجرت ايدنلر هجرت ايتمه‌ينلردن افضل اولديغى كبى اوزمانده مدينه‌ده ومعيت رسول اللهده اركك وقادين اهل اسلامك چوغالمسى مطلوب واسلاميتك تأسس وتقرر ايتمسى مصلحتنه موافق اولديغندن هجرته فضله‌جه اهميت ويرمك وتشويق اولمق اوزره اقرباء رسول اللهدن اولان قادينلرك رسول اللهه نكاحلرينك حلال اولمسى هجرتله

مشروط اولديغى بيان اولونمشدر . نكاحده هجرتك شرط اولمسى‌ده رسول‌اللهه مخصوص خاصهٔ نبويه‌دندر وبوشرطك هجرتك فرض اولديغى زمانه مخصوص اولوب صكره بوشرطك منسوخ اولديغى دخى مرويدر .

آيتك سبب نزولى ؛ قاضى ، خازن ومداركك بيانلرينه نظراً شويله‌در : رسول‌الله عميسى ابوطالبك قيزى (امهانى) يى تزوج ايچون طالب اولمشدى . امهانى اعتذار ايدوب رسول‌الله‌ده اعتذارينى قبول ايدنجه بوآيتك نازل اولديغى وامهانى « بوآيتله بن رسول‌اللهه حلال اولمادم . زيرا ؛ هنوز هجرت ايتمه‌مشدم » ديديكى مرويدر .

بوآيت ؛ قادينلرك مهرينى ويرمك لازم اولديغنه ومهرنده خيانت وغدر ايتمك جائز اولماديغنه دلالت ايدر . زيرا ؛ جناب حق رسولنه « مهرينى ويرديكك زوجه‌لريكى بز سكا حلال قيلدق » بيورمسيله مهرك ويرلمسى البته لازم اولديغنه اشارت ايتمشدر . بناءً عليه ؛ مهر معجلنى ويرمه‌ين زوجنه خاتونك نفسنى تسليمدن امتناع حقى حائز اولديغى كتب فقهيه‌مزده مذكوردر .

﴿ مما افاء الله عليك ﴾ (مما احسن الله عليك من اموال الغنيمة) يعنى « الله تعالى‌نك سكا اموال غنيمتدن احسان ايتديكى جاريه‌لريكى سنك اوزريكه حلال قيلدق » ديمكدر . چونكه فئ ؛ اموال غنيمتدن احسان اولونان نعمت معناسنه‌در .

خلاصه ؛ رسول‌اللهك مهرينى ويرديكى زوجه‌لرى وملك يمينله مالك اولديغى جاريه‌لرى ورسول‌اللهله برابر هجرت ايدن عميسنك ، خاله‌سنك ، دايىسنك وتيزه‌سنك قيزلرينك نكاحلرينك رسول‌اللهه حلال قيلنديغى و رسول‌اللهه نفسنى هبه ايدوب رسول‌اللهك‌ده نكاحنى مراد ايتديكى مؤمنه خاتونك بلامهر رسول‌اللهه حلال اولمسى خاصهٔ نبى اولديغى ومؤمنلرك زوجه‌لرى وجاريه‌لرى حقنده فرض قيلديغى شيئى استعداد ولياقتلرينه كوره فرض قيلوب حقوق زوجيته رعايت ايدوب ايتمدكلرينى اللهك بيلديكى وبواحكامك مشروعيتى رسول‌الله اوزرندن صعوبتك قالديرلمسى ايچون اولديغى وبوكبى احكامى وضع ايله جناب حقك قوللرينه مرحمت بيورديغى بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالى نسواندن رسولنه حلال اولانلرى بياندن صوكره ازواج مطهراتله معاشرتدن رسول اللهه حلال اولانلرى بيان ايتمك اوزره ﴿ تُرْجِى مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِى اِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! زوجه‌لركدن ايسته‌ديككى ايله بيتوتى تأخير ايدرسك وديله‌ديككى نفسكه ضم وجلب ايتمكله صحبت ايدرسك .]

﴿ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكَ ﴾

[و فراشندن عزلت ايتديكك زوجه‌كى ايسترسه‌ك جلب ايدوب آنكله الفت ايتديككده سنك اوزريكه كناه يوقدر .] زيرا ؛ زوجه‌لركدن ايسته‌ديكك ايله ايسته‌ديكك زمان انسيت وديكرينك انسيتنى تأخير ايتمك جناب حقك سكا بر لطفيدر .

(ترجى) ارجادندر . ارجا ؛ تأخير ايتمك معناسنه‌در . (وتؤوى) كنديكه ضم ايتمك وياننه آلمق معناسنه‌در . بوآيتك نزولندن اول زوجه‌لرى بيننده تقسيمه رعايت ايتمك رسول‌الله اوزرينه واجب ايدى . بوايسه رسول‌اللهى تضييق اولوب وحى الهى‌يى تلقى‌ده قلب نبويلرى اضطرابدن سالم اولاميه‌جغنه بناءً جناب حق رسولى اوزرندن وجوبى قالديردى ورسولنى بوآيتله مخير قيلدى وبيوردى كه « حبيبم ! سن زوجه‌لرندن ايسته‌ديكك كيمسه‌نك تقسيمنى تأخير ايدر وايسته‌ديكك كيمسه‌يى نفسكه ضم ايدر انسيت ايدرسك » . ايشته بوصورتله رسولنى مخير قيلمقله اضطرابنى ازاله و« برمدت موقته يانغى ترك ايتديكك كيمسه‌دن ايسته‌ديككى كتيرر آنكله انسيت ايدرسك . بوخصوصلرده سنك اوزريكه كناه يوقدر » بيورمقله رسولنك صلاحيتنى توسيع ايتدى . فقط رسول‌الله مخير اولمقله برابر ازواجى بيننده تقسيمه رعايت ايتمكله التفاتندن هيچ برينى اوزاق طوتمادى وبوخصوصده لطفندن هيچ برينى محروم ايتمدى .

خازنك بيانى وجهله آيتده عزلت ؛ طلاق معناسنه اولديغنه نظراً « طلاق رجعى ايله طلاق ويرديكك زوجه‌كى ايسترسه‌ك كيرى آلير انسيت ايدرسك » ديمكدر . بوآيتده زوجه‌لرى بيننده تقسيمه رعايتده رسول‌اللهك مخير اولمسى خاصهٔ نبيدر . چونكه ؛ آحاد

امت حقنده بو مخیرلك اولمایوب البته تقسیمه رعایت واجب اولدیغندن ترك ایدن کیمسه خاتونه ظلم ایتدیکی جهتله کناهکار اولور . اما رسول‌الله اوزرینه واجب اولمامسی ؛ جناب حقك رسولنه بر لطفی اولدیغی کبی رسول‌اللهك واجب اولمیه‌رق تقسیمه رعایتی رسول‌الله طرفندن فضیلت وزوجه‌لرینه آیریجه بر لطف اولدیغنده شبهه یوقدر ، آنجق ایچندن بعضیلرینك معامله زوجیه‌لرینی ترك ایتمش اولسه ظلم اولماز . زیرا ؛ بو سوره‌ده بوندن اول بیان اولوندیغی وجهله آیت خیارده ازواج نبی مخیره قیلندقلرنده بوشرطله مخیر قیلنمشلردی . یعنی اللهی ورسولنی اختیار ایدن ؛ تقسیمه رعایت حقنی ترك ایتمك شرطیله مخیر قیلنمشلردی . آنلرده بو شرطله رسول‌اللهی اختیار ایتمکله تقسیم حقلرینی رسول اللهك رأینه حواله ایتدکلرندن تقسیم حقنی دعوایه صلاحیتلری قالمامشدر . بویله اولدیغی حالده بیان اولوندیغی وجهله رسول‌الله تقسیمی اصلا ترك ایتمه‌مشدر . بو آیتده (ترجی) طلاقه (تؤی) امساك معناسنه اولدیغنه نظراً معنای آیت شویله‌در : [حبیبم! سن زوجه‌لرکدن ایسته‌دیککه طلاق ویرر وایسته‌دیککی نزدکده طوتارسك] دیمکدرکه طلاق ویروب ویرمه‌مکده مخیرسك دیمك اولور . رسول‌الله ازواج مطهراتدن (سوده) حضرتلرینه طلاق ویرمك مراد ایتمشدی . سوده حضرتلری « یارسول‌الله! بکا طلاق ویرمه‌که یوم قیامتده بن‌ده ازواجك میانده حشر اولونایم وبن نوبتمی حضرت عائشه‌یه ترك ایتدم» دیدی ورسول‌الله‌ده رجاسنی قبول ایله طلاقنی ترك وازواج مطهرات میانده ابقا ایتمکله مسرور ایتدی .

*
**

واجب تعالی رسولنی مخیر قیلدیغنی بیاندن صوکره رسولنك مخیر اولمسی زوجه‌لری حقنده خیر اولدیغنی دخی بیان ایتمك اوزره ﴿ ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ تَقَرَّ اَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَا اٰتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! ایشته شو زوجه‌لریکك ایشلرینی سکا تفویض ایدوب تقسیم خصوصنده سنی مخیر قیلمامز زوجه‌لرك کوزلرینی دیکله‌ندیروب راحت ایتدیرمکه غایت یقین برطریقدر وایشی سکا تفویض ایتمه‌مز آنلرك قابلرینی محزون ایتمز وسن آنلرك کایسنه هرنه ویررسه‌ك راضی

اولورلر .] چونکه ؛ ویردیکك شیئی اوزریکه واجب اولمیه‌رق ویرمك سنك طرفکدن لطف واحسان اولدیغندن آنلرك قابلری راحت اولور محزون اولمازلر . زیرا؛ رسول‌الله اوزرینه تقسیمه رعایت واجب اولمادیغی حالده ازواجی بیننده تقسیمه رعایت ایدوب جمله‌سنی مساوی طوتمسی آنلری معامله رسول‌اللهدن خوشنود وراضی ایدر وهربری رسول‌اللهك لطفندن ممنون اولورلردی . اما اکر تقسیمه رعایت رسول‌الله اوزرینه واجب اولمش اولسه ایدی هرنه‌یاپسه اوزرینه واجب اولان شیئی ادا ایتمش اولدیغندن لطف ایتمش اولمازدی . بناءً علیه ؛ سوده رضی‌الله تعالی عنهادن باشقه ازواج مطهراتك جمله‌سنك نوبتنه رسول‌الله رعایت ایدردی . اما سوده یوقاروده بیان اولوندیغی وجهله نوبتنی حضرت عائشه‌یه ترك‌ایله حقنی اسقاط ایتدیکندن آنك نوبتنه تصادف ایدن کونده جناب رسالت مآب افندیمز حضرت عائشه ایله صحبت ایدردی . بر زوجه‌نك نوبت حقنی دیکرینه ترکله کندی حقنی اسقاطك جوازینه سوده‌نك حقنی ترك ایدوب رسول‌اللهك‌ده قبول ایتمسی دلیلدر .

﴿ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَلِيمًا ﴾

[الله تعالی سزك قلبلرکزده اولان اسراری بیلیر . حالبوکه الله تعالی جمله اسراری بیلدیکی کبی واقع اولان خطالریکزك جزاسنی تأخیر ایدر . چونکه ؛ حلیمدر ، حلم ایله معامله ایدر .]

خلاصه ؛ رسول‌اللهك ازواجی بیننده تقسیم خصوصنده ایسته‌دیکی ایله صحبت ایتمکده مخیر اولوب اوزرینه تقسیمه رعایت واجب اولمامسی وایسته‌دیکنی فراشیله مشرف ایدوب ایسته‌دیکنك فراشنی تأخیر ایتمکه و وقت آخرده تأخیر ایتدیکنی تقدیم ایتمکه طرف اللهیدن مأذون اولمسی وبو مخیرلك ازواج مطهراتك راحتلرینی ومحزون اولمامالرینی موجب اولمسی ورسول‌الله اوزرینه تقسیمه رعایت واجب اولمادیغندن رسول‌الله هرنه ویررسه لطف واحسان ایتمش اولدیغی جهتله آنلرك راضی اولملری بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
**

واجب تعالى رسولنك اوزرينه ازواجی حقنده تقسيمه رعايت واجب اولماديغنی وازواجنی ، دنيايی وزينتنی اختيار ايتمكله اللهك رضاسنی ورسولنی اختيار ايتمك بيننده مخير قيلوب آنلرده اللهی ورسولنی اختيار ايتدكلرينی بياندنصكره ازواج مطهراتی تلطيف ايتديكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدِ ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! ازواجك سنی اختيار ايتدكدنصكره سكا بوطقوزدن باشقه نسواندن برفرد حلال اولماز .]

﴿ وَلَا اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ وَلَوْ اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ ﴾

[سنك ايچون ازواجدن هيچ بر زوجه بونلری تبديل ايتمكده حلال اولماز ولوسه او نكاح ايتمك ايسته‌ديكك خانونلرك حسنی سكا عجب ويرمش اولسون .]

يعنی ؛ تحت نكاحكده اولان زوجه‌لركدن برينه طلاق ويروبده آنك بدلنه باشقه برينی آلمق سنك ايچون حلال اولماز .

﴿ اِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ ﴾

[آنجق ملك يمينله مالك اولديغك جاريه مستثنادر .] بناءً عليه ؛ بوطقوززوجه‌لركدن باشقه جاريه بولوندوره‌بيليرسك .

﴿ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا ﴾

[والله تعالى هر شی اوزره كوزه‌تيجی اولدی .] بناءً عليه ؛ هرايكی طرفك حقوقنی محافظه ايدر .

يعنی ؛ الله تعالى ازواج مطهراتی دنيا وزينتنی اختيارله رسولنی اختيارايدوب كفاف مقداری نفقه‌يه قناعت ايتمك بيننده مخير قيلوب آنلرده اللهك رضاسنی ورسولنی اختيار ايدنجه جناب حق آنلرك حسن نيت ورضالرينه مكافات اولمق ايچون آنلرك اوزرينه ديكر خاتون آلمقدن وياخود آنلرك برينه طلاق ويروب ازواج مطهرات آره‌سندن چيقارمقله برينه ديكرينی آلمقدن رسولنی منع ايتمش و آنجق ملك يمينله مالك اولديغی

جاريه بولوندورمغه مساعده بيورمشدر. چونكه ؛ الله تعالى هرشيئی كوزه‌تيجی اولديغندن هر كسك حقوقنه رعايت وطرفيندن مقابلهٔ بالمثل قاعده‌سنه توفيقاً هر كسك صلاحيتنی تعيين وبرحدله تحديد ايدر. بناءً عليه ؛ رسولنه طقوزه قدر مساعده وآنلر بيننده تقسيمه رعايتی رأينه حواله ايدنجه بوكا مقابل ازواج مطهراتی تطييب ايچون رسولنی‌ده طقوزدن زياده بر خاتون آلمقدن وآنلردن برينه طلاق ويرمكله محزون وصحبتندن محروم ايتمكدن رسولنی منع ايتمش ورسولی ايله ازواجی آره‌سنده لازم اولان طرفينك يكديكرينه قارشی حرمتنی تأمين بيورمشدر . بناءً عليه ؛ ازواج مطهرات رسول اللهك تقسيمنه واحسانه راضی اولدقلری كبی رسول الله‌ده بوطقوزدن باشقه بر خاتون آلمامقله مأمور اولمشدر .

فخررازينك بيانی وجهله بوآيتده منع اولونان تبديل ؛ عادت جاهليه‌دن اولان تبديل اصولنی الغادر . چونكه ؛ زمان جاهليه‌ده ايكی احباب ايسترلرسه زوجه‌لرينی مبادله ايدرلردی . جناب حق بوآيتده مبادله كبی طبع بشره مغاير اولان عادت كريهه‌يی منع ايتمشدر . بناءً عليه ؛ زمان جاهليه‌ده جاری اولان بومبادله عادت كريهه‌سنه بوآيتك نازل اولمسيله ختام ويرلمشدر . كرچه آيتده خطاب ؛ ظاهرده رسول الله‌ه ايسه‌ده حقيقتده امته‌در . چونكه متبوعه خطاب ؛ تابعه‌ده خطابدر .

*
* *

واجب تعالى رسولنك زوجه‌لريله معاشرتنه دائر احكامنی بياندن صوكره امتنك رسوللرينه قارشی آلاجقلری وضعيتی ولازم اولان حرمتی بيان ايتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ اِلَّا اَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ اِنٰيهُ ﴾ بيوريور .

[ای مؤمنلر استيذان ايتمه‌دن نبيكزك حجره‌لرينه كيرمه‌يك ، الا رسولكز طرفندن سزه اذن ويريلور و طعام يمكزه مساعده اولونورسه اذن ويريلن محله طعامك وقتنی كوزه‌ته‌يجی اولديغكز حالده كيرك ، فقط طعام وقتنی كوزله‌مه‌يك .]

﴿ وَلٰكِنْ اِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا ﴾

[ولكن رسول الله طرفندن دعوت اولونديغكزده درحال خانهٔ سعادتلرينه كيرك .]

﴿ فَاِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ ﴾

[خانهٔ سعادتده حاضر اولان طعامی ييندجه اورا ده سويله نه جك سوزلری ديكله مه دن خانهٔ سعادتدن چيقك ، طاغيلك .]

﴿ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِى النَّبِىَّ فَيَسْتَحْيِى مِنْكُمْ ﴾

[زيرا ؛ شو سزك دعوتسز خانهٔ سعادته كيرمكز وطعامدنصكره سوزلری ديكله مكز نبيكزه اذا ويرر ونبيكزده سزه « چيقك أومدن » ديمكله سزدن حيا ايدر .]

﴿ وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْيِى مِنَ الْحَقِّ ﴾

[حالبوكه الله تعالى حق اولان شيئی سزه بيان ايتمكدن حيا معامله سی ياپماز .]
بناءً عليه ؛ سزك حقكزده منفعت اولان شيئی سزه بيان ايدر شوحالده سزك ايچون صلاح ؛ دعوتسز كيرمه مكدر وكيرديككزده طعامی ييندجه همان چيقمقدر .

يعنی ؛ ای مؤمنلر ! اوقاندن هيچ بر وقتده سز رسولكزك حجره لرينه كيرمه يك . آنجق وقتنی كوزه تمز اولديغكز حالده سزه اذن ويرلمك وقتی مستثنادر . دعوت اولمقسزين مأذون اولديغكز بر طعام اولورسه آنی يمك ايچون كيررسكز فقط او طعامكده پيشه جكی وحاضرلانه جغی وقتی كوزه توب دورمازسكز ولكن طرف رسالتدن دعوت اولونديغكزده درحال دعوتنه اجابتله دعوت اولونديغكز خانهٔ سعادته كيرك . سزك ايچون حاضرلانان طعامی ييوب آجلغكزی دفع ايدنجه درحال طاغيلك . طعام ييديككز حجره ده اوتوروب قالمايك و اوراده بربريكزك سوزيله انسيت ايدر واهل بيت نبوتك سوزلرينی ديكله يجی اولديغكز حالده أكلشمه يك . حاجتكزی قضا ايدنجه درحال چيقك . زيرا ؛ سزك خانهٔ سعادتده مكث ايدوب قالماكز جناب نبوت پناهكزه اذا ويرر ونبيكزده سزی چيقارمقدن اوتانير . حالبوكه الله تعالى سزه حقی بيان ايتمكدن حيا معامله سی ياپماز . يعنی سزی چيقارمق حقدر ولكن رسولكزك كندی خانه سنده اولديغكز جهتله « چيقك خانه مدن » ديه مز ، آنجق الله تعالى سزك چيقمكزی امر ايدر .

خازن ، بيضاوی ومداركده بيان اولونديغنه نظراً بو آيت ؛ رسول اللهك طعام وقتنی كوزه تن بعض كيمسه لر حقنده نازل اولمشدر . چونكه ؛ بر طاقم كيمسه لر رسول اللهك طعام وقتنی كوزه تير وحجرهٔ سعادته بلا اذن كيررلر . طعامك پيشمسنی وحاضرلانمسنی بكلرلر وطعامی ييرلر وسوزی اوزاتير و بر مدت خانهٔ سعادتده قاليرلردی و بو معامله دن رسول الله ده متأذی اولوردی . ايشته جناب حق بو آيتله آنلری و آنلرك امثالنی بوكبی مناسبتسز معامله دن نهی ايتمش وبو مثللو علويت انسانيه يه منافی اولان اخلاق مذمومه دن مؤمنلرك تبری ايتملری لازم اولديغنی بيلديرمشدر . بناءً عليه ؛ بو آيتله جناب حق آدابه رعايت ايتمه ينلری تأديب و وظيفه سنی بيلمه ينلره وظيفه لرينی تعليم و تربيه نك خارجی معامله ده بولونانلری تربيه يه دعوت ايتمشدر . ديكر بر روايته نظراً بو آيت حضرت زينبك وليمه جمعيتنده نازل اولمشدر . چونكه ؛ مسلم وبخارينك اتفاقلريله حضرت انس بيورمشلردركه « رسول اللهك مدينه يی تشريفلرنده اون ياشنده اولديغم حالده بن رسول اللهه خدمتجی اولدم . تام اون سنه خدمت ايتدم . بناءً عليه ؛ بندن زياده رسول اللهك احوال داخليه سنه واقف اولان يوقدر . رسول الله زينب رضی الله عنهايه زفاف اولديغنك صباحنده طعام احضاری ايله ناسی دعوت ايتدی . فوج فوج ناس كلدی طعام ييديلر كيتديلر . بعده بر جماعت طعامی ييدكدن صوكره سوزه باشلاديلر واوزاتديلر . رسول الله آنلرك بو معامله لرينی سومدی . خانهٔ سعادتدن چيقدی . بنده برابر چيقدم . حضرت عائشه نك حجره سی اوكنه كلدك . رسول الله آنلری كيتدی ظنيله عودت ايتدی وكوردی كه چيقمامشلر . تكرار كيتدی كلدی . اوچنجی دفعه كيدوب كلنجه چيقديلر . رسول الله ده حجرهٔ سعادته كيردی وبو آيت نازل اولدی » ديمشدر . سبب نزول هر هانكيسی اولورسه اولسون آيت جليله ؛ بالعموم انسانلره وبالخاصه قرآنه ايمان ايدن اهل ايمانه بويوك بر تربيه درسی ويرمشدر . چونكه ؛ بوكبی بر كيمسه نك طعام وقتنی كوزه توب او وقتده بلا لزوم كلوب ازعاج ايدنلر وايشنی بتيردكدن صوكره مالايعنی ايله اشتغال ايدوب فضله أكلشمكله خانه صاحبنی راحتسز ايدنلر زمان سعادته واو برقاچ كيمسه يه منحصر دكلدر ، بلكه هر زمان وهر يرده بولونديغندن جناب حق بالعموم اهل ايمانه خطاب ايدرك جمله مؤمنلری بوكبی حاللردن نهی ايتمشدر . كرچه آيتده « نبيكزك أوينه بلا اذن كيرمه يك » دنيلمش ايسه ده آيتك نزولنه سبب ؛ حجرهٔ سعادتده قالان كيمسه لر اولمسنه بناءً حجرهٔ سعادت

ذکر اولونمشدر ، یوقسه بو حکم حجرهٔ سعادته مخصوص اولدیغندن دکلدر . شوحالده بالعموم خانه‌لره وانسانلره شاملدر .

﴿ غیرناظرین اناه ﴾ انا ؛ وقت معناسنه‌در . (انی) ، (یأنی) ، (اناء) مصدردر وضمیری طعامه راجعدر. ﴿ ناظرین ﴾ باقمق معناسنه‌ایسه‌ده برشیئه باقمق اوشیئی کوزه‌تمك ایجاب ایتدیکندن بوراده ﴿ ناظرین ﴾ (منتظرین) معناسنه یعنی طعامك وقتنی کوزه‌ته‌یجی اولدیغکز حالده دیمکدر . ﴿ الی طعام ﴾ ده بولونان طعام ایله مراد ؛ نعمت‌الله افندینك بیانی وجهله حاضرلانمه طعام دیمکدر. شوحالده آیتك معناسی : [ای مؤمنلر نبیکزك حجره‌لرینه هیچ بر وقتده کیرمه‌یك ؛ آنجق نبیکز طرفندن حاضرلانمش بر طعامه سزك ایچون اذن ویرلدیکنده طعامك وقتنی کوزه‌ته‌یجی و طعامك وقتندن اول کیرمه‌یجی اولدیغکز حالده کیرمکز مستثنادر . زیرا ؛ اذن رسول‌الله اوزره کیرمکده ضرر یوق] دیمکدر .

خلاصه ؛ بوآیت سکز حکمی حاویدر : برنجیسی ؛ رسول‌اللهك حجره‌لرینه کیروب طعام وقتنی بکلمك جائز اولمامسی ، ایکنجیسی ؛ رسول اللهك حاضرلانمه طعامی یمك اوزره اذن ویردیکنده کیرمك جائز اولمسی وسائر مؤمنلرك خانه‌لرنده دخی حکم شرعینك بویله اولمسی ، اوچنجیسی ؛ طعامك وقتندن اول کیروب آنك پیشمه‌سنی کوزه‌تمك جائز اولمامسی ، دردنجیسی ؛ رسول‌الله طرفندن دعوت وقوع بولدیغنده درحال کیرمك لازم اولمسی ، بشنجیسی ؛ دعوت اولونان طعامی یدیجه درحال اومجلسدن طاغیلمق لازم کلمسی ، آلتنجیسی ؛ طعامدن صکره اومقامده اوزون اوزادی‌یه لافه باشلایوب خانه صاحبنی ازعاج ایتمك جائز اولمامسی ، یدنجیسی ؛ بومثللو معامله‌نك رسول‌اللهه اذا ویروب رسول‌اللهك آنلری چیقارمقدن اوتانمسی ، سکزنجیسی ؛ الله تعالی حقی بیانه ایتمکدن حیا معامله‌سی یاپمامسیدر . فقط دعوت اولونان محلده اوتوروب صحبت ایدوب ایتمه‌مك عرف وعادته وخانه صاحبنك حالنه و خانه‌نك تحملنه تابعدر . چونکه آینده چوق اوتورمق جائز

اولمادیغنك علتی وسببی ؛ رسول‌اللهك اذالانمسی اولدیغی بیان اولونمشدر . شوحالده خانه صاحبنك اذالانمادیغی وبلکه اوتورولمسنی آرزو ایتدیکی صورتده ضرر یوق دیمکدر. مثلا اکثریا بلاد اسلامده مسافرخانه‌لره و کنیش اولان اوطه‌لره وقوعبولان دعوتلرده خانه صاحبلرینك خاطرلرینه اذا کلمك شویله‌دورسون بالعکس دعوتدن مقصد محبت ایتمك اولدیغندن او کبی محللرده ایسته‌دیکی قدر اوتورمقده بأس یوقدر . زیرا ؛ خانه صاحبی اوتورمقله ممنون اولور ، بلکه بعض محللرده طعامی یینجه قالقوب کیتمك عادةً مذموم بیله اولور.

*
* *

واجب تعالی خانهٔ سعادته کیرمه‌نك آدابی ودعوت وقوعنده دعوته اجابتك لزومنی بیان ایتدیکی کبی اهل بیت رسول‌اللهدن برشی ایسته‌نیلدیکنده وراء پرده‌دن ایسته‌نیلمك لازم اولدیغنی دخی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا سَاَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعاً فَسْـَٔلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ﴾ بیوریور .

[ای مؤمنلر ! ازواج مطهراتدن برشی ایسته‌دیککزده اوشیئی آنلردن پرده آرقه‌سندن ایسته‌یك .]

﴿ ذٰلِكُمْ اَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ ﴾

[ایشته شو پرده آرقه‌سندن ایسته‌مکز سزك وازواج نبینك قلبلریکزه زیاده طهارتدر .]

﴿ وَمَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللّٰهِ ﴾

[وسزك ایچون آچیق برصورتده ازواج مطهراتدن برشی ایسته‌مکله رسول‌اللهه اذا ایتمکز صحیح اولمادی .]

﴿ وَلَا اَنْ تَنْكِحُوا اَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ اَبَداً ﴾

[وسزك رسول‌اللهدن صکره ازواج مطهراتی نکاح ایتمکز جائز اولمادی .]

﴿ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيماً ﴾

[زیرا ؛ ایشته شو كرك رسول اللهه اذا كز و كرك ازواجنی نكاح ایتمكز الله تعالی عندنده پك بویوك كناه اولدی .]

﴿ اِنْ تُبْدُوا شَيْئاً اَوْ تُخْفُوهُ ﴾

[ای مؤمنلر ! اكر سز برشیئی لسانكزله اظهار ایدر ویاخود قلبكزله صاقلارسه كز آندن قورقك .]

﴿ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيماً ﴾

[زیرا ؛ الله تعالی هرشیئی بیلیر وآكا كوره جزا ویرر .]

﴿ لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِى اٰبَائِهِنَّ وَلَا اَبْنَائِهِنَّ وَلَا اِخْوَانِهِنَّ وَلَا اَبْنَاءِ اِخْوَانِهِنَّ وَلَا اَبْنَاءِ اَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ ﴾

[ازواج رسول اللهك باباكری واوغوللری وقرداشلری واوغلان قرداشلرینك اوغوللری وقیز قرداشلرینك اوغوللری وكندیلری كبی مسلمان خاتونلری وكندی ملك یمینیله مالك اولدقلری جاریه لریله پرده سز كوروشملرنده آنلر اوزرینه كناه یوقدر .]

﴿ وَاتَّقِينَ اللّٰهَ ﴾

[ای ازواج مطهرات ! شو تعداد اولونانلرك غیری بر كیمسه ایله پرده سز كوروشمكدن نفسكزی صاقینك والله دن قورقك .]

﴿ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيداً ﴾

[زیرا؛ الله تعالی هرشیئه حاضر وناظردر .] بناءً علیه ؛ سزك نصل كوروشدیككزی كورور وبیلیر وآكا كوره جزا ویرر .

ایشته بو آیتلرله جناب حق طائفهٔ نسوانه سترك لزومنی وسترده كرك اركك و كرك قادینلر ایچون قلبلرنده تمیزلك وطهارت اولدیغنی بیانله رسولنك قدرینی اعلا وشاننی ترفیع ایتمشدر .

حضرت عائشه دن مسلم وبخارینك روایتلرینه نظراً آیت حجابك یعنی قادینلرك مستوره بولونملرینه دائر اولان بو آیتك سبب نزولی شویله در : ازواج مطهرات بعض آقشاملری مدینه قادینلریله برابر خالی میدانلغه تنزه ایچون چیقارلردی وحضرت عمرده « یارسول الله! ازواجكزی پرده آلتنه آلسه كز. زیرا؛ حضور رسالتكزه هرنوع انسانلر كلیر كیدرلر » دیردی ولكن طرف الٰهیدن برامر كلدیكندن رسول الله حضرت عمرك بو سوزینی سكوت ایله كچیشدیرردی. بركون ازواج مطهراتدن حضرت سوده عادت وجه اوزره تنزهه چیقدیغنده حضرت عمر « یا سوده! بزسنی بیلدك » دیدی. بو سوزدن مقصدی حجاب حقنده امر الٰهینك كلمسنه حرصندن نشأت ایتمشدی واصحابدن بركیمسه ده رسول الله وفات ایتدیكنده « حضرت عائشه یی بن البته نكاح ایدرم » دیمسی اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر . بو آیتده ازواج رسول اللهك مستوره اولمسیله امر الٰهی كلدیكی كبی رسول اللهدن صوكره نكاحلرینك جائز اولمادیغی دخی بیانله جناب حق رسولنك قلبنی تطمین ایتمشدر . چونكه ؛ سوره نك اولنده بیان اولوندیغی وجهله ازواج رسول الله بالعموم مؤمنلرك والده لری اولدیغی جهتله اولادك والده لرینی نكاحله آلمسی جائز اولمادیغی كبی حرم رسالتپناهی یه آحاد امتدن هیچ بر كیمسه مناسب اولمادیغندن هیچ بر فردك حرمنه داخل اولامیه جغنی بیانله ازواج مطهراتك هربری زوجهٔ رسالت شرفنی ابداً محافظه ایده جكلری صورت قطعیه ده اعلان اولونمشدر . بناءً علیه ؛ رسول اللهك وفاتندن صوكره « ازواجدن برینی نكاح ایدرم » دیه رك علناً سویلمك جرأتنده بولونان ویاخود بوكبی شیلری قلبلرنده صاقلایان كیمسه لرك عذاب الٰهیدن قورقملری لازم اولدیغی بیان اولونمشدر. چونكه ؛ الله تعالی هرشیئی بیلدیكندن بوكبی اسراری بیلمكله لایق اولدیغی جزایی ویره جكی شبهه سزدر . شو حالده نفسنی عذابدن قورتارمق ایستهین كیمسه لرك كرك حال حیاتنده وكرك حال ارتحالنده رسول اللهه اذا ویره جك احكام شریعته مغایر برحركتده بولونمامسی لازمدر. حجاب آیتی نازل اولونجه اقرباء رسول الله « بزلرده پرده آرقه سندن می سویله شه جكز ؟ » دیملری اوزرینه جناب حق قادینلر ایچون یدی صنف كیمسه لرله سویله شمكده پرده لازم اولمادیغنی بیانله اقربانك حركتلرینی تعیین ایتمشدر . چونكه ؛ قادینلرك پدرلری و اوغوللری و برادر زاده لریله همشیره زاده لری و كندی

برادرلری محرم اولدقلری جهتله بینلرنده نكاح جاری اولمادیغندن پرده‌یه حاجت اولمادیغی كبی كندیلری مثللو سائر مسلمان قادینلری وملك یمینله مالك اولدقلری كوله‌لری وجاریه‌لری ایله‌دخی سویله‌شمكده پرده‌یه لزوم اولمادیغی بیان اولونمشدر. بناءً علیه؛ شوذكر اولونانلرله بلا پرده سویله‌شمكده كناه یوقدر وبونلردن باشقه رجال ایله سویله‌شمكدن قادینلرك نفسلرینی صاقینملری وبوكبی شیلردن محافظه ایتملری لازم اولدیغنه اشارت ایچون جناب حق آیتك آخرنده اتقا ایله امر ایتدیكی كبی هرشی اوزرنده حاضر وناظر اولدیغنی وپرده‌یه رعایت ایدوب ایتمدكلرینی وكیملرله سویله‌شدكلرینی بیلدیكنی بیانله پرده‌یی اخلال ایتمك ایسته‌ینلری تهدید ایتمشدر. بوندن بر ایكی آیت صوكره پرده‌نك لزومنی وفوائدینی بیان حقنده تفصیلات كله‌جكنه بناءً بوراده بوقدرله اكتفا اولونمشدر. خاتونك عمیسی ایله دایی‌سی پدری مقامنده محرم اولدقلرندن آیتده بو ایكی صنف ذكر اولونمامشدر. ﴿ واتقین الله ﴾ امر ستره دقتك لزومنه وستری اخلال ایتمك قطعیاً جائز اولمادیغنه اشارت ایچون غائبدن خطابه انتقال اولونمشدر.

تفسیر خازنده وقاضیده بیان اولوندیغی وجهله خاتونك كوله‌سی كندینه محرم اولوب اولمادیغنده اختلاف واردر. بعضیلر «محرمدر، بناءً علیه؛ قادینك كوله‌سنه پرده‌لی بولونمسی لازم دكلدر» دیدیلر وبعضیلرده «نامحرمدر، پرده‌لی بولونمق لازمدر» دیدیلر. ایشته شو اختلافه بناءً فخر رازی خاتونك كوله‌سنه قارشی آچیق بولونمسنده محذور اولمادیغنده آچیق بولونمسنده بأس یوقدر، اكر محذور اولورسه كوله‌سنه قارشی مستوره اولمق لازم اولدیغی بیان ایتمشدر. فقط حنفیه عندنده كوله‌سی اجنبی كبی اولدیغندن مستوره اولمسی لازمدر. كرچه بو آیت؛ ازواج رسول الله حقنده نازل اولمش ایسه‌ده عموم مؤمنلرك حقنده حكم الٰهی بویله‌در وسائر نسوان ایچون آیری بر حكم یوقدر.

*
* *

واجب تعالی رسولك خانهٔ سعادتنده آحاد امت طرفندن لازم اولان احترامی بیاندن صوكره ملأ اعلا و ملأ ناس ایچنده احترام اولوندیغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ إِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴾ بیوریور.

[الله تعالی نبیسی اوزرینه مدح وثنا ایدر وملكلرده رحمتله دعا ایدرلر. ای مؤمنلر! سز نبیكز اوزرینه شاننك اعلاسنه دعا ایدك وسلام اهدا ایتمكله سلام ایدك.]

یعنی؛ الله تعالی وملكلر نبیِّ ذی شان اوزرینه انواع رحمت وكرامتله اعتنا ایدرلر و رسول اللهك شان و شرفنه تعظیم و قدر عالیلرینك ترفیعنه ملكلر دعا ایدرلر. الله تعالی وملكلر انواع كرامتله اكرامده بولوندیجه ای مؤمنلر! سزده رسولكزه خیرله دعا ایدك. بالخاصه اسمنی ایشیدنجه صلوات شریفه كتیرك وسلامتله دخی دعا ایدك كه آخرتده اجر ومثوباته نائل اولك وسلامت بولك.

نعمت الله افندینك بیانی وجهله رسول اللهك اسمنی ایشیدن هرمؤمن اوزره صلوات شریفه كتیرمك واجب اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر. بناءً علیه؛ رسول اللهك حال حیاتنده نصل تعظیم لازم ایسه حال وفاتنده واسم جلیلی ذكر اولوندیغنده دخی كمال تعظیم واحترام لازم اولدیغنه دلالت ایدر. چونكه؛ رسول الله جمله مكلفك ولی نعمتی وطریق استقامته سوق ایدر بر مرشد كاملی اولوب اهل ایمانی ایمانه دعوت ایدن وهدایتلرینه یكانه سبب اولان رسول الله اولدیغندن بو مثللو جسیم نعمتلرك شكرینی صلوات شریفه ایله ادا ایتمك هر مؤمن اوزرینه لازمدر. بناءً علیه؛ رسول اللهه صلوات شریفه ایله دعا وسلام اهدا ایده‌رك اسم شریفنی ایشیدنجه بر تعظیم مخصوصله تعظیمه مسارعت ایتمك هرمؤمن اوزرینه واجبدر. بیضاوینك بیانی وجهله انبیایه تبعیتله آحاد امت اوزرینه صلوات كتیرمك جائز ایسه‌ده استقلال اوزره صلوات عرف شرعده رسل كرامه مخصوص اولدیغندن آحاد امته صلواتله دعا جائز دكلدر. رسل كرامه صلوات؛ شانلرینك اعلا اولونمسنه دعادر. اما صلوات شریفه ایله دعانك وجوبی بزم رسول اللهدن آلدیغمز فیض دینی مقابلنده شكرله آخرتده اجر ومكافاته نائل اولمقلغمز ایچوندر. صلوات شریفه وسیله‌سیله بر چوق اجره

نائل اولاجغمزه بو آيت دلالت يوندن كافيدر . زيرا ؛ جناب حقك امر ايتديكى شيئى ايشلەمكده البته ثواب واردر .

*
* *

واجب تعالى رسولنه صلواتله امردن صوكره بالعكس رسول اللهه اذا ايدنلرك جزالرى لعنت اولديغى بيان ايتمك اوزره ﴿ إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاَعَدَّ لَهُمْ عَذَاباً مُهِيناً ﴾ بيوريور .

[شول كيمسەلركه آنلر اللهك امرينه مخالفت ورسولنه برطاقم نالايق احوالى اسنادە جرأت ايتمكله ايذا ايدرلر . آنلره الله تعالى دنياده و آخرتده لعنت ايدر . يعنى دركاه الوهيتندن طرد وتبعيد ايتمكله رحمتندن محروم ايدر وآنلره اهانت ايديجى عذابى حاضرلادى .]

چونكه ؛ آنلر اللهك ورسولنك راضى اولمادقلرى افعالى ايشلەمكله مخالفت ايتدكلرندن لعنته وعذاب مهينه مستحق اولمشلردر . (يؤذون) ايذاء ؛ آجيتمق معناسنه اولديغى جهتله الله تعالى حقنده معناى حقيقيسى محالدر . شو حالده الله تعالى يه نظراً ايذاء ؛ عزير وعيسى عليهما السلام اللهك اوغلو وملكلر اللهك قيزلرى ديمك كبى مرضيسنك خلافنى ايشلەمكدر . رسول اللهه ايذاء ؛ شاعردر ديمك كبى شاننه نبوته لايق اولميان شيلرى اسناد ايتمكدر . ياخود ايذاء ايله مراد ؛ رسول اللهه ايذادر و جناب حق اذادن منزه اولديغى حالده اسمنى ذكر ايتمك رسولنه تعظيم ايچوندر . چونكه رسولنه ايذايى اللهه ايذاء مثابەسنده قيلمق ؛ البته رسولنه تعظيمدر .

بو آيتده اللهه ايذايه ورسولنه ايذايه مقابل عذابده ايكى نوع ذكر اولونمشدر . برنجيسى ؛ اللهه ايذايه مقابل لعنتدر . ايكنجيسى ؛ رسول اللهه ايذايه مقابل اهانت ايديجى عذابدر .

*
* *

واجب تعالى رسولنه ايذا ايدنلرك دوچار اولاجقلرى جزايى بياندن صوكره رسولنك

خاص امتلرينه ايذا ايدنلرك جزالرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَاناً وَاِثْماً مُبِيناً ﴾ بيوريور .

[شول كيمسەلركه آنلر اهل ايماندن ارككلره وقادينلره ايشلەمدكلرى كناهى اسناد ايله ايذا ايتمكله مؤمن ومؤمنەلرى اينجيتديلر . آنلر محقق بهتان يوكنى وآچيق كناهى يوكلەنديلر .]

يعنى ؛ شول كيمسەلركه آنلر مؤمن اولان ارككلره ومؤمنه اولان قادينلره ايشلەمدكلرى افعال ذميمەيى اسناد ايتمكله ايذا ايدرلر . آنلر انواع عقوباتى جامع اولان بهتانى وآچيق بويوك كناهى يوكلەنديلركه بغير حق عفيف وعفيفه وقصورسز اولان اهل ايمانى اينجيتدكلرندن عذاب الهى يه مستحق اولديلر . چونكه قصورى اولميان انسانه بغير حق ايذا ايتمك ؛ موجب عذابدر .

تفسير خازنده بيان اولونديغنه نظراً مدينەده كيجه طشره چيقان خاتونلرى تعقيب ايدر برطاقم سفها ظهور ايتدى . آنلردن خاتونلر راحتسز اولوب زوجلرينه خبر ويرملرى وزوجلرينك ده رسول اللهه شكايت ايتملرى اوزرينه او مقوله اوباش كروهنى نالايق افعالدن نهى ايتمك اوزره جناب حقك بو آيتى انزال بيورديغى مرويدر . كرچه شو روايته نظراً بو آيت مدينەده وقوعبولان بعض حادثەيه بناءً او مقوله كيمسەلرى نهى ايتمك ايچون نازل اولمش ايسەده الى يوم القيام انسانلر آرەسنده ظهور ايدەجك بومثللو حوادثك جملەسنه شاملدر . بناءً عليه ؛ سوقاق آرەلرنده كيجەلرى فضولى سلاح آتمق ونعره وورمقله انسانلرى راحتسز ايدنلره والحاصل هرنوع اذايى ارتكاب ايدنلره شاملدر .

خلاصه ؛ اركك وقادين بالعموم اهل ايمانه اذانك حرام اولديغى وبو مثللو حرامى ارتكاب ايدنلرك بويوك كناه ايشلەمش اولدقلرى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جملەسندندر .

*
* *

واجب تعالى بغير حق انسانلره افك وافترا وسائر خصوصاتله اذا ايدن سفيهلرى منع ايتدكدن صوكره بالعموم خاتونلره لايق اولان قيافتلرينى طاقينملرينى توصيه ايتمك

اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ﴾ بیوریبور .

[ای نبیّ ذی‌شان ! سن زوجه‌لریکه و کریمه‌لریکه وسائر مؤمنلرك زوجه‌لرینه دی که آنلر بورکولرینی اوزرلرینه بوروونسونلر .]

﴿ ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ ﴾

[زیرا؛ آنلرك بورکولرینی اوزرلرینه بورونملری آنلرك بیلنوب ده ایذا اولونملرینه زیاده یقیندر .]

﴿ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوراً رَحِيماً ﴾

[حالبوکه الله تعالی آنلردن اولجه واقع اولان قصورلرینی عفو ایدیجی وحاللرینه مناسب مصالحی تمشیتله مرحمت بیوریجیدر .]

یعنی ؛ ای قوللریمزی ارشاد ایچون مبعوث ومؤید من عندالله اولان نبیّ ذی‌شان! اولاً کندی ازواج مطهراتکه و کریمه‌لریکه وثانیاً سائر مؤمنلرك حرملرینه نصیحت طریقیله دی که آنلر بورکولرینی اوزرلرینه بوروونسونلر. زیرا ؛ شو بورکولرینی بورونملری آنلرك بیلنمکله سفهانك تعرضندن قورتولوب ایذا اولونملرینه الك یقین بر مسلکدر . حالبوکه الله تعالی بو آیتك نزولندن اول بورکوسز گزملرندن دولایی واقع اولان قصورلرینی ستر ایدر و حاللرینه مناسب احکامی انزال ایله مرحمت بیورر. چونکه؛ حسب الایجاب طشره چیقان قادینده چارشاف اولمانجه سفها کروهی آنلری آچیق کوروب طمعه دوشدکلری کبی شبهه‌لی وعفتی اخلال ایدن قادینلردن ظنیله آرقه‌لرینه دوشه‌رك راحتسز ایده‌جکلرینه بناءً جناب حق قادینلرك چارشاف بورونوب مستوره اولملرینی امر ایتمش وحکمتی ده چارشافلی اولان قادینك کیم اولدیغی بیلنمه‌مکله سوء ظندن وسفهانك تعقیبندن قورتولملری اولدیغی بیان ایتمشدر . شو حالده تسترك مشروعیتنده‌کی حکمت ؛ فتنه قاپوسنی قاپامق ونسبی ضیاعدن محافظه ایتمك وزوجه‌یی زوجه ربطله باشقه‌سنك تعرضندن

قورتارمق وعائله تشکیلاتنه انتظام ویرمك واولادك تربیه‌سنه ودنیانك اعمارینه ارکك طیشارودن قادین ایچرودن چالیشمقدر .

ایشته بو آیت جلیله ایله جناب حق عفیفه اولان قادینلری ستر سببیله سفهانك سوء ظنندن وتعرضلرندن محفوظ قیلمقله قلبلرینك راحت اولاجغنی بیان ایتمشدر. چونکه؛ بورکوسز گزن خاتونك شکلی وقیافتی کوروندیکی جهتله قلبنده فساد اولان کیمسه‌لرك طمعنی جلب ایدوب او وسیله ایله تعقیب ایده‌رك عاقبت فتنه‌یه بادی ویاخود خلق آره‌سنده کفت وکویی موجب اولارق بر طاقم راحتسزلغی موجب اولاجغی وبو راحتسزلق زوجله زوجه آره‌سنده امتزاجسزلغه منجر اولوب بالآخره تفرقه‌یی دخی انتاج ایتدیکی چوق دفعه کورولمکده‌در . شو حالده ستر ایله امر ؛ بوتون انسانلرك قلبلرینك راحتی وعائله آره‌سنده امتزاجك اساسی وبیچاره چوجوقلرك تربیه‌سنی تأمین ایتمکله وانسانلرك یکدیگرینه خصومتدن آزاده اولمقله عالمك انتظام اوزره جریانه بویوك بر خادم وقانون دائمدر . زیرا ؛ قادینك اورتولی بولونوب اجانبله اختلاطدن ممنوع اولمسی زوجك امنیتی وقلبنك شبهه‌دن وارسته اولمسنی موجب اولدیغندن زوجله زوجه بیننده محبتك دوامنه ونسبك سوء ظندن بری اولمسنه وعائله حیاتنك راحتله کچمسنه سببدر .

ایشته نسوانك تستری حقنده انسانلرك هر جهتله فوائدینی موجب وانسانیته بویوك بر خدمت وبالخاصه قادینلر حقنده بر لطف اولدیغنی ادراکدن عاجز وهوا وهوسنه تابع وقوهٔ بهیمه‌سی قوهٔ انسانیه ومدرکه‌سنه غالب اولان کیمسه‌لر آورویانك یاراماز وحیوان مشربلی وغیرت انسانیه‌سنی ضایع ایتمش بر طاقم انسانلرك عادات کریهه‌لرینی تحسین ایله تستر نسوانه اعتراض ایده‌رك تستر نسوان ؛ حریت نسوانی سلب ومدت حیاتنده حبس وبلا فائده تضییق وآنلری مرتبهٔ انسانیه‌دن اسقاط ایتمك وحقوق مدنیه‌دن چیقارمق کبی بر طاقم وسوسهٔ شیطانیه درمیان ایدرلر. حالبوکه تستر؛ قادینلرك حریتلرینی محافظه‌یه یگانه خادمدر. چونکه؛ خاتونلر چوجق کتیرمکله وحمل مشقتلری ایله مشغول اولدیغی جهتله امر معیشتنی لایقیله تأمین ایده‌مدیکندن بهمه‌حال معیشت خصوصنده بر ارککك حمایه‌سنده بولونمسی ضروریدر وآنك معیشتنی تدارکه زوجی بورجلودر . حالبوکه شیمدی قادین حق صاحبی، ارکك بورجلودر . بونك حریت هانکیسنده‌در ؟ ازدواج مسئله‌سنده زوجك زوجه‌یی ویاخود زوجه‌نك زوجی حمایه‌سی وبرینك آمر او برینك مأمور اولمسی

آهنك انتظامك يوليله جريان ايتمسنده امر لازم وضروريدر . شوحالده هانكيسي آمر وهانكيسي مأمور اولاجق . اكر قادين آمر اولسون دينه‌جكسه فطرتده‌كي نقصانه نه دنيله‌جك . اكر فطرتي تبديل ممكن ايسه بوادعا طوغرو اولابيلير . مثلا چوجق دوغورمغي اركككلر آلوب آنلرده اولان قوت وقدرتي ، شجاعت وجلادتي ، درايت وذكايي قادينلره ويرمك ممكن ايسه بونك چاره‌سني دوشونملي وبروقت ايچون اركككي قادينلره ويرملي وقادينلغي‌ده اركككلر آلملي‌در. قادينلري اركككلر قدر وياخود دها زياده يوكسلتمكه چاليشانلر اولا فطرتي تبديله چاليشمه‌ليدرلر ، يوقسه فطرت دكيشمدكجه هركسك مزيتي كنديندهدر . بو اوهامله ياشايانلرك كنديلرنده‌كي مزيتي عاريت صورتيله باشقه‌لرينه‌ويروب آنلرده‌اولان فطرتده‌كي نقصاني كندم آلاجغم ديه‌رك قادينلري مراسمده تقديم ايتمك وآراباده صاغ طرفه بيندرمك ايله اللهك ويرديكي علويتي سفليته تنزيل ايتمك حماقتدن باشقه برشي دكلدر . چونكه ؛ فطرتده رجال حاكمدر ونسوانك بك چوق خصوصاتده رجاله احتياجي آشكاردر . بوقدر بداهته قارشي « بن بونك عكسني يوروته‌جكم » ديه اوغراشمق حماقت وصاف‌دل قادينلري آلداتمقدن باشقه نه اولور ؟

شوحالده فطرةً خاتون اركككه محتاج اولوب زوج خاتونك محافظه‌سنه مأمور اولونجه بوتون مؤنت ومشقتي اوزرينه آلديغي خاوندن زوجك‌ده برايسته‌يه‌جكي واردر. اوده ؛ عفت وطهارت وتهمتدن برائتدر. عفتي محافظه‌ده بيله قادين ينه زوجنك حمايه‌سنه محتاجدر. چونكه؛ قادين اجانبك تعرضنه مدافعه‌دن عاجز اولديغي كبي مشقته واوزاق محله مسافرته تحملي اولاماز وتحملي فرض اولونسه تحمله مانع برچوق حاللري واردر . او حاللري دكشديرمك ممكنميدر؟ شوحالده بهمه‌حال ادامهٔ حياتي بررجله محتاج اولونجه او رجلك محبتني جلب ايتمسي وآنك حسن ظني آلتنده ياشاماسي ضروري دكليدر؟ اوقادينك رفاه وسعادتله وقت‌كچيرمسي زوجنك محبتنك دوامنه وعفتنك شبهه‌دن خالي اولمسنه باغلي دكليدر؟ شيمدي اوخاتون آچيق اولارق ايسته‌ديكي يرده كزر وايسته‌ديكي كيمسه‌لرله كوروشورسه زوجك حسن ظني ادامه ايده‌بيليرمي وشبهه‌دن قورتولورمي؟ حالبوكه آنك راحتي ورفاه وسعادتي زوجك حسن‌ظننه باغلي دكلمي؟ اكر ايسته‌ديكي يرده كزر وهركسله كوروشورده زوجنه شبهه كلير وقلبي راحتسز اولورسه بو شبهه‌يي ازاله وقلبنك راحت اولمسي ستردن باشقه نه ايله اولابيلور ؟ اكر شبهه كلمزسه چولده كزن بهائمله آنك نه فرقي واردر ؟

سربست كزمسيله حاصل اولان تهمت زوجله زوجه آره‌سنده‌كي محبتك نفرته تبدلنه ونفرت‌ده عاقبت فرقته سبب اولورسه بوندن اك چوق ضرر كوره‌جك قادين دكليدر؟ چونكه؛ فرقت وقوع بولونجه قادينك حمايه‌سنه التجا ايده‌جك وليسي يا بولونور وياخود بولونماز. اكر بولونورسه‌وليسنك حمايه‌سي آلتنده‌مأيوسانه وقت‌كچيرمسي وعائله‌تشكيلاتندن محروم اولمسيمي حريتدر ؛ يوقسه زوجنك محبتنك ادامه‌سيله اولاد و احفاد يتشديرمك وآنلرك مرادني كورمك وبرعائله‌رئيسي اولارق ياشامقمي حريتدر؟ اكر حمايه‌ايده‌جك وليسي يوق ايسه سوقاقده قالاجق وبالنتيجه شونك بونك خدمتجيلكنه عرض احتياج ايده‌جك وياخود سفهانك تعرضنه اوغراياجق سفالته دوشه‌جك . بو لوحهٔ سفالتمي حريتدر ؟ اوت ! مستوره اولانلرده دخي بعض عفتني اخلال ايدنلر بولونابيلير ، فقط سربستي‌يه نسبتله نادر اولديغي كبي بزم ايچون وظيفه ستر خصوصنده اللهك امريني يرينه كتيرمكدر . اللهك امريني يرينه كتيردكدن صوكره واقع اولان شيدن مسئول اولونميه‌جغي معلومدر .

شو تفصيلاته نظراً اسلام قادينلرينك حريتي اركككلردن دها زياده‌در . چونكه ؛ يالكز مستوره بولونوب داخل بيتده عائله تشكيلاتيله مشغول اولمسنه مقابل زوج نفقه‌سني وكسوه‌سني و سكناسني تأمين ايتمكله مكلف اولديغي كبي ايكيسندن حاصل اولان چوجقلرك نفقه‌لريني تدارك وهرجمله‌سنك رفاه وسعادتلريني تأمين ايتمكله دخي مكلفدر . بو اوغورده اسباب معيشت يوزندن هردرلو مزاحمه كوكس كرمك وكيجه وكوندوز آنلرك راحتني دوشونمك وآنلرك محافظه وحمايه‌لريني درعهده ايتمك كبي صايلماز وتوكنمز مشقتلره ودوشونجه‌لره قارشي اسلاميتده قادينك مكلف اولديغي شي يالكز زوجنك محبتني اخلال ايتمه‌مكله قلبني تطمين ايتمكدر. شيمدي ارباب انصاف دوشونسون! حريت كيمده‌در؟ قادين زوجنه‌مي خدمت ايديور ، يوقسه زوج قادينه‌مي خدمت ايديور؟

خلاصه ؛ خاتونلرك چارشاف بورونملري واجب اولديغي وچارشافلي اولونجه اجانبك اوقادينك كيم اولديغني بيله‌مدكلرندن دولايي تعرضدن وارسته اولوب اذادن قورتولدقلري وخاتونلرك مستوره اولمريله فتنه قاپولرينك قاپاناجغي بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

∴

واجب تعالى ذاتنه ورسولنه ومؤمنلره علناً ايذا ايدنلرك جزالرينى بياندن صوكره كيزلى اذاده بولونانلرك جزالرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِى الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا اِلَّا قَلِيلًا ﴾ بيوريور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه اكر منافقلر وقلبلرنده فسق وفجور خستەلغى اولان فاسقلر ومدينەده اهل ايمانى ازعاج ايچون يالان نشر ايدنلر بومثللو اخلاق فاسدەلرندن واز كچمز ونهايت ويرمزلرسه البته بز سكا آنلرله مقاتلەيى امر ايدر وسنى مجاهدەيه تشويق ايدرز ومقاتلەدن صوكره حبيبم ! آنلر سكا مجاور قومشو اولامازلر ، آنجق آز بر مدت قومشو اولابيليرلر .]

يعنى ؛ حبيبم ! ذاتمه يمين ايدرم كه اكر منافقلر كيزلى خيانت ونفاقلرندن وضعف ايمان اثرى قلبلرنده برطاقم فسق وفجوره ميل ومحبتى اولوب عفيفه قادينلرى يولدن چيقارمق وزنا ايتمك قصديله تعقيب ايدنلر فسقلرندن ومدينەده اهل ايمانى راحتسز ايتمك وعساكر اسلاميه وسائره حقنده برطاقم يالان خبرلر نشر ايدنلر بو حاللره بر نهايت ويروب واز كچمزلرسه البته بز سكا آنلرله قتالى امر ايدر وسنى آنلره مسلط قيلارز وبوندن صوكره آنلر سنكله قومشو اولوب سكا مجاور اولامازلر ، آنجق آز بر مدت مجاور اولورلر .

بو آيتده بيان اولونان اوچ صنفك‌ده بر جماعت اولمسى محتملدر . چونكه ؛ منافقده صفت نفاق اولديغى كبى قلبنده فسق وفجوره ميل ومحبتله برابر يالان خبرلرده نشر ايده‌بيلير . بناءً عليه ؛ شو اوصاف مذمومەنك اوچى‌ده بر شخصده اجتماع ايده‌بيلير . چونكه ؛ تفسير خازنده بيان اولونديغى وجهله عساكر اسلاميه غزايه كيتدكلرنده مدينەده منافقلر « عسكرك هپسى قتل اولوندى ، دشمن مدينەيى استيلا ايديور ، باشكزك چارەسنه باقك » كبى اهل ايمانك قوهٔ معنويەسنى قيره‌جق ويأس وفتوره دوشوره‌جك وقورقو وانديشه ويره‌جك شيلرى نشر ايدرلردى . بونكله برابر مدينەده منافقلر ظاهرده مؤمن

باطنده كافر اولوب دائما كيزلى اولارق اهل اسلام عليهنه اوغراشيرلردى وايمانلرنده ثبات اوليان فاسقلر واردى كه آنلرده فسق وفجور قصديله اهل ايمانه ايذا ايدرلر وديكر برقسم اهالى‌ده واردى كه آنلرك ايشلرى‌ده يالان خبر نشر ايتمك وشوكا وبوكا افترا ايتمكله افساداتده بولونورلردى . جناب حق بو آيتله آنلرك جملەسنى شدتله تهديد ايتمش وبو فساداتلرندن واز كچمدكلرى صورتده قتال ايله امر ايده‌جكنى تأكيدله بيان ايتديكى كبى بعيديته دلالت ايدن (ثم) كلمەسيله دخى عاقبت امرده وطنلرندن طرد اولوناجقلرينى ورسول اللهك قومشولغندن محروم قيلنه‌جقلرينى‌ده بيان ايلمشدر . زيرا ؛ انسان ايچون وطنندن طرد اولونمق كبى بر بلا اولاماز . چونكه ؛ وطندن طرد اولونمقده بالعموم مألوفاتى واملاك واراضيسنى واوينى وباغنى واقربا وتعلقاتى واحباب ويارانى وعمرينك ماحصلنى ترك ايتمك كبى برچوق مصيبتلر اولديغندن جناب حق مفسدلرى طرد وتبعيدله تهديد ايتمشدر . ايشته مملكت داخلنده برطاقم اراجيف نشريله كتلهٔ اسلاميه‌يى ازعاج ايدنلرى وفتنه وفساد له مشغول اولانلرى صاحب الامر اولان كيمسه طرفندن آنلرى طردله فسادلرينك ازاله اولونمسنه آيتده اشارت واردر .

﴿ مَلْعُونِينَ اَيْنَمَا ثُقِفُوا اُخِذُوا وَقُتِّلُوا تَقْتِيلًا ﴾

[مؤمنلره اذيت ايدنلر ملعون اولدقلرى حالده طرد اولونورلر واراجيف نشريله مشغول اولانلر هر نرەده بولونورلرسه شدتله طوتيلور وقتل اولونورلر .] بناءً عليه ؛ آنلر ايچون هيچ بر يرده راحت ممكن اولاماز . زيرا ؛ اهل ايمان آرەسنده آنلرك يرلرى يوقدر . بناءً عليه آنلر ايچون چارهٔ خلاص ؛ ارتكاب ايتدكلرى اخلاق ذميمەدن واز كچمك وحقيقى مسلمان اولمقدر . بو كبى مسلمان سيماسنده بولونان ومسلمان عليهنه اوغراشان وفتنه وفساده چاليشان منافقلر هر زمانده موجود اولديغندن جناب حق آنلرى هر نرەده اولورلرسه طوتيلوب قتل اولونملريله امر ايتمشدر . بناءً عليه اسلاميته ياقيشان ؛ پاك ناصيەدر . چونكه ؛ ملوث ناصيەنك اهل اسلام آرەسنده يرى اولماديغى بو آيتله ثابت اولمشدر .

*
* *

واجب تعالى بومثللو ارباب فسادى صلاحه دعوتدنصكره اجابت ايتمزلرسه طرد ايتمك

وهر نرده بولونورلرسه طوتوب قتل ايتمك لازم اولديغنى بعدالبيان بو كبيلرى طرد ويا قتل يكى برعادت اولمايوب اسكى برعادت اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ سُنَّةَ اللّٰهِ فِى الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلاً ﴾ بيوريور .

[بومثللو منافق وفاسق ومفسدلرى طرد واخذ وقتل ايتمك بوندن اول كچن امتلرده اللهك عادتيدر والبته حبيبم ! سن اللهك عادتى ايچون تبديل بولامازسك .] زيرا ؛ عادات الٰهيه نسخ قبول ايتمز . چونكه عادت الٰهيه ؛ امرله ونهى ايله ثابت اولمش نسخ وتغيير قبول ايدن احكام قبيلندن دكلدر . بناءً عليه بومثللو منافقلر حقنده جارى اولان عادت الٰهيه ؛ هرزمان رحمتندن اوزاق طوتمقله ملعون اولدقلرى حالده قهر وتدمير ايتمكدر .

*
* *

واجب تعالى منافق ومفسدلرك دنياده حاللرينى بياندن صوكره آخرتى بيان ايتمكله تهديد ايتمك اوزره ﴿ يَسْئَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! ناس سكا قيامتدن سئوال ايدرلر . سن آنلره جوابده دى كه « قيامتك علمى آنجق عند الٰهيده در » .]

﴿ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيباً ﴾

[حبيبم ! سكا قيامتى نه كبى شى بيلديره بيلير . مأمول كه قيامت يقين اولور .] چونكه ؛ الله تعالى دن باشقه قيامتك وقتنى ووقوعه كله جكى زمانى بيلن يوقدر واولاماز . زيرا ؛ علمى اللهه منحصردر . كرچه واجب تعالى كتابلرنده جمله انبيايه قيامتى خبر ويردى ، آنجق زمانى هيچ بركيمسه يه خبر ويرمه مشدر . بناءً عليه ؛ قيامتى نه كبى شى بيلديره بيلير . البته هيچ برشى قيامتى بيلديرمز ، لكن قيامتك يقين واقع اولمسى مأمولدر . مداركده بيان اولونديغى وجهله مشركلر استهزا طريقيله ، يهوديلرده امتحان صورتيله قيامتك زماندن سئوال ايتملرى اوزرينه بو آيتى انزال ايله قيامتك عجلةً وقوعنى ايسته ينلرى تهديد ايتمشدر .

﴿ اِنَّ اللّٰهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَاَعَدَّ لَهُمْ سَعِيراً * خَالِدِينَ فِيهَا اَبَداً ﴾

[الله تعالى عزت حضورندن طردله كافرلره لعنت ايتدى وابداً جهنمده قاليجى اولدقلرى حالده آنلر ايچون جهنم آتشنى احضار ايتدى .]

﴿ لَا يَجِدُونَ وَلِيّاً وَلَا نَصِيراً ﴾

[كافرلر كنديلرينى جهنمدن قورتاره جق بر دوست وياردمجى بولامازلر .]

يعنى ؛ قيامتى تعجيل ايدنلر عاقبتى بيلمدكلرندن تعجيل ايدرلر ، يوقسه قيامتده باشلرينه كله جكى بيلسه لر تعجيل ايتمزلر . زيرا ؛ الله تعالى كافرلرى رحمتندن اوزاق قيلمقله لعنت ايتديكى كبى آنلر ايچون ابدى جهنم آتشنى حاضرلادى . حالبوكه كافرلر آتشدن قورتاره جق بر دوست وياردمجى ده بولامازلر . شو حالده تعجيل ايتملرى باشلرينه كله جكى بيلمه ملرندندر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك جهنمه كيردكلرنده بينلرنده جريان ايده جك محاوره يى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِى النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا اَطَعْنَا اللّٰهَ وَاَطَعْنَا الرَّسُولَا ﴾ بيوريور .

[ذكر ايت حبيبم ! شول كونى كه او كونده اهل جهنمك آتش ايچنده يوزلرى بر طرفدن ديكر طرفه دوندورلديكنده آنلر « نه اولا ايدى بز اللهه ورسولنه اطاعت ايتمش اولا ايدك » ديرلر .]

﴿ وَقَالُوا رَبَّنَا اِنَّا اَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَاَضَلُّونَا السَّبِيلَا ﴾

[اهل جهنم كمال تضرع وتحسر اوزره ديرلر كه « اى ـــ بزم ربمز ! بز سيدلريمزه وبويوكلريمزه اطاعت ايتدك آنلرده بزى اضلال ايتديلر ، يولمزى شاشيرتديلر » .] ايشته بويله ديمكله تضرع ايدرلر وسوزلرينه شونىده علاوه ايدرلر وديرلركه

﴿ رَبَّنَا آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْناً كَبِيراً ﴾

[ای بزم ربمز ! بویوکلریمزه عذابدن ایکی قات ویر وآنلره بویوک لعنتله لعنت ایت که ابداً اوعذابدن قورتولمق امیدی اولماسون » .] ایشته کافرلر بوسوزلریله کندیلرینی اضلال ایدنلردن انتقام آلمق ایسترلر. چونکه؛ آنلر جهنمك عذابنی کورونجه اللهه ورسولنه اطاعت ایتمدکلرینه وآنلره اطاعت مقابلنده اولولرینه وبویوکلرینه اطاعت ایتدکلرینه ندامت ایدرلر وبویوکلرینك کندیلرینی اضلال ایتدکلرینی واضلال ایتدکلرینه بدل عذابلرینك ایکی قات اولمسنی ورحمت الٰهیه‌دن شدتله اوزاق اولملرینی ایسترلر ولکن بوندامتلری آنلره فائده ایتمز وعذابدن آنلری قورتاره‌ماز . عذابلرینك ایکی قات اولمسنی ایسته‌ملرینك سببی ؛ بری کندی ضلالتلری دیکری‌ده بونلری اضلال ایتملرینه مقابله اولمسیدر .

* * *

واجب تعالی ذاتنه و رسولنه اطاعتسزلك ایدنلرك لعنت اولوندقلرینی بیاندن صوکره بنی‌اسرائیلك حضرت موسایه افترا ایتدکلری کبی امت محمدك‌ده رسوللرینه افترا ایتمه‌ملرینی توصیه ایتمك اوزره ﴿ یَا اَیُّهَا الَّذِینَ اٰمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِینَ اٰذَوْا مُوسٰی فَبَرَّاَهُ اللّٰهُ مِمَّا قَالُوا ﴾ بیوریبور .

[ای مؤمنلر ! سز بنی‌اسرائیلدن شول کیمسه‌لر کبی اولمایك که آنلر موسی علیه‌السلامه ایذا ایتدیلر . آنلرك ایذالری اوزرینه آنلرك افترا ایده‌رك سویلدکلری شیدن الله تعالی موسی علیه‌السلامی تبرئه ایتدی .]

﴿ وَكَانَ عِنْدَ اللّٰهِ وَجِیهاً ﴾

[حالبوکه موسی علیه‌السلام عندالله کریم وجاه ومنصب صاحبی ایدی وعندالله دعاسی مقبول هر ایسته‌دیکی ویریلیردی .] بناءً علیه ؛ بنی اسرائیلك افترالرینی میدانه قویمقله حضرت موسایی عالمه قارشی تبرئه ایتمشدر .

فخررازی ، خازن وقاضینك بیانلری وجهله بنی اسرائیلك حضرت موسایه

افترالرنده اوچ روایت واردر : برنجیسی ؛ سورهٔ قصصده بیان اولوندیغی وجهله قارونك حضرت موسایه افترا ایتمك اوزره برفاحشه‌یی پاره ویرمکله تشویق ایتمشدی . الله تعالی خاتونه طوغرو سویلتمکله حضرت موسایی تبرئه ایتمشدر. ایکنجیسی ؛ بنی‌اسرائیل آچیقده غسل ایدرلر وعورت محللرینی ستر ایتمزلردی. حضرت موسی بوندن تحاشی ایدر وآنلردن تنها برمحلده غسل ایدردی. بنی‌اسرائیلك حضرت موسانك تنها محلده غسل ایتدیکنی کورونجه حضرت موسانك وجودنده علت اولمسه بزمله برابر غسل ایدردی وجودنده علت اولدیغندن بزمله برابر بولونمیور دیدیلر . جناب حق بواسنادلرندن موسی علیه‌السلامی تبرئه مراد ایدر . برکون حضرت موسی البسه‌سنی برطاش اوزرینه قویمش غسل ایدرکن شدتلی برروزکار خلق ایدر . روزکار طاشی یووارلار البسه طاشله دولاشیر . طاش البسه‌یی بنی اسرائیلك غلبه‌لك اولدیغی برمحله یووارلار کوتورور، حضرت موسی اباسنی آلمق اوزره آرقه‌سندن قوشار وهر کس وجود موسایی کوروررلرکه علل وامراضدن سالمدر. اوچنجیسی ؛ حضرت موسی برادری هرونی قتل ایتدی دیدیلر . چونکه ؛ موسی علیه‌السلام برادریله برابر طوره کیتدکلرنده هرون وفات ایتدیکندن بنی‌اسرائیل «حضرت موسی برادرینی قتل ایتدی » دیمشلردی. الله تعالی هرون علیه‌السلامی احیا ایدوب برادرینك قتلدن برائتنه شهادت ایتمسیله جناب حق بواسنادلرندن دخی تبرئه ایتمشدر .

* * *

واجب تعالی بنی اسرائیلك رسوللرینه افترالرینی بیاندنصکره اهل ایمانه طوغرو سویله‌ملرینی توصیه ایتمك اوزره ﴿ یَا اَیُّهَا الَّذِینَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَقُولُوا قَوْلاً سَدِیداً ۞ یُصْلِحْ لَكُمْ اَعْمَالَكُمْ وَیَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ﴾ بیوریبور .

[ای مؤمنلر ! محرماتی ارتکابدن نفسکزی صاقینك وسوزی غایت طوغرو سویلیك که الله تعالی سزك عمللریکزی اصلاح و کناهلریکزی مغفرت ایتسون .]

﴿ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزاً عَظِيماً ﴾

[واکر بر کیمسه اللهه ورسولنه اطاعت ایدرسه محقق او کیمسه بویوك قورقولردن قورتولدی و بوتون مطالبنه نائل اولدی . چونکه عذابدن قورتولمق و اومدیغی ثوابه نائل اولمق ؛ فوز عظیمدر .]

بو آیتده اتقا وطوغرو سوزك اعمالی اصلاحه وکناهلری مغفرته سبب اولدیغی بیان اولونمشدر . شو حالده انسانلرك حرامدن قاچینمقله طوغرو سویلهمکه دقت ایتملری لازمدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنك حسن آدابنی بیانله مؤمنلری مکارم اخلاقه ارشاددن صوکره تکالیف الٰهیهنك امر عظیم اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ ﴾ بیورییور .

[بز کوکلره ویره وطاغلره تکالیف الٰهیهمزدن عبارت اولان اماتنی قبوللرینی امر ایتدك . آنلرده بو اماتنی کوتورمکدن چکیندیلر واماتنی یولیله ادا ایدهمهمکدن قورقدیلر وانسان اماتنی قبول ایتمکله اداسنه جرأت ایتدی .]

﴿ اِنَّهُ كَانَ ظَلُوماً جَهُولاً ﴾

[زیرا انسان ؛ صوك درجه نفسنه ظلم ایدر شدتله جاهل وعاقبت اموری ادراکدن عاجزدر .]

خازنك بیانی وجهله بو آیتده امانت ایله مراد ؛ تکالیف الٰهیهنك جملهسنه شاملدر . سموات وارضه تکالیف قبول ایتملرینی امرك معناسنده برقاچ احتمال واردر . برنجیسی ؛ تکالیفك عظمتنی تصویردر . یعنی سموات وارضك بوقدر جسامتلریله برابر آنلر ادراك صاحبی اولسهلرده اماتنی قبولی تکلیف ایتمه اولسه ایدك قبولندن امتناع ایدرلر و عاقبتك و خامتندن قورقارلردی ولکن انسان عاقبتی دوشونهمدیکندن قبول ایتدی دیمکدر . ایکنجیسی ؛

سموات وارضه جناب حق فهم وادراك ویرمکله آنلره اماتنی قبولی تکلیف ایتدی و آنلرده اماتنی یولیله ادا ایدهمیهجکلرینی بیانله قبولندن اعتذار ایتدیلر و حضرت آدمه تکلیف اولونونجه درحال قبول ایتدی . یاخود سموات وارضك امتناعی ایله مراد ؛ قابلیتلرینك اولمامسی ، انسانك قبولی ایله مراد ؛ قابلیت واستعداد صاحبی اولمسیدر .

﴿ لِيُعَذِّبَ اللّٰهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوراً رَحِيماً ﴾

[بز قادین وارکك منافقلری ومشرکلری تعذیب ایتمك وارکك وقادین مؤمنلر اوزرینه توبهلرینی قبول ایتمك ایچون انسانه تکالیفك قبولنی امر ایتدك . زیرا ؛ الله تعالی قوللرینك قصورینی عفو ایدر وتوبهلرینی قبول ایتمکله مرحمت بیورر .]

یعنی ؛ الله تعالی انسانه اماتنی تحمیل ایتدی که کفرینی صاقلامق ومسلمانلره خیانت ایتمکله بالعموم جنایاتی ارتکاب ایدن منافقلری امانته خیانتلرندن ومشرکلریده توحیدی اخلال ایتدکلرندن دولایی تعذیب ومؤمنلرك توبهلرینی قبول ایتسون وعمللرینه مقابل اجر ومثوبات ویرسون . ایشته عاصیلره عذاب ایتمك و اطاعت ایدنلره ثواب ویرمك حکمتنه مبنی اماتنی انسانه تحمیل ایتدی .

عربی بیك اوچیوز اوتوز ایکی سنهسی رمضانك یکرمی آلتنجی صالی کوننه تصادف ایدن رومی بیك اوچیوز اوتوز سنهسی آغستوسنك بشنجی کونی ایکندی نمازندنصکره بو سورهنك تفسیری بعونه تعالی ختام بولمشدر .

سورهٔ سباء

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . اللی درت آیتی حاویدر.

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ﴾

[حمد وثنا شول اللهه مخصوصدرکه یرده و کوکلرده موجود اولان بالجمله مخلوقات کندینکدر .]

﴿ وَلَهُ الْحَمْدُ فِى الْاٰخِرَةِ ﴾

[وآخرتده دخی هرکسك مدح وثناسی آنجق اواللهه مخصوصدر .]

﴿ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴾

[زیرا؛ اوالله تعالینك افعالی حکمتدن خالی دکلدر، چونکه ؛ حکیمدر وقوللرینك اعمالنی تماماً بیلیر ، زیرا ؛ خبیردر .]

یعنی ؛ حمد ایتمك شانندن اولان هر فردك حمدی ومدح وثناسی شول الله تعالی‌یه مخصوصدرکه سموات وارضده موجود بالجمله مکوناتده ایجاد واعدام ، ابقا وافنا ، احیا واماته جهتلرنده تصرف آنکدر . بناءً علیه ؛ آندن غیری هیچ برکیمسه‌نك حمده بالذات استحقاقی یوقدر . چونکه ؛ دنیاده کرك عالم علوی وکرك عالم سفلیدن انسانلره فیضان ایدن نعمتلر ذات باریدن فیضان ایتدیکی جهتله قوللرینك شکرینه مستحق اولدیغی کبی آخرتده دخی حمد وثنا کندی ذات الوهیتنه مخصوصدر. زیرا ؛ نصل که دنیاده انسانلره صایلماز وتوکنمز نعمتلری ویرن اودر آخرتده دخی هردرلو نعمتلر قوللرینه آنك طرفندن واصل اولدیغی جهتله آخرتده‌ده حمده لایق ومستحق اودر والله تعالی دنیاده وآخرتده ایشلرینی محکم قیلدیغی کبی جمله مخلوقاتك احوالنی تماماً بیلیر .

خلاصه؛ دنیاده وآخرتده قوللرینه هر نعمت کندیسندن وارد اولدیغی جهتله دارینده بالذات حمده مستحق اولدیغی ودنیاده وآخرتده آنك غیری بالذات حمده مستحق برکیمسه اولمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

∴

واجب تعالی هر شیئه علمی لاحق اولدیغی اجمالاً بیاندنصکره هرشیئی ، علمنك احاطه ایتدیکنی تفصیلاً بیان ایتمك اوزره ﴿ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِى الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی یره کیرن رحمت صولری ودفینه‌لر واموات کبی هر ذراتی ویردن چیقان اوتلر، اکینلر، پینارلر ومعدنلرك وحیوانلرك جمله‌سنی بیلیر وسمادن نازل اولان یاغمور، قار ، طولو کبی انواع برکات وحیواناتك رزقلرینی وسمایه چیقان ملکلری وقوللرك عمللرینی وروحلرینی ویردن سمایه طوغرو کیدن دومان وبخار جمله‌سنی بیلیر . زیرا ؛ الله تعالی قوللرینك محتاج اولدیغی برکتلری انزال ایتمکله مرحمت ایدیجی ونعمتلرك شکرینی اداده واقع اولان قصورلرینی عفوله مغفرت بیوریجیدر .]

یعنی ؛ الله تعالی یره کیرن ویردن چیقان وسمادن ایناو سمایه چیقان اشیانك هرفردینی وهرجزئنی بیلیر وسمادن نازل اولان برکتلره وارضدن حاصل اولان نعمتلره شکر ایدن قوللرینه مرحمت ایدر ونعمتلرك شکرینی اداده قصور ایدنلرك قصورلرینی عفوله مغفرت بیورر .

فخر رازینك بیانه نظراً رحمت الهیه؛ سماده برکتلری انزال ایدوب یرده برکتلری بیتیرمکه مصروفدر. مغفرت الهیه‌ده قوللرك روحلری عمللریله برابر سمایه چیقدیغنده مغفرته مصروفدر .

∴

واجب تعالی دنیاده و آخرتده حمده استحقاقی وعلمنك هرشیئی محیط اولدیغی بیاندن صوکره کافرلرك آخرتی انکارلرینی وبو انکاره جوابی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَى وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ ﴾

بیوریور.

[شول کیمسه‌لر بزه «قیامت کلمز» دیدیلر که آنلر کافر اولدیلر. حبیبم! سن آنلره جوابده دی که «اوت! سزه قیامت کله‌جك وغیبه عالم اولان ربمه یمین ایدرم که البته سزه قیامتدن عبارت اولان ساعت کله‌جك». ایشته یا اکرم الرسل سن بویله دیمکله اعتقادلرینی رد ایت.]

﴿ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ﴾

[الله تعالی غیبی بیلیر. زیرا؛ سموات وارضده ذره مقداری برشی اللهك علمندن غیب اولماز.]

﴿ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴾

[وذره‌دن کوچوك وذره‌دن بیوك هیچ برشی اولمادی، الا جمله‌سی لوح محفوظده مندرجدر.] بناءً علیه؛ وعد التهیده یا کایش اولماز. شو حالده وعد ایتدیکی قیامت البته اولاجق وسزه کله‌جك اولدیغی جهتله انکارکز مردوددر.

یعنی؛ الله تعالی رسولی واسطه‌سیله آخرتی وعد ایدنجه کافرلر استهزا طریقیله «بزه قیامت کلمز، آخرت یوقدر» دیملری اوزرینه آنلرك بو انکارلرینی رد ودعوالرینی ابطال ایتمك اوزره جناب حق رسولنه جوابی تعلیم صورتیله دی که حبیبم! قیامتی انکار ایدن کافرلره سن جوابده «ای کافرلر! یرده و کوکده بولونان موجوداتدن ذره مقداری هیچ برشی علمندن غائب اولمایان و کوچوك وبیوك هرشی لوح محفوظده یازیلی اولان ربمه یمین ایدرم که قیامت البته سزه وعمومه کله‌جك. زیرا؛ ربم قیامتك کله‌جکنی خبر ویردی. ربمك خبرنده ایسه خلف اولماز، البته واقع اولور» دیمکله آنلری الزام ایت.

بیضاوی ومدارکك بیانلری وجهله کافرلره قارشی قیامتی اثباتده واجب تعالی‌نك

عالم الغیب اولدیغی ذکر اولونمشدر. چونکه؛ قیامت مغیباتك اك خفی واك بیوکلرندن اولدیغی جهتله قیامتی اثباتده واجب تعالی‌نك سموات وارضك هر ذره‌سنه علمنك لاحق اولدیغنی بیان ایتمك قیامت حقنده خبرینك طوغرو اولوب شبهه‌سز اولدیغنه بناءً قیامتی اثباتده جناب حقك عالم الغیب اولدیغی بیان اولونمشدر.

فخر رازینك بیانی وجهله واجب تعالی‌نك سمواته علمنی بیانله؛ ارواحه وارضه علمنی بیانله؛ اجسامه واجسامك اجزالرینه و آنلرك مکانلرینه عالم اولدیغنه اشارتله حشرك و آخرتك امکانه و واقع اولاجغنه اشارت اولونمشدر. چونکه؛ اجسامی واجسامك اجزاسنی بیلنجه آنلرك حیات بولوب اعاده‌سی ممکن اولاجغنده شبهه یوقدر.

خلاصه؛ کافرلرك قیامتی انکار ایتدکلری و رسول اللهك قیامتك کله‌جکنی یمینله تأکید ایده‌رك بیانله کافرلرك انکارلرینی رد ایتدیکی وسموات وارضك اجزاسندن هیچ بر ذره‌سی علم التهیدن غائب اولمادیغی و ذره‌دن بیوك وذره‌دن کوچوك هرنه وارسه جمله‌سی لوح محفوظده یازیلی اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی قیامتك واقع اولاجغی بیاندن صوکره وقوعنك حکمتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴾

بیوریور.

[ایمان ایدوب عمل صالح ایشله‌ین مؤمنلری جزالاندیرمق ایچون قیامت کله‌جکدر. ایشته اوایمانله برابر عمل صالح ایشله‌ینلر ایچون مغفرت عظیم ومشقتسز کوزل رزق واردر.]

یعنی؛ واجب تعالی هرشیئی حتی انسانلرك عمللرینی دخی لوح محفوظده یازدی و اثبات ایتدی که اللهك وحدانیتنه ورسولنك رسالتنه ایمانله برابر عمل صالح ایشله‌ین کیمسه‌لرك عمللرینك جزاسنی ویرسون. چونکه؛ قیامت اولمسه هرکس عملنك جزاسنی تمامیله استیفا ایده‌مز. زیرا؛ دنیاده نه قدر حسن جزا کورسه بقاسی اولمادیغندن عملنه جزا کافی اولاماز. ایشته شو ایمانله عمل صالح ایشله‌ینلر ایچون واقع اولان قصورلرینه مغفرت وبول رزق وارکه او رزق کریمدر، یعنی صاحبنه زحمت ویرمز.

فخر رازینك بیانی وجهله واجب تعالی ایمان مقابلنده **مغفرت** وعمل صالح مقابلنده **رزق کریمی** ذکر ایتدی . چونکه ؛ مؤمنك هرنه‌قدر کناهی چوق اولسه‌ده عاقبت جهنمدن چیقوب جنته کیره‌جکنه بناءً هرمؤمن ایچون ایمانی سببیله مغفرت واردر ورزق کریمده عمل صالحه مناسبدر . زیرا ؛ اللهك رضاسی ایچون عمل ایدن قوللرینی رزق کریمله مسرور ایتمك شان الوهیته لایقدر وآخرت رزقنده کسب مشقتی و توکنمك قورقوسی اولمادیغندن مؤمنلره ویریله‌جك رزق، کرم صفتیله توصیف اولونمش ومغفرت مؤمنلره مخصوص اولوب برقاچ قسمه منقسم اولمادیغندن باشقه برصفتله تمییز اولونمامشدر. اما مطلقا رزق؛ مؤمنه وکافره عام اولدیغندن برچوق اقسامی بولوندیغی جهتله مؤمنلره مخصوص اولان رزقك سائرلرندن تفریق اولونمسی ایچون بو آیتده کرم صفتیله توصیف اولونمشدر . چونکه ؛ عاصیلرك رزقی جهنمده زقوم آغاجی وامثالی برطاقم فنا شیلر اولدیغی جهتله آنلرك رزقنده کرم صفتی یوقدر .

⁂

واجب تعالی قیامتك وجودنده‌کی حکمت ؛ قوللرینك عمللریله جزالانملری اولدیغی واهل ایمانك جزاسی رزق کریم اولوب مغفرت ایله تلطیف ایده‌جکنی واهل کفری عذابله جزالاندیره‌جغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ سَعَوْ فِي اٰيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ اُولٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ اَلِيمٌ ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه‌لرکه آنلر بزی عاجز قیلمق قصدیله آیتلریمزی ابطاله سعی ایتدیلر. ایشته شو بزم آیتلریمزی ابطاله سعی ایدنلر ایچون الم ویریجی فنا عذابدن عذاب واردر.]

یعنی ؛ قیامتك وقوعی محقق ولوح محفوظده هرشیئی بز اثبات ایتدککه بزم وحدانیتمزی اقرار وقدرتمزه دلالت ایدن آیتلریمزه ایمان ایدنلری حسن جزا ایله وبزی عاجز قیلمق املیله آیتلریمزی ابطاله سعی ایدنلری آجیدیجی فنا عذابلرله جزالاندیره‌لم وهرکس سعینك جزاسنی کورسون ، عملی عبث اولماسون .

رجز ، **عذابك غایت چیرکینی وشنیعی** معناسنه‌در . شوحالده آیتلری ابطاله سعی

ایدنلرك سعیلری **پك بیوك** جنایت اولدیغندن آنلرك عذابلرینك شدتنه اشارت ایچون جناب حق عذابلرینك **شناعت** معناسنی متضمن اولان رجزدن اولاجغنی بیان ایتمشدر .

خلاصه ؛ احکام شریعتی ابطاله سعی ایدنلرك جزالری پك شدتلی اولاجغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالی آیتلرینی ابطاله سعی ایدنلرك جزالرینك شدتنی بیاندن صوکره دنیاده دخی سعیلرینك **باطل** اولاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَرَى الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقَّ وَيَهْدِي اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! ربك تعالی طرفندن کندیلرینه علم ویریلنلر سکا انزال اولونان قرآنك آنجق حق اولدیغنی وافعالنده محمود وجلالیه غالب اولان ربك تعالینك طریقنه انسانلری هدایتده قیلدیغنی بیلیرلر .]

یعنی ؛ حبیبم ! سنی تکذیب ایدن کافرلر آیتلریمزك ابطالنه نه‌قدر سعی ایتسه‌لر سعیلری باطلدر . زیرا ؛ شول کیمسه‌لر ربك تعالینك سکا انزال ایتدیکی قرآنك آنجق حق اولدیغنی وحقدن خارج برشیئی متضمن اولمادیغنی بیلیرلرکه آنلره علم ویرلدی . بناءً علیه ؛ کندیلری ارباب علم وعرفاندرلر وآنلر اوکتابك طریق حقدن انحراف ایدنلردن انتقام آلمغه قادر وذاتنده بالعموم مدح وثنایه مستحق اولان ذات اجل واعلانك طریق مستقیمنه دلالت ایتدیکنی دخی بیلدکلرندن ابطاله سعی ایدنلرك سعیلری ثمره‌سز قالیر. چونکه ؛ ارباب علمه آنلرك تکذیبلری فتور ویرمدیکی کبی دها زیاده قوت ویرر.

خازن، قاضی ومدارکك بیانلری وجهله بو آیتده کندیلرینه علم ویریلن ارباب علم ایله مراد؛ **اصحاب رسول الله ویاخود اهل کتابك علماسی** اولمق محتمل ایسه‌ده قرآنه ایمانه

ايدن بالجمله علما مراد اولونمق دها زياده موافقدر. چونكه ؛ اصحاب رسول الله ايله اهل كتابك علماسى برابر مراد اولونمقده برمانع ده يوقدر . زيرا مقصد ؛ قرآنك حق اولديغنى بيلوب آكا ايمان ايتمكدر . شوحالده « اصحابدر ويا خود اهل كتاب علماسيدر » ديه‌رك تفريقده برمعنى اولماديغى كبى آيتده تفريقه دلالت ايدر بردليل ده يوقدر. بناءً عليه ؛ مطلقا قرآنك حق اولديغنى بيلوب ايمان ايدن اهل علمه دين محمدى‌يه طعن ايدن كافرلرك وياخود اسلام كسوه‌سنه بورونمش منافقلرك طعنلرينك هيچ تأثيرى اولاماز وارباب علمه آنلرك تأثير ايده‌ميه‌جكنى جناب حق بو آيتله اثبات ايتمشدر. چونكه ؛ حقه قارشى باطل آز برزمان ايچنده پارلاركبى كورونورسه‌ده دائما مضمحلدر . بناءً عليه ؛ علمانك قلبنده يقين اوزره ثابت اولان اعتقاد حق خارجدن برطاقم مفسدلرك اعتراضلرى وطعنلرى ايله متزلزل اولماز .

بو آيتده قرآنك حق اولديغنى بيلمكه سبب اولان علم ايله مراد ؛ علم دينى اولديغندن علوم فلسفيه‌يه وصنايع غريبه‌يه متعلق علم صاحبلرينك اعتقاد حقه موافق اولماملريله سؤال وارد اولماز . زيرا ؛ علوم صناعيه اعتقاد حقه خادم دكلدر ، بلكه امور دنيايه خادمدر . شوحالده علوم دنيايه عالم اولمقله علوم دينيه واعتقاد حقه عالم اولمق لازم كلمز .

⁂

واجب تعالى اهل علمك قرآنك حق وطوغرو يوله ايصال ايتديكنى بيلدكلرينى بياندن صوكره كافرلرك تكذيبه دائر سويله‌دكلرى سوزلرينى بيان ايتمك اوزره

﴿وَ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَى رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ اِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ اِنَّكُمْ لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ﴾ بيوريور.

[كافرلر ديديلر كه « بز سزه بر رجله دلالت ايده‌لم كه اورجل سزه خبر ويروب ديورکه (سزك هراجزا كز طاغيلوب پارچه پارچه اولوب طوپراغه قاريشديغكزده يكيدن حيات بولوب حال اصليكز اوزرينه اولاجقسكز) ديمكله اولدكدن صوكره ديريله جككزى سويله‌يور. »]

يعنى ؛ رسول الله كافرلره اولدكدن صوكره ديريله‌جكلرينى وحشرى وقيامتى خبر ويرنجه بوخبرى حوصله‌لرى آلماديغندن رسول اللهى استهزا مقصديله بعضيلرى بعضيلرينه ديديلركه « بز سزه بررجل كوستره‌لمى كه اورجل سزه غريب برشى خبر ويريوروخبر ويرديكى شى محال اولديغى حالده ممكن عد ايديور وبلكه واقع اولاجغنى صورت قطعيه‌ده سويله‌يور و(سز وفات ايدوب هر اجزا كز طاغيلوب طوپراغه قاريشديغكزده تكرار ديريلوب بر مخلوق جديد اولاجقسكز) ديمكله برطاقم عقلك آليه‌جغى محالاتدن بحث ايديور . حالبوكه او رجل نبوت دعواسنده بولنيور . نبى اولان كيمسه بويله محالاتدن بحث ايدرمى ؟ » ديديلر وبوندن مقصدلرى شان نبوّيه‌يه نقيصه بولمق و ايماندن امتناع ايتمكدر . حالبوكه اولا نصل ايجاد اولوندقلرينى دوشونمه‌مكله جهالتلرينى ميدانه قويمشلر وحماقتلرينى عالمه اعلان ايتمشلردر .

مداركده بيان اولونديغى وجهله آيتده رجل ايله مرادلرى ؛ رسول اللهدر . رسول الله بينلرنده اسم علميسى ايله مشهور اولديغى حالده رجل تعبيرلرى ، سويله‌ديكى سوزى كندى زعملرنجه بكنمدكلرندن بيلمه‌مزلك ايچوندر. (مزقتم) تمزيق ؛ تفريق اولنوب طاغيلمق معناسنه يعنى « اجزاريكز طاغيلوب طوپراغه قاريشوب يوق اولدقدن صوكره البته يكيدن انسان اولاجقسكز » ديمكدر . كافرلر سوزلرينه شونى ده علاوه ايتديلر وديديلركه .

﴿اَفْتَرَى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَمْ بِهِ جِنَّةٌ﴾

[« محمد صلى الله عليه وسلم شو سويله‌ديكى سوزلرنده اللهه يالانله افترامى ايديور ، يوقسه كنديسنده جنت وارده جنيلر اساتى اويله‌مى سويله‌يور ؟ »]

يعنى ؛ مشركلر رسول اللهك كلامنى غايت غريب عد ايتدكلرندن ديديلركه « اولوب طوپراغه قاريشوب يوق اولدقدن صوكره تكرار ديريلوب انسان اولمق اينانيلير برشى دكلدر . شو حالده محمد صلى الله عليه وسلم بوسوزيله يا الله تعالى‌يه يالان اولارق بيله بيله افترا ايديور وياخود جنته مبتلا اولمش بويله برطاقم خيالاتدن بحث ايديور؟ عجبا بونك هانكيسيدر. يالانله افترامى ، يوقسه جنت‌مى؟ » ديمكله شان نبوّيه‌يه لايق اولمادق اسناداتده بولونديلر.

خلاصه ؛ کافرلرك رسول اللهك حشره متعلق خبرینی استبعاد ایتدکلری ورسول اللهك بیاناتنی ایکی شیئه حمل ایدوب « یاافتراء علی الله » ویاخود « آثار جنتدر » دیدکلری وبو سوزلریله حماقتلرینی میدانه قویدقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*

واجب تعالی مشرکلرك ومفسدلرك رسولنه اسناد ایتدکلری افترا وجنتدن رسولنك بری اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ بَلِ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ ﴾ بیوریور .

[کافرلرك رسول اللهه اسناد ایتدکلری افتراء علی الله وجنت یوقدر ، بلکه آخرته ایمان ایتمه‌ین مشرکلر پیغمبرلرینك سوزینی تصدیق ایتمدکلرندن عذاب ابدیده وهدایتدن غایت اوزاق بر ضلال ایچنده‌درلر .] بناءً علیه ؛ آنلر ایچون اصلا نجات یوقدر . چونکه ؛ آنلرك کبرلری نبیلرینك خبرینی تصدیقلرینه مانع اولدیغندن هدایته یاقلاشمق وطوغرو یول طوتمق احتمالی یوقدر وضلالتلری هدایته غایت اوزاق اولدیغی جهتله بومثللو هذیانی بلاپروا سویلمکه جسارت ایتمشلردر .

مدارکده وبیضاویده بیان اولوندیغی وجهله واجب تعالی بو آیتده مفسدلرك رسولنه اسناد ایتدکلری شیلری ردله کندیلرینه دها اشنع اولان ضلال بعیدی اثبات ایتمش وافترانك کندیلرنده اولدیغنی بیان بیورمش وضلالتلرینك سبب اولدیغی عذابی ضلال اوزرینه تقدیمله عذابه استحقاقلرینك کمالنه اشارت ایتمشدر . چونکه ضلالت ؛ بهمه‌حال عذابه مؤدی اولاجغندن ایکیسی کأن بر زمانده اولیور کبی ضلال وعذاب برابر ذکر اولونمشدر . زیرا ؛ ضلالتده اولان کیمسه اعتقادیله وعملیله عین عذاب ایچنه یول طوتمش کیدیور حالبوکه کندینك خبری یوقدر . شوحالده آنك افعالی عین عذاب دیمکدر .

*

واجب تعالی رسولنه افترا ایدنلردن انتقامنی آلمغه قادر اولدیغنی بیاننه برطاقم عزویاته

جسارت ایدنلری انصافه دعوت ایتمك اوزره ﴿ أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ﴾ بیوریور .

[حشری انکار ایدن مفسدلر کور اولدیلرده اوکلرنده و آرقه‌لرنده و آلتلرنده واوستلرنده وهرجهتلرینی احاطه ایدن سمایی ومنفعتلری ایچون آیاقلرینك آلتنه دوشه‌نمش ارضی کوره‌مه‌دیلرمی وبونلر کوروله‌میه‌جك برشیمی ؟] وهرکون ارضدن حاصل اولان نعمتلرله تلذذ وتعیش ایتدکلرینی بیلمیورلرمی ؟ وسمادن نازل اولان برکتلره باقوب دوشونمیورلرمی ؟ وبوقدر بویوك دلیللر میدانده اولدیغی حالده نصل اولویورکه حشری انکار ایدیورلر واموانی احیا ایتمك سمایی وارضی ایجاددن دها قولای دکلمی ؟ بونلری خلقه قادر اولان خلاق اوفاجق انسانلری احیایه قادر اولمازمی ؟ حالبوکه الله تعالی‌یه نسبتله بویوك ، کوچوك ، زور ، قولای اولماز . زیرا ؛ قدرت الٰهیه‌یه نسبتله ذره‌یی خلق ایتمکله بوتون دنیایی خلق ایتمك بیننده فرق یوقدر ، جمله‌سی مساویدر . چونکه ؛ زورلق وقولایلق بزلره نسبتله‌در . شوحالده بوقدر جسیم مخلوقاتی خلق ایتدیکنی هرکون مشاهده ایدن انسانلر حشر اموانی انکار ایدرلرده اللهك قهرندن قورقمازلرمی ؟

﴿ إِنْ نَشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِنَ السَّمَاءِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ﴾

[اکر بز حشری انکار ایدنلرك اهلاکنی مراد ایدرسه‌ك آنلرله ارضی قارون کبی باتیررز ویاخود سمادن بر قطعه‌سنی آنلر اوزرینه دوشورمکله اهلاك ایدرز . ایشته شو سموات وارضی ایجاده قادر اولان الله تعالی‌نك قدرتنی تفکرده اللهه رجوع وکناهلرینه توبه ایدن هرقول ایچون علامت وعبرت واردر .] چونکه ؛ غضب الٰهی‌یی موجب اولان اسبابی ترکله جانب الٰهی‌یه رجوع ایدن عبدك تأملی چوق اولدیغی جهتله بومثللو کیمسه‌لردن انتقام آلمغه قدرتنه برچوق دلیللر واردر .

ابو السعود افندینك بیانی وجهله کافرلرك رسول اللهه عزویاتلرینك وآیتلری تکذیبلرینك شدتلی عذابی موجب اولدیغنی واکر کافرلر بوحال اوزره اصرار ایدرلرسه عذابك غایت

بويوكنه مستحق اولدقلرینی كنديلرينه تبليغ ايله تهديد ايچون جناب حق بو آيتی انزال ايتمشدر. چونكه؛ بو آيتده انسانلر هر نره يه كيتسه‌لر ارضله سما آراسندن چيقمغه وقاچوب قورتولمغه بر يول بولامايه‌جقلرینی وعصيانه دوام ايدنجه اللهك عذابندن قورتولمغه لازم كلديكنی ودنياده هلاكلرینی مراد ايدرسه يره باتيرمق ويا سمادن برپارچه دوشورمكله هلاك ايده‌جكنی بيان؛ البته آنلری تهديددر.

خلاصه؛ انسانلر ايچون سموات وارضده اولان عجائباته نظر ايتمك لازم اولوب اودلائله نظر ايتمه‌ينلری الله تعالی ايسترسه يره باتيرمق وياخود سمادن برپارچه دوشورمكله اهلاك ايده‌جكی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی عالم مكوناتده اولان عجائباته نظرك لزومنی بياندن صوكره عجائبات الٰهيه جمله‌سندن اولارق داود عليه السلامه ويرمش اولديغی بعض فضائلی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلاً ﴾ بيوريور.

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه بز كندی لطفمزدن داود عليه السلامه نبوت وكتاب وكوزل صدا كبی فضيلتلر ويردك.]

﴿ يَاجِبَالُ اَوِّبِى مَعَهُ وَالطَّيْرَ ﴾

[ويرديكمز فضائل جمله‌سندن اولارق جمادات وحيواناتدن بعضيلرینی بز داودك امرينه مطيع قيلدق وديدك كه « ای طاغلر وای قوشلر ! سز داود عليه السلامله برابر تسبيحه رجوع وآنكله برابر بزی نقائصدن تنزيه ايدك ». طاغلر وقوشلرده امريمزه امتثالاً تسبيحه دوام ايتديلر.]

﴿ وَاَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ ﴾

[وبز داود ايچون دميری يوموشاق قيلدق.] بناءً عليه؛ دمير الٔنده چاموركبی يوموشاق اولديغی جهتله آتشسز وچكيجله دوكمكسزين دميردن الٔيله ايسته‌ديكنی ياپاردی.

مداركده وخازنده بيان اولونديغنه نظراً حضرت داود هرنه زمان تسبيح ايدرسه اطرافنده اولان طاغلر واو حواليده بولونان قوشلر آنكله برابر تسبيح وتهليله دوام ايدرلر وآنلرك هربری حضرت داودك امرندن چيقمازلردی.

طاغلرك وقوشلرك تسبيحلرينك كيفيتی؛ حضرت داوده معجزه اولارق جناب حق طاغلرده وقوشلرده تسبيحه دلالت ايدر صدالر خلق ايدوب داود عليه السلامك او صدايی ايشيتمسيدر. ياخود بيضاوينك ايكنجی توجيهنه نظراً طاغلرك وقوشلرك عجيب وغريب حاللری جناب حقی نقائصدن تنزيهه دلالت ايتملری وبونلرك مشتمل اولديغی عجائباتده تفكرك حضرت داودی تسبيحه سوق ايتمسی عين تسبيحدر ديلمش ايسه‌ده بو معناجه تسبيح حضرت داوده مخصوص اولماديغندن بونلرك تسبيحلری ايله مراد؛ حقيقی تسبيحدر وآنی آكلامق ده معجزه اولارق حضرت داوده ميسر اولمش وآندن اول هيچ انبيايه ميسر اولمامشدر.

فخر رازينك بيانی وجهله داود عليه السلامه اطاعت ايدن جماداتدن يالكز طاغلر دكل بلكه برچوق احجار واشجار اطاعت ايتديكی كبی حيوانات وحشيه‌دن دخی برچوق اطاعت ايدنلر واردی. لكن طاغلر كمال جسامته وقوشلر حيوانات سائره‌دن زياده قاچمغه مالك اولمقله برابر اطاعت ايدنجه سائرلرينك اطاعتلری اولويتله ثابت اولديغندن بو ايكيسی ذكرله اكتفا اولونمش وديكرلرينك ذكرينه حاجت كورولمه‌مشدر.

تفسير خازنده بيان اولونديغی وجهله دواد عليه السلامه دميرك مطيع اولمسنك سببی شويله‌در: حضرت داود متنكراً كزر وكورديكی كيمسه‌لره « داودك حكومتندن ممنونميسكز، ظلم وارميدر وداود نصل آدمدر؟ » ديه‌رك سؤال وآلديغی حوادثه واهالينك آرزوسنه كوره حكومتنی تنظيم وشخصنه عائد اولان جهتلره دقت ايدردی. بر كون عادت وجهله كزوب سؤال ايدركن انسان صورتنده بر ملكه « داود نصل آدمدر؟ » ديديكنده ملك « ايی آدمدر، فقط كندينك وعيالنك نفقه‌سنی بيت المالدن آليور » ديينجه حضرت داود جناب حقه معيشتنی كندی الٔيله قازانمق ايچون بر سبب خلق ايتمسنه دائر دعا ايتمسی اوزرينه واجب تعالی دميری امرينه مطيع قيلدی وزره ياپوب صاتمسنی الهام ايتدی. آندن صوكره حضرت داود دميردن زره ياپوب صاتمقله تعيش ايدردی.

رسول اللهك «داود علیه السلام آنجق ألنك أمكنی ییر و آنكله تعیش ایدردی» بیورمسی ده بو معنایی تأیید ایدر.

* *

واجب تعالی حضرت داوده دمیری مطیع قیلدیغنی بیاندن صوكره دمیرك استعمالی خصوصنده وارد اولان امرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ أَنِ اعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾ بیوربیور.

[بز دمیری داوده ایسته‌دیكی كبی استعمال ایتمك مسخر قیلدقدن صوكره دیدك كه «یا داود! سن دمیردن كنیشجه زره یاپ و زرهك طوقونتیسی طار یاپ كه سونكو ومزراق آنك دلیكلرندن ایشله‌مسون ودشمنك سلاحنه مقاومت ایتسون». وآنلری ارشاد ایچون دیدك كه «سز اعمال صالحه واخلاق مرضیه ایشله‌یك. زیرا؛ بن سزك عملكزی كورور و بیلیرم.] بناءً علیه؛ ایلرینی قبول و كوتولرینی رد ایدرم» دیمكله بز داود علیه السلامه و اتباعنه ویردیكمز نعمتلرك شكرینی ایفا ایتمك ایچون اعمال صالحه‌یه سعی ایتملرینی توصیه ایتدك.

(ان اعمل سابغات) سابغ؛ بول كومك یعنی «زرهك بول و كین كیمسه‌نك هر طرفنی احاطه ایده‌جك بر حالده اولمسیله» امردر. (وقدر فی السرد) تقدیر؛ طار یاپمق، سرد؛ زرهك طوقونتیسی طار اولمقدر. یعنی «زرهك كندینی بول وطوقونتیسی طار یاپ» دیمكدر. زرهی عالمده اول ایجاد ایدن داود علیه السلامدر وبر زرهی درت بیك دیناره صاتدیغنی واولاد وعیالنك نفقه‌سنی آندن تدارك ایدوب بقیه‌سنی صدقه ایتدیكی مرویدر. یاخود تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله (وقدر فی السرد) دیمك «وقتك جمیعسنی زره یاپمغه صرف ایتمه، بلكه قوت یومیه‌كی تحصیل ایده‌جك قدر بر وقتی زره یاپمغه تخصیص و تقدیر ایت وتعیین ایتدیكك وقتده زرهی طوقو وباقی قالان وقتكی عبادته وامور عادی تمشیته صرف ایت» دیمكدر.

* *

واجب تعالی داود علیه السلامه احسانی بیاندن صوكره سلیمان علیه السلامه احسانی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ ﴾ بیوربیور.

[بز سلیمان علیه السلامه روزكاری مسخر قیلدق كه او روزكار قوشلق وقتی بر آیلق یول واوكله‌دن صكره بر آیلق یول قطع ایدر وبز سلیمانه باقیر وتونج معدنلرینی آقیتدق.]

﴿ وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ ﴾

[وجنیلردن سلیمان علیه السلام حضورنده ایش ایشلر بر طاقم كیمسه‌لری مسخر قیلدق كه آنلر ربلرینك اذنیله سلیمان علیه السلامه اطاعت ایدرلردی.]

﴿ وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ ﴾

[وآنلردن بزم امریمزدن خارجه میل ایدن اولورسه بز آكا جهنم عذابنی طادیررز.]

یعنی؛ بز لطف واحسان اولارق سلیمان علیه السلامه روزكاری مسخر قیلدق كه روزكار سلیمان علیه السلامك امرینه منتظر وحكمنه مطیع ایدی. بناءً علیه؛ او روزكار امری وجهله ایسته‌دیكی یره كرسیسنی وكرسی اوزرنده اتباعنی وعسكرینی آلیر كوتوروردی واو روزكارك قوشلق وقتی قطع ایده‌جكی مسافه بر آیلق واوكله‌دن صوكره قطع ایده‌جكی مسافه بر آیلق كه یومیه ایكی آیلق مسافه قطع ایدردی. حتی سلیمان علیه السلام شامده صباح طعامنی ییر واوكله وقتی (اصطخر) ده ـ سیر سریعله شامه بر آیلق مسافه‌در ـ بولونور واوكله‌دن صوكره (كابل)، واریر، اوراده بیتوتت ایدر ایدی كه اوراسی ده بر آیلق مسافه‌در. بناءً علیه؛ صباح شامده، اوكله اوزری (اصطخر) ده وآقشامی كابلده قرار ایتدیكی مرویدر. وبز سلیمان علیه السلامه باقیر معدنتی صویك آقدیغی كبی آقیتدق وجنیلردن بعض كیمسه‌لری آكا مسخر قیلدق كه آنلر حضور سلیمانده ایش ایشلر وربلرینك اذنیله آنلر امر سلیمانه منتظر وحكمنه راضیلر ایدی واكر آنلردن بر كیمسه بزم امریمزدن میل ایدر ورضاء سلیمانی‌یه مخالفتده بولونورسه بز آكا عذاب جهنمی طادیررز.

ابوالسعود افنديڭ بيانى وجهله بو آيتده عذاب سعير ايله مراد؛ **جنيلر اوزرينه مؤكل اولان ملكڭ اُلنده بولونان آتشده قامچيلى اپشنده خانڭ ايدنه ورمسيدر** ، يوقسه آخرتده جهنم آتشى دكلدر. بناءً عليه؛ سليمان عليه السلامڭ ايش ايچون استخدام ايتديكى جنيلرڭ اصلا امرينه مخالفت ايتميوب دائما حكمى آلتنده محكوم اولدقلرينى جناب حق بو آيتله بيان بيورمشدر .

خازنڭ وبيضاوينڭ بيانلرى وجهله عين القطر؛ **باقير معدنى اولوب يمنده بولونديغى و بيكاردده صو قايناديغى كبى باقيرڭ قايناديغى وجناب سليمانڭ ايسته ديكى قدر استعمال ايتديكى مرويدر** . شوحالده پدرينه دمير مسخر قيلنديغى كبى اوغلونه ده باقير معدنى مسخر قيلنمشدر .

*
* *

واجب تعالى سليمان عليه السلامه روزكارى وجنيلرى مسخر قيلديغى بياندنصكره جنيلرڭ حضرت سليمان ايچون نه كبى عمليانده بولوندقلرينى بيان ايتمك اوزره

﴿ يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ ﴾

بيوربيور .

[جنيلر سليمان عليه السلام ايچون ديله ديكى مسجدلرى ويوكسك بنالرى وايسته ديكى صورتلرى وبويوك جسامتده حوض كبى طعام چاناقلرينى وغايت بيوك يرندن قالقماز ثابت قازانلرى ياپارلردى .] ايشته بو نعمتلرڭ شكرينى ادا ايتملرينى توصيه اولمق اوزره بز آنلره ديدك كه

﴿ اِعْمَلُوا آلَ دَاوُدَ شُكْراً ﴾

[اى آل داود ! بو نعمتلره شكر اولارق عمل ايدڭ] ديمكله وصايادە بولوندق.

﴿ وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ ﴾

[وبنم قوللرمدن شكر ايديجيلر غايت آزدر .]

يعنى ؛ بز سليمان عليه السلامه جنيلرى مطيع قيلدق كه اوجنيلر سليمان عليه السلامڭ ايسته ديكنى ياپارلر و كوزل مسجدلر ويوكسك قلعه‌لر ومحكم قوناقلر ميدانه كتيررلردى.

خازنده ومداركده بيان اولونديغى وجهله بو آيتده محاريب ايله مراد؛ **مسجدلردر** . مسجددن محرابله تعبير؛ جزؤ مهمى ايله تعبيردر . ياخود محاريب ايله مراد؛ **بيوك قلعه‌لردر** . چونكه؛ بويوك قلعه‌لره محاربه زمانى التجا اولونوب آنلر آلت محاربه‌دن معدود اولملرينه بناءً قلعه‌لردن **محاريب** ايله تعبير اولونمشدر. حضرت سليمانڭ ياپديرديغى قلعه‌لرڭ اڭ مهمى (بيت مقدس) قلعه‌سى دركه (بختنصر) ڭ تخريبنه قدر دوام ايتمش وبرچوق محاربه‌لرده مقاومت ايلمشدر .

جنيلرڭ حضرت سليمانڭ آرزوسنه موافق ياپدقلرى شيلردن بريسى ده صورتلردر . چونكه ؛ اوزمانده صورت ياپمق مباح اولديغندن سليمان عليه السلامڭ امريله برچوق صورتلر ياپارلر وايسته دكلرى يرلره قويارلردى . حتى سليمان عليه السلامڭ كرسيسى آلتنده ايكى ارسلان صورتى و كرسينڭ اوستنده ايكى كركس قوشى صورتى ياپدقلرى ودها آرزو ايديلن شيلرى اعمال ايتدكلرى مروى ايسه ده سليمان عليه السلامڭ ايسته ديكى وجهله صورتلر ياپدقلرينى بو آيت جليله ايله جناب حق بيان ايتمشدر . بناءً عليه؛ سليمان عليه السلامڭ شريعتنده صورت ياپمق جائز اولديغى و سليمان عليه السلامڭ ده ايسته ديكى وجهله صورتلر ياپديرديغى قطعيدر . اما بزم شريعتمزده نسخ اولونمش و مجسم صورت ياپمق حرام قيلنمشدر.

جنيلرڭ حضرت سليمانڭ ايسته ديكى وجهله ياپدقلرى شيلردن برنوعى ده طعام چاناقلرى كه آنلر غايت جسيم وبرچوق عسكرڭ طعامنه كفايت ايده‌جك مقدارده اولديغنه آيت دلالت ايدر . چونكه ؛ عسكر اصوللرى هر زمانه كوره دكيشير . اوزمانده عسكرڭ طعامى خصوصنده ترتيبات نه‌يولده اولديغنه دائر تاريخ مضبوط دكل ايسه ده چاناقلرڭ غايت جسيم اولديغى واجب تعالى‌نڭ بو آيتده بياندن برچوق كيمسه‌لرڭ برسفره‌ده برابر بولونديغى آكلاشيلمقده‌در. بزم زمانمزده ايسه طقوز كيشينڭ برمانغه اولارق برسفره‌ده بولونوب طعام ييدكلرى وچاناغه قاراوانا ديمڭ اصولى جارى ومعتدلدر .

سلیمان علیه السلامك دیله دیکی وجهله یاپدقلری شیلردن بریسی ده اوطعاملرك پیشه جکی تنجره یعنی قازانلردرکه اوقازانلر اردوکاهلرده ثابت اولوب یرلرندن قالقمازدی. چونکه؛ آیتده (راسیات) (ثابتات) معناسنه اولدیغندن قازانلرك اردوکاهده یمك پیشمك ایچون قوندیغی محلده دائما دوردیغنه دلالت ایدر. کرچه بوقدر جسیم قاراوانالره بر قاچ یوز کیشی نصل طوپلانور ونصل یینور کبی انسان بونی بعید عد ایدرسه ده زمانمزده ایکی یوز اوچیوز کیشینك آلافرانقه اصولی بر سفره ده ماصه باشنده طوپلاندیغی کورن و بیلن بونی استبعاد ایتمز. چونکه؛ اوزمانده بر چوق کیمسه نك بر سفره ده یمك یمه لرنده البته بر اصول واردی. فقط بزجه او اصولك کیفیتی معلوم اولمامقدن اویله بر اصولك اولماسی لازم کلمز. ایشته بیان اولوندیغی وجهله شوزمانده ایکی یوزویا اوچیوز کیشینك بر سفره ده یمك یه جکلری بواصول یدانه کلمدیکی برزمانده سویله نمش اولسه ایدی انسانلر کیفیتی دوشونه مدیکندن دفعةً استبعاد ایدرلردی، حالبوکه وقوعی زمان اثبات ایتمشدر. کذلك بوندن اولکی آیتده بیان اولوندیغی وجهله سلیمان علیه السلام روزکار واسطه سیله قوشلق وقتی بر آیلق اوکله دن صوکره بر آیلق که بر کونده ایکی آیلق مسافه قطع ایتدیکنی حوصلهٔ بشر بر آز دوشونور وبلکه ایمانی ضعیف اولان کیمسه استبعادده ایدردی. فقط زمانمزده کی طیاره لر اومسئله نك کیفیتی تماماً ایضاح ایتمش واستبعاده محل قالمامشدر.

واجب تعالی داود علیه السلامك سلاله سنه جاه و منصب و سلطنت وبوقدر نعمتلری وکیمسه یه میسر اولمایان ثروت عظیمه یی ویرنجه آنلری شکره ترغیب ایتمك ایچون «ای آل داود! سزه ویریلن نعمتلره شکر ایچون عمل ایدك» بیوردی ونعمتك شکرینی ادایه دوامك لزومنی بیان ایچون قوللرندن شکر ایدنلرك غایت آز اولدیغنی بیان ایتدی. آیتده قلت ایله مراد؛ **شکرینی لایقیله ادا ایدنلرك آزلغیدر**، یوقسه مجرد شکر ایدنلر آز دیمك دکلدر. چونکه؛ شکر ایدن چوقدر، فقط حقیله شکر ایدن آزدر. ایشته بومعنایه اشارت ایچون (شکور) لفظی وارد اولمشدر. چونکه شکور؛ مبالغه معناسنه اولدیغی جهتله مبالغه صورتیله یعنی «لایقی وجهله اوزره شکر ایدنلر آز» دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی سلیمان علیه السلامك سلطنتنی بیاندن صوکره دنیاجه بوقدر قوت و قدرتیله برابر آنكده اولومدن قورتولامادیغنی و کیفیت وفاتی بیان ایتمك اوزره

﴿فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَأَتَهُ﴾

بیوریور.

[وقتا که سلیمان علیه السلام اوزرینه بز موتله حکم ایتدك ایسه خدمت ایدن جنیلر ایچون آنك موتنه هیچ برشی دلالت ایتمدی، آنجق ارضك حیواناتندن عصای سلیمانی یین حیوان دلالت ایتدی.]

﴿فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ﴾

[وقتا که سلیمان علیه السلام استراحت ایچون یره یاتدی ایسه تبین ایتدی که اکر جنیلر غیب بیلمش اولسه لردی آنلر سلیمان علیه السلامك وفاتندن صوکره او خدمات شاقه وعذاب مهانتده دوام ایتمزلردی. حالبوکه دوام ایتدیلر، شوحالده غیبی بیلمیورلر.]

یعنی؛ سلیمان علیه السلامك موتی ایچون مقدر اولان وقت کلوب بز وفاتنه حکم ایتدك ایسه آنك وفاتی جنیلره واولاد وعیالنه واتباعنه خبر ویرن ودلالت ایدن اولمادی، الا حیوانات ارضدن آنك عصاسنی یین آغاج قوردی دلالت ایتدی. چونکه؛ اوحیوان عصاسنی ییوب عصا قیریلنجه سلیمان علیه السلام ایچون استناد ایده جك برشی قالمادی. وقتا که دایاندیغی عصایره دوشمسیله حضرت سلیمانده یره یاتدی ایسه تبین وتحقق ایتدی که حال وشان شویله در: اکر جنیلر غیب بیلمش اولسه لردی برچوق زمان او مشقتلی خدمتلرده و آنلره اهانت ایدیجی عذاب ایچنده اکله شوب قالمازلردی. حالبوکه خدمات شاقه ده دوام ایتدیلر، شو حالده غیبی بیلمیورلر.

نعمت الله افندینك وقاضینك بیانلری وجهله حضرت سلیمانك کیفیت وفاتی شویله در: پدری داود علیه السلام حضرت موسانك چادیر قوروب استراحت وعبادت ایتدیکی موقعه (بیت مقدس) ی بنا ایتمکه باشلادی واتمام ایتمکسزین وفات ایده جکنده بیت مقدسك اتمامنی ولی عهدی بولونان اوغلو سلیمان علیه السلامه وصیت ایتمسنه بناءً حضرت سلیمان اون اوچ یاشنده سلطنته کچدی ودرت سنه صوکره پدرینك وصیتی اوزرینه بیت مقدسك

بناسنی اتمامه باشلادی . کندنده اولان قوهٔ قدسیه سایه‌سنده جنیلری استخدامله انسانلرك یاپامیه‌جغی خدمات شاقه‌یی آنلره یاپدیردی وازهر جهت غیرت ایتمش ایسه‌ده اتمامنه آز بر زمان قالنجه قبل حقدن وفات ایده‌جکی کندینه خبر ویرلدی . فقط بیت مقدسی اتمام ایتمه‌دن ارتحالنك زمانی کلسنه بالطبع محزون اولدی و آنجق بیتك اتمامنه قدر وفاتنك ستر اولونوب خلقه بیلدیرلمه‌مسنی ربسندن استرحام ایتمسی اوزرینه جناب حق دعاسنی قبول بیوردی . کندینه مخصوص بللوردن یاپیلمش کوشکنه کیردی وعصاسنه دایاندی عبادته باشلادی ، اثنای عبادتده تسلیم روح ایتمش ایسه‌ده عصایه دایاندیغی جهتله یره دوشمدیکندن هر کس آنی آیاقده طوریور ظن ایتمکله وفاتی کیمسه بیلمدیکی کبی وفاتی هیچ کیمسه‌نك خاطرینه بیله کلمدی. چونکه؛ حضرت سلیمانك لوازمات بشریه‌سنی ویه‌جك وایچه‌جکنی یاننه آلارق ناسدن آیلرجه عزلت ایدوب هیچ کیمسه ایله اختلاط ایتمکسزین عبادتله مشغول اولمق اولدنبری عادتی اولدیغندن هر کس اسکی عادتنه حمل ایتمش واولومی خاطرلرینه کلمه‌مشدی. اوزمانده عصایه دایانه‌رق عبادت ایتمك جائز اولدیغندن عصا اوزرینه دایانمسی ده عادت سابقه‌یه موافق اولدیغی جهتله طول مدت وفات ایتدیکی حالده عصا اوزرنده قالاجغی کورولمش برشی اولمادیغندن هیچ کیمسه‌نك شبهه‌سنی داعی اولمادی. حالبوکه جنیلر بز غیبی بیلیرز دیه‌رك خلقی آلداتیورلردی . ایشته بومنوال اوزره وفاتنك ظهوری جنیلرك غیب بیلمدکارنی خلقه بیلدیرمشدر . چونکه؛ ادعالری وجهله غیبی بیلمش اولسه‌لردی حضرت سلیمانك وفاتی بیلیر واو مشقتلی خدمتلرده دوام ایدوب دورمازلردی . بیت مقدس اکمال اولونارق آرزوسی یرینی بولوب وفاتی اعلانده بر محذور اولمادیغی زمان حلول ایدنجه آیتده بیان اولوندیغی وجهله عصای سلیمانی‌یی قورد ییمش اولدیغندن عصا قیریلوب یره‌دوشونجه آکا استناد ایدن حضرت سلیمان ده مقام عالیسنه یاتار وهر کس بیلیرکه وفات ایتمش‌در . آنجق وفاتنك مدتنه دائر آیتده صراحت یوقدر . شوقدرکه آیتده « جنیلر بیلمدیلر بیلمش اولسه‌لردی عذاب مهینده مکث ایتمزلردی » دنیلدیکنه نظراً اوزون مدت مکث ایتدکلری فهم اولونمقده‌در .

سلیمان علیه‌السلامك وفاتنده اللی اوچ یاشنده اولوب بنی اسرائیل سلطنتنه اون اوچ یاشنده مالك اولارق درت سنه صکره بیت مقدسی بنایه باشلادیغنه نظراً بیت مقدسك انشا آتی اوتوز آلتی سنه دوام ایتمشدر . وفاتنك بر مدت خلقه خبر ویرلمدیکنك ایکی حکمتی

واردر: برنجیسی ؛ بیت مقدسی جنیلره اکمال ایتدیرمك ، ایکنجیسی ؛ جنیلرك غائب بیلمدکلرینی خلقه بیلدیرمکدر . چونکه ؛ جنیلری ضبط وربط آلتنه آلمق وایسته‌دیکی کبی استخدام ایتمك سلیمان علیه‌السلامه مخصوص بر معجزه وخاصه‌در . زیرا ؛ جناب حق آنلری حضرت سلیمانه مسخر قیلدی. اکر وفاتی بیلسه‌لردی هیچ کیمسه‌یه اطاعت ایتمز درحال طاغیلیرلردی وهیچ بر کیمسه‌ده‌ده آنلری ضبط ایتمك قدرتی یوقدی .

*

* *

واجب تعالی حضرت داوده واولادینه ویردیکی نعمتلری واو نعمتلره شکر ایتملرنی توصیه ایتدیکنی بیاندنصکره اهل سبانك کفران نعمت ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که اولاد سبانك اکله‌شدکلری بلده‌لرنده آنلر ایچون محقق بیوك علامت وچوق نعمتلری واردی. زیرا ؛ آنلرك مملکتلرینك بری صاغنده دیکری صولنده ایکی جنتلری یعنی باغلری وباغچه‌لری واردی. آنلر او جنتلر سایه‌سنده رفاه وسعادتله وقت کچیریورلردی .]

﴿ كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ ﴾

[وآنلره الهام طریقیله « ربکزك رزقندن ییك ونعمتلرینه شکر ایدك » دیدك .]

﴿ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴾

[« وساکن اولدیغکز بلده‌نك صویی وهواسی کوزل بر بلده‌در وربکزده کناهلریکزی مغفرت ایدر » دیدك .]

یعنی ؛ ذاتمه یمین ایدرم که « احفاد قحطاندن (سبأ) دنیلان کیمسه‌نك اولادی ایچون مسکنلرنده ربلرینك قدرتنه دلالت ایدر نعمتلر وعلامتلر واردی . اوعلامتلر ایکی جنتدر : بری؛ بلده‌لرینك صاغ طرفنده ، دیکری؛ صول طرفنده بلده‌لرینی احاطه ایتمش باغلری وباغچه‌لری بولونیوردی . طرف الهیدن آنلره نیلری واسطه‌سیله ویاخود

الهام طریقیله « ربکزك ویردیکی رزقدن ییك وایچك والله‌ه شکر ایدك » دنیلدی و « شو ساکن اولدیغکز بلده‌کز آب وهواسی جهتندن غایت کوزل واذا ویره‌جك سینك ، پیره کبی شیلردن صافیدر وربکزده ، تائب ومستغفر اولورسه‌کز کناهلریکزی مغفرت ایدر . شوحالده هرجهتله شکر ایتمکز وعبادتله مشغول اولمکز لازمدر » دنیلمکله نصایحده بولونولدی .

بیضاوینك بیانی وجهله (سبأ) (یشجب) اسمنده برکیمسه‌نك اوغلودر . یشجب (یعرب) ك ویعرب‌ده (قحطان) ك اوغلودر . سبأك اون اوغلو اولوب بومقامده ذکر اولونان قوم سبأ او اون اوغلاندن حاصل اولان اهالیدر . بونلرك بلده‌لری ؛ یمنده صنعایه اوچ قوناق مسافه‌ده (مآرب) اسمنده بربلده اولدیغی مرویدر .

فخررازینك بیانی وجهله او بلده‌نك هواسی وصویی غایت کوزل اولوب سیوری سینك وپیره وسائر موذیات اولمادیغنه اشارت ایچون جناب حق او بلده‌یه بلدهٔ طیبه عنوانی ویرمکله ثنا بیورمشدرکه ایصیتمه وسائره کبی هوانك فنالغندن نشأت ایدن خسته‌لقلرده اولمادیغنه اشارت اولونمشدر. اوبلده‌ده دنیاجه آرانیلان هرنعمت مبذول اولدیغنه اشارت ایچون واجب تعالی شکرله امر ایتمشدر . چونکه شکر ؛ نعمت مقابلی اولدیغندن شکرله امر، نعمتك تام اولمسی مشعردر .

نیسابورینك بیانه نظراً بلده‌نك طیبه اولمسی ایله مراد ؛ بلده‌نك چوراقلی اولمایوب حاصلاتلی چوقه ویرمسیدر . (ربٌ غفورٌ) دیمك « نعمته شکر ایدنلری ربکز مغفرت ایدر » دیمکدر .

قاضینك بیانی وجهله باغچه‌لرك صاغده وصولده اولمسی ایله مراد ؛ بلده‌نك صاغنده وصولنده اولمق احتمالی اولدیغی کبی هرکسك خانه‌سنك صاغنده وصولنده اولمق‌ده محتملدر. فقط هانکی صورتله اولورسه اولسون دنیاجه طبع بشرك سودیکی هرشی موجود اولدیغنه ومملکتك هر طرفی کل وکلستان بولوندیغنه آیت دلالت ایدر .

*
* *

واجب تعالی قوم سبأك نعمتلرینی وآکا مقابل شکرله امر ایتدیکنی بیاندن صوکره آنلرك خطالرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَعْرَضُوا فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ ﴾ بیوریور .

[سبأ قومنه بزم شکرله امریمز اوزرینه آنلر شکردن اعراض ایتدیلر . بناءً علیه ؛ بزده آنلر اوزرینه (عرم) اسمنده اولان دره‌نك صولرینی کوندردك .]

﴿ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ اُكُلٍ خَمْطٍ وَاَثْلٍ وَشَيْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴾

[وآنلرك غایت منفعتدار اولان ایکی باغچه‌لرینی فائده‌سز ایکی باغچه‌یه تبدیل ایتدك که او ایکی باغچه‌لر مسواك آغاجنك اکلی کبی اکل صاحبی وایلغین ومرسین آغاجندن آز بر آغاجك صاحبیدر .]

یعنی ؛ منفعتدار وهرمیوه‌یه مالك اولان ایکی باغچه‌یی ایشه یارامز مسواك ، ایلغین ومرسین آغاجندن آز برشیئه مالك ومنفعتدن خالی ایکی باغچه‌یه تبدیل ایتدك .

﴿ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا ﴾

[ایشته شو منفعتلی باغچه‌لری منفعتسز باغچه‌یه تبدیل ؛ کفرلرینك جزاسیدر وکفرلرینك جزاسیله بز آنلری جزالاندیردق .]

﴿ وَهَلْ نُجَازِي اِلَّا الْكَفُورَ ﴾

[وبز بوجزانك امثالیله جزالاندیرمازز، آنجق شدتله کفران نعمت ایدنلری جزالاندیریرز .]

فخررازینك بیانی وجهله عرم لفظنده اوچ احتمال واردر : برنجیسی ؛ (کوسته‌بك) دنیلن حیوان که یرك آلتندن طوپراغی دورته‌رك قازار ویر آلتنده کزر . ایشته طوپراق کندینه مسخر اولان بو حیوان آنلرك مسدود اولان صو ده‌بوسنی ایچندن برچوق یرلرینی دلمکله آنلرك صولرینی طوتامازبرحاله کتیروب صوده‌بوسی ییقلمقله باغلرینك وباغچه‌لرینك تخریبنه وسیلك هجومنه بو حیوان سبب اولدیغندن سیل العرم دنیلمشدر . ایکنجیسی ؛ عرم، بلقیسك یاپمش اولدیغی سدك قیاغی اولان طاشك اسمیدر . او طاشك محلندن اویناسیله سیل

صوبى هجوم ايتديكندن سيل العرم دينمشدر. اوچنجيسى؛ **اوصويك وسدك بولونديغى درەنك اسميدر**. ياخود نيسابورينك بيانى وجهله شدتلى ياغموردر.

نعمت الله افندينك بيانىنه نظراً عرم؛ **كيرج وآلچى ايله دوكمەرك برطاسه كه** غايت صاغلام دوكمه مرمر كيدر. نيسابورى، طبرى، وقاضينك ونعمت الله افنديـنك بيانلرى وجهله قوم سبأك بلدەلرينك آرقەسندەكى بويوك درەنك اوكنه بلقيس محكم برسد انشا ايتدى كه اوراده پيكارلر وياغمور صولرينى حبسله ادخار ايتمشدى. او سدك آرقەسنه تراكم ايدن صولرعادتا بويوك بركول حالندە اولوردى. بلقيس، اوسده اوچ قاپو قويدورمش ايدى. برى اوست طبقەدەدركه اول آنى آچارلر. صو آشاغى يه اينجه اورته طبقەده بولونان قاپويى آچارلر. اورادن ده دها آشاغى اينجه آلت طبقەده بولونان قاپويى آچارلر وهركس بر انتظام اوزره باغلرينى احتياجى قدر صولار واصلا نزاع اولمازدى.

ايشته او سايەده باغلرى وباغچەلرى معمور و اراضيلرى چوق حاصلات ويرر وازهر جهت دنياجه رفاه وسعادته نائل اولمشلرايكن جناب حق آنلره نبيلرى واسطەسيله بونعمتلرك شكرينى ادا ايتملرينى امرايتدى، لكن آنلر شكردن اعراضله طغيان ايتديلر وسوز ديكلەمز وحقى قبول ايتمز بر حاله كلديلر. آنلرك كفران نعمت ايتملرى اوزرينه جناب حق كوستەبك دنيلن حيوانى مذكورسده مسلط قيلدى. كوستەبك، سدك آرەلرينى دەلدى هرطرفنى چاغشاندى (كەوشەتدى). بناءً عليه؛ سد صويه مقاومت ايدەميەرك ييقيلدى. باغلرينى و باغچەلرينى تخريب و نعمتلرى نقمته تبدل ايتدى. حق خانەلرى قوملره قاريشدى وغضب الٰهينك ظهوريله پريشان بر حالده هلاك اولديلر. بونك سببى؛ جناب حقك امرينه مخالفتايله نائل اولدقلرى نعمتك شكرينى ادا ايتمەمكدر.

ايشته بومثللو وقايعى جناب حقك قرآنده بزه بيان ايتمسى قوللرينى انتباهه دعوتله نعمته شكره وامرينه اطاعته ترغيب وعكسندن حذر ايتمك لازم اولديغنه تنبيهدر. بناءً عليه؛ بوحاللر هرزمان قرى وقصباتده وهرنوع انسانلر اوزرنده جاريدر. چونكه؛ هرزمان كورولديكى وجهله هركيم كه كفران نعمت ايدرسه نعمتى نقمته تبدل ايدر وبر چوق آفتلره معروض قالير. شوتفصيلاته نظراً **معناى آيت**: [بزم قوم سبأه شكرله امرايدوب آنلرده شكردن اعراض ايدنجه بز آنلر اوزرينه عرم سديله باغلى اولان صويى ارسال

ايتدك وباغلرينى وباغچەلرينى اوسيل صويى ايله تخريب وهرنعمتله طولو اولان ايكى جنتلرينى ديكنلى چالى يه وايلغين وسائر فائدەسز آغاجه تبديل ايله يارامازبر اورمان حالنه كتيردك. ايشته بزم شوتبديلمزك سببى؛ آنلرك كفرلريدر. زيرا؛ بومثللو جزا ايله بز جزالانديرماز، آنجق شدتله نعمتى انكار ايدنلرى جزالانديريرز. بناءً عليه؛ قوم سبأ شدتله كفران نعمت ايتدكلرندن آنلرى بوكبى تخريباتله مبتلا قيلدق وعاقبت منقرض اولمشلردر] ديمكدر.

خمط؛ **مسواك آغاجنه دنيلديكى كبى ديكنلى و ميوەسيده انتفاع اولونمايان هرآغاجه** دخى دينور. سدر؛ **يابانى كيراز (كيرەز) غسلنده استعمال اولونمقده انتفاع اولونور برآغاجدر**، اثل؛ **ايلغين آغاجى ديدكلرى آغاجدر**. ايشته ميوەلى آغاجلرينك ميوەسز آغاجلره تبديلى بيانله جناب حق باغلرينك اسكى حالنه كلمەرك خرابيتك دوامنى بيان ايتمش وشوذكر اولونان آغاجلرك ايچنده اك ايسى (سدر) آغاجى اولديغندن آنلردن اخذ انتقامك شدتنه اشارت ايچون سدر آغاجى قلت ايله توصيف ايتمشدركه صوك درجه خائب وخاسر اولدقلرينى بياندر. بو وقوعاتك حضرت عيسى ايله بزم نبيمز آرەسنده اولديغى مرويدر.

بو آيتده ﴿ فارسلنا ﴾ جملەسنده بولونان فا لفظى سببيه اولديغندن سيل العرمى كوندرمكه سبب؛ شكردن اعراض ايتملرى اولديغنه وسيل العرمى ارسال؛ اعراضك نتيجەسى اولديغنه دلالت ايدر وتقرير كلام شويلەدر: « بز قوم سبأ اوزرينه سيل العرم كبى برآفتى كوندردك. زيرا؛ آنلرنعمته شكردن اعراض ايتديلر. هرقوم كه نعمته شكردن اعراض ايده، بز آنلر اوزرينه آفت كوندريرز. بناءً عليه؛ قوم سبأ اوزرينه بز سيل العرم كبى بر آفتى كوندردك » ديمكدر. شوحالده شكردن اعراض ايدن هرقوم وهرشخص حقنده جارى بردستور اعظمدر. مثلا نائل اولديغى نعمته شكر ايتمەين هرشخصه تطبيق اولونور ودينوركه « شوآدم آفته معروضدر. زيرا؛ نعمته شكر ايتميور. هركيمسه كه نعمته شكر ايتميه، آفته معروضدر. شو آدم آفته معروضدر ».

*
* *

واجب تعالى قوم سبأك بلدەلرينى تخريب ايتديكنى بياندن صوكره آنلرك مسافرتلرنده

راحتلرینی وصوکره اوراحتلرینك زوالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً ﴾ بیوریور.

[وبز عظیم الشان اهل سبأ ایله وبزم کندیسنده برکت وبول رزق خلق ایتدیکمز شام قریه‌لری آره‌سنده بربرینه کورینور ویولجیلر اصلا شاشماز وآزیق ایسته‌مز میدانده باغلی وباغچه‌لی قریه‌لر خلق ایتدك .]

﴿ وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ ﴾

[وبز اوقریه‌لرده آنلرك سیروسفرلرینی مقدر قیلدق.] حتی قوشلق طعامنی برقریه‌ده ییر وقیلوله‌سنی یعنی قوشلق اویقوسنی دیکر قریه‌ده اویور وآقشام اوزری دیکر برقریه‌یه قونار ویاتاروهرقریه‌ده هردورلو نعمتلری بولور. بو نعمتلری آنلره احسان ایتمکله برابر الهام طریقیله آنلره دیدك که

﴿ سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ وَأَيَّامًا آمِنِينَ ﴾

[« سز اوقریه آره‌سنده کیجه‌لرده وکوندوزلرده احتیاجکز وتجارتکز ایچون دشمندن وموذیاتدن امین اولدیغکز حالده یورویك قورقمایك » دیمکله آنلرك هردورلو راحتلرینی تأمین ایتدك .] بناءً علیه ؛ آنلرك بلده‌لرنده هرنعمتی وعافیتی ویردیکمز کبی حال سفرلرنده دخی عینی نعمتی ویردك .

﴿ فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا ﴾

[شو نعمتلر اوزرینه آنلر « یاربی! بزم سفرلریمز آره‌سنی اوزاقلاشدیرکه بزده آزیغه وشدرحاله محتاج اولالم ومسافه‌نك اوزاقلغنه بناءً مملکتمزه فقرا کلمسون بزده راحت اولالم» دیدیلر.] چونکه ؛ مملکتلرنده اولان نعمت وبول رزق سببیله اطرافدن فقرانك هجومنه تحمل ایده‌مدکلرندن نعمتلرینك قدرینی بیلمدکلری وفقرانك حقوقنی طانیمادقلری جهتله اطرافلرنده اولان قریه‌لرك خراب اولوب یوللرك اوزاقلاشمسنی وفقرانك کله‌میه‌جکی برحاله کلمسنی ایسته‌دیلر .

﴿ وَظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ ﴾

[آنلر شو دعالریله نفسلرینه ظلم ایتدیلر. بناءً علیه؛ بز آنلری هلاك ایده‌رك کندیلرندن صوکره کلنلره قصه وحکایه قیلدق که آنلر کندیلرندن صوکره کلن اقوامه حوادث وضرب مثل اولدیلر.] وکمال تعجب وحیرتله هرکس آنلردن بحث ایدر. چونکه؛ نعمتك وراحتك ثقلته ومشقته تبدیلنی ایسته‌مك قدر تعجبه شایان برحماقت اولاماز. بونلرك رفاه وسعادتلرینك تبدیلنی ایسته‌ملری؛ بنی اسرائیلك من وسلوی یرنده صارمساق وصوغان ایسته‌ملری کبیدر.

﴿ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ ﴾

[وآنلرك بودعالرینی قبول ایله نعمتلری زوال بولونجه بز آنلری طاغیتیر کبی جه‌سنه طاغیتدق وپریشان ایتدك وهربرینی فقیر وذلیل اولارق بربلده‌یه آتدق .]

﴿ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴾

[ایشته شو عمرانی خرابه ونعمتی نقمته تبدیلمزده اللهك قدرتی اوزرینه بلایه صبر ایدن ونعمته شکر ایدن هرکیمسه ایچون علامتلر واردرکه عقلی اولان کیمسه‌لرك عبرت آلملری لازمدر .] فقط مشقته صبری ونعمته شکری اولمایانلر بو کبی شیلردن متنبه اولمازلر .

بیضاوینك بیانی وجهله قرانك ظاهره اولمسی ایله مراد؛ **قریه‌لرك بربرینه کورونمه‌سی کبی یوللرك اوزرنده اولوب یولجیلره دخی کورونمسیدر.** برکتلی اولان قریه‌لر ایله مراد؛ **شام بولی اوزرنده اولان قریه‌لردر.** کیجه‌ده وکوندوزده وهروقتده امنیت کامله اولدیغنه اشارت ایچون جمیع اوقاته شامل اولان کیجه وکوندوز ذکر اولونمشدر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله یمندن شامه قدر کیدن یول اوزرنده معمور وهردورلو نعمتلرله طولو وبربرینه غایت یقین باغلر وباغچه‌لر هرطرفلرینی احاطه ایتمش قریه‌لرك موجود اولدیغنه وشامدن یمنه ویمندن شامه کیدن یولجیلرك کمال امنیت ورفاهله کیدوب کلدکلرینه بوآیت دلالت ایدر. اویول اوزرنده درت بیکه یقین قریه بولوندیغی مرویدر. بناءً علیه ؛ بو آیت قوم سبانك مسافرتلرنده دخی رفاه وسعادت اوزره وصوکره اوسعادتك زوالنی

ایسته‌ملری ایله جناب حقك دعالرینی قبول ایتمکله نعمتلرینك نقمته ومعموره‌لرینك خرابه‌یه تبدیل اولوندیغنه دلالت ایدر. بوطلبلرینك سببی؛ نعمت الله افندینك بیانه نظراً فقرانك چوق کلمه‌سی ونعمتلرینك قدرینی تقدیر ایده‌مه‌ملریدر.

فخر رازینك بیانه نظراً بوطلبلرینك برنجی سببی؛ **نعمتك چوقلغندن کندیلرینه عارض اولان کبر وغرورلری سببیله فقرانك حقوقنه رعایت ایتمیوب حقیر کورملریدر.** ایکنجی سببی؛ **نعمتلرینه اعتماد ایدوب اللهه اعتماد ایتمه‌ملریدر.**

ابوالسعود افندینك ومدارکك بیانلرینه نظراً نعمتلرینك زوالنی ایسته‌ملرینك سببی؛ راحتدن اوصانمق وسائر قبیله‌لرك آتلره ودوه‌لره بینه‌رك آزیق تدارك ایدوب اوزاق محللره کیدوب کلدکلرینه غبطه ایتمك وبر طاقم مشقتله سیر وسفرده یمکه وایچمکه اشتهالرینك زیاده اولاجغنی تصور ایتمکدر.

هرهانکی سببه مبنی اولورسه اولسون بونلرك بویله برطلبده بولوندقلری وطلبلرینك قبولیله کندیلرینك پریشان اولدقلری قطعیدر وانسانلرك بولوندقلری حالك قدرینی بیلمیه‌رك بوکبی تمنیاتده بولوندقلری چوق کره واقع اولور. حتی هرشخص دوشونورسه بوکبی یولسز طلبده بولوندیغنی کندی‌ده ادراك ایدر. شو قدرکه بعضیسی صورت مستعجله‌ده هدف اجابته تصادف ایدر طلبنك خطا اولدیغنی بیلیر وندامت‌ده ایدر، فقط ندامتی فائده ایتمز وبعضیسی‌ده هدف اجابته اصابتنه تصادف ایتمز.

بو آیتده ﴿فجعلنا﴾ جمله‌سنده‌کی فا، سببیه اولوب ظالملرینك آنلرك عالمده حوادث قبیلندن اولدقلرینه وظلملرینك نتیجه‌سی اهالی بیننده حکایه وضرب مثل اولدقلرینه دلالت واردر وتقریری شویله‌در: «بز قوم سبأی عالمده حکایه قیلدق. زیرا؛ آنلر نفسلرینه ظلم ایتدیلر. هرکیمسه‌لرکه نفسلرینه ظلم ایده، بز آنلری حکایه وحوادث قبیلندن قیلارز. بناءً علیه؛ بز قوم سبأی حکایه قبیلندن قیلدق» دیمکدر.

بو ایکی آیت؛ **سکز حکمی حاویدر: برنجیسی؛ قوم سبأك قریه‌لریله کندیلرنده برکت ووسعت رزقه اولان شام قریه‌لری آره‌سنده بربرینه متصل هرکسك کوره‌بیله‌جکی درجه‌ده آچیق قریه‌لرك بولونمسیدر.** ایکنجیسی؛ **قوم سبأك اوقریه‌لرده سیر وسفرلرینك**

مقدر اولمسیدر. اوچنجیسی؛ **طرف الهیدن آنلره بر نبی واسطه‌سیله ویاخود الهام ودلالت حال طریقیله کیجه‌لرده وکوندوزلرده هردرلو قورقودن وموذیاتدن امین اولدیغکز حالده اوقریه‌لرده سیر وسفر ایدك دیلمسیدر.** دردنجیسی؛ بنی اسرائیلك (من وسلوی) نی یعنی بیلدرجین أتیله قدرت حلواسندن اوصانوبده صوغان وصارمساق ایسته‌دکلری کبی **بونلرك‌ده سیر وسفرده قریه‌لرك یقین اولمسیله راحتدن اوصانوب «یوللریمزی اوزات یاربی!» دیه‌رك دعا ایتملریدر.** بشنجیسی؛ **بو دعالری سببیله نفسلرینه ظلم ایتملریدر.** آلتنجیسی؛ **بوظلملری سببیله آنلرك هلاك اولوب عالمده یالکز حکایه‌لرینك قالمسیدر.** یدنجیسی؛ **بودعالری سببیله جناب حقك آنلرك هربرینی فقر وسفالته مبتلا قیلارق بربرلرندن داغیتوب پریشان ایتمسیدر.** سکزنجیسی؛ **ایشته بوکبی حوادثی جناب حقك قرآنده بیانده عبادانك مشقتنه ومنهیاتی ترکك زحمتنه صبر ایدن ونائل اولدیغی نعمتك قدرینی بیلوب لایقیله شکر ایدن هرکیمسه ایچون الالهك قدرتنه وفاعل مختار اولدیغنه علامتلرك ودلیللرك بولونمسیدر.**

*
* *

واجب تعالی اهل سبأك عصیانلرینی بیاندن صوکره آنلرك عصیانلری شیطانك بنی آدم حقنده سوء ظنی تصدیقه وسیله اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ بیوریور.

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم‌که محقق ابلیس بنی آدم اوزرینه ظننی تصدیق ایتدی وطوغرو بولدی. زیرا؛ بنی آدم هپ ابلیسه اتباع ایتدیلر، الا مؤمنلردن آز بر فرقه شیطانه اتباع ایتمه‌دیلر.]

یعنی؛ ذات الوهیت حقی ایچون شوخسران وکفران ایچنده هلاك اولان قوم سبأ اوزرینه ابلیس ظننی طوغرو بولدی. چونکه؛ ابلیس جنس بشرك باباسی بولونان آدمه

« بن سنك اولادكدن بر قسمنى اضلال ايدرم » ديمشدى ولكن بو سوزى ظن اوزره سويلمشدى . ايشته قوم سبأ وقوم سبأك امثالى انسانلر ربلرينه عصيانله شيطانه اتباع ايدنجه ابليس « اضلال ايدرم » ديديكى ظننى تصديق ايتدى . يعنى عاصيلرك عصيانلرينى ابليس تصديق ايتدى . چونكه ؛ اكثريسى كفران نعمت ايده‌رك شيطانه تابع اولديلر ، الا مؤمنلردن خالص اولان بر فرقه شيطانه اتباع ايتمديلر. شيطانك ظنى وسوزى‌ده اكثريسنى اضلال ايتمكدى، يوقسه « كليسنى اضلال ايدرم » ديمه‌مشدى .

بيضاوينك بيانى وجهله شيطانه اتباع ايتمه‌ين مؤمنلردن بر فرقه كه فرقهٔ خالصه‌در . چونكه ؛ مؤمنلردن بر چوقلرى شيطانه اتباعله ربلرينه عصيان ايتمكده‌در . شو حالده شيطان كافرلرى اضلال ايتديكى كبى مؤمنلردن بر قسمنى‌ده اضلال ايتديكنده شبهه يوقدر . شو قدر كه مؤمنلرى اضلالى اهل كفرى اضلالندن اهوندر . زيرا كافرلرى اضلالى ؛ اصول دينيه واعتقاديه‌ده اولوب مؤمنلرى اضلالى ايسه فروع اعمالده‌در. بناءً عليه كافرلرى اضلالى ؛ ابداً جهنمده قالملرينه ومؤمنلرى اضلالى ؛ بر مدت موقته جهنمده قالملرينه سببدر .

﴿ وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُؤْمِنُ بِالْاٰخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِى شَكٍّ ﴾

[حالبوكه شيطان ايچون بنى آدم اوزرينه اجبار ايده‌جك قطعى بر حجتى اولمادى ، آنجق آخرته ايمان ايدن مؤمنلرله آخرته شك ايدن مشركلر بيننى خلق نظرنده بزم تفريق وتمييز ايتمه‌مز ايچون شيطان آنلره مسلط اولدى .]

﴿ وَرَبُّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴾

[حبيبم ! ربك تعالى هرشيئى حفظ ايديجيدر.] بناءً عليه ؛ علمندن هيچ بر شى غيب اولماز .

يعنى ؛ شيطانك جمله بنى آدم وبالخاصه قوم سبأ اوزرينه قهرى وغلبه‌سى يوقدر . چونكه ؛ شيطانك بنى آدمى اجبار ايده‌جك و وسوسه‌سنى قبول ايتديره‌جك قدر آلنده قطعى بر حجتى اولمادى ، الا شيطانك مسلط اولمسنك حكمتى ؛ آخرته ايمان ايدنلرله ايمان

ايتميوب شك ايدنلره علممز تعلق ايتسونده خلق نظرنده حاللرى معلوم اولسون وجزالرينى ترتيب ايده‌لم ايچوندر .

بيضاوينك اشارتى وجهله بو مقامده واجب تعالى‌نك علمنك تعلقنك معناسى ؛ خارجده خلق نظرنده مؤمنله كافرك تفريق وتمييز اولونمسيدر . چونكه ؛ واجب تعالى‌نك عندنده شيطان مسلط اولمسه دخى مؤمن وكافر معلومدر . شو حالده آنلرك جزالرينى ترتيبده هيچ كيمسه‌نك بر ديه‌جكى قالماز وهركس كندى كناهنى بيلير .

الله تعالى‌نك هرشيئى حفظنك معناسى ؛ « الله تعالى مؤمنك ايمانى وكافرك كفرينى وآخرتده شك ايدنلرك شكنى ومخلص اولانلرك اخلاصنى بيلير وهركسك عمله كوره جزا ويرر » ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى مؤمنلرك وكافرلرك حاللرينى بياندن صوكره مشركلرك مذهبلرينك باطل اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! مشركلره سن دى كه « اى مشركلر ! چاغيرك شول كيمسه‌لرى كه اللهك دوننده آنلرك معبود اولدقلرينى سز زعم ايتمشديكز .] شو حالده چاغيرك آنلرى ، سزه ياردم ايتمكله سزك ضررلريكزى دفع ومنفعتلريكزى جلب ايتسونلر . زيرا معبودك شانى ؛ كندينه عبادت ايدن قوللرينك هردرلو احتياجلرينى دفع ايتمكدر » .

نعمت‌الله افندينك بيانى وجهله بو آيتده امر ؛ مشركلرى الزام وتهكم وحماقتله اتهام ايچوندر . چونكه ؛ كافرلر معبودلرينى عبادته لايق كورونجه هرشيئى معبودلرندن بكله‌ملرى لازمدر . حالبوكه معبودلرينك بونلرك احتياجنه دائر بر شى بيلمه‌دكلرينى واو احتياجى دفعه قدرتلرى اولماديغنى بيانله آنلرك حماقتلرينى كنديلرينه اقرار ايتديرمكدر .

فخر رازينك بيانه نظراً مشركلرك اتخاذ ايتدكلرى مذهب دردر : برنجى مذهبلرى ؛ الله تعالى سمالى وسماده اولانه مخلوقاتى خلق ايدوب ارضى وارضده اولانه

موجوداتی اهل سمانك حكمی آلتنده محكوم ایتمك وارضه منسوب اولان انسانلرك سماده اولانه بیلدیزلره عبادتلری لازم اولوب الله تعالی اهل سمانك معبودی واهل سماده اهل ارضك معبودی اولدیغنی اعتقاد ایتمكدر.

* * *

واجب تعالی بو مذهبك بطلانی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ﴾ بیوریور.

[ای مشركلر! عبادت ایتدیككز اهل سما سموات وارضده ذره مقداری خیر وشره ومنفعت ومضرته مالك اولمازلر.] شو حالده آنلری نصل معبود اتخاذ ایدرسكز؟ چونكه؛ معبودده اقتدار لازم اولدیغندن هیچ برشیئه مالك اولمایان عاجزلر معبود اولاماز.

مشركلرك ایكنجی مذهبلری؛ سموات یالكز اللهك مخلوقی اولوب ارضه اللهك بیلدیزلرك مشتركاً مخلوقلری اولدیغندن بیلدیزلرك ده عبادته مستحق اللهك شریكلری اولدیغنی اعتقاد ایتمكدر.

* * *

واجب تعالی بو اعتقادك بطلانی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكٍ ﴾ بیوریور.

[ای مشركلر! او سزك عبادت ایتدیككز شیلرك یرده وگوكده الله تعالی‌یه اصلا اشتراكلری اولمادی.] زیرا؛ سموات وارضك ایجادنده وملكنده شركتلری یوقدر. بناءً علیه؛ آنلرك عبادته استحقاقلری اولاماز. چونكه؛ آنلرده سزك كبی مخلوق اولدقلرندن بر مخلوقك دیگر مخلوقه معبود اولامیه‌جغی بدیهیدر.

مشركلرك اوچونجی مذهبلری؛ سموات وارضه وبونلرك آره‌لرنده اولانه باجمعه مخلوقات الله تعالی‌نك اولوب لكن الله تعالی هرشیئی بیلدیزلره تفویض ایتدیكی جهتله

حوادثك جمله‌سی بیلدیزلردن صادر اولمقله بیلدیزلرك جناب حقه معین وظهیر اولوب عبادته مستحق اولدقلرینی اعتقاد ایتمكدر.

* * *

واجب تعالی بو اعتقادك بطلانی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ ﴾ بیوریور.

[الله تعالی‌یه مشركلرك معبودلرندن برمعین وظهیر اولمادی.] زیرا؛ الله تعالی ملكنده استقلال اوزره متصرف اولدیغی جهتله هیچ كیمسه‌نك معاونت ومظاهرتنه احتیاجی یوقدر. چونكه؛ الله تعالی خالق دیگرلری هپ مخلوق اولدیغندن خالق مخلوقك معاونتندن منزهدر. اگر مخلوقك معاونتنه محتاج اولسه خالقك مخلوق ومخلوقك خالق اولمسی لازم گلیر، بو ایسه محالدر.

مشركلرك مذهبلرندن دردنجیسی؛ ملائكه وانبیا وسائر بویوك عد اولونان كیمسه‌لرك صورتلرینه عبادت ایدوب او بونلردن ویاخود بونلر كندیلرینك صورتنده اولانه ذواتده عبادتلرینه مكافات اولاره شفاعت ایده‌جكلرینی اعتقاد ایده‌رك بونلره عبادت ایتمكدر.

* * *

واجب تعالی بو اعتقادك بطلانی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ ﴾ بیوریور.

[اللهك عند الوهیتنده هیچ كیمسه‌نك شفاعتی منفعت ویرمز، آنجق الله تعالی كیمك شفاعت ایتمسنه اذن ویررسه او كیمسه غیریلره شفاعت ایدر وشفاعتی‌ده منفعت ویرر، یوقسه مشركلرك اعتقادلری كبی هركس وهرشی شفاعته اهل دگلدر.] الله تعالی‌نك شفاعته اذن ویره‌جكی كیمسه‌لر؛ بعض احادیث شریفه‌ده بیان اولوندیغی وجهله انبیا، اولیا، علما، شهدا وسائر عند الوهیتنده شرف وحیثیتی اولان كیمسه‌لردر. شو حالده

مشركلرك عبادت ايتدكلرى پوتلر شفاعته اهل اولمادقلرندن مأذون اولامازلر. شفاعته اهل اولانلر ربلرندن شفاعته اذن ايسته‌يوب مأذون اولارق شفاعت ايدنجه عظمت الٓهيه‌دن كنديلرينه عارض اولان قورقو ومهابت سببيله توقف وانتظار اوزره بولونورلر .

﴿ حَتّٰٓى اِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ ﴾

[حتى شفاعت ايدنلرك وشفاعت اولونانلرك قلبلرندن قورقولرى زائل اولونجه بر برلرينه سئوال ايدرلر و « ربكز نه ديدى ؟ » ديرلر .]

﴿ قَالُوا الْحَقَّ ﴾

[آنلرده جوابده « حق سويلدى وشفاعته اذن ويردى وراضى اولديغى قوللرينه شفاعت اولوناجق » ديرلر.] ياخود [« بزم سزه شفاعتمز قبول اولوندى » ديمكله جواب ويررلر .]

﴿ وَهُوَ الْعَلِىُّ الْكَبِيرُ ﴾

[حالبوكه الله تعالى علويت وبويوكلك ايله متصف‌در.] بناءً عليه ؛ شفاعته اذن ايسته‌ينلر وشفاعت اولوناجقلر جمله‌سى عظمت الٓهيه‌نك مهابتندن البته قورقارلر .

يعنى ؛ شفاعته اذن ايسته‌ين كيمسه‌لر ظهور ايده‌جك فرمان الٓهى‌يى بيلمدكلرندن كنديلرينى وشفاعت ايده‌جكلرى كيمسه‌لرى قورقو احاطه ايدر وامر الٓهينك ظهورينه كمال خوف وخشيتله انتظار ايدرلر . حتى فرمان الٓهينك ظهوريله قورقو كنديلرندن زائل اولوب قلبلرى مطمئن اولونجه بر برلرندن سئوال ايدرلر وديرلركه «ربكز نه ديدى؟» . آنلرده جوابنده « حق ديدى » ديرلركه « راضى اولديغى كيمسه‌لر ايچون شفاعته اذن ويردى » ديمكدر .

٭
٭ ٭

واجب تعالى كافرلرك معبودلرينك منفعت ومضرته مالك اولمادقلرينى بياندنصكره ذات الوهيتنك هر شيئى خالق وانسانلره هر نعمتى وبالخاصه مابه الحيات اولان رزقلرينى احسان

ايتديكنى بيانله عبادتنه قوللرينى ترغيب وغيره عبادت ايدنلرى توبيخ ايتمك اوزره

﴿ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! مشركلرى الزام ايچون سن دى كه « اى مشركلر ! سموات وارضدن سزى كيم مرزوق ايدر ؟ »]

﴿ قُلِ اللّٰهُ ﴾

[حبيبم ! بو سئوالك جوابنده سن « الله تعالى مرزوق ايدر» دى .] چونكه ؛ آنلرك كبر وغرورلرى اللهك رازق اولديغنى اقرارلرينه مانعدر ولكن هر نه قدر لسانلريله اقرار ايتمزلرسه‌ده رزقلرينى ويرن الله تعالى اولديغنى بيليرلر . بناءً عليه ؛ جواب معين اولديغى جهتله سن سويله‌يورو سوزيكه شونى‌ده علاوه ايت ، دى كه :

﴿ وَاِنَّا اَوْ اِيَّاكُمْ لَعَلٰى هُدًى اَوْ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴾

[« محقق بز وياخود سز البته هدايت اوزرينه‌يز وياخود آچيق بر ضلالت ايچنده‌يز » ديمكله سزك هدايتده وآنلرك ضلالتده اولدقلرينى بيان ايت .]

يعنى ؛ بز فرقهٔ موحده وسز فرقهٔ مشركه‌دن بريمز طوغرو بر طريق اوزرينه‌در وديكرى‌ده باطله ايصال ايدر طريق ضلالتده‌در .

خازنك بيانى وجهله بو آيتده (او) لفظى شك ايچون دكل بلكه **انصاف اوزره كافرلرى حقه دعوت ايچوندر** . چونكه هدايتده اولانلرله ضلالتده اولانلر ميدانده‌در . زيرا ؛ برى جناب حقك قادر ورازق اولديغنى اقرار ديكرى ايسه بونلرى انكار ايده‌رك هر شيدن عاجز بر طاقم جماداته عبادت ايديور . البته فرقهٔ اولى اهل هدايت وفرقهٔ ثانيه ايسه اهل ضلالتدر .

بو آيتده واجب تعالى اهل هدايتك علويتنه واهل ضلالك ظلمت ايچنده اولديغنه اشارت ايچون هداتى، **علويته** دلالت ايدن على لفظى ايله (لعلى هدىً) و ضلالى، **سجن كرداب** دلالت ايدن فى لفظيله (لفى ضلالٍ) صورتنده ايراد بيورمشدر .

﴿ قُلْ لَا تُسْئَلُونَ عَمَّا اَجْرَمْنَا وَلَا نُسْئَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴾

[حبيبم ! سن مشركلره دى كه « بزم جرممزدن سز مسئول دكلسكز وبزده سزك عملكزدن مسئول دكلز. زيرا ؛ هر كس كندى عملندن مسئولدر، هيچ بر كيمسه ديكرك عملندن مسئول دكلدر » ديمكله آنلره جواب وير.] وجوابكه شونىده علاوه ايت، دى كه:

﴿ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ ﴾

[حبيبم ! سن آنلرى الزام ايتمك ايچون « بزم ربمز يوم قيامتده بينمزى جمع ايدر، صوكره عدالتله سزكله بزم بينمزده حكم ايدهرك آرهمزده اولان نزاعلرى قالديرر وحقلى حقسزميدانه چيقار وحقلى اولانلرى جنته وحقسز اولانلرى جهنمه قويار . زيرا ؛ ربمز بزه نظراً مشكل مسئلهلرى حل ايتمك وحقى باطلدن آيرمقله حقيقتى كشف ايديجى وحكم ايتديكى شيئك كنهنى بيليجيدر » ديمكله مشركلرى انصافه دعوت ايت .]

شو اوچ آيتده ارخاء عنان واردر . يعنى مشركلرك حدتنى جلب ايتميهجك درجهده آنلره مدارات ومساعده ايله جواب ويرلمشدر :

مثلا برنجى آيتده « سزدن وياخود بزدن بريمز هدايتده، ديكرى ضلالتده » دنيلمشدر. حالبوكه فرقهٔ موحدهنك هدايتده اولديغنده شبهه يوقدر . فقط رسول الله « البته بز هدايتدهيز » ديمش اولسه مشركلرك حدتنى جلب ايدهجكنه وسوز ديكلهميهجكلرينه بناءً رسول الله آنلرى يومو شاتمق وسوزنى ديكلهتمك ايچون هدايتى وضلالتى ترديدله « سز ويا بز » ديمكله هدايت وضلالتى مشترك ذكر ايتمشدر .

كذلك ايكنجى آيتده رسول الله جرمى كندى فرقهسنه وعملى مشركلره نسبت ايدهرك كنديلرندن (عما اجرمنا) ومشركلردن (عما تعملون) ايله تعبير ايتمشدركه كافرلرى انصافه دعوت ايتمكدر. حالبوكه جرم صاحبى مشركلردر . چونكه ؛ شركدن دها زياده بر جرم اولاماز ، فقط رسول الله « سز مجرمسكز » ديمش اولسه ايدى آنلرك حدتنى جلب ايدر ودعوتدن مقصد ده فوت اولوردى .

اوچنجى آيتده يوم قيامتده هر زمرهنك جمع اولوناجغنى وجناب حقك فرقهلر آرهسنده عدالتله حكم ايدوب نزاعى قالديرهجغنى وحقلى حقسز اورادهميدانه چيقوب هيچ كيمسهنك

بر ديهجكى قالميهجغنى بيانله هم آخرتك وقوعنه هم ده بوتون مشكلاتك حل اولوناجغنه اشارتله عاقبتده اولاجق شيئى بيان ايتمشدر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرى الزام ايتمك اوزره ويريلهجك جوابلرى بياندن صوكره مشركلرك خطالرينى بيانله عجزلرينى اظهار ايتمك اوزره ﴿ قُلْ اَرُونِىَ الَّذِينَ اَلْحَقْتُمْ بِهِ شُرَكَاءَ كَلَّا ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! سن مشركلره دى كه « اى مشركلر ! خبر ويرك كوسترك بكا شول شيلرى كه آنلرى سز الله تعاليه شريك قيلارق الحاق ايتديكز . آنلرمى سزى خلق ايتمكله مرزوق ايتديكه سز آنلرى عبادتكزه اهل ومستحق كوريورسكز ؟ حالبوكه حقيقت سزك اعتقاديكز كبى دكلدر » .]

﴿ بَلْ هُوَ اللّٰهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾

[« بلكه سزه هر شيئى احسان ايدن الله تعالى دركه او الله تعالى هر كسه غالب وهرنه ايشلرسه حكمت اوزره ايشلر بر عزيز وحكيمدر .] بناءً عليه ؛ عبادتكزى اكا حصر ايتمكز لازمدر . چونكه ؛ الله تعالى سزك خالقكز اولديغى كبى حياتكزى وبقاكزى تأمين ايدن ورزقكزى ويرنده اودر. شو حالده بر طاقم عاجز معبودلريكزى هانكى صفتله واجب تعاليه شريك قيلار وآنلره عبادت ايدرسكز وهيچ بر وجهله حركته قادر اولامايان عاجز جماداتى عزيز وقوى وجمله افعالى انواع حكمتى جامع اولان خالقكزه نصل شريك قيلار ونه ايچون دوشونمزسكز؟ » .

*
* *

واجب تعالى توحيدى بياندن صوكره رسالتى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيراً وَنَذِيراً ﴾ بيوريور .

[حبيبم ! بز سنى كوندرمدك ، الا بالعموم ناسه رسالت عامه ايله كوندردك كه سن

آنلردن ایمان ایدنلری جنتله تبشیر وکفر ایدنلری جهنمله قورقوتور اولدیغك حالده عمومنه احکام دینی تبلیغ ایده‌سك .]

﴿ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

[ولکن ناسك چوقلری بو حقیقتی بیلمزلر .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! سنی رسالته انتخابله عموم انسانلره رسول کوندردك که آنلری دائرهٔ شریعتکه آلارق طریق استقامته سوق ایده‌سك و آنلره عبودیتك یوللرینی تعریفله انواع عبادته ارشاد وعبادتی لایقیله ادا ایدنلری جنتله وعبادتنه کوره جنتك درجه‌لریله تبشیر وایماندن وعبادتدن امتناع ایدنلری جهنمله انذار ایده‌سك . چونکه ؛ بز سنی کوندرمدك ، آنجق کافهٔ ناسه ایلکلرایله تبشیر وکوتولکلرایله انذار ایتمك مقصدینه مبنی کوندردك ولکن ناسك چوقلری ارسالدن حکمتی وارشاددن مقصدی ورسوله اتباعك سبب نجات اولدیغنی بیلمزلر . بناءً علیه ؛ طریق ضلالتی ارتکابله رسوله اتباعدن امتناع ایدرلر . زیرا جهالت ؛ آنلری مخالفته سوق ایدر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله بو آیتده ناس ؛ عرب ، عجم ، سیاه وبیاضه جمله افراد بشره شاملدر . (کافةً) لفظی رسالتك عمومی اولمسنه وجمله ناسه شمولنه دلالت ایدر . بخاری ومسلمك اتفاقیله (جابر) حضرتلرندن روایت اولونان بر حدیثده رسول الله « بندن اول کچن انبیایه ویرلمه‌ین شی بکا ویرلدی : برنجیسی ؛ بر آیلق مسافه‌ده دشمنلرمك قورقوسیله منصور قیلندم . ایکنجیسی ؛ بر یوزینك هر طرفی بکا مسجد قیلندیغندن امتم هر یرده نماز قیلا بیلورلر . اوچنجیسی ؛ اموال غنیمت بکا وامتمه حلال اولدی . دردنجیسی ؛ بکا شفاعت عامه ویرلدی . بشنجیسی ؛ هر نبی کندی قومنه مبعوث اولدی بن عموم ناسه بعث اولوندم » بیوردی . ایشته بو حدیث آیتده‌کی (کافةً) لفظك (عامةً) معناسنه اولدیغنی تأیید ایتمشدر .

﴿ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾

[آنلر رسالتدن مقصدی بیلمزلر وقیامتی انکار ایده‌رك دیرلر که « اگر سوز کزده صادقسه کز شو وعد ایتدیککز قیامت نه زماندر ؟ وهانکی وقت اولاجقسه اولو ویرسون » .]

ایشته مشرکلر بو سوزلریله استعجال ایدرلر وبوندن مقصدلری انکاردر .

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده خطاب ؛ رسول اللهه ومؤمنلره‌در . چونکه ؛ رسول الله قیامتك واقع اولاجغندن بحث ایتدیکی کبی رسول اللهه ایمان ایدن مؤمنلرده بحث ایتدکلرندن قیامتی انکار ایدنلر بو سوزی رسول اللهه سویله‌دکلری کبی قیامته ایمان ایدن مؤمنلره دخی سویلرلر والیوم قیامتی انکار ایدن سفها اهل ایمانی بو کبی سوزلریله استهزا ایدرلر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك انکارلرینه جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ لَكُمْ مِيعَادُ يَوْمٍ لَا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! سن قیامتی انکار ایدنلره دی که « سزك ایچون قیامت کونك میعادی واردر . او وعد اولوندیغی کوندن قیامت آز بر ساعت کیری قالماز وآز بر ساعت ایلری‌ده کیتمز .]

یعنی ؛ قیامت ، تعیین اولونان زماندن نه ایلری کیدر ونه‌ده کیری قالیر . البته وقتنده اولاجقدر وسزده او وقتدن تقدم وتأخر ایده‌مزسکز . بناءً علیه ؛ ای مشرکلر ! سزك استعجالکزده فائده ایتمز .

نعمت الله افندینك بیانی وجهله قیامت انسانلرك اجللری کبیدر . انسانك اجلی کلدیکنده ولو کوز آچوب یوماجق قدر بر وقت تقدم وتأخر قبول ایتمدیکی کبی قیامت‌ده فجئةً کلدیکنده ولو بر دقیقه اولسون تقدم وتأخر قبول ایتمز . شو حالده قیامتك وعد اولوندیغی زمان سزه کلدیکنده سزك او زماندن تأخر یکزی ویاخود تقدمکزی طلبده فائده کز اولماز . یعنی تعیین اولونان زماندن تأخر ایچون مهلت ایسته‌مکله تأخر ویا استعجال ایتمکله تقدم ایده‌مزسکز .

*
* *

واجب تعالی قیامتك کله‌جکنی بیاندن صوکره کافرلرك بعض سوزلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَلَا بِالَّذٖي بَيْنَ يَدَيْهِ ﴾ بیوریور.

[کافرلر « بز شو قرآنه وقرآندن اول کلن کتابلره البته ایمان ایتمه‌یز » دیدیلر.]

یعنی؛ آخرته ایمان ایتمه‌ین کافرلر کمال بغض وعداوتلرینه بناءً دیدیلرکه « بز محمد ﷺ‌ك کتیردیکی شو قرآنه وقرآندن اول کلن تورات وانجیل کبی کتابلره دخی ایمان ایتمه‌یز » . ایشته کافرلر بویله دیمکله قطعیاً ایمان ایتمیه‌جکلرینی بیان ایتمشلردر. چونکه؛ قرآنده اولان اوامر ونواهینك متضمن اولدیغی تکالیف شاقه‌یی واحوال آخرتی قبول ایتمدکلرندن انکاره جرأت ایتمشلردر.

نعمت‌الله افندینك بیانی وجهله مکه مشرکاری یهود ونصاری علماسندن قرآنك بیانی وجهله توراتك وانجیلك اعتقادیاتی و احوال آخرتی نه‌یولده بیان ایتدیکنی صوردیلر. آنلر قرآنك بیانه موافق جواب‌ویرنجه قرآنی تکذیب ایتدکلری کبی کتب سائره‌یی ده تکذیبه قالقیشدیلر. چونکه بوسؤالدن مقصدلری؛ کندی آرزولرینه موافق وقرآنه مخالف جواب آلمقدی. آنلری‌ده قرآنه موافق بولونجه آیتده بیان اولوندیغی وجهله هپسنی بردن انکاره جرأت ایتدیلر. چونکه؛ انسانلرده سومدکلری شیئی تأیید وآکا معاونت ایدن شیئی سومه‌مك عادتدر. بناءً علیه؛ مکه مشرکلری قرآنی سومدکلری کبی قرآنی تأیید ایدن کتب سابقه‌یی دخی سومدکلرینی بیان ایتدیلر.

* * *

واجب تعالی کافرلرك قرآنی انکارلرینی بیاندن صوکره یوم قیامتده‌کی حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ﴾ بیوریور.

[حبیبم! ظالملر ربلرینك حضورنده سؤال وجواب ایچون موقوف اولدقلری زمانده سن آنلری کورمش اولسه‌ك امر عجیب کورورسك.]

﴿ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ الْقَوْلَ ﴾

[آنلر حضور الٰهیده دورونجه بعضیلری بعضیلرینه سوزه رجوع ایدر وبربرینه سنمه باشلارلر.]

﴿ يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا اَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنٖينَ ﴾

[آنلردن دنیاده ضعیف عداولونان فقرا کروهی متکبر اولان وکندیلرینی بویوك عد ایدن اغنیا کروهنه « اکر سز اولمسه‌کز و بزی اضلال ایتمسه‌کز بز مؤمن اولوردق » دیرلر.]

یعنی؛ یا اکرم الرسل! اکر سن ظالملری ربلرینك حضورنده سؤال و حساب ایچون محبوس اولدقلری زمان آنلرك حاللرینی کورسه‌ك پك غریب وسفیل بر حالده کوروسك که آنلردن بعضیسی بعضیسنه سوزه باشلار ویکدیکرینه عطف جرم ایتمك اوزره دنیاده خدمه وسفیل عد اولونان فقرا و عوام طبقه‌سی جاه و منصب و ثروت وسامانلری سایه‌سنده کندیلرینی بویوك عد ایدن رئیسلرینه دیرلرکه « سز اولمامش اولسه ایدیکز بز انبیایه وکتابلرینه ایمان ایده‌رك، سز بزی اضلال ایده‌رك بو حاللره کرفتار ایتدیکز » .

* * *

واجب تعالی فقرا کروهنك بو سوزلری اوزرینه رئیسلرینك آنلره جوابنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا اَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدٰى بَعْدَ اِذْ جَٓاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمٖينَ ﴾ بیوریور.

[رئیسلر اتباعلرینه دیدیلرکه « سزه هدایت کلدکدن صوکره بز سزی هدایتدن منع ایتدکمی؟ بلکه سز ایمانی ترکله کناهی ارتکاب ایدن مجرملردن اولدیکز » .]

یعنی؛ دنیاده ضعفادن معدود اولان فقرا کروهی زنکین ومتکبر اولانلره « سز بزی ایماندن منع ایتدیکز » دینجه متکبر اولانلر دیرلرکه « نیکز واسطه‌سیله سزه هدایت کلوب طوغرو یول کوستردکدن صوکره بز سزی ایماندن منع ایتدکمی وسزی منع

ایتمك ایچون قوهٔ جبریه استعمال ایلدکمی ؟ بلکه سز کندیکز ایمانی ترکله اصحاب جرمدن اولدیکز وبزی کندی رأیکزله تقلید ایتدیکز » دیمکله جواب ویررلر . ایشته شو محاورهٔ‌نك عینی دنیاده دخی چوق کره واقع اولور . چونکه ؛ برقاچ کیمسه برآره‌یه کلیر برجنایت ایشلرلر ، صکره او جنایت میدانه چیقوب یاقه‌یی اله ویرنجه برطاقم سندن اولدی بندن اولمدی مثللو فائده‌سز مناقشه‌یه باشلاندیغی کبی آخرتده دخی عینی حالك جریان ایده‌جکنی جناب حق بو آیتده بیان ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی رؤسانك سوزلرینی بیاندن صوکره آنلره قارشی ضعفانك سوزلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَا أَنْ نَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَنْدَادًا ﴾ بیوریور .

[ضعیف عد اولونان فقرا کروهی منصبلری وثروتلری سایه‌سنده بویوك عد ایدن رؤسایه دیرلرکه « سزك بزی اضلالکز یالکز لسانکزله ایماندن منع ایتمکز اولمادی ، بلکه بزم اللهه کفر ایتمه‌مزی وشریکلر قیلمامزی سزك بزه امر ایتدیککز زمان کیجه‌ده وکوندوزده وهرزمانده حیله وخدعه‌کز بزی ایماندن منع ایتدی .] ایشته فقرا کروهی بو سوزلریله رؤسانك جوابلرینی رد ایدرلر .

یعنی ؛ فقرا کروهی رؤسایه عطف جرم ایده‌رك « بزی بوحاله کرفتار ایدن سزسکز » دیدکلرنده رؤسا « بز سزه برشی دیمدك ، بلکه سز کندیکز بوحالکزه سبب اولان جرمی ایشله‌دیکز » دینجه آنلر رؤسایه تکرار دیرلرکه « سزك بزی اغفال واضلالکز یالکز لسانکزله اولمادی ، بلکه کیجه‌ده وکوندوزده حیله‌کز بزی بوحاله قویدی . زیرا ؛ سزك بزی آلداتماکز بروقته وبرسببه منحصر اولمادی . چونکه ؛ هردرلو اسبابه توسل ایتدیکز واصحاب ثروت واعتباردن اولدیغکز جهتله مقتدابه ایدیکز وبز سزه اقتدا ایدیوردق . بناءً علیه ؛ سز بزه اللهه کفر وشریکلری ونظیرلری اولدیغنی اعتقاد ایتمکلکمزی امر ایتدیکز . بز سزك سوزیکزه ایناندق وآرقه‌کزه دوشدك . شوحالده

ای رئیسلر ! سزك (بز سزی منع ایتمدك) دیدیککز یالاندر . زیرا ؛ سز بزی ایماندن منع ایتمکه چالیشدیکز » دیمکله رؤسانك سوزلرینی رد ایدرلر .

ایشته بو آیتلرك دلالتی وجهله دنیاده انسانلرك حقسز معامله وظلم اوزرینه اتفاقلری ومحبتلری آخرتده نفرت وعداوته ویکدیکریله مجادله‌یه سبب اولاجقدر . حتی امور دنیاده دخی غیر مشروع حرکاتك نتیجه‌سی علی الاکثر منازعه اولدیغی کوریلور . چونکه ؛ ایشك اولنده برماصه باشنده یکوجود کبی چالیشدقلری حالده نتیجه‌سنده برطاقم خصومتلر وعداوتلرله آیرلدقلری هرزمان کوریلن شیلردندر .

مشرکلر واجب تعالی‌نك وجودینی اقرار ایدرلرسه‌ده برطاقم عاجز مخلوقلره عبادتله عبادته استحقاقده آنلرك جناب حقه شریك اعتقاد ایتمکله اللهك وجودینی انکار ایتمشلردر . چونکه ؛ محدث اولان مخلوقه شریك اولان ذاتك دخی محدث اولاجغی طبیعی اولدیغی جهتله معبود بالحق اولامیه‌جغی طبیعیدر . شو حالده اللهه مخلوقدن شریك اعتقاد ایدنلر اللهك الوهیتنی انکار ایتمشلردر .

*
* *

واجب تعالی یوم قیامتده اهل جهنم آره‌لرنده جریان ایده‌جك محاوره‌یی بیاندنصکره آنلرده ظهور ایده‌جك احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ ﴾ بیوریور .

[کافرلر عذابی کورونجه ندامتلرینی کیزلرلر .]

﴿ وَجَعَلْنَا الْأَغْلَالَ فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا ﴾

[وبز کافرلرك بویونلرینه بوقاغیلر طاقارز .]

﴿ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

[آنلر جزالانماز ، الا ایشله‌دکلری عمللری ایله جزالانیرلر .]

یعنی ؛ اهل جهنمك کندیلرندن صادر اولان کناهلرك شئامتی سببیله اوزرلرینه نازل اولان عذابی کوردکلرنده کچیرمش اولدقلری نعمتلره ندامتلرینی اظهار ایدرلر وبز

اوعاصيلرك عصيانلرينى، بوغازلرينه بوقاغيلر قيلار طاقارز. بناءً عليه ؛ سيئاتلرينى، بوغازلرنده طاقيلى هركس كورور وبوجزا آنلرك كندى قازاندقلرى كناهلرينك جزاسيدر. زيرا ؛ عاصيلر جزالانمازلر ، آنجق كندى عمللرى ايله جزالانيرلر.

(واسروا) اسرار؛ **اضداددن بربرينه مخالف وضد ايكى معناده استعمال اولونور.** بناءً عليه ؛ **برشيئى اظهار ايتمك** معناسنه اولديغى كبى **كيزلمك** معناسنه دخى اولور. شو حالده بو آيتده ايكى معناسندن هانكيسى مراد اولونسه مقامك مساعده‌سى واردر. زيرا؛ عاصيلرك عذابى كورونجه ندامتلرينى اظهار ايتمسى محتمل اولديغى كبى كيزله‌ملرى دخى محتمل اولديغندن معنانك هر ايكيسى ده صحيحدر. چونكه ؛ ندامتلرينى اظهارله اسف ايدرلر وياخود كندى قصورلريله كنديلرينى تعييب ايتمه‌مك ايچون كيزلرلركه عذاب اولسون.

*
* *

واجب تعالى اهل جهنمك بعض احوالنى بياندنصكره رسولنى تسليه ايتمك اوزره

﴿ وَمَا اَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا اِنَّا بِمَا اُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴾

بيورييور.

[بز هيچ برقريه‌ده برنبى كوندرمدك ، الا او قريه‌نك زنكينلرى او نبيلره « سزك كوندرلديككز احكامه بز كافرز » ديديلر.]

﴿ وَقَالُوا نَحْنُ اَكْثَرُ اَمْوَالاً وَاَوْلاَداً وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴾

[واو زنكينلر « بزم اموالمز واولادمز سزدن چوقدر. بناءً عليه ؛ بز معذب اولمايز » ديديلر.]

يعنى ؛ كافرلرك كناهلرينك شئامتى كنديلرينى البته احاطه ايدر. زيرا ؛ بز برقريه اهاليسنى انذار ايديجى برنبى كوندرمدك، الا اوقريه‌نك زنكين وجاه ومنصب سايه‌سنده راحت ايدنلرى ثروتلرينه مغرور اولارق « بزرسوللرك كوندرلدكلرى احكامى انكار ايدر، قبول ايتمه‌يز» ديديلر. زيرا ؛ كبر و غرورلرى رسل كرامك دعوتنه اجابتلرينه مانع اولمشدر وآنلر دنياجه

كنديلرينك اعتبارلرينه استناد ايده‌رك ديديلركه « نبوته ورسالته اليق اولان بزلرز. چونكه ؛ اولاد واموال جهتندن سزدن دها زياده‌يز واموالمزله ايسته‌ديكمز مطالبى الده ايدرز واولادمزله كله‌جك بلايه قارشى دورورز. شو حالده دنياده هر نعمت بزده اولوب معذب اولمادیغمز كبى آخرتده دخى معذب اولمايز. زيرا ؛ الله تعالىنك دنياده بزه نصل اكرام ايتدى ايسه آخرتده دخى اويله‌جه اكرام ايده‌جكنده شبهه‌مز يوقدر. چونكه ؛ اكر الله تعالى دنياده بزم دينمزه وعملمزه راضى اولمسه ايدى بزه بوقدر نعمتلرى ويرمزدى. شو حالده بونعمتلرى بزه ويرمسى بزدن راضى اولديغنه دلالت ايدر » ديمكله كبر وغرورلرينى اظهار ايتديلر.

كرچه بو آيتده هر نبينك امتلرندن بوكبى اعتراض وسوزلر صادر اولديغى بيانله جناب حق امت محمدى بو مثللو ماله واولاده استناد ايده‌رك كبر و غروردن منع ايتمش ايسه‌ده انسانلرده مال واولادله غرور وآنلره اعتمادله طغيان ايتمك هر زمان كوريلن احوالدندر. چونكه ؛ اموال واولاد سببيله حاصل اولان كبر وغرور شهوات نفسانيه‌يه انهماكه وشهوات نفسانيه ايسه دنيا متاعندن حصه‌دار اولامايان فقرا كروهنى استخفافه وسيله اولديغنه اشارت ايچون جناب حق انبيايه مقابله ايدنلرك ثروت ونعمتله متنعم اولانلر اولديغنى بيان ايتمشدر. چونكه؛ اكثر محافلده وبويوك مجلسلرده ومهم ايشلرده على الاكثر سوز صاحبلرى اولانلر زنكينلردر.

بيضاوينك بيانى وجهله **بونلرك آخرتده معذب اولميه‌جقلرينى ادعالرينك سببى** ايكيدر : برنجيسى ؛ **عذابى كلياً انكار ايتمليدر.** شو حالده عذاب اولماينجه كنديلرى معذب اولمادقلرى كبى هيچ بركيمسه‌نك ده معذب اولميه‌جغنى اعتقاد ايتمشلردر: ايكنجيسى؛ **عذابك اولاجغى فرض اولونسه بيله كنديلرينك معذب اولميه‌جقلرينى اعتقاد ايتمليدر.** چونكه ؛ آنلر « الله تعالى دنياده بزى مال واولادله اعزاز واكرام ايتديكندن آخرتده عذابله اهانت ايتمز » ديمكله كنديلرينى عذابه مستحق كورمه‌مشلردر. شو حالده آخرتى دنيايه قياسله دنياده معزز اولانلرك آخرتده دخى معزز اولاجغنى ادعا ايتمشلردر.

*
* *

واجب تعالی مال واولاده استناد ایله مغرور اولانلرك بو ادعالرینك باطل اولدیغنی ودنیا متاعنك غروره دکر برقیتی اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ اِنَّ رَبّ۪ي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاۤءُ وَيَقْدِرُ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! سن مالریله مغرور اولان غافللره دی که « بنم ربم دیله‌دیکی قولنه رزقی چوق ودیله‌دیکنه آز ویرر وبعضیسنه رزقی بول ویرمك وبعضیسنه طار ویرمك قوللرینی امتحان وابتلا ایچوندر .]

﴿ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

[ولکن ناسك اکثریسی بوحکمتی بیلمدیکندن مالی چوق اولان مغرور ومالی آز اولان مأیوس اولور .] حالبوکه بر کیمسه‌نك رزقی بول اولمسی اللهك رضاسنی مستلزم اولمادیغی کبی رزقنك طار اولمسی‌ده اللهك غضبی اثری اولمسنی موجب اولماز ، بلکه رزقك طار اولمسی حسابنك قولای اولمسنی ورزقك چوق اولمسی حلال اولورسه حسابك اوزون وزور اولمسنی وحرام اولورسه حزن ابدی وعذاب الیمی موجب اولور . بناءً علیه ؛ مشرکلرك اعتقادلری باطلدر . زیرا ؛ رزقك وسعتی رضایه وعزته دلالت ایتدیکی کبی طارلغی‌ده غضب اللهه دلالت ایتمز که دنیاده رزقی بول اولانك آخرتده مرفه اولمسی لازم کلسون . بلکه عکسی دها غالبدر . چونکه ؛ اکثر مالدار اولانلرك شقی وفقیر اولانلرك‌ده سعید اولدقلری کوریلور . اکر انسانك فسقی فقرینی وعمل صالحی غناسنی موجب اولسه مشیت الٰهیه‌نك مدخلی اولمامق لازم کلیر . چونکه ؛ زنکین اولمق ایچون عمل صالح کافی اولدیغندن بالعموم صلحا زنکین وفاسقلرده فقیر اولورلردی . حالبوکه احوال عالم بویله دکلدر . زیرا رزق ؛ مشیت الٰهیه‌یه تابعدر . بناءً علیه ؛ جناب حق مشیتنه تابع اولدیغنی بو آیتده بیانله مشرکلرك اعتقادلرینی رد وابطال ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی اهل کفرك مالری واولادلری ایله افتخار ایدوب ایسته‌دکلری مطالبی الده ایده‌جکلرینی بیاندن صوکره مالك واولادك اللهه قربیته وسیله اولامیه‌جغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَمَاۤ اَمْوَالُكُمْ وَلَاۤ اَوْلَادُكُمْ بِالَّت۪ي تُقَرِّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفٰۤى اِلَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاً ﴾ بیوریور .

[ای مالنه واولادینه مغرور اولان کافرلر ! سزك مغرور اولدیغکز اموالکز واولادکز بزم عندمزده سزی بزه یاقلاشدیران دکلدر ، الا ایمانله عمل صالح ایشله‌ین کیمسه‌نك عملی آنی بزه یاقلاشدیرر .]

﴿ فَاُولٰۤئِكَ لَهُمْ جَزَاۤءُ الضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا ﴾

[چونکه ؛ ایمانله برابر عمل صالح ایشله‌ین کیمسه‌لر ایچون عملری سببیله جزالری ایکی قاتدر ودها زیاده‌در .]

﴿ وَهُمْ فِي الْغُرُفَاتِ اٰمِنُونَ ﴾

[حالبوکه آنلر جنت اعلاده اهل ایمان ایچون حاضرلانمش اولان قوناقلرده امینلردر.]

زیرا ؛ عذاب قورقوسی ورزقك توکنمسی کبی هیچ برشیدن قورقو واندیشه یوقدر .

یعنی ؛ ای مالی واولادی سببیله بوتون همتی آنلردن بکله‌یوب آخرتدن امیدینی کسمش اولان منکرلر ! سزك هر مطالبمزه کافیدر دیدیککز مالکز واولادکز سزی بزه یاقلاشدیرر شیلردن دکلدر . حالبوکه سز بزه قربیت تحصیل ایتمك و رضامزی آرامق ایله مأمورسکز وسزك اعتماد ایتدیککز مالکز واولادکز سزك عملکزی اصلاح ایدوب مطلوبکزه ایصال ایده‌مز . زیرا ؛ سزك آنلر سایه‌سنده طغیان ایده‌رك بزه اوزاقلاشمکزه سبب اولور . چونکه ؛ اولادی شرده استخدام ومالی باطله صرف ایتمکله قربیتدن محروم اولورسکز . آنجق ایمان ایدوب اولادینی طریق توحیده سوقله خیرده استخدام ومالنی خیره صرفله عمل صالح ایشله‌ین مؤمنلرك عملری بزه قریب اولملرینه سبب اولور . ایشته آخرته ایمان ایدوب اولادینی واموالنی خیره صرف ایدنلرك عملری سببیله اجرلری استحقاقلرندن قات قات فضله اولمقله برابر آنلر جنتك قوناقلرنده امین اولارق استراحت ایدرلر . چونکه ؛ بالجمله موذیاتدن وکدردن امینلردر .

خلاصه ؛ مال واولاد انسانك عند الوهيته ياقلاشمسنه سبب اولامايه‌جغى وآنجق ايمانله عمل صالح واولادى تربيهٔ شريعتله تربيه وصلاح حالى تعليم ايله مالنى واولادينى خيراته صرف ايدن كيمسه‌نك عملى قربيته سبب وآنلرك عمللرى سببيله جزالرينك ايكى قات اولاجغى وجنتك قوناقلرنده هردورلو قورقو وكدردن امين اولاجقلرى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

﴿ وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِى اٰيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ اُولٰئِكَ فِى الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴾

[شول كيمسه‌لركه آنلر بزم قدرتمزه واحكام شرعيه‌مزه طعن ورد ايتمكله بزى حدود الٰهيه‌مزى اقامه‌دن عاجز قيلمق ايچون سعى ايدرلر. ايشته شو بزى عاجز قيلمق قصديله سعى ايدنلر عذاب ابديده حاضرلانمشلردر .] چونكه ؛ آنلر بزم قوللريمزى اصلاح ايچون انزال ايتديكمز آيتلريمزى ابطاله واحكامنى اجرايه مانع اولمق ايچون سعى ايدر وقوللريمزى طوغرو يوله سوق ايدر قوانينى اجرادن عاجز قيلمغه چاليشدقلرندن عذاب ابدى‌يه مستحقلردر. بناءً عليه؛ باطله سعى ايله آيتلرك فوائدندن غافل اولانلر عذاب جهنمده حاضرلردر وابداً عذابدن قورتولملرى‌ده يوقدر . چونكه ؛ باطله سعى ايدنلرك هرزمان عاقبتلرى خسران ابديدر .

*\
* *

واجب تعالى دنيادهماللرينه مغرور اولارق باطله سعى ايدوب دنيايه قياسله آخرتده دخى متنعم اولاجقلرينه دائر ادعالرينك باطل اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ قُلْ اِنَّ رَبِّى يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ ﴾ بيوريبور.

[يا اكرم الرسل ! مالنه مغرور اولان منكرلره سن دى كه « قوللرينك استعداد واستحقاقنه مطلع اولان ربم ديله‌ديكى قولنك رزقنى بول وديله‌ديكنك رزقنى طاروير ».] بناءً عليه ؛ رزقك بوللغى علامت سعادت وطارلغى علامت شقاوت اولاماز . حتى شخص واحد عمرينك بر قسمنده بول رزقه نائل اولديغى حالده ديكر بر قسمنده‌ده طار رزقله مضايقه ايچنده كچيرر . شو حالده رزقك سعادت وشقاوته علامت اولامايه‌جغى آشكاردر.

﴿ وَمَا اَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ ﴾

[حالبوكه رزقكزدن سزك انفاق ايتديككز شيئك بدلنى الله تعالى هم دنياده همده آخرتده خلق ايدر . چونكه ؛ رضاء بارى ايچون انفاق اولونان شيئك خلفنى يرينه قويار ، خلفسز براقماز .]

﴿ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴾

[زيرا ؛ الله تعالى رازقلرك خيرليسى ودواملیسيدر .] چونكه ؛ اللهدن باشقه انسانلردن بعض كيمسه‌لر ديكر بعض كيمسه‌لرك رزقلرينه وسيله اولورلر ولكن آنلرك سبب اولدقلرى رزق اللهك آنلرك يدنده خلق ايتديكى رزقدن اولديغى جهتله « الله تعالى جمله رازقلرك خيرليسى » ديمشدر .

فخررازى وخازنك بيانلرى وجهله رسول الله، مسلم وبخارينك بالاتفاق (ابوهريره) حضرتلرندن روايت ايتدكلرى بر حديثله بو آيتى تفسير ايتمشدر . شويله‌كه رسول الله « قوللرك ايچنده بولوندقلرى هيچ برصباح اولماز ، الا او صباحده ايكى ملك (يا ربى ! مالنى خيره انفاق ايدن كيمسه‌يه او مالك خلفنى وانفاق ايتميوب امساك ايدن كيمسه‌يه او مالك تلفنى وير) ديه‌رك دعا ايدرلر » بيورمشدر. ملكلرك بودعالرينك اثرى خارجده كورولمكده‌در. چونكه ؛ مالنى خيره صرف ايدن وفقرايه يديرنلرك ومنع اولوب مسافره اكرام ايدنلرك ماللرنده بركت وبخيل اولانلرك ماللرى چوق اولسه دخى ماللرنده بركتسزلك دائما مشاهده اولونمقده‌در .

مداركده بيان اولونديغى وجهله بو آيتده (رازقين) ايله مراد؛ اطعام طعام ايدنلر ديمكدر. مثلا پادشاهك عسكرينه وافنديننك كوله‌سنه وخانه صاحبنك مسافرلرينه وزنكيننك فقرايه اطعاملرى كبى بر كيمسه ديكرينك رزقنه وسيله اولورسه‌ده اوورزقك خالقى الله تعالى اولديغى جهتله رازقلرك خيرليسيدر. زيرا؛ ديكرلرينك رازق اولملرى عاريت وصوريدر، يوقسه حقيقى رازق دكللردر .

فخررازينك بيانى وجهله رازقك خيرلى اولمسى ؛ درت شيئدر : برنجيسى ؛ احتياج زماننده تأخير ايتمه‌مكدر . ايكنجيسى ؛ هركسك احتياجى قدر ويرمكدر . اوچنجيسى ؛

دنياده محاسبه ايله تضييق ايتمه‌يكمدر . دردنجيسى ؛ ويرديكى رزقه مقابلنده اجرت ايستمه‌مكدر .
ايشته جناب حق قادر وقيوم ، غنى وكريم اولديغندن بو معنانك جمله‌سى ذاتنده موجود اولوب قوللرينك رزقنى هرزمان هركسك نصيبى مقدار ويرديكندن رازقلرك خيرليسيدر .

خلاصه ؛ عبدك زنكين ويا فقير ورزقنك بول ويا دار اولمسى اللهك مشيتنه معلق مسائلدن اولوب قوللرك مدخللرى اولماديغى وقوللرك فقرايه وسائر خيراته انفاقنه مقابل اللهك خلف خلق ايده‌جكى والله تعالى جمله رازقلرك خيرليسى اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى دنياده مالنه مغرور اولان كافرلرك آخرتده حاللرينى بيان ايتمك اوزره

﴿ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعاً ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلٰئِكَةِ اَهٰؤُلٰاءِ اِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴾

بيوريبور .

[ذكر ايت حبيبم ! شول كونى كه او كونده الله تعالى عابدلرله معبودلرك جميعيسنى محشره جمع ايدر ، صوكره الله تعالى ملكلره خطاباً « شو مشركلر دنياده سزه‌مى عبادت ايدرلردى ؟ » ديمكله سئوال ايدر .]

﴿ قَالُوا سُبْحَانَكَ اَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ ﴾ .

[جناب حقك بو سئوالنه قارشى ملكلر « يا ربى ! سنى جميع نقائصدن تنزيه ايدرز . زيرا ؛ مشركلرك دونده بزم وليمز ومولامزسك وحالمزى هركسدن ايى بيليرسك » ديرلر .] وسوزلرينه شونى‌ده علاوه ايدرلر :

﴿ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ اَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ ﴾

[« بلكه آنلر شيطانه وطائفهٔ جنه عبادت ايدرلردى . چونكه ؛ مشركلرك اكثريسى شيطانلره ايمان ايديجيلردر .] زيرا ؛ آنلرى باطل اولان شيلره دعوت ايدن شيطانلردر وشيطانلرك دعوتلرينه اجابتله ايمان ايتمشلردر . بناءً عليه ؛ شيطانه عبادت وسكا شرك ايتمكله

مشغول اولديلر وبز آنلرى اضلال ايتمديكمز كبى آنلرك افعالنه بغض ايدردك » ديمكله ملكلر تبرئهٔ ذمت ايدرلر .

بو آيتده ملكلر مشركلرك جنه عبادت ايتدكلرينى مطلق ذكر ايدوب جنيلره ايمانلرينى اكثريتله تقييد ايده‌جكلرى بيان اولونمشدر . چونكه عبادت ؛ ظاهرده كوروليكى جهتله كافرلرك جنه عبادتلرينى كوردكلرى كبى مطلقا عبادت ايتدكلرينى وآنجق ايمان احوال قلبيه‌دن اولديغى جهتله قلب حالنه مطلع اولامدقلرينه اشارت ايچون اكثريسنك ايمان ايتدكلرينى بيان ايده‌جكلردر .

تفسير خازنده بيان اولونديغى وجهله مشركلر ملكلره وپوتلره‌ده عبادت ايتدكلرى حالده يالكز جنه يعنى شيطانه عبادت ايتدكلرينى بيان ايتمشلردر . چونكه ؛ اللهك غيرى هرنه‌يه عبادت ايتمشلرسه آكا عبادتى شيطانك اضلالى واو عبادتى تزيينى سبب اولوب شيطانه اطاعت ايتدكلرندن شيطانه عبادتلرينى ذكر ايده‌جكلرى بيان اولونمشدر .

خلاصه ؛ جناب حقك يوم قيامتده عابدلرك ومعبودلرك جمله‌سنى محشره جمع ايده‌جكى وجمع ايتدكدن صوكره ملكلره « شو مشركلر دنياده سزه‌مى عبادت ايتديلر » ديه‌جكى وبو سئوال اوزرينه ملكلرك تسبيح ايدوب « يا ربى ! مشركلرك دونده سن بزم وليمز ومولامزسك ، بلكه مشركلر جنه عبادت واكثريسى آنلره ايمان ايتديلر » ديه‌جكلرى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى ملكلرك مشركلرك حاللرينه راضى اولمادقلرينى بياندن صوكره او كونده هيچ بر مشركك ديكرى حقنده منفعت ومضرته مالك اولاميه‌جقلرينى بيان ايتمك اوزره

﴿ فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعاً وَلَا ضَرّاً ﴾ بيوريبور .

[او كونده سزك بعضيكز بعضيكزك منفعت ومضرتنه مالك اولامازسكز .]

يعنى ؛ جمله انسانلر محشره جمع اولونجه بوتون اسرارك ظهور ايدوب وحدت حقيقيه‌نك تماميله آكلاشيلديغى كونده سزك بعضيكز بعضيكزه منفعتك جلبنه ومضرتنك

دفعنه و ياخود منفعتى ألندن آلمغه و مضرت ايقاعنه مالك اولاماز . زيرا هر امور ؛ واجب الوجوده مفوضدر . چونكه ؛ دار آخرت دار ثواب و عقاب اولديغندن ثوابى ويره جك وعقابى ياپاجق آنجق الله تعالى در ، اللهك غيرى ثوابه وعقابه قادر يوقدر .

فخر رازينك بيانى وجهله بو آيتده خطابده درت احتمال واردر : برنجيسى ؛ يالكز ملكلرك مخاطب اولملريدر . بوكا نظراً بو آيت ؛ مشركلرك عذاب اوزره تعذيب اولوناجقلرينى بيان ايتمشدر . زيرا ؛ معبود اتخاذ ايتدكلرى ملكلرك منفعت ومضرته مالك اولمادقلرينى صوك درجه محتاج اولدقلرى بر زمانده بيان ايتمك البته تحسرلرينى موجبدر. چونكه ؛ كمال اطمئنانله منفعت بكله دكلرى شيئك عكسى ظهور ايديويرمسى كمال تأسفى موجب اولاجغنده شبهه يوقدر . ايكنجيسى ؛ ملكلرله برابر كافرلرك ده مخاطب اولملريدر . بوكا نظراً معناى آيت : [سزك بعضيكزكه معبود اتخاذ ايتديككز ملكلر بعضيكزه كه عابد اولان مشركلره منفعت ومضرته مالك اولامازسكز] ديمكدر. اوچنجيسى ؛ مخاطبك ملكلرله جنيلرك اولملريدر . چونكه ؛ ملكلرله جنيلرك بعضيلرى بعضيلرينك منفعت ومضرته مالك اولاماينجه مشركلرك منفعتلرينه مالك اولاميه جقلرى اولويتله ثابتدر . دردنجيسى ؛ مخاطب كافرلردر . چونكه ؛ دنياده آنلر كنديلرينك اعوان و اتباعلريله افتخار ايدر ومنفعت بكلرلردى . آخرتده بك اعتماد ايتدكلرى كيمسه لردن اصلا منفعت اولميه جغنى بيان ايتمك آنلرى تماميله يأسه دوشورمكدر .

﴿ وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِى كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴾

[بز يوم قيامتده ظالملره « سز دنياده تكذيب ايتديككز جهنم آتشنك عذابنى طادك » ديرز .]

يعنى ؛ آنلرك هر طرفدن محروم ومأيوس اولدقلرى زمانده بز صفت قهريمز ايجابى دائرهٔ شريعتدن چيقمش اولان ظالملره خطاب ايده رك ديرزكه « سزه رسوللريمز و كتابلريمز واسطه سيله خبر ويرلديكنده تكذيب ايتديككز جهنم آتشنك عذابنى طادك » . ايشته بويله خطاب ايتمكله قهريمزى اظهار ايدرز و آنلرده تكذيب ايتدكلرى جهنمى رأى العين كورور

وعذابنى طادارلر . عذابه استحقاقلرينك سببى ؛ ارتكاب ايتدكلرى ظلم اولديغنه اشارت ايچون ظالم اولدقلرى صراحةً بيان اولونمشدر .

⁂

واجب تعالى ظالملرك ظلملرينى تفصيل ايتمك اوزره ﴿ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هٰذَا اِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ اَنْ يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَاؤُكُمْ ﴾ بيوريور .

[آنلر اوزرينه رسوللريمز واسطه سيله دلالتى آچيق آيتلريمز تلاوت اولونديغنده ديرلركه « آيتلرى تلاوت ايدن شو ذات اولمادى ، آنجق سزى بابالريكزك عبادت ايتدكلرى ديندن منع ايتمك ايستر بر رجل اولدى » .] ايشته ظالملر بويله ديملريله تمردلرينى اظهار ايدرلر .

﴿ وَقَالُوا مَا هٰذَا اِلَّا اِفْكٌ مُفْتَرًى ﴾

[« و شو اوقونان آيتلرده اولمادى ، الا يالان وافترا اولدى » ديرلر .]

يعنى ؛ بز او ظالملره « جهنم عذابنى طادك » ديرز وبزم بوكبى قهريمزك ظهورينه مستحقلردر . چونكه ؛ آنلر اوزرينه بزم آنلرك حاللرينى اصلاحه آچيق بر صورتده دلالت ايدن آيتلريمز تلاوت اولونديغنده او آيتلرى اوقويان رسولمزه شدت عداوتلرينه بناءً « شو نبوت دعواسنده بولونان ذات اولمادى ، الا سزى بابالريكزك عبادت ايتدكلرى ديندن منع ايتمك ايستر بر رجل اولديكه او سزى دينكزدن دوندورمك و كندى دينه قويمق مراد ايدر » ديمكله رسولمزه خلقك بغض وعداوتنى جلب ايتمكه چاليشيرلر وبونكله ده اكتفا ايتميه رك ديرلركه « شو اوقونان آيتلر اولمادى ، الا يالان بر افترا اولدى » . ايشته بويله ديمكله آيتلريمزه دخى طعن ايدرلر وبوكبى طعنلريله جهنم عذابنه دوچار اولمشلردر . بو مثللو سوزلر عالمده اهل حقه هر زمان سويله نن تفوهات جمله سندندر . چونكه ؛ هر عصرده او عصرك مودهسنه كوره دين دشمنلرى بولونمق وضعفانى اضلال ايتمك واحكام دينى بر طاقم ياليدزلى وشيطانك القا ايتديكى وسوسه لرله تزييفه اوغراشمق وديانته اهتمام

ایدن ارباب دینی حماقتله اتهام ایده‌رك بغض ایتمك ومقتدر اولورسه حقارتدن کیری طورمامق هرملتده وهرامتده زمانه کوره مختلف کسوه‌لرله ظهور ایدر . ایشته بوکبی دین دشمنلری ادیان سائره‌ده بولوندیغی کبی دین محمدی‌یه اعتراض ایدنلر دها چوق وزمان سعادتدن بوزمانه قدر ابطاله چالیشانلر وسوندورمك ایسته‌ینلر هیچ اکسیك اولمامشدر والی یوم القیامه‌ده اولمیه‌جقدر . لکن هپسی‌ده خائب وخاسر اولمش ودین محمدی‌یی یرندن ییپراتمق امکانی بولامامشلردر وزمان سعادتده سویلدکاری سوزلرك بر قسمنی جناب حق بوآیتده بیان ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی بوسوزلرینك برقسم آخرینی دخی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ إِنْ هٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴾ بیوریبور.

[شول کیمسه‌لر حق اولان قرآن کندیلرینه کلدیکنده « شو قرآن اولمادی ، الا آچیق برسحر اولدی » دیدیلر که آنلر کافر اولدیلر] وبوسوزلریله قرآنه عداوتلرینی اظهارله ایمان ایتمیه‌جکلرینی بیان ایتدیلر .

یعنی ؛ کافرلر رسولمزه شدت عداوتلرینه بناءً حق اولان قرآن کندیلرینه کلوب خارق العادهٔ عجیبه‌دن اولدیغی جهتله معارضه‌سندن عاجز قالنجه آنلر « شو قرآن اولمادی ، الا آچیق برسحر اولدی » دیدیلر وبوسوزلریله تشفیٔ صدر ایده‌رك ایمان ایتمه‌مك ایچون برطاقم نالایق تفوهاته قالقیشدیلر. بناءً علیه عقللرینه نه کلیرسه لسانلریله اویله‌جه سویلدیلر.

*
* *

واجب تعالی کافرلرك قرآنه افترالرینی بیاندن صوکره بوافترالری بردلیله مستند اولمایوب صرف عداوت وجهالت سوقیله سویله‌نمش برسوز اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا وَمَا أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍ ﴾ بیوریبور .

[بز مشرکلره آنلرك درس ایده‌جکلری کتابلردن برکتاب کوندرمدك وسندن اول آنلره برنبی‌ده کوندرمدك .]

یعنی ؛ بز مشرکلره درس اوقویاجق برکتاب ویرمدك که او کتابده بونلرك شرکلرینك جائز اولدیغنه دائر برمسئله بولسونلر. بویله برکتاب کندیلرینه ویرلمدیکجه هرنه سویلسه‌لر کندی افترالرندن عبارتدر . چونکه ؛ بر دلیله وبر کتابه مستند دکلدر وحبیبم ! سندن اول بز آنلره برنبی کوندرمدك که حاشا شرکك طوغرو بر مذهب اولدیغنی آندن اوکرنمش اولسونلر . بویله بر کتابدن ویا نبیدن آلمادقلری بر شیئی سویلملری کندی ایجادلری جهالت و سفاهتلری نتیجه‌سی بر جریاندن عبارتدر . چونکه ؛ نه بر کتابه استنادلری ونه‌ده بر نبیدن استماعلری اولمانجه صرف کندی تفوهاتلرندن و آباء و اجدادلرینی تقلیددن عبارتدر .

﴿ وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ﴾

[مشرکلردن اول کچن امتلرده رسوللرینی تکذیب ایتدیلر و کتابلریله عمل ایتمدیلر .]

﴿ وَمَا بَلَغُوا مِعْشَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ ﴾

[حالبوکه مکه مشرکلری کچمش امت و ملتلره ویردیکمز منصب ، ثروت ، اشیاء ، امتعه ، طول عمر ، قوت وشوکتك اونده برینه بالغ اولامازلر .]

﴿ فَكَذَّبُوا رُسُلِي ﴾

[آنلر بنم رسوللریمی تکذیب ایتدیلر .]

﴿ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴾

[آنلر رسوللریمی تکذیب ایدنجه او قدر قوت وقدرتلری ، ثروت وسامانلری ایله برابر آنلری اهلاك ایدنجه بنم دشمنلردن انتقامم وآنلرك افعالنی انکارم نصل اولدی وآنلری اوقدر قوتلریله اهلاکم نصل ظهور ایتدی؟] اول کچن ملتلری بوقدر قوتلریله اهلاك ایدنجه قریش مشرکلرینی اهلاك ایده‌جکم اولویتله ثابتدر .

شو معنا ﴿ ومابلغوا ﴾ دەکی ضمیرك عربك مشركلرینه ﴿ ماآتیناهم ﴾ ضمیری امم سالفەیه راجع اولدیغنه نظرآدر . اما فخر رازینك ایکنجی توجیهندەکی بیانی وجهله ﴿ وما بلغوا ﴾ ضمیری امم سالفەیه ، ﴿ هم ﴾ ضمیری عربك مشركلرینه راجع اولدیغنه نظراً معنای نظم شویلەدر : [عربك مشركلرندن اول كچن ملتلر رسوللرینی تكذیب ایتدیلر . حالبوكه اول كچن ملتلر عربه ویردیكمز فضائلك اونده برینه بالغ اولامادیلر . زیرا ؛ قوم عربه كوندردیكمز نبی جمله انبیانك افضلی وكتابی كتب سماویەنك جملەسنك افضلی وهپسنی ناسخ ومنفعتی عمومه عائداولوب وامم سالفەنك كتابلری وشریعتلری خصوصیدر و عرب ایچنده مبعوث اولان نبی بالعموم ملتلره مبعوث و شریعتی الی یوم القیام باقی و حقانیتنه دلیللری و براهینی قطعیدر وتغییر اولونمق احتمالی اولمادیغی كبی بر معارضك اعتراضیله رددخی اولونماز. ایشته شوصایلان نعمتلرك اونده برینه امم سالفه بالغ اولمادقلری وآنلره اونده برینی ویرمدیكمز حالده آنلرك رسوللریمزی تكذیبلرینه بناءً آنلری اهلاك ایدنجه بوقدر ظاهر وقطعی وجسیم نعمتلری كندیلرینه ویردیكمز قوم عرب رسوللزی وكتابمزی تكذیب ایدنجه آنلری اهلاك ایدەجكمز اولویتله ثابتدر] دیمك اولور .

بیضاوی وخازنك بیانلری وجهله معشار ؛ عشر یعنی اونده بر معناسنەدركه « بزم آنلره ویردیكمزك اونده برینه بالغ اولامادیلر » دیمكدر .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك عذابه استحقاقلرینك سببی آیتلری انكار ورسل كرامی تكذیبله شركی ارتكاب ایتمری اولوب شركی ارتكابلری ایسه اصلا بر دلیله مستند اولمادیغی كبی برنبیدن ایشیتمك‌ده اولمایوب همان جهالت اوزره برجریاندن عبارت اولدیغی بیاندنصكره اهل شركی اوچ شیئه دعوت ایتمسی رسولنه امر ایتمك اوزره ﴿ قُلْ اِنَّمَا اَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ اَنْ تَقُومُوا لِلّٰهِ مَثْنٰى وَفُرَادٰى ﴾ بیوریور .

[یا اكرم الرسل ! سن مشركلره دیكه « بن سزه برخصلتله امر ایدیورم كه اوخصلت

سزك ایكیشر ایكیشر وبرر برر اولدیغكز حالده الله تعالینك رضاسی ایچون قائم اولمكزدر » .]

﴿ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ ﴾

[« الله ایچون قائم اولدقدن صوكره سزك صاحبكز اولان رسولكز محمد صلی الله تعالی علیه وسلمده جنتدن هیچ برشی اولمادیغنی تفكر ایتمكزدر » .]

﴿ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَىْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴾

[« زیرا ؛ سزك صاحبكز اولمادی ، آنجق اوكونده كلەجك شدتلی عذابله سزی قورقوتوجی اولدی » .]

یعنی ، حبیبم ! سنك تلاوت ایتدیكك آیتلری انكارله سكا « كندی ایجاد ایتدی دیەرك افترا ایتدی » دیین مشركلره سن دیكه « ای مشركلر ! بن سزه بر خصلتله وعظ ایدیورم كه اوخصلت سزك ایكیشر ایكیشر وبرر برر الله رضاسی ایچون قائم اولمكزدر. اصلا تعصب كوسترمك ومجادله ایتمكسزین كلمهٔ توحیده اجتماع ایتمكزی نصیحت ایدرم. زیرا؛ بو نصیحتم سزك منفعتكز ایچوندر . چونكه بو خصلته دوام ؛ سزك دنیا وآخرت مسعود اولمكزی ایجاب ایدر . سزك مجلس رسالتده رضاء الٰهی‌یی طلب ایچون برر ایكیشر قیامكزدن صوكره بر یرده اجتماع ایدوب رسولكزك احوالنی تدقیق وتفكر ایتملیسكزكه صاحبكزده اصلا جنت اولمادیغنی بیلەسكز . زیرا نبیكز اولمادی ، الا آنجق اوكونده كلمك اوزره اولان آخرتك شدتلی عذابیله سزی قورقوتوجی اولدی » .

بیضاوینك بیانی وجهله جماعت كثیره ایچنده انصاف اوزره عدالته رعایت ایدەرك مذاكره ودوشونمك ممكن اولامیەجغنه بناءً جناب حق دین محمدی‌یی تدقیق خصوصنده حضور رسالته كانلرك برر ویا ایكیشر كیشی اولارق كلملرینی بو آیتله تحدید ایتمشدركه غلبەلك كلمكله ایشی مذهب تعصبنه كوتورمسونلر . چونكه ؛ جماعتك كثرتی خاطراتی تشویشله سوزلری بربرینه قاریشدیروب مذاكرەنك مجادلەیه انقلابنی موجب اولور وچوقلغك مذاكره ومشاورەیی اخلال ایتدیكی‌ده غیرقابل انكار برحقیقتدر . زیرا ؛ هر

مجالس و محافلده کثرتك لایقیله مذاکره یاپامدیغی بالفعل مشاهده اولونان احوالدندر . اصحاب مشاوره نه قدر آز اولورسه آکلاشمق دها قولای اولاجغنده شبهه یوقدر .

کذلك رسول اللهك خصوصیات احوالنی تفتیشده دخی هر کس یا کندی کندینه ویاخود یاننده دیکر بر کیمسه ایله مذاکره ایدرسه حقیقتی قولای بولاجقلرینه بو آیتده اشارت اولونمشدر . چونکه؛ تفسیر مدارکده بیان اولوندیغی وجهله ایکی کشی بر مسئله‌یی مذاکره ایدرسه هر بری فکر ومطالعه‌سنی دیکرینه عرض ایدر . ارقداشی کمال انصاف وعدالت اوزره سلامت قلبله دیکلر وآرقداشنك فکر ومطالعه‌سنه قارشی کندی رأیی بیان ایدر دیکری ده عین صورتله دیکلر وبو سوزلرك ایچندن صاغلام اولانی آلوب ایشه یارامیانی آتارلر وبو صورتله بر نتیجهٔ صحیحه‌یه واصل اولورلر . اما بو ایکی کیشینك یاننده اوچ بش کیشی دها بولوناجق اولسه سوز اوزار، مسئله مشاوره ومذاکره حالندن چیقار مناقشه حالنی کسب ایتمکله طوغرو بر نتیجه‌یه واصل اولمق مشکل اولور . ایشته شو اساسه بناءً جناب حق امر دینده ایکیشر کیشی ویاخود بر بر کیشی اولدیغی حالده هر کسی کندی کندینه محاکمه ایتمسنی امر ایتمشدر . چونکه امور دینده وامر رسول اللهده شخص واحد کندی نفسنده محاکمه ایدر و مطالعه‌سنك نتیجه‌سنده فکرینی عقلنه عرض ایدر محاکمه‌سنده صحیح بر حکم آلابیلیر . اما اکثریتده بویله صاف مذاکره اولامایه‌جغندن جناب حق دین خصوصنی مذاکره‌ده چوق کیمسه لازم اولمادیغنی بیان ایتمشدر .

بو آیتده ذکر اولونان اوچ خصلتدن برنجیسی؛ ﴿ان تقوموا لله﴾ ایله اشارت اولونان **توحیددر** . ایکنجیسی؛ ﴿ما بصاحبکم من جنةٍ﴾ ایله اشارت اولونان **امر رسالته اهتمامدر** . اوچنجیسی ؛ ﴿بین یدی عذابٍ شدیدٍ﴾ ایله اشارت اولونان **احوال آخرتدر** . اساساً اعتقادیاتك اصلی ده بو اوچه منحصر اولدیغی جهتله جناب حق بو آیتده اصول اعتقادیه‌یه اشارتله اعتقادیات خصوصنده اجتماعیاتك مدخلی اولمایوب هر شخصك سلامت فکر ایله کندی دوشونمسی لازم اولدیغی توصیه ایتمشدر . چونکه اعتقاد؛ هر کسك کندی قناعتی اوزره ایمان ایتمسی واجب اولدیغندن آخری تقلید ایتمك مذمومدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنده جنتدن اصلا اثر اولمادیغی بیاندن صوکره اجرت طلب ایتمیه‌رك احکام شرعیه‌یی تبلیغده کورمش اولدیغی مشقتلره بلا اجرت کوکس کرمسی نبوتنه دلیل کافی اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿قُلْ مَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ اَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! سنك نبوتکی انکار ایدنلره سن دی که « اکر امر تبلیغده اجرت ایسترایسه‌م او اجرت سزك اولسون » .]

﴿اِنْ اَجْرِیَ اِلَّا عَلَی اللّٰهِ وَهُوَ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ شَهِیدٌ﴾

[« زیرا ؛ احکام دینی تبلیغمده اجرتم اولمادی ، الا الله اوزرینه اولدی . حالبوکه الله تعالی هر شی اوزرینه حاضر وناظردر .] بناءً علیه ؛ تبلیغدن مقصدمی وتبلیغمك اجرتنی بیلیر ولایق وجه اوزره ویرر » دیمکله آنلردن اجرت ایسته‌مدیککی علناً سویله . ناسی طریق حقه دعوت و امر بالمعروف ونهی عن المنکر خالصاً لوجه الله اولوب غرض دنیویه شائبه‌سی اولمامق لازم اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر .

آیت ؛ **ایکی جهتدن رسول اللهك رسالتنی اثبات ایتمشدر** . برنجیسی؛ **امر تبلیغ مقابلنده اجرت ایسته‌مه‌مسیدر** . چونکه؛ بو قدر مشقتی اختیار ایتمکده دنیاجه بر منفعت بکله‌میوب یالکز منفعت اخرویه‌یه حصر ایتمك البته نبوتنه دلالت ایدر . زیرا ؛ نبوت دعواسنده کاذب اولسه آخرتجه عذاب محقق اولوب دنیاجه‌ده منفعتسز بو قدر کلفتی اختیار ایتمك اثر جنت اولور . حالبوکه ؛ رسول الله اثر جنتدن مبرادر . شو حالده نبوت دعواسنده صادقدر . ایکنجیسی ؛ **الله تعالینك هر شیئه شاهد وعالم اولدیغنی بیان ایتمك** دعواسنده صادق اولدیغنه دلالت ایدر . چونکه؛ بر کیمسه الله تعالی طرفندن رسول اولدیغنی دعوی ایدر ودعواسنه اللهی شاهد قیلارسه نبوتنك صدقنه بوندن دها بیوك بر دلیل اولاماز . زیرا ؛ الله تعالی ادلهٔ قطعیه ومعجزهٔ باهره ایله دعواسنی تأیید ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنك رسالتنی اجرت ایسته‌مه‌مسی ویدنبویلرنده خارق العاده معجزه‌لرله صدق دعواسنی کندی شهادت ایتمسی ایله اثبات ایتدکدن صوکره ذات الوهیتك فاعل

مختار اولمسيله دخى اثبات ايتمك اوزره ﴿ قُلْ اِنَّ رَبّى يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ ﴾ بيوريبور .

[حبيبم ! سن كافرلره دى كه « اى ـــــ مشركلر ! سز رسالتى بكا مناسب كورميورسكز ، فقط بنم ربم ديله‌ديكى قولنه حقى وحى ايدر ووحيى قبول و تبليغيله امر ايدر . زيرا ؛ خفاياى اموره عالم اولديغندن رسالته اليق ونبوته احق اولان قولنى بيلير وآكا توديع ايدر وحقله باطلى طرد ايدر .] بناءً عليه ؛ دين اسلامله اديان باطله‌يى طرد ايتديكى كبى بالجمله باطل اولان عادات واخلاقى‌ده رد ايتمشدر .

﴿ قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴾

[يا اكرم الرسل ! سن كافرلره دى كه « حق اولان دين اسلام كلدى ، باطل زائل اولدى كيتدى وباطل اولان شى ابتداءً ايجاد اولونماز وكيدن باطل كيرى كلمز .]

يعنى ؛ حبيبم ! سن اهل مكه‌يه طريق حقى بياندن صوكره دى كه « دين اسلامك اساسى اولان قرآن كلدى واتباعه لايقدر . بناءً عليه ؛ سز فرصتى فوت ايتمكسزين خالصاً لوجه‌الله انقياد ايتملى سكز وبوندن صوكره باطل يكيدن باش كوسترەمز . چونكه ؛ زائل اولدى كيتدى . بناءً عليه ؛ اعاده‌ده اولونماز . ايشته دين اسلام تعالى ايتدكجه باطل اولان شركك محو اولوب كيتمسيله وقوعات آز برزمان ايچنده بو آيتك سرينى اثبات ايتمشدر . حتى جزيرة‌العربده پوت پرستلك آيينى بالكليه زائل اولمش وقيامته قدر بردها عودت ايتميه‌جكدر .

اوت ! مرور زمانله ديانته يابيشان آزالير ، فسق وفجور چوغالير وارباب فساد يوز بولور ميدان آلير واخلاق بوزولور ولكن شرك وپوت پرستلك زائل اولديغى يره بردها عودت ايتمز . يعنى ؛ « رسول اللهك كتيرديكى قرآن دنياده وآخرتده دائما ثابتدر وباطل اولان شيلر زوال بولدقدن صوكره موت ابدى ايله يوق اولور كيدر كه زائل اولان باطل عيناً اعاده اولونماز » ديمكدر . ياخود بعض روايته نظراً بو آيتده باطل ايله مراد ؛ ابليسدر . چونكه ابليس ؛ ابتداءً برشى ايجاد ايده‌مديكى كبى يوق اولدقدن صوكره دخى اعاده ايده‌مز .

* * *

واجب تعالى مكه‌دن زائل اولان باطلك يعنى پوت پرستلكك بردها عودت ايتميه‌جكنى بياندن صوكره اهل مكه‌نك رسول اللهه « سن آباء واجدادينك دينى ترك ايتدك وكندى نفسكدن بر دين ايجاد ايتدك وضلالته دوشدك » ديه‌رك واقع اولان طعنلرينه جوابى بيان ايتمك اوزره ﴿ قُلْ اِنْ ضَلَلْتُ فَاِنَّمَا اَضِلُّ عَلَى نَفْسِى وَاِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِى اِلَىَّ رَبّى اِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴾ بيوريبور .

[يا اكرم الرسل ! سكا طعن ايدن مشركلره سن دى كه « اى ـــــ مشركلر ! سزك ديديككز كبى بنم ضلالده اولديغم فرض اولونسه آنجق كندى نفسم اوزرينه ضلالده اولورم واكر بن اهتدا ايدرسه‌م ربمك بكا وحى ايتديكى قرآنله اهتدا ايدرم . زيرا ؛ ربم سزك وبزم سوزلريمزى ايشيدير وسزه وبزه قرب معنوى ايله قريبدر » .]

يعنى ؛ حبيبم ! مشركلرك سكا طعنى اوزرينه سن جوابده دى كه « اى ـــــ مكه اهاليسى ! سزك طعنكز واعتقاد باطلكز كبى اكر بن طريق حقدن چيقمش وضلالتى اختيار ايتمش ايسه‌م او ضلالى كندى نفسم اوزرينه اختيار ايدرم . بناءً عليه ؛ او ضلالتك وبالى ومضرتى بنم نفسم اوزرينه‌در وسزه عائد برضرر يوقدر . شو حالده نه ايچون طعنكزه آلت ايدرسكز واكر بن طريق حقه اهتدا ايتمش ايسه‌م او اهتدا ربمك بكا احسان ايتديكى وحى ايله حاصل اولمش وربمك وحيى كنديمه رهبر اتخاذ ايتمشمدر كه جنت اعلايه كوتوره‌جك برطريق حقه توسل ايتدم ديمكدر . زيرا ؛ ربم تعالى مناجاتمك عمومنى ايشيدير وسزه وبكا عامى يقين وهر سوزيمزى ايشيدير وعملمزى بيلير . بناءً عليه ؛ ضلالت وهدايت هر ايكيسنك‌ده جزاى لايقنى ويرر » .

نيسابورينك اشارتى وجهله بو آيتده ترديده وشكه دلالت ايدن (اِنْ) لفظى اهل مكه‌نك اعتقادلرى اوزره آنلرى الزام واسكات ايچوندر ، يوقسه حاشا بو شك رسول اللهه راجع دكلدر . زيرا ؛ رسول اللهده ضلالت تصور اولونماز وشك اوزره ايراد كلام ايتمز . چونكه ؛ رسول الله مخاطبك حالنه كوره ايراد كلام ايدر وبو عنوال اوزره ايراد كلامه ارخاء عنان دينور . يعنى ؛ « فرض ايده‌لم كه حال و شان سزك ديديككز كبى‌در ، او حالده سزه نه كبى ضرر واردر ؟ زيرا ؛ سزك ديديككز

کبی بن ضلال اوزره اولسهم ضرری بکا عائددر . شو حالده سز نه ایچون تلاش ایدییورسکز وسزه نه اولویورکه کندیکزه بونی برایش یاپیورسکز وا کر بن هدایتده ایسهم ربمک بکا وحی ایتدیکی قرآنله طوغرو یول طوتمشمدر واو طوغرو یوله سزی دعوت ایدییورم . اکر بکا اتباع ایدر سوزیمی دیکله رسه کز سزده اهتدا ایتمش اولورسکز » دیمکدر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً آیتك سبب نزولی ؛ مکه لیلرك رسول اللهه طعن ایتملریدر . چونکه ؛ رسول الله آنلری دین حقه دعوت ایدوب پوتلره عبادتی ترك ایتملرینی کمال اقداملە توصیه و آنك ضررلرینی بیان ایدنجه آنلر رسول اللهه « سن آباء واجدادینك دینینی ترك ایتدك و کندی نفسکدن یکی بر دین ایجادله ضلالته دوشدك » دیملری اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنه وشریعتنه طعن ایدن عاصیلرك یوم قیامتده کی حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿وَلَوْ تَرٰىٓ اِذْ فَزِعُوا فَلَا فَوْتَ وَاُخِذُوا مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ﴾ بیوریور .

[حبیبم ! اکر سن مشرکلرك وسائر ارباب فساد وعصیانك فزع وفریادلرینی کورمش اولسه ك امر عجیب و غریب کوروسك . زیرا ؛ آنلر اللهك نظرندن غائب اولمازلر . بناءً علیه ؛ هر نرهده بولونسه لر اللهك قدرتنه نسبتله اك یقین بر مکاندن طوتولورلر .]

یعنی ؛ یرك ایچنده و دکزلرك آلتنده ویدی طبقه سمانك اوستنده اولسه لر قبضهٔ الٰهیه دن قورتولامازلر . چونکه ؛ قدرت الٰهیه یه نسبتله اك یقین مکانله اك اوزاق مکانك فرقی اولمایوب جمله سی مساویدر . بناءً علیه ؛ قاچمقله و بر محکم قلعه یه کیرمکله غضبه مستحق اولان کیمسه نك عذابدن قورتولمسی یوقدر . زیرا ؛ جناب حق آنی یقیندن طوتار ، هیچ بر کیمسه مدافعه ایدوب قورتاره ماز .

بیضاوینك بیانی وجهله ارباب عصیانك فزع و فریادلری ؛ **اوچ یرده در :** برنجیسی ؛ **حال وفاتلرنده در** . زیرا ؛ او وقت آنلر جهنمك درکه لرینی کورمکله فزع وفریاد ایدرلر . جناب حق ده آنلری یرك اوستندن آلتنه اخذ ایدر . ایکنجیسی ؛ **قبرلرنده**

قالقدقلرنده فزع وفریاد ایدرلر . الله تعالی آنلری محشره آلیر کوتورر . اوچنجیسی ؛ **محشرده جنایتلری میدانه چیقوب اهل نار اولدقلرینی بیلنجه فزع و فریاد ایدرلر** . جناب حق آنلری محشردن جهنمه کوندرر .

(فلا فوت) **اللهك عذابنی فوت یوقه** دیمکدر . یعنی « قاچمقله ویاخود محکم بر یره کیرمکله عذابی فوت ایدوب کچیرمك و قاچوب قورتولمق یوق » دیمك اولور . شو حالده آخرت واللهك عذابی دنیایه ودنیا حبسخانه لرینه قیاس قبول ایتمز . زیرا ؛ دنیاده جنایت ایشله ین بر کیمسه قاچوب قورتولابیلیر ویاخود حبسخانه یی دلوب قاچابیلیر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك عذابی کوردکلرنده وقوعبولاجق فزع و فریادلرینی بیاندن صوکره آنلرك او زمانده ایمانه مسارعت ایده جکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالُوٓا اٰمَنَّا بِهٖ ﴾ بیوریور .

[کافرلر عذاب جهنمی کورونجه « بز محمد صلى الله عليه وسلم و آنك کتابی اولان قرآنه ایمان ایتدك » دیرلر .]

﴿ وَاَنّٰى لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ ﴾

[آنلر ایچون اوزاق محلدن ایمانی آلمق نصل ممکن اولور ؟]

﴿ وَقَدْ كَفَرُوا بِهٖ مِنْ قَبْلُ ﴾

[حالبوکه بوندن اول آنلر محمد علیه السلامه کفر ایتدیلردی .]

یعنی ؛ اهل کفر آخرتده جهنم عذابنی کورونجه « بز آخر زمان نبیسنه وشریعتنه ایمان ایتدك » دیرلر ولکن بو سوزك آنلره فائده سی اولماز . زیرا ؛ ایمانك محلی دار تکلیف اولان دنیادر . دنیا ایسه بونلره غایت اوزاق قالدی . بناءً علیه ؛ بونلرك دنیایه واصل اولملری ممکن دکلکه ایمانه واصل اولسونلر . شو حالده بونلر ایچون اوزاق مسافه اولان دنیادن ایمانی آلمقله مطلوبلرینه واصل اولمق نه قدر اوزاقدر و نصل ممکن اولابیلیر ؟

حالبوكه آنلر بوندن اول دنياده رسول اللهه كفر ايتمشلردی. ايمانك محلی اولان دنياده كفر ايدنجه آخرتده ايمان ممكن اولاماز. يعنی آخرتده ايمانلری قبول اولونماز. چونكه؛ تكليف يوقدر وتكليفك محلی اولان دنيا فوت اولدی. بناءً عليه؛ دنيايه عودتلری ممكن دكل كه ايمانلری ممكن اولسون.

بيضاوينك ومداركك بيانلری وجهله تناوش؛ تناول يعنی طوتمه، آلمه معناسنه‌در.

مكان بعيد ايله مراد؛ دنيادر. چونكه؛ دنيا آخرتدن غايت اوزاقدركه بر دها دونمك ودنياده بولونمق ممكن دكلدر. كرچه دنيادن آخرت يقيندر. زيرا دنيا؛ آخرته طوغرو كيتمكدر وآخرتده كلمك اوزرينه‌در وانسانه قارشی كلن هرشی يقين اولديغی كبی آخرتده يقيندر. تفسير طبريده بيان اولونديغی وجهله (أنّى) استفهاميه‌در. تناوش؛ ايمانی آلمه معناسنه اولديغندن كفردن توبه معناسنی متضمندر. بوكا نظراً معنای نظم: [مكان بعيد اولان دنيادن توبه آنلر ايچون نصل ممكن اولابيلير؟ البته ممكن اولماز] ديمكدر.

﴿ وَيَقْذِفُونَ بِالْغَيْبِ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ ﴾

[آنلر دنياده امر رسالتدن غايت اوزاق بر مسافه‌ده بولوندقلری حالده رسول الله حقنده بيلمدكلری شيلری اورتايه آتارلر ورسول اللهه اسناد له بر طاقم مفترياتده بولونورلردی.]

يعنی؛ آخرتده فزع وفرياد ايده‌رك ايمان ايتمك ايسته‌ين كافرلر دنياده ظن وتخمينلری اوزرينه رسول اللهه شاعردر، كاهندر كبی بر طاقم هذيانده بولونورلر وغيبه طاش آتار كبی آغزلرينه كلن سوزی طيشاری‌يه آتارلردی وبو سوزلرينی رسول اللهك علو مرتبه‌سندن غايت اوزاق وآشاغی بر مسافه‌دن سوق ايدرلردی.

چونكه؛ رسول الله ايله بو سوزلرينك آره‌سنده مناسبت يوقدر. شو حالده البته بو سوزلر رسول اللهه اوزاقدر. كذلك قرآن حقنده دخی «مجنون كلامی»، «اولكيلرك يالانلری» ديمك كبی مفتريانلری دخی قرآنك علو شاننده غايت اوزاق اولارق سويله‌نن سوزلردر. چونكه؛ آچيق بر حقيقته قارشی ظن اوزره دليلسز سويله‌نن سوزك نه كبی بر قيمتی اولابيلير. بناءً عليه؛ بو كبی سوزلر هر زمان نفسه تبعيت ايتمش وشيطانك اغفالاتنه قاپلمش وحقايق شرعيه‌نك نه‌دن عبارت اولديغنی بيلمه‌ين جهلادن صادر اولمش واولمقده‌در.

چونكه؛ آنلرك احكام شرعيه ايله مقيد اولمق نفسلرينه آغير كلديكی كبی آخرتده ايمانلری اولماديغندن بهايم سوروسی كبی هر يردن اوتلامق وايسته‌ديكی يرده ياتمق ونفسنك آرزو ايتديكی شی ولوسه حرام اولسون يمك وايچمك اولديغندن دائما شريعته وارباب شريعته معترض بولونورلر. بو احوال يالكز شريعت اسلاميه‌يه وارباينه مخصوص بر حال دكلدر. زيرا؛ دور آدمدن بری كچن شريعتلرك جمله‌سنده بو حاللر جريان ايتمش وهر بری بر چوق اعتراضلره هدف اولمش وايمان ايدنلر نجات بولمش وايمان ايتمه‌ينلر خاك هلاكه سرلمش وابدی خسرانده قالمشلردر.

(ويقذفون بالغيب) مداركده بيان اولونديغی وجهله (يتكلمون بالغيب) يعنی غيبه سوز سويلرلر معناسنه‌در. چونكه؛ رسول اللهك خبر ويرديكی احوال آخرتی تماماً تكذيب ايدرلر كه «قيامت، حساب، جنت وجهنم يوق، هپسی يالاندر» ديمكله آخرتی تماماً انكار ايدرلردی. آخرت ايسه غيبدر، كوز كورور بر شی دكلدر.

*
* *

واجب تعالی كافرلرك آرزو ايتدكلرينه نائل اولاميه‌جقلرينی بيان ايتمك اوزره

﴿ وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ ﴾ بيوريور.

[آخرتده ايمان ايتمك ايسته‌ين كافرلرله آرزو ايتدكلری ايمانلری وايمان سببيله نجاتلری آره‌سنه مانع حيلولت ايتدی. نصل كه بونلردن اول فرعون وهامان كبی حال يأسده ايمان ايتمك ايسته‌ينلرك ايمانلرينه بو حال ايشله‌نيلمش ايدی.]

يعنی؛ ايمانلرينه مانع حائل اولوب ده ايمانلری قبول اولونماينلر كبی بونلرك ده ايمانلری قبول اولونماز. بناءً عليه؛ بوتون امل واميدلری محروميته منقلب اولور.

﴿ إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُرِيبٍ ﴾

[زيرا؛ آنلر دنياده اضطراب ويريجی شك ايچنده اولديلر وترددله وقتلرينی كچيرديلر يردرلو ايمانه ياناشاماديلر.] بناءً عليه؛ كفر شديد وانكار غليظ وغفلت مديد ايچنده

عمرلرینی ضایع ایتدكلرندن آخرتده ایمان ایتمك ایسته‌یه‌جكلرسه‌ده ایمانله كندیلری آره‌سی مستور قیلنه‌جقدر .

مدارك‌ده بیان اولوندیغی وجهله ﴿ حیل ﴾ ﴿ حجز ﴾ یعنی مانع اولدی دیمكدر . آنلرك اشباهلری ؛ اوكونده ایمانلرینك قبول اولونمسی وایمان سببیله جهنم عذابندن قورتولوب جنته واصل اولمقله فوز ونجات بولملریدر . ﴿ باشیاعهم ﴾ ﴿ بامثالهم ﴾ دیمكدر . یعنی «حال ضرورتده امثاللرینك ایمانی قبول اولونمادیغی كبی بونلرك‌ده ایمانلری قبول اولونماز» دیمك اولور . آنلر ، قرآنك حقانیتنده وقرآنی كتیرن رسولك رسالتنده شدتله شك ایتدكلرندن شكلرنده مبالغه ایچون شك ﴿ مریب ﴾ ایله توصیف اولونمشدر . چونكه مریب ؛ شبهه ویریجی دیمكدر .

رومی بیك اوچیوز اوتوز سنه‌سی تموزینك اون سكزنجی جمعه كیجه‌سنه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز ایكی سنه‌سی رمضان شریفنك سكزنجی جمعه كیجه‌سی ساعت بشده بو سوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر .

سورهٔ فاطر

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . قرق بش آیتی حاویدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ ﴾

﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ﴾

[حمد وثنا شول الله تعالی‌یه مخصوصدر كه او الله تعالی كوكلرك ویرك خالقیدر .]

یعنی ؛ بالعموم مدح وثنا ایدنلرك لسانلرندن جریان ایدن ثنا اللهكدر كه او الله تعالی اجسام علویه اولان كوكلرك واجسام سفلیه اولان یرلرك موجدیدر . چونكه ؛ عالم اسباب

اولان سمواتی وعالم مسبب اولان ارضی خلق ایتدی كه آنلر آره‌سنده میدانه كله‌جك بالجمله حوادثك ظهوریله مراد الٰهیسی یرینی بولسون .

بیضاوی ونیسابورینك بیانلری وجهله فاطر ، شق ایتمك یعنی یارمق معناسنه‌در . جناب حق ظلمت عدمی نور وجودله شق ایدوب عالمی عدمدن وجوده كتیردیكی ایچون فاطر دینمشدر .

فخر رازینك بیانی وجهله بو سوره‌نك اولی بوندن اولكی سوره‌نك آخرینه كمال ارتباطله مربوطدر چونكه ؛ اولكی سوره‌نك آخرنده دنیاده شك اوزره بولونوب ایمان ایتمه‌ینلرك آخرتده ایمانلری قبول اولونمایوب مأیوس اولاجقلری بیان اولونمشدی . بو سوره‌نك اولنده ایسه اطمئنان قلبله دنیاده ایمان ایدنلری برطاقم عطایای الٰهیه ایله تبشیر واردر . شو حالده ایمان ایتمه‌ینلرك مأیوسیتلرینی بیان عقبنده ایمان ایدنلرك مسروریتلری بیان اولونمقله ترتیبه رعایت اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی سموات وارضی خالق اولدیغنی بیاندنصكره اهل سما اولان ملكلرله اهل ارض آره‌سنده ارتباطی تأسیس ایچون ملكلر خلق ایتدیكنی وملكلرك قناد صاحبی سیر سریعه مالك اولدقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا اُو۬ل۪ٓي اَجْنِحَةٍ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی ایكیشر اوچر دردر قنادلر صاحبی ملكلری انبیایه رسوللر قیلدی كه آنلر او قنادلرله مأمور اولدقلری وظیفه‌یه درحال سرعت ایدرلر .]

﴿ يَز۪يدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَٓاءُ ﴾

[الله تعالی خلقتده ایسته‌دیكنی زیاده ایدر .] بناءً علیه ؛ ملكلرك قنادلرینی ایكیشر اوچر دردر خلق ایتدیكی كبی دها زیاده‌ده خلق ایدر .

﴿ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴾

[زيرا ؛ الله تعالی هر شيئی ايجاده قادردر .] بناءً عليه ؛ ايسته ديكنی خلق ايدر .

يعنی ؛ حمد وثنا شول الله تعالی يه مخصوصدر كه او الله تعالی سموات وارضی خلق ايتديكی كبی دركاه الوهيتك خدمه سی وقوللری بولونان ملكلری ير يوزنده بنی بشردن قوللرينه اصلاح ايچون بعث ايتديكی انبياسی ايله ذات الوهيتی آره سنده ايلچيلر قيلدی كه آنلر امور دنيايه وآخرته متعلق احكامنی وحی صورتيله انبياء عظامه تبليغ ايدرلر وتبليغه مأمور اولدقلرندن الله تعالی آنلری قناد صاحبلری قيلدی كه مأمور اولدقلری وظيفه يی سرعتله ادا ايده بيلسونلر والله تعالی ايسته ديكی قدر ملكلرك قنادلرينی زياده خلق ايدر . چونكه ؛ الله تعالی هر شيئی اوزرينه وايسته ديكنی خلق ايتمكه قادردر .

بيضاوينك وابو السعود افندينك بيانلری وجهله ملكلرك رسالتلری انبيايه مخصوص دكلدر ، بلكه خواص عباد اولان اوليايه الهام ورؤيای صادقه صورتيله اللهك امرينی وخير اولان شيلری ايصال ايتمكه دخی مأمورلردر. شوقدر كه ملكلر انبيايه آچيقدن كلير وملك اولديغنی بيلديرر وانبيا ايله صورت محرمانه ده انسيت ايدرلر . بناءً عليه ؛ انبيانك سوزلری وايشلری وامرلری ونهيلری امتلرينه دستور العمل واتباعی واجب قوانين اولور. اما خواص عباد يعنی انبيانك غيری كيمسه لر ملكله آچيقدن انسيت ايده جك قدر قوهٔ قدسيه يه مالك اولمادقلرندن ملكلر ايله انسيته نائل اولامازلر ، آنجق آنلره الهام صورتيله يعنی قلبلرينه خير اولان شيئی قويمقله ورؤيای صادقه ده بعض شيلری كوسترمكله اولديغندن آحاد امته واقع اولان الهامات ادلهٔ شرعيه دن معدود دكلدر. بناءً عليه ؛ غيريلرك او كيمسه يه اقتدا واتباع ايتملری لازم كلمز .

ملكلرك قنادلری مرتبه لرينه كوره در . بناءً عليه ؛ قنادلرينك تفاوتی اعتباريله مرتبه لرينك ده تفاوتی واردر . آيتده عددی ذكری ؛ قنادلرينك متعدد اولديغنی بيان ايچوندر ، يوقسه بو عدده منحصر ديمك دكلدر. شو حالده ملكلرده قنادلرك متعدد اولديغی قطعيدر ، فقط عددی درده قدر اولديغی كبی دردتدن زياده دخی اولور .

بو آيتده الله تعالينك ايسته ديكنی خلق ايتمكده زياده لفظنك عموم مخلوقاته شامل اولوب يالكز ملكلرك قنادلرينه منحصر اولماديغی قاضی ومداركك جملهٔ بيانلرندندر . چونكه ؛ جناب حقك قدرتی بالعموم مخلوقاته نافذ اولديغی جهتله تأثيری هر مخلوقك

صورتنده وجسامتنده وهر اعضاسنده كوريلندن دها زياده سنی خلقه شاملدر . زيرا ؛ قدرة الله ايچون نهايت يوقدر ، بلكه الی غير النهايه تصرفه قادردر . چونكه ؛ نعمت الله افندينك بيانی وجهله بو آيت واجب تعالينك ملكنده بر مخلوقك جسمنك مقدارنده وكيفيتنده وزماننده وهر جهتنده تصرفه دلالت ايدر. شو حالده واجب تعالی بوندن اول خلق اولنمادق وخاطر بشره خطور ايتمدك صايلماز وتوكنمز مخلوقاتك انواعنی خلقه قادر اولديغی كبی بر نوع مخلوقاتك افرادندن بر شخصده باشقه لرنده اولمايان امور غريبه يی دخی خلق ايتمكه قادر اولديغنه آيت دلالت ايدر . زيرا آيتده « واجب تعالی ايجادده ديله ديكنی زياده ايدر » كلامی زياده نك هر نوعنه شاملدر. مثلا واجب تعالی نوع انساندن بر شخصده كوزل صورت وصدا واوزون بوی واعضالری تام وقوت وقدرت وشجاعتده امثالنه فائق اولمق ويوزنده ملاحت وعقلی وفكری يرنده وذهننده فطانت ورأی وتدبيرنده اصابت كبی برچوق كمالاتی بر شخصده ايجادله سائرلرندن ممتاز يارتديغی هر زمان كورولمكده در. چونكه ؛ هر زمان انسانلرك معارف وهنرده وعقل وذكاده بر برندن فرقلی اولديغی ميدانده در . زيرا ؛ بريسی جيادت ذكانك اك يوكسك طبقه سنده اولديغی حالده ديكری حماقتك نهايت درجه سنده كوريلور . بناءً عليه ؛ جناب حق مخلوقاتی ايجادده ايسته ديكی قدر امور غريبه زياده ايدر ، هيچ كيمسه مانع اولمق قدرتنی حائز دكلدر . شو حالده ملكلرك قنادينی اوچده خلق ايدر بشده ، اون بشده . ودها بزم عقلمزه كلمدك صورتلر وعجيبه لرده خلق ايدر ونه ايچون بويله اولدی ديه جك يوقدر .

* * *

واجب تعالی قدرتنك كمالی بياندن صوكره رحمت الهيه سنك شمولنی بيان ايتمك اوزره ﴿ مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ ﴾ بيوريور.

[الله تعالينك ناس ايچون آچمش اولديغی رحمت قاپولرينی هيچ بر كيمسه قاپايوب رحمتی طوتاماز والله منع ايتديكی شيئی ده اللهدن صكره هيچ بر كيمسه ناسه آنی كوندره مز .]

یعنی ؛ احوال عبادی تدبیر ایدن الله تعالی‌نك انسانلره آچمش اولدیغی فضل واحسان قاپولرینی قاپایاجق هیچ بر کیمسه یوقدر. بناءً علیه ؛ الله تعالی ایسته‌دیکی قولنه نبوت ورسالت، صحت وعافیت وبول نعمتلر ویرر هیچ بر کیمسه ممانعت ایده‌مز والله‌ك ویردیکی نعمتی طوتاماز وکذلك الله تعالی قهری وغضبی ایجابی بر قومدن ویا بر شخصدن منع ایتمش اولدیغی شیئی الله‌ك منعندن صوکره هیچ بر کیمسه اوقومه ویا شخصه آنی کوندروب ویره‌مز. بناءً علیه ؛ الله تعالی قوللرینه ویرمك ایسته‌دیکی شیئه هیچ بر کیمسه مانع اولامادیغی کبی ویرمه‌مك ایسته‌دیکی شیئی‌ده کیمسه ویره‌مز.

بو آیتك سری عالمده هرساعت مشاهده اولونمقده‌در. مثلا بر کیمسه‌یه بر چوق اولاد ویرر، دیکرینه بردانه بیله ویرمز ونه ایچون ویرمدك دیه‌ن بولونماز وبعض کیمسه‌یه بر چوق مال ویرر، دیکرینی بر لقمه اکمکدن محروم ایدر وقحط سنه‌لرده انسانلرك کوزلری سماده قالیر بر دامله یاغمور دامله‌سنی دوشورمکه هیچ بر کیمسه مقتدر اولاماز وسائر خصوصاتده دخی حال بویله‌در.

خلاصه، الله‌ك قوللرینه ویردیکنه مانع اولاجق و ویرمدیکنی اُلندن آلاجق بولونمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

﴿ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾

[حالبوکه الله تعالی هرکسه غالب وافعالی حکمته موافقدر.]

یعنی ؛ الله‌ك ویردیکنی آلمق وآلدیغنی ویرمك هیچ کیمسه‌نك حدی دکلدر. چونکه ؛ الله تعالی مرادینه غالب اولوب منازعه ایتمك کیمسه‌نك قدرتی تحتنده دکلدر. بناءً علیه ؛ ایسته‌دیکی شیئی ایسته‌دیکی قولنه ویرر ومقابله ایده‌جك بر کیمسه بولوناماز وبعض قولنه ویرمسنی ایسته‌مدیکی شیئی ویرمز. زیرا ؛ امرنده غالب وحکمتنه موافق اولان شی اوقولنه ویرمه‌مکدر. چونکه ؛ جمله ذرات جهان آنك قولی ومخلوقی اولدیغی جهتله اعتراضه هیچ بر فردنده اقتدار یوقدر. زیرا اعتراض ؛ قوته محتاج اولدیغندن کیمده قوت وارکه اعتراض ایده‌بیلسون. البته هیچ بر کیمسه اعتراض اقتدارینی وصلاحیتنی حائز دکلدر.

*
* *

واجب تعالی مخلوقاتی ایجادینی وکوکلرده ویرده تصرفنی وذات الوهیتك حمده استحقاقنی بیاندنصکره قوللرینه ویرمش اولدیغی نعمتلرك شکرینی ادا ایتملرینی امر ایتمك اوزره

﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ ﴾ بیوریور.

[ای ناس ! الله‌ك سزك اوزریکزده اولان نعمتلرینی ذکر ایدك که شکرینی ادا ایتمش اولاسکز.]

﴿ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ﴾

[یردن وکوکدن سزی مرزوق ایده‌جك الله‌ك غیری بر خالق وارمیدر ؟]

﴿ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ﴾

[معبود بالحق اولمادی، آنجق الله تعالی اولدی.]

﴿ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴾

[الله‌ك غیری معبود بالحق اولمایجه نه‌عجایب افك وافتراده بولونارق توحیدی شرکه تبدیل ایدییورسکز ؟]

یعنی ؛ ای غفلت هر طرفلرینی احاطه ایتمش اولان انسانلر ! سزك اوزریکزه الله‌ك احسان ایتمش اولدیغی نعمتلرینی تذکر ایدك ونعمتك حقنی ادا ایتمکله منعم اولان واجب تعالی‌یه شکر ایدك که نعمتکزی زیاده ایتسون وکمال دقتله دوشونك که یرده وکوکده سزی مرزوق ایده‌جك الله‌ك غیری بر خالق وارمیدرکه آکا شکر ایده‌سکز ؛ البته یوقدر. زیرا ؛ معبود بالحق اولمادی، الا الله تعالی اولدی. چونکه ؛ هرکسك احتیاجنی دفع ایدن وامور مهمه‌لرده مرجع اولان وبوتون حوادثك وکائناتك خالقی اودر. بناءً علیه ؛ قوللرینك شکرینه آنك غیری مستحق یوقدر. حال بویله اولونجه ای مشرکلر ! نه‌عجایب افترا ایده‌رك الله‌ه شرك ایدرسکز ونصل اولیورکه وحدانیتك دلیللری میدانده ایکن توحیدی تشریکه تبدیل ایله افترا ایدییورسکز ؟

مدارکده بیان اولوندیغنه نظراً جناب حقك انسانلره ویردیکی نعمتلری صایلماز

وتوكنمز ایسه‌ده بومقامده ذكرله امر ایتدیكی نعمتلر؛ سوره‌نك اولندن بورایه كلنجه‌یه قدر بیان واشارت اولونان ارضك انسانلرك آیاقلری آلتنده ایسته‌دكلری كبی استعماللرینه مهیا بولونمسی وسمانك دیركسز قبه كبی اوزرلرنده بولونوب رزقلرینك اسبابی آلتنده فیضه اولونمسی وطوغرو یولی كوسترمه وحیی كتیرمك ایچون ملكلرك رسول قیلنمسی وانسانلری ارشاد ایچون انسانلردن رسول كوندرلمسی وسمادن رزق قاپولرینك آچیلمسی كبی نعمتلردر .

بو نعمتلری ذكرله امر ایتمك ؛ تذكرك نتیجه‌سی اولان شكرله امر ایتمكدر . یعنی « ذكر ایدك » دیمك « شكر ایدك » دیمكدر . شو صاییلان نعمتلردن دها بویوك منعم اولان ذاتك براولمسیدر . چونكه ؛ منعم براولونجه ویردیكی نعمتك شكری یالكز او بر ذاته اولمسنده البته قوللر ایچون قولایلق واردر .

خلاصه ؛ اللهك ویردیكی نعمتلری ذكرله شكرینی ادا ایتمك واجب اولدیغی ویردن وكوكدن حاصل اولاجق رزقله انسانلری مرزوق ایده‌جك اللهك غیری برخالق اولمادیغی ومعبود بالحق آنجق الله تعالی اولوب آنك غیری عبادته مستحق بر كیمسه‌نك بولونمادیغی كرك رزق ویرمكده وكرك عبادتده اللهك غیری‌یی اهل طاغیانلرك عجیب بر افترادە بولوندقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی توحیده متعلق مسائلی بیاندن صوكره رساله متعلق مسائلی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ ﴾ بیوریور .

[یا اكرم الرسل ! اكر معند مشركلر سنی تكذیب ایدرلرسه سن محزون اولما . زیرا ؛ سندن اول برچوق رسل عظام امتلری طرفندن تكذیب اولوندیلر .]

﴿ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴾

[حالبوكه تصدیق وتكذیب وصبروأذی كبی امورك كلیسی آنجق اللهه راجعدر .

اللهك غیری وسائله واسباب عادیه‌یه راجع اولماز .] شوحالده تكذیب ایدنلردن الله تعالی انتقامنی الیر .

یعنی ؛ حبیبم ! سن قومنی حقه دعوت ایتدكدن وآنلره حقی كوستردكدن صوكره اكر آنلر سنی تكذیب ایدرلرسه سن آنلرك تكذیبندن محزون اولما . زیرا ؛ سندن اول آیات باهره ومعجزات قاطعه صاحبی وصبرومتانتلری زیاده برچوق رسل كرام امتلری طرفندن تكذیب اولوندیلر واذی كوردیلر وتكذیبه واذایه صبر ومتانتله مقابله ایتدیلر. سنكده آنلر كبی صبر ومتانت ایتمك لازمدر . زیرا ؛ جمله امورك مرجعی آنجق الله تعالیدر. بناءً علیه؛ كرك آنلرك تكذیبلرینك وكرك سنك صبرومتانتنك جمله‌سنك جزاسنی ویره‌جك وظالملردن انتقامنی آلاجق اودر. شوحالده كافرلرك تكذیبلرینه محزون اولمقده فائده یوقدر . زیرا ؛ آنلر جزای سزالرینی كوره‌جكلردر .

*
* *

واجب تعالی توحیده ورساله متعلق مسائله ارشاددن صوكره احوال آخرته متعلق مسائلی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ ﴾ بیوریور .

[ای ناس ! اللهك وعدی حقدر، خلاف اولماز. شوحالده سزی حیات دنیا وكبر وغروره مشهور اولان شیطان اللهك لطفنه مغرور ایتمسون .] زیرا غرور ؛ انسانی بلادن قورتارماز، بلكه بر طاقم بلا ایله مبتلی اولمسنه سبب اولور .

یعنی ؛ ای نسیان دریاسنه طالمش و غرور وادیلرنده حیران اولمش انسانلر ! اللهك آخرتی و حشری و نشری و وعدی حقدر، اصلا خلف یوقدر، البته وعد الٰهی وقوع بولاجقدر . وعد الٰهی حق اولونجه حیات دنیانك لذتی سزی مغرور ایدوب آلداتماسون كه آخرت عملكزدن كیری قالمایه‌سكز و اللهك لطف و احسانیله شیطان سزی مغرور ایدوب آلداتماسون كه رحمت الٰهیه‌دن محروم اولمیه‌سكز .

بیضاوی و مداركده بیان اولوندیغی وجهله بو آیتده غرور ایله مراد ؛ شیطاندر .

چونكه شيطان؛ علمنه وعملنه مغرور اولارق اطاعت الٰهيه‌دن چيقديغندن غرور دنيلمشدر. شيطانك انسانلرى الٰهه مغرور ايتمسى؛ «الٰهك رحمتى بولدر ولطف واحسانى چوقدر والله تعالى غنيدر و سزك عبادتكزه احتياجى يوقدر. شو حالده سزك كناهلريكزك ضررى يوقدر، ايسته‌ديككزى ايشله‌يك. زيرا؛ الله تعالى مغفرت صاحبيدر و سزك عصيانكزك الٰهه بر ضررى يوق كه الله تعالى معصيتكز سببيله سزه عذاب ايتسه. بونلر اولماز شيلر» ديمكله شيطان انسانلرى الٰهك لطفنده مغرور ايده‌رك آلداتير. بناءً عليه؛ الله تعالى شيطانك بو مثللو اغفالاتنه آلدانماملرينى توصيه بيورمشدر. حيات دنيانك مغرور ايتمسى؛ انسانك دنيا مالنه اعتماد ايده‌رك طغيان ايتديكى و مالنه و دنيانك لذتنه آلدانارق ابناء جنسنه ظلم و تعدى ايلديكى على الاكثر كوريلن احوالدندر.

خلاصه؛ كرك اموال دنيا و كرك شيطان انسانلرى مغرور ايدوب آلداتيجى شيلر اولديغندن الله تعالى هر ايكيسنك طوزاغنه طوتولماملرندن قوللرينى نهى ايتمشدر.

*
**

واجب تعالى غرورك آلداتماسندن قوللرينى نهى ايدنجه غرورك كيم اولديغى و نهينك سببنى بيان ايتمك اوزره ﴿ إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ﴾ بيوريبور.

[زيرا؛ شيطان سزك ايچون محقق بر دشمندر. شوحالده سز آنى دشمن اتخاذ ايدك.]

﴿ إِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴾

[چونكه؛ شيطان كندينه تابع اولان و سوزينى ديكله‌ين جماعتنى اصحاب جهنمدن اولسونلر ايچون دعوت ايدر.]

﴿ اَلَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴾

[شيطانك اغفالاتنه آلدانان اصحاب سعير شول كيمسه‌لركه آنلر كافر اولديلر و كفرلرندن طولايى كنديلرى ايچون شدتلى عذاب واردر.]

يعنى؛ اى بنى آدم! شيطان سزك باباكز آدم عليه السلام زماندنبرى سزه قارشى عداوتنى اعلان ايتمش بر دشمنكزدر. بناءً عليه؛ سزك ده آنى دشمن اتخاذ ايدوب وسوسه‌سنه آلدانمامكز و سوزينه التفات ايتمه‌مكز لازمدر. زيرا؛ شيطان نفسكزك آرزوسنه تشويقله سزى فتنۀ عظيمه‌يه مبتلا قيلار. پدريكز آدمه نه كبى دسيسه‌لر ياپديغنى اونوتمايك كه سزده طوزاغنه دوشميه‌سكز. شيطان بر طاقم كناهلره جماعتنى دعوت ايدركه آنلر اصحاب جهنمدن اولسونلر و عداوتنك نتيجه‌سنى الده ايتسون و مفسدتدن مقصدى حاصل اولسون. وشيطانه اتباع ايده‌رك كافر اولان كيمسه‌لر ايچون عذاب شديد واردر. زيرا كفرك جزاسى؛ شدتلى عذابدر.

فخررازى وخازنك بيانلرى وجهله بو آيت؛ غرورك شيطان اولديغنى تعريف وشيطانك عداوتنى تقرير واصحابنى دعوتدن مقصد مفسدتنى ايضاح ايتمشدر. بر كيمسه‌نك خصمنه قارشى آلاجغى وضعيت دائما بصيرت اوزره بولونوب اغفالاتندن حذر ايتمك لازم اولديغنى اشارتله شيطانه قارشى انسانلرك آلاجنى وضعيت آنجق دشمن اتخاذ ايتمك اولديغنى جناب حق بو آيتله بيان ايتمشدر. چونكه انسانك خصمنه قارشى آلاجغى وضعيت؛ ايكيدر: برنجيسى؛ خصومتنه مقابله ايده‌رك دائما خصم طانيمه وخصومت ايتمكدر. ايكنجيسى؛ باريشمه صورتيله خصومتنى ازاله ايتمكدر. شيطانله باريشمق و دوست اولمق ممكن اولماديغندن جناب حق دائما آنى دشمن اتخاذ ايتمكله امر ايتمشدر. زيرا؛ شيطان نه قدر دوست كورونسه آنك غايۀ املى انسانلرى آلوب جهنمه كوتورمكدر.

*
**

واجب تعالى كافرلر ايچون شدتلى جهنم عذابى اولديغنى بياندن صوكره شيطانك اغفالاتنه آلدانمايان مؤمنلر ايچون مغفرت و بويوك اجر اولديغنى دخى بيان ايتمك اوزره

﴿ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَبِيرٌ ﴾ بيوريبور.

[شول كيمسه‌لركه آنلر ايمان ايتديلر و عمل صالح ايشله‌ديلر. آنلر ايچون حسب البشريه كنديلرندن صادر اولان كناهلرينى مغفرت و ايمانله برابر عمللرينه بويوك ثواب واردر.]

بو آیتده مغفرت **ایمانه** مقابلنده ذکر اولوندیغندن ایماندن اول ایشله‌دکلری کناهلرینك مغفرت اولونمسنه ایمانلرینك سبب اولاجغنه اشارت اولونمشدر . بناءً علیه؛ مؤمنك مخلد فی النار اولمیه‌جغنه بو آیت دلالت ایدر. اجر کبیر؛ **عمل** مقابلنده ذکر اولوندیغندن عمل صالح ایشله‌ینلرك اجرلری ضایع اولمیه‌جغنه اشارت اولونمشدرکه شیطانك اغفالاتنه آلدانانلرك جزالری اولان شدتلی عذابه مقابل امر شیطانه مخالفت ایدن اهل ایمانك اجر کبیره نائل اولاجقلرینی بیانله جناب حق تلطیف بیورمشدر . بناءً علیه ؛ بو آیت انسانلر ایچون نجات یوللرینك ایمانله عمل صالح اولدیغنی وشدتلی عذابه دوچار اولمقلغك‌ده ایمانله عملی ترك ایتمك اولدیغنی بیانله اهل ایمانی عمل صالحه ترغیب واهل ضلالی ایمانه تشویق و کفردن تنفیر ایتمشدر. چونکه ایمانك مغفرته و کفرك عذابه سبب اولدیغنی بیان ایتمك ؛ «کفری ترکله ایمان ایدك ، مغفرته نائل اولك » دیمكدر .

*
* *

واجب تعالی کفرك جزاسی عقوبت وایمانك جزاسی مغفرت اولدیغنی بیاندن صوکرا کافرله مؤمنك مرتبه‌ده مساوی اولمادقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوٓءُ عَمَلِهٖ فَرَاٰهُ حَسَنًاۜ ﴾ بیوریبور .

[بر کیمسه زعم فاسدنجه نفسنده تخیل ایدرده شول کیمسه‌که شیطان طرفندن کوتو عملی کندینه تزیین اولوندی‌ده کوتو عملی شیطانك تزیینی سببیله کوزل کوردی . بویله اولان کیمسه نفس الامرده عملی کوزل اولان کیمسه‌یه مساوی‌اولورمی وایکیسی مرتبه‌ده واجر جزیل آلمقده برابر اولابیلیرمی ؟] حاشا هیچ بر زمان عملی چیرکین اولوبده شیطانك تزیینیله عملنی کوزل ظن ایدن ایله حقیقتده عملی کوزل اولان مساوی اولاماز . بلکه بینلرنده فرق عظیم واردر. چونکه ؛ بریناك عاقبتی جنت دیکرینك عاقبتی جهنمدر.

﴿ فَاِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُ ﴾

[زیرا ؛ الله تعالی دیله‌دیکی قولنی اضلال ایدر.] چونکه ؛ اراده‌سنی ضلالته صرف

ایتدیکندن جناب حق قهری ایجابی آنی اضلال ایدر [ودیله‌دیکی قولنی هدایتده قیلار .] چونکه او قول اراده‌سنی هدایته صرف ایتدیکندن جناب حق آکا هدایتنی توفیق ایدر.

﴿ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ ﴾

[هدایت وضلالتی قولنك کسبیله الله تعالی خلق ایدنجه حبیبم ! آنلرك حاللرینه متأسف ومتحسر اولدیغك حالده نفسکی اهلاك ایتمه وآنلرك ضلالتندن حزن اوزره حزن و کدر اوزره کدرده بولنماکه نفسك آنلرله برابر کیتمسون .]

﴿ اِنَّ اللّٰهَ عَل۪يمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴾

[زیرا ؛ الله تعالی آنلرك نه ایشله‌دکلرینی بیلدیکندن هرنه‌قدر شیطانك تزیینیله آنلر عمللرینی کوزل کورورلرسه‌ده کوتو عمللرینك مقتضاسیله جزا ویرر.] بناءً علیه؛ آنلرك ضلالتلرینه تأسفله نفسکی مشقته قویما.

خازنك بیانی وجهله آیتده مقدر واردر وتقدیری شویله‌در : (افمن زین له سوء عمله فرآ لباطل حقاً کمن هداه‌الله فرأی الحق حقا والباطل باطلاً) یعنی « سوء عملی کندینه تزیین اولونوب‌ده باطلی حق کورن کیمسه شول کیمسه کبی اولور ظن ایدرمی که او کیمسه‌یی الله تعالی هدایتده قیلدی؟ بناءً علیه ؛ او کیمسه حقی حق وباطلی باطل کورور، ایکیسی مساوی اولور ظن ایدرسه بوظی یا کلیش » دیمكدر .

بو آیتك (ابوجهل) وامثالی مشرکلر حقنده نازل اولدیغی (ابن‌عباس) حضرتلرندن مرویدر . چونکه ؛ مشرکلره شیطان عمللرینی تزیین ایتدیکندن آنلر دائما باطلی حق وایی عمل ایشله‌ینلردن کندیلرینی دااایی کورورلر وباطل عمللریله‌ده افتخار ایدرلردی . آیت ؛ هوا وهوسنه اتباع ایدوب شیطانك اغفالاتنه آلدانارق کوتو عملنی ایی ظن ایدن هر کیمسه‌یه شاملدر .

(فلا تذهب نفسك) یعنی آنلرك کفرلرینه و هلاکلرینه مغموم و محزون اولما دیمكدر . حسرت ؛ بجمسه اولانه شیئه شدتلی حزنه ایتمکدر . بناءً علیه ؛ « آنلر اوزرینه شدت حزنله نفسکی اهلاك ایتمه » دیمكدر .

رسول اللهك آنلرك افعال قبیحه‌لری اوزرینه تأسفنك کثرتنه اشارت ایچون جمع

صورتنده ﴿ حسرات ﴾ وارد اولدیغی قاضینك جملهٔ بیانانندندر . ﴿ حسرات ﴾ نهیك علتی اولدیغنه نظراً **معنای نظم** : [آنلر اوزرینه کثرت حزنکدن دولایی نفسك کیتمسون یعنی نفسك ضایع اولماسون] دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی نفس الامرده عملی کوزل اولان کیمسه ایله عملی فنا اولان کیمسه‌نك مساوی اولمیه‌جغنی وقوللرینك اراده‌سنه کوره ضلالتی وهدایتی خلق ایتدیکنی بیان واهل کفرك حالنه شدتله حزن ایتمه‌مسنی رسولنه توصیه ایتدکدنصکره وحدانیتنه دلالت ایدن دلیللری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاللّٰهُ الَّذِى اَرْسَلَ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَاباً فَسُقْنَاهُ اِلٰى بَلَدٍ مَيِّتٍ فَاَحْيَيْنَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذٰلِكَ النُّشُورُ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی شـول ذات اجل واعلادرکه او ذات لطیف روزکارلری کوندرر . او روزکارلر بلوطلری تحریك ایدر ، یاغموره احتیاجی اولان بلده‌یه آلیر کوتورر . بز او بلوطی أولمش جسد منزلنده‌اوتلری قورومش بر بلده‌یه سوق ایدرز . بناءً علیه ؛ او بلوطدن دوکولن یاغمورصولری‌ایله أولمش‌ارضی أولدکدنصکره بز احیا ایدرز. ایشته شوقورومش ارضی احیا ایتدیکمز کبی أولمش جسدلری دخی قبرلرندن قالدیرر احیا ایدرز .]

یعنی ؛ الله تعالی لطف و کرمندن روزکارلری کوندرر ، او روزکارلر بلوطلری تحریك ایده‌رك بریره جمع ایدر . بز او بلوطی أولمش میت مثابه‌سنده قورومش واصلا رونقی قالمامش بلده‌یه سوق واو بلوطدن یاغان یاغمور سببیله أولدکدن صوکره قورومش تارلالری احیا ایدرز . ایشته قورومش ارضی احیا ایتدیکمز کبی بزم رحمت الٰهیه‌مز ایجابی بلوطه بکزه‌ین عنایتمزدن ماء حیاتی قورومش وچورومش اولان اجزادن طوپلانمش جسدلر اوزرینه یاغدیرر وآنکله طبق أولمش اراضیلری احیا ایتدیکمز کبی او جسدلری ده احیا ایدر محشره کوندریرز .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله اصحابدن برذات « یارسول الله ! الله تعالی موتایی نصل دیریلتیر ، علامتی نه‌در ؟ » دینجه رسول الله « سن اوتی قورومش بر وادی‌یه تصادف

ایدوب یاغمور یاغدقدنصکره سن او وادی‌یی یاشارمش وحرکته کلمش کورمزمیسك ؟ » بیورنجه او کیمسه‌نك « اوت ! یارسول الله » دیمسی اوزرینه رسول الله « ایشته اللهك موتایی احیاسنه علامت بودر » بیورمشلردرکه قیامتده انسانلرك حیات بولاجغنه اك بویوك دلیل بو دیمکدر . بناءً علیه ؛ آیتك نهایه‌سنده جناب حق بو معنایه اشارت ایچون ﴿ كذلك النشور ﴾ بیورمشدر . چونکه بو آیتده نشور ؛ **امواتك قبرلرندن قالقملری** معناسنه‌در .

بو آیتده موتانك احیاسی قورومش ارضك احیاسنه تشبیهده برقاچ وجهله حشره دلالت واردر . چونکه ؛ ارضك کندینه مناسب حیاتی قبول ایتمسی انسانك جسدینك ده کندینه لایق حیاتی قبول ایده‌جکنه دلالت ایتدیکی کبی بلوط پارچه‌لرینك روزکارله تجمع ایتمسی انسانك چورومش وطاغلمش اجزالرینك ده قدرت الٰهیه ایله تجمع ایده‌جکنه دخی دلالت ایدر . کذلك روزکارك بلوطلری أولمش بلده اوزرینه تحریکله یاغمور یاغوب او بلده احیا اولوندیغی کبی روحله برابر حیاتك أولمش بدنه سوقیله او بدنك احیا اولوناجغنه دخی دلالت ایدر .

*
* *

واجب تعالی احوال آخرته اشارتدن صوکره کافرلرك ایمانه مانع اولان سبب کندیلرنده توهم ایتدکلری علویت اولوب حالبوکه عزت وعلویتك اللهه مخصوص اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيعاً ﴾ بیوریور .

[اکر بر کیمسه بویوکلك وقدرت وغلبه ایسترسه اللهدن ایسته‌سون . زیرا ؛ غلبهٔ ذاتیه وسلطنت اصلیه‌نك جمیعسی اللهه مخصوصدر .]

یعنی ؛ ای مشرکلر ! سز پوتلره عبادتله قوتی وغلبه‌یی پوتلردن آلمق ایسترسکز وکندیکز بر کیمسه‌نك تحت اطاعتنده بولونمادیغکزدن نفسکزده تخیل ایتدیککز علویت ایمانکزه مانع اولیور . حالبوکه بو اعتقادکز باطلدر . چونکه ؛ سزك عبادت ایدوب قوت بکله‌دیککز پوتلرك جمله‌سی عاجزدر . عاجزدن عزت بکلمك ایسه البته باطلدر . بناءً علیه ؛ اکر بر کیمسه بویوکلك وعلویت ایسترسه اللهدن ایسته‌سون . زیرا ؛ عزتك جمیعسی اللهکدر . شو حالده عزت آرایان اللهك عزتنه التجا ایتسونکه الله تعالی ایسترسه

آنی عزیز قیلسون . اکر اللهك غیریدن عزت ایسترسه ذلیل اولور . چونکه ؛ اللهك غیری‌یه اعتماد ایدنلری الله تعالی ذلیل قیلار و اللهك ذلیل قیلدیغنی عزیز قیلاجق بر کیمسه یوقدر و اولاماز .

* * *

واجب تعالی عزتك جمیعسی اللهك اولدیغی بیاندن صوکره عزتك اللهه مخصوص اولدیغنی اثبات ایتمك اوزره ﴿ إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ ﴾ بیوریور .

[کوزل کلمه‌لر آنجق اللهك حضور معنویسنه ترقی ایدر و قولنك عملنی الله تعالی درکاه الوهیتنه قالدیرر .]

یعنی ؛ ذکر الله و کلمهٔ توحید کبی عندالله مقبول اولان کلمه‌لر درکاه الوهیته ترقی ایدر و اخلاصه مقارن اولان عملنی الله تعالی جانب الوهیتنه رفع ایدر .

فخر رازی و خازنك بیانلری وجهله بو آیتده کلمهٔ طیبه ایله مراد ؛ کلمهٔ توحید و سائر اذکار الهیه‌در . حتی انسانلر آره‌سنده سویلنن کوزل سوزلر و نصیحتلر و علوم دینیه‌یه دائر مباحثه‌لر والحاصل عندالله مقبول اولان هر سوزه شاملدر . صعود ایله مراد ؛ جناب حقك قبولیله او کلمه‌نك اعلاء علیینه چیقمسیدر . بوکا نظراً معنای نظم : [کوزل کلمه‌لر اللهك قبولیله اعلاء علیینه و آنجق حضور معنوی الهی‌یه کیدرلر] دیمکدر . یاخود صعودك معناسی ؛ ملکلرك عمل دفترلرینی صعود ایتملریدر . چونکه ؛ قوللرك اعمالنه مؤکل اولان ملکلر آقشام و صباح خیر و شر اعمالی دفترلریله برابر کوتورورلر ، آنجق جانب سمایه صعود ایدن ، قوللرك اعمال خیریه‌لری اولدیغنه اشارت ایچون صعود ایدن کلمه‌یی طیبه ایله توصیف ایتمشدر . کذلك عمل صالحك رفعی ایله مراد ؛ اللهك قبول ایتمسیدر . شوقدرکه (یرفع) کلمه‌سنك فاعلی الله تعالی اولدیغنه نظراً معنای نظم : [الله تعالی عمل صالحی قبول ایدر] دیمك اولور و اکر (یرفع) کلمه‌سنك فاعلی کلم طیب اولورسه او حالده نظراً معنای نظم :

[کلمهٔ طیبه عمل صالحی درکاه الوهیته رفع ایدر] دیمکدر . چونکه کلمهٔ طیبه ؛ کلمهٔ توحید اولدیغنه نظراً هر عملك قبولنه مدار استناد ایمان اولدیغی جهتله کلمهٔ توحید عملك درکاه الوهیته رفعنه سبب اولور . زیرا ؛ ایمان اولمادقجه هیچ بر عمل قبول اولونمازکه رفع اولونسون . بناءً علیه ؛ عمل صالح بارکاه الوهیته قالدیره‌جق کلمهٔ توحیددر . شو حالده کلمهٔ توحید اللهه قربیته وسیله اولدیغندن کلمهٔ توحیده مقارن اولان اعمال قبوله قرین اولور و اعمالك قبولنده یالکز ایمان کافی اولمایوب اخلاص دخی لازم اولدیغنه اشارت ایچون جناب حق عملی صالح اولمسیله توصیف ایتمشدر . چونکه عملده صلاح ؛ اخلاصه متوقفدر . بناءً علیه ؛ اخلاصله ایشله‌نیلمه‌ین عمل مردوددر . شو حالده بارکاه احدیته رفع اولونان و عندالله مقبول اولان عمل ؛ اهل توحیدك اخلاصه مقارن اولان عمللریدر . ذکر اللهك ده عمل صالحه مقارن اولمسی لازم اولدیغی حتی عمل صالحی بولونمایان کیمسه‌نك ذکری رد اولوناجغی (ابن عباس) حضرتلرندن مرویدر .

* * *

واجب تعالی عزتك کندینه مخصوص اولدیغنی و کلمات طیبه‌نك جانب الوهیته صعود ایتدیکنی بیاندن صوکره حیله ایله سیئات ارتکاب ایدنلره شدتلی عذاب اولاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ أُولَٰئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه‌لرکه آنلر حیله ایله کناهلر ایشلرلر ، آنلر ایچون آنجق شدتلی عذاب واردر . ایشته شو حیله ایله سیئات ایشله‌ینلرك حیله‌لری هلاك اولور نافذ اولماز . بناءً علیه ؛ امکلری ضایع اولور فائده‌سنی کورمزلر .]

یعنی ؛ شول کیمسه‌لرکه بر طاقم کناهلر ایشله‌مك ایچون حیله یاپمقله مشغول اولورلر . سیئاتلرینه جزا اولارق آخرتده آنلر ایچون شدتلی عذاب واردر و بو مثللو حیله‌کارلرك حیله‌لری اکثریتله باطل اولور وجود بولماز .

بیضاوی ، خازن ومدارکك بیانلری وجهله بو آیتده مکر ایدنلرله مراد؛ قریش مشرکلری‌در . مکرلری ایله مراد ؛ (دار الندوه) ده رسول الله حقنده قتل ویا نفی ویاخود حبس ایتمك شقلرنده بریی انتخاب ایتمك اوزره جریانه ایدن مشاوره‌لریدر . چونکه ؛ آنلر ایچون آخرتده شدتلی عذاب اولاجغی کبی دنیاده دخی امللرینه موفق اولامامشلردر . زیرا ؛ حیله‌لری فاسد اولدیغندن هلا که معروض قالمش نتیجه‌سنی کوره‌مه‌مشلردر . بناءً علیه ؛ مکه مشرکلری (دار الندوه) ده جریان ایدن مذاکره‌نك وویریلن قرارك نتیجه‌سنه نائل اولامامشلردر. بوخصوصه دائر تفصیلات (سورهٔ انفال)ده ذکر اولونمشدر [١] .

طبریده بیان اولوندیغنه نظراً بوآیتده حیله ایله کناه ایشله‌ینلرله مراد ؛ ریا ایله عمل ایدنلر اولمق محتملدر . زیرا ؛ آنلرك عمللرینی ریالری ابطال ایتدیکندن فائده‌سنی کورمیه‌جکلردر. هرهانکی معنا مراد اولونورسه اولونسون آیت بالجمله حیله کارلرك حیله‌لری باطل اولدیغنه دلالت ایدر . شوحالده کرك اشخاص ، کرك اقوام آره‌سنده یکدیکرینه قارشی یاپیلان حیله‌لر باطل وصاحبلری خائب وخاسردر . اوت ! بعض حیله بدایه‌سنده پارلاق وثمره ویره‌جك کبی کورونورسه‌ده عاقبت مضمحل اولدیغی هروقت کورولمکده‌در.

*
* *

واجب تعالی وحدانیتنه دلالت ایدن دلائل آفاقیه‌یی بیاندنصکره انسانلرك نفسنده اولان دلائلی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ اَزْوَاجاً ﴾ بیوریور .

[الله تعالی اولاً سزی طوپراقدن ، صوکره نطفه‌دن خلق ایتدی . بوندنصکره سزی ارککلی دیشیلی زوجه‌لر قیلدی .]

یعنی ؛ ای وحدانیتی انکار ایدن مشرکلر ! سزك حیله‌لریکزك ضرری سزه

[١] جلد ٦ ، صحیفه ٢٨٥

عائددر . زیرا سزك حیله‌لریکزی الله تعالی بیلیر وحیله کزك ضررینی سزه اعاده ایدر. چونکه ؛ الله تعالی سزك بابا کزی طوپراقدن خلق ایتمکله اساسکزی طوپراقدن ایجاد ایتدی و طوپراقدن خلق ایتدکدنصکره ذریتنی نطفه‌دن ایجاد ایتدی و صکره سزی ارکك قادین اوله‌رق زوجه‌لر قیلدی که ارکك قادین یکدیکرینه تقربله ذریتکز عالمده قالسون وتناسلك حصولیله انسانلرچوغالسون ووقت مرهوننه قدر عالم معمور اولسون. چونکه ؛ بوعالم مکوناتك معمور اولمسی انسانلرك وجودینه موقوف اولدیغندن انسانلرك قادین ارکك یکدیکرینه ارتباطله اولادك استحصالنه وحصول بولانلرك محافظه‌سنه اعتنا لازم اولمسنه بناءً قانون الٰهی بو منوال اوزره جریان ایتمکله عالم انتظامنی محافظه ایتمکده‌در.

*
* *

واجب تعالی قدرتی نقطه‌سندن وحدانیتنه دلالت ایدن دلیلی بیاندنصکره علمنك کمالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهِ ﴾ بیوریور .

[بر خاتون حامل اولماز و حملنی وضع ایتمز ، الا اللهك علمیله حامل اولور وحملنی وضع ایدر .]

﴿ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ اِلَّا فِى كِتَابٍ ﴾

[وبر معمر عمرینی یاشاماز و عمرندن نقصان اولماز ، الا کرك عمری و کرك عمرینك نقصانی جمله‌سی لوح محفوظ اسمنده کتابده یازیلیدر .]

﴿ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ﴾

[ایشته اشبو علمنك هر شیئی احاطه‌سی وهرشیئك لوح محفوظده یازیلی اولمسی الله تعالی اوزرینه غایت قولایدر.] هرنه‌قدر بوکبی شیلر انسانلر اوزرینه محال ایسه‌ده قدرة اللهه نسبتله هیچ اهمیتی یوقدر. چونکه؛ انسانلر کیجه‌لرینك وکوندوزلرینك وآیلرینك وهفته‌لرینك احوالنی وعددینی بیلمدکلرندن عمرینی تمامیله بیله‌مدیکی کبی نقصانی دخی بیلمزلر. بناءً علیه؛ یوماً فیوماً عمری نقصان اولور ولکن عمرندن نه‌مقدار نقصان اولدی ودنیاده عمری نه‌قدر قالدی بونلری بیله‌مز . حالبوکه عمرینك صحیفه‌سنده ولوح محفوظده یازیلیدر .

یاخود بیضاوینك بیانی وجهله عمرك زیاده ونقصان اولمسی اسباب مختلفه ایله اولور. مثلا لوح محفوظده فلان کیمسه حج ایدرسه عمری آلتمش واکر حج ایتمزسه قرق سنه اولاجغی یازیلور. انجق بو اسبابه نسبتله زیاده ویا نقصان اولمسی قوللره نظرآدر ؛ یوقسه علم الهی یه نسبتله دکلدر. چونکه؛ علم الهیده تبدل اولماز. بو آیتده کتاب ایله مراد؛ **لوح محفوظ** ، یاخود **هر انسانك عمرینه و اعمالنه مخصوص اولان دفتر وصحیفه** و یاخود **علم الهی** اولمق محتمل ایسه‌ده اوچنك جمعنده عناد اولمادیغندن مجموعی مراد اولونابیلور. چونکه؛ علم الهی وجهله لوح محفوظده یازلدیغی کبی لوح محفوظده یازلدیغی وجهله دفترینه‌ده یازیلور والحاصل انسانك نه قدر یاشادیغی ومقدر اولان عمرندن نه‌قدر نقصان اولدیغی کتابنده یازیلیدر . یعنی « نه‌قدرینی یاشادی ودها نه‌قدر یاشایاجغی کونیله وساعتی ودقیقه‌سیله یازیلی‌در، اودقیقه‌دن بر ثانیه بیله تقدم وتأخر ایتمز. البته او آنده ختم انفاس ایدر » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی انسانك خلقتنی وعمرندن زیاده ونقصان اولمیه‌جغنی وجمله‌سنه علمی لاحق اولدیغنی بیاندن صوکره مؤمنله کافرك مرتبه‌ده مساوی اولمادقلرینی بر مثال ایله بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ ﴾ بیوریور .

[ایکی دکز بر برینه مساوی اولماز. زیرا ؛ ایکی دکزدن شو بریسی غایت طاتلی ایچلرك صوسزلغنی کسر وحرارتنی آلیر وایچیلمسی قولای وبوغازدن سهولتله کچر وشو دیکری آجی وطوزلودر . بناءً علیه ؛ صوسزلغی آلماز ومزاجی افساد ایدر وبوغازدن کوچ کچر وحرارتی زیاده ایدر .] ایشته شو آیری آیری صفتلری حائز اولان ایکی دکز مساوی اولمادیغی کبی مؤمنله کافر مساوی اولاماز . چونکه ؛ بریسی نور ایمانله منور ، دیکری ظلمت کفرله مظلم وکذلك بریسی ایمانی سببیله عندالله مقبول ، دیکری کفری سببیله عندالله مردود اولدیغندن البته ایکیسی مرتبه‌ده مساوی اولاماز .

بیضاوینك بیانی وجهله آیت ؛ مؤمنی **صویی طاتلی ومنفعتی چوق اولان دکزه**

وکافری ده **صویی آجی دکزه** تشبیه صورتیله مؤمنله کافر حقنده ضرب مثلدر . فرات؛ **صوسزلغی کسن صودر** . سائغ ؛ **بوغازندن قولای کچندر** . اجاج ؛ **طوزلولقله بوغازی یاقان وحرارتی تشدید ایدندر** .

روح البیانده ذکر اولوندیغی وجهله دکزلرك صولرینك آجی اولمسنده‌کی حکمت ؛ تعفن ایتمکله انسانلری راحتسز ایتمه‌مسیدر . چونکه ؛ طاتلی صو چوق دورونجه تعفن ایدر . شو حالده دکزلرك صوینك آجی اولمسی واجب تعالی‌نك انسانلر حقنده بیوك بر لطفیدر .

خلاصه؛ **ایمان هر جهتله منفعتدار وکفر هر جهتله مضرتکار** اولدیغندن ایکیسی مساوی اولمادیغی کبی کافرله مؤمنك‌ده مساوی اولمادیغی بو آیتك فوائدی جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی مؤمنله کافری طاتلی وآجی صولره تشبیهدن صوکره اهل کفرك آجی دکزدن دها آشاغی اولدقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمِنْ كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا ﴾ بیوریور .

[دکزلرك هر ایکیسندن تازه ات ییرسکز وکیه‌جك اینجو ومرجان کبی زینت چیقاریرسکز .]

﴿ وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ ﴾

[وسن دکزده کمی‌یی غایت شدتله وصویی ایلری کیری یارمقله وبر طاقم زحمتله یورور کورورسك که سز او کمینك یورویوب قطع مسافه ایتمسیله اللهك فضلندن رزقکزی طلب ایده‌سکز .]

﴿ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾

[مأمول که سز بو نعمتلره شکر ایدرسکز .]

یعنی ؛ کرك صویی طاتلی وکرك آجی اولان دکزلرك هر ایکیسندن تازه بالق آولایوب

أتلرينى ييمك ممكن اولديغى كبى زينت ايچون اينجو ، مرجان ، ياقوت مثللو مجوهراتى ده دكزدن چيقارير ، آنلرله دخى زينتله نير وانتفاع ايدرسكز وسزك فضل الٰهيدن رزقكزى ايستهمكلككز ايچون صويه مشقت ويره‌رك كميلرك درياده يورويوب قطع مسافه ايتديكنى ده سن كورورسك كه عالم تجارتده شايان شكران بر وسعته نائل اولورسك . بونلرك جمله‌سى سزك شكر ايتمككز ايچون اللهك سزه احسانيدر . بناءً عليه ؛ بو نعمتلره شكر ايتمككز لازمدر.

ايشته بو آيتده واجب تعالى كافرلرك آجى دكز صويندن دها آشاغى اولدقلرينى بيانله تمثيلى اكمال ايتمشدر . چونكه ؛ بو آيتده اوچ وجهله دكزده انتفاع اولونديغنى بيان بيورمشدر : برنجيسى ؛ دكزده انسانك اكله لايق تازه بالق اتلك چيقمسيدر . ايكنجيسى ؛ كيينمك ايچون زينته عائد مجوهراتك چيقمسيدر . اوچنجيسى ؛ كميلرك دكزده جريانيله انسانلرك رزقلرينى طلب ايتملريدر . ايشته دكزك آجى صويندن بوقدر انتفاع اولونوب كافردن ايسه اصلا منفعت اولماديغى جهتله كافرك دكزك آجى صويندن دها آشاغى اولديغى بيان اولونمشدر . دكزدن انتفاعك مراتبنى بيانده اهمى مهم اوزرينه تقديمه رعايت واردر . چونكه ؛ انسانك هرشيدن اول حياتنه خادم اولان اكلدن بحث ايدلمشدر . زيرا اكل ؛ حياته خادم اولديغندن جمله منافع اوزرينه مقدمدر . انسانك ايكنجى درجه‌ده محتاج اولديغى لباس وتزيينات اولديغندن آيتده ايكنجى مرتبه‌ده دكزدن چيقاريلان تزييناتدن بحث اولونمشدر . اوچنجى درجه‌ده انسانلرك محتاج اولديغى بقاى عالمه خادم اولان تجارتدن يعنى تجارته خادم اولان كميلرك سير وسفرندن بحث اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالى انسانلرك منافعنه خادم ووحدانيتنه دليل آخرى بيان ضمننده ﴿ يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِى لِاَجَلٍ مُسَمًّى ﴾ بيوريور

[الله تعالى كيجه‌يى كوندوزه ادخال ايدر وكوندوزى كيجه‌يه ادخال ايدر.] زيرا ؛ كيجه ايله

كوندوزدن برينك ساعتنى آخره درجله موقع جغرافيسنه كوره آلتى ويا دها فضله ساعت كيجه‌يى كوندوزدن وآلتى ويا دها فضله ساعتده كوندوزى كيجه‌دن زمانه كوره تدريج صورتيله زياده قيلار [وكونشى وآيى مطيع ومنقاد قيلدى كه آنلرك ضيالرندن وسائر منافعلرندن انسانلر انتفاع ايدر وبونلردن هر برلرى وقت معين اولان يوم قيامته قدر جريان ايدر .] ايشته بعض زمانده كيجه‌نك كوندوزدن وبعض زمانده كوندوزك كيجه‌دن آلارق برينك اوزايوب ديكرينك قيصالمسى جناب حقك واحد حقيقى اولوب فاعل مختار اولديغنه دلالت ايدن علامتلردندر .

﴿ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ ﴾

[ايشته كيجه‌يى كوندوزه وكوندوزى كيجه‌يه ادخال ايدن الله تعالى سزك ربكزدر.]

اى مشركلر ! اللهك غيرى اولارق سزك اسمنى چاغيرديغكز پوتلريكز بونلردن هيچ برينه مالك دكللردر .

﴿ لَهُ الْمُلْكُ ﴾

[زيرا آنجق ملك ؛ اللهكدر . اللهك غيرى حقيقى بر ملك صاحبى يوقدر .]

﴿ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ ﴾

[وشول شيلر كه سز اللهك دوننده چاغيرر دعا وعبادت ايدرسكز، آنلر آزجق بر شيئه بيله مالك دكللردر .] بناءً عليه ؛ آنلرك معبود اولمغه استحقاقلرى يوقدر .

مداركده بيان اولونديغى وجهله قطمير ؛ خرمادك اوزرينه دوشمش اولان اينجه بر زاردر كه بوراده غايت آزلقدن كنايه‌در . (مِن) لفظى سياق نفيده استغراق ايچوندر . يعنى « الله تعالى هرشيئه مالك والوهيت صفتنى جامع ومعبود اتخاذينه لايقدر ، فقط سزك معبود اتخاذ ايتديككز شيلر خرماجكردكنك اوزرينه دوشمش اولان اينجه زار قدر برشيئه بيله مالك دكللردر . شو حالده نصل اوليور كه آنلرى بوقدر عجزى ايله برابر معبود اتخاذ ايتمكدن حيا ايتمز وآنلرى معبود طانيمقله حماقتكزى ميدانه قورسكز » ديمكدر .

*
* *

واجب تعالی مشرکلرك معبودلرینك هیچ برشیئه مالك اولمادقلرینی بیانله معبوداولمغه استحقاقلری اولمادیغنی بیاندن صوکره عابدلرینك دعالرینی بیله ایشیتمکه اقتدارلری اولمادیغنی بالبیان عدم استحقاقلرینی بر قاتدها میدانه قویمق اوزره ﴿ إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ ﴾ بیوریور.

[ای مشرکلر ! اکرسز آنلره چاغیرسه کز آنلر سزك چاغیرمکزی ایشیتمزلر.]

﴿ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ ﴾

[واکر فرض محال اولارق ایشیتمش اولسه‌لر بیله سزه جواب ویره‌مزلر.]

﴿ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ ﴾

[ویوم قیامتده آنلر سزك شرککزی انکار ایدرلر.]

﴿ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴾

[وحبیبم ! هر شیئی بیان الله تعالی‌نك خبری کبی هیچ برکیمسه سکا بونلری خبر ویرمز.]

یعنی ؛ ای پوتلره عبادت ایدن کافرلر ! سز مضطر اولدیغکز زمانده پوتلریکزه چاغیرسه کز آنلر سزك باغیرمکزی ایشیتمزلر. چونکه ایشیتمکه لیاقتلری یوقدر. فرض محال اولارق سزك اعتقاد باطلکز وجهله ایشیتمش اولسه‌لر سزك نیازکزی قبول ایله سزه جواب ویره‌مزلر. چونکه ؛ سویله‌مك اقتدارینی حائز اولمادقلرندن جوابه مقتدر دکللردر. مع مافیه ای مشرکلر ! سزك پوتلریکز یوم قیامتده سزك شرککزی انکار وسزه کفر ایدرلر وسزك افعالکزه راضی اولمادقلرینی بیانله برائت ایتمك ایسترلر. حبیبم ! سکا حقیقت حالی خبیر اولان الله تعالی مثللو هیچ برکیمسه خبر ویره‌مز. چونکه ؛ الله تعالی‌نك علمی هر شیئی محیط اولدیغندن خبر ویردیکی شیلرك جمله‌سی عین حقیقتدر. بناءً علیه ؛ باشقه مخبرلرك خبرلری کبی شبهه ایله قاریشیق دکلدر.

بو آیت مشرکلرك « پوتلری ایشیتیر ومعاونت ایدرلر » دییه‌رك اعتقادلرینی ابطال ایله

آنلری اسکات ایتمشدر. چونکه ؛ آنلر « الله تعالی کورولمز وعیناً برشیئی آکلاتمق ممکن دکلدر. اما بزم پوتلریمز کوزیمزك اوکنده‌در. احتیاجمزی عرض ایدر وایسته‌یه‌جکمزی ایسترز » دیمکله پوتلری عبادته والتجایه دها الیق کورورلردی. جناب حق بو آیتله شو اعتقادلرینی ابطال ودنیاجه منفعتلری اولمادیغنی بیان ایتدیکی کبی آخرتده مضرتلری اولاجغنی دخی بیان ایتمشدر. لکن بو مضرت حسرت اوزره حسرتدر. چونکه ؛ مشرکلر پوتلردن شفاعت بکلرکن بونلری تکذیب ایدیورملری حزن اوزره حزن واسف اوزره اسفدن باشقه برشی دکلدر. زیرا ؛ منفعت بکله‌دکلری یردن مضرتك ظهوری بر حزن اولدیغی کبی منفعتك فوت اولمسی‌ده آیریجه بر حزندر.

فخر رازینك بیانی وجهله بو خطاب ؛ رسول اللهه اولدیغی کبی خطابه شایان اولان هرفرده شاملدر. بوخبری اللهك غیری خبر ویرن اولمادیغنك سببی ؛ حجر وشجر قبیلندن اولان پوتلرك یوم قیامتده تکلم ایده‌جکلرینی باشقه‌سی خبرویرسه جماداتك تکلمی محسوساتك خلافی اولدیغندن اینانیلماز. زیرا ؛ عقل ایله ادراك اولونور برشی دکلدر. اما جناب حق خبر ویرنجه جماداته لسان ویروب سویله‌ته‌جکنه قدرتنی تصدیق ایدن هرکیمسه اینانیر وآنلرك تکلم ایده‌جکلرینی الله تعالی بیلدیکندن بو خبر آنجق آندن اولور، باشقه‌سندن اولاماز. بناءً علیه ؛ واجب تعالی بو مثللو عقل ایله ادراك اولونامیه‌جق خبرلرك کندندن باشقه‌سی طرفندن خبر ویره‌میه‌جکنی وآنجق کندی خبر ویره‌جکنی بیانله تصدیقی لازم اولدیغنه اشارت ایتمشدر.

رسول اللهك کافرلری اللهه عبادته دعوتده اصرار ایتمسی اوزرینه کافرلر رسول اللهه قارشو « الله تعالی بزم عبادتمزه محتاج اولملیدرکه بوقدر اصرار ایدیورسك » دیمشلردی.

*
* *

واجب تعالی مشرکلرك شو اعتقاد باطللرینی ردله بالعموم قوللرك عبادتلرندن وحمد وثنالرندن مستغنی اولدیغنی اعلان ایتمك اوزره ﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴾ بیوریور.

[ای ناس ! سز الله تعالی یه محتاجسکز والله تعالی هر کسدن غنی و ذاتنده محموددر .]

یعنی ؛ ای الله‌ك عهدینی اونوتان ونعمتلرندن غفلت ایدن انسانلر ! سز ذاتکزده وصفاتکزده وهرشیده الله تعالی یه محتاجسکز . زیرا ؛ الله تعالی سزی اولاً ایجاد وصوکره برچوق نعمتلری ایله تلطیف وتربیه ومبدأ ومعادیکزی دوشونه بیله‌جك عقل احسان ایتدی . بناءً علیه ؛ هر نفس وآدیمکزده وهر ساعت ودقیقه‌کزده الله‌ه محتاج اولدیغکز میدانده ایکن نه ایچون شکرینی ادا ایتمزسکز . حالبوکه الله تعالی ذاتنده غنی اولوب هیچ بر کیمسه‌نك شکرینه وعبادتنه احتیاجی یوقدر . چونکه ؛ کمالات الٰهیه بالفعل وبالذاتدر . بناءً علیه احتیاج ؛ مخلوقك شانیدر ، خالقك شانی دکلدر . غنادخی الله‌ه مخصوصدر . زیرا ؛ انسانلرك اغنیاسنه غنائی احسان ایدن وآجلری دویوران وصوسزلری قاندیران اودر . الله تعالی ذاتنده محموددر . بناءً علیه ؛ قوللرینك حمد وثناسنه احتیاجی یوقدر ، لکن قوللرینه ویرمش اولدیغی نعمتلره مقابل قوللر ایچون دائما حمد ایتمك واجبدر . شو حالده حمدك واجب اولمسی قوللرك احتیاجنه بناءً در ، یوقسه جناب حقك احتیاجنه مبنی دکلدر .

بیضاوینك بیانی وجهله ناسك فقر واحتیاجلرینك شدتنه اشارت ایچون بو آیتده (الفقراء) لفظی کمال دلالت ایدن ادات تعریف ایله وارد اولمشدر . چونکه ؛ انسانلر احتیاجلرینك شدتنه بناءً « کأن عین فقردر وسائر مخلوقاتك احتیاجی انسانه نسبتله اهمیتسز دیمك » معناسنی مشعردر ونفس الامرده بو معنایی مؤیددر . چونکه ؛ انسانك احتیاجی یوز بیك فرض اولونسه حیوانات سائره‌نك احتیاجی بر فرض اولونمق لازمدر . مثلا انسان هرشیئك خلاصه‌سنی آرامغه محتاج اولوب حیوانات ایسه خلاصه ایستمز . کذلك انسان کسوه‌یه محتاج اولوب حیواناتده بو احتیاج یوقدر . مثلا کسوه‌نك واکمکك محتاج اولدیغی آلات وادواتك وبونلرك ایجاب ایتدیردیکی صنعتك حد وپایانی یوقدر .

*
* *

واجب تعالی مطلقا غناسنی بیاندن صوکره بالخاصه انسانلردن مستغنی اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَد۪يدٍ ﴾ بیوریور .

[اکر الله تعالی ایسترسه سزی کیدرر یریکزه یکی بر خلق کتیرر .]

﴿ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَز۪يزٍ ﴾

[حالبوکه سزی یوق ایدوب یریکزه باشقه بر قوم کتیرمك الله تعالی اوزرینه مشکل بر شی دکلدر .]

یعنی ؛ ای عاصیلر ! اکر الله تعالی دیلرسه عصیانکزدن طولایی سزی بالکلیه اهلاك ایله کیدرر وجمله‌کزی خاك عدمه سروب کوندردکدن صوکره یریکزه سزدن دها ایی ومطیع بر قوم جدید کتیرر ، یاخود بو عالمی محو ایدر سزك بیلمه‌دیککز باشقه بر عالم واو عالمده کندینه اطاعت ایده‌جك باشقه بر مخلوق کتیرر . چونکه ؛ سزك وجودکزه اصلا احتیاجی یوق بر غنیّ مطلقدر وسزی اهلاك ایدوب یریکزه باشقه بر قوم ایجاد ایتمك الله تعالی اوزرینه کوچ بر شی دکلدر وقدرت الٰهیه‌یه نظراً بو انسانلری اعدامله یرلرینه بر مخلوق آخر کتیرمك غایت قولایدر وعالمده بوکا امثالده چوق کچمش وکچمکده‌در وطغیان ایدوب حدینی تجاوز ایدن چوق ملتلری اهلاك ایله یرلرینه قوم آخر ایجاد ایتدیکنی قرآنده بیان ایتدیکی کبی تاریخ دخی بوکا شاهددر . بناءً علیه ؛ هر ملت واو ملتك افرادی دائما غضب الٰهیدن قورقو اوزره بولونمق لازم اولدیغی کبی صلاحه طوغرو کیتمك دخی لازمدر .

*
* *

واجب تعالی غنی اولدیغنی و خلقه احتیاجی اولمادیغنی بیاندن صکره انسانلردن هیچ بریسی دیکرینك یوکنی کوتورمیه‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى ﴾ بیوریور .

[هیچ بر نفس عاصیه آخر نفسك وزر و وبالنی کوتورمز .]

﴿ وَاِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ اِلٰى حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى ﴾

[و اکر آغیر کناهلری یوکلنمش اولان بر نفس یوکنك بر مقدارینی کوتورمك

ایچون آخر بر کیمسه‌یی چاغیرمش اولسه هیچ بر کیمسه طرفندن آنك یوکندن آز بر شی اولسون کوتورن اولماز ولوسه چاغیردیغی کیمسه آنك اقرباسندن اولسون .]

﴿ اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ﴾

[حبیبم ! سن آنجق شول کیمسه‌لری انذار ایدرسك که آنلر ربلرینی کورمدکلری حالده ربلرینك عذابندن قورقار ونمازی اقامه ایدرلر .] ایشته سنك انذارك خوف الٰهی اولانلره تأثیر ایدر باشقه‌لرینه تأثیر ایتمز .

﴿ وَمَنْ تَزَكّٰى فَاِنَّمَا يَتَزَكّٰى لِنَفْسِهِ ﴾

[و اکر بر کیمسه کناهلردن تمیزله‌نیرسه آنجق کندی نفسی ایچون تمیزله‌نیر .]

﴿ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ ﴾

[وهر ایشلر جناب حقك حضور معنویسنه راجع اولور .]

یعنی ؛ الله تعالی‌نك کمال قدرتنی وخلقدن استغناسنی بیلدکدن صوکره هر کسك کندینی کناهدن حفظله عبادته سعی ایتمسی لازمدر . زیرا ؛ کناه صاحبی بر نفس ، آخر بر نفسك کناهنی کوتوره‌مز و اکر کناهنی کوتورمکه تحملی اولمایان آغیر یوکلی بر نفس ولو اقرباسندن اولسون یوکنك بر مقدارینی کوتورمك ایچون بر کیمسه‌یی چاغیرمش اولسه جواب ویره‌مز . زیرا ؛ آخرتده هیچ بر کیمسه‌نك کناهنی آخر بر کیمسه یوکله‌نمز . حبیبم ! سن شول کیمسه‌لری قورقوتورسك که آنلر ربلرینك عذابندن کورمدکلری حالده قورقارلر . چونکه ؛ آنلر الله‌ه ایمان ایدوب غضبنی تصدیق ایتدکلرندن عذاب الٰهینك فجئة کلمسندن حذر ایدرلر و وقتی کچیرمکسزین نمازلرینی ادا ایدرلر . چونکه ؛ نمازك کندیلرینی درکاه الوهیته یاقلاشدیره‌جغنی بیلدکلرندن ارکانه رعایتله زماننده ادا ایدرلر و اکر بر کیمسه کناهلردن تطهر ایدرسه کندی نفسنك منفعتی ایچون تطهر ایدر . زیرا ؛ هر شیئك مرجعی جناب حقك حضور معنویسیدر . بناءً علیه ؛ نفسنی کناهدن تطهیرك فائده‌سنی بو دنیاده کورمسه بیله آخرتده بهمه حال کوره‌جکدر . چونکه ؛ حضور الٰهیده هیچ بر شی ضایع اولماز . شو حالده هر کس اعمالنك هر ذره‌سندن مسئول اولاجق خطا وصواب

البته اعمالنك جزاسنی بولاجقدر . هیچ بر شخص ، آخرك کناهندن مسئول اولماز . حقی نعمت الله افندینك بیانی وجهله بر کیمسه آخرك کناهندن بر مقدارینی کوتورمکه راضی اولسه بیله کوتوره‌مز . زیرا عدالت الٰهیه ایجابی ؛ هر کس کناهنی کندیسی کوتورمکدر . چونکه ؛ کناهنك بر مقدارینی کوتورمك او کناه مقداری معذب اولمسنی ایجاب ایدر . حالبوکه بر کیمسه‌نك آخرك بدلنده معذب اولمسی عدالته منافیدر . اما دیکر آیتده بر کیمسه‌یی اضلال ایدن کیمسه هم کندی کناهنی وهم ده اضلال ایتدیکی کیمسه‌نك کناهنك مثلنی یوکله‌نه‌جکی بیان اولونمسی بو آیته منافی دکلدر . چونکه او اضلال ایدن کیمسه‌نك کندی کناهی ایله برابر کوتوره‌جکی کناه ؛ اضلال ایتدیکی کیمسه‌نك کناهنك مثلیدر . فقط او کوتوره‌جکی مقدار ، اضلالنه مقابل کندی کناهیدر غیرك کناهی دکلدر . شو حالده اصل کندی ضلالنك کناهی ایله برابر برده غیری اضلالنك کناهنی کوتوره‌جکدر . بناءً علیه ؛ هر ایکیسی ده کندی کناهیدر .

واجب تعالی بو آیتده انسانلری ؛ **اوچ وجهله کناهدن تنفیر ایتمشدر : برنجیسی ؛ هر شخصك کناهنی کندیسی کوتوروب باشقه‌سنده اصلا فائده اولمیه‌جغنی بیان ایتمشدر** و آخرتك بو دنیایه قیاس اولونمامسیدر . چونکه ؛ دنیاده بر کیمسه آخرك جرمنی یوکلنه بیلیر . مثلا کندی جرمنی آخره اسناد ایله محکوم ایتدیروب کندیسی سلامتده قالارق او آخرك بغیر حق تجزیه اولوندیغی چوق کره واقعدر . اما آخرتده بومثللو جزانك امکانی یوقدر . ایکنجیسی ؛ **یوکی غایت آغیر و کوتوره‌مز بر حالده اولوب کوتورمك ایچون آخر بر کیمسه‌یی چاغیرمش اولسه چاغیردیغی کیمسه یوکندن بر ذره‌سنی بیله کوتوره‌میه‌جکنی بیان ایتمشدر** . حالبوکه دنیاده یوکنی کوتوره‌مه‌ین ویولده قالانلره معاونت اولونور . آخرت ایسه بونك خلافنده اولدیغنه آیت دلالت ایدر . اوچنجیسی ؛ **یوکنده بر مقدارینی کوتورمك ایچون چاغیردیغی کیمسه اقرباسندن اولسه دخی معاونت ایتمیه‌جکنی بیان ایتمشدر** . ایشته بونلرك جمله‌سی انسانك شدتله کناهدن احتراز ایتمسنی ایجاب ایدر احوالدندر .

* **

واجب تعالی رسولنك انذاری تأثیر ایدن اهل ایمانی بیاندن صوکره اهل ایمانله کافرلری تمثیل ایتمك اوزره ﴿ وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ * وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ * وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ ﴾ بیوریيور.

[کافرله مؤمن وکفرله ایمان وجنتله جهنم مساوی اولماز .]

﴿ وَمَا يَسْتَوِي الْاَحْيَاءُ وَلَا الْاَمْوَاتُ ﴾

[وعلما ایله جهلا اصلا مساوی اولمازلر .]

یعنی ؛ کافرله مؤمن مرتبه‌ده مساوی اولمازلر . چونکه ؛ کافر حقی کورمه‌مکده اعمایه بکزر ، مؤمن ایسه حقی وحقیقتی کورمکده واتباع ایتمکده کوزی کورن کیمسه‌یه بکزه‌دیکندن ایکیسی مساوی اولمازلر . کذلك کافرك ظلمته بکزه‌ین کفریله مؤمنك نوره بکزه‌ین ایمانی مساوی اولماز . چونکه ایمان ؛ حق وعندالله مقبول و کفر ایسه باطل وعندالله مردوددر وایمانك محلی ونتیجه‌سی اولان جنتله کفرك محلی ونتیجه‌سی اولان جهنم مساوی اولماز. زیرا جنت؛ محل ثواب وراحتدر ، جهنم ایسه محل عذاب ومحنتدر و کذلك دیریلره بکزه‌ین علما ایله أولولره بکزه‌ین جهلا مساوی اولمازلر .

*
* *

واجب تعالی کافرله مؤمنك حاللرینی تمثیلدن صکره کافرلرك سوز دویمامقده اهل قبوره بکزه‌دکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ اللّٰهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشَاءُ وَمَا اَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴾ بیوریيور:

[الله تعالی دیله‌دیکی قولنه آیتلرینی ایشیتدیرر ، حالبوکه حبیبم ! سن قبرلرده بولونان کیمسه‌لره برشی ایشیتدیره‌مزسك .]

یعنی ؛ حبیبم ! الله تعالی اسلامه داخل اولانی واولمایانی بیلیر . بناءً علیه ؛ هدایته اراده‌سنی صرف ایدن قوللرینه آیتلرینی ایشیتدیرر واو کیمسه‌ده ایشیتدیکی آیتلرك موجبله

عمل ایدر. اما یا اکرم الرسل! سن اهل قبوره بکزه‌ین کافرلره حقی ایشیتدیرمك ایچون نه قدر سعی ایتسه‌ك آنلره برشی طویوره‌مازسك. چونکه ؛ آنلر حقی قبوله اراده‌لرینی صرف ایتمزلرکه ایشیتسونلر. شو حالده آنلرده ایشیتمك قابلیتلری اولمادیغندن کلام نبویکی ایشیتمکه موفق اولامازلر . بناءً علیه ؛ حبیبم ! آنلرك سنك نصیحتکی دیکله‌مدکلرندن متأثر اولما . زیرا ؛ آنلرك حقی ایشیتمدکلری سنك تبلیغده قصورکدن دکلدر ، بلکه آنلرك کندی تمردلرندندر .

﴿ اِنْ اَنْتَ اِلَّا نَذِيرٌ ﴾

[چونکه ؛ حبیبم ! سن اولمادك ، الا بزم طرفمزدن آلدیغك احکامله آنلری قورقوتیجی اولدك .] بناءً علیه ؛ انذار ایتدیکك کیمسه‌لرده ایشیتمك قابلیتی اولورده ایشیتیرلرسه منفعتی کندیلرینه عائددر وقابلیتی اولمایوبده ایشیتمه‌ینلرك مضرتی کندیلرینه عائددر .

*
* *

واجب تعالی رسولنك آنجق نذیر اولدیغنی بیاندن صوکره رسولنك انذاری کندی طرفندن ایجاد اولونمش برشی اولمایوب آنجق کندی طرف الٰهیسندن انذاره مأمور اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ﴾ بیوریيور.

[حبیبم ! محقق بز سنی حقه مقارن اولارق ثوابله قوللریمزی مژده‌لیجی وعذابله قورقوتیجی اولدیغك حالده ارشاد ایچون کوندردك .]

﴿ وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴾

[هیچ برامت اولمادی ، الا او امتده بر قورقوتیجی کچدی .]

یعنی ؛ حبیبم ! بز لطف وکرممزدن واقع ونفس الامره موافق حقله عموم قوللریمزی دعوت ایچون سنی کوندردك . سنك دعوتی اداده ایکی صفتك وارکه برنجیسی ؛ عابد اولانه قوللریمزی ثوابله بشیردر . ایکنجیسی ؛ ایمانده و عبادتده استنکاف ایدنلری عذاب

جهنمدن انذاردر. بو وظیفه‌لری ایفا ایتمك سکا منحصر دکلدر. زیرا؛ امم سالفه‌دن هیچ بر امت اولمادی، الا آنلرده دخی عذاب الٰهی ایله بر انذار ایدیجی کچدی. شو حالده نبوت دعواسنده بولونمق وانذار وتبشیرله مشغول اولمق سکا مخصوص بر شی اولمادیغندن کافرلرك سکا طعنلری مجرد حسد و عنادلرندن ایلری کلمشدر.

بیضاوینك بیانی وجهله نذیر، نبی اولدیغی کبی او امتك عالمی دخی اولابیلیر. شو حالده هر ملت ایچنده او ملته خیر اوکود ویرر وحقه دعوت ایدر بر نبی ویاخود اوامتك علماسی بولونور. بناءً علیه؛ هیچ بر ملت خیرله نصیحت ایدنلردن خالی قالمامشدر. زیرا؛ ایکی نبینك آره‌سنده اولکی نبینك شریعتنی ایکنجی نبینك بعثته‌قدر تبلیغ ایده‌جك کیمسه‌لر بولوندیغندن ملتلر هیچ بر زمان ارباب علم ونصیحتدن خالی قالمامشلردر. بناءً علیه؛ بوخصوصده هیچ بر کیمسه‌نك اعتذاری مقبول دکلدر.

﴿ وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ﴾

[اکر حبیبم! مشرکلر سنی تکذیب ایدرلرسه آنلردن اول کچن امتلرده کندیلرینه مبعوث اولان رسوللرینی تکذیب ایتدیلر.]

﴿ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴾

[حالبوکه او رسوللری، آنلره آچیق معجزه‌لر و صحفلر وتورات و زبور وانجیل کبی اسرار توحیدی اظهار ایدر کتابلرله کلدیلر.] بویله بر طاقم قوتلی دلیللرله کلن رسوللرینی اول کچن ملتلرك تکذیب ایتدکلری کبی سنك امتك‌ده سنی تکذیب ایدرلرسه محزون اولما. چونکه؛ امتك تکذیبی سکا مخصوص بر شی دکلکه سن محزون اولاسك.

﴿ ثُمَّ اَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴾

[کافرلر رسوللرینی تکذیب ایتدکدنصکره بن عظیم الشان کافر اولان کیمسه‌لری عذابله اخذ ایتدم. بن عذابله آنلری اخذ ایدنجه آنلرك افعال قبیحه‌لرینی انکارم نصل اولدی.] حبیبم! سنك قومك‌ده سنی تکذیب و کتابکی انکارده دوام ایدرلرسه

آنلرك افعالنی انکارله مؤاخذه ایدرم. چونکه؛ حقدن اعراض وباطله اصرار ایدنلری اهلاك ایتمك عادت قدیمۀ الٰهیه‌مندندر.

اهل کفرك عذابله مؤاخذه اولونملرینه سبب کفرلری اولدیغی بیلنسون و کفرله ذملری صراحةً بیان اولونسون ایچون اسم ضمیر یرنده اسم موصول کلمشدر چونکه؛ ﴿ اخذت الذین کفروا ﴾ یرنده (اخذتهم) کلسه معنا صحیح اولوردی. زیرا؛ ضمیرك مرجعی سبق ایتمشدی، آنجق کفرلرینی تصریح وآنکله ذم حاصل اولمازدی. حالبوکه مقصود؛ کفرله ذم اولونوب عذابه سبب کفر اولدیغنی بیانله آنلری کفردن تنفیر ایتمکدر.

∴

واجب تعالی وحدانیته ایمان ایتمه‌ینلرك مؤاخذه اولوندقلرینی بیاندن صوکره وحدانیتی دلیل آخرله اثبات ایتمك اوزره ﴿ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهَا ﴾ بیوریور.

[حبیبم! سن کورمدکمی الله تعالی سمادن یاغمور صولرینی انزال ایتدی؛ بناءً علیه؛ بز او صو سببیله رنکلری مختلف میوه‌لر چیقاردق.] بونلرك جمله‌سی وحدانیته دلالت ایدر دلیللردر.

﴿ وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴾

[طاغلرده بیاض، قرمزی وسیاه مختلف رنکلرده یوللر واردر.]

یعنی؛ یا اکرم الرسل! کورمدکمی؟ البته سن کوردك وبیلدك که الله تعالی محقق رحمت صولرینی انزال ایتدی. بز او صولرله یر یوزنده رنکلری بر برینه بکزه‌مز میوه‌لر ایجاد ایتدك وطاغلردن‌ده بیاض، قیرمزی وشدتله سیاه لونلری مختلف خطلر وداماملر ویوللر خلق ایتدك که جمله‌سی قدرت کامله صاحبی بر فاعل مختار اولدیغمزه دلالت ایدر. چونکه؛ بر نوع صودن و عین طوپراقدن مختلف رنك ولذتده میوه‌لر وحبوبات میدانه کتیرمك خالقك قدرت تامنه دلالت ایتدیکی کبی فاعل مختار اولدیغنه دخی دلالت ایدر. اکر حکمانك دیدکلری کبی بونلر واجب تعالیدن بالایجاب صادراولسه ویاخود طبیعیونك

دیدکاری کبی بو میوه‌لر وطاغلرده اولان یوللر ودامارلر طبیعت اقتضاسی اولسه بر نوع صوده وطوپراقده طبیعت عینی اولدیغندن یالکز بر نوع میوه و طاغلرده بر نوع رنك اوزره اولمق لازم کلیردی . حالبوکه انواع مختلفه حاصل اولیور . شوحالده بونلر فاعل مختارك اختیاریله اولدیغنه دلالت واضحه ایله دلالت ایدر . چونکه ؛ خالقی فاعل مختار اولونجه ایسته‌دیکنه ایسته‌دیکی رنکی ولذتی ویردیکی کبی اوفاجق قباق کوکندن اون بش اوقه‌لق قباق وجسیم جویز آغاجندن اوفاجق جویز بیتیریر و کیمسه‌ده قاریشاماز .

نیسابوری وبیضاوینك بیانلری وجهله جدد ؛ **طریقلر وطاغلرده دامارلر** معناسنه‌در . اوطریقلردن بعضیلری بیاضدر فقط اوبیاضك رنکی‌ده مختلفدر . چونکه ؛ بعضیسی کرج کبی غایت پارلاق وصفی بیاض اولور وبعضیسی‌ده اوقادار پارلاق اولماز . کذلك قیرمزیده دخی مختلف رنك واردر . غرابیب ، **سیاهلر** معناسنه اولدیغی حالده (سود) ایله توصیف **تأکید ایچوندر** . یعنی « طوپراقده طبیعت براولدیغی حالده رنکلرك اختلافی خالقك فاعل مختار اولدیغنه دلالت ایدر » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی طاغلرك ومیوه‌لرك اختلافلری اللهك قدرت کامله‌سنه وفاعل مختار اولدیغنه دلالت ایتدکلرینی بیاندنصکره ناسك رنکلرنده اولان اختلافك دلالتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَابِّ وَالْاَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ كَذٰلِكَ ﴾ بیوریور .

[ناسدن ومطلقا یرده یورویِن حیواناتدن و حیوانات ایچنده انسانلرله الفت ایدن دوه ، قویون وصیغیر کبی حیوانات اهلیه‌دن ومیوه‌لر وطاغلر کبی لونلری مختلف ورنکلری باشقه‌باشقه نوعلر وجنسلر وصنفلر وصنفلرده افراد خلق ایتدك که هیچ بریسی دیکرینه بکزه‌مدیکی کبی اخلاق ومشرب وطرز تعیشلری دخی باشقه باشقه‌در . بونلرك جمله‌سی قدرتمزه و فاعل مختار اولدیغمزه دلالت ایدر .]

﴿ اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا ﴾

[اللهك قوللری ایچندن اللهدن قورقانلر آنجق اللهك ذاتی وصفاتی وقهر وغضبی

لایقیله بیلن عالملردر .] یوقسه اللهی لایقیله بیلمه‌ینلر اللهدن قورقمازلر . حالبوکه الله تعالی‌دن کمالیله قورقمق لازمدر .

﴿ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴾

[زیرا ، الله تعالی ملکنده غالب وایسته‌دیکی کیمسه‌نك قصورینی مغفرت ایدر وایسته‌مه قصور صاحبنه عذاب ایدر .] بناءً علیه ؛ قورقانلرك آنجق اللهدن قورقمسی لازمدر . چونکه ؛ بو آیتك آخرنده واجب تعالینك ذاتی **عزیز وغفور** صفتلریله توصیف ایتمسی کندندن قورقمق واجب اولدیغنی بیان ایتمکدر . معرفت الٰهیه‌دن عاری اولان جاهللر دائما جسور اولدقلرندن اللهدن قورقمادقلرینه اشارت ایچون واجب تعالی ذاتندن خشیتی علمایه حصر ایتمشدر . بناءً علیه ؛ بر کیمسه‌نك الله تعالی‌یه علمی نه‌قدر زیاده اولورسه قورقوسنك‌ده اونسبتده زیاده اولاجغنده شبهه یوقدر . بو معنایی رسول الله (انی اخشاکم لله واتقاکم له) قول شریفیله تأیید ایتمشدر . یعنی « بن اللهه سزك جمله‌کزدن زیاده خشیت وهپکزدن زیاده اتقا ایدرم » دیمکدر . رسول اللهك اللهدن قورقوسنك زیاده اولمسی علمنك زیاده اولمسندن اولدیغنده شبهه یوقدر .

مدارکك بیانه نظراً خشیت له مراد ؛ **الله تعالی‌یه تعظیمدر** . بوکانظراً **معنای نظم**:

[الله تعالی‌یه علمانك تعظیمی هرکسدن زیاده اولور] دیمکدر . (اِنَّمَا) لفظی خشیتی **علمایه حصر ایچوندر** . یعنی « اللهدن قورقانلر همان اللهی بیلنلردر . زیرا ؛ اللهی بیلمه‌ینلر اللهدن قورقمازلر » دیمك اولور .

*
* *

واجب تعالی ذاتنه عالم اولانلرك قورقوسی زیاده اولدیغی بیاندن صوکره کتابنه عالم اولانلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللّٰهِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه‌لرکه آنلر اللهك کتابنی اوقور ونمازی اقامه ایدر وآنلره ویردیکمز

رزقدن کیزلی و آشکار محتاج اولانلره انفاق ایدرلر و آنلر بو عمللریله بر تجارت ایدرلرکه او تجارتده اصلا کساد وضرر اولماز .] زیرا او تجارت ؛ عندالله محفوظدر .

﴿ لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴾

[آنلره اجرلرینی جناب حقك تام ویرمسی وفضلندن دها زیاده احسان ایتمسی ایچون آنلر بو عمللری ایشلهدیلر. زیرا ؛ الله تعالی غفوردر وعبادتلرینك قبوله شایان اولانلرینی قبول ایله اجرلرینی بول ویرر برشکوردر .]

یعنی ؛ شول کیمسهلرکه قرآنی تلاوت وموجبیله عمله دوام ایدوب واوقات مخصوصهسنده شرائطنه رعایت ایدهرك فرض اولان نمازلری ادا ایله برابر بزم کندیلرینه ویردیکمز رزقلرندن کیزلی و آشکار محتاج اولانلره انفاق ایدرلر. آنلر شو بیان اولونان عبادتلریله کساد کورمز وفساد بولماز وابداً هلاك اولماز وتوکنمز بر تجارت امید ایدرلر. بو مثللو کیمسهلرك کرك تلاوت وکرك نماز وانفاقدن مقصدلری؛ الله تعالینك آنلره اجرلرینی بول ویرمسی وفضل و کرمندن اجرتلرینی عمللرندن زیاده ایتمسیدر . زیرا ؛ جناب حق قوللرینك قصورینی مغفرت ایدیجی وعمللرینه مکافات اولارق اجرلرینی بول ویریجیدر.

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده تلاوت ایله مراد؛ **عین قرائت ومقتضاسیله عملدر.** تلاوته دوامك شرط و مطلوب اولدیغنه اشارت ایچون **استمراره** دلالت ایدن **مضارع** صیغهسیله ﴿ يتلون ﴾ وارد اولمشدر. کتاب ایله مراد؛ **قرآندر.** کرچه کتب سابقه دخی اللهك کتابی ایسهده قرآنك نزولندن صوکره آنلرك قرائتی کراهتدر . زیرا ؛ قرآن آنلری نسخ ایتدیکندن عمل جائز اولمادیغی جهتله تلاوتنده بر فائده یوقدر وتلاوتی عبثله اشتغالدر. اوت ! آنلرله عمل جائز اولدیغی زمانده او کتابله عامل اولانلر ایچون آنك تلاوتنده اجر اولدیغی کبی تلاوتیده ممدوح ایدی .

فخررازی ، قاضی وخازنك بیانلرینه نظراً سراً انفاق لهمراد ؛ **نافله** وعلناً انفاق لهمراد ؛ **فرض اولان صدقهدر.** چونکه ؛ فرضی اداده ریا اولمادیغندن کندینك سوء ظندن قورتولمسنه وباشقهلرینی تشویق اولمسنه بناءً فرض اولان زکات وفطره کبی صدقهبی

صورت علانیهده ویرمك اولادر. اما نافلهده ریا اولمق احتمالنه بناءً کیزلی ویرمك اولادر. یاخود کیزلی و آشکارك ذکر اولونمسی دوامدن کنایهدر. یعنی « نصل تصادف ایدرسه اویلهجه طورماز انفاق ایدرلر » دیمکدر .

﴿ لن تبور ﴾ تبار؛ **هلاك** معناسنه ایسهده بوراده **ضرر ایتمك صورتیله ضایع اولمق** ویاخود **کساد اولوب تجارت ایتمهمك مرادر .** یعنی « تلاوت قرآن ونمازی ادا وانفاق ایله مشغول اولانلر بر تجارت امید ایدرلرکه او تجارت البته ضرر ایتمکله ضایع و هلاك اولماز » دیمکدر .

∴

واجب تعالی توحیده متعلق دلیللری بیاندن صوکره امر رسالتی تقریر ایتمك اوزره

﴿ وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ﴾

بیوریور .

[حبیبم ! بزم سکا انزال ایتدیکمز قرآن کندندن اول انزال اولونانلری تصدیق ایتدیکی حالده آنجق حقدر .]

﴿ إِنَّ اللّٰهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴾

[زیرا ؛ الله تعالی قوللرینك احوالنی تماميله بیلیر و کورور و آنلرك حاللرینه موافق احکامنی انزال ایدر .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! کتابدن اولارق بزم سکا وحی ایتدیکمز قرآن کندندن اول انزال اولونان کتابلرك اساسنی واصول اعتقادیاته متعلق اولان احکامنی تماماً تصدیق ایدیجی اولدیغی حالده آنجق حقدر. زیرا ؛ کتب سابقهیی تصدیقی حقانیتنه دلیلدر . اما کتب سابقهنك اساسنی تصدیق ایتمکله برابر نسخ اولونان احکامنی البتهرد ایدر ورسول ذیشانه وحی اولونان احکام قیامته قدر ثابت وقوللرك احوالنی تطبیقه کافیدر . زیرا ؛ الله تعالی قوللرینك ظاهر و باطنلرینی بیلدیکندن آنلرك قابلیت و استعدادلرینه کوره احکامنی انزال ایدر . بناءً علیه ؛ وحی ایتدیکی احکامده عمل واجب اولدیغی مدت اصلا بطلان اثری

اولماز و كذلك قوللرندن وحيه اليق و نبوته احق اولان كيمسه‌يی بيلير ، نبوتی اكا توديع ايدر . بناءً عليه ؛ نبوته اليق اولديغك جهتله امر نبوت سكا توديع اولونمش و وحی سكا كلمشدر . سن كافرلرك نبوتی سكا مناسب كورمدكلرينه محزون اولما وتبليغه دوام ايت .

***

واجب تعالی رسولنه وحی ايتديكی قرآنك حق اولديغنی بياندن صوكره قرآنی امت محمده ارث اولارق ويرديكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ﴾ بيوريور .

[قرآنی انزالدن صوكره بز قوللريمزدن اختيار ايتديكمز كيمسه‌لری كتابه وارث قيلدق .] زيرا ؛ رسول اللهك ارتحالندن صوكره قرآن ، اللهك قوللری ايچندن قرآنه ايمان ايدن امت محمده رسول اللهدن ارث صورتيله انتقال ايتمشدر .

﴿ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ ﴾

[قرآن كنديلرينه انتقال ايدوب احكاميله عمل واجب اولونجه قوللريمزدن بعضيسی قرآنله عملی ترك ايده‌رك نفسنه ظلم ايدر وبعضيسی‌ده اكثر اوقاتده عمل ايتمكله عدالت ايدر .]

﴿ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ﴾

[و قوللريمزدن بعضيلری‌ده اللهك اذنيله اعمال صالحه‌يه وقرآنك احكامنه موافق خيرات وطاعاته دواميله امثالنی سبق ايدر .]

﴿ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴾ .

[ايشته شو كتابی ارث طريقيله اختيار ايتديكی قوللرينه ويرمك جناب حقك قوللرينه پك بويوك بر احسانيدر .]

يعنی ؛ حبيبم ! بز سنی عموم ناسه رسالتله اختيار ايدوب قرآنی وحی ايله دعوا كی

تصديق ايتدكدنصكره بز كتب سابقه‌نك فوائدينه ودها زياده احكام اوزره مشتمل اولان كتابی قوللريمزدن اختيار ايتديكمز كيمسه‌لره اموال مورونه‌نك وارثلرينه انتقال ايتديكی كبی سندن صوكره امتكه انتقال ايتديردك . زيرا ؛ سنی آنلره رسول كوندرمكله اختيار ايتديكمز كبی كتابمزی آنلره ويرمكله دخی اختيار ايتدك . بناءً عليه ؛ آنلردن بعضيلری هوالرينه اتباع و عملی ترك ايتمكله نفسلرينه ظلم ايتديلر و آنلردن بعضيلری‌ده قرآنه ايمان و عمل ايتمكله عدالت ايدر و بعضيسی‌ده اللهك اذنی و عنايتيله عبادته دوام ايدوب امثالنی سبق ايدر . ايشته شو افضل كتب اولان قرآنی ارث طريقيله امت محمده ويرمك وافضل انبياء اولان آخر زمان پيغمبرينه امت قيلمق حبيبم امتكه اللهك بويوك احسانيدر .

فخر رازی ، نيسابوری وخازنك بيانلری وجهله بو آيتده كتابله مراد ؛ قرآنه وارثله مراد ؛ امت پشنده قرآنی ابقا ايده‌رك بطناً بعد بطن انتقال ايتديرمكدر . رسول اللهدن صكره امت آره‌سنده قرآنه تغيير وتحريفدن محفوظ اولارق ابقا اولونمسنه بناءً ارث تعبير اولونمشدر . شوحالده واجب تعالينك اختيار ايتديكی قوللرله مراد ؛ امت محمددر وبالخاصه علماء امتدر . چونكه ؛ كتابك مشكلاتنی حل ايده‌جك علمادر ، عوام ناس دكلدر . اللهك اختيار ايتديكی قوللرله مراد ؛ امت محمد اولونجه آيتده بيان اولونان اوچ قسمده امت محمدڭ اهل جنتدر . چونكه ؛ رسول اللهك (سابقنا سابق ومقتصدنا ناج وظالمنا مغفورله) بيورديغی حضرت عمردن مرويدر . يعنی « عبادتده بزم سابقمز جنته كيرمكده‌ده سابقدر وعدالت اوزره حركت ايدنمز نجات بولاجقدر وظالم اولانمزده ظلمی مقداری مؤاخذه اولونورسه‌ده عاقبت مغفرت اولوناجق » ديمكدر . ديكر حديثنده رسول اللهك « سابقلر بلاحساب جنته كيرر ومقتصد اولانلر قولايجه حساب كورورلر ، اما ظالم اولان حبس اولونور حتی نجات بوليه‌جق ظن اولونور ، صكره ايمانی سببيله رحمت الهيه امدادينه يتيشير اهل جنتدن اولور » بيورديغی مدارككده مذكوردر . ظالمله مراد ؛ كناهی ثوابنه غالب اولانلر وسابقله مراد ؛ ثوابی غالب اولانلر ومقتصدله مراد ؛ ثوابی كناهنه مساوی اولانلر كيمسه اولديغی (حسن بصری)دن مرويدر . هانكی معنی مراد اولونورسه اولونسون بو آيتده بيان اولونان اوچ قسمك

جمله‌سی اهل ايمانك اقساميدر . چونكه تقسيم ؛ اللهك كتابله اختيار ايتديكی كيمسه‌لری تقسيم اولديغندن اهل ايمانی تقسيم اولديغنده شبهه يوقدر . آيتده ظالمك افرادی چوق اولديغندن تقديم اولونمشدر . مقتصد ظالمه نسبتله آز اولديغی جهتله ايكنجی مرتبه‌ده وسابق دها آز اولديغندن اوچنجی مرده‌ده بيان اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی اموال مورونه‌نك ورثه بيننده بقاسی كبی رسولك ارتحالندن صكره كتابی امق بيننده ابقا ايتديكنی بياندن صكره كتابله عملك نتيجه‌سنی بيان ايتمك اوزره ﴿ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤاً ﴾ بيوريور .

[اهل ايمان (عدن) اسمنده جنتلره داخل اولورلر وآلتوندن بيله‌زيكلر وانجولرله زينتله‌نيرلر .]

﴿ وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴾

[واهل جنتك جنتده البسه‌لری ايپكدندر .]

﴿ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ ﴾

[واهل جنت بو نعمتلری كورونجه ديرلركه « حمد وثنا شول اللهه مخصوصدركه او الله تعالی بزدن حزن وكدری كيده‌ردی » .]

﴿ اِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴾

[« زيرا ؛ ربمز كناهلريمزی ستر ايديجی وقوللرينك عمللرينه مكافاتی بول ويريجيدر » ديمكله ربلرينه حمد ايدرلر .]

يعنی ؛ قرآنه ايمانله وارث اولان انسانلرك جمله‌سی هر شيدن قورتولدقدن صوكره جنتده (عدن) دنيلن درجه‌لره مسرور اولارق كيررلر ويالكز جنته كيرمكله قالمازلر . زيرا ؛ جنتده آنلر آلتوندن ياپلمش بيله‌زيكلر و انجولرله زينتله‌نيرلر . چونكه ؛ بونلر اخلاص اوزره ايمان ايدوب نفسلرينی كناهدن محافظه ايله عبادته دوام ايتدكلرينه مكافات

اولارق انواع زينتله التفات اولوناجقلرينی جناب حق بيان بيورمشدر . اهل جنتك لباسلری ايپكدن معمولدر . چونكه ؛ آنلر دنياده زهد وتقوايی اختيارله قالين ويوكدن طوقونمش البسه كيدكلرينه وربلرينه عبادتله مشغول اولدقلرينه ثواب اولارق آنلره جنتده حرير كيديره‌جكنی بيانله جناب حق قوللرينی عبادته ترغيب ايتمشدر . اهل جنت جنته كيروب بو نعمتلری كورونجه ربلرينه حمد وثنا ايدرلر و ديرلركه « حمد وثنا شول اللهه مخصوصدركه او الله تعالی بزدن بالكليه حزن والمی كيده‌ردی . زيرا ؛ بزی بر چوق نعمتلرله تربيه ايدن ربمز كناهلريمزی عفو ايدر وعمللرمزه چوق ثواب ويرر » . ايشته مؤمنلر بو صورتله حمد وثنا ايله تحديث نعمت ايدرلر .

تفسير خازنده بيان اولونديغی وجهله اهل جنتدن زائل اولان قورقو ؛ كناه وأولوم وجهنم وقيامتك شدتلرينك قورقولريدر . چونكه ؛ اهل جنت جنته كيرنجه كناهدن قورقو قالماديغی كبی أولمك وجهنمه كيرمك وقيامتك دهشتلرينه دائر اصلا انديشه قالماز . بناءً عليه ؛ اهل جنت قورقوی آنجه ربلرينه حمد ايده‌جكلرينی جناب حق بو آيتده بيان ايتمشدر .

واجب تعالی‌نك شكور اسمنك معناسی ؛ قوللرينك عمللرينی قبول ومكافاتنی بول ويرمسيدر . چونكه ؛ اهل جنت كناهلرينك عفو اولونديغنی وآزجق عمللرينه بر چوق درجه‌لر ويرلديكنی كورونجه درحال ربلرينك غفور وشكور اولديغنی ذكرله ثنا ايدرلر .

*
* *

واجب تعالی اهل جنتك حزنلرينك ازاله اولونديغنه حمد ايتدكلرينی بياندن صوكره جنتده باقی قالاجقلرينه دخی حمد ايده‌جكلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ اَلَّذِى اَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ ﴾ بيوريور .

[« حمد وثنا شول اللهه مخصوصدركه او الله تعالی فضل وكرمندن بزی دار اقامت وقرار اولان جنته انزال ايتدی » .]

﴿ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴾

[« ودار اقامت اولان جنتده بزی مشقت مس ایتمدیكی كبی یورغونلق دخی مس ایتمز » دیمكله حمد ایدرلر .]

خازن و مداركك بیانلری وجهله نَصَب ؛ مشقت ورا‌حتسزلق وجع وسائره كبی انسانك سومدیكی شیلردر . لغوب ؛ یورغونلق وبدنه عارض اولان دورغونلقدر یعنی « الله‌تعالی بزی فضل وكرمندن دارالاقامه اولان جنته انزال ایده‌رك جنتده مسافر ایتدی . حالبوكه اوجنتده بزه آغری وصیزی وسائره كبی مشقت طوقونمادیغی كبی یورغونلق وبدنه دورغونلق دخی طوقونماز . چونكه ؛ مشقتك ویورغونلغك محلی دنیادر ، جنت دكلدر . بناءً علیه ؛ بومثللو انسانك سومدیكی شیلر دار ابتلا اولان دنیاده قالمشدر » دیمكله جناب حقه حمد ایدرلر . مُقامه ؛ دوام اوزره اقامت محلیدر . جنته كیرنلرك ابداً اقامت ایده‌جكلرینه اشارت ایچون جنته (دارالمقامة) دینمشدر .

*
* *

واجب تعالی اهل ایمانك احوالنی بیاندن صوكره اهل كفرك احوالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ ﴾ بیوریور .

[شول كیمسه‌لركه آنلر كافر اولدیلر ، آنلر ایچون جهنم عذابی واردر .]

﴿ لَا يُقْضَى عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا ﴾

[اهل جهنم اوزرینه أولومله حكم اولونمازكه أولسه‌لرده عذابدن قورتولسه‌لر .]

﴿ وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا ﴾

[وآنلردن جهنم عذابی تخفیف اولونمازكه بر نفس آلسه‌لرده آزیجق بر زمان استفاده ایتسه‌لر .]

﴿ كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ ﴾

[ایشته هر كفر ایدن كیمسه‌یه بز بویله‌جه جزا ویریرز .]

یعنی ؛ كافرلر ایچون جهنم عذابی واردركه او عذاب آنلرك معذب اولملری ایچون حاضرلاندی وطرف الٰهیدن آنلرك موتیله حكم اولونمازكه وفات ایتسونلرده أولوم سببیله مستریح اولسونلر ، بلكه هرنه‌زمان هلاكه معروض اولورلرسه اسكی حاللری اعاده اولونور . بناءً علیه ؛ عذابلری تازه‌له‌نیر تشدد ایدر و آنلردن جهنم عذابندن آز بر شی تخفیف اولونمازكه بر دفعه باری نفس آلسونلر ، بلكه ابداً معذب اولورلر وكافرلرك هپسنه بز بویله جزا ایدرز . بناءً علیه ؛ هیچ بر كافر بوكبی جزادن قورتولاماز .

﴿ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا ﴾

[حالبوكه اهل جهنم جهنمده معاونت طلب ایتمك و قورتولمق اوزره فزع و فریاد ایدرلر .]

﴿ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ ﴾

[ودیرلركه « ای ربّمز ! بزی جهنمدن چیقاركه بز دنیاده ایشله‌دیكمز عمللرك غیری عمل صالح ایشله‌یه‌لم واهل جنتدن اولالم » دیمكله مستمراً چاغیریشورلرولكن اصلا فائده ایتمز .] چونكه ؛ عمل صالحك محلی اولان دنیا وزمانی اولان عمرلری كچدی .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك بوتضرعلرینه قارشی طرف الٰهیدن ویریلن جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ ﴾ بیوریور .

[« بز سزی تذكر ایتمك شانندن اولان بر كیمسه‌نك تذكر ایده‌بیله‌جكی قدر بر مدت معمر قیلوب مساعده ایتمدكمی كه سز مساعده ایسترسكز ؟ حالبوكه سزه دنیاده جهنم عذابندن قورقوتور نبی كلدی وطریق حقی كوستردی ، اوزمان نه ایچون دوشونمدیكز واوزمانده دوشونمدیككز حالده شیمدی مهلت ویرسه‌ك دوشونه‌جكمیسكز وبوتون

عمريكزی هوا كزه صرف ايتديكزده شمدی مساعده‌می ايسترسكز ؟ ديمكله جواب رد ويريلور .]

بيضاوينك بيانی وجهله آيتده همزه ؛ استفهام انكاری وكافرلری تكذيب ايچوندر .

بوكا نظراً معنای نظم : [سزی حقی وباطلی وخيری وشری تذكر ايدوب تفريق ايده‌جككز برمدت معمر قيلمادقمی ؟ البته معمر قيلدق . بناءً عليه ؛ دنياده سزه ويرديكمز عمريكزی انكار ايده‌مزسكز . شوحالده اووقت تذكر ايتمديككز كبی اعاده اولوناجقكز فرض اولونسه ينه عين حال اوزره وقت كچيره‌جككز شبهه‌سزدر] ديمكدر .

تذكر ايده‌جك مدت ؛ ابوالسعود افندينك بيانی وجهله آلتمش ياشه اولمسی حضرت علی وابن عباسدن مروی ايسه ده بيضاوينك بيانی وجهله تذكر ممكن اولان مدت له‌مراد ؛ انسانك دوشونه‌بيله‌جكی برمدتدر . آيتده نذير ايله‌مراد ؛ نبی و شريعتك اساسی اولان كتاب واقرباء احبابك وفاتی واختيارلقدر . چونكه ؛ بونلرك جمله‌سی مكلف اولان انسانلری تذكره سوق ايده‌جك وآخرتدن قورقوتاجق شيلر اولديغندن هربرينه نذير اطلاقی صحيح اولديغی جهتله هپسی مراد اولونمقده برمانع يوقدر . ايشته بوكبی آخرتده جريان ايده‌جك احوالی جناب حق قرآنده بيانله قوللرينی انتباهه دعوت ايتمشدركه هركس بودنياده كوزينی آچسون ايشنی آخرته براقماسون .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك جهنمده دنيايه برداها عودت ايتملرينی ايسته‌ملری اوزرينه تكذير اولوناجقلرينی بياندن صوكره جانب الّهيدن آنلره وارد اولاجق خطابی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴾ بيوريبور .

[«ای ظالملر ! طادك جهنم عذابنی . زيرا ؛ ظالملر ايچون جهنمدن قورتاره‌جق برياردیمجی اولمادی » دينور .]

يعنی ؛ دنياده نبيلرينه اطاعت ايتمه‌مكله نفسلرينه ظلم ايدن ظالملره علی طريق الاهانه

جناب حق ديركه [ای ظالملر ! دوام اوزره طادك جهنم عذابنی . زيرا ؛ سزك جهنمدن چيقمق امكانكز يوقدر . چونكه ؛ سز حدود شرعيه‌دن چيقمش برطاقم ظالملرسكز وظالملرك عذابنی بالكليه قالديره‌جق هيچ برياردیمجی يوقدر . بناءً عليه ؛ سز ابداً جهنمده قالاجقسكز » ديمكله جناب حق تضرعلرينی رد ايدر .

*
* *

واجب تعالی ظالملرك جهنمده قالاجقلرينی تقرير ايتمك اوزره ﴿ إِنَّ اللّٰهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴾ بيوريبور .

[الله تعالی سموات وارضك كيزليلرينی بيلير . زيرا ؛ الله تعالی انسانلرك قلبلرنده كيزلی اولان اسراری بيلير .] بناءً عليه ؛ كافرلرك قلبلرنده الی الابد كفر ايده‌جكلری مضمر اولديغنی بيلديكندن الی لابد آنلری معذب قيلار .

بو آيت « كافرلرك كفری معين برزمانده يعنی دنياده ياشادقلری مدتده‌در . شوحالده محدود برزمانده واقع اولان كفره ابداً عذاب ايتمك موافق دكلدر » ديه‌رك وارد اولان براعتراضه جوابدر . چونكه ؛ الله تعالی بالعموم قوللرينك ظاهر وباطن احوالنه مطلع اولديغندن اهل كفرك قلبلرنده ابداً معمر اولسه‌لر الی الابد كفر ايدوب آيرلميه‌جقلرينی بيلديكی جهتله ابدياً كفره اصرار ايده‌جكنه بناءً ابداً عذاب ايده‌جكدر . بناءً عليه ابداً عذاب ؛ محدود برزمانده واقع اولان كفرك جزاسی دكل ، بلكه ابداً كفر ايتمكه نيتك جزاسيدر .

*
* *

واجب تعالی علمنی بياندنصكره انسانلری يريوزنده خليفه قيلمقله لطف ايتديكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ ﴾ بيوريبور .

[او الله تعالی شول ذات لطيفدركه او ذات سزی يريوزنده خليفه‌لر قيلدی .] وارضك تصرفنه مالك ويريوزنده اولان مخلوقاته سزی مسلط وسلطان قيلدی . وآنلرك

جمله‌سنی سزه مسخر قیلنجه سزك بو نعمتلره شكر اولمق اوزره ایمان ایتمه‌كز لازم ایكن بالعكس سز كفر و عصیان ایدرسكز .

بیضاوی و مداركده بیان اولوندیغی وجهله خلافت ؛ طرف الٰهیده یر یوزینی اعمار ایچون انسانلره ویرلمش بر عطیه اولدیغنه نظراً معنای آیت : [الله تعالی سزی كندی طرفندن خلیفه و یر یوزینك اعمارینه و منافعندن انتفاعه مأذون قیلدی] دیمكدر . امم سالفه‌نك مقاملرینه قائم اولوب ملكلرینه مالك اولمق صورتیله خلیفه معناسنه اولدیغنه نظراً معنای آیت : [الله تعالی سزی اول كچن ملتلرك بلده‌لرینه و ملكلرینه وارث قیلمق و آنلرك مقاملرینه اقامه ایتمك صورتیله سزی آنلره خلیفه قیلدی . بناءً علیه ؛ سزك آنلردن عبرت آلماكز و حالكزی اصلاحله اللهك ویردیكی نعمتلره شكر ایتمكز لازم] دیمكدر .

*
* *

واجب تعالی یر یوزنده انسانلری خلیفه قیلدیغنی بیاندن صوكره خلافتك شكرینی ادا ایتمه‌ینلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ اِلَّا مَقْتًا ﴾ بیوریور .

[الله تعالی سزی یر یوزنده خلیفه قیلنجه اكر بر كیمسه كفر ایدرسه كفرینك وبالی كندینه عائد و مضرتی‌ده‌در و كافرلرك كفری ربلری عندنده هیچ بر شی زیاده ایتمز ، آنجق اللهك غضبنی و قهرینی زیاده ایدر .] چونكه ؛ الله تعالی قوللرینك ایمانندن و كفرندن غنیدر . بناءً علیه ؛ ایمان ایدن كیمسه‌نك ایمانندن منفعت و كفر ایدن كیمسه‌نك كفرندن مضرت آنجق كندیلرینه عائددر . ایشته شو اساسه بناءً نعمتنه شكر ایتمه‌ین كافردن الله تعالی انتقامنی آلیر .

﴿ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ اِلَّا خَسَارًا ﴾

[چونكه ؛ كافرلره كفرلری زیاده ایتمز ، الا ضرر زیاده ایدر .] شو حالده دار آخرتده كافرلرك كفری مؤمنلرك نائل اولاجقلری نعمتلردن محرومیتلرینی زیاده ایدركه

بو محرومیت بر ضرر اولدیغی كبی ابداً رحمت الٰهیه‌دن محروم اولمقده آیریجه بر ضرردر . چونكه ؛ انسانك عمری سرمایه‌در . اكر او سرمایه ایله رضاء الٰهی‌یی كسب ایدرسه تجارت ایتمش اولور و اكر او سرمایه‌سنی غضب الٰهی‌یی جلب ایده‌جك اسبابه صرف ایدرسه ضرر ایتدیكنده شبهه یوقدر . بناءً علیه ؛ سرمایه‌دن مطلوب اولان تجارتك حاصل اولماسی ضرر اولدیغی كبی سرمایه‌یی ضایع ایتمكده آیریجه بر ضرر و زیاندر .

آیتده تكرار یوقدر . زیرا ؛ اولكی آیتك معناسی « كافرلرك كفری ؛ اللهك غضبنك زیاده‌لنمسنی ایجاب ایدوب باشقه شی زیاده ایتمیه‌جكنی » و ایكنجی آیتك معناسی « كافرلرك كفری ؛ كندی نفسلرینه نظراً ضرر اولاجغنی » بیان ایتدیكندن تكرار یوقدر .

﴿ قُلْ اَرَاَيْتُمْ شُرَكَاۤءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْاَرْضِ ﴾

[حبیبم ! آنلرك كفری ضرردن باشقه بر شی زیاده ایتمدیكنی بیاندن صوكره سن مشركلره دی كه « ای مشركلر ! اللهك غیری سزك شریك اعتقاد ایدوب دعا ایتدیككز و یالواردیغكز شریكلریكزده الوهیت صفتی وارمیدر ؟ خبر ویرك بكا ، بو خصوصده رأیكز نه‌در ؟ و كوسترك بكا ، او پوتلریكز ارضك اجزاسندن هانكی شیئی خلق ایتدیلر ؟] و قدرتلری اولمادیغنی بیلدیككز حالده نه ایچون معبود اتخاذ ایدرسكز و اكر عجزلرینی بیلمیورده پوتلرده بر قدرت تصور ایدرسه‌كز كوسترك بكا آنلر تصور ایتدیككز قدرتلریله یر یوزندن نه كبی شیئی خلق ایتدیلر و نه مثللو شیئی خلقه قدرتلری واردر ؟ » آنلر بو سؤاله جواب ویره‌مزلر . چونكه ؛ بونلرك عجزلری میدانده اولوب انكاری غیر قابل بر حقیقتدر .

﴿ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمٰوَاتِ ﴾

[یاخود خبر ویرك بكا كه آنلر ایچون سمواتده اللهله شركتلری وارده كوكلرده اشیایی برابرمی ایجاد ایتدیلر ؟] .

﴿ اَمْ اٰتَيْنَاهُمْ كِتَاباً فَهُمْ عَلٰى بَيِّنَتٍ مِنْهُ ﴾

[ياخود آنلرك بزه شريك اوللرينه دائر بز آنلره بركتاب ويردكده آنلر اوكتابدن برشاهد وبينه اوزرينه ميدرلر ؟] بز آنلرك دعوالرينى اثبات ايده جك بر كتاب ويرمدك . بناءً عليه ؛ دعوالرينى اثباته كافى اللرنده بر وثيقه لرى يوقدر . حالبوكه دليلسز دعوى باطلدر . زيرا ؛ دليله مستند اولمايان دعوى اوهام وخيالات اوزره مبنى اولاجغى جهتله مردوددر .

﴿ بَلْ اِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً اِلَّا غُرُوراً ﴾

[بلكه ظالملردن بعضيسى بعضيسنه وعد ايتمز آنجق غرور وعد ايدر .]

يعنى ؛ بوتلره عبادت ايدن مشركلرك دعوالرينه دليللرى يوقدر ، آنجق ظالملرك ايلرى كلن اشرفى منصبلرينى محافظه ايچون فقرا كروهنى اغفال وتزويراتله آلداتيرلر وكيفلرينه كوره يالان سويلر وبوتلرك شفاعت ايده جكندن بحث ايتمكله ضعفايى قانديررلر . يوقسه بوتلرك حاشا واجب تعالى يه شريك اولديغنه دائر اللرنده عقلى ونقلى بر حجتلرى يوقدر . بناءً عليه آنلرك سويلدكلرى سوزلر ؛ بعضيلرينك ديكرلرينى اغفال ايچون ترتيب اولونمش تزويراتدن عبارتدر .

ايشته بوآيت جليله هرزمانك ظالملرينك حاللرينى تماميله تصوير ايدر . چونكه ؛ ظالملرك هرزمان ساخته لكله وتزويراتله بربرينى آلداتمق عادتلرى اولديغى كبى كنديلرينه تابع اولان اسافل كروهىده دائما برطاقم مغرورانه سوزلريله آلداتوب جماعتى چوغالتمق وآنلرك قارالتيسيله كندى مانوراسنى چويرمك ومقصدينى الده ايتمك ايچون آنلرى استخدام ايلمك دخى عادتلريدر .

*
* *

واجب تعالى بوتلرك معبود اتخاذينه لايق اولمادقلرينى بياندنصكره عبادته مستحق آنجق كندى ذات الوهيتى اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ اللّٰهَ يُمْسِكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ اَنْ تَزُولَا ﴾ بيوريور .

[الله تعالى سموات وارضى زائل اولمقدن منع ايدر .]

﴿ وَلَئِنْ زَالَتَا اِنْ اَمْسَكَهُمَا مِنْ اَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ ﴾

[اكر الله تعالى آنلرى زوالدن محافظه ايتمسه ده بالفرض والتقدير آنلر زائل اولسه لر اللهدنصكره آنلرى طوتاجق هيچ بر فرد اولمازدى . شوحالده آنلرى زوالدن محافظه ايده جك آنجق الله تعالى در .]

﴿ اِنَّهُ كَانَ حَلِيماً غَفُوراً ﴾

[زيرا ؛ الله تعالى حليمدر .] چونكه ؛ قوللرينك عصيانلرى اوزرينه درحال انتقام آلماز و [غفوردر .] زيرا ؛ قوللرينك قصورلرينى درحال يوزلرينه وورماز .

يعنى ؛ عبادته مستحق آنجق الله تعالى در . چونكه ؛ ذاتنده وصفاتنده معبود بالحق اودر . زيرا ؛ سموات وارضى قوللرك عصيانلرى سببيله يرلرندن آيرلمقدن محافظه وآنلرى قدرت قاهره سيله زوالدن منع ايدر واكر حبيبم ! بالفرض والتقدير سموات وارض يرلرندن آيرلسه لر الله تعالى دن صوكره آنلرى يرلرنده طوتاجق هيچ بركيمسه يوقدر ، اكر اولسه معبود اتخاذينه لايق اولور ولكن يوقدر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك توحيدى انكارلرينى ومعبود بالحق آنجق ذات الوهيتى اولديغنى بياندن صوكره قريشك فنا حاللرندن بعضيلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَيَكُونُنَّ اَهْدٰى مِنْ اِحْدَى الْاُمَمِ ﴾ بيوريور .

[قريشيلر صوك درجه سعى وغيرتله اللهه يمين ايتديلر وديديلركه ، اكر كنديلرينه برنبى كلسه البته امتلرك برندن هدايتده دها زياده اولورلر .]

يعنى ؛ قريش قومى رسول اللهك بعثتندن اول امم سالفه نك رسوللرينى تكذيب ايتدكلرينى ايشيتدكلرى زمان الله تعالى يه يمينلرينك صوك درجه سيله يمين ويمينلرينى انواع

تأكيدله توثيق ايتديلر وديديلركه « اللهه يمين ايدرزكه اكر كنديلرينه جهنم عذابندن قورتارير بر نبى كلسه وطوغرو يولى كوسترسه البته آنلردن هر برى امتلرك هر برندن طوغرو يولى قبولده زياده اولورلردى » . ايشته بويله ديه‌رك يمين ايتديلر واللهه عهد ويرديلر . يعنى آنلر « اكر بزه نبى كلسه بزم هر بريمز هدايتى قبولده كچمش امتلردن دها ايى اولورز » ديديلر .

بيضاوينك بيانى وجهله قريش قومى يهود ونصارانك نبيلرينى تكذيبلرينى ايشيتملرى اوزرينه كنديلرينه نبى كلسه آنلر تكذيب ايتميوب كمال اطاعتله انقياد ايده‌جكلرينه يمين ايتمشلردى . ايشته آيت جليله ؛ آنلرك بو حاللرينى تصوير ايتمشدر .

﴿ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَا زَادَهُمْ اِلَّا نُفُوراً * اِسْتِكْبَاراً فِى الْاَرْضِ ﴾

[وقتاكه آنلره جهنم عذابندن قورتارير نبى كلدى ايسه نبينك كلمسى آنلره زياده ايتمدى ، الا آنلرك نفرتلرينى ويريوزنده كنديلرينى بويوك عد ايتملرينى زياده ايتدى .]

يعنى ؛ قريش قومى اللهه شدتله يمين ايده‌رك كنديلرينه بر نبى كلسه امم سالفه كبى نبيلرينى تكذيب ايتميه‌جكلرينه ودرحال اهتدا ايده‌جكلرينه وهدايتده كچمش امتلردن دها زياده اولاجقلرينه عهد ويرديلر . وقتاكه كنديلرينه نبيلرك افضلى اولان محمد صلى الله تعالى عليه وسلم كلدى ايسه اورسول عالى شانك آنلره كلمسى زياده ايتمدى ، الا آنلرك نفرتلرينى وحقدن اعراضلرينى زياده ايتدى . بونفرتلرينه برنجى سبب ؛ ير يوزنده كنديلرينى بويوك عد ايتملريدر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك نفرتلرينك ايكنجى سببنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَكْرَ السَّيِّئِ ﴾ بيوريور .

[آنلرك نفرتلرينك ايكنجى سببى ؛ رسول اللهه فنا صانى صينمه‌لرى و رسول اللهك نبوت دعواسنى رد ايچون ياپدقلرى حيله و دسيسه‌لريدر .] چونكه (مكر السيئ) فنا اولان هر فعلدر . بناءً عليه بو مقامده كافرلرك نفرتلرينه سبب اولان مكر السيئ

ايله مراد ؛ آنلرك شركله ابتلا و الفتلرى و رسول اللهه اذا وقتلنى قصد ايتملريدر . رسول اللهك كلمسيله كفرلرينك زياده اولمسى ؛ رسول الله بعث اولونمازدن اول يالكز اللهه كفر ايدركن بعثندن صوكره هم اللهه هم ده رسول اللهه كفر ايده‌رك اذا ايتملريدر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك حيله‌لرينى بياندن صوكره حيله‌نك عاقبتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ اِلَّا بِاَهْلِهِ ﴾ بيوريور .

[كوتو حيله‌نك شرى احاطه ايتمز ، آنجق اوحيله ياپانى احاطه ايدر .]

يعنى ؛ بر كيمسه ديكر بر كيمسه‌يه حيله ياپار وحيله‌سيله ظلم وغدر ايتمك ايسترسه ترتيب ايتديكى حيله‌نك ضررى آنجق كنديسنى احاطه ايدر .

ايشته بو قبيلدن اولارق قريش قبيله‌سنك رسول اللهى قتل ايتمك ايچون ترتيب ايتدكلرى حيله‌لرينك نتيجه‌سى اولارق عاقبت (بدر) وقعه‌سنده كنديلرى قتل اولونديلر وتوركلرك (حيله‌نك خرمانى اولماز) و (كوتولك ايدن بلاسنى بولور) ضرب مثللرى بو آيته موافق سوزلردر . بناءً عليه ؛ بو آيتك سرى عالمده هر زمان ظهور ايتمكده‌در . چونكه ؛ هر كيم كه ديكرينه بر حيله ياپارسه بهمه‌حال آنك ضررينى كورور وحيله‌سى آياغنه دولاشير . كرچه بعض حيله‌نك صاحبى ايشك بدايه‌سنده حيله‌سنك فائده‌سنى كورور وخصمنه غلبه ايدر كبى كورونورسه‌ده عاقبتنده كورديكى منفعتدن چوق فضله ضرر كورور وياخود عين حيله‌سى كندى ضررينه اولارق آياغنه دولاشير . بناءً عليه ؛ اعتبارده عاقبته‌در وبوكا مثال ايسه صايلماز وتوكنمز درجه‌ده اولوب عالمده هر زمان كوريلن شيلردندر . شوحالده غيره ظلم ايتمك ايچون حيله ودسائسله مشغول اولانلر عاقبته غفلتله آلدانمقدن باشقه بر شى ياپمش اولمازلر . (و من حفر لاخيه جباً فقد وقع فيه مكباً) ضرب مثلى دخى بو آيتدن آلنمشدر . يعنى « بر كيمسه كندى برادرينى دوشورمك ايچون قيو قازارسه قازديغى قيويه يوزى اوستى كندى دوشر » ديمكدر . اما امور حربده حيله بو آيتدن (الحرب خدعة) حديث شريفيله مستثنادر . زيرا بو حديث شريف ؛ حربده دشمنه قارشى خدعه‌نك جوازينى تأسيس ايتمشدر . چونكه حربك مشروعيتى ؛ اعلاء كلمة الله ومقدساتى ومخدرات اسلاميه‌يى اعدانك

تسلطندن محافظه ایچون اولدیغندن دشمنه غلبه هر نه یه محتاج ایسه آنی یاپمق مشروع وهیئت اجتماعیه نك حقوقنی محافظه یه معطوف اولدیغندن حربده حیله ممدوح اولوب آنجق اشخاص بیننده منفعت شخصیه اوغرنده غیری اضرار ایچون یاپیلدیغنده غیر مشروع و حرمت قطعیه ایله حرامدر . بناءً علیه ؛ حرب ایچون حیله شخصك حیله سنه قیاس اولوناماز .

خلاصه ؛ رسول اللهك بعثتندن اول مكه لیلرك كندیلرینه بر نبی كلیر وطوغرو یولی كوستررسه سائر امتلردن زیاده هدایتی قبول ایده جكلرینه شدتله یمین ایتدكاری ونبیلری كندیلرینه كلوب دعوت ایدنجه نبیلرینك دعوتی آنلرك نفرتلرینی زیاده ایتدیكی ونفرتلرینه سبب ؛ بر یوزنده كندیلرینی بویوك عد ایتملری ورسول اللهه حیله لری اولدیغی وحیله نك ضرری آنجق او حیله یی یاپانی احاطه ایتدیكی بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

*

* *

واجب تعالی اهل مكه نك یمینلرندن دوندكلرینی ورسول اللهه ایمان ایتمكدن كندیلرینی بویوك عد ایتدكلرینی ورسوللرینی قتل ایتمك ایچون حیله یاپدقلرینی بیاندن صوكره اهل مكه نك عاقبتلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا سُنَّةَ الْاَوَّلِينَ ﴾ بیوریيور .

[مشركلر انتظار ایتمزلر ، الا اول كچن كافرلرك هلاكلری كبی هلاك اولملرینی ایسترلر وآكا انتظار ایدرلر .]

یعنی ؛ اهل مكه كندیلرینی ارشاد ایچون كوندریلن رسوللرینی ازعاج وسوء قصدده بولونونجه آنلر هیچ برشی كوزله مز ، الا اول كچن امتلرده جاری اولان عادتی كوزلرلر . چونكه ؛ آنلر نبیلرینی تكذیبلری سببیله هلاك اولدیلر . بونلرده نبیلرینی تكذیبده اصرار ایدرلرسه آنلرك هلاكلری كبی هلاك اولاجقلرنده شبهه یوقدر . زیرا رسوللرینی تكذیب ایدن ملتلرده عادت ؛ هلاك اولمقدر .

بو آیتده سنت ایله مراد ؛ **عادتدر** . شو حالده « اولینك سنتی » دیمك « اولینك عادتی » دیمكدر . بوكا نظراً **معنای آیت** : [اهل مكه رسوللرینی تكذیبلری سببیله انتظار ایتمزلر ، الا كندیلرندن اول كچنلرك ونبیلرینی تكذیب ایدنلرك عادتی ایسترلر وجناب حقك آنلر حقنده جاری اولان اهلاكنه انتظار ایدرلر] دیمكدر .

﴿ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا ﴾

[آنلر تكذیبده اصرار ایدنجه حبیبم ! اللهك بو مثللو اقوام حقنده جاری اولان عادتنده البته سن تبدیل بولامازسك .] بناءً علیه عادت ؛ بوكبیلری اهلاك ایتمكدر . شو حالده عذاب یرینه رحمت ورحمت یرینه عذاب كلمك صورتیله عادت الٰهیه اصلا تبدل وتغیر قبول ایتمز . زیرا عادت الٰهیه ؛ عاصیلره عذاب واطاعت ایدنلره رحمتله معامله ایتمكدر .

﴿ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَحْوِيلًا ﴾

[وحبیبم ! اللهك عادتی ایچون البته سن تحول بولامازسك .] بناءً علیه ؛ عاصیلرك عذابی مطیع اولانلره انتقال ایتمز .

اولكی آیتده سنتله مراد ؛ **عذابدر** وتبدیل ایله مراد ؛ **عذابك ثوابه تبدیلیدر** . شو حالده آیتدن مقصد « عادت الٰهیه ؛ عذاب اولان یرده او عذابك ثوابه تبدلنی مراد ایتمدیكندن ممكن دكل » دیمكدر . ایكنجی آیتده سنتله مراد ؛ **عذابك عاصیلره اولمسیدر** وتحویل ایله مراد ؛ **عاصیلردن مطیعلره انتقال ایتمسیدر** . شو حالده آیتدن مقصد « عادت الٰهیه ؛ مطیعلره ، عاصیلره مخصوص اولان عذابی نقل ایتمه مكدر . بناءً علیه ؛ حبیبم ! سن عادت الٰهیه ده بوكبی تحولاتی بولامازسك » دیمكدر .

شو تفصیلاتدن آكلاشیلدیغی وجهله آیتده تكرار یوقدر . زیرا اولكی آیت ؛ عذابك ثوابه تبدیل وایكنجی آیت ایسه عذابك مستحق اولان كیمسه دن غیر مستحقه نقل اولونمیه جغنی بیان ایتمشدر . شو حالده آیتلردن مقصد باشقه اولدیغندن تكرار یوقدر . السنة ناسده « تاریخ تكرردن عبارتدر » سوزلری بوكبی آیتلره استناد ایدر . چونكه ؛ عالمده جریان ایدن حوادث اوزرینه لاحق اولان احكام الٰهیه دائما طرز واحدده ظهور ایدر . زیرا ؛ برزمانده واقع اولان عصیان اوزرینه اللهك غضبی نصل ظهور ایدرسه دیكر زمانده عین عصیانك وقوعنده تربیهٔ الٰهیه عین صورتله ظهور ایدر . بناءً علیه ؛ عادت الٰهیه دكیشمز . انسانلرك حركتلرینه كوره تجلیات الٰهیه نك ظهوریله آن بآن عالمده كورولمكده اولان

وقوعاتك امثالی بيكلرجه كچمشدر . چونكه ؛ بر كيمسه‌دن صادر اولان خيرك حكمی نه ايسه ديكرندن صادر اولديغنده‌ده عين حكمدر وشرك صدورنده دخی حال بويله‌در . شوحالده حكم الٓهی شخصلرك دكيشمسيله دكيشمز ، بلكه افعاله وعمله كوره دكيشير. ايشته بر زمانده انسانلرك افعالنه كوره حكم الٓهی غضب ويا رحمت هرنه ايسه عصرلر كچوب انسانلر دكيشدكدن صوكره ديكر عصرده موجود انسانلر عين افعالده بولوندقلرنده عينيله حكم الٓهی ظهور ايتديكی جهتله « تاريخ تكرردن عبارتدر » دنيلمك پك طوغرودر. وبومعنايی جناب حق (فلن تجد لسنت الله تبديلاً) آيتيله بيان بيورمشدر .

*
* *

واجب تعالی اول كچن ملتلرده عادت الٓهيه نه ايسه صكره كلنلرده دخی عين عادت جاری اولديغنی بياندنصكره امم سالفه‌ده جاری اولان عادتی بيانله امت محمديه‌يی انتباهه دعوت ايتمك اوزره

﴿ اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُوا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً ﴾ بيوريور .

[مشركلر يريوزنده سير وسفر ايدوبده كنديلرندن اول كچن كيمسه‌لرك حاللرينه نظر عبرتله باقماديلرمی ؟ حالبوكه آنلر قوت جهتندن بونلردن دها زياده ايديلر .] ايشته اول كچنلرده عادت الٓهيه آنلری عصيانلری سببيله اهلاك اولديغی كبی بونلرده‌دخی شرك اوزره اصرار ايتدكلری تقديرده عين عادت الٓهيه‌نك جاری اولاجغنی دوشونملری وآنلرك خرابه‌لرندن عبرت آلملری لازمدر. چونكه ؛ اول كچن ملتلر قوت وشوكتده وثروت وسامانده بونلردن زياده اولدقلری حالده آنلر هلاك اولونجه بونلرك‌ده هلاك اولاجقلری اولويتله ثابتدر .

بو آيتده عصيان صاحبلرينك كندندن اول كچن عاصيلرك حاللرندن وخرابه‌لرندن عبرت آلمادقلرينی توبيخ ايچون استفهام انكاری‌يه دلالت ايدن همزه ايله (اولم يسيروا) وارد اولمشدر . يعنی كچمش ملتلرك هلاكنی انكار ايدرلرده ير يوزنده سير وسفر ايدوب

آنلرك حاللرندن عبرت آلماديلرمی ؟ آنلره نظر ايدوبده عبرت آلمامق نه قدر حماقتدر » ديمك اولور .

*
* *

واجب تعالی امم سالفه‌نك حاللرندن عبرت آلمايانلری توبيخ ايتديكی كبی ذات الوهيتنك مراد ايتديكی شيدن هيچ كيمسه‌نك منع ايتمكله عاجز قيلاميه‌جغنی دخی بيان ايتمك اوزره

﴿ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَیْءٍ فِى السَّمٰوَاتِ وَلَا فِى الْاَرْضِ ﴾ بيوريور .

[الله تعالی‌يی يردن وكوكدن مراد ايتديكی شيئی اجرادن هيچ برشی عاجز قيلار اولمادی .]

﴿ اِنَّهُ كَانَ عَلِيماً قَدِيراً ﴾

[زيرا ؛ الله تعالی قوللرينك حالنی بيلير وعاصيلری اهلاكه ومطيع اولانلره انعام ايتمكه قادردر .] شوحالده ای عاصيلر ورسالت محمديه‌يی انكار ايدن مجرملر ! سز فصل اوليور كه الله‌ه قارشی عصيانه جسارت ونبوت محمديه‌يی انكارله رد ايدرسكز ونبوتك احكامنی اجرادن الٰهی عاجز قيلارزمی ظن ايدرسكز؟ اكر بويله ظن ايدرسه‌كز بوظنكز ياكليشدر. چونكه؛ الٰهی مرادينی اجرادن هيچ بر كيمسه عاجز قيلاماز. زيرا؛ هر ايسته‌ديكی زمان اجرا ايدر كيمسه مانع اولاماز . بناءً عليه :

﴿ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَابَّةٍ ﴾

[اكر الله تعالی ناسك كسب ايتدكلری كناهلری سببيله ناسی مؤاخذه ايتمش اولسه ايدی يرك اوزرنده هيچ بر حيوان ترك ايتمزدی .]

﴿ وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى ﴾

[ولكن آنلرك مؤاخذه‌لرينی اجل معينلرينه تأخير ايدر وهلاكلرينه تعيين اولونان زمان كلديكنده درحال اهلاك ايدر .]

﴿ فَاِذَا جَاءَ اَجَلُهُمْ ﴾

[بناءً عليه ؛ اجللری كلديكنده درحال اخذ اولونورلر اصلا زمان فوت اولماز .]

﴿ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيراً ﴾

[زيرا ؛ الله تعالى قوللرينك احوالنی جميع زمانده كورور وهلاك اولوناجقلری وقتی بيلير .] بناءً عليه ؛ او وقت كلديكنده اصلا تأخير ايتمز .

فخر رازينك بيانی وجهله الله تعالى قوللرينی هر قصورلرينك شئامتيله مؤاخذه ايتمز . زيرا ؛ هر كسی هر قصوريله مؤاخذه ايتمش اولسه ايدی هر كون وهر ساعت مؤاخذه واهلاك وقوعبولور وير يوزنده كيمسه قالماز وانسانلردن وحيوانلردن براورده كيمسه ترك ايتمزدی . لكن جناب حق هر قومه بر مهلت ويردی او مهلت بيتوب زمانی كلدكجه مؤاخذه ايتمز وزمانی كلديكنده اصلا تأخير اولماز . شوقدر كه « انسانلر كناهلری سببيله هلاك اولور ، فقط حيوانات سائره نك قصورلری اولماديغی حالده آنلری اهلاكك حكمتی نه در ؟ » عنوانده وارد اولان سؤاله فخر رازينك جوابی اوچدر :

برنجيسی ؛ حيوانلر انسانلره نعمت اولارق خلق اولونديغندن صاحب نعمت اولان انسانلر كفران نعمت ايدوب هلاكه مستحق اولونجه نعمتلری ده كنديلريله برابر زائل اولور كيدر . شوحالده حيوانلری اتلاف ؛ انسانلرك قصورلرندن دولايی انسانلره غضبدر ، يوقسه حيوانلرك هلاكی كندی قصورلرينه مبنی دكلدر .

ايكنجيسی ؛ اشيانك بقاسی انسانله اولديغی كبی انسانك بقاسی ده اشيا ايله در . چونكه ؛ انسان اشيا وامتعه سنی محافظه ايدر وحيواناتی بسلر بقاسنه چالشير . بناءً عليه ؛ انسان ده وحيوان ده برابر ياشارلر . اما انسانلر كناهلری سببيله هلاك اولونجه انسانك انتفاع ايده جكی حيوانات ده هلاك اولور . چونكه ؛ مصالحنی متضمن اولان انسانلر تلف اولونجه آنلرك بقاسنده بر فائده قالماز ؛ يوقسه حيواناتك تلفی قصورلرندن دكلدر . زيرا ؛ آنلر مكلف اولمادقلرندن جناب حقه قارشی آنلرده قصور متصور اولاماز .

اوچنجيسی ؛ حيواناتك بقاسی نباتات وحبوبات ايله در . حبوبات ايسه رحمتله حاصلدر ، رحمتك ياغمسی ايسه انسانلرك استحقاقنه مربوط اولوب انسانك عصيانی سببيله استحقاقی

كسيلنجه اوت اكين بيتمز . بناءً عليه ؛ قحط سنه لرده كورولديكی كبی حيوانات ده تلف اولور . شوحالده حيواناتك تلفی آنجق انسانلره غضب ايچوندر ، يوقسه حيواناته اهانت ايچون دكلدر كه « قصورسز حيوانلر نه ايچون تلف اولدی ؟ » ديه رك سؤال وارد اولسون .

آيتده اجل مسمی ايله مراد ؛ يوم قيامتدر . زيرا ؛ يوم قيامته قدر انسانلرك وحيوانلرك نوعی باقی اولاجق وقيامتده هپسی هلاك اولوب كيده جكدر . لكن اجل مسمی ايله مراد ؛ هر ملتك انقراضی ايچون تعيين اولونان وقت معيندر .

٢١ ١٢

رومی بيك اوچيوز اوتوز سنه سی تموزينك يكرمی بشنجی پنجشنبه كيجه سنه تصادف ايدن عربی بيك اوچيوز اوتوز ايكی سنه سی رمضان شريفنك اون دردنجی كيجه سی ساعت بش راده لرنده بو سوره نك ترجمه سی بعونه تعالى ختام بولمشدر .

سورۀ يس

مكۀ مكرمه ده نازل اولان سوره لردندر . سكسان اوچ آيتی حاويدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ يٰسٓ ﴾

﴿يس﴾ لفظی متشابهاتدندر . علماء متقدمين عندنده بومثللو متشابهاتده مراد الٰهی هرنه ايسه ايمان ايتمك وتأويليله اشتغال ايتمه مك ملتزمدر . متأخرين عندنده قواعد شرع شريفه موافق اولارق توجيهی ايله مشغول اولمق جائزدر . بناءً عليه ﴿ يس ﴾ لفظی يا انسان ! معناسنه منادادر . ياخود رسول اللهك اسميدر . شوحالده يا محمد ! ديمكدر . ياخود سوره نك اسمی ومقدر (أتل) كلمه سنك مفعوليدر . يعنی « سن سورۀ يسی تلاوت ايت ، اوقو » ديمكدر .

یاخود مبتداء محذوفك خبریدر. بوكا نظراً معناسی: [شو سوره ؛ سورهٔ یس] دیمكدر العلم عندالله .

﴿ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيمِ ۝۲ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۝۳ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝۴ ﴾

[یا اكرم الرسل ! انواع حكمتی متضمن اولان قرآنه یمین ایدرم كه سن طوغری طریق اوزره ارسال اولونان رسوللردنسك .]

یعنی ؛ ای انسان كامل ! هر آیتی وكلمه‌سی یوزلرجه حكمت ومنفعت اوزره شامل اولان قرآنه قسم ایدرم كه سن محقق قوللریمزی ارشاد ایچون كوندردیكمز رسوللریمزدنسك . او رسوللر كه صراط مستقیم اوزرینه ارسال اولوندیلر، سن‌ده آنلر كبی صراط مستقیم اوزرینه‌سك . بناءً علیه ؛ شریعتك هر حكمی استقامتی متضمندر .

فخر رازینك بیانی وجهله رسول اللهك طوغری یوله ارشاد ایچون كوندریلن رسوللردن اولمسنی بیان ایتمك ؛ شریعتنك استقامت اوزره اولدیغنی بیانی مستلزم ایسه‌ده شریعت محمدیه‌نك استقامت اوزره اولدیغنی صراحتله بیان ایتمك وشرفنه اشارت اولمق اوزره رسول اللهك صراط مستقیم اوزره اولدیغی آچیقدن ذكر اولونمشدر . زیرا ضمناً معلوم اولان شیئی، صراحةً والتزاماً معلوم اولان شی كبی عباره صورتیله بیان ایتمك لسان عربده اوته‌دنبری رعایت اولونان قواعد جمله‌سندندر . یمینله ایراد كلام ایتمك علی الاكثر اوكلامك حكمنی انكار ایدن منكره قارشی اولدیغندن رسول اللهك رسالتنی انكار ایدن منكرلری رد والزام ایچون جناب حق رسول اللهك رسالتنی یمین ایله بیان وكلامنی قسمله تقویه وتأكید بیورمش وشان رسول اللهه تعظیم ایچون یمین قرآنله اولونمش وقرآن‌ده حكمتله توصیف ایدلمشدر . چونكه؛ رسالتی انكار ایدن كافرلر قرآنی‌ده انكار ایتدكلری حالده واجب تعالی‌نك قرآنه قسم بیورمسی قرآنك عند الله‌ده قدر وشرفی اولدیغنه دلیل قویدر . شو حالده قرآنك نظم معجزی رسول اللهك رسالتنه دلیل اولدیغی كبی مقسم به اولمق جهتندن‌ده رسالت رسول اللهه دلالت ایدر .

رسول اللهك شریعتی شریعتلرك اعدلی وطریقتلرك اقومی اولدیغنه اشارت ایچون صراط لفظی تعظیمه دلالت ایدن تنوین ایله وارد اولمشدر .

صراط مستقیم ایله مراد ؛ توحیدده وعقائد حقه‌ده وفروع اعمالده وجمله امورده استقامتدر . بوكا نظراً معنای نظم : [ای حبیب ذیشانم! سن اصول دینده عقائد حقه وفروع اعمالك جمله‌سنده استقامت اوزرینه‌سك] دیمكدر .

خلاصه ؛ رسول اللهك واجب تعالی طرفندن قوللرینی ارشاد وطوغری یوله سوق ایتمك ودنیوی واخروی منفعتلرینی بیان ایتمك ایچون كوندریلن رسل كرام زمره‌سندن اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی قرآنك نظمی محكم ومعناسی قوی اولدیغی بیاندن صوكره قرآنك حكیم اولدیغی اثبات ایتمك اوزره ﴿ تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ۝۵ ﴾ بیوریور .

[قرآن كریم ؛ جمله مخلوقات اوزرینه غالب وقوللرینه انعام واحسانله متصف اولان الله تعالی طرفندن انزال اولونمشدر .] بناءً علیه ؛ معناسی محكم وانواع حكمتی جامع ولفظی معجزدر .

قرآنه معارضه ایدنلره قرآنك غالب اولدیغنه اشارت ایچون واجب تعالی‌نك غالبیتنی مشعر اولان عزیز اسم شریفی وارد اولمشدر. چونكه؛ قرآنی انزال ایدن واجب تعالی‌نك هر كسه غالب اولمسی انزال بیوردیغی قرآنك خصمنه غالب اولاجغنه اشارتدر .

قرآنك انزالی عین رحمت اولدیغنه اشارت ایچون اسماء حسنی ایچندن رحیم اسم شریفی وارد اولمشدر. چونكه؛ قرآنی انزال ایدن واجب تعالی رحیم اولونجه انزال بیوردیغی قرآنك، قوللری ایچون عین رحمت اولاجغنده شبهه اولماز. بناءً علیه قرآن ؛ قوللرك دنیوی واخروی منفعتلرینی بیان ایده‌رك نوم غفلتدن ایقاظ وطریق هدایته ارشاد ایتمشدر .

بو نظم ؛ قرآنك حكیم اولدیغی اثبات ایچون سوق اولونمش بر دلیلدر وتقریری شویله‌در : « قرآن حكیمدر . زیرا قرآن ؛ عزیز ورحیم اولان الله تعالی طرفندن انزال اولونمشدر. هر كتاب كه عزیز ورحیم طرفندن انزال اولونا، حكیمدر. او حالده قرآن حكیمدر».

*
* *

واجب تعالی قرآنك حكیم اولدیغنی اثبات ایتدكدن صوكره قرآنك انزالندن حكمتی بیان ایتمك اوزره ﴿ لِتُنْذِرَ قَوْماً مَا أُنْذِرَ آبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ﴾ بیوریور .

[ای نبیّ ذیشان ! بابالری انذار اولونمایان قومی سنك انذار ایتمكلكك ایچون قرآن انزال اولوندی . زیرا ؛ آنلر انذاردن غافللردر .] بناءً علیه ؛ آنلر ایچون انذار لازمدر كه سن آنلری قرآنله انذاره مأمور اولدك .

شو معنا آیتده **ما** لفظی **نفی ایچوندر** اولدیغنه نظراًدر . اما **ما** لفظی **ماء موصول** اولدیغنه نظراً **معنای نظم** : [قرآن بابالرینك انذار اولوندیغی عذابله برقومی انذار ایچون نازل اولدی . زیرا ؛ او قوم احكام شرعیه‌دن غافل اولدقلری جهتله انذاره احتیاجلری واردر . شدت احتیاجلرینه بناءً بابالرینك انذار اولوندیغی شیله سنك آنلری انذار ایتمكلكك ایچون قرآن انزال اولوندی] دیمكدر . كرچه مفسرین هرایكی معنایی‌ده نظر اعتباره آلمشلر ایسه‌ده **مانك نفی ایچون اولمسی راجحدر** . چونكه قوم له مراد ؛ **قریشدر** . زمان سعادتده موجود اولان قریش ایسه بابالری فترت زماننده كچدكلری ایچون انذار اولونمامشلردی . حضرت عیسادن صوكره رسول الله كلنجه‌یه قدر آنلره رسول بعث اولونمادیغندن انذاردن وشریعتدن غافللردی وغفلتلرینی بیان ایتمك ؛ انذاره وارشاده شدت احتیاجلرینی بیان ایتمكدر . اكر **ما** ، **ماء موصول** اولورسه انذار اولونان بابالری ایله مراد ؛ بیضاوینك بیانی وجهله **فترت زماننده اول كچن بابالریدر** .

خلاصه قرآنك انزالندن مقصد ؛ بابالری انذار اولونمش ویاخود انذار اولونمامش كندیلری انذاردن واحكامدن غافل وانذاره شدت احتیاجلری اولان برقومی رسول اللهك انذار ایتمسی اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

***

واجب تعالی انذاره محتاج اولان قومك غفلتلرینی بیاندنصكره آنلرك اكثریسی

ایمان ایتمدكلرندن عذابه مستحق اولدقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰى اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی حقی ایچون آنلرك اكثریسی اوزرینه عذابی مشعر اولان قول الٰهی واجب اولدی . زیرا ؛ آنلر ایمان ایتمزلر .]

یعنی ؛ كفار قریشدن چوقلری كفر اوزره مصر اولاجقلرینه علم الٰهی سبق ایتدیكندن آنلر اوزرینه محقق عذاب واجب اولدی . چونكه ؛ آنلر عمرلری اولدقجه ایمان ایتمزلر . زیرا ؛ حقه میل ایتمدكلرندن ایماندن ورشد وهدایتدن محروملردر .

ابو السعود افندینك بیانی وجهله عذاب واجب اولانلره عمرلری مدتنده ایمان ایتمیه‌جكلرینه اشارت ایچون **استمراره** دلالت ایدن **مضارع** صیغه‌سیله برابر **استقباله** دلالت ایدن **لا** ایله عدم ایمانلرینی بیان ایچون (لایؤمنون) وارد اولمشدر .

آنلر اوزرینه عذابك واجب اولدیغنه سبب ایمان ایتمه‌ملری اولدیغنه اشارت ایچون **تفریعه** دلالت ایدن **فا** لفظی وارد اولمشدر . شوحالده (فهم لایؤمنون) آنلر اوزرینه عذابك وجوبنه دلیلدر و تقریری شویله‌در : « آنلرك اكثریسی اوزرینه عذاب واجب اولدی . زیرا ؛ آنلر ایمان ایتمزلر . هركیمسه‌لركه ایمان ایتمیه‌لر ، آنلر اوزرینه عذاب واجب اولور . اوحالده او كافرلر اوزرینه عذاب واجب اولدی » .

خلاصه ؛ ایمان ایتمیوب كفر اوزره اصرار ایدنلره عذابك واجب اولاجغی وآنلر ایچون عذابدن قورتولوش اولمیه‌جغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

***

واجب تعالی كافرلرك ایمان ایتمدكلرینی بیاندن صوكره عدم ایمانلرینك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّا جَعَلْنَا فِی اَعْنَاقِهِمْ اَغْلَالًا فَهِیَ اِلَى الْاَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ ﴾ بیوریور .

[بز عظیم الشان او کافرلرك بیونلرینه لاله‌لر [۱] قویدق . بناءً علیه ؛ اولاله‌لر چکه کمیکلرینه‌قدر دایاندیغی جهتله اواغلال سببیله باشلری ا کیلمز برحالده یوقاری قالقمشدر .]

یعنی ؛ کفر وعناد اوزره اصرار ایدن وشقاوتله محکوم اولان کافرلر ایمان ایتمزلر . زیرا ؛ آنلر حق سوزی دویماز ونصیحت قبول ایتمز بر حالده کبروعظمت اظهارایدوب اراده‌لرینی اصلا ایمانه صرف ایتمدکلرندن دولایی طاعته وانقیاده سبب اولان بیونلرینه لاله‌لر طاقدق وأللری بیونلرینه باغلاندیغندن آنلر ایچون ا کیلوب طوغرولمق ممکن اولاماز بر حالده قالدیلر . چونکه ؛ اولاله‌لر چکه کمیکلرینه دایاندیغی جهتله آشاغی اکیله‌مدکلرندن باشلری یوقاروده قالمشدر . حتی صاغه صوله و آلته اوسته حرکتلرینه دخی مانع اولمشدر . بناءً علیه ؛ ایمانه التفات ایتمدکلرندن وخشوع اوزره انقیادلازم ایکن انقیاد ایلمدکلرندن طولایی بوجزایه دوچار اولمشلردر .

بوآیت جلیله ؛ کافرلرك حاللرینی تمثیل قبیلندندر . کأن کافرلر ایمانه میل ایتمه‌مکده أللری بوغازلرینه باغلی و بوغازلرینه لاله‌لر طاقیلمش ا کیلوب طوغرولمغه مانع اولان کیمسه‌لرك هیچ بر طرفه‌میل ایده‌مدیکی کبی کافرلرده ایمانه میل ایده‌مه‌مشلردر . زیرا ؛ کندیلرنده اولان کبر و غرورلری بوغازده‌کی لاله کبی ایمانلرینه مانع اولمشدر . بلکه حسناتدن وخیردن هیچ برخیرجهتنه حرکت ایده‌مه‌مش أللری باغلی کبی قالمشلردر .

فخررازی وخازنك بیانلری وجهله بعضیلر بوآیتده آنلرك بیونلرینه طاقیلان اغلال ایله مراد ؛ **آنلرك امللری وحرص وطمعلری ومزخرفات دنیویه‌یه میل ایله شهوات نفسانیه‌یه تبعیتلریدر** دیدیلر . بوکا نظراً **آیتك معناسی** : [کفر اوزره مصر اولانلر ایمان ایتمزلر . زیرا ؛ بز آنلرك ارادۀ جزئیه‌لرینی کفره صرف ایتدکلرندن طولایی حق طرفنه میله ودونمکه آلت اولان بیونلرینه ، بوقاغی ولاله‌یه بکزه‌ین حرص وطمع واملار وشهوات نفسانیه‌یه تبعیتلرینی طاقدیغمزدن آنلرك أللری بیونلرینه باغلانمش و بیونلرینه لاله‌لر طاقیلمش ایکی طرفه التفاتدن محروم اولمش کیمسه‌لر کبی ایماندن وفی سبیل الله انفاقدن وسائر خیرات وحسناتدن محروم اولمشلر] دیمکدر . بناءً علیه ؛ آنلره عقلی ونقلی دلیللر وانذارات فائده ویرمز .

[۱] لاله ، محبوسلرك بویونلرینه طاقیلان بوقاغولره ، زنجیرله دینور .

بوآیتك صادق اولدیغی انسانلر ، خارجده هرزمان کورولمکده‌دو . زیرا ؛ حقی قبول ایتمه‌ین کیمسه‌لرك قفالری دائما یوقاریده بر قاصق ایله قاصیلی کبی اوکنه باقماز بر حالده اولدیغی غیر قابل انکار بر حقیقتدر .

∴

واجب تعالی ایمان ایتمه‌ین کافرلرك عدم ایمانلرینك بعض سببنی بیاندن صوکره سبب آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَاَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴾ بیوریور .

[بز عظیم الشان او کافرلرك اوکلرینه وآرقه‌لرینه قالین پرده وضع ایتدك . بناءً علیه ؛ آنلرك کوزلرینی کور ایتدك که آنلر کورمز اولدیلر .]

یعنی ؛ آنلر اراده‌لرینی کفره صرف ایتدکلرندن طولایی بز آنلرك هرطرفنی احاطه ایده‌جك پرده قویدق که اوکلرینی وآرقه‌لرینی کورمز برحالده کوزلری کور اولدیغندن اصلا حقی کوروب نور هدایتله تنور ایده‌مه‌مشلردر . بناءً علیه ؛ نبوته وحقانیته دلالت ایدن آیتلری کورمدکلرندن ایمانه ارشاد اولونامامشلردر . چونکه ؛ بصر بصیرتلری باغلی اولدیغندن حقی قبولدن محروم وطوغری یوله کیتمکدن ممنوع اولدقلری جهتله ضلالت اوزره اوهام دره‌لرنده هلاك اولوب کیتمشلردر .

فخررازی و قاضینك بیانلرینه نظراً بوآیت (ابوجهل) وعونه‌سی حقلرنده نازل اولمشدر . چونکه ؛ ابوجهل « بن محمد صلی الله علیه وسلمی نماز قیلار کورورسه‌م شوطاشی باشنه ووره‌جغم » دیه‌رك همپالرینه واقع اولان وعدی اوزرینه رسول الله نماز قیلارکن اوطاشی وورمق اوزره حضور رسالته کلیر . طاشی آتمق اوزره ألنی قالدیرنجه ألی بوینته یاپیشا قالیر . کیری کاوب رفقاسنه خبر ویرنجه طاش ألندن دوشر وبنی مخزومدن بر کیمسه‌ده عین طاشی وورمق اوزره حضور رسالته کلدیکنده جناب حق کوزینی کور ایدر اوکنی وآرقه‌سنی کورمز . رسول اللهك صداسنی ایشیتیر ولکن کندینی کورمز برحاله کلیر . ایشته بوآیتلرله جناب حق رسولنه کوتو صانی صانیلرك حاللرینی وکوتو قصدلرینك

نتیجه‌لرینی سائرلرینه عبرت اولمق اوزره بیان بیورمش و بو وسیله ایله حقی ابطاله سعی ایدنلرك سعیلری ضایع اولاجغنه‌ده اشارت ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك قلبلری و كوزلری حقی كورمكدن كور كبی اولدقلرندن ایمان ایتمدكلرینی بیاندنصكره بو مثللو عنود منكرلره انذارك‌ده تأثیری اولمیه‌جغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾ بیوریور .

[یا اكرم الرسل ! آنلر ارادهٔ جزئیه‌لرینی كفره صرف ایتدكلرندن طولایی سنك آنلری انذار ایدوب انذار ایتمه‌مكلكك آنلر اوزرلرینه مساویدر . چونكه ؛ هر نه قدر آنلری انذاره سعی ایتسه‌ك كأن انذار اولونمامش كبی ایمان ایتمزلر .] بناءً علیه ؛ آنلرك حقلرنده انذارك تأثیری اولمادیغی جهتله انذار اولونمالریله اولونمامالری بیننده بر فرق اولماز . شو حالده نفسكی یورما . زیرا ؛ الله تعالی سنك سعیكی بیلیر و آنلرك كفر اوزره اصرارلرینی‌ده بیلیر . بناءً علیه ؛ ایمان ایتمدكلرندن محزون اولما . عدم ایمانلرینك ضرری آنلره عائددر ، سكا بر ضرر یوقدر .

نیسابورینك بیانی وجهله انذار و عدم انذارك مساوی اولمسی انذاری قبول ایتمه‌ین كافرلره نظراً‌در ، یوقسه رسول اللهه نسبتله مساوی دكلدر . زیرا ؛ رسول الله ایچون انذارده دنیاده و آخرتده شرف و سعادت واردر .

*
* *

واجب تعالی حقه التفات ایتمه‌ین كافرلرك انذار اولونمایه‌جغنی بیاندن صوكره انذارك منفعت ویره‌جكی كیمسه‌لری بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَاَجْرٍ كَرِيمٍ ﴾ بیوریور .

[ای نبیّ معظم ! سن آنجق قرآنه اتباع ایده‌رك عذابك نزولندن اول رحمن تعالینك قهر و غضبندن قورقان كیمسه‌لری انذار ایدرسك . رحمن تعالیدن قورقان و قرآنه

اتباع ایدن كیمسه‌یی كناهنك مغفرت اولونمسی و جنته داخل اولارق كوزل اجره نائل اولمسی ایله تبشیر ایت .]

فخررازی و بیضاوینك بیانلری وجهله بو آیتده ذكرله مراد ؛ قرآنه و قرآنه اتباعك معناسی چوقجه دوشونوب موجبیله عمل ایتمكدر . چونكه ؛ عملسز اتباع اولاماز . غائب اولارق رحمن تعالیدن خشیتك معناسی ؛ عذاب كلمزدن و رأی العین شدتنی مشاهده ایتمزدن اول جناب حقك قهر و غضب صاحبی اولدیغنی بیله‌رك انتقامندن قورقمقدر . اجر كریم ایله مراد ؛ زحمتسز و مشقتسز عملنك ثوابیله جنته كیرمكدر .

ابو السعود افندینك بیانی وجهله رسول اللهك انذارندن انتفاع ایده‌جك آنجق قرآنه اتباع و ایمان ایدن كیمسه اولوب قرآنه اتباع ایتمه‌ینلرك انتفاع ایده‌میه‌جكلرینه اشارت ایچون حصره دلالت ایدن (اِنَّمَا) لفظی وارد اولمشدر . یعنی ؛ رسول اللهك انذاری عمومیدر . بناءً علیه ؛ قرآنه اتباع ایدنی‌ده ایتمه‌ینی‌ده جمله‌سنی ایمان ایتمدكلری صورتده عذابك نازل اولاجغنی بیانله انذار ایدر ، آنجق انذاردن انتفاع ایده‌جك اولانلر آنجق قرآنه ایمان و اتباع ایدنلر اولدیغی جهتله ادات حصرله وارد اولمشدر .

واجب تعالینك مرحمت صاحبی اولدیغنی بیله‌رك و فقط مرحمتنه مغرور اولمیه‌رق عذابندن قورقمق لازم اولدیغنه اشارت ایچون اسماء حسنی ایچندن رحمن اسم شریفی وارد اولمشدر.

(بالغیب) عذابی كوزیله كورمكسزین قورقمقدر . چونكه ؛ عذابی مشاهده ایتدكدن صوكره قورقمق معتبر دكلدر . شو تفصیلاته نظراً آیتك معناسی : [یا اكرم الرسل ! سن شول كیمسه‌یی انذار ایدرسك كه او كیمسه قرآنك معنالرینی دوشونه‌رك قلبیله تصدیق و لسانیله اقرار ایده‌رك ایمان و اوامر و نواهیسنه اتباع ایتدی و الله تعالینك انواع انتقامه قادر اولدیغنی اعتقاد ایده‌رك غائبانه عذابك كلمسندن اول قورقدی . ایشته شو منوال اوزره قرآنه اتباع ایدن كیمسه‌یی كناهنك مغفرت اولونمسی ایله و جنته كیرمكله اجر و مثوباته نائل اولاجغنی بیانله تبشیر ایت] دیمكدر .

نيسابورينك بيانى وجهله مغفرت ؛ **ايمانه واجر كريم ؛ عمل صالح مقابلنده‌در. ياخود** مغفرت ؛ **قرآنه اتباع** واجر كريم ؛ **خشيت مقابلنده‌در** .

خلاصه ؛ رسول اللهك انذارندن انتفاع ايده‌جك كيمسه آنجق قرآنه اتباعله اللهدن قورقان كيمسه اولديغى وبويله اولان كيمسه‌نك مغفرتله وكرم صفتيله متصف اجرله تبشير اولونمغه شايان بولونديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*

* *

واجب تعالى انذاردن انتفاع ايده‌جكلرك مغفرتله تبشيره شايان اولدقلرينى بياندن صوكره مغفرتك محلنى وكيفيتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ ﴾ بيوروييور .

[بز عظيم الشان محقق أولمش كيمسه‌لرى ديرلتيرز وآنلرك نفسلرى ايچون آخرته تقديم ايتدكلرى خير وشر عمللرينى واخلاق حسنه وعلم وفضيلت وياخود ظلم اولان بر شى تأسيس ايتمك كبى آثار خارجيه‌لرينى يازارز وآنلردن صادر اولمش و اولاجق هر شيئى بز لوح محفوظده حفظ ايتدك واو افعالك زمانى ومكانى ووقوعنك كيفيتنى تفصيل ايتمكله تعداد ايتدك . هيچ برشى خارجده قالماز . جمله‌سى حتى انسانلردن صادر اولان افعالك هر جزئى لوح محفوظده مندرجدر .]

يعنى ؛ قوللريمزك حقوقى بزم علممزدن خارج اولاماز . زيرا ؛ بز كمال قدرتمزله أولولرى ديرلتيرز وآنلرك كنديلرى ايچون آخرته كوندردكلرى عمللرينى حتى بر ذره‌سى بيله خارج اولمقسزين يازارز وجمله‌سنك لايق اولديغى وجه اوزره جزاسنى ويررز وآنلرك آثار مستحسنه واخلاق حميده وآداب مرضيه ومقبوله‌لرينى يازديغمز كبى عادات قبيحه واخلاق خسيسه‌لرينى دخى هر جمله‌سنى لوح محفوظده صايارز . بناءً عليه ؛ عمللرندن هيچ برشى علممزدن خارج اولماز .

فخر رازى ، خازن ونيسابورينك بيانلرى وجهله آثارله مراد ؛ **تحصيل علم ، تصنيف**

كتب ، مسافر يوردلرى ، مسجد ، مدرسه ومكتب بنا ايتمك وكوپرى ياپمق كبى آثار حسنه‌يه شامل اولديغى كبى خيراتى تخريب ايتمك وغيرى‌يه اضرار ايلمك كبى آثار سيئه‌يه دخى شاملدر. حتى **اهل ايمانك مسجد شريفه كيدوب كليركن آياقلرينك ايزى** مراد اولديغى دخى مرويدر . چونكه ؛ (بنى سلمه) قبيله‌سى مدينهٔ منوره‌نك بر جانبنده اولدقلرندن مسجد نبوى‌يه يقين بر محله نقل خانه ايتمك مراد ايدنجه بو آيتك نازل اولديغى واو وقت رسول اللهك آنلره خطاباً (عليكم دياركم فانا نكتب آثاركم) بيورديغى حضرت (جابر) دن و (ابو سعيد الخدرى) دن مرويدر . يعنى « خانه‌لريكزه ملازمت ايدك ، ترك ايتمه‌يك . زيرا ؛ مسجده كليركن سزك ايزلريكز دفتر اعماللريكزه يازيلير » ديمكدر . بو روايته نظراً آثارله مراد ؛ **اهل ايمانك مسجده كيدركن آتمش اولدقلرى خطوه‌لردر** . شو حالده بو خطوه‌لر دخى سائر آثار حسنه ميانده داخل ديمكدر . بناءً عليه ؛ جماعته دوام ايدن كيمسه ايچون مسجده يقين اولمقدن اوزاق اولمق دها اولادر . زيرا ؛ اوزاق اولمقده ثوابك دها زياده اولاجغى روايت اولونان حديث شريفله ثابتدر .

اعمالى يازمق احيادن اول اولديغى حالده احيا قوللره جزا ويرمك ايچون مقصود اصلى اولديغنه واحيانك عظمت وجبروته دلالت ايتديكنه اشارت ايچون آيتده **احيا** ، كتابت اوزرينه تقديم اولونمشدر. چونكه ؛ أولولرى احيا ايتمك جناب حقه مخصوصدر. اللهك غيرى هيچ بر كيمسه قادر اولاماز . اما كتابته هر كس قادر اولابيلير . بناءً عليه ؛ احيانك شرفنه بناءً تقديم اولونمشدر . ملائكه يازاجقلرى شيده لوح محفوظه اقتدا ايتدكلرى ايچون لوح محفوظه امام دنيلمشدر . چونكه امام ؛ مقتدا بهدر . **لوح محفوظ ؛ يازيلانه شيلرى بيانه واظهاره ايدوب انذار منفعت ويره‌رك ايمانه ايدنلرله ايمانه ايتمه‌ينلر بينلرينى تفريق ايتديكى ايچون بيانه واظهاره ايدجى معناسنه** (امام مبين) دنيلمشدر.

خلاصه ؛ واجب تعالى‌نك موتايى احيا بيورديغى وانسانلرك آخرت ايچون تقديم ايتدكلرى عمللرينى ودنياده براقدقلرى اثرلرينى لوح محفوظده يازديغى وهر شيئى تعداد بيورديغى وبو جهتله آيتك اوچ مسئلهٔ مهمه‌يى جامع اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*

* *

واجب تعالی انسانلرك بعضیسنه انذار فائده ایدوب بعضیسنه فائده ایتمدیکنی بیاندن صوکره بونی بر مثال ایله ایضاح ایتمك اوزره ﴿ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلاً اَصْحَابَ الْقَرْيَةِ اِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ * اِذْ اَرْسَلْنَا اِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا اِنَّا اِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ ﴾ بیوزییور.

[یا اکرم الرسل ! کفر اوزره اصرار ایدوب نصیحت دیکلهمهین مشرکلره انطاکیه قریهسی اهالیسنك قصهلرینی مثال اولارق سن آنلره کوستر شول زمانده که او زمانده آنلره رسوللر کلدی. زیرا ؛ او زمانده اهل قریهیه بز عظیم الشان ایکی رسول کوندردك آنلر او ایکی رسولی تکذیب ایتدیلر. بناءً علیه ؛ بز اوچنجی بر رسول ایله آنلری تقویه ایتدك واوچی بردن انطاکیه اهالیسنه خطاباً آنلر « بز سزی ارشاد ایچون کوندرلمش رسوللرز » دیهکله آنلری حقه دعوت ایتدیلر.] زیرا ؛ آنلرده سنك قومك کبی کفر اوزره اصرار ایدوب انذارك فائدهسی اولمایوردی. شو حالده سنك زمانکده بولونان مشرکلرك حاللری عیسی علیه السلام زماننده بولونان کافرلرك حاللری کبی اولدیغندن بونلرك حاللری آنلرك حاللرینه تشبیه اولونمق صورتیله ایضاح اولونور.

فخررازی ، خازن ونیسابورینك بیانلری وجهله (انطاکیه) اهالیسی پوت پرست اولدقلری جهتله ارشاده محتاج اولدقلرندن جناب حق حضرت عیسایه ایکی رسول کوندرمسنی امر ایتمسی اوزرینه عیسی علیه السلام ایکی رسول کوندردی که برینك اسمی (یونس) دیکرینك اسمی (یحیی) ایدی. آنلر انطاکیه اهالیسنی توحیده وحقه دعوت ایدنجه اهالیسنك عصبیهٔ کفریهلری غلبه ایدهرك رسوللری تکذیب وضرب واستهزایه جرأت ایتدکلرندن اوچنجی بر رسول ایله تقویهلری لازمکلدیکی جهتله اوچنجی رسول اولان (شمعون) ایله تقویه بیورمشدر.

اکثر تفسیرده واقع اولان روایته نظراً وقوعات شویله جریان ایتمشدر : انطاکیه اهالیسنی ایمانه دعوت ایتمك اوزره عیسی علیه السلام طرفندن کوندریلان ایکی رسول انطاکیه جوارینه کلدکلرنده بر مقدار قویون کودن (حبیب نجار)ی کورونجه (حبیب) بونلرك حاللرندن ونرهلی اولدقلرندن ونه ایچون کلدکلرندن سؤال ایدر. بونلرده حضرت

عیسی طرفندن خلقی ارشاده مأمور اولدقلرینی بیاندن صوکره (حبیب) حضرتلری بونلرك علامتلرینی کوسترملرینی تکلیف ایدر. بونلر باذن الله خستهلره شفا ویرهجکلرینی وکوزسزلرك کوزلرینی اعاده ایدهجکلرینی بیان ایدنجه (حبیب) حضرتلری بونلری خانهسنه کوتوروب ایکی سنهدر اسیرفراش اولان اوغلونی مسح ایتملریله شفابولمسی اوزرینه بونلره ایمان ایدر وخلق بیننده بونلرك حاللری شایع اولوب بر چوق خستهلر مراجعتله شفا بولمغه باشلارلر. بو حال (آنطاکیه) پادشاهنه عکس ایدر. ملك بونلری حضورینه جلب ایدر. بونلر ملکی ایمانه دعوت ایدنجه ملك بونلری حبس ایدر. حضرت عیسی آنلرك حبسنی ایشیدنجه اوچنجی بر رسول اولان شمعونی کوندرر. شمعون مجهول الاحوال اولارق آنطاکیهیه کلیر. اولا پادشاهك اعوانی ایله وبعده اعوان واسطهسیله ملکله کوروشور. نهایت ملك ایله محبت تکلیفسزلکه قدر ایلرولهینجه بر کون محبت اثناسنده محبوسلرك حاللرندن سؤال ایدر وملکه « سن بونلرك دللرینی دیکلهدکمی ؟ » دینجه ملك دیکلهمدیکنی سویلر. شمعون ملکك بوجوابی اوزرینه بونلرك دللرینی دیکلهمك لازم اولدیغنی بیان ایدر. بونك اوزرینه ملك بونلری حضورینه جلب ایدوب شمعون آنلرك ربلرندن سؤال ایدر. آنلر جناب حقی اوصافیله تعریف ایتدکدن صوکره یدی کون اول وفات ایتمش بر اولوبی دعالریله احیا ایدنجه ملك وملکك خدمهلرندن بعض کیمسهلر ایمان ایدرلر. بعض روایته نظراً هیچ بر کیمسه ایمان ایتمز ولکن شمعونكده اولکی ایکی رسول ایله تشریك مساعی ایچون کلدیکی میدانه چیقار.

*
* *

واجب تعالی شمعونك یونس ویحیی ایله تشریك مساعی ایچون کلدیکی میدانه چیقدقدنصکره اوچی بردن ناسی توحیده دعوته باشلاینجه ناسك آنلره قارشی کلاملرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا مَا اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا اَنْزَلَ الرَّحْمٰنُ مِنْ شَيْءٍ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَكْذِبُونَ ﴾ بیوریور.

[عیسی علیه السلامك رسوللرینك دعوتی اوزرینه (آنطاکیه) اهالیسی او رسوللره خطاباً دیدیلرکه « سز اولمادیکز ، الا بزم کبی بشرسکز. بناءً علیه ؛ الله تعالی سزك

اوزریکزه سمادن برشی انزال ایتمدی. سز اولمادیکز، الا یالانجی سکز » دیمکله رسالتلرینی انکار وبشریتی رسالته منافی عد ایتدیلر.] وکندیلرنجه برقیاس یاپمق ایستهدیلر ودیدیلرکه « سزده بزم کبی بشرسکز. بزه رسالت کلمدیکه سزه کلسون. بشر ایله جناب حق بیننده بر مناسبت یوقکه بشره وحی اولسون، بو اولاماز. شوحالده سز الله تعالی‌یه افترا ایدوب یالان سویله‌یورسکز. بناءً علیه؛ بزسزه ایمان ایدهمه‌یز ». ایشته بویله دیمکله رسل کرامك دعوتلرینه اجابتدن امتناع ایتدیلر.

خلاصه؛ حضرت عیسی طرفندن کوندریلن رسوللره انطاکیه اهالیسنك اوچ شبهه مقابله ایدوب برنجیسی؛ سزده بزم کبی بشرسکز. شوحالده بزم اوزریمزه بر فضیلت دعواسنه صلاحیتکز یوقدر، ایکنجیسی؛ بشر اوزرینه رحمن تعالی برشی انزال ایتمدی، اوچنجیسی؛ سز یالاندن باشقه برشی سویلمیورسکز، آنجق یالان سویلیورسکز دیدکلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

∴

واجب تعالی انطاکیه اهالیسنك رسوللره ویرمش اولدقلری جوابی بیاندن صوکره رسوللرك آنلره ایراد ایتدکلری کلاملرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ اِنَّا اِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ٭ وَمَا عَلَيْنَا اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴾ بیوریور.

[حضرت عیسانك رسوللری مشرکلرك « یالانجیسکز » دیملرندن فتور کتیرمدیلر. بناءً علیه؛ دعوتلرینی اعاده وآنلرك انکارینه قارشی تأکید ایدهرك دیدیلرکه « بزم ربمز بیلیر بز محقق سزی ارشاد ایچون کوندرلمش رسوللرز وبزم اوزریمزه واجب اولمادی، آنجق آچیقدن سزه تبلیغ ایتمك واجب اولدی.] وظیفه‌مز بودر وبووظیفه‌یی ادا ایتدك. بناءً علیه؛ بزده مسئولیت قالمادی، لکن بزم دعوتمزه اجابت ایتمدیککزدن طولایی مسئولیت سزه عائددر » دیمکله وظیفه‌لرینك ختام بولدیغنی بیان ایتدیلر.

فخر رازی و نیسابورینك بیانلری وجهله کافرلرك انکارلرینك شدتی نسبتنده

رسل کرام کلاملرینی برطاقم تأکیداتله تقویه ایتمشلردر: برنجیسی؛ یمینله تقویه ایتمشلردر. زیرا؛ « الله تعالی بیلیر » دیمك یمیندر. بناءً علیه؛ یالان یره الله تعالی بیلیر دیمش اولسه جناب حقه جهل اسناد ایتدیکندن کافر اولور. ایکنجیسی؛ ادات تأکیددن انّ ایله اوچنجیسی؛ لام ایله ایراد ایتمشلردر. چونکه؛ مخاطبك انکاری درجه‌سنده کلامی تأکیدله ایراد ایتمك اهل معانی عندنده واجبدر.

رسل کرام، وظیفه‌لرینك آنجق تبلیغ اولدیغنی بیاندن مقصدلری؛ مشرکلری تأمل و تفکره سوق وانصافه دعوتله ایمانه تشویق ایتمکدر. چونکه؛ تبلیغ مقابلنده بر اجرت طلب ایتمیوب ریاست ومنصب کبی اغراض دنیویه‌یه تنزل ایتمه‌ملری اهالینك انصاف ایدهرك براز دوشونملرینی ایجاب ایدر.

بو آیت وبوندن اولکی آیتلر رسولك رسولی؛ رسول اولدیغنه دلالت ایدر. چونکه؛ انطاکیه اهالیسنه کلن رسوللر حضرت عیسی طرفندن کوندرلدکلری حالده جناب حق « بز کوندردك » بیوردی وآنلرده « بزسزی ارشاد ایچون کوندرلمش رسوللرز » دیدیلر. شوحالده رسولك رسولی؛ رسول اولدیغنه دلالت ایدر ومسئلهٔ فقهیه‌مزده بونی تأیید ایتمکده‌در. چونکه؛ موکلك اذنیله وکیلك وکیلی عین موکلك وکیلی اولدیغندن وکیل آنی عزل ایده‌مز. بناءً علیه؛ وکیلك وکیلنی آنجق موکل عزل ایدر. زیرا؛ هرنه‌قدر وکیلك وکیلی ایسه‌ده موکلك اذنیله اولدیغندن حقیقتده موکلك وکیلیدر. شو حالده طرف الٰهیدن رسول اولان عیسی علیه السلامك رسوللری حقیقتده جناب حقك رسوللری اولدیغندن جناب حق « بز کوندردك » بیورمشدر.

بو آیت جلیله‌لر؛ نیسابورینك بیانی وجهله بو امتك افضل اولدیغنه دلالت ایدر. چونکه؛ عیسی علیه السلام قومنی ارشاد ایچون ایکی کیمسه کوندرمشدر. اما بزم پیغمبریمز چوق زمان یمنه وسائر دیاره ناسی ارشاد ایچون بر کیشی کوندرر وآنکله اکتفا بیوروردی. شوحالده رسول اللهك بر کیشیله اکتفا بیورمسی بو امتدن بر کیمسه‌نك دیکر امتلردن ایکی اوچ کیمسه بدلی اولدیغنه دلالت ایدر.

خلاصه؛ عیسی علیه السلامك رسوللری خلقی ارشاد ایچون کوندرلمش رسوللر

اولدقلرینی بر طاقم تأكیداتله بیان وعلم الٰهی ایله شهاد ایتدكاری و كندیلرینك وظیفه‌لری آنجق آچیقدن تبلیغ ایتمك اولدیغی حصر و قصرله بیان ایتدكاری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی رسل عیسانك وظیفه‌لرینی بیان ایتدكارینی ذكردن صوكره شو بیانلرینه قارشی كافرلرك جوابلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا اِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴾ بیوریور .

[كافرلر رسوللره « بز سزكله تشأم ایدیوروز » دیدیلر و سوزلرینه شونیده علاوه ایتدیلر : « اللهه یمین ایدرزكه اكر سز رسالت دعواسندن فراغت ایدوب وازكچمزسه‌كز بز سزی طاشله اولدیررز و بزم طرفمزدن سزه آجیدیجی عذاب اصابت ایدر .] بناءً علیه ؛ وازكچك سوزكزدن بلا كزی بولمایك بزدن » دیمكله رسوللری تهدید ایتمشلردر .

تطیر ؛ بر شیئی كونولكه علامت عد ایتمكدر . انسانلرك سومدكاری شیئی كوتولكه علامت عد ایتملری عادت اولدیغندن رسل كرامك دعوالرینی و یمین ایتملرینی یالان ظنیله كوتولكه علامت صایدقلرینی بیان ایتدیلر . چونكه ؛ یالان یره یمینی آنلر قحط وغلایه سبب عد ایدرلردی . بناءً علیه ؛ دیدیلركه « ای رسوللر ! بز سزكله تشأم ایدیوروز . زیرا ؛ سز یالانجیسكز و یالان دعوایه مصر اولدیغكز كبی یمینده ایدیورسكز . حالبوكه یالان یره یمین مملكتلری اوتسز وصوسز براقدیغی كبی قحط وغلایه دخی سبب اولور . بناءً علیه ؛ سز خیره علامت دكلسكز ، بلكه شره علامتسكز » دیمكله رسوللری صوچلی چیقارمق ایسته‌دیلر . چونكه جهلانك عادتی ؛ شهوات نفسانیه‌لرینك آرزوسنی آرامقدر . ولوسه او آرزو ایتدكاری شی عین شر اولسون . هوا وهوسلرینه موافق كورمدكاری شیئی رد و انكار ایدرلر ولوسه اوشی انواع خیراتی جامع وجمله سعاداتی جالب اولسون . ایشته شو اساسلره بناءً (انطاكیه) اهالیسی « بز سزی سومیوروز زیرا ؛ بزم آرزومزك خلافنه بر طاقم شیلر تكلیف ایدیورسكز . وازكچك بو دعوادن اكر

وازكچمزسه‌كز سزی طاشله اولدیررز » دیدیلر . چونكه هر زمان سفهانك عادتلری ؛ اولا مراملرینی ترویج ایچون بر طاقم حیل ودسائس آرامق و مغالطه ایله باطللرینی اورتمكدر . اكر بونكله آرزولری حصوله كلمزسه بر طاقم تهدیداته قالقیشمق اولدیغندن بونلرده عین مسلكی تعقیب ایتمشلردر .

نیسابورینك بیانی وجهله عذاب الیم ایله مراد ؛ **بری آرقه‌سنه اولوجیه قدر آنیلان طاشلردن حاصل اولان آجیلردر** . یاخود طاشله رجم ایده‌جكلری كبی **كوزلرینه آلدقلری دار اشكنجه‌لردر** كه اللرندن هرنه كلیرسه یاپاجقلرینه و كیری قویمیه‌جقلرینه اشارت ایتمشلردر .

*
* *

واجب تعالی مشركلرك تهدیدلرینه قارشی رسل كرامك جوابلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ اَئِنْ ذُكِّرْتُمْ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ﴾ بیوریور .

[رسل كرام آنلره جواب اولارق « سزك تشأمكزك سببی سزك كندیكزله برابر اولان اعتقاد باطلكز و كفریكز و كوتو عمللریكزدر . یوقسه بزم سزه تبلیغ ایتدیكمز اعتقاد حق تشأمه سبب اولماز ، بلكه عین سعادته سبب اولور . اكر سز متابعه اولوب وعظ ونصیحت قبول ایتمزسه‌كز باشكزه هر بلا كلیر واكر نصیحت قبول ایدرسه‌كز هر كوتولكدن قورتولمش اولورسكز . شو حالده حق اولان ؛ سزك ظنكز كبی بزمله تشأم ایتمك دكلدر . بلكه سز كفر وطغیانی عادت ایتمش بر طاقم قوم مسرف و باطل ایله الفت ایتمش سفیهلرسكز » دیمكله تشأم اولونمغه شایان انجق كندیلری اولوب رسوللر اولمادیغنی بیان ایتمشلردر .]

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله رسل كرام تیمن وتبرك اولوناجق اكرامه شایان كیمسه‌لر اولدقلری حالده آنلرله تشأملرندن واكرام بدلنده اهانتلرندن طولایی كندیلرینه اسراف اسناد اولونمش وبو وسیله ایله مسرف اولدقلرینی بیانله ذم اولونمشلردر .

*
* *

واجب تعالی رسل كرامله اهالی بینده واقع اولان مباحثه‌یی بیاندنصكره بعض كیمسه‌نك رسل كرامك تصدیق واتباعلری لازمدر دیدیكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَجَاءَ مِنْ اَقْصَا

اَلْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعٰى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ * اِتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْـَٔلُكُمْ اَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴾ بیوریبور .

[شهرك نهایتی طرفندن قوشارق بر رجل کلدی ودیدی که «ای قومم ! رسوللره اتباع ایدك . زیرا ؛ آنلره اتباع ایتمك سزك سبب نجاتکزدر . سزدن اجرت ایسته‌مه‌ین کیمسه‌لره سز اتباع ایدك . حالبوکه او رسوللر طریق حقه اهتدا ایتمشلردر .]

فخر رازی و نیسابورینك بیانلرینه نظراً شهرك اوست طرفندن کلن رجل (حبیب نجار) در. چونکه ؛ شهر خلقی رسوللرك سوزلرینی دیکله‌دکدن صوکره آنلره اتباعدن امتناع ایتمکله برابر رسوللری رجمله قتل ایده‌جکلرینه قرار ویردیلر . بو قرار خانه‌ی شهرك الك اوزاق محلنده اولدیغی حالده (حبیب) ك سمعنه واصل اولونجه همان علی العجله قوشارق کلیر وقومنه، رسوللره اتباع واجب اولدیغنی و رسوللر اجرت ایسته‌مدکلری جهتله اتباع لازم اولوب اتباعده؛ اجرت ویرمك کبی مادی بر ضرر اولمادیغی بیانله برابر اتباع ایدیله‌جك اولورسه معنوی برچوق فائده اولدیغنه ده اشارت ایتمشدر. چونکه رسوللرك اهتدا ایتمش اولدقلرینی صراحةً بیان ایتمك ؛ رسوللره اتباعده دنیوی واخروی منفعت اولاجغنی بیان ایتمکدر.

﴿ رجلٌ ﴾ لفظنده اولان تنوین تعظیم ایچوندر که رجل کامل دیمکدر . چونکه ؛ (حبیب نجار) حضرتلری عابد، زاهد و منصف بر ذات اولدیغی کبی کتب سابقه‌ده رسول اللهك اوصافنی کوردیکی وجهله بزم رسولمزه ده ایمان ایتمشدی. رسل عیسایه کندی ایمان ایتدیکی کبی کمال شفقتندن ناشی قومنه ده نصیحتده بولونمشدر. لکن قومی «سن ده می بزم دینمزی ترك ایتدك» دیه‌رك قتل ایتدکلری مرویدر وقبر شریفی انطاکیه‌ده مشهوردر .

خلاصه ؛ انطاکیه اهالیسنك رسوللری طاشله اولدورمکه قرار ویردکلرینی ایشیدنجه شهرك اوزاق محلندن (حبیب نجار) ك علی العجله کلدیکی و رسوللره اتباع ایتملرینی قومنه توصیه ایتدیکی و رسوللر اجرت ایسته‌مدکلرندن طولایی اتباعده بر ضرر اولمایوب اتباعه شایان و رسوللر ایسه طوغری یوله واصل اولمش مهتدی اولدقلرینی بیانله قومنی اتباعه ترغیب ایتدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی حبیب نجارك قومنه نصیحتنی بیاندن صوکره الله تعالی‌یه عبادتك لزومنی دلیل عقلی ایله اثبات ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَالِيَ لَا اَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾ بیوریبور .

[بکا نه کبی مانع وارکه بنی خلق ایدن ربمه عبادت ایتمه‌یه‌یم . حالبوکه سز آنجق حضور معنویسنه رجوع ایده‌جکسکز .]

یعنی ؛ حبیب نجار قومنك انکارینی کورونجه «بکا نه کبی شی عارض اولدی که بنی خلق ایدن خلاقه عبادت ایتمه‌یه‌یم وعاقبت سز آنك حضورینه رجوع ایدوب عملکزك جزاسنی کوره‌جکسکز . شو حالده خالقه عبادتده بر مانع اولمادیغی کبی عبادتی ایجاب ایدن دلیللرده واردر. زیرا ؛ بزی یوقدن خلق ایتمسی وعاقبت آنك حضورینه واره‌جغمز بزم عبادت ایتمکلکمزی ایجاب ایدر اسبابدندر » دیمکله قومنی اقناعه چالیشمشدر .

بوندن اولکی آیتلرك تفسیرنده بیان اولوندیغی وجهله (حبیب) حضرتلری اولجه ایمان ایتمشدی . کندیسنك صنعتی دولکر ویاخود چماشیر یيقایجی ویا ایپکدن البسه طوقویوجی اولمسی و کسبنی هر کون ایکی‌یه تقسیم ایدوب بر قسمنی فقرایه تصدق ودیکر قسمنی عیالنك نفقه‌سنه تخصیص ایتمسی خصوصنده روایتلر واردر .

حبیب حضرتلرینك قومنه مدافعه‌سی کمال فطانتنه دلالت ایتدیکی کبی بر طاقم حکمت اوزرینه ده مشتملدر. چونکه؛ انسانلرك خلق اولونمسی حقلرنده نعمت اولدیغندن او نعمتك نفسنه شکرینك اداسی واجب اولدیغنه اشارت وآنك شکری ده عبادت ایتمك اولدیغی بیان وعاقبت حضور الٰهی‌یه رجوع ایتمك زجری موجب اولوب قومی ده معاصیدن منعه وزجره محتاج اولدقلرندن حضور معنوی‌یه رجوع ایده‌جکلرینی آنلره نسبتله انصافه دعوت ایتمش وعبادت ایتمه‌مکده‌کی قباحتی کندینه نسبتله نفسنی تعییب وقومنه تعریض ایلمشدر. بو مسلك؛ نصیحتده الك کوزل بر مسلکدر . چونکه دیکله‌ینلرك قباحتلرینی کندینه اسناد ایده‌رك صرف کلام ایتمك؛ مخاطبلرك غضبنی تسکین ایتدیکندن هر حالده تأثیری زیاده اولور .

هر مؤمنك منکراتی منعه سعی ایتمسی لازم اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر . چونکه ؛

جناب حق قومنك قصد ایتدکاری قباحتی منعه چالیشـدیغندن طولایی حبیب نجاری ثنا بیورمشدر. جناب حقك شوثناسی؛ منکراتی نهیه سعی ایتمك عندالله مرضی ومقبول بر عبادت اولدیغنه صورت واضحه‌ده دلالت ایدر.

حبیب حضرتلرینك بوکلامی مبدائی ومعادی جامع اولدیغندن احوال دنیا واحوال آخرتك هرایکیسنه‌ده اجمالاً اشارت ایتدیکی جهتله غایت بلیغ مجمل ومفیددر.

*
**

واجب تعالی حبیب نجارك نصیحتنك بقیه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ ءَاَتَّخِذُ مِنْ دُونِهٖ اٰلِهَةً اِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمٰنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنِّى شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا وَلَا يُنْقِذُونَ ﴾ بیوریور.

[اللهك غیری پوتلری بن آلهه اتخاذ ایدرمی‌یم وا و پوتلری معبود اتخاذ ایتمك لایق اولورمی؟ اکر الله تعالی بکا برضرر مراد ایدرسه او پوتلرك شفاعتلری اوضرری بندن دفع ایده‌مز وبکا معاونت ویاردیم ایتمکله بنی او ضرردن قورتاراماز] بناءً علیه؛ پوتلرك معبود اتخاذ اولونمغه استحقاقلری یوقدر.

نیسابورینك بیانی وجهله بوندن اولکی آیت صانعك وجودینی اقرار اولوب بو آیت ایسه واجب تعالی‌نك غیری معبودك اولمادیغنی بیان اولدیغندن آیتك ایکیسی توحید حکمنده‌در. بناءً علیه؛ حبیب نجار حضرتلری اولاً واجب تعالی‌نك وجودینی وصفات کمالیه ایله متصف اولدیغنی وثانیاده شریکدن ونقائصدن منزه بولوندیغنی بیانله توحیدی اکمال ایتمشدر.

فخررازی وخازنك بیانلری وجهله برکیمسه‌نك جناب حقه عبادتی؛ **اوچ درجه‌در:**

برنجی درجه‌سی؛ **عبد ربنه عبادتنده آنجق رضاء باری‌یی قصد ایتمك وصرف ربسنك معبود وخالق ومالك اولدیغی نظر اعتباره آلارق عبادت ایتمکدر.** اما ربسی انعام ایتسون وایتمسون هرحالده وظیفه‌سی عبودیت اولدیغنی دوشونمك وآنی یرینه کتیرمکدرکه بو؛ **عبادتك اعلی مرتبه‌سیدر.**

ایکنجی درجه‌سی؛ **جناب حقك ویرمش اولدیغی نعمتلری دوشونمك وا و نعمتلرك شکرینی ادا ایتمك مقصدیله منعم اولدیغندن طولایی عبادت ایتمکدر.** شو مقصدله وظیفهٔ عبودیتی اداسنه قوشمق؛ **عبادت وعبودیتك اورته مرتبه‌سیدر.**

اوچنجی درجه‌سی؛ **جناب حقك قهرینی وغضبنی دوشونمك وآنك قهرندن قورقمسی بناءً عبادت ایتمکدر.** شو مقصدله عبادت؛ **عبودیتك آشاغی مرتبه‌سیدر.** چونکه؛ عبادتده حسن رضا یوق، یالکز معبودك قهرندن قورقو وعذابندن قورتولمق امیدی وار. شو حالده قورقوسی اولمسه عبادت ایتمیه‌جك اولدیغندن بو نوع عبادت دیکرلرینه نسبتله ادنادر.

بو آیتده همزه؛ **استفهام انکاریدر.** بناءً علیه؛ آیتك ابتداسی توحید مقامنده‌در. چونکه؛ اللهك غیری معبود اتخاذینه لایق کیمسه اولمادیغنی اقرار؛ عین توحیددر.

حبیب نجار حضرتلری کافرلرك معبود اتخاذ ایتدکلری پوتلرك معبود اتخاذ اولونمالرینی انکاردنصکره معبود اتخاذ ایتمکده‌کی مضرتی بیان ایتمك اوزره کلامنه شونی‌ده علاوه ایده‌رك دیمشدرکه:

﴿ اِنّ۪ٓى اِذًا لَف۪ى ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴾

[« منفعت ومضرته مقتدر اولمایان پوتلری بن معبود اتخاذ ایتدیکم تقدیرده محقق آچیق بر ضلالتی اختیار ایتمش اولورم.] زیرا؛ قادر وقیوم اولان واجب تعالی‌نك غیری‌یی معبود اتخاذ ایتمکدن دها زیاده بیوك بر ضلالت اولاماز » دیمکله قومنی ارشاده چالیشمشدر. چونکه؛ پوتلرك طاشدن وآغاجدن یاپیلمش برطاقم اشیاء خسیسه اولدقلری میدانده اولدیغی حالده آنلری معبود اتخاذ ایتمکدن وآنلردن شفاعت بکله‌مکدن دها زیاده بر حماقت اولاماز. بناءً علیه آنلری معبود اتخاذ ایتمك؛ ضلالتدن باشقه برشی دکلدر.

خلاصه؛ واجب تعالی‌نك غیری پوتلری معبود اتخاذ ایتمك امر منکر اولدیغی والله تعالی برکیمسه‌یه ضرر مراد ایدرسه معبود اتخاذ اولونان پوتلرك شفاعتلری اوضرری دفع ایده‌میه‌جکی واوضرردن کندیلرینه عبادت ایدن کیمسه‌یی قورتاره‌میه‌جقلری وپوتلری معبود اتخاذ ایتمك ضلالتدن باشقه برشی اولمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
**

واجب تعالی حبیب نجارك قومنه قارشی موحد اولدیغنی اظهار وتوحیدك حقانیتنی دلائلیله اثبات ایتدیکنی بیاندن صوکره صورت علانیه‌ده ایمانتی اظهار ایلدیکنی علی طریق الحکایه بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنّی اٰمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ ﴾ بیوریور .

[« بن سزك ربکزه محقق ایمان ایتدم ایشیدك بنم سوزیمی وایمانمی » .]

یعنی ؛ حبیب حضرتلری قومنه قارشی جناب حقك وجودینی و وحدانیتنی اثبات ایتدکدن صوکره ایمانتی اظهار ایده‌رك دیدی‌که « بن سزی یوقدن خلق ایدوب تربیه ایدن ربکزه محقق ایمان ایتدم . بناءً علیه ؛ بنم ایمانمی وایمانمه دائر سویله‌دیکم سوزمی ایشیدك ، شبهه‌کز قالماسون . حال بویله اولونجه سوزیمك مشتملاتنه دقت ایدك ونفسکزه انصاف ایدك » دیمکله نصیحتده بولونمشدر .

بو آیت جلیله‌ده خطاب ؛ قومنه اولمق احتمالی اولدیغی کبی بیضاوینك بیانی وجهله رسل کرامه اولمق احتمالی دخی واردر . چونکه ؛ حبیب حضرتلری قومنه نصیحت ایدنجه قومی طاشله اولدورمکه هجوم ایدرلر . وفات ایتمه‌دن رسل کرامه ایمانتی اظهار ایدوب ایشیتدیرمك اوزره آنلرك طرفنه سرعتله قوشدی وبو کلامی آنلره خطاباً سویلدی . و « ربمه ایمان ایتدم » دیمدی‌که کندی قومنك رب طانیدقلری پوتلر ظن اولونماسون ، بلکه « سزك ربکزه ایمان ایتدم » دیدی‌که رسل کرامك ربی اولدیغی بیلنسون . بو کلامله ایمانتی اظهار ایتدکدن صوکره قومی طرفندن شهید ایدلمشدر .

رحمة الله رحمةً واسعةً واتانا لنا الله شفاعة .

*
* *

واجب تعالی حبیب حضرتلرینك حین وفاتنده عنایت ازلیه ظهور ایدوب جنتله تبشیر اولوندیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قِیلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ ﴾ بیوریور .

[وفاتی زماننده طرف الٰهیدن برملك واسطه‌سیله « سن جنته داخل اول » دنیلدی .]

بیضاوینك بیاننه نظراً بو سوز کندیسنه تبشیر ویاخود اکرامدر وسائر شهدا کبی جنته دخولنه اذندر . یاخود بو کلام قتل اولوندقدن صوکره برسائلك سؤالنه جوابدر .

کأن سائل « دین حقنده بوقدر صلابت کوستروب حیاتنی محو ایدنجه‌یه قدر چالیشنجه ربسی نه‌ایله مکافات ایتدی؟ » دیدی . سائلك بو سؤالنه جواب اولارق ملك واسطه‌سیله غائبدن بوندا واقع اولدی . یاخود نیسابورینك بیاننه نظراً بو کلام قتل اولوناجغی زمان رسل کرام طرفندن تبشیر اولارق واقع اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی حبیب حضرتلری آنلری تصدیق ایده‌رك قومنك‌ده بو حالی بیلمسنی تمنی ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ یَا لَیْتَ قَوْمِی یَعْلَمُونَ * بِمَا غَفَرَ لِی رَبِّی وَجَعَلَنِی مِنَ الْمُكْرَمِینَ ﴾ بیوریور .

[« آه نه اولا ایدی بنم قومم ربمك بنی مغفرت ایدوب اکرام اولونان کیمسه‌لر زمره‌سندن قیلدیغنی ومغفرتك سببنی بیله‌لر واو سببه آنلرده توسل ایده‌لرده مغفرت اولونالردی » دیمکله قومنك مغفرت اولونمسنی ایسته‌مشدر .]

حبیب حضرتلرینك بو کلامی قومنك کفر اوزره بولوندقلرینه تحسرینی متضمندر . بو کلامی سویله‌مکدن مقصدی ؛ آنلری انصافه دعوت و کفرلرندن توبه ایله مغفرته وآنلره کندیلرینك بویوك خطا اوزرینه اولدقلرینی بیلدیرمکله ندامته سوق ایتمکدر . بو کلامك وفاتندن صوکره اولمسی احتمالی‌ده واردر . چونکه ؛ نیسابورینك بیانی وجهله رسول الله « حبیب حال حیاتنده وحال وفاتنده قومنه نصیحت ایتدی » بیورمشدر . هرهانکی صورتله اولورسه اولسون حبیب حضرتلرینك غایت علوّ درجه‌یه مالك ، صبرلی ، حلمی پك چوق ومرحمتی غضبنه غالب برذات اولدیغنه حالی دلالت ایدر . چونکه ؛ قومنك غضبی وبغض وعداوتی بردرجه‌یه واروب قانی غلیان ایده‌رك طاشله اولدورمکه جرأت ایتدکلری حالده مرحمتی آنی نصیحته ومغفرتلرینی طلب ایتمکه سوق ایدیور . حبیب حضرتلری آنلرك مغفرت اولوناجقلری اسبابه چالیشدیغی حالده آنلر اصلا قولاق آصمادقلری کبی قتل ایتمك فکرندن دخی واز کچمه‌مشلر وعاقبت قتل ایتمشلردر و قتللری‌ده سعادت اوزره اولمشدر .

یکرمی اوچنجی جزؤ

واجب تعالی حبیب نجارك حالنی بیاندن صوکره مخالف اولانلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا اَنْزَلْنَا عَلٰى قَوْمِهٖ مِنْ بَعْدِهٖ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاۤءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ * اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَاِذَا هُمْ خَامِدُونَ ﴾ بیوریور .

[حبیبك وفاتندن صوکره قومی اوزرینه سمادن هیچ بر عسکر ایندیرمدك وایندیریجی‌ده اولمادق . آنلری اهلاك ایدن وقعه اولمادی ، الا بر صیحه اولدی که او صیحه اوزرینه آنلر درحال سوندیلر اصلا حیات اثری قالمادی ، بلکه اوآنده آتش یرنده قالان کول کبی اولدیلر .]

یعنی ؛ آنطاکیه اهالیسنك اهلاکی ایچون سمادن بز عسکر ایندیرمدك . زیرا ؛ عسکره احتیاج یوقدر . آنلرك اهلاکنه بر ملکك صیحه‌سی کفایت ایتمشدر . بناءً علیه ؛ ملکك صیحه‌سی اوزرینه ناکهانی اولارق آنلر درحال میت اولمشلردر .

نیسابورینك وقاضینك بیانلری وجهله بو آیت جلیله ؛ بزم پیغمبریمزك فضلتنه دلالت ایدر . چونکه ؛ جناب حق بر قومك اهلاکی ایچون سمادن عسکر انزال ایتمدیکنی بیان بیوردی . حالبوکه رسول اللهك قومنی اهلاك ورسول اللهه معاونت ایچون (بدر) ، (خندق) غزالرنده ملکلردن عسکر کوندرمشدرکه بو بزم نبیمزك افضل اولدیغنه دلالت ایدر . زیرا ؛ انبیادن واولیادن هیچ کیمسه‌یه واقع اولمایان معاونت بزم نبیمزه واقع اولمشدر .

فخر رازینك بیانی وجهله واجب تعالی عندنده آنلرك اهلاکی غایت قولای اولدیغنه اشارت ایچون صیحه وحدتله یعنی برکره اولمسیله توصیف اولونمشدرکه « آنلرك اهلاکنه جبریلك بر صیحه‌سی کافی اولوب ایکی صیحه‌یه احتیاج یوق » دیمکدر . وقوعات شویله جریان ایتمشدر : حبیب حضرتلرینی قتل ایتملری اوزرینه جناب حقك امریله جبریل امین قلعه قپوسنك ایکی قنادلرینی اللرینه آله‌رق بر صیحه ایدنجه جمله‌سی یره میت اولارق سریلمشلردر .

حال حیاتلرنده یاقیجی ویقیجی آتش کبی پارلایجی اولدقلرینه اشارت ایچون آنلرك موتنده خمودله تعبیر اولونمشدر . چونکه خمود ؛ آتشك صونمسنه اطلاق اولوندیغندن آنلرك جسدلری سونمش آتش کبی اولونجه حیاتلری‌ده عین آتش کبی اولمق لازمکلیر .

آنلرده حقیقتده آتش کبی علوله‌نیورلردی . زیرا ؛ حرارتك قوتی نسبتنده انسانك قوهٔ غضبیه و شهوانیه‌سی شدتلی اولدیغندن آنطاکیه اهالیسی غضبلرینك شدتنه بناءً (حبیب) ی قتله قدر جرأت ایتدیلر وقوهٔ شهوانیه‌لری زیاده اولدیغندن هوا وهوسلرینه تابع اولارق کلامنی دیکله‌مدیلر . بناءً علیه ؛ کفر اوزره اصرارله ایمانه اصلا رغبت ایتمدیلر . هلاکلری صیحه اوزرینه ترتب ایدوب صیحه‌دن صوکره اولدیغنه اشارت ایچون ترتبه وتأخره دلالت ایدن فا لفظیله وارد اولمشدر .

خلاصه ؛ آنطاکیه اهالیسنك هلاکی بر صیحه ایله اولدیغی وآنلری اهلاك ایچون سمادن عسکر انزال اولونمادیغی وبر صیحه ایله آنلرك سونمش آتش کبی اولدقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی حبیب نجارك قومنك بر صیحه ایله هلاك اولدقلرینی بیاندن صوکره آنلر اوزرینه ابدی حسرتك لازم اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴾ بیوریور .

[ندامت وحسرت ؛ ایمان ایتمه‌ین قوللر اوزرینه‌در . زیرا ؛ آنلر کندیلرینه بر رسول کلدی ، الا او رسولی استهزا ایدرلر .]

یعنی ؛ ندامت کامله وحسرت دائمه وحزن ابدی شول قوللر اوزرینه وارددرکه او قوللرك حاللرینی اصلاح وطوغری یوله ارشاد ایچون هیچ بر رسول کلدی ، الا اوکلن رسولی آنلر استهزا ایتدیلر . بناءً علیه ؛ ابدی عذابه مستحق اولدقلرندن دائمی ندامت کندیلرینی احاطه ایتدیکی جهتله ابدی بر حسرت ایچنده قالمشلردر . چونکه ؛ آنلره عذابك کلدیکی کونده او عذابی دفعه آنلرده قدرت اولمادیغندن آنلر حیرت ایچنده سرخوش

وندامت ايچنده متحسر وبيهوش اولدقلرى كبى او كونده ايمان ايتمك ايسترلر ولكن ايمانه منفعت ويرمديكندن حسرتلرى متمادى اولوركه توكنمز وآرقه‌سى كسيلمز .

بو آيه‌ده بيان اولونان حسرت ؛ **قوللرك كنديلرى طرفندن اولمسى** احتمالى اولديغى كبى بيضاوى ونيسابورينك بيانلرى وجهله **ملكلردن وانس وجندن واهل ايمان طرفندن اولمسى** احتمالى‌ده واردر. زيرا ؛ «آنلرك كندى نفسلرينه ياپمش اولدقلرى جنايت او قدر بويوكدركه هركسك حسرت واسفنى موجب اولور بر درجه‌ده » ديمكدر. چونكه ؛ كنديلرينه دنيوى و اخروى منفعتلرينى بيان ايدر خالصانه نصيحت ايدنلرك نصيحتلرينى استهزا وآنلرك دعوتلرينه اجابتدن امتناع ايله كفر اوزرينه دوام ايتمكدن دها بويوك برجنايت اولامايغندن هركسك حسرتلرينه شايان ديمكدر .

(ماياتيهم) **حسرتك سببنى بيان ايدر دليلدر** وتقريرى شويله‌در : «كفر اوزرينه دوام ايدن عباد اوزرينه حسرت لازمدر. زيرا ؛ آنلر كنديلرينه كلن رسولى استهزا ايدرلر. هركيمسه‌لركه كنديلرينه كلن رسوللرى استهزا ايده‌لر ، آنلر اوزرينه حسرت لازمدر . بناءً عليه ؛ كفر اوزره اصرار ايدن عباد اوزرينه حسرت لازمدر » ديمك اولور .

رسولى استهزا ايله رسولك شريعتنى استهزا بيننده فرق اولماديغندن رسولك وفاتندن صوكره شريعتنى استهزا ايدنلرده عين حسرته محكوملردر . بناءً عليه؛ زمانمز سفهاسندن شريعت احمديه‌يى استخفاف واستهزا ايدنلرك حاللرى‌ده تحسره شاياندر .

خلاصه ؛ رسل كرامى وشريعتلرينى استهزا واستخفاف ايتمك عبادك حسرت دائمه‌سنى ايجاب ايتديكى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

∴

واجب تعالى رسل كرامه ايمان ايتمه‌ينلرك حسرت ابدى‌يه مستحق اولدقلرينى بياندن صوكره قريشك رسول الله‌ه ايمان ايتمدكلرندن طولايى تكديره مستحق اولدقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ اَنَّهُمْ اِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ * وَاِنْ كُلٌّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴾ بيوريور .

[اى حبيب ذيشانم ! اهل مكه سنى استهزا ودينكى انكار ايدرلرده بيلمزلر وخبر آلمازلرمى كه بزم آنلردن اول اهلاك ايتديكمز قوملرى و آنلرده بونلر كبى رسوللرينى تكذيب واستهزا ايتدكلرندن هلاك اولدقلرينى؟ حالبوكه او هلاك اولان قوملر بر درجه منقرض اولديلركه دنيايه و بالخاصه بونلره عودت ايتمك احتمالى يوقدر وعودت ايده‌مزلر و آنلردن هربرى دنيايه دونمز ، الا بز آنلرى يوم قيامتده حضورمزه جمع ايدرز واوراده حاضر بولونورلر و هربرى عملنك جزاسنى كورور .] زيرا ؛ هركس اواجتماعده عملندن مسئول اولاجقدر. بناءً عليه؛ انسانلر كنديلرندن اول هلاك اولانلرك سبب هلاكلرينى دوشونوب هلاكه سبب اولان كناهلردن احتراز ايتمك لازم اولديغنى بيلملى وحضور الهيده اجتماع اولاجغنى تفكر ايدوب حسن تداركانده بولونماليدر .

نيسابورى وقاضينك بيانلرى وجهله بو آيتده استفهام ؛ **تعجب ايچوندر**. يعنى قرون ماضيه‌نك اثرلرى كورولمز وبردها عودت ايتمز بر حالده هلاك اولدقلرندن عبرت آلمق لازم ايكن عبرت آلمامالرى تعجبه شايان بر حالدر. زيرا ؛ انسانلر ايچون امثالندن عبرت آلمق بر وظيفهٔ مهمه‌در . بويله بر وظيفه‌يى اهمال ايتمك البته تعجبه و استغرابه شاياندر .

(وانْ كلٌّ) ده بولونان (ان) نافيه اولوب (لمّا) الا معناسنه اولديغنه نظراً **معناى نظم** : [آنلردن هربرى عودت ايتمزلر ، الا بزم حضورمزده اجتماع ايدرلر] ديمكدر. اكر (ان) **مخففه** اولورسه **معناى نظم** : [آنلردن هربرى يوم قيامتده بزم حضورمزده البته اجتماع ايدوب حاضر بولوناجقلر] ديمكدر .

خلاصه ؛ انسانلرك كچمش ومنقرض اولمش اهالينك حاللرندن عبرت آلملرى لازم وآنلرك كيدوب بر دها كلمدكلرى دخى عبرته شايان اولديغى وكچمش وكچه‌جكلر جمله‌سنك يوم قيامتده حاضر بولونوب عمللرينك جزاسنى كوره‌جكلرى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

∴

واجب تعالى قيامتده جمله ناسك حضور الهيده اجتماع ايده‌جكلرينى بياندن صوكره

ناسك احيا اولونارق جمع اولملرينك ممكن اولديغنى محسوساتدن جملهنك مسلمی ومشاهدی اولان بر دليل ايله اثبات ايتمك اوزره ﴿ وَاٰيَةٌ لَهُمُ الْاَرْضُ الْمَيْتَةُ اَحْيَيْنَاهَا وَاَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَاْكُلُونَ ۞ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ۞ لِيَاْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ اَيْدِيهِمْ اَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴾ بيوريبور .

[قورومش خضرواتی قالمامش اولان ير يوزی أولدكدنصكره انسانلرك ديريلوب محشره جمع اولاجقلرينه دليل وعلامتدر . بناءً عليه ؛ حشری انكار ايتمك جائز اولماز. زيرا ؛ بز عظيم الشان ارضی احيا ايدر وآنده اوتلر بيتيرر دانهلر چيقاريرز . اودانهلردن انسانلر اكل ايدرلر واو ارضده بز خرمادن واوزومدن باغچهلر خلق ايتدك كه انسانلر آندن انتفاع ايدرلر . و بز ير يوزنده پيكارلر قايناتدق كه آنلر ميوهلردن و پيكارلرله وألّلرينك ايشلهمسيله حاصل اولان دانهلردن يسونلر .] شومعنی (ما) ماء موصول اولديغنه نظرآدر . اما (ما) ماء نافيه اولديغنه نظراً معنای نظم : [حالبوكه بونعمتلر آنلرك أللريله خلق اولونمادی. زيرا ؛ بز خلق ايتدك وآنلره مباح قيلدق يسونلر ايچسونلر . بوقدر نعمتلری كوريبورلرده شكر ايتمزلرمی وشكر ايتمهمك قباحت عظيمه دكلمی؟ ديمكدر .

واجب تعالی بو آيتده حشرك امكانی و وقوعنی محسوساتدن بر مثال ايله تمثيل وقطعی بر دليل ايله اثبات بيورمشدر . چونكه ؛ كوز كوننده اوتی و صوبی چكلمش وحلاوت ولطافتی قالمامش وأولمش جسده بكزهين ير يوزنی بهار كونلرنده رحمتلرك فيضانيله كنج دايقالی كبی لطافتلی ونضرتلی بر صورتده احيا بيوروب انسانلرك اكلنه صالح سبزه ، آربه ، بغدای وسائر حبوباتلری واوتلری اخراج ايتمسی وير يوزنده خرمادن واوزومدن باغلر وباغچهلر خلق ايدوب پيكارلر آقيتمسی وانسانلر ميوهلرندن واوميوهلردن أللريله ياپدقلری پكمز وسائره كبی نعمتلردن يسونلر ايچون اوحاصلاتی خلق بيورمسی أولدكدن صوكره انسانلرك ده احيا اولوناجغنه علامت عظيمه ودلالات قطعيهدر وقدرت الٰهيهيه دليلدر. بوقدر جسيم نعمتلری كوروبده شكر ايتمهمك انسانلر ايچون بر امر منكردر.

فخررازی وبيضاوينك بيانلری وجهله انسانك حياتنك دوامی وجسدينك قوامی دانهيه

تعلق ايتديكندن انسانك معيشتنك اك بويوكی دانه ايله حاصل اولديغنه اشارت ايچون (منه) ظرفی اكل اوزره تقديم اولونمشدر . چونكه تقديم ؛ حصر افادهايتديكندن معنای نظم : [آنجق دانهدن اكل ايدرلر] ديمكدر . حالبوكه انسان يالكز دانهدن اكل ايتمز ، بلكه دانهنك غيری بر چوق شيئیده اكل ايتدكلری معلومدر . شو حالده انسان هرنه قدر دانهنك غيری برچوق شيلر اكل ايدرسهده آنلرك دانهيه نسبتله حكمی يوق ديمكدر ، زيرا حيات انسان ؛ آنجق دانه ايله قائمدر . چونكه ؛ دانه آز اولورسه قحط ودانه يوق اولورسه انسان هلاك اولور . بناءً عليه دانه ؛ انسانلرك مابه القوامی اولديغندن نه قدر كوچوك ايسهده قدری او قدر بويوكدر . شوحالده انسانلرك رزقی اولان دانهيه چوق حرمت ايتملری لازمدر . زيرا ؛ حياتلرينی تأمين ايدن اودر . حياتلری نهقدر معزز ومحترم ايسه دانهنكده اوقدر معزز ومحترم اولمسی لازمدر .

بو قدر جسيم نعمتلره قارشی شكر ايتمهمك يك بويوك قباحت ومنكراتدن اولديغنه اشارت ايچون انكاره دلالت ايدن استفهام انكاری ايله وارد اولمشدر .

واجب تعالی بو آيتده وحدانيتنه وحشره دلالت ايدن نعمتلرينی ترتيب اوزره ذكر ايتمشدر . چونكه ارض ؛ انسانك مسكنی ومحل قراری اولديغندن هرشيدن اول انسانه لازم وضروری اولديغی جهتله برنجی مرتبهده انسانه مسكن اولان ارضی ذكر ايتمشدر . انسانه يالكز ارض اوزرنده قرار ايتمك كافی اولمايوب ارضك احياسيله انتفاع اولوناجغنه بناءً ايكنجی مرتبهده ارضك احياسنی ذكر بيورمشدر . يالكز ارضك يشيللكی كافی اولمايوب انسانلرك مابه الحياتی اولان دانهنك وجودی لازم اولديغندن اوچنجی مرتبهده دانهيی ذكر بيورمشدر . حبوباتله حياتی تأمين ايتدكدنصوكره خرما واوزوم كبی نعمتلرله تلذذ ايتمك لازم اولديغندن دردنجی مرتبهده باغلر وباغچهلر ذكر اولونمشدر . كرك حبوبات وكرك ميوهلر صو ايله حاصل اولديغندن بشنجی مرتبهده پيكارلرك جريانی ذكر اولونمشدر . خرما ايله اوزومده هم ميوه همده غدا موجود اولديغی كبی طاتلی ، نعمتلرك اك زياده شرفليسی اولديغی جهتله باغده وباغچهده برچوق ميوهلر اولديغی حالده

شرفلرينه بناءً يالكز بوايكيسنك ذكريله اكتفا اولونمشدر. كرك ميوه‌لر، كرك حبوبات اكثريا انسانك سعيله اولديغندن آللرينك عملى اكل ايتمك صراحةً ذكر ايدلمشدر كه انسان ايچون سعى وعمل لازم اولديغنه دخى اشارت اولونمشدر. چونكه؛ حبوبات اكمه‌نجه بيتمه‌ديكى كبى ميوه‌ده آغاجى ديكمه‌نجه بيتمز. بناءً عليه؛ جناب حق آللرينك امكندن اكل ايتدكلرينى بيان بيورمشدر.

شو نعمتلرك جمله‌سيله برابر انسانك رزقى كوزى اوكنده مسكنى اولان ارض اوزرنده حصوله كلمسى انسان ايچون بيوك نعمتدر. چونكه؛ اكر انسانك رزقى سماده وياخود هواده خلق اولونمش اولسه ايدى كوزى كورمديكى ايچون دائما وهم وتردد واضطراب ايچنده ياشار ومضطرب القلب اولور راحتسز قاليردى. شو حالده نعمتك مسكنمز اولان يردن خلق اولونمسى حقمزده بيوك نعمت اولديغنده شبهه يوقدر.

شو تعداد اولونان نعمتلرك هربرينك بيكلرجه شكرينى ادا ايتمك اوزريمزه واجب ايكن شكر ايتمه‌مك پك بيوك قباحت اولديغندن آيتك آخرنده جناب حق شكرى ترك ايتمك امر منكر اولديغنى بيانله شكرك لزومنه امر قطعى ويرمشدر. چونكه؛ بيضاوينك بيانى وجهله شكرك تركنى انكار ايتمك؛ شكرله امر ايتمكدر. بناءً عليه ﴿ افلايشكرون ﴾ جملهٔ جليله‌سى؛ هم شكرى ترك ايدنلرى تكدير هم‌ده شكرله امرى متضمندر.

خلاصه؛ أولمش جسده بكزه‌ين ارضى احيا ايتمسى وآندن برچوق رزقلرك خلق اولونمسى واجب تعالى‌نك قدرت كامله‌سنه دليل وبو نعمتلرك شكرينى ادا ايتمك انسانلر اوزرينه واجب اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*

* *

واجب تعالى شو تعداد اولونان نعمتلره شكر ايتمه‌مك امر منكر اولديغنى بياندن صوكره ذات الوهيتك جميع نقائصدن منزه اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ سُبْحَانَ الَّذِى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ وَمِنْ اَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴾ بيوريور.

[شان الوهيته لايق اولمادق شيلرك جمله‌سندن تنزيه وجميع نقائصدن تقديس ايدرم شول ذات اجل واعلايى كه او ذات شريف ارضك بيتيرمش اولديغى شيلردن وانسانلرك

كندى نفسلرندن وبيلمدكلرى شيلردن برچوق مخلوقات وموجوداتى چفت اولارق خلق بيوردى.]

يعنى؛ نقائصدن منزهدر شول ذات بارى كه او بارى تعالى كرك طوپراغك بيتيرديكى نباتات واشجار قبيلندن اولسون وكرك انساندن حاصل اولان اركك ودیشى‌يى وانسانلرك بيلمدكلرى عجائب وغرائب مخلوقاتى چفت اولارق خلق ايتدى. (مما تنبت) ده‌كى (من) لفظى عمومى تأكيد ايچوندر اولوب بعض وبيان ايچون اولماديغندن واجب تعالى‌نك ايجادى عموميدر، مخلوقاتك بعضيسنه تخصيص يوقدر. چونكه؛ بو آيتده ذكر اولونان اوچ شيده مخلوقاتك جمله‌سى داخلدر. زيرا؛ برنجيسنده ارضدن چيقان اوتلرك وآغاجلرك جمله‌سى ويريوزنده بيتن كوچك وبيوك هرشى داخل اولديغى كبى ايكنجيسى اولان انفسده كرك انسانك ذاتى وكرك اعمالى واعراضى داخلدر. بناءً عليه افعال؛ عباد اللهك مخلوقى اولديغنه بو آيت دلالت ايتديكندن معتزله‌نك «قول فعلنى خالقدر» ديدكلرى اعتقادلرينى رد وابطال ايدر. چونكه؛ قوللرك فعلى اعراض قبيلندن اولديغى جهتله (الازواج) ده داخلدر و (كلها) لفظى‌ده استثنايه مانعدر واوچنجيسى اولان (ومما لا يعلمون) ده سموات وارضده كيزلى آشكار انسانلرك كورمدكلرى وبيلمدكلرى هرنه وار ايسه جمله‌سى داخل اولديغندن مخلوقاتك جمله‌سنه آيت جليله شاملدر. بناءً عليه؛ عالمده خلقت الهيه‌دن خارج برشى يوقدر.

بو آيتده ممكناتك كليسى مخلوق اولديغى بيان ايتمك جناب حقك شريكدن منزه اولديغنى مستلزم اولديغى جهتله آيت؛ توحيد معناسنى دخى متضمندر. چونكه؛ هرشى مخلوق اولونجه مخلوق اولان شيئك خالقه شريك اولاميه‌جغى بديهيدر. شو حالده «جناب حق هرشيئى خالق» ديمك «شريكدن منزه» ديمكدر.

*

* *

واجب تعالى وحدانيتنى مكان اولان ارض وارضده بيتن موجودات ايله اثبات ايتدكدن صوكره زمانله اثبات ايتمك اوزره ﴿ وَاٰيَةٌ لَهُمُ الَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَاِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ ﴾ بيوريور.

[حشرى انكار ايدن انسانلر ايچون حشرك وجودينه وبزم انسانلرى أولدكدن صوكره احيايه قدرتمزك كمالنه كيجه‌نك وجودى دليل وعلامتدر . زيرا ؛ بز عظيم الشان اوكيجه‌دن كوندوزى صويونجه برده كوريلوركه انسانلر قارانلق ايچنده قالمشلردر .]

واجب تعالى كوندوزك كيجه‌دن صويولمه‌سيله كيجه‌نك قارانلغنك انسانلرى احاطه‌سنى، أولدكدن صوكره انسانلرك ديريله‌جكنه دليل قيلمشدر . چونكه ؛ كيجه‌نك كوندوزدن صويولمه‌سيله عالمك ضيا ايچنده قالمسى كبى كوندوزك كيجه‌دن صويولمه‌سيله زائل اولان ضيانك وظلمتك اعاده‌سى انسانلرك موتيله زائل اولان روحك بدنه اعاده‌سنه دلالت عظيمه واردر. زيرا؛ عالمدن ضيا وظلمتك زائل اولملرى عين بدندن روحك زائل اولمسنه بكزه‌ديكندن عودتلرى ده روحك تكرار بدنه عودتنه بكزه‌ديكى جهتله حشره دلالت ايتدكلرنده تردد يوقدر . چونكه ؛ روحك بدنه اعاده‌سى زائل اولان ضيا وظلمتك اعاده‌سندن دها مشكل دكلدر . بناءً عليه ؛ برينى اعاده‌يه قادر اولانك او بريى ده اعاده‌يه قادر اولاجغنده شبهه يوقدر .

فخر رازى ونيسابورينك بيانلرى وجهله ظلمتك اصل، ضيانك عارض اولديغنه آيتده دلالت واردر . چونكه نهارك ليلدن صويولمه‌سنى بيان ؛ ليلك اصالتنى ونهارك عارض اولديغنى بيان ايتمكدر .

خلاصه ؛ حشرى انكار ايدنلره كيجه‌نك حشره علامت اولمسى ونهارك كيجه‌دن صويولوب كيجه‌نك اصل وكوندوزك عارض اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

﴿ وَالشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴾

[كونش ده حشرك وجودينه علامتدركه او شمس كندى ايچون تعيين اولونان حد معينده جريان ايدر ودوره‌سى او حد معينده تمام اولور. بناءً عليه؛ حدود مقدره‌سنى تجاوز ايتمز . ايشته شمسك شو منوال اوزره جريانى هر كسه غالب وعلمى هر شيئى احاطه ايدن الله تعالى‌نك تقديريدر .]

شمسك مستقرى ؛ جريانى ايچون تعيين اولونان منتهادر و ياخود هر كونك شمسى ايچون مشرقده بر مبدائى ومغربده بر منتهاسى واردركه سنه‌نك هر كوننده او كونه مخصوص

اولان مبدأدن طلوعله عين كونه مخصوص اولان مغربدن غروب ايدركه هر كونه مخصوص اولان محلك غيرى‌يه تجاوز ايتمز. ياخود مستقرله مراد؛ **يوم قيامتدر.** چونكه؛ شمسك جريانى يوم قيامته قدردر. زيرا؛ يوم قيامتده حركه‌سى قالماز، جريانى بيتر واو كونه قدر جريانى جناب حقك تقديريله‌در . ايشته شمسك شو منوال اوزره جريانى حشرك وقوعنه دلالت ايدر . چونكه ؛ هر كيجه عالمدن غائب اولان كونش كوندوزده اعاده اولونديغندن عالمه كونشك اعاده‌سى بدنه روحك اعاده‌سنه مشابهدر .

شمسك شو منوال اوزره جريانى عقللرك حيرت ايتديكى صنايع بديعه وغريبه‌دن اولديغنه اشارت ايچون **بعد مرتبه‌يه وعالى منزله‌يه** دلالت ايدن (ذلك) لفظيله اشارت اولونمشدر .

﴿ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴾

[بز عظيم الشان قمرى منزللر صاحبى اولارق تقدير ايتدك هر منزلى بر كونده قطع ايدر ومنزللرينى قطع ايدركن بر درجه اينجه‌ليركه خرمانك قورومش وياى كبى اينجه واكرى واكيلمش دالى كبى عودت ايدر .]

يعنى ؛ قمر ايچون يكرمى سكز منزل واردركه هر كون بر منزل قطع ايدر، آيك آخرنده بر درجه‌يه قدر اينجه‌ليركه خرمانك اسكيمش وقوروالغندن اكيلمش ياى كبى اولمش دالى كبى اسكى حالنه عودت ايدر .

عُرجون ؛ **خرمانك قورومش واكيلمش داليدر .** قديم ؛ **اسكيمش وبر سنه‌لك** ديمكدر . شو حالده آيت جليله آيك صوك كونلرده‌كى حالنى تصوير ايديوركه صوك كونلرده هلال حقيقتده غايت اينجه وياى كبى اكرى ورنكى بر مقدار صارى اولارق مشاهده اولونوركه كأن قورومش واكيلمش اوفاجق خرما دالى كبى كورينور . منازل ؛ اهل هيئتك بيانلرى وجهله **يكرمى سكزدركه** هر برينى بر كيجه‌ده قطع ايدر ويكرمى سكزنجى كون آيتده تصوير اولونان حالى اكتساب ايدر .

∴

واجب تعالى شمسله قمرك جريانلرينى بياندنصكره جملهسنك خلقى وجريانلرى حكمته موافق اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِى لَهَا اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴾ بيوريبور .

[شمس ايچون سرعتده قمره ادراك ايتمك لايق اولماز وكيجه كوندوزى وكوندوزده كيجهيى سبق ايدهمز . زيرا ؛ هر برينك آيرى آيرى فلكلرى واردر . بناءً عليه ؛ هپسى كندى فلكنده سير وسفر ايدرلر .] هيچ بريسى آخرك فلكنه تجاوز ايدهرك آنك مسافهسنى قطع ايدهمز . شوحالده هر برى كندى مسافهسنى قطع ايتمكله مشغولدر .

بيضاوينك بيانى وجهله بوآيتده شمسك سرعتده قمره اولاشاميهجنى بيان اولونمشدر . چونكه ؛ اكر شمس ده قمر كبى صورت سريعهده قطع مسافه ايتسه بر آيده هم قيش هم ده ياز اولمق لازمكلور . بو ايسه نباتاتك حصولنه وحيواناتك طوغورمسنه وتعيشنه مانع اولور . بناءً عليه ؛ شمسك حركهسى غايت آغير اولديغندن كندى فلكنى بر سنهده قطع ايدركه سنهده بهار ، ياز ، كوز وقيش موسملرى حاصل اولديغى جهتله هر فصل كندى حكمنى اجرا ايتمسيله اوتلر بيتر ، حيوانلر ياورولار وياشارلر وبوجهتله عالم معمور اولور . قمر ايسه حركهسى غايت سريع اولديغندن كندى فلكنى بر آيده قطع ايدر .

كيجه كوندوزى سبق ايدهمز ، بلكه اوقات معينهده بربرلرينى تعقيب ايدرلر وحكمته موافق اولانده بودر . بناءً عليه ؛ كيجه كوندوزه داخل اولاماز وكوندوزده كيجهيه داخل اولاماز . چونكه ؛ هر برينك وقت معينى واردر او وقتى تجاوز ايدهمزلر .

خلاصه ؛ شمسك حركهسى آغير اولديغندن سرعتده قمره اولاشاماديغى وكيجه كوندوزه سبق ايدهمديكى وهر برينك كندى فلكنده جريان ايتديكى بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر .

*
* *

واجب تعالى اولمش ارضك احياسنى وحدانيتنه وقدرتنه علامت اولديغنى بياندنصكره درياده واپورلر واسطهسيله انسانلره يول ويرمسى قدرت كاملهسنه دليل اولديغنى بيان ايتمك اوزره

﴿ وَاٰيَةٌ لَهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ * وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ ﴾ بيوريبور .

[بزم ، ذريتلرينى طولو كميلرده دريا اوزرنده كوتورمكلكمز قدرت كاملهمزه انسانلر ايچون بويوك بر دليل وعلامتدر .] يعنى بز انسانلرك تجارت ايچون اطراف واكنافه كوندردكلرى اولادلرينى ايچى طولو كميلرده كوتوردك وبو كوتورمكلكمز فاعل مختار وقدرت وقوت صاحبى بر مالك حقيقى اولديغمزه دليل وعلامتدر . [ويالكز كمى ايله قالمادى ، بلكه انسانلر ايچون كمينك مثلى بينيدلر خلق ايتدك]

فخررازى وبيضاوينك بيانلرى وجهله فُلك ايله مراد ؛ مطلقا كمى اولديغى كبى حضرت نوحك سفينهسى اولمق احتمالىده واردر . چونكه ؛ نوح عليه السلامك سفينهسنده جناب حق بو انسانلرك بابالرينى كوتورمهمش اولسه ايدى نسل انسان منقرض اولوردى . شوحالده عالمده شيمدى موجود اولان انسانلرك اساسى سفينهٔ نوحده بابالرينك صلبنده موجود اولديغى ايچون جناب حق « ذريتلرينى كميده كوتوردك » بيورمشدر .

كمينك مثلى ايله مراد ؛ دوه ، آت ومركب كبى بينيدلردر . ياخود كمينك امثالى ؛ دكزده بينلمك اوزره ايجاد اولونانه شيلردر . حتى قرهده يورون قره واپورلرى ، اوطوموبيللر وسائره ايله هواده اوچان طيارهلر وبالونلر بو امثالده داخل اولابيلير . بناءً عليه ؛ قرآنده هر شى داخل اولديغى كبى قره واپورلرينك وسائرهنك ايجادىده بو آيتله استدلال اولونابيلير .

خلاصه ؛ انسانك ذريتى درياده كميلر اوزرنده سير وسفر ايتملرى وانسانلر ايچون كمينك امثالى بينيدلر خلق ايتمسى جناب حقك قدرت قاهرهسنه دليل اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر .

*
* *

واجب تعالى انسانلرك ذريتلرينى درياده كميلرله ايستهدكلرى محله كوتورديكنى بياندن صوكره ذريتلرينى كوتورمك انسانلر ايچون نعمت عظمى اولديغنى بيان ايتمك اوزره

﴿ وَاِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَذُونَ * اِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعاً اِلٰى حِينٍ ﴾ بیوریبور .

[اکر بز مراد ایتسه ایدك دریاده آنلری غرق ایدردك . بناءً علیه ؛ آنلری غرق اولمقدن قورتاره‌جق بر یاردیمجی موجود اولمازدی وآنلر أولومدن قورتولامازلردی . شوحالده آنلر دکزده باتمقدن قورتولامازلر ، آنجق بزم رحمتمز واحسانمزله قورتولورلر وقورتولدقدن صوکره بز آنلره مهلت ویردك که یوم قیامته قدر اومهلت آنلره آزیق اولسون واو متاع حیاتله بز آنلری امتحان ایده‌لم باقالم شومتاع حیاتی نره‌یه صرف ایدرلر ونه کبی جزایه مستحق اولورلر .] زیرا ؛ موتلری ایچون مقدر اولان زمانه قدر آنلره ویردیکمز مساعده آنلر ایچون بر مبارك سرمایه‌در . انسان ایچون سرمایه‌سنی خیره صرف ایتمك لازمدر . بناءً علیه ؛ اجل موعودلرینه قدر آنلرك حیاتلرینی کندیلرینه احسان ایتدك که امتحان معامله‌سی بیتسون اعذاره مجاللری قالماسون . انسانلرك معصیتلری دکزده غرق اولملرینه کافی اولوب غرقدن خلاصلری آنجق رحمت الٰهیه اثری اولدیغی بیان اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی وحدانیتنه دلالت ایدن علامتلری بیاندن صوکره بوقدر بویوك دلیللر کندیلرنده تأثیر ایتمه‌یوب دعوت الٰهیه‌یه اجابتدن امتناع ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ اَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾ بیوریبور .

[طرف رسالتدن کافرلره خطاباً « ای کافرلر ! سز کندیکزدن اول کچن امتلره اصابت ایدن عذابدن وبوندن صوکره سزه اصابت احتمالی اولان عذابدن صاقینك . مأمول که مرحمت الٰهیه‌یه مظهر اولورسکز » دنیلدیکنده آنلر اصلا حذر ایدوب عذابلرینی ایجاب ایدن کناهلردن چکینمزلر .] چونکه ؛ جاهل وغایت احمق اولدقلرندن دلائل قطعیه‌یه اتباع ایتمدکلری کبی عوام ناس مسالکنه سلوك ایده‌رك احتیاط طریقنی دخی التزام ایتمزلر .

فخررازی وبیضاوینك بیانلری وجهله کافرلرك اوکلرنده اولان عذابله مراد ؛ عذاب سماوی وآرقه‌لرنده اولان عذابله مراد ؛ عذاب ارضی اولدیغنه نظراً معنای نظم : [ای مشرکلر ! عذاب سماویه وارضیه‌دن یعنی وقوعنی ظن ایتمه‌دیککز جهتلردن ظهور ایده‌جك عذابلردن قورقك نفسکزی مهلکه‌دن وقایه ایدك] دیمکدر . یاخود اوکارنده اولان عذابله مراد ؛ عذاب دنیا وآرقه‌لرنده اولان عذابله مراد ؛ عذاب آخرت اولدیغنه نظراً معنای آیت : [« کناهلریکز سببیله دنیاده واقع اولاجق عذاب دنیویه‌دن و آخرتده دوچار اولاجغکز عذاب اخرویه‌دن توبه وایمان ایتمك صورتیله نفسکزی وقایه ایدك که لطف الٰهی‌یه ورحمت سبحانی‌یه مظهر اولماکز مأمولدر » دنیلدیکنده آنلر اصلا قولاق آصمازلر ونفسلرینی قورتارمق جهتنه میل ومحبت ایتمزلر] دیمکدر . یاخود معنای نظم : [« کچمش وکله‌جك کناهکزك شرندن نفسکزی محافظه ایدك » دنیلدیکنده اصلا حذر ایدوب بو سوزه التفات ایتمزلر] دیمکدر .

خلاصه ؛ طرف رسالتدن کافرلره « مرحمت الٰهیه‌یه مظهر اولمقلغکز ایچون عذابکزی ایجاب ایدن کناهلردن اتقا ایدك » دنیلدیکی وآنلرده کمال جهالت وحماقتلرندن ناشی بو مثللو نصیحته التفات ایتمدکلری وکناهلردن صاقینمق مرحمت الٰهیه‌یی جلبه سبب اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی کافرلره اتقا ایله امر اولوندیغنده امره امتثال ایتمدکلرینی بیاندن صوکره بالجمله علامتلردن اعراض ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴾ بیوریبور .

[کافرلره ربلرینك آیتلرندن بر آیت کلمدی ، الا آنلر او آیتدن اعراض ایدیجی اولدیلر .] زیرا آنلر ؛ متمرد ومعند اولدقلرندن هرنه زمان وحدانیته دلالت ایدر بر آیت کندیلرینه کلدیکنده هرحالده او آیتدن اعراض ایتمك عادتلریدر . بناءً علیه ؛ او

آنی تصدیق جهتنی اصلا دوشونمزلر. آیت‌له مراد ؛ **معجزه‌ و معجزه‌نك غیری دلائل** شاملدر. بناءً علیه ؛ هردرلو دلائلدن یوز دوندورمك وبلكه استهزا ایتمك آنلرك عادت کریهه‌لرندندر.

بونلره آیات الهیه‌نك کلیسی دائمی اولوب وآنلرك اعتراضلری‌ده استمرار اوزره عادتلری اولدیغنه اشارت ایچون **استمراره ودوامه** دلالت ایدن **مضارع** صیغه‌سی وارد اولمشدر.

عصر سعادت منافقلری کبی زمانمزده دخی بوتون آیتلری انکار واحکام الهیه‌یی استهزا ایدن وبو مثللو آرزوی باطللرینی ترویجه وضعفاء مسلمینك اعتقادلرینی ابطاله چالیشانلر واردر **خذلهم الله**.

∴

واجب تعالی کافرلرك جناب حقه تعظیملری اولمادیغی کبی ابناء جنسلرینه شفقتلری‌ده اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اَنُطْعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللّٰهُ اَطْعَمَهُ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴾ بیورییور.

[طرف رسالتدن کافرلره « ای کافرلر ! اللهك سزه ویرمش اولدیغی رزقدن بعضیسنی انفاق ایدك » دنیلدیکنده کافرلر مؤمنلره دیدیلرکه « اکر الله تعالی دیله‌مش اولسه ایدی کندیلرینی اطعام ایده‌جکی فقرایه بزمی اطعام ایده‌لم. اللهك اطعام ایتمدکلرینی بزم اطعام ایتمکلکمز موافق اولورمی ؟ ای مؤمنلر ! سز اولمادیکز، الا آچیق بر ضلال ایچنده اولدیکز » دیمکله فقرایه انفاقدن امتناع ایتدیلر.]

کافرلرك بو سوزدن مقصدلری ؛ استهزا ومؤمنلرك اعتقادینه طعنله الزام ایتمكدر. چونکه بیضاوینك بیانی وجهله اهل اسلامك اعتقادی ؛ هرکسی الله تعالینك مرزوق ایتمسیدر. مؤمنلر طرفندن کافرلره « فقرایه اطعام ایدك » دنیلدیکنده آنلر اهل ایمانه مقابله ایده‌رك « بو سوزیکز سزك اعتقادیکزه منافیدر. زیرا ؛ سز هرکسك رزقنی الله تعالی ویرر دیرکن شیمدی نصل اولویورکه بعض کیمسه‌لرك رزقنی بزم ویرمکلکمزی

تکلیف ایدییورسکز. بز آنلری انفاق ایده‌مه‌یز. زیرا؛ الله تعالی ایسته‌سه ایدی آنلره انفاق ایدردی. اللهك انفاق ایتمدیکنی بز نصل انفاق ایده‌لم » دیمکله مقابله ایتدیلر و « اللهك اطعام ایتمدیکی کیمسه‌لرك اطعامنی بزه امر ایتدیککزدن طولایی سز آنجق ضلالت ایچنده‌سکز. زیرا؛ کلامکزله اعتقادیکز بیننده تناقض واردر » دیمکله اهل ایمانی صوچلی چیقارمق واتهام ایتمك وکندیلرینی حقلی کوسترمك ایسته‌دیلر. بوسوزلری غایت جهالت وحماقتلرینه دلالت ایدر. چونکه؛ بالعموم انسانلری جناب حقك انفاق ایتدیکی طوغریدر. لکن اسباب انفاق، مختلفدر. جملهٔ اسبابدن بری‌ده زنکینلری فقرایی انفاق ایتمك اوزره ترغیب ایتمکله زنکینلر واسطه‌سیله فقرایی انفاق واطعام ایتمکدر. بناءً علیه؛ فقرایه انفاق ایتمکله بعض زنکینلره امر ایتمك اعتقاده منافی دکلدر.

فخررازی ونیسابورینك بیانلری وجهله کافرلرك « الله تعالی دیله‌سه ایدی او فقیرلری اطعام وانفاق ایدردی » دیدکلری طوغری وحق بر سوز اولدیغی حالده بو سوزلر آنلری ذم صره‌سنده وارد اولمشدر. چونکه ؛ بو سوزی اعتقاد ایده‌رك سویله‌میوب استهزا طریقیله سویلمشلردر و مقصدلری ایسه « فقرانك اطعام اولونمادیغی اللهك قدرتی تعلق ایتمدیکندندر. اکر قدرتی تعلق ایتسه ایدی غیره طعامله امر ایتمزدی » دیمکدر. بوایسه قدرت الهیه‌نك شمولنی انکار اولدیغندن آنلرك ذملرینی موجب اولمشدر.

کافرلرك بو مقصدله سویلدکلرندن طولایی کلاملری ذملرینی موجب اولدیغی کبی « جناب حقك فقرایی انفاقه کندی قدرتی تعلق ایتسه ایدی غیره انفاقله امر ایتمزدی » یولنده اعتقادلری‌ده باطلدر. چونکه ؛ هرکسك ألنده بولونان مال الله تعالینك کندینك اولوب مالك حقیقیسی اولدیغی جهتله ایسترسه کندیسی طوغریدن طوغری‌یه کندی خزینه‌سندن انفاق ایدر ، ایسترسه ینه کندی ملکندن باشقه‌لرینك ألنده بولونانلردن انفاقنی امر ایدر. زیرا ؛ هرایکیسی‌ده کندی مالیدر ، کیمسه قاریشاماز. شو حالده اغنیانك ألنده بولونانماللری واجب تعالینك احسانی اولدیغی جهتله امر الهی اوزره زکاتی ویرمکدن امتناع ایدن زنکینلر عندالله مذموم ومسئوللردر. چونکه؛ بیان اولوندیغی وجهله أللرنده بولونان ماللری ظاهرده کندیلرینك ایسه‌ده حقیقتده اللهك اولدیغندن هرحالده اللهك امرینه امتثال ایتمك واجب اولدیغی جهتله شو وجوبی ترك ایتدکلرندن طولایی ذم اولونمغه شایاندرلر.

بو آيت جليله؛ كافرلرك هر جهتدن بخيل اولدقلرينه دلالت ايدر . زيرا ؛ جناب حقه تعظيم جهتى كه توحيدله امر اولوندقلرنده اعراض ايتدكلرى كبى فقير اولان ضعيفلره شفقت ومرحمتله امر اولندقلرنده دخى اعراض وامر ايدنلرى استهزا ايتمشلردر . حتى تعظيمك ادنى مرتبه‌سى اولان كناهدن اتقا ايله وشفقتك ادنى مرتبه‌سى اولان رزقڭ بعضيسنى انفاقله امر اولوندقلرنده مخالفت ايدرلر . بناءً عليه ؛ هر جهتدن يعنى اعتقاد وعمل جهتلرينڭ هر ايكيسنده‌ده بخيللردر. چونكه ؛ دعوت اولوندقلرى توحيده اجابت ايتمدكلرى كبى فقرايه شفقته دخى ميل ايتمديلر .

خلاصه ؛ كافرلر توحيده يا ناشهادقلرى كبى آنلره « فقرايه انفاق ايدك » دنيلديكنده «اللهڭ اطعام ايتمديكنى بز نصل اطعام ايده‌لم؟ آنلرك اطعامنى ديله‌مش اولسه ايدى الله تعالى اطعام ايدر ايدى » ديدكلرى وبو سوزدن مقصدلرى اهل ايمانى استهزا ايتمك اولديغى وحق بو تكليفلرنده اهل ايمانى ضلالته نسبت ايتدكلرى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالى رسول اللهڭ كافرلره اتقا وانفاقله امر ايتديكنى بياندن صوكره بو امرك ضمننده قيامت موعود اولديغندن كافرلرك استهزا طريقيله «سوزيكز طوغرى ايسه قيامت نه زماندر ؟ » ديدكلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾ بيوريبور .

[كافرلر رسول الله‌ه واصحابنه خطاباً « اكر سوزيكز طوغرى ايسه وعد ايتديككز قيامتك زمانى نه وقتدر » ديرلر.] وبو سوزلريله اهل ايمانى استهزا وقيامتى انكار ايدرلر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك شو سوزلرينه جواب اولارق ﴿ مَا يَنْظُرُونَ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴾ بيوريبور .

[قيامتى انكار واهل اسلامى استهزا ايدن كافرلر كوزه‌تمزلر، الا بر صيحه كوزه‌تيرلركه او صيحه؛ قيامتده اولاجق صيحه‌در. آنلر يكديكريله مخاصمه ايدر اولدقلرى حالده قيامتك صيحه‌سى آنلرى مؤاخذه ايدر .]

بيضاوينك بيانى وجهله صيحه ايله مراد ؛ قيامتده واقع اولاجق اوچ صيحه‌دن صوڭى اولى‌در . آنلرك مخاصمه‌سى ايله مراد ؛ آليش ويريشلرنده وسائر معامله‌لرنده يكديكريله مجادله ومناقشه ومحاكمه‌لريدر . بوندن مقصد؛ قيامتك آنلره آكسزين كله‌جكنى بيان ايتمكدر . بناءً عليه معناى نظم : [كافرلر هر نه قدر استهزا واوزاق عد ايتمك صورتيله قيامتدن سؤال ايديورلر ايسه‌ده آنلر بر صيحه كوزه‌تيرلركه او صيحه آنلرى اويله بر غفلت زمانلرنده باصديرر هيچ خبرلرى اولماز، حتى آنلر بيع وشرا وسائر خصوصى و عمومى معامله‌لرله مشغول اولدقلرى زمانده كلير و آنلرى خاك هلاكه سرر] ديمكدر .

رسول اللهڭ « قيامت اويله بر زمانده كليركه ايكى كيمسه بر البسه‌يى آليم صاتيم يايمق اوزره يره سررلر آليم صاتيم ياپمادن واچمك اوزره دوه‌نك سودينى صاغارلر ايچمه‌دن وبر كيمسه حوضنى صيوار ايچنه صو قويمادن ويمك ايچون لقمه‌يى اغزينه قويمادن البته قيامت قائم اولور ، كيمسه‌نك خبرى اولماز » بيورديغى (ابو هريره) حضرتلرندن مرويدر . بناءً عليه ؛ انسانلر ايچون قيامتك وقتنى تعيين ايتمك ممكن دكلدر . زيرا ؛ قيامتك زماننك علمى الله تعالى‌يه مخصوص اولان بش شيدن بريسيدر . شو حالده قيامتك زمانى تعيين ايتمكدن عالم بشريت عاجزدر ، آنجق انبياء كرام حضراتى بعض علامتلرينى بيان ايتمشلردركه او علامتلر قيامتك يقين اولديغنه اماره‌در .

خلاصه ؛ كافرلرك على طريق الاستهزا « سوزيكز طوغرى ايسه قيامت نه زماندر؟» ديدكلرى وآنلره جواب اولارق « قيامت آكسزين ظهور ايده‌جك بر صيحه‌دن عبارتدر. او صيحه‌يى كوزه‌تك » دنيلديكى واو صيحه‌نك كله‌جكى زماندن هيچ كيمسه‌نك خبرى اولمايوب آنجق هر كس بربريله مخاصمه ايدركن وهر برى بر ايشله مشغول اولدقلرى زمانده كليوره‌جكى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى قيامتك برصيحه‌نك ظهوريله حاصل اولاجغنى بياندن صوكره اوصيحه‌نك ظهورنده ناسك احوالنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴾ بيوريور .

[اوصيحه ظهور ايدوب هركس ايشيدنجه انسانلر وصيته قادر اولامدقلرى كبى هربرى اولديغى يرده قالير ، هيچ بركيمسه كندى خانه‌سنه واهل وعيالنه دونه‌مز ودونمكه قادر اولامازلر .] زيرا ؛ صيحه ايله برابر هپسى اولور . حتى كوز يومنونجه‌يه قدر كنديلرينه مساعده اولمازكه انسانلرك آخر عمرلرنده عادتلرى اولان وصيتى يااپابيلسونلر، ياپامازلر . چونكه ؛ آنلرى دكز، همان خانه‌لرينه دونمكه بيله قادر اولامدقلرندن اولدقلرى يرده هلاك اولورلر .

* *

واجب تعالى آنلر هلاك اولونجه ايكنجى صيحه ايله قبردن قالقاجقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ ﴾ بيوريور .

[برنجى صيحه‌دن صوكره ايكنجى دفعه اولارق اسرافيل عليه السلام طرفندن صوره اوفورولونجه كوريلوركه جمله اموات قبرلرندن قالقارق جناب حقك جانب معنويسنه سرعتله كيدرلر .] زيرا ؛ هركس عملنك حسابى وجزاسى ايچون چاغيرلديغندن دور آدمدن الى يوم القيام كچمش اولان انسانلر كوچوك وبويوك هپسى چاغيرلدقلرى محله كيتمكه مجبور اولدقلرندن همان سرعتله كيتمكدن باشقه برچاره اولامه‌جغى جهتله رضالى رضاسز چارناچار سرعتله كيدرلر . چونكه ؛ واجب تعالى‌نك حضور معنويسندن ماعدا آنلر ايچون برمرجع اولماديغندن اوكونده هركس دعوت الهيه‌يه اجابت ايدر وسرعتله كيدر. ايكى صيحه آره‌سنك قرق سنه اولديغى وقرق سنه‌دن صوكره انسانك منيسنه بكزر بوقارى طرفدن رحمت ياغاجغى واو رحمتله انسانلرك اوت بيتركبى بيته‌جكلرى واعضالرى تمام اولدقدن صوكره ايكنجى صيحه‌نك ظهور ايده‌جكى واو صيحه ايله انسانلرك حيات بولوب محشره يورويه‌جكلرى (مسلم) و(بخارى) حضراتنك (ابوهريره) حضرتلرندن روايت ايتدكلرى حديث شريفله ثابتدر .

خلاصه ؛ اسرافيل عليه السلام طرفندن ايكنجى دفعه‌ده صوره اوفورولونجه هركسك قبرندن قالقوب سرعتله محشره كيده‌جكلرى بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* *

واجب تعالى هركسك قبرلرندن قالقاجقلرينى بياندن صوكره قبرلرندن قالقنجه عذابى كورن كافرلرك كمال تحسرله سويليه‌جكلرى سوزلرينى حكايه ايتمك اوزره ﴿ قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ﴾ بيوريور .

[قبرلرندن قالقنجه عذابى مشاهده ايدن كافرلر « واى بزم هلاكمز كل ! زيرا ؛ سنك بزه كله‌جك زمانك كلدى طورمه كل ! عجبا بزى قبرمزدن قالديران كيمدر؟ » ديرلر وسوزلرينه شونى‌ده علاوه ايدرلر وديرلركه « ايشته شوكون رحمن تعالى‌نك بزه وعد ايتديكى كوندر ورسل كرامك سوزلرى طوغريدر . بزه تبليغ ايتديلر ولكن بز نصيحت ديكله‌مدك » .] كافرلر بويله ديمكله ندامتلرينى اظهار ايدرلر ولكن اوكونده ندامت فائده ويرمز . زيرا ؛ هرشى زماننده كركدر زمانى كچمش اولان شيئه درمان اولاماز .

ياخود بيضاوينك بيان ايتديكى برروايته نظراً (هذا ما وعد الرحمن) جمله‌لرى ملائكه‌نك ويا مؤمنلرك، آنلرك سؤالنه جوابلريدر . چونكه؛ آنلر « بزى قبرمزدن كيم قالديردى؟ » ديينجه ملائكه وياخود اهل ايمان طرفندن آنلرك دنياده‌كى كفرلرينى خاطرلرينه كتيرلك ويابدقلرى جنايتلرى باشلرينه قاقق ايچون « بيله‌مديكزمى؟ ايشته بوكون رحمن تعالى‌نك رسوللرى واسطه‌سيله سزه وعد ايتديكى كوندر ورسوللر سوزلرنده صادقلردر » ديمكله آنلره جواب ويررلر .

(ابن عباس) حضرتلرندن روايت اولونديغنه نظراً ايكى صيحه آره‌سنده كافرلردن عذاب قالقار وياخود قبر عذابى قالقماز ولكن جهنم عذابنى كورونجه قبر عذابى اوندن چوق قولاى اولديغندن طولايى بوسوزى سويلرلر .

* *

واجب تعالى اسرافيل طرفندن صوره اوفوروله‌جغنى بيان ايتدكدن صوكره انسانلرك

قبرلرندن قالقملری ایچون صوك دفعه بر دها اوفوروله‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴾ بیوریبور .

[نفخهٔ اخیره اولمادی ، الا صیحهٔ واحده‌دن عبارت اولدی . او صدا واقع اولونجه برده کوریلورکه وقت فوت اولمقسزین جمله انسانلر بزم حضورمزده طوپلانمش حاضر بولونورلر .] زیرا ؛ او صیحه ایله حیات شاندن اولان امتلر کسوهٔ حیاتی طاقیناراق عرصهٔ محشرده و بزم حضور معنویمزده اثبات وجود ایدرلر .

فخر رازی و بیضاوینك بیانلری وجهله بو آیت جلیله ؛ انسانلرك بعث اولونملری غایت قولای و اسباب عادیه‌دن هیچ برشیئه محتاج اولمیه‌جغنی و همان برصیحه ایله برابر آکسزین میدانه کلیوره‌جکنی بیان ایتمشدرکه انسانلرك تصوری کبی اوزون زمانلره محتاج دکل دیمکدر. چونکه؛ انسانلر دنیاده مهم ایشلرك برطاقم اسبابه توسل ایله حصوله کلدیکنی کوردکلرندن قیامت ایشنی دخی اویله تصور ایدرلرسه‌ده آنلرك تصورلری کبی اولمیه‌جغنی جناب حق بو آیتله تنبیه بیورمشدر .

خلاصه ؛ اسرافیلك برصیحه‌سیله بالعموم انسانلرك عرصهٔ محشرده عرض وجود ایده‌جکلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالی ناسك قیامتده برصیحه ایله جمع اولاجقلرینی بیاندن صکره بو اجتماع؛ فصل حقوق وحساب و جزا ایچون اولاجغندن او کونده ناسه سویلنه‌جك سوزی حکایه ایتمك اوزره ﴿ فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾ بیوریبور .

[او کونده هیچ برنفس ولو آزیجق اولسون برشیله ظلم اولونماز و ه سز ای مجرملر ! جزا الانمازه الا کندی عملکزله جزا الانیرسکز. عملکزك غیری برشیله جزا کورمزسکز ، دنیلورکه هرکس عدالت اوزره محاسبه و مجازات اولاجغنی بیلسونلر .] بو سوز هرشیدن اول اعلان اولونورکه هرکس مستریح القلب اولسون .

فخر رازی و قاضینك و ابو السعودك بیانلری وجهله او کونده ظلمك اولمادیغنی بیان ایتمك ؛ مؤمنلری مسرور و کافرلری محزون ایتمك ایچوندر . چونکه ؛ عدالت اولونجه مؤمنك ایمانی و عملی بولوندیغندن قورقماز و مسرور اولور ، اما کافرلرك ایمانی و عمل صالحی اولمایوب برطاقم کفریات و جنایتله دفتر اعمالی طولو اولدیغی ایچون قورقار و محزون اولور . چونکه ؛ عین عمله جزا کافر ایچون عین جهنم اولدیغندن بو اعلان کافرلرك المرینی تزیید ایدر . « عین عملکزله جزا الاناجقسکز » خطابی مؤمنلره دکلدر . زیرا ؛ مؤمنلر عمللرندن زیاده ایمی بره اوندن یدی‌یوزه قدر اجر و مثوباته نائل اولاجقلری دیکر نصوص جلیله ایله ثابت اولدیغندن مؤمنلر عین عمللرینك جزاسیله قالمیه‌جقلردر .

خلاصه ؛ قیامتده ظلم اولمیاجغی و هرکسك کندی عملیله جزا الاناجغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالی هرکسك کندی عملیله جزا الانوب ظلم اولمیه‌جغنی بیاندنصکره اهل جنتك نائل اولاجقلری نعمتلری بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ * هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَّكِئُونَ * لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدَّعُونَ ﴾ بیوریبور .

[اهل محشره اعلان اولنمق اوزره طرف الهیدن بالذات و یاخود ملکلر واسطه‌سیله دنیلورکه « محقق اصحاب جنت بو کون نعمتلر ایچنده مستغرق و مشغوللردر و آنلر زوجه‌لریله برابر کولکه‌لر ایچنده مزین دوشه‌لمش کرسیلر اوزرنده دایانوب اوتورمیلردر واهل جنت ایچون جنتده هردرلو میوه‌لرك و سائر ایسته‌دکلری شیلرك جمله‌سی موجوددر ، هیچ برآرزولرندن نقصان اولماز .]

فخر رازی ، نیسابوری و قاضینك بیانلری وجهله اهل جنتك مستغرق اولدقلری لذتك و نعمتلرله سرورك عظمتنه و عقول بشرك ادرا کندن عاجز اولدیغنه اشارت ایچون (شغل) لفظی تعظیم و تکثیره دلالت ایدن تنوینه ایله وارد اولمشدر .

بو كلامدن مقصد ؛ كافرلرك حزن وكدرينی آرتيرمق ايچوندر . چونكه ؛ كافرلرك دشمن بيلدكلری مؤمنلرك راحتلرينی آنلره خبر ويرمك آنلر ايچون حزن اوزره حزندر. زيرا ؛ كنديلرينك معذب اولدقلری حالده دشمنلرينك راحتلرينی ايشيتمك آنلر ايچون عذابلرينك اوزرينه بر قاتده‌ها عذاب اولديغی كبی يارەلرينك اوزرينه طوز صاچمق قبيلندندر . او كونده جريان ايده‌جك وقايعی شيمديدن قرآنده حكايه ايتمك ؛ كافرلری كفردن وعاصيلری عصياندن منع ايتمك ومؤمنلرك مسلكلرينه سلوكه دعوتدر .

شغل ايله مراد ؛ **كيشينك كنديسنه نظراً كرك مسرت ويريجی وكرك الم ويريجی اولانه مشغوليت** ايسه‌ده جنتده الم اولماديغندن بوراده **مسرت ويره‌جك نعمتلرله مشغول اولمقدر** . بناءً عليه ؛ اهل جنت جنته كيرنجه دنياده تصور ايتديكی نعمتلر موجود اولديغی كبی خاطر وخياله كلمه‌ين بر طاقم صاييلماز وتوكنمز نعمتلری كورونجه آنلرله مشغول اولور ، ديكرلرينی بالكليه اونوتوب خاطرينه بيله كلميه‌جكنه اشارت ايچون **شغل ايچنده اولاجقلری** بيان اولونمشدر .

اهل جنت ايچون وحشت اولماز . زيرا زوجلری يانلرنده‌در وآنلر ايچون لذت وسروردن باشقه برشی اولماز . زيرا ؛ هر ايسته‌دكلری يانلرنده حاضردر . بناءً عليه ؛ باشقه محله قلبلرينك طاقيلتيسی اولماديغی كبی كوكل اوزونتوسی دخی يوقدر .

جنتده سينك وپيره كبی انسانه اذا ويره‌جك شيلر اولماديغنه اشارت ايچون كمال استراحتدن عبارت اولان كولكه‌ده بولوناجقلری وقلبلرينك جميع المدن سالم اولوب فراغ قلبه مالك اولاجقلرينه اشارت ايچون كرسيلر اوزرنده اوتوراجقلری وآنلر ايچون لذت روحانی اولديغی كبی غذای جسمانيدن‌ده هر شی موجود اولديغنه اشارت ايچون هر نوع ميوه وهر ايسته‌دكلری موجود بولونديغی وهر نه ايسترلرسه اصلا اسيركه‌مك اولماديغنه وآرزولری وجه اوزره بولوناجغنه اشارت ايچون اشتها ايتدكلری شيلرك جمله‌سی موجود اولديغی بيان اولونمشدر .

خلاصه ؛ اهل جنتك توكنمز وآرقه‌سی كسيلمز بر لذت دائمه ايله مشغول اولاجقلری

وزوجلريله برابر كولكه‌لرده كرسيلر اوزرنده اوتوراجقلری وآنلر ايچون هر نوع ميوه وهر ايسته‌دكلری موجود اولاجغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

∴

واجب تعالی اهل جنتك جنته كيردكدن صوكره طرف الهيسندن آنلره واقع اولاجق التفاتی بيان ايتمك اوزره ﴿ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ ﴾ بيوريور .

[اهل جنت جنته كيردكدن صوكره قوللرينه منعم ومحسن ومرحمت بی‌نهايه صاحبی اولان ربلری آنلره تعظيم وتلطيف اولمق اوزره « سلام ومرحبا » سويله‌نور . بناءً عليه ؛ سلام الهی‌يه نائل اولورلر .]

فخر رازی ، قاضی وخازنك بيانلری وجهله بو سلام بلاواسطه طرف الهيدن اهل جنته سويله‌نور وياخود سلام الهی ملكلر واسطه‌سيله كلير كه اهل جنتك هر درلو مكروهاتدن سالم اولاجقلرينی بيانله كنديلرينه تعظيم وتكريمدر واهل جنتك مطلوبلری‌ده بودر وبو وسيله ايله جناب حق اهل جنتك درجه‌لرينی يوقاری قالديرر وشرف وشانلرينی عالی قيلار .

جناب حقك اهل جنته بلاواسطه سلام ايده‌جكی رسول اللهدن مرويدر . چونكه ؛ حضرت جابرك روايتنه نظراً رسول الله « اهل جنت ذوق وصفاده اولدقلری بر زمانده جناب حق تجلی بيورر و (السلام عليكم يا اهل الجنة) خطاب عزتی وارد اولور » بيورمشدر . شو روايته نظراً واجب تعالينك اهل جنته سلامی بلاواسطه‌در . بعض روايته نظراً ملكلر واسطه‌سيله سلام الهی كلير وهر قاپودن ملكلر كيررلر و « سلام عليكم من ربكم الرحيم » ديرلر . هر هانكی صورتله اولورسه اولسون سلام الهی آنلر ايچون پك بيوك بر التفات ولطفدر . چونكه رب تعاليدن قوللرينه سلام ؛ عين عنايتدر .

∴

واجب تعالی اهل جنته سلامله التفات ايده‌جكنی بياندن صوكره آنك مقابلنده اهل جهنمه وارد اولاجق خطاب الهی‌يی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا

﴿ الْمُجْرِمُونَ * اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنِي اٰدَمَ اَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴾ بیوریبور .

[طرف الهیدن کافرلره توبیخ وتکدیر صورتیله « ای الله‌ك دشمنلری وجرم وجنایت صاحبی کافرلر ! بوکون مؤمنلردن آیریلك . زیرا ؛ دنیاده آنلرك توحیدندن آیرلدیکز . کذلك بوراده‌ده آنلردن آیریلك که ایبلر کوتولردن تفریق اولونسون . ای آدم اوغللری ! شیطانه عبادت ایتمه‌مکزی بن سزه وصیت ایتمدمی ؟ زیرا ؛ شیطان سزه عداوتی میدانده بر دشمندر دیمدمی ؟] آنك اغفالات شیطانیه‌سنه آلدانمایك وامر ونهینه متعلق وسوسه‌سنه اطاعت ایتمه‌یك . زیرا ؛ او سزك آچیقدن بر دشمنکزدر . دشمنك سوزینه باقیلماز دیمدمی واطاعت ایتدیککز صورتده شیطانك سزی جهنمه کوتوره‌جکنی وبوکونك که‌جکنی رسوللرم واسطه‌سیله سزه سویلمدمی ؟ » دیمکله اهل جهنم الزام اولونورلر .

بیضاوی وخازنك بیانلری وجهله بو آیتده امتیازله مراد ؛ کافرلرك جهنمده بیربریندن آیرلمه‌لریدر . چونکه ؛ بعض روایته نظراً هر بر کافر ایچون جهنمده حاضرلانمش اولان اوطه‌یه صاحبی کیرر قاپوسی قاپانور او کافر ابدالآباد او اوطه‌ده قالیر . نه کیمسه آنی کورور ونه‌ده او کیمسه‌یی کورور . شو حالده کافرلر ایچون جهنمده عذاب ایکیدر . برنجیسی ؛ عذاب جسمانی که عذاب جهنمدر . ایکنجیسی ؛ عذاب روحانیدر که عذاب فرقتدر . ایکنجی عذاب اولکندن دها اشددر . زیرا عذاب روحانی ؛ هر زمان عذاب جسمانیدن دها زیاده مؤثردر . اما مؤمنلرك نعمت جسمانی ایله متنعم اولاجقلری کبی نعمت روحانی ایله‌ده متنعم اولاجقلرینی (هم وازواجهم) نظم جلیلی بیان ایتمشدر . چونکه ؛ مؤمنلرك جنتده اولاد وعیال واحباب ویارانلری ایله صحبت ایتملری لذت روحانیدر .

یاخود امتیازله مراد ؛ شفاعت ایده‌جکلری ظن ایتدکلری پوتلردن وسائر دوستلرندن آیرلمقدر . زیرا ؛ کرك پوتلردن وکرك دوستلرندن هیچ بر شفاعته نائل اولامیه‌جقلری کبی آیری‌ده دوشه‌جکلردر . بناءً علیه ؛ هیچ برندن یاردیم وفائده کوره‌میه‌جکلردر .

یاخود امتیازله مراد ؛ خیر امید ایتدکلری هر شیدن آیری دوشمك وسیمالریله اهل خیردن آیرلمقدر . چونکه ؛ کافرلرك یوزلرنده ویا آلنلرنده کفرلرینه علامت اولارق سیاهلق ظهور ایده‌جك وهر کس آنلرك کافر اولدقلرینی بیله‌جکدر .

بو آیتده بیان اولونان جناب حقك عهدی ایله مراد ؛ هر قومك رسولی واسطه‌سیله او قومه طرف الهیدن وارد اولان امر ونهیلر ، الله‌ك قوللریله عهدیدر . یاخود ابو البشر اولان حضرت آدمله واقع اولان عهددر . چونکه باباری ایله واقع اولان عهد ؛ اولادی حقنده دخی عهددر . یاخود حضرت آدمك اولادینی آرقه‌سندن چیقاردیغنده واقع اولان عهددر . چونکه ؛ او وقت آلنان عهدده وآدمله واقع اولان عهدك هر ایکیسنده‌ده شیطانه اطاعتدن نهی واردی .

بو مقامده شیطانه عبادتله مراد ؛ شیطانك وسوسه‌سیله انسانه تزیین ایتمه اولدیغی منهیاته آلدانوب آکا اطاعت ایتمکدر که عداوتی بیانیله اطاعتدن نهیك سببی بیان اولونمشدر . شو حالده دلیل ودعوانك ترتیبی شویله‌در : « شیطانه اطاعت ممنوعدر . زیرا شیطان ؛ عداوتی میدانده بر دشمندر . هر دشمن که عداوتی میدانده اوله ، آکا اطاعت ممنوعدر . بناءً علیه ؛ شیطانه اطاعت ممنوعدر » . شیطانك عداوتنه سبب ؛ حسدیدر . چونکه ؛ پدرمز حضرت آدمه طرف الهیدن واقع اولان تعظیم وتکریمه دایانامیه‌رق الله‌ه عصیان وآدمه و اولادینه عداوته عزم ایده‌رك الی یوم القیام اغوا ایده‌جکنی علناً اظهار ایتدی واو عزمنده الیوم دوام ایتمکده‌در .

خلاصه ؛ اهل جرم اولان کافرلرك اهل ایماندن آیریلاجقلری وجناب حقك آنلره « بن سزه شیطانه عبادت ایتمه‌یك . زیرا ؛ شیطان سزك آچیقدن بر دشمنکزدر دیمدمی ؟ » عنوانیله تکدیر ایده‌جکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

﴿ وَاَنِ اعْبُدُونِي هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴾

[ای بنی آدم ! بن سزه رسوللر واسطه‌سیله « بکا عبادت ایتمکزی امر ایتمدمی وآنجق بکا عبادتکز طوغری بر یولدر دیمدمی ؟] البته امر ایتدم ، انکاره مجالکز

بوقدر . ملك وملكوتمده تدبیر وتصرفده استقلالی تصدیق ایتمکزی امر ایتمدمی ؟ شوحالده نه ایچون وصیتمی طوتوب امرمه امتثال ایتمدیکز وشوطوغرو یولی ترکله شیطانك کوستردیکی طریقه نه‌دن سلوك ایتدیکز ؟ » دیمکله جناب حق آنلری بر قات دها توبیخ ایدر .

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیت؛ عهدك مقتضاسنی تمامیله بیان ایچون سوق اولونمشدر. زیرا ؛ شیطانه عبادتدن نهی ایتمك ذات الوهیتنه عبادت ایتمکی مستلزم اولدیغندن عهد السهیده هرایکی جهتده موجوددر . الله تعالی‌یه عبادت طریقلرك اك اعلاسی وتعظیمه شایان اولدیغنه اشارت ایچون (صراطٌ) تعظیمه دلالت ایدن تنوینه ایله وارد اولمشدر . یعنی « اللهه عبادت ایدوب شیطانه عبادت ایتمه‌مك بویوك برطریقدر که آنك فوقنده وآندن دهاعالی برطریق اولاماز » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی شیطانك عداوتنی بیاندن صوکره عداوتنی اجراسنك کیفیتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا اَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ ﴾ بیوریبور .

[ذات الوهیتمه قسم ایدرم که محقق شیطان چوق جماعتی اضلال ایده‌رك طوغری یولدن چیقاردی. شیطانه عبادت ایدرده عداوتنی دوشونوراولمادیکزمی؟ حالبوکه دوشونمکز لازمدر .] زیرا ؛ سزدن اول چوق قوملری یولدن چیقارمقله هلاکلرینه سبب اولدی. چونکه؛ آنلر شیطانه اطاعتله جناب حقله اولان عهدلرینی بوزدیلر . بناءً علیه ؛ کندیلرینه موعود اولان جنتدن محروم اولدیلر که نارخذلانه مستحق اولارق ابدی جهنمده قالاجق برحال کسب ایتدیلر . انسان ایچون طوتاجغی بر ایشك عاقبتنی او ایشه باشلامازدن اول دوشونمك لازم دکلی ؟ نصل اولیورکه مفسدتی میدانده اولان بر خبیثك آرقه‌سنه دوشیورسکز .

بوآیتده شیطانك برچوق امتلری یولدن چیقاردیغی محقق اولدیغی حالده آکا اتباعده کی وخامتی دوشونمك لازم ایکن دوشونمه‌ینلری جناب حق توبیخ وتکدیر ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی شیطانك اضلالی محقق اولدیغنی بیاندن صوکره اضلال اولونان کیمسه‌لره یوم قیامتده واقع اولاجق خطابی بیان ایتمك اوزره ﴿ هٰذِهٖ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ * اِصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴾ بیوریبور .

[« ای کافرلر ! ایشته شو عذاب سزك دنیاده وعد اولوندیغکز جهنمدر . کفریکز سببیله بوکون اوجهنمه کیرك» دینمکله آنلرك محللری کندیلرینه کوستریلور.]

بوآیتده اوچ جهتله کافرلرك حسرت وندامتلرینی بیان واردر : برنجیسی ؛ جهنمه کیرملریله امراهانت ایچوندر که «هایدك کیرك شودارجحیمه » دیمك آنلری تحقیروتذلیلدر. ایکنجیسی؛ (الیوم) «بوکون کیرك دیمك » عذابك حاضروانتك زائل اولدیغنه اشارتدر. اوچنجیسی ؛ کفرلری سببیله جهنمه کیردکلرینی بیاندر . چونکه؛ کفران نعمت ایدنلرك منعمنه قارشی اوتانمسی پك بویوك عاروآجیقلیدر . وعد اولوندقلرینی بیان ایتمك دنیاده واقع اولان وعده سمع اعتبار ایتمدکلرندن طولایی بوعذابه دوچار اولدقلرینی اخطارله حزن والملرینی آرتیرمقدر .

خلاصه ؛ کافرلرك جهنمه کیره‌جکلری زمان « ایشته شو جهنم دنیاده سزك وعد اولوندیغکز جهنم‌در . هایدك کفریکز سببیله کیرك او جهنمه » دنیله‌جکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك جهنمه کیرملریله امر ویریله‌جکنی بیاندن صوکره آنلر معصیتلرینی انکار ایده‌جکلر ایسه‌ده مقتدر اولامیه‌جقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰى اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا اَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾ بیوریبور .

[او کونده بزکافرلرك انکارلرینه مساعده ایتمه‌مك ایچون آغزلرینك اوزرینه مهر

باصارز ومعصیتلرینی بیان خصوصنده بزه اللری سویلر ودنیاده قازاندقلری معصیتلرینه آیاقلری شهادت ایدر .]

یعنی ؛ كافرلر كناهلرینی انكاره باشلادقلری كونده آنلرك آغیزلرینی آچدیرمازوسویله‌تمه‌یز . زیرا ؛ واقع اولان كناهلرینی انكاره جرأت ایدنجه نطقه قدرتنی آلدیغمزدن آغیزلری مهرلەنمش كبی سكوته مجبور اولورلر و ایشله‌دكاری كناهلری اللری سویلر وبزه خبر ویرر وآیاقلری‌ده دنیاده كسب ایتمش اولدقلری كناهلره شهادت ایدرلر . بناءً علیه ؛ او عاصی اولان كیمسه مبهوت وحیران اولور قالیر . زیرا ؛ كندی اعضاء جوارحنی كندینه دوست اوله‌جغنی ولهنه شهادت ایده‌جكنی امید ایدركن امیدینك خلافنه علیهنه شهادتلری البته آنی مبهوت وحیران ایدر .

فخررازی ، خازن وقاضینك بیانلری وجهله اللرك تكلملری وآیاقلرك شهادتلری ؛ **حقیقتده تكلم وشهادتدر** . چونكه ؛ تكلم خصوصنده لسانله سائر اعضا بیننده قدرة اللهیه نسبتله فرق یوقدر . زیرا ؛ الله تعالینك لسانه ویردیكی قوهٔ نطقیه‌یی سائر اعضایه دخی ویرمسنده برمانع یوقدر . بناءً علیه ؛ لسانی سویله‌تن الله تعالی سائر اعضانی‌ده سویله‌ته‌بیلیر . شوحالده كناهلری انكاره جرأت ایدن لسانی اسكاتله سائر اعضایه اقرار ایتدیرمكله كناه صاحبنی رذیل ورسوای ایدر .

یاخود لسانك تكلمی وآیاقلرك شهادتلری ؛ **افعال قبیحه دلالتلری وكناهلرك اثرلری او اعضالرده ظاهر اولمسندن كنایه‌در** . فقط لفظ قرآنی حقیقتده تكلم وشهادته حمل ایتمكده برمانع اولمادیغندن معنای حقیقیسی مراد اولونمق اولادر . چونكه ؛ معنای حقیقی‌یی مراد ایتمك ممكن اولان یرده مجاز وكنایه معنالری آرامغه حاجت یوقدر .

اللر وآیاقلر كبی اعضاء سائره‌نك تكلملری اختیاری اولوب اجباری اولمادیغنه اشارت ایچون تكلم وشهادت نفس اعضالره اسناد اولونمش واجب تعالی‌یه اسناد اولونمامشدر . اكثر كناهلرك اللرله ایشله‌نیلدیكنه اشارت ایچون اللردن یالكز تكلمله اكتفا اولونوب شهادت ، آیاقلره اسناد اولونمشدر .

كافرلردن صدور ایدن كناهلر وچیركین ایشلر كندیلرندن اعراض ایتمك ایجاب

ایدوب اعراضه شایان اولدقلرینه اشارت ایچون خطابدن غائبه التفات اولونارق (علی افواهكم) یرنده (علی افواههم) وارد اولمشدر .

خلاصه ؛ یوم قیامتده قباحتنی انكاره جسارت ایدنلرك دیللرینك باغلاناجغی وكناهلرینی اللرینك وآیاقلرینك اقرار ایده‌رك شهادت ایده‌جكلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

∴

واجب تعالی كافرلرك بعض احوالنی بیاندن صوكره آنلرك دنیاده مستحق اولدقلری جزایی ویرمدیكنی وآنلره مساعده ایتدیكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلٰى اَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَاَنّٰى يُبْصِرُونَ ﴾ بیوریور .

[اگر بز دیله‌مش اولسه ایدك آنلرك كوزلرینی سیلر ویوزلریله برابر قیلاردق . شو حالده آنلر كور اولور كوره‌مزلردی . بناءً علیه ؛ یوللرینه كیتمك ودوام ایتمك ایسترلردی ولكن نصل كوره‌بیلیرلردی . آنلر ایچون كورمك ممكن اولابیلیرمی ایدی ؟ البته كوره‌مزلردی . حالبوكه بز آنلرك كور اولملرینی ایسته‌مدك . زیرا ؛ كوزلری آچیق اولسون هرشیئی كورسونلرده یوم قیامتده اعتراضه مجاللری قالماسون .] چونكه ؛ كوزلری آچیق اولوب طریق هدایتی كوروب بیلدكاری حالده طریق حقه سلوك ایتملری لازم ایكن اهتدا ایتمدكلرندن طولایی البته معذرتسز معذب اولاجقلردر . بناءً علیه ؛ اهتدا ایتمدكلرینه معذرت بیان ایتسه‌لر معذرتلری قبول اولونماز . چونكه ؛ قبوله شایان معذرت درمیان ایده‌مزلركه قبول اولونسون .

∴

واجب تعالی كافرلرك دنیاده مستحق اولدقلری جزادن بعضیلرینی بیاندن صوكره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلٰى مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴾ بیوریور .

[اگر دیله‌مش اولسه ایدك بز آنلرك صورتلرینی جماداته تحویل ایدردکه آنلر کیدوب کلمکه قادر اولامازلردی ؟]

یعنی ؛ بز ایسته‌سه ایدك آنلرك صورتلرینی تبدیل ایدردکه اولدقلری محلده دیکیلی قالیرلر ، نه برطرفه کیتمکه ونه‌ده کیتمش اولسه‌لر کیتمش اولدقلری محلدن کیری دونمکه قادراولورلردی . حالبوکه بز بونلردن هیچ برینی یاپمادق . بناءً علیه ؛ کوزلری کورور وقوهٔ جسمانیه‌لری یرنده وقوهٔ عقلیه وسائر ادراکلری یولنده اولدیغی جهتله طریق حقه اهتدالرینه بر مانع اولمادیغندن اهتدا ایتملری لازم ایکن اهتدا ایتمه‌دیلر . بونکله برابر یوم قیامتده جنایتلرینی انکاره جرأت ایدنجه بز آنلرك آغزلرینی مهرلر سویله‌تمه‌یز . زیرا ؛ بالجمله وجودلری واعضالری یرنده‌اولدیغی ایچون اعتذاره مجاللری یوقدر. چونکه؛ هرجهتله عوارضدن سالم اولدقلرندن اعتذار ایتسه‌لر قبول اولونماز . شوحالده آخرتده لسانلرك قاپانمسیله عذاب‌اولوندقلری کبی دنیاده کوزلرینك کور اولمسی وسائر اعضالرینك تبدیل اولونمسی ایله عقاب اولونمغه مستحقلردر ولکن دنیاده عذاب اولملرینه مشیت الٰهیه تعلق ایتمه‌دیکندن دنیاده عقاب اولونمادیلرکه آخرتده بردیه‌جکلری قالماسون .

فخررازی ونیسابورینك بیانلری وجهله ابتدا برطریقه کیتمك؛ کیتدیکی یردن کیری کلمکدن دها مشکل اولدیغنه اشارت ایچون اولا کیتمك معناسنه اولان (مضیاً) نفی اولونمش وبعده دها قولای اولان رجوع نفی اولونمشدر .

(لطمسنا) طمس ؛ کوزینی بوتون‌ه قاپایوب یوزیله برابر اولمه معناسنه اولوب مسخ؛ بوتونه وجودك واعضالرك تبدیلنه عبارت اولدیغی جهتله اهوندن اصعبه یعنی قولایدن کوچ اولانه تدریج طریقی اختیار اولونمشدر . چونکه ؛ اعمی اولان برآدم قوای سائره‌سیله وجوه تصرفی ادراك ایده‌بیلدیکی کبی بعض الفت ایتدیکی محله‌ده کیدوب کله‌بیلیر. اما ممسوخ اولان یعنی وجودی واعضالری جماداته تبدل ایدن کیمسه هیچ برشیئه مقتدر اولامادیغندن کور اولمق وجودك بالکلیه تبدلندن چوق قولایدر . بناءً علیه ؛ جناب حق « دیله‌مش اولسه ایدك کوزلرینی کور ایدردك . دها زیاده دیله‌مش اولسه ایدك بوتون وجودلرینی جماداته و یاخود مایمون وسائره کبی حیوانات بهیمیه‌یه تبدیل ایدردکه هیچ

برشیئه مقتدر اولمازلردی ولکن بز بونلرك هیچ بریسنی یاپمادق وآلت اهتدالرینه برضرر کتیرمدك که اهتدا ایتسونلر وایتمدکلری صورتده اعتذاره مجاللری اولماسون » بیورمشدر.

خلاصه ؛ جناب حق دیله‌مش اولسه آنلری بوتون ادراکدن محروم قیلمغه قادر ایکن هردرلو مساعده‌یه آنلری مظهر ایتدیکی وبو مظهریتی حسن استعمال ایتمدکلرندن طولایی اعتذاره مجاللری قالمادیغی بو ایکی آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی انبیاء عظام واسطه‌لریله کافرلره اهتدا طریقلری بیان اولوندیغندن اعتذار قاپولرینك قاپاندیغنی بیاندن صوکره عمرلری جهتندن دخی اعتذاره مجاللری اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِى الْخَلْقِ اَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴾ بیوریور .

[برکیمسه‌که آنك عمرینی بز اوزاتیرسه‌ق آنك خلقتنی عکسنه دوندوروز . آنلر عمرلرینك اوزامسنی ایسترلرده جسملرینك وسائر قوالرینك ضعفه‌دوچار اولاجغنی تعقل ایدوب ادراك ایتمیورلرمی ؟]

یعنی ؛ بر کیمسه‌نك عمرینی اوزاتیرسه‌ق آنی ارذل عمره رد ایدرز . عمرلرینك اوزامسنی ایسترلرده ارذل عمره واره‌جقلرینی دوشونمزلرمی ؟ زیرا ؛ انسانك عمری اوزادقجه ضعفی تزاید وقوتی تناقص ایدر وبنیه‌سی کوچولور وشکلی تغیر ایدر. حتی صبی‌یه بکزه‌ر برحاله عودت ایلر. بناءً علیه؛ فهم وادراکدن خالی وعقل وتدبیردن عاری برحاله کلدیکندن عمری اوزون اولمقله اوزادقجه طریق صوابه اهتدا ایتمسی لازم کلمز . شوحالده عمرینك اوزون اولمسیله نجاته داخل اولمق محقق اولاماز . بناءً علیه؛ « عمرمز قیصه اولدی اوزون اولسه ایدی بز اهتدا ایدردك » دیمکله قبوله شایان براعتذار درمیان ایتمش اولمازلر.

نیسابورینك بیانی وجهله بو آیت ؛ یوم قیامتده کافرلرك عمر جهتندن اعتذار قاپولرینی قاپامشدر . زیرا ؛ آنلر « بز دنیاده آز یاشادق . اگر دنیاده بزه چوق عمر ویرسه ایدك بزده قصور بولامازدك » دیملرینی بو آیت جلیله رد ایتمشدر. چونکه ؛ آزیجق عمرده اهتدا ممکن ایکن اهتدا ایتمه‌ین چوق یاشاسه بنه اهتدا ایتمیه‌جکی وبلکه اهتدایه قابلیت

قالیه‌جغی میدانده‌در . زیرا ؛ بیان اولوندیغی وجهله انسانك یاشادقجه شعوری آزالدیغی هرکسجه معلوم بر حقیقتدر .

خلاصه ؛ انسان پك اوزون یاشادقجه صورتنك تغیرایده‌جکی وادراکنك آزالاجغی وبو جهت دوشونمکه شایان اولوب ارذل عمری ایسته‌مك معقول بر شی اولمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب‌تعالی وحدانیتنه وحشره متعلق احوالی بیاندن صوکره رسول‌اللهك رسالتنی انکار ایدنلری رد ایتمك اوزره ﴿ وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ ﴾ بیورییور .

[بز عظیم الشان محمد علیه‌السلامه شعراوکرتمدك وشعر محمد علیه‌السلامه لایق اولماز . بناءً علیه ؛ محمد علیه‌السلامك اوقودیغی شی اولمادی ، الا آنجق وعظ وقرآن مبین اولدی .]

یعنی ؛ بز عظیم الشان محمد علیه‌السلامه شعر تعلیم ایتمدك . زیرا شعر ؛ کلفتله سویله‌نور وقافیه و وزن ایله اورولمش مزخرف اویدورمه بر سوز اولدیغی کبی اوهام وخیالات اوزره بنا قیلنمش بر طاقم موهوماتدن عبارتدر . بناءً علیه ؛ قرآنله شعر بیننده اصلا مشابهت یوقدر وبویله خیالات وموهوماتله اوغراشمق محمد علیه‌السلامه لایق اولماز ویاقیشماز و محمد علیه‌السلامك سویلدیکی قرآن ایسه بر طاقم معقول فنلر وحکمتلرله طولو وسعادت دارینه ایصال ایده‌جك احکامله مزین وشعرده موجود اولان موهوماتدن منزهدر .

فخررازی ونیسابورینك بیانلری وجهله رسول‌اللهك امی اولوب اوقویوب یازمق جهتی کندینه مساعد اولمادیغی کبی شعر سویله‌مك مراد ایتسه سویله‌مك میسر اولماز . بناءً علیه ؛ عن قصد شعر سویله‌مکدن ممنوعدرکه معجزات باهره والی یوم القیام باقیه اولان قرآنده شبهه واقع اولماسون . بناءً علیه ؛ رسول‌الله صلی‌الله تعالی علیه وسلم افندیمز عن قصد شعر انشا ایتمدیکندن کافرلرك اسنادندن بریدر . اما شعر صورتنده (انا النبی لا کذب ـ انا ابن عبدالمطلب) قول شریفی کبی صدور ایدن شیلر بلاقصد تصادف اوزره وارد اولمشدر . بناءً علیه ؛ اصلا سویله‌مکه قصد اولمادیغی کبی ترتیبنه عزمده یوقدر .

شو معنا (وماینبغی له) ده بولونان ضمیرك رسول‌اللهه راجع اولدیغنه نظراًدر . اما ضمیر قرآنه راجع اولدیغنه نظراً معنای نظم : [شعر قرآنه لایق اولاماز . زیرا ؛ شعرله قرآن بیننده مناسبت یوقدر . چونکه ؛ قرآن اولمادی ، الا خلقك احوالنی اصلاح ایدر بر موعظه وخیر اوکود ویرمك وانس وجنی ارشاد وطوغری یوله‌سوق ایتمك ایچون کلمش بر کتاب سماویدر وحقله باطل آره‌سنی تفریق ایدر محرابلرده اوقونور واحکامیله عمل اولونور و آنك سببیله انسانلر رضاء اللهیی قازانور فوز و فلاحه داخل اولور آچیق بر کتاب] دیمکدر .

خلاصه ؛ رسول‌اللهه شعر تعلیم اولونمادیغی وشعر رسول‌اللهه وقرآنه لایق اولمادیغی وقرآن شعر اولمایوب آنجق وعظ ونصیحتدن عبارت اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب‌تعالی قرآنك شعر اولمادیغنی وشعر اولمغه لایق اولمادیغنی بیاندن صوکره قرآنك انزالندن حکمتی بیان ایتمك اوزره ﴿ لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴾ بیورییور .

[قرآن بر موعظه‌درکه اوقرآنله رسول‌الله عقل وفهم صاحبی اولمقله اثر حیات اولانلری انذار ایتسون‌ده بو انذارندن صوکره کفر اوزره مصر اولان کافرلر اوزرینه کلمهٔ عذاب واجب اولسون ایچون قرآن جانب اللهدن کلدی .]

یعنی ؛ قرآنله حال حیاتده اولان عقلا انذار اولونور . یوقسه عقلی اولمایان اموات قبیلندن بر طاقم فکرسز احمقلر قرآندن انتفاع ایده‌میه‌جکلری ایچون قرآنله انذار اولونمازلر وقرآن واسطه‌سیله کافرلر اوزرینه کلمهٔ عذاب واجب اولسون ایچون قرآن نازل اولمشدر . چونکه ؛ قرآنه ایمان ایتمدکلرندن طولایی کندیلرینه عذاب ، قرآنله تبلیغ اولونور .

قرآنله انذار اولونمایان کافرلرك اموات قبیلندن اولدقلرینه اشارت ایچون قرآنله

حى اولونانلرك انذار اولوناجغى بيان اولونمشدر. چونكه؛ كافرلرده اثر حيات اولان ايمان ومعرفة الله اولمادیغى ایچون اولولردر .

خلاصه ؛ قرآنك انزالندن مقصد حيات شانندن اولان كيمسه‌لرى انذار ايتمك وايمان ايتمه‌ين كافرلر اثر حيات كوسترمه‌دكلرندن طولايى آنلر اوزرينه عذابى ايجاب ايدن كلمه ايله عذابك واجب اولمسى اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى رسالته متعلق اولان بعض مسائلى بياندن صوكره وحدانيتنه دلالت ايدن بعض دلائلى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ اَيْدِينَا اَنْعَاماً فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ * وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴾ بيوريبور .

[او منكرلر وحدانيتمزى انكار ايدرلرده بزم كنديلرى ايچون كندى قدرتمزله خلق ايتديكمز حيواناتى كورميورلرمى ؟ آنلر ايچون خلق ايتديكمزه بناءً مالك ومتصرفلردر وبز عظيم الشان حيواناتى آنلره مسخر قيلدق . بناءً عليه ؛ او حيواناتدن بعضيلرى بينديلرينه وبعضيلرى ده اكل ايتملرينه مخصوص اولديغندن بعضيلرينه بينرلر وبعضيلرنى ييرلر .] اكر حيواناتك هپسى بز وحشى وآنلرك امرلرينه اطاعتسز خلق ايتمش اولسه ايدك آنلر هيچ برنده تصرفه مقتدر اولامازلردى. حالبوكه او بويوك جثه‌ده اولان دوه‌لرى و جاموسلرى بز آنلرك امرينه مطيع قيلدق وتحت اسارتلرينه قويدق كه ايسته‌دكلرى وجه اوزره استعماله مقتدرلردر وكنديلرينك صنعى اولمقسزين بو قدر نعمتلريمزى خلق ايدوب اللرينه تسليم ايتديكمز حالده نصل اوليوركه كفران نعمت ايده‌رك وحدانيتمزى انكار ايديورلر ؟ بو انكارلرى تعجبه شاياندر .

*
* *

واجب تعالى حيوانلرك منفعتى يالكز بينمكه وييمكه مخصوص اولمايوب دها برچوق منفعتلرى اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ اَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴾ بيوريبور .

[حالبوكه حيواناتده انسانلر ايچون پك چوق منفعتلر واردر . چونكه ؛ يوكندن، قيلندن وتناسلندن صايلماز توكنمز درجه‌ده انتفاع ايدرلر وسودندن ايچرلر . زيرا ؛ عين سودينى ايچدكلرى كبى يوغورت وآيران كبى ايچمكه صالح بر چوق شربتلر واردر. بو قدر نعمتلرى كورر وبيليرلرده او نعمتلرك خالقنى و وحدانيتنى تصديق ايده‌رك شكر ايتمزلرمى؟] حالبوكه بو نعمتلرك هر برينه آيرى آيرى بيكلرجه شكر ايتمك ايجاب ايدركن شكرى ترك ايتمكدن دها بويوك قباحت اولورمى ؟ زيرا ؛ شكرى ترك ايتمك آخرتجه مسئوليتى موجب اولديغى كبى دنياجه‌ده نعمتك نقصانيتنى ايجاب ايدن اسبابدندر .

(انعاماً) **نعم كلمه‌سنك جمعيدر . نعم ؛ دوه ، قيون وصيغير كبى حيوانات اهليه معروفه اولونور** . بيضاوينك بيانى وجهله دوه وقيون كبى حيوانلرك خلقتلرنده اولان غرابته ومنفعتلرنده اولان كثرته بناءً حيوانات ايچندن جناب حق بونلرى ذكر بيورمش و انسانلرك منفعتلرى ايچون خلق اولونان حيواناته مالك اولملرى دواملى اولديغنه اشارت ايچون مالك اولدقلرينى بيان ايدن جمله **دوامه** دلالت ايدن **جملهٔ اسميه** اولارق وارد اولمشدر. يعنى « نوع انسان موجود اولدقلرى مدتده نوع حيوانه مالك ومالكيت ومملوكيت انتظام اوزره دوام ايدر حال برعكس اولماز » ديمكدر. شو حالده انسانك عمرى اولدقجه شكره دوام ايتمسى لازمدر. بو آيت جليله‌ده جناب حق وحدانيتك دلائل آفاقيه‌سندن بالذات انسانه خدمت ايدن حيواناتى ذكر ايتمش و منفعتلرينك چوقلغنه اشارت ايچون (منافع) و (مشارب) جمع صيغه‌لريله وارد اولمشدر .

خلاصه ؛ انسانلرك صنعى اولمقسزين الله تعالى‌نك انسانلرك منفعتلرى ايچون خلق اولونان حيوانلره نظر عبرتله باقوب وحدانيته استدلال ايتملرى لازم وبو كبى كوزلرى اوكونده اولان آثار بديعه‌يه نظر ايتمه‌مك بر امر منكر اولديغى وبو حيوانلرى جناب حق انسانلر ايچون ذليل ومنقاد قيلارق انسانلرى آنلره مالك قيلديغى وآنلرك بعضيلرينى بينملرينه و بعضيلرينى ده ييملرينه تخصيص بيورديغى وحيوانلرك انسانلر ايچون منافع كثيره‌سى بولونديغى وبو نعمتلره شكر ايتمه‌مك قباحت اولوب شكر ايتمك البته واجب اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى وحدانيته دلالت ايدن دليللردن بعضيلرنى بياندن صوكره شو بيانه اولونان دليللردن استفاده ايتمه‌ين كافرلرك ضلالتلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ ﴾ بيوريور.

[آنلر ياردیم اولونورلر اميديله اللهك غيرى معبودلر اتخاذ ايتديلر .]

يعنى ؛ جناب حقك شو تعداد اولونان نعمتلرينى مشاهده ايدوب دورورکن برطاقم طاشدن وآغاجدن ياپلمش پوتلرى كنديلرينه ياردیم ايدر وياخود شفاعت ايدرلر اميدينه بناءً اللهك غيرى اولارق معبود اتخاذ ايتديلر وعبادته اهل كورديلر ومعبودلرينك ياردیملرينى رجا ايتديلر وآنلرك سايه‌سنده سايه‌بان اولاجقلرينى اعتقاد وانتظارده بولونديلر. مع‌هذا او پوتلر دنى واشياى خسيسه‌دن اولدقلرى جهتله ياردیم ايده‌مدكلرى كبى ياردیمده اولونمازلر. زيرا ؛ آنلردن ياردیم بكله‌ين كافرلرك چكيجلرى ودستره‌لرى آلتنده مقهورلردر. غريبى شوراسيدر كه كندى اللرنده قيرلمق وكسيلمك كبى رذالت وسفالتلره قاتلانان برطاقم طاشه وآغاجه عبادت ايتمك قدر بر حماقت وجهالت اولاماز .

* * *

واجب تعالى كافرلرك اعتقاد ومذهبلرينك بطلانى بياندن صوكره رأى وتدبيرلرينك ودوشونجه‌لرينك بوتون ضرر اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ ﴾ بيوريور.

[او پوتلرى معبود اتخاذ ايدن كافرلرك پوتلرى آنلره ياردیم ايتمكه مقتدر اولامازلر. حالبوكه كافرلر او پوتلرك حاضر عسكرلريدر .] زيرا ؛ آنلر پوتلرى حفظ ايتمكله كونا كون خدمتلرله واطرافلرنده دولاشمقله مشغوللردر وآنلره كوكسده تعظيم ايدر عسكرلردر. ياخود « پوتلر كافرلره حاضر عسكر اولدقلرى حالده ياردیم ايتمكه مقتدر اولامازلر » ديمكدر . چونكه كافرلرك پوتلرى دائما حاضر بولوندورمقدن مقصدلرى ؛ كنديلرينه ياردیم اميديدر .

نيسابورينك بيانى وجهله پوتلر كافرلرك يوم قيامتده عذاب اولونمالرى ايچون حاضرلانمشدر. زيرا ؛ پوتلر جهنم آتشنه طوتوروق اولاجقلردن آنلر حقلرنده ياقيجى عسكرلردر. پوتلرك حاضر اولدقلرى حالده ياردیمه مقتدر اولامادقلرينى بيان ؛ كمال عجزلرينى بيانله آنلرى تحقير اولديغى كبى آنلره عبادت ايدن كافرلرى دخى تحقيردر . زيرا ؛ حاضر اولمقسزين ياردیم ايده‌مامكده اوقدر قصور اولماز ولكن ياردیم ايچون حاضرلانوبده ياردیم ايده‌مه‌مك عجزك نهايه‌سيدر .

خلاصه ؛ ياردیم ايدرلر اميدينه بناءً كافرلرك پوتلرى معبود اتخاذ ايتدكلرى و پوتلر ايسه كافرلر ايچون حاضر عسكر اولدقلرى حالده ياردیمه اقتدارلرى بولونماديغى وبناءً عليه ؛ كافرلرك بو دوشونجه‌لرى ضرردن باشقه برشى اولماديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالى كافرلرك حاللرينى بياندن صوكره سوزلرينه اعتبار اولماديغى بيانله رسولنى تسليه ايتمك اوزره ﴿ فَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ اِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! مشركلرك حاللرى بيان اولونوب حماقت وجهالتلرى معلوم اولونجه آنلرك سنك حقكده لايق اولمايان برطاقم سوزلرى سكا حزن ويرمه‌سون . زيرا ؛ بز آنلرك كيزلى نفاقلرينى وعلنى شركلرينى بيليرز . بناءً عليه ؛ سن محزون اولما.] چونكه ؛ بز آنلرك قلبلرنده اولان اعتقادات فاسده‌لرينى وظاهرده ايشله‌دكلرى چيركين عمللرينى بيلنجه سنك ايچون حزن ايتمك لازم كلمز. زيرا ؛ بز سنك طرفكدن اخذ انتقام وهر فعللرى اوزرينه مجازات ايده‌جكز . شو حالده سزك ايچون تلاش ايده‌جك برشى يوقدر .

فخر رازينك بيانى وجهله علم الٓهينك هرشيئه تعلقنده مبالغه اولمق اوزره كيزلى اولان شيلرى بيلديكنى بيانى، آشكار اولان شيلرى بيلديكنى بيان اوزرينه تقديم اولونمشدر. ياخود ظاهرده اولان شيئك البته قلبده برمقدمه‌سى اولوب آكا علم الٓهينك تعلقى ظاهره تعلقندن مقدم اولديغى جهتله اسراره تعلقى بيان تقديم اولونمشدر.

بو مقامده حزنی نهی ؛ کافرلرك سوزلرینه تعلق ایدیور ایسه‌ده حقیقتده رسول اللهی حزندن نهی ایتمکدر . چونکه برشیئك سببندن نهی ایتمك ؛ عین اوشیدن نهی ایتمك اولدیغندن رسول اللهی حزندن نهیدر . بناءً علیه ؛ معنای نظم : [« آنلرك سوزی سکا حزن ویرمسون » دیمکله کافرلرك سوزینی رسول اللهه حزن ویرمکدن نهی ایسه‌ده مراد اولان معنا سن حزن ایتمه] دیمکدر . زیرا حزنه سبب اولان سوزی حزن ویرمکدن نهی ؛ عین حزنی نهیدر .

شو تفصیلاته نظراً آیتك معناسی رسول اللهی تسلیه اولدیغی کبی کافرلری‌ده تهدیددر . زیرا کیزلی آشکار هر ایشلرینی بیلدیکنی بیان ایتمك ؛ آنلری افعال قبیحه‌لری اوزرینه قورقوتمقدر . چونکه ؛ برکیمسه واجب تعالینك هرشیئی بیلدیکنی وبالخاصه کندی افعالنی بیلدیکنی بیلنجه کوتو ایشلردن نفسنی منع ایتمسی لازمدر . بناءً علیه ؛ عقلی اولان برکیمسه هرنه ایشلرسه اوایشك باشنده ایشله‌یه‌جکی شیئی اللهك بیلدیکنی دوشونه‌رك ایشلر .

* *
*

واجب تعالی ذات الوهیتنه عبادتك وجوبنی بیان ووحدانیتنه دلائل آفاقیه‌یی ذکر ایتدکدن صوکره انسانك کندیسنده اولان دلائل نفسیه‌یی بیان ایتمك اوزره

﴿ اَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ ﴾ بیوریور .

[انسان تفکر ایدوبده بیلمزمی که آنی نقطه‌دن خلق ایتدك ؟ بویله غایت کوتو وحقیر برشیدن خلق اولوندیغنی بیلدیکی حالده بونی دوشونمیوبده حشر ونشر حقنده شدتله خصومته وآچیقدن مجادله‌یه جرأت ایدیجیدرکه بوجرأتی تعجب شانندن اولان کیمسه‌لرك تعجبلرینه لایقدر .]

فخر رازی ، خازن وقاضینك بیانلرینه نظراً بو آیت جلیله ؛ رسول اللهی ایکنجی بر تسلیه‌درکه « حشری انکارلرینه نسبتله قرآنه شعردر دیملری دها اهون » دیمکدر وکافرلرك انکارلرینی مبالغه ایله رد وبرقاچ جهتدن تقبیح واردر . چونکه ؛ آیتده شو انکارلرندن تعجب اولوندیغی کبی خصومتده افراط ایتدکاری وبدایة خلقتلری میدانده انکاری غیر قابل برحقیقت اولدیغی حالده آندن دها قولای اولان حشره قدرة اللهی

انکاره جرأتلری وخسیس برمنیدن بویله شریف وقدوقامه‌یه وحسن صورته مالك برحالده خلق اولنمق نعمتنه شکر ایتمك لازم ایکن بالعکس تکذیبه وانکاره جرأت ایتملری غایت جاهلانه برعناددن عبارت اولدیغی بیان اولونمشدر .

آیت جلیله‌نك سبب نزولی شویله روایت اولونیور : کفار قریشدن (ابی بن خلف) ، (ابو جهل) ، (عاصی بن وائل) و (ولید بن مغیره) حشر حقنده مباحثه‌لری نتیجه‌سنده « محمد ﷺ الله تعالی قیامتده اولولری دیرلته‌جك دیور . لات وعزی‌یه قسم ایدرم که بن کیدر آنکله مخاصمه ایدرم » دیر وبر چورومش کیمك آلیر حضور نبی‌یه کلیر وکمیکی پارمغیله اوفاتیروب دیرکه « یا محمد ! ﷺ شو کمیك چوروده کدنصکره بونی الله تعالینك دیرلده‌جکنی رأی ایدرمیسك ؟ » دینجه رسول الله « اوت یا کافر ! الله تعالی سنی اولدردکدنصکره دیرلتیر وجهنمه سنی ادخال ایدر » بیوردر وبو آیت نازل اولور .

بو روایته نظراً آیت ؛ (ابی) ی رد ومذهبلرینی ابطال ایچون نازل اولمش ایسه‌ده سبب نزولك خصوصنه اعتبار اولمایوب اعتبار الفاظك عمومنه اولدیغی جهتله بو آیت ؛ حشری انکار ایدن هرفردی رد ایچوندر .

* *
*

واجب تعالی حشر حقنده انسانك خصومتنی اجمالاً بیان ایتدکدنصکره اوخصومتی تفصیل وکیفیتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلاً وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴾ بیوریور .

[انسان خصومته جرأت ایده‌رك بزم شانمزده عجیب برقصه ایراد ایتدی وبو ایرادی حقیقتده امر غریب وغرابتده مثل کبیدر وکندی عالمنده انسانك اولدکدنصکره احیاسنی اوزاق عد ایدر وقدرتمزی کندی قدرتنه قیاس وعجزمزله حکم ایدر وکندینك ابتداء خلقتنی اونوتور ودیرکه « چورومش اولدیغی حالده کمیکی کیم احیا ایده‌بیلیر وچورومش کمیکك احیاسی ممکنمیدر ؟ »] ایشته بویله دیه‌رك معارضه‌ده بولونور وشدتله حشری انکار ایدر . حالبوکه ابتداءً غایت حقیر بر دامله صودن صورتلری مختلف اعضالرله انسانی خلق ایتمکه قادر اولان ذات الوهیتمزك اولمشلری احیایه قادر اولاجغنه حکم

ایدرده انکاره جسارت ایتمزدی . چونکه حشر ؛ ابتداء خلقتدن چوق اهوندر. زیرا ؛ ابتداء خلقتده بربرینه اجزالری مشابه اولان منیدن الار ، قوللر ، قولاقلر و کوزلر کبی بربرینه بکزمه‌ین اعضالری خلقله برابر او اعضاره یکدیکرینه مخالف اولارق عقل ، سوز ، دیل وسمع کبی حواسی تودیع ایله عند الوهیتنده مخلوقات سائره اوزرینه مکرم قیلان الله تعالی چورومش اجزالری طوپارلامقله خلق ایده‌جکی اولویتله ثابت اولدیغی اعتقاد ایدرده اعتراض ایتمزدی .

انسانك متشابه الاجزاء بر نطفه‌دن مختلف الاعضاء وقوی اولارق خلق اولونمسی واجب‌الوجودك فاعل مختار اولدیغنه دلالت ایتدیکندن طبیعونی کندی خلقتلریله رد ایده‌رك انصافه‌دعوت‌ایدر. چونکه؛ اکر طبیعت واسطه‌سیله اولسه‌ایدی اجزای اصلیه‌سنده مخالفت اولمایان منیدن خلق اولونان اعضالرده مخالف اولمازدی ، حالبوکه مخالفدر . شوحالده فاعل مختارك اختیاریله اولور طبیعتك تأثیریله دکلدر .

نیسابوری وقاضینك بیانلرینه نظراً بو آیت ؛ کمیکده حیات بولوندیغنه وأولمش حیوانك کمیکی نجاست اولدیغنه دلالت ایدر. زیرا؛ حیات کمیکه تعلق ایدنجه کمیکده حیات اولاجغی کبی حیاتك آرقه‌سی موت اولدیغندن کمیکه موت‌ده تعلق ایده‌جکی آشکاردر . اما أئمهٔ حنفیه عندنده کمیك طاهردر . زیرا ؛ کمیکده حیات اولماز . آیت جلیله‌نك معناسی : [حیاتی وحس وادراکی اولان برجسمه اسکی حالی اوزره کمیکی اعاده ایدر] دیمکدر ، یوقسه کمیکه حیات ویرر معناسنه دکلدر .

∴

واجب تعالی حشری انکار ایدن مشرکلرك مخاصمه‌لرینی بیاندنصکره آنلری الزام واسکات طریقیله جواب ویرمك اوزره ﴿ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴾ بیوریور .

[ای حبیبم! سن حشری انکار ایدن کافرلره جواب اولارق دی که « ابتداء منیدن کمیکی ایجاد ایدن الله تعالی تکرار احیا ایدر . زیرا ؛ احیاسنده بر مانع یوقدر .

چونکه؛ مخلوقاتنك هرجزئنی بیلیر. بناءً علیه؛ بر انسانك چورومش اجزالرینك هربری نره‌لرده اولدیغنی بیلدیکندن هربرینی اولدیغی یردن جمع ایده‌رك احیا ایدر » .]

فخررازی وقاضینك بیانلری‌وجهله حشری انکارایدنلرك شبهه‌لری؛ میتك‌اجزاسنك هربرجزئی بر یرده اولوب بونی طوپلامق مشکل اولمسیدر . بو شبهه‌لرینی جناب حق ﴿ وهو بكل خلقٍ عليمٌ ﴾ جملهٔ جلیله‌سیله ازاله بیورمشدر . چونکه ؛ الله تعالی انسانك اجزاء اصلیه‌وفرعیه‌سنك نره‌لرده‌اولدیغنی بیلنجه او اجزالرك بعضیسی‌مشرقده وبعضیسی مغربده اولسه دخی آنلری جمع ایدوب بربرینه ربط ایتمسنده اشکال یوقدر وهربرینی بر یره طوپلار آنلرك اسکی شکللرینی اعاده ایدر وحیات ویرر . حتی وحوش وطیورك اکل ایتدیکی اجزالری دخی طوپلار . چونکه ؛ قدرة اللهه قارشی برحائل یوقدر .

∴

واجب تعالی حشری انکار ایدنلری الزام ایچون انسانك خلقتنده اولان عجائب وغرائبی بیاندنصکره حشرك امکاننك وقوعنی اثبات ایدر دلیل آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ ﴾ بیوریور .

[چورومش کمیکلری شول ذات اجل واعلی احیا ایدرکه او ذات سزك ایچون یشیل آغاجدن آتش خلق‌ایتدی‌ده درحال سز او آتشدن یاقارسکز وچوق زمان آندن انتفاع ایدرسکز . شو منوال اوزره یشیل آغاجدن آتشی خلقه قادر اولان الله تعالی امواتی احیایه قادر اولمازمی ؟]

یعنی ؛ واجب تعالی خلقك اجزالرینی یکدیکرندن آییرمغه وهرشخصك اجزالرینی یکدیکرینه ربطله امتزاج ایتدیرمکه نه‌دن قادر اولماسون ؟ البته قادر اولور . زیرا ؛ واجب‌تعالی شول عالم وحکیم‌درکه سزك‌ایچون یشیل‌وکندیسندن صو داملایان آغاجدن آتش خلق‌ایدییور. حالبوکه آتشله صو بیننده ضدیت معلومدر وبونی انکاره مجالکزده یوقدر . چونکه ؛ سز دائما آندن آتش یاقوب انتفاع‌ایدییورسکز. شویله صو داملایان آغاجدن آتشی خلقه قادر اولان الله‌تعالی أولمش انسانلری احیایه نه‌دن قادر اولماسون ؟

تفسیرخازنده بیان اولوندیغی وجهله (ابن‌عباس) حضرتلرینك روایتنه نظراً یشیل

آغاج ایله مراد ؛ (**مرخ**) و (**عفار**) **اسمنده ایکی نوع آغاجدر** . عربستانک بعض ناحیه‌لرنده موجوددر . طاغ باشلرنده آتش یاقمق ایسته‌ینلر بو آغاجلردن ایکی بوداق کسرلر مرخی عفاره وورنجه بإذن الله آتش چیقار آندن آتش طوتوشدورمقله انتفاع ایدرلر ، حالبوکه هرایکیسندن‌ده صو طاملار . بو انتفاعلری **استمرار و دوام** اوزرینه اولدیغنه اشارت ایچون **آتش یاقارسکز** معناسنه اولان ﴿ توقدون ﴾ لفظی **استمراره** دلالت ایدن **مضارع** صیغه‌سیله وارد اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی حشرك وجودینه دلالت ایدن آفاقی وانفسی بعض دلائلی بیاندنصکره دلائل آفاقیه‌دن دها بویوکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴾ بیوریور .

[حشری انکار ایدن کافرلر انسانلری احیایه بزم قدرتمزی انکار ایدرلرده دوشونمزلرمی کوکلری بوقدر جسامت ویوکسکلکده ویرلری شو عظمت وسفلیتده خلق ایدن خلاق آنلرك امثالنی خلق ایتمکه قادر اولمازمی ؟ البته قادر اولور . بوقدر عالم علوی وعالم سفلی‌یی خلقه قادر اولان الله تعالی‌نك اولدکدنصکره انسانلری خلقه واحیایه قادر اولاجغی اولویتله ثابت اولمازمی ، نصل قادر اولماسون ؟ او واجب تعالی کمال قدرت وعظمتله خلق ایدیجیدرکه نیجه یوز بیکلرجه مخلوقاتی موجوددر . وجمیع موجوداتی بیلیجی ازلاً وابداً هربرینه تفصیل اوزره علمی لاحقدر . کچمش کله‌جك موجوداتدن هیچ بر ذره علمندن وقدرتندن خارج دکلدر .] چونکه ؛ جمله‌سی علم الٰهیده محفوظ ویکدیکرندن ممتازدر . بونلرك جمله‌سی واجب تعالی‌یه نسبتله قولایدر ، نصل قولای اولماسون ؟

﴿ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴾

[الله تعالی‌نك حال وشانی برشیئی مراد ایتدیکنده اوشیئه **اول** امرینی ویرمکدر . جانب الٰهیدن اوشیئه **اول** امری کلنجه اوشی درحال اولور ، اصلا تأخر ایتمز مهلت ومساعده

ویرلمز .] زیرا ؛ امر الٰهی وقضاء سبحانینك سرعت نفوذنده اصلا تأخر یوقدر . بناءً علیه ؛ **اول** امری کلنجه مأمور ومحکوم اولان شی همان اولور ، اولمامق امکانی یوقدر . چونکه ؛ امتناع ایتمك ویاخود برآز دورمق ویاخود آلت استعمال ایتمك کبی شیلر تصور اولونمادیغندن درحال صحرای وجوده عرض اندام ایتمکدن باشقه چاره اولاماز .

*
* *

واجب تعالی ذات الوهیتنك هرشیئه قادر وهرشیئی بیلدیکنی بیاندنصکره جمیع نقائصدن منزه اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾ بیوریور .

[برشیئك وجودینی اراده‌ده امر الٰهی درحال نافذ اولوب قدرتنك تأثیرندن هیچ برشی قورتولامانجه شول واجب تعالی‌یه تسبیح ایدر وجمیع نقائصدن تنزیه ایدرم که جمله اشیانك ملکی وتصرفی کندی ید قدرتنده‌در . بناءً علیه ؛ اعادهٔ اموات وجمع معدومات کبی شیلردن عاجز اولمقدن منزه ومبرادر ومشرکلرك اسناد ایتدکلری نواقصدن شان الوهیتی عالی ومقدسدر . نصل مقدس اولماسون ؟ سزك جمله‌کزك مرجعکز آنجق اودر ، آنك غیری بر مرجع یوقدر . بناءً علیه ؛ جمله‌کز آنك حضور معنویسنه رجوع ایدرسکز .]

ملکوت ؛ **برشیئه مالك اولمقده مبالغه** معناسنه‌در . یعنی هرشیئه مالك اولمق الله تعالی‌یه مخصوصدر ، اللهك غیری هیچ برشیئه حقیقی برمالك یوقدر . شوحالده انسانلرك مالکیتلری عارضیدر ، حقیقی دکلدر . بوندن اولکی آیتلر واجب تعالی‌نك جمیع نقائصدن تنزیهنی ایجاب ایتدیکنه اشارت ایچون **تفریعه** دلالت ایدن **فا** لفظیله وارد اولمشدر . بو آیت جلیله ؛ آخرتی ، حشری ، نشری ووحدانیتی اجمالاً بیان ایتمشدر . چونکه هرشیئك ملکوتی ید قدرتنده اولمق ؛ شریکی ونظیری اولمادیغنه دلالت ایتدیکی کبی اشیاده آنکله برابر قطعیاً برمتصرف اولمادیغنه دخی دلالت ایدر . مرجع حقیقی آنجق او اولمق ایسه آخرتك وجودینه دلالت ایدر .

(ابن عباس) حضرتلرینك روایتنه نظراً (سورهٔ یس) ك فضائلی حقنده احادیث

جلیله موجوددر. مثلا «هرشیئك قلبی وار، قرآنك قلبی (یس) در. بناءً علیه؛ برکیمسه الله تعالی‌نك رضاسی ایچون (سورهٔ یس) نی اوقورسه الله تعالی آنك کناهلرینی مغفرت ایدر ویکرمی ایکی کره (یس) ك غیری قرآنی اوقومش کبی اولور» حدیث شریفیله ینه رسول اللهك «هانکی مسلم ملك الموت کلدیکنده یاننده (یس) اوقونورسه هرحرفی باشنه اون ملك نازل اولور، اوله‌جك کیمسه حضورنده صف باغلار استغفار ایدرلر، غسلنده حاضر بولونورلر، جنازه‌سنه اتباع ایدرلر، نمازینی قیلارلر. حتی دفننده حاضر اولورلر وجنت شرابندن شربت کاوب ایچمدکجه آنك روحی قبض اولونماز» بیوردیغی مرویدر. شوحالده اهل اسلامدن وفات ایده‌جك کیمسه‌نك یاننده بولونانلره لازم اولان (سورهٔ یس) نی قرائت ایتمکدر.

عربی بیك اوچ یوز اوتوز برسنه‌سی رمضاننك اون اوچنجی جمعه ایرتسی کونی ایکندی وقتی قونیه‌ده درسخانه‌مده بوسوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر.

سورهٔ صافّات

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر. **یوزسکسان ایکی** آیتی حاویدر.

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ وَالصَّٓافَّاتِ صَفًّاۙ ﴾

[حضور الٰهیده صف باغلامقله صف بسته اولان ملکلره یمین ایدرم که سزك معبودیکز بردر، شریك ونظیردن منزهدر.] **یاخود** [کوك یوزنده قانادلرینی دوشه‌مش امر الٰهینك ظهورینه انتظار ایده‌رك صف بسته اولمش ملکلره یمین ایدرم] **یاخود** [ذات الوهیتك شئوناتی اطرافنده صف باغلامش تجلیات الٰهیه‌نك ظهورینی کوزه‌تمکده اولان ملکلره قسم ایدرم که سزك معبودیکز واحد حقیقیدر.]

صف؛ **نسنه‌لری برسیره اوزره برصیره‌یه دیزمکدر**. بومقامده صف؛ **ملکلرك صفتلری وشانلریدر**. یریوزنده اهل ایمانك جماعتله نمازده صف باغلادقلری کبی کوك یوزنده ملکلر امر الٰهی‌یه صف بسته اولارق انتظار ایتدکلرندن **ملکلره** صافات دنیلمشدر. انسانلرك مخلوقاته یمین ایتملری جائز دکلسه‌ده الله تعالی‌نك بعض مخلوقاتنك شرفنه اشارت ایچون یمین ایتمك عادتیدر. شو حالده ملکلره یمین؛ طرف الٰهیدن ملکلرك شانلرینی عالی قیلمقدر.

﴿ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًاۙ ﴾

[عالمك انتظامنه متعلق تدبیراتدن حق تعالی نه امر ایدرسه آنی علی العجله یرینه کتیریجی وهواده بلوطلری ارادهٔ الٰهیه وجه‌اوزره محلنه زجر ایدیجی وسوریجی والهاماتله ناسی کناهلردن منع وزجر ایدیجی وشیطانی شرندن دفع ایدیجی ملکلره یمین ایدرم که سزك معبودیکز بردر.] **یاخود** [ناسی معصیتلردن منع ایدن احکام قرآنیه‌یه یمین ایدرم که سزك معبودیکز شریك ونظیردن منزهدر.]

﴿ فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًاۙ ﴾

[سمادن نازل اولان کتابلری تلاوت ایدن انبیاء کرامه یمین ایدرم که سزك معبودیکز بردر.]

﴿ اِنَّ اِلٰهَكُمْ لَوَاحِدٌۜ ﴾

[تحقیق سزك معبودیکز البته بردر.]

یعنی؛ صلوات خمسه‌یی وبالخاصه تهجد نمازینی ادا ایچون آیاق اوزری صف بسته اولمش ومواعظ ونصایح ایله خلقی منهیاتدن منع تاملّه زجر ایدن وآیات الٰهیه‌یی تلاوت وشرایع محمدیه‌یی درسله خلقه تفهیم وتبلیغ ایدن علماء عاملینك ذاتلرینه قسم ایدرم که سزك ربکز بردر. **یاخود** اعلاء کلمة الله ایچون صف باغلامش غازیلرکه آنلر اعداء دینله مجاهده ایچون آتلرینی دیزکینلریله زجر ایتمکله برابر ذکر الٰهی تلاوت ایدر وتکبیرله اعدایه هجوم ایدن مجاهدلره قسم ایدرم که سزك معبودیکز بردر.

فخررازينك وابوالسعود افنديلرينك بيانلرى وجهله ﴿ فالزّاجرات ﴾ ، ﴿ فالتاليات ﴾ لفظلرنده بولونان فا لفظى **اوصاف بيننده ترتيبه اشارت ايچوندر** . چونكه ؛ بعض علمانك بيانينه نظراً بو آيتده بيان اولونان شو اوچ صفت كه **صف ، زجر و تلاوت ؛ قرآنك آيتلرينك صفتلريدر** . زيرا ؛ آيات قرآنيه‌نك بعضيلرى توحيدى ، بعضيلرى اللهك علم وقدرتنى ، بعضيلرى نبوت وآخرتى ، بعضيلرى تكاليف احكامى وبعضيلرى اخلاق حسنه‌يى بيان خصوصنده اولديغندن هر بر آيت كندى مقامنده ثابت ومرتب ، تبدل وتغير قبول ايتمز درجه‌ده منتظم بولوندقلرى جهتله مجاهده صفنده ثبات ايدن اشخاصه بكزه‌دكلرندن آيات قرآنيه‌ده صافات ايله تعبير اولونمشدر. بناءً عليه زاجرات ايله مراد ؛ **خلقى مناهيدن زجر ايدن آيتلردر** . تاليات ايله مراد ؛ **اعمال صالحه‌يه چالشمغه واجب اولديغنه دلالت ايدن آيتلردر** . بوكا نظراً **معناى نظم** : [توحيده واللهك علمنه وقدرت كامله‌سنه واحكام قطعيه‌سنه دلالت ايدوب هر برى كندى مقامنده ثابت ووظيفه‌سنه دلالتده قصور ايتمه‌مكده اعدا قارشيسنده ثبات ايدن عسكرلره بكزه‌ين آيتلره وناسى كناهلردن منع ايدن واعمال خيره دلالت ايدن آيتلره قسم ايدرم كه سزك معبوديكز بردر] ديمك اولور .

﴿ ان آلهكم لواحد ﴾ جملهٔ جليله‌سى **قسمك جوابيدر** ووحدانيتى قسم ايله بيانده مقسم بهك شاننه تعظيم وشرفنه اشارت اولديغى كبى بيان اولونان حكمى تأكيد دخى واردر .

*
* *

واجب تعالى معبودك واحد اولديغنى بياندن صوكره وحدانيتك دليلنى بيان ايتمك اوزره ﴿ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ﴾ بيوريور .

[معبود بالحق بردر ، شريكى ونظيرى يوقدر . زيرا ؛ معبود بالحق كوكلرك ويرك وآنلرك آره‌سنده اولان مخلوقاتك ويلديزلرك طلوع ايلديكى مشرقلرك ربيسيدر .] شو قدركه مخلوقاتك ربسى البته واحددر . چونكه ؛ سموات وارضك وجودى وانتظامى باشقه‌لرينك امكانيله برابر شو صورت غريبه وصنعت بديعه اوزره بولونوب اصلا تغير وتبدل ايتمه‌مسى واجب تعالى‌نك وجودينه و وحدانيتنه وعلم وقدرتنه آچيقدن دلالت ايدركه اصلا شبهه كوتورمز .

نيسابورى ، فخر رازى وخازنك بيانلرى وجهله مشارق ايله مراد ؛ **كونشك طوغديغى محللردر** . شمسك طوغديغى محلك هر كون يكيله‌نمسى وسنه‌ده اوچيوز آلتمش بش كونده اصلا تخلف ايتميه‌رك بر انتظام دائم اوزره طلوعى وهر كونده او كون ايچون تعيين اولونان **محلدن** طوغوب آخر محله تجاوز ايتمه‌مسنده آثار ربوبيت ظاهر اولديغنه اشارت ايچون اسماء حسنى ايچندن رب اسم جليلى وارد اولمش وهر كونك بر مشرقى اولديغى كبى كذلك هر كونه مخصوص برده مغرب وار ايسه‌ده مشرقى ذكرله مغربدن اكتفا اولونمشدر. چونكه ؛ مشرقه مقابل البته مغربك وجودى لازم اولديغندن مغربى ذكره حاجت يوقدر . شو حالده اكر بونلرك ربسى ايكى اولمش اولسه ايدى البته شو انتظامه خلل كليردى . بناءً عليه ؛ شو انتظامك خللدن سالم اولارق دوام ايتمسى رب تعالى‌نك واحد اولمسنه دليل ظاهردر .

شرقده قوللرك انتفاعى غربدن دها چوق اولديغنه اشارت ايچون مشارق ذكر اولونمشدر . بو آيت ؛ وحدانيتك دليليدر وتقريرى شويله‌در: « سزك معبوديكز بردر. زيرا ؛ سزك معبوديكز سموات وارضك ربيسيدر . هر كيم كه سموات وارضك ربسى اوله، او معبود واحددر . اوحالده سزك معبوديكزده واحددر » .

*
* *

واجب تعالى سموات وارضك وآره‌لرنده اولان مخلوقاتك وحدانيته دليل اولديغنى بياندن صوكره سمواتده اولان يلديزلرك‌ده وحدانيته دلالت ايتديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ اَلْكَوَاكِبِ * وَحِفْظاً مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍ ﴾ بيوريور .

[بز عظيم الشان سماء دنيايى يلديزلرله تزيين ايتدك وطاعت الٓهيه‌دن چيقمش ومعند اولان هر شيطاندن سمايى حفظ ايتمك ايچون يلديزلرى خلق ايتدك .]

يعنى ؛ بز عظيم الشان كرهٔ ارضه يقين اولان سماء دنيايى يلديزلرك زينتى وضياسى وهر برلرينك اشكال متناسبه‌لرى وطلوع وغروبلرنده اولان عجيب وغريب حاللرى ويريوزندن باقان انسانلرك كوردكلرى وجهله يشيل قبه اوزرنده اوضيالى جرملرك پارلامالريله

تزيين ايتدك كه كورنلر وحدانيتمزه استدلال ايتسونلر. كرچه بو ييلديزلر ثوابت وسياره هرهانكيسى اولورسه اولسون كوكلرك سائرلرنده دخى مركوز ايسه‌ده آنجق كرهٔ ارض اوزرنده بولونان انسانلرك نظرنده برنجى سماده كبى كورولديكندن تزيين؛ سماء دنيايه اسناد اولونمشدر. چونكه؛ سمانك جرملرى بللور كبى شفاف اولديغندن جمله‌سنك نقشى وزينتى برنجى سمادن كورولديكى جهتله ديكرلرينك زينتلرى عينيله برنجى‌يه‌ده زينت اولديغى شبهه‌سزدر. بناءً عليه بو آيتده بيان اولونديغى وجهله جمله ييلديزله زينت؛ برنجى سمايه نسبت اولونمغه شايان ولايقدر. ييلديزلر واسطه‌سيله سمايى طاعتدن چيقمش اولان هرشيطانك شرندن حفظ ايتدك كه شيطان سمايه چيقاماز اولدى.

فخر رازى وخازنك بيانلرينه نظراً فخر كائناتك ظهورندن اول شيطانك عونه‌سى سمايه چيقارلر وملكلردن ايلروده وقوعبولاجق حوادثه دائر بعض سوز ايشيديرلر وير يوزنده كاهنلره القا ايتمكله نشر ايده‌رك خلقك ذهنى قاريشديررلر واعتقادلرينى اخلال ايدرلردى. رسول كبريانك ظهوريله جناب حق رسولنك شرفنه بو مثللو حوادث نشر ايتمكدن شيطانى واتباعنى منع ايتمشدر. چونكه؛ بو آيتده بيان اولونديغى وجهله شيطان سمايه ياقلاشنجه ملكلر طرفندن ييلديزلر آتيلوب تصادف ايدن شيطانك ييلديزله يانوب هلاك اولديغى مرويدر. بعض ييلديزك اصابت ايتميه‌رك قورتولانلرى‌ده اولوب آنلرك ايشيتدكلرى سوزلرى برطاقم يالانلر علاوه ايده‌رك نشرايتدكلرى‌ده اولابيلير. بناءً عليه؛ شيطانك اكثريسى يانمق قورقوسندن سمايه چيقمغه جسارت ايده‌مزلر.

سمايى تزيين ايدن ييلديزلر ايكى قسم اولوب بريسى دائمى وثابتدر. ديكرى‌ده ايجابنده الله تعالى ايجاد ايدوب شيطانلرى آنكله طرد ايتديكندن سمانك زينتى اولان ييلديزلرك تناقصى لازمكلمز.

سمادن شيطانك طردى بزم پيغمبريمزك طلوعندن اول نادر اولارق موجود ايسه‌ده بالكليه طرد اولونملرى بزم پيغمبريمزك ظهوريله حاصل اولديغندن جمله‌سنك طردى رسول الله‌ك معجزه‌سندندر.

شيطانك آتشدن خلق اولونمسى ييلديزله يانمسنه مانع دكلدر. زيرا؛ شيطانك وجودنده اولان آتش ضعيف وييلديزده اولان آتش قوى اولديغندن ييلديزله شيطانلر

يانار، محو ومضمحل اولورلر. بناءً عليه؛ « آتش آتشله يانارمى؟ » عنوانده وارد اولان سؤال مردوددر.

خلاصه؛ جناب حقك ييلديزلرله سمايى تزيين وهر شيطاندن ييلديزلر واسطه‌سيله سمايى حفظ ايتديكى وشو حالده ييلديزلرده ايكى فائده اولوب بريسى؛ سمايى تزيين، ديكرى حفظ ايتمك اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالى سمايى شيطاندن حفظ ايتديكنى بياندن صوكره حفظك حكمت وعلتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ لَا يَسَّمَّعُونَ اِلَى الْمَلَاِ الْاَعْلٰى ﴾ بيوريور.

[سمايى شيطاندن حفظ ايتدك كه آنلر ملاء اعلانك سوزلرينى ايشيده‌مه‌سونلر وايشيتمك آرزوسنده دخى بولونماسونلر.]

يعنى؛ سمواتده ساكن اولان ملكلرك ذكرلرينه واسرارينه واقف اولماسونلر وسوزلرينى ايشيتمسونلر ايچون بز عظيم الشان شيطانلردن سمايى حفظ ايتدك.

بيضاوينك بيانى وجهله ملاء اعلا ايله مراد؛ **ملائكه وبلكه ملكلرك اشرافيدر.** چونكه؛ شيطانك وجنك ملكلره مشابهتلرى زياده اولديغندن ملكلره ياقلاشمق استعدادينى حائز اولدقلرى ايچون جناب حق آنلرى ملكلره ياقلاشمقدن منع ايتمشدر. زيرا؛ شيطانك انسانه عداوتى زياده اولديغندن ملكلردن انسانلره متعلق ايشيتدكلرى حوادثى عكسنه دوندورمكله انسانلرى طريق حقدن چيقاره‌جقلرينه بناءً جناب حق آنلرى سمايه چيقمقدن طرد ايتمشدر. شو حالده شيطاندن سمايى محافظه ايتمك؛ انسانلرى آنك شرندن محافظه ايتمكدر.

*
* *

واجب تعالى سمادن شيطانى طردك حكمتنى بياندن صوكره طردك كيفيتنى ونصل طرد اولوندقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ * دُحُوراً وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ * اِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَاَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ﴾ بيوريور.

[اللهك طاعتندن چیقمش اولان شیطانلر سمانك هرطرفندن شدتله طرد اولونورلر وملكلر طرفندن بیلدیزلر واسطه‌سیله عنف وشدتله زجر اولونورلركه بر دها دونمكه مجاللری قالماز وآنلر ایچون آخرتده عذاب دائم وشدید واردر . بناءً علیه ؛ دنیاده مطرود و آخرتده معذب اولورلر . شوحالده آنلر ملكلرك سوزلرینی ایشیده‌مزلر ، الاسرعتله قاپمق وقاچمق صورتیله اختلاس وسرقت ایده‌بیلیرلر ایشیتیرلر . شیطان ملكلرك سوزلرینی قاپوب قاچنجه همان زمان كچمكسزین یاقیجی وپارلاییجی بر یلدیز آنك آرقه‌سندن آتیلیر كه آنی یاقاجق درجه‌ده شدتله تعقیب ایدر واكثریسنی یاقار اهلاك ایدر آمان ویرمز .]
اوآتشدن قورتولابیلنلر آزیجق بر اختلاس ایله ایشیتدكلری سوزلرله ناسك ذهننی اضلال ایده‌رك ضعفاءانامدن برچوقلرینی یولدن چیقاریرلر . بناءً علیه ؛ بومثللو شیطانلر انسانلرك اشقیا ویول كسن وقاچاقجی وحیدود كروهلرینه بكزرلركه بونلر برآره‌لق هرنه اولورسه اولسون كوزه آلدیرر وسمایه صالدیرر . بعضیسی هلاك اولور ، بعضیسی آلی بوش اولارق كلیر وبعضیسی‌ده برایكی كلمه سرقت ایدوب عودت ایده‌رك آنكله خلقك ذهننی افساده چالیشیر .

*
* *

واجب تعالی وحدانیته متعلق بعض دلائلی بیاندن صوكره حشره متعلق دلیللری بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاسْتَفْتِهِمْ اَهُمْ اَشَدُّ خَلْقاً اَمْ مَنْ خَلَقْنَا اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ ﴾ بیوریور .

[ای رسول مكرم ! سن كفار مكه‌دن سؤال ایت وخبر آل خلق اولونمق جهتندن : آنلرمی قوتلیدر ، یوقسه بزم خلق ایتدیكمز سائر مخلوقاتمزمی قوتلیدر ؟ حالبوكه بز عظیم الشان آنلری بولاشیجی چاموردن خلق ایتدك .]

یعنی ؛ شو سوره‌نك اولندنبری بیان اولونان مخلوقاتك خلقتلرینی مكه اهالیسی دوشوندیلرسه ای حبیبم ! سن آنلردن سؤال ایت كه آنلرك خلقتلری وبنیه‌لریمی شدتلی وقوتلیدر ، یوقسه سموات وارض وآنلرك آره‌سنده اولان مخلوقاتمزمی داها شدتلی وقوتلیدر ؟ البته شوبیان اولونان مخلوقاتك داها قوتلی اولدیغنی قریش انكار ایده‌مزلر .

چونكه ؛ آنلرك اكثریسی كوزایله كورولدیكی كبی جسامتلری وملكلرك قوتی وشیطانلرك ایشكذارانی جمله‌نك مسلمیدر . بناءً علیه ؛ انسانلرك كرك جسملری وكرك سائر خصوصاتلری سموات وارضه نسبتله غایت قولای واهوندر . شوحالده ابتداءً بوقدر جسیم مخلوقاتی وقوی موجوداتی ایجاده قادر اولان الله تعالی اولدكدن صوكره انسانلری احیایه قادر اولامازمی ؟ حالبوكه بز عظیم الشان آنلری بولاشیجی چاموردن خلق ایتدك . كافرلر ابتداء خلقتلرینی دوشونمزلرده حشری نه ایچون انكار ایدرلر ؟ اكر كندی خلقتلرینی دوشونسه‌لر بونی انكاره جرأت ایتمزلردی . چونكه ؛ ابتداء خلقتلری صو ایله طوپراغك قاریشمسندن حاصل اولان بولاشیجی چاموردن خلق اولان انسانك وفات ایتدكدن صوكره دیریلمسی نه‌دن قابل اولماسون . حالبوكه برماده‌نك برزمانده حیاتی قابل اولونجه هرزمان قابل اولاجغی آشكاردر . چونكه ؛ اوماده‌یه حیاتی بخش ایدن فاعل مختارك قدرتی وماده‌نك اساسی تغیردن وعوارضدن سالم وباقی اولدیغی ایچون اوماده‌یه حیاتی اعاده‌یه وماده‌نك حیاتی قبوله بر مانع یوقدر . بناءً علیه ؛ چامور اولا حیاتی نصل قبول ایتدی ایسه عاقبتنده دخی اویله‌جه قبول ایده‌جكنده شبهه یوقدر .

فخررازینك بیانی وجهله انسانك چاموردن خلق اولونمسی یاحضرت آدم اعتباریله‌در ویاخود غدانك اساسی نباتات اولوب نباتات ایسه صو ایله طوپراغك امتزاجندن حاصل اولدیغی جهتله حیواناتك اساسی اولان نطفه‌ده غدادن اولمق اعتباریله انسانك جمله‌سی طین لازب دن یعنی بولاشیجی چاموردندر . شو حالده نطفه‌نك غدادن وغدانك‌ده صو ایله طوپراغك قاریشماسندن اولدیغی جهتله انسانلرك هپسی چاموردن خلق اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك حشری انكارلرینه رسول اللهك تعجب ایتدیكنی وكافرلرك استهزالرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ﴾ بیوریور .

[بلكه یا اكرم الرسل ! بنم شو جسیم یرلری وكوكلری خلق ایتمكه قدرتمله برابر كافرلرك حشری انكارلرینه سن تعجب ایتدك وسنك تعجبكی‌ده آنلر استهزا ایدرلر .]
چونكه ؛ بوقدر بویوك مخلوقاتی خلقه قادر اولان الله تعالینك امواتی احیایه قادر اولاجغی

ميدانده اولديغى حالده انكار ايتمك تعجبه شايان اولديغى كبى حشرك وقوعنى برطاقم دليللرله اثبات ايدن نبى‌يى دخى استهزايه جرأت ايتملرى شايان استغرابدر. زيرا؛ رسول الله آنلرى دنيوى وآخروى منفعتلرينه دعوت ايتديكى حالده آنلرك استهزا ايتمك كبى بر دنائتى ارتكاب ايتملرى ايله دعوته اجابتدن امتناعلرينه تعجب واستغرابدن باشقه برشيله مقابله اولونماز.

* * *

واجب تعالى كافرلرك حاللرى تعجبه شايان اولديغى بياندن صوكره آنلرك عادتلرينى و ترجمهٔ حاللرينى تفصيلاً بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ * وَاِذَا رَاَوْا اٰيَةً يَسْتَسْخِرُونَ * وَقَالُوا اِنْ هٰذَا اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴾ بيوريور.

[او كافرلرك دوام اوزره عادتلرى: كنديلرينه مواعظدن بر وعظ ايله نصيحت اولونديغنده او وعظى قبول ايتمه‌مكدر وآنلر رسوللرينك صدقنه دلالت ايدن بر معجزه كوردكلرنده شدتله استهزا ايدرلر وآنلر « شو كوروان علامتلر ومعجزه‌لر سحردن باشقه برشى دكلدر » ديرلر.]

بونلرك وعظى قبول ايتميوب انبيايى استهزالرى دوام اوزره عادتلرى اولديغنه اشارت ايچون استمراره دلالت ايدن مضارع صيغه‌لرى وارد اولمشدر. زيرا؛ بونلر كمال بلادت وحماقتلرى نتيجه‌سى دائما طوغرى سوزه اعتراض ايتمك ورسوللرينك وعظندن انتفاع ايتمه‌مك اسكيدن اسكى‌يه عادتلرى دركه ترك ايده‌مز برحاله كلمشلردر. بناءً عليه؛ او نبينك معجزه‌سنى استهزا ايتمكله وسحر ديمكله نعمت ايماندن دخى محروم قالمشلردر.

خلاصه؛ كافرلرك وعظى قبول ايتمدكلرى ومعجزه‌لرى استهزا ايتدكلرى ومعجزه‌لره « آچيق سحردن باشقه برشى دكل » ديدكلرى وشو اخلاق ذميمه آنلرك عادت كريهه‌لرى اولديغى بو آيتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

* * *

واجب تعالى كافرلرك وعظدن متأثر اولمامق وآيتلرى استهزا ايتمك كبى اوصاف

ذميمه‌لرينى بياندن صوكره بومثللو افعال قبيحه‌لرينك منشأنى بيان ايتمك اوزره ﴿ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ * اَوَ اٰبَاؤُنَا الْاَوَّلُونَ ﴾ بيوريور.

[« بز اولوب وطوپراق وكميكلر اولديغمزده البته ديريله‌جكزمى وبزدن اول كچمش دها زياده چورومش اولان بابالرمزده‌مى ديريله‌جك؟ » ديمكله حشرى انكار ايدرلر.]

يعنى؛ رسول الله طرفندن حشره وقيامتده انسانلرك تكرار حيات بولاجقلرينه دائر آيتلر بيان اولونديغنده كافرلر شدتله انكار ايده‌رك ديرلركه « بزلر اولوب وجودمزدن بر قسمى طوپراق وديكر بر قسمى كميك اولديغنده‌مى ديريله‌جكز وبزدن اول كچمش وجودلرندن اصلا نشان قالمامش اولان بابالرمزده‌مى ديريله‌جك؟ بويله شى اولورمى وچوروموش وجود تكرار حيات بولورمى وبونك امكانى وارمى؟ » ديمكله حشرى انكار ايدرلر.

كافرلرك بو سوزدن مقصدلرى آخرتى وحشر ونشرى بالكليه انكار ايتمك اولديغندن سوزلرينى انكاره دلالت ايدن همزهٔ استفهام ايله وجملهٔ فعليه‌يى اسميه‌يه تبديل ايله ايراد ايتديلر. بعثك آنلرك اعتقادلرينه نظراً نفسنده ممتنع ومنكر اولديغنه اشارت ايچون همزهٔ استفهامى تكرار ايتديلر. ميتك وجودينك طوپراق وكميك اولمسنى انكارلرينه مدار عد ايده‌رك اولدكدن صوكره انسانك ديريلمسى ممكن اولمادیغى كندى اعتقاد باطللرنجه وجودك طوپراق وكميك اولمسيله اثبات ايتديلر وشو انكارلرينى دها زياده تقويه ايتمك ايچون كنديلرندن اول وفات ايتمش وچوروموش اولان پدرلرينى دخى سوزلرينه علاوه ايده‌رك انكارلرينى تشديد ايلديلر. ايشته شو اعتقاد باطللرى آنلرى نصيحت قبول ايتمه‌مكه وآيتلرى استهزايه ومعجزه‌يه سحردر ديمكه سوق ايتمش وجرأت ويرمشدر.

* * *

واجب تعالى كافرلرك حشرى انكارلرينى بياندن صوكره آنلره جوابى بيان ايتمك اوزره ﴿ قُلْ نَعَمْ وَاَنْتُمْ دَاخِرُونَ * فَاِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَاِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ ﴾ بيوريور.

[اى نبى ذيشان! سن حشرى انكار ايدنلره جواب اولارق ديكه « اوت!

سز وسزك بابالريكز ذليل وحقير اولارق حشر اولوناجقسكز . زيرا ؛ قيامت وحشر آنجق برصيحه‌دن عبارتدر . سزك اعتقاديكز كبي حشر كوج برشي دكلدر . بناءً عليه؛ اوصيحهٔ واحده وقوعبولونجه درحال كوريلوركه امواتك جمله‌سي آياق اوزرنده بربرلرينه باقيورلر.] چونكه؛ ديكر آيتلرده دخي بيان اولونديغي وجهله قيامت اسرافيل عليه السلامك صوره بر دفعه اوفورمسندن حاصل اولان صدا ايله قوپار . ايكنجي دفعه‌ده صوره اوفورمسندن حاصل اولان صدا ايله انسانلر ديريلور وآياق اوزرينه قالقارلر . صوردن چيقان صدايه « اى چورومش كميكلر و اسكيمش دريلر وداغيلمش اجزالر ! بأذن الله قالقك » لفظلري بولوناجغي مرويدر . « انسانلرك قبرلرندن قالقدقلرنده نظر ايده‌جكلري نه‌در؟ » سؤاله جواباً « كنديلرينه واقع اولان احوال وتكذيب ايتدكلري حادثه‌نك ظهوريدر وياخود يكديكرينك احواليدر » دينيور .

فخررازي وخازنك بيانلري وجهله صدانك مونده وحياتده تأثيري يوقدر . زيرا ؛ هرايكيسني خالق الله تعالى‌در . بناءً عليه ؛ بو صدا هرنه‌قدر انسانلرك اموات اولدقلري زمان واقع اولاجق ايسه‌ده الله تعالى امواتك اجزالرينه صدايي ايشيده‌جك قدر قوهٔ سامعه خلق ايتمكله اجزالره ايشيتديرر. زيرا؛ الله تعالى ديله‌ديكني ايشلر واراده ايتديكني حكم ايدر وحكمنه بر مانع يوقدر .

بيضاوينك بياني وجهله اسرافيلك صداسي قويون چوبانك قويوني كيتديكي يردن دوندورمك وزجرايتمك ايچون ايراد ايتديكي صدايه بكزه‌يوب امواتي حشره اعاده ايچون اولديغنه اشارت ضمننده صداى قيامة (زجرةٌ) دينمشدر .

*
* *

واجب تعالى قيامتك البته واقع اولاجغني بياندن صوكره عاصيلرك قبرلرندن قالقنجه حسرت وندامتلريني اظهار ايچون سويليه‌جكلري سوزلريني بيان ايتمك اوزره ﴿ وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا هٰذَا يَوْمُ الدِّينِ ﴾ بيوريور .

[قبرلرندن قالقوب قيامتك دهشتني كورونجه عاصيلر ديرلركه « اى بزم هلاكمز

كل! بزم يانمزده حاضر اول . زيرا؛ بوكون اعماليمزله جزالاناجغمز بر كوندر.] بناءً عليه؛ هلاكمزك زماني كلمشدر. چونكه؛ اعماليمز بوتون شر اولديغندن جزامزك‌ده بزم هلاكمزي موجب عذاب اولاجغنده شبهه يوقدر » ديمكله اظهار اسف ايدرلر. آنلر يوم جزايه ايمان ايتمدكلرندن اوكون ظهور ايديورنجه دنياده ايشيدوبده ايمان ايتدكلري شيلرك جمله‌سي طوغري اولديغنه قناعت حاصل اولونجه كنديلرينه عارض اولان دهشت وخوف وخشيت نتيجه‌سي اولارق حسرته دلالت ايدن سوزلر ايله هلاكي دعوت ايدرلر . چونكه ؛ « الخائن خائف = خيانت ايدن قورقار » فحواسنجه باشنه كله‌جك بلايي بيلنجه كمال حيرتله هلاكه چاغيرمقدن باشقه برشيئه آلى دكمز .

*
* *

واجب تعالى هلاكي كنديلرينه چاغيردقلري زمان عاصيلره ملكلر طرفندن باشلرينه قاقيق صورتيله ويريله‌جك جوابي بيان ايتمك اوزره ﴿ هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴾ بيوريور .

[كافرلري توبيخ صورتيله ملكلر ديرلركه « اى كافرلر! ايشته شو كون حقله باطل بيني تفريق ايدر وكوتولك ايدنلره عذابله ايلك ايدنلره احسانله جزايي حكم ايدر بر كوندركه اوكوني سز تكذيب ايدرديكز.] ايشته او يالاندر ديديككز كون كلدي. جزا كزي كوره‌جكسكز. زيرا؛ بوكونده ظاهره اعتبار يوق، آنجق اعتبار؛ حقيقته‌در». ايشته ملكلر بويله ديمكله كافرلري تكدير ايدرلر . ياخود بيضاويده بيان اولونديغي وجهله بو كلام كافرلرك بعضيسنك بعضيسنه خطابيدر . چونكه ؛ حقيقت ميدانه چيقنجه يكديكرينه عطف جرم ايتمك صورتيله عتاب ايده‌رك « ايشته بوكون تكذيب ايتديككز كوندر » ديه‌رك بربرلريني لوم ايتمك ايسترلر . فصل ؛ حكم وايي ايله كوتويي آره‌لريني تفريق ايتمك معناسنه‌در . قيامت كوننده اييلر كوتولردن آيريلاجغي ايچون اوكونه يوم فصل دينمشدر .

*
* *

واجب تعالی اهل نارك ملكلر طرفندن توبیخ اولوناجقلرینی بیاندن صوكره جانب الـهیدن آنلر حقلرنده واقع اولاجق خطابی بیان ایتمك اوزره ﴿ اُحْشُرُوا الَّذينَ ظَلَمُوا وَاَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ * مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَاهْدُوهُمْ اِلٰى صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴾ بیوریور .

[یوم قیامتده جانب الـهیدن ملكلره خطاباً « ظلم ایدن كیمسه‌لری و آنلرك احبابلرینی و كندی دینلرنده اولان زوجه‌لرینی واللهك غیری عبادت ایتدكاری پوتلرینی جمع ایدك وجهنم یولنی آنلره كوسترك وسوق ایدك جهنمه » دنیلور . چونكه ؛ قیامتده هر كس قبرلرندن قالقنجه كافرلر اوكونك شدتنی كوروب نفسلرینه هلاكی دعوت ایتملری اوزرینه الله تعالی ملكلره امر ویرر و « نفسلرینه وغیره ظلم ایدن ظالملری و آنلرك همپالرینی ومعبودلرینی جمع ایدك وجهنمه سوق ایدك » بیوررکه آنلر كندیلرینك اهل جهنم اولدقلرینی بیلسونلر .

طبریده بیان اولدیغنه نظراً جحیم ؛ **جهنمده دردنجی قاپونك اسمیدر. ازواج ایله** مراد ؛ **ظالملرك قاریلری اولمق** احتمالی اولدیغی كبی **فعل ظلمده آنلره اشتراك ایدن مقارنلری اولمق** احتمالی‌ده واردر . بوكا نظراً **معنای آیت**: [ظالملری ظالملرله وزانیلری زانیلرله وسارقلری سارقلرله وشراب ایچنلری شراب ایچنلرله والحاصل هر كسی كندی اقرانیله حشر ایدك وجهنمه برابر سوق ایدك] دیمكدر .

﴿ وَقِفُوهُمْ اِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ ﴾

[موقفده دوردورك آنلری . زیرا ؛ آنلر عمللرندن سؤال اولوناجقلردر .]

یعنی ؛ آنلری جهنمه سوق ایتمك حقنده ملكلرك آلدقلری امر اوزرینه سرعتله سوقه باشلانجه جانب الـهیدن ملكلره « سز ظالملری موقفده حبس ایدك ، بردن جهنمه كوتورمه‌یك . زیرا ؛ آنلر اعتقادلری وعمللری جهتندن سؤال اولوناجقلردر » بیورمقله موقفده دوردورملرینه امر ویریلوركه محاسبه‌لری كورولدكدن صوكره جهنمه كیرسونلرده

بر دیه‌جكلری قالماسون . شوحالده آنلری موقفده حبس ایتمك ؛ استراحتلری ویاخود عفو اولونملری ایچون دكل بلكه محاسبه‌لری ایچوندر .

⁂

واجب تعالی كافرلره سؤال اولوناجق سؤاللردن بعضیسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ مَالَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴾ بیوریور .

[موقفده حبسلرینه امر ویریلان جانیلره دنیلوركه « سزه نه اولدی كه عذابدن خلاصكزه دائر بربریكزه معاونت ایتمیورسكز .] حالبوكه دنیاده شر اولان ایشلرده بربریكزه معاونت ایدر وآخرتده دخی اویله اولاجغز دیبوردیكز . نره‌ده قالدی او سوزلریكز نه‌دن بربریكزی عذابدن قورتارمیورسكز ؟ »

فخررازی وبیضاوینك بیانلری وجهله بو سؤال ؛ آنلری تذلیل وتكدیر وعالمه رسوای قیلمق ودنیاده‌كی اعتقاد باطللرینی هر كسه بیلدیرمك ایچوندر . شو تكدیرك تأثیری زیاده اولسون ایچون یاردیمه پك زیاده محتاج اولدقلری زمان بو سؤال ایراد اولونمش وبوزمانه تأخیر ایدلمشدر. چونكه ؛ بو سؤالك ورودی آنلرك غایت مضایقه‌ده اولدیغی زمان اولدیغندن البته تأثیری زیاده اولور .

⁂

واجب تعالی كافرلرك بربرلرینه نصرت ایده‌مدكلرینی بیاندن صوكره آنلرك اووقتده نه كبی بر وضعیت آلاجقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ﴾ بیوریور .

[بلكه او كونده آنلر اطاعت وانقیاد ایدیجیلردر .] زیرا ؛ عجزلری ظاهر اولوب بوتون حیله قاپولری قاپاندیغندن غایت دوشكونلردركه شیطنتلرینه رواج قالمامش واعتذار یوللری قاپانمشدر. بناءً علیه ؛ باشلرینی یره اكوب رذیلانه دوشونمكدن باشقه چاره‌لری یوقدر. یاخود [بعضیسی بعضیسنه سلام ویرر وبربرلرینی تذلیل ایدرلر] دیمكدر ویاخود [او كونده هر كس كندی نفسنك سلامتنی آرزو ایدر] دیمكدر .

﴿ وَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴾

[او كونده انقياددن باشقه چاره اولمايجه يكديكرينه قارشى مجادله ايتمك اوزره بعضيسى بعضيسنه توجه ايدر وبربرلرندن سئوال ايدرلر.] بوسئوال ؛ خصومت اوزره برسئولدر. بناءً عليه سئوالك خلاصه سى ؛ هربرينك يكديكرينه قارشى عطف جرم ايتمك وقباحتى آخرينه اسناد ايتمكدن عبارتدر . سئوال عونه طرفندن رئيسلرينه در وياخود قرنادن بعضيلرينك ديكرلرينه در .

⁂

واجب تعالى سئواللرينك كيفيتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالُوا اِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ * قَالُوا بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ * وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بَلْ كُنْتُمْ قَوْماً طَاغِينَ ﴾ بيوربيور.

[اتباعلرى رئيسلرينه ديرلركه « سز بزم صاغ طرفمزدن كلديكز . بزى قانديرمق ايچون واهى دليللر سرد ايتديكز وبرطاقم كناهلرى دين وعمل صالح كبى كوستر ديكز وبزى اغفال ايتمك ايچون هردرلو حيله و دسائسى دوشونديكز و بوتون مضرتى بزه منفعت ديه رك آلداتديكز وبزده سزى عقلا ظنيله ايناندق تبعيت ايتدك. حالبوكه يالانجى اولديغكز شيمدى تظاهر ايتدى وسزه تبعيتمزدنطولايى هلاك اولدق» ديمكله رئيسلرينى مؤاخذه ايتمك ايسته ملرى اوزرينه رؤسا آنلره مقابله ايدرلر ديرلركه « بزم دنياده سزك اوزريكزه قهرو غلبه مز اولمادى كه بز سزك اختياريكزى اللكزدن آلالمده جبر ايده لم. زيرا ؛ بزم سزك اختياريكزى آلوب جبر ايده جك قدر قدرتمز يوقدى، بلكه سز طاغى برقوم ايديكز] بناءً عليه ؛ آزغينلغكزدن ناشى ايمان ايتمديكز. زيرا كندى اختياريكزله طغيانه اصرار وايماندن اعراض ايتديكز » ديمكله قباحتلرينك اولماديغنى بيان ايدرلر . رؤسا كنديلرينى برقاعدۀ فقهيه ايله مدافعه ايدرلر وديرلركه « برايشده حكم ايشله ينه وبالفعل مباشرت ايدنه در ، يوقسه سبب اولانه دكلدر . بناءً عليه ؛ بز سزك عصيانكزه سبب اولسه ق بيله بزه حكم نسبت اولونماز » ديمكله اتباعلرينك شكايتلرينى رد ايدرلر .

فخررازى ، نيسابورى وخازنك بيانلرى وجهله يمين ايله مراد ؛ **خيرات وسعادت**

ديمكدر. بوكا نظراً « سز بزم صاغ طرفمزدن كلديكز » ديمك «خيرات وحسنات جهتنى كوستر ديكز وكناهلرى ثواب ديه رك بزه ايشله تديكز » ديمكدر . چونكه صاغ طرف؛ عرفده وشرعده اشرف اولديغندن **خيرات وحسنات**ه يمين اطلاقى واردر . حتى رسول الله صاغ طرفه محبت ايدر وافاضل امورك صاغ آل ايله ايشله نمسنى وامور خسيسه نكده صول آل ايله ايشله نمسنى امر ايدردى . حسناتى يازان ملكك صاغ طرفده وسيئاتى يازان ملكك ده صول طرفده بولونمقده اولمسى صاغ طرفك شرافتنه دلالت ايدر . كذلك يوم قيامتده ايى اولان كيمسه لرك دفترلرى صاغ طرفلرندن وكوتو اولان كيمسه لرك دفترلرى صول طرفلرندن ويرلمسى دخى صاغ طرفك شرافتنه دلالت ايدر .

ياخود يمين؛ **يوكسك درجه** معناسنه در. بوكا نظراً « سز بزم صاغ جانبمزدن كلديكز» ديمك « سز بزه كندى عندكزده يوكسك درجه كوسترمكله بزى آلداتديكز» ديمكدر. ياخود يمين **حقيقتده يمين** معناسنه در . بوكا نظراً « سز بزه يمينله كلديكز » ديمك « سز بزى يمينكزله قانديرديكز وسويله ديككز سوزلرك حق اولديغنى يمينله تأكيد ايتديكز وبزى اينانديرديكز» ديمكدر . چونكه؛ كافرلرك بويوكلرى اتباعلرينى باطله سوق ايتمك ايچون يمينلرله قانديرملرى عادتلريدر . نته كيم زمانمزده بر چوق سفها ساده دل اهاليى دينسزلكه تشويقله اغفال ايدوب يولدن چيقاردقلرى ده كورولمكده در . رؤسا ضعفانى رد ايتدكدن صوكره نتيجه يى بيان ايدرك ديرلركه :

﴿ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا اِنَّا لَذَائِقُونَ * فَاَغْوَيْنَاكُمْ اِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ﴾

[« مادامكه سز وبز عاصيلرز. ربمزك عذابه دائر اولان قولى بزم اوزريمزه واجب اولدى . زيرا ؛ بز اوعذابى طادجى يز. چونكه ؛ بز سزى ضلالته دعوت ايتدك ولكن دعوتمزى قبولكزه اجبار يوق ايدى وسز كندى اختياريكزله اجابت ايتديكز وضلالى هدايت اوزره ترجيح ايتديكز وبز اساساً عصيانه منهمك طاغيلردنز .] بناءً عليه ؛ هركسى بز كنديمز كبى كورمك ايسترز . چونكه ؛ هركس كندى مسلكنى سوديكى ايچون جمله عالمك كندى مسلكنده اولمسنى آرزو ايتمك چوق كورولمز . شوحالده بزم سزى اغفالمزدنطولايى بزه عتاب لازم كلمز وبز بوندنطولايى محجوب اولمايز . چونكه ؛

سزی ده کندیمز کبی یاپمغه چالیشدق. سز نفسکزی محافظه ایده ایدیکز » دیمکله سوزك خلاصه سنی سویلرلر وسوزلریله اتباعلرینی اسکات ایدرلر.

⁂

واجب تعالی بوندن اولکی آیتلرده بویوکلرله کوچوکلر آره سنده جریان ایده جك محاوره نك نتیجه سنی بیان ایتمك اوزره ﴿فَاِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِى الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ * اِنَّا كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ﴾ بیوریور.

[تابع ایله متبوع آره سنده جریان ایده جك محاوره شو تفصیلاتدن عبارت اولونجه اوكونده آنلرك جمله سی عذابده مشترکلردر. زیرا؛ جمله سی طغیانده مساویلردر. بز بالعموم مجرملری بومنوال اوزره مجازات ایدرز.] چونکه کرك تابع کرك متبوع، کرك خادم کرك مخدوم، کرك رؤسا کرك ضعفاء هپسی دنیاده ضلالتده مشترك اولدقلری کبی آخرتده عذابده دخی مشترك اولاجقلرنده شبهه اولماز.

نیسابورینك بیانی وجهله رئیسلرینك عذابی ایکی قاتدر: بریسی؛ کندیلرینك ضلالتنه، دیکری؛ اسافل ناسی اضلال ایتدکلرینه مقابلدر. لکن آنلرك عذابلرینك ایکی قات اولمسی اصل عذابده اسافله مشترك اولملرینه مانع اولمادیغندن آیتده عذابده مشترك اولدقلری بیان اولونمش واصحاب جرمك کافه سنه عذاب ایتمك عادت الٰهیه دن اولدیغنه اشارت ایچون استمراره دلالت ایدن مضارع صیغه سی وارد اولمشدر.

⁂

واجب تعالی مشرکلره عذاب ایده جکنی بیاندن صوکره عذابك علتنی بیان ایتمك اوزره ﴿اِنَّهُمْ كَانُوا اِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ يَسْتَكْبِرُونَ﴾ بیوریور.

[مجرملرك جزاسی عذابدر. زیرا؛ آنلری توحیده دعوت صورتیله « الله تعالیدن باشقه معبود بالحق یوقدر، آنجق الله تعالی واردر بونی لسانکزله اقرار وقلبکزله تصدیق ایدك » دنیلدیکنده قبولدن امتناع ایدر و توحیدی اعتقاد ایتمکدن کندیلرینی بویوك عد

ایدرلر] و یاخود [توحیده دعوت ایدن انبیانك دعوتلرینه اجابتدن کندیلرینی بویوك صایدقلری ایچون اجابت ایتمزلر. بناءً علیه؛ شرکك دوامنه صوك درجه چالیشیرلر.]

فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله مشرکلرك کبرلری وشرکه اصرارلری دوام واستمرار اوزره اولدیغنه اشارت ایچون استکبار؛ استمراره دلالت ایدن مضارع صیغه سیله وارد اولمشدر. بونلری توحیده دعوت ایسه محقق اولدیغنه اشارت ایچون تحققه دلالت ایدن (اذا) لفظی وارد اولمشدر.

بونلرك تکبرلری؛ کلمۀ توحیدی سویله مکدمی ویاخود دعوت ایدن نبینك دعوتنه می؟ هر ایکیسنه ده احتمالی اولدیغی کبی کلمۀ توحیدی تکلمه تکبر؛ نبینك دعوتنه اجابته تکبری مستلزمدر. بناءً علیه؛ تکبرلری هر ایکی جهته شاملدر.

خلاصه؛ مشرکلرك معذب اولدقلرینك علتی آنلرك کلمۀ توحیدی تکلمدن امتناع ایتملری اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر.

⁂

واجب تعالی معذب اولدقلرینك اسبابندن بریسی توحیددن استکبار ایتملری اولدیغی بیاندن صوکره دیکر سببی نبوتی انکار ایتملری اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿وَيَقُولُونَ اَئِنَّا لَتَارِكُوا اٰلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ﴾ بیوریور.

[آنلر « بز بر شاعر مجنونك کلامندن طولایی معبودلریمزی ترك می ایده جکز؟ » دیرلر.]

یعنی؛ مشرکلر معذب اولورلر. زیرا؛ آنلر محمد علیه السلامه حاشا جنت اسناد ایدرلر و شعره نسبت ایده رك دیرلرکه « بز بر شاعر مجنونك دعوتنه اجابت ایدرده معبودلریمزی ترك ایدرمی یز؟ البته ترك ایتمه یز ». ایشته مشرکلر بویله دیمکله کفرده عنادلرینی اظهار ایدرلر وبوتلره عبادت ایتمك عادتلری اولوب ترك ایده میه جکلرینه وترك ایتمك کندیلری ایچون عیب وامر منکر اولدیغنه اشارت ضمننده کلاملرینی استفهام انکاری یه دلالت ایدن همزه ایله ایراد ایتدیلر. بناءً علیه؛ فخر کائناتك عقل ودهاسنی والهام الٰهیه ایله حکمته موافق سوزینی وایشنی ادراکدن عاجز اولدقلرندن جنته وشعره نسبت

ایتمکله کمال حماقت و بلادتلرینی اظهار ایلدیلر . چونکه ؛ کندیلرنده فضیلت و مزیت یوق که فضیلتك قدرینی تقدیر ایتسونلر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك رسول اللهی تکذیب ایدەرك شان رسالته لایق اولمادق بعض اوصافله توصیف ایتدکلرینی بیاندن صوکره رسول اللهك نبیٔ حق اولدیغی اثباتله کافرلری رد ایتمك اوزره ﴿ بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ * اِنَّكُمْ لَذَائِقُوا الْعَذَابِ الْاَلِيمِ * وَمَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ * اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴾ بیوریبور .

[بلکه محمد علیه السلام حق اولان قرآن و قرآنك مضمونی اولان توحید ایله کلدی و اول کچن رسوللری تصدیق ایتدی . زیرا ؛ انبیانك جملەسی توحیدده اتفاق ایتمشلردی . رسول الله ده آنلرك اتفاق ایتدکلری توحیده دعوت ایتمکله جملەسنی تصدیق ایتمشدر . ای مشرکلر ! سز تکذیب ایتدیکز . بناءً علیه ؛ سز الم ویریجی عذابی طادیجیسکز و سز جزالانمازسکز ، الا کندی عملکزله جزالانیرسکز . آنجق اللهك خالص قوللری عذابی طاتمازلر .] زیرا ؛ خالص قوللر عبادتلرینی الله تعالی‌یه حصر ایدوب هر عمللرینی رضاء باری ایچون ایشلەدکلرندن جناب حق آنلری عذابدن محافظه ایدر . بناءً علیه ؛ آنلر عذابی طاتمقدن مستثنادرلر . چونکه عذابی طادەجقلرك عذابلری ؛ آنجق کندی کناهلرینك جزاسیدر . شو حالده کناهی اولمایانلر عذابی کورەمزلر .

فخر رازی و بیضاوینك بیانلری وجهله بو آیت ؛ رسول اللهه شاعر دیین کافرلری رد ایچون کلمشدر . زیرا ؛ مشرکلرك « شاعردر ، مجنوندر » دیملرینه قارشی واجب تعالی رسولنك کتیردیکی قرآن شعر اولمایوب حق اولدیغی و توحیده دعوت جنت اولمایوب رسل کرامی تصدیق اولدیغی بیانله آنلرك اسناد ایتدکلری نالایق احوالدن رسولنی تبرئه ایتدیکی کبی بو مثللو لایق اولمادق شیلری رسول اللهه اسناده جرأت ایدن مشرکلری ، عذابی طادەجقلرینی بیانله تهدید ایتمشدر .

رسول الله توحیده دعوتله انبیاء سابقەنك مسلکلرینه سلوك ایدوب توحیده دائر آنلرك سرد ایتدکلری دلائل قطعیەیی دها زیادەسیله ایراد ایتدیکی جهتله آنلرك امثالرینه

تکلیف ایتدکلری توحیدده طوغری سویلدکلرینی تصدیق و تأیید ایتمشدر . اکر رسول الله توحیده دعوتده مجنون اولسه ایدی . انبیانك جملەسنك ده مجنون اولملری لازمکلیردی . حالبوکه ای کافرلر ! سز آنلرك برچوقلرینی تصدیق ایدیبورسکز شو حالده نصل اولور که عین دعواده بعضیسنك طوغری اولوب بعضیسنك ده مجنون اولدیغی ادعایه جرأت ایدرسکز دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی مخلص اولان قوللرینك عذابدن مستثنا اولدقلرینی بیاندن صوکره آنلر یالکز عذاب کورمەمکله قالمایوب برچوق نعمتلرده نائل اولاجقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اُولٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ * فَوَاكِهُ وَهُمْ مُكْرَمُونَ * فِى جَنَّاتِ النَّعِيمِ * عَلٰى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ * يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَاْسٍ مِنْ مَعِينٍ * بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ ﴾ بیوریبور .

[ایشته شو عبادتلرینی یالکز الله تعالی‌یه حصر ایدن خالص قوللر ایچون ابدی دوام ایدەجکی معلوم و اوصافی معین و صرف تلذذ ایچون اکل اولونان رزقلر واردر . حالبوکه اهل جنت او رزقی اکل ایتملری زمانده نعمتله طولو جنتلرده بربرینه مقابل کوشکلر و سرایلر اوزرنده مکرم و محترم اولارق تلذذ ایدەجکلر و سرورلر ایچنده بولوناجقلردر و یالکز بو قدر لذتله اکتفا اولونمیەجق . زیرا ؛ آنلرك باشلری اوزرنده اللرنده قاینار پیکارلر و آقار ایرماقلردن غایت بیاض و صافی و براق شرابلرله طولمش کاسەلرله خدمتچیلر دولاشیر و او شرابلر ایچنلره عین لذتدن عبارتدر ، اصلا کدر یوق غایت صوئوق و پارلاقدر .]

بو آیتده اهل جنتك رزقلرینك معلوم اولدیغی بیان اولونمشدر . چونکه ؛ جنتده رزقك هر آن و هر ساعتده موجود و طعمنك طیب و رایحەسی و منظرەسی کوزل اولدیغی معلوم بولوندیغی کبی هر کسك عمللری مقابلنده مستحق اولدقلری رزقك مقداری دخی معلومدر . اهل جنتك رزقی مجرد تلذذ ایچون اولدیغنه اشارت اولمق اوزره رزقك فواکهدن یعنی میوەلردن عبارت اولدیغی بیان اولونمشدر . زیرا ؛ اهل جنتك وجودلری ابدیته متحمل

وغایت محکم خلق اولوندیغندن بقاسنده غدایه محتاج اولمادیغی جهتله جنتده رزق آنجق تلذذ ایچون اولوب بقای جسمه تداوی قبیلندن غدا ایچون اولمادیغنه اشارت اولارق رزقك فواکهدن عبارت اولدیغی بیان اولونمشدر. شوحالده جنتده مشروبات ومأکولات جملهسی تلذذدن عبارتدر. بناءً علیه (فواکه) ؛ رزق معلومی تفسیر وتعریف ایچون سوق اولونمش بر لفظ شریفدر.

فواکهك وجودینی بیان؛ جنتده هردرلو نعمتلر موجود اولدیغنه اشارتدر. چونکه فواکه ؛ نعمتلرك ادناسیدر. جنتده نعمتلرك ادناسی اولان فواکه یعنی میوهلر موجود اولونجه آندن دها اعلی نعمتلرك موجود اولاجغی اولویتله ثابت اولور دیمکدر. بناءً علیه ؛ ادنانی ذکرایله اعلانی ذکره حاجت کورولهمشدر.

اهل جنتك رزقی زحمتسز تعظیم اوزرینه اولدیغنه اشارت ایچون نعمتی بول جنتده مکرم اولدقلری بیان اولونمشدر. چونکه ؛ تعظیم وتکریمدن خالی اولان رزق ، بهائمه مخصوص اولوب حتی بودنیاده بیله انسانلرك ییوب ایچمهلری تعظیم اوزره اولدیغندن جنتده دها زیاده اکرام وتعظیم اولاجغی اولویتله ثابتدر. انسانلرك احباب ویارانی ایله قارشی قارشییه صحبتله اکل ایتملری سروری موجب اولدیغندن اهل جنتك قارشی قارشییه کوشکلر وسرایلر وکرسیلر اوزرنده اولاجقلری بیان اولونمشدرکه فرحلری زیاده اولاجغنه اشارتدر. خدمتجیلرك پیکار صولری ایله دائما باشلرنده دولاشهجقلرینی بیان؛ آنلرك هیچ برشیئه احتیاجلری اولمایوب هرشیئك یانلرنده حاضر اولاجغنه اشارتدر.

خلاصه ؛ جنتك رزقنك اوصافی وخاصهسی ووقتنك معلوم اولدیغی واو رزقلرك یالکز تلذذ ایچون اکل اولونوب وجودك بقاسی واحتیاج ایچون اولمادیغی وجنتك اکل وشربی آنجق ذوق وصفا ایچون اولدیغی واهل جنتك عین نعمت اولان جنتده کرسیلر اوزرنده بربرلرینه مقابل اولارق مکرم اولاجقلری وآللرنده ایچنلره عین لذتدن عبارت اولان شرابلرله طولو بیاض کاسهلرله خدمتجیلرك باشلری اوزرلرنده دولاشهجقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر.

*
* *

واجب تعالی اهل جنتك لذت ایچون شراب ایچهجکلرینی بیاندنصکره شرابك بعض اوصافنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ ﴾ بیوریور.

[جنت شرابنده هلاك اندیشهسی مثللو بر غائله اولمادیغی کبی ایچنلر او شرابدن اصلا سرخوشده اولمازلر.] زیرا ؛ ایچنلره صیقینتی ویرمك وسرخوش ایتمك دنیا شرابنه مخصوص اولدیغندن آخرت شرابنده بوکبی یاراماز حاللر یوقدر.

بو آیتده سرخوشلغك، شرابك باشلیجه فسادلرندن اولدیغنه اشارت واردر. چونکه؛ سرخوشلق وباش آغریسی کبی غائله (غولٌ) لفظنده داخل اولدیغی حالده غولی نفی ایتدکدن صوکره عینیله سکر معناسنه اولان (نزف) ی دخی نفی ایتمك سکر ، شرابك بویوجك فسادلرندن اولدیغنه اشارت ایچوندر. شوحالده جنت شرابلرنده باش آغریسی ویرمك ووجودی زدهلهمك کبی اندیشهلر اولمامقله برابر عقل کبی بر نعمتی ازاله ایدن سکرده یوقدر.

*
* *

واجب تعالی اهل جنتك مأکولات ومشروباتلرینی بیاندن صوکره منکوحهلرینك بعض اوصافنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ * كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ ﴾ بیوریور.

[واهل جنتك یانلرنده زوجهلری واركه اوزوجهلرك کوزلری غایت بویوك وکوزلرینی کندی زوجلرینه حصر ایتمشلر همان آنلره باقارلر ، آنلرك غیری باشقه کیمسهلره باقمازلر. کأن اوزوجهلرك وجودلری اورتولی توزوطوپراق کبی شیلردن محفوظ جزئی صاریلقله قاریشمش غایت بیاضدر.]

فخررازی وبیضاوینك بیانلری وجهله انسانلرك لوننده مقبول اولان بغدای رنکی اولدیغندن جنتده خاتونلرك رنکی بیاض وفقط مستوره اولدیغی بیان اولونمشدرکه صارییه میال اولدیغنه اشارتدر. چونکه مستوره اولان رنك؛ اکثریا بغدای رنکیدرکه تغبردن وغبار کبی عارضهدن سالم اولاجقلرینه اشارت ایچون (مکنون) یعنی اورتولو اولاجقلری

بیان اولونمشدر . اهل جنتك خاتونلرینك میل ومحبتلری آنجق کندی زوجلرینه اولوب آخره اصلا میللری اولمیه جغنه اشارت ایچون کوزلری آنجق کندی زوجلرینه باقوب باشقه سنه باقمیه جغی بیان اولونمشدر .

(عینٌ) اعینك جمعی اولوب اعین ؛ بویوك کوزلی کیمسه اولدیغندن نسوان جنتك بویوك کوزلی اولاجقلری بیان اولونمشدر . چونکه ؛ انسانلرده وبالخاصه طائفهٔ نسوانده بویوك کوز ممدوحدر . بناءً علیه ؛ جنتده طائفهٔ نسوانك هر کوزللکلری ایله برابر کوزلرینك ده بویوك اولاجغی بیان اولونمشدر .

* * *

واجب تعالی اهل جنتك مأکولات ومشروبات ومنکوحه لرینی بیاندن صوکره بربرلریله سوز وصحبتلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَاۤءَلُونَ ﴾ بیوریور .

[اهل جنتك هر نعمتلری یانلرنده حاضر اولوب بوتون غمومدن قورتولونجه بربرلرینه توجه ایدوب یکدیکرندن سؤال ایده رك فضائل معارفدن بحث ایدرلر ودنیاده باشلرندن کچن ماجرایی بربرلرینه آکلاتیرلر و صحبته باشلارلر .] چونکه ؛ جنتده صحبتدن باشقه برشی یوقدر .

* * *

واجب تعالی اهل جنتك بربرلریله صحبتلرینه اشارتدن صکره صحبتلرینك کیفیتندن بعضیسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ قَاۤئِلٌ مِنْهُمْ اِنّ۪ي كَانَ ل۪ي قَر۪ينٌ * يَقُولُ ءَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّق۪ينَ * ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَاباً وَعِظَاماً ءَاِنَّا لَمَد۪ينُونَ ﴾ بیوریور .

[اهل جنتدن بریسی اثنای صحبتده دیرکه « دنیاده بنم ایچون بر دوستم واردی ودائما بکا مقارن ایدی واثنای محاوره ده بنی استهزا ایتمك صورتیله بکا دیردی که (سنده می قیامتی وحشر ونشری تصدیق ایدوب اینانیجیلردنسك ؟ بز اولوب وطوپراق وکمیك اولدیغمزده می جزا الاناجغز ؟) ایشته اودوستم بویله دیمکله اعتقاد حق اوزره بنی توبیخ ایدردی » .]

بو آیت جلیله نك مضمونه بو کون بیکلرجه محاوره شاهددر . زیرا ؛ دینسز قبیلندن بر طاقم سفهانك پك سودکلری معتقد دوستلری ایله محاوره لرنده هر زمان بو کبی هذیان جریان ایتمکده در . چونکه ؛ اومقوله سفیهلر دائما اهل دل وصاف مسلمانلری اعتقادلرندن طولایی توبیخ ایتمکدن اوتانمازلر وکندی دینسزلکلری ایله بلاپروا افتخار ودینسزلکنی عقلالقدن عد ایدرلر .

* * *

واجب تعالی طوغری اعتقاد طاشییانلرك ، استهزا ایدنلری جهنمده کورونجه جریان ایده جك محاوره یی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ هَلْ اَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ * فَاطَّلَعَ فَرَاٰهُ ف۪ي سَوَاۤءِ الْجَح۪يمِ ﴾ بیوریور .

[آیت سابقه ده دنیاده کچمش اولان محاوره یی آکلاتاجغی بیان اولونان کیمسه تکرار سوزه باشلار : « سز اهل ناره مطلع اولدیکزمی ، او بنی طوغری اعتقادمدن طولایی توبیخ ایدن دوستمی سزه کوستره یم می ؟ » دیمکله آرقداشلرینی جهنم طرفنه باقمغه تشویق ایدر .] چونکه ؛ کندیسی اودوستنك حالنه مطلع اولور وجهنمك اورته سنده آنی کورور ودیکر یارانلرینه آنی کوستررکه بوندن مقصدی ؛ شو حکایه یی طوغری اولدیغنی آکلاتمق وکمال سرورینی اظهار ایتمکدر . جنتده جهنمه قارشی پنجره لر اولوب اهل جنتك ایسته دکاری زمان اهل جهنمك حاللرینی او پنجره لردن تماشا ایده جکلری (ابن عباس) حضرتلرندن مرویدر .

* * *

واجب تعالی اهل جنتدن برینك دنیاده آخرتی انکاره دعوت ایدن دوستنی جهنمده کوروب آرقداشلرینه کوستره جکنی بیاندنصکره ایکیسی آره سنده جریان ایده جك محاوره یی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ تَاللّٰهِ اِنْ كِدْتَ لَتُرْد۪ينِ * وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبّ۪ي لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَر۪ينَ ﴾ بیوریور .

[وجنتده بولونوب آرقداشلرینه جهنمده‌كی دوستنی كوسترن كیمسه جهنمده‌كی دوستنه خطاباً دیركه « الله تعالی‌یه یمین ایدرم كه دنیاده سن بنی اعتقاد باطله دعوت واغفال ایتمكله اهلاك ایتمكه یاقلاشمشدك . اكر جناب حقك بكا هدایت نعمتی اولمامش اولسه ایدی شیمدی بن ده سزك كبی جهنمده حاضرلردن اولوردم ولكن ربمك هدایت نعمتی بنی عذاب جهنمدن قورتاردی » .] ایشته جنتده بولونان كیمسه جهنمده بولونان آرقداشنه بویله دیمكله دوستنی توبیخ وكندی مسرتنی اظهار ایدر. بوندن مقصدی؛ دوستنك دنیاده توبیخنه مقابل آنی توبیخ ایتمكله حزن وألمنی آرتیرمقدر .

فخر رازی ونیسابورینك بیانلری وجهله شو مكالمه جنتله جهنم آره‌سندن پرده‌نك قالقمسی ومسافه‌نك یاقلاشمسی ویكدیكرینك سوزلرینی ایشیتمك صورتیله اولور. یاخود جهنمده اولان دوستی هرنه‌قدر سوزینی ایشیتمزسه‌ده موتایه خطاب ایدر كندی كندینه سویلر والله تعالی‌یه ، اسلامی توفیق ایتمكله عذابدن قورتاردیغندن طولایی حمد ایدر .

(كدت) (كاد) دن یاقلاشمق معناسنه‌در . (لتردین) ارداءدندر . ارداء ؛ اهلاك معناسنه‌در. (المحضرین) شره حاضر اولمقده استعمال اولونور . بو مقامده نعمتله مراد ؛ نعمت ایمانه وهدایتدر. شوحالده معنای نظم : [ای كافر دوستم! سن دنیاده بنی كفره تشویق ایتمكله اهلاك ایتمكه یاقلاشمشدك . اكر ربمك بكا نعمت ایمانی اولمامش اولسه ایدی بن ده سزك كبی جهنمده حاضرلردن اولوردم ولكن نعمت ایمان سببیله ربم بنی جهنمدن قورتاردی] دیمكدر .

⁂

واجب تعالی ، شو مكالمه بیتدكدن صوكره جنتده‌كی ذاتك ینه جنتده‌كی آرقاداشلرینه سویلدیكی سوزینی علی طریق الحكایه بیان ایتمك اوزره ﴿ اَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ * اِلَّا مَوْتَتَنَا الْاُولٰى وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴾ بیوریور .

[« بز بوندن صوكره اوله‌جق دكلز، الا دنیاده بر كره أولدك وبز عذاب اولونانلردن اولمادق. »] یعنی ؛ « بز جنتده ابدی قالیجی ونعمتلرله تنعم ایدیجی اولونجه بوندن صوكره برده‌ها

وفات ایدیجی اولمادق، آنجق دنیاده بردفعه أولدك وبزلر معذب‌ده دكلز. چونكه ؛ جنته كیردك، نعمت الٰهیه‌یه نائل اولدق وابداً بونعمتلر ایچنده قالاجغمز تحقق وتعین ایتمشدر » دیمكله جنتده‌كی آرقداشلرینه سرورینی اظهار ایدر وبو سوزینی جنتده أولوم بر قوچ صورتنده كتیریلوب كسیلدكدن صوكره اهل جنته أولوم اولمیه‌جغی تعین ایتمسنه بناءً سویلر وجهنمده اولان دوستنه ایشیتدیریلوركه تكدیر اوزرینه تكدیر اولسون .

نیسابورینك بیانی وجهله بو آیت قبرده حیات وأولوم اولمامسنه دلالت ایتمز. زیرا؛ موتهٔ اولی ایله مراد ؛ محشردن اول واقع اولان أولومك جمیعسنه شاملدر. بناءً علیه ؛ قبرده حیات وأولوم واردر ، لكن دنیاده اولان أولومك تتمه‌سندن اولدیغی ایچون موتهٔ اولاده داخلدر وقبرده حیات آنیٌ اولوب أولومده او نسبتده اولدیغندن حقیقتده بر أولوم دنیله‌مدیكی جهتله آیت ، قبرده عذاب اولمادیغنه دلالت ایتمز .

⁂

واجب تعالی شومحاوره بیتدكدن صوكره سویلیه‌جكلری سوزلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ * لِمِثْلِ هٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴾ بیوریور .

[« ایشته شو بزم جهنم عذابندن قورتولوشمز بویوك بر قورتولوشدر. محقق آنك فوقنده بر قورتولوش اولماز . بناءً علیه ؛ شو مقصد اقصایه نائل اولمق ایچون عمل ایدنلر عمل ایتسونلر ، یوقسه برچوق أَلم وكدرله طولو وعلی العجله زائل اولان نعمت دنیا ایچون عمل ایتمه‌سونلر » .] چونكه؛ انسانك عمرینی دكرلی وقیمتدار برشیئه صرف ایتمسی لازمدر . ایشته اوده رضاء باری‌یه موافق اعمال صالحه ایله فوز عظیم اولان جنته نائل اولمقدر. عمل ایده‌جكلرك بوكبی مقاصد عالیه ایچون عمل ایتملری واجبدر، یوقسه اغراض خسیسه ودنیه ایچون عمر عزیزینی صرف ایتمك لازم دكلدر .

بو آیت جلیله ؛ اهل طاعتی طاعته تشویق واهل معصیتی معصیتدن تنفیر ایچون سوق اولونمشدر .

⁂

واجب تعالی اهل جنتك مأكولات ومشروباتلرینی وعمل آنجق بونك ایچون اولمق لازم اولدیغنی بیاندن صوكره اهل جنتك طعامی ایله اهل جهنمك طعامی اولان زقوم بیننده اولان فرقی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَذٰلِكَ خَيْرٌ نُزُلاً اَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴾ بیوریور.

[اهل جنتك شو بیان اولونان نعمتلری می خیرلیدر، یوقسه اهل نارك طعامی اولان زقوم آغاجی می خیرلیدر ؟] البته جنت نعمتلری خیرلیدر . چونكه؛ محنتدن عاری ویالکز لذت وسروردن عبارتدر . اما زقوم؛ بوغازدن کچمز غموم وهموم‌له طولو هرطرفی شر ومشقتدر. بناءً علیه خیر؛ نعمت جنتده‌در، زقومده دکلدر. زقوم آغاجنده خیر اولمادیغی حالده خیره نسبت ایتمك کافرلری استهزا ایچوندر . (نزلاً) مسافر ایچون حاضرلانان مأكولات ومشروبات وسائر اکرامدر . شوحالده اهل جنت جنته کیردکلرنده هرشیدن اول کوره‌جکلری شیئك اکرام اولاجغنه اشارت ایچون (نزلاً) تعبیر اولونمشدر . زیرا نزل ؛ آکسزین کلن مسافره علی العجله تقدیم اولونان شیدرکه بوندن صوكره اهل جنت ایچون کوزلر کورمه‌دك و قولاقلر طویمادق صاییلماز وتوکنمز نعمتلر اولدیغنه دلالت ایدر .

*
* *

واجب تعالی زقوم آغاجنی ذکر ایتدکدن صوکره زقومی تفسیر وکافرلرك اعتقادلرینی رد ایتمك اوزره ﴿ اِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ ۞ اِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِى اَصْلِ الْجَحِيمِ ۞ طَلْعُهَا كَاَنَّهُ رُؤُسُ الشَّيَاطِينِ ﴾ بیوریور .

[بز عظیم الشان زقومی ظالملره فتنه قیلدق . زیرا زقوم ؛ بر آغاجدرکه جهنمك طاباننده بیتر . زقومك میوه‌سی چیرکینلکده شیطانلرك باشلری کبیدر .]

یعنی ؛ زقوم آغاجنی ظالملره ابتلا وعذابلرینك ازدیادینه محقق سبب قیلدق. چونكه؛ ظالملر جهنم آتشیله آغاج آره‌سنده برضدیت کوردکلرنده جهنمده آتش ایچنده آغاج اولاجغی اوزاق عد ایتدکلرندن طولایی انکار ایدوب ایمان ایتمدکلری جهتله کفرلرنده

اصرارله عذابلری تزاید ایتمشدر . زیرا ؛ اصل کفرلرنده عذاب اولدیغی کبی بو مثللو بیان اولونان شیلری انکارلری ایله‌ده عذاب اولاجغی جهتله عذابلری زیاده اولور .

فخررازی وخازنك بیانلری وجهله بو آیت نازل اولونجه صنادید قریش بر محله اجتماع ایده‌رك «آغاجك شانی یانمق وآتشك شانی یاقمقدر. شوحالده جهنمده آغاج نصل اولور، بونی عقل قبول ایدرمی ؟ محمد ﷺ بزی حوصله‌ٔ بشرك قبول ایتمیه‌جکی شیلرله قورقوتیور » دیدیلر . ابو جهل آنلری أوینه کوتورر جاریه‌سنه « بزه زقوم کتیر » دییه‌رك امر ایدر . چونكه یمنده بربرلر لسانده زقوم ؛ خرما وخرمانك کوبکنه دنیلدیکندن ابوجهل خرمادن او لسان اوزره زقوم ایله تعبیر ایتمش وجاریه‌سی امری وجه اوزره خرماوکوبکنی کتیرمش ییمشلر و« ایشته محمد ﷺ بزی بونکله قورقوتیور» دییه‌رك کولوشمشلر ورسول اللهی استهزا ایتمشلردر . بو استهزالرینی رد ایچون جناب حق زقوم آغاجنك جهنمك طاباننده بیتدیکنی ومیوه‌سنك شیطانلرك باشلری کبی چیرکین اولدیغنی بیان بویورمشدر . زقومك میوه‌سنی شیطانك باشنه تشبیه ؛ تمثیل وتخییل قبیلندندر. چونكه ؛ شیطانلرك چیرکین برمخلوق اولدیغی انسانلرك ذهننده یرله‌شدیکندن چیرکینلکه برمثال اولارق ایراد اولونمشدر .

بیضاوینك بیانی وجهله زقوم ؛ تهامه دیارنده بیتر غایت آجی ویابراغی اوفاجق بر آغاجدر. اهل جنتك منزلی نعمتلر وطعاملر اولدیغی کبی اهل جهنمك منزلی‌ده زقوم آغاجنك چیرکین میوه‌لریدر . کفار مکه جهنمده آتش ایچنده آغاج اولامیه‌جغنی دوشوندیلرده جناب حقك آتش ایچنده (سمندر) کبی حیوانی خلق ایدوب اوحیوانك آتش ایچنده یاشایوب آتشله تلذذ وتغذی ایتدیکنی دوشونه‌مدیلر . حیوان آغاجدن دها نازك اولدیغی حالده آتش ایچنده یاشانجه آتشك ایچنده آغاجك یاشایاجغی اولویتله ثابتدر . چونكه ؛ اللهك قدرتنه برشی مانع اولاماز .

*
* *

واجب تعالی زقوم آغاجنك نه‌دن عبارت اولدیغی بیاندن صوکره کافرلرك دنیاده

انكارلری مقابلنده آخرتده ييه‌جكلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاِنَّهُمْ لَاٰكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِؤُنَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴾ بيوريبور .

[جهنمده زقوم آغاجی اولونجه كافرلر او زقوم آغاجندن ييرلر . بناءً عليه ؛ آندن قارنلرينی دولدوررلر .] زيرا ؛ آنلر ايچون جهنمده زقومدن باشقه برشی يوقدر . شو حالده آجلغك شدتندن اكل ايدرلر وحرصله قارنلرينی طولدوررلر وزبانيلر طرفندن اكله اجبار ايديليوركه عذابلری تشديد اولونسون . چونكه زقوم ؛ عين زهردر . شو حالده اهل جهنم آتشله عذاب اولوندقلری كبی زهردن عبارت اولان زقومدن ييمكله دخی معذب اولورلر .

*
* *

واجب تعالی اهل جهنمك ييه‌جكلرينی بياندن صوكره ايچه‌جكلری صولرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ ثُمَّ اِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْباً مِنْ حَمِيمٍ * ثُمَّ اِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَاِلَى الْجَحِيمِ ﴾ بيوريبور .

[كافرلر زقومله قارنلرينی طويوردقدنصكره او زقوم اوزرينه صيجاق صو ايچرلر وآنكله قاريشديررلر .] چونكه ؛ زهر كبی زقومی ييدنجه حرارتلری آرتار . بناءً عليه ؛ صويه احتياج مس ايدنجه زبانيلر آنلری غايت صيجاق صويك اولديغی محله كوتورر وحرارتلری نسبتنده آندن ايچرلر وييدكلری زقومله قاريشديررلر . [صويی ايچدكدن صوكره دونرلر محل اصليلری اولان جهنمه كليرلر . زيرا ؛ آنلرك مرجعی البته جهنمدر .] چونكه ؛ باشقه مرجعلری يوقدر . قويونی چوبانك آغيلدن چيقاروب صويه كوتوروب تكرار آغيله كتيرديكی كبی زبانيلرده بونلری جهنمك برمحلنده اولان صويه كوتورر ، تكرار يرلرينه كتيررلر .

نيسابورينك بيانی وجهله (ثم) كلمه‌سی بو مقامده **تأخر وتمديد مدت ايچوندر ،** چونكه ؛ **زقومی اكل ايتدكدن برمدت صوكره صودن ايچه‌جكلرينه اشارت ايچون (ثم)** كلمشدر . (شوباً) **قاريشديرمق** معناسنه‌در . حميم ؛ **غايت صيجاق صودر .** بناءً عليه ؛

كرك زقوم وكرك حميم هر ايكيسی‌ده اهل جهنمك عذابلرينی تشديد ايچوندر . چونكه حميم دينيلن صو ، ايچنجه باغيرصاقلرينی دوكه‌جك قدر صيجاقدر .

جنت اعلانك آيری آيری طبقه‌لری اولديغی كبی جهنمك‌ده آيری آيری دركه‌لری واردركه آتشله عذاب ، آچلقله عذاب ، آچلق درديله زقومدن ييمك ايله عذاب وحرارتك ويرديكی الجاآت اوزرينه صيجاق صودن ايچمك ايله عذاب كبی .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك عذابلرينك شدتنی بياندنصكره عذابه استحقاقلرينك سببنی بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّهُمْ اَلْفَوْا اٰبَاءَهُمْ ضَٓالّ۪ينَ * فَهُمْ عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴾ بيوريبور .

[كافرلر شو بيان اولونان عذابه مستحقلردر . زيرا ؛ آنلر بابالرينی ضلالتده بولديلر وآنلرك ايزلرينه اتباع واقتدايه سرعت ايتديلر . حق دقيقه بيله فوت ايتمكسزين بابالرينی تقليد ايدرلردی .] چونكه ؛ بابالرينك مسلكلری حق ويا باطل اولديغنه دائر تدقيقاتده بولونمازلر وسلوك ايتدكلری مسلكك حقانيتنه متعلق أللرنده بر دليل اولماديغی حالده هيچ دوشونمكسزين تعقيب ايدرلردی .

فخررازی ونيسابورينك بيانلری وجهله بو آيت ؛ كافرلرك انواع عذابه استحقاقلرينك علتيدر . بناءً عليه ؛ تقليدك مذموم اولديغنه دائر قرآنده باشقه آيت اولمسه تقليدی ذم يوندن بو آيت كافيدر . چونكه انواع عذابه دوچار اولملرينك سببی ؛ آنجق اعتقادياتده بابالرينی بلاتحقيق تقليد ايتملری اولديغنی جناب حق بو آيتله بيان بيورمشدر .

(يهرعون) اهراعدندر . اهراع ؛ بر شيئه سرعنده شدت ايتمك وعجله قوشمق معناسنه‌در . شو حالده « بونلر پدرلرينك اعتقادلرينی قبولده دليله ونظريانه باقمقسزين على العجله قبول ايديورديلر » ديمكدر .

بو آيت بيان اولونديغی وجهله انواع عذابه دوچار اولملرينك عاقی ودليلی اولونجه تقريری شويله‌در : « كافرلر انواع عذابه دوچار اولمشلردر . زيرا ؛ آنلر بابالرينی ضلالتده بولدقلری حالده تقليد ايتمشلردر . هر كيمسه‌لركه ضلالتده اولانلری تقليد

ایده‌لر، آنلر انواع عذابه دوچار اولورلر . او حالده کافرلر انواع عذابه دوچار اولمشلردر » .

***

واجب تعالی کافرلرك اعتقادلری یالکز باطل تقلیددن عبارت اولدیغنی بیاندنصکره رسولنی تسلیه ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ اَكْثَرُ الْاَوَّلِينَ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که بونلردن اول کچن امتلرك چوقلری ضلالتده اولدیلر.]

یعنی ؛ ای حبیبم ! سنك قومکك کفرلرنده اصرارله سنی تکذیبلرینه محزون اولما . زیرا ؛ محقق اولارق یمینله سنی تأمین ایدرم که کفرده دواملە رسوللرینی تکذیب ایتمك سنك قومکه مخصوص دکلدر. چونکه ؛ سنك قومکدن اول کچن امتلرك اکثریسی کفری ارتکابله رسوللرینی تکذیب ایتمشلردر. بناءً علیه ؛ بو حال سندن اول کچن رسوللرك باشلرندن کچوب اکثر امتلرك عادتلری اولونجه سنك محزون اولماماك لازمدر . چونکه؛ بلا عموم اولونجه طیب اولور . شو حالده عالمده هر زمان جاری اولان احواله اسفده بر معنا یوقدر .

﴿ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنْذِرِينَ * فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ * اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴾

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که بز عظیم الشان کچمش اولان امتلره نار جحیم ایله آنلری قورقوتوجی نبیلر کوندردك . آنلر ایمان ایتمدیلر. بناءً علیه؛ سن نظر ایت کور که آنلرك عاقبتلری نه اولدی ؛ عالمده کندیلرینك نشانلری قالمادیغی کبی اکثریسنك خرابه‌لری بیله قالمامشدر . آنجق اللهك خالص قوللری ضلالتی ترك ایله ایمان ایتدکلرندن طولایی هلاك اولمامش وعاقبت مظفر ونجاته واصل اولمشلردر .] چونکه ؛ بونلر نبیلرینك انذارندن متنبه اولارق ساحۀ سلامته چیقمشلر و اخلاصلری سایه‌سنده درجات جنته نائل ولطف الٰهی‌یه مظهر اولمشلردر .

فخر رازینك وابو السعود افندینك بیانلری وجهله عباد لفظنك لفظۀ جلاله اضافتی

عبادك شانلرینه تعظیم ایچوندر که عبادتلرنده اخلاص ایتدکلرندن طولایی تعظیمه شایان اولدقلرینه اشارت اولونمشدر . عبادی اخلاصله توصیفده کافرلره تعریض ده واردر. یعنی « کافرلرده اللهك قوللریدر، اما اخلاصلری یوق » دیمکدر . چونکه قوللقدن مقصد ؛ اخلاصله عبادت اولدیغندن اخلاصله عبادتی اولمایان کیمسه‌لرده اللهك قوللری ایسه‌لرده کأن آنلر اللهك قوللری دکل کیدرلر . چونکه ؛ قوللغك وظیفه‌سنی ایفا ایتمدکلرندن قوللقده قاصر ونقصان قالمشلردر .

***

واجب تعالی امم سالفه‌نك حاللرینه اجمالاً اشارت بیوردقدن صوکره بعضیلرینك حاللرینی تفصیل ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ نَادٰينَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ * وَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که نوح علیه السلام بزه چاغیردی وتضرع ونیاز ایتدی . اجابت ایدیجیلر نه کوزل اجابت ایدیجیدر . بز عظیم الشان نوحه ونوحك اهل وعیالنه کرب عظیم اولان هلاکدن نجات ویردك .]

﴿ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ ﴾

[بز آنك ذریتنی آنجق باقی قیلدق که دنیاده آنك ذریتندن باشقه کیمسه قالمادی .]

یعنی ؛ نیجه سنه‌لر نوح علیه السلام قومنی ایمانه دعوت ایدوب آنلرك ایماندن امتناع ایتملری اوزرینه ایمانلرندن امیدی کسیلنجه آنلرك مبتلا اولاجقلری طوفانه غرق اولوب هلاك اولمقدن کندینی واولاد وعیالنی قورتارمق صددنده بزه تضرع ونیازله صداسنی قالدیردی . بناءً علیه ؛ بز عظیم الشان آنك دعاسنه اجابت ایتدك ، نه کوزل اجابت ایدیجیدر بز عظیم الشان. نوحی واهل وعیالنی قومنك اذا وشتمندن خلاص وقومنك عصیانده دوامی اوزرینه طوفان کبی بر دهشتلی غضب الٰهیدن نجات ویردك ونوحك قومنی عالمده ابقا ایتدك .

حضرت نوحك نداسنه جناب حقك اجابتی پك بویوك نعمت اولدیغنه اشارت ایچون

مجیب لفظی جمع صیغه‌سیله وارد اولمشدر . چونکه واجب تعالی‌نك اجابتی ؛ بر چوق جم غفیرك اجابتی کبی منفعتدار دیمکدر . نعمت اجابتك حضرت نوحك نداسی اوزرینه ترتب ایتدیکنه اشارت ایچون ترتیبه دلالت ایدن فا لفظیله وارد اولمشدر . چونکه ؛ آغلامایان چوجغه مه ویرلمز دنیلدیکی کبی حضرت نوح‌ده تضرع ونیازده بولونماسه اجابت وقوع بولمازدی . بناءً علیه ؛ انسان ایچون هر امورینك حصولنده جناب حقه یالوارمقدن خالی قالمامق لازمدر . ابوالسعود افندینك بیانی وجهله حضرت نوح وقعه‌سنك عظمتنه وقدمنه بناءً نوح علیه‌السلامك قصه‌سی سائرلری اوزرینه تقدیم اولونمشدر .

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده کرب عظیم ایله مراد ؛ **قوم نوحك ازالری وفنا سوزلری واستهزالری‌در** ، یاخود **طوفاندر** . لکن هر ایکیسنك مراد اولونمسنده‌ده بر مانع یوقدر . زیرا ؛ جناب حق نوح علیه‌السلامی هر ایکیسندن‌ده قورتارمشدر .

بو آیت ؛ طوفان نوحدن صوکره دنیاده موجود انسانلرك جمله‌سی نوح علیه‌السلامك نسلندن اولوب باشقه نسلدن اولمادیغنه دلالت ایدر . چونکه ؛ حضرت نوحك نسلنك بقاسی **حصره** دلالت ایدن ﴿ هم ﴾ ضمیریله وارد اولمشدر . زیرا ؛ فخر رازی وخازنك بیانلرینه نظراً نوح علیه‌السلام کمیدن چیقنجه کندیسیله برابر اولان مؤمنلرك جمله‌سی وفات ایدر ، آنجق اوچ اوغوللری که (حام) ، (سام) ، (یافث) وکندی وآنلرك اولاد وعیاللری قالیر . **عرب ، فارس وروم قوملری** سام نسلندن ، **سودان وحوالیسی اقوامی** حام نسلندن **وتورك اقوامی** یافث نسلندندر .

خلاصه ؛ نوح علیه‌السلامك جناب حقه تضرع ونیازده بولوندیغی وبو نیاز اوزرینه واجب تعالی آنی واهلنی هلاکدن خلاص بیوردیغی وحضرت نوحك نسلنك عالمده باقی قالدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی نوح علیه‌السلامك نداسنه اجابتك نتیجه‌سی نجات اولدیغی وذریتك الی یوم القیام بقاسنی بیاندن صوکره نوح علیه‌السلامك ذکر جمیلنك بقاسنی بیان ایتمك

اوزره ﴿ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِينَ ۞ سَلَامٌ عَلٰى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ ۞ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴾ بیوریور .

[بز عظیم الشان نوح علیه‌السلام اوزرینه نوحدن صوکره کله‌جك انبیا وامتلرك دیللرنده ذکر جمیل براقدق . بناءً علیه ؛ آنلرك جمله‌سی نوحه تعظیم وتکریم اولمق اوزره ﴿ سلام علی نوح فی العالمین ﴾ دعاسی ذکر ایله شاننه دوام ایدرلر .] یعنی ﴿ سلام علی نوح فی العالمین ﴾ دیمك « انبیا وخواص امت طرفندن تسلیم وتعظیم دنیاده وآخرتده نوح اوزرینه اولسون » دیمکدر . شو حالده الی یوم القیام انسانلر بو منوال اوزره دعا ایله مشغول اولورلر [وبز نوح علیه‌السلامی حسن جزا ایله جزالاندیردیغمز کبی قوللریمزدن ارباب احسانی بویله‌جه جزالاندیریرز . چونکه احسانك جزاسی ؛ عین احساندر .]

بیضاوینك بیانی وجهله بو سلام نوح علیه‌السلامه انسانلردن اولدیغی کبی واجب تعالی طرفندن وملکلردن اولمق احتمالی‌ده واردر . بناءً علیه « نوح علیه‌السلامه سلام ؛ جمله انس وجندن وملکلردن والله تعالی‌دن واردر » دیمکدر . بو سلامله دعا وثنایه نائل اولمسی الله تعالی‌یه عبادتده وناسله معامله‌ده احسان اوزره بولونماسیدر . زیرا ؛ نوح علیه‌السلامه شو سلامك احسانی اوزرینه مکافات واحسان اوزره مجازات اولدیغی جناب حق بیان بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی نوح علیه‌السلامك ذکر جمیلنی عالمده ابقا ایتدیکنی وابقانك سببی حضرت نوحك ارباب احساندن اولدیغی بیاندنصکره ابقانك ایکنجی سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴾ بیوریور .

[نوح علیه‌السلام بزم مؤمن قوللریمزدندر .]

یعنی ؛ بز نوحك ذکر جمیلنی عالمده ابقا ایتدك . نصل ابقا ایتمه‌یه‌لم ؟ البته ابقا ایدرز . زیرا ؛ نوح علیه‌السلام بزه ایمان وکمالیله متوکل اولوب جمله امورینی بزه تفویض ایدن خواص بندکانمزدندر .

[ذکر ایت ای نبیّ معظم ! شول زمانی که اوزمانده ابراهیم پدرینه و قومنه «سز هانکی شیئه عبادت ایدرسکز ، اللهك دوننده افترا اولارق معبودلرمی مراد ایدرسکز ؟» دیدی.] وبو سوزی ایله آنلری ایقاظه چالیشدی . چونکه ؛ اللهك غیری معبود اتخاذ ایتمه‌نك افترا وباطل اولدیغنی آنلره آکلاتمق ایسته‌دی .

بو آیتده همزه ؛ استفهام انکاری وتوبیخ ایچون اولدیغندن بو سوزیله ابراهیم علیه‌السلام اللهك غیری بر طاقم طاشدن وآغاجدن یاپلمش پوتلری معبود اتخاذ ایتدکلرندن طولایی آنلری توبیخ وتکدیر وبومثللو عبادته لایق اولمایان شیلره عبادت ایتدکلرندن طولایی کندیلرینك تکدیره مستحق اولدقلرینه‌ده اشارت ایتدی . چونکه ؛ او پوتلر لوازم الوهیتدن ومقتضای ربوبیتدن عاری بر طاقم عاجز ودنی شیلردن عبارت اولدیغی جهتله ادنی عقلی اولان بر کیمسه عندنده بیله آنلره عبادت ایتمك باطل وامر منکر اولدیغی میدانده بولوندیغی جهتله آنلری معبود اتخاذ ایدن احمقلر هر زمان توبیخه شایاندرلر .

بو مقامده منکر اولان شیئك افك وافترا اولدیغنه اشارت ایچون همزهٔ استفهام ؛ افك اوزرینه داخل اولدیغی کبی (افکاً) لفظی‌ده فعل اوزرینه تقدیم اولونمشدرکه اعتقادلرینك اساسی افترا اوزرینه بنا قیلندیغنه دخی اشارت واردر .

آیتده (ماذا) لفظی تحقیری اشعار ایتدیکندن ابراهیم علیه‌السلام سوزه باشلادرکن معبودلرینك حقیر شیلر اولدیغنه دخی اشارت بیورمشدر .

⁂

واجب تعالی ابراهیم علیه‌السلامك قومنك اعتقادلری افك وافترا اوزرینه بنا اولوندیغنی بیاندن صوکره بو جنایتك منشائنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ بیوریبور .

[«ای مشرکلر ! عالمك ربنه سزك ظنکز واعتقادیکز نه‌در ؟»]

یعنی ؛ ابراهیم علیه‌السلام قومنه خطاباً « سز بر طاقم عاجز طاشی وآغاجی معبود اتخاذ ایدنجه بو عالم مکوناتی تربیه وهر جزئنی کمالنه ایصال ایدن الله تعالی‌یه اعتقادیکز

نه‌در ؟ شو جمادات معبود اولمقده رب تعالی‌یه شریك اولورمی ؟ ویاخود واجب تعالی‌یی حاشا جمادات جنسندنمی ظن ایدییورسکز وآنلری الله تعالی‌یی مساویمی عد ایدییورسکز حالکز نه‌در ؟ » دیمکله قومنی انصافه دعوت ایتدی .

بیضاوینك بیانی وجهله ابراهیم علیه‌السلام بو سؤالیله جناب حقك عبادته الیق اولوب آندن باشقه عبادته اهل بر کیمسه اولمادیغنی بیان بیورمشدر . چونکه واجب تعالی‌نك بالجمله عالملرك ربی اولدیغنی بیان ایتمك ؛ شریکی ونظیری اولمادیغنی بیان ایتمکدر . زیرا ؛ بوتون عالملره فیض ونشو ونما ویرن آنجق واجب تعالی‌در . بونك خارجنده‌کی اعتقاد ؛ اوهام وخیالاتدن عبارتدر . ابراهیم علیه‌السلام بو کلامیله قومنك حماقتنی میدانه قویمشدر . چونکه کلامنك خلاصه‌سی ؛ « سز طاشی وآغاجی معبود اتخاذ ایدنجه بوتون عالمك خالقی ومربیسی اولان واجب تعالی ، سزك اعتقادکزده عجبا نه اولور ونه دییورسکز ؟ » دیمك ایسته‌دی .

⁂

واجب تعالی ابراهیم علیه‌السلامك قومنك اعتقادلرینك باطل اولدیغنی بیان ایتدیکنی ذکر ایتدکدن صوکره ادلهٔ عقلیه وخارجیه ایله قومنی اقناعه چالیشدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ * فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ * فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴾ بیوریبور .

[ابراهیم علیه‌السلام نجوم کتابلرینه باقدی وقومنه « بن خسته‌یم » دیدی. خسته‌لغنی ایشیدنجه قومی آندن آرقه‌سین آرقه‌یه فرار ایتدیلر .]

یعنی ؛ ابراهیم علیه‌السلام قومنده امارهٔ صلاح کوره‌منجه آنلرك اعتقادلرینك بطلاننی ادلهٔ عقلیه ایله آنلره کوسترمك وکفریاتلرینی آچیقدن آچیغه میدانه قویمق فکرینه بناءً علم نجوم کتابلرینه باقدی . چونکه ؛ قومی علم نجومه پك زیاده اهمیت ویردکلری کبی بعض حوادثی یلدیزلردن استدلال ایتدکلرینی اعتقاد ایتدکلری جهتله آنلرك اعتقادلری اوزره علم نجومه نظر ایتدی و « بن خسته‌یم » دیدی . زیرا ؛ کندیسنه نوبت کلدیکی بر زمان اولدیغندن خسته‌یم سوزی یالان دکلدی وبن خسته‌یم دینجه قومی آندن

زمان فوت ایتمکسزین فرار ایتدیلر. چونکه؛ او دیارلرده وبا چوق اولدیغندن خسته‌لقدن وآنك سرایتندن پك زیاده قورقارلردی.

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله وقعه شویله جریان ایتمشدر: ابراهیم علیه السلامك قومنك عادتلری بایرام کونلری قربانلر کسرلر وطعاملر پیشیرلر، عبادتخانه‌لرینه کوتوروب پوتلرینك یانلرینه قورلر. بایرام محله کیدرلر وکولر اوینار وشنلکلر یاپارلر بعده دونرلر معبد خانه‌لرینه کلیرلر وپوتلرینك یاننده تبرکاً پیشیردکلری یمکلری ییرلردی. بر بایرام کونی ابراهیم علیه السلامه بایرام یرینه کیدلمسنی تکلیف ایتملری اوزرینه ابراهیم علیه السلام کیتمه‌مك وبونلر بایرام یرینه کیدنجه پوتلرینی قیرمق وپوتلردن آنلره بر فائده اولمادیغنی بیلدیرمك واعتقادلرینك بطلاننه دلیل سرد ایتمك فکریله آنلره خسته‌لق عذرینی درمیان ایتدی. ابراهیم علیه السلامك خسته‌لغنه کلنجه؛ حقیقتده کندیسنده حما خسته‌لغی واردی، یاخود آنلرك کفریاتنه کدرندن قلبی خسته‌ایدی، یاخود باشقه‌جه وجودنده بر انحراف واردی. بناءً علیه؛ خسته‌یم سوزنده اصلا یالان شائبه‌سی یوقدی. چونکه؛ آز چوق وجودنده بر خسته‌لق واردی وبو خسته‌لغی‌ده آنلرك اعتماد ایتدکلری علم نجومه باقارق آنکله استدلال ایدر کبی کوستردی که عذرینی قبول ایتسونلر وبایرام یرینه کوتورمکه اصرار ایتمسونلر.

*
* *

واجب تعالی قوم ابراهیمك بایرام یرینه کیتدکلرنده ابراهیم علیه السلامك پوتلره واقع اولان معامله‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَرَاغَ اِلٰى اٰلِهَتِهِمْ فَقَالَ اَلَا تَأْكُلُونَ * مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ * فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ * فَاَقْبَلُوا اِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴾ بیوریور.

[ابراهیم علیه السلام خسته‌لق بهانه‌سیله بایرام یرینه کیتمه‌ینجه کافرلرك معبودلری جهتنه میل ایتدی واو طرفه یورودی‌ده پوتلره خطاباً « سزیانکزده بولونان طعاملردن ییمزمیسکز، نه اولدی سزه که سوز سویله‌میورسکز؟ » دیدی وپوتلرك یانلرینه میل ایله یاقلاشدی وصاغ الیله ووروب قیرمغه باشلادی. بونی خبر آلان کافرلر سرعتله ابراهیم علیه السلامه کلدیلر.]

ابراهیم علیه السلامك پوتلره « ییمزمیسکز ونه ایچون سویله‌مزسکز؟ » دیمسی تهکم واستهزا ایچوندر، حقیقی بر سؤال دکلدر. زیرا؛ ابراهیم علیه السلام آنلرك ییمدکلرینی وسویلمکه اقتدارلری اولمادیغنی بیلدیکندن حقیقی بر سؤاله حمل اولوناماز. چونکه؛ یوقاریده بیان اولوندیغی اوزره بایرام مناسبتیله عادتلری وجهله پوتلرك یانلرینه نفیس طعاملر قویمشلردی. آنلر کیدوب ابراهیم علیه السلام تك وتنها قالنجه پوتلرك یانلرینه کلیر واستهزا طریقیله « شو نفیس طعاملردن نه‌دن ییمزسکز وسزه نه کبی شی عارض اولدی که سؤاله جواب ویروب سویله‌میورسکز؟ حالبوکه سزه عبادت ایدنلر امور مهمه‌لرینی سزه عرض ایدرلر وهر شیئی سزدن بکلرلر » دیدکدن صوکره پوتلره یاقلاشدی وصاغ الیله آنلره ووردی، قیردی وپارچه‌لرینی اوفاتدی. بو خبر بایرام محله واصل اولونجه اهالینك جمله‌سی ابراهیم علیه السلام طرفنه یورودیلر وکمال سرعتله نفس آلقسزین قوشه قوشه کلدیلر. چونکه؛ بو خبر آنلرجه پك غریب اولدیغی کبی ابراهیم علیه السلامك مخالفتنی‌ده بیلدکلرندن ابراهیم علیه السلامك قیردیغنه حکم ایتدیلر واخذ انتقام سوداسیله کلدیلر.

*
* *

واجب تعالی ابراهیم علیه السلامك پوتلری قیردیغنی وبو شایعه اوزرینه قومنك حضور ابراهیمه کلدکلرنده ابراهیم علیه السلامك آنلره خطاباً سویله‌دیکی سوزلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ اَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ * وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴾ بیوریور.

[ابراهیم علیه السلامك قومی حضورینه کلنجه آنلر سوزه باشلامازدن اول ابراهیم علیه السلام سوزه باشلادی ودیدی که « سز کندی الکزله یونتوب کسر وتوربی ایله یاپدیغکز شیلره‌می عبادت ایدر وآنلری معبود اتخاذ ایدرسکز ومعبود اتخاذ ایتدیککز جماداتده الوهیته لایق بر صفت وارمیدر که عبادته لایق کوریورسکز وبر طاقم کندی الکزله یاپدیغکز جماداته عبادت ایتمکدن اوتانمیورمیسکز؟ حالبوکه سزی وسزك عبادت ایتدیککز معبودیکزی که او طاشلری وآغاجلری الله تعالی خلق ایتدی. بناءً علیه؛

عبادتكزى الله تعالى يه حصر ايتمكز لازمدر » ديمكله قومنى پوتلره عبادتدن منعه چاليشدى وطريق حقه دعوتده سعى بليغ كوستردى.] ابراهيم عليه السلام پوتلره عبادتك بر امر منكر اولديغنه اشارت ايچون كلامنك بدايه سنده استفهام انكارى ايله ايراد ايلمشدركه آنلر سوزه باشلامقسزين معبودلرينك باطل اولديغنى بيان ايتدى ومعبود حقيقينك كيم اولديغنى آنلره بيلديردى .

بو آيت جليله ؛ كرك قوللرك كنديلرى وكرك ايشله دكلرى ايشلرى واجب تعالى يه مستند اولوب ، خالق آنجق الله تعالى اولديغنه دلالت ايدر . بناءً عليه ؛ معتزله نك « قوله فعلنى خالقدر » سوزلرى واعتقادلرى بو آيتله مردود وباطلدر .

*
* *

واجب تعالى ابراهيم عليه السلامك قومنى دلائل قطعيه ايله الزام ايتديكنى بياندن صوكره آنلرك عامه يه قارشى عجزلرينى بيلديرمه مك وقلبلرنده اولان بغض وعداوتلرى نسبتنده اخذ انتقام وايذا ايتمك جهتنى التزام ايده رك اثناى مشاوره ده ايراد ايتدكلرى سوزلرينى ونتيجهٔ مشاوره لرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَاناً فَأَلْقُوهُ فِى الْجَحِيمِ ﴾ بيوريور .

[آنلر ابراهيم عليه السلامه دليل كتيرمكله مقابله ايده مه ينجه اثناى مشاوره ده بعضيلرى بعضيلرينه « ابراهيم ايچون بر بنا ياپك واو بنانى آتشله طولدورك ابراهيمى آتشك ايچنه آتك » ديديلر .]

كرچه بو آيتده ابنيه نك كيفيتنه دلالت يوق ايسه ده بعض روايته نظراً اوتوز آرشون يوكسك ويكرمى آرشون اكنده اولديغى وبو بنايى اودونله طولدوروب آتشك علوى سمايه سر چكديكى بر زمانده ابراهيم عليه السلامى منجنيقله آتشه آتدقلرى مرويدر .

*
* *

واجب تعالى بو آتشه آتمقدن مقصدلرينك نه اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَأَرَادُوا بِهِ كَيْداً فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ ﴾ بيوريور .

[ابراهيم عليه السلامى آتشه آتمقدن مقصدلرى آندن اخذ انتقام خصوصنده حيله ياپمق صورتيله كنديلرينى عالمه قارشى عالى وقوتلى كوسترمكدى ولكن بو حيله لرى اوزرينه تدبيرلرينك خلافنه بز آنلرى غايت ذليل وحقير قيلدق . بناءً عليه ؛ مقصدلرينه نائل اولامديلر .] چونكه ؛ ابراهيم عليه السلامى ياقمق ايچون بيك مشكلاتله ياقدقلرى آتشلرى ابراهيم عليه السلام حقنده چاير چمن ، كول كلستان اولمشدر . شو حالده امكلرى ضايع اولوب سعيلرينك فائده سنى كوره مدكلرندن اميد ايتدكلرى علويتدن محروم وعالمه قارشى رسواى اولمشلردر . زيرا ؛ ابراهيم عليه السلامك مضرتنه اولارق واقع اولان تشبثلرى آنك منفعتنه كنديلرينك مضرتنه ظهور ايتمش وعالمه قارشى سفيل ، رذيل ومأيوس اولمشلردر. بونلرك بو حركتلرى ابراهيم عليه السلامك شاننى يوكسلتمش ونبوتنه برهان على اولمشدركه نارك آنك حقنده چاير چمن اولمسى معجزهٔ عظيمه در .

﴿اسفلين﴾ (اذلين) معناسنه در. يعنى « ذليل اولانلردن دها زياده ذليل قيلدق » ديمكدر.

*
* *

واجب تعالى ابراهيم عليه السلامك كافرلر طرفندن آتشه قونولديغنى بياندن صوكره آتشدن چيقدقدن صوكره جريان ايدن احوالى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَقَالَ إِنِّى ذَاهِبٌ إِلَى رَبِّى سَيَهْدِينِ * رَبِّ هَبْ لِى مِنَ الصَّالِحِينَ * فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴾ بيوريور .

[ابراهيم عليه السلام نمرودك آتشندن چيقنجه « بن ربمك بولرحمتنه وطرف عنايتنه كيدرم ، اومارم كه ربم بنى راحت ايده جكم وقلبم مطمئن اولاجق بر محل مباركه هدايتده قيلار . يا ربى ! بكا صالحلر زمره سندن بر اوغلان وير » ديمكله ربنه تضرع ونياز ايتدى . بناءً عليه ؛ بز آنك دعاسنى مستجاب قيلارق حلمله متصف بر اوغلانله تبشير ايتدك .]

يعنى ؛ اعدانك چوقلغندن طولايى ابراهيم عليه السلام امين بر محله هجرت ايتمك مراد ايتدى . چونكه ؛ دنياده هيچ بر كيمسه يه روا كورولمه ين اذايى دشمنلرى ابراهيم

علیه‌السلامه لایق کوردکلرندن تحمل ممکن اولامادیغی جهتله هجرته قرار ویرمسی اوزرینه واجب تعالی شام جهتنه هجرت ایتمسنی وحی بیوردی. ایشته او وقت ابراهیم علیه‌السلام «بن ربمك بکا امر ایتدیکی محله کیدیجی‌یم، اومارم که ربم بنم دینی ودنیوی مقصدلرمك حصوله کله‌جکی مملکته بنی ایصال ایدر» دیمکله صورت قطعیه‌ده هجرت ایده‌جکنی بیان ایتدی.

فخررازینك بیانی وجهله دشمنك چوق اولدیغی محلدن هجرت واجب اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر. زیرا؛ ابراهیم علیه‌السلامه نصرتنی وعد ایتدیکی حالده دشمنلرینك چوقلغندن طولایی هجرتنه مساعده بیورونجه بو مثللو محذوره بناءً عوام ناسك هجرتی اولویتله ثابت اولور. بناءً علیه؛ دیانتجه سلامت اولان محله هجرتك وجوبنده شبهه یوقدر.

ابراهیم علیه‌السلام شام جهتنه هجرت ایدوب ارض مقدسده قرار ایدنجه جناب حقدن اسمنی احیا ایده‌جك وآرقه‌سنده قالاجق وایلر زمره‌سندن اولاجق بر اوغلان ایسته‌دی. زیرا؛ کافرلری دینه دعوت خصوصنده کندینه یاردیم ودیار غربتده کندیسیله انسیت ایده‌جك اوغلان اولدیغی ایچون اوغلان اولادی ایسته‌مش وجناب حقده دعاسنی قبول بیورمشدر.

خلاصه؛ مقصد صحیحه مبنی بر مملکتدن دیکر مملکته هجرتك مشروعیتی وصلحادن اولمق اوزره چوجق ایسته‌مه‌نك جوازی وحلم صفتنك اوصاف ممدوحهٔ عظیمه‌دن اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی ابراهیم علیه‌السلامه بر اوغلان احسان ایتدیکنی بیاندن صوکره ابراهیم علیه‌السلامه برابر اوغلونك بعض امور وخصوصه سعی ایتمکه باشلادیغی زمانده واقع اولان حادثاتی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَى ﴾ بیوریور.

[وقتاکه ابراهیم علیه‌السلامك اوغلو کندیسیله برابر امور معیشته سعی ایدر اولوب ومصالح مهمه‌ده پدرینه یاردیمه باشلادی ایسه ابراهیم علیه‌السلام شفقتندن ناشی اوغلونه

رؤیاسنی حکایه‌یه باشلادی ودیدی که «ای اوغولجغزم! بن رؤیاده کوریورم که الله تعالی‌یه قربان ایچون بن سنی کسیبورم. بناءً علیه؛ باق کور! شو رؤیاده سن نه تفکر ایدر دوشونورسك، اللهك شو ابتلاسنه صبر ایدرمیسك، یوقسه صبر ایتمزمیسك؟» دیمکله اوغلونك رأینه مراجعتله استشاره ایتدی.]

فخررازی، خازن وقاضینك بیانلرینه نظراً ابراهیم علیه‌السلام لیلهٔ ترویه‌ده بو رؤیایی کورمش ولکن شیطانی‌میدر، یوقسه رحمانی‌میدر؟ شك ایتمش وعرفه کونی تکرار کورونجه رحمانی اولدیغنی بیلدیکندن او کونه عرفه دینمشدر. اوچنجی کونی تکرار کورونجه امر قطعیٔ الٰهی اولدیغنی بیلدیکندن وقربانه قصد ایتدیکندن او کونه یوم نحر یعنی قربان کونی دینمشدر. بناءً علیه؛ ابراهیم علیه‌السلام اوغلونه ایپ وبیچاق آلوب اودون کتیرمك ایچون طاغ باشلرینه کیده‌جکلرینی بیان ایدر. چونکه؛ اودون ایچون طاغه کیتمك عادتلری ایدی. عادتلری وجه اوزره ایپ، بالطه وبیچاق آلدیلر و (منا) دنیلن محله وارنجه ابراهیم علیه‌السلام اوغلونه رؤیایی حکایه وطرف الٰهیدن بویله بر ابتلا وامتحان اولدیغی بیانله ایشی استشاره‌یه حواله ایتدی. شو ذبح اولونمقله امر اولونان اسحق علیه‌السلاممیدر، یوقسه اسماعیل علیه‌السلاممیدر اختلاف وار ایسه‌ده اصح اولان اسماعیل علیه‌السلامدر. زیرا؛ ابراهیم علیه‌السلامك هجرتندن صوکره تبشیر اولونان اسماعیل علیه‌السلامدر. چونکه؛ بو سوره‌ده ذبح قصه‌سی ختام بولدقدن صوکره اسحق علیه‌السلامله تبشیر اولونمسی ذبحه مقارن اولان تبشیرك اسماعیل علیه‌السلام حقنده اولدیغنه دلالت ایدر. زیرا؛ معطوفك معطوف علیهك غیری اولمسی قواعد عربیه اقتضاسندندر. رسول اللهك «بن ایکی ذبیحك اوغلویم» بیورمسی‌ده قربان اولونمسیله امر اولونانك اسماعیل علیه‌السلام اولدیغنه دلالت ایدر. چونکه؛ رسول اللهك جدی (عبدالمطلب) زمزم قیوسنك تطهیرنده قولایلق اولورسه اون اوغلوندن برینی قربان ایده‌جکنی نذر ایتمش وسهولت کورولمسی اوزرینه نذرینی ایفا ایتمك ایچون اوغلانلری بیننده قرعه چکمش وقرعه‌ده رسول اللهك پدری (عبدالله) حضرتلرینك اسمی چیقمشدر. بناءً علیه رسول اللهك ایکی ذبیح ایله مرادی؛ جد اعلاسی اسماعیل علیه‌السلام وپدری

حضرت عبداللهدر. قربان اولمق ایچون چکیلن قرعه‌ده عبداللهك اسمی چیقنجه عبدالمطلب اوغلو بدلنده یوز دوه قربان ایتدیکندن بو اساسه رعایةً شریعت احمدیه‌ده انسانك دیتی یوز دوه اولمق مشروع قیلنمشدر. ذبح وقعه‌سنك مکه‌ده اولمسی‌ده قربان قیلنمسیله امر اولونانك اسماعیل علیه السلام اولوب اسحق علیه السلام اولمادیغنه دلالت ایدر. زیرا؛ چوجقلغندنبری مکه‌ده نشأت ایده‌رك اقامت ایدن اسماعیل علیه السلامدر. حالبوکه اسحق علیه السلام شام جهتنده وقدس شریف جوارنده نشأت واقامت ایتمشدر.

***

واجب تعالی ابراهیم علیه السلامك اوغلونه رؤیایی حکایه‌سنی بیاندن صوکره بو تکلیفه قارشی اوغلونك جوابنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ يَا اَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي اِنْ شَاءَ اللّٰهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴾ بیوریور.

[پدری اوغلونی قربان یاپمقله مأمور اولدیغنی بیان ایدنجه اوغلو «ای بابام! امر اولوندیغك شیئی ایشله. ان شاء الله سن بنی صبر ایدیجی کیمسه‌لردن بولورسك» دیدی] که اسماعیل علیه السلامك بو سوزی توفیق الٰهی‌یه یاپیشمق وقضاء الٰهی‌یه راضی اولمق صورتیله کمال اطاعت وانقیادینه دلالت ایدر وکندیسنك صابرلر زمره‌سندن اولاجغنی مشیت الٰهیه‌یه تعلیق ایتمکله پدرینه‌ده صبر توصیه ایتمش اولدی. چونکه؛ پدرده اولان شفقت ایجابی صبرسزلق احتمالی اولدیغندن کندیسنك صبر ایده‌جکنی بیان ایتمسی پدرینك شفقته التفات ایتمه‌یوب صبر ایتمسنی مستلزمدر.

فخر رازی، قاضی وخازنك بیانلری وجهله شو تکلیف غایت مشقت واندیشه‌یی موجب اولدیغندن بردن ورود ایتمدی، بلکه اویقو حالنده تدریج صورتیله کلمشدرکه وقت کچمك ایله قلبی راحت اولسون. چونکه؛ بویله بر امرك علی العجله کلمسنده انسانك نه یاپاجغنی شاشیرمسی وحیرته دوشمسی عادتیدر. بناءً علیه؛ قلب نبویلرینی آلیشدیرمق واضطرابنی دفع ایتمك ایچون تدریج صورتی اختیار اولونمش وکمال اطاعت وانقیادلرینه اشارت ایچون قربانله امر رؤیا صورتیله کلمشدر. چونکه؛ اویقو حالنده کلن بر امره بوقدر سرعتله اطاعت ایدن بر کیمسه‌نك اویانیق حالنده کلن بر امره دها زیاده سرعتله

اطاعت ایده‌جکی اولویتله ثابت اولدیغندن شو امتثالك کمال اخلاصه دلالت ایده‌جکنده شبهه یوقدر. اوغلو ایله استشاره‌نك حکمتی‌ده بو اولدیغی کبی اوغلونك طاعت الٰهیه‌ده صبری پدرینه ظاهر اولمقله قرة العین اولسون وپدری اوغلونك صفت حلمده شو بیوك مرتبه‌یه وصبرده درجهٔ عالیه‌یه بالغ اولدیغنی بیلمسی واوغلونك آخرتده چوق ثوابه نائل اولمسیدر. معصیتدن خلاص اولماز، آنجق عصمت الٰهیه ایله وطاعت اوزره قوت اولماز، آنجق توفیق الٰهی ایله اولمسنه بناءً اسماعیل علیه السلام شو ابتلایه صبرینی مشیت الٰهیه‌یه تعلیق ایتمشدر.

***

واجب تعالی پدرینك اوغلو ایله استشاره‌لرینی بیاندن صوکره هرایکیسنك امر الٰهی‌یه انقیاد اوزره اتفاق ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلَمَّا اَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴾ بیوریور.

[وقتا که پدری واوغلو هرایکیسی‌ده امر الٰهی‌یه انقیاده اتفاق ایتدیلرسه ابراهیم علیه السلام اوغلونی صاغ جانبی اوزرینه یاتیرنجه آلننك بر طرفی یره یاماندی. ایشته اووقت هرایکیسی‌ده سعادت عظمایه ایردیلر.] وابراهیم علیه السلام توجه تامله حقك جانب معنویسنه توجه ایتدی. بناءً علیه؛ درکاه الوهیتده نائل اولاجغی قربیته نائل اولدی.

بیضاوینك بیانی وجهله شو وقعه (منا) ده الیوم قربان کسیلن محلده ویاخود منانك مسجدینه یقین بر محلده اولمشدر. ابراهیم علیه السلام اوغلونی یاتیروب بیچاغی اسماعیل علیه السلامك بوغازینه برقاچ دفعه چالمش ایسه‌ده بیچاق کسمه‌ینجه حیرته دوشدی. اسماعیل علیه السلام پدرینه یوزی اوستنه یاتیروب پدرینك یوزینی کورمه‌مسنی تعریف ایتدی. چونکه؛ یوزینه باقمسیله شفقتی بیچاغی شدتله چالمسنه مانع اولدیغندن کسمه‌دی ظن ایتدی. حالبوکه تعریف وجه اوزره یاتیردی بیچاق ینه کسمه‌دی. چونکه؛ ابراهیم علیه السلام هر نه‌قدر چالیشسه ارادهٔ الٰهیه بیچاغك کسمه‌مسنه تعلق ایتدیکی ایچون چالیشمقده فائده یوقدی، زیرا؛ ابراهیم علیه السلام کسمکله مأمور اولوب بیچاق ایسه کسمه‌مکله مأموردی. واجب تعالی ایسه قوچ کوندروب اسماعیلی بیچاقدن وابراهیم

علیه السلامی ده ابتلا وحزن وکدردن قورتارمق اوزره جبریله امر ایدییوردی . ایشته شو وقعه بر امر الهینك انسانلر حقنده ظاهر حاله نظراً نه قدر مشکل کورونسه انقیاد لازم اولوب آنك ایچ یوزنده بر چوق حکمتلر اولدیغنه دلالت ایدر .

*
* *

واجب تعالی ابراهیم علیه السلام واوغلونك امر الهی‌یه کمال اطاعتلرینی بیاندن صوکره واقع اولان احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَنَادَيْنَاهُ اَنْ يَا اِبْرَاهِيمُ * قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ ﴾ بیوریيور .

[بز عظیم الشان ندا ایتدك دیدك که « یا ابراهیم ! محقق سن رؤیانی تصدیق ورؤیانك مقدماتنه باشلامقله امریمزه امتثال ایتدك وبزم رضامزی تحصیل ایچون کوزك نوری اوغلوکی قربان ایتمکه راضی اولدك وبز سنی دوستلق مرتبه‌سنده ثابت قدم بولدق وبزم امریمزی یرینه کتیرمکه اخلاص اوزره چالیشنجه احسان ایتدك . بزم سکا احسان ایتدیکمز کبی جمله اهل احسانی بویله‌جه جزالاندیررز .]

ابراهیم علیه السلام امر الهی‌یه کمال اخلاصله امتثال ایتدیکندن بالذات نداء الهی‌یه واحسان سبحانی‌یه نائل اولمشدر. چونکه؛ بابا اوغول هر ایکیسی ده امر الهی‌یه تسلیمیت کوسترنجه سعادت عظمایه نائل اولدیلر .

*
* *

واجب تعالی ابراهیم علیه السلامك رؤیانی تصدیق ایتدیکنی بیاندن صوکره امر اولونان قربان مسئله‌سنك امر عظیم اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْبَلٰٓؤُا الْمُبِينُ * وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴾ بیوریيور .

[شو امر اولونان قربان میدانده بر ابتلادر وبز عظیم الشان اسماعیل علیه السلام بدلنده بر بویوك قویونی فدا ایتدك .]

یعنی ؛ ابراهیم علیه السلامه امر اولونان شیئك کوجلکی میدانده بر امتحاندر که انسان ایچون آندن دها بویوك بر امتحان وابتلا اوله‌مازکه بو ابتلا طرف الهیدن نازل اولمش اخلاصی اولانلرله اولمایانلری تفریق ایدر بربرندن آییرر وابراهیمك کمال اخلاصله امریمزه امتثالی واوغلونك تعلل وتردد کوسترمکسزین همان بزه وپدرینه انقیادله بیچاغه تسلیم نفس ایتمسی اوزرینه بز اسماعیل علیه السلام بدلنده جثه‌سی بویوك وغایت سمیز بر قوچ فدا ایتدك که هر ایکیسنك ده تقربلری تمام اولسون وآنلرك انسانلر آره‌سنده امثالی کورولمه‌مش ابتلایه صبر وتحمللری مقابلنده امثاللرینك نائل اولمادیغی نعمتلره نائل اولسونلر وآنلر ایچون حاضرلادیغمز اجر عظیم یرینی بولسون .

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله ابراهیم علیه السلام هاتفدن ندایی ایشیدنجه ایکی طرفنه باقار کورور که سمادن کوزلری سورمه‌لی وبوینوزلی بر قوچله جبریل کلیور. جبریل علیه السلام حضرت ابراهیمه خطاباً « شو قوچ قرق سنه درجنتده بسله‌نور اوغلونه فدادر. بناءً علیه ؛ اوغلونك بدلنده بونی قربان ایده‌جکسك » دیمشدر . بونك اوزرینه ابراهیم علیه السلام قوچی قربان ایتمش وجناب حقه حمد وثناسنی یرینه کتیرمشدرکه او وقت ابراهیم علیه السلامه عارض اولان سرور وفرحك تعریفی ممکن اولاماز . چونکه ؛ نازل اولان قوچ طرف الهیدن بر بی‌یه بدل اولارق آنك خلاصی ایچون کوندرلمشدر . او قوچ سببیله خلاص اولان اسماعیل علیه السلام نسلندن سید المرسلین کله‌جکندن قوچك شانه تعظیم ایچون عظمت ایله توصیف اولونمشدر . ابراهیم علیه السلام اوغلونی قربان ایده‌جکنده شیطان وسوسه ایدیکی زمان ابراهیم علیه السلام یدی طاشی شیطانه آتدیغندن شریعت اسلامیه‌ده حجاج ایچون او موقعده یدی طاش آتمق مسنون اولمشدر .

قوچی فدا ایدن حقیقتده ابراهیم علیه السلام ایسه ده کوندرن وفدا ایتمسنی امر ایدن واجب تعالی اولدیغندن فدا مجاز اولارق واجب تعالی‌یه اسناد اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی اووقتده ابراهیم علیه السلامه واقع اولان انعامله قالیوب الی یوم القیام حسن ثناسنی ابقا ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى الْاٰخِرِينَ * سَلَامٌ عَلٰى اِبْرَاهِيمَ * كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ ﴾ بیوریيور .

[ابراهيم عليه السلامه جملهٔ احسانمزدن بريسى ده كنديسندن صوكره كله جك امتلرك لسانلرنده حسن ثناسنى ابقا ايتدك. چونكه ؛ اوامتلر دائما ﴿ سلامٌ على ابراهيمَ ﴾ دعاسنى ياد ايده جكلردر وبودعانى هيچ برصورتله ديللرندن كسمزلر. يعنى سلامتله الى يوم القيام دعا ايدرلر . ايشته دنياده وآخرتده ابراهيم عليه السلامه حسن صورتله مجازات ايتديكمز كبى نيتلرنده اخلاص واحسان اوزره اولان كيمسه لرى حسن جزا ايله مجازات ايدرز. چونكه ؛ احسان ايدنلرك جزالرى ده عين احساندر .]

بو آيت جليله ده بيان اولونديغى وجهله انسان ايچون ناس آره سنده حسن ثنا وذكر جميل براقق بر مزيت عظيمه وسعادت جسيمه اولديغندن اعمال حسنه تحصيلنه وابناء جنسيله حسن معاشرته سعى وغيرت ايتمسى لازمدر .

(المحسنين) جمع معرف باللام اولديغندن احسان صاحبى اولان هرفردك طرف الٓهيدن احسانه مكافات اولارق حسن جزا كوره جكنه بو آيت دلالت ايدر .

*
* *

واجب تعالى حسن جزا ايله مجازات اولونمانك سببنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴾ بيوريور .

[ابراهيم عليه السلام حسن جزايه مستحقدر . زيرا ؛ بزم مؤمن قوللريمزدندر .] بناءً عليه ؛ بز آنى احسن جزا ايله مجازات ايتدك .

*
* *

واجب تعالى ابراهيم عليه السلامك قربان وقعه سنى واو وقعه دن صوكره واقع اولان انعام واحسانى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَبَشَّرْنَاهُ بِاِسْحٰقَ نَبِيّاً مِنَ الصَّالِحِينَ ﴾ بيوريور .

[بز عظيم الشان ابراهيم عليه السلامى نبوتى مقدر وصالحلر زمره سندن اسحق اسمنده بر اوغلانله دخى تبشير ايتدك .]

يعنى ؛ اولاً اوغلونى قربان ايتمكله ابتلا وثانياً اوغلونه بر قوچ فدا ايتمك ايله مسرور وثالثاً اسحق اسمنده بر اوغلانله تبشير ايتدك كه اسحق عليه السلام علم ازليمزده انبيادن معدود صلحا زمره سندندر . نبوتى بياندن صوكره صلاحنى ذكر ايتمك ؛ اسحق عليه السلامك شاننه تعظيم ايچوندر .

بو آيتده ابراهيم عليه السلامى اوچ جهتدن تبشير واردر : برنجيسى ؛ تبشير ايديلن چوجقلى اوغلانى اولمسيدر . چونكه ؛ اوغلانك قيزه نسبتله شرفى معلومدر. ايكنجيسى ؛ او اوغلانك انبيا زمره سنده اولمسيدر . ؛ اوچنجيسى ؛ صلاحله متصف اولمسيدر .

*
* *

واجب تعالى ابراهيم عليه السلام اوزرينه ديكر نعمتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلٰى اِسْحٰقَ ﴾ بيوريور .

[بز عظيم الشان ابراهيم واسحق عليهما السلام اوزرينه خير كثير قيلدق .] زيرا ؛ نسلنده بركت خلق ايتدك . بناءً عليه جمله انبياء بنى اسرائيل ؛ اسحق عليه السلام نسلندندر.

بو آيتده بركت ؛ بركت دينيه ودنيويه نك هر ايكيسنه ده شاملدر . زيرا ؛ ابراهيم واوغلو اسحق عليهما السلام دينى ودنيوى بركته نائل اولمشلردر. چونكه ؛ هر ايكيسنك ده ذكر جميللرى الى يوم القيام باقيدر. جناب حق آنلر اوزرينه دينى بركتلر فيض ايلديكندن اكثر انبيا آنلرك نسلندن كلمش وشريعت سماويه آنلرك اوزرلرينه نازل اولمش وآنلرك اللرنده ظهور ايتمشدر . بونكله برابر دنيوى بركتلرده فيض ايلديكندن ابراهيم واسحق عليهما السلام ثروت صاحبلرى اولدقلرندن اطعام طعام ايتمكله ومسافر پرولكله عالم عندنده مشهورلردر .

﴿ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴾

[آنلرك نسللرندن اعمال صالحه واخلاق حسنه صاحبى وسائر احواللرنده احسان ايديجى واللهك قوللرينه منفعت صاحبى كيمسه لر اولديغى كبى كفر ومعصيتى ارتكابله نفسنه ظلم ايديجى كيمسه لرده اولاجقدر .]

فخر رازینك بیانی وجهله بر کیمسه‌نك ضلالت وهدایتنده وصلاح وفسادنده حسب ونسبك تأثیری اولمادیغنه بو آیت دلالت ایدر . چونکه ؛ نسبك صلاحده تأثیری اولمش اولسه ایدی ابراهیم واسحق علیهما السلامك نسللرندن ظالم کلمزدی ، حالبوکه آنلرك نسللرندن ظالم کله‌جکنی جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدر .

بو آیتده اولاد واحفادك ظلملری آباء واجداد حقلرنده نقیصه وعیب اولمادیغی کبی اسلافك جرمندن یوقاری طبقه‌ده اولانلره برشی عائد اولمیه‌جغنه دخی تنبیه واردر . چونکه ؛ ابراهیم علیه السلامك نسلندن کله‌جك ظالملر اولاجغی بیان اولوندیغی حالده ابراهیم علیه السلامه برشی اسناد اولونمامشدر . شو حالده پدرك فضائلندن اولادینه برشی انتقال ایتمه‌دیکی کبی کناهندن‌ده اولادینه برشی انتقال ایتمز . بناءً علیه ؛ یهود طائفه‌سنك اولاد انبیادن اولملریله افتخار ایتملری باطلدر . زیرا ؛ کندیلری ظالملردر . شو حالده بابالری انبیاء کرامدن اولمقله کندیلرینك کناهلری ثواب مقامنه قائم اولمق لازمکلمدیکندن پدرلرینك فضائلیله افتخار ایتملری عین حماقتدر .

*
* *

واجب تعالی اجمالاً ارسال ایده‌جکنی بیان بیوردیغی انبیاء عظام حضراتندن نوح وابراهیم علیهما السلامك قصه‌لرینه اشارتدن صوکره حضرت موسی وبرادری هرون علیهما السلامك قصه‌لرینه اشارت ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلٰى مُوسٰى وَهٰرُونَ * وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴾ بیوریبور .

[ذات الوهیتمه قسم ایدرم که ابراهیم واسحق علیهما السلامك ذریتندن موسی وهرون علیهما السلامه نبوتله برابر منافع دینیه ودنیویه‌یی انعام واحسان ایتدك . آنلری وآنلرك قوملرینی فرعون کبی بر جباره‌نك ظلم وجوری وقهر وغلبه‌سی کبی غم عظیمدن قورتاردق .]

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله انسانلر اوزرینه جناب حقك انعام واحسانی هر نه قدر چوق ایسه‌ده اساس اعتباریله ایکیدر که برنجیسی ؛ ایصال منافع ، ایکنجیسی ؛ مضرتی دفع ایتمکدر . بو آیتده هر ایکیسی‌ده بیان اولونمشدر . زیرا مَنْ ؛ احسان ومنفعت

ایصال ایتمك ، کرب عظیمدن قورتارمق ؛ مضرتی دفع ایتمکدر . چونکه منافع دنیویه ؛ وجود ، حیا ، حیات ، تربیه ، علم وعرفانه ، عقل ، صحت بدنه وسائره کبی صفات کمالیه‌در . منافع دینیه ایسه عبادت ، اتقا ، استقامت ونبوت اولوب بونلرك جمله‌سی منده داخلدر . دفع مضرت ایسه فرعونك اذاسندن خلاص ایتمکده موجوددر .

*
* *

واجب تعالی اجمالاً اشارت ایتدیکی انعامی تفصیل ایتمك اوزره ﴿ وَنَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ * وَاٰتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ * وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴾ بیوریبور .

[بز عظیم الشان موسی وهرون علیهما السلامه یاردیم ایتدك . بناءً علیه ؛ آنلر غالب اولدیلر وآنلرك نعمتلری یالکز فرعونه غلبه ایتمکله قالمادی . زیرا ؛ بز آنلره بیانی آچیق واحکامی ظاهر شکدن عاری دینی ودنیوی انسانلرك محتاج اولدقلری جمله احکامی جامع کتاب ویردك که او کتابله آنلره تابع اولان انسانلری اصلاح وطریق حقه دعوت ایتدیلر وبز عظیم الشان آنلری طوغری یوله هدایتده قیلدق که عقلاً ونقلاً طریق حقی کوستردك . بناءً علیه ؛ آنلری وقوملرینی حق یولنه سوق ایتدك .]

بنی اسرائیل اولجه فرعونك النده اسیر اولدقلری حالده عنایت الٰهیه امدادلرینه یتیشه‌رك موسی وهرون علیهما السلام واسطه‌لریله فرعونك اسارتندن قورتولملری آنلرك حقنده پك بویوك نعمت اولدیغندن جناب حق بو مقامده نجاتلرینی احسان صیره‌سنده ذکر ایتمشدر . چونکه ؛ انسانلر ایچون دشمنه غلبه‌دن دها بویوك بر نعمت اولاماز . زیرا ؛ مغلوب ایکن غالب ومحکوم ایکن حاکم اولمق قدر لذتلی بر شی یوقدر .

*
* *

واجب تعالی حیاتلرنده واقع اولان احسانی بعد البیان وفاتلرندن صوکره دنیاده

ذكر جميللرينى ابقا ايتديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِى الْاٰخِرِينَ * سَلَامٌ عَلٰى مُوسٰى وَهٰرُونَ * اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ ﴾ بيوريور .

[بز عظيم الشان صوكره كله جك امتلر وقوملر ايچنده موسى ايله هرونك كوزل ذكرلرينى ابقا ايتدك . حتى الى يوم القيام آنلر اوزرينه سلامتله دعا دائمدر . زيرا ؛ بز موسى وهرون كبى احسان صاحبلرينى حسن جزا ايله جزالانديررز . بناءً عليه ؛ آنلره وسائر ارباب احسانه ياردیم ايدر دشمنلرينه غلبه ويرر دنياجه نعمتلريمزله متنعم قيلارز . چونكه احسانك جزاسى ؛ احساندر .] كرك عبادتى اللهك امرى اوزره شرائطنه رعايت ايده رك احسان اوزره ادا ايدنلره و كرك ابناء جنسيله حسن معاشرت ايدوب احسان ايدنلره بز كوزل جزا ايله مكافات ايدرز .

﴿ اِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴾

[موسى ايله هرونه نصل كوزل مكافات ويرميه لم ؟ البته ويررز . زيرا ؛ آنلر بزم مؤمن قوللريمزدندر .] واجب تعالى ايمانله حاصل اولان فضيلتك اشرف واعلا اولديغنه اشارت ايچون موسى وهرون عليهما السلامى بو آيتده ايمانله توصيف بيورمشدر . چونكه ؛ موسى وهرونك بر چوق مزاياسى اولديغى حالده او مزاياى عاليه ايچندن ايمانلرينى ذكر ايتمك ؛ ايمانلرينك شرفنه تنبيه ايچوندر . ايمانك حسن جزايه سبب قوى اولديغنه بو آيت دلالت ايدر . چونكه آيتده ايمان ؛ حسن جزايه علت وسبب قيلنمشدر . بناءً عليه ايمانك ؛ جمله خيراتى جالب وانواع نعمتى جاذب وهر درلو سعادتى كافل اولديغنه آيت قطعى بر دليلدر .

*
* *

واجب تعالى موسى وهرون عليهما السلامك قصه لرينه اشارتدن صكره الياس عليه السلامك قصه سنه اشارت ايتمك اوزره ﴿ وَاِنَّ اِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ * اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖ اَلَا تَتَّقُونَ * اَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ اَحْسَنَ الْخَالِقِينَ ﴾ بيوريور .

[الياس عليه السلام محقق بزم طرفمزدن قوللريمزى اصلاح ايچون كوندريلن رسوللردندر

وذكر ايت يا اكرم الرسل ! شول وقتى كه او وقتده الياس كندى قومنه « سز اللهدن قورقمازميسكز كه معصيت ارتكاب ايدرسكز ؟ » ديدى و « سز (بعل) اسمنده بوته عبادت ايدرده خالقلرك اك كوزلى اولان الله تعالى يه عبادتى ترك ايدرميسكز ؟ » ديمكله قومنه كيتدكلرى يولك كوتو اولديغنى بيلديردى .]

فخر رازى وخازنك بيانلرى وجهله الياس عليه السلام هرون عليه السلامك اولادندندر . پدرينك اسمى (ياسين) در . موسى وهرون عليهما السلامدن صوكره بعث اولونان انبياء بنى اسرائيلدندر . الياس عليه السلامك قومى سبيل سلامت وطريق استقامتدن آيريلنجه طرف الهيدن آنلرى ارشاده مأمور اولمسى اوزرينه قومنه خطاباً « اى مفسدلر ! سز اللهدن قورقمازميسكز كه اللهك غيرى بر طاقم پوتلره عبادت ايدرسكز و جمادات قبيلندن اولان (بعل) اسمنده بولونان پوتلره عبادت ايدر ومهم حاجتلريكزده آنلره مراجعت ايدرده اللهى تركمى ايدرسكز ؟ » ديدى .

بعل ؛ شام ديارنده بر قصبه اهاليسنك پوتلرينك اسميدر . حتى او پوتلرينك اسميله مملكتلرى تسميه قيلنديغندن او بلده يه (بعلبك) دينور . بعض روايته نظراً بو پوت آلتوندن معمول يكرمى آرشون اوزونلغنده ودرت عدد يوزى وار ايمش وچوق تعظيم ايتدكلرندن دريوز قدر خدمتجى تعيين ايتمشلردر . ايشته الياس عليه السلامك بو اهالى يى طريق حقه دعوتله ؛ اتقا ام العبادت اولديغندن آنلرى هر شيدن اول اتقايى ترك ايتدكلرندن طولايى تكدير ايده رك « سز اللهدن قورقمازميسكزده اتقايى ترك ايدرسكز ؟ » ديمكله قومنى اتقايه دعوت ايتمشدر .

*
* *

واجب تعالى ، الياس عليه السلامك قومنى خالقلرك احسننه عبادتى ترك ايتملرى اوزرينه توبيخ ايتديكنى بياندن صوكره خالقك كيم اولديغنى بيان ايتمك اوزرينه ﴿ اَللّٰهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ اٰبَائِكُمُ الْاَوَّلِينَ ﴾ بيوريور .

[الله تعالى سزك وسزدن اول كچن بابالريكزك ربيدر .]

يعنى ؛ « معبود بالحق الله تعالى دركه اوالله تعالى عبادته اليقدر . زيرا ؛ جمله ذرات جهانى بوقدن خلق ايتديكى كبى هربرينى كنديته مناسب تربيه ايله كونا كون تربيه ايده‌رك كمالنه ايصال ايدن ربكز اولديغى جهتله جمله مكلفينك عبادتنه مستحقدر . شوحالده نصل اوليوركه بوقدر نعمتلرى ايله پرورده اولديغكز ربكزك عبادتنى ترك ايده‌رك منفعت ومضرتى اولمايان پوتلره عبادت ايدرسكز ؟ » ديمكله قومنى توحيده دعوت ايتمشدر .

*
* *

واجب تعالى الياس عليه السلامك دعوتنى بياندن صوكره قومنك بودعوته قارشى نيلرينى تكذيب ايتدكلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَكَذَّبُوهُ فَاِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ۞ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴾ بيوريور .

[الياس عليه السلامك دعوتى اوزرينه قومى الياس عليه السلامى تكذيب ايتديلر ونيلرينك دعوتنه اصلا التفات ايتمديلر ، بلكه مملكتدن چيقارمغه وقتل ايتمكه جرأت ايتديلر . زيرا ؛ آنلر شوتكذيبلرى سببيله عذاب جهنمه حاضرلردر ، آنجق اللهك مخلص قوللرى عذابدن مستثنالردر .] چونكه ؛ آنلر رسوللرينك دعوتنى ايشيدنجه انكار وتكذيب كبى جنايتلره جرأت ايتميوب ايمانه وانقياده سرعت ايتدكلرندن رضاء الٰهى‌يه نائل وعذابدن عفو اولونمشلردر واخلاص اوزره ايمان وعبادت ايتدكلرندن جناب حقك خالص قوللرندن اولمشلردر .

﴿ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى الْاٰخِرِينَ ۞ سَلَامٌ عَلٰى اِلْ يَاسِينَ ۞ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ ﴾

[بز عظيم الشان الياسدن صوكره كلن امتلر ايچنده الياس عليه السلامك نام جليلنى وذكر جميلنى ابقا ايتدك . زيرا ؛ اوامتلر طرفندن الياس عليه السلامه ﴿ سلام على الياسين ﴾ دعاسيله ذكر اولونور . چونكه ؛ بز حدود شرعيه‌مزى محافظه وامر ونهيمزك مقتضاسنى اجرا ايله احسان ايدنلرى بويله‌جه حسن جزا ايله مجازات ايدرز .] ناصل مجازات ايتميه‌لم . زيرا ؛

﴿ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴾

[محقق الياس عليه السلام بزم مؤمن قوللريمزدندر .] بناءً عليه ايمان ؛ حسن جزايى جالبدر .

*
* *

واجب تعالى الياس عليه السلامك قصه‌سنه اشارتدن صوكره لوط عليه السلامك قصه‌سنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِنَّ لُوطًا لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۞ اِذْ نَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ اَجْمَعِينَ ۞ اِلَّا عَجُوزًا فِى الْغَابِرِينَ ۞ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْاٰخَرِينَ ﴾ بيوريور .

[محقق لوط عليه السلام بزم طرف الٰهيمزدن خلقى حقه دعوت ايچون كوندرديكمز رسوللردندر . اى حبيبم ! ذكر ايت سن شول زمانى كه اوزمانده بز لوطى ولوطك اهل وعيالنى وآكا تابع اولانلرى نازل اولان عذابدن قورتاردق وجمله‌سنى ساحهٔ نجاته چيقاردق ، آنجق لوطك حرمى كوتو فعلندن طولايى هلاك اولانلر ايچنده قالدى لوطى ولوطك اتباعنى عذابدن خلاص ايتدكدن صوكره قوم لوطك سائرلرينى اهلاك ايتدك . زيرا ؛ آنلرك ارتكاب ايتدكلرى كوتو فعللرى هلاكلرينى موجب اولمشدر .]

حضرت لوطك حرمى لوط عليه السلامك امرينه اطاعت ايتميه‌رك قومنك چيركين ايشلرينه ياردیم ايدوب راضى اولديغندن هلاك اولان جانيلر ايچنده قالمشدر . چونكه ؛ ابى اولان كيمسه‌لره مقارنتك فائده‌سى آنك حاليله حالله‌نمك وآنك صلاحندن استفاده ايتمك ايله اولوب لوطك حرمى ايسه بالعكس لوط عليه السلامك ضدينه عاصيلره اشتراك ايتديكندن عاصيلر ايچنده قالمش وعاقبت هلاك اولمشدر . زيرا هركسك كندى افعاليله مجازات اولونمسى ؛ عادت الٰهيه اقتضاسندندر .

*
* *

واجب تعالى لوط عليه السلامك قومنك هلاك اولدقلرينى بياندن صوكره اهل مكه‌نك آنلرك هلاكه دائر اولان آثارلرينى هرزمان كوردكلرى حالده عبرت آلمادقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ ۞ وَبِالَّيْلِ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴾ بيوريور .

[ای اهل مکه ! سز صباح و کیجه‌نك ابتدالرنده قوم لوطك خرابه‌لری اوزرینه یورور و کورورسکز و آنلرك کناهلری سببیله هلاك اولوب مملکتلرینك آلتی اوستنه قاریشدیغنی بیلیرسکزده هیچمی دوشونمزسکز ؟] حالبوکه انسانلره لایق اولان او کبی خرابه‌لردن عبرت آلارق انصاف ایدوب کناهلردن واز کچمك واصلاح نفس ایتمكدر .

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله اهل مکه شام جهتنه تجارت ایچون دائما سیر وسفر ایتدکلرندن کوندوزلری قطع مسافه ایدرلرسه آقشام وقتی قوم لوطك خرابه‌سی قوناق یری اولدیغی کبی کیجه‌لری قطع مسافه ایدرلرسه صباح وقتی او خرابه‌لر قوناق محلی اولدیغندن جناب حق اهل مکه‌نك قوم لوطك خرابه‌لرینه شو ایکی وقتده اوغرادقلرینی بیان بیورمشدر . یوقسه کوندوزك یاریسنده وکیجه‌نك نصفنده دخی خرابه‌لره تصادف ایده‌بیلیرلر. چونکه ؛ شام جهتنه سفرده اهل مکه‌نك یولی هر حالده او خرابه‌لردن کچردی.

جناب حق بو آیتده اهل مکه‌یی **برقاچ وجهله توبیخ ایتمشدر : برنجیسی ؛ استفهام انکاریدر** که بونلرك هر زمان خرابه‌لرینی کوروبده عبرت آلمامالری امر منکردر. **ایکنجیسی ؛ عاقل اولمادقلرینه اشارت ایتمشدر** . زیرا ؛ عاقل اولسه‌لردی عاقبتی ادراك ایدرلردی . ادراك ایتمه‌یوب نعمت عقلی استعمالده قصور ایتدکلرندن جناب حق آنلری توبیخ ایتمشدر .

∴

واجب تعالی الیاس علیه السلامك قصه‌سنی بیاندن صوکره حضرت یونسك قصه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴾ بیوریور .

[محقق یونس علیه السلام طرف الٰهیمزدن خلقی ارشاد واحکام شرعیه‌یی تبلیغ ایچون کوندردیکمز رسوللردندر .] بو آیت ؛ وقعه‌نك یونس علیه السلامك قومنه رسالتنی تبلیغدن صوکره اولدیغنه دلالت ایدر .

∴

واجب تعالی یونس علیه السلامك رسالتنی تبلیغدن صوکره واقع اولان وقوعاتی بیان

ایتمك اوزره ﴿ اِذْ اَبَقَ اِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ * فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ * فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴾ بیوریور .

[ذکر ایت ای رسول ذیشان ! شول زمانی که اوزمانده یونس علیه السلام طرف الٰهیدن کله‌جك عذابی قومنه خبر ویره‌رك ایچی طولو بر کمی‌یه کیتدی . یونس علیه السلام کمی‌یه کلنجه کمی اهالیسی بینلرنده قرعه چکدیلر . قرعه یونس علیه السلام حقنده چیقنجه کندی نفسنی دکزه آتدی . بناءً علیه ؛ دکزه غرق اولارق مغلوبیندن اولدی . یونس علیه السلام کندینی دکزه براقنجه نادم اولدیغی حالده بالق آنی لقمه ایتدی .]

فخر رازی وخازنك بیانلرینه نظراً یونس علیه السلام قومنی ایمانه دعوت ایدوب آنلرده قبول ودعوته اجابت ایتمه‌ینجه عذابك کله‌جکنه وعد الٰهی واقع اولارق موعود اولان عذابك کلمسی یاقلاشنجه عذاب کندینه اصابت ایتمسون ایچون همان قومی ایچندن چیقوب کیتدی ودکز کنارینه کلدی. آدملر ویوکلر ایله طولو بر کمی‌یه بیندی ولکن کمی طوردی ایلری کیتمه‌دی ، بلکه غرق اولوناجق بر حاله کلدی. ایچنده اولان اهالی اندیشه ایچنده مضطرب اولدیلر . مکر اولدنبری عادتلری کمی‌یه بویله بر عارضه اولدیغنده ایچنده اولان اهالی ، بینلرنده قرعه چکمك وقرعه کیمك بدنده چیقارسه اوآدمی دکزه آتمق صورتیله کمی یولنه دوامه باشلادیغی کبی وبو جهتله آفتدن سالم اولمسی ایمش . ایشته بو عادته بناءً کمی طورونجه « بو کمی‌ده افندیسندن فرار ایتمش بر قول وار کلك بر قرعه چکه‌لم » دیرلر. بناءً علیه ؛ قرعه‌یی چکرلر ، قرعه‌ده یونس علیه السلامك اسمی چیقنجه یونس علیه السلام بیلدیکه کندی حقنده بر امتحان الٰهی وار . همان قضاء الٰهی‌یه قلبی مطمئن اولارق الله تعالی‌یه تفویض امور ایدوب « عبد عاصی بنم دیه‌رك » کندینی دکزه آتدی . درحال وقت کچمکسزین الهام الٰهی ایله یونس علیه السلامی بالق یوتدی وراحتنی تأمین ایتدی. بناءً علیه ؛ اصلا ضرر کلمدی . یونس علیه السلام جناب حقدن اذن کلمکسزین قومنك ایچندن چیقدیغنه ندامت ایتدی فقط فائده ایتمدی ، اولاجق اولدی وقضاء الٰهی یرینه بولدی .

يونس عليه السلامك زله سنده برچوق اختلاف وار ايسه ده اصح اولان يونس عليه السلام قومنه طرف الٰهيدن وعد اولونان عذابك البته نازل اولاجغنی ظن ايدوب آنلرك توبه ايتمسيله عفو الٰهينك كله جكندن غفلت ايتمسيدر .

﴿ ابق ﴾ افندبسنده فرار ايتدی معناسنه در . يونس عليه السلام واجب تعالیدن اذن كلمكسزين قومنك ايچندن چيقوب كمی يی تشريف ايتديكندن افندبسنده قاچمه اولان قول حقنده استعمال اولونان آبق لفظی يونس عليه السلام حقنده دخی استعمال اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی بالغك يونس عليه السلامه معبد اولدقدنصكره واقع اولان احوالی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَلَوْلَا اَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ * لَلَبِثَ فِی بَطْنِهِ اِلٰی يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴾ بيوريور .

[اكر يونس عليه السلام بالغك قارننه كيرنجه جناب حقه تسبيح ايديجيلردن اولمامش اولسه ايدی بالغك قارننده قيامت كوننه قدر قاليردی .] بناءً عليه ؛ بالغك قارنی حضرت يونس حقنده سائر اموات حقنده اولديغی كبی قبر اولوردی ، لكن خارجده و بالغك قارننده تسبيحه دوام ايتديكندن بالغك قارنندن قورتولدی . شو حالده تسبيحك ، انسانی برچوق مضايقه دن قورتاره جغنه بو آيت دلالت ايتديكی كبی تسبيحه دوامه تشويق دخی واردر . زيرا ؛ بول و سرورلی وقتنده اللهك ذكرينه دوام ايدن كيمسه نك طار و ضرورت وقتنده امدادينه يتيشه جكنه اشارت واردر . چونكه ؛ يونس عليه السلام ذكر اللّٰهه دوام ايتديكی ايچون هر نه حكمته مبنی ايسه بالغك قارننه كيرديكنده جناب حق او طار محلی آنك حقنده محل استراحت قيلديغنی و تسبيحه دوامی چارهٔ نجاتی اولديغنی بو آيتده بيان بيورمقله قوللرينی تسبيحه تشويق بيورمشدر .

*
* *

واجب تعالی حضرت يونسك بالغك قارننده بر كون وياخود ياريم كون وياخود قرق

كون قرار ايتدكدن صوكره بر ساحله چيقديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ * وَاَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ ﴾ بيوريور .

[بدنی ضعيف و خسته اولديغی حالده بز يونسی شنلكدن خالی بر اووه يه آتدق و آنك اوزرينه كولكه سون ايچون بز قباقدن آغاج بيتيردك .]

يعنی ؛ يونس عليه السلام تسبيحه دوام ايدنجه بز آنی اهاليدن خالی ايصسز بر چوله چيقاردق . حالبوكه او آنادن يكی طوغمش برچوجق كبی ضعيف و بالغك قارننده عادتك خلافنه كچيرمش اولديغی حياتدن متأثر خسته كبی بر حالده ايدی . او حالده خالی بر محله چيقنجه بز عظيم الشان آنك صيجاقدن كولكه لنمسی و سينك و سائره كبی موذيلردن اذالنمامسی ايچون ياپراغی بويوك اولان قباق آغاجنی خلق و آنك كولكه سنده راحتنی تأمين ايتدك .

فخر رازی و خازنك بيانلری وجهله يونس عليه السلامك چيقاريلديغی محلك (نصيبين) وياخود (موصل) جوارنده بر قريه اولمسی محتملدر . يونس عليه السلامك بالغك قارننده قرارينك مدتنده برچوق اختلاف وار ايسه ده مدتی تعيين حقنده صراحةً بر دليل اولمادیغندن مقدار مدت حقنده بحثی ترك ايده رك علمنی جناب حقه تفويض ايتمك دها اولادر . بالغك قارننده يونس عليه السلام تنفسده زحمت چكمه مشدر . زيرا ؛ امر الٰهی اوزرينه بالق قافاسنی صودن يوقاری قالديرر صويه باتيرمازدی . بناءً عليه ؛ يونس عليه السلام ده بالغك آغزندن نفس آليردی و هوا بو منوال اوزره جريان ايتديكندن حياتنه خلل كلمه مشدر . كرچه يونس عليه السلام ايچون خلق اولونان آغاجك نوعی اعتباريله انجير ، موز ويا قارپوز اولمسنده اختلاف وار ايسه ده اصح اولان قباقدر . چونكه يقطين نك معناسی لسان عربده قباق اولديغی كبی رسول اللّٰهه « قباغه نه ايچون محبت ايدرسك ؟ » دينلديكنده « برادرم يونس عليه السلامك آغاجی اولديغی ايچون » بيورمسی خلق اولونان آغاجك قباق اولديغنه دلالت ايدر . چونكه شو حديث شريف ؛ بو آيتی تفسير ايتمشدر .

نباتات ايچندن قباغك كولكه سی قويو و هواسی كوزل و سينكدن خالی اولديغی ايچون يونس عليه السلامك راحتنه قباق ترجيح اولنمشدر . يونس عليه السلام ايچون خلق

اولونان قباق حضرت یونسی کولکه‌له‌یه‌جك قدر یوکسك اولدیغی کبی آندن اول اونوع قباق موجود اولمادیغندن یونس علیه‌السلامك معجزه‌سندن صایلمشدر .

نیسابورینك بیانه نظراً قباق آغاجنك آلتنده بولوندیغی مدت یونس علیه‌السلامك تعیشی کچی سودیله واقع اولمشدر. چونکه ؛ جناب حقك سوق والهامیله برکچی کلوب صباح وآقشام آنك سودیله تأمین معیشت ایتدیکی مرویدر. حضرت یونسك وجودی اسکی قوامنی بولوب مزاجی اعتدال کسب ایدنجه‌یه قدر بوحال دوام ایتمش وقباق آغاجی آلتنده بولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی یونس علیه‌السلامك وجودی اسکی حالنی بولدقدن صوکره تکرار قریهٔ مذکوره‌یه عودت ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاَرْسَلْنَاهُ اِلٰى مِائَةِ اَلْفٍ اَوْ يَزِيدُونَ ۞ فَاٰمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى حِينٍ ﴾ بیوریور.

[شو منوال اوزره وقوعات جریان ایتدکدن صوکره بز عظیم الشان یونسی تکرار یوز بیك ویاخود دها زیاده اهالی‌یی جامع اولان قریه‌یه کوندردك. آنلر یونس علیه‌السلامه ایمان ایتدیلر. بناءً علیه ؛ بز آنلری وقت معینلری کلنجه‌یه قدر یاشاتدق وایمانلری سببیله آنلری قهر وغضبمزدن خلاص واجل موعودلرینه قدر معمر قیلدق .]

بو آیتده ﴿ او ﴾ لفظنك دلالت ایتدیکی شك؛ وهم اولاده اوقریه‌یه باقانه کیمسه‌یه عائددر . چونکه؛ اوقریه‌یی ابتداءً کورن بر کیمسه اهالیسی یوز بیك ویاخود دها زیاده اولمسی تخمین وظن ایتدیکنی بياندر ، یوقسه واجب تعالی‌یه عائد دکلدر. زیرا ؛ واجب تعالی شك وشبهه‌دن مبرادر وقریه‌نك نفوسنك قاچ کشی اولدیغنی صورت قطعیه‌ده بیلیر.

قوم یونسك وقت معینلرینه قدر معمر ونعمت دنیا ایله متنعم اولملرینك سببی ؛ ایمانلری اولدیغنه اشارت ایچون سببیته دلالت ایدن فا لفظیله وارد اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی انبیاء عظامدن بعضیلرینك امتلری ایله واقع اولان سوزلرینی بیاندن صوکره مکه ده اولان کافرلرك مذهبلرینی ابطال ومذهبلرینه دوام ایتدکاری صورتده

عاقبتده اولاجق فنالغی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاسْتَفْتِهِمْ اَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ ۞ اَمْ خَلَقْنَا الْمَلٰٓئِكَةَ اِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ ﴾ بیوریور.

[یا اکرم الرسل ! کفار مکه‌دن سئوال ایت: قیزلر ربك تعالی‌یه واوغلانلر آنلره‌می مخصوصدر ؟ یوقسه آنلر شاهد اولدقلری حالده ملکلری بز دیشی اولارق خلق ایتدك بونلر کوزلریله کوردیلرمی ؟]

یعنی ؛ آنلرك ثقیل عد ایتدکلری وسومدکلری قیز اولادینی بزه تخصیص ایدوب‌ده کندیلرنجه مرغوب عد ایتدکاری اوغلان اولادینی کندیلرینه تخصیصك سببی نه‌در ؟ یوقسه بز ملکلری خلق ایدرکن یانلرنده‌لرمی ایدیلرکه ملکلرك دیشی اولدیغنی نره‌دن بیلیرلر ودیشی اولدقلرینه شهادت ایده‌بیلیرلرمی؟ البته شهادت ایده‌مزلر. زیرا ؛ ملکلرك خلقتنده حاضر اولمانجه عقلك ادراك ایده‌جکی برشی اولمادیغندن بیله‌مزلر وملکلرك دیشی اولدیغنه دائر انبیاء کرامدن برنقل دخی وارد اولمادی . شوحالده آنلر ملکلرك دیشی اولدقلرینی اسباب علمدن هانکسیله بیلدیلرده ادعا ایدیورلر وملکلر بزم قیزلریمز اولدیغی هانکی دلیله استناد ایده‌رك ادعایه جرأت ایدیورلر ؟

فخررازی ، قاضی وخازنك بیانلری وجهله بو آیت جلیله مشرکلرك اعتقادلرینی رد ومذهبلرینی ابطال ایتمشدر. چونکه مشرکلر « ملکلر اللهك قیزلریدر واللهك اوغلو یوقدر، اوغلان اولادی بزه مخصوصدر » دیرلر وبو اعتقادی کندیلرینه مذهب اتخاذ ایتمشلر وبو مذهبك ترویجنده‌ده چالیشمشلردی . الله ذوالجلال آچیق برصورتده وآنلری الزام واسکات صورتیله رد ایتمش ودعوالرینی جواب ویره‌میه‌جکلری برطرزده کندیلرندن سئوال ایتمشدر . چونکه؛ دعوالری عن جهلٍ اولوب اسباب علمدن بر علمه مستند اولمادیغندن جوابدن عاجز ومبهوت اولمشلردر. زیرا؛ مسائل دینیه‌نك وبالخاصه اعتقادیاتك عقلی ونقلی البته بردلیله مستند اولمسی لازمدر .

ملکلرك دیشی واركك اولدقلرینه دائر اللرنده بردلیل اولمادیغی حالده ملکلرك دیشی اولدقلرینی ادعا جهالته مستند اولدیغندن جناب حق آنلری تکدیر وتوبیخ ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی مشركلرك « ملكلر اللهك قيزلريدر » ديدكلری دعوالری باطل اولديغنی بياندن صوكره بو خصوصه دائر بينلرنده واقع اولان خبرلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ اَلَا اِنَّهُمْ مِنْ اِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ * وَلَدَ اللّٰهُ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴾ بيورييور.

[ای مؤمنلر ! اوياييق بولونك كه كافرلر كندی افترا وعداوتلرندن نشأت ايدەرك « اللهك ولدی وار » ديرلر . حالبوكه آنلر بو سوزلرنده البته يالانجيلردر .] زيرا ؛ الله تعالی اهل و عيال واولاد كبی اثر عجز و حدوث اولان شيلردن منزهدر . چونكه ؛ چوجق طوغورمق اجسامه مخصوصدر ، حالبوكه الله تعالی جسم دكلدر . زيرا؛ جسم فانی وجناب حق ايسه قديمدر . بناءً عليه ؛ كافرلرك اللهه ولد اسنادلری صرف يالاندن عبارتدر . چونكه ؛ عقلی ونقلی بر دليله مستند دكلدر . دليله مستند اولمايان دعوی هرزمان مردوددر .

*
* *

واجب تعالی كنديسنه ولد اسنادی باطل اولديغی كبی مشركلرك « ملكلر اللهك قيزلريدر » ديدكلری دخی باطل اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ اَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ * مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ * اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴾ بيوريور .

[الله تعالی كندی ذاتی ايچون قيز اولادينی اوغلان اولادی اوزرينه اختيار می ايتدی؟ ای مشركلر ! سزه نه اولدی كه بويله ياكليش و باطل شيلرله حكم ايدرسكز . لايقيله دوشونوب ده اعتقادكزك باطل اولديغنی تذكر ايتميورميسكز ؟] نصل اولويور كه نقصان كورديككز قيز اولادينی الله تعالی يه وشرفلی كورديككز اوغلان اولادينی كنديكزه اسناد ايديورسكز وشو دعواكزك بطلانته بداهةً عقل شهادت ايدركن نصل اولويورده سز صحتنی دعوی ايديورسكز ؟

بو آيت ؛ مشركلرك افترالرينی اثبات وياﻻنلرينی تقرير ايتمشدر. زيرا؛ سوزلری محالی مستلزمدر . محالی مستلزم اولان سوز ؛ هرزمان باطلدر . چونكه ؛ واجب تعالی شرفلی اولان اوغلاندن مستغنی اولونجه يارادلشنده و اخلاقنده نقصان اولان قيز اولادندن

مستغنی اولاجغی اولويتله ثابتدر . زيرا ؛ اشرف اولان شيدن مستغنی اولانك ادنی اولان شيدن مستغنی اولاجغی آشكاردر .

*
* *

واجب تعالی مشركلرك دعوالری باطل اولديغنی بياندن صوكره آنلری الزام واسكات ايچون وجودی اولمايان بر شيئی آنلره تكليف ايله توبيخ ايتمك اوزره ﴿ اَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُبِينٌ * فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾ بيوريور .

[يوقسه ملائكه نك اللهك قيزلری اولديغنه دائر سزه آچيق دليلمی نازل اولدی ؟ اكر دليل نازل اولدی وسوزيكز طوغری ايسه دعواكزك صحيح اولديغنی بيان ايدن كتابكزی كتيرك ؟]

يعنی ؛ ای مشركلر ! ملكلرك اللهك قيزلری اولديغنی ادعا ايديورسكز . بو ادعاكزك صحتنه دلالت ومقصديكزی آچقدن بيان ايدر دليلكز وارده سوزيكز طوغری ايسه كتابكزی كتيرك كورەلم . زيرا ؛ بر دعوی دليله مستند اولمق لازمدر ، دليلسز دعوی ديكله نمز .

فخررازی وخازنك وابوالسعود افنديلرك بيانلرينه نظراً بوآيتلرده بولونان استفهاملر ؛ كافرلرك دعوالرينی انكار ورد ايچوندر . شوحالده بوآيتلر كافرلرك عقللرينك نقصان وطبيعتلرينك سفيه وبوحال اوزره دوام ايتدكلری صورتده عاقبت غضب الٰهی يه دوچار اولاجقلرينی بيان ايتمشدر .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك جهالت وسفاهتلرينی وسلوك ايتدكلری مسلكلرينك سقامتنی وعاقبتلرينك وخامتنی بياندن صوكره جهالتلرينك نتيجه سی اولارق واجب تعالی حقنده واقع اولان فنا سوزلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ اِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴾ بيوريور .

[مشرکلر الله‌تعالی ایله جن آره‌سنده نسب اثبات ایده‌رك دیدیلر که « الله‌تعالی جندن برخاتون تزوج ایتدی وآندن قیز اولادی اولان ملکلر طوغدی » . ایشته بویله دیمکله افتراده بولوندیلر . ذات الوهیتمه قسم ایدرم که شوافترالره جسارت ایدن کافرلرك جهنم عذابنده حاضر اولاجقلرینی جنیلر بیلدیلر .]

کافرلر الله تعـالی‌نك خالق جنیلرك مخلوق اولوب خالق ایله مخلوق بیننده تزوجك جریانی ممکن اولامیه‌جغنی دوشونه‌مدیلر . زیرا تزوج ؛ احتیـاج اوزرینه ترتب ایدر . احتیاج ایسه الوهیته منافیدر . بو آیتده کافرلرك سؤاعتقادلرینك بطلانه وآنلرك درجهٔ خطابدن ساقط اولدقلرینه اشارت ایچون خطابدن غیبت صیغه‌سنه انتقال اولونمشدر .

بونلرك شوافترالرینك جزاسی عذاب جهنمده حاضر اولاجقلرینك قطعی اولدیغنه اشـارت ایچون ادات تأکید اولان قسم و تحقیق دلالت ایدن (ان) ولام تأکیدله وارد اولمشدر .

بعض علما « جن ایله ملك بر جنسـدر ، دائما ایشی شر اولانلر جن وایشی خیر اولانلر ملکدر» دیمشلر ایسه اصح اولان هر بری آیری جنسدر . زیرا ؛ ملکلرك کلیسی خیر وعبادتله مشغول اولوب جندن مطیع ومنقاد اولانلر مؤمن موحددر واطاعت ایتمه‌ینلر عاصی وشیطاندر . یاخود شیطان‌ده آیری بر جنسـدر . کرچه شیطانك جندن بر قسم اولمسنه بعض نصوص دلالت ایدیور ایسه‌ده بو دلالت قطعی اولمادیغندن مسئله مختلف فیهدر .

*
* *

واجب تعالی ذات الوهیتنك شو اسناد ایتدکاری شیلرك جمله‌سندن منزه اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُونَ ۞ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴾ بیوریور .

[کافرلرك اسناد ایتدکاری شیلرك جمله‌سندن جناب حق منزهدر و نقصـان اولان صفتلرك هپسندن واجب تعالی بَری اولمقله بَری اولدی . انس وجندن عاصی اولانلرك جمله‌سی عذاب جهنمده حاضرلردر ، آنجق اللهك مخلص قوللری عذابدن مستثنادرلر .]

زیرا ؛ آنلر الوهیتی لایق اولدیغی صـفتلرله توصیف ایدوب وعبودیتلرنده دائمـا ثابت بالقدم اولدقلری جهتله عذابدن خلاص اولدقلری کبی برچوق نعمتلره‌ده نائل اولاجقلردر .

چونکه ؛ بونلر عبادتلرینی اخلاص اوزره ادا ایتدکلرندن تلطیف الٰهی‌یه مستحقلردر . بناءً علیه ؛ جناب حق خالص قوللرینك اخلاصلری سببیله عذابدن معاف و مرتبهٔ عالیه صاحبی اولدقلرینی عالمه اعلان ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك عذابه حاضر اولاجقلرینی ومخلص اولانلرك عذابدن خلاصلرینی بیاندن صـوکره کافرلرك اهل ایمانی اغوادن عاجز اولدقلرینی بیـان ایتمك اوزره ﴿ فَاِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ۞ مَا اَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ ۞ اِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴾ بیوریور .

[ای مشرکلر ! سز و سزك معبودلریکز اولان شـیطانلر اللهك قوللرینی اضلال ایده‌رك الله‌تعالی اوزرینه افساد ایده‌مزسکز ، آنجق نارجحیمه داخل اولاجقلری افساد ایدرسکز .]

یعنی ؛ ای کافرلر ! سز وسزك معبودلریکز اولان پوتلر وشیطـانلر بالعموم نـاسی عبـادت الٰهیه‌دن منع ایتمك ودین الٰهی حقنده اغوا ایتمکله مراد الٰهی‌یی کیری دونده‌ره‌مزسکز ، آنجق جهنمه داخل اولملری ایله حکم اولونان محکوملری اغوا واغفال ایدرسکز وسزك اغوا کزله ضلالتده اولانلر بلا تردد جهنمه کیره‌جکلردر .

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله شیطانك اغواسنك ووسوسه‌سنك تأثیری اولمایوب آنجق تأثیرك قضاء الٰهیده اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر . چونکه ؛ جناب حق «سز وسزك معبودلریکز اللهك قوللرینی اضلال ایده‌مزسکز ، الا جهنمه دخوللری مقدر اولانلری اضلال ایدرسکز» بیورمشدر . انسانلرك احوالی وخارجده‌کی وقوعات دخی بونی تأیید ایتمکده‌در . زیرا ؛ شیطانك اغوا واضلاله اوغراشمادیغی بر انسان اولمادیغی حالده بونلرك هپسنی اضلال ایده‌مدیکی میدانده‌در . اگر اغواسنده تأثیر اولمش اولسه‌ایدی جمله انسانلری اضلال ایدردی ، حالبوکه انسـانلرك حالی بونك عکسنه‌در . ابو السعود افندینك بیـانی وجهله کلامك معناسنه دقت لازم اولدیغنه اشارت ایچون غیبتدن خطابه التفات اولونمشدر .

کافرلرك معبودلری ایله مراد ؛ پوتلر وشیطانلردر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك «ملکلر اللهك قیزلریدر» دیدکلری اعتقادلری باطل اولدیغنی بیاندن صوکره ملکلرك الوهیته مناسبتلری اولمادیغنی وعبودیتده ثابت ودائم اولدقلرینی سویلدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿وَمَا مِنَّا اِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ ❊ وَاِنَّا لَنَحْنُ الصَّٓافُّونَ ❊ وَاِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ﴾ بیوریور.

[«بزدن هیچ برکیمسه اولمادی، الا آنك ایچون بر مقام معلومی ومعرفت الٰهیه وعبادت سبحانیه‌ده هرکسك بر معین مکانی ومرتبه‌سی واردرکه او مرتبه‌ده عبادتله مشغول اولور ومعین اولان مقامنی کیمسه تجاوز ایده‌مز واو مقامدن تجاوزه کیمسه مقتدر اولاماز. بناءً علیه؛ هرکس مقامنده ثابت وعبادتده دائم اولور وبزلر عرش اعلی اطرافنده صاف طوتیجی‌یز وبزم وظیفه‌مز البته الله تعالی‌یه تسبیح ایتمکدر».] چونکه؛ هرکس عبودیتنی اظهار صددنده بر وظیفه ایله مکلف وبر نوع عبادتله مشغولدر ورسول اللهك بر حدیث شریفی‌ده بو آیتی تفسیر ایدر. چونکه؛ رسول الله «سماده اصلا خالی بر محل اولمایوب هرطرفی ملکلرله طولو اولوب کیمی نماز قیلار، کیمی تسبیح وسائر عبادتله مشغول اولور، حتی بعضیلری رکوعده اصلا بلنی طوغرولتماز وبعضیلری‌ده سجده‌دن اصلا باشلرینی قالدیرماز» بیورمشدر. بناءً علیه؛ بو حدیث شریف آیت جلیله‌یی تفصیل ایتمشدر. بوکا نظراً **آیتك معناسی**: [ملکلردن کیمسه اولماز، الا هربری بر عبادتله مشغول ووظیفهٔ معینه‌لری ایله مکلف اولور] دیمکدر.

فخررازی ونیسابورینك بیانلری وجهله ملکلرك شو کلاملری کافرلرك اعتقادلرینی رد وابطال ایتمشدر. چونکه؛ عبودیتلرینی اقرار واعتراف ایتملری اللهك قیزلری اولمادقلرینی والوهیتله مناسبتلری بولونمادیغنی اقرار واعترافدر وشو کلاملرینی کمال نشاط ورغبت اوزره ایراد ایتدکلرینه اشارت ایچون انواع تأکیداتله ایراد ایتمشلردر.

ملکلره نسبتله انسانلرك عبادتلری همان یوق مثابه‌سنده اولدیغنه اشارت ایچون ملکلر شو کلاملرنده مقام معلومی وتسبیحی کندیلرینه تخصیص ایتمشلردر.

خلاصه؛ ملکلرك الله تعالی‌یی معرفت نقطه‌سنده بر معین مقام صاحبی اولدقلری والله تعالی‌یه عبادت ایچون صف بسته بولوندقلری والله تعالینك اولادی اولمایوب آنجق

قوللری اولدقلری و«ملکلر اللهك قیزلریدر» دیین کافرلرك اعتقادلری باطل اولدیغی وملکلرك عبادت سائره ایله مشغول اولدقلری کبی هرحالده جناب حقی نقائصدن تقدیس ایله مشغول بولوندقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

⁂

واجب تعالی مشرکلرك احوالندن بعضیلرینی بیاندن صوکره بعض دیکرینی بیان ایتمك اوزره ﴿وَاِنْ كَانُوا لَيَقُولُونَ ❊ لَوْ اَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنَ الْاَوَّلِينَ ❊ لَكُنَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ❊ فَكَفَرُوا بِهِ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ بیوریور.

[آنلر «امم سالفه‌یه نازل اولان تورات وانجیل بزم عندمزده اولمش اولسه ایدی بز اللهك خالص قوللرندن اولور ایدك» دیرلر. حالبوکه کندیلرینه قرآن کبی بر کتاب نازل اولدی، او کتابه کفر ایتدیلر. بناءً علیه؛ یقینده کفرلرینك وکوتو سوزلرینك وایشلرینك جزاسنی کوررلر وبیلیرلر.]

یعنی؛ کافرلر اول کچن امتلری تعییب ایتمك صورتیله علی سبیل التحسر والتمنی دیرلرکه «کاشکه بزدن اول کچن امتلره نازل اولان کتابلر بزلره نازل اولمش اولسه ایدی بز کتب سماویه‌یه ایمان ایدر واو کتابك صاحبی اولان نبی‌یه کمالیله انقیاد ایلر واللهك خالص قوللرندن اولور وعبادتمزی اللهه حصر وبزه کلن کتابك وعظنی قبول ایدر وقصص وحکایه وضروب امثالندن عبرت آلیر وهیچ برشیئی اهمال ایتمزدك». ایشته کافرلر بویله دیمکله کندیلرینك عقلادن اولدقلرینی ادعا ایدرلرده کندیلرینه کتب سماویه‌نك اکملی وانسانلرك منفعتنی بیانده اتمی وحکمت برهانده ابلغی اولان قرآن نازل اولونجه بو سوزلرك هپسنی اونوتدیلر، کفر ایتدیلر. بناءً علیه؛ چوق زمان کچمکسزین البته جزای سزالرینی بیلیرلر.

بو آیت؛ کافرلری سوزلرنده ثبات ایتمه‌مکله لوم ایتدیکی کبی سوزلرنده ثبات ایتمه‌منك عاقبتی وخیم اولدیغنی بیانله تهدید ایتمشدر. ایشته رأینده ثبات ایتمه‌ین متلون کیمسه‌لر دائما ملوم ومذمومدرلر.

⁂

واجب تعالى كافرلرى ثباتسزلقله لوم ايتدكدن صوكره ايمان ايتملرينه ترغيب اولمق اوزره ﴿ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ * اِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ * وَاِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴾ بيوريور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه طرف الهيمزدن قوللريمزى ارشاد ايچون كوندرلمش رسول قوللريمز حقنده وعدى و نصرتى متضمن كلمه‌مز سبقت ايتدى . محقق آنلر دنياده حجت وآخرتده عزتله غلبه ايدرلر وبو كلمه‌مز قطعى اولارق ثابت اولدى واوثابت اولان كلمه شودر: « رسل كرام البته نصرت اولونورلر وآنلره تابع اولان بزم عسكرلريمز البته دشمنلرى اوزرينه غالب اوليجيلردر » .]

بو آيتده سبقت ايدن كلمه‌يى جناب حق ايكى كلمه ايله تفسير بيورمشدر: برنجيسى؛ رسل كرامك طرف الهيدن منصور، ايكنجيسى؛ رسل كرامك اتباعلرى عساكر الهيه اولوب آنلرك ده دشمنلرى اوزرينه غالب اولاجقلريدر .

كرچه رسل كرامك اتباعلرى ايله برابر بعض كره مغلوب اولدقلرى كوريلور ايسه‌ده اعتبار عاقبته اولديغندن بونكله آيته اعتراض وارد اولماز . زيرا؛ عاقبت اعتباريله انبياء كرام دائما غالب ودشمنلرى مقهور ومنهزم اولمشلردر . چونكه غلبه؛ ثبات ودوامله اولديغى كبى دولتله واستيلا ايله دخى اولور . ابتلاء قبيلندن انبياء كرامده بعضاً كوريلن مغلوبيته اعتبار يوقدر . زيرا اعتبار؛ عاقبته‌در .

رسل كرامك غلبه‌سنه متعلق كلمه كرچه متعدد ايسه‌ده معنالرى بر اولديغندن كلمهٔ واحده دينمشدر .

خلاصه؛ رسل كرامك ورسل كرامه تابع اولانلرك منصور وغالب اولاجقلرينه دائر كلمهٔ الهيه‌نك سبقت ايتديكى وبو غلبه عاقبت اعتباريله اولديغى جهتله بعضاً مغلوب اولملريله اعتراض وارد اولماديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

.:.

واجب تعالى بزم نبيمزك قومنه قارشى آلاجغى وضعيتى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتّٰى حِينٍ * وَاَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! نصرت سزك اولونجه سن كفار قريشدن آزيجق برزمان ايچنده آنلردن اعراض واذالرينه صبر ايت وآنلره يقينده نازل اولاجق عذابى كوستر .] زيرا؛ آنلرك دوچار اولاجقلرى عذابى سن آنلره كوسترنجه البته آنلرده كوره‌جكلردر . چونكه؛ كورمه‌مك احتمالى يوقدر .

عذاب كوره‌جكلرى آزيجق زمانله مراد؛ يوم بدر وياخود مكه‌نك فتحى كونيدر . چونكه؛ كفار قريشك دنياجه اك زياده مقهور ومنهزم اولدقلرى كون بو ايكى كوندر . زيرا؛ وعد الهينك دنياده آنلر حقنده اثرى بو ايكى كونده ظهور ايتمكله رسول الله عاجلاً عذابى آنلره بو ايكى كونده كوسترمش وآنلرده كورمشلردر . بناءً عليه؛ مظلوم اولانك وطوغرى اولانلرك اللهك انتقام صاحبى اولديغنى دوشونه‌رك صبر وتأنى اوزره ظالملردن اعراض وعاقبته انتظار ايتملرى لازمدر . زيرا؛ ظالملردن انتقامنى آلاجغنى الله تعالى وعد ايتمشدر . وعد الهى ايسه يرينى بولور كيرى قالماز .

﴿ اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴾

[آنلر اوزرينه دنياده وبالخاصه، يوم بدرده عذابمز نازل اولديغى حالده آخرتده عذابك انزالنه قدرتمزى انكار ايدرلرده بزم يوم جزاده نازل اولاجق عذابمزك على العجله وقوعنى مى ايسترلر؟ »] وآنلرك امثالنه نازل اولان مصائبى ادراك ايتمزلرده درحال عذابك كلمسنى مى ايسترلر ؟

تفسير خازنده بيان اولونديغى وجهله اولكى آيت نازل اولونجه « نره‌ده‌در او عذاب، نازل اولسه‌ده كورسه‌ك ؟ » ديملرى اوزرينه بو آيتك نازل اولديغى مرويدر .

.:.

واجب تعالى كافرلرك عذابك نزولى استعجال ايتدكلرينى بياندن صوكره ايسته‌دكلرى

عذابك كلديكى زمان ظهور ايده‌جك حاللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاۤءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ ﴾ بيوريور .

[آنلرك استعجال ايتدكارى عذاب آنلرك خانه‌لرينك حوليسنه ويقيننه نازل اولونجه اوعذابله انذار اولونان كافرلرك صباحلرى نه كوتو ونه چيركين اولدى .] چونكه؛ انواع عذاب كنديلرينه كلنجه آنلرك وقتلرى سياه اولمشدر .

فخررازى وخازنك بيانلرى وجهله عربلر عندنده غارات اكثريا صباح وقتى اولوب غارات ايسه برنوع عذاب اولديغندن وقت عذابه صباح ديمك عادتدر . بناءً عليه بو آيتده صباح؛ عذابك كلديكى وقتدن كنايه‌در . بوكا نظراً معناى آيت : [عجلةً عذابك كلمسنى ايسته‌ين كافرلرك أولرى حوليسنه عذاب كلنجه عذابك نزولى زمانى نه چيركين اولدى] ديمكدر .

﴿ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتّٰى حِينٍ ۞ وَاَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴾

[آنلر غفلتده وتجاوزاتده دوام ايدرلرسه سن عذابك كله‌جكى زمانه قدر آنلردن اعراض ايت وآنلرله سويله‌شمكدن واز كچ وعذابك كله‌جكنى آنلره كوستر . البته آنلرده كوررلر وانكارلرى وسنى تكذيبلرى اوزرينه كله‌جك عذابى بيليرلر .]

بو آيت جليله تأكيد ايچون تكرار ذكر اولونمشدر . زيرا؛ تكرارده مبالغه اولديغى كبى رسول اللهى تسليه اوزرينه تسليه‌در . ياخود اولكى آيت؛ دنيايه، ايكنجى آيت؛ آخرته متعلق اولديغى جهتله تكرار يوقدر .

رسول اللهك كوستره‌جكى وآنلرك كوره‌جكى عذابك لسانله تعبيرى ممكن اولماديغنه اشارت ايچون كوريله‌جك شيئك نه‌دن عبارت اولديغى بيان اولونمامشدر .

﴿ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴾

[يا اكرم الرسل! ربك تعالى كافرلرك اسناد ايتدكلرى اولاد وازواج كبى نقائصدن منزهدر .] زيرا؛ جمله قوت وكمالك صاحبيدر وجميع صفات كماليه‌يى جامعدر . بناءً عليه؛ هيچ بر نقصانه محل اولماز .

بو آيت جليله؛ جمله مطالب عاليه‌يى جامعدر . چونكه؛ عاقله لازم اولان؛

اوچ شيدر : برنجيسى؛ معبودينى ومعبودينك جميع نقائصدن منزه وجميع صفات كماليه ايله متصف اولديغنى بيلمك واعتقاد ايتمكدر . بناءً عليه بو آيت؛ بونك جمله‌سنى جامعدر . چونكه (سبحان) لفظى جميع نقائصدن منزه اولديغنه (رب العزة) لفظى جميع صفات كماليه ايله متصف اولديغنه و جميع صفات كماليه ايله متصف اولونجه شريك ونظيرى اولماديغنه دلالت ايدر . ايكنجيسى؛ هركس بو دنياده كندى نفسنه وابناء جنسنه وحيواناته وسائر مخلوقاته نه‌كبى معامله ايده‌جكنى بيلمكدر . بو ايسه هركسك كندى كنديله بيله‌جكى برشى اولمايوب برمرشدك ارشاديله اولا بيلير . اومرشد ايسه انبياء عظام حضراتى‌در .

* * *

واجب تعالى بو حكمته اشارت ايچون ﴿ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴾ بيوريور .

[دنياده و آخرتده سلامت رسوللر اوزرينه‌در .] چونكه شو لفظله دعا؛ آنلرك بشره لايق اولان اوصافى حائز اولدقلرينه وشو اوصافى حائز اولامايانلرك آنلره اقتداسى واجب اولديغنه دلالت ايدر . بناءً عليه؛ آحاد امتك انبيايه اقتداسى واجبدر .

انسانه بيلمسى لازم اولان اوچ شيدن اوچنجيسى؛ وفاتندن صوكره حالنك نه اولاجغنى بيلمكدر . وفاتندن اول بونى بيلمك ايسه انسان ايچون مشكلدر . بناءً عليه بو بابده اعتماد؛ اللهك غنى ورحيم اولمسنه‌در .

* * *

واجب تعالى بو نقطه‌يه اشارت ايچون ﴿ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ بيوريور .

[هرثنا ايديجيلرك ثناسى، عالملرى لايقيله تربيه ايدن الله تعالى‌يه مخصوصدر .] چونكه ثنايه استحقاق؛ انعام واحسانله اولور . بناءً عليه هركسك ثناسنى جلب ايتمك؛ هركسه لطف ايتمكله اولاجغنده شبهه يوقدر . شو حالده تمامها شريعته صاريلانلرك وفاتلرندن صكره سلامته نائل اولاجقلرينه آيت؛ دلالت ظنيه ايله دلالت ايدر .

رومى بيك اوچيوز يكرمى طقوز سنه‌سى ايلولنك يكرمى آلتنجى كوننه تصادف ايدن عربى بيك اوچيوز اوتوز بر سنه‌سى شوالنك آلتنجى بازار ايرتسى كونى ايكندى نمازندنصكره بو سوره‌نك ترجمه‌سى بعونه تعالى ختام بولمشدر .

سورهٔ ص

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . سکسان سکز آیتی جامعدر

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ صٓ وَالْقُرْاٰنِ ذِى الذِّكْرِ ﴾

(ص) لفظی متشابهاتدن اولدیغی جهتله سلف عندنده علمی الله تعالی‌یه تفویض اولونور ، خلف عندنده تأویلی لازمدر . بناءً علیه ؛ بعضیلر (ص) لفظی **سوره‌نك اسمیدر** دیدیلر . بوكا نظراً **معناسی** : [شو سوره سورهٔ صاددر] دیمك اولور . یاخود اولنده (ص) **اسماء حسنایه اشارتدر** . بوكا نظراً **معنای نظم** : [صمد وصادق وصبور اولان الله تعالی‌یه وشرف بیان صاحبی اولان قرآنه قسم ایدرم كه قرآن معجزدر . بناءً علیه ؛ عالمده هیچ كیمسه قرآنه معارضه‌یه مقتدر دكلدر .] دیمك اولور . یاخود (ص) لفظی **بر شیئی عرض ایتمك** معناسنه **امردر** . بوكا نظراً **معنای نظم** : [یا اكرم الرسل ! عملكی قرآنه عرض ایت وجمیع اوامر ونواهیسیله عمل ایت] دیمكدر . یاخود (ص) لفظی **رسول اللهك صدقنه وصبرینه اشارتدر** . بوكا نظراً **معنای نظم** : [ای اخلاق ذمیمه‌دن صافی ورسالت دعواسنده صادق وامر تبلیغده تصادف اولونان مشقتلره صبر ایدن حبیب ذیشانم ! شرف وبیان صاحبی اولان قرآنه یمین ایدرم كه امر حال وشان كافرلرك دیدكلری كبی دكلدر] دیمك اولور .

فخر رازینك وقاضینك وابو السعود افندینك بیانلری وجهله بو آیتده ذكر ؛ **شرف وشانه عالی** معناسنه‌در . چونكه قرآن ؛ اولین وآخرینك علومنی ودور آدمدن بری الی یوم القیام واقع اولان مهم وقایع وحادثاتك كیفیتنی واحكامنی جامع دنیاده وآخرتده انسانلرك سعادتنه خادم اولدیغندن كتب سماویه‌نك جمله‌سندن شرفلی وشان عالیدر . بناءً علیه ؛ بو آیتده (ذی الذكر) دیمك **شرف و شانه عالی صاحبی** دیمكدر .

یاخود ذكر لفظی **بیان** معناسنه‌در . چونكه قرآن ؛ هرشیئی تمامیله بیان ایتمشدر . بوكا نظراً **معنای آیت** : [دین اسلامك احكامنی وشعائر توحیدك حقائق ودلائلنی بیان صاحبی اولان قرآنه یمین ایدرم كه كافرلرك اسناد ایتدكلری عیب ونقصان سنده یوقدر . زیرا ؛ عیب ونقصاندن سالمسك . سكا عار وعیب اولاجق بر شی اسناد ایتمك ایسترلرسه‌ده دلیللری اولمادیغندن اسناد ایتسه‌لر دخی حكمی یوقدر . زیرا ؛ سندلری ودلیللری یوق كه استدلال ایتسونلر . چونكه ؛ دلیل بولامازلر وبولامیه‌جقلردر . بناءً علیه ؛ قلب نبویه‌ك مستریح اولسون وآنلرك شان نبویه‌كه لایق اولمادق سوزلرندن محزون اولما] دیمكدر .

⁂

واجب تعالی قرآنك شان عالی صاحبی اولدیغنی بیاندنصكره كافرلرك قرآنه ایمان ایتمدكلرینك سببی ؛ كندیلرینك كبر وغرورلری اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِى عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ ﴾ بیوریور .

[بلكه كافرلرك ایمان ایتمدكلری كندی اعتقادلرنجه غایت كبر وعظمتلرندن ومجرد رسول اللهه مخالفتلرندندر . یوقسه قرآنده شك وشبهه كبی بر خلل بولوندیغندن دكلدر .] زیرا قرآن ؛ معجزدر ، شك وشبهه‌دن عاریدر . شو حالده كافرلرك ایمان ایتمدكلری بر دلیله مستند دكلدر ، آنجق ایمانلرینه مانع اولان ؛ كندیلرنده اولان كبر وعظمتدر . بناءً علیه ؛ آنلرك كفرلری كندی نفسلرنده بر اولولق تصور ایدوب غیره اتباعی عار ایتدكلرندندر ، یوقسه امر تبلیغده وتبلیغ اولونان قرآنده بر نقصان اولدیغندن دكلدر .

بیضاوینك بیانی وجهله كافرلرك كبر وشقاقلرینك شدتنه اشارت ایچون عزت وشقاق كلمه‌لری **تنكیر** و **شدته دلالت ایدن تنوین** ایله وارد اولمشدر .

⁂

واجب تعالی كافرلرك ایماندن اعراضلری مجرد كندیلرنده تصور ایتدكلری كبرلرندن نشأت ایتدیكنی بیاندن صوكره رسول اللهه مخالفت ایدن كافرلری تهدید ایتمك اوزره

﴿ كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ ﴾ بيوريور .

[اى رسول ذيشان ! ذكر ايت شول شيئى كه آنلردن اول كچن امتلر وقبيله‌لردن نه‌قدر چوق كيمسه‌لر اهلاك ايتدك. بناءً عليه ؛ ايمان ايتمدكلرى صورتده آنلر كبى بو كافرلرى ده اهلاك ايدرز . عذاب كلنجه آنلر عذابدن قورتولمق ايچون چاغريشورلر، باغريشورلر. حالبوكه آنلرك چاغريشدقلرى وقت كنديلرينه « شو وقت؛ فرار ايتمك وعذابدن قورتولمق وقتى دكل» دنيلور.] چونكه ايمانده اعتبار ؛ غيبه‌در. بناءً عليه؛ عذابى مشاهده ايتدكدن صوكره ايمان عين اليقين مشاهده اوزرينه اولديغندن او وقتده حاصل اولان ايمانه اعتبار يوقدر . شو حالده غضب الٰهى‌يى ايجاب ايدن افعال قبيحه‌يى ترك ايده‌رك غضبك ظهورندن اول عذابك كلمه‌مسنه چاره آرامق لازمدر، يوقسه عذابك ظهورندن صوكره دفعنه چاره آرامق فائده ايتمز . زيرا ؛ بلانك ظهورندن صوكره چاره آرامادق بر قوم يوقدر . هر قوم هلاك زمانى چاره آرامشلردر ولكن فائده ايتمديكى قرآنله وتاريخله معلومدر . (قدم الخروج قبل الولوج) ضرب مثلى ده بو معنايى تأييد ايدر. يعنى « انسان بر محله كيرمزدن اول او محله كيرديكنده نصل چيقاجغنى دوشوندكدنصكره كيرملى » ديمكدر .

(ابن عباس) حضرتلرينك روايتنه نظراً آيتك سبب نزولى شويله‌در: بدر غزاسنده كفار قريش مضطر اولونجه « فرار ايده‌لم » مقامنده بربرلرينه (مناص) ديمشلردى . آنلرى رد ايتمك اوزره جناب حق ﴿ولات حين مناص﴾ نظمنى انزال بيورمشدر كه « بو زمان فرار زمانى دكل » ديمكدر. چونكه قريشك عادتلرى محاربه‌ده صيقيشنجه « فرار ايده‌لم » معناسنه (مناص) ديمك ايمش . بيضاوينك بيانى وجهله مناص؛ منجى يعنى قورتولاجق محل ديمكدر . ايشته بدرده قريش منهزم اولونجه اسكى عادتلرى اوزره « قاچالم قورتولالم » معناسنه (مناص) ديمشلرسه‌ده الله تعالى آنلرى رد ايتمشدر . بناءً عليه ؛ كفار قريشك فراره اللرى دكمه‌مشدر . چونكه ؛ بويوكلرينك برقسمى اهل اسلامك قيليجندن كچدى وبرقسمى‌ده اسير دوشدى . بناءً عليه ؛ امللرى بوشه كيتدى وكنديلرى رذيل ورسواى اولديلر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك ايمانى قبول ايتمدكلرينك سببى كنديلرينك كبر وغرورلرى اولديغنى بياندن صوكره كبرلرندن طولايى سويلدكلرى سوزلرى وسائر حاللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَعَجِبُوا اَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هٰذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ﴾ بيوريور .

[آنلر كندى جنسلرندن كنديلرينه رسول كلمه‌سندن تعجب ايتديلر وكافرلر « شو نبوت دعواسنده بولونان ذات سحر ايديجى ويالان سويله‌يجى‌در » ديدى .]

يعنى ؛ مكه اهاليسى شدت شقاق ونفاقلرندن ورسول اللهه بغض وعداوتلرندن كندى جنسلرندن كنديلرينه رسول كلمسندن تعجب ايتديلر وكمال تعجب وشدت انكارلرندن « شو نبينك، عادتك خلافى اولارق كتيرديكى شيلر سحردر، معجزه دكلدر . بناءً عليه؛ دعواسى‌ده يالاندر طوغرى دكلدر » ديديلر .

فخر رازى ، قاضى ونيسابورينك وابو السعود افنديك بيانلرى وجهله رسول اللهه سحر و يالان اسنادى آنجق كافردن واقع اولاجغنه ومؤمن اولان بر كيمسه بونى سويلسه كافر اولاجغنه اشارت ايچون اسم ضمير بدلنده (كافرون) وارد اولمشدر . كافرلرك بو سوزلرى حسدلرندن نشأت ايتمشدر. چونكه ؛ آنلر « صورتده ، نسبده ، اعضاده ، قبيله‌ده و اخلاقده محمد صلى الله عليه وسلم بزه مساويدر . بزدن زياده برشيئى يوقدر. شو حالده نصل اوليور كه بزم ايچمزدن بو منصب عالى‌يه نائل اولور وطرف الٰهيدن آكا توجيه اولونور. اكر بويله بر منصب توجيه اولونمق لازم ايسه بزلردن دها زياده خاطرلى زنكينلره توجيه اولونملى ايدى » ديمكله حسدلرينى اظهار ايتمشلردر. بو سوزلرينى حكايه‌دن مقصد؛ بونلرك حماقتلرينى عالمه اعلان ايتمكدر . چونكه ؛ آنلره طرف الٰهيدن نبى اولارق كوندريلن ذاتك كندى اقربالرندن و آرالرنده نشأت ايده‌رك هر حالنى ويالان وسائر اخلاق ذميمه‌دن برى اولديغنى بيلدكلرى حالده « يالان سويلر » ديملرى حماقتدن باشقه برشى دكلدر، لكن بو سوزه جرأتلرى آنجق كفرلرندندر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك رسول اللهه يالانجى ديدكلرينى بياندنصكره شو سوزلرنده اعتماد

ايتدكلرى دليللرى الوهيته ونبوته وآخرته متعلق اولوب الوهيته متعلق اولان شبهه‌لرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَٰهًا وَاحِدًا إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ﴾ بيوريبور .

[كافرلر « محمد ﷺ برچوق معبودلرى برمى قيلاجق ؟ بو سوز نه قدر تعجب ايتمكه شايانْدر » ديديلر .] چونكه ؛ برچوق پوتلرى معبود اتخاذ ايده‌رك آنلره عبادت ايتمك عادتلرينك وبابالرندن كوردكلرى اولدنبرى الفتلرينك خلافنه ، اللهك بر اولديغنى اعتقاد ايتملرينى تكليف ايتمك ؛ آنلرك عندنده غايت عجيب وغريب برشى اولديغندن كمال اهميتله تعجب اولوناجق برشيدر ديديلر .

فخررازى ، قاضى وخازنك بيانلرينه نظراً حضرت عمر اسلام اولونجه اهل ايمان فرحلاندى وكافرلر مأيوس اولديلر . قريشك ايلرى كلنلرى ابوطالبه كلديلر وديديلركه « يا ابا طالب ! سن بزم بويوكمزسك . برادرك اوغلوايله بزى محاكمه ايت » . بونك اوزرينه ابوطالب رسول اللهى چاغيرير « يا محمد ! ﷺ قومك سندن بعض شيلر سئوال ايديبورلر ، قومكدن آيرى اولما » ديينجه رسول الله « سئواللرى نه‌در ؟ » بيورمسى اوزرينه آنلر « سن بزم معبودلريمزه طعن ايتمه ، بزده سنك معبودكه طعن ايتمه‌يلم وبو منوال اوزره مصالحه اولالم » ديمشلردر . رسول الله « سز بكا بر كلمه‌ده اطاعت ايدرميسكزكه او كلمه سببيله عربه وعجمه مالك اولاسكز » بيورنجه ابو جهل « بر دكل اون مثلنده اطاعت ايدرز ، نه‌در او كلمه ؟ » ديدى . رسول الله‌ده « لا اله الا الله الواحد دييكز » بيوردى . مشركلر بو كلمهٔ توحيدى ايشيدنجه اميد ايتدكلرى شيئك حصوله كلميه‌جكنى بيلدكلرندن غايت مأيوس اولديلر . بناءً عليه ؛ كلمهٔ توحيدى انكار ومعبودك براولديغنى اوزاق عدايده‌رك « برچوق معبودلر براولورمى وبوعالمه برمعبودكافى كليرمى وبودعوى نه عجيب بردعوادر ؟ » ديدكلرينى جناب حق بو آيتله حكايه بيورمشدر .

*
* *

واجب تعالى بوندن صوكره جريان ايدن سوزلرينى واحوالى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَانْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَىٰ آلِهَتِكُمْ إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ ﴾ بيوريبور .

[مكه‌نك اولولرى ابوطالبك يانندن طاغيلديلر وبربرلرينه ديديلركه « هايدك كيدك معبودلريكزه عبادته دوام ايدك و معبودلريكزه واقع اولان طعن وتشنيعه صبر ايدك ومحمد ﷺ له مصالحه اولاجغكزه آلهه كزله مصالحه اولك . زيرا ؛ شو دعوى ايتديكى توحيد بزدن ايسته‌نيور ، بوشئامت ؛ زماندندر . بزم ايچون صبر ايتمك لازمدر .] چونكه ؛ بوحادثه بزم ايچمزده حادث اولدى . زمانك كوتولكى بونى ايجاب ايتدى ، بناءً عليه ؛ بزم ايچون بابالريمزدن كورديكمز دينمزده صبر وثبات ايتمك لازمدر وبوحال زائل اولونجه‌يه قدر صبر ايتمكدن باشقه چاره يوقدر » ديديلر .

*
* *

واجب تعالى بوندن صوكره مشركلرك « بز شو توحيدى نصرانيتده دخى ايشيتمدك » ديدكلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ مَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هَٰذَا إِلَّا اخْتِلَاقٌ ﴾ بيوريبور .

[« بز شو توحيدى نصرانيتده دخى ايشيتمه‌دك . زيرا ؛ آنلر اقانيم ثلاثه‌يه قائللردر . بناءً عليه ؛ شو توحيد اولمادى ، آنجق محمد ﷺ ك كندى نفسندن ايجاد ايتديكى شيدر ويالاندر » ديديلر .]

بونلر عقلاً استدلاله صرف افكار ايتمه‌يوب اوهاملرينه تابع اولدقلرندن وحدانيته اعتراض وتوحيددن نفرت ايدرلردى . زيرا ؛ محسوساته چوقجه دقت ايدوب محسوساتده ايسه فاعل واحدك برچوق مختلف ايشلره قادر اولماديغنى كوردكلرندن واجب تعالى‌يى محسوس فاعللره قياس ايده‌رك « واحد حقيقى نصل اولوركه بوعالم مكوناته كافى اولسون » ديرلر وبابا ودده‌لرينى دها عقللى ظن ايتدكلرندن « چوقلقلرى ايله برابر دينلرى باطل اولسونده محمد ﷺ برشخص ايكن آنك ايجاد ايتديكى دين حق اولسون » ديرلر وبونى حوصله‌لرينه آلديراماز لردى .

*
* *

واجب تعالى رسول اللهك دعواسنى تكذيبده كندى زعملرنجه كافرلرك شبهه‌لرينى واستدلال ايتدكلرى دليللرندن الهيانه متعلق اولان قسمنى بياندن صوكره نبوته متعلق

اولان شبهه‌لرينی علی طريق الحكايه بيان ايتمك اوزره ﴿ ءَاُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا ﴾ بيوريبور .

[« بزم آره‌مزدن قرآن محمد ﷺ اوزرينه انزال اولونورمی ؟ مع هذا محمد ﷺ بزم امثالمزدر » ديديلر .]

يعنی ؛ رسول الله صناديد قريشی توحيده دعوت ايدنجه صناديد قريش ديديلر كه « محمد ﷺ ذاتنده و صفاتنده بزه مساوی در و بلكه برچوق شيلرده بز آندن دها زياده يز . زيرا ؛ سناً دها زياده ياشلی اولديغمز كبی مالمز و اولادمزده چوقدر و منصب و ثروت و دنياجه اعتبار بزده‌در . بناءً عليه ؛ نبوت توجيه اولونسه بزلره توجيه اولونوردی . چونكه نبوت ؛ مرتبه‌لرك اشرفی اولديغی جهتله ناس بيننده دنياجه شرفی زياده اولانلره توجيه اولونمق لازم كلير » ديمكله نبوتك رسول اللهه كلمسنه اعتراض ايتديلر و مناسب كورمديلر و قريشك ايلری كلنلری ضعيف و فقير اولانلرينی بو منوال اوزره مغالطه ايله اغفال ايتديلر و ظن ايتديلر كه شرف آنجق دنيا ماليله اولور . حالبوكه بو ظن باطلدر . زيرا مراتب سعادت ؛ اوچدر : برنجيسی ؛ نفسانيه‌در كه علم ، عمل و سائر اخلاق حسنه ايله اولور . ايكنجيسی ؛ بدنيه‌در كه اعضاء جوارحده ايشلنيلن شيلردر . اوچنجيسی ؛ خارجيه يعنی روحدن بدندن خارج اولان شيلرله اولور . مال ، جاه و بونلرك امثالی دنيايه متعلق شيلرله حاصل اولوب اولكی ايكی يه نسبتله اوچنجينك ذكری و قيمتی يوقدر . قريش بيان ايتدكلری دليللرده ادنايی اعلا و اعلايی ادنی ظن ايتدكلری كبی مرتبه‌لرك اك اعلاسی اولان نبوتله اك عادی و خسيس اولان دنيا متاعنی علاقه‌دار عد ايتديلر . بناءً عليه ؛ يوقاروده بيان اولونان قياس فاسدی اجرايه قالقيشديلر . شو بيان ايتدكلری دليللرندن فهم اولونديغی جهتله رسالتی انكارلرينك باشليجه سببی ؛ حسددر . زيرا ؛ رسول اللهك دنيايه ميل و رغبتی اولمايوب كنديلرينك بوتون امللری دنيايه مصروف اولديغی جهتله هر شرفی دنياده كوزه‌تدكلرندن رسول اللهه رسالتی مناسب كورمه‌مشلر و بناءً عليه ؛ رسالتنی انكاره جرأت ايتمشلردر .

* * *

واجب تعالی كافرلرك نبوت حقنده شبهه‌لرينی و شبهه‌لرينك سببنی بياندنصكره جوابی بيان ايتمك اوزره ﴿ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْ ذِكْرِي بَلْ لَمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ ﴾ بيوريبور .

[بلكه كافرلر وحی انزالده شك ايچنده بولوندقلرندن رسالتی انكار ايتديلر و بو انكارلری بزم عذابمزی طاتمادقلرندندر .] چونكه ؛ بز آنلره مهلت ويروب عذابلرينی تأخير ايتديكمزدن جسارتلنديلر . اكر يقينده بزم عذابمزی طاتارلرسه بو انكاردن واز كچرلر ، فقط فائده‌سی اولماز . چونكه ؛ عذابی كوردكدن صوكره اقرار و ايمانك فائده‌سی اولميه‌جغی و ايمانده اعتبارك غيبه اولوب عين اليقين مشاهده‌دن صوكره ايمانه اعتبار اولماديغی برچوق آيتلرله ثابتدر .

فخر رازی و قاضينك بيانلری وجهله بونلرك وحيك كنديلرينه كلمسنی مناسب كورملری وحی و رسالتی اعتقاد ايتدكلرندن دكلدر . چونكه ؛ بابالرينی تقليده منهمك و دليلدن اعراض ايتمك عادتلری اولديغندن دائما شك و شبهه ايچنده بولونورلر . بناءً عليه ؛ رسول اللهك رسالتنی انكاره مدار اولمق اوزره رسالتك كنديلرينه مناسب اولاجغنی ايلری سورمكدن عبارتدر .

بو آيتده (لَمَّا) لفظی عذابك كلمسی يقين اولديغنه اشارت ايچوندر . چونكه ؛ (لما) كلمه‌سی لسان عربده قريب الوقوع اولان مقامده استعمال اولونمق عادتدر . بو عذابده يوم بدرده واقع اولمشدر .

* * *

واجب تعالی كافرلرك امر نبوتده شبهه‌لرينه ايكنجی مرده جواب اولمق اوزره ﴿ اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ ﴾ بيوريبور .

[يوقسه آنلر عندنده يا اكرم الرسل ! سنك ربكك رحمت خزينه‌لريمی وار ؟ او ربك كه هر كسه غالب ايسته‌ديكی شيئی ايسته‌ديكی كيمسه‌يه ويرر هيچ كيمسه قاريشاماز .]

يعنی ؛ غفلت و ضلال درياسنه طالمش اولان كافرلر غائب بيليرلر و اللهك خزينه‌لرينك

آناختارلری کندی یانلرنده می که وحیك کندیلرینه مناسب اولاجغنی ادعا ایدرلر وایسته دکلرینه وحیی مناسب کوروب ایسته مدکلرندن آلمقمی ایسترلر و کندی افکارلری اوزرینه نبوته مناسب کیمسه لرمی انتخاب ایدییورلر ونصل اولیور که جمله عالمه قاهر وغالب وملك وملکوتنده بالاستقلال تصرف ایدن واصلا شریك ونظیردن منزه اولان وایسته دیکنه ایسته دیکی شیئی ویرن الله تعالی اوزرینه نبوته بزم بویوکلریمز مناسب دییه رك حکم ایدرلرده سنك مناسب اولمادیغکی نه دن بیلیورلر ؟ حالبوکه نبوت ؛ برعطیه در . الله تعالی دیله دیکنه احسان ایدر ، هیچ کیمسه مانع اولاماز . زیرا ؛ الله تعالی هرکسه غالبدر . کیمسه یه مغلوب اولماز ودیله دیکنی ایسته دیکنه ویرر هیچ برکیمسه «نه ایچون ویردك» دییه مز. چونکه ؛ ملك آنکدر کیف مایشاء تصرف ایدر باشقه سی اعتراض ایده مز .

*
* *

واجب تعالی قریشك شبهه لرندن اوچنجی مره ده جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَمْ لَهُمْ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوا فِى الْاَسْبَابِ ﴾ بیوریور .

[یوقسه سموات وارض وبونلرك آره سنك ملکی آنلرکده آنلر ایسته دکلرینی سودکلری کیمسه لره ویرمکمی ایسترلر ؟ وسموات وارض کندیلرینك اولدیغنی ادعا ایدییورلرسه سمواته چیقسونلر و عرش اعلایه قدر کیتسونلر عالمی تدبیر ایتسونلر حق وحیی ده ایسته دکلرینه کوتورسونلر .]

یعنی ؛ آنلر الله تعالینك وحیی کوندردیکی ذاته اعتراض ایدوب مناسب کورمه یورلر. یوقسه عالم علوی اولان سموات وعالم سفلی اولان ارض وآنلرك آره سنده اولان موجوداته مالك وصاحبیمیدرلرکه جناب حقك تدبیرینه قاریشیورلر والاهك ایشنه تحکم ایتمك ایسته یورلر؟ اکر بوتون عالمه مالك اولدقلرینی ادعا ایدییورلرسه عرش اعلانك یوللری اولان سمواته چیقسونلر ایسته دکلری کبی تدبیر ایتسونلر ورسالتی ده ایسته دکلرینه ویرسونلر .

فخررازی وخازنك بیانلری وجهله بوآیتده اتقا ایله مراد ؛ **آنلری عاجز قیلمق واستهزا ایچوندر**. چونکه ؛ حدلرینی بیلمه یوب کندیلرنده بر قوت و قدرت تصور

ایتدکلرندن جناب حق آنلری استهزا وحدلرینی بیلدیرمك ایچون « الکزده برشیء وارسه هایدك سمایه چیقاق بکله دیککزی یاپك الکزدن نه کلیرسه آنی ایشله یك » بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلری عاجز قیلمق ایچون کندیلرینه سمایه چیقمالرینی امر ایتدکدن صوکره عاجز اولدقلرینی آچیقدن بیان ایتمك اوزره ﴿ جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْاَحْزَابِ ﴾ بیوریور .

[آنلر بولوندقلری مقامده مغلوب وآزیجق برجماعتدرلر .]

یعنی ؛ قریش قومی انبیاء عظام علیهلرینه تجمع ایدن جماعتلردن مغلوب وغایت آز برجماعتدرکه هیچ برشیئه قادر اولامازلر. شو حالده نصل اولیورکه تدبیر الٰهی یه قاریشیر ورسالتی بزم مناسب کوردیکمز رسولمزه مناسب کورمز واعتراضه جسارت ایدرلر و کندیلرینی مناسب کوردکلری مرتبه ایله مناسبتلری اولمادیغنی بیلمزلر .

بیضاوینك بیانی وجهله (ما) لفظی بو مقامده **تقلیل وکافرلری تحقیر ایچوندر**. یاخود **کافرلری استهزا وتهکم صورتیله تعظیم ایچوندر** که « سزلر کندی زعمکزجه بویوك آدملرسکز ولکن مغلوبسکز » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلره عذابك تأخرندن طغیان ایتدکلرینی بیاندن صوکره انبیاء سائره نك امتلرینك ده عذابلری تأخر ایتدیکندن طغیان ایدوب صوکره عذاب نازل اولارق هلاك اولدقلرینی بیانله قریشی تهدید ایتمك اوزره ﴿ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْاَوْتَادِ * وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَاَصْحَابُ الْاَيْكَةِ اُولٰئِكَ الْاَحْزَابُ * اِنْ كُلٌّ اِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ﴾ بیوریور .

[قریشدن اول حضرت نوحك قومی کمال قوت و قدرتلری ایله برابر برادرك نوح علیه السلامی تکذیب ایتدیلر. بر عظیم الشان طوفانله جمله سنی غرق ایتدك و کذلك

عاد قومی کمال عناد وتکبرلریله برابر هود علیه السلامی تکذیب ایتدیلر بز آنلری روزکارله اهلاك ایتدك وفرعون دنیا یوزنده اك زیاده قوی وثابت بر دولت وسلطنت صاحبی اولدیغی حالده موسی علیه السلامی تکذیب ایتدی کندینی وعسکرینی دریایه غرق ایتدك وثمود قومی کمال شدتلریله برابر صالح علیه السلامی تکذیب ایتدیلر بز آنلری شدتلی صیحه ایله اهلاك ایتدك وقوم لوط حدود الٓهیه‌یی تجاوزك نهایتنه وارمش ایکن لوط علیه السلامی تکذیب ایتدیلر . بز آنلری مملکتلرینك آلتنی اوستنه چویرمك واوزرلرینه طاش یاغدیرمقله اهلاك ایتدك واصحاب ایکه شعیب علیه السلامی تکذیب ایتدیلر بز آنلری‌ده اهلاك ایتدك. ای ــــ نبیّ محترم ! ایشته شو آیتده بیان اولونان امتلر طریق حقدن آیرلمش اولان جماعتلردن بعضیلریدر . بونلرك کلیسی رسوللرینی تکذیب ایتدیلر . بناءً علیه ؛ آنلر اوزرینه عذابم واجب اولدی که دنیا وآخرت معذبلردر .] بونلرك جمله‌سی قریشدن قوتلی وشوکتلی اولدقلری حالده هلاك اولونجه آنلره نسبتله پك ضعیف ودولت وقوتدن عاری اولان قریش مسکینلرینك هلاك اولاجقلری اولویتله ثابت اولور . بناءً علیه ؛ قلب نبویکز مستریح اولسون .

فخر رازی، خازن وقاضینك بیانلری وجهله فرعونك دولتی وسلطنتی قرارلاشمش ثابت اولدیغندن فرعونه (ذوالاوتاد) دنیلمشدر. چونکه اوتاد؛ وتدك جمعیدر. وتد ایسه چاقیلمش قازیق معناسنه اولدیغندن بومقامده چاقیلمش قازیق کبی دولتی ثابت اولدیغنه اشارت ایچون (ذوالاوتاد) دنیلمشدر . یاخود فرعون غضب ایتدیکی کیمسه‌یه عذاب ایچون درت آغاج دیکرك او کیمسه‌نك اللرندن وآیاقلرندن میخ ایله آغاچلره چاقدیغندن (ذوالاوتاد) دنیلمشدر. یاخود حضورنده اکلنمك ایچون اللرنده دکنکلر وایپلر ایله جانبازلر اویناتدقلرندن (ذوالاوتاد) دنیلمشدر . یاخود عسکرینك چوقلغی نسبتنده چادرلره چوق چیوی لازم اولدیغی جهتله (ذوالاوتاد) عنوانی ویرلمشدر .

شعیب علیه السلامك قومی ایکه‌لك محللرده بولوندقلرندن آنلره اصحاب ایکه دنیلمشدر .

خلاصه ؛ کندیلرینه طرف الٓهیدن کوندریلن رسوللری تکذیب ایدن امتلر هلاك

اولدقلری کبی قریش قومی‌ده کندیلرینه کوندریلن رسولی تکذیبده دوام ایدرلرسه آنلرك‌ده هلاك اولوناجغی شبهه‌سز دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی قریشك کفر وعنادلرنده دوام ایدرلرسه هلاك اولاجقلرینی بیاندن صوکره هلاکلرینك آز بر زمانده حاصل اولیویره‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا يَنْظُرُ هٰؤُلَاءِ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَالَهَا مِنْ فَوَاقٍ ﴾ بیوریور .

[ای ــــ حبیبم! سنك دینکی قبولدن امتناع ایدن قریش قومی بکله‌مزلر ، آنجق بر صیحه بکلرلر که اوصیحه ایله صورت سریعه‌ده هلاك اولورلر . زیرا ؛ اوصیحه‌ده اصلا قرار ایتمك، طورمق اولمادیغی کبی اوصیحه کلنجه دونمك احتمالی‌ده اولماز .] یعنی صیحه کلسون‌ده اهلاك ایتمکسزین کیری دونسون ، بواحتمال یوقدر .

بیضاوینك بیانی وجهله فواق ؛ قویونی صاغارکن ممه‌یی بر کره صیقمه‌سیله ایکنجی صیقمه‌نك آره‌سنده کچن زمانه دینور . یاخود سود صاغان کیمسه‌نك ممه‌لی صیقوب آلتی چکنجه ممه‌نك اوجنه کلمسی اولان سودك کیری دوندیکی زماندر که آزیجق بر توقفدن کنایه‌در . یعنی « آنلری اهلاك ایده‌جك صیحه کلنجه آزیجق برزمان دورمقسزین همان اهلاك ایدر » دیمکدرکه غضب الٓهی ظهور ایدنجه بر نفس آلنجه‌یه قدر مساعده اولماز.

صیحه ایله مراد ؛ عرب عندنده غارتلرده واقع اولان صیحه‌لردر . بوکا نظراً معنای آیت : [قریش بکله‌مزلر ، آنجق غارتده واقع اولان صیحه‌یی بکلرلر . زیرا ؛ اومثللو صیحه‌لرده اولوش اولور دونوش اولماز . شوحالده بونلرك بر صیحه‌لق ایشلری واردر . اوبر صیحه بونلرك ایشلرینی بیتیرر] دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی مشرکلرك رسول الٰهی تکذیبلرینك سببی الٓهیاتده ونبوتده وامر آخرتده شبهه‌لری اولدیغی واو شبهه‌لرندن الوهیته و نبوته متعلق اولانلرینی بیان وورد ایتدکدن

صوكره آخرته متعلق اولان شبهه‌لرینی رد ایتمك اوزره ﴿ وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴾ بیوریور.

[كافرلر «ای ربمز ! یوم قیامت وروز حسابدن اول عذابدن نصیبمز نه‌ایسه تعجیل ایت» دیدیلر.]

یعنی ؛ كافرلر احوال آخرتی، ناسك بعضیسی اصحاب یمین وبعضیسی اصحاب شمال اولوب هركسك دفتر اعمالی آلنه ویریله‌جكنی رسول اللهدن ایشیدنجه استهزا طریقیله «یارب ! آخرتدن اول عذابدن نصیبمز نه ایسه ویرده كوره‌لم، یوم قیامته تأخیر ایتمه» دیمكله عذابك یوقلغنه حكم ایتدیلر. چونكه ؛ ایمان ایتمدكلرندن عذابك وجودینی اعتقاد ایتمزلردی. بناءً علیه ؛ امر آخرتی انكارله رسول اللهك رسالتنی‌ده انكار ایدرلردی. (قِطَّنَا) عذابدن حصه‌مز ویاخود دفتر اعمالمز دیمكدر. بوكا نظراً معنای نظم : [«یاربی! یوم حساب اولان قیامت كوننden اول دفتر اعمالمزی آلمزه ویرده بقالم كوره‌لم عملمز نه ایمش وجزاسی جنتمیدر ویاخود جهنممیدر بیله‌لم ؟» دیمكله رسول اللهی استهزایه جسارت ایتدیلر.]

*
* *

واجب تعالی مشركلرك رسول اللهه اعتراض واستهزالرندن حاصل اولان حزنی دفع ایتمك اوزره ﴿ اِصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ ﴾ بیوریور.

[صبر ایت یا اكرم الرسل ! آنلرك دیدكلرینه.]

یعنی ؛ ای حبیب ذیشانم ! هر نه قدر كافرلر عناد واستكبار ایده‌رك سنك شانكه لایق اولمادق شیلری اسناد ایدییورلرسه‌ده سن آنلرك سوزلرینه صبر ایت وهذیانلرینه التفات ایتمه ویارامز سوزلرندن محزون اولما. زیرا ؛ آنلرك شرندن بن سنی محافظه ایدیجی‌یم. بناءً علیه ؛ مستریح اولمكز لازمدر.

*
* *

واجب تعالی كافرلرك عذابك تعجیلنی آرزو ایتدكلرینی بیاندن صوكره كناهك نه درجه بیوك بر شی اولدیغنی بیان صددنده داود علیه السلامك قصه‌سنه اشارت ایتمك اوزره ﴿ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْاَيْدِ اِنَّهُ اَوَّابٌ ﴾ بیوریور.

[ای رسول اكرم ! قوت وقدرت صاحبی اولان داود قولمزك باشندن كچن ماجرایی ذكر ایت. زیرا ؛ داود قولمز هر شیده الله تعالی‌یه رجوع ایدیجیدر.]

بیضاوینك بیانی وجهله (ذا الاید) قوت معناسنه‌در. بو مقامده قوت ایله مراد ؛ عبادتده وامور دینده قوتدر. چونكه ؛ داود علیه السلام بر كون اوروج طوتوب بر كون افطار ایده‌رك طاعاته دوام ایتدیكی كبی كیجه‌نك نصفنده تهجده قالقار وبر چوق مشقته تحمل ایدر وهر امورنده رضاء الهی‌یی آرار ومناسبتسز شیلردن نفسنی محافظه ایدردی.

*
* *

واجب تعالی داود علیه السلامك مناقبندن بعضیلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِ * وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ اَوَّابٌ ﴾ بیوریور.

[بز عظیم الشان داوده طاغلری مطیع ومنقاد قیلدق. بناءً علیه ؛ قوشلق وآقشام وقتی طاغلر دوام اوزره داودله برابر تسبیح ایدرلردی وآكا قوشلرك هر نوعنی اطاعتلی قیلدق كه قوشلر اطرافنه طوپلانور جمله‌سی برابر تسبیح ایدرلردی.] شو حالده قوشلردن وطاغلردن هر برلری داود علیه السلامك تسبیحی ایچون تسبیحه مراجعت ایدرلردی.

یعنی ؛ حضرت داودك تسبیحی آنلرك تسبیحنه سبب اولوردی وداود علیه السلام نره‌ده بولونور تسبیحله مشغول اولورسه او محلده بولونان طاغلر وقوشلر آكا تبعیت ایده‌رك تسبیحه دوام ایدرلردی.

بو آیتده واجب تعالی داود علیه السلامی بر قاچ وجهله ثنا بیورمشدر : برنجیسی ؛ داود علیه السلام حقنده جمع صیغه‌سیله عبدمز بیورمشدر. چونكه جمع صیغه‌سیله عبدمز

دیمك؛ تعظیمك نهایه‌سی وتشریفك غایه‌سیدر . ایكنجیسی ؛ عبدمز تعبیرنده عبودیتك معناسنی داود علیه السلامه نفسنده لایقیله تطبیق ایتدیكنه اشارت بیورمشیدر . چونكه عبد ایچون عبودیتك وظیفه‌سنی نفسنده اظهار ایتمك ؛ اك بویوك بر مزیتدر. اوچنجیسی؛ ایدی صاحبی اولدیغنی بیانه بیورمشیدر . چونكه بو مقامده ایدی ؛ طاعتی اداء وكناهدن قاچینمقه قوت وقدرت صاحبی دیمكدر . حتی رسول اللهك بر حدیثنده «اوروجك اك زیاده سوكیلیسی داود علیه السلامك اوروجیدر . زیرا ؛ بر كون طوتار بر كون ییر ونمازك اك زیاده سوكیلیسی داود علیه السلامك نمازیدر. زیرا؛ كیجه‌نك نصفنده اویقویه واریر وثلث اخیرنده قالقار نماز قیلار وكیجه‌نك سدس اخیرنده اویقو اویور» بیوردیغی مرویدر . شو حالده بو حدیث شریف داود علیه السلامك عبادته زیاده متحمل اولدیغنی بیان ایدر . دردنجیسی؛ داود علیه السلامك هر امورده جناب حقه مراجعت ایتدیكنی بیانه بیورمشیدر . چونكه؛ ﴿ اوّابٌ ﴾ مبالغه صیغه‌سیله هر شیده حقه متوكل وتفویض امور ایتدیكنی مشعردر . بشنجیسی ؛ طاغلری وقوشلری حضرت داوده مسخر قیلدیغنی وطاغلرك وقوشلرك داود علیه السلامه انقیاد ایده‌رك تسبیحه دوام ایتملریله داود علیه السلامك مقتدا اولدیغنی بیانه بیورمشیدر .

طاغلرك تسبیحنك كیفیتنده اختلاف وار ایسه‌ده اكثر مفسرینك بیانلری وجهله اوساعاته مخصوص اولارق جناب حقك آنلرده لسان خلق ایده‌رك آنكله تسبیح ایتملریدر . چونكه ؛ أت ایله كمیكدن عبارت اولان انسانلرده عقل ، حیات ونطق كبی اوصافی خلق ایدن الله تعالینك طاشله طوپراقدن عبارت اولان طاغلرده بوكبی اوصافی خلق ایتمسی اوزاق بر شی دكلدر . بناءً علیه طاغلرك وقوشلرك تسبیحلری ؛ معنای حقیقی وظاهریسی اولان لسانله تسبیحدر . چونكه لسان حالله تسبیح ؛ هر زمان جاری اولدیغندن داود علیه السلامه تخصیصده بر معنا یوقدر . یاخود داود علیه السلامك صداسی غایت كوزل واوزون اولدیغندن زبوری قرائت ایتدیكنده قوشلر اطرافنه طوپلانور دیكله‌رلر وهر بری دورلو آوازه باشلامقله تسبیح ایدرلردی . داود علیه السلامك صداسندن طاغلره عكس

ایدن صدا آنلر حقنده تسبیح ایدی . چونكه؛ هر جمله‌سنده واجب تعالینی نقائصدن تنزیه اولدیغی جهتله طاغلردن عكس ایدن صدا وقوشلرك نغماتی عین تسبیحدر .

*
* *

واجب تعالی داود علیه السلامك مناقبندن بعضیلرینی بیاندنصكره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَآتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴾ بیوریور .

[بز ملك داودی قوتلندیردك وآكا علم تامله قطع خصوماتی ویردك .]

یعنی ؛ داود علیه السلامه كمال لطفمزدن ظاهرده ملكنی عسكرله قوتلندیردك ودیكر مملكتلری استیلا ایله تقویه واهالی بیننه مهابتنی القا ایتدك . بناءً علیه ؛ جمله خلق آنك امرینه اطاعت ایدر اولدیلر وداودك ملكنی بز تقویه ایتدیكمز كبی آكا نبوت وكمال علم وكوزل ومحكم عمل وحقله باطل بیننی تفریقه قدرت كامله ویردك .

فخر رازی، قاضی ونیسابورینك وابو السعود افندینك بیانلرینه نظراً داود علیه السلامك حكومتنك تقویه‌سی وملكنك قوتلنمسی شویله‌در: بر كیمسه دیكر بر كیمسه‌دن او كوزینی غصب ایتدیكنی دعوی ایتمسی اوزرینه مدعی علیه اولان انكار ایدر، آنجق مدعینك شاهدی یوق ایمش. داود علیه السلام طرف الهیدن مدعی علیهی قتل ایتمسیله رؤیاسنده اوچ دفعه امر اولونمش . بناءً علیه ؛ داود علیه السلام مدعی علیهه قتل اولونماسیله امر اولوندیغنی سویله‌ینجه مدعی بینه‌سز قتل اولونامیه‌جغنی سویلر . داود علیه السلام امر الهی‌یه اطاعته مجبور اولدیغنی وصورت قطعیه‌ده امر الهی‌نك انفاذ اولوناجغنی تكرار تفهیم ایدر. مدعی علیه امر الهیدن قورتولوش اولمادیغنی بیلنجه حقیقتی بیان ایدر ودیركه « یا نبی الله! بن بو اوكوزی غصب ایتمدم ولكن مدعینك پدرینی اولدورمشدم. بنم قتلمه امر الهینك ظهوری بو حكمته مبنی اولسه كركدر » دیمسی اوزرینه قصاص طریقیله قتل اولونور . زیرا ؛ « المرء مؤاخذ باقراره = كیشی اقراریله مؤاخذه اولونور » فحواسنه مبنی قصاص اولونجه عموم بنی اسرائیل اوزرنده بویوك بر تأثیر حاصل ایده‌رك داود علیه السلامك مهابتی هر كسه طاغیلیر . حتی هر كس مقتضیات شرعك خارجنه چیقاماز بر حاله كلمشدر . چونكه ؛ شریعتك خارجنه چیقارسه داود علیه السلام بیلیرده مجازات ایدر اعتقادی هر كسده

یرلشدیکندن شریعتك خلافی معصیتی ارتکابدن صاقینمغی هر کس کندینه چارهٔ سلامت ونجات بولمشدر . بناءً علیه؛ حکومت داود قوتلندی، هر کس داود علیه‌السلامك امری خارجنده برشی یاپاماز برحاله کلدی که اوزمانده دنیاده بولونان حکومتلرك اك زیاده قوتلیسی داود علیه‌السلامك حکومتی اولدی . زیرا ؛ اهالی یکدیکرینه مربوط وحکومته امین وعدالت یولنده واسایش وانتظام مکمل ایدی . حق کرسیٔ داود علیه‌السلامی بك چوق کیشی‌نك بکله‌دیکی مرویدر . داود علیه‌السلامه حکمت علمیه ودنیا وآخرته متعلق حکمت‌عملیه ویریلوب حکمت‌اعطا اولونان کیمسه‌یه خیر کثیر ویرلمش اولدیغندن جمله خیرات داود علیه‌السلامه اعطا اولونمش دیمکدر .

بوآیتده بیان اولوندیغی وجهله داود علیه‌السلامه نطق بلیغ وعدالتله حکم صحیح ویرلمشدر . چونکه اجسام عالم؛ **اوچ منقسمدر** : برنجیسی؛ **جمادات که علمدن خالیدر. ایکنجیسی ، حیوانات سائره که ادراکی وار ایسه‌ده قلبنده اولانی شیئی افاده‌یه قادر دکلدر.** بناءً علیه ؛ کمالاتدن نصیبی یوقدر . اوچنجیسی ، **انسانه که ادراکی اولمقله برابر قلبنه کلن معنالی باشقه‌لرینه افاده‌یه قادردر** . آنجق بوقدرتده بولونان انسانلرده بربرندن فرقلیدر. بعضیسی صورت‌منتظمه‌ده سوزسویلمکه وکندی حقوقنی‌مدافعه‌یه وغیرك حقوقنی محافظه‌یه قادردر وبعضیسی‌ده سوز سویلرسه‌ده انتظامنه رعایت ایده‌مدیکی کبی حقوقنی مدافعه‌ده ایده‌من . داود علیه‌السلام ایسه کوزل سوز سویلمکه ومعناسنی ضبطه وبلاغت وطلاقت لسانله افادهٔ مرامه وناس بیننده عدالتله حکم‌ایتمکه ومحافظهٔ حقوقه مقتدر اولدیغنی بیان ایتمك اوزره جناب حق **فصل خطاب** ویردیکنی بیانله بوآیتده ثنابیورمشدر . چونکه فصل خطاب ؛ **حقله باطل بیننی تفریق ایدر غایت آچیق وشبهه‌سز مقصوده دلالت ایدر قیصه برکلامدرکه مآلنی هرکس آکلایابیلیر** .

*
* *

واجب‌تعالی داود علیه‌السلامك بعض ثناسنی بیاندن صوکره اعتقادنده ضعف اولان کیمسه‌لرك خاطرینه کلن وهمی قالدیرمق ایچون ایکی خصمك حضور داوده امتحان

صورتیله کلدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَهَلْ اَتٰيكَ نَبَؤُا الْخَصْمِ اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ * اِذْ دَخَلُوا عَلٰى دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! محقق سکا خصمك خبری کلدی . ذکر ایت ایکی خصمك دیواردن محراب داوده چیقدقلری زمانی‌که اوزمانده آنلر دیواردن داود علیه‌السلام اوزرینه کیردیلر . بناءً علیه ؛ داود علیه‌السلام‌ده آنلردن قورقدی .]

بیضاوینك بیانی وجهله بوآیتده استفهام ؛ **ذکر اولونامیه‌جق خبرك شأننك بویوکلکنه وکمال‌دقتله دیکله‌نمکه شایان اولدیغنه تنبیه ایچوندر** . خصمك‌خبری ایله مراد ؛ **خصملرك محاکمه‌لرینك خبری** دیمکدر . داود علیه‌السلام اوزرینه عادتك خلافی اولارق دیوار یاریلارق کیردکلرندن قورقمشدر. چونکه؛ داود علیه‌السلام زمانی درده تقسیم‌ایتمشدی که بر کون عبادت ایدر ، بر کون فصل حقوق وحکم قضا ایلر ، بر کون خصوصات بیتیه ایله وبر کون‌ده اهالی‌یه وعظ ونصیحتله مشغول اولوردی . عبادت کونی خلوتده ایکن و بکجیلر قاپوده ایچرویه کیمسه‌یی قویمادقلری بر زمانده آکسزین دیوار یاریلارق آنلرك، مأمولك خلافی کیریویرملری داود علیه‌السلامی قورقوتمشدر.شوحالده **معنای نظم**:
[ای حبیبم ! داود علیه‌السلام خلوتده ایکن عادتك خلافی دیواردن ایکی‌خصمك محرابه ایچون داود اوزرینه آکسزین کیردکلرینك خبری سکا کلدی . بناءً علیه ؛ سن اوزمانی خاطرکه کتیر وتذکر ایت که نه‌غریب بر قصه‌در. عادتك خلافی کلدکلرندن طولایی داود علیه‌السلام آنلردن قورقدی] دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی داود علیه‌السلامك قورقدیغنی خصملر بیلنجه واقع اولان سوزلرینی بیان ایتمك‌اوزره ﴿ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغٰى بَعْضُنَا عَلٰى بَعْضٍ فَاحْكُمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا اِلٰى سَوَاءِ الصِّرَاطِ ﴾ بیوریور .

[دیوار یاریلارق ایچری‌یه کیرن ایکی‌خصم حضرت‌داووده دیدیلرکه ، قورقما بزدن

زیرا؛ بز ایکی خصمزکه بعضیمز بعضیمزه ظلم ایتدی. شوحالده بزم بینمزده حقله حکم ایت وباطله میل ایتمه ، بزه طوغری یولی کوستر » .]

یعنی ؛ او ایکی خصمك عادتك خلافی دیواردن کیرملری داود علیه‌السلامه قورقو ویرنجه آنلر داود علیه‌السلامه خطاباً « سن قورقمایزدن . زیرا ؛ بز سکا سؤقصد ایچون کلمدك ، بلکه ایکی خصمز محاکمه ایچون کلدك. چونکه؛ بعضیمز بعضیمزه ظلم ایتدی . بناءً علیه ؛ سن بزم بینمزده عدالتله حکم ایت وعدالتك خارجنه چیقما ، طوغری یول نه ایسه آنی بزه کوستر هرکس حقنه راضی اولسون » دیدیلر .

داود علیه‌السلام محرابنده عبادتله مشغول اولدیغی اثناده کیمسه یانته کیره‌مز و بکجیلر قاپوده بکلر وهیچ کیمسه‌یه مساعده ایتمزلرکن بوایکی ملك ، ایکی انسان صورتنده قاپویه کلوب مساعده ایسته‌یوب بکجیلر مساعده ایتمه‌ینجه دیواره چیقارق ایچرویه کیرملری اوزرینه داود علیه‌السلامه عارض اولان قورقویی ازاله ایچون محاکمه مقصدینه مبنی کلدکلرینی بیان ایتمشلردر .

*
* *

واجب تعالی حضور داوده خصملرك کلدیکنی بیاندن صوکره دعوالرینی تصویر ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ هٰذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ ﴾ بیوریور .

[خصملردن بریسی حضرت داوده خطاباً سوزه باشلایه‌رق « شو بنم مؤمن برادرمدر. کندیسنك طقسان طقوز حرمی واردر . بنمده بر دانه حرمم واردر وبکا ، سن او بر حرمی‌ده بکا ویر » دیدی وسوزیله بکا غلبه ایتدی . زیرا ؛ بندن فصیحدر .]

یعنی ؛ ایکی انسان صورتنده کلن ملکلر داود علیه‌السلامه عارض اولان قورقویی ازاله و قلب نبویلرینی تسکیندن صوکره دعوالرینی تصویر وبرینك اوبرینه ظلم ایتمك ایسته‌دیکنی بیانه باشلادیلر وایچلرندن بریسی دیکرینه اشارت ایده‌رك « شو بنم دینده قرداشم وطریق سلوکده مسلکداشمدر. بونك طقسان طقوز دانه خاتونی واردر ، بنم ایسه بر دانه‌در. بکا اوبر خاتونی کندینه ویرمکلکمی تکلیف ایدیور ودیورکه (اوبر خاتونی‌ده بکا ویر آکاده بن کفیل اولایم . بنم زوجم یوز اولسون سنك هیچ اولماسون) . بویله دیمکله برابر بر طاقم دلائل ایله بکا غلبه ایتدی . زیرا ؛ کلامده بن مدافعه‌یه قادر دکلم ومحاربه‌یه اقتدارم یوقدر . چونکه بن عاجز برکیمسه‌یم » دیمکله دعوایی تصویر ایتدی .

(اكفلنيها) **بنی اوبره‌ده مالك قیل ، یاخود بنی اونك نظارتنده اولانلره کفیل اولدیغم کبی بوکاده کفیل قیل** دیمکدر . یاخود کفل ؛ **نصیب** معناسنه‌درکه « بوبری‌ده بنم نصیبم قیل » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی خصملرك دعوایی تصویرلرینی بیاندن صوکره داود علیه‌السلامك کمال تعجبله سویلدیکی سوزی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ ﴾ بیوریور .

[داود علیه‌السلام خصملره خطاباً « سنك خاتونکی کندی خاتونلرینه الحاق ایتمکی ایسته‌مسیله الله حقی ایچون او آدم سکا ظلم ایتدی وشرکادن چوقلریماللرینی بربرینه قاریشدیرمقله بعضیسی بعضیسنه ظلم ایدر ، الا شو کیمسه‌لرکه آنلر ایمان ایتدیلر وعمل صالح ایشله‌دیلر آنلر ظلم ایتمزلر فقط ایمانله وعمل صالحله مشغول اولانلر بودنیاده آزدن آزدر وانددردر » دیمکله اسفنی اظهار ایتدی .] داود علیه‌السلام طقوزه بر دانه خاتونك ضمنی ایسته‌مسیله ظلم ایتدیکنی بیانله برابر اختلاط ایدن انسانلردن چوقلرینك بوحالده اولدیغنی دخی بیان ایتمشدر. آنجق اللهك وحدانیتنه لایقیله ایمان واوامر ونواهی‌یه امتثال ایدن وبالخاصه حقوق عباده رعایتله عمل صالح ایشله‌ینلر بوکبی ظلم وتعدی‌یه جسارت ایتمزلر ولکن بومثللو صالح کیمسه‌لرده دنیاده آزدر دیدی :

(وقليلٌ ماهم) **ای کیمسه‌لرك غایت آزلغنی تأکید ایچون آزلقدن کنایه اولارق** (ما) لفظی ایراد ایتمشدر . داود علیه‌السلامك بوحکمی دیکر خصمك اقراردن

صوكره‌در . **یاخود** مدعی علیه سویله‌مه‌مش ایسه‌ده سکوتی اقرار اولمسنه بناءً ظلمه نسبت ایده‌رك حكم ایتمشدر . **یاخود** « اکر سنك دیدیکك کبی ایسه سکا ظلم ایتدی » دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی داود علیه‌السلامك حكمنی بیاندن صوكره واقع اولان احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَظَنَّ دَاوُدُ اَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعاً وَاَنَابَ * فَغَفَرْنَا لَهُ ذٰلِكَ وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَآبٍ ﴾ بیوریور .

[اووقتده ظن ایتدی داودكه بز آنی مبتلا قیلدق . بناءً علیه ؛ درحال ربسنه استغفار ایتدی و ركوعه واردی و درگاه الوهیته رجوع ایتدی. بزده آندن صادر اولان زله‌یی عفوله مغفرت ایتدك . زیرا ؛ داود ایچون بزم عندمزده قربیت وحسن مرجع واردر .]

یعنی ؛ داود علیه‌السلام حكمی ویرنجه ملكلر بر برینه باقارق بو حكم حاكمك كندی علیهنه‌در دیرلر وغائب اولورلر . داود علیه‌السلام ایكی طرفنه نظر ایدر كورور كه آكسزین غائب اولمشلر . ایشته اوزمان بیلدی كه داود علیه‌السلام بز آنی مبتلا قیلدق وامتحان معامله‌سی یاپدق . درحال صادر اولان زله‌دن ربسنه استغفارله ركوعه واردی و مناجاتله درگاه الوهیته رجوع ایتدی. بزده آنی مغفرت ایتدك . زیرا ؛ داود ایچون بزم عندمزده بویوك مرتبه وغایت قربیت واردر .

بو آیتی تلاوتله شافعی عندنده سجده لازم كلمز ، اما امام اعظم عندنده تلاوتله سجده لازمدر و ركوعك سجده مقامنه قائم اولاجنی بو آیتله استدلال اولونمشدر. بو آیتی تلاوت ایدنجه رسول اللهك سجده ایتدیکی مرویدر .

بو آیتك دلالتی وجهله داود علیه‌السلام (اوریا) دنیلن كیمسه‌نك خطبه ایتدیکی خاتونه خطبه ایده‌رك نكاحلاندیغندن (اوریا) نك مأیوس اولمسی اوزرینه شو خطبه اوزرینه خطبه‌نك زله اولدیغنه تنبیه ایچون ایكی خصم صورتنده واجب تعالی ملكلری كوندرر تنبیه ایدر و داود علیه‌السلامده حقیقتی آكلار. بناءً علیه ؛ جناب حقدن زله‌سنك عفوینی استرحام ایتدیکنی واجب تعالی بو آیتله بیان بیورمشدر .

داود علیه‌السلامدن صدور ایدن زله‌نك سببی ؛ **ایكیدر** : برنجیسی ؛ **خطبه اوزرینه خطبه ایتمسیدر** . ایكنجیسی ؛ **طقسانه طقوز حرمی موجود ایكن یوزنجی بر ینی دخی ایسته‌مسیدر** . داود علیه‌السلامدن واقع اولان زله حقنده برچوق روایتلر وار ایسه‌ده معتمد اولان روایت بودر . چونكه آیتده ﴿ وعزنی فی الخطاب ﴾ نظمنده زله‌نك خطبه‌ده اولدیغنی ایما ایتدیکی جهتله بو روایتی تأیید ایدر . اما (اوریا) حقنده واقع اولان روایتلر عقلاً ونقلاً صحیح دكلدر . بناءً علیه ؛ افترا ، بهتان و یالاندن عبارتدر .

بعضیلرده زله‌یی داود علیه‌السلام زماننده موجود بر عادت اوزره تصور ایتمشلردر ، شویله كه : بنی اسرائیلدن بر كیمسه‌نك دیكرینه كندینه نكاحلامق اوزره حرمنی ترك ایتمسنی رجا وتكلیف ایتمك عادت ایمش . بناءً علیه ؛ بو تكلیف ناس آره‌سنده عادت اولدیغندن هر كس چوق كورمز ، حتی قبول ایدوب ترك ایدنلرده اولورمش . ایشته ناس بیننده جاری اولان شو عادته بناءً داود علیه‌السلامده بنی اسرائیلدن بر كیمسه‌یه بویله بر تكلیفده بولونمسی اوزرینه واجب تعالی محاكمه صورتیله ایكی ملك كوندره‌رك داود علیه‌السلامه تنبیه بیورمشدر. كرچه بو عادت ناس آره‌سنده جاری ایسه‌ده منصب نبوته بومثللو تكلیف وعادت خسیسه‌یه اتباع ایتمك مناسب كورولمه‌مشدر . چونكه ؛ حسنات الابرار سیئات المقربین‌در . آیتده بو روایته اشارتده واردر . چونكه آیتده خصمیندن بریسی « كندینك طقسان طقوز خاتونی وار ایكن بنم بر خاتونم وار بكا اوبر خاتونده كندینك كفیل اولمسنی وتحت كفالتنه آلمسنی ایستر » دیمك عین روایتی تأیید ایتمكده‌در .

*
* *

واجب تعالی داود علیه‌السلامدن واقع اولان زله‌یی و داود علیه‌السلامك درحال توبه‌سنی قبول بیوردیغنی بیاندنصكره توبه‌نك كمال اخلاص وصمیمیت اوزره اولدیغندن خلعت خلافتله داود علیه‌السلامی مسرور ومشرف بیوردیغنی بیان ایتمك ولطف كرمنی داود علیه‌السلام اوزرینه اظهارله ندا ایده‌رك ﴿ یَا دَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِى الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ ﴾ بیوریور .

[اى داود! بزسنى يريوزنده خليفه قيلدق. خلافت سكا توجه ايدنجه سن ناس بيننده عدالتله حكم ايت. سن آرزوى نفسكه تابع اولماكه سنى طوغرى يولدن چيقارماسون.]

يعنى ؛ ياداود ! بزعظيم الشان سنك اخلاصله استغفارندنصكره سكا عارض اولان حالات بشريه‌يى قالديردق وسنى يريوزينه خليفه قيلدق . بناءً عليه ؛ بزم طرفمزدن سن نيابت ايت . چونكه ؛ يريوزى محل فساد اولديغندن انواع فتنه وفسادله طولو اولديغى جهتله نظام وانتظام برخليفه‌نك وجودينه محتاجدر . ايشته شو احتياجه بناءً بزسنى خليفه قيلدق كه ناس آره‌سنده عدالتله حكم ايده‌سك وناس سايه‌كده سايبان اولسون وعدالتكدن قلبلرى راحت بولسون وحكمده وفصل حقوقده هوا وهوسكه اتباع ايتمه وعموم حكمكده كتاب اللهه رجوع ايت مخالفت ايتمه كه طوغرى يولدن چيقميه‌سك . اكر بز نهى ايتدكدنصكره نفسك هواسنه اتباع ايدرسه‌ك او اتباعك سنى طوغرى يولدن چيقارير .

فخر رازينك بيانى وجهله انسانلر بالطبع مدنى اولديغى جهتله عدالتله حكمه احتياج ضروريدر . زيرا ؛ انسان كندى باشنه معيشتنى تأمين ايده‌مز . آنجق منتظم بر قصبه موجود اولوب او قصبه‌ده انسانلر تقسيم اعمال قاعده‌سنه رعايتله هر برى بر صنعتله مشغول اولارق بر احتياجك دفعنى اختيار واو جهتله تعيشنى تأمين ايدر وجمله افرادك صنايعى او جماعتك مصالحنى انتظامنه قويمق صورتيله ياشانابيله‌جكندن البته انسانلر جمعيتله ياشامق ضرورتنده‌در .

برمحلده اجتماع ايدن برچوق جماعات بيننده منازعات ومخاصمات ويكديكرينك حقوقنه تجاوزوظلم وعدوان ضرورى اولديغندن شومنازعاتى قطع ايده‌جك وظلم وعداوتى قالديره‌جق قاهر وجمله‌يه كنديني طانيتديرمش امرى نافذ بررئيس حكومت البته لازمدر . بناءً عليه ؛ مصالح عالمك انتظام تام تحتنده جريانى آنجق سياسته واقف بررئيس قاهر وقادرله اولابيله‌جكنده شبهه يوقدر . اكر بوآدم عدالتله حكم ايدر ايشنى وسوزنى شريعته تطبيق ايدرسه مصالح عالم منتظم اولاجغى كبى خيرات قاپولرى آچيلير ومعيشتده وسعت حاصل اولور . بناءً عليه ؛ آخرك حقوقنه تجاوزه حاجت قالماز . اما او رئيس حكومتك حكمى هوا وهوسنه تابع اولور وشريعته تماس ايتمزسه عالمك تخريبنه سبب اولور . زيرا ظلمله حكم ؛ عالمك خرابنه بادى اولديغى كبى ناس بيننده هرج ومرجى موجب اولارق رزق قاپولرى قاپانير

وناسك معيشتى طارالير وعاقبت ظلم اوملكك خرابنه سبب مستقل اولور . بناءً عليه ؛ شو حكمته بناءً جناب حق كتب سماويه‌نك جمله‌سنده عدالتله امر ايتمشدر . ايشته ؛ شو ايچنده بولونديغمز زمانده ممالك اسلاميه‌ده واقع اولان هرج ومرج وحكومات خرستيانيه‌نك اتفاقيله ممالك اسلاميه‌يى بر بر استيلالرى وهرآن تزايد ايدن قحط وغلا وضيق معيشت وناسده اولان ذل ومسكنت وسائر راحتسزلقلرك جمله‌سنك اسبابى رجال حكومتك جهالتى وهوا وهوسلرينه تبعيتلرى وظلم وتعدينك تعمم ايتمسى وارباب اموروك شريعتك احكاميله عمل ايتمه‌مسى وزمانه سفهاسنك ترقياتى كفرياتده ومدنيتى سفلياتده آرامالرندن متولددر وبواحوال تأثيريله مملكتلر زيروزبر اولوب كيديورده حالا آيلمق ومتنبه اولمقده يوقدر .
اصلحنا الله واصلحهم آمين يا معين .

***

واجب تعالى هوايه اتباعك ضلاله سبب اولاجغنى بياندن صوكره ضلالك عاقبتده اولاجق وخامتى بيان ايتمك اوزره ﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴾ بيورييور .

[شول كيمسه‌لركه آنلر طريق الهيدن چيقديلر . آنلر ايچون حساب كوننى اونوتدقلرندن طولايى شدتلى عذاب واردر .]

يعنى ؛ يا داود ! سن هواى نفسكه تابع اولماكه طريق حقدن چيقميه‌سك . زيرا ؛ طريق حقدن چيقانلر ايچون شدتلى عذاب واردر . چونكه ؛ يوم آخرتى اونوتدقلرى ايچون هرشيئه جسارت ايدوب حل وحرمتى آرامادقلرندن دنياده وآخرتده عذابه مستحقلردر . شوحالده انسانلر هوا وهوسلرينه اتباع ايتمه‌سونلركه طوغرى يولدن چيقوب عذابه مستحق اولمه‌سونلر .

بو آيت جليله ؛ هوايه اتباعدن نهيك علتى واتباعدن نشأت ايدن وخامتى بيانله نهيك حكمتنى اعلان ايتمشدر . آيتده عدالتله حكم ايله امر وهوايه اتباعدن نهى ؛ هرنه قدر داود عليه السلامه ايسه‌ده بزم ايچونده عمل واجبدر . چونكه ؛ بزدن اول كچن انبيانك

شریعتنی الله تعالی بزه قرآنده حکایه ایدرسه منسوخ اولمادقجه بزم ایچون او حکم عین شریعتدر. بناءً علیه؛ داود علیه السلامه امر ونهی بزه‌ده عین امر ونهیدر.

یوم آخرتی اونوتمامق حقه اتباعه وهوایه مخالفته سبب اولدیغنه اشارت ایچون طریق حقدن چیقانلره عذاب شدیدك سببی آخرتی اونوتملری اولدیغی بیان بیورمشدر. شو حالده آخرتی خاطرده طوتمق انسانلر ایچون بر مرشد کامل دیمکدر. چونکه؛ آخرت خاطرده اولدقجه انسان فنا ایشه جرأت ایده‌مز. زیرا؛ جرأت ایدرسه جزا کوره‌جکنی بیلیر.

⁂

واجب تعالی کافرلرك یوم حسابی اونوتدقلری جهتله عذاب شدیده مستحق اولدقلرینی بیاندن صوکره یوم حساب موجود اولاجغندن اونوتولاجق بر کون اولمادیغنی اثبات ایتمك اوزره ﴿ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلاً ذٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ﴾ بیوریور.

[کوکلری ویری وآنلرك آره‌سنده اولان موجوداتی بز باطل اولارق خلق ایتمدك اما شو باطل اولارق خلق اولوندیغی ظن ایتمك کافرلرك ظنیدر. بناءً علیه هلاك عظیم؛ شو ظن فاسد واعتقاد باطل اوزره بولونان کافرلر ایچوندر وآنلر جهنمك اك درین محلنده بولوناجقلردر.]

یعنی؛ أولولری نه‌دن احیا ایدوب جزا ویرمه‌یه‌لم وآنلرك دنیاده ایشله‌دکلری عمللرینی نه‌دن حساب ایتمیه‌لم؟ البته حساب ایدوب هر کسك جزاسنی ویره‌جکز. زیرا؛ بز کوکلری وکوکلرده بولونان موجوداتی ویرلری ویرلرده بولونان موجوداتی وآنلرك آره‌سنده بولونان مخلوقاتی عبث وباطل اولارق خلق ایتمدك که أولمش کیمسه‌لری احیا ایتمك باطل وعبث اولسون، عبث اولاماز. چونکه؛ هر بررلرینی برچوق حکمت ومصلحتی متضمن اولارق خلق ایتدك. زیرا؛ عبث خلق ایتمك بزم شان الوهیتمزه لایق اولاماز. ایشته شو بطلان اوزره خلق اولوندیغی ادعا ایتمك ایماندن اعراض ایدن کافرلرك ظنیدر وبو ظن فاسدلری سببیله انواع عذابه مستحق اولمشلردر. بو عالمك خلق اولونمسنده‌کی

حکمت؛ انسانلری أولدکدن صوکره دیرلتمك ومؤمن کامله کوزل جزا وکافره چیرکین جزا ویرمکدر.

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله بو آیت؛ حشره دلالت ایدر. زیرا واجب تعالی‌نك انسانلری خلق ایتمسی؛ یا مجرد منفعت ایچون، یاخود مجرد آنلری اضرار ایچون ویاخود منفعت ومضرتدن خالی عبثدر. مجرد اضرار ایچون خلق ایتمك؛ باطلدر. چونکه؛ واجب تعالی رحیمدر. رحیم اولان ذات الوهیته مجرد اضرار ایچون خلق ایتمك لایق اولاماز. کذلك عبث اولارق خلق ایتمك دخی باطلدر. زیرا؛ واجب تعالی عبثله اشتغالدن منزهدر. شو حالده انسانلری خلق ایتمك مجرد منفعت ایچوندر. لکن او منفعت؛ خلق ایدن خالقك امرینه امتثال ونهیندن اجتناب ایتمك شرطیله مشروطدر، یوقسه هیچ بریسنه رعایت ایتمز معطل بر کیمسه‌نك او منفعتدن استفاده ایتمسی لازمکلمز. بو منفعت؛ منفعت اخرویه‌در، دنیویه دکلدر. زیرا منفعت دنیویه؛ غایت آز وسریع الزوال اولدیغندن منفعت دینمکه دکمز واعتباردن ساقط اولوب قیمتی یوقدر. شو حالده عالمك خلقی عبث اولمایوب منفعتی متضمن اولوب منفعت‌ده منفعت اخرویه اولونجه عالمك خلقی آخرته دلالت ایتدیکی جهتله بو آیت آخرته وانسانلرك حشرینه دلالت ایدر. زیرا؛ حشر اولماینجه انسانلر او منفعتدن انتفاع ایده‌مزلر. بناءً علیه؛ حشرك وجودی لازمدر که هر کس عملنك جزاسنی کورسون.

⁂

واجب تعالی آخرتك وجودینه ایکنجی دلیلی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِى الْاَرْضِ اَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ ﴾ بیوریور.

[یوقسه بز مؤمنلری وعمل صالحله عمل ایدنلری ارضی افساد ایدنلر کبی قیلارمی‌یز ویاخود متقیلری کافرلر کبی قیلارمی‌یز؟]

یعنی؛ ایمان ایدن مؤمنلری وعمل صالح ایشله‌ین عامللری انواع فسق وفجورله یر یوزینی افساد ایدن مفسدلر کبی می قیلارز؟ البته مفسدلر مؤمنلر کبی قیلنماز وکذلك

اوامره امتثال ونواهيدن اجتناب ايدن متقيلر كافرلر كبى قيلنماز . زيرا بونلرى مساوى قيلمق؛ عدالته منافيدر . چونكه ؛ مفسدلرى كمال جهالت وبلاهت وطينتلرينك خباثتى ايله برابر طينت طاهره صاحبلرى اولان صالحلره مساوى ظن ايتمك قدر جهالت و حماقت اولاماز . شو حالده ايبلرله كوتولر مساوى اولامانجه ايبلر ايى جزاسنى و كوتولرده كوتو جزاسنى كورمك عقله وحكمته موافقدر . زيرا ؛ شو ايكى صنف مساوى اولسه عبادتله قباحتك مساوى اولمسى لازمكلور . بوايسه ادنى عقلى اولانلرك عندنده بيله باطلدر. بناءً عليه؛ ايبلر كوتولردن آيريلاجق و هر كس عملنك جزاسنى كوره‌جك بر كون لازمدر كه او كونده يوم آخرت ويوم جزادر . ايشته او كونده مؤمن صالحلر اعلاء عليينه رفع وكافر وفاجرلر ايسه اسفل سافلينه رد اولوناجقلردر. بوجهتله عدالت الٰهيه او كونده تجلى ايده‌جك كه ايبلرك قدرى ترفيع وكوتولرك قدرى تنزيل اولونسون . زيرا ؛ فرقۂ اولى نظر الٰهيده رتبۂ بالا اصحابندندر . فرقۂ ثانيه ايسه دركۂ سفالته تنزل ايتمش بر طاقم خذلهٔ سفهادندر. بناءً عليه؛ ايكى فرقه‌نك مساوى اولامه‌جنى طبيعيدر .

بيضاوينك بيانى وجهله آيتده استفهاملر ؛ **فرقتين بيننده مساواتى انكار ايچوندر** . مؤمنلرله كافرلر بيننده مساوات اولامه‌جنى كبى مؤمنلردن صالح اولانلرله فاجر اولانلرك دخى مساوى اولامه‌جقلرى بيان اولونمشدر. اتقيا؛ **بالجمله محرماتده اجتنابله اوامره امتثال ايتمكلردر** .

* *

واجب تعالى داود عليه السلامك قصه‌سنى بياندنصكره على سبيل الوعظ حبيبنه خطاب ايتمك اوزره ﴿ كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا اٰيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ؛ قرآن بر بيوك كتابدر ، بز آنى سكا انزال ايتدك . سكا انزالك حكمتى ؛ آنك آيتلرينى دوشونمك وعقل صاحبلرينك معناسنى تذكر ايتملريدر.] زيرا؛ او كتابده خير كثير اولديغندن ارباب عقولك آنك معانيسنى دوشونوب مقتضاسيله عمله ايتملرى و او خير كثيردن مستفيد اولملرى مطلوبدر .

قرآنك عظمت شاننه اشارت ايچون كتاب لفظى نكره اولارق وارد اولمشدر. زيرا؛ كتابده‌كى تنوين **تعظيم** دلالت ايتديكندن نكره اولارق وارد اولمسى عظمت شاننه دلالت ايتديكى كبى واجب تعالينك انزالنى كندى ذاتنه نسبت بيورمسى دخى دلالت ايدر. مبارك ؛ **خير كثير** معناسنه اولديغندن قرآنك خير كثيرى متضمن اولديغى دخى بيان اولونمشدر. چونكه قرآن عظيم الشان ؛ كتب سابقه‌نك فوائدينى جامع واولين وآخرينك احكامنى حامل ومنافع دينيه و دنيويه اوزرينه مشتمل اولديغندن او كتابله عمل ايدن انسانلرك سعادتنه كافلدر . بناءً عليه ؛ او كتابه يوليله ياپيشان هر سعادته نائل اولور . ايشته بز او كتابى سكا انزالمز؛ آيتلرينك اسلوبنده وكلماتنك حسن انتظامنده ارباب تفكر تأمل ايتسونلر وعقل سليم صاحبلرى معناسنى دوشونسونلر وموجبيله عمل ايلسونلر ايچوندر .

بو آيتده كافرلرك تفكردن خالى وعقلدن عارى اولدقلرينه اشارت واردر. چونكه؛ تأمل ايتسه‌لردى ايمان ايدرلردى . ايمان ايتمه‌ملرى عقل سليم صاحبى اولمادقلرينه دلالت ايدر .

* *

واجب تعالى داود عليه السلامه واقع اولان لطف و كرمندن بعضيلرينى بياندن صوكره داود عليه السلامه پك بيوك احسان الٰهى اولان سليمان عليه السلامك بعض احوالنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمٰنَ نِعْمَ الْعَبْدُ اِنَّهُ اَوَّابٌ ﴾ بيوريور .

[بز داووده سليمانى ويردك ، نه كوزل قولدر سليمان . زيرا ؛ هر امورنده بزه رجوع ايديجيدر .]

يعنى ؛ بز خلافت خلعتيله داود عليه السلامه اكرام ايتدكدن صوكره سليمانى آكا ويردك . سليمان عليه السلام پدرينه وارث اولارق ملكنى وخلافتنى و اسمنى و مراسم دينينى و ملتنى محافظه ايديجى نه كوزل بر قولمزدر . زيرا ؛ هر حالده وجمله امورنده وجميع اوقاتنده بزه مراجعتله تفويض امور ايديجيدر . بناءً عليه ؛ بزم عندمزده مقبول وحضورمزده مكرمدر .

انسان ایچون هر امورنده جناب حقه تفویض امور ایتمك پك بیوك بر مزیت اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر. چونكه؛ جناب حقه ایشی ایصمارلامقده انسانك كندی عجزینی اعتراف اولدیغی كبی جناب حقك عظمتنیده اقرار اولدیغندن حقه تفویض امور ایتمك اڭ بیوك بر عبادتدر.

∴

واجب تعالی سلیمان علیه السلامی داود علیه السلامه احسان ایتدیكنی بیاندنصكره سلیمان علیه السلامك مناقبنی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ ﴾ بیوریور.

[ذكر ایت ای حبیبم! شول زمانیكه او زمانده سلیمان علیه السلام اوزرینه ایكندی وقتندن صوكره اوچ آیاغی اوزرنده دورور وغایت كوزل یورور آتلر عرض اولوندی.]

فخر رازی وقاضینك بیانلری وجهله سلیمان علیه السلام واقع اولان بر غزاسنده بیك عدد آت اغتنام ایتمش. بر كون محاربه اسباب وآلاتنی تفتیش وادوات سائره‌سنی حاضرلامقله مشغول اولدیغی وعسكرینی معاینه ایتدیكی بر زمانده آلات محاربه‌نك اڭ قوتلیسی اولان آتلرك‌ده معاینه اولونمسنی امر ایدر، فقط امر ایتدیكی زمان ایكندی وقتنه تصادف ایدر. آتلری بر بر معاینه‌دن كچیرركن غفلت اولونور، ایكندی نمازینك وقتی فوت اولور.

صافن؛ بر آیاغنك اوزرینه دورمق دیمكدر. فرس جنسنده بر آیاغنك اوزرینه دورمق اوصاف ممدوحه‌دندر. چونكه؛ محاربه اثناسنده آته بینن بر كیمسه‌نك آتی بر آیاغی اوزرینه دوندورمسی ایجاب ایدر. زیرا؛ ایسته‌دیكی زمان مطلوب وجه اوزره دونرسه دشمندن قورتولابیلیر و الا دشمن النه كچر اسیر اولور. سلیمان علیه السلام اوزرینه عرض اولونان آتلرك اوصافندن بریسی‌ده غایت سریع یورورلردی. چونكه آتك اوصاف ممدوحه‌سندن بریسی‌ده سریع السیر اولمقدر. آتلر آیاق اوزره دوردقلرنده اوچ آیاقلرینك اوزرنده دورور، دردنجی آیاقلرینك اوجنی باصارلردی. جناب حق سلیمان علیه السلامه عرض

اولونان آتلری شو بیان اولونان اوصافله ثنا بیورمشدركه آتلرده بو اوصاف ممدوح اولوب بو اوصافده اكثریا عرب آتلرنده بولونور.

∴

واجب تعالی حضرت سلیمانه آتلر عرض اولوندیغی زمانده جاری اولان احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ * رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحاً بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ ﴾ بیوریور.

[آتلرك عرض اولونمسی اوزرینه سلیمان علیه السلام « بن آتلره خیره محبت ایدر كبی محبت ایتدم، ربمك ذكرندن مشغول اولدم. حتی كونش غائب اولدی رد ایدك آتلری بكا » دیدكدن صوكره سلیمان علیه السلام آتلره یاقلاشدی، آیاقلرینی وبیونلرینی كسدی فقرایه تصدق ایتدی.] چونكه؛ آتلرك شریعتنده آتك اتی ییمكده كراهت یوقدی.

یعنی؛ سلیمان علیه السلام (دمشق شام) و(نصیبین) جهتلرینه غزا ایتمك مراد ایتدیكی وقتده اوكله وقتنه مخصوص اولان عبادتی ادادن صوكره كرسیسی اوزرینه اوتورارق آلات حربی كوزدن كچیرركن نوبت آتلره كلدیكی زمان ایكندی عبادتنك زمانی اولوب آتلرك رسم كچیدی اجرا اولونجه‌یه قدر عبادتك زمانی فوت اولدیغی تذكر ایدنجه كمال اسفندن ونفسنی لوم ایتمك اوزره «بن آتلره خیره محبت ایدر كبی محبت ایتدم. بناءً علیه؛ آتلرنی ذكر اللهدن مشغول ایتدیلر آتلرك محبتنی اختیار ایتدم حتی كونش غائب اولدی. دوندورك آتلری بكا ویرك» دیدی. آتلر یقین كلنجه واقع اولان نقصانی تدارکه باشلادی. قلیجنی قیندن صییردی ذكر اللهی اونوتدیران آتلرك آیاقلرینی وبیونلرینی كسدی. چونكه مقصدی؛ بالكلیه آتلرك محبتنی قلبندن چیقارمق ورضاء اللهی طلب ایچون فوت اولان اورادینه كفارت اولارق تصدق ایتمكدی

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله حضرت علیدن وارد اولان روایته نظراً ایكندی عبادتی فوت اولونجه سلیمان علیه السلام كونشه مؤكل اولان ملكلره امر ایتدی. ملكلره واقع اولان وحی الهی واذن سبحانی ایله ملكلر كونشی كیری دوندوردیلر. سلیمان

عليه السلام عبادتى ادا ايتدكدن صوكره كونش محلنه عودت ايتدى . بعده بيك آتك طقوز يوزينى قربان ويوزينى دامزلق ايچون ابقا ايلدى . آتك أتنى يمك شريعت سليمانده مباح اولديغندن آتى كسمك دخى مباح ايدى .

مسح؛ بعض روايته نظراً محاربه‌يه مخصوص اولديغنه اشارت ايچون **آتلرك آياقلرينى وبويونلرينى طاغلامقدن كنايه‌در.** بوكا نظراً ﴿فطفق مسحاً بالسوق والاعناق﴾ **نظمنك معناسى:** [سليمان عليه السلام آتلرك اياقلرينى وبويونلرينى طاغلامق صورتيله محاربه ايچون آتلرى حبس وحفظ ايتدى] ديمكدر وبو روايت صحته دها زياده يقين اولسه كركدر .

شو آيتده بيان اولونديغى وجهله برقاچ روايت موجود ايسه‌ده اصح اولان : سليمان عليه السلام غزا مراد ايتمسى اوزرينه آتلرى تفتيش ايچون كرسيسى اوزرينه اوتوردى . آتلرى تماشا ايتدى وديدى كه « بنم بونلره محبتم دنيا ايچون دكلدر ، بلكه اللهك امرينى يرينه كتيرمك ايچوندر . بناءً عليه : بونلره خيره محبت ايدر كبى محبت ايتدم » بويله ديدكدن صوكره آتلرى قوشويه صالديردى . حتى آتلر كوز اوكندن غائب اولدى . بعده آتلر كيرى كلديكنده كرسيسندن ايندى ، بالذات آتلرك آياقلرينى وبيونلرينى مبارك اللريله مسح ايتدى وصيغادى . مسحدن مقصد ؛ آتلر دشمنى دفعده ياردمك قوتليسى وخيرليسى اولديغندن آتلره تعظيم وانى باقلمق لازم اولديغى سواريلره تفهيم وامور سياستده ومملكتى محافظه‌ده پادشاهلرك كندى اللريله ايشه كيريشملرى اهم والزم اولديغنه اشارت ايتمك وآتك مرض وسقطى اولوب اولماديغى كنديسنك دها اى بيلديككنى بيلديرمكدر . ايشته شو جهتله تفسير؛ الفاظ آيته دها موافق اولديغندن ايكندى نمازينى كچيرمك وغضبله نوب آتلرى كسمك كبى كلفتلردن وارسته‌در .

بو آيتده آته **خير** تسميه قلنمشدر. چونكه آت ؛ برچوق خيره وسيله‌در. حتى بزم پيغمبريمز « الخيل معقود بنواصيها الخير الى يوم القيامة » بيورمشدركه « يوم قيامته قدر آتك آلين صاچنده خير باغلى » ديمكدر .

خلاصه؛ حرب ايچون آتك اى يورومسى و سائر اوصاف ممدوحه‌يى جامع اولمسى وآلات حربك سفردن اول تفتيش اولونمسى وصاحب امور اولان كيمسه‌نك آلات حربى بالذات كندى تفتيش ايدوب آخره ايناتمامسى وجنس آتك انواع خيراته

سبب اولمسى وآلات حرب اولان آتلرك معلول اولوب اولماديغى معاينه ايتمك حربه حاضرلانان حكومت ايچون اهم والزم اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر. بناءً عليه ؛ قوتى تقدير ايتمه‌دن ايشه باشلايانلرك هرزمان مغلوب اولديغى ويولك يارسنده قالديغى كورولمكده‌در .

∴

واجب تعالى سليمان عليه السلامك آلات حربى بالذات كندى معاينه ايتديككنى بياندن صوكره بعض حزن ويره‌جك شيلرله مبتلا اولديغى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمٰنَ وَاَلْقَيْنَا عَلٰى كُرْسِيِّهٖ جَسَدًا ثُمَّ اَنَابَ * قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِى وَهَبْ لِى مُلْكًا لَا يَنْبَغِى لِاَحَدٍ مِنْ بَعْدِى اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ ﴾ بيوريور .

[الله حق ايچون محقق بز سليمانى مبتلا قيلدق وكرسيسى اوزرينه آخر بر جسمى قويدق. بو ابتلادن صوكره بزه رجوع ايتدى وكمال اخلاصله ديدى كه « اى بنم ربم! بكا مغفرت بيور وبكا برملك احسان ايت كه او ملك بندن صوكره هيچ بر كيمسه‌يه لايق اولماسون. زيرا ؛ سن كماليله عطيه ويريجى وقوللريكه احسان ايديجيسك .]

يعنى « سليمان عليه السلامك كرسيسى اوزرينه بر جسد قويمقله محقق سليمانى بز مبتلا قيلدقدنصكره سليمان عليه السلام كمال اخلاصله تضرع ونياز ايده‌رك بزه رجوع ايتدى وديدى كه « يارب ! بندن صادر اولان زله‌يى مغفرت بيور وبندن صوكره بر كيمسه‌يه لايق اوليه‌جق برملكى بكا ويركه بنم معجزه‌م اولسون » .

فخر رازى وقاضينك بيانلرى وجهله امر دينى امر دنيا اوزرينه تقديم لازم اولديغنه اشارت ايچون سليمان عليه السلام ، **استغفارى** عظيم برملك ايسته‌مسى اوزرينه تقديم بيورمش واستغفار نعمت آخرته سبب اولديغى كبى نعمت دنيايى جلبه دخى سبب اولديغندن دنيايى طلب اوزرينه تقديم اولونمشدر .

سليمان عليه السلامك مبتلا اولديغى فتنهٔ عظيمه‌يه كلنجه : اهل تفسيرك بو خصوصه دائر برچوق روايتلرى وار ايسه‌ده بونلردن اصح اولان شويله‌در : سليمان عليه السلامك

براوغلو دنیایه کلدی. شیاطینك او اوغلانی قتل ایتمکه قرار ویردکلرینی آکلاینجه سلیمان علیه‌السلام آنی صاقلی برمحلده بیوتورکن برکون میت اولدیغی حالده اوغلان سلیمان علیه‌السلامك کرسیسی اوزرنده بولوندی. سلیمان علیه‌السلام بونی کورونجه بو اوغلانك محافظه‌سنی جناب حقه تفویض ایتمیوبده کندی بالذات محافظه‌سنه سعی ایتدیکی جهتله خطا ایتدیکنی بیلدی ودرحال سجده‌یه قاپاندی واستغفاره مسارعت ایتدی.

یاخود کرسی اوزرینه قونیلان جسد له مراد؛ **سلیمان علیه‌السلامك کندیسیدر.** چونکه؛ بعض روایته نظراً سلیمان علیه‌السلام خسته اولدی. کأن کرسیسی اوزرنده خسته‌لغك شدتندن عارض اولان ضعفندن طولایی روحدن عاری برجسد کبی بولوندیغندن کرسی اوزرینه بر جسد قونیلمه مبتلا اولدیغی بیان اولونمشدرکه **امور سلطنتی تدویر ایده‌میه‌جك درجه‌ده خسته‌لغندن کنایه‌در.** والحاصل **بعض اسبابدن طولایی وجودینه عارض اولان ضعفدن** ناشی جسد له تعبیر اولونمشدر.

یاخود سلیمان علیه‌السلام برکون «بو کیجه بن یتمش خاتونه معامله زوجیه‌ده بولوناجغم هر برندن بر اوغلان طوغوب اعداء دینله مجاهده ایده‌جکلر» دیه‌رك یمین ایتدی ولکن ان شاء الله دیمدیکندن یالکز برخاتون حامله اولوب دیکرلری حامله اولماز واوحامله اولان خاتون یارم انسان صورتنده برچوجق کتیروب کرسی اوزرنده سلیمان علیه‌السلامك قوجاغنه ویریلنجه سلیمان علیه‌السلام ان شاء الله لفظنی ترك ایتمك کندی حقنده زله اولدیغنی بیلدی وهمان سجده‌یه قاپاندی. بناءً علیه؛ کرسی اوزرینه وضع اولونان جسدله مراد؛ **بو یارم چوجوق** وفتنه ایله مراد‌ده **بو اولسه کرکدر.** یوقسه بعض قصاصلرك «شیطان، سلیمان علیه‌السلامك مهرینی چالوب وسلیمان صورتنه کیره‌رك کرسیسی اوزرنده قرق کون حکومت ایتدی» عنوانده حکایه ایتدکلری شیلر من کل الوجوه مردوددر واصلی واساسی اولمادق برطاقم یالاندن عبارتدر.

چونکه بو مثللو حکایه‌لر عقله و شرعه مخالفدر. زیرا؛ شیطان انبیاء فخام صورتنه تمثلدن ممنوعدر. اکر شیطان ایچون انبیا صورتنه کیرمك ممکن اولسه‌ایدی هیچ برشریعته ونبوت دعواسنده بولونانلره اعتماد اولونه‌ماملق لازم کلیردی. چونکه؛ نبی صورتنده کورونن

کیمسه‌نك نبی اولمایوب باشقه برشخص اولمق احتمالی هر زمان موجود اولدیغندن اصلا اعتماد اولامازدی. کذلك شریعتی تبلیغه مأمور اولان علما وصلحایه دخی اعتماد اولامازدی. آنلرك صورتنه تمثل ایده‌رك خلقی اضلال ایچون برطاقم شیلر ایجاد ایتمك هر زمان موجود اولور و هیچ بر طوغری سوزه وسویله‌ینه اعتماد اولماز و هر شیدن امنیت قالقاردی. بو ایسه ادیانك بالکلیه اعتماددن سقوطنی ایجاب ایتدیکندن شیطان ارباب شریعتك صورتلرینه تمثلدن ممنوعدر. بناءً علیه؛ قصاصلرك حکایه‌لری یالان وافترادر. چونکه؛ حکمت شریعته مخالفدر وبو کبی یالانلری بزم زمانمزده اولدیغی کبی هر زمانده موجود اولان بر طاقم دینسزلر ادیانی تزییف ایتمك مقصدینه بناءً کتب دینیه ایچنه فرصت بولدقجه ادخال ایتدیلر و کتب سابقه‌نك تحریفلری‌ده بو مثللو مقصد مفسدته مبنی واقع اولمشدر.

سلیمان علیه‌السلامك کندندن باشقه‌سنه لایق اولمادق بر ملك ایسته‌مسی دنیایه رغبت ایتدیکندن ویا میل ومحبتندن دکلدر، بلکه دنیانك حالنی آحاد امته بیلدیرمك ایچوندر. چونکه؛ ناسدن بعضیلری لذات دنیایه محبت ایتدکلرندن «سعادت دنیا پشیندر، سعادت آخرت ایسه ویرەسیه‌در. پشین اولان دنیایی ویرەسیه دکیشمك مشکلدر» دیرلردی. بونك اوزرینه سلیمان علیه‌السلام «یارب! بکا بر ملك ویرکه بشر ایچون ممکن اولان ممالکك اك بویوکی اولسون وآنکله برابر بنم آکا رغبت ایتمدیکمی هرکس کورسونلر و دنیانك دکری اولمادیغنی بیلسونلر» دیه تضرعده بولوندی.

یاخود ملك ایله مراد؛ **قوت وقدرتدر.** بوکا نظراً **معنای نظم**: [یارب! بکا برقوت وقدرت ویرکه اوقدرتله بن بعض شیلره قادر اولایم، آنلره غیری برکیمسه قادر اولماسون لو بنم معجزەم اولسون و نبوتمك صدقنه دلالت ایتسون] دیمکدر.

خلاصه؛ مقصد صحیحه بناءً انسان ایچون دنیا متاعنی طلب ایتمك صحیح و جائز اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر. چونکه؛ صحیح اولمسه سلیمان علیه‌السلام ایسته‌مزدی. حالبوکه ایسته‌دیکنی جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدر، او حالده صحیحدر.

∴

واجب تعالی سلیمان علیه‌السلامك پك بویوك بر ملك ایستدیکنی بیاندن صوکره

سليمان عليه السلامه ويريلن معجزاتندن بعضيلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ * وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ * وَآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴾ بيوريور .

[بز سليمانه روزكارى مطيع ومنقاد قيلدق . روزكار ملايم اولديغى حالده امر سليمانله ايسته ديكى يره يورور وبنا ياپيجى ودكزه طاليجى اولدقلرى حالده شيطانلرى آكا اطاعت ايديجى قيلدق وشيطاندن عاصى اولان برقسمنى دخى مطيع قيلدق كه زنجيرلرله بربرى يانده سليمان عليه السلام آنلرى باغلادى .]

يعنى ؛ سليمان عليه السلام زله سندن استغفار ايده رك عالمده كيمسه يه نصيب اولميه جق بويوك برملك طلبنده بولونونجه بز آنك ايسته ديكى شيئى ويردك وروزكارى آنك امرينه اطاعت ايديجى قيلدق . بناءً عليه روزكار هر زمان آنك امرينه باقاردى وغايت لطيف وزحمتسز سليمان عليه السلامى ايسته ديكى يره ايسته ديكى زمان كوتورور وهر هانكى طرفه امر ايسه او طرفه كيدردى . كذلك جنلرى ده بز آنك امرينه مطيع وحكمنه راضى قيلدق كه آنلرك برقسمى ابنيه ياپمقله مشغول ايدى . بناءً عليه ؛ سليمان عليه السلام آنلره ايسته ديكى كبى عجيب وغريب قوناقلر وقيشله لر وقلعه لر ياپديرردى كه بشر ايچون اويله محكم ابنيه ياپمق ممكن دكلدى . ديكر برقسمى ده دكزدن اينجى و مرجان كبى قيمتلى شيلرى چيقارمقله مشغوللردى

فخر رازى وخازنك بيانلرى وجهله دكزدن الك اول اينجو چيقارتان سليمان عليه السلامدر . جنلره ايسته ديكى وجهله ايسته ديكى قدر اينجو چيقارتيردى . بوصورتله خدمت سليمانده استخدام اولونان جنلر اطاعتده بولونانلردى . برقسمى ده شيطانك عاصيلرى وطاعتدن خارجلرى ايدى . بناءً عليه ؛ آنلرى سليمان عليه السلام بربرى يانده زنجيرلر ايله باغلامق وحبس ايتمك صورتيله ناس اوزرندن آنلرك شر وفسادلرينى دفع ايدردى .

بعضيلرك « شو خدمات شاقه يه قادر اولان شيطانلرك جسملرى كثيف اولسه بز كوروردك . حالبوكه كوره ميورز واكر اجسام لطيفه ايسه شو بيان اولونان اعمال شاقه يه قادر اولامازلر واكر شو بيان اولونان قوتى حائز اولسه لردى كنديلرينه لعنت ايدن اهل ايمانى هلاك ايدر و مملكتلرينى خراب ايدرلردى ، حالبوكه اهلاك وتخريبده بولونميورلر » عنوانده

ايراد ايتدكلرى سؤاله جواب اوله رق « آنلر جسم كثيفدرلر . بزم كورمديكمزدن آنلرك اولمامسى لازمكلمز . چونكه ؛ بز اجسام كثيفه دن بر چوق موجوداتى كوره ميورز . حال بوكه بونلر موجود وكورولمسى ده ممكندر . مثلا اطبانك خرده بين ايله كوردكلرى وكشف ايتدكلرى ميقروبلر موجود اولدقلرى حالده بز كوره ميورز » دينور . ياخود « شياطينك اجسامى لطيفدر . يعنى الوان ورنكدن خاليدر ، لكن صلابتلى اولديغندن بيان اولونان قوتى حائزدر . چونكه لوندن عارى معناسنجه لطافت قوته مانع دكلدر . سليمان عليه السلامك امرى وجه اوزره برطاقم خدمات شاقه يه قادر اولملرندن آنلره دشمن اولان اهل ايمانى اهلاك و مملكتلرينى تخريبه قادر اولملرى لازمكلمز . چونكه ؛ ابليس بنى آدمه عداوتنى بيان ايتديكى زمان يالكز اهل ايمانى اغفال و اضلال ايده جكنه يمين و عهد ايتديكى كبى جناب حق اهل ايمانه لطف اوله رق آنلرى اهل ايمانى اغراء و اضلالندن ماعدا باشقه جهتلردن تسلطدن منع ايتمشدر . بناءً عليه ؛ خدمات شاقه يه قادرلر ايسه ده مملكتلرى تخريبه واهاليى اهلاكه قادر دكللردر » ديه جواب ويريلور .

∴

واجب تعالى سليمان عليه السلامه ويرديكى نعمتلردن بعضيلرينى بياندن صوكره او نعمتلرك جلالت شانته اشارت واو نعمتلرى استعمالده سليمان عليه السلامك مخير اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴾ بيوريور .

[ايشته شو بيان اولونان نعمتلر سكا مخصوص ويركيمز و احسانمزدر . سكا مخصوص اولونجه يا سليمان ! ايسترسه ك سن او نعمتدن ايسته ديكك كيمسه لره وير مستحقلره مباح اولان حقلرينى ويرمكله آنلره احسانكى تعداد ايت ، ايسترسه ك نفسك ايچون طوت كيمسه يه ويرمه مخيرسك وسنك اوزرينه ويروب ويرمه مكده بزم طرفمزدن سؤال يوقدر .] زيرا ؛ ويروب ويرمه مك امرى سكا مفوضدر .

خلاصه ؛ جناب حقك احسان ايتديكى نعمتلردن زكات وفطره كبى واجب اولاندن ماعدا فقرايه تصدق انسانك يد اختيارنده اولوب ايسترسه مستحقنه احسان ايدر ثواب

آلیر ایسته‌مزسه ویرمز اجرندن محروم اولور . شوقدرکه واجب اولمادیغی ایچون ویرمدیکندن طولایی عذاب اولونماز .

* * *

واجب تعالی سلیمان علیه‌السلامی نعمتلری مستحقلرینه صرف ایدوب ایتمه‌مك جهتنده مخیر قیلدیغی بیاندن صوکره مخیر قیلندیغنك حکمتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴾ بیوربیور .

[سلیمان علیه‌السلام ایچون بزم عندمزده قربیت معنویه وحسن عاقبت واردر.] بناءً علیه بز احسانمزی استعمالده بز آنی مخیر قیلدق ایسته‌دیکی کبی استعماله مأذوندر .

بیضاوینك بیانی وجهله سلیمان علیه‌السلامك دنیاده هیچ کیمسه‌یه نصیب اولمادق ملك عظیم صاحبی اولدیغی کبی آخرتده دخی قربیت تامه‌یه وکوزل مرجعه نائل اولاجغنه بو آیت دلالت ایدر .

* * *

واجب تعالی داود وسلیمان علیهما السلامك دنیاجه پك بیوك نعمتلره نائل و بعض حزن ویره‌جك برچوق ابتلالیه‌ده مبتلا اولدقلرینی بیانله بزم پیغمبریمزی تسلیه بیوردیغی کبی ایوب علیه‌السلامك قصه‌سنی ذکرله دخی تسلیه ایتمك اوزره ﴿ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا اَيُّوبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهُ اَنّ۪ى مَسَّنِىَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ ﴾ بیوربیور .

[ذکر ایت یا اکرم الرسل ! قولمز ایوبی شول زمانده که اوزمانده ربنه ندا ایتدی ودیدی که « مشقت والمله شیطان بنی مس ایتدی » .]

یعنی ؛ ای حبیبم! ذکر ایت عبدمز ایوبك مبتلا اولدیغی مشقتلری واو مشقتلره صبر ومتانتی که صاغلغنده وخسته‌لغنده صبرینه خلل کتیرمدیکی کبی مرضنده شکرینی دخی نقصان یاپمادی .

بیضاوینك بیانه نظراً ایوب علیه‌السلام اسحق علیه‌السلامك اوغلو (عیص) ك

اوغلودر . حرمی ، یعقوب علیه‌السلامك قیزی (لیا) در . ایوب علیه‌السلامی کمال لطف ورضاسنه اشارت ایچون واجب تعالی نفسنه مضاف قیلمشدر. ایوب علیه‌السلام جناب حقه تضرعنده « ای بنم ربم ! شیطان برطاقم محنت ومشقتله بکا طوقوندی. سکا شکایته مضطر اولدم . بن سنك قولکم قدرتم یتدیکی قدر سکا اطاعته عهد ومیثاق ایتدم ، مرحمت بیور. زیرا؛ سندن باشقه التجا ایده‌جك برکیمسه‌م یوقدر » دیمکله نیازده بولوندی.

ایوب علیه‌السلامك ابتلاسنك سببنده اختلاف اولونمشدر : بعض روایته نظراً ایوب علیه‌السلام بر قیون کسر اکل ایدر ، قومشوسنه بر شی ویرمدیکندن مبتلا اولمشدر . کرچه قومشوسنه اوقیون أتندن بر مقدار ویرمکله قومشوسنی ممنون ایتمك واجب دکل ایسه‌ده فقط آنك حالنی دوشونمك افضل اولدیغندن بوفضیلتی ترك ایتمك ایوب علیه‌السلام حقنده زله اولدیغندن ابتلاسنه سبب اولمشدر . یاخود مالی پك چوق ایدی ومملکتی بر کافر ملکك جوارنده اولدیغی حالده اوملك اوزرینه غزا ایتمدیکندن مبتلا اولمشدر . صحیح اولان ابتلاسی ؛ بر زله صدورندن نشأت ایتمه‌مش بلکه ترفیع درجات ایچوندر .

ایوب علیه‌السلامك ابتلاسنه کلنجه ؛ **ایکی نوعدر: برنجیسی ؛ بدنده اولان نعمتلرك زوالیدر . ایکنجیسی ؛ وجودنبویلرینه عارض اولان خسته‌لقدر.** ایشته ایوب علیه‌السلام عارض اولان کدری بیان صره‌سنده سویلنمش اولدیغی سوزنده ابتلاسی ایکی نوع اولدیغنه اشارت ایچون ایکی نوع لفظیله بیان ایتمش ودیمشدرکه « بنی شیطان نُصب وعذابله مس ایتدی» . حاصل اولان الم ؛ شیطانك وسوسه‌سیله اولدیغندن شیطانه مضاف قیلنمشدر . چونکه صادر اولان زله‌یه سبب؛ شیطانك وسوسه‌سی اولوب وسوسه ایسه محن ومشقته وسیله اولدیغندن ایوب علیه‌السلامك محنتی شیطانه نسبت اولونمشدر، یوقسه اواللی خلق ایدن الله تعالی‌در. زیرا ؛ شیطانك ناس اوزرنده امراض وآلام خلقنه قدرتی یوقدر. اکر شیطانك بومثللو آلام واکداری وامراض واسقامی خلقه قدرتی اولمش اولسه ایدی کندی حیات ومماتمز ومرض وصحتمز شیطاندنمیدر ویاخود الله تعالی‌دنمیدر بیلنمز شبهه‌لی برحالده اولمسی لازم کلیردی . بو ایسه باطلدر . زیرا ؛ بوکبی شیلره قادر اولسه انبیا ، اولیا وعلما کبی سومدیکی کیمسه‌لری اضرار ایدردی . چونکه ؛ خیره صرف افکار ایتمیه‌جکی طبعنك

اقتضاسیدر. حالبوکه وقوعات بونك عکسنی اثبات ایتمکده‌در. بناءً علیه؛ امراض و آلام، حیات و ممات جمله‌سنك خالقی الله تعالی‌در.

فخر رازی و نیسابورینك بیانلری وجهله شیطانك وسوسه‌سنك کیفیتنده اختلاف واردر، شویله‌که: ایوب علیه السلامك خسته‌لغی زیاده‌لشنجه شیطان نعم سابقه‌یی و آلام حاضره‌یی ذکرله ایوب علیه السلامی راحتسز ایدردی. **یاخود** شیطان وسوسه صورتیله کلیر عافیت بولامیه‌جغندن بحثله ذهننی مشغول ایدردی. **یاخود** حرمنه زوجك بکا اطاعت ایدرسه بن خسته‌لغنی کیده‌ریرم دیر و حرمی‌ده ایوب علیه السلامه سویله‌دیکنده ایوب علیه السلام راحتسز اولوردی. ایشته شو بیان اولونان صورتلردن هرهانکی صورتله وسوسه ایدرسه ایتسون ایوب علیه السلامك راحتسزلغنی موجب اولدیغندن جناب حقه تضرع و نیازه باشلایارق «یارب! بنی شیطان مس ایتدی شرینی بندن قالدیر» دیمشدر.

شو تفصیلاتدن آکلاشیلدیغی وجهله شیطانك ایوب علیه السلامی وسوسه‌سنده ایکی احتمال واردر: برنجیسی؛ بعض خصوصات حقنده وسوسه ایتمکله ایوب علیه السلامدن زلتك صدورینه سبب اولمسیدر. ایکنجیسی؛ ترفیع درجات ایچون ایوب علیه السلامه عارض اولان خسته‌لغك اوزادیغی زمانده وسوسه ویرمکله قلب نبویلرینی محزون و اولاد و عیالنی اضلاله تصدی ایتمسیدر. چونکه؛ خازنك بیانه نظراً بعض روایتده ایوب علیه السلامك خسته‌لغی اون سکز سنه قدر اوزامش و مرض اوزادقجه شیطان وسوسه‌دن کیری طورمامش و بناءً علیه جناب حقه شکایت ایتمشدر.

ایوب علیه السلامك خسته‌لغی اهالی‌یه نفرت ویره‌جك بر خسته‌لق دکلدی. زیرا؛ انبیاء عظام حضراتی ناسه نفرت ویره‌جك علل و امراضدن مصونلردر. چونکه؛ انبیاء فخام حضراتی ناسی حقه دعوت و دنیوی و اخروی منفعتلرینی خلقه تبلیغه مأمور اولدقلرندن ناسله اختلاط و انسیت ایتملری لازمدر. بناءً علیه؛ ناسك کندیلرندن نفرت ایده‌جکی امراضدن سالم اولملری البته لازمدر. اکر سالم اولمسه‌لر انبیادن مطلوب اولان مصلحت و بعث اولونملرنده‌کی حکمت ضایع اولاجغندن خلقی ارشاده مأمور اولان کیمسه‌لرده خلقك نفرت ایده‌جکی بر شی ظهور ایتمز. شو حالده ایوب علیه السلامك

خسته‌لغی حقنده بعض قصاصلرك حکایه‌لری و یازدقلری شیلر یالاندر. زیرا؛ قواعد شرع شریفه و عقله و منطقه مخالفدر. بناءً علیه؛ مؤمن اولان کیمسه بومثللو حکایه‌لره سمع اعتبار ایتمز. اوت! خسته‌لغی واردی، فقط صبری و تحملی چوقدی و شکایتی شیطاندن اولوب خسته‌لغندن دکلدی.

*
* *

واجب تعالی ایوب علیه السلامك شیطاندن شکایتنی بیاندن صوکره شکایتنی قبول ایدوب خسته‌لغندن خلاصك سببنی تعریف ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴾ بیوریور.

[یا ایوب! وور آیاغکی یره. آیاغکی ووردیغك یردن چیقان صو غسل اولوناجق و ایچیله‌جك بر صوئوق صودر.]

یعنی؛ ایوب علیه السلام کمال اخلاصله بزه التجا و دعاسنك قبولنی رجا ایدنجه بزم عنایت ازلیه‌مز و مرحمت سبحانیه‌مز ظهور ایده‌رك علی طریق الالهام بز آکا دیدك‌که «یا ایوب! آیاغکی یره وور. او محلدن چیقاجق صویی کوزله». او صو چیقنجه ییقانمسنی کندینه تعلیم و تنبیه اولمق اوزره «ایشته شو صو سنك غسل ایده‌جکك و شفایاب اولاجغك صوئوق بر صودر» دیمکله شفا بولاجغنی بیان ایتدك و بو امریمزه امتثالاً غسل ایتدی و ایچدی و لطف و کرممزله عافیت بولدی. زیرا؛ وجودینك طیشنه عارض اولان حرارت ییقانمسیله و باطننه عارض اولان خسته‌لقده ایچمسیله بالکلیه زائل اولدی، اسکی عافیتی یرینی بولدی.

بعض مفسرینك «پیکار ایکی ظهور ایتدی. بری صیجاق صو که آنکله ییقاندی. دیکری‌ده صوئوق صو ایدی که آنی‌ده ایچدی» دیمشلرسه‌ده آیتك ظاهری پیکارك ایکی اولمسنه مساعد دکلدر. زیرا؛ ییقاناجق صویك صوئوق اولدیغی صراحةً بیان اولوندیغی کبی لفظ آیتده مفرد اولارق وارد اولمشدر.

*
* *

واجب تعالی ایوب علیه‌السلامك عافیتنی بالبیان جسم نبویلری شفایاب اولدقدن صوکره واقع اولان لطف الٰهی‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرَى لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴾ بیوریور.

[بز ایوبه اهلنی واهلیله برابر آنلرك برمثلنی ویردك. زیرا شو ویردیکمز؛ بزدن ایوبه احسان وعقل صاحبلرینه وعظ ونصیحت اولسون که هرکس بوندن عبرت آلسون.]

یعنی؛ ایوب علیه‌السلامك صحتی یرینه کلنجه بزه سجده ایله عبادت ونعمتمزه شکر ایتدکدن وذاتمزه اخلاصله مشغول اولدقدن صکره وفات ایدن چوجقلرینی تمامیله ویردیکمز کبی بزدن ایوبه احسان وسائر ارباب عقوله وعظ اولسون ایچون آنلرك برمثلنی دها ویردك که عقل صاحبلری ایوب علیه‌السلامك صبر ومتانتله ظفریاب اولدیغنی تذکر ایده‌رك بلایا ومصائبك نزولنده آکا اقتدا ایتسونلر وبیلسونلرکه صبرك عاقبتی سلامتدر.

بیضاوینك بیانی وجهله ایوب علیه‌السلامك اهلنی واولادینی ویرمك؛ اولدکدن صوکره دیرلتمك صورتیله‌میدر یاخود باشندن طاغیلدقدن صوکره طوپلامق صورتیله‌میدر ویاخود آنلرك ایکی مثلنی ویرمك صورتیله‌میدر؟ علما آره‌سنده اختلاف واردر. چونکه؛ آیتك ظاهر لفظنده بیان اولونان توجیهلرك جمله‌سنه مساعده واحتمال واردر.

⁂

واجب تعالی ایوب علیه‌السلام عافیت بولدقدن صوکره خسته‌لغنده واقع اولان بعض شیلرك اکمالی ایچون کلن امر الٰهی‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ ﴾ بیوریور.

[«سن الکله بر طوتام اوت آل، آنکله حرمکه وور یمینکده حانث اولما» دیدك.]

یعنی؛ بز عظیم الشان ایوبك صحتنی اعاده وجمیع آلام واکدارینی ازاله ایتدکدن صوکره خسته‌لغی زماننده حرمی (لیا) که یعقوب علیه‌السلامك قیزی ویاخود (رحیمه) که حضرت یوسفك اوغلو افرائمك قیزینه خسته‌لغندن عافیت بولورسه یوز دکنك وورمق

اوزره واقع اولان یمیننده برائتنی تعلیم ایتمك اوزره «یوز پارچه‌دن باغلانمش الکه بر طوتام اوت آل، آنکله حرمکه یوزی‌ده اصابت ایده‌جه‌سنه بردفعه وورکه یمینکده حانث اولما» دیدك.

فخررازی وبیضاوینك بیانلری وجهله حرمی بر حاجت ایچون کیتدیکنده برآز کچ کلدیکندن غضب ایده‌رك «خسته‌لغمدن اییی اولورسه‌م سکا یوز دکنك ووره‌یم» دیه‌رك یمین ایتمشدی. ایشته بو یمینی یرینه کتیرمك اوزره سهولت تعلیمنی جناب حق بو آیتده بیان بیورمش وایوب علیه‌السلامك حرمنه لطف ایتدیکنه دخی اشارت ایتمشدر. چونکه؛ ایوب علیه‌السلامه حرمی چوق خدمت ایتدیکندن ایوب علیه‌السلام آکا چوق محبت ایدردی ولکن نه‌چاره‌که غضب حالنده یمین ایتمشدی. بناءً علیه؛ ایوب علیه‌السلامك محبتنه وحرمنك حسن خدمتنه مکافات اولمق اوزره جناب حق بو تسهیلاتی تعلیم بیورمش وهر ایکیسنی‌ده مسرور ایتمشدر. زیرا؛ الله تعالی‌نك سودیکی قوللرینه مرحمتی بولدر، فقط هنر، جناب حقی راضی قیلمق ومرحمتنی جلبه استحقاق کسب ایتمکدرکه اصل ایشك مشکل جهتی‌ده بوراسیدر، بوقسه جناب حق دیله‌دیکی وجه اوزره قوللرینك مشکلاتنی حل ایدر وایشلرینی تسهیل بیورر. شو رخصت شرعیه الی یومنا هذا باقیدر. چونکه؛ بزدن اول کچن انبیانك شریعتنی جناب حق قرآنده بزه بیان ایدنجه او حکم بزم ایچون‌ده عین شریعتدر.

⁂

واجب تعالی ایوب علیه‌السلامك احسانه وحسن مکافاته لایق اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴾ بیوریور.

[بز محقق ایوبی صبر ایدیجی بولدق، نه کوزل قولمزدر ایوب!] زیرا؛ هر امورنده بزه صوك درجه رجوع ایدیجیدر.

یعنی؛ بز عظیم الشان ایوب علیه‌السلامه احسان ایتدك. نصل احسان ایتمه‌یلم؟ البته احسان ایدرز. زیرا؛ اوزرینه هجوم ایدن بالجمله بلایایه بز آنی صبر ایدیجی بولدق. نه کوزل عبددر ایوب که خسته‌لغنك شدتنده بیله فزع وفریاد ایتمدی. چونکه؛ جمیع امورنده بزه رجوع وامورینی بزه توکیل وتفویض ایدر.

فخر رازی وقاضینك بیانلری وجهله ایوب علیه السلام جناب حقه شیطاندن شکایت ایدوب خسته‌لغندن شکایت ایتمه‌مشدر. دشمندن دوسته شکایت جائز اولدیغندن شو شکایتی صبرینه مانع دکلدر. مع مافیه شیطانك وسوسه‌سی دین حقنده اولدیغندن جناب حق ایوب علیه السلامی صبریله ثنا بیورمشدر. بناءً علیه؛ بر کیمسه‌نك خسته‌لغنده مرضنك دفعی ایچون جناب حقه التجاسی شکایت عد اولونمادیغی جهتله صبرینه مانع دکلدر واجرینه نقصان کلمز. شو حالده خسته‌لغنده عافیت ایسته‌مك وشفاسنی آرامق وطبیبه مراجعت ایدوب علاج ایچمك واسباب تحری ایتمك شکایتدن معدود دکلدر. کذلك خسته‌لرك تکیه‌لره وتربه‌لره کیتمسی واو تکیه‌لرده وتربه‌لرده یاتان ذواتك حرمتنه جناب حقه دعا ایتمسی وشفا ایسته‌مسی توکلنه وصبرینه مانع اولماز.

*
* *

واجب تعالی ایوب علیه السلامك قصه‌سنی ذکرله رسولنی تسلیه بیوردیغی کبی ابراهیم واسحق ویعقوب علیهم السلامك قصه‌لرینی ذکرله دخی تسلیه ایتمك اوزره ﴿ وَاذْكُرْ عِبَادَنَا اِبْرَاهِيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ اُولِى الْاَيْدٖى وَالْاَبْصَارِ ﴾ بیوریور.

[ذکر ایت ای رسول ذیشان! قوللریمز ابراهیم واسحق ویعقوبی که آنلر طاعتده قوت ومراسم دینیه‌ده بصیرت صاحبلریدر.]

یعنی؛ ای حبیبم! اجدادکدن ابراهیم علیه السلامك حالنی ذکر ایت ونارہ ادخال اولوندیغنده صبرینی دوشونکه سن ده قومکدن کوردیکك اذایه آنك کبی صبره دوام ایده‌سك وابراهیمك اوغلو اسحق علیه السلامی دخی ذکر ایت که بر چوق محن ومشقته کوکس کردی ویعقوب علیه السلامك، اوغلو یوسفی غائب ایدوب چوق سنه‌لر حزن و کدر ایچنده وقت کچیردیکنی ذکر ایت که متسلی اولاسك و آنلرك اخلاق حمیده‌لرینی ذکرله ناس عبرت آلسون ومتنصح اولسونلر واوصاف جمیله‌لرنده آنلره اقتدا ایتسونلر. زیرا؛ آنلره اقتدا ایتمك لازمدر. چونکه؛ آنلر اطاعت الٰهیه‌ده قدرت کامله و احکام دینده معرفت تامه صاحبلریدر. بناءً علیه؛ آنلره اقتدا ایدنلر

فوز وفلاح صاحبی اولدقلری کبی سعادت دارینه دخی نائل اولورلر. چونکه؛ آنلر اصحاب توحیدك وارباب کشفك مقتدالریدر.

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده ذکر اولونان پیغمبران ذیشانك اعمال قویه وبصیرت تامه‌لرینی ذکرله جاهللره تعریض اولونمشدر. زیرا؛ عنود جاهللر آنلره نسبتله کور، طوپال وکوت (کوتوروم) مثابه‌سنده‌درلر. چونکه؛ فخر رازینك بیانی وجهله نفس ناطقهٔ انسانیه ایچون ایکی قوت واردر: بریسی؛ **قوهٔ عامله‌در** که آندن صدور ایدن اطاعت الٰهیه‌در. عملك اکثریسی أل ایله اولدیغندن مذکور ذوات فخامك **عمللرنده** ایدی یعنی **الللر** تعبیر اولونمش و (اولی الایدی) دینمشدر. علم وعرفانده بصیرتك مدخلی زیاده اولدیغی جهتله **عرفانلرنده** ابصار ایله تعبیر اولونمشدر. دیکری؛ **قوهٔ عالمه‌در** که آندن صدور ایدن معارفك اشرفی معرفت اللهدر. بو ایکیدن ماعدا ایله مشغول اولمق عبث ولغودر. بناءً علیه؛ علم و عملدن خالی اولان جهله کور و طوپال کیمسه‌لر منزله‌سنده‌در. زیرا؛ علمی اولمادیغندن کوره و عملی اولمادیغندن چولاغه و کوته بکزه‌رلر.

﴿ اِنَّا اَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ ۞ وَاِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْاَخْيَارِ ﴾

[آنلر نصل مقتدابه اولماسونلر. آنلر مقتدابه‌درلر. زیرا؛ آنلری بز خصلت حمیده صاحبی و اخلاق حمیده‌لریله ممتاز قیلدق که او خصلت حمیده؛ دار آخرتی ذکردر وآنلر بزم عندمزده نبوت ایچون منتخب خیرلی قوللریمزدر. چونکه؛ آنلرك نظرلرینك نهایه‌سی امر آخرتدر ودائما خیر طلب ایتمکدر. بناءً علیه؛ مستجاب الدعوه ودنیاده ذکر جمیل وآخرتده رفع درجات صاحبلریدر.]

ایشته بو آیت جلیله‌دن آکلاشیلدیغی وجهله انسانلر ایچون اك بیوك وظیفه؛ انبیاء عظامه اقتدا وآنلرك اخلاقیله تخلق ایتمکدر. زیرا؛ سعادت انسانیه‌نك جمله‌سی آنلره اقتدا ایتمکده‌در، یوقسه زمانمزده‌کی سفها کروهی کبی آوروپا کافرلرینی تقلید ایتمکده سعادت یوق، بلکه عین سقامت وفلاکت عظیمه واردر. اوت! ارباب صنایعدن ولو کافر اولسون صنعت اوکرنمك لازمدر، لکن آنلرك عادات اسلامیه‌یه مغایر اولان عادتلرینی

آلمق لازم دكلدر . آنلرك عاداتی عادات اسلاميه اوزرينه ترجيح ايتمك غضب الٰهی يی جالبدر و وقوعات روز مره ده بوكا شاهددر .

﴿ وَاذْكُرْ اِسْمٰعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِنَ الْاَخْيَارِ ﴾

[ذكر ايت يا اكرم الرسل ! اجدادكدن اسمعيل عليه السلام واليسع وذا الكفل حضراتی . زيرا ؛ بونلرك جمله سی اخيار دندر .] چونكه ؛ بونلر قدر الٰهی يه وقضاء سبحانی يه نصل راضی اولديلر وصبر ايتديلر وبر چوق محن ومشقته تحمل ايتديلر وكوكس كرديلر . بناءً عليه ؛ انسانلر آنلرك مسلكنه سلوك ايدوب اخلاق نقطه سندن آنلرك مقتدابه اولملری لازمدر . (اليسع) حضرتلری (يخطوب) ك اوغليدر . الياس عليه السلام بنی اسرائيل اوزرينه حكم ايتمك ايچون آنی خليفه تعيين ايتمشدی .

بيضاوينك بيانه نظراً (ذا الكفل) ، (اليسع) ك عميسی اوغلودر . ياخود ايوب عليه السلامك اوغلو (بشر) ك اوغلودر وبنی اسرائيلك شرندن فرار ايتمش اولان يوز عدد نبيلری حمايه ايدوب كفيل اولديغندن كنديسنه (ذا الكفل) دينمشدر .

﴿ هٰذَا ذِكْرٌ ﴾

[شو ذكر اولونان انبياء عظامك مناقبلری بر ذكر جميل و مناقب شريفه در .] زيرا ؛ آنلرك جلالت قدرلری وشان وشرفلری واردر . بناءً عليه ؛ آنلره اقتدا ايدنلر فوز وفلاح بولاجقلرندن آنلره اقتدا لازم اولديغی توصيه اولونمشدر . اوحالده انسان دائما ايشنده وسوزنده انبياء عظام حضراتنه اقتدا ايتمليدر كه دنياده وآخرتده سعادته نائل اولسون .

∴

واجب تعالی انبياء عظامدن بعضيلرينك مناقبلرينی ذكرله قومنك سفاهتلری اوزرينه صبر ايتمسنی رسولنه توصيه ايتدكدن صوكره اهل خيرك نائل اولاجقلری درجه لری بيانله دخی صبر اولونمسنی توصيه ايتمك اوزره ﴿ وَاِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴾ بيوريور .

[حرام اولان شيلردن اجتناب ايدن ارباب اتقا ايچون عندالوهيتمزده حسن مرجع واردر .] زيرا ؛ آنلر رضاء باری يی تحصيل وغضب سبحانيدن صاقينمق ايچون بوتون حرام اولان شيلردن نفسلرينی وقايه وبالعموم اوامره امتثاله سعی ايتدكلرندن عاقبت حسنه يه نائل اولاجقلری محققدر . چونكه اتقا ؛ جميع سعاداته سببدر . بناءً عليه ؛ انسان اتقا ايتمليدر كه اتقاسی سايه سنده بوآيتده بيان اولونان كوزل مرجعه نائل اولسون .

∴

واجب تعالی متقيلر ايچون حسن مآب اولديغنی بياندن صوكره حسن مآبی تفسير ومآلنی بيان ايتمك اوزره ﴿ جَنَّاتِ عَدْنٍ مُفَتَّحَةً لَهُمُ الْاَبْوَابُ * مُتَّكِئِينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ * وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ اَتْرَابٌ ﴾ بيوريور .

[اومتقيلر ايچون حاضرلانان حسن مآب ابدی اولارق اقامت اولوناجق جنتلردر كه آنلر ايچون قاپولری آچيلمشدر . اومتقيلر جنتلرده كرسيلر اوزرنده اولدقلری حالده چوق ميوه لر وشرابلر ايسترلر واهل جنتك يانلرنده زوجه لری واردر كه او زوجه لرك كوزلری آنجق زوجلرينه منحصر وزوجلرينك غيری يه باقمازلر .]

يعنی ؛ متقيلر ايچون مهيا اولان جنتلر عدن اسميله مسمی اولان جنتلردر كه اوجنتلرك قاپولری آچيق ، يوللری كنيش ، اصلا ازدحام يوق وهر كس ايسته ديكی قاپولردن كيرر ، مانع اولماديغی كبی پرده دخی يوقدر . جنتده صندالیه وقولتوقلر اوزرنده كمال استراحتله چوق ميوه لر وشربتلر ايسترلر وآنلرله تلطيف اولونورلر وهر نه ايسترلرسه ايسته دكلری اللرينه ايسته دكلری زمان كلير آرزولری اصلا كيری قالماز .

بيضاوينك بيانی وجهله جنتده مأكولات ومشروبات مجرد تلذذ ايچون اولوب تغذی ايچون اولماديغنه اشارت ضمننده جنت نعمتلرندن يالكز فاكهه نك وشرابك ذكريله اكتفا اولونمشدر . جنتده هر نوع ميوه بولوناجغنه اشارت ايچون (فاكهةٍ) كثرتله توصيف اولونمشدر . جنت نعمتلرينك اك مهمی نكاح وتزوج اولديغنه اشارت ايچون جناب حق

نسوانی صراحةً ذکر ایتمشدر. اهل جنتك متعدد زوجه‌لری وار ایسه‌ده بینلرنده غیرت وحسد کبی اخلاق فاسده اولماز. زیرا؛ جمله‌سی عدالت وکمال لطافت وملاحت اوزره اولدقلرندن بینلرنده کوچوکلك وبویوکلك اولمایوب حسن جمال جهتندن مساوی اولوب اصلا تفاوت اولمادیغی جهتله جمله‌سنك اشتهاسی ومیلی مساوی اولور، یکدیکرینه ترجیح اولماز. بناءً علیه؛ بربرلرینی قیصقانمق یوقدر و اکثریسی انسانلرك اعمال مرضیه و اخلاق حسنه‌لرندن خلق اولونمش حوریلردر وهپسنك اوتوز اوچر یاشنده اولاجقلری مرویدر.

* * *

واجب تعالی اهل جنتك کمال راحتلرینی بیاندنصکره اهل جنته طرف الٰهیدن واقع اولاجق تلطیفی بیان ایتمك اوزره ﴿ هٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ * اِنَّ هٰذَا لَرِزْقُنَا مَالَهُ مِنْ نَفَادٍ ﴾ بیوریبور.

[ای اهل جنت! ایشته شو سزك حضوریکزده بولونان نعمتلر کتب سماویه‌ده رسوللرك لسانیله یوم حساب ایچون سزه وعد اولونان نعمتلردر. ایشته شو نعمتلر بزم سزه کمال جود و کرممزدن ویردیکمز رزقمزدز، او رزق ایچون توکنمك یوقدر.] بناءً علیه؛ ییك، ایچك کیفکزه باقك.

﴿ هٰذَا ﴾

[ایشته شونی ایی بیلك وآلاك که حقیقت بوندن عبارتدر.] بوندن باشقه شیطانك وعوامك اغفالاتنه قاپیلمایك. زیرا اعتقاد حق؛ بودر، بونك خلافنی اعتقاد ایتمك باطلدر. بناءً علیه؛ بو اعتقاد اوزره ثبات ایتمك لازمدر.

* * *

واجب تعالی اهل جنتك احوالنی بیاندنصکره اهل نارك احوالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَاٰبٍ * جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴾ بیوریبور.

[طاعات الٰهیه‌دن چیقمش اولان عاصیلر ایچون مرجع شر واردر. ایشته او شر اولان مرجع؛ جهنمدر. عاصیلر جهنمه داخل اولورلر. نه فنا دوشکدر اهل جهنمك دوشکی.]

یعنی؛ احکام شرعیه‌مز خارجنه چیقان و شهوات نفسانیه‌لرینه تبعیت ایدن عاصیلره واریلاجق شر موقع واردر، او موقعه واریرلر. زیرا؛ انلر عصیانده غیریلری تجاوز ایتدکلرندن واره‌جقلری محلك شری غیریلرندن زیاده‌در. چونکه جزا؛ جنایته کوره‌در. اهل جهنمك، عمللرندن حاصل اولمش عقربلر ویلانلر ایچنده کمال رذالتله جهنمه کیررلر وانواع حسرتله ابدی جهنمده قالیرلر. بناءً علیه؛ نه کوتو دوشك اوزرنده قالیرلرکه او دوشك عین جهنم آتشیدر.

﴿ هٰذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ * وَاٰخَرُ مِنْ شَكْلِهِ اَزْوَاجٌ ﴾

[ایشته شو جهنم آتشی آنلرك محللریدر. اورایه داخل اولونجه آنلره طرف الٰهیدن «طادك سزاوجهنم عذابندن، ایشته سزك جزا کزدر» دنیلور وشو کوستریلن عذاب وطعاملری تکلیف اولونان آتش وشراب. آنلرك یوزلرینی کباب ایدرجه‌سنه صیجاق صودر. زیرا؛ آنلر مرضیٔ الٰهینك خلافنه ایشله‌مش اولدقلری شهوات نفسانیه آتشلرینك یاقمش وقیزدیرمش اولدیغی صولرله باغیرصاقلری یانار و آنلرك ایچدکاری صولرك برقسمی‌ده اهل جهنم یاندقجه آنلرك وجودلرندن آقان قانلی ایرینندر ودیکر بر قسمی غایت صووق صوکه ایچنجه آغزلرنده طوکمق صورتیله معذب اولورلر.] چونکه؛ جهنم آتشی نصل یاقارسه جهنمده بولونان زمهریر طبقه‌لرینك صووقلری‌ده اودرجه‌ده مشکلدر. بناءً علیه؛ عذاب جهنم صیجاقله اولدیغی کبی صووقله‌دخی اولاجقدر، بلکه جهنمده آتش طبقه‌لرندن زمهریر طبقه‌لرینك عذابی دها شدتلیدر. **جهنمده عذابلر متعدد و بر چوق نوعلری بولوندیغندن وعذاب اوزره عذاب اولدیغندن** ازواج دیمشدر.

فخر رازی و نیسابورینك بیانلری وجهله اهل نارك غلظت طبیعتلری سببیله دنیاده اللهك قوللرینه صووق بولوندقلری جهتله زمهریرله معذب اولوناجقلری کبی اللهك قوللرینی اصلاح ایچون وضع اولونان قوانین الٰهیه‌نك خارجنه چیقوب حدود الٰهیه‌دن

غفلت ايده‌رك عليم وحكيم اولان واجب تعالى‌نك احكامندن اعراضله مستحق اولدقلرى جهنم عذابيله دخى معذب اولاجقلردر .

*
* *

واجب تعالى اهل جهنمك بعض عذابلرينى بياندن صوكره جهنمه كيرن رئيسلرك تابعلرى جهنمه كيروب صيقيشه‌نجه فرياد ايتدكلرنده جهنمك خزينه‌دارلرى طرفلرندن ويريلن جوابى بيان ايتمك اوزره ﴿ هٰذَا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْ ﴾ بيوريور .

[« اى رئيسلر! شو سزك آرقه‌كزده سزى طارالتانلر سزكله جهنمه كيريجى بر جماعت‌كه دنياده آنلر سزك اتباعكزدر. نصل‌كه دنياده سزى تقليد ايده‌رك آرقه‌كزدن كيدرلردى. كذلك آخرتده دخى سزك آرقه‌كزدن جهنمه كيرمشلردر. بناءً عليه آنلرك تضييقندن سزك قورتولماكز ممكن اولامز » ديمكله زبانيلر اهل جهنمك فريادينى رد ايدرلر.]

چونكه ؛ دنياده اتباعلرندن نه‌قدر ممنون اولورلرسه آخرتده اوقدر صيقينتى كوره‌جكلرى شبهه‌سزدر .

يعنى ؛ اهل جهنم جهنمه كيردكدنصكره آرقه‌دن كلنلرله يرلرى طارالنجه فرياد وفغانه باشلارلر ويرلرينك طارالتديرلماسنى ايسترلر وزبانيلر طرفندن آنلره « دنياده سزك تابعلريكز سزكله جهنمه كيره‌جكلردر » ديمكله جواب ويررلر .

*
* *

واجب تعالى شو جواب اوزرينه سويله‌يه‌جكلرى سوزلرينى على طريق الحكايه بيان ايتمك اوزره ﴿ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ اِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ ﴾ بيوريور .

[رؤسا يعنى متبوعلر ديرلركه « آنلر ايچون وسعت يوق واولماسون. زيرا آنلرده بزم كبى جهنمه داخل اوله‌جقلردر وآنلر بزم اتباعمزدر . بناءً عليه ؛ بوللغه لايق دكللردر .]

*
* *

واجب تعالى متبوعلرينك سوزلرينى ايشيدن تابعلرك مخاصمه طريقيله سويلدكلرى

سوزلرينى حكايه صورتيله بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالُوا بَلْ اَنْتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ اَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا فَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴾ بيوريور .

[رئيسلرينه جواب اولارق اتباع كروهى معارضه طريقيله ديرلركه « بلكه آنلر ضلالتلريله بزى اضلال ايدن ويولدن چيقاران متبوعلريمزدر . بناءً عليه ؛ اى رئيسلر ! سزك حقكزده (لا مرحباً بكم) دنيلمك لايقدر . يعنى وسعت اولماق سزه لايقدر، تضييقه شايان سزسكز. زيرا؛ جهنمه كيرمكلكمزه سبب اولان كفرى بزه تقديم وكفرى بزه تلقين وايجاد ايدن سز اولديغكزدن عليهكزه دعايه لايقسكز . بناءً عليه ؛ سزك كبى متبوعلرك وبزم كبى تابعلرك قرار ايده‌جكلرى محل نه‌چيركين محلدر جهنم » .]

مرحبا ؛ يرك بول اولسون راحت اول ديمكدر . شو حالده (لا مرحباً بكم) **يركزده وسعت اولماسون طار اولسون** ديمكدر .

اهل نارك بربريله شو بيان اولونان وجه اوزره منازعه ايدوب چكيشمكدن خالى قالميه‌جقلرينه بو آيت دلالت ايدر . چونكه ؛ انسانلرك طوتدقلرى ايشك عاقبتنده فنالق ظهور ايدنجه « سندن اولدى ، بندن اولمادى ، فلاندن اولدى » كبى صوچه صاحب چيقماماق ومنازعه ايتمك بو دنياده دخى عادتدر. ايشته عين حالك آخرتده دخى ظهور ايده‌جكنى بو آيتده جناب حق بيان بيورمشدر .

مرحبا ؛ بو دنياده اهل ايمانك اوتوردقلرى مجلسلرده يكديكرينه قارشى تعاطى ايتدكلرى التفات وحرمتلردر. بناءً عليه ؛ بو منوال اوزره هر مجلسده دعا ايدوب بربرينى ممنون ايتمك وكوكلنى آلمق عادات اسلاميه‌دندر. بو عادتك اهل جنت آره‌سنده دخى جريان ايده‌جكنه بو آيت دلالت ايدر . چونكه ؛ اهل جهنمك بو يولده التفاتى بربرندن منع ايتمسى اهل جنتك منع ايتميه‌جكلرينه دليلدر .

*
* *

واجب تعالى اهل نارك بربرلرينه معارضه ايده‌جكلرينى بياندن صوكره اتباع كروهنك

جناب حقه تضرع ونياز ايده‌جكلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِى النَّارِ ﴾ بيوريور .

[دنياده فقرا كروهنى اضلال ايدن رئيسلرينى آخرتده فقرا كروهى توبيخ ايتدكدن صوكره ديرلركه « اى بزم ربمز ! بزه شو كفرى تقديم وتلقينله اضلال ايدوب آلداتان رئيسلرمزك عذابنى جهنمده ايكى قات ياپ .] زيرا ؛ آنلر كنديلرى ضلالتده اولدقلرى كبى بزى ده اضلال ايتديلر . بناءً عليه ؛ بزم كبى يالكز ضلالتله اكتفا ايتمديلر . زيرا ؛ بزلرى ده كنديلرى كبى يولدن چيقارمغه سعى ايتديلر » ديمكله تشفّى صدر ايدرلر .

خازنك بيانى وجهله كنديلرينك ضلالتيله اكتفا ايتميوب باشقه‌لرينى اضلال ايدنلرك عذابلرى ايكى قات اولور . زيرا ؛ بريسى ضلالك ديكرى اضلالك جزاسيدر . چونكه هركسك جزاسى ؛ عمله كوره‌در . بناءً عليه ؛ بو كبيلرك عذابلرى ايكى قات اولمق آنلر حقلرنده ظلم اولمازكه كندى استحقاقلريدر .

رسول اللهك « بر كيمسه بر كوتو عادت ايجاد ايدرسه او عادتك وبالى اونك اوزرينه اولديغى كبى الى يوم القيام او عادتى ايشله‌ينلرك وبالنك برمثلى دخى ايجاد ايدن كيمسه‌نك اوزرينه اولاجغنى » بيان بيورمسى ده بو معنايى تأييد ايدر .

*
* *

واجب تعالى دنياده بو كبى كفرى وسائر كناهلره هركسى ترغيب ايدنلرك انواع عذابله معذب اولاجقلرينى بياندن صوكره آنلر آره‌سنده جريان ايده‌جك محاوره‌لرى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرٰى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْاَشْرَارِ ۞ اَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا اَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْاَبْصَارُ ﴾ بيوريور .

[جهنمه كيرنجه او رئيسلر ديرلركه « بزه نه اولديكه دنياده ارذلدن عد ايتديكمز برطاقم رجللرى كورميورز . حتى بز آنلرى استهزا ايدر وآلت مسخره اتخاذ ايدردك ، يوقسه كوزلريمز آنلرى كورمكدن يا كلديمى ؟ » ديمكله دنياده بكنمدكلرى فقرا كروهنك جهنمده كنديلرى ايله برابر بولونمادقلرندن بحث ايدر .]

يعنى ؛ رئيسلر انواع عذابه دوچار اولونجه ديرلركه « بزه نه اولدى وكوزيمزه نه كبى شى عارض اولديكه برطاقم فقرايى اعتباردن ساقط اولدقلرى جهتله آره‌مزده ارذل كروهندن عد ايدر واهميت ويرمزدك . شيمدى بز آنلرى كورميورز . حالبوكه دنياده بز آنلرى مجلسمزده اويونجاق اتخاذ ايدردك ، يوقسه دنياده‌كى اعتقادلرى كبى آنلر جهنمه كيرمديلرمى وياخود بزم كمال اضطراب والملرمزدن كوزلريمز آنلرى كورمكدن امتناع مى ايديور ؟ » . ايشته رؤسا بويله ديمكله جهنمده فقراء مسلمينى كورمدكلرينه اظهار اسف ايدرلر .

خلاصه ؛ بو دنياده اتباعنى اضلال ايدن رؤسانك جهنمه كيردكلرنده فقراء مسلمينى كوره‌مدكلرينه تأسف ايده‌جكلرى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندر .

*
* *

واجب تعالى اهل نارك مخاصمه‌لرينى بياندن صوكره بو مخاصمه‌نك حق اولوب واقع اولاجغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ ذٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ اَهْلِ النَّارِ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! ايشته شو اهل ناردن حكايه اولونان سوزلر حق وثابتدر ، البته واقع اولاجقدر .] چونكه ؛ آنلر جهنمه كيرنجه بينلرنده بو كبى مكالمه جريان ايده‌جكنده شك يوقدر . زيرا ؛ رؤسانك اتباعنه اتباعك رؤسايه (لا مرحبًا) ايله دعاده ومقابله‌ده بولوناجقلرى خصومتدن باشقه برشى دكلدر . بونكله برابر دنياده اهل ايمانى استهزا ايدوب اكلنير ايكن وآنلرله هم مجلس اولوب آنلرى كوچوك كوره‌رك كنديلرينك مجلسنده بولونملرينى مناسب كورميوب شرار ناسدن عد ايدركن كنديلرينك جهنمه كيروب آنلرك كيرمديكنى كورونجه اهل ايمانى جهنمده كوره‌مدكلرندن طولايى محزون اولاجقلرى حقدر وعذابلرى اوزرينه عذابدر .

*
* *

واجب تعالى اهل جهنمك مخاصمه‌لرينى بياندن صوكره سوره‌نك بدايه‌سنده بيان اولونان حقه دعوتى تأكيد ايتمك اوزره ﴿ قُلْ اِنَّمَا اَنَا مُنْذِرٌ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴾ بيوريور .

[ای حبیبم! سن کافرلره خطاباً دی که « بن آنجق حقه اجابت ایتمه ین منکرلری قورقوتوجی یم وواحد قهار اولان الله تعالی دن ماعدا معبود بالحق یوقدر ».] بناءً علیه ؛ مشرکلرك اعتقادلری باطلدر وشو باطل اعتقاد صاحبلرینی قورقوتمق وظیفهٔ رسالت جمله سندندر. زیرا ؛ باطل اعتقاد اوزره ترتب ایده جك عذابی بیانله منع ایتمك لازمدرکه آخرتده اعتذاره مجاللری قالماسون .

بو آیت جلیله ؛ مسائل اعتقادیه دن رسول اللهك وظیفه سی انذار اولدیغنی والله تعالی نك وحدانیتنی و صفت قهر ایله متصف اولدیغنی بیان ایتمش و رسول اللهك انذار ایتدیکی عاصیلری تهدید ایچون آیتك آخرنده قهار اسم شریفی وارد اولمشدر . بناءً علیه ؛ اللهك قهار اولدیغنی بیلن بر کیمسه نك قهر الهی یی ایجاب ایده جك افعالدن احتراز ایتمسی لازمدر .

*
* *

واجب تعالی قهار اولدیغنی بیاندنصکره ربوبیت صفتیله متصف اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی کوکلرك ویرك وآنلرك آره سنده اولان مخلوقاتك ربیسیدر و هر اموزنده هر کسه غالب و توبه ایدن قوللرینك کناهلرینی مغفرت ایدیجیدر .] یعنی واحد قهار اولان الله تعالی عالم علوی و عالم سفلی و آنلرك آره سنده اولان موجوداتی کماله ایصال ایتمك صورتیله تربیه ایدیجیدر . چونکه هر امورنده غالب و درکاه الوهیتنه التجا ایدن عاصیلرك کناهلرینی کمال مبالغه ایله عفو ایدیجیدر .

ابو السعود افندینك بیانی وجهله واجب تعالی ، تهدیدی متضمن اولان قهار اسمی مقابلنده رجایی وترغیبی مشعر اولان رب وغفار اسملرینی ذکر بیورمشدر . چونکه رب اسم شریفی ؛ هر شیئی تدریج طریقیله کماله ایصال ایتمك ایله جود وکرمنی مشعر اولدیغی کبی غفار اسمی ده کناهلری عفو ایده جکنی مشعردر . شو حالده بو آیت ؛ هم تهدید هم ده ترغیبی متضمندر. بناءً علیه ؛ واجب تعالی یه عبادت ایتمك واجبدر . زیرا ؛ عذابندن قورقولور ، چونکه ؛ قهاردر . واجب تعالی نك فضل واحسانی امید ایتمك لازمدر ، چونکه ؛ غفاردر .

﴿ قُلْ هُوَ نَبَؤٌا عَظِيمٌ ❊ اَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴾

[ای نبی ذیشان! سن آنلره دی که « الله تعالی نك عالم علویت وسفلیتك تربیه سنی خبر ویرمه سی بویوك بر خبردر . ای عاصیلر! سز او خبردن اعراض ایدیجیسکز ».] چونکه ؛ برلکنی ونبوتك حقانیتنی وحشری و نشری خبرك خبر عظیم اولدیغنی آنلره خبر ویردی که دیکله سونلر مستفید اولسونلر واهمیتسز عدا ایتمه سونلر . زیرا ؛ کرك وحدانیته و کرك نبوته و کرك احوال آخرته متعلق اولان مسائل اصول اعتقاددن اولدیغی جهتله شو اعتقاداتده استقامت سبب سعادت اولدیغندن اهمیتی واردر . بناءً علیه ؛ اهمالی جائز اولامازکه عکسی سبب سفالتدر . شو حالده بو اعتقادك حق اولدیغنی بیان ایتمك ؛ انسان ایچون بویوك بر خبردر . بو مثللو خبرك بویوکلکنی تصدیق ایتمه ینلر جناب حقه شرك ایتدکلرندن دنیاده و آخرتده رذیل و رسوای اولاجقلردر . ای مشرکلر! سزلر بو خبره التفات ایتمز اعراض ایدرسکز . بناءً علیه ؛ دنیاده رذیل و آخرتده رسوای اولاجقسکز .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده انسانلری عقائد دینیه ده نظر و استدلاله وکمال اهمیتله دوشونمکه و تفکر ایتمکه ترغیب واردر . چونکه ؛ بو مطالب پك عالی اولدیغندن مسامحه ایله اکتفا جائز اولاماز . زیرا ؛ انسان اعتقادده حقی بولورسه سعادت قاپولری واکر اعتقادده باطل اوزره اولورسه شقاوت قاپولری آچیلدیغندن اعتقادده تقلید مقبول دکلدر ، بلکه کمال بصیرتله استدلال لازم اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر . زیرا ؛ جناب حق اعراض ایدنلری ذم ایتمشدرکه اعتقاد باطل اوزره اولانلرك عذابی ابدیدر .

*
* *

واجب تعالی بو خبرك خبر عظیم اولدیغنی بیاندنصکره خبرك جانب الهیدن اولدیغنی تحقیق ایتمك اوزره ﴿ مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَاِ الْاَعْلٰى اِذْ يَخْتَصِمُونَ ❊ اِنْ يُوحٰى اِلَيَّ اِلَّا اَنَّمَا اَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! شو خبرك بويوك بر خبر اولديغی بيانله برابر آنلره دی كه « بنم ايچون آنلرك مخاصمه‌لری زماننده ملاءاعلى اولان اهل سمانك احوالنه دائر علم اولمادی و بكا وحی اولونمادی ، آنجق بنم سزی آچيقدن انذار ايدیجی اولديغم وحی اولوندی .]
زيرا ؛ بنم سزه هر خبرم وحی الٓهی ايله‌در . چونكه ؛ بنم نه ملكلرك احوالنه و نه‌ده حضرت آدمدنبری كچمش زمانه علمم يوقدر و بالخاصه جناب‌حقك حضرت آدمی خلق بيوره‌جغنده ملكلرله بينلرنده جريان‌ايدن مباحثاته وسائر خصوصاته دخی علمم اولماديغی كبی علمك حصولنه اسباب عاديه‌يه دخی توسل ايتمديكم حالده او وقتده جريان ايدن سوزلری سزه خبر ويرمكلكم البته وحی ايله‌در . چونكه بنم بيلمكلكمه وحيدن باشقه بر سبب‌ده يوقدر . بناءً عليه هر خبرم‌ده بويله‌جه وحی ايله‌در . كذلك ملائكه‌نك احوالنی سزه وحی ايله خبر ويرمكلكمده‌كی حكمت ؛ آنجق سزی انذار ايتمكلكمدر .
بناءً عليه حضرت آدمله ابليس آره‌سنده اولان مخاصماتی حكايه‌دن مقصد ؛ حسن اخلاقه ترغيب‌وسوء اخلاقدن منع و زجردر . شو حالده‌ای كافرلر ! بو خبرلر اسباب عاديه ايله اولمايوب آنجق وحی ايله اولونجه‌سزك ايمان ايتمكز لازمدر . چونكه ؛ اعتراضه مجالكز يوقدر » ديمكله مشركلری نبوتكی تصديقه دعوت ايت .

فخررازی و نيسابورينك بيانلری وجهله مخلوقات درده منقسمدر : برنجيسی ؛ ملائكه‌در كه بوآيتده ملاءاعلا ايله مراد ؛ ملكلردر . آنلر ايچون عقل واردر ، لكن قوهٔ شهوانيه يوقدر . بناءً عليه ؛ ايشلری دائما عبادت وخيردر . ايكنجيسی ؛ بهائمدر كه آنلر ايچون قوهٔ شهوانيه واردر ، لكن عقل وعلم يوقدر . بناءً عليه ؛ مكلف دكللردر . اوچنجيسی ؛ جماداتدر كه آنلر ايچون علم ، عقل و شهوتدن هيچ بر شی يوقدر ، آنجق انسانلرك منفعتی ايچون خلق اولونمش شيلردر . دردنجيسی ؛ انساندر كه علم ، عقل وشهوات نفسانيه صاحبيدر . بناءً عليه ؛ حضرت آدم خلق اولونديغی زمان انسانك شهوت صاحبی اولديغندن يريوزنی انسانلرك افساد ايده‌جكلرينی وقوهٔ غضبيه‌لری سببيله يكديكرينی قتله جرأتله سفك دمايه قدر ايلروله‌يه‌جكلرينی ملكلر بيان ايتمشلردی . واجب‌تعالی آنلرك شوبيانه « سزك بيلمديككزی بن بيليورم . زيرا ؛ انسانده فسادی

داعی شهوت وسفك دمائی داعی غضب وار ايسه‌ده آنلرده اولان عقل آنلری معرفته محبته وخدمت مولايه سوق ايدر . بناءً عليه ؛ سز عاقبتنی بيله‌مزسكز » ديمكله جواب ويرمشدی . شوحالده انسانك خلق اولونماسنده‌كی حكمت ؛ علم ، عبادت ، طاعت ومعرفتدر . يوقسه جهل ، كبر وتمرد دكلدر . زيرا جهل وتمرد ؛ صفت بهائمدر . بناءً عليه انسان اوزرينه واجب اولان ؛ علم وعرفان كبی كمالات انسانيه‌يی تحصيله سعی ايله صفات بهائمدن احتراز ايتمكدر كه ابليس كبر وعنادله دنياده وآخرتده ضرر كوريجی اولدی . حضرت آدم ايسه علم ، حلم وتواضع كسوه‌سنی بورونمكله درجات عاليه‌يه نائل اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی اجمالاً ملاء اعلايه اشارتدن صوكره تفصيلاً بيان ايتمك اوزره ﴿ اِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ ط۪ينٍ ﴾ بيوريور .

[ذكر ايت ای رسول ذيشان ! شول زمانی كه او زمانده ربك تعالی ملكلره خطاباً « محقق بن چاموردن بر بشر خلق ايده‌جكم » ديمكله حضرت آدمك خلق اولوناجغنی ملكلره بيلديردی .]

فخررازينك بيانی وجهله بوآيتده ذكر اولونان طين ؛ صلصال وحمأ مسنونه وزايه شامل اولديغندن ديكر آيتلرده ذكر اولونان صلصاله وحمأ مسنوندن خلق اولونديغی بيانه منافی دكلدر . بناءً عليه ؛ آيتلر بيننده تناقض يوقدر .

بوقصه‌يی بومقامده ذكردن مقصد ؛ حسد وكبر كبی اخلاق رذيله‌نك نه كبی فلاكتی موجب اولديغی بيانله انسانلری بو مثللو اخلاق فاسده‌دن منع ايتمكدر . زيرا ابليسك جناب حقه اعتراضی ؛ حضرت آدمه حسدی وكبری سببيله‌در . چونكه ؛ كبرله حسد آنك دنياده وآخرتده رذيل ورسوای اولمسنه سبب اولمشدر . ايشته قريش مشركلرينك رسول اللهه قارشی كبروحسدلری رسول الله‌له منازعه‌يه بادی‌اولديغندن ابليس كبی آنلرك‌ده خسران ابديلرينه سبب‌اولاجغنه اشارت‌اولونمشدر . بناءً عليه ؛ كبر وحسد سببيله ابليسك

باشنه کلن بلیه‌یی دوشونن بر کیمسه‌نك کبر وحسددن احترازی کندیسی ایچون اهم والزم کورمسی لازمدر .

∴

واجب تعالی حضرت آدمی خلق ایده‌جکنی بیاندن صوکره خلق ایدنجه جریان ایدن احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴾ بیوریور .

[بن عظیم الشان آدمك جسدینی تسویه ایدوب وروحمدن اوفوروب حیاتی جسدینه افاضه ایتدیکم زمان ملکلره سجده ایله امرم کلنجه بز ملکلره خطاباً دیدك که « سز آدمه تعظیم ایتمك اوزره سجده صورتیله یره قاپانك » .] وشو امریمز اوزرینه :

﴿ فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ * اِلَّا اِبْلِيسَ اِسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴾

[ملکلرك هپسی بردن سجده ایتدیلر ، آنجق ابلیس سجده ایتمکدن کندینی بویوك عد ایتمکله کافرلر زمره‌سندن اولدی .]

یعنی ؛ ملکلره چاموردن انسان خلق ایده‌جکمی خبر ویروب آنك اجزاسنی عناصر مختلفه‌دن ترکیب ایده‌رك صورت انسانیه‌سنی تصویر وتعدیل ایدوب حیات انسانیه کندیسیله حاصل اولان جوهر روحی بدننه افاضه ایتدیکم وقتده ملکلره سجده ایله امر ایدنجه وقت کچیرمکسزین حضرت آدمه تعظیم وتکریم صورتیله ملکلرك کافه‌سی سجده‌یه قاپاندیلر که هیچ بریسی سجده‌یه مخالفت ایتمدیکی کبی تقدم وتأخر دخی اولمقسزین جمیعسی بردن سجده ایتدیلر . فقط ابلیس سجده ایله امریمزه امتثال ایتمدی . زیرا ؛ کندیسنی حضرت آدمدن بویوك عد ایتدی . بناءً علیه ؛ آدم علیه السلامه قارشی تواضع کوسترمه‌مدی وکافرلر زمره‌سنه التحاق ایتدی . شو حالده کبر وغروری کفرینه سبب اولمشدر .

فخر رازی و خازنك بیانلری وجهله بو آیت جلیله ؛ انسانك روحله جسددن مرکب اولوب جسدك ترکبندن حاصل اولان استعداد و وقابلیت اوزرینه روحك فیضان

ایده‌جکنه دلالت ایدر . چونکه ؛ جناب حق اعضانك تسویه‌سنی وروحك نفخنی برابر اولارق بیان بیورمشدر که خلقت انسانك بو ایکیسیله حاصل اولدیغنی بیاندر .

نفخ ایله مراد ؛ **روحی جسده افاضه‌در** ، یوقسه حقیقتده نفخ یوقدر . زیرا ؛ نفخك معنای حقیقیسی **اوفورمك** اولدیغندن جناب حق اوفورمکدن منزهدر ولکن روح امر الٰهی ایله بدن انسانه جریان ایتدیکندن واجب تعالی ذاتنه مضاف قیلمشدر . روح ایله مراد ؛ **حیات کندیسیله حاصل اولان شیدر** . حضرت آدمه تعظیم ایچون کرك جسد آدمی تسویه و کرك روحنی افاضه‌یی واجب تعالی ذاتنه مضاف قیلمشدر .

∴

واجب تعالی ابلیسك آدم علیه السلامه تعظیم صورتیله سجده‌دن امتناع ایتدیکنی بعد البیان سجده‌دن امتناعنك سببنی سؤال ایتدیکی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ يَا اِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ اَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَىَّ اَسْتَكْبَرْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ ﴾ بیوریور .

[ابلیس سجده‌دن امتناع ایدنجه جناب حق ابلیسه خطاباً دیدی که « ای ابلیس ! بنم قدرتمله خلق ایتدیکم آدمه تعظیم ایچون سجده ایتمکدن سنی نه کبی شی منع ایتدی ، یوقسه امریمزه امتثالدن کبرمی ایتدك وبزم حکممزه اطاعتدن نفسنی دها بویوکمی عد ایتدك ویاخود کندیکی دها بویوك مرتبهٔ علوتده بولونانلرك زمره‌سندنمی ظن ایتدك ؟ »] جناب حق اشبو عتاب الٰهیسیله ابلیسك سجده‌دن امتناعنك سببنی سؤال ایتدی وایکی جهتله توبیخ وتکدیر بیوردی . چونکه امر الٰهی‌یه مخالفت ایدنلر ؛ هر زمان توبیخه مستحق وسفالته محکومدرلر .

واجب تعالی ابلیسه امتناعنك سببنی سؤالدن صوکره ابلیسك نفسنده اولان کبرك مانع اولدیغنه اشارت ایتمشدر که استکبارك امر منکر اولدیغنی **استفهام انکاری** ایله بیان بیورمشدر .

∴

واجب تعالی ابلیسك ویرمش اولدیغی جوابی علی طریق الحکایه بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴾ بیوریور .

[ابلیس جوابنده دیدی که « بن آدمدن خیرلی‌یم . زیرا ؛ سن بنی آتشدن خلق ایتدك و آدمی چاموردن خلق ایتدك . آتش ایسه چاموردن خیرلیدر » .] ایشته ابلیس بویله دیمکله کندینك خیرلی اولدیغنی ادعا ایتدی وجناب حقك سؤالنده شق ثانی‌یی اختیار ایلدی و کندینك ماده‌سی وصورتی آدمك ماده‌سی وصورتندن خیرلی اولدیغنی بلا پروا سویله‌دی وعناصر اربعه ایچندن آتشك مکانی یوکسك طبقه‌ده اولدیغندن کندینك مرتبهٔ عالیه اصحابندن اولدیغنی وچامور عناصرك سفلیسی وقدر واعتبار ومکان جهتندن ادناسی اولدیغنی بیانله چاموردن خلق اولونان آدم علیه السلامك کندندن دها آشاغی اولدیغنی ادعا ایتدی و « اعلانك ادنایه سجده ایتمسیله امری موافق کورمدم » دیمکله سجده ایتمدیکنك سببنی بیان ایتمك ایسته‌دی .

فخر رازینك بیانی وجهله انسانك خلقتنه کمال اعتنا و شاننه تعظیم ایچون جناب حق انسانك خلقتنی کندی قدرتنه نسبت ایتمشدر . چونکه ؛ جملهٔ مخلوقات کندی قدرتیله خلق اولوندیغی حالده انسانك خلقتنی کندی قدرتنه نسبتله تخصیص ایتمك ؛ البته تعظیم و تکریمدر .

بو آیتده ابلیسك دعواسی ؛ **اوچ مقدمه‌لی جامعدر** : برنجی مقدمه ؛ **شیطانك اصل ماده‌سی آتشده اولدیغنی بیانه ایتمکدر** . بو مقدمه مسلمدر ، اعتراض یوقدر . چونکه ؛ آتشدن خلق اولوندیغنی جناب حق بالذات بیان بیورمشدر .

ایکنجی مقدمه ؛ **آتشك طوپراقدن افضل اولمسیدر** . حالبوکه بو مقدمه یاکلیشدر ، مسلم دکلدر . زیرا ؛ طوپراق آتشدن افضلدر . چونکه ؛ طوپراق امین ومصلحدر . بناءً علیه طوپراق ؛ کندینه امانت ایدیلن دانه‌لری تماميله محافظه ایتدیکی کبی نباتاتی میوه ویره‌رك صاحبنه برچوق منافع تأمین ایدر . آتش ایسه بونك عکسنه‌در . زیرا ؛ خائندر ، مفسددر . بناءً علیه ؛ آتشه هرنه تسلیم اولونسه افساد واتلاف ایتمکله صاحبنی اضرار ایدر . طوپراق آتشی سوندورمکله غلبه ایتدیکی جهتله دخی افضلدر . چونکه غالب ؛ مغلوبدن البته افضل اولور .

اوچنجی مقدمه ؛ **اصلی خیرلی اولان شیئك فرعنك ده خیرلی اولمسیدر** . ایشته بو مقدمه ممنوع وبرچوق دلیللرله مردود و واقع نفس الامرده بوکا شاهددر . چونکه اشجار مثمره‌نك اساسی ؛ طوپراق وکولك اساسی ؛ آتشدر . حالبوکه اشجار مثمره کولدن افضلدر . زیرا ؛ آغاجلردن انسانلر انتفاع ایدرلر . کذلك حسیب ونسیب اولان بر جاهلدن نسیب اولمایان بر عالم افضلدر . یعنی ابلیسك مادهٔ اصلیه‌سی اولان آتشك حضرت آدمك اساسی اولان طوپراقدن افضل اولدیغی تسلیم اولونمش اولسه بیله آتشك فرعی اولان ابلیسك افضل اولمسی لازمکلمز . شو حالده ابلیسك قیاسی فاسددر ، بناءً علیه ؛ قبوله شایان دکلدر .

ابلیسك کفرینه سبب ؛ امر الٰهی‌یه مخالفت واعتراض وذم ایتمسی وقیاسله کندینی حقلی کوسترمکه چالیشمسیدر ، یوقسه یالکز امره مخالفتی دکلدر . چونکه امر وجوبی‌یه مخالفت ؛ عصیانی ایجاب ایدرسه‌ده کفری ایجاب ایتمز . شیطان ایسه یالکز مخالفتله اکتفا ایتمه‌دی ، بلکه برطاقم اعتراض وقیاسلرله جناب حقه قارشی کلدیکی کبی امر الٰهینك حکمته موافق اولمادیغندن دخی بحث ایتدی وخلافته کندینی مناسب کوردی وآدم علیه السلامك خلافته اهل اولمادیغندن بحثله جناب حقه مقابله‌ده بولوندی . واجب تعالینك تنسیبنی مناسب کورمه‌مك ؛ کفری ایجاب ایتدیکندن ابلیس کافر اولمشدر .

ایشته زمانمزده احکام شرعیه‌نك بعضیلرینك حاشا مصلحته موافق اولمادیغنی درمیان ایدن واسلام کسوه‌سی آلتنده احکام شرعیه‌یی قبول ایتمه‌ین برچوق کافر سفیهلر واردر . اوت ! برکیمسه احکامك موجبیله عمل ایتمز ایسه فاسق اولور ، آنجق احکامه اعتراض ایتمدیکی جهتله کافر اولمسی لازمکلمز . اکر احکامه اعتراض ایدرسه اوزمان کافر اولور .

*
* *

واجب تعالی ابلیسك اطاعتدن خروج ایتدیکنی بیاندن صوکره اطاعت الٰهیه‌دن چیقدیغنه بناءً درکاه الوهیتدن طرد اولوندیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَجِيمٌ * وَاِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِى اِلٰى يَوْمِ الدِّينِ ﴾ بیوریور .

[ابلیس عصیان ایدنجه جناب حق « مادامکه سن عاصی اولدك، چیق جنتدن. زیرا؛ سن حضور الٓهیمدن مردودسك ویوم قیامته قدر لعنتم محقق سنك اوزریکه نازل اولاجقدر» دیمکله شیطانی طرد ایتدی .]

یعنی؛ ابلیسك حضرت آدمه سجده ایتمه‌مسی اوزرینه واجب تعالی « یا ابلیس! سن امرمه مخالفت ایدنجه طاعتدن چیقمقلغکه مجازات اولارق نعمت جنتدن چیق . زیرا ؛ سن حضورمه لایق دکلسك ویوم قیامته قدر رحمتدن اوزاق اولمقلغه مستحقسك» بیوردی.

فخر رازی ونیسابورینك بیانلری وجهله بو آیتده رجم ؛ سماده یاده یرلرده شیطانی طرد ایتمك معناسنه اولوب لعنت ده رحمت الٓهیه‌دن محروم اولمسی مراد اولونجه رجم ولعنت باشقه باشقه معنالری افاده ایتدکلری جهتله آیتده تکرار یوقدر . یاخود رجم ؛ مطلقا رحمت الٓهیه‌دن طرد و تبعیدینی بیان اولوب لعنت ایسه طرد و تبعیدك الی یوم القیام دوامنی بیان اولدیغی جهتله تکرار یوقدر . یاخود رجم ؛ جنتده ویا سماده ویا عزت حضورده طرد معناسنه اولوب لعنت ایسه رحمت الٓهیه‌دن طرد معناسنه اولدیغی جهتله تکرار یوقدر .

بو آیتده (الی) لفظی یوم قیامتده لعنتك انتهاسنی اشعار ایدرسه‌ده نصوص سائره لعنتك یوم قیامتده‌ده باقی اولاجغنه صراحةً دلالت ایتدیکندن بو آیتدن مستفاد اولان انتها؛ تأویل اولونور، شویله که: دار دنیا رحمته کسب استحقاق ایده‌جك محل اولدیغندن دنیاده لعنت الی یوم القیام باقی اولونجه دنیاده رحمته اصلا کسب استحقاق ایده‌مه‌ین کیمسه ایچون آخرتده دخی لعنتك باقی اولاجغی اولویتله ثابتدر. یاخود دنیاده دوام یالکز لعنت اولوب آخرتده ایسه انواع عذابه دوچار اولونجه لعنتی اونوتاجغی جهتله مبتلا اولدیغی عذابه نسبتله کأن لعنت نهایت بولمش کبی اولاجغندن کنایه‌در .

شو آیت جلیله‌دن آکلاشیلدیغی وجهله اولجه شیطان عبودیت نقطه‌سنده دوام ایتمش ایکن حسدی و کبری سببیله امر الٓهی‌یه رد واعتراض طریقیله مخالفت ایتدیکندن کوزل صورتی چیرکین بر صورته تبدل وبناءً علیه ؛ جسم نورانیسی ظلمانی‌یه انقلاب ایتمشدر.

چونکه ؛ عبادتله حاصل اولان نورانیتك معصیتله ظلمانیته تحول ایده‌جکی شبهه‌سزدر . ایشته شو اساسه بناءً درکه بر آز زمان عبادتله مشغول اولان انسان یولدن چیقارق صلاح حالنی فساده دکیشنجه کوزل سیماسنك چیرکین بر سیمایه تبدل ایتدیکی هر زمان کورولمکده‌در. بناءً علیه اعتبار ؛ خاتمه‌یه‌در . شو حالده انسان ایچون لازم اولان جناب حقدن توفیق ایسته‌مك وحسن خاتمه تمنیاتنده بولونمقدر . زیرا ؛ هر ایشده حسن خاتمه اولمازسه امکارك بوشه کیده‌جکی شبهه‌سزدر .

بو آیت جلیله‌ده (فاخرج منها) امری ؛ جنتده چیق و یاخود صورت اصلیه‌ده چیق دیمکدر . چونکه ؛ بیان اولوندیغی وجهله شیطانك بدایهٔ خلقی غایت بیاض ، نورانی و کوزل ایکن جناب حق آنك کوزللکنی چیرکینلکه و نورانیتی ظلمانیته وبیاضلغنی سیاهلغه تبدیل بیورمشدر . شو حالده معنای نظم : [ای شیطان ! سن خلقت اصلیه‌ك اولان صورت حسنه‌دن چیق. زیرا؛ سن عزت حضورمزدن مردودسك] ویاخود [سمواتدن چیق] دیمکدر .

خلاصه ؛ شیطانه جنتدن ویاسمادن ویاخود خلقت اصلیه‌سندن چیقمسیله امر الٓهینك وارد وحضور الٓهیدن مطرود اولوب الی یوم القیام لعنت الٓهیه‌یه مظهر اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر . بناءً علیه ؛ شیطانك مطرود وملعون اولدیغنی انکار ایدن بر کیمسه کافر اولور . زیرا ؛ شیطانك مطرود اولدیغی نص قطعی ایله ثابتدر . دلیل قطعی ایله ثابت اولان بر حکمی انکار ؛ کفردر .

⁂

واجب تعالی ابلیسك طرد ابدی‌یه دوچار اولونجه رحمت الٓهیه‌دن مأیوس اولدیغنی بیاندنصکره شو مأیوسیتی اوزرینه سویلدیکی سوزلری وواقع اولان استرحاماتی بیان ایتمك اوزره

﴿ قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْنٖى اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ * قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرٖينَ * اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴾ بیوریور .

[شیطان « یارب! بکا یوم قیامته قدر مهلت ویر » دیدی . شیطانك شو تمنیسنی ترویج

اولمق اوزره واجب تعالى « سن علمی بكامنحصر اولان وقته قدر مهلت ويريلنلردنسك » بيوردی .]

يعنی ؛ ابليس رحمت الـٰهيه‌دن مأيوس اولونجه مناجات واسترحام صورتيله « ای ربم ! ادركاه الوهيتدن طرد ايدنجه يوم قيامته قدر بكا مهلت وير » ديدی . آنك شو طلبی اوزرينه جناب حق « ای ابليس ! بنم عندمده معلوم اولان وقته قدر سن مهلت ويريلنلردنسك واو وقته قدر سكا مساعده محققدر . بناءً عليه ؛ او وقته قدر سكا أولوم يوقدر » بيوردی .

فخررازی وخازنك بيانلری وجهله شيطانك مهلت ايسته‌مكدن مقصدی ؛ بنی آدمدن اخذ انتقامه فرصت بولمق وأولومدن قورتولمقدر . چونكه ؛ يوم قيامتدن صوكره أولوم اولميه‌جغنی بيليردی . زيرا ؛ جناب حق قيامته قدر أولوم اولوب قيامتدن صوكره أولوم اولميه‌جغنی خبر ويرمشدی كه قيامتده جمله ذی روحله برابر هلاك اولوب تكرار حيات بولدقدن صوكره أولوم يوقدر . بو مساعده‌نك ازلده مقدر اولوب يالكز بر مساعده اولماديغنه اشارت ايچون مهلتك وقوعنی قطعية دلالت ايدن جملهٔ اسميه ايله اخبار بيورمشدر .

بعض ظالملره واجب تعالى‌نك مساعده‌سی شيطانه مساعده قيلندندر كه حقنده ايلكه علامت صايلاماز . چونكه ؛ عمری اولدقجه شيطان كبی ظلمله وعالمی افساده مشغول اولاجغندن كون بكون كناهی زياده‌له‌نير وآخرتده كناهی نسبتنده عذابی تزايد ايده‌جكندن او مساعده آنك حقنده عين عذابدر .

خلاصه ؛ شيطانك مساعده طلبی اوزرينه جناب حقك يوم قيامته قدر مساعده بيورديغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى شيطانك شو مساعده اوزرينه قيامته قدر بنی آدمه مسلط اولوب اغوا واضلال ايده‌جكم ديديكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ ❋ اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴾ بيوريبور .

[شيطان « سن بكا مهلت ويرنجه يارب ! سنك عزت جلالتك حقی ايچون بنی آدمك جميعيسنی اغوا واضلال ايدرم ، آنجق آنلردن سنك خالص قوللرك مستثنادر .] زيرا ؛ آنلری اغوا ايده‌مم » ديمكله خصومتنی اظهار ايتدی .

يعنی ؛ جناب حق شيطانه يوم قيامته قدر مساعده ايدنجه شيطان بنی آدمه خصومتنی اظهار ايده‌رك ديدی كه « يارب ! سنك عزت شانكه يمين ايدرم كه بن آنلری طريق توحيددن چيقارير ، يوللرينی شاشيرتيرم وجمله‌سنی سكا عصيانه تشويق ايدرم ، آنجق آنلردن سكا اخلاص اوزره ايمان وعبادت ايدنلری اضلال ايده‌مم كه آنلرك اخلاصی بنم يولدن چيقارمقلغمه مانعدر . چونكه ؛ اخلاصلری سببيله رحمتكدن اميدلری وغضبكدن قورقولری ونار جهنمی كوزلری اوكنه كتيردكلری ايچون بنم اضلالم آنلره تأثير ايتمز » .

فخررازی ونيسابورينك بيانلری وجهله شيطانك خالص قوللری استثنادن مقصدی ؛ يالاندن احتراز ايتمكدر . زيرا ؛ استثنا ايتمكسزين « بنی آدمك جميعيسنی اضلال ايدرم » ديمش اولسه ايدی اضلال ايده‌ميه‌جكی برچوق صلحا بولونمقله كلامنده يالان ظهور ايده‌جكی محقق اولديغی جهتله كلامنی استثنا ايله ايراد ايتمشدر . شو حالده شيطانك شو استثناسی ؛ اهل ايمان ايچون بويوك بر درسدر . چونكه ؛ شيطان يالاندن احتراز ايدنجه اهل ايمانك دها زياده احتراز ايتمسی لازم اولديغی كبی يالان اولمق احتمال اولان يرده سوزينه استثنا علاوه ايتمسی‌ده لازمدر كه يالاندن قورتولسون .

خلاصه ؛ جناب حقك شيطانه مساعده‌سی اوزرينه شيطانك بنی آدمی اضلال ايتمكه يمين واخلاص اوزره اولان انسانلری اضلال ايده‌ميه‌جكنی اقرار و اعتراف ايتديكی واخلاص تامك شيطانك اغواسنه مانع اولاجغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى شيطانه مساعده‌سنی وشيطانك بنی آدمی اضلال ايده‌جكنه عزم ايتديكنی بياندن صوكره واقع اولان بياناتك حق اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ اَقُولُ ﴾ بيوريبور .

[ای شيطان ! ثابت وواقع اولاجق شی بو دنياده بنم سكا ديديكمدر .] زيرا ؛ بنم سنی عزت حضورمدن طرد وتبعيدم وسكا مهلت ويرمكلكم حقدر وسنك اضلالك

اوزرینه ترتب ایده‌جك احكامده بن آنجق حق سویلرم . زیرا ؛ حقك غیری برشی سویلمك ذات الوهیتمزده تصور اولونماز . بناءً علیه ؛ بیاناتمزك جمله‌سی حق وثابتدر .

*
* *

واجب تعالی بیاناتنك حق اولدیغنی بیاندن صوكره شیطانك اضلالی اوزرینه ترتب ایده‌جك احكامی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَاَمْلَاَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ اَجْمَعِينَ ﴾ بیوریور .

[ای ابلیس ! ذات الوهیتمه یمین ایدرم كه البته سندن وسكا تبعیت ایدن بنی آدمك جمیعسندن جهنمی طولدوروروم .]

یعنی ؛ حق وثابت اولان ذات الوهیتم حقی ایچون سنی وسكا تبعیت ایدن انسانلری وجمله كزی جهنمه طولدورر جزای سزاكزی ویریرم . زیرا ؛ ضال ومضل جمله كزی جهنم عذابیله معذب قیلاجغم محققدر .

﴿ قُلْ مَا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ وَمَا اَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ﴾

[یا اكرم الرسل ! سكا وحی اولونان احكامی تمامیله تبلیغ ایتدكدن صوكره سن دی كه « ربمدن كلن امری ونهیی سزه تبلیغمه اجرت ایسته‌مم وبن ده قرآنی كندی عندندن كلفتله ایجاد ایدنلردن دكلم » .]

﴿ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴾

[زیرا ؛ قرآن اولمادی، آنجق جمله عالمه موعظه اولدی .] چونكه قرآن ؛ انس وجنی هدایته سوق وآنلره دنیوی وآخروی منفعتلرینی بیان ایدر بر ذكر عظیم ووعظ بلیغدر .

﴿ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَاَهُ بَعْدَ حِينٍ ﴾

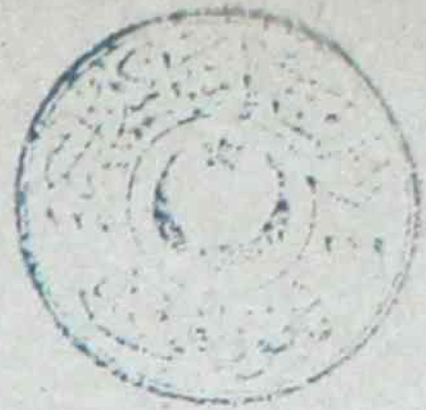
[ذات الوهیتمه یمین ایدرم كه سز قرآنك خبری صادق و وعیداتنك حق اولدیغنی بر آز زمان صوكره البته بیلیرسكز .]

یعنی ؛ سز وفات ایدوب یوم قیامتده قبریكزدن قالقدیغكزده بوتون كیزلی اسرار میدانه چیقدیغی زمان قرآنك حق اولدیغنی و كلفتله میدانه كلمدیكنی واویدورمه بر شی اولمادیغنی البته بیلیرسكز .

خلاصه ؛ امر دینی طلب وتحقیقده غایت احتیاط ایده‌رك دینه دعوت ایدن كیمسه‌نك حالنی و صورت دعوتی كمالیله دوشونمك لازم اولدیغی وبو مقامده دینه دعوت ایدن رسول اللهك دعوتی اوزرینه اجرت ایسته‌مدیكی وحالبوكه یالان اولارق بویله بر دعوایی اویدوران كیمسه‌نك البته دنیایه ومال جمع ایتمكه میل ورغبتی اولاجغی میدانده ایكن رسول اللهك بویله شیلره تنزل ایتمه‌دیكی حالده دینه دعوته صوك درجه غیرت ایتدیكی ودعوتك كیفیتنه كلنجه دعوت ایتدیكی دینك صحتنی بیلمك برچوق كلفته محتاج اولمادیغی وبلكه دینك صحتنه شهادت عقل كافی اولدیغی بو آیتله بیان اولونمشدر . چونكه ؛ رسول الله اولا اللهك وجودینی اقراره وثانیاً ذات الوهیتی لایق اولمادق نقائصدن تنزیهه و صفات كمالیه ایله متصف اولدیغنی اعتقاده وثالثاً شریك ونظیردن منزه اولدیغنی اعتقاده ورابعاً جمادات خسیسه قبیلندن اولان ومنفعت ومضرته قادر اولمایان پوتلره عبادتی تركه وخامساً ارواح مقدسه اولان ملكلره وانبیایه تعظیمه و سادساً قیامتی اقراره وآخرتی دوشونمكه دعوت بیورمشدر . ایشته بیان اولونان شو اصول ستّه كه دین الٓهی ودین محمدیده معتبر اولوب عقول سلیمه تسلیمده وافكار صحیحه قبولده تردد ایتمه‌دیكی جهتله دعوت اولونان دین شو اصول اوزره مؤسس اولوب رسول الله طرفندن كلفتله یاپیله بر شی اولمادیغنه بو آیت دلالت ایدر . شو حالده كوتو اعتقاد وجهل وعناد اوزره امرار اوقات ایدنلر عاقبت قرآنك صحتنی ومضمونی اولان اصول مذكوره‌نك حق اولدیغنی البته بیله‌جكلرینی بیانله عاصیلری تهدید بیورمش وسورهٔ جلیله‌یه ختام ویرمشدر .

رومی بیك اوچیوز یكرمی طقوز سنه‌سی ایلولنك اون اوچنجی جمعه كوننه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز بر سنه‌سی شوالنك یكرمی دردنجی كونی قوشلق وقتی بو سوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر .

خطا، صواب جدولی

صحیفه	سطر	خطا	صواب
٢	١	اَلنَّ ُّ	اَلنَّبِيُّ
٤	١٤	اتباعله امر	اتباعله امر
١٣	٢	یالکز برسوزیله	یالکز بر سوز ایله
١٤	٢٠	وَمُوسٰ	وَمُوسٰى
١٥	٢٠	قرار	اقرار
٢٩	٢٠	اَلْخَوْفُ	اَلْخَوْفُ
٣٧	٧	بدر	بدر
٤٢	٣	وآزو	وآرزو
٤٧	٥	تزيين	تزين
٤٨	١٧	عليهما السلا رهلرنده	عليهما السلام آرهلرنده
٥٨	٢١	فِي الذينَ	فِي الَّذِينَ
٧٠	٧	هبه	هبه
٧١	١٧	يستهدیکی	ایستهدیکی
٧٩	٣	بلا ذن	بلا اذن
٨٨	١٩	بوونوب	بورونوب
١٣٨	١٨	اِذِ الظّا ِونَ	اِذِ الظّالِمُونَ
١٣٩	١٢	ایدهرك	ایدردك
١٤٥	٤	یاقلاشدیران دکلدر	یاقلاشدیران شی دکلدر
١٥٦	١٢	هرکی	هرکسك
١٦١	٢	یدانه	میدانه

صحیفه	سطر	خطا	صواب
١٧٣	٦	لطفنده	لطفه
١٧٨	٢١	اوحالده	او حاله
١٨٣	١٢	جِيَةً	خِلْيَةً
٢١٠	١٠	اشرفی	اشرافی
٢٢٦	١٧	وَشِيَ	وَخَشِيَ
٢٢٨	٧	نُحْیِ	نُحْيِي
٢٢٩	٦	فانما نكتب	فانما تكتب
٢٣٦	١	اَ رْسَلِينَ	اَلْمُرْسَلِينَ
٢٤٤	١٤	وفاتدن	وفاتندن
٢٥٣	١	ذُرِّيَتَهُمْ	ذُرِّيَّتَهُمْ
٢٦٣	٢٠	اهله	اهل
٢٧٦	١	حی اولونانلرك	وحی اولونانلرك
٢٧٨	١٨	وآنلره کوکسده	وآنلره أل کوکسده
٢٧٩	١٥	سورلری	سوزلری
٢٨٠	١٥	نقطهدن	نطفهدن
٢٨٧	٨	عالمنك	عالمك
٣٠٧	٨	(زف)	(نزف)
٣٠٩	١٩	آرقداسلرینه	آرقداشلرینه
٣١٣	١١	طانده	طابانده
٣٢٣	٢	الله تعالی‌یی	الله تعالی‌یه
٣٣٣	٢	کمال خلاصله	کمال اخلاصله
٣٤٣	١٦	بوعاته	بوعادته
٣٤٥	٤	کولکهسون	کولکه اولسون

صحیفه	سطر	خطا	صواب
٣٥٥	٢	حَتّیٰ	حتّی
٣٦٤	١٦	ذکری	دکری
٣٦١	٤	کَذّابٌ	کذّابٌ
٣٦٦	١١	وَما بَینَهُما	وَما بَینَهُما
٣٦٦	٢١	اتقاء	ارتقاء
٣٦٧	٤	اهُنالِكَ	ماهُنالِكَ
٣٧٦	٣	اویکی	او ایکی
٣٩٢	١١	امر ایسه	امر ایتسه
٣٩٢	١٢	جینلری	جنیلری
٣٩٢	١٦	جینلره	جنیلره
٤١٣	١٥	اولدندیغی	اولوندیغی

اون ایکنجی جلدك فهرستی

سورهٔ فاطر ١٦٤

سورهٔ یس ٢١٩

سورهٔ صافات ٢٨٦

سورهٔ ص ٣٥٨

